

AHKÂMU'L KUR'ÂN

KUR'ÂN-I KERÎM VE FIKHÎ TEFSÎRÎ

Prof. Dr. Hamdi Döndüren

1

 ERKAM
YAYINLARI

1. CİLT SÛRELER:

1. Fâtiha Sûresi.....: 29
2. Bakara Sûresi: 47

©Fikir ve Sanat Eserleri Yasası gereğince bu eserin yayın hakkı anlaşmalı olarak **Erkam Yayın San. ve Tic. A.Ş.**'ne aittir. İzinsiz, kısmen ya da tamamen çoğaltılıp yayınlanamaz.

Ahkâmu'l-Kur'ân

Kur'ân-ı Kerîm ve Fıkhî Tefsiri

Prof. Dr. Hamdi DÖNDÜREN

Erkam Yayın No : 700

Yayın Yönetmeni : Salih Zeki Meriç

Kapak : Altınolukgrafik / Muzaffer Çalışkan

İç Tasarım : Altınolukgrafik / Halil Ermiş

ISBN No : 978-605-302-865-9

Yayın ve Matbaa Sertifika No : 19891

Baskı - Cilt : Erkam Yayın ve San. Tic. A.Ş.

İkitelli Organize San. Bölğ. Mah.

Atatürk Bulvarı Haseyad 1. Kısım

No: 60/3 Başakşehir / İstanbul

Tel : (0212) 671 07 00

Faks : (0212) 671 07 48

İlk Baskı Tarihi : İstanbul / 2020

ERKAM
YAYINLARI

GENÇ
Kitapları

İD
Kitapları

Şebnem
Kitapları

İRİTİ
Kitapları

GOZEL COGUK
Kitapları

BİZİM BAHÇE
KITAPLARI

BAHÇEVAN
KITAPLARI

Kitaplar'dan "Kitab'a" ulaşın yolunuz...

İkitelli Org. San. Bölgesi Mah. Atatürk Bulvarı Haseyad 1. Kısım No: 60/3-C

Başakşehir / İstanbul Tel: (0212) 671 07 00 - Faks: (0212) 671 07 48

www.erkamyayinlari.com • www.kampanyakitaplari.com

AHKÂMU'L KUR'ÂN

KUR'ÂN-I KERÎM VE FIKHÎ TEFSİRİ

Prof. Dr. Hamdi DÖNDÜREN

1. Cilt

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	19
GİRİŞ.....	24
KUR'ÂN OKUMANIN FAZÎLETİ.....	25

1. FÂTİHA SÛRESİ / 29

1- FÂTİHA SÛRESİ.....	31
-----------------------	----

◀ BÂB 1 ▶

ALLÂH'I ANMAK, HAMD, KULLUK ARZI VE DUÂ.....	33
ALLAH LAFZİ.....	34
HAMD (ÖVGÜ).....	35
ÂLEMLERİN RABBİ.....	38
RAHMÂN.....	39
RAHÎM.....	40
İBADET.....	42

2. BAKARA SÛRESİ / 47

◀ BÂB 1 ▶

TAKVÂ SÂHİPLERİNİN VE İNKÂRCILARIN NİTELİKLERİ.....	49
TAKVÂ.....	51
GAYBA İNANMAK.....	54
NAMAZ KILMAK.....	55
RIZIK VE İNFAK.....	56
KİTAPLARA İMÂN ETMEK.....	59
ÂHİRET GÜNÜNE İMÂN ETMEK.....	60

❖ BÂB 2 ❖

MÜNÂFIKLAR, GÖK GÜRLEMESİ VE ŞİMŞEK ÇAKMASI	66
MÜNÂFIKLAR.....	68
Münâfıkların Özellikleri.....	69
GÖK GÜRLEMESİ, ŞİMŞEK ÇAKMASI, YILDIRIM DÜŞMESİ.....	78

❖ BÂB 3 ❖

ALLÂH'A KULLUK, KUR'ÂN'IN BENZERİNİN GETİRİLEMEMESİ, CENNET NİMETLERİ	81
KUR'ÂN'DA ALLÂH'A ŞİRK KOŞANLARLA İLGİLİ HÜKÜMLER.....	84
SÂLİH AMEL VE MÜKÂFATI.....	89
İNANÇ GRUPLARI.....	91
TENÂSÜH.....	96

❖ BÂB 4 ❖

İNSANIN HALİFE OLARAK YARATILMASI, İMTİHANI VE YERYÜZÜNE İNİŞ	100
HİLÂFET.....	102
MELEKLER.....	104
ÂDEM'E İLK BİLGİ YÜKLEMESİ.....	107
İnsanın Biyolojik Oluşumu ve Türün Korunması.....	108
İBLİS VE ÂDEM'E SECDE ETMEME NEDENİ.....	111

❖ BÂB 5 ❖

ALLÂH'IN İSRÂİLOĞULLARI'NA ÖĞÜTLERİ	118
İSRÂİLOĞULLARI'NDAN UYMALARI İSTENEN KURALLAR.....	119
1) Allâh'a Verdikleri Sözde Durmaları ve Yalnız O'dan Sakınmaları.....	119
2) Kur'ân'a İmân Etmeleri.....	120
3) Hak İle Bâtılı Karıştırmamaları, Gerçeği Gizlememeleri.....	121
4) Namazı Kılmaları ve Zekâtı Vermeleri.....	122
5) Elleriindeki Kitaba Uyarak İyilik Yapmaları ve Başkalarına da İyilik Yapmayı Öğütlemeleri.....	124

6) Sabrederek ve Namaz Kılarak Allah'tan Yardım İstemeleri.....	125
7) Rab'lerine Saygı Gösterenlerin, O'na Kavuşacaklarını Bilmeleri.....	125

❖ BÂB 6 ❖

İSRÂİLOĞULLARI'NA VERİLEN NÎMETLER

VE BUNA KARŞILIK ONLARIN NANKÖRLÜKLERİ	126
İSRÂİLOĞULLARI'NA VERİLEN BAŞLICA NÎMETLER.....	128
ŞEFAATİN ÖLÇÜ VE SINIRI.....	131
ALLÂH'I GÖRMEK	138

❖ BÂB 7 ❖

ON İKİ PINAR, İSRÂİLOĞULLARI'NIN AŞIRI İSTEKLERİ

VE İLÂHÎ GAZABA UĞRAMASI	143
--------------------------------	-----

❖ BÂB 8 ❖

DİNLERDE TEMEL İNANÇ VE SİĞİRİ KURBAN ETME OLAYI	147
--	-----

❖ BÂB 9 ❖

FÂİL-İ MEÇHUL BİR CİNÂYET, MÜNÂFIKLAR VE

AYRICALIKLI TOPLUM İDDİÂSI.....	159
---------------------------------	-----

❖ BÂB 10 ❖

İSRÂİLOĞULLARI'NIN ALLÂH'A SÖZ VERMESİ

VE BUNUN SONUÇLARI	167
--------------------------	-----

YAHUDİLERE VERİLEN ON EMİR VE İSLÂM'DAKİ YERİ.....	168
--	-----

1) Allâh'a İmân Etmek ve Yalnız O'na Kulluk Etmek	168
2) Ana-babaya İyilik Etmek.....	169
3) Yakın Akrabaya İyilik Etmek	170
4) Yetimlere İyilik Yapmak	171
5) Yoksullara Yardım Etmek.....	172
6) İnsanlara Güzel Sözler Söylemek	173
7) Namazı Dosdoğru Kılmak	173
8) Zekâtı Vermek.....	174

9) Birbirinin Kanını Dökmek.....	174
10) Birbirini Yurdundan Çıkarmamak.....	174

◀ BÂB 11 ▶

RÛHU'L-KUDÛS, İSRÂİLOĞULLARI'NIN İNCİL'İ VE KUR'ÂN'I İNKÂR ETMESİ.....	177
RÛHU'L-KUDÛS.....	179
ÖLÜMÜ TEMENNİ ETMEK.....	188

◀ BÂB 12 ▶

MELEKLERE DÜŞMANLIK, HZ. SÜLEYMAN, CİNLER, SİHİR VE BÜYÜ OLAYI.....	190
BÜYÜ - SİHİR.....	193
SİHRİN ÇEŞİTLERİ.....	195

◀ BÂB 13 ▶

PEYGAMBERE SAYGI, NESİH, MÛCİZE, NAMAZ VE ZEKÂT EMRİ.....	199
NESİH.....	201
Nesih Örnekleri.....	204
a) Kur'ân'ın Kur'ân'la Neshi.....	204
b) Kur'ân'ın Sünnetle Neshi.....	204
c) Sünnetin Kur'ân'la Neshi.....	205
d) Sünnetin Sünnetle Neshi.....	205

◀ BÂB 14 ▶

EHL-İ KİTAP ARASINDA GÜVENSİZLİK, MESCİDLER, KİBLE, ALLÂH'IN ÇOCUK EDİNMEMESİ.....	210
---	------------

◀ BÂB 15 ▶

İSRÂİLOĞULLARI'NA VERİLEN NÎMETLER, KÂBE İNŞASI VE HZ. İBRAHİM'İN DUÂSI.....	223
İMAM.....	227

MESCİD-İ HARAM.....	228
KÂBE İNŞÂSI VE HACCIN TARİHÇESİ.....	231
Abdullah bin Zübeyr'in (ö. 72/691) Kâbe İnşâsı.....	235
Haccac'ın Kâbe İnşâsı.....	235
IV. Murad'ın Kâbe Tamiri.....	235
MENÂSİK.....	236
HİKMET.....	237

❖ BÂB 16 ❖

HZ. İBRAHİM'İN HANÎF DÎNİNE DAVETİ,	
ALLÂH'IN TEK İLAH OLUŞU.....	238
HZ. İBRAHİM'İN HANÎF DÎNİ VE İSLÂM'LA İLİŞKİSİ.....	241
HANÎF, HANÎFLİK.....	242

❖ BÂB 17 ❖

KIBLENİN DEĞİŞTİRİLMESİ, EHL-İ KİTABIN SON PEYGAMBERİ	
OĞULLARINI TANIDIKLARI GİBİ TANIMASI.....	249
ŞÜHEDÂ.....	253

❖ BÂB 18 ❖

HAYIRDA YARIŞ, KIBLE DEĞİŞİKLİĞİ VE	
ALLÂH'I ANMANIN ÖNEMİ.....	258
ZİKİR.....	262
ŞÜKÜR.....	264

❖ BÂB 19 ❖

SABRIN ÖNEMİ, ŞEHİTLİK, SINANMA, UMRE	
VE SAFÂ İLE MERVE ARASINDA SA'Y.....	265
FÎ SEBÎLİLLÂH.....	267
ŞEHİTLİK.....	268
BELÂ VE MUSÎBET.....	270
UMRE.....	273
KAZÂ EDİLEN UMRE.....	275

❖ BÂB 20 ❖

ALLÂH'IN VARLIĞININ DELİLLERİ,	
ALLÂH'A ŞİRK KOŞMANIN CEZÂSİ	280
ALLÂH'I SEVMEK	283

❖ BÂB 21 ❖

HELÂL VE HARAM YİYECEKLER, ŞEYTANIN HİLELERİ	
VE MÜŞRİKLERİN YANILGISI	288
HELÂL RIZIK	290
TAKLİT	292
HARAM KILINAN HAYVANSAL ÜRÜNLER	294
1) Murdar Hayvan Eti.....	294
2) Kan.....	294
3) Domuz Eti.....	295
4) Allah'tan Başkası Adına Boğazlanan Hayvan.....	295
ZARÛRET	297
Eti Yenmeyen Hayvanlar.....	299
DENİZ HAYVANLARI	299
ZARÛRET, AZÎMET VE RUHSAT İLİŞKİSİ	300
Ruhsatın Çeşitleri.....	300
Zarûretin Kur'ân ve Sünnet Delilleri ve Zarûret Halleri.....	301
Zarûret Hâlinde Haramı İşlemek Farz mıdır?.....	304
Zarûrette Ölümün Tercih Edilebildiği Hâller.....	306
Tedavi ile İlgili Zarûretler.....	307
Haram Kılınmış Şeylerle Tedavi.....	308
Sarhoşluk Veren Maddenin İlaça Karıştırılması.....	310
Meşrû Savunma Hâli.....	311
Abdestle İlgili Ruhsatlar.....	312

❖ BÂB 22 ❖

BİRR U İHSAN, KISAS, DİYET, AF, VASİYET	315
AYETE GÖRE CENNET'E ULAŞTIRACAK AMELLER	317

1) İman Sahibi Olmak.....	317
2) Sevmesine Rağmen Malını Akrabasına, Yetimlere, Yoksullara, Yolda Kalmışlara, İhtiyâcından Dolayı İsteyenlere ve Esirlere Vermek.....	318
3) Namaz Kılıp, Zekâtı Vermek	318
4) Verdiği Sözü Yerine Getirmek.....	319
5) Sıkıntı, Hastalık ve Şiddet Zamanında Sabretmek.....	319
KISAS	321
DİYET.....	325
ÂKİLE SİSTEMİ VE GÜNÜMÜZ SİGORTA İLİŞKİSİ.....	327
Uygulama Örnekleri.....	328
KASÂME.....	331
Kasâmenin Şartları.....	332
MEVLÂ, MEVÂLÎ.....	332
GÜNÜMÜZDE SOSYAL GÜVENLİK VE İSLÂM.....	333
Araç, İşyeri ve Mesken Sigortası.....	333
Sosyal Güvenlik Kurumu.....	334
Malezya'da Sigorta Uygulaması.....	335
AİLE İÇİ SOSYAL GÜVENLİK.....	335
VASİYETLE İLGİLİ FIKHÎ HÜKÜMLER.....	338
Vasiyetin Hükümü ve Çeşitleri.....	341
Vasiyetin Hüküm Bakımından Çeşitleri.....	342
Vasiyetçi ile İlgili Şartlar.....	345
Lehine Vasiyet Yapılanla İlgili Şartlar.....	346
Gerçek Kişi Lehine Vasiyet.....	346
Hayır Cihetine Yapılan Vasiyet.....	346
Mâsiyete Destek Sağlayan Vasiyet.....	347
Din Ayrılığının Vasiyete Etkisi.....	347
Lehine Vasiyet Yapılanın Mîrasçı Olmaması.....	348
Vasiyetin Konusu ile İlgili Şartlar	348
Vasiyette Özel Durumlar.....	350
1) Hayır Kurumları Lehine Yapılan Vasiyet.....	350

2) Hac Yaptırılmasını Kapsayan Vasiyet	350
3) Mîrasın Taksim Şeklini Vasiyet Etmek	351
4) Belli Bir Süre veya Süresiz Olarak Maaş Ödenmesini Vasiyet etmek	352
Belirli veya Belirsiz Süre İçin Maaş Vasiyetinin Uygulanması	352
Vasiyeti Ortadan Kaldıran Durumlar	352
1) Vasiyetten Dönme (Rücû)	352
2) Vasiyetçinin Akıl Hastalığına Tutulması veya Bunaması	353
3) Taraflardan Birisinin Dinden Çıkması	354
4) Vasiyetin Reddedilmesi	354
5) Lehine Vasiyet Yapılanın Vasiyetçiden Önce Ölmesi	354
6) Lehine Vasiyet Yapılanın Vasiyetçiyi Öldürmesi	355
7) Vasiyet Konusunun Telef Olması veya Tüketilmesi	355
8) Vasiyetin Mîrasçı Lehine Yapılması	355
Vasiyetin İspatı	355
Ölüm Hastasının Yapacağı Teberrular	356
Ölüm Hastasının Teberrularının Hükmü	356

❖ BÂB 23 ❖

ORUÇ, ALLÂH'IN KULA YAKINLIĞI, İTİKÂF,	
RÜŞVET YASAĞI	359
ORUCUN TARİHÇESİ	361
RAMAZAN AYI VE ORUÇ	362
Oruç; Farz, Vâcip ve Sünnet Olmak Üzere Üçe Ayrılır	364
DUÂ ÂDÂBI	368
İTİKÂF	371

❖ BÂB 24 ❖

AY TAKVİMİ, SAVAŞ, HARAM AYLAR, HAC VE UMRE	375
AY TAKVİMİ	377
KAMERÎ AYLAR	378
HAC	390

Haccın Çeşitleri.....	390
HEDY KURBANİ.....	390
UMRE.....	392
Umrenin Yapılışı.....	394
HZ. PEYGAMBER'İN YAPTIĞI UMRELER.....	394

◀ BÂB 25 ▶

HACCIN ZAMANI, DÜNYADA SÜREKLİ İYİLİK İSTEMEK, SULHA DAVET	397
HASENE.....	405
TEŞRİK TEKBİRLERİ.....	407
GENETİĞİ DEĞİŞTİRİLMİŞ ORGANİZMALAR (GDO).....	411

◀ BÂB 26 ▶

DÜNYADA SINANMA, İNFAK YERLERİ,	
SAVAŞIN FARZ KILINMASI	417
ÜMMET	419
İNFAK.....	423
SAVAŞ.....	425
İSLÂM'DA CİHAD.....	426
Cihad Dört Kısma Ayrılır.....	428

◀ BÂB 27 ▶

HARAM AYDA SAVAŞ, FİTNE, İÇKİ, KUMAR,	
YETİMLER, MÜŞRİKLERLE EVLENME YASAĞI	432
HARAM AYLAR.....	434
İÇKİ YASAĞI.....	437
KUMAR.....	439
İHTİYAÇ FAZLASINDAN İNFAK.....	440
YETİMLER.....	442
MÜŞRİKLERLE EVLENME YASAĞI.....	443
Evliliğe Velî Müdâhalesi.....	446

❖ BÂB 28 ❖

KADINLARIN HAYIZ HÂLİ, YEMİN KEFÂRETİ,	
ÎLÂ, İDDET, RİC'Î TALÂK	448
ÂDET GÖRME (HAYZ).....	450
NİFAS (LOĞUSALIK).....	453
HAYIZ VE LOĞUSALIĞIN HÜKÜMLERİ.....	455
YEMİN KEFÂRETİ.....	460
ÎLÂ.....	462
Îlâ'nın Şartları.....	463
Dört Ay Geçince İzlenecek Yol.....	464
EVLİLİĞİ SONA EREN KADININ İDDET BEKLEMESİ.....	465
KARI KOCANIN KARŞILIKLI HAK VE YÜKÜMLÜLÜKLERİ.....	471
Eşlerin Ma'rûfa Göre Geçinmesi.....	471
Kadının Mâlî Hakları.....	472
Evlilik Sonrası Mâlî Hak ve Yükümlülükler.....	474
1- Boşanan kadının mâlî hakları.....	474
2- Kocası vefât eden kadının mâlî hakları.....	476
Kocanın Haklar Konusunda Bir Derece Üstün Olması.....	478
EŞLER DIŞINDAKİ AİLE BİREYLERİNİN HAK VE YÜKÜMLÜLÜKLERİ.....	478

❖ BÂB 29 ❖

BOŞANMA, MUHÂLEA, HULLE	482
BOŞANMA ÇEŞİTLERİ VE SONUÇLARI	483
1) Ric'î (Dönülebilir) Boşama.....	484
2) Bâin (Kesin) Boşama.....	485
BOŞAMADA SOSYAL DEĞİŞİM	487
BOŞANMA TAZMİNATI	489
MUHÂLEA	490
ÜÇÜNCÜ BOŞAMA	491
RESMÎ NİKÂH, DÎNÎ NİKÂH	493
HULLE	493
BOŞAMADA MA'RÛF İLKESİ	495

❖ BÂB 30 ❖

NIKÂHTA KADININ İRÂDESİ, ÇOCUĞU EMZİRME, ÖLÜM İDDETİ, İDDETLİ KADINA NİŞAN TEKLİFİ	497
EVLİLİKTE VELİNİN ROLÜ.....	499
EVLİ KADIN VE ÇOCUKLARIN GEÇİMİNİ	
MA'RÛFA GÖRE SAĞLAMAK.....	502
ANNE SÜTÜ VE GIDA DEĞERİ.....	505
SÜT HISIMLIĞI.....	508
Evliliği Haram Kılan Süt Emmenin Şartları.....	509
YAS TUTMAK (İHDÂD).....	511

❖ BÂB 31 ❖

MUT'A HEDİYESİ, YARI MEHİR, ORTA NAMAZ, BİNİT ÜZERİNDE NAMAZ, EŞİ LEHİNE VASİYET, BOŞANMA TAZMİNATI	515
MEHİR VE MUT'A.....	517
ORTA NAMAZ.....	518
KUNUT YAPMAK.....	519
SÜKNÂ VASİYETİ.....	522
BOŞANMIŞ KADININ HAKLARI.....	524

❖ BÂB 32 ❖

SAVAŞ, KARZ-I HASEN, TÂLÛT'UN KOMUTAN OLMASI VE TABUT MESELESİ	526
KARZ-I HASEN VE ORTAKLIKLAR YOLUYLA	
FİNANSMAN KULLANIMI.....	528
Ortaklık Yoluyla Kredi Kullanma Çeşitleri.....	531

❖ BÂB 33 ❖

TÂLÛT, CÂLÛT, HZ. DÂVUD, İNSANLARIN BİRBİRLERİYLE SAVULMASI VE PEYGAMBERLER ARASINDA FAZÎLET FARKI	540
PEYGAMBERLER ARASINDA ÜSTÜNLÜK.....	545
RÛHU'L-KUDÛS.....	547

◀ BÂB 34 ▶

İNFAK, ALLÂH'IN BÂZİ SIFATLARI, DİNDE ZORLAMA OLMAMASI, TÂĞÛT, ALLÂH'IN MÜ'MİNLERİN DOSTU OLMASI	549
İNFAK	551
ÂYETÜ'L-KÛRSÎ	554
ŞEFAAT (ARACILIK ETMEK)	556
DİNDE ZORLAMA (İKRAH)	559
İKRAHLA İLGİLİ FIKHÎ HÜKÜMLER	561
Zorlamanın Şartları	563
İslâm Hukukçuları İkrahi Üç Kısma Ayırırlar	564
TÂĞÛT	564

◀ BÂB 35 ▶

HZ. İBRAHİM VE NEMRUD, ÜZEYİR عليه السلام , ÖLÜYÜ DIRİLTME	568
ÜZEYİR عليه السلام	570

◀ BÂB 36 ▶

SADAKANIN SEVABI, İYİLİĞİ BAŞA KAKMANIN SONU, MALIN GERÇEK SAHİBİ	574
--	-----

◀ BÂB 37 ▶

ZEKÂT, ÖŞÜR, ADAK, HİKMET, HİDÂYET, İFFETLİ YOKSULA YARDIM	579
TİCARET MALLARININ ZEKÂTI	581
Ticaret Mallarından Zekât Alınmasının Şartları	583
Ticaret Malından Zekâtın Hesaplanması	585
ÖŞÜR	586
HİKMET	591
ADAK (NEZİR)	593

◀ BÂB 38 ▶

İNFAK, RİBÂ YASAĞI, BORÇLUNUN DARA DÜŞMESİ	600
İNFAK.....	602
FÂİZ (RİBÂ).....	604
Ribâ'nın Çeşitleri.....	604
BEY' AKDİ.....	611
SARF AKDİ.....	612
GAYRİMÜSLİM ÜLKEDE FÂİZ.....	614
1) Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed'in Görüşü.....	614
2) Çoğunluğun Görüşü.....	616
FÂİZSİZ FİNANSMAN YÖNTEMLERİ.....	618
1) Para Vakıfları.....	618
2) Bey' bi'l-Vefâ.....	621
3) Sukuk Uygulaması.....	623
BORÇLUNUN DARA DÜŞMESİ.....	625

◀ BÂB 39 ▶

BORÇLANMA, SELEM, REHİN VE BORCUN İSBATI	629
SELEM AKDİ.....	631
Selem Akdinin Şartları.....	632
İSTİSNÂ AKDİ.....	633
BORÇLU ALACAKLI İLİŞKİLERİ.....	634
İSPAT DELİLLERİ.....	635
REHİN (İPOTEK).....	639
Rehin Akdi ile İlgili Şartlar İkiye Ayrılır.....	640
Rehin (İpotekli) Malla İlgili Şartlar.....	640
Rehnin Hükümleri.....	641
BEY' Bİ'L-VEFA (SATIŞ ŞARTLI İPOTEK).....	642
İpotek İkiye Ayrılır.....	642
KEFÂLET.....	643
ÂKİLE SİSTEMİ SİGORTA İLİŞKİSİ.....	645

❖ BÂB 40 ❖

ALLÂH'IN BAĞIŞLAMASI,	
İMAN ESASLARI, DUÂ	647
KALPTEN GEÇEN DÜŞÜNCELER.....	648
İMAN ESASLARI.....	651
1) Allâh'a İman	651
<i>Allâh'ın Sıfatları.....</i>	<i>652</i>
2) Meleklerle İman.....	652
<i>Büyük Melekler ve Görevleri.....</i>	<i>655</i>
3) Kitaplara İman.....	657
<i>Semâvî Kitaplar</i>	<i>659</i>
4) Peygamberlere İman	662
5) Âhiret Gününe İman.....	663
6) Kazâ ve Kadere İman	665
<i>Kazâ ve Kaderin Dayandığı Deliller ve Kapsamı.....</i>	<i>666</i>
<i>Kader Değişir mi?.....</i>	<i>668</i>
YANLIŞLIKLA GÜNAH İŞLEMEK.....	670

ÖN SÖZ

Kur'ân-ı Kerîm milâdî 610-632 yılları arasında yaklaşık 23 yıllık bir dönemde, Yüce Allah tarafından, Hz. Muhammed ﷺ'e Cebrâîl (عليه السلام) aracılığı ile parça parça indirilmiş olan, insan ve cinlere son ilâhî mesajı içeren evrensel bir çağrıdır. Metni sözlü olarak gelmiş ve sahâbeden bu işle görevlendirilen vahiy kâtipleri tarafından o günkü yazı malzemesi üzerine yazılmıştır. Bu yazılı belgeler Hz. Peygamber'in vefâtından sonra, Hz. Ebûbekir'in (ö. 13/634) halîfeliği döneminde, Zeyd bin Sâbit (ö. 45/665) başkanlığındaki bir heyet tarafından, her âyet ve sûre, en az iki şâhitte tevsik edilerek, "imam" adı verilen el yazması Mushaf-ı Şerîf nüshası oluşmuştur. Hz. Ömer'in kızı Hafsa (رضي الله عنها) (ö. 41/661) teslim edilen bu nüsha, Hz. Osman'ın (ö. 35/655) halîfeliği sırasında yine Zeyd bin Sâbit başkanlığındaki bir komisyon tarafından birkaç nüsha çoğaltılarak belirli merkezlere gönderilmiştir. Böylece, Kur'ân nüshaları gerek ezberlenerek gerekse istinsah edilerek, matbaanın icâdı ile de baskısı yapılarak, değişikliğe uğramadan günümüze gelmiştir.

Kur'ân, metni ve anlamı ile mûcizedir. Arapça bilmeyen ve onun anlamını izleyemeyen toplumlar İslâm'a girince, ilk dönemlerden itibâren, Kur'ân'ın o toplumların diline çevrilmesi ve tefsir edilmesi çalışmaları başlamıştır.

Kur'ân âyetlerinin birbirini açıklaması yanında, asıl canlı bir Kur'ân uygulayıcısı olan Hz. Muhammed ﷺ'in âyetleri nasıl anladığı ve uyguladığı önemlidir. Yine Hz. Ali (ö. 40/660), Hz. Ömer (ö. 23/643), Abdullah bin Abbâs (ö. 68/687), Abdullah bin Mes'ud (ö. 32/652), Abdullah bin Ömer (ö. 74/693), Zeyd bin Sâbit (ö. 45/665) ve Hz. Âişe (ö. 57/676) gibi önde gelen ve İslâmî hükümleri içtihat yapacak ve fetva verecek derecede bilen sahâbenin ve onları izleyen tâbiîn ve tebei tâbiîn alimlerinin anlayış ve yorumu ayrı bir önem taşır. Onların bu yorum ve uygulama örnekleri ilk klasik tefsirlere girdiği gibi, hadis kitaplarının "tefsir" bölümlerinde de yer almıştır.

Kur'ân-ı Kerîm'in birçok âyetlerini, Hz. Peygamber döneminin şartlarını ve âyetlerin hangi olaylar üzerine indiğini dikkate almadan tam olarak kavramak mümkün olmaz. Çoğu zaman isim vermeden, Bedir, Uhud, Hendek savaşları ve Mekke'nin fethi gibi olaylar ve bunlarla ilgili savaş hükümleri çeşitli sûrelere serpiştirilmiş olarak yer alır. Yine, peygamber kıssaları, toplumların helâk edilişleri kısa anlatımla, hikmetli ve ibretli yönleri belirtilerek geçilir. Bütün bunların anlaşılıp açıklanması, bu savaş, kıssa ve olayların sağlam kaynaklardan ayrıca incelenmesini gerektirir.

Diğer yandan fert, aile ve toplumla ilgili hükümlerin hangi olaylar ve şartlar altında indiğinin tespiti, başka bir ifâdeyle âyetlerin “nüzûl sebebi”, hükmü doğru olarak anlamamıza yardımcı olur.

Kur’ân-ı Kerîm, büyük ölçüde hikmet ve öğüt dolu olmasının yanında, onda, namaz, oruç, hac, zekât, öşür gibi ibadetler, evlenme, boşanma, mîras, nafa ka, borç ilişkileri, alışveriş gibi günlük muâmeleler ve toplumda adâletin tesisi ile kamu düzenini bozanlarla ilgili kimi yaptırımlar da yer alır.

Sözcüklerinin, cümle yapıları ile üslûbunun vahiy oluşu yüzünden, Kur’ân çevirisinin aynı nitelikleri taşıması insan gücünü aşan bir durumdur. Kısaca mûcize olan bir metinden, ancak “kul kelâmı” olan bir çeviri yapmak mümkün olabilir. Bununla birlikte, Kur’ân’ın, anlam yönünün de mûcize niteliğine sahip olduğu düşünülürse, bu yönüne ne kadar emek verilse, anlam zenginliğini aktarabilmek için ne kadar gayret harcansa yedirir.

Kanaatimizce, Kur’ân’ı harfi harfine başka dile çevirmek mümkün olsa bile, böyle bir çevirinin, anlam zenginliğini yansıtmada yetersiz kalacağına şüphe yoktur. Çünkü Kur’ân’da, bütün sözcüklerin anlamı açık ve net olmadığı gibi, kimi sözcükler birden çok anlam taşır. Bütün Kur’ân âyetleri “**muhkem**” ve “**müteşâbih**” diye ikiye ayrılır.¹ Muhkem sözcükler; hükme delâleti açık olan, te’vil, tahsis ve nesh’e ihtimali bulunmayan lâfızlardır.

Biz, mümkün olduğunca, yüce kitabımızın anlam zenginliğini aktarabilmek amacıyla, böyle bir çalışma yapmaya karar verdik. Toplumun her kesiminin kolay anlaması için, sâde bir üslûp ve açık bir dil kullanmaya çalıştık. Kitabımızda âyetlerin nüzûl sebebi, başka âyetlerle olan bağlantısı ve o âyetle ilgili hadisler verilmeye çalışılmıştır. Diğer yandan ilgili âyetin tefsirinde; inanç, ibadetler, muâmeleler, cezâ, kefâret vb. yüzlerce terim tefsirimizde yer almıştır Avrupa ülkeleriyle ilişkilerin giderek gelişmesi dikkate alınarak karşılaştırma amacıyla, yer yer **Kitab-ı Mukaddes** bağlantıları kurulmuştur. Böylece araştırmacı ve okuyucu için, pratik temel bilgileri de içeren rehber bir çalışma hedeflenmiştir.

Çalışmamıza eklenen, alfâbetik, kapsamlı “karma konu, isim ve terim indeksi” ile tefsirden yararlanma kolaylaştırılmıştır.

İndekste, geniş açıklama bulunan âyet numarasından sonra (+) işareti konulmuştur.

Okuyucu ilgi duyduğu ya da karşılaştığı bir konuyu, indeksten yararlanarak kısa sürede, bizzat araştırma imkânını bulabilir. Âyetlerin birbiri ile bağlantısı kurulduğu, nesih konusuna dikkat edildiği için okuyucunun, âyetlerin anlamları üzerinde düşünürken, bir yanlışlığa düşmeyeceğini umarız.

1. Bk. Âl-i İmrân, 3/7.

Türkçe olarak daha iyi anlaşılmasını ve daha güzel ifâde edilmesini sağlamak amacıyla kelime ve cümle yapıları üzerinde çalıştık. Diğer yandan anlam bütünlüğü olan bâzı âyet gruplarını meâlde birleştirmek yerine, tefsir kısmında birleştirmeyi daha uygun bulduk. Böylece gerek vurgu gerek edebî üslûp özelliğini korumak için, Kur'ân-ı Kerîm'in orijinaline uyararak, meâlde genel olarak her âyeti ayrı olarak göstermenin daha uygun olacağını düşündük.

Çalışmamızda hüküm âyetlerinin tefsîrine özel önem vermeye çalıştık. Mezheplerin farklı görüşlerine yer verdik. Bu yüzden çalışmamız ahkâm ağırlıklı fikhî bir tefsir niteliğindedir.

Bu çalışmamızda gerek meâl, gerek tefsir kısmında ع ayın duraklarını "BÂB 1, 2, 3..." olarak gösterdik. Böylece okuyucunun konu bütünlüğü olan yerleri daha açık olarak görmesini sağlamayı hedefledik.

Kur'ân-ı Kerîm, İslâm'ın değişmez temel kaynağıdır. O, her yüzyıla hitâb eden, bireysel ve toplumsal sıkıntıların çözümüne ışık tutan hikmetlerle doludur. Her kültür düzeyindeki kişilerin aklına ve vicdanına hitâb ettiği için, herkesin ondan alacağı feyz, bereket, rahmet ve ibretler vardır.

Mü'minler pek çok âyette gerek Kur'ân ve gerekse Allâh'ın kudret eseri olan yaratılmışlar üzerinde düşünmeye teşvik edilir. Tefekkür, düşünme, aklını kullanma, ibret ve öğüt alma Kur'ân'ın asıl ana hedefidir. Bunun için de okunduğu zaman Kur'ân'ın anlaşılması önemlidir. Anlamadan Kur'ân okumakla anlayarak okumak arasında büyük fark vardır. Hadîs-i şerifte, "Sizin en hayırlınız Kur'ân'ı öğrenen ve öğretenidir."² buyrulurken, Allah Rasûlü döneminde Kur'ân öğretmekten amacın, içindeki hükümleri, ibretli kıssa ve meselleri anlayarak okumak ve öğrenmek olduğunda şüphe yoktur. Bu konuda Abdullah bin Mes'ud ؓ'in şu tespiti anlamlıdır: "Kur'ân, kendisiyle amel edilsin diye indirilmiştir. Ancak insanlar onu okumayı amel edindiler!..."³

Kur'ân-ı Kerîm'in Türkler'de ana dile çevrilmesi çalışmaları Türklerin İslâmiyeti kabul ettikleri ilk dönemlere kadar uzanır. Nitekim Türklerin Uygur alfabesini bırakıp Arap alfabesini kullanmaya başlamadan önce telif ettikleri bâzı dînî kitaplarda bâzı âyetlerin Uygur alfabesi ile Türkçe'ye çevrildiği görülür. **Edib Ahmed b. Mahmud** tarafından telif edilen 'Atabetu'l-Hakayık' isimli meşhur eser buna örnek verilebilir.⁴ Başlangıçta 'Tefsirli Tercümeler' ve 'Satır-Arası Tercümeler' şeklinde yapılan bu çeviri hareketi; Selçuklular, Anadolu Beylikleri ve Osmanlılar dönemi boyunca da süregelmiştir. Nitekim bugün İstanbul, Tahran,

2. Buhârî, Fazâilü'l-Kur'ân, 21; Ebû Dâvûd, Vitir, 14; Tirmizî, Sevabu'l-Kur'ân, 15; İbn Mâce, Mukad-dime, 16.

3. Bk. Serahsî, Mebsût, I, 200, (Beyrut, 1331).

4. Hamidullah, Muhammed, Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Yazma Tercümelere, İstanbul Edebiyat Fak. Basımevi, 1965, s. 6.

Londra, Leningrad, Petersburg, Dresden, Cezâyir, Leiden, Münih, Berlin, Vatikan ve Viyana gibi merkezlerdeki kütüphanelerde çok sayıda özel veya anonim Türkçe el yazması Kur'ân tercüme ve tefsirleri bulunmaktadır.⁵

Osmanlı'nın son şeyhülislâmı olan ve Türkiye'den Mısır'a iltica eden **Mustafa Sabri Efendi** aslı yerine geçirilme iddiâsı güdülmeyen her Kur'ân meâlinin kısa bir tefsir kabul edildiğini ve bunun câiz olduğunu belirtirken, bu meâlin Kur'ân olarak kabul edilmemesi ve onun namazlarda, mescidlerde, toplantılarda ve evlerde Kur'ân yerine okunmaması gerektiğine de işaret eder.⁶

Diğer yandan 1925 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Diyânet İşleri Başkanlığı'nın bütçe müzâkereleri sırasında mevcut Kur'ân tercümelerinde tahrife varan birtakım hatâlar bulunduğu husûsu yetkililerce dile getirilmiş, bu durumun önüne geçmek üzere de Kur'ân tercümesinin Mehmet Akif, tefsirinin ise Elmalılı tarafından yapılmasına karar verilmiştir.⁷

Mehmed Akif, Elmalılı Hamdi'nin yazılacak metnin sadece "meâl" olacağını ve Kur'ân metni yerine kullanılmayacağını söylemesi üzerine iknâ olmuş ve Kur'ân Meâli'ni hazırlamak üzere Mısır'a gitmişti. Yaklaşık on yıl boyunca (1926-36) emek verip hazırladığı meâlini yetkililere vermeye cesâret edememiş ve Mısır'da çok güvendiği bir dostuna bırakıp gelmiş ve sonra da yakılmasını istemiştir.⁸

Mehmed Akif toplumun Kur'ân'a olan bakış açısını şöyle eleştirir:

*Ya açar Nazm-ı Celil'in bakarız yaprağına
Yahut üfler geçeriz bir ölünün toprağına.
İnmemiştir hele Kur'ân şunu hakkıyla bilin
Ne mezarlıkta okunmak ne de fal bakmak için!*

Ondan günümüze intikal eden Fâtîha sûresi meâli şöyledir:

Bismillâhirrahmânirrahîm. "Hamd yalnız Allâh'ın, o Rabbü'l-âlemîn, o hem Rahmân hem Rahîm, o kıyâmet gününün sahibi Allâh'ındır. İlâhî!

5. Kur'ân-ı Kerîm'in en eski Türkçe yazma tercümeleri için bk. Zeki Velidi Togan, *Kur'ân ve Türkler*, İstanbul, 1971; Abdulkâdir İnan, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Tercemeleri Üzerinde Bir İnceleme*, Türk Tarih Basımevi, Ankara, 1961; Muhammed Hamidullah, *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Yazma Tercümeleri*, İstanbul Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1965, *Türkiyat Mecmuası XIV*'ten ayrı basım; Muhammed Hamidullah ve Macit Yaşaroğlu, *Kur'ân-ı Kerîm Tarihi ve Türkçe Tefsirler Bibliyografyası*, Yağmur Yayınları, İstanbul, 1965; Ömer Rıza Doğrul, *Kur'ân Nedir*, Diyânet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1967; *Satır-Arası Kur'ân Tercümesi*, Haz. Ahmet Topaloğlu, (Önsöz), Milli Eğitim Basımevi, 1976; Osman Keskiöğlu, *Kur'ân Tarihi*, Nebioğlu Yay., İst., ts.
6. Mustafa Sabri, *Kur'ân Tercümesi Meselesi*, Çev. S. Çelik, Bedir Yayınevi, İst. 1993, s. 15, 27.
7. TBMM Zabıt Ceridesi, XIV, (1341), 261'den aktaran, Altuntaş, s. 98.
8. Orhan Atalay, İsmâil Hakkı İzmirli sempozy. 9 Eylül Ü. İlahiyat Fak. "Kur'ân'ın Başka Dillere Çevrilmesi Ekseninde Ortaya Çıkan Tartışmaların Tarihsel Arka Planı" sempozyum bildirisi. Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

Kulluğu Sana ederiz, yardımı Senden isteriz. Bizleri doğru yolun, o nîmetine kavuşanların tuttuğu yolun yolcusu et. Gazabına uğrayanların, yanlış gidenlerin saptığı yolun yolcusu etme. Âmin!”

Bakara sûresinin başındaki şu ifâde de ne kadar çarpıcıdır! **“Elif, Lâm, Mîm. Şu kitabı görüyor musun? İşte bir kere onun hak olduğunda şüpheli yok...”**

Mehmet Akif'in 1936'da vefâtı üzerine, Elmalılı Hamdi merhum tefsîrini tamamlamış ve ayrıca Âkif'e tevdi edilen meâl işini de kendisi üstlenmişti. Ancak o işin başından itibâren kendisinin yapacağı çalışmanın bir tercüme değil, bir meâl olduğunu şu sözleriyle ortaya koymuştur: “Bâzılarını da duyuyoruz ki ‘Kur’ân Tercümesi’ demekle iktifâ etmiyor da ‘Türkçe Kur’ân’ demeye kadar gidiyor. Türkçe Kur’ân mı var behey şaşkın!”⁹

Ancak şunu da belirtelim ki, daha sonraki yıllarda aslı Osmanlıca olan Elmalılı tefsîri üzerinde latinize ve sâdeleştirme çalışmaları yapılmış, bizim de aynı eser üzerinde dipnotlar ilâvesiyle henüz basılmamış bir sâdeleştirme çalışmamız olmuştur. Diğer yandan merhum **Hasan Basri Çantay** başta olmak üzere günümüzün çeşitli ilim adamları Kur’ân meâlî ve tefsîri çalışmaları yapmış, Diyânet İşleri Başkanlığı da “Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâlî” yanında, beş ciltlik “Kur’ân Yolu” adlı tefsîri ile buna katkıda bulunmuştur.

Uzun bir çalışmanın ürünü olan elinizdeki bu meâl ve güncel fikhî tefsîrimizin, her branşta üniversite öğretim elemanı ve öğrencilerine, müftü, vâiz, Kur’ân kursu öğreticileri ile din bilgisi öğretmeni meslektaşlarımıza ve okumayı sevenlere, bir çeşit “Kur’ân İlimleri Rehberi” vazifesi göreceğini umarız.

Bu eserin kontrol ve tashihini yapan değerli meslekdaşım İslâm hukukçusu Prof. Dr. Abdullah Kahraman Bey’e, yayınlanmasında emeği geçen Salih Zeki Meriç ve diğer Erkam Yayınevi mensuplarına teşekkür eder, “Hayra delâlet eden, hayrın önünü açan, o hayrı işleyen gibidir”¹⁰ hadîsinde bildirilen ecre nâil olmalarını Cenâb-ı Hak’tan temenni ederim.

Gerek bu eseri hazırlarken gerek diğer çalışmalarımda, sabır ve hizmetleri ile yardımcı olan eşim Müzeyyen Hanım’a teşekkürü bir borç bilirim. Yüce Allâh’ın aile fertlerimden de rahmetini esirgememesini dilerim.

Çalışma bizden, başarı ve sonuç Yüce Allah’tandır.

Prof. Dr. Hamdi Döndüren

10.09.2016 - BURSA

9. Elmalılı, Muhammed Hamdi, Hak Dini Kur’ân Dili, Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1971, I/15.

10. Müslim, İmâre, 133; Ebû Dâvûd, Edeb, 115; Tirmizî, İlim, 14; A. b. Hanbel, IV, 120, V, 274,

GİRİŞ

Kur'ân-ı Kerîm okumak, onun anlam ve tefsîri üzerinde tefekkür etmek, kişiye aynı zamanda ibadet sevabı kazandırır. Kur'ân'da kişiyi tefekküre davet eden pek çok âyet vardır. Biz bunlardan sadece iki tanesini vereceğiz:

1. ***“O, göklerde ve yerde ne varsa hepsini, kendi katından sizin hizmetinize vermiştir. Elbette bunda düşünen bir toplum için nice ibretler vardır!”***¹¹ Allah, göklerde ve yerde ne varsa hepsini insan için yarattığını ve bütün bunları onun hizmet ve tasarrufuna verdiğini bildiriyor. Âyetin sonunda da bütün bunlarda, tefekkür eden bir toplum için nice ibretler bulunduğu vurgulanıyor. Tefekkür; düşünme, aklını kullanma, gökte ve yerde olanları akılla inceleyip, yaratılışını ve hangi amaç için yaratıldığını tespit etmeye çalışma, onlarla ilgili yeni ve orijinal açıklama yapma, keşif ve icadlarda bulunma gibi çalışmaları kapsayan bir terimdir.

2. ***“O akıl sahipleri ayakta iken, otururken ve yanları üzere yatarken Allâh'ı anarlar; göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşünürler. (Ve şöyle derler:) ‘Ey Rabbimiz! Sen bütün bunları boş yere yaratmadın. Seni tesbih ve tenzih ederiz. Bizi ateş azâbından koru!’”***¹²

Tefekkür; düşünmek ve yararlı düşünce üretmek demektir. İnanan her durumda Allâh'ı anmalıdır. Hz. Peygamber ﷺ şöyle buyurmuştur: “Bir saatlik tefekkür, altmış yıl nâfile ibadetten hayırlıdır.”¹³ Hasan el-Basrî şöyle demiştir: “Yararlı bir konuda bir saat düşünmek, gece boyunca nâfile ibadetten daha hayırlıdır.” Bîşr el-Hafî şöyle demiştir: “İnsanlar Allâh'ın yüceliğini düşünseler, Allâh'a isyan etmezlerdi.”¹⁴

11. Câsiye, 45/13.

12. Âl-i İmrân, 3/191.

13. Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, I, 370.

14. İbn Kesîr, Muhtasarı Tefsîri İbn Kesîr, I, 346, 347.

Allah Teâlâ'nın hiçbir şeyi boş yere yaratmamış olması, bütün canlı veya cansız varlıkların bir yaratılış hikmeti bulunmasını gerektirir. Bugün için en gereksiz ve yararsız gibi görülen bir bitki, hayvan veya câmit bir varlığın yeni bir keşif ve icad sonunda nice yararlarının bulunduğu görülen olaylardandır.

KUR'ÂN OKUMANIN FAZÎLETİ

Namazda Kur'ân okumanın farz oluşu¹⁵ yanında, namaz dışında da Kur'ân okumak, okutmak, ezberlemek, dinlemek ve onun âyetleri üzerinde düşünmek gibi görevler vardır.

Nitekim Allah Teâlâ'nın "sâlihler" sınıfına kattığı kimseler arasında Kur'ân okuyanlar da vardır. Ehl-i kitaptan müslüman olup, istikâmet ehli bir topluluktan söz eden bir âyette, onların gece vakitlerinde secdeye kapılarak Allâh'ın âyetlerini okudukları belirtilir.¹⁶

Hiz. Ali ve Hiz. Osman'dan rivâyete göre, Allâh'ın Rasûlü şöyle buyurmuş-
tur: "Sizin en hayırlınız, Kur'ân'ı öğrenen ve başkalarına da öğreteninizdir."¹⁷
Tâbiûn neslinin büyüklerinden olan ve Kûfe'de insanlara kırk yıldan fazla Kur'ân öğreten Ebû Abdîrrahmân es-Sülemî (ö. 74/693), bu hadîse işaret ederek: "Beni şu bulunduğum yerde (Kur'ân okutmak için oturtan) işte bu hadistir" demiş ve Haccac zamanına kadar Kur'ân öğretmiştir.¹⁸

Allâh'ın Rasûlü, Kur'ân ehlini, Allâh'ın ehli ve kendisi için seçtiği kimse-
ler olarak nitelendirmiştir. Enes b. Mâlik şöyle demiştir: *Rasûlullah ﷺ, "Şüphesiz ki insanlar içinde Allâh'ın ehli olan kimseler vardır. Ashâb-ı kirâm, bunların kimler olduğunu sorunca, Kur'ân ehli olanlar, Allâh'ın ehli ve kendisi için seçtiği kimselerdir."* buyurmuştur.¹⁹

Enes b. Mâlik'ten rivâyete göre, Allâh'ın Rasûlü bir gün Übey b. Kâ'b'a: "Allah bana, 'lem yekünillezîne keferû', sûresini sana okumamı emretti", buyurdu. Übey, Ey Allâh'ın Rasûlü! Yüce Allah benim adımı da andı mı? diye sordu. Hiz. Peygamber, "Evet, andı" diye tasdik etti. Bunun üzerine Übey sevincinden ağladı.²⁰

15. Bk. Müzzemmil, 73/20.

16. Bk. Âli İmrân, 3/113.

17. Buhârî, Fazâilü'l-Kur'ân, 21; Ebû Dâvûd, Salât, Vitir, 14; Tirmizî, Fazâilü'l-Kur'ân, 15; İbn Mâce, Mukaddime, 16, H No: 211, 212.

18. Tirmizî, Fazâilü'l-Kur'ân, 15; Ebû Amr Dâni, Câmiu'l-Beyân, vr. 21b.

19. İbn Mâce, Mukaddime, 18; Ahmed b. Hanbel, III, 127, Beyrut, ts.

20. Buhârî, Menâkıbü'l-Ensâr, 16, Tefsîru'l-Kur'ân, lem yekünillezî, VI, 80; Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn, 39.

Abdullah b. Mes'ud nakleder: Hz. Peygamber bana haydi Kur'ân oku, dedi. Ben, Kur'ân sana indirildiği hâlde, ben onu sana karşı mı okuyayım? Dedim. Allâh'ın Rasûlü: *“Ben Kur'ân'ı başkasından dinlemeyi severim.”* buyurdu.²¹

Hz. Peygamber Tebük Seferinde (9/630), Neccâroğulları'nın bayrağını Zeyd b. Sâbit'e vermiş ve *“Zeyd, Kur'ân'ı çok iyi bilir; Kur'ân önceliklidir.”* buyurmuştur.²²

Cemaate imamlık yapacak kimsenin Kur'ân'ı en iyi bilenler arasından seçilmesi gerekir. Hadiste şöyle buyrulur: *“Cemaate, Allâh'ın kitabını en iyi okuyanları ve okuma husûsunda en önde gelenleri imam olur.”*²³

Hz. Peygamber'in bu konu ile ilgili daha pek çok hadîsi vardır. Biz birkaçını zikredeceğiz:

*“Kur'ân'ı öğreniniz. Şüphesiz ki onu okumakla, her harfine on sevapla mükâfatlandırılırsınız.”*²⁴ *“Kur'ân'ı okuyunuz, şüphesiz ki o kıyâmet gününde sahibine şefaâtçi olarak gelecektir.”*²⁵ Abdullah b. Mes'ud 'ten gelen rivâyet şöyledir: *“Kim Allah kitabından bir harf okursa, ona bir hase-ne vardır. Hasene de on katıyladır. Ben ‘elif-lâm-mîm’ bir harftir, demiyorum. Fakat ‘elif’ bir harftir, ‘lâm’ bir harftir, ‘mîm’ bir harftir.”*²⁶

Hz. Ali'den gelen bir rivâyette Allâh'ın Rasûlü şöyle buyurmuştur: *“Kim Kur'ân'ı okur ve onu ezberlerse, Allah onu cennetine koyar ve ailesinden cehenneme girmeyi hak eden on kişiye şefaât etme hakkı tanır.”*²⁷ Tirmizî'nin rivâyetinde *“Kur'ân'daki helâli helâl, haramı haram olarak kabul ederse”* ilâvesi vardır. Ancak Tirmizî bu son rivâyet için *“garîb”* demiştir.²⁸

Ukbe b. Âmir , Allah Rasûlü'nün şöyle buyurduğunu nakletmiştir: *“Kur'ân'ı açıktan okuyan, sadakayı açıktan veren, gizli okuyan, sadakayı gizli veren kimse gibidir.”* Ancak ilim ehli, bunun gösteriştan sakınıp sakınmama ile ilgili olduğunu söylemiştir.

21. Buhârî, Fazâilü'l-Kur'ân, 31; Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn, 40.

22. Kamil Mîras, Tecrid-i Sarîh, VIII, 276.

23. Müslim, Mesâcid, 53; Ebû Dâvûd, Salât, 60.

24. Dârimî, Fazâilü'l-Kur'ân, 1.

25. Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn, 42, H No: 252.

26. Tirmizî, Fazâilü'l-Kur'ân, 16, H No: 2910.

27. İbn Mâce, Mukaddime, 16, H No: 216.

28. Tirmizî, Fazâilü'l-Kur'ân, 13.

Ebû Hüreyre'den Allah Rasûlü'nün şöyle buyurduğu nakledilmiştir: “Evlerinizi kabirler hâline getirmeyiniz. Şüphesiz ki şeytan, içinde Bakara sûresinin okunduğunu işittiği evden uzaklaşır.”²⁹

“Bir topluluk, Allâh'ın evlerinden bir evde, Allâh'ın kitabını okumak ve aralarında müzâkere etmek üzere bir araya gelirse, bu topluluğu melekler kuşatır, üzerlerine huzur iner ve onları rahmet kaplar. Allah kendi yanındakilere onları anar.”³⁰

Saffân bin Assâl ؓ, Allah Rasûlü'nün şöyle buyurduğunu nakletmiştir: “İlim talep etmek için kendi evinin dışına çıkan kimseye, yaptıkları işten râzı oldukları için melekler kanatlarını serer.”³¹

Hadiste şöyle buyurulmuştur: “Kur'ân ehli olan kimseye şöyle denilecek: Oku ve yüksel! Tıpkı dünyada okuduğun gibi oku. Çünkü senin de-recen, okuyacağın son âyetin mertebesidir.”³²

Hız. Âişe'den rivâyete göre, Allâh'ın Rasûlü şöyle buyurmuştur: “Kur'ân'ı ezberleyip hiç zorlanmadan okuyan meleklerle beraberdir. Zorlanarak okuyana da iki sevap vardır.”³³

İbn-i Abbâs'tan, Allâh'ın Rasûlü şöyle buyurmuştur: “İçinde Kur'ân'dan bir şey bulunmayan kimse, harap olmuş ev gibidir.”³⁴

Hadislerde şöyle buyrulur: “Allâh'ın kitabından bir sûreyi okuyarak yatağına giren kimseye Allah bir melek görevlendirir. Uyanıp kalkınca ya kadar, ona zarar verecek hiçbir şey yaklaşmaz.”³⁵ “Kur'ân'ı kalpleriniz birleştiği sürece okuyunuz. Kalben ondan ayrıldığınız zaman okumayı bırakınız.”³⁶ “Şüphesiz ki, şu Kur'ân bir ucu Allâh'ın, diğer ucu sizin elinizde olan bir iptir. Ona sınıksız sarılınız. Bundan sonra sapmaz ve yok olmazsınız.”³⁷

29. Ahmed b. Hanbel, II, 337.

30. Ebû Dâvûd, Vitir, 14; Tirmizî, Kıraat, 12; İbn Mâce, Mukaddime, 17.

31. İbn Mâce, Mukaddime, 17.

32. Ebû Dâvûd, Vitir, 60; Tirmizî, Fazâilü'l-Kur'ân, 18; İbn Mâce, Edeb, 52.

33. Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn, 38; Ebû Dâvûd, Vitir, 14; Tirmizî, Fazâilü'l-Kur'ân, 13.

34. Tirmizî, Fazâilü'l-Kur'ân, 18; Dârimî, Fazâilü'l-Kur'ân, 1.

35. Tirmizî, Deavât, 23.

36. Buhârî, Fazâilü'l-Kur'ân, 37; Müslim, İlm, 1.

37. Süyûtî, İtkân, II, 152, Beyrut 1973. “Şüphesiz ki Allah, Kur'ân ile amel eden toplumları yükseltir, diğerlerini alçaltır.” Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn, 47; İbn Mâce, Mukaddime, 16; Dârimî, Fazâilü'l-Kur'ân, 9. Bk. Abdurrahman Çetin, Kur'ân İlimleri ve Kur'ân-ı Kerîm Tarihi.

Bütün bu âyet ve hadisler, Kur'ân öğrenme ve öğretmenin ne kadar önemli olduğunu gösterir. Ancak bu öğrenme ve öğretmeye Kur'ân'ın anlamlarının ve âyetleri üzerinde müzâkere yapmanın da girdiğinde şüphe yoktur. Çünkü Kur'ân öğrenmenin amacı hem okumak, hem de gereği ile amel etmektir. Buna göre Kur'ân'ın tam olarak yaşanabilmesi için, Hz. Peygamber'in onu nasıl anladığını ve günlük hayata nasıl uyguladığını bilmek gerekir. İslâm'ın kaynağı Kur'ân ve sünnet olup, bunları birbirinden ayrı olarak değerlendirmek uygun olmaz.

سُورَةُ الْفَاتِحَةِ

FÂTİHA
SÛRESİ

Kur'ân-ı Kerîm'de birinci, iniş sıralamasında 5. sûredir. Hz. Muhammed'in peygamberliğinin ilk yıllarında Mekke'de Müddessir sûresinden sonra indiği husûsunda görüş birliği vardır. Kur'ân'ın hem bir girişi, hem de bir özeti gibidir.

Her mü'minin kıldığı namazın bütün rekâtlarında okunur. Kulun Rabbi ile konuşur gibi okunması ve bununla Rabbine yaklaşması amaçlanmıştır.

1- FÂTİHA SÛRESİ

Fâtiha sûresi, Mekke döneminde Müddessir sûresinden sonra inmiştir. 7 âyettir. Kur'ân'ın ilk sûresi olduğu için açış yapan, açan anlamında "Fâtiha" denilmiştir. Sûreye, ana kitap anlamında "Ümmü'l-Kitâb", dinin asıllarını içinde toplaması yüzünden "el-Esas", ana hatlarıyla İslâm'ı anlattığı için "el-Vâfiye" ve "el-Kâfiye", tekrarlanan yedi âyet anlamında "es-Seb'u'l-Mesânî" adı da verilmiştir.³⁸

Çoğunluk fakihler; **"Kur'ân'dan kolayınıza geleni okuyunuz."**³⁹ âyetine ve **"Fâtiha'yı okumayanın namazı yoktur."**⁴⁰ hadîsine dayanarak, namazların her rekâtında Fâtiha'yı okumanın, "farz" olduğunu söylerken, Hanefiler; yukarıdaki âyeti ve namazını eksik kılan kişiye, Hz. Peygamber'in **"Kur'ân'dan, bildiğin, kolayına geleni oku!"**⁴¹ hadîsini delil alarak, namazda mutlak kıraatin "farz" olduğunu, Fâtiha'yı okumanın ise "vâcip" hükmünde bulunduğunu söylemişlerdir.

İslâm'ın ilk yıllarında ve tamamı bir defada inen Fâtiha sûresi için, Allâh'ın Rasûlü'ne, **"Hiç şüphesiz Biz sana sürekli tekrarlanan yedi âyeti ve şu yüce Kitab'ı verdik."**⁴² buyurulmuştur. Hz. Peygamber, Fâtiha sûresinin namazın her rekâtında okunmasını bildirmiştir. Ebû Hüreyre'nin naklettiği bir kudsî hadiste bu sûre okunurken, yapılan duâlara o anda cevap verileceği şöyle ifâde edilmiştir:

"Allah Teâlâ buyurdu ki: Ben namazı kendimle kulum arasındakiye böldüm. İsteddiği kuluma verilecektir. Kul: 'Elhamdü lillâhi Rabbi'l-âlemîn.' deyince, Allah Teâlâ: 'Kulum bana hamd etti.' der. Kul: 'er-Rahmâni'r-Rahîm' deyince, Allah Teâlâ: 'Kulum Beni övdü.' der. Kul: 'Mâliki

38. Bk. Hicr, 15/87.

39. Müzzemmil, 73/20.

40. Tirmizî, Mevâkît, 69; Dârimî, Salât, 36.

41. Buhârî, Ezân, 95; Müslim, Salât, 45; Ebû Dâvûd, Salât, 144.

42. Hicr, 15/87.

yeumiddîn' deyince, Allah Teâlâ: 'Kulum Beni yüceltti.' der. Kul: 'İyyâke na'budu ve iyyâke nesteîn.' deyince, Allah Teâlâ: 'Bu, Benimle kulum arasındadır, kuluma istediği verilecektir.' der. Kul: 'İhdina's-sırâta'l-müstekîm, sırâtallezîne en'amte aleyhim, gayri'l-mağdûbi aleyhim veladdâllîn.' deyince, Allah Teâlâ: 'İşte bu kulumundur, kuluma istediği verilecektir.'"43

Hiz. Peygamber Saîd b. Muallâ'ya, "Sana Kur'an'ın en büyük sûresini öğreteneğim." diyerek ona Fâtiha sûresini öğretmiş ve kendisine verilen bu yedi âyetin namazlarda okunduğunu söylemiştir."44 Bir gün Rasûl-i Ekrem, Cebrâil (عليه السلام) ile otururken yeryüzüne ilk defa inen bir melek huzûruna gelmiş ve "Sadece sana verilen, daha önce hiçbir peygambere verilmeyen iki nur sebebiyle seni tebrik ederim." demiş ve bu iki nûrun Fâtiha sûresi ile Bakara sûresinin son iki âyeti olan "Âmenerrasûlû" olduğunu bildirmişti.45

Ebû Saîd el-Hudrî'den rivâyete göre, bir sahâbe topluluğu yolculukta, İslâm'ı tebliğ amacıyla bir Arap yerleşim birimine uğradı. Kendilerini misafir etmek istemediler. Bu arada reislerini yılan ısırması. Çâresiz kalınca bu sahâbe topluluğundan tedavi için yardım istediler. Bir sahâbi Fâtiha sûresini okuyarak tedavi (rukye) yaptı ve hasta iyileşti. Ödül olarak da bir miktar koyun verdiler. Hiz. Peygamber'e durumu anlattıklarında, isâbet ettiklerini bildirdi ve alınan ücrette de karşı çıkmadı. Burada tedavi karşılığı alınan ücrette ödül (cuâle) denilmiş, Hiz. Peygamber alınan koyunların etinden kendisine de bir pay ayırabileceklerini bildirmişti.46

Ancak şunu da belirtelim ki, rukye tıbbî tedaviyi de kapsar. Bedenen veya rûhen hasta olan kişi tıbbın verilerinden yararlanarak tedavi olmaya çalışır, sonucu ve şifâyı Allah'tan bekler. Yukarıdaki hadiste Fâtiha sûresini okuma yanında, zehir vücuda yayılmadan, kanı emme veya dışarı akıtma yoluyla, tıbbî bir müdâhale yapıldığını da düşünmek gerekir. Çünkü Allâh'ın Rasûlü başka bir hadisinde "Tedavi olunuz. Allah ölüm dışında her hastalık için bir şifâ yaratmıştır."47 buyurmuştur.

43. Müslim, Salât, 38.

44. Buhârî, Tefsir, 1/1, 8/2, 15/3, Fazâilü'l-Kur'an, 9.

45. Müslim, Müsâfirîn, 254; Nesâî, İftitah, 25.

46. Bk. Buhârî, İcâre, 16; Fazâilü'l-Kur'an, 9, Tıbb, 39; Müslim, Selâm, 65, 66.

47. Tirmizî, Tıb, 2; Ebû Dâvûd, Tıb, 1, 11; İbn Mâce, Tıb, 1.

﴿ BÂB 1 ﴾

ALLÂH'I ANMAK, HAMD, KULLUK ARZI VE DUÂ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ﴿١﴾

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٢﴾ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ﴿٣﴾ مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ ﴿٤﴾
إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ ﴿٥﴾ اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ﴿٦﴾
صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ ﴿٧﴾ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ ﴿٨﴾

Eûzübillâhimineşşeytânirracîm.

Bismillâhirrahmânirrahîm.

1- Rahmân ve Rahîm olan Allâh'ın adıyla.

2- Hamd; âlemlerin Rabbi olan Allâh'a mahsustur.

3- O Rahmân ve Rahîm'dir.

4- Hesap gününün sahibidir.

5- Biz ancak Sana ibadet eder ve yalnız Sen'den yardım isteriz.

6- Bizi doğru yola ilet.

7- Kendilerine nîmet verdiklerinin yoluna; gazaba uğramış ve sapmış olanların yoluna değil!

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ﴿١﴾

1- Rahmân ve Rahîm olan Allâh'ın adıyla.

1. âyet besmele olup, “Okumaya çok esirgeyen, çok merhametli olan Allâh'ın adıyla başlıyorum.” demektir. Hanefîlere göre, yalnız Neml sûresi 30. âyetteki besmele Kur'ân'dan bir âyettir. Diğer besmeleler sûreleri birbirinden

ayırmak için Hz. Peygamber tarafından yazdırılmıştır. Bu yüzden, gerek namazda, gerekse namaz dışında her Kur'ân okuyuşun ve her yemek yeme, su içme, yola çıkma gibi önemli işin başında okunması sünnettir.⁴⁸ Delil, **“Yaratan Rabbinin adıyla oku.”**⁴⁹ âyeti ve Hz. Peygamber'in; **“Besmele ile başlanmayan her önemli iş eksiktir.”**⁵⁰ hadîsidir.

Şâfiîlere ve Ahmed bin Hanbel'den bir görüşe göre ise, sûre başındaki besmeleler birer âyet sayıldığı için, namazda veya namaz dışında okunması farzdır. Bu yüzden Şâfiîler namazda besmeleyi sesli okurlar.

Vaktiyle müşrikler, bir işe başlarken taptıkları tanrıların adını anarak: **“Bismi'l-Lât ve'l-Uzzâ”** yani **“Lât ve Uzzâ'nın adıyla başlarım.”** derlerdi. Onlar böyle yaparlarsa tevhid ehli olan müslümanın bir işe başlarken Allâh'ın adını anması elbette gerekir. Bir bakıma Kur'ân okumaya başlayan kimse besmele çekince: **“Allâh'ın adıyla başlıyorum.”** demektedir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de ilk inen Alak sûresinin başında ilk uyarı da besmele ile ilgilidir: **“Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı bir kan pıhtısından yarattı. Oku, Rabbin en büyük kerem sahibidir. O, kalemle yazmayı öğretti. İnsana bilmediğini bildirdi.”**⁵¹

Besmele çekerken, **“Bismillâh”** deyip durmak yeterli ve doğru, **“Bismillâhirrahmân”** yine yeterli ve doğrudur. Fakat bismelenin tam ve mükemmel şekli: **“Bismillâhirrahmânirrahîm”** demektir.⁵²

ALLAH LAFZI

Cenâb-ı Hakk'ın zât, sıfat ve fiillerinin bütününe ifâde eden özel celâl ismidir. Çoğulu yoktur. Tanrı, hüda, ilâh, rab ve ma'bud gibi isimler ise cins isimler olup, Allah için de başka ilâhlar için de kullanılabilir. Arapça'da **“ilâh”**ın çoğulu **“âlihe”**; **“rabb”**in çoğulu **“erbâb”** gelir. Farsça **“hudâ”**nın çoğulu **“hudâyân”** olduğu gibi, Türk dilinde de **“tanrılar, ilâhlar, rabler ve ma'budlar”** şeklinde çoğulları kullanılır. Buna göre, Allah isminin, başka dillere tercüme edilememesi gerekirken, batı dillerine, bir cins isim olan **“ilâh”** ile tercüme edildiği görülür. Fransızca **“Dieu”**, İngilizce **“God”** sözcükleri gibi. Nitekim; **“Allah ve ilâh”** sözcüklerinin yer aldığı; **“Lâ ilâhe illâllah (Allah'tan başka ilâh yoktur)”** tevhid kelimesi, M. Hamidullah'ın meâlinde; **“Point de**

48. Ahmed bin Hanbel, Müsned, V, 59; Hâkim, Müstedrek, IV, 324, 325.

49. Alak, 96/1.

50. Hâkim, Müstedrek, III, 359; Beyhakî, Sünen, VI, 128.

51. Alak, 96/1-5.

52. Elmalılı, Hak Dini Kur'ân Dili, I, 60.

dieu, que Dieu”, Kasimirski’nin meâlinde ise; “Il n’y a point de dieu si ce n’est Dieu” şeklinde Fransızca’ya tercüme edilmiş olup, Türkçe’de “İlâh’tan başka ilâh yoktur.” yerine, ikinci Dieu büyük harfle yazılarak “Allah’tan başka tanrı yoktur.” anlamı kazandırılmaya çalışılmıştır.⁵³

Tercih edilen bir görüşe göre, Allah kelimesi “İsm-i Âzam’dır.” Ancak bu konuda biri kalkar da “İsm-i Âzam, Allâh’ın duâ edildiğinde icâbet ettiği, bir şey istendiğinde verdiği ismidir. Biz Allah ismiyle duâ ediyoruz, bâzı şeyler istiyoruz, fakat çoğu kere icâbet ettiğini göremiyoruz.” derse, ona şöyle cevap verilebilir:

Namaz gibi duânın da kabulü için birtakım âdâb ve şartlar vardır. Bunlardan ilki, helâl lokma ile iç dünyamızın ıslah edilmesidir. Nitekim bu konuda, “*Duâ semanın anahtarıdır. Bu anahtarın dişleri de helâl lokmadır.*” denilmiştir. Duânın son şartı ise ihlâs ve kalp huzûrudur. Nitekim Allah Teâlâ: “**Kâfirler hoşlanmasa da Allâh’a, dîni yalnız O’na hâs kılarak duâ ediniz.**”⁵⁴ buyurmaktadır. Huzûr-ı kalp olmadan kişinin diliyle yüksek sesle bağırıp çağırması, duâ etmesi, kapıya gelen kimsenin içeriye bağırarak seslenmesine benzer. Fakat huzûr-ı kalp ile yapılacak duâ, insana şefaathî olur.⁵⁵

Kur’ân okumaya sûre başından başlanırsa “Eûzü-besmele”yi birlikte okumak sünnet, sûrenin ortasından veya sonundan okumaya başlarken ise mendub olur. Âyetle şöyle buyrulur: “**Kur’ân okumak istediğin zaman kovulmuş şeytandan Allâh’a sığın, yani eûzü.. oku!**”⁵⁶

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٢﴾

2- Hamd; âlemlerin Rabbi olan Allâh’a mahsustur.

2. âyetle, Allâh’ın her türlü övgüye lâyık olduğu vurgulanır.

HAMD (ÖVGÜ)

Bir kimsenin, zorunlu olmadığı hâlde yaptığı bir iyiliğine karşılık onu saygı ve gönül hoşluğu ile övüp anmasıdır. Hamd etmek ise, verdiği nîmetlerden dolayı, hamde lâyık yegâne varlık olan Allâh’a minnet ve şükrünü sunmaktır.

53. Bk. Hamidullah, Aziz Kur’ân çevirisi, Sâffât, 37/35, ve Kasimirski Meâli; Elmalılı, Hak Dini Kur’ân Dili, Azim, I, 43, 44.

54. Mü’min, 40/14.

55. İsmâil Hakkı Bursevî, Rûhu'l Beyân, Terc. Heyet, Erkam Yayınevi, İstanbul 2005, I, 79.

56. Nahl, 16/98.

Hamdin en mükemmeli söz, fiil ve hâl ile olur.

a) Söz ile hamd; dil ile yapılan övgü olup, Cenâb-ı Hakk'ın kendini övdüğü şekliyle veya peygamberlerinin diliyle O'nu övmektir. Allâh'a gerçek anlamda hamd etmenin güç olduğunu bilen Hz. Peygamber Mîraç gecesinde, *"Ben Seni gerçek anlamda senâ edemem. Ancak Sen kendini nasıl senâ ettiysen, ben de Seni öylece senâ ediyorum."* demişti.⁵⁷

Sözle hamd kolaylaştırılarak âyetlerde şöyle buyurmuştur: ***"Çocuk edinmeyen, mülk ve saltanatında ortağı bulunmayan, âciz olmadığı için bir yardımcıya ihtiyaç duymayan Allâh'a hamd olsun!" de ve tekbîr getirerek O'nun yüceliğini ilan et!"***⁵⁸

"Öyleyse gücünüz yettiği kadar Allâh'a karşı gelmekten sakının. Dinleyin, itaat edin ve kendi iyiliğiniz için bağışta bulunun. Kim nefsinin hevâsından korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir."⁵⁹

b) Fiilî hamd; yaptığı bütün ibadet ve sâlih amelleri Allâh'ın rızasını umarak ve O'na yönelerek yerine getirmektir. Bu da her organın yaratılış gâyesine uygun olarak İslâm'ın gösterdiği şekilde kullanılmasıyla gerçekleşir ve nefse pay ayırmadan ilâhî emre boyun eğmekle olur. Nitekim Allâh'ın Rasûlü, *"Hamd, her durumda Allâh'a muhsustur."* buyurmuştur.⁶⁰

c) Hâl ile hamd ve şükür; ruh ve kalp ile gerçekleşir. İslâm'ı söz ve fiil olarak yaşamanın yanında, ilâhî ahlâkla da ahlâklanmak mü'mini en mükemmel hamd ve şükür derecesine ulaştırır.⁶¹

Allah sevgisinin kişiyi ulaştırabileceği derece, şu kudsî hadiste ifâdesini bulmuştur: *"Kulum bana, farz ibadetlerle yaklaştığı kadar hiçbir şeyle yaklaşılamaz. Bana nâfile ibadetlerle de yaklaşır. Öyle ki Ben onun gören gözü, işiten kulağı, tutan eli ve yürüyen ayağı olurum. Artık o, Benimle görür, Benimle işitir, Benimle tutar, Benimle yürür. Böyle bir kul bana sığınırsa onu korurum, Benden bir şey isterse, isteğini yerine getiririm."*⁶²

57. Müslim, Salât, 222; Ebû Dâvûd, Vitr, 5; Tirmizî, Deavât, 112; Nesâî, Tatbîk, 47, 71; İbn Mâce, İkâme, 117; Mâlik, Muvatta, Kur'ân, 31.

58. İsrâ, 17/111.

59. Tegâbün, 64/16.

60. Ebû Dâvûd, Edeb, 91; Tirmizî, Edeb, 2.

61. Bursevî, age, I, 89-90.

62. Buhârî, Rikâk, 38.

Allah Teâlâ kuluna şah damarından daha yakındır.⁶³ Allâh'ın bir ismi de “el-karîb (her zaman herkese yakın olan)”dır. Fakat sevdiği kullarına daha da yakın olur. Allâh'ın yakınlığını kazanan kullara “mukarreb-mukarrebûn” denilir.⁶⁴ İnsanın Rabbine yaklaştığı diğer bir derece de “ihsan” derecesidir. Hz. Ömer'in naklettiği Cibril hadîsi diye bilinen rivâyette ihsan şöyle tanım lanmıştır: “İhsan, Allâh'a O'nu görüyormuşsun gibi ibadet etmendir, her ne kadar sen O'nu görmüyorsan da O seni görmektedir.”⁶⁵

Kur'ân-ı Kerîm'de beş sûrenin başında الْحَمْدُ kelimesi zikredilmiştir. Fâtîha'da ilk âyet, **“Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allâh'a mahsustur!”** En'âm sûrenin ilk âyeti, **“Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden Allâh'a mahsustur.”** Kehf sûresinin ilk âyeti, **“Hamd, kuluna kitabı indiren Allâh'a mahsustur.”** Sebe' sûresinin ilk âyeti, **“Hamd, göklerde ve yerde bulunanların hepsi kendisinin olan Allâh'a mahsustur.”** ve Fâtır sûresinin ilk âyeti, **“Hamd, gökleri yaratan, melekleri elçiler yapan Allâh'a mahsustur.”** Bunların hepsi Fâtihadaki الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ **“Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allâh'a mahsustur!”** hamd ve övgüsünün açılımı ve izâhıdır.

Bâzı âyetlerde hamd ve şükrün göklerde ve yerde, dünyada ve âhirette sadece Allâh'a sunulabileceği belirtilir. İlgili âyetlerde şöyle buyrulur:

“Göklerde ve yerde hamd O'na âittir. Gündüzün sonunda ve öğleye eriştiğinizde de O'nu tesbih edin!”⁶⁶

“O, Allah'tır. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Başında da sonunda da hamd yalnız O'na âittir. Hükümler O'na âittir ve siz sonunda O'na döneceksiniz!”⁶⁷

“Hamd, göklerde ne var, yerde ne varsa hepsinin sahibi olan Allâh'a âittir. Hamd, âhirette de O'na mahsustur. O, tam hüküm ve hikmet sahibidir, her şeyden haberdardır.”⁶⁸

“Hiçbir şey yoktur ki, Allâh'ı hamd ile tesbih etmiş olmasın.”⁶⁹

63. Bk. Kâf, 50/16.

64. Bk. Vâkıa, 56/88, 89.

65. Buhârî, İman, 37; Müslim, İman, 57. Bk. Bakara, 2/195; Mâide, 5/93.

66. Rûm, 30/18.

67. Kasas, 28/70.

68. Sebe', 34/1.

69. İsrâ, 17/44.

Hız. Ömer döneminde Şam'a gidip yerleşen ve kendisinden 27 hadis rivâyet edilen Ebû Mâlik el-Eş'arî ؓ'ten gelen rivâyete göre, Rasûlullah ﷺ şöyle buyurmuştur: *"Temizlik ve abdest îmânın yarısıdır. Elhamdülillâh duâsı mizanı, sübhânallah ve elhamdülillâh sözleri ise yer ile gökler arasını sevap ile doldurur."*⁷⁰

Câbir bin Abdullah ؓ'ten rivâyete göre, Rasûlullah ﷺ şöyle buyurmuştur: *"Zikrin en üstünü 'lâ ilâhe illâllah' demek, duânın en üstünü de 'elhamdülillâh' demektir."*⁷¹

Başka bir hadiste de şöyle buyrulur: *"Allâh'a hamd ile başlanmayan her önemli iş eksiktir."*⁷²

ÂLEMLERİN RABBİ

Âlem kelimesinin çoğulu âlemîndir. Âlem, insan, melek ve cin gibi akıl sahibi varlıkların hepsini içine alan evrenin adıdır. Bâzıları da, Allâh'ın varlığına delâlet eden ve mâsivâ denilen her şey, Allâh'ın yarattığı bütün varlıklar demişlerdir. "Âlemlerin Rabbi"; göklerin, yerin ve bu ikisi arasında bulunan her şeyin (kâinatın) Rabbi diye açıklanmıştır.

Vehb bin Münebbih'e göre on sekiz bin âlem vardır. Dünya bunlardan biridir. Bu âlemler içinde îmar edilmiş olanları, harap olanlara göre, koca çöldeki bir çadır kadar az ve küçüktür. Kâ'b el-Ahbâr bu konuda şöyle demiştir: **"Rabbimin askerlerinin sayısını O'ndan başkası bilemez."**⁷³ âyetine göre, âlemlerin sayısı, sayılamayacak kadar çoktur. Ebû Hüreyre ise bu konuda şuur sahibi varlıkları dikkate alarak, bunların melek, şeytan, cin ve insan olmak üzere dört grup olarak yaratıldığını, bunların onda dokuzunun melekler, onda birinin de diğerleri olduğunu belirtmiştir. Bu üç grup da ona ayrılrsa, dokuzu şeytanlar, bir grubu cin ve insanlar olur. Cin ve insanlar da on gruba ayrılrsa, dokusu cinler, biri insanlardır.⁷⁴

Rab: Bütün varlıkları yaratan, onları en mükemmel şekilde yetiştiren, maddî ve mânevî kemâle doğru götüren, ihtiyaçlarını karşılayan ve yaşatan Allah demektir. Rab kökünde terbiye ve ıslah etmek anlamı vardır. Allâh'ın âlemleri terbiyesi, onları beslemek ve varlık sebeplerini devam ettirmekle gerçekleşir. İnsanın dış görünüşünü terbiyesi nîmet vermekle; iç ve kalp âlemini terbiyesi ise rahmetle olur. Kişi, samimî bir îman ve ihlâsla yapacağı

70. Müslim, Tahâret, 1; Tirmizî, Deavât, 86.

71. Tirmizî, Deavât, 9; İbn Mâce, Edeb, 55.

72. İbn Mâce, Nikâh, 19; Ebû Dâvûd, Edeb, 18.

73. Müddessir, 74/31.

74. Bursevî, age, I, 95.

sâlih amellerle eğitilerek mânevi bakımdan kemâle erer, Cenâb-ı Hakk'ın rızasını kazanır ve cennet ehlinden olur.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Firavun dedi: ‘Âlemlerin Rabbi dediğin nedir?’ Mûsâ dedi: ‘Göklerin, yerin ve bu ikisi arasında bulunanların Rabbidir. Eğer kesin olarak inanacaksanız (buna inanın)!”**⁷⁵

الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ﴿٣﴾

3- O Rahmân ve Rahîm'dir.

3. âyette, Rahmân ve Rahîm her ikisi de rahmet (acıma) masterından, Cenâb-ı Hakk'ın mübalağa ifâde eden birer sıfat ismidir.

RAHMÂN

Çok merhamet eden, rahmeti her şeyi kuşatan demektir. Allah bu sıfatıyla, iyi olsun kötü olsun, mü'min olsun kâfir olsun, bir ayırım yapmadan bütün insanlara, hatta bütün canlılara rızkını verir. Bu sıfatın tecellisi, yağmur gibi her şeyin üzerine yağar ve güneş gibi her şeyi aydınlatır ve ısıtır. Bâzı âyetlerde Allah yerine sadece Rahmân ismi kullanılır.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Gökleri, yeri ve ikisinin arasındakileri altı günde yaratan, sonra Arş'a hükmeden Rahmân'dır. Haydi, ne dileyecksen o her şeyden haberdar olan Allah'tan dile!”**⁷⁶

“O Rahmân, Kur'ân'ı öğretti. İnsanı yarattı. Ona konuşup açıklamayı öğretti.”⁷⁷

“Sen ancak Kur'ân'a uyan ve görmediği hâlde Rahmân'dan korkan kimseyi uyurabilirsin. İşte böylelerini, bağışlanma ile ve ardı arkası kesilmeyecek değerli bir mükâfatla müjdele!”⁷⁸

“Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimize sor! Rahmân olan Allah'tan başka kendilerine ibadet edilecek ilâhlar göstermiş miyiz?”⁷⁹

75. Şuarâ, 26/23-24.

76. Furkan, 25/59.

77. Rahmân, 55/1-4.

78. Yâsîn, 36/11.

79. Zuhruf, 43/45.

“De ki: İster Allah deyin, ister Rahmân! Hangi isimle duâ ederseniz edin, en güzel isimler O’nundur! Namaz kılarken sesini çok yükseltme, çok da gizli okuma; bu ikisi arasında bir yol tut!”⁸⁰

Allah Teâlâ Arş’ı taşıyan ve onun etrafında bulunan meleklerin şöyle dediklerini haber verir: **“Ey Rabbimiz! Senin rahmetin de, ilmin de her şeyi kuşatmıştır.”**⁸¹

İlgili hadislerde şöyle buyrulur: Ebû Hüreyre ؓ’ten rivâyet edildiğine göre, Rasûlullah ﷺ şöyle buyurmuştur: “Allah Teâlâ varlıkları yarattığı zaman, kendi katında Arş’ın üstünde bulunan kitabına, ‘Benim rahmetim gazabıma üstün geldi.’ diye yazmıştır.”⁸²

“Allah Teâlâ’nın yüz rahmeti vardır. Bunlardan birini insanlar, cinler, hayvanlar ve böcekler arasına indirmiştir. Onlar bu sebeple birbirini sever ve birbirlerine acırlar. Yabanî hayvan bu sebeple yavrusuna şefkat gösterir. Allah geri kalan doksan dokuz rahmeti kıyâmet günü kullarına merhamet etmek için alıkoymuştur.”⁸³

Hiz. Âişe’den rivâyete göre, bir arâbî gelip Nebî ﷺ’e şöyle dedi: “Siz küçük çocukları öpüyorsunuz. Biz ise onları öpmeyiz.” Hiz. Peygamber şöyle buyurdu: “Allah senin kalbinden merhameti kaldırmışsa, ben ne yapabilirim ki? Merhamet etmeye ne merhamet olunmaz.”⁸⁴

RAHÎM

Bu da çok merhametli olan Allâh’ın bir sıfat ismidir. Âhirette nîmetlerini yalnız mü’minlere veren demektir. Cenâb-ı Hak dünyada herkese nîmet verdiği hâlde, kendisine îmân edenlere bu sıfatıyla âhirette özel muâmele edecektir. Kur’ân’da geçen “Rahmân” ve “Rahîm” kelimeleri hep bu anlamdadır.⁸⁵ Kur’ân’da Rahîm sıfatı daha çok “gafûr” sıfatı ile birlikte kullanılmıştır.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Derken Âdem, Rabbinden birtakım kelimeler aldı ve hemen O’na tevbe etti. Çünkü O, tevbeleri çok kabul eden, çok merhametli olandır.”**⁸⁶

80. İsrâ, 17/110.

81. Mü’min, 40/7.

82. Buhârî, Bed’ü’l-halk, 1, Tevhid, 15, 22, 28, 55; Müslim, Tevbe, 14, 16.

83. Buhârî, Edeb, 19; Müslim, Tevbe, 19.

84. Buhârî, Edeb, 18.

85. Râgıb, Müfredât, “Rahmet” mad. Krş. Ahzâb, 33/43.

86. Bakara, 2/37.

“Eğer onlar şirkten vazgeçerlerse, iyi bilin ki Allah çok bağışlayan, çok merhametli olandır.”⁸⁷

“Şüphesiz, îmân edenlere, hicret edip Allah yolunda savaşıp geline, işte onlar, Allâh'ın rahmetini umabilirler. Allah çok bağışlayan, çok merhametli olandır.”⁸⁸

“De ki: Eğer siz Allâh'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Çünkü Allah çok bağışlayan, çok merhamet edendir.”⁸⁹

“Allah, size yalnız şunları haram kıldı: Ölmüş hayvan, kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesilen hayvan. Bununla birlikte kim darda kalır da (bunlardan) yerse, başkasının hakkına saldır-mamak ve sınırı aşmamak şartıyla ona bir günah yoktur. Şüphesiz ki Allah çok bağışlayan, çok merhamet edendir.”⁹⁰

Ebû Hüreyre'den rivâyete göre, Rasûlullah ﷺ, torunu Hasan b. Ali'yi öpmüştü. Yanında bulunan Akra b. Hâbis dedi ki: “Benim on tane çocuğum var, onlardan hiçbirini öpmem.” Allâh'ın Rasûlü ona doğru baktı ve şöyle buyurdu: “Merhamet etmeyene merhamet olunmaz.”⁹¹

مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ ﴿٤٠﴾

4- Hesap gününün sahibidir.

4. âyetteki “din günü”, herkesin dünyada yaptığı için karşılığını göreceği hesap günü, yani âhiret günüdür. Arap dilinde “din” kelimesi “cezâ, hesap, kazâ, siyaset, tâat, âdet, durum, kahır, millet ve şeriat” gibi anlamlara gelir. Diğer yandan “cezâ günü” Türkçemizde günlük hayatta yalnız “cezâ ve işkence” anlamını çağırıştırır. Kur'ân'daki anlamı ise “iyi veya kötü, yapılan bir işin tatlı veya acı karşılığını, ücretini vermek” anlamında bir mastardır. Bu yüzden cezâ günü yerine, hesap günü, âhiret günü daha uygun bir ifâdedir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Din gününün ne olduğunu sen bilir misin? Yine din gününün ne olduğunu sen bilir misin? O,**

87. Bakara, 2/192.

88. Bakara, 2/218.

89. Âl-i İmrân, 3/31.

90. Bakara, 2/173.

91. Buhârî, Edeb, 18.

kimsenin kimseye bir faydasının olmadığı gündür. O gün buyruk yalnız Allâh'ındır.”⁹²

“Kıyâmet gününde Biz adâlet terâzilerini kurarız. Hiç kimseye en küçük bir haksızlık edilmez. Yapılan iş, bir hardal tanesi ağırlığınca bile olsa, onu getiririz. Hesap görücü olarak Biz yeteriz.”⁹³

Bir hadiste şöyle buyrulur: “Allah Teâlâ kıyâmet gününde dünyayı avucunun içine alacak, gökleri sağ eliyle dürüp katlayacak ve ‘Bugün hükümdar Benim. Nerede yeryüzünün mâlikleri?’ buyuracaktır.”⁹⁴

إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ ﴿٥﴾

5- Biz ancak Sana ibadet eder ve yalnız Sen'den yardım isteriz.

5. âyetteki duâ içinde yer alan “ibadet etmek, kulluk yapmak” abede kökünden gelir. Avn kökünden “istiâne” de yardım istemek demektir.

İBADET

Sami dillerinde “abd”in kök anlamı, “yapmak, meydana getirmek, çalışmak, üretmek”tir. İbadet ve kulluk etmek anlamı ise türev anlamıdır. Arapçada, daha çok bu türev anlam öne çıkmıştır.⁹⁵ Sözlükte ibadet; Allâh'ın hoşnut ve râzı olduğu her iş ve fiil olarak tanımlanmıştır.

Şeriat dilinde ibadet; niyete bağlı olarak yapılmasında sevap olan ve yüce Allâh'a yaklaşmayı ifâde eden özel tâattır. Tâat, niyete bağlı olsun olmasın, kimin için yapıldığı bilinsin bilinmesin, yapılması sevap olan bir fiili yapmaktır. Kurbet (Allâh'a yaklaşmak), niyete bağlı olmasa bile yapılması sevap olan fiili, kime yapıldığını bilerek yani yaklaşmak istediği zâtı tanıyarak yapmaktır. Buna göre her ibadet, Allâh'a bir kurbet ve her kurbet de bir tâattır. Fakat her tâat bir kurbet olmaz. Mesela Allâh'ı tanımak için düşünmek bir tâattır. Fakat yaklaşmak istenilen Cenâb-ı Allah, düşünce durumunda henüz tanınmış olmadığından bu düşünce hâli bir kurbet değildir ve niyete bağlı olmadığından ibadet de sayılmaz. Kur'ân okumak, muhtaçlara yardım etmek, sadaka vermek, vakıf yapmak, köle âzâd etmek ve benzeri

92. İnfitâr, 82/17-19.

93. Enbiyâ, 21/47

94. Buhârî, Tefsir, 39/3, Rikâk, 44, Tevhid, 6; Müslim, Münâfikîn, 23, 24.

95. Salih Akdemir, Son Çağrı Kur'ân, Çeviri, Fâtiha, 1/5.

niyete bağlı olmayan fiiller hem kurbet ve hem tâattır, ibadet değildir. Fakat namaz, oruç, zekât, hac, cihad gibi niyete bağlı olan fiiller ise hem ibadet hem kurbet hem de tâattırlar.

Bir kimsenin namazda Fâtiha okurken, “İyyâke na‘budu ve iyyâke nesteîn / Biz ancak Sana ibadet eder ve yalnız Senden yardım isteriz.” şeklinde “ben” yerine “biz” demesi cemaate teşviktir. Bunun yerine “iyyâke e‘budü ve iyyâke esteîn / Ben ancak Sana ibadet eder ve yalnız Senden yardım isterim.” diyerek tekil zamir kullansa namazı bozulur. Çünkü yüce Allah kişiden yalnız kişisel vicdanı ile bir sözleşme yapmak yerine, sosyal vicdanı ile bir anlaşma yapmak istiyor. Ve her namazında bu sosyal vicdanını terbiye edip güçlendirmek istiyor. Bundan dolayı bir müslüman bu âyeti okurken şöyle düşünmelidir: “Ancak Sana ibadet ederiz” dediği zaman kimleri temsil ediyor? “Yalnız Senden yardım dileriz” dediği zaman kimlere vekâlet ediyor? Yani hangi topluluğun beraberliği ile bu sözünde durmuş olabileceksene en azından onları düşünerek bunu söylemelidir. Böyle bir kulluk topluluğu bugün varsa o yeterli olabilir. Değilse var olan cemaate, Allâh’ın meleklerini de ilâve etmeyi her hâlde unutmamalıdır. Bu derecelere işaret etmek üzere müfessirler buradaki “biz” zamirlerini, “Okuyan kimse ile beraberindeki hafaza meleklerine veya hazır bulunan cemaate yahut bütün muvahhidlere (tek Allah inancı olan herkese) râcidir.” derler.⁹⁶

İbadetin sadece Allâh’a yapılması gerektiğini ifâde eden pek çok âyet vardır: **“Ben insanları ve cinleri ancak Bana ibadet etsinler, Beni ta-nısınlar diye yarattım.”**⁹⁷

“Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize ibadet ediniz. Umulur ki böylece sakınırsınız.”⁹⁸

“Andolsun ki Biz her ümmete: ‘Allâh’a kulluk edin ve azgın şeytandan sakının!’ diye uyarın bir peygamber gönderdik. Allah onlardan bir kısmını doğru yola iletti; kimi de doğru yoldan sapmayı hak etti. Yeryüzünde gezip dolaşın da, inkâr edenlerin sonu nasıl olmuş, bakın! Sen, onların doğru yola gelmelerini ne kadar istesen de, şüphesiz ki Allah saptırdığı kimseyi doğru yola iletmez. Onlara yardım eden de bulunmaz.”⁹⁹

96. Elmalılı, Hak Dini Kur’ân Dili, Azim Baskısı, I, 102, 103, 117.

97. Zâriyât, 51/56.

98. Bakara, 2/21.

99. Nahl, 16/36-37.

“Biz senden önce hiçbir peygamber göndermedik ki ona: ‘Benden başka ilâh yoktur, öyleyse bana kulluk edin!’ diye vahyetmiş olmayalım.”¹⁰⁰

“Göklerin ve yerin gaybı Allâh’ın elindedir. Bütün işler O’na döner. Artık O’na kulluk et ve O’na güvenip dayan. Çünkü Rabbin yaptıklarınızdan habersiz değildir.”¹⁰¹

“Ey îmân edenler! Sabır ve namazla Benden yardım isteyin. Çünkü Allah, sabredenlerle beraberdir.”¹⁰²

إِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ﴿٦﴾ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ
غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ ﴿٧﴾

6-7- Bizi doğru yola ilet. Kendilerine nîmet verdiklerinin yoluna; gazaba uğramış ve sapmış olanların yoluna değil!

6-7. âyetlerde, mü’min Cenâb-ı Hakk’ın kendisini gazaba uğrayanların ve sapıklıkta kalanların yoluna değil, dosdoğru yola, kendilerine nîmet verdiklerinin yoluna iletmesini istemektedir.

Burada “doğru yol” İslâm’ın aydınlık yolu, kendilerine nîmet verilenler; peygamberler, sıddıklar, şehitler, sâlihler ve onların yolunda gidenlerdir.

Yukarıdaki sıfatları kendisinde bulunduranların başında Hz. Muhammed ﷺ ve onun ashâbı gelir. Çünkü bu ilk neslin kısa süre içinde kaydettiği maddî ve mânevî başarı ve fazîletin bir örneğini insanlık tarihi kaydetmemiştir. Bugün dünya milletleri içinde icraatı Hz. Ömer gibi olabilecek bir örnek bulunabilir mi? Bir yandan fetihler hızla doğuya ve batıya yayılırken diğer yandan ilâhî adâlet, yerleri, gökleri dolduruyor ve bu nîmetlerin içinde hakkın zevkine dalmış olan Ömer ؓ’ın sırtındaki yamalı bir gömlek âlemin gözüne Kisraların, Kayserlerin haşmetli taçlarından çok daha yüksek bir sevinç duygusu saçıyordu.¹⁰³

100. Enbiyâ, 21/25.

101. Hûd, 11/123.

102. Bakara, 2/153.

103. Elmalılı, age, I, 131.

Hız. Peygamber, doğru yolla "İslâm"ın kastedildiğini bildirmiştiir.¹⁰⁴ Ha-dislerde, gazaba uğramışların Yahudiler, sapmışların ise Hristiyanlar oldu-ğu bildirilmiştir.¹⁰⁵

İlgili âyetlerde şöyle buyurulur: **"Kim Allâh'a ve Rasûlü'ne ita-at ederse işte onlar, Allâh'ın kendilerine nîmet verdiği peygamberler, sıddıklar, şehitler ve sâlihlerle beraberdir. Onlar ne güzel arkadaşdır!"**¹⁰⁶

"Hani Mûsâ'ya: 'Ey Mûsâ! Biz bir tek yemekle yetinemeyiz. Bizim için Rabbine duâ et de, bize yerin bitirdiği şeylerden; sebze, acur, sarımsak, mercimek ve soğandan versin!' demiştiniz. Bunun üzerine Mûsâ, 'Daha iyiyi, daha kötü olanla değiştirmek mi istiyorsunuz? Öyleyse kasabaya (Mısır'a) geri dönün; çünkü istedikleriniz sizin için orada var.' dedi. İşte böylece onların üzerlerine aşağılık ve yoksulluk damgası vuruldu ve Allâh'ın gazabına uğradılar. Çünkü onlar, Allâh'ın âyetlerini inkâr ediyorlar ve peygamberleri hak-sız yere öldürüyorlardı. Bütün bunlar, sadece isyan etmeleri ve taş-kınlık yapmaları yüzünden idi."¹⁰⁷

"Daha önce onlar kâfirlere karşı zafer kazanmayı isteyip du-rurken, kendilerine Allah katından, ellerindeki (Tevrat'ı) doğrula-yan bir kitap gelip de, (Tevrat'tan) öğrendikleri bilgileri karşılarda görünce onu inkâr ettiler. İşte Allâh'ın lâneti böyle kâfirlerin üzerinedir! Uğruna kendilerini sattıkları şey ne kadar çirkindir ki onlar, Allâh'ın kullarından dilediğine lûtfuyla vahiy indirmesini kıskanarak, Allah ne indirdiyse hepsini inkâr ettiler. İşte bu yüz-den gazap üstüne gazaba uğradılar. Ayrıca kâfirler için alçaltıcı bir azap vardır."¹⁰⁸

"Buzağıyı tanrı edinenler yok mu; onlara Rab'leri tarafından ga-zap erişecek, dünya hayatında da zillate düşecekler! Biz iftira eden-leri böyle cezâlandırırız."¹⁰⁹

104. Ahmed b. Hanbel, IV, 182.

105. Bk. Tirmizî, Tefsir, 2/1; Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 378, 379.

106. Nisâ, 4/69.

107. Bakara, 2/61.

108. Bakara, 2/89-90.

109. A'râf, 7/152.

“De ki: Ey kitap ehli! Biz ancak Allâh’a, bize indirilene ve bizden önce indirilene inanmamızdan ve sizin çoğunuzun da fâsık kimse-ler olmanızdan dolayı bizden hoşlanmıyorsunuz!”¹¹⁰

“De ki: Ey Kitap ehli! Dîninizi konusunda, gerçek dışına çıkarak sınırı aşmayın! Bundan önce azıp sapmış, birçoklarını da yoldan çı-karmış, böylece doğru yoldan uzaklaşmış bir toplumun istek ve ar-zularına uymayın!”¹¹¹

Kur’ân-ı Kerîm’de ilâhî azap ve gazaba uğrayanların Yahudilerden ibâret olmadığı, bir mü’mini kasten öldüren,¹¹² savaştan kaçan,¹¹³ îmân ettikten sonra kâfir olan,¹¹⁴ Kur’ân’ı inkâr eden,¹¹⁵ kimselerin ve benzerlerinin de Allâh’ın gazabına uğrayacakları bildirilmiştir.

Hz. Peygamber’in Fâtiha’yı okuduktan sonra, sesini ilk saftakilerin du-yacağı şekilde “âmin” dediği, bunu sahâbîlere de tavsiye ettiği rivâyet edil-miştir. “İmam Fâtiha’nın sonunda ‘âmin’ deyince, siz de ‘âmin’ deyiniz. Çünkü melekler de âmin derler. Kimin âmin demesi meleklerin âmin de-mesine rastlarsa geçmiş günahları bağışlanır.”¹¹⁶ Mevkuf bir hadiste de şö-y-le buyrulur: “Dünya halkının saflarının hizasında göklerin safları bulu-nur. Bundan dolayı yerdeki ‘âmin’, gökteki ‘âmin’e rast gelirse ibadet ede-nin günahları bağışlanır.”¹¹⁷ Bundan dolayı “âmin” sünnetle sâbittir. Hem imam hem cemaat tarafından gizlice yapılmalıdır. Yalnız başına namaz kı-lan da bunu gizlice söyler.

Nitekim Kur’ân’da Hz. Mûsâ’nın duâ ettiği, kardeşi Hârûn عليه السلام’ın bu duâya “âmin” diyerek katıldığı ve her ikisinin duâsının kabul olunduğu bil-dirilmiştir.¹¹⁸

110. Mâide, 5/59.

111. Mâide, 5/77.

112. Bk. Nisâ, 4/93.

113. Bk. Enfâl, 8/16; Fetih, 48/16.

114. Bk. Nahl, 16/106.

115. Bk. Bakara, 2/90.

116. Buhârî, Tefsir, 1; Mâlik, Muvatta, Salât 11.

117. Buhârî, Ezân, 111, 112; Müslim, Salât, 72, 129; Ebû Dâvûd, Salât, 93, 96; Nesâî, İmâmet, 28, İfti-tah, 33; İbn Mâce, İkâmet, 50; Ahmed bin Hanbel, II, 98, V, 101.

118. Bk. Yûnus, 10/88-89.

سُورَةُ الْبَقَرَةِ

BAKARA SÛRESİ

Bakara sûresi, Medîne döneminde, 10 yıla yayılan uzun bir süre içinde inmiştir. Bu, Kur'ân'ın en uzun sûresi olup, 286 âyettir. Yalnız 281. âyet Mekke'de vedâ haccı sırasında inmiştir. Diğer yandan bir gün Hz. Peygamber Cebrâîl عليه السلام ile görüşmesi sırasında gökten ilk defa yeryüzüne inen bir melek, "daha önce hiçbir peygambere verilmeyen iki nûrun kendisine verilmesi sebebiyle onu tebrik etmiş ve bu iki nûrun Fâtiha sûresi ile Bakara sûresinin son iki âyeti olduğunu" bildirmiştir.¹ Bakara "inek/sığır" anlamına gelir. Sûrenin 67-73. âyetlerinde İsrâiloğulları'na kesmeleri emredilen inekle ilgili kıssa anlatılır.

Sûrede; takvâ sahiplerinin nitelikleri, münâfıkların hâlleri, Hz. Âdem ve Havva kıssası, ibretli tabiat olayla-

1. Müslim, Müsâfirin, 254; Nesâî, İftitah, 25.

rı, cin, şeytan ve melekler, İsrâiloğulları kıssası, Allâh'ın sıfatları, nesih olayı, İslâm'ın son din oluşu, Kâbe'nin inşâsı, kiblenin değiştirilmesi, çeşitli helâl ve haramlar, namaz, oruç, hac, zekât, borçlanma, şâhitlik, cihad, şefaât, içki, zinâ, adam öldürme, kısas, nikâh, talâk, iddet, nafaka ve î mân esasları gibi temel konular yer alır.

Hadislerde şöyle buyrulur: *“Kur’ân’ı okuyun. Çünkü Kur’ân kıyâmet gününde kendisini okuyanlara şefaât edecektir. Özellikle Bakara ile Âl-i İmrân sûrelerini okuyun..”*²

*“Her şeyin bir zirvesi vardır, Kur’ân’ın zirvesi de Bakara sûresidir.”*³

*“Evlerinizi kabristana çevirmeyin. Şeytan içinde Bakara sûresi okunan evden kaçır, oraya girmez.”*⁴

2. Müslim, Müsâfirîn, 252; Dârimî, Fazâilü'l-Kur’ân, 15.

3. Tirmizî, Fazâilü'l-Kur’ân, 13; A.b. Hanbel, V, 26.

4. Müslim, Müsâfirîn, 212; Tirmizî, Fazâilü'l-Kur’ân, 2; Ahmed b. Hanbel, II, 284, 337, 378, 388.

﴿ BÂB 1 ﴾

TAKVÂ SÂHİPLERİNİN VE
İNKÂRCILARIN NİTELİKLERİ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ﴿١﴾

الَمْ ﴿١﴾ ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٢﴾ الَّذِينَ
يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴿٣﴾
وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَبِالْآخِرَةِ هُمْ
يُوقِنُونَ ﴿٤﴾ أُولَٰئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ
﴿٥﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ
لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٦﴾ خَتَمَ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ وَعَلَىٰ سَمْعِهِمْ وَعَلَىٰ
أَبْصَارِهِمْ غَشَاوَةٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٧﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allâh'ın adıyla.

1- Elif, Lâm, Mîm.

2- İçinde hiçbir şüphe bulunmayan kitap işte budur. O, takvâ sahiplerine doğru yolu gösterir.

3- O takvâ sahipleri gayba îmân ederler, namazı dosdoğru kılarlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan Allah yolunda harcarlar.

- 4- Yine onlar, sana indirilene ve senden önce indirilene îmân ederler. Âhiret gününe de kesinkes inanırlar.
- 5- İşte onlar, Rab'lerinden gelen bir hidâyet üzeredirler ve kurtuluşa erenler de ancak onlardır.
- 6- Hiç şüphesiz, inkâr edenleri azap ile uyarsan da uyarmasan da onlar için birdir; îmân etmezler.
- 7- Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözlerinin üzerine de bir perde inmiştir. Onlara büyük bir azap vardır.

1- Elif, Lâm, Mîm.

1. âyette ve başka 28 sûrenin başında bulunan bağımsız harflere “hurûf-i mukattaa” denir. Bunlar müteşâbih âyetlerden sayılır.¹ Bunların anlamı üzerinde iki görüş vardır:

a) Bir görüşe göre, bu harflerin anlamını Allah’tan başka kimse bilmez. Yüce Allah da, bunların anlamını açıklamamıştır. Hz. Ebûbekir, İbn-i Abbâs ve Şa‘bî bu görüştedir. Bunlar, Kur’ân’da, birer kelime değil, kimi kelimelerin baş harfleri ve birbirinden ayrı ayrı okunan Arap alfabesinin harfleridir. Kur’ân’da söz ve anlam bakımından yoruma elverişli olan âyetlere müteşâbih denir. İnsanların Kur’ân’ı dinlemesine engel olmak için, müşriklerin gü-rültü ve şamata yapmaları üzerine,² kimi sûrelerin şifreli harflerle başlatılması, onların da dikkatini çekmiştir.³

b) İkinci görüşe göre, Allah, Kur’ân âyetlerini açıkladığını birçok yer de bildirdiğine göre,⁴ bunların bir anlamının olması gerekir. Bu harflerden Cenâb-ı Hakk’ın isimlerini veya başka bir sözcük türetmek ya da, “ebced” hesâbıyla harflere verilen sayı değerlerinden yararlanarak, tarihler belirlemek tarzında çalışmalar yapan âlimler olmuştur. Ancak Allah ve Rasûlü

1. Bk. Âl-i İmrân, 3/7.

2. Bk. Fussilet, 41/26.

3. Râzî, et-Tefsîru'l-Kebîr, II, 6; Kurtubî, Câmi', I, 155, 156; Elmalılı, Tefsir, I, 148-154.

4. Bk. En'âm, 6/55, 97, 98, 126; A'râf, 7/32, 174.

bunları tam olarak açıklamadığı için, verilen anlamlar ve sayı değerleri kesinlik ifâde etmez.⁵

ذَٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ ۚ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٢﴾

2- İçinde hiçbir şüphe bulunmayan kitap işte budur. O, takvâ sahiplerine doğru yolu gösterir.

2. âyette, kitap, Arapça “ketebe” fiilinden bir mastar olup sözlükte; yazmak, yazıları bir araya toplamak demektir. İsim olarak da, yazıların toplanmış, iki kap arası yazılı belgeyi ifâde eder. Burada kastedilen Kur'ân metnidir. Bu isim, Kur'ân'ın bütünü ve bir bölümü için de kullanılır.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Andolsun ki size şerefınızı yükseltecek bir kitap indirdik. Hâlâ düşünmeyecek misiniz?”**⁶

“Şimdi siz başkalarına iyiliği emredip de, kendinizi unutur musunuz? Oysa kitab (Teurat)ı okuyup duruyorsunuz! Hâlâ aklınızı kullanmayacak mısınız?”⁷

“Doğrusu Biz sana sorumluluğu ağır bir söz vahyedeceğiz!”⁸

“Bu kitabın, âlemlerin Rabbi tarafından indirildiğinde şüphe yoktur.”⁹

TAKVÂ

Arapça vikaye kökünden gelen takvâ; korunmak, sakınmak, arınmak demektir. Muttaki ise korunan, takvâ sahibi olan kişiyi ifâde eder. Takvâ sözcüğü önceleri canlı bir varlığın, dışardan gelecek tehlikeye karşı kendini korumasını ifâde ederken, İslâm'ın gelişi ile önemli bir anlam kazanmıştır. Artık Kur'ân'da takvâ; maddî bir tehlikeden değil, mânevî azaptan ve insanı bu azâba düşürecek olan kötü işlerden korunmak demektir. Zamanla, temiz dindarlık anlamını kazanmıştır.

5. Bilgi için bk. “Ebced hesâbı” Sebe', 34/15; İbnu'l-Arabî, Futuhât, I, 231, 361; İbn-i Haldûn, Mukaddime, Terc. S. Uludağ, I, 403, 407; DÎA, “Ebced” md.

6. Enbiyâ, 21/10.

7. Bakara, 2/44.

8. Müzzemmil, 73/5.

9. Secde, 32/2.

Böylece bu sözcük Kur'ân'da, şirkten korunmak,¹⁰ büyük ve küçük günahlardan sakınmak,¹¹ ve kalbi meşgul edecek her şeyden temizleyip Allâh'a tam olarak yönelmek,¹² gibi anlamlar kazanmıştır. Kur'ân ve hadislerde takvâya büyük önem verilmiştir. Hz. Peygamber kalbine işaret ederek, *"İşte takvâ buradadır."* buyurmuştur.¹³

Elmalılı merhum takvâ sahipleri ile ilgili olarak şöyle der: "İttikâ; vikâye (korunma)yı kabul etmek, başka bir ifâdeyle koruma altına girmek demektir. Vikâye ise aşırı korumacılık, yani acı ve zarar verecek şeylerden sakınıp kendini iyice korumak demektir. O hâlde sözlük anlamı olarak ittikâ veya onun ismi olan takvâ, sağlam bir himâyeye girerek korunmak, özetle kendini iyice sakınıp korumak demek olur. Buna göre takvâ; korkmak, kaçınmak, sakınmak ve çekinmek anlamlarında kullanılır."¹⁴

هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ **"O Kur'ân takvâ sahipleri için bir hidâyet kaynağıdır."** ifâdesinde, هُدًى lafzı; Arapça "Hedâ" kökünden mastardır. Doğru yolu bulmak, yoluna girmek, yol göstermek anlamlarına gelir. "li ve lâ" cer harfi ile kullanılınca; "yol târif etmek ve yol göstermek" demektir. Hidâyet bir terim olarak; "her türlü sapıklıktan kurtularak, dünya ve âhiret mutluluğunu sağlayacak olan doğru yolu bulmak, o yola ulaşmak" demektir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **"O Kur'ân, îmân edenler için bir hidâyet ve bir şifâdır."**¹⁵

"Bu Kur'ân mü'minlerin îmânını, kâfirlerin ise küfrünü arttırır."¹⁶

"Kim nefsinin tutkularından korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir."¹⁷

"Öyleyse gücünüz yettiği kadar Allâh'a karşı gelmekten sakının. Dinleyin, itaat edin ve kendi iyiliğiniz için sadaka verin. Kim nefsinin tutkularından korunursa işte onlar kurtuluşa erenlerdir."¹⁸

10. Bk. Fetih, 48/26,

11. Bk. A'râf, 7/96.

12. Bk. Âl-i İmrân, 3/102.

13. Ahmed bin Hanbel, V, 379.

14. Elmalılı, age, I, 162.

15. Fussilet, 41/44.

16. Mâide, 5/64, 68; Tevbe, 9/124, 125; İsrâ, 17/41.

17. Haşr, 59/9.

18. Bk. Tegâbün, 64/16. Bk. Bakara, 2/24.

“Şüphesiz sen sevdiğin kimseyi doğru yola iletemezsin. Ancak Allah dilediği kimseyi doğru yola erdirtir.”¹⁹

Hız. Peygamber'in sevdiği kimseye hidâyet veremeyeceği konusu amcası Ebû Tâlib ile ilgilidir. Nitekim Ebû Tâlib, Mekke'de ölüm hastalığına yakanınca, Allâh'ın elçisi onu ziyarete gitmişti. Ebû Cehil ve Abdullah bin Ebî Ümeyye de orada idi. Allâh'ın elçisi, birkaç defa kelime-i tevhîdi söylemesini telkin etmişse de Ebû Tâlib'in, “Kureyş kadınlarının arkamdan, Ebû Tâlib korkudan bu sözleri söyledi, demeyeceklerini bilseydim, müslüman olur seni sevindirirdim.” dediği ve îmân etmeden vefât ettiği nakledilmiştir.²⁰

Kur'an'da insanı doğru yola ancak yüce Allâh'ın ulaştırabileceği belirtilir. **“Allah, kimi doğru yola iletmek isterse, onun kalbini İslâm'a açar; kimi de saptırmak isterse, onun kalbini sanki zorla göğeyi yükseliyor gibi daraltır ve sıkıştırır. İşte Allah inanmayanların üzerine böyle murdarlık verir!”²¹**

Hız. Peygamber bir hadîsinde şöyle buyurmuştur: “Allâh'ın kitabı ki, onda doğru yol ve nur vardır. Her kim ona tutunur ve onunla amel ederse doğru yolda olur ve her kim ondan saparsa yolunu şaşırır.”²²

Diğer yandan yüce Allah Kur'an'da, kâfir, fâsık (günahkâr) ve zâlim toplumları hidâyete erdirmeyeceğini bildirmektedir.²³

Kur'an-ı Kerim'in çeşitli âyetlerinde takvâ sahiplerinin nitelikleri belirtilmiştir.²⁴

الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴿٣﴾

3- O takvâ sahipleri gayba îmân ederler, namazı dosdoğru kılarlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan Allah yolunda harcarlar.

19. Kasas, 28/56.

20. Müslim, İman, 41, 42; Tirmizî, Tefsir, 28/1.

21. En'âm, 6/125.

22. Müslim, Fazâilü's-Sahâbe, 36.

23. Bk. Bakara, 2/258, 264; Tevbe, 9/24.

24. Bk. Bakara, 2/177; Âl-i İmrân, 3/134-136.

3. âyette, takvâ sahiplerinin gayba î mân ettikleri, namazı kıldıkları ve kendilerine rızık olarak verilen mallarından yoksullara infâk ettikleri belirtilir.

GAYBA İNANMAK

Beş duyunun algılama alanı dışında kalan ve insanın bilgi sınırını aşan şeylere gayb denir.²⁵ Bu kelime, Allah, melek, cennet, cehennem gibi du-yular ötesini ifâde eder. Gayba îman; öncelikle î mânın altı esasını kapsar. Allâh'a, meleklerle, kitaplara, peygamberlere, âhiret gününe ve hayırla şer-rin Allah'tan geldiğine inanmak gibi. Gayb "mutlak" ve "izâfî" diye ikiye ay-rılır. Mutlak gayb ise insanın görgü ve sezgi alanında bulunmayan ve hak-kında bir haber (delil) de verilmemiş olan şeylerdir. Cenâb-ı Hakk'ın zâtı, meleklerin niteliği, kıyâmet, cennet, cehennem ve insanın kader programı bu niteliktedir. Gaybın yalnız Allah tarafından bilindiğini bildiren âyetlerde bu çeşit gayb kastedilir.²⁶

İzâfî gayb; sezgi ve algılama alanı dışında kalmakla birlikte kendisine sağlam bir delille ulaşılabilen gayb âlemdir. Kur'ân ve sünnette haber veri-len inanç konuları gibi gayb bilgileri bu niteliktedir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **"De ki: Allah'tan başka, ne göklerde ne de yerde hiç kimse gaybı bilmez. Onlar ne zaman diriltileceklerini de bilmezler."**²⁷

"Onlar: 'Rabbinden ona bir mûcize indirilmeli değil miydi?' diyorlar. De ki: Gaybı bilmek, ancak Allâh'a âittir. Bekleyin, işte ben de sizinle birlikte bekleyenlerdenim!"²⁸

"De ki: Ben size, Allâh'ın hazineleri benim yanımdadır, demiyorum. Ben gaybı da bilmem. Size, ben bir meleğim de demiyorum."²⁹

"Gaybın anahtarları O'nun yanındadır. Onları O'ndan başka kimse bilmez. Karada ve denizde olanı da O bilir. O'nun ilmi dışın-da, bir yaprak bile düşmez. O, Yerin karanlıklarındaki bir taneyi de

25. İsfahânî, Müfredât, III, 192.

26. Bk. Elmalılı, age, I, 164, 165.

27. Neml, 27/65.

28. Yûnus, 10/20.

29. En'âm, 6/50.

bilir. Yaş ve kuru hiçbir şey yoktur ki, hepsi apaçık bir kitapta bulunmasın.”³⁰

“Bunlar, sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir. Çünkü içlerinden hangisi Meryem’i himâyesine alıp koruyacak diye kur’a çekmek üzere kalemlerini atarlarken, sen onların yanında değildin. Onlar bu konuda tartışırken de yanlarında değildin!”³¹

“Allah, mü’minleri şu içinde bulunduğunuz durumda bırakacak değildir; sonunda iyi ile kötüyü ayıracaktır. Allah size, gaybı da göstermez ki, mü’mini kâfiri ayırabilesiniz.”³²

“Gaybı bilen O’dur. O, gizli bilgisini kimseye göstermez. Ancak seçip bildirmek istediği bir peygamber müstesnâdır. Onun da önüne ve arkasına gözcüler koyar.”³³

NAMAZ KILMAK

Namazın farz oluşu kitap, sünnet ve icmâ delillerine dayanır. Beş vakit namaz Mîraç gecesinde farz kılınmış, Cebrâil ﷺ Hz. Peygamber’e namaz vakitlerini ve kılınma şeklini iki gün süreyle uygulamalı olarak göstermiştir.³⁴

Salât sözcüğü, Kur’ân-ı Kerîm’de duâ ve namaz anlamında olmak üzere 78 âyette tekil, 5 âyette “salevât” şeklinde çoğul olarak geçer.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Şüphesiz namaz, mü’minlere, vakitleri belirlenmiş olarak farz kılınmıştır.”³⁵**

“Onlar, tevhid inancına yönelerek, dîni yalnız Allâh’a has kılarak O’na kulluk etmek, namazı kılmak ve zekâtı vermekle emrolunmuşlardır. İşte dosdoğru din budur.”³⁶

“Namazı kılın, zekâtı verin ve Allâh’a sarılın. O, sizin Mevlânızdır. O, ne güzel Mevlâ ve ne güzel yardımcıdır.”³⁷

30. En’âm, 6/59.

31. Âl-i İmrân, 3/44.

32. Âl-i İmrân, 3/179.

33. Cin, 72/26-27.

34. Buhârî, Salât, 1; Müslim, İman, 263.

35. Nisâ, 4/103.

36. Beyyine, 98/5.

37. Hac, 22/78.

“Bütün namazlara ve orta namaza devam edin.”³⁸

“Onlar (kurtuluşa erenler) namazlarında huşû içindedirler.”³⁹

Abdullah bin Ömer ؓ'ten rivâyet edildiğine göre, Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “İslâm beş şey üzerine kurulmuştur: Allah'tan başka bir ilâh bulunmadığına, Muhammed'in Allâh'ın elçisi olduğuna şehâdet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, haccetmek ve Ramazan orucunu tutmak.”⁴⁰

Hz. Peygamber, Muâz bin Cebel ؓ'ı Yemen'e gönderirken, ona şöyle demiştir: “Sen ehl-i kitap olan bir topluma gidiyorsun. Onları ilk önce Allâh'a kulluk etmeye çağır, Allâh'ı tanırlarsa, Allâh'ın onlara gecede ve gündüzde beş vakit namazı farz kıldığını söyle. Namazı kılarlarsa, Allâh'ın onlara, zenginlerinden alınıp yoksullarına verilmek üzere zekâtı farz kıldığını söyle. İtaat ederlerse, bunu onlardan al, insanların mallarının en iyisini alma, mazlumun bedduâsından sakın. Çünkü onun duâsıyla Allah arasında perde yoktur.”⁴¹

Namaz ergenlik çağına gelmiş, akıllı her erkek ve kadın müslümanın üzerine farzdır. Hz. Peygamber, ana-babaya, yedi yaşından itibaren çocuklarını namaza alıştırmaya çalışmalarını tavsiye etmiştir.⁴²

RIZIK VE İNFAK

Rızık: Arapça'da “haz” ve “nasip” anlamında isim olup, nasip etmek, rızıklandırmak anlamında mastar olarak da kullanılır. Ehl-i sünnete göre rızıkın şer'î ve sözlük anlamı bir olup, “Cenâb-ı Allâh'ın canlıya zevk ve yararlanma nasip ettiği şey” diye târif edilir. Buna göre mülk olsun olmasın, yenilen, içilen ve başka türlü kullanılarak yararlanılan mallara uygun olduğu gibi çocukları, eşi, işi, ilim ve bilgileri de içine alır. Fakat hepsinin ortak özelliği istifâde edilir nitelikte olmalarıdır. Bu yararlanma, dünyaya ve âhirete âit yararlanmadan daha geneldir.

Buna göre dîne veya dünyaya âit olup bil-fiil yararlanılamayan mal, mülk, evlat ve aile, ilim ve bilgi rızık sayılmaz. Böylece bir şey, çeşitli yararlanma

38. Bakara, 2/238.

39. Mü'minûn, 23/2.

40. Buhârî, İman, 1, 2; Müslim, İman, 19-22.

41. Buhârî, Zekât, 41, 63, Megâzî, 60, Tevhid, 1; Nesâî, Zekât, 1; Dârimî, Zekât, 1.

42. Ebû Dâvûd, Salât, 26; A. bin Hanbel, II, 180, 187.

şekillerine göre farklı kimselerin rızkı olabilir. Fakat malından, gücünden, ilminden faydalanmayanlar rızıklanmış değildirler.

İnfak (harcama): Malın elden çıkarılması ve ihtiyaç sahibine sarf edilmesi demektir. Bu âyette, İslâm'ın beş şartından; kelime-i şehâdet, namaz, zekât, oruç ve hacdan yalnız ikisi yani “namaz ve zekât” örnek olarak zikredilmiştir. İslâm fıkında infak, farz olan zekâtı kapsadığı gibi, diğer vâcib veya mendub harcamaları da kapsar. Bu âyette, gönüllü olarak yapılan iyilikler kastedilmiştir. Genel olarak sadakalar, bağışlar, yardımlar, vakıf, çeşitli hayırlar ve aileye yapılan yardım ve harcamalar infak kapsamındadır. Zekâtın farz olmasından önce, infâkın sınırı geniş tutulmuş ve bunun “ihtiyaç fazlasından” verilmesi istenmiştir.⁴³ Başka bir âyette benzer soruya verilen cevapta, yakın hısımlar ve kimi ihtiyaç sahipleri zikredilmiştir.⁴⁴

Kur'ân'da, **“Kendilerine verdiğimiz nîmetlerden başkalarına da harcarlar.”**⁴⁵ ifâdesi çeşitli âyetlerde geçer.

Kişinin ömür boyu harcama yaptığı alan eşine, çocuklarına ve diğer yakınlarına yaptığı harcamalardır. Kur'ân ve sünnette bunun ma'rûfa göre sağlanması ölçü alınmıştır.

İbn-i Esîr'in ma'rûf tanımı şöyledir: “Allâh'a itaati, O'na yaklaşmayı, insanlara iyilik olarak bilinen her şeyi ve dînin yapılmasını teşvik ettiği bütün iyilikleri, yasakladığı tüm kötülüklerden kaçınmayı kapsayan bir isim olup, insanlar onu gördükleri zaman red ve inkâr etmezler.”⁴⁶

Âyette, **“Eşlerin yiyecek ve giyeceğini, iyi bilinen örfe göre sağlamak, çocuğun babasına âittir. Bununla birlikte herkes ancak gücüne göre yükümlü olur.”**⁴⁷ buyrulur. Buna göre ev için yapılacak harcamalar iyi bilinen örfle ve ekonomik güçle sınırlıdır. Nitekim başka bir âyette, **“Varlıklı kimse, harcamayı varlığına göre yapsın. Rızkı kendisine daraltılan da harcamayı Allâh'ın kendisine verdiğinden yapsın. Allah, hiç kimseye ona verdiğinden başka bir şey yüklemesin. Allah, bir güçlüğü arkasından kolaylık verir.”**⁴⁸ buyrulur.

43. Bk. Bakara, 2/219.

44. Bk. Bakara, 2/215.

45. Bk. Enfâl, 8/3; Hac, 22/35; Kasas, 28/54; Secde, 32/16; Şûrâ, 42/38.

46. Nihâye fi Garîbi'l-Hadîs, Mekke, ty, II, 216.

47. Bakara, 2/233.

48. Talâk, 65/7.

İslâm'da ailelerin geçim harcamaları konusunda ölçü dâimâ ma'rûf olmuştur. Câbir ؓ'in naklettiği bir hadiste şöyle buyrulur: “Sizden biriniz malı olunca, önce kendi ihtiyaçlarını karşılasın. Bundan artarsa aile fertlerinin ihtiyaçlarına sarf etsin, yine artarsa diğer hısımlarına harcassın.”⁴⁹

Ebû Süfyân'ın karısı Hind binti Utbe'nin sorusu üzerine, Hz. Peygamber, Ebû Süfyân'ın malından “kendisine ve çocuklarına ma'rûfa göre yetecek kadarını alabileceğini” bildirmiştir.⁵⁰

Sekiz kadar sahâbenin naklettiği şu hadis de dikkat çekicidir: “Bir kimse Allah yolunda bir harcamada bulunsa, kendisi evinde oturduğu hâlde, her bir dirhem yedi yüze katlanır. Bizzat kendisi de savaşa katılıp, kendi ihtiyâcı için harcarsa, harcadığı her bir dirhem yedi yüz bine katlanır. Hz. Peygamber bundan sonra, ‘...Allah dilediğine kat kat fazlasını verir.’⁵¹ âyetini okumuştur.”⁵²

Abdullah b. Mes'ud'un karısı Zeyneb'in, kendisine âit gelirden ailesi için harcamasının hükmünü sorması üzerine Allah Rasûlü'nün verdiği şu cevap da anlamlıdır: “Kocan ve çocuğun tasadduk etmeye en lâyük olan kimselerdir.”⁵³

Hz. Peygamber yoksul hısımlara tasadduku teşvik ederek şöyle buyurmuştur: “Yoksullara verilen sadaka bir sadakadır, hısımlara verilen sadaka iki sadakadır. Biri sadaka diğeri akrabaya iyilik.”⁵⁴

وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلِكَ ۖ وَبِالْآخِرَةِ هُمْ
يُوقِنُونَ ﴿٤﴾ أُولَٰئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٥﴾

4- Yine onlar, sana indirilene ve senden önce indirilene îmân ederler. Âhîret gününe de kesinkes inanırlar.

5- İşte onlar, Rab'lerinden gelen bir hidâyet üzeredirler ve kurtuluşa erenler de ancak onlardır.

49. Ebû Dâvûd, Itâk, 9; Nesâî, Büyû', 84; A. bin Hanbel, III, 205.

50. Buhârî, Büyû', 95; Nesâî, Kudât, 31; İbn Mâce, Ticârât, 65.

51. Bakara, 2/261.

52. İbn Mâce, Cihâd, 4, H No: 2761.

53. Ebû Dâvûd, 44.

54. Tirmizî, Zekât, 26; Nesâî, Zekât, 22, 82; İbn Mâce, Zekât, 28.

4-5. âyetlerde, takvâ sahiplerinin başka bir özelliği Kur'ân'a ve önceki semâvî kitaplara îmân ettikleri gibi, âhiret gününe de kesin olarak inandıkları belirtilir ve işte bunların kurtuluşa erdikleri vurgulanır.

KİTAPLARA ÎMÂN ETMEK

Allah Teâlâ gönderdiği peygamberlerinden bâzısına sayfalar hâlinde, bâzısına da kitap hâlinde vahiy mesajını bildirmiştir. Tevrat, Zebur, İncil ve Kur'ân îmân esasları içinde yer alan dört kitaptır. Bunlar arasında bir ayırım yapmaksızın inanmanın gerektiği şu âyette bildirilir: **“De ki: Biz, Allâh'a, bize indirilene, İbrahim, İsmâil, İshâk, Yâkub ve Yâkuboğulları'na indirilenlere, Mûsâ, İsâ ve (diğer) peygamberlere Rab'leri tarafından verilenlere îmân ettik. Onlar arasında bir ayırım yapmayız. Biz ancak O'na teslim olmuşuzdur.”**⁵⁵

Hristiyanlar Hz. İsâ'nın kendilerine söylemediği, “İsâ, Allâh'ın oğludur.” gibi sözleri kendi ağızlarıyla uydurmuşlardır.⁵⁶ Allah Teâlâ onların sapma noktalarını şöyle haber verir: **“Gerçekten, Allah, Meryem'in oğlu İsâ'dır, diyenler küfre düşmüşlerdir. Hâlbuki İsâ şöyle demişti: Ey İsrâiloğulları! Benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allâh'a kul-luk edin. Çünkü kim Allâh'a ortak koşarsa, şüphesiz Allah ona cenneti haram kılar. Onun varacağı yer ateştir. Zâlimlerin hiçbir yardımcıları yoktur.”**⁵⁷ **“Şüphesiz, Allah, üçün üçüncüsüdür, diyenler, (Allah Teâlâ'ya Meryem ve İsâ'yı da ortak katanlar) küfre düşmüşlerdir. Hâlbuki bir tek Allah'tan başka ilah yoktur.”**⁵⁸

Diğer yandan Yahudi bilginlerinin ve Hristiyan râhiplerinin çıkar sağlamak için Allah'tan kendilerine indirilmiş olan kitapları değiştirdikleri Kur'ân-ı Kerim'de bildirilir.⁵⁹

Bugün Hristiyanlar'ın ellerinde Ahd-i Cedîd adıyla anılan sekiz kişi tarafından yazılmış -yaklaşık altmış kadar- İncil nüshası bulunmaktadır ki, bunlardan dört tanesi, Matta, Markos, Luka, Yuhanna incilleri kiliselerce genel kabul görmüştür. Geri kalanlar ise uydurma olarak ilan edilmiş olup, bunlardan Barnabas İncil'i özel ilgi çeker. Kendi aralarında çelişkilerle dolu

55. Âl-i İmrân, 3/84.

56. Tevbe, 9/30.

57. Mâide, 5/72.

58. Mâide, 5/73.

59. Bk. Tevbe, 9/34.

olan bu nüshaların nerede ve ne zaman yazıldıkları da Hristiyanlar'ı uzun süre meşgul etmiştir.

Hız. İsa'dan 325 yıl sonra İznik'te toplanan bir konsülde, binden fazla katılımcıdan sadece 318'i Hız. İsa'nın tanrılığını kabul etmiş ve pek çok İncil nüshalarından yukarıda isimlerini verdiğimiz dört tanesini resmî nüsha olarak benimsemiştir.

Buna göre, bir müslümana önceki kutsal kitaplara âit bir bilgi ulaştınca, bu bilgi Kur'ân ve sahih hadislerdeki bilgilere uygunsa kabul edilir, değilse reddedilir. Âyet ve hadislerde hiç söz edilmeyen bir konu olur ve İslâm'ın temel ilkeleri ile çelişmezse şu hadîse göre amel etmek gerekir: *“Ehl-i kitabı tasdik de etmeyin, tekzip de (yalanlamayın). Biz Allâh'a, bize indirilene, İbrahim'e indirilene inandık deyin.”*⁶⁰

ÂHİRET GÜNÜNE İMÂN ETMEK

Âhiret: sözlükte “son, son gün ve sonra olan” anlamlarına gelir. İslâm'da, “öbür âlem, öbür dünya” anlamını ifâde eder. Buna göre dünya, canlıların yaşadığı “önceki âlem”, âhiret ise “sonraki âlem”dir. Bir terim olarak âhiret, İsrâfil ﷺ'in Allâh'ın emriyle Sûr'a ilk defa üfürmesiyle başlayacak ve sonuza kadar sürecek olan hayatı ifâde eder.

Allah Teâlâ, içinde yaşadığımız bu dünyayı ve üzerindeki varlıkları geçici bir süre için yaratmıştır. Bir gün dünya ve ondaki canlı veya cansız tüm varlıklar yok olacaktır. Dağlar, taşlar, yerler, gökler parçalanacak, Allah'tan başka tüm âlem son bulacaktır.⁶¹ İşte bu olayların meydana gelmesiyle başlayıp, sürecek olan o güne, Kur'ân-ı Kerîm'de “el-yevmü'l-âhir (son gün)”, “yevmü'l-ba's (diriliş günü)”, “yevmü'l-kıyâme (kıyâmet günü)”, “yevmü'd-dîn (cezâ ve mükâfat günü)”, “yevmü'l-hisâb (hesap günü)”, “yevmü't-telâk (kavuşma günü)”, “yevmü'l-hasre (hasret ve pişmanlık günü)” gibi isimler verilmiştir.

Kıyâmet gününden sonra, insanlar yeniden hayat bularak kabirlerinden kaldırılacak ve mahşer meydanında, yüce Allâh'ın huzûrunda dünyada yaptıklarının hesâbını vermek üzere toplanacaklardır.⁶² Hesapların görülmemesinden sonra, bir kısım insanlar dünyadaki güzel amelleri ve Yüce Allâh'ın

60. Buhârî, Tefsir, 2/1, İ'tisâm, 25.

61. Bk. Kâria, 101/4-5; Rahmân, 55/27.

62. Bk. Hicr, 15/25; Âl-i İmrân, 3/19; Hâkka, 69/19, 37.

merhameti sonucu cennete, kötü amel işlemiş olan ve Cenâb-ı Hakk'ın merhametine lâayık olmayanlar ise, cehenneme gideceklerdir.

Kıyâmet, İsrâfil ؑ'ın Sûr denilen ve niteliğı Allah katında bilinen bir şeye üflemesiyle kopacaktır. Sûr'a ikinci defa üflenince de, ruhlar cesetlerine dönerek diriliş meydana gelir. Yüce Allah şöyle buyurur: **“Sûr'a üflenince Allâh'ın diledikleri dışında göklerde olanlar ve yerde bulunanlar baygın düşer. Sonra Sûr'a bir daha üflenince hemen ayağı kalkıp bakışır dururlar.”**⁶³

Âhiret inancı, îmân esaslarından olup, genellikle Kur'ân-ı Kerîm'de Allâh'a îmanla yan yana zikredilmiştir. Âhiret inancı olmayan kimse dînin sınırları dışına çıkar. Bu şekilde inanç bozukluğu olan kimselerle ilgili olarak Kur'ân'da şöyle buyrulur: **“Kim Allâh'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve âhiret gününü inkâr ederse o tam olarak sapıtmıştır.”**⁶⁴

Kur'ân-ı Kerîm'in pek çok âyetinde dünya hayatının geçici, âhiretin ise kalıcı olduğuna, insanların bu geçici hayatın zevk ve aldatmacaları na kapılmaması gerektiğine vurgu yapılır. Bununla birlikte âhiret, dünya hayatında kazanılacağı için, dünyanın da ihmâl edilmemesi gerektiğine dikkat çekilir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Şüphesiz bu dünya hayatı geçici bir eğlencedir. Âhiret ise gerçekten kalınacak bir yurttur.”**⁶⁵

“Âhiret hayatı daha hayırlı ve daha sürekli olduğu hâlde, siz dünyaya hayatını tercih ediyorsunuz.”⁶⁶ **“Allâh'ın sana verdiğinden âhiret yurdunu iste, fakat dünyadan da nasîbini unutma.”**⁶⁷

Kur'ân'da öldükten sonra dirilmeye dâir pek çok âyet vardır: **“Yaratılışı başlatan, sonra da, onu yenileyen O'dur. Bu, O'nun için çok kolaydır..”**⁶⁸ **“De ki: Onları ilk defa yaratan diriltecektir. Çünkü O, her türlü yaratmayı bilir.”**⁶⁹ **“Elbette gökleri ve yeri yaratmak**

63. Zümer, 39/68.

64. Nisâ, 4/136.

65. Mü'min, 40/39.

66. A'lâ, 87/16-17.

67. Kasas, 28/77.

68. Rûm, 30/27.

69. Yâsîn, 36/79.

insanları (öldükten sonra) yaratmaktan daha büyüktür. Fakat insanların çoğu bilmezler.”⁷⁰

Dünya hayatında insanlar farklı anlayış, yaşayış ve amellerin sahibi olabilmektedir. Kimisi âlim, kimisi câhil, kimisi adâletli, kimisi zâlim, kimisi yoksul, kimisi zengindir, kimisi iyilik, kimisi kötülük yapar. Eğer öldükten sonra dirilme olmasaydı, güzel amel işleyenler bunun karşılığını, kötülük yapanlar da bunun cezâsını görmemiş olurlardı. Bu ise Yüce Allâh'ın adâletine aykırıdır. Bu yüzden Yüce Allah yeniden dirilmeyi ve dünyada işlenen amellerin karşılığını vermeyi takdir etmiştir.

Kur'ân-ı Kerim'de âhiret hayatı şöyle anlatılır: **“Sûr'a birinci defa üflendiği, yeryüzü ve dağlar kaldırılıp birbirine tek çarpışla çarpılıp darmadağın edildiği zaman, işte o gün olan olmuştur. Gök de yarılr ve artık o gün o, çökmeye yüz tutmuştur. Melekler onun çevresindedirler. O gün Rabbinin Arş'ını, bunların da üstünde sekiz melek yüklenir. O gün (hesap için) huzûra alınırsınız; size âit hiçbir sır gizli kalmaz. Kitabı sağından verilen: 'Alın, kitabımı okuyun; doğrusu ben hesâbımla karşılaşacağımı zaten biliyordum.' der. Artık o, meyveleri sarkmış yüce bir cennette hoşnut kalacağı bir hayat içindedir. (Onlara denir ki), geçmiş günlerde işlediklerinize karşılık, âfiyetle yiyeceğinizi, için. Kitabı sol tarafından verilene gelince o: 'Keşke der, bana kitabım verilmeseydi de, hesâbımın ne olduğunu bilmeseydim! Keşke ölümle yok olup gitseydim! Malım bana bir yarar sağlamadı. Gücüm tükenip gitti!' Allah, cehennemin muhafızlarına emreder: 'Yakalayın onu, ellerini boynuna bağlayın, sonra onu alevli ateşe atın.'”⁷¹**

Devamı âyetlerde kitabın soldan verilmesine sebep olan iki husûsa yer verilir. a) Allâh'a îmân etmemek, b) Yoksulu doyurmaya teşvik etmemek.⁷²

Yukarıdaki âyetlerde, inanan-inanmayan herkesin âhiretteki durumu ve ciz bir şekilde ortaya konulmaktadır. Mü'min için müjde, münkir için korkularla dolu olan âhiret hayatına inanmak, insanın dünya hayatını düzene sokan en büyük etkidir. Kalbinde Allah sevgisi ve âhiret inancı olan kimse,

70. Mü'min, 40/57; Nâziât, 79/27.

71. Hâkka, 69/13-31.

72. Bk. Hâkka, 69/33-34.

her işinin yazıcı meleklerce tespit edildiğini de bilir. Bu inanç onun kötülük işlemesine engel olur.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٦﴾

6- Hiç şüphesiz, inkâr edenleri azap ile uyarsan da uyarmasan da onlar için birdir; îmân etmezler.

6. âyette, “küfür” kelimesi, Arap dilinde İslâm’ın çıkışından önce gizlemek, örtmek anlamında kullanılmış, Kur’ân-ı Kerîm’de ise, İslâm’ın getirdiği kesin inanç esaslarını reddetmek anlamında kullanılmıştır. Zor karşısında kalmadan diliyle inkâr edene de “kâfir” denilmiştir.

Bu âyetteki “inzâr”, uyarmak, bir şeyin sonucundaki tehlikeye dikkat çekmektir. İmandaki tasdik gibi, küfürde yalanlama da kalp, söz veya fiille olur. Kalp ile yalanlama nasıl küfür ise zorlama olmaksızın,⁷³ sözlü yalanlama da böyledir. Fiil ile yalanlama, îmân ile bir araya gelmesi mümkün olmayan bir fiili yapmaktır. Dince kutsal sayılan şeylere hakaret etmek ve onları küçümsemek, mushafı pis yere atmak, güneşe secde etmek, ateistliği yaymaya çalışmak, haramı helâl, helâli de haram saymak gibi fiiller, insanı küfre düşüren durumlar arasında sayılabilir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Onlar, kendilerine Rab’lerinden hangi âyet gelse mutlaka yüz çevirirler.”**⁷⁴ **“Onlar ne zaman bir mûcize görseler sırtlarını dönerler ve: ‘Bu sürüp giden bir büyü.’ derler.”**⁷⁵

“Allâh’ı ve peygamberlerini inkâr eden, Allah ile peygamberlerini birbirinden ayırmak isteyen, ‘Bunlardan bir kısmına inanır, bir kısmına inanmayız.’ diyen, böylece îmanla küfür arasında bir yol tutmak isteyen kimseler yok mu, işte bunlar gerçek kâfirlerdir. Biz onlar için alçaltıcı bir azap hazırlamışızdır.”⁷⁶

Elmalılı merhum, îman ve küfrün sınırı ile ilgili olarak özetle şu tespiti yapar: “Dinde küfür ise îmânın zıddı olup, îmansızlık demektir. Yani bir

73. Bk. Nahl, 16/37.

74. En’âm, 6/4.

75. Kamer, 54/2.

76. Nisâ, 4/150-151.

kimsenin îman şânından olduğu hâlde îmân etmemesidir ki, yalanlama ve inkârı, tasdiki terk etmeyi, zorlama ve engel bulunmadığı zaman ikrarın terkinde içine alır. İmandaki tasdik gibi, küfürde yalanlama da kalple, sözle veya fiil ile olur. Kalp ile yalanlama nasıl küfür ise, zorlama olmadan sözlü yalanlama da öyledir. Hatta böyle bir sözlü yalanlama daha çirkin bir düşmanlığı açığa vurmak olur. Fiilî yalanlama da böyledir. İmân edilmesi istenen mukaddes şeylere hakaret ve alay etmek, küçümsemek ve hafife almak, bunları bozmaya çalışmak en çirkin küfür olduğunda şüphe yoktur. Yalnız kalpte gizlenen küfre “küfür” denip de söz veya fiille açıklanan ve ilan edilen küfre küfür dememek nasıl mümkün olur? Meğerki o sözlü veya fiilî küfür, **“Kalbi îmâna yatışmış olduğu hâlde, inkâra zorlanan müstesnâdır.”**⁷⁷ âyetine göre zorlama yüzünden şer‘î istisnâ kapsamına girsin.

Kesin dînî bir esasa hakareti ve hafife almayı ifâde eden, aynı şekilde mushafı çirkefe atmak, güneşe secde etmek, küfür alâmeti sayılan zünnar bağlamak, küfrü yaymaya çalışmak, günahı ve haramı helâl, helâli de haram saymak gibi bizzat küfür eseri ve küfür delili olduğu belli bulunan yalancılardan fiillerinin -bir zorlama durumu yoksa- küfür olduğunda görüş ayrılığı yoktur.

Ameli terk etmek iki türlü olur: Birisi ara sıra terk, ikincisi tamamen terk. Yani biri terk, diğeri terk etmeyi alışkanlık hâline getirmektir. Mesela arada bir namaz kılmayan ile namazı terk etmeyi alışkanlık hâline getiren arasında büyük fark vardır. Namaza îmânı olan, onu görev tanıyan kimsenin üşengeçlik yüzünden namazı terk etmesi onu dinden çıkarmaz, fakat günahkâr olur. Ancak namazı terk etmeyi alışkanlık hâline getiren, namaz kılmayı hiç hatırına getirmeyen, ömründe hiç kılmayan ve hatta kılmamaya azmetmiş bulunanların kible ehli (müslüman) olduklarına, Allâh’a, Peygamber’e ve peygamberlere, Kur’ân’a ve âhirete, farz olan görevlere îmânı bulunduna nasıl hükmedilebilir?

Özet olarak îman, tevhid inancı içinde bütün inanılması gereken şeylere bölünmez bir bağlılıkla uymaktır. Küfür ise bunlardan birinin bile olsa, bulunmamasıdır. Yani küfür için îmân edilecek şeylerin topluca inkâr edilmesi şart değildir. Birine veya bir bölümüne inanmamak da küfürdür. İman, bir bütünlüğü gerektirir. Küfür ise onun tersi olduğundan, bir kısmı inkâr ile

meydana gelir. Tamamının inkârına bağlı bulunmaz. Bir insan ya kâfirdir, ya da mü'min. Fâsık (günahkâr) da işlediği suça göre bunlardan biridir.⁷⁸

خَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى سَمْعِهِمْ وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةً
وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٧٧﴾

7- Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözlerinin üzerine de bir perde inmiştir. Onlar için büyük bir azap vardır.

7. âyete göre, kalbin mühürlenmesi, küfür ehlinin kendi amelleri yüzündendir. Çeşitli âyetlerde, onların kibirleri yüzünden basîretlerinin bağlandığı,⁷⁹ kulaklarına ağırlık konduğu, mü'minlerle aralarına âdeta bir perde çekildiği bildirilir.⁸⁰ Bir hadiste de, kişinin başlangıçta, tertemiz olan kalbinin, işlenen günahlar yüzünden karardığı, tevbe edince yeniden arınmış hâle geldiği ve Muttaffifin, 83/14. âyetinde sözü edilen “reyn (pas tutmak)” den bu anlamın kastedildiği vurgulanır.⁸¹

Allah Teâlâ insanı bir beşer olarak yaratmış, kendisine akıl ve irâde (seçme) gücü vermiş, kendi serbest seçimleriyle küfür yolunu tercih edenler, tevbe etmez ve küfründe ısrar ederlerse kalpleri mühürlenir ve sorumluluk da kendilerine âit bulunur.⁸²

Allah Rasûlü'nün sık sık şu duâyı yaptığı nakledilir: “Ey kalpleri hâlden hâle çeviren Allâhım! Benim kalbimi dînin üzere sâbit kıl!”⁸³

78. Elmalılı, age, I, 191, 192.

79. Bk. Yâsîn, 36/8-9.

80. Bk. Fussilet, 41/5; En'âm, 6/25; İsrâ, 17/46; Kehf, 18/57.

81. Müslim, İman, 231; Tirmizî, Tefsir, 83/1; İbn Mâce, Zühd, 29; Mâlik, Muvatta, Kelâm, 18; Ahmed bin Hanbel, II, 297, V, 386, 405.

82. Bk. Nisâ, 4/155; En'âm, 6/25; A'râf, 7/101; Tevbe, 9/93; Nahl, 16/108; Kehf, 18/57; Rûm, 30/59; Mü'min, 40/35; Câsiye, 45/23; Muhammed, 47/16; Muttaffifin, 83/14.

83. Tirmizî, Kader, 7, Deavât, 90, 124; Ahmed b. Hanbel, IV, 182, VI, 91, 251, 294, 302, 315.

﴿ BÂB 2 ﴾

MÜNÂFIKLAR, GÖK GÜRLEMESİ VE ŞİMŞEK ÇAKMASI

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ ﴿٨﴾
يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَمَا يَخْدَعُونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ
﴿٩﴾ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ۖ بِمَا
كَانُوا يَكْذِبُونَ ﴿١٠﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا
نَحْنُ مُصْلِحُونَ ﴿١١﴾ أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ وَلَكِنْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٢﴾
وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ آمِنُوا كَمَا آمَنَ النَّاسُ قَالُوا أَنْتُمُ الْيَهُودُ لَا تَشْعُرُونَ
أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ السَّافِهَاءُ وَلَكِنْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٣﴾ وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا
آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا إِلَى شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ ۖ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِؤْنَ
﴿١٤﴾ اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدَّهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١٥﴾ أُولَئِكَ
الَّذِينَ اشْتَرُوا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَىٰ ۖ فَمَا رَبَحَتِ تِجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوا
مُهْتَدِينَ ﴿١٦﴾ مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ
ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ لَا يُبْصِرُونَ ﴿١٧﴾ صُمٌّ بُكْمٌ
عُمًى فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴿١٨﴾ أَوْ كَصَيْبٍ مِنَ السَّمَاءِ فِيهِ ظُلُمَاتٌ
وَرَعْدٌ وَبَرْقٌ يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ مِنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ
الْمَوْتِ ۗ وَاللَّهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ ﴿١٩﴾ يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطَفُ أَبْصَارَهُمْ
كُلَّمَا أَضَاءَ لَهُمْ مَشَوْا فِيهِ ۖ وَإِذَا أَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُوا ۗ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ
لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَأَبْصَارِهِمْ ۗ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٠﴾

- 8- İnsanlardan kimileri de vardır ki, gerçekten inanmadıkları hâlde, “Allâh’a ve âhîret gününe î mân ettik.” derler.
- 9- Onlar güyâ, Allâh’ı ve mü’minleri aldatırlar. Hâlbuki onlar ancak kendilerini aldatırlar da bunun farkında değillerdir!
- 10- Onların kalplerinde bir hastalık var; Allah da onların hastalığını daha da arttırmıştır. Yalan söyledikleri için de, onlara can yakıcı bir azap vardır.
- 11- Onlara, “Yeryüzünde bozgunculuk yapmayın.” denildiği zaman, “Hayır! Biz ancak ıslah edicileriz!” derler.
- 12- Dikkat edin! Onlar bozgunculuk yapanların ta kendileridir, ama bunun farkında değildirler.
- 13- Onlara, “İnsanların î mân ettiği gibi siz de î mân edin!” denildiği zaman, “Biz, akılsız insanların inandıkları gibi mi inanacağız?” derler. Dikkat edin! Asıl akılsız olanlar kendileridir. Ama bunu bilmezler!
- 14- Onlar, mü’minlerle karşılaştıkları zaman, “Biz de î mân ettik.” derler. Şeytanlarıyla baş başa kaldıklarında ise, “Hiç şüphesiz biz sizlerle birlikteyiz. Biz, onlarla sadece alay ediyoruz.” derler.
- 15- Gerçekte Allah onlarla alay eder de, taşkınlıkları içinde onlara fırsat verir, bu yüzden onlar bir süre başıboş dolaşırlar!
- 16- İşte bunlar doğruluk yerine sapıklığı satın almış olanlardır. Fakat ne ticaretleri onlara bir kazanç sağlamış, ne de doğru yolu bulabilmişlerdir!
- 17- Onların (münâfıkların) durumu, ateş yakmak isteyen kimse-nin durumu gibidir. Ancak ateş etrafını aydınlattığında, Allah onların ışıklarını giderip, kendilerini karanlıklar içinde bırakmıştır; artık görmezler.
- 18- Onlar sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. Bu yüzden, artık geri de dönemezler.
- 19- Yahut onların durumu; gökten, karanlıklar, gök gürültüsü ve şimşekle birlikte boşalan yağmura tutulmuş kimse-nin durumu gibidir. Öyle ki onlar, çakan şimşeklerin yol

açtığı ölüm korkusuyla, parmaklarını kulaklarına tıkarlar. İşte Allah, inkâr edenleri (böyle) çepeçevre kuşatmıştır.

20- Şimşegin çakması, neredeyse gözlerini alacak gibi olur. Şimşek onlara aydınlık verdikçe ışığında yürürler. Üzerlerine karanlık çökünce de oldukları yerde kalırlar. Allah dileseydi, onların kulaklarını sağır ve gözlerini de kör ederdi. Gerçekten de Allah, her şeye gücü yetendir!

8-12. âyetlerde, bâzı insanların Allâh'a ve âhiret gününe inanmadıkları hâlde inanmış görünerek, Allâh'ı ve inananları aldatmaya çalıştıkları, oysa onların kendilerinden başka kimseyi aldatamayacakları, gönüllerinde hastalık bulunan bu kimselerin kıyâmet günü acı bir azâba uğrayacakları bildirilir.

MÜNÂFIKLAR

Türkçe'de ikiye bölünmüş, içi dışı bir olmayan ve münâfık sözcükleriyle tanımlanan böyle kişilerin, İslâm'ın doğuşu sırasında ortaya çıkışı şöyle olmuştur:

On üç yıllık Mekke döneminde nifak hareketi yoktu. Orada içinden gelen inanıyor ve her türlü güçlüğü göğüs geriyordu. Çünkü İslâm düşmanları güçlü idi. Hicretten sonra müslümanlar Medîne'de çoğunluğu ve gücü ele geçirince, Evs ve Hazrec kabîlelerinden inanmayan kimseler, kabîle içinde tutunamaz ve sözü dinlenmez bir duruma düşmüşlerdi. Bunlar, dıştan inanmış gibi görünerek, eski sosyal statülerini sürdürmeye çalıştılar. Medîne çevresinde bulunan Yahudi topluluklarından Nadiroğulları Evslileri, Kaynukâoğulları da Hazreclileri destekliyordu.

İşte hicret öncesinde, Evs ve Hazrecliler, aralarında anlaşarak Hazreclî Abdullah bin Ubeyy b. Selûl'e taç giydirip, onu Medîne kralı yapma hazırlığı içinde idiler. Hz. Peygamber'in Medîne'ye hicret etmesi üzerine bu kabîleler İslâm'a girdi. Politik amacına ulaşamayan Abdullah ve çevresindekiler Bedir savaşından sonra İslâm'a girdiklerini ilan ettiler. Fakat içten içe İslâm toplumuna zarar vermeye devam ettiler. Yüce Allah, aşağıdaki âyetlerde ve daha sonra inen çeşitli sûrelerde yer alan vahiy mesajlarında onları ad vermeden Hz. Muhammed'e tanıttı. Hatta onlarla ilgili Münâfikûn (Münâfıklar) adıyla 11 âyetli özel bir sûre bile indi. Bununla, açıkça bilinen küfür ehlinin daha çok, bu gibilere karşı İslâm toplumunun güvenliğini sağlamanın önemine dikkat çekildi.⁸⁴

84. Bk. Nisâ, 4/150; Tevbe, 9/125; Hadîd, 57/13.

Kur'ân ve sünnette münâfıkların nitelikleri açıklanmıştır. Bunları aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz:

Münâfıkların Özellikleri

- 1) Dıştan inanmış görünüp, içten inkârcı olmaları: **“Bunun nedeni, onların önce îmân edip sonra inkâr etmeleridir. Bu yüzden, onların kalpleri mühürlenmiştir. Artık onlar bir şey anlayacak durumda değildir!”**⁸⁵
- 2) Allâh'a ve Peygamber'e muhâlefet üzere olmaları: **“Şeytan onları etkisi altına almış ve onlara Allâh'ı anmayı unutturmuştur. İşte onlar şeytanın taraftarlarıdır. İyi bilin ki şeytanın taraftarları en büyük ziyâna uğrayanlardır. Allâh'a ve Rasûlü'ne düşman olanlar, en aşağı olanların arasındadırlar.”**⁸⁶
- 3) Yeryüzünde fesat çıkarmaları ve mü'minlerle alay etmeleri: **“Onlar güyâ, Allâh'ı ve mü'minleri aldatırlar. Hâlbuki onlar ancak kendilerini aldatırlar da bunun farkında değildirler! Onların kalplerinde bir hastalık var; Allah da onların hastalığını daha da arttırmıştır. Yalan söyledikleri için de, onlara can yakıcı bir azap vardır.”**⁸⁷
- 4) Yalan yere yemin etmeleri: **“Allâh'ın kendilerine gazap ettiği bir toplumu dost edinenleri görmedin mi? Onlar ne sizden ne de onlardandır. Onlar bilerek yalan yere yemin etmektedirler!”**⁸⁸
- 5) Onların kalbinin verimsiz toprak gibi olması: **“İyi yerin bitkisi, Rabbinin izniyle çıkar; kötü olan yerinki ise ancak güçlkle ve çok az çıkar. İşte Biz âyetleri şükredenler için böyle değişik şekillerde açıklarız.”**⁸⁹
- 6) Konjonktüre göre hareket etmeleri, gelişmeler müslümanların lehine ise onların yanında, düşmanın lehine ise hemen onların yanında yer almaları: **“O (münâfıklar) sizi gözetleyip dururlar. Eğer size Allah'tan bir zafer gelirse, 'Biz de sizinle beraber değil miydik?' derler. Eğer kâfirlerin zaferden bir pay olursa, o zaman da onlara yaklaşmak için, 'Biz size yardım ederek gâlip gelmenizi sağlamadık mı, sizi**

85. Münâfikûn, 63/3.

86. Mücâdele, 58/19-20.

87. Bakara, 2/9-10.

88. Mücâdele, 58/14.

89. A'râf, 7/58.

mü'minlerden korumadık mı?’ derler. Kıyâmet gününde Allah aranızda hüküm verecektir. Allah mü'minler aleyhine kâfirlere asla fırsat vermeyecektir.”⁹⁰

“İnsanlardan bir kısmı, ‘Allâh’a î mân ettik.’ der, ama Allah uğrunda bir sıkıntıya uğratıldığı zaman, insanlardan gördüğü sıkıntıyı Allâh’ın azâbı gibi sayarlar. Hâlbuki Rabbinden bir zafer gelecek olsa, ‘Doğrusu biz de sizinle beraberdik.’ diyeceklerinde şüphe yoktur. Allah herkesin kalbindekileri en iyi bilen değil midir? Allah hiç şüphesiz î mân edenleri de ortaya çıkaracak, münâfıkları da ortaya çıkaracaktır.”⁹¹

7) Olayların akışı kendi lehlerine olunca hemen Hz. Peygamber’e gelip bağlılık bildirmeleri: **“Onlar, aralarında hüküm vermesi için Allâh’a ve elçisine çağrıldıkları zaman, bakarsın ki içlerinden bir grup yüz çeviriyor! Ama eğer (Allah ve elçisinin verdiği) hüküm, kendi lehlerine olursa, ona hemen boyun eğip gelirler!”⁹²**

8) Kadınları fuhşa zorlamaları: **“Dünya hayatının geçici menfaatlerini elde edeceksiniz diye, iffetli kalmak isteyen câriyelerinizi fuhşa zorlamayın. Kim onları buna zorlarsa, hiç şüphesiz Allah, bu zorlanmalarından sonra da, (onlar için) çok bağışlayan, çok merhamet edendir.”⁹³**

9) Cimrilik yapmaları: **“Münâfık erkekler ve münâfık kadınlar birbirlerine benzerler. Kötülüğü emreder, iyiliği engeller ve cimrilik ederler. Onlar Allâh’ı unuttular, Allah da onları unuttu. Çünkü münâfıklar, gerçekten fâsık kimselerdir.”⁹⁴**

10) Kalplerindekini açığa çıkaran âyetlerin inmesinden korkmaları: **“Kabirler altüst olup içindekiler dışarı çıkarıldığında; herkes neyi önden gönderip neyi geride bıraktığını bilecektir!”⁹⁵**

“Münâfıklar, kalplerinde olanı kendilerine haber verecek bir sûre indirilmesinden çekinirler. De ki: ‘Siz alay edin bakalım! Ama Allah, o çekindiğiniz şeyi açığa çıkaracaktır.’”⁹⁶

90. Nisâ, 4/141.

91. Ankebût, 29/10-11.

92. Nûr, 24/48-49.

93. Nûr, 24/33.

94. Tevbe, 9/67.

95. İnfitâr, 82/4-5.

96. Tevbe, 9/64.

11) Allâh'a kötü zanda bulunmaları: **"Allah, hakkında kötü zan besleyen münâfık erkekleri ve münâfık kadınları, müşrik erkek ve müşrik kadınları da cezâlandırır. O kötülük onların başlarına gelsin! Allah onlara gazap etmiş, onları lânetlemiş ve onlar için cehennemi hazırlamıştır. Orası ne kötü bir yerdir!"**⁹⁷

12) İnsanları iyilikten uzaklaştırıp, kötülüğe çağırmaları: **"Münâfık erkekler ve münâfık kadınlar birbirlerine benzerler. Kötülüğü emreder, iyiliği engeller ve cimrilik ederler. Onlar Allâh'ı unuttular, Allah da onları unuttu. Çünkü münâfıklar, gerçekten fâsık kimselerdir."**⁹⁸

13) Kötü sözlerin müslümanlar arasında yayılmasını istemeleri: **"Mü'minler arasında çirkin şeylerin yayılmasını arzu edenler için, hiç şüphesiz dünyada da âhirette de can yakıcı bir azap vardır. Allah bilir, siz bilmezsiniz."**⁹⁹

14) Kötülük yapınca sevinmeleri, yapmadıkları şeylerle övünmeleri: **"Yaptıklarına sevinenlerin ve yapmadıkları ile de övülmekten hoşlananların azaptan kurtulacaklarını sanma! Çünkü onlar için can yakıcı bir azap vardır."**¹⁰⁰

15) Kur'ân âyetleriyle alay etmeleri: **"Allah Kitap'ta size şunu indirmiştir: 'Allâh'ın âyetlerinin inkâr edildiğini ve onlarla alay edildiğini işittiğinizde, onlar bundan başka bir söze geçmedikçe, kendileriyle bir arada oturmayın! Aksi hâlde siz de onlar gibi olursunuz.' Şüphesiz ki Allah, münâfıkların ve kâfirlerin hepsini cehennemde toplayacaktır."**¹⁰¹

16) Toplumda uydurma haber yaymaları: **"Andolsun ki, eğer münâfıklar ve kalplerinde bir hastalık bulunanlar ve Medîne'de yalan haber yayanlar, bu yaptıklarından vazgeçmezlerse, mutlaka seni onlara musallat ederiz. O zaman da, onlar orada seninle az bir zamandan fazla komşu kalamazlar."**¹⁰²

17) Haklarında yapılacak duânın kabul edilmemesi: **"O münâfıklar için Allah'tan ister mağfiret dile, ister dileme; onlar için yetmiş defa af**

97. Fetih, 48/6.

98. Tevbe, 9/67.

99. Nûr, 24/19.

100. Âl-i İmrân, 3/188.

101. Nisâ, 4/140.

102. Ahzâb, 33/60.

dilesen bile Allah onları asla bağışlamayacaktır. Çünkü onlar Allâh'ı ve peygamberini inkâr etmişlerdir. Allah, fâsıklar topluluğuna doğru yolu göstermez.”¹⁰³

“Onlara: ‘Gelin, Allâh'ın peygamberi sizin için mağfiret dilesin!’ denildiği zaman başlarını çevirirler ve sen onların, büyüklük taslayarak uzaklaştıklarını görürsün. Sen onlar için mağfiret dilesen de, dilemesen de kendileri için birdir. Çünkü Allah, onları asla bağışlamayacaktır. Allah yoldan çıkan toplumu doğru yola iletmez.”¹⁰⁴

Abdullah bin Ömer'den rivâyete göre, münâfıkların reisi Abdullah bin Übey hastalanınca, samimî bir müslüman olan oğlu Abdullâh'ın ricası üzerine Allâh'ın Rasûlü onun affı için duâ etmiş, ancak yukarıdaki ilk âyetle duâsının kabul edilmeyeceği bildirilmiştir. İbn-i Übey vefât edince Hz. Peygamber onun cenâze namazını kıldırarak istemiş, Hz. Ömer yukarıdaki âyeti okuyarak, “Ey Allâh'ın Rasûlü! Rabbin yasakladığı hâlde onun namazını kılacak mısın?” demişti. Hz. Peygamber ona: “Rabbim bana ‘**O münâfıklar için ister af dile, ister dileme, bir şey değişmez. Onlar için yetmiş defa af dilesen bile Allah onları affetmeyecektir.**’¹⁰⁵ buyurarak, af dileyip dilememekte beni serbest bıraktı. Ben ona yetmiş defadan fazla af dileyeceğim.” diye cevap verdi. Hz. Ömer, “İyi ama, o münâfik!” dedi. Rasûlullah ﷺ geçip onun cenâze namazını kıldırdı. Bunun üzerine aşağıdaki âyet nâzil oldu.¹⁰⁶

“Onlardan ölmüş olan hiçbirinin cenâze namazını kılma; onun kabri başında da gidip durma! Çünkü onlar, Allâh'ı ve Rasûlü'nü inkâr ettiler ve fâsık olarak öldüler.”¹⁰⁷

Abdullah bin Abbâs ؓ'dan bir rivâyete göre Hz. Ömer, Allâh'ın Rasûlü cenâze namazını kıldırarak üzere kalktığı anda ona Abdullah bin Übey'in yaptığı kötülükleri bir bir anlatmış, Rasûlullah bunları tebessümle dinledikten sonra, “Ben bu konuda muhayyer bırakıldım. Eğer yetmiş defadan fazla istiğfâr edince bağışlanacağını bilsem, bu ziyâdeyi yapardım.” buyurmuş ve geçip cenâze namazını kıldırmıştır. Namazdan sonra fazla vakit geçmeden, yukarıdaki âyet nâzil olmuştur.¹⁰⁸ Bunun üzerine Hz. Ömer şöyle demiştir:

103. Tevbe, 9/80.

104. Münâfikûn, 63/5-6.

105. Bk. Tevbe, 9/80.

106. Buhârî, Tefsir, 9/12.

107. Tevbe, 9/84. Bk. Buhârî, Cenâiz, 22, Tefsir, 9/12, Libâs, 8; Müslim, Münâfikîn, 3.

108. Tevbe, 9/84.

“Allah ve Rasûlü her şeyi daha iyi bildiği hâlde, o gün Rasûlullâh’a karşı olan cüretime daha sonra hep hayret etmişimdir.”¹⁰⁹

18) Yalan söylemesi, sözünde durmaması ve emânete hıyânet etmesi: Allâh’ın Rasûlü bir hadîsinde şöyle buyurmuştur: *“Münâfığın alâmeti üçtür: Konuşunca yalan söyler, söz verince döner, kendisine bir şey emânet edilse hıyânet eder.”¹¹⁰*

Âyetlerin sonunda, münâfıkların kendi durumlarının şuurunda ve farkında olmadıkları özellikle vurgulanır. Şuur sözlükte; kendiliğinden doğan bilgi, duyum, duygu hayatı ve ihsas gibi anlamlara gelir. Kişinin kavramlara ulaşmasının birtakım dereceleri vardır ki, şuur bunların ilki yani nefsin mânâyâ ilk ulaşma derecesidir. O mânânın tamamına ulaşma hâline “tasavvur”; bu mânâ, şuurun gitmesinden sonra yeniden geri döndürülebilecek şekilde ruhta kalıcı hâle gelmişse “ezberleme”, bunu yeniden geri getirebilme yeteneğine “hatırlama”; bilgiyi geri getirip yeniden ona ulaşan vicdana “zikir (anma)” adı verilir. Şuur bir bakıma bilginin en zayıf derecesidir. Başka bir açıdan ise en canlı bir bilgidir. Çünkü o anda ve bizzat ince bir görüş ânını ve hazır olmayı ifâde eder. Ve ilâhî ilmin kemâlini anlatacak en güzel bir şâhittir.¹¹¹

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ اٰمِنُوْا كَمَا اٰمَنَ النَّاسُ قَالُوْا اَنُؤْمِنُ كَمَا اٰمَنَ السُّفَهَاءُ
اَلَا اِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَاءُ وَلٰكِنْ لَا يَعْلَمُوْنَ ﴿١٣﴾ وَإِذَا قُلُوْا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا
قَالُوْا اٰمَنَّا۟ وَإِذَا خَلَوْا۟ اِلَىٰ شِيَاطِيْنِهِمْۙ قَالُوْا اِنَّا مَعَكُمْۙ اِنَّمَا نَحْنُ
مُسْتَهْزِؤْنَ ﴿١٤﴾ اَللّٰهُ يَسْتَهْزِئُۢ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ فِى طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُوْنَ ﴿١٥﴾

13- Onlara, “İnsanların îmân ettiği gibi siz de îmân edin!” denildiği zaman, “Biz, akılsız insanların inandıkları gibi mi inanacağız?” derler. Dikkat edin! Asıl akılsız olanlar kendileridir. Ama bunu bilmezler!

14- Onlar, mü’minlerle karşılaştıkları zaman, “Biz de îmân ettik.” derler. Şeytanlarıyla baş başa kaldıklarında ise,

109. Buhârî, Tefsir, 9/12.

110. Tirmizî, İman, 14.

111. Elmalılı, age, I, 203.

“Hiç şüphesiz biz sizlerle birlikteyiz. Biz, onlarla sadece alay ediyoruz.” derler.

15- Gerçekte Allah onlarla alay eder de, taşkınlıkları içinde onlara fırsat verir, bu yüzden onlar bir süre başıboş dolaşırlar!

13-15. âyetlerde, münâfıklar îmâna davet edilince, biz de o beyinsizler gibi mi inanalım, derler. Kimi zaman da, biz de inandık diyerek, mü'minlerle alay ettiklerini düşünürler. Oysa asıl Allah onlarla alay etmektedir, ama onlar bunun farkında değillerdir. Kur'ân'da cezâlar, işlenen fiillere denk olarak zikredilir ki, buna “müşâkele” denir. Alay edenlerin cezâsı, kendilerinden daha güçlü olan birisinin, kendileriyle alay etmesidir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Dünyada, kâfirler îmân edenlere gülerlerdi. Yanlarından geçerken birbirlerine kaş göz işareti yaparlardı ve ailelerinin yanına dönerken de, eğlenerek dönerlerdi. Onlar mü'minleri gördüklerinde ‘İşte bunlar sapık kimseler!’ derlerdi. Oysa onlar mü'minlere gözcü olarak gönderilmemişlerdi. İşte bugün de, inananlar, inkâr edenlerin hâline gülecekler.”**¹¹²

“Mü'minlerden gönüllü olarak yüklü miktarda sadaka verenler, bir de ancak güçlerinin yettiğinden başka verecek bir şey bulamayan kimselerle alay edenler var ya, Allah da onlarla alay edecektir! Onlar için can yakıcı bir azap vardır!”¹¹³

Buna göre dünyada kendilerini zengin ve güçlü görerek, inananları alaya alan ve onları küçümseyenler, yarın kıyâmet gününde aynı durumla kendileri karşılaşacaktır. Bu kez de inananlar güçlü durumda olacaktır. Dünyada inancı ve düşüncesi yüzünden başkalarını küçümsemek, küçümseyen kişiyi küçültür, onun ruhsal değerini düşürür. İkiyüzlü kişi, dışarıdan inanmış görünerek, mü'minlerin arasına fitne sokmaya çalışır, fakat sonunda Allah onun iç yüzünü açığa çıkarır ve toplum nezdinde küçük düşer.

Şeytan kelimesi; dik başlı, yani azgınlık, şer ve çirkin işler yapmakta çok üstün bir yükselişle kendi sınıf ve benzerlerinin üstüne çıkmış kötü, inatçı anlamında bir cins isim olup, gerek insandan, hayvandan, yılan gibi görünen yaratıklardan ve gerekse diğer görünmeyen yaratıklardan rûhî ilişkisi bulunan kötüler için kullanılır. İnsan şeytanı, hayvan şeytanı, cin şeytanı denilir. Buna göre şeytan adı gizli bir kötü gücü, kötü bir ruh düşüncesini

112. Muttâfîfin, 83/29-35.

113. Tevbe, 9/79.

ifâde eder. Ehl-i sünnetin açıklaması böyledir. Yaratılıştaki her cins bir tek fert ile başlamış olduğundan, şeytan denilince bu türün babası olan o ilk fert, yani İblis akla gelir ve o zaman özel isim gibi olur. Bundan cin şeytanı türü anlaşılacakla birlikte, hakikat olarak insan ve hayvan şeytanını ifâde eder. Yukarıdaki âyette insan şeytanının kastedildiği konusunda görüş birliği vardır.¹¹⁴

أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَىٰ ۖ فَمَا رَبِحَتْ تِجَارَتُهُمْ
وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴿١٦﴾ مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا فَلَمَّا أَضَاءَتْ
مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ لَا يُبْصِرُونَ ﴿١٧﴾
ضُمُّ بُكُمْ عُمَىٰ فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴿١٨﴾

16- İşte bunlar doğruluk yerine sapıklığı satın almış olanlardır. Fakat ne bu takaslarından bir kazanç sağlamışlar, ne de doğru yolu bulmuşlardır!

17- Onların (münâfıkların) durumu, ateş yakmak isteyen kimşenin durumu gibidir. Ancak ateş etrafını aydınlattığında, Allah onların ışıklarını giderip, kendilerini karanlıklar içinde bırakmıştır; artık görmezler.

18- Onlar sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. Bu yüzden, artık geri de dönemezler.

16-18. âyette, ticaretten kastedilen îman yerine îmansızlığın tercih edilmesidir. Bu durum, doğru yola karşılık sapkınlığı, Allâh'ın affı yerine cehennem azâbını satın almak gibidir. Bunlar, ateş yakınca etrafı aydınlanan, ateş sönünce de zifiri karanlıkta kalan kimseye benzetilmiştir. Manevî bakımdan sağır, dilsiz ve kör durumda bulundukları için gerçeğe ulaşmalarının güç olduğu vurgulanır.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Uğruna kendilerini sattıkları şey ne kadar çirkindir ki onlar, Allâh'ın kullarından dilediğine lûtfuyla vahiy indirmesini kiskanarak, Allah ne indirdiyse hepsini inkâr ettiler. İşte bu yüzden gazap üstüne gazaba uğradılar. Ayrıca kâfirler için alçaltıcı bir azap vardır.”**¹¹⁵

114. Elmalılı, age, I, 214, 215.

115. Bakara, 2/90.

“İşte bunlar doğru yol karşılığında sapkınlığı ve bağışlanma yerine azâbı satın alan kimselerdir Bunlar ateşe karşı ne kadar da sabırlıdırlar!”¹¹⁶

“Onlar yeryüzünde hiç gezip dolaşmazlar mı? Eğer gezip dolaşsalar, bunları düşünecek kalplere, işitecek kulaklara sahip olurlardı! Çünkü gözler kör olmaz, fakat göğüslerin içindeki kalpler kör olur.”¹¹⁷

“Andolsun Biz, size vermediğimiz imkânları onlara vermiştik. Onlara kulaklar, gözler ve kalpler bahşetmiştik. Fakat ne kulakları, ne gözleri, ne de kalpleri, onlara hiçbir fayda sağlamadı; çünkü onlar Allâh'ın âyetlerini bile bile inkâr ediyorlardı. Sonunda alay ettikleri şey onları çepeçevre kuşatıverdi.”¹¹⁸

“O inkâr edenlerin durumu, çobanın bağırıp çağırmasını işiten hayvanların durumuna benzer. Çünkü onlar sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler, bu yüzden akıllarını da kullanmazlar.”¹¹⁹

“Âyetlerimizi yalanlayanlar, karanlıklar içinde kalmış birtakım sağırlar ve dilsizlerdir. Allah dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir.”¹²⁰

“De ki: ‘Ben sizi ancak vahiyle uyarıyorum.’ Ne var ki sağırlar, ne kadar uyarılsalar da daveti işitmezler.”¹²¹

“Sen sağırlara sesini duyurabilir misin? Yahut körlere veya apaçık sapıklık içinde bulunanlara yol gösterebilir misin?”¹²²

أَوْ كَصَيْبٍ مِّنَ السَّمَاءِ فِيهِ ظُلُمَاتٌ وَرَعْدٌ وَبَرْقٌ يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ
فِي أَذَانِهِمْ مِّنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ وَاللَّهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ ﴿١٩﴾
يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطَفُ أَبْصَارَهُمْ كُلَّمَا أَضَاءَ لَهُمْ مَشَوْا فِيهِ وَإِذَا أَظْلَمَ
عَلَيْهِمْ قَامُوا وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَأَبْصَارِهِمْ إِنَّ اللَّهَ
عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٠﴾

116. Bakara, 2/175.

117. Hac, 22/46.

118. Ahkâf, 46/26.

119. Bakara, 2/171.

120. En'âm, 6/39.

121. Enbiyâ, 21/45.

122. Zuhurf, 43/40.

19- Yahut onların durumu; gökten, karanlıklar, gök gürültüsü ve şimşekle birlikte boşalan yağmura tutulmuş kimsenin durumu gibidir. Öyle ki onlar, çakan şimşeklerin yol açtığı ölüm korkusuyla, parmaklarını kulaklarına tıklarlar. İşte Allah, inkâr edenleri (böyle) çepeçevre kuşatmıştır.

20- Şimşegin çakması, neredeyse gözlerini alacak gibi olur. Şimşek onlara aydınlık verdikçe ışığında yürürler. Üzerlerine karanlık çökünce de oldukları yerde kalırlar. Allah dileyseydi, onların kulaklarını sağır ve gözlerini de kör ederdi. Gerçekten de Allah, her şeye gücü yetendir!

19-20. âyetlerde, inançsız kimselerin durumu zifiri karanlıkta gök gürültüsü, şimşek çakması arasında şiddetli yağmura tutulmuş, düşecek yıldırımın çarpmasından korkan kimsenin durumuna benzetilmiştir.

Bu âyetlerin nüzûl sebebiyle ilgili olarak İbn-i Abbâs'tan ve diğer sahâbilerden çeşitli rivâyetler gelmiştir. Bu rivâyetlerden birinde İbn-i Abbâs, âyeti Medîne'de yaşanmış şu olaylarla tefsir etmektedir: Medîne'deki münâfıklardan iki adam müşriklere sığınmak için Allah Rasûlü'nden kaçtı. Yolda bu iki adama Allah Teâlâ'nın âyetle zikrettiği yağmur isâbet etti. Şiddetli bir gök gürültüsü, yıldırım ve şimşek de vardı. Yıldırım yollarını aydınlattığında, yıldırımın kulaklarına girip kendilerini öldürmesinden korktuklarından parmakları ile kulaklarını tıkıyorlardı. Şimşek çaktığında onun ışığında yürüyorlar, çakmadığında da hiçbir şey göremiyor, yerlerinde çakılıp kalıyorlardı. Bu iki adam şöyle demeye başladı: 'Sabah olsa da Muhammed'e gitsek ve onunla beraber olsak.' Sabah olduğunda Hz. Peygamber'e gelip teslim oldular. Bundan sonra onunla beraber hareket ettiler ve iyi birer müslüman oldular. Allah, Medîne'den kaçan bu iki münâfığın durumunu, Medîne'deki münâfıklara misal vermiştir. Münâfıklar Peygamber'in mescidine geldiklerinde haklarında âyet inip Peygamber'in bu âyeti okumasından veya bir olayda adlarının geçip katledilmekten korktukları için, Medîne'den kaçıp sonra geri dönen o iki arkadaşları gibi parmakları ile kulaklarını tıkıyorlardı.¹²³

Âyetlerde gök gürlemesi, şimşek çakması ve yıldırım düşmesi olaylarına dikkat çekilir. Aşağıda bunlarla ilgili astronomik bilgi verilecektir.

123. Taberi, Câmiu'l-Beyân (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1420), I, 188.

GÖK GÜRLEMESİ, ŞİMŞEK ÇAKMASI, YILDIRIM DÜŞMESİ

İbn-i Sinâ “Şifâ” isimli eserinde bulutların denizlerden, göllerden su buharı ile ve biraz da ısınarak çıkmaları ve yükseldikçe su buharının daha önce soğuması yüzünden diğerlerini arada sıkıştırmaları ve sonunda bu sıkışmanın şiddetlenmesi ile onların püskürmesi ve parlaması hususlarını ileri sürerek özetle şöyle demiştir: “Çoğunlukla gök gürültüsünün ve şimşegin sebebi, rüzgâra âit hareket olup, ses çıkarır, parlar ve kimi zaman şimşek ve parıltı da gök gürlemesine sebep olur...”

Günümüz tabiat bilimlerinin açıklaması şöyledir: Maddenin temel yapıtaşları olan atomlar ve atomların oluşturduğu moleküller, elektron, proton ve nötron olarak adlandırılan parçacıklardan oluşurlar. Elektron ve protonlar elektrik yüküne sahiptir. Elektronlar eksi (-) protonlarsa (+) yüklüdür. Nötronlar elektrik yükü taşımazlar.

Eğer bir cisim bir şekilde eksi yükten daha fazla artı yük içeriyorsa, cismin toplam yükü artı olur. Bunun tersi de geçerlidir. Elektrik yükü bulunan iki cismi birbirine yaklaştırırsanız, aralarında görünmez bir kuvvet olduğunu görürsünüz. Eğer her iki cismin yükü aynıysa (artı ve artı ya da eksi ve eksi), cisimler birbirini iter. Farklı yüklerse (artı ve eksi) birbirini çeker.

Normal koşullarda, farklı yükler birbirini çektiği, aynı yükler de ittiği için, atomlar ve moleküller yüklerini dengelemek için, yani yüksüz olma yönünde çaba gösterirler. Yıldırım ve şimşekler bulutların farklı bölgelerinin elektiriksel olarak yüklenmesiyle oluşur. Bunun için, buluttaki yüklerin bir şekilde birbirinden ayrı olması gerekir. Bu ayrışmanın nasıl olduğu, tam olarak açıklanamıyor ve bu konuda birden fazla kuram var.

Üzerinde en çok durulan kuram, moleküllerin bulutun içinde birbirleriyle sürtünmesi sonucunda elektronların atomlardan ayrılmasıdır. Bulutlar, iyi havalarda yerden ortalama 2 km yüksekte bulunurlar. Ancak, hava akımlarının güçlü olduğu yaz mevsimlerinde, bulutun üst kısımları 12-14 km yüksekliğe kadar ulaşabilir. “Kümülonimbüs” adı verilen bu bulutlar, dikey doğrultuda kabarır ve atmosferin bir üst katmanı olan stratosfere ulaştıklarında tepeleri düz bir şekil alır.

Yazın, suyun donma noktası olan 0°C sınırı atmosferde 3-5 km arasında bulunur. Bu seviyeye gelen su damlacıkları buz kristallerine dönüşürler. Suyun yoğunlaşması ve donmasıyla ortaya çıkan ısı enerjisi, yukarı doğru güçlü hava akımları yaratır ve bulutun içindeki bu fırtınalar, buz kristalleri

ve su damlacıklarını da yukarıya doğru sürükler. Bu sırada, bir plastik tarağın elektrik yüklenmesi gibi, buz kristalleri de sürtünmelerin etkisiyle elektrik yüklenir. Bulutun eksi yüklü tabanı, yerdeki eksi yüklü parçacıkları iterken, artı yüklü olanlarını çeker. Böylece, bulutun alt katmanlarıyla yer arasında kutuplaşma olur. Bulutun altındaki eksi yüklerle yerdeki artı yük arasında güçlü bir elektrik alanı oluşur ve bu kuvvet giderek daha fazla yükü bu bölgelere toplar. Bulutun altlarındaki elektronlar, çekimin etkisiyle yere doğru uzanırken, güçlü elektrik alanı, yollarındaki hava moleküllerinin iyonlaşmasına neden olur.

İyonlaşma, bir atomun elektron kaybederek artı yüklü hâle gelmesi demektir. (Bunun sonucunda oluşan ve artı ve eksi yüklü karışım, plazma olarak adlandırılır.) Plazma hâlindeki havada elektronlar serbest kaldığından, hava iletken bir özellik kazanır. Böylece, bulut ve yeryüzü arasında, çapı 1-100 metre arasında olan iletken bir koridor oluşur.

Öncü kollar, saatte yaklaşık 400 km hızla yere doğru ilerler. Artı yüklü parçacıklar, ağır oluşlarından dolayı yerden pek de fazla yükselemezler ve eksi yüklerden oluşan öncü yıldırımın kendilerine ulaşmasını beklerler. Aşağıya doğru ilerleyen öncü ve yerdeki artı yükler buluştuğunda, plazma devreyi tamamlar.

Hareketli ve hafif olan eksi yüklü elektronlar hızla bu plazma yolundan aşağı akarlar. Bu sırada ısınan hava, bir neon lambasının ışığına benzer çok da parlak olmayan bir ışık yayar. Bunun hemen ardından, yerdeki artı yükler, ışık hızının neredeyse yarısını bulan, yani saniyede 150 bin km hızla, yerden buluta doğru, aynı yoldan akar. Saniyenin yaklaşık 10 binde biri kadar süren bu yük atlaması sırasında, yıldırım olarak adlandırılan çok parlak ışık ortaya çıkar. Bu sırada çok yüksek miktardaki elektrik akımı sadece birkaç cm çapında bir koldan ilerlediğinden, çevresindeki hava aşırı ısınır (yaklaşık 33.000°C, yani Güneş'in yüzeyinin sıcaklığının 5 katı kadar) ve aniden genişler.

İşte bu genişleme, gök gürültüsü dediğimiz patlama sesinin çıkmasına yol açar. Yıldırım sırasında, ilk anda bulutun tümündeki yük boşalmayabilir. Bunun gerçekleşebilmesi için, elektrik akımı ardı ardına aynı yolu izleyerek defalarca, sayısı 40'ı bulabilen, atlamalar yapabilir. Bazen, atlamaların aynı yerde bir saniyeden çok daha kısa bir süre içinde defalarca gerçekleştiğini görebilirsiniz.

Bunlara ikincil yıldırımlar denir. Eğer atlamalar birbirine çok yakın aralıklarla gerçekleşirse, yıldırımı tek bir atlama gibi görürüz; ancak böyle bir

yıldırım, bize normalden daha uzunmuş gibi görünür. Yıldırımlar, genellikle yüksek cisimlere düşerler. Bunlar tepeler, yüksek binâlar ve yüksek ağaçlar olabilir. Bunun nedeni, bu cisimlerin havadan daha iyi birer iletken olmaları, yükü üzerlerinde toplamaları ve böylece yeri buluta daha yakın bir hâle getirmeleridir.

Sonuçta, yıldırım her zaman direncin en düşük olduğu yolu seçtiğinden, yüksek cisimlere yıldırım düşmesi olağandır. Yıldırımlar, genellikle yağışla birlikte görülür. Çünkü su hem yerdeki cisimleri hem de havayı daha iyi bir iletken hâline getirir. Ancak, kuru havalarda da yıldırım düşebilir.

Elektrik atlamaları yalnızca yer ve bulut arasında değil, iki bulut arasında ya da aynı bulut içinde de oluşur. “Şimşek” olarak adlandırılan bu elektrik atlamaları, yıldırımlara göre daha sık görülür. Genellikle bulutun içinde oluştuklarından, kendilerini bulutları aydınlatarak ve gök gürültüsüyle belli ederler. Şimşekler birbirine uzak iki bulut arasında da oluşabilir. Bu durumda yatay elektrik atlamaları görünür.

Bir yıldırım sırasında yaklaşık 100 milyon Volt'luk bir gerilim ve 100.000 Amper elektrik akımı oluşur. Sadece yarım amperlik elektrik akımının vücudumuzdan geçmesi, kalbimizin durması için yeterli olabilir.

Benjamin Franklin 1753'te, yıldırımdan korunmanın bir yolunu bulduğunu açıkladı. Günümüzde “paratoner” olarak adlandırdığımız bu çubuklar, yıldırımı gerçekten çekiyordu. Ama paratonerlere düşen yıldırımlar, normale göre daha zayıf oluyordu. Çünkü paratoner bulutlardaki yükü, yıldırıma neden olmadan önce belli ölçüde boşaltıyor, çok fazla yük birikmesini önliyordu.

Günümüzde paratonerlerden özellikle yüksek binâlarda yaygın olarak yararlanılmaktadır. Böylece yer ve bulut arasındaki devre, binâyâ göre çok daha iletken olan bir metal çubuk ve kablo yardımıyla kurulmuş oluyor. Akım binâdan geçmek yerine paratoneri tercih ediyor.¹²⁴

﴿ BÂB 3 ﴾

**ALLÂH'A KULLUK, KUR'ÂN'IN BENZERİNİN
GETİRİLEMESİ, CENNET NÎMETLERİ**

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ
تَتَّقُونَ ﴿٢١﴾ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ فِرَاشًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً ۖ وَأَنْزَلَ مِنَ
السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ ۖ فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا
وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٢﴾ وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَى عَبْدِنَا فَأْتُوا
بِسُورَةٍ مِثْلِهِ ۚ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢٣﴾
فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ ۖ
أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ ﴿٢٤﴾ وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ
جَنَّاتٍ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ۖ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقًا
قَالُوا هَذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ وَأَتُوا بِهِ مُتَشَابِهًا ۖ وَلَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ
مُطَهَّرَةٌ وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٥﴾ إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا
مَا بَعُوضَةٌ فَمَا فَوْقَهَا ۚ فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ
وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا ۖ يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا
وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا ۚ وَمَا يُضِلُّ بِهِ إِلَّا الْفَاسِقِينَ ﴿٢٦﴾ الَّذِينَ يَنْقُضُونَ
عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ ۚ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ
فِي الْأَرْضِ ۚ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٢٧﴾ كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَكُنْتُمْ
أَمْوَاتًا فَأَحْيَاكُمْ ۖ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٨﴾

هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّيْنَهُنَّ سَبْعَ سَمَوَاتٍ ۚ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٩﴾

21- Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize kulluk ediniz. Belki böylece Allâh'a karşı gelmekten sakınırsınız!

22- O Rabbiniz, yeryüzünü sizin için bir döşek, gökyüzünü de onun üstüne bir tavan yaptı; gökten su indirip, size rızık olsun diye yerden meyveler, ürünler çıkardı. Bütün bunları bile bile Allâh'a eşler koşmayın!

23- Eğer kulumuz (Muhammed)'e indirdiğimizden bir şüphe içinde iseniz, onun benzeri bir sûre de siz getirin! Eğer doğru sözlü iseniz, Allah'tan başka tanıklarınızı (yardımcılarınızı) da çağırın!

24- Eğer bunu yapamazsanız -ki asla yapamayacaksınız- öyleyse kâfirler için hazırlanmış bulunan, yakıtı insanlar ve taşlar olan cehennem ateşinden sakının!

25- Îmân edip sâlih ameller yapanlara, altlarından ırmaklar akan cennetler olduğunu müjdele! Orada, ne zaman kendilerine bir meyve rızık olarak yedirilse, “Bu, daha önce de bize rızık olarak verilen şeydir.” derler. Bu rızıklar, onlara (dünyadakine) benzer olarak verilmiştir. Onlar için cennette tertemiz eşler de vardır. Ve onlar orada sürekli olarak kalacaklardır.

26- Şüphesiz Allah, bir sivrisineği hatta onun da ötesinde bir şeyi örnek vermekten çekinmez. Îmân edenler, bunun Rab'lerinden gelen gerçek bir benzetme olduğunu bilirler. İnkâr edenler ise: “Allah böyle bir örnek ne demek istedi?” derler. Allah bu tür örneklerle birçoklarını şaşırtır. Birçoklarını da doğru yola iletir. Allah bununla ancak fâsıkları şaşırtır.

27- Onlar, Allâh'a kesin söz verdikten sonra sözlerinden dönerler. Allâh'ın korunup gözetilmesini emrettiği şeyi (akraba ziyaretini) keserler ve yeryüzünde bozgunculuk yaparlar. İşte bunlar ziyâna uğrayanların ta kendileridir.

28- Siz Allâh'ı nasıl inkâr edersiniz ki, cansız iken size O hayat verdi. Sonra bir gün hayatınıza son verecek, ardından

sizi yine diriltecektir. Sonunda hepiniz O'nun huzûruna çıkarılacaksınız.

29- Yeryüzünde olan her şeyi sizin için yaratan O'dur. Sonra göğe yönelip onları yedi gök olarak düzenlemiştir. O, her şeyi hakkıyla bilendir.

21-22. âyetlerde, Cenâb-ı Hak yeryüzünde bulunan bütün insanlara seslenerek, herkesi ve her şeyi yaratan, yeri ve göğü yaratıp bunları insanların yararlanacağı şekilde düzenleyen, gökten indirilen yağmurla yerden ürünler çıkaran Rab'lerine kulluk etmelerini ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmamalarını, ancak bu sayede Allâh'a karşı gelmekten sakınabilecekleri bildirilmektedir.

Âyetteki “nâs (insanlar)”ın tekili “insan” olup yerkürede yaşayan bütün Âdemoğulları'ndan ve kızlarından akıllı ve ergen bütün insan türünü ifâde eder ve muhâtap alır. Rab; yerde yaşayan bu insanları ve öncekilerle bütün evreni yaratıp yönetendir ve yalnız O'na kulluk edilmelidir.¹²⁵

Yukarıdaki 22. âyetle, insana verilen nîmetlere dikkat çekilir ve Allâh'a şirk koşmak yasaklanır. Âyetteki, “endâd”ın tekili olan nidd, “eş, benzer, denk” demektir. İbn-i Abbâs ؓ, Hz. Muhammed'e, Allah nezdinde en büyük günahın hangisi olduğunu sorunca o; “*Seni yarattığı hâlde O'na eş koşmandır.*”¹²⁶ buyurmuştur. Yine Allâh'ın Rasûlü, Hz. Muâz'a; Allâh'ın kulları üzerindeki hakkını şöyle belirtmiştir: “*Allâh'a ibadet etmeleri ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmamalarıdır.*”¹²⁷

Başka hadiste şöyle buyrulur: “*Sizden biriniz; ‘Allah ve filanca kişi diledi.’ demesin. Fakat; ‘Allah diledi, sonra filanca diledi.’ desin. İbn-i Abbâs'tan rivâyete göre, bir adam, Allâh'ın Rasûlü'ne; ‘Allah diler ve sen de dilersin.’ deyince, şöyle buyurdu: “Sen, beni Allâh'a eş mi koşuyorsun? Şöyle de; Yalnız Allâh'ın dilediği şey olur.”*¹²⁸ Bütün bunlar tevhid inancının korunmasına yönelik olarak alınan önlemlerdir.

Kur'ân-ı Kerîm'de, şu dört özelliği taşıyanların iyiliklere koştukları ve hayır için yarıştıkları belirtilir: a) Rab'lerine olan saygıdan dolayı kötülükten sakınanlar. b) Rab'lerinin âyetlerine inananlar, c) Allâh'a ortak koşmayanlar, d) Rab'lerine döneceklerini düşünerek yaptıkları işleri kalpleri çarparak yaparlar.¹²⁹

125. Bk. Kurtubî, age, I, 157; Elmalılı, age, I, 233.

126. Buhârî, Tefsir, 2/3, 25; Tevhid, 40, 46, Diyât, 1; Müslim, İman, 141-142; Ebû Dâvûd, Talâk, 50.

127. Buhârî, Tevhid, 1, Cihâd, 46; Müslim, İman, 26, 47.

128. Bk. Buhârî, Eyman, 8; İbn Mâce, Keffârât, 13; Ahmed bin Hanbel, 214, 224, 283, 347, V. 72, 393.

129. Bk. Mü'minün, 23/57-61.

Bunlar hem açık hem de gizli şirkî terk edenlerdir. Gizli şirk, ibadetler sırasında halkı dikkate almak, halkın övgü ve kabulleriyle sevinmek ve halk görmediği zaman ibadetten uzaklaşmak ve tembellik yapmaktır.

Bir yoruma göre de gizli şirk, sevinçlerde ve sıkıntılarda, nadir hâlleri sebeplere bağlamaktır. Bir kimsenin: “Eğer babanın duâsı olmasaydı sen helâk olurdun” veya “Falancanın himmeti olmasaydı sen kurtulamazdın” ve buna benzer şeyler söylemesi gibi. Nitekim âyette şöyle buyrulur: **“Onların çoğu, Allâh’a ancak ortak koşarak îmân ederler.”**¹³⁰

Buna göre kul, yaratıklardan hiçbir şey gelmeyeceğine sırrıyla inanır, böyle bir şeyi vehmetmez ve her şeyin ilahî takdirin eseri olduğuna kesin olarak inanırsa, işte o zaman şirkten uzak kalmış olur.¹³¹

KUR’ÂN’DA ALLÂH’A ŞİRK KOŞANLARLA İLGİLİ HÜKÜMLER

1) Allâh’a şirk koşanların bağışlanmaması:

**“Şüphesiz ki Allah kendine ortak koşulmasını bağışlamaz; ama dilediği kimsenin şirk dışındaki günahlarını bağışlar. Allâh’a şirk ko-
şan, büyük bir günah işleyerek Allâh’a iftira etmiş olur.”**¹³²

Hadislerde şöyle buyrulur: “Allah, üç çeşit zulümden birisi olan şirkî bağışlamaz. Çünkü şirk en büyük zulümdür.”¹³³ “Allah Teâlâ her günahı bağışlayabilir. Yalnız müşrik (bâzı rivâyetlerde kâfir) olarak öleni, bir de bir mü’mini kasten öldüren mü’mini bağışlamaz.”¹³⁴

2) Müşriklerin amelinin boşa gitmesi:

**“Şüphesiz, sana da senden öncekilere de şöyle vahy olundu: Andolsun ki, eğer Allâh’a ortak koşarsan, amelin mutlaka boşa gi-
der ve mutlaka ziyâna uğrayanlardan olursun!”**¹³⁵

3) Bunların derin bir sapıklığa düşmüş olmaları:

**“Kim Allâh’a ortak koşarsa, derin bir sapıklığa düşmüş olur. Müşrikler Allâh’ı bırakıp, birtakım (Lât, Uzza, Menat gibi) dişi put-
lara tapıyorlar. Ancak onlar gerçekte azgın şeytandan başkasına tapmıyorlar!”**¹³⁶

130. Yûsuf, 12/106.

131. Kuşeyri Tefsîri, Mü’minûn, 23/59.

132. Nisâ, 4/48.

133. Müslim, İman, 197.

134. Ebû Dâvûd, Fiten, 6; Nesâî, Tahrîm, 1; Ahmed b. Hanbel, IV, 99.

135. Zümer, 39/65.

136. Nisâ, 4/116-117.

4) Müşriklere cennetin haram kılınması:

“Andolsun ki, ‘Allah, Meryem oğlu Mesih’in ta kendisidir.’ diyenler kâfir olmuşlardır. Oysa İsâ şöyle demişti: ‘Ey İsrâiloğulları! Benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allâh’a kulluk edin. Çünkü her kim Allâh’a ortak koşarsa, Allah ona cenneti haram kılar ve onun varacağı yer ateştir ve zâlimler için yardımcılar yoktur.’”¹³⁷

5) Şirk koşanın büyük günah işlemiş sayılması:

“Şüphesiz ki Allah kendine ortak koşulmasını bağışlamaz; ama dilediği kimsenin şirk dışındaki günahlarını bağışlar. Allâh’a şirk koşan, büyük bir günah işleyerek Allâh’a iftira etmiş olur.”¹³⁸

6) Şirkin büyük bir zulüm olması:

“Bir zamanlar Lokmân oğluna öğüt vererek şöyle demişti: Yavrucuğum! Allâh’a ortak koşma. Çünkü Allâh’a şirk koşmak, hiç şüphesiz büyük bir zulümdür.”¹³⁹

7) Allâh’ın mülkünde, hiçbir ortağının bulunmaması:

“O’nun bir eşi, ortağı yoktur. Bana bu emredildi. Müslümanların ilki de benim. De ki: ‘Allah, her şeyin Rabbi iken, O’ndan başka Rab mi arayacağım?’”¹⁴⁰

“Hiçbir çocuk edinmeyen, mülk ve saltanatında ortağı bulunmayan, âciz olmadığı için bir yardımcıya ihtiyaç duymayan Allâh’a hamd olsun!’ de ve tekbir getirerek O’nun yüceliğini ilan et!”¹⁴¹

8) Müşrik olarak ölenlerin cehennemlik olması:

“Andolsun ki, ‘Allah, Meryem oğlu Mesih’in ta kendisidir.’ diyenler kâfir olmuşlardır. Oysa İsâ şöyle demişti: ‘Ey İsrâiloğulları! Benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allâh’a kulluk edin. Çünkü her kim Allâh’a ortak koşarsa, Allah ona cenneti haram kılar ve onun varacağı yer ateştir ve zâlimler için yardımcılar yoktur.’”¹⁴²

“Hiçbir şeyi Allâh’a ortak koşmadan hanîf olarak O’na yönelen kimseler olun. Kim Allâh’a ortak koşarsa, gökyüzünden düşüp de

137. Mâide, 5/72.

138. Nisâ, 4/48.

139. Lokmân, 31/13.

140. En’âm, 6/163-164.

141. İsrâ, 17/111.

142. Mâide, 5/72.

yırtıcı kuşların kapıp parçaladığı veya rüzgârın uzak bir yere savurduğu kimse gibi olur.”¹⁴³

“(İbrahim) güneşi doğarken görünce de, ‘Rabbim budur, çünkü bu daha büyük.’ dedi. O da batınca, dedi ki: ‘Ey kavmim! Şüphesiz ki ben sizin Allâh’a ortak koştuğunuz şeylerden uzağım. Şüphesiz ki ben yüzümü hanîf olarak, gökleri ve yeri yaratana çevirdim ve ben Allâh’a ortak koşanlardan değilim.’”¹⁴⁴

9) Şirkten vazgeçip, tevbe edenlerin bağışlanması:

“De ki: Ey kendileri aleyhine sınırı aşan kullarım! Allâh’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin; çünkü Allah, bütün günahları bağışlar. O, gerçekten çok bağışlayan, çok merhametli olandır.”¹⁴⁵

“İnkâr edenlere söyle: Eğer yaptıklarından vazgeçerlerse, geçmiş günahları bağışlanacaktır. Ancak geri dönerlerse, geçmiş ümmetlerin başına gelenler gözlerinin önündedir!”¹⁴⁶

Ebû Zer el-Gifârî ؓ’ten, Rasûlullah ﷺ şöyle buyurmuştur: “Cebrâil ؑ bana geldi ve ‘Ümmetinden Allâh’a ortak koşmayarak (Lâ ilâhe illâllah) Allah’tan başka hiçbir ilâh yoktur deyip de, bu ikrar üzere ölen hiçbir kul yoktur ki, cennete girmesin.’ dedi. Ebû Zer ؓ, “Zinâ ve hırsızlık etse de mi?” dedi. Hz. Peygamber: “Evet, zinâ ve hırsızlık etse de.” buyurdu. Bu soru ve cevap üç kez tekrarlandı. Dördüncüde, Allâh’ın elçisi, “Ebû Zer hoşlanmasa da bu böyledir.” buyurdu.¹⁴⁷

Kudsî bir hadiste şöyle buyurulmuştur: “Kim Bana hiçbir şeyi ortak koşmadan dünya dolusu günahla gelse, ben kendisini bir o kadar mağfiretle karşılarım.”¹⁴⁸

Bu ve benzeri şirkle ilgili pek çok âyet ve hadis Allâh’ı her türlü eksiklikten tenzih ederek, tevhid inancını telkin eder ve tek Allah inancını yerleştirmeyi hedefler.

143. Hac, 22/31.

144. En’âm, 6/78-79.

145. Zümer, 39/53.

146. Enfâl, 8/38.

147. Buhârî, Libâs, 24, İstikrâz, 3, Rikâk, 14; Müslim, İman, 154, Zekât, 32.

148. Müslim, Zikr, 22; Tirmizî, Deavât, 99; İbn Mâce, Edeb, 58.

وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّثْلِهِ
وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢٣﴾ فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا
وَلَنْ تَفْعَلُوا فَأْزَنُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ
لِلْكَافِرِينَ ﴿٢٤﴾

23- Eğer kulumuz (Muhammed)'e indirdiğimizden bir şüphe içinde iseniz, onun benzeri bir sûre de siz getirin! Eğer doğru sözlü iseniz, Allah'tan başka tanıklarınızı (yardımcılarınızı) da çağırın!

24- Eğer bunu yapamazsanız -ki asla yapamayacaksınız- öyleyse kâfirler için hazırlanmış bulunan, yakıtı insanlar ve taşlar olan cehennem ateşinden sakının!

23-24. âyetler, Kur'ân'ın Allah kelâmı olduğundan kuşku duyanları, onun benzeri bir sûre getirmeye çağırılmaktadır. Bu âyetler Medîne'de inmiştir. Mekke'de inen âyetlerde de, inanmayanlar Kur'ân'ın benzeri bir kitap getirmeye çağırılmış ancak insanlar ve cinler bir araya gelip, birbirlerine destek olsalar bile, Kur'ân'ın benzerini ortaya koyamayacakları bildirilmiştir. Bu çağrı, daha sonra Kur'ân'a benzer on sûre, hatta benzer bir sûre getirme olarak miktar azaltılarak sürmüştür. Ancak, İslâm karşıtları Kur'ân'ın benzeri böyle bir metni ortaya koymaya muvaffak olamamışlardır.

İlgili bâzı âyetlerde şöyle buyrulur: **“De ki: ‘Eğer doğru söylüyorsanız, O hâlde Allah katından bu ikisinden (Teurat ve Kur'ân'dan) daha doğru bir kitap getirin de ben ona uyayım!’”**¹⁴⁹

“Yahut ‘Onu kendisi uydurup söyledi.’ mi diyorlar? Doğrusu, onlar îmân etmezler. Eğer söyledikleri doğru ise, onun benzeri bir söz getirsinler.”¹⁵⁰

“De ki: ‘Andolsun eğer insanlar ve cinler, bu Kur'ân'ın bir benzerini getirmek için toplansalar ve birbirlerine yardımcı olsalar bile, onun bir benzerini meydana getiremezler.’”¹⁵¹

149. Kasas, 28/49.

150. Tûr, 52/33-34.

151. İsrâ, 17/88.

“Yoksa: ‘Kur’ân’ı kendisi uydurdu!’ mu diyorlar? De ki: ‘Eğer doğru söylüyorsanız, siz de onun benzeri, uydurulmuş on tane sûre getirin ve Allah’tan başka çağırabildiklerinizi de çağırın!’”¹⁵²

“Yoksa: ‘Bunu kendisi uydurdu.’ mu diyorlar? De ki: ‘Eğer doğru söylüyorsanız, haydi onun bir sûresinin benzerini de siz getirin ve hatta bunun için Allah’tan başka yardıma çağırabileceğiniz kim varsa onları da çağırın!’”¹⁵³

Günümüzde İslâm’ı kabul etmeyen batılı bilim çevreleri ve teologların Hz. Muhammed’i büyük bir düşünür, Kur’ân’ı da önceki semâvî kitaplardan yararlanarak onun yazdığı tezini ileri sürdükleri düşünülürse, kendilerinin niçin böyle bir kitap yazamadıkları sorusu akla gelir. “O Kur’ân’ı Muhammed kendisi uydurdu” diyenlere, bunun bir Allah kelâmı olduğu çeşitli âyetlerde vurgulanmıştır.¹⁵⁴

Diğer yandan Kur’ân’da yalnız geçmiş kavimlerden, peygamber ve kitaplarından söz edilmez, bunun yanında hikmetli öğütler, emir ve yasaklar, bu arada günümüze ve ileriki yüzyıllara ışık tutacak nitelikte bilimsel gerçeklerin ipuçları da yer alır. Nitekim günümüz pozitif bilimlerinin de doğruladığı pek çok bilimsel gerçek Kur’ân’da yer almıştır. Kur’ân göğe doğru yükseldikçe göğsün daralacağını, nefes almanın güçleşeceğini söyler. Bilim de yükseldikçe havanın basıncı düşeceği için nefes almanın güçleşeceğini ortaya koymuştur. Yine Kur’ân, bütün gök cisimlerinin işin başlangıcında birbirine yapışık tek kütle hâlinde olduğunu ve bunların sonradan birbirinden ayrıldıklarını bildirir.¹⁵⁵ Günümüz astronomi bilimi de bunu onaylar. Daha bunun gibi, evrenin yaratılışı ile ilgili pek çok gerçek Kur’ân’da özlü biçimde anlatılır.

وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا
الْأَنْهَارُ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقًا قَالُوا هَذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ
وَأُتُوا بِهِ مُتَشَابِهًا وَلَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٥﴾

152. Hûd, 11/13.

153. Yûnus, 10/38.

154. Bk. Yûnus, 10/38; Hûd, 11/13-14; Secde, 32/3; Ahkâf, 46/8; Tûr, 52/33-34.

155. Bk. Enbiyâ, 21/30.

25- İmân edip sâlih ameller yapanlara, altlarından ırmaklar akan cennetler olduğunu müjdele! Orada, ne zaman kendilerine bir meyve rızık olarak yedirilse, “Bu, daha önce de bize rızık olarak verilen şeydir.” derler. Bu rızıklar, onlara (dünyadakine) benzer olarak verilmiştir. Onlar için cennette tertemiz eşler de vardır. Ve onlar orada sürekli olarak kalacaklardır.

25. âyetle, iyi ameller işleyenlere âhirette içinden ırmaklar akan cennetlere gireceği, orada kendilerine bir meyve sunulsa, bunun benzerini dünyada da yediklerini söyleyecekleri ve kendilerine tertemiz eşler verileceği belirtilir.

SÂLİH AMEL VE MÜKÂFATI

Allâh'ın rızasını kazanmaya elverişli olan ve O'nun nezdinde değer ifâde eden her iş ve davranış sâlih ameldir. Kur'ân'da 90 kadar âyetle; genellikle **“İmân eden ve iyi amel işleyenler...”** şeklinde îmanla birlikte zikredilir. Kimilerinde verilecek mükâfat da açıklanır.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Asra yemin olsun; insan gerçekten ziyadadır. Ancak îmân edip sâlih ameller işleyenler, birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve birbirlerine sabrı tavsiye edenler müstesnâdır.”**¹⁵⁶

“İmân edip güzel ameller işleyenler ise yaratılanların en hayırlı olanıdır. Onların Rab'leri katındaki mükâfatı, altlarından ırmaklar akan, içinde ebedî olarak kalacakları Adn cennetleridir. Allah onlardan hoşnut olmuş, onlar da O'ndan hoşnut olmuşlardır. Bütün bunlar Rabbinden korkan kimseler içindir.”¹⁵⁷

“Sizin elinizdeki nîmetler tükenir, Allâh'ın katındakiler ise tükenmez. Elbette Biz, o sabredenlere ecirlerini, yaptıkları amelin en güzeliyle vereceğiz. Erkek olsun, kadın olsun kim mü'min olarak sâlih amel işlerse, elbette ona güzel bir hayat yaşatırız ve mükâfatlarını da elbette yapmakta olduklarının en güzeliyle veririz.”¹⁵⁸

“İşte o gün mülk Allâh'ındır. O, insanlar arasında hükmünü verecektir. Artık îmân edip iyi amel işleyenler nîmet cennetlerindedirler.”¹⁵⁹

156. Asr, 103/1-3.

157. Beyyine, 98/7-8.

158. Nahl, 16/96-97.

159. Hac, 22/56.

“Îmân edip iyi ameller işleyenlere gelince, Biz elbette onların kötülüklerini örteriz ve onlara, yapmış oldukları amellerin daha güzeliyle karşılık veririz.”¹⁶⁰

“Yaptıkları işlerin cezâsı başlarına inerken, zâlimlerin korkudan titrediklerini görürsün! Îmân edip sâlih ameller işleyenler ise cennet bahçelerindedirler. Onlar için, Rab’leri katında diledikleri her şey vardır. İşte büyük lûtuft budur!”¹⁶¹

“Sizi o büyük toplanma gününde bir araya getireceği gün, işte o, aldanma günüdür. Kim Allâh’a îmân eder ve sâlih amel işlerse, Allah onun günahlarını örter ve onu, içinde ebediyyen kalmak üzere, altlarından ırmaklar akan cennetlere koyar. İşte büyük kurtuluş budur!”¹⁶²

Bir âyette, yeryüzüne sâlih insanların vâris ve hâkim olmaları gerektiği vurgulanır.¹⁶³ Bir hadiste cennet nîmetleri şöyle nitelendirilmiştir: “Cennet ehli için gözlerin görmediği, kulakların işitmediği ve kalplerden bile geçmeyen nîmetler vardır.”¹⁶⁴ Pek çok âyette geçecek olan, **“Altlarından ırmaklar akan cennetler (bahçeler)..”** ifâdesi, su ve yeşilliğin önemi büyük olan, çölde ve kumlar arasında yaşayan bedevîlerin dikkatini çekmek için olmalıdır. Ancak su ve yeşil süs bitki örtüleri, her insan için çekici bir ortamdır.¹⁶⁵

إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَا بَعُوضَةٌ فَمَا فَوْقَهَا ۖ فَأَمَّا الَّذِينَ
آمَنُوا فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ ۖ وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ
مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا ۖ يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا ۖ وَمَا يُضِلُّ بِهِ
إِلَّا الْفَاسِقِينَ ۚ ﴿٢٦﴾

26- Şüphesiz Allah, bir sivrisineği hatta onun da ötesinde bir şeyi örnek vermekten çekinmez. Îmân edenler, bunun Rab’lerinden gelen gerçek bir benzetme olduğunu

160. Ankebût, 29/7.

161. Şûrâ, 42/22.

162. Tegâbûn, 64/9.

163. Bk. Enbiyâ, 21/105.

164. Buhârî, Tevhid, 35, Bed’ül-halk, 8; Müslim, Îman, 312, Cennet, 2, 3.

165. krş. Luka İncili, XXII, 30.

bilirler. İnkâr edenler ise: “Allah böyle bir örneklerle ne demek istedi?” derler. Allah bu tür örneklerle birçoklarını şaşırtır. Birçoklarını da doğru yola iletir. Allah bununla ancak fâsıkları şaşırtır.

26. âyette, Yüce Allâh'ın verdiği örneklerle insanları doğru yola ulaştırmak istediği ancak fâsıkların bunun farkında olmadıkları vurgulanır.

İNANÇ GRUPLARI

Kur'ân ve hadislerde insanlar inanç bakımından altı gruba ayrılmıştır:

1- Mü'min: Allâh'a, Hz. Peygamber'e ve O'nun haber verip de, kesin delillerle bize ulaşan şeylere kalben inanıp tasdik eden kimseye “mü'min” denir. Mü'minin şu altı îmân esasına inanması gerekir: a) Allâh'a, b) Peygamberlere, c) Meleklerle, d) Kitaplara, e) Âhiret gününe, f) Kazâ ve kaderin, hayır ve şerrin Allah'tan olduğuna îmân etmek. Mü'minlerin günahsız olanlarının doğrudan, günahkârlarının ise, gerekli azâbı çektikten sonra cennete girecekleri çeşitli âyet ve hadislerde bildirilmiştir.

2- Kâfir: Allâh'a ve Peygamber'ine inanmayan ve dinden olduğu kesin olan bir hükmü inkâr eden kimsedir. Aynı anlamda “münkir” kelimesi de kullanılır. Allâh'ı inkâr etmemekle birlikte, başka birisini veya bir tabiat gücünü ona ortak (şirk) sayan kimseye “müşrik” denir. Şirk ile küfür birbirine yakın iki kavramdır. Ancak küfür daha genel, şirk ise daha özel anlam taşır. Böyle bir kimse aynı zamanda küfür ehli sayılır. Yüce Allah, kendisine şirk koşanları bağışlamayacağını bildirmiştir.

“Şüphesiz ki Allah kendine ortak koşulmasını bağışlamaz; ama dilediği kimsenin şirk dışındaki günahlarını bağışlar. Allâh'a şirk koşan, büyük bir günah işleyerek Allâh'a iftira etmiş olur.”¹⁶⁶

Hadiste şöyle buyrulur: “Allah, üç çeşit zulümden birisi olan şirkı bağışlamaz. Çünkü şirk en büyük zulümdür.”¹⁶⁷

3- Münâfık: İnanılması gereken İslâmî esaslara kalbi ile inanmayan ve tasdik etmeyen fakat sırf mü'minleri kandırmak için, sözle inandığını söyleyenlere “münâfık” adı verilir. İkiyüzlü, içi dışı bir olmayan kimse anlamında da kullanılır.

166. Nisâ, 4/48.

167. Müslim, İman, 197.

Bakara sûresinde münâfıklar şöyle tanıtılır: **“İnsanlardan kimileri de vardır ki, gerçekten inanmadıkları hâlde, ‘Allâh’a ve âhiret gününe îmân ettik.’ derler. Onlar güyâ, Allâh’ı ve mü’minleri aldatırlar. Hâlbuki onlar ancak kendilerini aldatırlar da bunun farkında değildirler! Onların kalplerinde bir hastalık var; Allah da onların hastağını daha da arttırmıştır. Yalan söyledikleri için de, onlara can yakıcı bir azap vardır.”**¹⁶⁸

4- Mürted: Önce müslüman iken sonradan, dîninden dönen kimsedir. Mürtedlik bazen, kesin İslâmî hükümlerden birisini veya bâzılarını inkâr etmekle de ortaya çıkabilir. Dinden dönenin de, küfür ehli olarak azapla karşılaşacağına dâir pek çok âyet vardır.

“Sizden kim, dîninden döner ve kâfir olarak ölürse, onların yaptıkları işler dünyada da âhirette de boşa gitmiştir. İşte onlar cehennemliklerdir. Onlar orada sürekli olarak kalacaklardır.”¹⁶⁹

“Apaçık âyetler kendilerine geldikten, îmân edip, Peygamber’in gerçek olduğuna tanıklık ettikten sonra inkâra düşen bir toplumu Allah nasıl doğru yola iletir? Allah zâlimler topluluğunu doğru yola ulaştırmaz. İşte bunların cezâsı, Allâh’ın, meleklerin ve bütün insanların lânetine uğramalarıdır.”¹⁷⁰

5- Fâsık: Allâh’a itaatı terk edip, O’na isyana dalan kimse demektir. Büyük günah işleyen veya küçük günahı ısrar eden, ilâhî emir ve yasakların tümünü veya bir bölümünü ihlâl eden kimseye “fâsık” denir.¹⁷¹

Fıskın üç derecesi vardır: a) Günahı çirkin saymakla birlikte ara sıra günah işlemek. b) Günahı, ısrarla işlemek. c) Kesin bir yasağı, çirkinliğine ve haramlığına inanmayarak işlemek. Ehl-i sünnete göre, yalnız bu sonuncu durum kişiyi dinden çıkarır. Buna göre fâsık vasfı içinde kâfirler bulunabileceği gibi, îmânını kaybetmemiş olanlar da bulunabilir. Mu’tezile mezhebi bu kısmı ne mü’min ne kâfir saymış, ikisi ortası kabul etmiştir. Hâricîler ise yukarıdaki üç sınıfı da kâfir saymışlardır. Ancak 27. âyette fâsıkların nitelikleri belirtilirken, dinden çıkışlarından söz edilmemiştir. Bu âyetteki üç nitelik: a) Allâh’a verdiği sözü bozup inancını bozmak, b) İlâhî emrin aksini yapmak,

168. Bakara, 2/8-10.

169. Bakara, 2/217.

170. Âl-i İmrân, 3/86-87. Bk. Nisâ, 4/89, 115; Mâide, 5/52-54; Nahl, 16/106, 107; Muhammed, 47/25-28, 32; Mümtetine, 60/11.

171. Bk. Râzî, et-Tefsîrûl’-Kebîr, II, 91; İsfahânî, Müfredât, s. 572; Elmalılı, age, I, 245.

c) Yasaklananları işleyerek yeryüzünde bozgunculuk yapmak. Bunların üçü birleşince de küfür gerçekleşir.¹⁷²

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Hani Biz meleklere: ‘Âdem’e secde edin!’ demiştik. İblis dışında hemen secde ettiler. İblis cinlerdendi, Rabbinin buyruğundan dışarı çıktı, yani fıska düştü. Şimdi siz Beni bırakıp da İblis’i ve soyunu mu dost ediniyorsunuz?”**¹⁷³

“Hiç şüphesiz, Biz sana öyle apaçık âyetler indirdik ki, onları fâsıklardan başkası inkâr etmez. Onlar ne zaman bir antlaşma yaptılarsa, içlerinden bir kısmı onu bozup atmadı mı? Zaten onların çoğu îmân etmezler.”¹⁷⁴

6- Âsî: Allâh’ın emirlerini yerine getirmeyen, O’na isyan eden, günahkâr kimse demektir. Bu kelime Kur’ân-ı Kerîm’de Allâh’ın ve Rasûlü’nün emirlerine karşı gelen, günahkâr, serkeş kimseler anlamında kullanılmıştır. İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Kim Allâh’a ve Rasûlü’ne isyan edip, O’nun belirlediği sınırları aşarsa, Allah onu, sürekli olarak kalacağı ateşe sokar. Onun için alçaltıcı bir azap vardır.”**¹⁷⁵

“Allah ve Rasûlü bir işte hüküm verdiği zaman, artık mü’min bir erkek ve mü’min bir kadın için, o iş konusunda başka bir tercihte bulunma hakkı yoktur. Kim Allâh’a ve Rasûlü’ne karşı gelirse, apaçık bir sapıklığa düşmüş olur.”¹⁷⁶

Ehl-i sünnet inancına göre, işlenen günahın büyüklüğü ne olursa olsun, kişi îmânını koruduğu sürece dinden çıkmaz, onun için ölünceye kadar tevbeye kapısı açıktır. Âyetlerde şöyle buyrulur: **“De ki: Ey kendileri aleyhine sınırı aşan kullarım! Allâh’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin; çünkü Allah, bütün günahları bağışlar. O, gerçekten çok bağışlayan, çok merhametli olandır. Size azap gelip çatmadan önce, Rabbinize yönelin ve kendinizi O’na teslim edin; çünkü azap geldikten sonra, size yardım edilmez!”**¹⁷⁷

172. Elmalılı, age, I, 245, 246.

173. Kehf, 18/50.

174. Bakara, 2/99-100. Bk. 197; Mâide, 5/47, 81; Yûnus, 10/33, Hucurât, 49/6, 7.

175. Nisâ, 4/14.

176. Ahzâb, 33/36. Bk. Meryem, 19/44; Cin, 72/23; Hucurât, 49/7.

177. Zümer, 39/53-54.

الَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ ۚ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٢٧﴾

27- Onlar, Allâh'a kesin söz verdikten sonra sözlerinden dönerler. Allâh'ın korunup gözetilmesini emrettiği sıla-i rahmi (akraba ziyaretini) keserler ve yeryüzünde bozgunculuk yaparlar. İşte bunlar ziyâna uğrayanların ta kendileridir.

27. âyette, fâsıkların bâzı özelliklerinden söz edilir. Bunların Allâh'a verdikleri sözde durmadıkları ve akrabalarıyla ilişkilerini kestikleri belirtilir. İslâm'da akraba ile ilgilenmek ve onları ziyaret etmek çok önemsenmiştir. Çünkü aile bir toplumun çekirdeği sayılır. Çekirdek yok olunca, onların bütününden oluşacak toplum ağacı varlığını sürdüremez, parçalanma ve dağılmalar olur. Sıla-i rahim en yakın akraba sayılan ve evlenme engeli bulunan anne, baba, dede, nine, çocuk ve torunlarla, kardeş, yeğen, hala, teyze, dayı ve amcaı kapsar. Bunları belli sürelerle arayıp sorma, ziyaret etme ve ihtiyaçlarıyla ilgilenme anlamına gelir. Bu ziyaretlerin aynı köy, kasaba veya şehir içinde oturanlar için haftada bir, sefer mesâfesine (90 km) kadar yakında oturanlar için ayda bir, daha uzakta olanların en az yılda bir defa ziyaret edilmesi vâcib hükmünde görülmüştür. Günümüzde mektup, telefon, internet ve mesaj irtibatları yoluyla bu gibi haberleşme ve hâl hatır sorular çok daha kolaylaşmış durumdadır. Buna rağmen bu yakın akrabadan özellikle ana-baba ile ilişkileri kökten koparmak (ukûku'l-vâlidin) büyük günahlar arasında sayılmıştır.¹⁷⁸

Dünya ve âhirette ziyâna uğrayanlarla ilgili olarak âyetlerde şöyle buyrulur: **“Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler, bu kitabı gereği gibi okurlar, işte kitaba îmân edenler onlardır. Kim de onu inkâr ederse, en büyük ziyâna uğrayanlar işte onlardır.”**¹⁷⁹

“Kimin de tartıları hafif gelirse, işte onlar âyetlerimize karşı çıkmaları yüzünden kendilerine yazık edenlerdir.”¹⁸⁰

“Öyleyse sakın şüpheye düşenlerden ve Allâh'ın âyetlerini yalayanlardan olma. Yoksa ziyâna uğrayanlardan olursun.”¹⁸¹

178. Bk. Buhârî, Edeb, 6; Müslim, İman, 38; Tirmizî, Tefsir, 5.

179. Bakara, 2/121.

180. A'râf, 7/9.

181. Yûnus, 10/95.

“Göklerin ve yerin anahtarları O’na âittir. Allâh’ın âyetlerini inkâr edenlere gelince, işte onlar ziyâna uğrayacak olanlardır.”¹⁸²

“Kim îmânı tanımazsa, ameli boşa gider. O âhirette de ziyâna uğrayanlardandır.”¹⁸³

كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَكُنْتُمْ أَمْوَاتًا فَأَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ
ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٨﴾

28- Siz Allâh’ı nasıl inkâr edersiniz ki, cansız iken size O hayat verdi. Sonra bir gün hayatınıza son verecek, ardından sizi yine diriltecektir. Sonunda hepiniz O’nun huzûruna çıkarılacaksınız.

28. âyetinde, Allah Teâlâ’nın insana cansız iken can verdiği, dünya hayatını tamamlayınca öleceği, sonra tekrar diriltilip, hesap vermek üzere Rabbinin huzûruna çıkacağı belirtilir. Âyetinde insanın yaratılmazdan önceki durumuna “ölü” denilmesi, kimilerinin iddiâ ettiği gibi “tenasüh (reenkarnasyon - ölenin rûhunun yeni bir bedene geçmesi)” ile bir ilgisi yoktur.

Anne karnında erkeğin sperm hücresi ile kadının yumurta hücresinin birleşmesiyle insanın temeli olan cenin oluşur. Başlangıçta biyolojik canlı olan cenin, rûhu taşıyabilecek bir olgunluğa ulaşıncı, rûhun üflenmesiyle insan varlığı oluşur.

Hız. Peygamber’in bir hadîsinde cenin anne karnında üç kırk yani yüz yirmi gün geçince rûhun üfleneceği şöyle belirtilir: “Şüphesiz sizden birinizin oluşumu annesinin karnında kırk günde toplanır. Sonra orada o kadar bir süre içinde alaka olur. Sonra o kadar bir süre içinde mudga (organları oluşmuş) hâline gelir. Sonra melek gönderilir ve kendisine ruh üflenir. Meleğe dört kelime emredilir: Sağ doğacak çocuğun rızkı, yaşama süresi, işleyeceği amellerin programı, şakî (bahtsız) mı, saîd (mutlu) mu olacağının kader bilgisi.”¹⁸⁴

182. Zümer, 39/63.

183. Mâide, 5/5.

184. Buhârî, Bed’ül-halk, 6, Enbiyâ’, 1, Kader 1; Müslim, Kader, 1; Ebû Dâvûd, Sünne, 16; Tirmizî, Kader, 4; İbn Mâce, Mukaddime, 10; A. Davudoğlu, Sahih-i Müslim Terc. ve Şerhi, İst. 1979 X, 613.

Bu hadîs-i şerîfi işiten bir sahabinin kader programımız önceden belli olduğuna göre amel etmemize ne gerek var? diye sorması üzerine Allâh'ın Rasûlü şöyle buyurmuştur:

“Amel edin! Herkese imkân verilmiştir. Saâdet ehline (programı saîd yazılanlar) saâdet ehlinin ameli kolaylaştırılır. Şekâvet ehline (şakî yazılanlar) ise şekâvet ehlinin ameli kolaylaştırılır.” sonra şu âyeti okudular:

“Kim Allah yolunda harcar ve O’ndan korkar ve en güzel olan ‘İslâm’ inancını tasdik ederse, Biz onu en kolay olana muvaffak kılarız. Fakat kim de cimrilik eder ve Allâh’a ihtiyâcı olmadığını iddiâ eder ve en güzel olan ‘İslâm’ akîdesini yalanlarsa, Biz, onu en zor olana sürükleriz.”¹⁸⁵

Buna göre anne karnında başlayan ruh-bedenli dönem doğumdan sonra dünya hayatının sonuna kadar sürer. Ecel gelince ruhla beden yolları ayrılır ve ölüm denilen olayla, ruh berzah âlemine, beden de âit olduğu toprağa döner. Kıyâmetin kopmasıyla da yeni bir diriliş, âhirete âit bir beden ve ruhla yeni ve sonsuz bir hayat başlamış olur.

TENÂSÜH

Rûhun bir canlıdan başka bir canlıya geçmesi demektir. İslâm bu inancı kabul etmez.

Yukarıdaki Bakara, 2/28. âyette, insan hayatının üç aşamasına yer verilmiştir. Yoktan yaratılma, ölüm ve âhirette yeniden dirilme. Bu âyet, rûhun bir cisimden ötekine bazen de insandan hayvana ve hayvandan insana geçmesi inancını ifâde eden tenâsühü reddeder. Başka bir âyette şöyle buyrulur: ***“Onlar şöyle diyecekler: Ey Rabbimiz! Bizi iki kez öldürdün ve iki kez dirilttin. Günahlarımızı itiraf ettik. Bir daha çıkmaya, bir yol var mıdır?”***¹⁸⁶ Ehl-i sünnet inancına göre, bu âyetteki ilk ölüm, doğmadan önceki ölü durum, ikinci ölüm ise, dünyadan ayrılırken olan ölümüdür. İlk diriliş dünyadaki doğum, ikinci diriliş ise, öldükten sonraki diriliştir.¹⁸⁷ Âyette sözü edilen cehennemliklerin çıkış yolu araması, yeniden dünyaya dönüp kendilerine yeni bir şans tanınmasını istemeleridir. Onlara böyle bir imkân verilmeyecektir.

185. Leyl, 92/5-10.

186. Mü'min, 40/11.

187. Bk. Bakara, 2/48.

Elmalılı merhum yukarıdaki âyetin tefsîrinde şunları kaydeder: **“Siz Allâh'ı nasıl inkâr edersiniz?”** âyetindeki soruya muhâtap olanlar bütün insanlardır. Çünkü başlangıçta bütün insanlar olarak hep ölü idiniz, ölüler hâlinde idiniz, hayatınız yoktu. O zaman size âit neyiniz vardı? Fakat en azından bir toprak, babanızın belinde bir nutfe olduğunuzu hatırlarsınız! Gerçekten siz böyle ölüler hâlinde idiniz, ölünün kabre taşındığı gibi öteye beriye taşınıp duruyordunuz. Böyle iken Allah size hayat verdi. Nefes alıp verir, beslenir, ürer, iştir, düşünür, ister, istediği yere gider, istediği işi yapar, çevresindeki dışa âit olaylara fizikî ve rûhî güçleriyle dayanır, karşı koyar, etli, canlı, akıl düşünceli birer insan yaptı. Bunları yapan kim ise işte Allah odur.

İyi düşününüz, bu hayat sizin kendinizin midir? Kendi şahsî malınız, mülkünüz müdür? Elbette değil, o kadar değil ki bir kılınızın rengini değiştiremezsiniz. Bilindiği gibi, ne de olsa siz hayatı seversiniz ve ona her şeyi feda etmek istersiniz. Hayatınıza faydası dokunacağını sandığınız kimsele-
rin karşısında takla atarsınız. Onlara kul köle olursunuz. Hâlbuki kendinizi, bundan önceki durumunuzu, geleceğinizi düşünecek olursanız, bu hayatın sizin kendi malınız olmadığını anlarsınız.

O hâlde bu hayatı size bahşeden Allah Teâlâ'yı nasıl inkâr eder ve ona nasıl küfrân-ı nîmet edersiniz? Ediyorsunuz? Allah size hiçbir şey yapmamış ve yapmayacak olsa bile hayatınızın mâliki olduğu için sizin ona îman ve kulluk etmeniz, hayat sevdasıyla Allâh'ı unutmanız gerekir. Hem siz bu hayatı o kadar benimsemeyiniz. Çünkü, **ثُمَّ يُمِيتُكُمْ** Allah bundan sonra sizi yine öldürür, öldürüyor ve öldürecek.

O sizi öldürdükten sonra yine diriltir ve diriltecektir. Size daha önce verdiği gibi ve hatta ondan daha üstün bir hayat yine verir ve verecektir. Ölümünden sonra yeniden dirilmek de gerçektir. Görmez misin olan yine olur. Eğer olmasa idi, sen kâinatta hiçbir kânun göremezdin, bir yaptığını bir daha yapamazdın, ilimden, sanattan hiçbir payın olmazdı. Sen bu sayededir ki hangi şeyi iyi bilersen, onu bir daha ve bir daha yapabilirsin, tohumlarını bu sayede eker, çiftlerini bu sayede sürer, hâsılâtını bu sayede kaldırır. Atlara, arabalara, trenlere, otomobillere, vapurlara, uçaklara bu sayede biner, onları da bu sayede yapabilirsin.

Sen hayat kânununu tam olarak bilseydin, bu konuda hiçbir şüphe taşımazdın. O zaman sen bile bir hayat sahibi yapabilir ve onu bozduktan sonra tekrar yine yapabilirdin. Şimdi yapamıyorsan ilim ve fennin, kudret

ve sanatın buna yetişmiyorsa, henüz hayat kânununu fazla bilemediğinden, henüz maddelerin, ruhların ilk sırlarına nüfûz edemediğinden, daha esasında yaratmak, halk etmek gücüne bizzat sahip olamadığındandır. Zaten sen maddenin aslını, gücü göremezsin, senin gördüğün onların sonuçları, görünüşleridir. İlmin, fenni, gücün de bunlara uygundur. Bunların içinde düşündüğün “ilk madde”yi bulsan, onların sırlarına da nüfûz etsen, acaba bütün güçleri, ruhları, melekleri keşfetmiş olacak mısın? Yaratma gücüne esastan sahip olacak mısın? Hayır. Maddeyi veya gücü aslından yok edecek veya meydana getirebilecek misin? Kendi kendine hayır. Fakat onları olduğu kadar alıp, Hak Teâlâ’nın verdiği rûhunla tasarruf edebilecek sen ve bizzat Hak Teâlâ’ya daha özel bir ilgi kurabilirsen, o zaman Allâh’ın izniyle hayatın ve hayat vermenin sırrına da vâkıf olabilirsin. Sen bunları henüz bilemiyor, yapamıyorsan hayat kânununun aslına eremiyorsan, ortada var olan yaşamayı ve yaşatmayı da inkâr edemessin ya! Hele bu kânunun sende, senin kendinde tatbik edilmiş bulunduğu şüphe etmenin hiç anlamı yoktur!

O hâlde bu delil ile şunu zorunlu olarak bilirsin ki, bu hayatı yapan ve bunun kânununu bilen yüce bir zât vardır. Hayat ve hayat kânunu gerçek, onu yapan ve bilen Hak Teâlâ’dır. Şu hâlde olan, yine olacak, ölen yine dirilecektir. Ve bunu ancak Allah yapabilir. Nasıl ve nerede yapacağına gelince onu kendisi bilir. Bize bildirdiği yapacağı ve herhalde yapacağıdır. Dilerse yerde yapar, dilerse göğe çıkarır, dilerse kabirde yapar, dilerse kıyâmette. Herhalde bu bizim diğer bir hâlimiz, diğer bir hayatımız olacaktır ki, onun durumlarını açıklamaya bugünkü ufuk ve yeteneğimiz yeterli değildir. O, âhiret âlemidir. Onunla aramızda geçilecek “berzah” vardır. Kabir âlemi, kabir hayatı.

Cenâb-ı Hak cümlemize yardım etsin, bu geçitleri kolaylıkla geçirtsin, kâmil îman, güzel amel ile güzel son nasip etsin! Buradaki **ثُمَّ يُخَيِّكُم** “**Sonra sizi diriltir**” âyeti kabir hayatı ile tefsir edilmiştir. Kıyâmetten sonra dirilme olarak da tefsir edilmiştir. Hangi anlam olursa olsun iş bununla da kalmaz. “**Sonra hepiniz ona döndürüleceksiniz.**” Bu ilk hayatta ne huy kazandıysa, ona göre tartıdan geçecek, mükâfat veya cezâsına ereceksiniz.”¹⁸⁸

هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ
فَسَوَّيْنَهَا سَبْعَ سَمَوَاتٍ ۚ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٩﴾

29- Yeryüzünde olan her şeyi sizin için yaratan O'dur. Sonra göğe yönelip onları yedi gök olarak düzenlemiştir. O, her şeyi hakkıyla bilendir.

29. âyete göre Allah Teâlâ, yerde olan ne varsa hepsini insan için yarat-
tığını bildiriyor. “Can, ırz ve namus dışında eşyada asıl olan mübah olmak-
tır. Özel bir haram olma delili bulunmadıkça mübah ile amel olunur.” şeklin-
deki fıkıh kuralı, bu âyetten alınmıştır. Haram ve mübah sayma akla bırakıl-
saydı, kimisi her şeyi mübah eder, kimisi de haram diyebilir, bu çekişmenin
sonu gelmezdi. Târihî süreç içinde gelen Yahudilik, Hristiyanlık ve son ola-
rak İslâm dîni şu beş şeyi koruma altına almak için müeyyideler koymuştur:
a) Mal, b) Can, c) Irz, d) Akıl, e) Din ve vicdan özgürlüğü.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Yeryüzünde birbirine komşu kıta-
lar, üzüm bağları, ekin tarlaları, dallı budaklı, dalsız budaksız hur-
ma ağaçları vardır. Bunların hepsi bir sudan sulanır. Böyle iken ye-
mişlerinde birini diğerine üstün kılarız. Bütün bunlarda, aklını kul-
lanan bir toplum için nice ibretler vardır.”**¹⁸⁹

**“Yeri de canlılar için hazırladı. Orada nice meyveler, salkım sal-
kım hurma ağaçları, yapraklı taneler ve hoş kokulu bitkiler vardır.”**¹⁹⁰

**“Onların hepsini yedi gök olarak iki günde yarattı ve her göğe
kendi işini bildirdi. Biz en yakın göğü kandillerle donattık ve onu ko-
ruma altına aldık. İşte bu, mutlak üstün olan, her şeyi bilen Allâh'ın
takdiridir.”**¹⁹¹

189. Ra'd, 13/4.

190. Rahmân, 55-10-12.

191. Fussilet, 41/12.

﴿ BÂB 4 ﴾

**İNSANIN HALİFE OLARAK YARATILMASI,
İMTİHANI VE YERYÜZÜNE İNİŞ**

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ إِنِّى جَاعِلٌ فِى الْاَرْضِ خَلِیْفَةًۭ ۖ قَالُوْۤا اَتَجْعَلُ فِیْهَا مَنْ یُّفْسِدُ فِیْهَا وَیَسْفِكُ الدِّمَآءَ ۚ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ ۗ قَالَ اِنِّىۤ اَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿۳۰﴾ وَعَلَّمَ اٰدَمَ الْاَسْمَآءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلٰٓئِكَةِ فَقَالَ اَنْبِئُوْنِیۤ بِاَسْمَآءِ هٰۤؤُلَآءِ ۖ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِیْنَ ﴿۳۱﴾ قَالُوْۤا سُبْحٰنَكَ لَا عِلْمَ لَنَاۤ اِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا ۚ اِنَّكَ اَنْتَ الْعَلِیْمُ الْحَكِیْمُ ﴿۳۲﴾ قَالَ یٰۤاٰدَمُ اَنْۢبِئْهُمْ بِاَسْمَآئِهِمْ ۖ فَلَمَّ اَنْۢبَاَهُمْ بِاَسْمَآئِهِمْ ۙ قَالَ اَلَمْ اَقُلْ لَّكُمْ اِنِّىۤ اَعْلَمُ غَیْبَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَاَعْلَمُ مَا تُبْدُوْنَ وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُوْنَ ﴿۳۳﴾ وَاِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوْۤا لِاٰدَمَ فَسَجَدُوْۤا اِلَّاۤ اِبْلِیْسَ ۗ اَبٰی وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكٰفِرِیْنَ ﴿۳۴﴾ وَقُلْنَا یٰۤاٰدَمُ اسْكُنْ اَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا ۚ وَلَا تَقْرَبَا هٰذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُوْنَا مِنَ الظَّٰلِمِیْنَ ﴿۳۵﴾ فَآٰزَلَهُمَا الشَّیْطٰنُ عَنْهَا فَاَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِیْهِ ۚ وَقُلْنَا اهْبِطُوْۤا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِى الْاَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ اِلٰی حَیْنٍ ﴿۳۶﴾ فَتَلَقٰۤی اٰدَمُ مِنْ رَّبِّهِ کَلِمٰتٍ فَتَابَ عَلَیْهِ ۗ اِنَّهٗ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِیْمُ ﴿۳۷﴾ قُلْنَا اهْبِطُوْۤا مِنْهَا جَمِیْعًا ۚ فَاِذَا یَاۤتِیْنٰکُمْ مِّنۡیَ هٰۤؤُلَآءِ فَمَنْ تَبَعَ هٰۤؤُلَآءِ فَلَا خَوْفَ عَلَیْهِمْ وَلَا هُمْ یَحْزَنُوْنَ ﴿۳۸﴾ وَالَّذِیْنَ كَفَرُوْۤا وَكَذَّبُوْۤا بِآٰیٰتِنَاۤ اُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِ ۖ هُمْ فِیْهَا خٰلِدُوْنَ ﴿۳۹﴾

- 30- Hani bir zamanlar Rabbin meleklerle: “Ben, yeryüzünde bir halîfe yaratacağım.” dedi. Onlar: “Biz seni överek tesbih ve takdis edip dururken, sen orada bozgunculuk yapacak ve kan dökecek birini mi yaratacaksın?” dediler. Allah da onlara: “Hiç şüphesiz, Ben sizin bilmediklerinizi bilirim.” demişti.
- 31- Ve Âdem’e bütün isimleri öğretti, sonra o âlemleri meleklerle gösterip, “Eğer doğru söylüyorsanız, bana şunları isimleriyle haber verin!” dedi.
- 32- (Melekler) dediler: “(Ey Rabbimiz!) Seni tenzih ederiz! Bizim, Senin bize öğrettiğinden başka bir bilgimiz yoktur. Hiç şüphesiz Sen bilensin, tam hüküm ve hikmet sahibi olansın.”
- 33- Allah: “Ey Âdem! Onlara bunları isimleriyle haber ver!” dedi. Âdem eşyanın isimlerini onlara haber verince de: “Size, göklerin ve yerin gaybını Ben bilirim, ayrıca sizin açığa vurduğunuz ve içinde gizlediğiniz şeyleri de bilirim, demedim mi?” dedi.
- 34- O zaman meleklerle: “Âdem’e secde edin!” dedik, hemen secde ettiler. Yalnız İblis dayattı ve büyüklük tasladı, böylece inkârcılardan oldu.
- 35- Bir de demiştik ki: “Ey Âdem! Sen ve eşin (Havva) birlikte cennete yerleşin; orada dilediğiniz yerden bol bol yiyin, fakat şu ağaca yaklaşmayın, yoksa zâlimlerden olursunuz.”
- 36- Sonra şeytan, orada onların ayaklarını kaydırды ve böylece onları içinde bulundukları yerden (cennetten) uzaklaştırdı. Bunun üzerine, “Birbirinize düşman olarak inin; çünkü yeryüzünde belli bir süreye kadar, sizin için bir barınma ve bir yararlanma vardır.” dedik.
- 37- Derken Âdem, Rabbinden birtakım kelimeler aldı ve hemen O’na tevbe etti. Çünkü O, tevbeleri çok kabul eden, çok merhametli olandır.
- 38- Onlara şöyle dedik: “Hepiniz inin oradan, benden size ne zaman bir yol gösterici gelir de, kim o yol göstericinin

izinde giderse, onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.”

39- İnkâr edip âyetlerimizi yalanlayanlara gelince; işte onlar cehennemliklerdir. Orada sürekli olarak kalacaklardır.

30. âyete göre, Cenâb-ı Hak meleklerle yeryüzünde bir halîfe yaratacağını bildirince, onlar insan varlığının genetik yapısını, kişiliğini bildikleri için, onun yerde “bozgunculuk yapma ve kan dökme” özelliğine dikkat çekerek, kendilerinin Cenâb-ı Hakk’ı tesbih ve takdis ettikleri hâlde, böyle bir varlık yaratmanın hikmetini anlayamadıklarını söylemişler, Allah Teâlâ da “sizin bilmediklerinizi Ben bilirim.” buyurarak, ilâhî plandaki bu yaratmanın yapılacağını haber vermiştir.

Âyetteki “halîfe” kelimesi, genel olarak Hz. Âdem’i ve kıyâmete kadar gelecek olan nesillerini ifâde eder.¹⁹² Çoğulu halâif ve hulefâ gelir. Mastarı hilâfet olup; başkasına vekil olmak, az veya çok onun yerini tutarak onu temsil etmek demektir.¹⁹³

Bu terim Kur’ân’da İslâm toplumunu yönetecek devlet başkanı anlamında da kullanılmıştır.¹⁹⁴ Çoğunluk İslâm fakihleri bu âyetlere ve sahâbe uygulamasına dayanarak İslâm toplumunda bir halîfenin işbaşına getirilmesinin vâcip olduğunu söylemişlerdir. Toplumda görüş ayrılıklarının ve anlaşmazlıkların çözümlenmesi, hakların çiğnenmesinin önlenmesi, had cezâlarının uygulanması ve kötülüklerin engellenmesi gibi sebeplerle akıl da bunu gerekli görür.¹⁹⁵

Biz aşağıda İslâm devleti başkanı fonksiyonunu da kapsayan hilâfetin Kur’ân, sünnet ve uygulama sürecini de dikkate alarak açıklamaya çalışacağız.

HİLÂFET

Hilâfet sözcüğü, bir fıkıh terimi olarak Hz. Muhammed ﷺ’den sonra İslâm toplumunu İslâmî hükümlere uyarak yönetmek anlamında kullanılmıştır. İslâm yönetiminin hem teorik ve hem de pratik açıdan kendine özgü olan bu makam genel olarak “halîfelik” veya “hilâfet” diye adlandırılmıştır. Böyle bir yönetimin başında bulunana da “halîfe” denir.¹⁹⁶

192. Bk. Hadîd, 57/7.

193. İsfahânî, Müfredât, s. 156.

194. Bk. Sâd, 38/26; Nûr, 24/55; Nisâ, 4/59.

195. Bk. Kurtubî, Câmi’, I, 182, 183; İbn Kesîr, Muhtasar, I, 49-51; Mâverdi, el-Ahkâmü’s-Sultâniyye, s. 2; Ebû Ya’lâ, el-Ahkâmü’s-Sultâniyye, s. 19; Elmalılı, age, I, 259.

196. İsfahânî, Müfredât, s. 156; Elmalılı, Hak Dini Kur’ân Dili, Neşr., Azim Dağıtım, İstanbul, t. y., I, 259.

Kur'ân-ı Kerîm'de halîfe sözcüğü ve çoğulu dokuz kadar âyetle geçmektedir. Kur'ân'daki halîfelik kavramını üç kısma ayırarak incelemek mümkündür:

1- Genel halîfelik: Yukarıdaki âyetle insan varlığının genel halîfeliğinden söz edilir. Abdullah b. Mes'ud, Abdullah b. Abbâs ve müfessirlerin genel kabulüne göre buradaki Halîfe'den kastedilen, Hz. Âdem ﷺ'dir. Çünkü o, yeryüzünde Allâh'ın hükümlerini ve emirlerini uygulayan ve Allah adına tasarruflarda bulunan bir vekil durumundadır. Sonra onun arkasından gelenler de ona halef olarak bu görevi yürüteceklerdir.¹⁹⁷

2- Milletlerin halîfe kılınması: Aşağıdaki âyetlerde milletlerin de toplum olarak "halîfeler" kılındığı bildirilir. **"Sizi yeryüzünün halîfeleri kılan, size verdiği (nîmetler) konusunda sizi denemek için kiminizi kiminizden derecelerde üstün kılan O'dur."**¹⁹⁸

"Sonra da nasıl davranacağınızı görmemiz için onların ardından sizi yeryüzünde halîfeler kıldık."¹⁹⁹ Burada, kötülükleri yüzünden helâk edilen toplumların yerine, ilâhî emir ve yasakları önemseyen ve güzel ameller işleyerek Yüce Allâh'ın rızasını kazanan toplumların getirildiği belirtilir. Hilâfet sürecinin insanlık âleminde devam etmekte olduğu şu âyetle bildirilir:

"Yine de onu (Nûh'u) yalanladılar, Biz de hem onu hem de onunla birlikte gemide bulunanları kurtardık ve onları (yeryüzünde) halîfeler kıldık; âyetlerimizi yalanlayanları da denizde boğduk. Uyarılıp da inanmayanların sonunun nasıl olduğuna bak (da ibret al)."²⁰⁰

3- Devlet başkanı anlamında halîfelik: Kur'ân'da ferdin topluma halîfe kılınmasına Dâvud Peygamber örnek verilir. **"Ey Dâvud! Biz seni yeryüzünde (senden öncekilerin yerine) halîfe yaptık. O hâlde, insanlar arasında adâletle hükmet. Hevâ ve hevesine uyma, sonra bu seni Allâh'ın yolundan saptırır. Şüphesiz, Allâh'ın yolundan sapanlara, hesap gününü unutmalarına karşılık çetin bir azap vardır."**²⁰¹ Topluma tek kişinin lider olması durumunda, buna Kur'ân diliyle Halîfe denildiği gibi, "İmam" veya "Melik" de denilmektedir.²⁰²

197. Kurtubî, el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân, I. baskı, Beyrut 1408/1988, I, 182; Elmalılı, age, I, 258, 259.

198. En'âm, 6/165.

199. Yûnus, 10/14; bk. Mülk, 67/2; Yûnus, 10/26.

200. Yûnus, 10/73.

201. Sâd, 38/26.

202. Bk. Bakara, 2/247; Mâide, 5/20.

Hilâfet ve halife sözcükleri Hz. Peygamber'in çeşitli hadislerinde de ifâdesini bulmuştur. "*Hilâfet Kureyş'te, yönetim (hüküm) ise Ensâr'dadır.*"²⁰³ "*Mü'minin, benim sünnetime ve râşid halifelerin sünnetine uyması gerekir.*" hadisleri buna örnek verilebilir.²⁰⁴ Hz. Ömer'in de, "*Benden sonra, halîfeliği ilk muhâcirlere tavsiye ediyorum.*" dediği nakledilmiştir.²⁰⁵

İlk dört halifeden sonra gelen yöneticiler, hiç kimsenin ortak olmadığı ve yalnız kendilerine âit bir unvan olmak üzere "Mü'minlerin emîri" ifâdesini tevarüs ettiler. Özellikle Emevîler, Bağdat'taki Abbâsîler ve diğer bölgelerde halîfeliğe onlardan daha çok hak sahibi olduklarını öne süren hükümdarlar bu konuda birbirleriyle yarıştılar. Endülüs Emevîlerinde bu unvânı ilk kullanan lider ise, en-Nâsır lâkaplı Abdurrahman b. Muhammed'dir. Bundan önce hükümdara yalnız "emîr" denilirken, el-Muktedir döneminde Abbâsî Devleti'nin zayıflaması üzerine Abdurrahman ilk olarak halife ve emîru'l-mü'minin unvânını kullanmaya başlamış ve kendinden sonrakilere de bu unvan böylece geçmiştir.²⁰⁶

Şîa ekolü hilâfet yerine "imâmet" sözcüğünü kullanır. Çünkü onlar bir imâma inanıp bağlanmayı imân esasları içine almışlardır. Böylece imâmetle hilâfetin arasını ayırarak, birinciye dînî liderlik, ikinciye ise siyâsî liderlik başka bir deyimle devlet başkanlığı olarak görürler.²⁰⁷ Bununla, Hz. Ali'nin kendinden önceki üç halife döneminde her ne kadar siyâsî lider olmasa da, dînî lider anlamında bir "imam" olduğunu ispat etmeye çalışırlar. Burada dinle devletin birbirinden ayrılması sonucu ortaya çıkar ki, bu durum İslâm'ın temel ilkeleri ile çelişir.²⁰⁸

Âyetteki "Sübhan" sözcüğü, kimi Sami dillerinde "şan" anlamına gelirse de, Arapça'da "tenzih etmek, temize çıkarmak" demektir. Takdis, kutsamak, kutsal ve dokunulmaz saymak anlamlarına gelir.

MELEKLER

Elmalılı merhumun meleklerle ilgili değerlendirmesi şöyledir: Meleklerin kendi özülle kâim olan ve varlıklarını sürdüren zâtlar ve bir çeşit cevher

203. Ahmed bin Hanbel, IV, 185; bk. Tirmizî, Fiten, 49.

204. Tirmizî, İlm, 16; Ebû Dâvûd, Sünnet, 5; İbn Mâce, Mukaddime, 6; A. b. Hanbel, IV, 126, 127.

205. Buhârî, Cenâiz, 96, Fazâilu's-Sahâbe, 8, Tefsir, 59/5.

206. Suyûtî, Târihu'l-Hulefâ, s. 556.

207. Bk. Muhammed Hüseyin Ali Yâsîn, el-İmâmet, 2. baskı, Neşr. el-Mektebetu'l-Âlemî, Beyrut, t.y., s. 19; Ahmed Mahmûd Subhî, Nazariyyetu'l-İmâme Leda eş-Şîa el-İsnâ Aşeriyye, Dâru'l-Maârif, Mısır, t. y., s. 24.

208. Mustafa Gâlib, el-İmâme ve Kâimu'l-Kıyâme, y. y., 1981, s. 19; ed-Demîcî, age, s. 36. Hilâfet hakkında geniş bilgi için bk. Fâtır, 35/39; Sâd, 38/26.

türünden olduklarında, akıllı olanlar arasında bulunduklarında görüş birliği vardır. Görüş ayrılığı olan nokta, melekler evrende yer tutan varlıklar mıdır, yoksa soyut varlıklar mıdır?

1- Belli bir yer tutan (mütehayyiz) varlıklar olduğu görüşü: Melekler “esîr (ائسر) tabakası”na âit birtakım latîf cisimler olup, çeşitli şekillerde ortaya çıkma güçleri vardır. Bu görüş kelâmcıların çoğuna âittir. Çünkü peygamberler bunları şekilleriyle görmüşler, şekiller ise cismânî olup boyutları vardır. Bir de maddesiz soyut güç düşüncesi, bizzat ilâhî kudreti düşünme demektir. Allah’tan başka bizzat soyut varlık yoktur. Madde tasavvurdan silindiği zaman, düşünülen hâlis güç ve kudret, ilâhî kudretin kendisinden ibâret kalır. Henüz hiçbir teşekkülü olmayan atom zerrelere hâlindeki hâlis madde ise mümkündür ve sırf hareketsizliktir. Onda hiçbir yapıcılık ve güç yoktur. Bunlara yapıcılık demek olan güç verildiği zaman belli bir şekli olan, esîre âit bir cisim olurlar. Denilebilir ki özel şekle girme bunların gerçekleri değil, maddedeki görünümleridir. Şu hâlde kendileri madde ötesidir. Bu görüş yüz-yılımızda fizik bilginlerinin, “esîr”siz güç düşünmelerine benzer.

Esîr tabakası: Rumca’dan Arapça’ya geçmiş bir kelime olup; kâinatı dolduran ve bütün cisimlere nüfûz eden, fizikçilerce ısı, ışık ve elektrik gibi şeylere nakil vasıtası hizmeti gördüğü kabul edilen tartısız, esnek ve akıcı hafif bir cisimdir.²⁰⁹

2- Meleklerin belli bir yer tutmaması ve cisim olmaması görüşü: Bu görüş, filozoflara ve özellikle İslâm filozoflarına âittir. Buna göre melekler beşere âit düşünen nefisler yani insana âit ruh gibi soyut cevherlerdir. Fakat nitelik bakımından bunlardan başkadırlar. Güç yönüyle daha mükemmel ve bilgileri daha çoktur. Aralarındaki ilgi, güneşle ışığı arasındaki ilgi gibidir.

Bunlar ikiye ayrılır: Bir kısmı Cenâb-ı Hakk’ın ilmine gark olmuş ve başkasıyla meşgul olmaktan uzaktırlar. **“يُسَبِّحُونَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لَا يَفْتُرُونَ”** **“Onlar gece gündüz tesbih ederler, hiç ara vermezler.”**²¹⁰ âyeti buna işaret eder. Bir kısmı da kazâ ve kader kaleminin cereyanına göre gökten yeryüzüne kadar işleri idâre ederler ki, **“فَالْمُدَبِّرَاتِ أَمْرًا”** **“İşi düzenleyenlere andolsun!”**²¹¹ âyetinde anılanlar da bunlardır. Bunların göğe ve yere âit olanları vardır. Öncekiler de bunların ruhları durumundadırlar.

209. Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansik. Lügat, “Esir” mad.

210. Enbiyâ, 21/20.

211. Nâziât, 79/5.

Hristiyanların melek görüşü: Hristiyanlardan bir gruba göre de “melekler”, bedenlerinden ayrılmış beşere âit “fazîletli ruhlar”dır. Onların bu anlayışı tefsirlerde ve kelâm kitaplarımızda anılmaktadır. Zamanımızda İslâm dışı felsefelerin maddeyi güce, gücü rûha döndüren görüşleri de, temelde filozofların zikri geçen soyut cevherler görüşüdür. Soyut varlıkları, îtibârî işler sayanlar da kelâmcıların ekolüne döndürülebilirler.

Yukarıda açıklanan tercih edilen görüş üzere bütün maddî kâinat (varlıklar âlemi) bir sema olduğuna ve bunlardan başka gökler bulunduğuna göre, meleklerin gerçeği ve bunların makamlarının ne kadar yüksekliklere ve derinliklere varacağını düşünmelidir. Bunların çokluğu hakkında aşağıdaki hadisler fikir vermektedir:

Ebû Zer رضي الله عنه’ten rivâyet edildiğine göre: Rasûlullah ﷺ şöyle buyurmuştur: “Şüphesiz ben sizin görmediklerinizi görüyor ve işitmediklerinizi işitiyorum. Gök gıcırdamaktadır ve gıcırdamak hakkıdır. Onda bir ayak yeri yoktur ki bunda secde eden veya rükû yapan bir melek bulunmasın.”²¹²

Meleklerin cinslerini, yaşama sürelerini, ibadet durumlarını ancak Allah bilir. Âyette, “**Rabbinin ordularını ancak kendisi bilir.**”²¹³ buyrulur.

Yine Hz. Peygamber’den nakledilen başka bir hadis şöyledir: “(Hz. Peygamber) göğe yükseldikleri (Mîraç) zaman kale burçları gibi bir yerde bir kısım melekler görmüştü. Bunlar birbirinin yüzüne karşı yürüyüp gidiyorlardı. Rasûlullah ﷺ, ‘Bunlar nereye gidiyorlar?’ diye sordu. Cebrâîl, ‘Bilmiyorum. Ancak yaratıldığımdan beri ben bunları görürüm ve daha önce gördüğümün bir tanesini bile bir daha görmem.’ dedi. Onlardan birisine, ikisi birden, ‘Sen ne zaman yaratıldın?’ diye sordular. O da, ‘Bilmiyorum, ancak Cenâb-ı Allah her dört yüz bin yılda bir yıldız yaratır. Ben yaratıldığımdan beri de dört yüz bin yıldız yarattı.’ diye cevap verdi.”²¹⁴

Âdem’e ve Âdem soyuna ihsan edilen bilgi edinme ve Allah tarafından şerefli kılınma niteliğine melekler nâil olamamışlardır. Allâh’ın imtihanı ile Âdem, meleklerle değil, melekler Âdem’e secde etmekle emrolunmuşlardır. İlâhî emirle insanların hizmetiyle görevli melekler vardır, fakat hiçbir insan meleklerle hizmetle emrolunmuş ve görevlendirilmiş değildir.²¹⁵

212. İbn Mâce, Zühd, 19.

213. Müddessir, 74/31.

214. Râzî, Mefâtihu'l-Gayb, II, 162; Elmalılı, Hak Dini Kur’ân Dili, Azim, I, 263-264.

215. Elmalılı, age, V, 105.

وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ فَقَالَ أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٣١﴾ قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴿٣٢﴾ قَالَ يَا آدَمُ أَنْبِئْهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ فَلَمَّا أَنْبَأَهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ غَيْبِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَأَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ ﴿٣٣﴾

**31- Ve Âdem'e bütün isimleri öğretti, sonra da onları melek-
lere gösterip, "Eğer doğru söylüyorsanız, bana şunları
isimleriyle haber verin!" dedi.**

**32- (Melekler) dediler: "(Ey Rabbimiz!) Seni tenzih ederiz!
Bizim, Senin bize öğrettiğinden başka bir bilgimiz yok-
tur. Hiç şüphesiz Sen her şeyi bilen, tam hüküm ve hik-
met sahibi olansın."**

**33- Allah: "Ey Âdem! Onlara bunları isimleriyle haber ver!"
dedi. Âdem eşyanın isimlerini onlara haber verince de:
"Size, göklerin ve yerin gaybını Ben bilirim, ayrıca sizin
açığa vurduğunuz ve içinde gizlediğiniz şeyleri de bili-
rim, demedim mi?" dedi.**

31-33. âyetlerde, meleklerle tanımlamaları için sunulan, eşyanın soyut isimleri değil, onların temsil ettiği varlıklardır. Bununla iyi, kötü yanları ve yaratılış amacı gibi nitelikleriyle ve yapısıyla eşyayı tanıma kastedilir. Melekler bu eşyayı bu nitelikleriyle tanımlayamayınca âcizliklerini kabul ederek, Allâh'ı her türlü eksiklikten tenzih ederek özür dilemişlerdi. Aynı soru Âdem'e yöneltilince, o eşyayı kendisine bildirilen gerçek nitelikleriyle tanımlamış, bunun üzerine Cenâb-ı Hak gaybı yalnız kendisinin ve bildiği kimselerin bilebileceğini, kendisinin gizli her şeyi bildiğini vurgulamıştır.

ÂDEM'E İLK BİLGİ YÜKLEMESİ

Yukarıdaki âyetlere göre ilk insana, dünyadaki varlıklara ilişkin temel bilgiler verilmiştir. Bunun hayvanların içgüdüsünden farklı ve daha ileri bir bilgilenme olduğunda şüphe yoktur.²¹⁶

216. Bakara, 2/31 ve 32. âyetlerle ilgili olarak bk. Ahd-i Atik, Yaratılış, II, 19-23.

عَرَضَهُمْ “**Sonra onları meleklerle gösterdi**” âyetindeki هُمْ zamirinin en açık anlamı, ad verilmiş olanların Hz. Âdem’den sonra gelecek olan nesilleri olmasıdır. Bununla birlikte Âdem’e bütün isimlerin öğretilip de, yalnız bunların arz edilmiş olması da ihtimal dahilindedir. Fakat her iki durumda da böyle olması için nesillerin yaratılması gerekir. Hâlbuki âyette henüz Hz Havva’nın bile yaratıldığına dâir bir işaret yoktur. Ve kıssanın gelişi de buna aykırı görünmektedir. Bu problem, bilinen bir hadis ile açıklanıyor ki bunlar meleklerle, küçük karıncalar, mikroplar şeklinde arz edilmişlerdi. Emsâlü’z-zer, yani “*nesil veya küçük karınca misalleri*” ki, “zürriyet (nesil)” kelimesi bundan türemiştir.²¹⁷ Bu hadis, bunların o zaman Âdem’de tohum hâlinde, yani gelecekte bütün Âdemoğulları’nı temsil eden ilk meniye âit tomurcuklar şeklinde bulunduklarını anlatır. Eğer burada bu olayların yoğun cisimler âleminde olmayıp Hz. Âdem’in rûhunun takdiri veya rûhunun “**esîrî**” bir latîf cisimlilik kazanması hâlinde meydana geldiğini düşünebilirsek, o **esîrle** ilgili cismin parçalarında kıyâmete kadar gelecek Âdemoğulları’nın birbirine genetik bağlarla bağlı olarak üremeye devam etmesi veya rûhundaki nesillerin mânevî şekilleri o isimlerin meleklerle sunulan anlamları olarak düşünülebilir. Bu şekilde oluşuna, olayın dünyaya inmeden önce meydana gelmesi bir karine demektir. Bu şekilde meleklerle arz, hissî arz değil, ilmî ve gerçek arz olur. Gerçekten isimlerin asıl delâlet ettiği şeyler, eşyanın ilmî sûretleridir. Kelimelerin asıl konusu bunlardır. Demek ki Âdem’e önce eşya ve özellikle nesilleriyle ilgili bilgi verilmiş ve bundan başka bu bilgilere âit isim ve sûretler de öğretilmiştir. Meleklerde olmayan bilgi de budur. Bunlar takdir edilmiş ve Âdem yere indikten sonra da bunların gerçekleşme şeklini yerde görmüştür.²¹⁸

İnsanın Biyolojik Oluşumu ve Türün Korunması

Bugün tıp ilminin belirlediğine göre, insan vücudunun temel taşı olan erkek sperm hücresi ile dişi yumurta hücresinin taslakları anne ve babamızın cinsiyet organlarına, onlar annelerinin karınlarında altı haftalık iken yerleştirilmeye başlanır. Başka bir deyimle anne ve babamızın oluşacağı hücreler, büyük anne ve babamızın, kendi annelerinin rahimlerinde henüz altı haftalık iken meydana gelir. Bu hücrelerin içinde anne ve babamızın bütün hayat programı ve bu arada bizim onların çocuğu olacağımız husûsu şifrelenmiş olarak kayıtlıdır. İşte bu iki hücre, milyonlarca kardeş hücre ile birlikte,

217. Tirmizî, Kıyâmet, 47; A. b. Hanbel, II, 179.

218. Elmalılı, age, I, 266, 267.

bizim vücut yapımız başlayıncaya kadar, birbirinden habersiz, anne ve babalarımızın bedeninde taşınır.

Büyük hayat programını yüklenen sperm ve yumurta hücreleri ilk defa bir araya geldiklerinde ancak mikroskopla görülebilecek tek bir hücre meydana getirirler. Küçücük toz parçası kadar olan bu tek hücre, daha sonra milyonlarca defa bölünüp gelişecek ve kendisinin en az 25-30 bin katı, daha fazla bir büyüklüğe kavuşarak insan hâlini alacaktır.

İnsan hücresinin çekirdeğinde 46 adet kromozom bulunur. Bunlar 23 çift oluşturacak şekilde ikiye ayrılarak dizilmiştir. Her çiftin bir tanesi anneden, diğeri de babadan intikal etmiştir. Bu yüzden anne ve babadan irsiyet yoluyla geçen özellikler, bir insanın tırnak ucundan saç uçlarına kadar bütün hücrelerine geçmiş ve şifrelenmiş durumdadır.

İnsan vücudundaki hücreler, çoğalmalarını bölünerek yaparlar. Bu bölünme iki türlü olur. Mitoz ve mayoz bölünme. Mitoz bölünmede hücre, bölününce eşit niteliklere sahip, yine 46 kromozomlu iki kardeş hücre hâlini alır. Hücre bölünmesi en ileri teknoloji ile donatılmış bir kimya laboratuvarı çalışması gibi bir işlemle gerçekleşir.

Şöyle ki; bir hücre bölünmesinde, cansız maddelerin en küçük yapıtaşları olan 20-30 çeşit "atom" kullanılır. Bu atomlardan yaklaşık yüz trilyon tanesi hücre içine alınır, hücre fabrikasında yağrularak dev moleküller sentez edilir. Sonra da bu moleküllerden hücreye âit organeller yapılır. Ana hücrenin içinde bulunan 46 kromozom aynen sentez edilir. Sonuçta, kendisinin aynı olan iki hücre doğurur. Biyolojik bakımdan canlı olan bir hücrenin, kendisi gibi bir hücreyi 100 trilyon cansız atom zerrelerinden inşa etmesi esrarengiz bir olaydır. Bir insan vücudunda yaklaşık 100 trilyon hücre olduğuna göre, yiyecek ve içecekler aracılığı ile bedene giren trilyonlarca cansız atoma hücre içi sentezle canlılık kazandırıldığı anlaşılmaktadır. Erkek ve kadında ergenlik çağına kadar cinsiyet (sperm ve yumurta) hücreleri de yukarıdaki şekilde bölünmeye uğrar.

Ergenlik çağından itibaren erkek ve kadında yalnız cinsiyet hücreleri ayrı bir bölünmeye uğrar. "Mayoz" bölünme adını alan bu bölünmede ana hücre ikiye bölünürken kromozom sayısı yarıya düşer. Böylece erkek sperm ile kadına âit yumurta hücresi 23'er kromozomlu yavru hücre oluşturarak çoğalır.

İşte bir elmanın iki parçası gibi yarım hücre görünümünde ve eksik durumda olan erkek ve dişi hücreler aşılandıktan sonra yine 46 kromozomlu

ana hücreyi meydana getirmektedir. Zigot adı verilen bu aşılانmış yumurta hücresi (alaka) insanın temel taşı oluşturacaktır.²¹⁹

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ ط أَبَى وَاسْتَكْبَرَ
وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ ﴿٣٤﴾

34- O zaman meleklerle: “Âdem’e secde edin!” dedik, hemen secde ettiler. Yalnız İblis dayattı ve büyüklük tasladı, böylece inkârcılardan oldu.

34. âyette, İblis’in Hz. Âdem’e secde etmediği bildirilir. Âyetteki meleklerin secdesi “saygı selamlaması” olup, Âdem’e ibadet etmek anlamında değildir. Çünkü ibadet anlamındaki yere secde yalnız Allah için yapılır. Aksi hâlde O’na ortak koşma durumuna düşülür. Yemen kraliçesi Belkis ve kavmi ile ilgili aşağıdaki âyette bu anlamı görmek mümkündür:

“Onun ve kavminin, Allâh’ı bırakıp güneşe secde ettiklerini gördüm. Şeytan onlara yaptıklarını süslü gösterip, kendilerini yoldan çıkarmış! Bu yüzden onlar doğru yolu bulamıyorlar!”²²⁰

Hz. Âdem’e secde emrinin, o henüz yaratılmadan önce verildiğini, yaratılınca da meleklerin ona secde ettiğini gösteren başka âyetler de vardır.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Hani bir zamanlar, Rabbin meleklere demişti ki: ‘Ben, kuru bir çamurdan, şekillenmiş balçıktan bir insan yaratacağım! Onun yaratılışını tamamlayıp, rûhumdan üflediğim zaman, siz onun için hemen secdeye kapanın!’ Meleklerin hepsi topluca secde ettiler. Yalnız İblis secde edenlerle birlikte olmayı kabul etmedi.”²²¹**

“Hani bir zamanlar Rabbin meleklerle şöyle demişti: ‘Ben çamurdan bir insan yaratacağım. Ben ona güzel bir şekil verip rûhumdan üflediğim zaman, ona secde edin!’ Bunun üzerine meleklerin hepsi topluca secde ettiler. Yalnız İblis secde etmedi, büyüklük tasladı ve kâfirlerden oldu.”²²²

219. Bahri Dayıoğlu, Yaratılış Mucizesi, 2. baskı, ilim ve Teknik Serisi, Neşr. Yeni Asya Yayını, İstanbul 1986, s. 9 vd.

220. Neml, 27/24.

221. Hicr, 15/28-31.

222. Sâd, 38/71-74.

“O zaman meleklerle: ‘Âdem’e secde edin!’ dedik, hemen secde ettiler. Yalnız İblis dayattı ve büyüklük tasladı, böylece inkârcılardan oldu.”²²³

İBLİS VE ÂDEM'E SECDE ETMEME NEDENİ

İblis'in Âdem'e secde etmeme nedeni ilgili âyetlerde şöyle açıklanır: **“Allah dedi: ‘Sana secde etmeni emrettiğim hâlde niçin secde etmedin?’ İblis: ‘Ben ondan üstünüm, çünkü beni ateşten onu ise çamurdan yarattın.’ dedi.”**²²⁴

“Allah dedi ki: ‘Ey İblis! Sen niçin secde edenlerle birlikte olmadın?’ İblis dedi: ‘Kuru çamurdan, işlenebilen özlü bir balçıktan yarattığın bir insana secde edemem!’ Allah dedi: ‘Öyleyse çık buradan, çünkü sen kovuldun! Bu lânet kıyâmet gününe kadar senin üzerindedir!’ İblis dedi: ‘Ey Rabbim! Öyleyse insanların yeniden diriltilecekleri güne kadar bana süre ver!’ Allah dedi ki: ‘Haydi sen bilinen vaktin gününe kadar süre verilenlerdensin!’ İblis dedi: ‘Ey Rabbim! Beni azdırmana karşılık, ben de yeryüzünde onlara günahları süsleyeceğim ve onların hepsini mutlaka azdıracağım! Ancak içlerinden ihlaslı kulların müstesnâdır.’ Allah dedi: ‘İşte bana varan doğru yol budur. Azgınlardan sana uyanlar dışında, benim kullarım üzerinde senin hiçbir gücün yoktur.’”²²⁵

Allah Teâlâ İblis'e insanları doğru yoldan saptırmak için vesvese verme ve onları şaşırtma yetkisi ve yeteneği verdi. Ancak samimî kulların bundan müstesnâ olduğu da belirtildi. Ancak hem onun neslinden bir kısmı ile hem de şeytanlara tâbî olan insanlarla cehennemi dolduracağını da bildirdi.

İblis'in öteki adı, şeytan olup, o sapıtan bir melek değil, bir cin idi.²²⁶ İblis sözcüğü Arapçaya, Grekçe “Diabolos” tan geçmiş olmalıdır. İblis'in Fransızca'sı “Satan”, şeytanın ise “Diable” sözcüğüdür. eş-Şeytan “le Diable” şekliyle belirlilik kazanır.²²⁷ “Satanizm” satan kökünden gelir. Meleklerin secdesi ve şeytanın bunu reddetmesi olayı Kur'ân'ın çeşitli yerlerinde zikredilir.²²⁸

223. Bakara, 2/34.

224. A'râf, 7/12.

225. Hicr, 15/32-42.

226. Bk. Kehf, 18/50; Nahl, 16/36.

227. Bk. Hamidullah, ag. çeviri, Bakara, 2/36.

228. Bk. A'râf, 7/11; Hicr, 15/31; İsrâ, 17/61; Kehf, 18/50; Tâhâ, 20/116; Sâd, 38/74.

Bu âyetler Allâh'ın şeytana lânet etmesinin nedenini açıklar. Bu nokta Kitab-ı Mukaddes'te yer almaz.

وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا
وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٣٥﴾ فَازْلَهُمَا الشَّيْطَانُ
عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ وَقُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ
وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَى حِينٍ ﴿٣٦﴾

35- Bir de demiştik ki: “Ey Âdem! Sen ve eşin (Havva) birlikte cennette oturun; orada dilediğiniz yerden bol bol yiyin, fakat şu ağaca yaklaşmayın, yoksa zâlimlerden olursunuz.”

36- Sonra şeytan, orada onların ayaklarını kaydırdı ve böylece onları içinde bulundukları yerden (cennetten) uzaklaştırdı. Bunun üzerine, “Birbirinize düşman olarak inin; çünkü yeryüzünde belli bir süreye kadar, sizin için bir barınma ve bir yararlanma vardır.” dedi.

35-36. âyetlerde, Âdem'le Havva'nın cennete yerleşip, orada dilediği yerden yiyebileceği, fakat bir ağaca yaklaşmamaları, aksi hâlde zâlimlerden olacakları bildirilmiş, fakat şeytanın kendilerini yanıltması üzerine o yasak ağacın meyvesinden yedikleri ve bu sebeple cennetten çıkarılıp yeryüzüne indirildikleri belirtilir.

Yukarıdaki 35. âyette, “zevc” hem erkek hem kadın için “eş” anlamında kullanılır. Meleklerin Âdem'e secde ettiği dönemde Hz. Havva'nın yaratıldığı anlaşılıyor. Yasak ağacın buğday, üzüm veya incir olduğu söylenmişse de, Kur'ân ve sünnette türü belirtilmemiştir. Başka bir âyette şeytanın o ağaca “şeceretü'l-huld yani ebedilik ağacı” adını verdiği görülür. **“Derken şeytan ona vesvese verdi ve: ‘Ey Âdem! Ne dersin, sana ölümsüzlük ağacını, asla yok olmayacak bir saltanatın yolunu göstereyim mi?’ dedi.”**²²⁹

Âyetteki “cennet” bahçe anlamına geldiği için, bunu o zaman yeryüzündeki bahçelerden biri sananlar olmuştur. “Filistin’de yahut Fâris ile Kirman

arasında bir cennet idi. Âdem'in yeryüzüne inişi ile kastedilen de oradan Hindistan'a nakliydî." denilmiştir. Bu görüşte olanların dayandığı delil şudur: Âdem'in yaratılışının yeryüzünde olduğunda ittifak vardır ve bu kıssada gökyüzüne yükselmesi zikredilmemiştir. Olsa idi, öncelikle hatırlatılırdı. Bir de ebedî cennet (cennet-i huld) olsaydı, çıkılmaz ve şeytan oraya giremezdi. Fakat bu tahmin, görüldüğü kadar mâkul ve tabii değildir.

Âdem'in yeryüzüne inişi, yeryüzünde ortaya çıkması, akla ve nakle daha uygundur. Huld cennetine sürekli olarak kalmak üzere girmekle, misafir olarak girmek arasında fark vardır. Buna göre "cennet" mü'minlerin âhirette varacağı sevap evidir ki, şimdi mevcut olmakla birlikte dünya gözüyle görülmesine imkân verilmemiştir. "cennet" denilince Kur'ân dilinde bilinen budur. Âdem'in cennette oturması hâli, âhret âleminin meydana gelişine benzer bir ilk oluşturmaktadır. Bu durum bize göre akla uygun bir âlemdir. Yeryüzü ile cennet arasında mekânla ilgili bir uzaklık tasavvuruna da gerek yoktur. Çünkü o da aynı feza içindedir. Bunda akla yaklaştırmak için söyle-necek söz şudur: Âdem'in konuşan ve düşünen rûhunun bütün kemâl gücüne sahip olarak maddeye, önceki unsurları ile ilk ilgisi, başka bir deyimle insanın aslı olan Âdem'e âit ilk hücreciğin (kök hücre) "esîri" bir şekilde oluşması ve ondan da eşinin ayrılmasıdır. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin bir deyişine göre, rûhun tabiata ilk verilışıdir.²³⁰

Allah Teâlâ kendisini tanımayan, belirlediği sınırları aşan ve yasaklarını çiğneyenlere "zâlim" demektedir.

Kur'ân'da zulüm sayılan başlıca hâller şunlardır: a) Allâh'a ortak koşmak,²³¹ b) Âhret gününü inkâr etmek,²³² c) Allâh'ın koyduğu sınırları çiğnemek,²³³ d) Haksız yere yetim malı yemek,²³⁴ e) Yoksul müslümanları horlayıp kovmak,²³⁵ f) Allâh'ın emrine karşı gelmek.²³⁶

Yukarıdaki 36. âyete göre Hz. Âdem'le Havva şeytanın yanıltması üzerine yasak meyveden yiyince, cennetten çıkarılmış ve yeryüzüne indirilmişlerdir. Rivâyete göre Hz. Âdem Hindistan'da Serendip Adası'na, Havva ise Arafat Dağı'na indirilmiştir. Daha sonra Hz. Âdem onun yanına gelerek

230. Elmalılı, age, I, 275. Krş. Ahd-i Atik, Yaratılış, III.

231. Bk. Lokmân, 31/13.

232. Bk. Bakara, 2/254.

233. Bk. Bakara, 2/229.

234. Bk. Nisâ, 4/10; Mâide, 5/107; A'râf, 7/85.

235. Bk. En'âm, 6/52.

236. Bk. Âli İmrân, 3/135; Nisâ, 4/64; A'râf, 7/23.

Arafat'ta ilk iki insanın dünyadaki buluşması gerçekleşmiş ve onlarla başlayan insanlık nesli oradan yeryüzüne yayılmıştır.

فَتَلَقَّى آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ ۖ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿٣٧﴾

37- Derken Âdem, Rabbinden birtakım kelimeler aldı ve hemen O'na tevbe etti. Çünkü O, tevbeleri çok kabul eden, çok merhametli olandır.

37. âyette, Hz. Âdem'in Yüce Allah'tan öğrenip Hz. Havva ile birlikte yaptığı duâ şudur: **“O ikisi şöyle dediler: ‘Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik, eğer bizi bağışlamaz ve bize merhamet etmezsen, biz mutlaka hüsrâna uğrayanlardan oluruz.’”**²³⁷

Abdullah bin Mes'ud'a göre, Hz. Âdem'e ilk öğretilen duâ namazın başında okunan, “Sübhanek” duâsıdır. Nitekim bütün namazlarda iftitah tek birinden sonra gizlice bu duâyı okumak sünnettir. Duâ şöyledir:

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ * وَتَبَارَكَ اسْمُكَ * وَتَعَالَى جَدُّكَ * وَلَا إِلَهَ غَيْرُكَ

“Sübhanekellâhümme ve bihamdike ve tebârekesmüke ve teâlâ ced-düke velâ ilâhe gayruk.” Anlamı: “Ey Allâhım, Seni tesbih ve tenzih eder, Sana hamdü senâda bulunurum. Senin mukaddes ismin mübârektir ve Senin azamet ve celâlin pek yüksektir. Senden başka hiçbir ilâh yoktur.”²³⁸

Kur'ân-ı Kerîm'de mü'minleri tevbe etmeye yönelten ve tevbelerinin kabul edileceğini bildiren pek çok âyet vardır. Bâzıları şunlardır:

“Ancak Allâh'ın kabul edeceği tevbe, bilmeden bir kötülük yapıp da, ardından hemen tevbe edenlerin tevbesidir. İşte Allah bunların tevbelerini kabul eder. Allah her şeyi bilen, tam hüküm ve hikmet sahibi olandır. Ölüm ânına kadar günah işlemeye devam edip de, kendisine ölüm gelip çattığında: ‘İşte şimdi ben tevbe ettim.’ diyenlerin ve kâfir olarak ölenlerin tevbeleri kabul edilmez. İşte Biz bunlar için can yakıcı bir azap hazırlamışızdır.”²³⁹

237. A'râf, 7/23.

238. Ebû Dâvûd, Salât, 120, H No: 776; Tirmizî, Salât, 65, H No: 242, 243; Nesâî, İftitah, 18, H No: 898. Bk. Kurtubî, age, I, 221, 222; İbn Kesîr, age, I, 55; Elmalılı, age, I, 278; Ebû Dâvûd, Salât, 120.

239. Nisâ, 4/17-18.

“Rabbinizin sizi bağışlamasını isteyin ve O’na tevbe edin! O da sizi belli bir süreye kadar güzel bir şekilde yaşatsın ve fazîletli kişilere iyi davranışlarının karşılığını versin. Eğer yüz çevirirseniz, sizin için büyük bir günün azâbından korkarım!”²⁴⁰

“Kötülükleri işleyenler ve sonra tevbe edip î mân edenler yok mu, işte Rabbin bu tevbeden sonra elbette çok bağışlayan, çok merhamet edendir.”²⁴¹

“(Hûd dedi:) Ey kavmim! Rabbinizden bağışlanmanızı dileyin, sonra da O’na tevbe edin ki, size gökten bol bereket indirsın ve gücünüze güç katsın. Gelin, günahkâr olarak dönüp gitmeyin!”²⁴²

Ebû Hüreyre ؓ’ten rivâyete göre, Rasûlullah ﷺ şöyle buyurmuştur: **“Canımı kudret elinde uttan Allâh’a yemin olsun ki, siz hiç günah işlemedeydiniz, Allah sizi yok eder, yerinize günah işledikten sonra Allah’tan af dileycek bir toplum getirir ve onları bağışlardı.”**²⁴³

Rasûlullah ﷺ başka bir hadîsinde şöyle buyurmuştur: **“Ey insanlar! Allâh’a tevbe edip O’ndan af dileyiniz. Çünkü ben O’na günde yüz defa tevbe ederim.”**²⁴⁴ Hadisteki bu emir, Kur’ân’daki: **“Ey mü’minler hepiniz topluca Allâh’a tevbe ediniz!”**²⁴⁵, **“Ey î mân edenler! Allâh’a nasuh tevbesi ile tevbe ediniz!”**²⁴⁶ âyeti ile desteklenmiştir.

Abdullah bin Ömer ؓ’dan rivâyete göre, sahabiler bir yerde otururken Hz. Peygamber’in yüz defa: **“Rabbi’ğfir lî ve tûb aleyye; inneke ente’ttevvâbü’r-rahîm. / Ey Rabbim! Beni bağışla ve tevbemi kabul eyle. Çünkü Sen tevbeleri çok kabul eden ve çok merhamet edensin.”**²⁴⁷ dediğini tespit etmişlerdir.

İslâm âlimleri tevbenin kabulü için üç şart öngörmüşlerdir: a) İşlediği günahtan vazgeçmek, b) Bu fiilden pişmanlık duymak, c) Bir daha bu günaha dönmek için kesin kararlı olmak. Eğer fiil kul hakkıyla ilgili ise buna şu şart da eklenir: Hak sahibine hakkı iâde etmek veya onunla helâlleşmek.²⁴⁸

240. Hûd, 11/3.

241. A’râf, 7/153.

242. Hûd, 11/52. Bk. 11/61, 90; 16/119; 17/25; 24/31; 25/71; 66/8; 71/10; 85/10.

243. Müslim, Tevbe, 11.

244. Müslim, Zikr, 42.

245. Nûr, 24/31.

246. Tahrîm, 66/8.

247. Ebû Dâvûd, Vitir, 26; Tirmizî, Deavât, 39.

248. Müslim, Zikr ve Duâ, 42 dipnot. Çağrı Yayını, İstanbul 1992, III, 2075-2076.

قُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعًا فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنْ تَبَعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٣٨﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٣٩﴾

38- Onlara şöyle dedik: “Hepiniz inin oradan, benden size ne zaman bir yol gösterici gelir de, kim o yol göstericinin izinde giderse, onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.”

39- İnkâr edip âyetlerimizi yalanlayanlara gelince; işte onlar cehennemliklerdir. Orada sürekli olarak kalacaklardır.

38-39. âyetlerde, Âdem’le Havva’nın cennetten çıkarılıp yere indirilmesi aynı zamanda onlardan meydana gelecek nesillerin de kıyâmete kadar yeryüzünde bir imtihan süreci geçireceklerine işaret edilir. İşte bu süreçte Allâh’ın gösterdiği doğru yolda gidenlerin kurtuluşa ereceği, kendilerine peygamberler aracılığı ile bildirilen âyetleri yalanlayanların ise sürekli olarak cehenneme girecekleri haber verilmektedir.

Bu âyette bildirilen “doğru yolda gittiği için hiçbir korku ve keder görmeyecek olan kimseler” çeşitli âyetlerde açıklanmıştır. Bunları şöylece sıralayabiliriz:

a) Allâh’a ve peygamberlerine îmân edip, onların gösterdiği yolda giden ve sâlih amel işleyenler. İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Şüphesiz îmân edenlerden, Yahudilerden, Hristiyanlardan ve Sâbiîlerden kim Allâh’a ve âhiret gününe îmân edip sâlih ameller işlerse, onların Rab’leri katında mükâfatları vardır. Onlar için artık ne korku vardır, ne de üzüntü duyacaklardır!”**²⁴⁹

“Biz peygamberleri, ancak müjdeciler ve uyarıcılar olarak göndeririz. Her kim îmân eder ve durumunu düzeltirse onlar için korku yoktur. Onlar üzüntü de duymazlar.”²⁵⁰

“Ey Âdemoğulları! Size içinizden âyetlerimi anlatacak elçiler gelince, her kim sakınır ve kendini iyileştirirse, onlar için korku yoktur ve onlar üzüntü de duymazlar.”²⁵¹

249. Bakara, 2/62.

250. En’âm, 6/48.

251. A’râf, 7/35.

“‘Rabbimiz Allah’tır’ deyip sonra da dosdoğru olanlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir! İşte onlar cennet ehlidirler. Yapmakta olduklarına karşılık orada ebedî olarak kalacaklardır.”²⁵²

b) Allâh’ı görüyormuş gibi ibadet edenler. “Hayır! Her kim işini güzel yaparak, bütün benliğini Allâh’a teslim ederse, onun ecri Rabbi katındadır. Onlar için bir korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.”²⁵³

c) Malını Allah yolunda harcayan, harcadığını başa kakmayan ve gönül kırmayanlar. “Mallarını Allah yolunda harcayanlar, sonra da harcadıklarının başa kakmayanlar ve incitmeyenler için, Rab’leri katında ecirleri vardır. Onlar için hiçbir korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.”²⁵⁴

d) Mallarını hayır amacıyla gece, gündüz, gizli, açık verenler. “Mallarını gece ve gündüz, gizli ve açık olarak hayra harcayanların Rab’leri katında ecir ve mükâfatları vardır. Onlara korku yoktur, onlar üzülmeyeceklerdir.”²⁵⁵

e) Allâh’ın dostu olanlar. “Dikkat edin, Allâh’ın velî kullarına korku yoktur; onlar üzülmeyeceklerdir. Onlar, îmân eden ve O’na karşı gelmekten sakınanlardır.”²⁵⁶

Yukarıdaki 39. âyetle ise inkâr edenlerin kötü sonu bildirilir. İlgili âyetlerde şöyle buyrulur:

“Ama inkâr edip, âyetlerimizi yalan sayanlara gelince, onlar için de alçaltıcı bir azap vardır.”²⁵⁷

“Bu Kur’ân bir hidâyet rehberidir. Rab’lerinin âyetlerini inkâr edenlere gelince, onlar için en kötüsünden, can yakıcı bir azap vardır!”²⁵⁸

252. Ahkâf, 46/13-14.

253. Bakara, 2/112.

254. Bakara, 2/262.

255. Bakara, 2/274.

256. Yûnus, 10/62-63.

257. Hac, 22/57.

258. Câsiye, 45/11.

﴿ BÂB 5 ﴾

ALLÂH'IN İSRÂİLOĞULLARI'NA ÖĞÜTLERİ

يَا بَنِي إِسْرَآءِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أُوفِ بِعَهْدِكُمْ وَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ ﴿٤٠﴾ وَأَمِنُوا بِمَا أَنْزَلْتُ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ وَلَا تَكُونُوا أَوَّلَ كَافِرٍ بِهِ ۖ وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا وَإِيَّايَ فَاتَّقُونِ ﴿٤١﴾ وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٤٢﴾ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ ﴿٤٣﴾ أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ وَأَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٤٤﴾ وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ ۚ إِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ ۚ ﴿٤٥﴾ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلَاقُوا رَبِّهِمْ وَأَنَّهُمْ إِلَيْهِ رَاجِعُونَ ﴿٤٦﴾

40- Ey İsrâiloğulları! Size verdiğim nîmetimi hatırlayın. Bana verdiğiniz sözü tutun ki, Ben de size verdiğim sözü tutayım. O hâlde yalnız Benden korkun!

41- Yanınızdakini (Tevrat'ı) tasdik edici olarak indirdiğim (Kur'ân)a îmân edin, onu inkâr edenlerin ilki siz olmayın, benim âyetlerimi az bir değer karşılığında değişmeyin ve ancak Bana karşı gelmekten sakının!

42- Gerçeği bâtıla karıştırıp, bile bile gerçeği gizlemeyin!

43- Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin ve rükû edenlerle birlikte rükû edin!

44- Şimdi siz başkalarına iyiliği emredip de, kendinizi unuttur musunuz? Oysa kitab (Tevrat)ı okuyup duruyorsunuz! Hâlâ aklınızı kullanmayacak mısınız?

45- Sabırla ve namaz kılmakla Allah'tan yardım isteyin. Şüphesiz bu, (Allâh'a) saygıyla bağlı olanlardan başkasına ağır gelir!

46- Onlar, kesinlikle Rab'lerine kavuşacaklarını ve O'na döneceklerini bilen ve bunu kabullenen kimselerdir.

40-46. âyetlerde, İsrâiloğulları'ndan verdikleri sözde durmaları, Tevrat'ı tasdik eden Kur'ân'a îmân etmeleri, hakkı bâtil ile karıştırmamaları, namazı yalnız veya cemaatle kılıp zekâtı vermeleri, insanlara iyilik yapmaları, sabır ve namazla Allah'tan yardım istemeleri istenmektedir. Bunları aşağıdaki şekilde açıklayabiliriz.

İSRÂİLOĞULLARI'NDAN UYMALARI İSTENEN KURALLAR

1) Allâh'a Verdikleri Sözde Durmaları ve Yalnız O'dan Sakınmaları

Yukarıdaki 40. âyete göre, İsrâiloğulları'ndan bundan sonra gelecek peygamberlere ve son peygamber Hz. Muhammed'e îmân ederek, verdikleri sözde durmaları istenmiştir. Allah, peygamberleri aracılığı ile İsrâiloğulları'ndan birçok kez söz almıştır.

Kur'ân'ın çeşitli âyetlerinde bu sözlere şöyle işaret edilir. **“Size verdiğimizizi kuvvetle tutun!”**²⁵⁹ **“Allah İsrâiloğulları'ndan söz almıştı.”**²⁶⁰ **“Allah, kendilerine kitap verilenlerden, ‘onu mutlaka insanlara açıklayacaksınız, gizlemeyeceksiniz’ diye söz almıştı.”**²⁶¹

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Hani Rabbin Âdemoğulları'nın bellerinden soylarını çıkarmış ve onları kendilerine karşı şâhit tutarak: ‘Ben sizin Rabbiniz değil miyim?’ diye sormuş, onlar da: ‘Evet Rabbimizsin, şâhit olduk.’ demişlerdi. Bunu, kıyâmet gününde: ‘Bizim bundan haberimiz yoktu.’ dememeniz için yaptık.”**²⁶²

259. Bakara, 2/63.

260. Mâide, 5/12.

261. Â-i İmrân, 3/187.

262. A'râf, 7/172.

“Bir zamanlar Tûr Dağı’nı üzerinize kaldırıp, Tevrat’a göre yaşayacağınıza dâir sizden söz almış ve şöyle demiştik: ‘Size verdiği-miz Kitab’a bütün gücünüzle sarılın, içinde olanları hatırlınızda tutun. Umulur ki korunursunuz.’”²⁶³

“Bir zamanlar İsrâiloğulları’ndan: ‘Yalnız Allâh’a kulluk edin, anaya-babaya, yakınlara, yetimlere ve yoksullara iyilik edin ve insanlara güzel söz söyleyin; namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin!’ diye kesin söz almıştık. Sonra pek azınız dışında sözünüzden döndünüz, hâlâ da yüz çeviriyorsunuz!”²⁶⁴

“Hani bir zamanlar, ‘Size verdiğimiz Kitab’a sımsıkı sarılın ve dinleyin!’ diye, Tûr Dağı’nı sizin üstünüze kaldırıp kesin söz almış-tık. Onlar, ‘İştittik ve isyan ettik.’ dediler. İnkârları yüzünden, o bu-zağı sevgisini kalplerinde besleyip büyüttüler. De ki: ‘Eğer inanıyor-sanız, îmânınız size ne kötü şeyler emrediyor?’”²⁶⁵

“Bir zamanlar dağı İsrâiloğulları’nın üzerine gölge gibi kaldırdık da üstlerine düşecek sandılar. ‘Size verdiğimiz (Kitab’ı) kuvvetle tutun ve içinde olanları iyice düşünün ki sakınmış olasınız!’ dedik.”²⁶⁶

Tevrat’ta Hz. Mûsâ’nın kavminin yaşlılarını toplayıp, Rabbi adına söz aldığı belirtilir.²⁶⁷

2) Kur’ân’a Îmân Etmeleri

Kur’ân-ı Kerîm’de daha önceki semâvî kitapların doğruluğu tasdik edilirken, son kitap olarak da kendisine îmân edilmesi istenir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Onlara, ‘Allah ne indirdiyse ona îmân edin!’ denildiği zaman, ‘Biz, sadece bize indirilmiş olana inanırız.’ dediler ve ondan başkasını inkâr ettiler. Oysa o (Kur’ân), onların yanlarında bulunanı (Tevrat’ı) doğrulayan gerçektir.”**²⁶⁸

“De ki: ‘Cebrâil’e kim düşmansa şunu bilsin ki, daha önce gönderilen kitapları doğrulayan, mü’minlere bir rehber ve müjdeci olan Kur’ân’ı Allâh’ın izniyle senin kalbine o indirmiştir.”²⁶⁹

263. Bk. Bakara, 2/63.

264. Bakara, 2/83-84.

265. Bakara, 2/93.

266. A’râf, 7/171.

267. Tevrat, Çıkış, 19/7-9. Ayrıca bk. Çıkış, 34, Tensiy, 29-30.

268. Bakara, 2/91.

269. Bakara, 2/97.

“Kitabı sana, gerçeğin ta kendisi ve önceki ilâhî kitapları doğrulayıcı olarak indiren Allah’tır. Tevrat ve İncil’i de O indirmiştir.”²⁷⁰

“Ey kendilerine kitap verilenler! Biz, birtakım yüzleri silip dümdüz ederek arkalarına çevirmeden veya onları cumartesi adamlarını (Yahudileri) lânetlediği gibi lânetlemeden önce, sizin yanınızda bulunan (Tevrat)ı tasdik etmek üzere indirdiğimiz kitaba îmân edin. Yoksa Allâh’ın buyruğu mutlaka yerine gelecektir.”²⁷¹

“Sana da, daha önceki kitapları doğrulamak ve onlardaki hükümleri korumak üzere her yönüyle gerçek olan Kur’ân’ı indirdik. Artık, onlar arasında Allâh’ın indirdiği ile hükmet! Sana gelen doğru (hükmü) bırakıp da onların tutkularına uyma! Biz, sizden her biriniz için bir şeriat ve bir yol belirledik. Allah dileseydi, sizleri bir tek ümmet yapardı. Ancak verdikleriyle sizi sınamak için ümmetlere ayırmıştır. Artık hayırlı işlerde birbirinizle yarışın. Hepinizin dönüşü, Allâh’adır. İşte orada Allah ayrılığa düştüğünüz şeyleri size haber verecektir.”²⁷²

“Bu Kur’ân, Allah’tan başkası tarafından uydurulmuş bir kitap değildir. Ancak kendinden öncekini doğrulayan ve o Kitab’ı açıklayan, kendinde hiçbir şüphe olmayan ve âlemlerin Rabbinden gelen bir kitaptır.”²⁷³

“Andolsun o peygamberlerin kıssalarında akıllı kimseler için pek çok ibretler vardır. Bu Kur’ân, uydurulabilecek bir söz değildir. O kendinden önce gelen kitapları doğrular, her şeyi ayrıntılarıyla açıklar ve îmân edecek bir toplum için bir rehber ve bir rahmettir!”²⁷⁴

“Ey kavmimiz, dediler, doğrusu biz Mûsâ’dan sonra indirilen, kendinden öncekileri doğrulayan, gerçeğe ve dosdoğru bir yola ileten bir kitap dinledik.”²⁷⁵

3) Hak İle Bâtılı Karıştırmamaları, Gerçeği Gizlememeleri

Yukarıdaki 42. âyette İsrâiloğulları’nın kendi düşünce, yorum ve tercümelerini Tevrat’ın aslı ile karıştırıp seçilmez hâle getirdiklerine işaret edilir. Bu arada, Hz. Muhammed’in geleceğini bildiren âyetleri de gizliyorlardı.

270. Âl-i İmrân, 3/3.

271. Nisâ, 4/47.

272. Mâide, 5/48.

273. Yûnus, 10/37.

274. Yûsuf, 12/111.

275. Ahkâf, 46/30.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Ey kitap ehli! Niçin hakkı bâtıla karıştırıyor ve bile bile gerçeği gizliyorsunuz?”**²⁷⁶

“Bunlardan bir de ümmî kısmı vardır ki, Kitab’ı (Tevrat’ı) bilmezler. Bütün bildikleri birtakım kuruntu ve boş saplantılardan ibârettir. Onlar sadece zan içinde dolaşıp dururlar. Elleriyle bir kitap yazıp, sonra onu az bir bedel karşılığında satmak için, ‘Bu, Allah katındandır!’ diyenlerin vay hâline! Vay ellerinin yazdıklarından dolayı onlara, vay kazandıkları o vebâl yüzünden onlara!”²⁷⁷

“Ey kendilerine kitap verilenler! Biz, birtakım yüzleri silip dümdüz ederek arkalarına çevirmeden veya onları cumartesi adamlarını (Yahudileri) lânetlediği gibi lânetlemeden önce, sizin yanınızda bulunan (Tevrat)ı tasdik etmek üzere indirdiğimiz kitaba îmân edin. Yoksa Allâh’ın buyruğu mutlaka yerine gelecektir.”²⁷⁸

“Ancak verdikleri sözü tutmadıkları için, onları lânetledik ve kalplerini de katılaştırdık. Onlar (Tevrat’ta) kelimelerin yerlerini değiştirerek (anlamını bozdular). Kendilerine verilen öğütlerden bir pay almayı unuttular. İçlerinden pek azı dışında, onlardan hep hâinlik görürsün. Yine de sen onları affet ve aldırış etme! Çünkü Allah iyilik edenleri sever.”²⁷⁹

4) Namazı Kılmaları ve Zekâtı Vermeleri

Yukarıdaki 43. âyette İsrâiloğulları’ndan yerine getirmeleri istenen namaz ve zekât konusunda daha önceden de kendilerinden söz alındığı başka bir âyette şöyle açıklanır:

“Bir zamanlar İsrâiloğulları’ndan: ‘Yalnız Allâh’a kulluk edin, anaya-babaya, yakınlara, yetimlere ve yoksullara iyilik edin ve insanlara güzel söz söyleyin; namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin!’ diye kesin söz almıştık. Sonra pek azınız dışında sözünüzden döndünüz, hâlâ da yüz çeviriyorsunuz!”²⁸⁰

Namazın İslâm’dan önceki semâvî dinlerde de emredildiği, Kur’ân-ı Kerîm’in çeşitli âyetlerinde haber verilir. Hz. İbrahim eşi Hacer ve oğlu

276. Âl-i İmrân, 3/71.

277. Bakara, 2/78-79.

278. Nisâ, 4/47.

279. Mâide, 5/13.

280. Bakara, 2/83.

İsmâil'i Hicaz'a götürüp bıraktığı sırada Yüce Allâh'a, **"Ben soyumdan bir bölümünü, namazı kılmaları için senin kutsal evinin yanında, tarıma elverişsiz bir vâdide bıraktım."**²⁸¹ diye duâ etmişti. Yine o çocukları için de şöyle duâ etmiştir: **"Ey Rabbim! Beni ve çocuklarımı namazı kılanlardan eyle."**²⁸²

Lokmân ﷺ da, oğlu Sârân'a: **"Ey Yavrucuğum! Namazı kıl, iyiliği emret ve kötülükten vazgeçirmeye çalış ve başına gelene sabret. Bütün bunlar kararlılıkla yapılmaya değer işlerdir!"**²⁸³ diye öğüt vermiştir. Hz. Mûsâ'ya Sînâ dağında ilk vahiy gelişinde: **"Ey Mûsâ! Yalnız Bana kulluk et ve beni anmak için namazı kıl."**²⁸⁴ buyurulmuş, daha sonra Mûsâ ve kardeşi Hârûn'a hitâben de: **"Siz ikiniz Mısır'da kavminiz için birtakım evler hazırlayın, evlerinizi merkez (kible) edinin, namazı kılın."**²⁸⁵ buyurulmuştur.

Hz. Îsâ daha beşikte iken konuşup şöyle demişti: **"Ben gerçekten Allâh'ın kuluyum. O, bana kitap verdi ve beni peygamber seçti. Nerede olursam olayım, beni kutsadı ve yaşadığım sürece, bana namazı ve zekâtı emretti."**²⁸⁶

Hz. Meryem Mescid-i Aksa hizmetini yaptığı sırada, zamanın peygamberi Hz. Zekeriyâ namaz kıldırırken, ona uyararak namaz kılması istenmiştir. Âyetle şöyle buyrulur: **"Ey Meryem! Bütün kalbinle Rabbine bağlan. Secde et ve rükû edenlerle birlikte rükû et!"**²⁸⁷ Bütün bunlar, namazın İslâm'dan önce gelen bütün semâvî dinlerin ortak ibadeti olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak Tevrat'a uyan İsrâiloğulları'na; **"Namazı kılın, zekâtı ve rin ve rükû edenlerle birlikte rükû edin!"**²⁸⁸ buyurulması, Hz. Îsâ'nın daha beşikte iken; **"Rabbim bana, hayatta olduğum sürece namazı ve zekâtı emretti."**²⁸⁹ diye konuşması namaz ve zekâtın semâvî dinlerin temel ibadetlerinden olduğunu gösterir.

281. İbrâhim, 14/37.

282. İbrâhim, 14/40.

283. Lokmân, 31/17.

284. Tâhâ, 20/14.

285. Yûnus, 10/87.

286. Meryem, 19/30-31.

287. Âl-i İmrân, 3/43.

288. Bakara, 2/43.

289. Meryem, 19/31.

5) Elleriindeki Kitaba Uyarak İyilik Yapmaları ve Başkalarına da İyilik Yapmayı Öğütlemeleri

Yukarıdaki 44. âyette, “Kitap” kelimesi, çeşitli âyetlerde hem Kur’ân, hem de Kitab-ı Mukaddes için kullanılır. Çünkü bunlar, adları ayrı olsa da, temelde vahye dayalı tek kaynağın görünen tecellileridir. Yahudilere yöneltilen tenkit Tevrat’a inanmamaları ve onunla amel etmemeleri,²⁹⁰ veya onu tahrif etmeleridir.²⁹¹ Çünkü Tevrat’ta daha sonra birtakım peygamberlerin geleceği ve onlara îmân ilkesi de vardı. Ayrıca Hz. Muhammed’in geleceği de bildirilmişti.²⁹²

Kitap sözcüğü, evrende cereyan edecek her şeyin kaydedilmiş olduğu kader veya kazâ kitabı,²⁹³ ve amel defteri anlamlarında da kullanılmıştır.²⁹⁴

Başkalarına öğüt verecek kişinin önce kendisinin bu öğüde uyması gerekir ki, öğüt yerini bulsun. İlgili âyetlerde şöyle buyrulur:

“Şuayb dedi: Ey kavmim! Eğer ben Rabbimden gelen açık bir delile dayanıyorsam ve O bana kendi lûtfundan güzel bir nasip vermişse, O’na nasıl karşı gelebilirim? Ayrıca size ‘yapmayın’ dediğimi, kendim yaparak çelişkiye düşmek istemem.”²⁹⁵

“Ey îmân edenler! Yapmayacağınız şeyi niçin söylüyorsunuz? Yapmayacağınız şeyi söylemeniz, Allah katında, en sevilmeyen bir şeydir.”²⁹⁶

Günlük hayatta söylediğinin aksini yapan birisinin kıyâmet günündeki hâlini Hz. Peygamber şöyle açıklamıştır:

“Cehennem halkı, kendi etrafında durmadan acıyla dönüp duran birisini görüp kendisine şöyle derler: Siz dünyada iken iyiliği emreder, insanları kötülükten men etmeye çalışırdınız. Bu hâliniz nedir? O kimse şu cevabı verecek: Evet, ben iyiliği emreder, kötülükten sakındırır fakat bunları kendi hayatımda uygulamazdım.”²⁹⁷

290. Bk. Bakara, 2/101.

291. Bk. Bakara, 2/75.

292. Bk. Âl-i İmrân, 3/81; Saf, 61/6; Şuarâ, 26/196.

293. Bk. Nisâ, 4/103.

294. Bk. Yûnus, 10/61; Câsiye, 45/29.

295. Hûd, 11/88.

296. Saf, 61/2-3.

297. Buhârî, Bed’ü’l-halk, 10; Müslim, Zühd, 51.

6) Sabrederek ve Namaz Kılarak Allah'tan Yardım İstemeleri

Yukarıdaki 45. âyette namazın ancak Allâh'a karşı derin saygı ve sevgi duyanlara ağır gelmeyeceği belirtilir. Diğer yandan sıkıntılar karşısında, ilâhî yardımın bir gün geleceğini düşünerek sabreden kişi huzurlu olur, Allâh'a güvenip dayanır.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur:

“Ey îmân edenler! Sabır ve namazla Allah'tan yardım isteyin. Çünkü Allah, sabredenlerle beraberdir.”²⁹⁸

“O sabredenler, kendilerine bir belâ geldiği zaman: ‘Biz Allâh'ın kullarıyız ve biz O'na döneceğiz.’ derler.”²⁹⁹

“Sabret! Çünkü Allah iyi davranan ve işini güzel yapanların emeğini boşa çıkarmaz.”³⁰⁰

Hız. Peygamber, “Oruç sabrın yarısıdır.” buyurmuştur.³⁰¹ Diğer yandan Allah Rasûlü'nün bir elem ve bir keder hissettiği zaman Allah'tan yardım istemek için namaza durduğu nakledilir.³⁰²

7) Rab'lerine Saygı Gösterenlerin, O'na Kavuşacaklarını Bilmeleri

Yukarıdaki 46. âyete göre, Allâh'a yüksek saygı gösterip, O'ndan sığınanlar, bir gün hesap için Rab'lerinin huzûruna varacaklarını kesin olarak bilirler.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“O mü'minler ki namazlarını dosdoğru kılarlar, zekâtlarını verirler ve âhirete de kesin olarak inanırlar.”**³⁰³

“O kimseler namazı dosdoğru kılarlar, zekâtı verirler ve onlar âhiret gününe kesin olarak îmân ederler. İşte bunlar, Rab'lerinden gelen bir hidâyet üzeredirler ve kurtuluşa erecek olanlar da işte bunlardır.”³⁰⁴

298. Bakara, 2/153.

299. Bakara, 2/156.

300. Hüd, 11/115.

301. Tirmizî, Deavât, 87; Dârimî, Tahâre, 2; Ahmed bin Hanbel, V, 363, 365, 370, 372.

302. Ebû Dâvûd, Tatavvu', 22; Ahmed bin Hanbel, V, 388.

303. Naml, 27/3.

304. Lokmân, 31/4-5.

﴿ BÂB 6 ﴾

İSRÂİLOĞULLARI'NA VERİLEN NÎMETLER
VE BUNA KARŞILIK ONLARIN NANKÖRLÜKLERİ

يَا بَنِي إِسْرَآئِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَنِّي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى
 الْعَالَمِينَ ﴿٤٧﴾ وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ
 مِنْهَا شَفَاعَةٌ وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴿٤٨﴾ وَإِذْ نَجَّيْنَاكُمْ
 مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ يَدْبِحُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ
 نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَلِكُمْ بَلَاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴿٤٩﴾ وَإِذْ فَرَقْنَا بِكُمْ الْبَحْرَ
 فَأَنْجَيْنَاكُمْ وَآغْرَقْنَا آلَ فِرْعَوْنَ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ﴿٥٠﴾ وَإِذْ وَعَدْنَا مُوسَى
 أَرْبَعِينَ لَيْلَةً ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ ﴿٥١﴾ ثُمَّ عَفَوْنَا
 عَنْكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٥٢﴾ وَإِذْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ
 وَالْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿٥٣﴾ وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِنَّكُمْ
 ظَلَمْتُمْ أَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ فَتُوبُوا إِلَى بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ
 ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ عِنْدَ بَارِئِكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿٥٤﴾
 وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَى لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى نَرَى اللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْكُمُ الصَّاعِقَةُ
 وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ﴿٥٥﴾ ثُمَّ بَعَثْنَاكُمْ مِنْ بَعْدِ مَوْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ
 ﴿٥٦﴾ وَظَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْغَمَامَ وَأَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّاءَ وَالسَّلْوَى كُلُوا مِنْ
 طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَمَا ظَلَمُونَا وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٥٧﴾

وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا وَادْخُلُوا
الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةً نَغْفِرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ^ط وَسَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ
﴿٥٨﴾ فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَنْزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ
ظَلَمُوا رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٥٩﴾

47- Ey İsrâiloğulları! Size verdiğim nîmetimi ve sizi bir zamanlar âlemlere üstün kıldığımı hatırlayın!

48- Öyle bir günden sakının ki, o günde hiç kimse başkası için bir ödemedede bulunamaz, kimseden şefaât kabul olunmaz, kimseden kurtuluş fidyesi alınmaz; onlara hiç bir yardım da yapılmaz.

49- Sizi Firavun ailesinin elinden kurtardığımız zamanı hatırlayın! Onlar size azâbın en kötüsünü revâ görüyor, oğullarınızı boğazlıyor, kadınlarınızı sağ bırakıyorlardı. Bunda size Rabbiniz tarafından büyük bir imtihan vardı!

50- Hani bir zamanlar sizin için denizi yarıp, sizi kurtarmış ve siz bakıp dururken Firavun'un adamlarını da su da boğmuştuk!

51- Hani Mûsâ ile kırk gece için sözleşmiştik; ama siz, onun ardından, kendinize yazık ederek, buzağıyı tanrı edinmiştiniz.

52- Sonra bunun ardından şükredersiniz diye sizi yine de bağışlamıştık!

53- Hani bir zamanlar doğru yolu bulasınız diye Mûsâ'ya o Kitab'ı ve hak ile bâtılı ayıran hükümleri verdik!

54- O zaman Mûsâ kavmine demişti ki: “Ey kavmim! Şüphesiz siz buzağıyı tanrı edinmekle kendinize yazık ettiniz. Bu yüzden Rabbinize tevbe ile dönün de nefislerinizi öldürün (eğitin). Bu, Rabbiniz katında sizin için daha hayırlıdır.” Böylece O, tevbenizi kabul etmişti. Çünkü O, tevbeleri çok kabul eden, çok merhametli olandır.

55- Siz o zaman: “Ey Mûsâ! Biz Allâh’ı açıkça görmedikçe sana asla inanmayız!” demiştiniz de, bakıp dururken sizi hemen yıldırım çarpmıştı!

56- Sonra şükredersiniz diye ölümünüzün ardından sizi yeniden dirilttik.

57- Bir de üzerinize bulutu gölge yaptık, size kudret helvası ile bıldırcın kuşu gönderdik ve “Size rızık olarak verdik. Size iyi ve temiz şeylerden yiyin!” (dedik). Gerçekte onlar Bize değil kendilerine zulmediyorlardı.

58- O vakit (İsrâiloğulları’na), “Şu kasabaya girin de onun nîmetlerinden dilediğiniz şekilde bol bol yiyin ve kapıdan eğilerek girin ve ‘hıttâ (Ey Rabbimiz, bizi bağışla!)’ deyin ki, kusurlarınızı bağışlayalım! Biz iyilik yapanlara nîmetlerimizi daha da artıracacağız.” demiştik.

59- Ama o zâlimler sözü, kendilerine söylenenden başkasıyla değiştirdiler. Biz de, bozgunculuk yaptıkları için o zâlimlerin üzerine gökten murdar bir azap indirdik.

47. âyette, İsrâiloğulları’na tarihte çeşitli nîmetler ve üstünlük verildiği bildirilir. Hz. İbrahim’den sonra gelen bütün peygamberlerin, Hz. İbrahim’in iki oğlu İsmâil ve İshak neslinden geldikleri bilinmektedir. Hz. Muhammed ﷺ, İsmâil ﷺ’in soyundan gelen tek ve son peygamberdir. Hz. İbrahim’in oğlu İshak ﷺ ve onun oğlu Yâkub ﷺ’den itibâren İsrâiloğulları topluluğu oluşmuş ve Hz. İsa’ya kadar pek çok peygamber bu topluluktan çıkmıştır.

İSRÂİLOĞULLARI’NA VERİLEN BAŞLICA NÎMETLER

1- Bir zamanlar onların bütün milletlere üstün kılınması

Yukarıdaki 47. âyette, İsrâiloğulları’nın tarihte başka toplumlara karşı bir üstünlüğe sahip kılındıkları ifâde edilmiştir. Ancak bâzı dönemlerde İsrâiloğulları’nın bu peygamberlerin değerini bilmedikleri ve Cenâb-ı Hakk’ın gazabını üzerlerine çektikleri de bir gerçektir.³⁰⁵

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Ey İsrâiloğulları! Size verdiğim nîmetimi ve (bir zamanlar) sizi diğer halklara üstün kıldığımı hatırlayın!”**³⁰⁶

“Andolsun, Biz İsrâiloğulları’nı bilerek diğer milletlere üstün kıldık. Kendilerine, her birinde açık bir imtihan bulunan nice mûcizeler verdik.”³⁰⁷

“Andolsun, Biz İsrâiloğulları’na kitap, hüküm ve peygamberlik verdik. Onları güzel nîmetlerle rızıklandırdık ve kendilerini âlemlere üstün kıldık.”³⁰⁸

Ancak Muhammed ümmetinin en hayırlı ümmet kılındığı Kur’ân’da şöyle haber verilmiştir:

“Siz, insanlar için ortaya çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten vazgeçirmeye çalışır ve Allâh’a inanırsınız. Eğer kitap ehli de inanmış olsaydı, elbette kendileri için daha hayırlı olurdu. Gerçi içlerinden inananlar da var, ama onların çoğu yoldan çıkmış kimselerdir. Onlar (kitap ehli) size, dilleriyle incitmekten başka bir zarar veremezler. Sizinle savaşa girecek olsalar, arkalarını dönüp kaçarlar. Sonra onlara yardım da edilmez. Onlar (Yahudiler), Allâh’ın ipine sarılıp, insanların (mü’minlerin) himâyesine sığınmadıkça, nerede bulunurlarsa bulunsunlar, üzerlerine alçaklık damgası vurulmuştur. Onlar Allâh’ın hışmına uğradılar ve üzerlerine de miskinlik damgası vuruldu. Bunun sebebi, Allâh’ın âyetlerini inkâr etmeleri ve haksız yere peygamberleri öldürmeleridir. Onlar ayrıca isyan etmişti ve sınırı aşıyorlardı. Bununla birlikte onların hepsi bir değildir. Kitap ehli içinde doğruluk üzere olan bir ümmet (topluluk) vardır ki, gecenin saatlerinde secdeye kapanarak, Allâh’ın âyetlerini okurlar.”³⁰⁹

2- Onlardan birçok peygamber göndermesi, hükümranlılık vermesi, ancak bunun değerini bilmemeleri

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Bir zamanlar Mûsâ kavmine şöyle demişti: ‘Ey kavmim! Allâh’ın size olan nîmetini hatırlayın; O, içinizden**

306. Bakara, 2/122.

307. Duhân, 44/32-33.

308. Câsiye, 45/16.

309. Âl-i İmrân, 3/110-113.

peygamberler çıkardı ve sizi hükümdarlar yaptı. Âlemlerden hiç kimseye vermediğini size verdi! Ey kavimim! O hâlde Allâh'ın size yazmış olduğu kutsal beldeye girin ve sakın geri dönmeyin, yoksa kaybederek dönmüş olursunuz!' Onlar dediler ki: 'Ey Mûsâ! Orada zorba bir topluluk var. Onlar oradan çıkmadıkça, biz oraya asla giremeyiz. Eğer oradan çıkarlarsa, biz de o zaman gireriz.' Allâh'a karşı gelmekten korkan ve O'nun kendilerine nîmet verdiği iki kişi şöyle dedi: 'Onlara kapıyı tutarak saldırın; çünkü bir kere kapıdan içeri girerseniz, onları kesinlikle yenersiniz. Eğer mü'min iseniz, yalnız Allâh'a güvenip dayanın!' İsrâiloğulları ise, 'Ey Mûsâ! Onlar orada bulundukları sürece, biz oraya asla girmeyiz. Sen ve Rabbin gidin ve ikiniz birlikte savaşın; biz burada oturup sizi bekleyeceğiz!' dediler. O zaman Mûsâ Rabbine, 'Ey Rabbim! Ben kendimden ve kardeşimden başkasına söz geçiremiyorum. Bu yüzden Sen, yoldan çıkmış bu kavimle bizim aramızı ayır!' dedi. Allah dedi ki: 'O hâlde, o belde onlara kırk yıl süreyle yasaklanmıştır. Bu süre içinde onlar, yeryüzünde başıboş dolaşıp duracaklardır. Artık sen de yoldan çıkmış bu toplum için üzülme!'"³¹⁰

3- Bulutun gölge yapılması, kudret helvası ve bildircin kuşu indirilmesi

"Bir de üzerinize bulutu gölge yaptık, size kudret helvası ile bildircin kuşu gönderdik ve 'Size rızık olarak verdiğimiz güzel şeylerden yiyin! (dedik)'. Gerçekte onlar Bize değil kendilerine zulmediyorlardı."³¹¹

4- Firavun ailesinin zulüm ve işkencesinden kurtarılımları

"Andolsun, İsrâiloğulları'nı o alçaltıcı azaptan kurtardık. Onları Firavun'dan da kurtardık. Çünkü o, aşırı gidenlerden bir zorba idi."³¹²

"Bir zamanlar Mûsâ kavmine şöyle demişti: 'Allâh'ın size olan nîmetini hatırlayın! Hani O sizi, oğullarınızı boğazlamak ve kadınlarınızı sağ bırakmak sûretiyle, size azapların en kötüsünü çektiren Firavun ailesinden kurtarmıştı. Bunda size Rabbinizden büyük bir imtihan vardı!'"³¹³

310. Mâide, 5/20-26.

311. Bakara, 2/57.

312. Duhân, 44/30-31.

313. İbrâhim, 14/6.

5- Kızıldeniz'in yarılıp, karşıya geçmelerinin sağlanması

“Biz İsrâiloğulları'nı denizden geçirdik. Firavun ve ordusu da zulmetmek ve saldırmak için, onların peşine düştü. Firavun boğulmak üzere iken: ‘İsrâiloğulları'nın inandığından başka ilâh bulunmadığına kesinlikle inandım, artık ben de müslümanlardanım! dedi.”³¹⁴

وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ
وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴿٤٨﴾

48- Öyle bir günden sakının ki, o günde hiç kimse başkası için bir ödemede bulunamaz, kimseden şefaath kabul olunmaz, kimseden kurtuluş fidyesi alınmaz; onlara hiçbir yardım da yapılmaz.

48. âyete göre, kıyâmet günü herkesin kendi derdine düşeceği, kimse kimseye yardım edemeyeceği belirtilir. Şu âyetler o günün dehşetini açıkça ortaya koyar:

“O gün kişi kaçır: Kardeşinden; anasından, babasından, karısından ve çocuklarından. Çünkü o gün herkesin, kendine yetecek bir işi vardır! Yüzler var ki o gün ısıt ısıt; güler, sevinir. Kimi yüzler de o gün toza toprağa batmış; karanlığa bürünmüştür. İşte bunlar kâfirlerdir, günahkârlardır.”³¹⁵

ŞEFAATİN ÖLÇÜ VE SINIRI

Allâh'ın izni bulununca, kimi peygamberlerin, şehitlerin, sâlihlerin ve Allâh'ın dostu olan velî kulların başkasına şefaath etmesi mümkündür. Çünkü Allâh'ın rızası olmayan bir şeye peygamberin râzı olması düşünülemez.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Kıyâmet günü ne hısımlarınız ne de çocuklarınız size bir fayda verir. Çünkü Allah, aranızı ayırır. Allah yaptıklarınızı görendir.”³¹⁶**

314. Yûnus, 10/90.

315. Abese, 80/34-43.

316. Mûmtehine, 60/3.

“De ki: Şefaât bütünüyle Allâh’ındır. Göklerin ve yerin mülkü O’nundur. Sonra O’na döndürölüp götürüleceksiniz!”³¹⁷

“Ey î mân edenler! İçinde hiçbir alışverişin, dostluğun ve şefaatin bulunmadığı bir gün gelmezden önce, size rızık olarak verdiklerimizden Allah yolunda harcayın! O günü inkâr edenler ise, zâlimlerin ta kendileridir!”³¹⁸

“Allâh’ın izni olmadan onun huzûrunda şefaât edebilecek olan da kimdir?”³¹⁹ Diğer yandan Allah küfre râzı olmaz. **“O, kulları için küfre râzı olmaz.”³²⁰**

“Şüphesiz ki Rabbiniz, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra işleri yerli yerinde yönetmek üzere, Arş üzerine hükümran olan Allah’tır. O’nun izni olmadan hiç kimse şefaâtçi olamaz. İşte bu Rabbiniz Allah’tır. Öyleyse O’na kulluk edin. Hâlâ düşünüp öğüt almayacak mısınız?”³²¹

“O gün, Rahmân’ın kendisine söz ve izin verdikleri dışında, hiç kimse şefaât etme yetkisine sahip olamaz.”³²²

“O gün, Rahmân’ın izin verdiği ve sözünden râzı olduğu kimse-lerden başkasının şefaati fayda vermez.”³²³

“Allah katında, O’nun izin verdiği kimseden başkasının şefaati fayda vermez. Onların kalplerinden korku giderilince, birbirlerine, ‘Rabbiniz ne söyledi?’ diye sorarlar; diğerleri: ‘Gerçeği söyledi. O, her şeyden yücedir, büyüktür!’ derler.”³²⁴

“Göklerde nice melekler var ki, Allâh’ın dilediği ve râzı olduğu kimseler için izin vermesi dışında, onların şefaatleri hiçbir fayda vermez!”³²⁵

“(Cehennemdekiler şöyle der:) ‘Biz, hesap gününü de yalan sayardık. Sonunda bize ölüm gelip çattı.’ Artık şefaât edenlerin şefaati onlara fayda vermez.”³²⁶

317. Zümer, 39/44.

318. Bakara, 2/254.

319. Bakara, 2/255.

320. Zümer, 39/7.

321. Yûnus, 10/3.

322. Meryem, 19/87.

323. Tâhâ, 20/109.

324. Sebe’, 34/23.

325. Necm, 53/26.

326. Müddessir, 74/46-48.

Kıyâmet günü hiçbir peygamberin kendisine şefaât için başvuranlara ilk olarak şefaate cesâret edemeyeceği, bu konuda sadece Hz. Peygamber'e şefaât izni verileceği çeşitli hadislerde haber verilmektedir.³²⁷ Şu âyet Hz. Peygamber'in şefaât yetkisine işaret etmektedir. "(Ey Muhammed!) **Gecenin bir bölümünde uyanıp kalk, sadece sana mahsus olmak üzere tehec-cüd namazı kıl. Umulur ki böylece Rabbin seni Makâm-ı Mahmûd'a yükseltir.**"³²⁸ Çoğunluğun görüşüne göre Makâm-ı Mahmûd, Hz. Peygamber'in kıyâmet günü ulaşacağı şefaât makâmıdır.

Hadiste şöyle buyrulur: "Şüphesiz, benim şefaâtım ümmetimden büyük günah işleyenleredir."³²⁹

Sonuç olarak şefaât konusunda şu iki şartın bulunması gerektiği anlaşılmaktadır: a) Şefaât için Allah Teâlâ'nın izninin olması, b) Şefaât edilecek kimsenin ehl-i küfürden değil, mü'minlerden olması.

وَإِذْ نَجَّيْنَاكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ يُذَبِّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَلِكُمْ بَلَاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴿٤٩﴾ وَإِذْ فَرَقْنَا بِكُمْ الْبَحْرَ فَأَنْجَيْنَاكُمْ وَأَغْرَقْنَا آلَ فِرْعَوْنَ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ﴿٥٠﴾

49- Sizi Firavun ailesinin elinden kurtardığımız zamanı hatırlayın! Onlar size azâbın en kötüsünü revâ görüyor, oğullarınızı boğazlıyor, kadınlarınızı sağ bırakıyorlardı. Bunda size Rabbiniz tarafından büyük bir imtihan vardı!

50- Hani bir zamanlar sizin için denizi yarıp, sizi kurtarmış ve siz bakıp dururken Firavun'un adamlarını da su-da boğmuştuk!

49-50. âyetlerde, Allah Teâlâ'nın İsrâiloğulları'nı iki yerde işkenceden ve ölümden kurtardığı belirtilir. Bunlardan birisi Firavun'un işkencesi, diğeri de denizde boğulmaktan kurtarmasıdır.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: "**Andolsun, İsrâiloğulları'nı o alçalıcı azaptan kurtardık. Onları Firavun'dan da kurtardık. Çünkü o, aşırı gidenlerden bir zorba idi.**"³³⁰

327. Bk. Buhârî, Tevhid, 19, 24; Müslim, İman, 335-345.

328. İsrâ, 17/79.

329. Ebû Dâvûd, Sünne, 21; Tirmizî, Kıyâmet, 11; İbn Mâce, Zühed, 37; Ahmed b. Hanbel, III, 213.

330. Duhân, 44/30-31.

“Bir zamanlar Mûsâ kavmine şöyle demişti: ‘Allâh’ın size olan nîmetini hatırlayın! Hani O sizi, oğullarınızı boğazlamak ve kadınlarınızı sağ bırakmak sûretiyle, size azapların en kötüsünü çektiren Firavun ailesinden kurtarmıştı. Bunda size Rabbinizden büyük bir imtihan vardı!’”³³¹

“Andolsun ki Biz Mûsâ’ya şöyle vahyettik: ‘Kullarımla birlikte geceleyin yola çık da, onlara denizde kupkuru bir yol aç! Artık Firavun’un ordusu arkadan yetişecek diye korkma ve denizde boğulacağım diye endişe etme!’ Bunun üzerine Firavun ordularıyla onların ardına düştü. Ancak deniz onları gömüp boğuverdi!”³³²

“Bunun üzerine Biz Mûsâ’ya: ‘Asân ile denize vur!’ diye vahyettik. O da vurunca deniz yarıldı ve her bir parça koca bir dağ gibi oluverdi!”³³³

Hiz. Peygamber Medîne’ye hicret edince Yahudilerin 10 Muharrem aşûre günü oruç tuttuklarını gördü ve bunun sebebini sordu. Onlar da: “Bugün Allah Teâlâ Hz. Mûsâ’yı ve kavmini düşmanlarının elinden kurtarmış, Firavun’u ve kavmini denizde boğmuştu. Mûsâ peygamber Allâh’a şükretmek için o gün oruç tutmuştu. Biz de bunun için oruç tutuyoruz.” dediler. Bunun üzerine Allâh’ın Rasûlü: “Biz Mûsâ’ya sizden daha yakınız.” diyerek aşûre orucunu tuttu ve ashâbına da oruç tutmalarını emretti.³³⁴

وَإِذْ وَعَدْنَا مُوسَىٰ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ ﴿٥١﴾ ثُمَّ عَفَوْنَا عَنْكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٥٢﴾

51- Hani Mûsâ ile kırk gece için sözleşmiştik; ama siz, onun ardından, kendinize yazık ederek, buzağıyı tanrı edinmiştiniz.

52- Sonra bunun ardından şükredersiniz diye sizi yine de bağışlamıştık!

331. İbrâhim, 14/6.

332. Tâhâ, 20/77-78.

333. Şuarâ, 26/63.

334. Buhârî, Savm, 69, Enbiyâ, 24; Menâkıbü'l-Ensâr, 52; Müslim, Sıyâm, 127-128.

51-52. âyetlerde, Hz. Mûsâ'nın kırk gece için Tûr'a çıktığı, geride kalan kavminin buzağıya taparak kendine yazık ettiği, yine de Cenâb-ı Hakk'ın belki şükrederler diye kendilerini bağışladığı belirtilir.

Hz. Mûsâ Peygamber olunca, yanına kardeşi Hârûn'u da alarak Mısır Firavunu'nu gerçek dîne davet etmişti. Çeşitli mucizeler göstermesine rağmen Firavun ve toplumu inanmayınca, ezilmiş bir topluluk olan İsrâiloğulları'nın Mısır'dan ayrılmalarına izin verilmesini istedi. Firavun, baskılarını daha da arttırdı, bir gece, Allâh'ın buyruğu uyarınca İsrâiloğulları ile birlikte, Sînâ dağına gitmek üzere Mısır'dan ayrıldı. Bir mucize eseri olarak açılan Kızıldeniz'den (Bahr-ı Kulzüm) geçti. Kendilerini izlemekte olan Firavun ve ordusu ise suların birleşmesi üzerine denizde boğuldu.

İsrâiloğulları denizi geçtikten sonra buzağıya tapmakta olan Amalikalılara rastladılar ve kavmi, Hz. Mûsâ'dan, onların tanrıları gibi bir tanrı yapmasını istediler. Hz. Mûsâ bu isteği reddetti ve Hz. Hârûn'u onların başında yönetici olarak bıraktı.

Hz. Mûsâ, Sînâ Dağı'na seçtiği 70 kişi ile birlikte çıkmış, Zilkâde ayının bütünü ile Zilhicce'nin ilk 10 gününü orada oruç, ibadet ve münâcâtla geçirmiş ve bizzat ilâhî kelâma mazhar olarak kendisine Tevrat levhaları verilmiştir. İsmâil Hakkı Bursevî, tasavvuf ehlinin kırk günlük sülûku bu âyetten aldığını söyler.³³⁵ Türkçe'deki "çile" sözcüğü de, Farsça kırk anlamına gelen "çil, çihil" sözünden geçmedir. Hz. Mûsâ Tûr'da iken Sâmirî adlı birisi, altını eriterek bir buzağı yapmış, bunu insanlara ilâh olarak tanıtmış, Hz. Hârûn da bu gidişe engel olamamıştı. Buzağı rüzgârın etkisiyle canlı bir yaratık gibi ses çıkarabiliyordu.³³⁶

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **"Biz Mûsâ ile otuz gece için sözleştik ve buna on gece daha ekledik. Böylece Rabbinin belirlemiş olduğu süre kırk geceyi buldu. Mûsâ, kardeşi Hârûn'a dedi ki: 'Kavmim arasında benim yerime geç, (işleri) düzelt, bozguncuların yoluna uyma.'"**³³⁷

"Mûsâ'nın kavmi, Mûsâ (Tûr'a gittikten) sonra ziynet takımlarından bir buzağı heykeli yaptılar ki onun buzağı gibi böğürmesi vardı. Onlar buzağının kendileriyle konuşmadığını, kendilerine bir yol

335. Bursevî, Rûhu'l-Beyân, I, 91.

336. Bk. Kurtubî, age, I, 268-270; İbn Kesir, age, I, 64; Elmalılı, age, I, 297; S. Ateş, Çağdaş Tefsir, I, 166, 167.

337. A'râf, 7/142.

da göstermediğini görmediler mi? Onlar onu tanrı edindiler ve böyle kendilerine yazık ediciler oldular. Onlar doğru yoldan sapmış olduklarını anlayıp, büyük bir pişmanlık içinde ellerini ısırarak dediler ki: ‘Eğer Rabbimiz bize acımaz ve bizi bağışlamazsa elbette ziyâna uğrayanlardan oluruz!’ Mûsâ, kavmine kızgın ve üzgün olarak döndüğü zaman dedi ki: ‘Benden sonra arkamdan ne kötü işler yapmışsınız! Rabbinizin buyruğunun acele gelmesini mi istediniz?’ Levhâları yere attı, kardeşinin başından tutup kendine çekti. Kardeşi Hârûn: ‘Ey annemin oğlu! Gerçekten bu halk beni zayıf buldu; neredeyse beni öldüreceklerdi! Bana, böyle davranarak düşmanları sevindirme! Beni bu zâlimler topluluğu ile bir tutma!’ Mûsâ dedi: ‘Ey Rabbim! Beni ve kardeşimi bağışla ve bizi sevginin içine dâhil et. Sen merhametlilerin en merhametlisisin!’”³³⁸

وَإِذْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَالْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿٥٣﴾

53- Hani bir zamanlar doğru yolu bulasınız diye Mûsâ'ya o Kitab'ı ve hak ile bâtilı ayıran hükümleri verdik!

53. âyette, Hz. Mûsâ'ya Kitab'ın ve hak ile bâtilın arasını ayıracak delillerin verildiği belirtilir. Âyetteki “Furkan” sözcüğü; ayırıcı, doğruyu yanlıştan ayırma aracı demektir. Bu kelime kimi yerde, Kitab-ı Mukaddes ve Kur'ân'ı nitelemek için de kullanılır.

Hz. Mûsâ'ya Tervat'ın verildiğini bildiren çeşitli âyetler vardır, **“Andolsun Biz Mûsâ'ya Kitab'ı verdik, arkasından da peygamberler gönderdik. Meryem oğlu Îsâ'ya da apaçık mûcizeler verdik ve onu Rûhu'l-kudüs (Cebrâil) ile destekledik.”**³³⁹

“İçinde yol gösteren ve aydınlatan âyetler bulunan Tevrat'ı da şüphesiz Biz indirdik. Kendilerini Allâh'a teslim etmiş peygamberler, Yahudilere ona dayanarak hüküm verirlerdi. Aynı şekilde onların bilginleri, fakihleri de, ilâhî kitabı korumakla görevli olmalarından dolayı (onunla hüküm verirlerdi). Hepsi de, onun (gerçek olduğuna) şâhit idiler. (Ey Yahudiler ve yargıçlar!) öyleyse, artık insanlardan değil, benden korkun ve âyetlerimi az bir bedel karşılığında

338. A'râf, 7/148-151. Bk. Tâhâ, 20/85-97.

339. Bakara, 2/87.

satmayın. Her kim Allâh'ın indirdiği ile hükmetmezse; işte onlar kâfirlerdir."³⁴⁰

"Sonra iyilik yapanlara nîmetimizi tamamlamak, her şeyi açıklamak, doğru yola iletmek ve bir rahmet olmak üzere Mûsâ'ya da Kitab'ı verdi. Umulur ki, onlar Rab'lerine kavuşacaklarına îmân ederler."³⁴¹

"Andolsun Biz Mûsâ'ya Kitab'ı verdik. Ancak onun hakkında görüş ayrılığına düşüldü. Eğer Rabbin tarafından daha önce geçmiş bir söz olmasaydı, işleri bitirilmiş olurdu! Gerçekten onlar, bunun hakkında derin bir şüphe içindedirler."³⁴²

وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ أَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجَلَ
فَتُوبُوا إِلَى بَرِّئِكُمْ فَاقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ ۖ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ عِنْدَ بَرِّئِكُمْ
فَتَابَ عَلَيْكُمْ ۖ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿٥٤﴾

54- O zaman Mûsâ kavmine demişti ki: "Ey kavmim! Şüphesiz siz buzağıyı tanrı edinmekle kendinize yazık ettiniz. Bu yüzden Rabbinize tevbe ile dönün de nefislerinizi öldürün (eğitin). Bu, Rabbiniz katında sizin için daha hayırlıdır." Böylece O, tevbenizi kabul etmişti. Çünkü O, tevbeleri çok kabul eden, çok merhametli olandır.

54. âyette, Hz. Mûsâ'nın Tûr'dan dönünce buzağıya tapan kavmini uyardığı, onları tevbeyle davet ettiği ve bu tevbenin kabul edildiği belirtilir. Âyet-i kerîmeye; bu putlara tapmaktansa, kendinizi öldürmeniz daha iyidir, anlam verildiği gibi "nefsinizi ıslah edin!" anlamı da verilmiştir. Hz. Mûsâ'nın verdiği bu öğüt Tevrat metninde "Birbirinizi öldürün!" şeklinde yer alır.³⁴³

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **"Mûsâ'nın kavmi, Mûsâ (Tûr'a gittikten) sonra ziynet takımlarından bir buzağı heykeli yaptılar ki onun buzağı gibi böğürmesi vardı. Onlar buzağının kendileriyle konuşmadığını, kendilerine bir yol da göstermediğini görmediler mi? Onlar onu tanrı edindiler ve böylece kendilerine yazık ediciler oldular.**"³⁴⁴

340. Mâide, 5/44.

341. En'âm, 6/154.

342. Hûd, 11/110. Bk. İsrâ, 17/2; Enbiyâ, 21/48; Mü'minûn, 23/49; Furkan, 25/35.

343. Bk. Ahd-i Atik, Çıkış, 32/26-28; 34/27.

344. A'râf, 7/148.

“Onlar dediler: ‘Biz sana olan sözümüzden kendi isteğimizle caymadık. Fakat biz o kavmin (Mısırlıların) ziynet eşyasından birtakım ağırlıklar yüklenmiş idik. Sonra onları ateşe attık; aynı şekilde Sâmîrî de attı.’ Sâmîrî onlara, (eritilmiş altından) böğüren bir buzağı heykeli yaptı. Bunun üzerine, ‘İşte dediler, bu sizin de tanrınız, Mûsâ’nın da tanrısıdır, fakat o unuttu!’ Onlar o buzağının kendilerine bir sözle karşılık veremeyeceğini, onlara ne bir zarar ne de bir fayda vermek gücünde olmadığını görmezler mi?”³⁴⁵

وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَى لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى نَرَى اللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْكُمُ الصَّاعِقَةُ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ﴿٥٥﴾

55- Siz o zaman: “Ey Mûsâ! Biz Allâh’ı açıkça görmedikçe sana asla inanmayız!” demiştiniz de, bakıp dururken sizi hemen yıldırım çarpmıştı!

55. âyette, İsrâiloğulları’nın Allâh’ı görmek istemeleri üzerine felâkete uğradıklarından söz edilir.

ALLÂH’I GÖRMEK

A’râf sûresi 7/143. âyete göre, Hz. Mûsâ, Sînâ Dağı’nda Rabbini görmek isteyince kendisine şöyle cevap verilmiştir: Allah, **“‘Ben’i göremezsin. Fakat şu dağa bak. Eğer o dağ yerinde durabilirse o zaman sen de beni görebilirsin.’ dedi. Rabbi o dağa tecelli edince onu yerle bir etti. Mûsâ da baygın yere düştü. Ayılınca şöyle dedi: ‘Rabbim! Seni eksiklikten tenzih ederim. Sana tevbe ettim ve ben inananların ilkiyim.’”** Hz. Mûsâ’nın kavmi, yıldırım çarpmasıyla baygınlık geçirmiş, titremeye yakalanmış, Hz. Mûsâ Cenâb-ı Hakk’a duâ edince kendilerine gelebilmişler ve akılları başlarına gelmiştir.³⁴⁶

Hz. Mûsâ Tûr Dağı’na Allah ile sözleşmesine götürmek üzere kavmin den yetmiş kişi seçmişti.³⁴⁷ Bu seçkin kimseler İsrâiloğulları’nın buzağıya tapmalarından dolayı orada Allah’dan af dileyceklerdi. Fakat Hz. Mûsâ’nın Rabbi ile konuştuğunu duyunca, Allah Teâlâ’yı görmek istediler. Dağa yaklaştıklarında, dağı bir sis kapladı. Mûsâ da onlarla birlikte sisin içine girdi,

345. Tâhâ, 20/87-89.

346. Bk. A’râf, 7/155; Elmalılı, age, I, 301.

347. A’râf, 7/155.

hepsi secdeye kapandılar. Allah Teâlâ, Mûsâ'ya dilediği gibi emirler veriyor ve yasakları bildiriyordu.

Sis açılınca, “Biz Allâh'ı açıktan açığa görmedikçe sana kesinlikle inanmayız.” dediler. İşte o zaman bir sarsıntıya (recfe) tutuldular, فَلَمَّا أَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ o sarsıntı bunları tutup sarsmaya başlayınca, onları yıldırım çarptı veya dağ da bir sarsıntı oldu, onlar da düşüp bayıldılar ve belki öldüler.

Bunun üzerine Mûsâ şöyle duâ etti: “Ey Rabbim, dileyseydin bunları daha önce, -yani buraya gelmeden önce, buzağıya tapanlara engel olmadıkları, gereği gibi görevlerini yapmadıkları ve ona tapanların ısrarlarını gördükleri hâlde onlardan ayrılmadıkları sırada- helâk ederdin, beni de öyle yapabiliydin, -daha önce seni görmek isteğinde bulunduğum zaman- mahvedebilirdin. Ancak sen o zaman bizim helâkimizi dilememiş idin. O zaman lûtfettin, o günahlarımızla bizi helâk etmedin de şimdi, أَتَهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مِنَّا **‘İçimizden bâzı sefihlerin yaptıkları yüzünden bizi helâk mi edeceksin?’**”³⁴⁸

ثُمَّ بَعَثْنَاكَ مِنْ بَعْدِ مَوْتِكَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٥٦﴾

56- Sonra şükredersiniz diye ölümünüzün ardından sizi yeniden dirilttik.

56. âyetteki, ölümden maksat, gerçek ölüm değil, belki ölümün eşiğinden dönmektir. Nitekim Kur'ân'da, uyku hâli de ölüme benzetilmiştir.

İlgili âyette şöyle buyrulur: **“Sizi geceleyin ölü gibi uyutan, gündüz ne yaptığınızı bilen, sonra belirlenen bir ecel gelinceye kadar gündüzleri yeniden sizi hayata döndüren O’dur. Son dönüşünüz O’nadır. Sonra O neler yaptığınızı size haber verecektir.”**³⁴⁹

وَوَضَعْنَا عَلَىٰكَمُ الْغَمَامَ وَأَنزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّاءَ وَالسَّلْوى كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَمَا ظَلَمُونَا وَلَكِنْ كَانُوا أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٥٧﴾ وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةٌ نَغْفِرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ وَسَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٨﴾

348. Bk. A'râf, 7/155; Elmalılı, age, IV, 142.

349. En'âm, 6/60.

57- Bir de üzerinize bulutu gölge yaptık, size kudret helvası ile bildircin gönderdik ve “Size rızık olarak verdiği-miz iyi ve temiz şeylerden yiye!” (dedik). Gerçekte onlar Bize değil kendilerine zulmediyorlardı.

58- O vakit (İsrâiloğulları’na), “Şu kasabaya girin de onun nîmetlerinden dilediğiniz şekilde bol bol yiye ve kapı-dan eğilerek girin ve ‘hıttâ (Ey Rabbimiz, bizi bağışla!)’ deyin ki, kusurlarınızı bağışlayalım! Biz iyilik yapanlara nîmetlerimizi daha da artıracğız.” demiştik.

57-58. âyetlere göre, Allah Teâlâ İsrâiloğulları’nın üzerine bulutu gölge yapmış, kudret helvası, bildircin kuşu indirmiş ve şehre girip nîmet olarak verilen temiz yiyeceklerden yemelerini bildirmiştir.

Yukarıdaki 58. âyette “karye” kelimesi yerleşim birimi olarak şehir, kent, kasaba ve köy için kullanılır. Âyette kastedilen yer Kudüs’tür. Eriha kasabası diyenler de olmuştur. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de Mekke’ye “Ümmü’l-Kurâ”, Mekke ile Tâif’e “Karyeteyn (iki kent)” denildiği gibi, Yâsîn sûresinde geçen “Karye” de rivâyete göre Antakya kentidir.³⁵⁰

İsrâiloğulları’ndan Hz. Mûsâ ile birlikte, Mısır’dan Kudüs’e gitmeleri ve orada hâkim olan küfür ehli Amalikalılarla savaşmaları istenmişti. Onlar savaştan kaçınıp zaaf gösterince bir cezâ olarak Tîh çölünde kırk yıl kaldılar. Bundan sonra Yûşâ bin Nûn عليه السلام ile birlikte Tîh’ten çıkarak Kudüs’ü fethettiler. Sağlam görüşe göre bu âyette sözü edilen “Karye”, Kudüs şehri olup, oradaki Beytü’l Makdis’e başlarını eğerek veya şükür secdesine vararak girmeleri ve “Ey Rabbimiz, günahlarımızı bağışla!” anlamına gelen “hıttâ” demeleri istenmişti. Ancak onlar peygamberlerinin verdiği emre karşı gelmek ve alay etmek üzere, kapıdan içeri girerken oturakları üzerinde sürünerek girdikleri gibi, hıttâ sözcüğünü de, İbrânice, “kırmızı buğday (hınta hamrâ)” anlamına gelen “Hittâ sümâsen”, sözcüğü ile değiştirdiler.³⁵¹

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Biz İsrâiloğulları’nı topluluklar hâlinde on iki kabîleye ayırdık. Kavmi kendisinden su isteyince, Mûsâ’ya, ‘Asânı taşa vur!’ diye vahyettik. O zaman taştan on iki pınar fışkırdı. Her kabîle su içeceği pınarı bildi. Sonra üzerlerine bulutu gölgelik yaptık. Onlara kudret helvası ile bildircin indirdik. (Onlara**

350. Bk. Yâsîn, 36/13.

351. Bk. Buhârî, Enbiyâ, 28, Tefsir, 2/5; 7/4; Müslim, Tefsir, 1.

dedik ki) **'Size verdiğimiz rızkın temizlerinden yiyin.'** Onlar bize zulmetmediler, fakat kendilerine zulmediyorlardı. Onlara denildi ki: **'Şu kente (Kudüs'e) yerleşin ve ondan dilediğiniz gibi yiyin. «Bağışlanmak istiyoruz.» deyin ve kapıdan eğilerek girin ki hatâlarınızı bağışlayalım!'** Biz iyilik edenlere daha fazlasını da vereceğiz.”³⁵²

“Ey İsrâiloğulları! Sizi düşmanınızdan kurtardık. Sînâ Dağı'nın sağ yanını size buluşma yeri olarak belirledik, üzerinize de kudret helvası ve bıldırcın indirdik. Size, rızık olarak verdiklerimizin temiz olanlarından yeyin, ama bu konuda taşkınlık yapmayın, sonra üzerinize gazabım iner; her kimin üzerine de gazabım inerse, gerçekten o, uçuruma yuvarlanır!”³⁵³

İsrâiloğulları Allâh'a ve peygamberlerine karşı gelmekle, aslında Allâh'a değil, kendilerine zulmediyorlardı. Âyetlerde şöyle buyrulur: **“Allah insanlara asla zulmetmez. Fakat insanlar kendilerine zulmederler.”**³⁵⁴

“Şüphe yok ki Allah, zerre kadar haksızlık yapmaz. Ama eğer zerre kadar da bir iyilik yapılırsa, onun sevabını kat kat artırır ve ayrıca kendi katından da büyük bir mükâfat verir.”³⁵⁵

Allah insanlara doğru yolu bulabilmeleri ve îmân etmeleri için yetenek vermiş, cüz'î irâdeleriyle bunu yapabilmelerine imkân sağlanmıştır. İnsanın kötü yola gitmesi, Allâh'ın onun elinden irâde gücünü aldığı için değil, bu gücünü kötüye kullanması yüzündendir. Buna göre kendi yeteneğini kullanarak hak yoldan çıkan, peygamberleri inkâr eden kimse, cezâyâ hak kazanır ve kendi kendine zulmetmiş olur.

فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَنْزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا
رِجْزًا مِّنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٥٩﴾

59- Ama o zâlimler sözü, kendilerine söylenenden başkasıyla değiştirdiler. Biz de, bozgunculuk yaptıkları için o zâlimlerin üzerine gökten murdar bir azap indirdik.

352. A'râf, 7/160-161.

353. Tâhâ, 20/80-81.

354. Yûnus, 10/44.

355. Nisâ, 4/40.

59. âyette, İsrâiloğulları'nı, söz dinlememeleri ve ilâhî emirleri alay konusu yapmaları yüzünden, Allah Teâlâ, onların üzerine pis bir azap indirmiştir.³⁵⁶

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Onlara şöyle denildi: ‘Şu kente (Kudüs’e) yerleşin ve ondan dilediğiniz gibi yiyin. ‘Bağışlanmak istiyoruz.’ deyin ve kapıdan eğilerek girin ki hatâlarınızı bağışlayalım!’ Biz iyilik edenlere daha fazlasını da vereceğiz. Onlardan zâlim olanlar kendilerine söylenen sözü değiştirip başka şekle koydular. Biz de haksızlık ettikleri için üzerlerine gökten bir azap indirdik.”**³⁵⁷

“Biz, yoldan çıkmaları yüzünden şu kent halkının üstüne gökten kötü bir azap indireceğiz.”³⁵⁸

Hadislerde şöyle buyurulmuştur: “Tâûn ricstir, yani pis bir azaptır. İsrâiloğulları'na veya daha önceki toplumlara gönderilmiştir. Bir beldede, Tâûn bulunduğunu iştirseniz, oraya girmeyin. İçinde bulunduğunuz beldede, Tâûn çıkarsa, oradan ayrılmayın.”³⁵⁹

“Cibril bana, Hummâ ve Tâûnu getirdi. Hummâyı Medîne'ye bıraktım, Tâûnu Şam'a gönderdim. Tâûn, ümmetim için şehitlik ve rahmet, küfür ehli içinse, pis bir azaptır.”³⁶⁰ “Hastalara yakın olmak, ölüm sebebidir.”³⁶¹

Bu son hadîse göre, kimi hastalıklar bulaşıcıdır ve yakın duranların ölümüne sebep olabilir. Tâûn da bulaşıcı bir hastalıktır. Buna göre, bulaşıcı bir hastalık çıkan bölgeye giriş ve çıkışları yasaklayarak “karantina uygulamak” gerekir.

356. Bk. Kurtubî, age, I, 278-283; İbn Kesîr, age, I, 68, 69; Elmalılı, age, I, 304-306.

357. A'râf, 7/161-162.

358. Ankebût, 29/34.

359. Buhârî, Enbiyâ, 54; Müslim, Selâm, 92-97; Tirmizî, Cenâiz, 66; Mâlik, Muvatta, Medîne, 23; Ahmed bin Hanbel, II, 182, V, 213.

360. Ahmed bin Hanbel, Müsned, V, 81.

361. Ebû Dâvûd, Tıbb, 24; Ahmed bin Hanbel, Müsned, III, 451.

﴿ BÂB 7 ﴾

ON İKİ PINAR, İSRÂİLOĞULLARI'NIN AŞIRI İSTEKLERİ
VE İLÂHÎ GAZABA UĞRAMASI

وَإِذِ اسْتَسْقَىٰ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ ۖ فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا ۖ قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَّشْرَبَهُمْ ۖ كُلُوا وَاشْرَبُوا مِنْ رِّزْقِ اللَّهِ وَلَا تَعَثُّوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٦٠﴾ وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَىٰ لَنْ نَصْبِرَ عَلَىٰ طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصِلَهَا ۖ قَالَ أَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَىٰ بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ ۚ اهْبِطُوا مِصْرًا فَإِنَّ لَكُمْ مَّا سَأَلْتُمْ ۖ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ وَبَاءُوا بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ ۖ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيَّاتِ بِغَيْرِ الْحَقِّ ۖ ذَٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿٦١﴾

60- Hani Mûsâ, çölde kavmi için su istemişti de Biz ona: “Asânla taş vurun!” demiştik. Bunun üzerine taştan on iki kaynak fışkırdı. Her bölük, içeceği yeri bildi. (Onlara), “Allâh’ın rızından yiyin, için, sakın yeryüzünde fesat çıkarıp bozgunculuk yapmayın!” (dedik).

61- Hani Mûsâ’ya: “Ey Mûsâ! Biz bir tek yemekle yetinmeyiz. Bizim için Rabbiniz duâ et de, bize yerin bitirdiği şeylerden; sebze, acur, sarımsak, mercimek ve soğandan versin!” demiştiniz. Bunun üzerine Mûsâ, “Daha iyiyi, daha kötü olanla değiştirmek mi istiyorsunuz? Öyleyse

kasabaya (Mısır'a) geri dönün; çünkü istedikleriniz sizin için orada var.” dedi. İşte böylece onların üzerlerine aşağılık ve yoksulluk damgası vuruldu ve Allâh'ın gazabına uğradılar. Çünkü onlar, Allâh'ın âyetlerini inkâr ediyorlar ve peygamberleri haksız yere öldürüyorlardı. Bütün bunlar, sadece isyan etmeleri ve taşkınlık yapmaları yüzünden idi.

60. âyette, Hz. Mûsâ'nın su aramak için çıktığında elindeki asâ ile taş vurup bir mucize olarak on iki pınar hâlinde su fışkırttığı belirtilir. Aynı olay başka bir âyette de benzer şekilde ifâde edilir. **“Biz onları oymaklar hâlinde on iki kabîleye ayırdık. Kavmi Mûsâ'dan su isteyince ona: ‘Asâ'nı taş vur!’ diye vahyettik. Taştan on iki pınar fışkırdı. Böylece her kabîle su içeceği yeri bildi.”**³⁶²

Yukarıdaki 60. âyetin sonunda İsrâiloğulları'ndan bu su nîmetine karşı fitne ve fesat çıkarıp, yeryüzünün düzenini bozmamaları istenir.

Nitekim yeryüzünde bozgunculuk yapmama emri İsrâiloğulları'ndan başka Semûd kavmi, Medyen halkı ve Eyke toplumlarından da istenmiştir. İlgili âyetlerde şöyle buyrulur:

“Allâh'ın, Âd kavminden sonra sizi onların yerine nasıl getirdiğini ve yeryüzünde sizi nasıl yerleştirdiğini hatırlayın! Siz oranın düzlüklerinde saraylar yapıyor, dağları oyup evler ediniyordunuz. Allâh'ın nîmetlerini anın ve yeryüzünde fesat çıkarmayın! Kavminin büyüklük taslayan ileri gelenleri, yine kendilerinden olup zayıf saydıkları mü'minlere, ‘Siz Sâlih'in, Rabbi tarafından gönderilen bir elçi olduğunu kabul ediyor musunuz?’ dediler. Onlar, ‘Biz onunla gönderilene inanıyoruz!’ dediler. Büyüklük taslayanlar dediler ki: ‘Biz, sizin inandığınızı inkâr edenleriz!’ Çok geçmeden dişi deveyi ayaklarını keserek öldürdüler ve Rab'lerinin buyruğundan dışarı çıktılar. ‘Ey Sâlih, dediler. Eğer sen gerçekten peygamberlerdensen, tehdit ettiğin azâbı bize getir, bakalım!’ Bunun üzerine onları o şiddetli sarsıntı yakalayiverdi ve yurtlarında diz üstü cansız çöke kaldılar.”³⁶³

362. A'râf, 7/160.

363. A'râf, 7/74-78.

Şuayb ؑ'in kavmine de aşağıdaki benzer öğütler verilmişti: **"İnsanların hakkı olan şeyleri eksik vermeyin! Yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın!"**³⁶⁴

"Ey kavmim! Ölçüyü ve tartıyı adâletle yapın ve insanlara haklarını eksik vermeyin. Yeryüzünde fesat çıkararak kötülük yapmayın! Eğer mü'min iseniz, Allâh'ın helâlinden size bıraktığı kâr, sizin için daha hayırlıdır. Ben sizin üzerinizde bir gözcü değilim!"³⁶⁵

"Medyen'e de, kardeşleri Şuayb'ı gönderdik. O şöyle dedi: 'Ey kavmim! Allâh'a kulluk edin, âhiret gününe ümit bağlayın, yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın!'"³⁶⁶

61. âyette, İsrâiloğulları'nın çölde bir tek yemekle yetinemeyeceklerini söyleyerek Hz. Mûsâ'dan Allâh'a duâ edip, kendileri için sebze, acur, sarımsak, mercimek ve soğan gibi yerin bitirdiği bitkilerden vermesini istemeleri ve daha sonraki dönemlerde Allâh'ın âyetlerini inkâr etmeleri ve peygamberleri öldürmeleri sebebiyle kendilerine zillet damgasının vurulduğu belirtilmektedir.

Âyette geçen "mısran" ifâdesini, özellikle oryantalistler "Mısır" olarak çevirirler. Buna göre, İsrâiloğulları Mısır'da köle olarak yaşarken alıştıkları, sebze türü yiyeceklere özlem duymuş olmalıdır. Ama Mısır'a geri dönmek, onlar için yeniden kölelik, aşağılanma, zillet ve onursuzluk demektir. Öyleyse, özgürlük gibi bir nîmeti bırakıp da, sırf sebzeli yemekler yiyebilmek için köle olmaya, aşağılanmaya, zillate katlanmaya değer mi? İşte Hz. Mûsâ bu yüzden kavminin seçimini eleştirmektedir. Muhammed Esed bu yorumu benimseyerek, Kur'ân meâlinde, "mısran" sözcüğünü, Mısır ülkesi olarak çevirmiştir.³⁶⁷

İsrâiloğulları'na, âyette sözü edilen alçaklık ve yoksulluk damgasının vurulmasının sebebi olarak; çeşitli âyetlerde Allâh'ın âyetlerini inkâr etmeleri, Zekerıyyâ ve Yahyâ ؑ gibi peygamberleri öldürmeleri gösterilmiştir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **"Onlar (Yahudiler), Allâh'ın ipine sarılıp, insanların (mü'minlerin) himâyesine sığınmadıkça, nerede bulunurlarsa bulunsunlar, üzerlerine alçaklık damgası vurulmuştur.**

364. Suarâ, 26/183.

365. Hûd, 11/85-86.

366. Ankebût, 29/36.

367. Bk. Bakara, 2/61; Sâlih Akdemir, Son Çağrı Kur'ân, çeviri, Bakara, 2/61.

Onlar Allâh'ın hışmına uğradılar ve üzerlerine de miskinlik damgası vuruldu. Bunun sebebi, Allâh'ın âyetlerini inkâr etmeleri ve haksız yere peygamberleri öldürmeleridir. Onlar ayrıca isyan etmişti ve sınırı aşıyorlardı.”³⁶⁸

“Bir kısım Yahudilerin zulmetmeleri ve birçok kimseyi Allah yolundan çevirmeleri yüzünden kendilerine helâl kılınmış olan bâzı temiz ve güzel şeyleri onlara haram kıldık. Yine (Tevrat'ta) yasaklanmalarına rağmen fâiz almaları ve insanların mallarını haksız yere yemeleri yüzünden (bu haramları koyduk). İçlerinden inkâr edenlere can yakıcı bir azap hazırladık.”³⁶⁹

“Yahudilere bütün tırnaklı hayvanları haram kıldık. Sığır ve koyun cinsi hayvanların iç yağlarını haram ettik, yalnız sırtlarının ve bağırsaklarının taşıdığı ya da kemiğe karışan yağları bundan müstesnâdır. Saldırganlıkları yüzünden onları böyle cezâlandırdık. Biz elbette doğruyu söyleriz.”³⁷⁰

“İsrâiloğulları'ndan inkâr etmiş olanlar, Dâvud ve Meryem oğlu İlsâ diliyle lânetlenmişlerdir. Bu, onların söz dinlememeleri ve sınırı aşmaları yüzündendir.”³⁷¹

Ancak şunu da belirtelim ki, yukarıdaki bozgunculuk özelliği bulunmayan ve toplumların huzur ve sükûnu için çalışan toplumları sırf bir etnik bağlılık sebebiyle suçlamak düşünülemez. Çünkü yeryüzünde her insan varlığı Âdem ve Havva'dan gelen oğul ve kızlardır. Kimin nerede, hangi ana-babadan dünyaya geleceğini seçmek insanın elinde olan bir şey değildir. Kişi ancak gücünün yeteceği şeylerden sorumlu olur. Onun gücünü aşan şeylerden sorumluluğu söz konusu olmaz.

368. Âl-i İmrân, 3/112.

369. Nisâ, 4/160, 161.

370. En'âm, 6/146.

371. Mâide, 5/78.

﴿ BÂB 8 ﴾

DİNLERDE TEMEL İNANÇ VE
SİĞİRİ KURBAN ETME OLAYI

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارَى وَالصَّابِئِينَ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ
وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ
عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٢﴾ وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ
الطُّورَ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَادْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٦٣﴾
ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَكُنْتُمْ مِنَ
الْخَاسِرِينَ ﴿٦٤﴾ وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدَوْا مِنْكُمْ فِي السَّبْتِ فَقُلْنَا
لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ ﴿٦٥﴾ فَجَعَلْنَاهَا نَكَالًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهَا وَمَا
خَلْفَهَا وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٦٦﴾ وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ
أَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةً قَالُوا أَتَتَّخِذُنَا هُزُوعًا قَالَ أَعُوذُ بِاللَّهِ أَنْ أَكُونَ مِنَ
الْجَاهِلِينَ ﴿٦٧﴾ قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا
بَقَرَةٌ لَا فَارِضٌ وَلَا بِكْرٌ عَوَانٌ بَيْنَ ذَلِكَ فَافْعَلُوا مَا تُؤْمَرُونَ ﴿٦٨﴾
قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا لَوْنُهَا قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَاءٌ
فَاقِعٌ لَوْنُهَا تَسُرُّ النََّاظِرِينَ ﴿٦٩﴾ قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ
إِنَّ الْبَقَرَ تَشَابَهَ عَلَيْنَا وَإِنَّا إِن شَاءَ اللَّهُ لَمُهْتَدُونَ ﴿٧٠﴾ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ
إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا ذَلُولٌ تُثِيرُ الْأَرْضَ وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ مُسَلَّمَةٌ لَا شِئَةَ
فِيهَا قَالُوا لَنَنْ جِئْتُ بِالْحَقِّ فَذَبْحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ ﴿٧١﴾

- 62- Şüphesiz îmân edenlerden, Yahudilerden, Hristiyanlardan ve Sâbiîlerden kim Allâh'a ve âhiret gününe îmân edip sâlih ameller işlerse, onların Rab'leri katında mükâfatları vardır. Onlar için artık ne korku vardır, ne de üzüntü duyacaklardır!**
- 63- Hani bir zamanlar Tûr Dağı'nı üzerinize kaldırarak sizden (Tevrat'a uyacağınıza dâir) kesin bir söz almış ve "Size verdiğimiz kitaba bütün gücünüzle sarılın ve onda bulunanları dâimâ hatırlınızda tutun: Umulur ki korunursunuz!" (demiştik).**
- 64- Ancak siz, bunun ardından yine sözünüzden döndünüz. Eğer üzerinizde, Allâh'ın lûtf ve merhameti olmasaydı, şüphesiz en büyük zarara uğrayanlardan olurdunuz.**
- 65- İçinizden cumartesi günü yasağını çiğneyenleri elbette bilirsiniz. İşte bu yüzden Biz onlara: "Aşağılık birer maymun olun!" demiştik.**
- 66- Böylece Biz bunu, hem o olayı yaşamış olanlara hem de onlardan sonra geleceklere bir ibret ve Allah'tan sakınanlara da bir öğüt vesilesi yaptık!**
- 67- Hani Mûsâ kavmine, "Allah size, bir sığır boğazlamanızı emrediyor." demişti de, onlar, "Sen bizimle alay mı ediyorsun?" demişlerdi. O da, "Câhillerden olmaktan Allâh'a sığınırım" demişti.**
- 68- (Bunun üzerine onlar, Mûsâ'ya), "O hâlde, bizim için Rabbiniz duâ et de, onun ne olduğunu bize açıklasın!" dediler. Mûsâ, Allah diyor ki: "O, ne yaşlı ne genç, ama ikisinin arasında bir sığır. Size emredileni yapın!" dedi.**
- 69- Onlar yine Mûsâ'ya, "Bizim için Rabbiniz duâ et de, onun renginin ne olduğunu bize açıklasın!" dediler. Mûsâ, "(Rabbim) onun, bakanların içini açan sapsarı bir sığır olduğunu söylüyor." dedi.**
- 70- Yine "Bizim için Rabbiniz sor, o nasıl bir şeydir, bize açıklasın. Bize göre, sığır sığıra benzer, Allâh'ın desteği olursa doğru olanı yaparız" dediler.**

71- Mûsâ dedi: “Rabbim, o bir sığırdır ki ne koşulur arâzî sürer, ne de ekin sular, salma gezer ve hiç alacası yoktur.” diyor. “İşte şimdi gerçeği söyledin.” dediler. Bunun üzerine o sığırı boğazladılar ki, az kalsın bunu yapmayacaklardı!

62. âyetle, mü'min, Yahudi, Hristiyan ve Sâbiî'lerden Allâh'a ve âhiret gününe îmân edip, sâlih ameller işleyenlerin Allah katında mükâfata erişecekleri ve kendileri için bir korku olmayacağı belirtilmektedir.

Yukarıdaki âyet, İran asıllı bir sahâbe olan, Selman-ı Fârisî'nin, Hz. Peygamber'e, Musul kilisesinde birlikte bulunduğu “namaz kılan, oruç tutan ve Hz. Muhammed'in geleceğine şahitlik eden” Hristiyan arkadaşlarının âhiretteki durumunu sorması ve Allah elçisinin, onların ateşte olduklarını bildirmesi üzerine inmiştir. Çünkü Selman ؓ, Allah elçisinin bu cevabına çok üzölmüş-tü.³⁷² Başka bir âyetle de bu dört sınıf ve mükâfatı aynı şekilde tekrarlanır.³⁷³

Şu âyetle Allah Teâlâ'nın bu sınıflar hakkındaki hükmünü kıyâmet günü vereceği belirtilir: **“Şüphesiz mü'min olanlar, Yahudi olanlar, Sâbiîler, Hristiyanlar, Mecûsîler ve müşrik olanlara gelince, şüphe yok ki Allah kıyâmet gününde bunlar arasında hükmünü verecektir. Çünkü Allah her şeyi bilendir.”**³⁷⁴

Yukarıdaki âyetlerde sayılan dört inanç grubunun, “Allâh'a ve âhiret gününe inanmak ve güzel ameller işlemek” şartıyla cennete girebilecekleri belirtilir.³⁷⁵ Ancak klasik tefsirlerde, genel olarak bu âyetle yer alan, müs-lümanlar dışındaki üç grubun, “Hz. Muhammed'e ve Kur'ân'a inanıp İslâm dinine tâbî olmadıkça îmân etmiş sayılmayacakları ve bu yüzden de âhiret ecrine nâil olamayacakları ve cennete giremeyecekleri” görüşü hâkimdir.³⁷⁶

Elmalılı, yukarıdaki âyetin tefsirinde, Âdem'in nesillerine; **“Hepiniz oradan yeryüzüne inin! Eğer Benden size bir yol gösterici gelir de, kim Benim yol göstericime uyarısa, onlar için bir korku yoktur ve onlar üzölmeyeceklerdir.”**³⁷⁷ âyetini zikrettikten sonra, özetle şöyle der: Bu hidâyet yol gösterici, son Peygamber döneminde Hz. Muhammed olup,

372. Taberî, Câmiu'l-Beyân, 3. baskı, I, 317 vd., 1388/1968, y.y.; İbn Kesîr, age, I, 71, 72.

373. Bk. Mâide, 5/69.

374. Hac, 22/17.

375. Sâlih amel için bk. 2/25 ve açıklaması.

376. Bk. Zemahşerî, Keşşâf, I, 73; Kurtubî, I, 295; İbn Kesîr, 2/62. âyet tefsîri; Şevkânî, Fethu'l-Kadîr, I, 102.

377. Bakara, 2/38.

yol da İslâm'dan ibârettir. Bu yüzden, zillate ve sapıklığa düşen Yahudi ve Hristiyanlar bile, tevbe ederek, son zamanda gönderilen hidâyete uymaları, Allâh'a ve âhiret gününe inanmaları ve iyi amel işlemleri durumunda, bu îmanla ölürlerse Allah katında ecir ve mükâfat bulabilirler. Buna göre yukarıdaki âyette **“her kim Allâh'a ve âhiret gününe îmân edip sâlih amel işlerse”** cümlesinde beyan buyurulan gerçek îmânın, Hz. Muhammed'in peygamber olarak gönderilmesinden sonrakiler diye tefsir edilmesi gerektiğinde hiç şüphe yoktur. Zaten bu âyetin özellikle bu noktadan İsrâiloğulları'na hitap şeklinde bir icmal olup, bütün bu açıklamaların İslâm dînine davet olmak üzere, **“Yanınızdakini (Tevrat'ı) tasdik edici olarak indirdiğim bu kitaba (Kur'ân'a) îmân edin, onu inkâr edenlerin ilki olmayın!”**³⁷⁸ ilâhî emrini desteklemek için gelmiş olduğunda şüpheye yer yoktur.³⁷⁹ Elmalılı'ya göre, yukarıdaki âyetin anlamı şu âyetle özetlenmiştir: **“Hayır, kim işini güzel yaparak, bütün benliğini Allâh'a teslim ederse, onun ecri Rabbi katındadır. Onlar için bir korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.”**³⁸⁰

Hasan Basri Çantay da, âyette zikredilenlerin İslâm'dan önceki döneme âit bir tespiti yansıttığını belirtmekle yetinir.³⁸¹

Ancak çağdaş bâzı müfessirler, üç inanç grubunun cennete girebilmesi için, İslâm ümmetine tâbî olma gibi bir şartın âyet metninde yer almadığını, bu yüzden “Allâh'a ve âhiret gününe inanmak ve iyi amel işlemek” şartıyla, bunların da cennete girebilecekleri görüşünü savunmuşlardır. Süleyman Ateş, bu konuda aşağıdaki âyetleri delil olarak zikretmiştir. **“Bununla birlikte onların hepsi bir değildir. Kitap ehli içinde doğruluk üzere olan bir ümmet (topluluk) vardır ki, gecenin saatlerinde secdeye kapılarak, Allâh'ın âyetlerini okurlar. Onlar, Allâh'a ve âhiret gününe inanır, iyiliği emreder, kötülükten vazgeçirmeye çalışır ve hayırlı işlerde birbirleriyle yarışır. İşte bunlar, sâlih kullardandır. Onlar ne hayır işlerlerse, karşılıksız bırakılmayacaktır. Allah, kendisine karşı gelmekten sakınanları bilir.”**³⁸²

Ancak, Süleyman Ateş'in referans gösterdiği âyetler dikkatlice incelendiğinde bunlarda, “namaz kılan, Allâh'a ve âhiret gününe inanan, iyiliği emredip, kötülükten sakındırmaya çalışan, hayır işlerine koşuşturan” kitap

378. Bakara, 2/41.

379. Elmalılı, Tefsir, I, 310, 311.

380. Bakara, 2/112, bk. Elmalılı, age, III, 286, 287.

381. Çantay, Meâl, 2/62.

382. Âl-i İmrân, 3/113-115; S. Ateş, Çağdaş Tefsir, I, 174; Reşid Rıza, I, 334-336.

ehlinden söz edildiği görülür. Bunların sâlih kullar oldukları, yaptıkları hayırların karşılığını eksiksiz alacakları vurgulandıktan sonra, Allâh'ın, korunanları bildiği, belirtilir. Bu niteliklere sahip olan kitap ehlinin ise, olsa olsa, kendi dindaşları arasında “takıyye” yaparak İslâm'ı gönlünde yaşattığı ve ibadetini gizlice yapmakta olduğu sonucuna varılır.

Diğer yandan yukarıdaki âyetlerin devamında ehl-i kitaptan veya başkalarından inkârcı olanların amellerinin bir işe yaramayacağı şu şekilde belirtilmiştir: **“İnkâr edenlere gelince; şüphesiz onların ne malları ne de çocukları, Allâh'a karşı kendilerine hiçbir yarar sağlamayacaktır. İşte onlar, cehennemliklerdir. Onlar orada ebedî kalacaklardır. Onların bu dünya hayatında harcadıklarının durumu, kendilerine zulmeden bir toplumun ekinlerini vuran ve onları yok eden soğuk bir rüzgârın durumu gibidir. Allah onlara zulmetmedi; ama onlar, kendilerine zulmediyorlar.”**³⁸³

Kur'ân Yolu adlı tefsirde çeşitli görüşler zikredildikten sonra, şu sonuca varılır: “Son Peygamber’e kabul edilebilir bir özür sebebiyle îmân edememiş olanların, İmam Gazâlî’nin (ö. 505/1111) önerdiği geniş bakışla mü’min sayılıp, cennete gireceği ümit edilebilir.” denildikten sonra, 1960’lı yıllardan itibaren özellikle Katolik Hristiyanlar da, müslümanların inanç, ibadet ve ahlâk anlayışlarına karşı bir yumuşama gözlendiğinden söz edilir.³⁸⁴

Bu konuda, İmam Gazâlî şöyle demiştir: “Derim ki, Allâh'ın rahmeti eski ümmetlerden birçoğunu da kapsar... Hatta ben, zamanımızdaki Rum ve Türk asıllı Hristiyanlar'ın çoğunun, yani Rum ve Türk ülkelerinin uzak yerlerinde bulunup, kendilerine İslâm daveti ulaşmamış olanların da inşâallah rahmetten nasiplerini alacaklarını söylüyorum.” Bundan sonra Gazâlî, ehl-i kitabı, üç sınıfa ayırarak şöyle değerlendirir:

1) Hz. Muhammed'in peygamberliğini hiç işitmemiş olanlar. Bunlar kurtuluşa ermiştir. Çünkü bunlar ehl-i fetret sayılır.³⁸⁵

2) Kendilerine Hz. Muhammed'in adı ulaşmış, ancak nitelikleri ulaşmamış, ya da “yalancı, hilekâr veya büyük bir düşünür” gibi, aksi yönde yanlış tanıtm yapılmış kimseler. Bunlar da, gerçeğin bilgisine doğru olarak ulaşmadıkları için özürlü sayılırlar ve ilk grup içinde yer alırlar.

383. Âl-i İmrân, 3/116-117.

384. Komisyon, Kur'ân Yolu, DİB. yayını, Ankara 2003, I, 67-70.

385. krş. İsrâ, 17/15.

3) Kendilerine bizzat davet ulaştığı hâlde, bunun delillerini ihmâl, inat veya böbürlenme yüzünden araştırmamış olanlar. Bunlar sorumlu olurlar.³⁸⁶

Çeşitli âyetlerde sâlih amelin geçerli olması mü'min olma şartına bağlanmıştır. **“Erkek olsun, kadın olsun kim mü'min olarak sâlih amel işlerse, işte onlar cennete girerler ve en küçük bir haksızlığa uğratılmazlar.”**³⁸⁷ **“Îmân edip, sâlih ameller işleyenlerin günahlarını örteriz ve onları yaptıklarının en güzeliyle mükâfatlandırırız.”**³⁸⁸ Bu ve benzeri âyetlerde, doğru bir şekilde Allâh'a ve âhiret gününe îmân eden ve bu îmâna uygun şekilde güzel işler yapanların cennete girebilecekleri bildirilir.

Ancak Allâh'a ortak koşan ve küfre düşen ehl-i kitabın, cehenneme gireceğini belirten pek çok âyet vardır. **“Şüphesiz ki, 'Allah, Meryem oğlu Mesih'tir.' diyenler, küfre düşmüşlerdir. Oysa İsa (onlara): 'Ey İsrâiloğulları! Benim de Rabbiniz, sizin de Rabbiniz olan Allâh'a kul ediniz.' demişti. Çünkü her kim Allâh'a ortak koşarsa, Allah ona cenneti haram kılar ve onun varacağı yer ateş olur. Zâlimler için hiçbir yardımcı yoktur. Yine, 'Allah üçten biridir.' diyenler küfre düşmüşlerdir. Oysa tek Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. Eğer söyledikleri sözlerden vazgeçmezlerse, onlardan inkâr edenlere, elbette can yakıcı bir azap dokunacaktır.”**³⁸⁹

Ebû Hüreyre'nin naklettiği bir hadiste şöyle buyrulur: **“Muhammed'i kudret elinde tutan Allâh'a yemin olsun ki; ister Yahudi, ister Hristiyan olsun bu ümmetten herhangi bir kimse, beni işitip de, kendisiyle gönderildiğim şeylere îmân etmeden ölürse, kesinlikle cehennemlik olur.”**³⁹⁰

İslâm dîni, Hz. Âdem ﷺ'dan bu yana gelen bütün Peygamberlere ve gönderilen ilâhî mesaja (vahiy) inanmayı “îmân esasları” arasına almıştır. Buna göre Hz. Nûh, İbrahim, Mûsâ ve İsa ﷺ ve diğerleri İslâm inancına göre birer peygamberdir ve onlara Yüce Allâh'ın bildirdiği vahiy mesajı orijinal şekli bakımından doğrudur. Diğer yandan, her peygamber, kendisinden sonra gelecek peygamberi haber verdiği gibi, Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Muhammed ﷺ'in son peygamber olduğu açıklanmıştır.³⁹¹

386. Gazâlî, Faysalü't-Tefrika beyne'l-İslâm ve'z-Zendeka, (Mecmuatü Resâil içinde) s. 144-145; Merâğî, Tefsir, I, 134, 2/62. âyet tefsiri.

387. Nisâ, 4/124. Bk. Nahl, 16/97; Kehf, 18/88.

388. Ankebût, 29/7.

389. Mâide, 5/72-73. Diğer âyetler için bk. Bakara, 2/83, 93; Âl-i İmrân, 3/84-86; Mâide, 5/17; Nisâ, 4/116, 150-152, 154-158, 171; A'râf, 7/171; Tevbe, 9/30, 31; Beyyine, 98/6, 7.

390. Müslim, İman, 240; Ahmed bin Hanbel, II, 317, 350.

391. Bk. Ahzâb, 33/40.

Nitekim Kur'ân'da Hz. Îsâ'nın Ahmed (Muhammed) adında bir peygamberin geleceğini haber verdiği bildirilir.³⁹² Günümüz İncil metinlerinde de, Hz. Îsâ'nın kendinden sonra Parakletus (Tesellici, önder, imam) bir peygamberin geleceğini haber vermiştir.³⁹³

Bu kanıtlara göre İslâm, önceki Peygamberlerin mesajlarını da onaylayan, birleştiren, evrensel özelliklere sahip son dindir. Günümüzde araştırma ve gerçeğe ulaşma kolaylaşmış olup, toplumların hak dinle ilgili bilgilere ulaşamadığı mâzeretini öne sürmemesi gerekir.

Âyetteki Sâbiîler'in kitap ehlinde olduğu görüşü öne sürülmüştür. Bu görüş, Ebû Hanîfe'ye âittir. Ebû Yusuf ve İmam Muhammed aksi görüştedir. Ebû'l-Hasen el-Kerhî demiştir ki: İmam Azam'a göre kitap ehli olan Sâbiîler Mesih dînine geçmiş olan bir toplumdur ki, İncil okurlar. Fakat yıldızlara tapan Sâbiîler yani Harran bölgesindekiler ne İmam Azam, ne İmameyn hiçbirinin katında kitap ehli değildirler.

Ebûbekir Râzî, Ahkâmu'l-Kur'ân'ında Berâe sûresinde demiştir ki: Sâbiîler iki kısımdır. Birisi Kesker ve Betaih yörelerinde bulunanlardır. Bize ulaştığına göre, bunlar din işlerinin pek çoğunda Hristiyanlara aykırı olmakla birlikte, Hristiyanlıktan bir sınıftırlar. Çünkü Hristiyanların Merkûniyye, Arsosiyye, Mârûniyye gibi böyle birçok grupları vardır ki, Nastûriyye, Melkiyye, Yâkubiyye adındaki üç mezhebin üçü de onlardan yüz çevirirler ve onları haram sayarlar. Bu mezhep mensupları peygamber olarak Yahyâ b. Zekeriyâ'ya ve Şit'e bağlanırlar. Allah Teâlâ'nın Şit b. Âdem'e, Yahyâ b. Zekeriyâ'ya indirdiği kitaplardır, diye bâzı kitaplara da sahip çıkmaya çalışırlar. Hristiyanlar bunlara Yuhannasiyye (Senjan Hristiyanları, yani Yahyâviyye) adını verirler. İşte Ebû Hanîfe'nin kitap ehlinde saydığı, kestiklerinin yenmesini ve kadınlarıyla evlenilmesini mübah gördüğü Sâbiîler bu kısımdır.³⁹⁴

Bu konuda en doğrusunu Allah bilir!

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ
بِقُوَّةٍ وَادْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٦٣﴾ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ
فَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَكُنْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٦٤﴾

392. Bk. Saf, 61/5-6.

393. Bk. Yuhanna, 14/16, 16/13; İşaya, 8/22; Matta, 15/16, 8/17; M. Hamidullah, Aziz Kur'ân, Saf, 61/6.

394. Fahrur-Râzî, et-Tefsîru'l-Kebîr, III, 113; Cassâs, Ahkâmü'l-Kur'ân, III, 328, IV, 283; Elmalılı, age, III, 306, 307.

63- Hani bir zamanlar Tûr Dağı'nı üzerinize kaldırarak sizden (Tevrat'a uyacağınıza dâir) kesin bir söz almış ve "Size verdiğimiz kitaba bütün gücünüzle sarılın ve onda bulunanları dâimâ hatırlınızda tutun: Umulur ki korunursunuz!" (demiştik).

64- Ancak siz, bunun ardından yine sözünüzden döndünüz. Eğer üzerinizde, Allâh'ın lûtf ve merhameti olmasaydı, şüphesiz en büyük zarara uğrayanlardan olurdunuz.

63-64. âyetlerde, Cenâb-ı Hakk'ın Tûr Dağı'nı İsrâiloğulları'nın üzerine kaldırarak, kendilerinden Tevrat'a göre yaşayacaklarına dâir söz aldığı, ancak onların bu sözlerinde durmadıkları, eğer üzerlerinde Allâh'ın lûtf ve rahmeti olmasaydı, helâk olup gidecekleri belirtilmektedir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **"Bir zamanlar İsrâiloğulları'ndan: 'Yalnız Allâh'a kulluk edin, anaya-babaya, yakınlar, yetimlere ve yoksullara iyilik edin ve insanlara güzel söz söyleyin; namazı dos-doğru kılın, zekâtı verin!' diye kesin söz almıştık. Sonra pek azınız dışında sözünüzden döndünüz, hâlâ da yüz çeviriyorsunuz!"**³⁹⁵

"Hani bir zamanlar, Tûr Dağı'nı üzerinize kaldırarak, Tevrat'a göre yaşayacağınıza dâir sizden söz almış ve 'Size verdiğimiz Kitaba sınıksız sarılın ve ona kulak verin!' demiştik."³⁹⁶

"Onlardan söz almak için Tûr Dağı'nı üzerlerine kaldırdık. Ve onlara: 'Kapıdan başınızı eğerek girin.' dedik. Ayrıca, 'Cumartesi günü yasağını hiçe sayarak sınırı aşmayın!' diye onlardan sağlam bir söz aldık."³⁹⁷

"Bir zamanlar dağı İsrâiloğulları'nın üzerine gölge gibi kaldırdık da üzerlerine düşecek sandılar. (Biz de şöyle demiştik): 'Size verdiğimiz kitaba bütün gücünüzle sarılın, içinde olanları hatırlınızda tutun. Bu sayede sakınmış olursunuz!'"³⁹⁸

395. Bakara, 2/83, 93.

396. Bakara, 2/93.

397. Nisâ, 4/154.

398. A'râf, 7/171.

وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدَوْا مِنْكُمْ فِي السَّبْتِ فَقُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ ﴿٦٥﴾ فَجَعَلْنَاهَا نَكَالًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهَا وَمَا خَلْفَهَا وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٦٦﴾

65- İçinizden cumartesi günü yasağını çiğneyenleri elbette bilirsiniz. İşte bu yüzden Biz onlara: “Aşağılık birer maymun olun!” demiştik.

66- Böylece Biz bunu, hem o olayı yaşamış olanlara hem de onlardan sonra geleceklere bir ibret ve Allah’tan sakınanlara da bir öğüt vesilesi yaptık!

65-66. âyetlerde sözü edilen cumartesi yasağını çiğneme ve bunun sonunda maymuna çevrilme olayının sebebi başka âyetlerde onların yoldan çıkması ve söz dinlememesi olarak belirtilmiştir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“De ki: ‘Allah katında cezâsı daha ağır olanları size haber vereyim mi? Bunlar, kendilerini Allâh’ın lânetlediği, gazabına uğrattığı, kimini maymunlara, kimini domuzlara dönüştürdüğü kimselerle, şeytânî güçlere tapanlardır. İşte varacakları yer en kötü olan ve doğru yoldan en çok sapan bunlardır.’”**³⁹⁹

“Onlara, deniz kıyısında bulunan şehir halkının durumunu sor. Hani onlar cumartesi gününe saygısızlık gösterip sınırı aşıyorlardı. Çünkü cumartesi tatili yaptıkları gün, balıklar ortaya çıkarak akın akın onlara gelirdi, cumartesi tatili yapmadıkları günde ise gelmezlerdi. İşte böylece Biz, yoldan çıkmalarından dolayı onları imtihan ediyorduk.”⁴⁰⁰

“Onlar kendilerine verilen öğüdü unutunca, Biz de kötülükten sakındıranları kurtardık. Zulmedenleri ise, yoldan çıktıkları için şiddetli bir azapla yakaladık. Onlar isyan edip kendilerine yasaklanan şeyi yapmaya devam edince Biz de onlara: ‘Aşağılık birer maymun olun!’ dedik.”⁴⁰¹

“De ki: ‘Allah katında cezâsı daha ağır olanları size haber vereyim mi? Bunlar, kendilerini Allâh’ın lânetlediği, gazabına uğrattığı,

399. Mâide, 5/60.

400. A'râf, 7/163-164.

401. A'râf, 7/166.

kimini maymunlara, kimini domuzlara dönüştürdüğü kimselerle, şeytânî güçlere tapanlardır. İşte varacakları yer en kötü olan ve doğru yoldan en çok sapan bunlardır.”⁴⁰²

İsrâiloğulları'na cumartesi günü yapmaları yasaklanan işler; yemek pişirmek, besin toplamak, ekip biçmek, ateş yakmak ve yük taşımak gibi fiillerdir. Bu yasaklara uymayanların maymuna çevrilmesi müfessirlerin çoğunluğuna göre, bedenlerin maymunlar hâline dönüşmesidir. Tâbiilerden Mücâhid'e göre ise “onların kalpleri değişti.” anlamındadır. Bu Cuma sûresi 62/5 âyetindeki gibi temsili bir ifâdedir.⁴⁰³

Bu maymuna çevirme olayı Hz. Peygamber'e sorulmuş, Cenâb-ı Hak'ın kendilerini bu şekilde cezâlandırıdıklarının soylarının devam etmediğini, bilinen maymun ve domuz neslinin bu olaydan önce de sonra da var olduğunu bildirmiştir.⁴⁰⁴

وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةً ۖ قَالُوا أَتَتَّخِذُنَا هُزُؤًا ۖ قَالَ أَعُوذُ بِاللَّهِ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٦٧﴾ قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ ۖ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا فَارِضٌ وَلَا بِكْرٌ ۖ عَوَانٌ بَيْنَ ذَلِكَ ۖ فَافْعَلُوا مَا تُؤْمَرُونَ ﴿٦٨﴾ قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا لُونَهَا ۖ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَاءٌ فَاقِعٌ لَوْنُهَا تَسُرُّ النَّاظِرِينَ ﴿٦٩﴾ قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ ۖ إِنَّ الْبَقَرَ تَشَابَهَ عَلَيْنَا ۖ وَإِنَّا إِن شَاءَ اللَّهُ لَمُهْتَدُونَ ﴿٧٠﴾ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا ذَلُولٌ تُثِيرُ الْأَرْضَ وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ ۖ مُسَلَّمَةٌ لَا شِيَةَ فِيهَا ۖ قَالُوا الْفَنَ جِئْتَ بِالْحَقِّ ۖ فَذَبَحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ ﴿٧١﴾

67- Hani Mûsâ kavmine, “Allah size, bir sığır boğazlamanızı emrediyor.” demişti de, onlar, “Sen bizimle alay mı ediyorsun?” demişlerdi. O da, “Câhillerden olmaktan Allâh'a sığınırım” demişti.

402. Mâide, 5/60.

403. Bk. Taberî Tefsîri, I, 332.

404. Bk. Müslim, Kader, 32; Ahmed bin Hanbel, Müsned, I, 413, 445, 466.

68- (Bunun üzerine onlar, Mûsâ'ya), **“O hâlde, bizim için Rabbine duâ et de, onun ne olduğunu bize açıklasın!”** dediler. Mûsâ, Allah diyor ki: **“O, ne yaşlı ne genç, ama ikisinin arasında bir sığır. Size emredileni yapın!”** dedi.

69- Onlar yine Mûsâ'ya, **“Bizim için Rabbine duâ et de, onun renginin ne olduğunu bize açıklasın!”** dediler. Mûsâ, **“(Rabbim) onun, bakanların içini açan sapsarı bir sığır olduğunu söylüyor.”** dedi.

70- Yine **“Bizim için Rabbine sor, o nasıl bir şeydir, bize açıklasın. Bize göre, sığır sığıra benzer, Allâh'ın desteği olursa doğru olanı yaparız”** dediler.

71- Mûsâ dedi: **“Rabbim, o bir sığırdır ki ne koşulur arâzî sürer, ne de ekin sular, salma gezer ve hiç alacası yoktur.”** diyor. **“İşte şimdi gerçeği söyledin.”** dediler. Bunun üzerine o sığırı boğazladılar ki, az kalsın bunu yapmayacaklardı!

67-71. âyetlerde, sûreye ad olan “bakara (sığır/inek)” meselesi anlatılmaktadır. Olayın özeti şöyledir: Mısır'da Firavun'un toplumu Apis öküzüne tapar ve boğa en büyük putlarını temsil ederdi. Hz. Mûsâ Tûr Dağı'na çıktığında, geride kalanların Sâmiri'nin yaptığı buzağıya tapmaları da bu inancın devamını gösterir. Kısaca bu yörede sığır cinsi hayvan kutsal sayıldığı için, Allah emrettiği hâlde sığırı kurban olarak kesmek istemediler. Hayvanın niteliklerini bilmezden gelerek sorularıyla işi uzattılar. Sonunda istemeyerek de olsa, kurban kesildi.

Yukarıdaki 68. âyette, kurbanlık sığırın ne genç ne yaşlı bir hayvan olduğu açıklanıyor. Aşağıdaki 72, 73. âyetlerde ineğin, bir ölünün katilini ortaya çıkarmak için kesildiğine dikkat çekilir.

Din konusunda Allah ve Rasûlü'nün emir, yasak ve açıklamalarını aynen almak ve bunlar üzerinde fazla detaya girmemek gerekir. Aksi hâlde sorulan sorular ve alınan cevaplar yüzünden dîni yaşamak zorlaşır. Buna göre, İsrâiloğulları, “Bir inek kesin” emrine derhâl uyup ineği boğazlamış olsalardı, kendi işleri kolaylaşmış olurdu. Çok soru sorulmasından, Allah ve Rasûlü'nün de hoşnut olmadığını bildiren nasslar vardır.

Mâide sûresi 5/101-103 arası âyetlerde şöyle buyrulur:

“Ey îmân edenler! Size açıklandığında hoşunuza gitmeyecek şeyleri sormayın. Kur’ân indirilirken, soru sorarsanız, size açıklanır. (Haklarında açıklama) bulunmayanları ise, Allah affetmiştir. Allah çok bağışlayan, çok yumuşak davranandır. Sizden önceki bir toplum da, bu tür sorular sormuş, ama çok geçmeden onları inkâr eder olmuştu.”

Hz. Peygamber de gereksiz yere soru somaktan Allah Teâlâ’nın hoşlanmadığını bildirmiştir.⁴⁰⁵ Nitekim Haccın farz olduğunu bildiren, **“Onda apaçık deliller, İbrahim’in makâmı vardır. Oraya giren kimse güvenlik içinde olur. Beytullah’a gitmeye gücü yetenlerin, onu haccetmesi Allâh’ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır. Artık kim (Allâh’ın emrini) inkâr ederse, Allah bütün âlemlerden müstağnîdir!”**⁴⁰⁶ âyeti inince Allâh’ın Rasûlü ashâb-ı kirâma hitâb ederek şöyle buyurmuştur: **“Şüphesiz Allah size haccı farz kıldı, haccı îfâ ediniz.”** Bir adam, “her yıl mı?” diye sormuş, Rasûlullah ﷺ susunca, bu soruyu üç kez tekrarlamıştı. Bunun üzerine o şöyle buyurmuştur: **“Eğer evet deseydim, hac üzerinize her yıl farz olurdu, buna da güç yetiremezsiniz. Ben sizi bıraktığım sürece, siz de beni kendi hâlime bırakın. Çünkü sizden öncekiler, peygamberlerine çok soru sormaları ve görüş ayrılıklarına düşmeleri yüzünden helâk olmuşlardır.”**⁴⁰⁷

Bu açıklamaya dayanarak İslâm âlimleri, haccın hac yapmaya gücü yeten kimse için ömründe bir kez farz olduğu ve birden fazla haccın nâfile sayılacağı konusunda görüş birliği içindedirler.⁴⁰⁸

Hz. Peygamber’e Kur’ân’ı açıklama ve toplumun maslahatına uygun emir ve yasaklar koyma yetkisi verilmiştir. Âyette şöyle buyrulur: **“O Peygamber onlara iyiliği emreder, onları kötülükten men eder. Onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılar.”**⁴⁰⁹ Hadiste de şöyle buyurulmuştur: **“Sakın, sizden birini, kendisine benden bir emir ve yasak ulaştığı zaman, koltuğuna yaslanarak; ‘Allâh’ın kitabında olan bana yeter’ derken işitmeyeyim.”**⁴¹⁰

405. Buhârî, Zekât, 53, Rikâk, 22; Müslim, Akdiye, 10, 12-14.

406. Âl-i İmrân, 3/97.

407. Müslim, Hac, 412; Nesâî, Menâsik, 1; Ahmed bin Hanbel, II, 508.

408. İbnü'l-Hümâm, Fethu'l-Kadîr, Kahire 1316, II, 122; Şevkânî, age, IV, 280.

409. A'râf, 7/157.

410. Ebû Dâvûd, Sünen, 5; Tirmizi, İlim, 10.

﴿ BÂB 9 ﴾

FÂİL-İ MEÇHUL BİR CİNÂYET, MÜNÂFIKLAR VE AYRICALIKLI TOPLUM İDDİÂSİ

وَإِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا فَادَرَأْتُمْ فِيهَا وَاللَّهُ مُخْرِجٌ مَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ ﴿٧٢﴾
فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ بَبْغَضِهَا كَذَلِكَ يُحْيِي اللَّهُ الْمَوْتَى وَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ
تَعْقِلُونَ ﴿٧٣﴾ ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ
قَسْوَةً وَإِنْ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشَّقُّ
فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ
عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٧٤﴾ افْتَضَمْعُونَ أَنْ يُؤْمِنُوا لَكُمْ وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِنْهُمْ
يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ مِنْ بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾
وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَا بِغَضِهمْ إِلَى بَعْضٍ قَالُوا
اتَّخَذْتُوهُمْ بِمَا فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ لِيُحَاجُّوكُمْ بِهِ عِنْدَ رَبِّكُمْ أَفَلَا تَعْقِلُونَ
﴿٧٦﴾ أَوَلَا يَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٧﴾ وَمِنْهُمْ
أُمِّيُونَ لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ إِلَّا أَمَانِيًّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ ﴿٧٨﴾ فَوَيْلٌ
لِلَّذِينَ يَكْتُمُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هَذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ لِيَشْتَرُوا
بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا كَتَبَتْ أَيْدِيهِمْ وَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا يَكْسِبُونَ
﴿٧٩﴾ وَقَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَعْدُودَةً قُلْ اتَّخَذْتُمْ عِنْدَ اللَّهِ
عَهْدًا فَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ عَهْدَهُ أَمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨٠﴾

بَلَىٰ مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً وَأَحَاطَتْ بِهِ خَطِيئَتُهُ فَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٨١﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٨٢﴾

- 72-** Hani siz, birini öldürmüştünüz de, onun hakkında birbirinizle atışmıştınız. Oysa Allah, gizlemekte olduğunuzu açığa çıkaracaktı.
- 73-** Bunun üzerine dedik ki: “Boğazlanmış olan sığırın bir parçasıyla öldürülen kişiye vurun!” İşte Allah, ölüleri böyle diriltir ve size âyetlerini gösterir. Belki düşünürsünüz!
- 74-** Sonra bunun ardından kalpleriniz yine katılaştı da taş kesildi, hatta taştan da beter oldu. Çünkü taşların öylesi vardır ki içinden ırmaklar kaynar; öylesi de vardır ki çatlar da bağrından su fışkırır ve öylesi de vardır ki Allah korkusundan yuvarlanıp düşer. Allah sizin yapmakta olduklarınızdan habersiz değildir.
- 75-** Şimdi siz hâlâ, (Yahudilerin) -içlerinden bir grup, Allâh’ın kelâmını dinleyip anladıktan sonra, onu bile bile tahrif edip dururken- size inanmalarını mı bekliyorsunuz?
- 76-** Onlar, îmân edenlerle karşılaştıkları zaman, “Biz de inandık!” derler. Birbirleriyle baş başa kalınca da, “Rabbiniz katında, size karşı delil olarak kullanmaları için mi, Allâh’ın size açıkladıklarını, onlara anlatıyorsunuz? Buna aklınız ermiyor mu?” derler.
- 77-** Yoksa onlar, gizlediklerini de açığa vurdıklarını da Allâh’ın bildiğini bilmiyorlar mı?
- 78-** Bunlardan bir de ümmî kısmı vardır ki, Kitab’ı (Tevrat’ı) bilmezler. Bütün bildikleri birtakım kuruntu ve boş saplantılardan ibârettir. Onlar sadece zan içinde dolaşıp dururlar.
- 79-** Elleriyle bir kitap yazıp, sonra onu az bir bedel karşılığında satmak için, “Bu, Allah katındandır!” diyenlerin vay hâline! Vay ellerinin yazdıklarından dolayı onlara, vay kazandıkları o vebâl yüzünden onlara!

80- Bir de: “Sayılı birkaç gün dışında bize asla ateş dokunmayacak!” dediler. De ki: “Böyle olacağına dâir Allah katından bir söz mü aldınız? -ki Allah verdiği sözden dönmez- yoksa Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?”

81- Hayır! Kim bir kötülük işler de, günahı kendisini çepeçevre kuşatırsa, işte o kimseler cehennemliklerdir. Orada sürekli olarak kalacaklardır.

82- İmân edip iyi ameller işleyenlere gelince; onlar cennetliklerdir. Onlar da orada sürekli olarak kalacaklardır.

72-74. âyetlere göre, İsrâiloğulları'ndan birisi bir adamı öldürmüş, olay fâil-i meçhul cinâyete çevrilmek istenmişti. Allah Teâlâ kesilen ineğin bir parçası ile cesede vurup, mûcize olarak canlanmasını ve katilini söylemesini bildirdi. Buna rağmen toplumunun kalbinin katılaştığı, hatta taşlaştığı, ancak Allâh'ın her şeyden haberdar olduğu vurgulanmıştır.

Âyette sözü edilen kişi, mîras bırakanı olan amcasını öldürmüştür. Mîras bırakanını öldüren kişi o günkü Mûsâ dîninde de, İslâm'da da mîrastan mahrum olur. Hz. Peygamber, “Mûrisini öldüren kişi için mîras yoktur.” buyurmuştur.⁴¹¹

Kaynaklarda bu kurbanla ilgili diğer bir olay da şudur: Hz. Mûsâ'nın toplumundan yaşlı ve zengin bir adam, mîrasına göz diken yeğeni tarafından öldürülüp bir yere bırakılmış, cinâyet mâsum bir kişinin üstüne atılmak istenmişti. Suçlunun bulunamaması üzerine gerginlik çıkmış, neredeyse taraflar arasında çatışma çıkmak üzereyken, Hz. Mûsâ'ya başvuru olarak suçlunun bulunması istendi. Hz. Mûsâ Cenâb-ı Hakk'a duâ edince, kesilen kurbanın etiyle, ölünün cesedine vurulması bildirildi. Bunun üzerine ölü dirilmiş ve suçluyu açıklamıştır. Bu olay, kavminin, “Eğer peygambersen bu fâil-i meçhul cinâyeti çöz.” demeleri üzerine, Hz. Mûsâ'nın gösterdiği bir mûcizedir.⁴¹²

411. Ebû Dâvûd, Diyât, 18; Tirmizî, Ferâiz, 17; Ahmed bin Hanbel, I, 49.

412. Bk. Kurtubî, age, I, 301 vd.; İbn Kesîr, age, I, 75 vd.; Elmalılı, age, I, 319-325; krş. Ahd-i Atik, Tesniye, XXI, 1-9.

أَفَتَطْمَعُونَ أَنْ يُؤْمِنُوا لَكُمْ وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ مِنْ بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾ وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَا بِغَضِهمْ إِلَى بَعْضِهمْ قَالُوا اتَّخَذُوا لَهُمْ سَمْعًا لَوْلَا يُعْلَمُونَ ﴿٧٦﴾ أَوَلَا يَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٧﴾

75- Şimdi siz hâlâ, (Yahudilerin) -içlerinden bir grup, Allâh'ın kelâmını dinleyip anladıktan sonra, onu bile bile tahrif edip dururken- size inanmalarını mı bekliyorsunuz?

76- Onlar, îmân edenlerle karşılaştıkları zaman, “Biz de inan-dık!” derler. Birbirleriyle baş başa kalınca da, “Rabbiniz katında, size karşı delil olarak kullanmaları için mi, Allâh'ın size açıkladıklarını, onlara anlatıyorsunuz? Buna aklınız ermiyor mu?” derler.

77- Yoksa onlar, gizlediklerini de açığa vurduklarını da Allâh'ın bildiğini bilmiyorlar mı?

75-77. âyetlerde, bâzı hahamların Tevrat'ın Allah kelâmı olduğunu anladıktan sonra bile onu tahrif edip değiştirdikleri, bu yüzden Kur'ân'a inanmalarının beklenemeyeceği, bâzı münâfık Yahudilerin de Hz. Peygamber'le veya İsrâiloğulları'nın daha önceki yüzyıllarda yaşadıkları olaylarla ilgili olarak Tevrat'ta verilen bilgilerin müslümanlara anlatılmasını doğru bulmadıkları bildirilmektedir. Çünkü onlar müslümanların bu bilgileri hem dünyada hem de âhirette kullanıp kendilerine üstünlük sağlamasından çekiniyorlardı.

Ancak yukarıdaki 77. âyette, Allah Teâlâ'nın onların gizlediklerini de açığa vurduklarını da bildiği belirtilerek, bu yolla gerçeklerin üzerini örtmeyecekleri hatırlatılmaktadır.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Ehl-i kitaptan bir kısmı; aslında kitapta olmadığı hâlde, sizin kitapta öyle sanmanız için, kitabı okurken dillerini eğip бүkerler. Böylece çarpıttıkları şey, Allah katından olmadığı hâlde, onun Allah katından olduğunu söylerler. Onlar, bile bile Allâh adına yalan uydururlar.”**⁴¹³

“Yahudiler içinde, sözleri bağlamlarından koparan, dillerini eğip bükerek ve dîni yererek, ‘İşittik ve karşı geldik; dinle, dinlemez olası’ ve ‘Râinâ’ diyenler vardır. Şayet onlar: ‘İşittik ve itaat ettik, dinle ve bizi de gözet!’ demiş olsalardı, elbette kendileri için daha iyi ve daha doğru olurdu. Ancak Allah, inkârlarından dolayı, onları lânetlemiştir. Artık onlar, pek azı dışında, inanmazlar.”⁴¹⁴

Müfessirlerin naklettiğine göre Yahudiler, “Lâ esma‘te mekrûhen (Kötü söz işitmeyesin!)” duâ cümlesi yerine, “Gayra müsmiin (İşitmeyesice!)” demişlerdi ki, bu hakaret için kullanılırdı. Yine Arapça‘da birinin yardımını istemek için kullanılan “Unzurnâ” kelimesi yerine, İbrânice bir sövme kelimesi olan “Râ‘inâ” sözünü kullanmışlardı. Hz. Peygamber’e selâm verdikleri zaman, lâm harfini gizleyerek, “es-Sâmu aleyke (Sana ölüm olsun!)” diyorlar ve Hz. Muhammed ﷺ’in bunu fark etmediğini sanıyorlardı.⁴¹⁵

Aşağıdaki âyetlerde münâfıkların hâlleri ve âhirette karşılaşacakları sıkıntılar şöyle açıklanır:

“Ey Peygamber! Kalpleri inanmadığı hâlde ağızlarıyla ‘inandık’ diyen kimselerden kâfirlikte birbiriyle yarışanlar da, Yahudilerden yalanı can kulağıyla dinleyen ve sana gelmemiş bir topluluk hesâbına casusluk yapanlar da seni üzmesin. Onlar kitaptaki (Teurat) kelimelerin yerlerini ve anlamlarını değiştirirler ve dindaşlarına: ‘Eğer size şu hüküm verilirse denileni yapın; başka türlü hüküm verilirse kabul etmeyin!’ derler. Allah, bir kimseyi fitneye düşürmek isterse, artık sen onu Allâh’ın elinden kurtaramazsın. Onlar Allâh’ın kalplerini temizlemek istemediği kimselerdir. Onlar için dünyada bir rezillik, âhirette de büyük bir azap vardır.”⁴¹⁶

“Onlar, mü‘minlerle karşılaştıkları zaman, ‘Biz de îmân ettik.’ derler. Şeytanlarıyla baş başa kaldıklarında ise, ‘Hiç şüphesiz biz sizlerle birlikteyiz. Biz, onlarla sadece alay ediyoruz.’ derler.”⁴¹⁷

“Dikkat edin, onlar sırf Peygamber’den gizlenmek için göğüslerini çevirip kaçıyorlar. Ama onlar örtülerine büründüklerinde bile, Allah onların gizlediklerini de açığa vurduklarını da bilir. Çünkü O, kalplerde olan her şeyi bilir.”⁴¹⁸

414. Nisâ, 4/46. Bk. Bakara, 2/79-80.

415. Buhârî, Edeb, 35, 38; Müslim, Selâm, 10, 11, 13; Tirmizî, Siyer, 40; Dârimî, İsti‘zân, 7.

416. Mâide, 5/41.

417. Bakara, 2/14.

418. Hüd, 11/5.

“Rabbin, elbette onların içlerinde gizlediklerini de, açığa vurdıklarını da bilir. Gökte ve yerde, göze görünmeyen hiçbir şey yoktur ki apaçık bir kitapta bulunmasın.”⁴¹⁹

وَمِنْهُمْ أُمِّيُونَ لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ إِلَّا أَمَانِيَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ ﴿٧٨﴾
فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُبُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هَذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ لِيَشْتَرُوا
بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا ۖ فَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا كَتَبَتْ أَيْدِيهِمْ وَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا يَكْسِبُونَ ﴿٧٩﴾

78- Bunlardan bir de ümmî kısmı vardır ki, Kitab'ı (Tevrat'ı) bilmezler. Bütün bildikleri birtakım kuruntu ve boş saplantılardan ibârettir. Onlar sadece zan içinde dolaşıp dururlar.

79- Elleriyle bir kitap yazıp, sonra onu az bir bedel karşılığında satmak için, “Bu, Allah katındandır!” diyenlerin vay hâline! Vay ellerinin yazdıklarından dolayı onlara, vay kazandıkları o vebâl yüzünden onlara!

78-79. âyetlerde, Yahudilerin bir kısmının ümmî oldukları, okuma yazma bilmedikleri, kulaktan dolma bilgilerle ve birtakım kuruntularla yanlış yola saplandıkları, bir de kendi elleriyle yazdıklarına “Bu Allah katındandır” diyerek Allah adına yalan uydurup dünya menfaati sağladıkları bildirilmektedir ve bu sonuncular için “yazıklar olsun!” denilmektedir.

Yukarıdaki 78. âyette “emâniyy” lafzı, “ümniyye” kelimesinin çoğuludur. Aslı “üf’ûle” vezninde “ümnûye” olup, kökü temenni etmek anlamında üç harfli “me-ne-ye” fiilinden alınmış bir isimdir. **Temenni:** Kişinin kendi içinde ve hayalinde tasarlayıp varlığını kabul ettiği ve gerçekleşmesini temenni edip durduğu ya da diline dolayıp durduğu şeylerdir. Batı dillerinde “ideal” diye ifâde edilen bu kelimeyi Türkçe’ye “mefkûre” diye tercüme edenler vardır. Son zamanlarda bunu “ülkü” kelimesiyle tercüme edenler varsa da, ülkü karşılığı Dîvân-ı Lügati’t-Türk’te Farsça peyman olup, bu da Burhan-ı Katî’da “şart, ahd ve misak” anlamındadır. Buna göre ülkü, ideal karşılığı değildir.

Kısaca emâniyy; insanın kendi gönlünden geçirdiği, saplanıp kaldığı ve durmadan arkasından koştuğu bir düşünce, bir hayal ve bir kuruntu demektir.

Bunun gerçekleşmesi mümkün ve geçerli olanları bulunabilirse de çoğunlukla hiçbir delile dayanmayan kuru ve şahsi temennilerden ibârettir. Bundan dolayı “emâniy” bâtil idealler, vehimler ve boş hayaller anlamında da kullanılır.⁴²⁰

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Onlar: ‘Yahudilerden ve Hristiyanlardan başkası asla cennete girmeyecek.’ dediler. Bu, onların kuruntusudur! De ki: ‘Eğer gerçekten doğru söylüyorsanız, delilinizi getirin!’ Hayır! Her kim işini güzel yaparak, bütün benliğini Allâh’a teslim ederse, onun ecri Rabbi katındadır. Onlar için bir korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.”**⁴²¹

“Ancak bu mükâfat ne sizin kuruntunuza, ne de kitap ehlinin kuruntusuna göre olur. Kim bir kötülük yaparsa onun cezâsını görür ve kendisi için Allah’tan başka ne bir dost ne de bir yardımcı bulamaz. Erkek olsun, kadın olsun her kim mü’min olarak sâlih ameller yaparsa, işte onlar cennete girerler ve en küçük bir haksızlığa uğratılmazlar.”⁴²²

وَقَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَّعْدُودَةً ۖ قُلْ أَتَّخَذْتُمْ عِنْدَ اللَّهِ عَهْدًا فَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ عَهْدَهُ أَمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨٠﴾
بَلَىٰ مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً وَأَحَاطَتْ بِهِ خَطِيئَتُهُ فَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٨١﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٨٢﴾

80- Bir de: “Sayılı birkaç gün dışında bize asla ateş dokunmayacak!” dediler. De ki: “Böyle olacağına dâir Allah katından bir söz mü aldınız? -ki Allah verdiği sözden dönmez- yoksa Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?”

81- Hayır! Kim bir kötülük işler de, günahı kendisini çepeçevre kuşatırsa, işte o kimseler cehennemliklerdir. Orada sürekli olarak kalacaklardır.

420. Elmalılı, age, I, 328.

421. Bakara, 2/111-112.

422. Nisâ, 4/123-124.

82- İmân edip iyi ameller işleyenlere gelince; onlar cennetliklerdir. Onlar da orada sürekli olarak kalacaklardır.

80-82. âyetlere göre, Yahudiler kendilerine kısa süreli bir cehennem azâbının olabileceğini söylerler. Hâlbuki Allah Teâlâ'nın belirlediği ilâhî kânuna göre kötülük işleyen kötülüğünün misliyle cezâsını çeker, iyi ameller işleyenler de cennetlik olup, bunun karşılığını fazlasıyla görürler.

İlgili âyette şöyle buyrulur **“Onların yüz çevirmelerinin sebebi, bizi ateş sadece birkaç gün yakacaktır, demeleridir. Uydurdukları bu tür şeyler onları dinleri hakkında yanıltmıştır.”**⁴²³ Onlar bu azap süresini yedi veya kırk gün olarak ifâde etmişlerdir. Yedi gün görüşü; dünyanın ömrü yedi bin yıldır. Her bin yıl için bir gün azap görülür, esasına dayanır. Kırk gün de, Hz. Mûsâ Tûr'a çıkınca kırk gün süreyle buzağıya tapmalarının cezâsı olarak ileri sürülmüştür. Buzağıya tapanların cehennem ateşine girecekleri haber verilince Yahudi bilginlerinin böyle bir yoruma gittikleri nakledilir.⁴²⁴

Hz. Peygamber, Hayber'in fethinden sonra Yahudilere, **“Kimler cehennemliktir?”** diye sormuş, onlar da, **“Biz orada az bir süre kalacağız. Sonra biz çıkacağız, bizim yerimize oraya siz gireceksiniz.”** deyince, Allâh'ın Rasûlü onlara: **“Bizden uzak durun! Biz asla oraya sizin yerinize girmeyeceğiz.”** buyurmuştur.⁴²⁵

Yukarıdaki 81. âyette kötülük diye çevirdiğimiz “seyyie” bir günah olarak şirk, Allâh'ın kitabını tahrif etmek ve Allah adına yalan uydurmak anlamlarını kapsadığı gibi, “bu günahın kişiyi çepeçevre kuşatması” küçük diye önemsenmeyen günahların zamanla çoğalıp büyük günaha dönüşebileceğine işaret ediyor.

Hz. Peygamber, Âişe 'ya: **“Ey Âişe! Küçümsenen günahlardan sakın! Çünkü Allâh'ın onları da kaydeden melekleri vardır.”**⁴²⁶ buyurmuştur. Ümmetine de, **“Küçümsenen günahlardan sakının!”** diye uyarıda bulunmuştur.⁴²⁷

423. Âl-i İmrân, 3/24.

424. Bk. İbn Kesir, age, I, 82, 83; Elmalılı, age, I, 329.

425. Buhârî, Cizye, 7, Tibb, 55; Dârimî, Mukaddime, 11; Ahmed bin Hanbel, Müsned, II, 451.

426. İbn Mâce, Zühd, 24; Dârimî, Rikâk, 17; Ahmed bin Hanbel, VI, 70, 151.

427. Ahmed bin Hanbel, I, 402, V, 331.

﴿ BÂB 10 ﴾

İSRÂİLOĞULLARI'NIN ALLÂH'A SÖZ VERMESİ VE BUNUN SONUÇLARI

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَآئِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا
وَذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا وَأَقِيمُوا
الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِّنْكُمْ وَأَنْتُمْ مُّعْرِضُونَ ﴿٨٣﴾
وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ لَا تَسْفِكُونَ دِمَاءَكُمْ وَلَا تُخْرِجُونَ أَنْفُسَكُمْ مِنْ
دِيَارِكُمْ ثُمَّ أَقْرَرْتُمْ وَأَنْتُمْ تَشْهَدُونَ ﴿٨٤﴾ ثُمَّ أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ تَقْتُلُونَ أَنْفُسَكُمْ
وَتُخْرِجُونَ فَرِيقًا مِّنْكُمْ مِنْ دِيَارِهِمْ تَظَاهَرُونَ عَلَيْهِم بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ
وَإِنْ يَأْتُواكُمُ أُسَارَىٰ تُفَادُوهُمْ وَهُوَ مُحَرَّمٌ عَلَيْكُمْ إِخْرَاجُهُمْ أَفَتُؤْمِنُونَ
بِبَعْضِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ ۚ فَمَا جَزَاءُ مَنْ يَفْعَلُ ذَلِكَ مِنْكُمْ
إِلَّا خِزْيٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ الْقِيَمَةِ يُرَدُّونَ إِلَىٰ أَشَدِّ الْعَذَابِ
وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٨٥﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا
بِالْآخِرَةِ فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴿٨٦﴾

83- Bir zamanlar İsrâiloğulları'ndan: "Allah'tan başkasına kulluk etmeyeceksiniz, anaya-babaya, yakın akrabaya, yetimlere ve yoksullara iyilik edeceksiniz ve insanlara güzel söz söyleyeceksiniz; namazı dosdoğru kılacaksınız, zekâtı vereceksiniz!" diye kesin söz almıştık. Sonra pek azınız hariç sözünüzden döndünüz. Hâlâ da yüz çevirmektesiniz!

84- Yine vaktiyle sizden, “Birbirinizin kanını dökmeyeceksiniz ve birbirinizi yurdunuzdan çıkarmayacaksınız.” diye kesin söz almıştık. Sonra siz bunu kabul ettiniz ve ikrarınıza şâhit de oldunuz!

85- Sonra sizler öyle kimselersiniz ki, birbirinizi öldürüyorsunuz, içinizden bir kısmınızı yurtlarından çıkarıyorsunuz, kötülük ve düşmanlıkta onlara karşı yardımlaşıyorsunuz! Onların yurtlarından çıkarılması size haram kılındığı hâlde, onlar size esir olarak gelirlerse, fidye almayarak kalkışıyorsunuz. Yoksa siz Kitab’ın bir kısmına inanıp, bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz? Öyleyse şunu bilin ki, içinizden böyle yapanların cezâsı, dünya hayatında zillete düşmek; kıyâmet gününde de en şiddetli azâba uğratılmaktır. Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir.

86- İşte bunlar âhiret karşılığında, dünya hayatını satın alan kimselerdir. Bu yüzden, onların azapları hafifletilmeyecek ve kendilerine yardım da edilmeyecektir.

83-85. âyetlerde, Yahudilere verilen On Emir ve Hz. Mûsâ aracılığı ile bu emirlere uyacaklarına dâir onlardan alınan kesin söz anlatılır.

YAHUDİLERE VERİLEN ON EMİR VE İSLÂM'DAKİ YERİ

1) Allâh’a İmân Etmek ve Yalnız O’na Kulluk Etmek

Hz. Âdem’den beri bütün semâvî dinlerde ortak ilâh inancı, Allah’tan başka hiçbir ilâh tanımamak ve yalnız O’na kulluk etmek ilkesine dayanır.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize kulluk ediniz. Belki böylece Allâh’a karşı gelmekten sakınırsınız!”**⁴²⁸

“De ki: O Allah birdir. Her şey Allâh’a muhtaç, O hiçbir şeye muhtaç değildir. Doğurmamış ve doğmamıştır. Hiçbir şey O’na denk değildir.”⁴²⁹

428. Bakara, 2/21.

429. İhlâs, 112/1-4.

2) Ana-babaya İyilik Etmek

Ana-babaya iyilik, Allâh'a ibadetle birlikte anılmıştır. Çünkü insanı yaratan Allah, fakat yetiştirip büyüten, onu Allâh'a kulluk edecek fizik beden ve bilgiyle ilk donatan anne-babadır. Bu yüzden Allah hakkından sonra ana-baba hakkı önde gelir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Sana Allah yolunda ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: ‘Hayır olarak vereceğiniz şey, önce ana-baba, yakınlar, yetimler, düşkünler ve yolda kalmışlar için olsun. Hayır, olarak ne yaparsanız, şüphe yok ki Allah onu bilir.’”**⁴³⁰

“Allâh'a kulluk edin ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın! Anaya, babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaşa, yolda kalmışa ve sahip olduğunuz kölelere iyilik edin. Çünkü Allah, kendini beğenenleri ve övünüp duranları sevmez.”⁴³¹

“De ki: ‘Gelin, size Rabbinizin neleri haram kıldığını haber vereyim: O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın; ana-babanıza iyilik edin!’”⁴³²

“Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi ve ana-babaya iyilik etmenizi emretti. Onlardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlanırlarsa, kendilerine ‘öf’ bile deme; onları azarlama; ikisine de güzel söz söyle! Onların üzerine, alçak gönüllülükle sevgi ve şefkat kanatlarını indir ve ‘Ey Rabbim! Onlar küçüklüğümde beni nasıl yetiştirmişlerse, Sen de onlara öyle rahmet et!’ diyerek duâ et!”⁴³³

“Biz insana, ana-babasına iyilik yapmasını tavsiye ettik. Eğer onlar seni, hakkında bir bilgin olmayan bir şeyi, bana ortak koşman için zorlarsa, onlara itaat etme. Dönüşünüz ancak banadır. O zaman size yapmış olduklarınızı haber vereceğim.”⁴³⁴

“Biz insana ana-babasını da tavsiye ettik. Anası onu nice sıkıntılara katlanarak taşıdı. Sütten ayrılması da iki yıl içinde olur. (İşte bunun için) önce Bana şükretmeni, sonra da ana ve babana teşekkür etmeni (tavsiye ettik). Dönüş ancak banadır. Eğer onlar seni,

430. Bakara, 2/215.

431. Nisâ, 4/36.

432. En'âm, 6/151.

433. İsrâ, 17/23-24.

434. Ankebût, 29/8.

hakkında bilgin olmayan bir şeyi, bana ortak koşman için zorlarlarsa, onlara itaat etme. Onlarla dünyada iyi geçin ve bana yönelenlerin yoluna uy! Sonunda dönüşünüz ancak Banadır. O zaman size, yapmış olduklarınızı haber veririm.”⁴³⁵

“Biz insana, ana-babasına iyilik etmesini tavsiye ettik. Annesi onu güçlkle karnında taşıdı ve güçlkle doğurdu. Onun ana karnında taşınması ile sütten kesilmesi otuz ay sürer. Sonunda insan olgunluk çağına erişip, kırk yaşına ulaşınca der ki: ‘Ey Rabbim! Bana ve ana-babama verdiği nîmetlerine şükretmemi ve senin hoşnut olacağın iyi ameller işlememi gönlüme ilham et! Benim için de zürriyetim için de iyiliği devam ettir. Doğrusu ben tövbe edip Sana yöneldim ve şüphesiz ki ben müslümanlardanım.”⁴³⁶

3) Yakın Akrabaya İyilik Etmek

Gerek Tevrat’ın, gerek Kur’ân’ın önemle tavsiye ettiği hususlardan birisi de yakın akrabaya iyiliktir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Asıl iyilik sahibi olanlar; Allâh’a, âhiret gününe, meleklerle, Kitab’a ve bütün peygamberlere îmân edip, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışa, dilenenlere ve esirleri kurtarmaya seve seve mal verenlerle; namazı dosdoğru kılanlar ve zekâtı verenler; bir de antlaştıkları zaman sözlerini yerine getirenler, sıkıntı ve hastalık durumlarında ve savaşın şiddetli zamanında sabır ve kararlılık gösterenlerdir. İşte doğru olanlar bunlardır, takvâ sahipleri de bunlardır.”**⁴³⁷

“Akrabaya, yoksula ve yolda kalmışa hakkını ver. Ama sakın saçıp savurma.”⁴³⁸ **“Öyleyse akrabaya, yoksula ve yolda kalmışa (zekât ve sadakadan) hakkını ver! Allâh’ın rızasını arayanlar için bu daha hayırlıdır. İşte bunlar kurtuluşa erecek olanlardır.”**⁴³⁹

Hadislerde şöyle buyrulur: **“Allâh’a ve âhiret gününe îmân eden kimse akrabasına iyilik etsin.”**⁴⁴⁰

435. Lokmân, 31/14-15.

436. Ahkâf, 46/15.

437. Bakara, 2/177.

438. İsrâ, 17/26.

439. Rûm, 30/38.

440. Müslim, İman, 74, 75.

“Rızkının çoğalmasını, ömrünün uzamasını isteyen kimse akrabasını kollayıp gözetsin.”⁴⁴¹

“Yoksula yapılan yardım bir sadaka, akrabaya yapılan yardım iki sadaka sevabı kazandırır.”⁴⁴²

“Allâh’a ve âhiret gününe îmân eden kimse akrabasına iyilik etsin.”⁴⁴³

Akrabasına iyilik edip, karşılık göremeyen kimseye Allâh’ın Rasûlü: “Sen böyle davrandıkça Allâh’ın yardımı seninledir.” buyurmuştur.⁴⁴⁴

Bir sahabinin, “Beni cennete götüreceksin, cehennemden uzaklaştıracaksın” demesi üzerine Allâh’ın Rasûlü şu cevabı vermiştir: “Allâh’a ibadet edip O’ndan başkasına ilâh diye tapmazsın, namazı dosdoğru kılar, zekâtı verir ve akrabasını gözetirsin.”⁴⁴⁵

4) Yetimlere İyilik Yapmak

Yetime iyilik, semâvî kitapların ortak tavsiyesidir. Babası ölen kişiye yetim denir. Hz. Peygamber, kendisi de yetim olarak büyümüş, küçük yaşta annesini de kaybetmiş ve yetimliğin ne olduğunu fiilen yaşamıştır.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Dünya ve âhiret konusunda (düşünün)! Bir de sana yetimleri soruyorlar. De ki: Onları ve mallarını koruyup gözetmek kendi hâllerine bırakmaktan daha hayırlıdır. Kendileriyle birlikte yaşar ve mallarını mallarınıza katarsanız, zaten onlar sizin (din) kardeşlerinizdir. Kaldı ki Allah haksızlık yapanla koruyup gözeteni bilir. Eğer Allah dileseydi, size altından kalkamayacağınız sorumluluklar yüklerdi. Çünkü Allah mutlak üstündür, tam hüküm ve hikmet sahibidir!”**⁴⁴⁶

“Yetimlerin mallarını haksızlıkla yiyenler, ancak karınlarına ateş doldurmuş olurlar. Yarın onlar, alev alev yanan bir ateşe gireceklerdir.”⁴⁴⁷

“Rüşd çağına erişinceye kadar, yetimin malına, en güzel olanın dışında yaklaşmayın! Ölçüyü ve tartıyı adâletle yapın! Biz bir

441. Buhârî, Edeb, 12; Müslim, Birr, 20, 21.

442. Tirmizî, Zekât, 26; Nesâî, Zekât, 82; İbn Mâce, Zekât, 28.

443. Müslim, İman, 74-75.

444. Müslim, Birr, 22.

445. Buhârî, Edeb, 10; Müslim, İman, 14.

446. Bakara, 2/220.

447. Nisâ, 4/10.

kimseye ancak gücünün yeteceği yükü yüklersiz. Söz söylediğiniz zaman, yakınlarınız bile olsa adâletli davranın! Allâh'a verdiğiniz sözü yerine getirin! İşte Allâh'ın size emrettikleri bunlardır. Umulur ki düşünüp öğüt alırsınız.”⁴⁴⁸

“Yetimin malına, rüşd çağına erişinceye kadar, en güzel olanın dışında yaklaşmayın. Bir de verdiğiniz sözü yerine getirin. Çünkü verilen sözde sorumluluk vardır.”⁴⁴⁹

“Sarp yokuş nedir, sen bilir misin? O, köle âzâd etmek; yahut açlık gününde yemek yedirmektir. Yakınlığı olan bir yetime. Yahut yerde sürünen bir yoksula.”⁴⁵⁰

“O, seni yetim bulup barındırmadı mı? Seni şaşırmış bulup yol göstermedi mi? Seni yoksul bulup zengin etmedi mi? Öyleyse yetime sakın kötü davranma.”⁴⁵¹

“Dîni yalan sayanı gördün mü? İşte o, yetimi itip kakar; yoksulu doyurmaya önayak olmaz.”⁴⁵²

Hiz. Peygamber bir gün şehâdet parmağı ile orta parmağını göstererek şöyle buyurmuştur: “Kendisinin veya başkasının olan bir yetime bakan ile ben, cennette şu ikisi gibi olacağız.”⁴⁵³

5) Yoksullara Yardım Etmek

Ellerinde avuçlarında bir geçim vasıtası bulunmayan ve maişetlerini de kazanamayan yoksullara yardım etmek yine semâvî dinlerin ortak ilkelerindendir. Miskin'in çoğulu olan mesâkîn, çok fakir, zavallı kimseler demektir.

Kur'ân'ın birçok âyetinde mü'minler yoksullara yardım etmeye teşvik edilir. Zekâtın verileceği sekiz sınıftan ilk ikisi yoksullar ve miskinlerdir.⁴⁵⁴

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Sana Allah yolunda ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: ‘Hayır olarak vereceğiniz şey, önce ana-baba, yakınlar, yetimler, düşkünler ve yolda kalmışlar için olsun. Hayır olarak ne yaparsanız, şüphe yok ki Allah onu bilir.’”**⁴⁵⁵

448. En'âm, 6/152.

449. İsrâ, 17/34.

450. Beled, 90/12-16.

451. Duhâ, 93/6-9.

452. Mâûn, 107/1-3.

453. Buhârî, Talâk, 25, Edeb, 24; Müslim, Zühd, 42; Ebû Dâvûd, Edeb, 123; Tirmizî, Birr, 14.

454. Bk. Tevbe, 9/60.

455. Bakara, 2/215.

“Allâh’a kulluk edin ve O’na hiçbir şeyi ortak koşmayın! Anaya, babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaşa, yolda kalmışa ve sahip olduğunuz kölelere iyilik edin.”⁴⁵⁶

“Bilin ki ganîmet olarak aldığınız bir şeyin beşte biri Allâh’a, Rasûlü’ne ve ona yakınlığı olanlarla, yetimlere, düşkünlere ve yolda kalmışlara âittir.”⁴⁵⁷

Bir hadiste şöyle buyurulmuştur: “Dul ve miskinın yardımına koşan kimse, Allah yolunda savaşıp, sürekli namaz kılan ve hiç ara vermeden oruç tutan kimse gibidir.”⁴⁵⁸

6) İnsanlara Güzel Sözler Söylemek

İnsanlara güzel söz söylemek tevhid dinlerinin ortak değeridir. Nitekim Yüce Allah, Hz. Mûsâ’ya ve Hârûn’a, **“Firavun’a yumuşak söz söyleyin!”**⁴⁵⁹ buyurmuştur. İnsanların en zâlimi olan Firavun’a bile yumuşak davranılması istenince, diğer insanlara karşı inancı ne olursa olsun, tebliğ amacıyla nasıl bir diyalog içinde olmak gerektiği düşünülmelidir!

Hz. Muhammed ﷺ’den de, insanlarla görüşüp konuşmada en güzel davranış göstermesi istenmiştir. Âyetlerde şöyle buyrulur: **“Rabbinin yoluna, hikmetle ve güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel bir biçimde tartış! Çünkü Rabbin, yolundan sapanları en iyi bilendir ve O, doğru yolda olanları da en iyi bilendir.”**⁴⁶⁰

“Sen, Allâh’ın bahşettiği rahmet sayesinde, onlara yumuşak davranmıştın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, hiç kuşkusuz çevrenden dağılıp giderlerdi. Öyleyse onları affet ve onlar için (Allah’tan) bağışlanma dile!..”⁴⁶¹

7) Namazı Dosdoğru Kılmak

Namaz kılmak, zekât vermek de ilâhî dinlerin ortak emirlerindendir. Hz. İbrahim’in duâlarında namazdan sıkça söz etmesi,⁴⁶² Hz. Mûsâ’ya namazın

456. Nisâ, 4/36.

457. Enfâl, 8/41. Bk. Tevbe, 9/60; Nûr, 24/22; Haşr, 59/7.

458. Buhârî, Nafakât, 1, Edeb, 25, 26; Müslim, Zühd, 41; Tirmizî, Birr, 44; Nesâî, Zekât, 78.

459. Tâhâ, 20/44.

460. Nahl, 16/125.

461. Â-i İmrân, 3/159.

462. Bk. İbrâhim, 14/37, 40.

emredilmesi,⁴⁶³ Hz. Îsâ'nın, **“Hayatta olduğum sürece, Rabbim bana namazı ve zekâtı emir ve tavsiye etti.”**⁴⁶⁴ sözleri buna örnek verilebilir.⁴⁶⁵

8) Zekâtı Vermek

Zekât İslâm ümmetine farz kılındığı gibi önceki ümmetlere de genel olarak namazla birlikte farz kılınmıştır. Kur'ân'da İbrahim ﷺ ve oğulları İshak ve Yâkub'un doğru yolu gösteren önderler yapıldığı belirtildikten sonra şöyle buyrulur: **“Onlara iyilik yapmayı, namazı kılmayı ve zekâtı vermeyi vahyettik.”**⁴⁶⁶ İbrahim ﷺ'in diğer oğlu Hz. İsmâil'den de şöyle söz edilir: **“O, ailesine namazı ve zekâtı emreliyordu.”**⁴⁶⁷

Cenâb-ı Hak genel olarak, Tevrat'a uyan İsrâiloğulları'na da şöyle seslenir: **“Namazı kılın, zekâtı verin ve rükû edenlerle birlikte rükû edin.”**⁴⁶⁸ Hz. Mûsâ, yetmiş kişi ile Sînâ Dağı'na çıktığında, Yüce Allah kendisine şöyle buyurmuştur: **“Cezâma dilediğim kimseyi çarptırırım, rahmetim ise her şeyi kuşatmıştır. Onu sakınanlara, zekât verenlere ve âyetlerime inananlara yazacağım.”**⁴⁶⁹ Hz. Meryem, babasız dünyaya getirdiği Îsâ ﷺ konusunda sorulara cevap vermede sıkılınca, beşikteki geleceğin peygamberi Hz. Îsâ şöyle konuşmuştu: **“Nerede olursam olayım, Rabbim beni kutsadı ve yaşadığım sürece, bana namazı ve zekâtı emretti.”**⁴⁷⁰

9) Birbirinin Kanını Dökmek

Yahudiler arasında kısas uygulamasını bildiren âyette şöyle buyrulur: **“Biz onlara Tevrat'ta şöyle yazdık: Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş (karşılık ve cezâdır). Yaralar da kısasa tâbîdir. Kim bunu bağışlarsa, kendisi için o kefâret olur. Kim Allâh'ın indirdiği ile hükmetmezse işle onlar zâlimlerdir.”**⁴⁷¹

10) Birbirini Yurdundan Çıkarmamak

85. âyette, Yahudilerin İslâm'ın çıkışından önce Medîne'deki bozgunculuğundan söz edilir. Şöyle ki; Medîne yerlisi olan Evs ve Hazrec kabîleleri

463. Bk. Tâhâ, 20/14.

464. Meryem, 19/31; Âl-i İmrân, 3/43.

465. Ayrıca bk. Bakara, 2/43, 110; En'âm, 6/141; A'râf, 7/156; Tevbe, 9/103; Meryem, 19/31, 55.

466. Enbiyâ, 21/72-73.

467. Meryem, 19/55.

468. Bakara, 2/43.

469. A'râf, 7/156.

470. Meryem, 19/31.

471. Mâide, 5/45.

puta tapıyor ve aralarında zaman zaman savaşlar oluyordu. Yine Medîne'de bulunan üç Yahudi toplumundan Benî Kaynukâ ve Benî Nadîr, bunlardan Hazrec'i; Benî Kurayza ise Evs'i destekliyordu. Böylece savaşta iki Yahudi grubu da karşı karşıya geliyor, birbirini öldürüyor, yurtlarından çıkarıyor ve karşılıklı olarak esirler alınıyordu.

İşte Tevrat'a göre Yahudilerin putperestlerle işbirliği yapması, birbiriyle savaşması, kendi inancında olanları yurdundan çıkarması ve esir alması ya saklanmışken, bunu yapıyorlar ve esirleri de Tevrat'a uyarak mübâdele yoluyla veya fidye vererek kurtarıyorlardı. Böylece Kitabın bir bölümüne inanıp, bir bölümünü terk etmiş duruma düşüyorlardı. Yahudi toplumunda durum bu iken, İslâm tüm inanç sahiplerini birbirine bağladı.

Hadiste şöyle buyrulur: *“Mü'minlerin birbirini sevmeye, birbirine acı-mada ve birbirine destek olmada, benzeri tek beden gibi olmalarıdır. Bu bedenden bir organ hastalansa, diğer organlar ateşlenerek ve uykusuz ka-larak, hasta organa destek verirler.”*⁴⁷²

Buna göre yukarıdaki emirlerin bütün semâvî dinler gibi, İslâm'ın da uy-gulanmasını istediği esaslar olduğu görülür.

Tevrat'a göre On Emir Hz. Mûsâ'ya Sînâ'da iken önce sözlü, sonra taş levhâlara yazılı olarak verilmiştir. Günümüz Tevrat'ında bunlar şöyle sıralanır:

Tanrı'n Yahova Benim. Başka ilâh edinmeyeceksin. Tanrı'n ismini boş yere ağzına almayacaksın. Cumartesi gününü kutsal bileceksin. Zinâ etmeyeceksin. Hırsızlık yapmayacaksın. Komşuna karşı yalan şahitlik etmeyeceksin. Komşunun evine tamah etmeyeceksin.⁴⁷³

أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ فَلَا يَخَفُ عَنْهُمْ الْعَذَابُ
وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴿٨٦﴾

86- İşte bunlar âhiret karşılığında, dünya hayatını satın alan kimselerdir. Bu yüzden, onların azapları hafifletilmeyecek ve kendilerine yardım da edilmeyecektir.

472. Buhârî, Edeb, 27; Müslim, Birr, 66; Ahmed bin Hanbel, IV, 270.

473. Çıkış, 19-20, 24/12-18; Tesniye, 5/1-22; 32/15-16, 19; 34/1, 27-28; 25/16; Tesniye, 10/1-5; 20/2-17, 5/6-21; Ömer Faruk Harman, “On Emir”, TDV Ansiklopedisi, XXXIII, 347-350.

86. âyete göre, yukarıda belirtilen on emre uymamak ve kesin olarak verilen sözden dönmek, âhiret hayatını dünya hayatı ile değiştirmek anlamına gelir ki, bu duruma düşenlerin azâbının hafifletilmeyeceği belirtiliyor.

Âyetteki “dünya” kelimesi, “ednâ” ism-i tafdilinin (üstünlük sıfatı) müennesi olup “en yakın, pek alçak” anlamına bir sıfattır. Dünya hayatı, dünya göğü, dünya yurdu gibi tamlamalarda isimlere sıfat olarak kullanılmıştır. Osmanlıca terkibi ile “hayat-ı dünya”, “dünyanın hayatı” değil, dünya denilen hayat, yani aşağılık ve alçak hayat anlamındadır. Yahut bugün fiilen içinde bulunulan hayat olarak “en yakın bulunan hayat” demek olur.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur:

“Ama âyetlerimizi inkâr etmiş ve kâfir olarak can vermiş olanlara gelince; Allâh’ın, meleklerin ve insanların lâneti onların üzerinedir! Onlar sürekli olarak o lânetin içinde kalırlar; ne azapları hafifletilir ne de onlara göz açtırılır!”⁴⁷⁴

“Bunun sebebi şudur: Onlar dünya hayatını sevmişler ve onu âhirete tercih etmişlerdir. Allah da inkârcı toplumu doğru yola iletmez.”⁴⁷⁵

474. Bakara, 2/161-162.

475. Nahl, 16/107.

﴿ BÂB 11 ﴾

RÛHU'L-KUDÛS, İSRÂİLOĞULLARI'NIN
İNCİL'İ VE KUR'ÂN'I İNKÂR ETMESİ

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَقَفَّيْنَا مِنْ بَعْدِهِ بِالرُّسُلِ وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ أَفَكُلَّمَا جَاءَكُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَى أَنْفُسُكُمْ اسْتَكْبَرْتُمْ فَفَرِيقًا كَذَّبْتُمْ وَفَرِيقًا تَقْتُلُونَ ﴿٨٧﴾ وَقَالُوا قُلُوبُنَا غُلْفٌ ۚ بَلْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَقَلِيلًا مَّا يُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾ وَلَمَّا جَاءَهُمْ كِتَابٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ ۖ وَكَانُوا مِنْ قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا ۖ فَلَمَّا جَاءَهُمْ مَا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ ۖ فَلَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٨٩﴾ بِسْمَا اسْتَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ أَنْ يَكْفُرُوا بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ بَغْيًا أَنْ يَنْزِلَ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ ۖ فَبَآئٍ بِغَضَبٍ عَلَى غَضَبٍ ۚ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُهِينٌ ﴿٩٠﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ آمِنُوا بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا نُوْمِنُ بِمَا أَنْزَلَ عَلَيْنَا وَيَكْفُرُونَ بِمَا وَرَاءَهُ وَهُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَهُمْ ۚ قُلْ فَلِمَ تَقْتُلُونَ أَنْبِيَاءَ اللَّهِ مِنْ قَبْلُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٩١﴾ وَلَقَدْ جَاءَكُمْ مُوسَى بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ ﴿٩٢﴾ وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ ۚ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاسْمَعُوا ۚ قَالُوا سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَأَشْرَبُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ ۚ قُلْ بِسْمَا يَأْمُرُكُمْ بِهِ إِيْمَانُكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٩٣﴾ قُلْ إِنْ كَانَتْ لَكُمْ الدَّارُ الْآخِرَةُ عِنْدَ اللَّهِ خَالِصَةً مِنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوْا الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٩٤﴾ وَلَنْ يَتَمَنَّوَهُ أَبَدًا بِمَا قَدَّمْتُمْ إِلَيْهِمْ ۚ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿٩٥﴾

وَلَتَجِدَنَّهُمْ أَحْرَصَ النَّاسِ عَلَى حَيَوَةٍ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا يَوَدُّ أَحَدُهُمْ
لَوْ يُعَمَّرُ أَلْفَ سَنَةٍ وَمَا هُوَ بِمُزَحِّزِهِ مِنَ الْعَذَابِ أَنْ يُعَمَّرَ وَاللَّهُ بَصِيرٌ
بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿٩٦﴾

87- Andolsun Biz Mûsâ'ya Kitab'ı verdik, arkasından da peygamberler gönderdik. Meryem oğlu Îsâ'ya da apaçık mucizeler verdik ve onu Rûhu'l-kudûs (Cebrâil) ile destekledik. Size ne zaman nefislerinizin hoşlanmadığı bir emirle bir peygamber gelse, her defasında ona karşı büyük yükük taslarsınız. Onlardan bir kısmını yalanlar, bir kısmını da öldürürsünüz.

88- (Yahudiler), "Kalplerimiz perdelidir." dediler. Hayır, küfür ve isyanları sebebiyle Allah onlara lânet etmiştir. Bu yüzden pek azı îmân eder.

89- Daha önce onlar kâfirlere karşı zafer kazanmayı isteyip dururken, kendilerine Allah katından, ellerindeki (Tevrat'ı) doğrulayan bir kitap gelip de, (Tevrat'tan) öğrendikleri bilgileri karşılarında görünce onu inkâr ettiler. İşte Allâh'ın lâneti böyle kâfirlerin üzerinedir!

90- Uğruna kendilerini sattıkları şey ne kadar çirkindir ki onlar, Allâh'ın kullarından dilediğine lûtfuyla vahiy indirmesini kıskanarak, Allah ne indirdiyse hepsini inkâr ettiler. İşte bu yüzden gazap üstüne gazaba uğradılar. Ayrıca kâfirler için alçaltıcı bir azap vardır.

91- Onlara, "Allah ne indirdiyse ona îmân edin!" denildiği zaman, "Biz, sadece bize indirilene inanırız." dediler ve ondan başkasını inkâr ettiler. Oysa o (Kur'ân), onların yanlarında bulunanı (Tevrat'ı) doğrulayan gerçektir. De ki: "Eğer siz gerçekten inanıyor idiyse, daha önce, Allâh'ın peygamberlerini niçin öldürüyordunuz?"

92- Andolsun Mûsâ size apaçık mucizeler getirmişti de o yanınızdan ayrılınca, kendinize zulmederek o buzağıya tapmıştınız.

93- Hani bir zamanlar, Tûr Dağı'nı üzerinize kaldırarak, Tevrat'a göre yaşayacağınıza dâir sizden söz almış ve "Size

verdiğimiz Kitab'a sımsıkı sarılın ve ona kulak verin!" demiştik. Onlar, "İşittik ve isyan ettik." dediler. İnkârları yüzünden, o buzağı sevgisini kalplerinde besleyip büyüttüler. De ki: "Eğer inanıyorsanız, îmânınız size ne kötü şeyler emrediyor?"

94- De ki: "Allah katında âhiret yurdu, başkalarına değil de sadece size âit ise, bu inancınızda da samimî iseniz, hemen ölümü isteyin!"

95- Fakat onlar, elleriyle önceden yaptıkları işler yüzünden ölümü hiçbir zaman isteyemezler. Allah ise zâlimleri bilir.

96- Elbette sen onları yaşamaya karşı insanların en düşkününü bulursun. Onlardaki hırs müşriklerde bile yoktur! Onlardan her biri ister ki bin yıl yaşatılsın! Oysa uzun yaşaması kendisini azaptan uzaklaştıracak değildir. Allah onların neler yapmakta olduklarını görmektedir.

87. âyette, Hz. Mûsâ'ya Tevrat'ın verildiği, ondan sonra çeşitli peygamberlerin gönderildiği, İsâ'ya apaçık mucizelerin verildiği ve kendisinin Rûhu'l-kudûs ile desteklendiği bildirilmektedir. Ancak İsrâiloğulları'na ne zaman hoşlarına gitmeyecek bir emirle bir peygamber gelse, büyüklük taslayıp bir kısmını yalanladıkları, bir kısmını da öldürdükleri haber verilmektedir. **"Biz onu Rûhu'l-kudûs ile destekledik."** ilâhî ifâdesindeki "onu" zamirinin bir önceki cümlede Hz. İsâ'dan söz edildiği için ona gitmesi Arap dili kurallarına uygundur.

RÛHU'L-KUDÛS

En kuvvetli görüşe göre, Rûhu'l-kudûs ile kastedilen Cebrâil ﷺ'dir. Lekelenmesi mümkün olmayan tertemiz ruh demektir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **"De ki: Onu, îmân edenleri güçlendirmek, kendilerini Allâh'a teslim edenleri doğru yola ulaştırmak ve onlara müjde olmak üzere onu, Rûhu'l-kudûs, Rabbinden gerçek olarak indirdi."**⁴⁷⁶ Kur'ân'ı indiren Cebrâil ﷺ olduğuna göre, Rûhu'l-kudûs onun bir sıfatı olduğu anlaşılmaktadır.

“Meryem oğlu Îsâ’ya da apaçık mucizeler verdik ve onu Rûhu’l-kudüs ile destekledik.”⁴⁷⁷

“O zaman Allah şöyle diyecek: ‘Ey Meryem oğlu Îsâ! Senin ve annenin üzerindeki nîmetimi hatırla! Hani, seni Rûhu’l-kudüs ile desteklemiştım, hem beşikteyken hem de yetişkinlik çağında insanlarla konuşurdun.’”⁴⁷⁸

Cebrâil عليه السلام’ın diğer bir sıfatı da Rûhu’l-emîn’dir. Güvenilen ruh demektir. İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“De ki: Uyarıcılardan olman için onu senin kalbine er-Rûhu’l-emîn indirdi.”⁴⁷⁹**

“Kitap’ta Meryem’i de an. Hani o, ailesinden ayrılarak doğu tarafında bir yere çekilmişti. Sonra onlarla kendi arasına bir perde çekti. Biz ona rûhumuzu (Cebrâil’i) gönderdik; o, ona tam bir insan şeklinde göründü.”⁴⁸⁰

Cebrâil عليه السلام’ın bazen peygamberleri desteklemek üzere insanlara yardım ettiği de olur. Nitekim Ebû Hüreyre’nin Hz. Âişe’den naklettiğine göre; Allâh’ın elçisi, İslâm’ı savunan şâir Hassan bin Sâbit için, **“Allâhım! Senin nebîni savunan Hassan’ı, Rûhu’l-kudüs ile destekle.”** diye duâ etmiştir.⁴⁸¹ Hassan da bir şiirinde, **“Cibril bize Allâh’ın bir elçisidir, Rûhu’l-kudüs bizimledir, onun bir dengi yoktur.”** demiştir.⁴⁸² Bütün bu deliller, Rûhu’l-kudüs’ün Cebrâil عليه السلام olduğunu gösterir.

88. âyette, “gulf” sözcüğü; perdeli demektir. İlgili âyette şöyle buyrulur: **“Verdikleri sözden dönmeleri, Allâh’ın âyetlerini inkâr etmeleri, haksız yere peygamberleri öldürmeleri ve ‘kalplerimiz perdelidir.’ demeleri yüzünden (Biz onları cezâlandırdık). Doğrusu Allah, onların kalplerini inkârları yüzünden mühürlemiştir. Bu yüzden pek azı dışında onlar îmân etmezler.”⁴⁸³**

Perdeli kalp; Allah’la ahdini bozmuş, inkârcı kalpler demektir. Hz. Peygamber, Yahudilere Kur’ân’ı okuyup, onları düşünmeye davet ettikçe, onlar işittiklerinin kendi ellerindeki Tevrat’la aynı kaynaktan geldiğini anladıkları

477. Bakara, 2/253.

478. Mâide, 5/110.

479. Şuarâ, 26/193-194.

480. Meryem, 19/16-17.

481. Bk. Buhârî, Menâkıb, 16, İlm, 68, Bed’ü’l-halk, 6; Müslim, Fazâilu’s-Sahâbe, 151, 152.

482. İbn Kesîr, age, I, 86, 122; Müslim, Fazâilu’s-Sahâbe, 157.

483. Nisâ, 4/155.

hâlde, sırf son peygamberin kendi milletlerinden değil de Araplardan gelmesi sebebiyle inkârlarını sürdürmüşlerdir. Hz. Peygamber'e de, "Bizim kalple-
rimiz, senin söylediklerine kapalıdır, perdelidir." demişlerdi.

Bir hadiste gulf sözcüğünden sonra "hitân (sünnet olma)" kelimesi ge-
çer ki, İbrahim عليه السلام'ın sünneti olan "çocuk sünnet ettirme" anlamındadır.⁴⁸⁴
İslâm'da ve Yahudilikte hitân uygulaması yer almışken, Hristiyanlık bunu
"kalbin perdesi (sünneti)" olarak yorumlamış ve çocukları sünnet ettirme
uygulamasını bırakmıştır.⁴⁸⁵

Geçmişî Hz. İbrahim'e kadar varan sünnet uygulaması, câhiliye dönemi
arapları arasında da devam edegelen bir âdetti. "Hitânân" sünnet edilen iki
yer anlamında hem erkek hem kadın için kullanılır. Olgunluk çağına gelen
kişilerde, bunların birbirine temas etmesi guslü gerektirir.⁴⁸⁶

Hz. Peygamber her insan fıtratına uygun olan temizlik konularını şöyle
belirtmiştir: *"Ağız su ile yıkayıp temizlemek, burna su çekip temizlemek,
bıyıkları kısaltmak, tırnakları kesmek, koltuk altı kıllarını gidermek, etek-
teki kılları gidermek ve sünnet olmak."*⁴⁸⁷

Hz. Peygamber bu konu ile ilgili hadislerinde şöyle buyrulur: *"Hiç şüp-
hesiz ilk misafir edinen, ilk defa iç çamaşır giyen ve ilk kez sünnet olan
İbrahim peygamberdir."*⁴⁸⁸ Ondan sonra bütün peygamberlerde sünnet uy-
gulaması devam etmiş ve Hz. Peygamber gelince, o da bu sünneti sürdür-
müştür.

*"Dört şey vardır ki, bunlar peygamberlerin sünnetlerindendir: Sünnet
olmak, güzel koku sürünmek, misvak kullanmak (dişleri temizlemek) ve
evlenmek."*⁴⁸⁹

Hz. İbrahim'in seksen yaşlarında Kaddüm köyünde sünnet olduğu
rivâyet edilir.⁴⁹⁰

Rivâyete göre peygamberlerin bâzıları sünnetli olarak dünyaya gelmiş-
tir. Bunların sayısı 10-17 kadardır. Süyûtî bunların bir bölümünü bir şiirle

484. Bk. Dârimî, Mukaddime, 2/5.

485. Tecrid-i Sarih Terc. IX, 112; krş. K. Mukaddes, Yaratılış, 17/10; Levililer, 12/3; Tesniye, 30/6; Ye-
remya, 9/26.

486. Buhârî, Gusl, 28; Müslim, Hayz, 8; Ebû Dâvûd, Tahâre, 81, 83.

487. Buhârî, Libâs, 51, 63, 64; Müslim, Tahâre, 49; Ebû Dâvûd, Tereccül, 16; Tirmizî, Edeb, 14.

488. Mâlik, Muvatta, Sıfatü'n-nebî, 4.

489. Tirmizî, Ahmed bin Hanbel.

490. Buhârî, Enbiyâ, 80; Müslim, Fazâil, 151.

ifâde etmiştir. Bunlar: Âdem, Şit, Nûh, Sam, İdrîs, Mûsâ, Sâlih, Lût, Yusuf, Şuayb, Yunus, Süleyman, Yahyâ ve Îsâ ﷺ. Şiirin sonunda “Hatem” kelimesi Hz. Peygamber’i ifâde eder. Çünkü onun da sünnetli doğduğu nakledilir.⁴⁹¹

Bâzı rivâyetlerde doğumunun yedinci gününde dedesi Abdülmutalib bir ziyafet vererek Hz. Peygamber’i sünnet ettirmiştir. Çünkü İslâm öncesi sünnet Araplar arasında bir hijyen tedbiri olarak uygulanıyordu.⁴⁹²

Hız. Peygamber İslâm’a girenlere, ileri yaşlarda da olsa, hatta 80 yaşlarında bile olsa: “Üzerinizdeki İslâm’ın hoşlanmadığı fazla kılları gider ve sünnet ol!” buyururdu.⁴⁹³

Tevrat’ın Tekvîn bölümünde erkeklerin sünnet edilmesi konusunda Hz. İbrahim’e hitâb edilerek şöyle denir: “Seninle ve soyunla yaptığım antlaşmanın bir şartı şudur: Aranızdaki erkeklerin hepsi sünnet edilecek. Sünnet olmalısınız, sünnet aramızdaki antlaşmanın belirtisi olacak. Evinizde doğmuş veya soyunuzdan olmayan bir yabancidan satın alınmış köleler dahil sekiz günlük her erkek çocuk sünnet edilecek. Gelecek kuşaklarınız boyunca bu uygulama sürecektir... Bedeninizdeki bu belirti sonsuza dek sürecektir antlaşmamın simgesi olacak.”⁴⁹⁴

وَلَمَّا جَاءَهُمْ كِتَابٌ مِّنْ عِندِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ^{٤٩١} وَكَانُوا مِنْ قَبْلُ
يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا^{٤٩٢} فَلَمَّا جَاءَهُمْ مَا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ^{٤٩٣} فَلَعَنَهُ
اللَّهُ عَلَى الْكَافِرِينَ^{٤٩٤} بِئْسَمَا اشْتَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ أَنْ يَكْفُرُوا بِمَا أَنْزَلَ
اللَّهُ بَغْيًا أَنْ يَنْزِلَ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ^{٤٩٥} فَبَاءُوا بِغَضَبٍ
عَلَى غَضَبٍ^{٤٩٦} وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُّهِينٌ^{٤٩٧}

89- Daha önce onlar kâfirlere karşı zafer kazanmayı isteyip dururken, kendilerine Allah katından, ellerindeki (Tevrat’ı) doğrulayan bir kitap gelip de, (Tevrat’tan) öğrendikleri bilgileri karşılarında görünce onu inkâr ettiler. İşte Allâh’ın lâneti böyle kâfirlerin üzerinedir!

491. İbn-i Haldûn, Mukaddime, İstanbul 1970, II, 400; Ahmed Cevdet Paşa, Kısas-ı Enbiyâ, İstanbul 1972, I, 59.

492. Muhammed Hamidullah, İslâm Peygamberi, Terc. Sâlih Tuğ, İstanbul 1973, s. 291.

493. Kenzü'l-Ummâl, I, 263.

494. Tekvîn, 17/10-13.

90- Uğruna kendilerini sattıkları şey ne kadar çirkindir ki onlar, Allâh'ın kullarından dilediğine lûtfuyla vahiy indirmesini kıskanarak, Allah ne indirdiyse hepsini inkâr ettiler. İşte bu yüzden gazap üstüne gazaba uğradılar. Ayrıca kâfirler için alçaltıcı bir azap vardır.

89-90. âyetlerde, Medîne'deki Yahudilerin ellerindeki Tevrat'ta yer alan bilgileri, Hz. Peygamber'e gelen Kur'ân'da görünce, bunu kıskanarak inkâr ettikleri, bu yüzden de Allâh'ın lânetine uğradıkları belirtilir. Çünkü onlar son bir peygamberin geleceğini biliyorlar, ancak bunun önceki peygamberler gibi, kendi aralarından çıkacağına inanıyor ve müşrik olan düşmanlarını, onun önderliğinde Âd ve İrem kavimlerinin katledildiği gibi, katledeceklerini söylüyorlardı. Böylece Kur'ân'ı inkâr ederek, kendilerini ne kötü bir şey karşılığında sattıklarına vurgu yapıyor.

Kur'ân-ı Kerîm'in çeşitli âyetlerinde, kâfirlerin isâbetsiz alışveriş yapıp, kendilerini değersiz menfaatler karşılığında sattıkları belirtilir. Ezcümle: **“Doğru yola karşılık sapıklığı satın almak,”**⁴⁹⁵ **“Âhirete karşılık dünya hayatını satın almak,”**⁴⁹⁶ **“İmâna karşılık inkârı almak,”**⁴⁹⁷ bunlardandır.

Allâh'a kesin olarak verilen sözden dönmek de bu niteliktedir. İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Hani Allah, kendilerine kitap verilenlerden, ‘Bu kitabı insanlara mutlaka açıklayacak, onu asla gizlemeyeceksiniz’ diye söz almıştı. Onlar ise, bu sözü önemsemeyip arkalarına attılar ve onu az bir bedelle değiştiler. Yaptıkları alışveriş ne kadar kötüdür!”**⁴⁹⁸

“Onlar Allâh'ın âyetlerini az bir dünya menfaati karşılığında sattılar da, Allah yolundan men ettiler. Gerçekten onların yapmakta oldukları şeyler ne kötüdür!”⁴⁹⁹

Yahudiler Allah ﷻ son peygamberi Kureyş'ten gönderince kıskandılar ve karşı çıktılar. Yukarıdaki iki âyet, onların bu ruh hâllerini yansıtmaktadır. Oysa Kureyş'ten olan Hz. Muhammed ﷺ Hz. İbrahim'in oğullarından İsmâil عليه السلام'ın soyundandır. Bir önceki peygamberler olan Hz. İsâ,

495. Bakara, 2/16, 175.

496. Bakara, 2/86.

497. Âl-i İmrân, 3/177.

498. Âl-i İmrân, 3/187.

499. Tevbe, 9/9.

Zekerîyyâ ve Yahyâ ﷺ gibi peygamberler İsrâîloğulları'ndan olup, onlar da Hz. İbrahim'in soyundandır. Kısaca, Hz. Îsâ'nın anne tarafından soyu ile Hz. Muhammed'in soyu yukarıda, Hz. İbrahim'de birleşmektedir. İbrahim ﷺ ise ne Yahudi ne de Hristiyan'dır. O, Allâh'ı bir tanıyan hanîf dînine mensup büyük bir peygamberdir.⁵⁰⁰

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ اٰمِنُوْا بِمَاۤ اَنْزَلَ اللّٰهُ قَالُوْا نُوْمِنُۢ بِمَاۤ اُنْزِلَ عَلَيْنَا وَنَكْفُرُوْنَ بِمَاۤ وَّرَآءَهُۥ وَهُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًاۢ لِّمَاۤ مَعَهُمْ۟ ۗ قُلْ فَلِمَ تَقْتُلُوْنَ اَنْبِيَآءَ اللّٰهِ مِنْ قَبْلُۙ اِنْ كُنْتُمْ مُّؤْمِنِيْنَ ﴿٩١﴾ وَلَقَدْ جَآءَكُمْ مُّوسٰى بِالْبَيِّنٰتِ ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْۢ بَعْدِهٖ وَاَنْتُمْ ظَالِمُوْنَ ﴿٩٢﴾

91- Onlara, “Allah ne indirdiyse ona îmân edin!” denildiği zaman, “Biz, sadece bize indirilmiş olana inanırız.” dediler ve ondan başkasını inkâr ettiler. Oysa o (Kur’ân), onların yanlarında bulunanı (Tevrat’ı) doğrulayan gerçektir. De ki: “Eğer siz gerçekten inanıyor idiyse, daha önce, Allâh’ın peygamberlerini niçin öldürüyordunuz?”

92- Andolsun Mûsâ size apaçık mucizeler getirmişti de o yanınızdan ayrılınca, kendinize yazık ederek o buzağıya tapmıştınız.

91-92. âyete göre, Yahudilere ve diğer ehl-i kitaba, “Hz. Muhammed’e indirilene inanın, onu onaylayın ve ona uyun”, denilince; onlar “Bize Tevrat ve İncil’den indirilene îmân etmemiz yeterlidir. Biz yalnız bunları ikrar ederiz.” derler ve daha sonra gelen son dîni inkâr ederler. Bu âyet, son din olan İslâm’ı kabul etmenin ehl-i kitap için de gerekli olduğunu ifâde etmektedir. Onlar kendi dönemlerindeki peygamberlere de samimî olarak inanmamış, onlara eziyet etmişler, hatta onlardan bâzılarını öldürecek kadar ileri gitmişlerdi. İsrâîloğulları, Hz. Mûsâ kendilerine mucizelerle geldiği hâlde, puta tapma inancını tam olarak bırakamamış, onun Tûr’a çıkışı sırasında buzağıya tapmaktan kendini alamamıştı. Bu tür davranış îmanla bağdaşmaz.

Kur’ân-ı Kerîm çeşitli âyetleriyle, daha önce gelen Tevrat ve İncil’i onayladığını bildirir. Şu âyetler buna örnek verilebilir: **“O, sana kitabı, kendinden**

öncekileri doğrulamak üzere, gerçek olarak indirmiştir; gerçekten O, daha önce de, insanları doğru yola ulaştırmak için, Tevrat'ı ve İncil'i indirmişti. O, Furkan'ı da indirmiştir. Allâh'ın âyetlerini inkâr edenlere gelince; onlar için şiddetli bir azap vardır. Çünkü Allah, çok güçlü olan, oç alandır.”⁵⁰¹

“Hani Meryem oğlu İlsâ da, ‘Ey İsrâiloğulları! Ben hiç şüphesiz, Allâh'ın benden önce gelmiş olan Tevrat'ı doğrulamak ve benden sonra gelecek olan Ahmed adında bir Peygamber'i müjdelemek üzere, size gönderilmiş olan elçisiyim.’ demişti. Ancak o, kendilerine apaçık deliller getirdiğinde, onlar, ‘Bu, apaçık bir büyüdür.’ demişlerdi.”⁵⁰²

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ
وَأَسْمِعُوا قَالُوا سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَأَشْرَبُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ
قُلْ بِئْسَمَا يَأْمُرُكُمْ بِهِ إِيمَانُكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٩٣﴾

93- Hani bir zamanlar, Tûr Dağı'nı üzerinize kaldırarak, Tevrat'a göre yaşayacağınıza dâir sizden söz almış ve “Size verdiğimiz kitaba sımsıkı sarılın ve ona kulak verin!” demiştik. Onlar, “İşittik ve isyan ettik.” dediler. İnkârları yüzünden, o buzağı sevgisini kalplerinde besleyip büyüttüler. De ki: “Eğer inanıyorsanız, îmânınız size ne kötü şeyler emrediyor?”

93. âyette, Hz. Mûsâ Tûr Dağı'na çıkınca, geride kalan kavminin yeni- den şirke döndüğü anlatılır. Hz. Mûsâ, İsrâiloğulları'ndan seçtiği yetmiş ki- şiyle Tûr Dağı'na çıkarken, geride kalanların başına kardeşi Hârûn'u bırak- mıştı. Toplumun içinde bulunan Sâmirî adlı bir kuyumcu, topladığı altınları eriterek bir buzağı heykeli yapmış ve rüzgâra karşı konulduğunda garip ses- ler çıkarmasını sağlamıştı. Mısır bölgesinin sığır cinsini kutsal sayarak, Apis öküzüne taptığı bilinir. İşte eskiden kalan bu inancı Sâmirî bu yolla canlan- dırmış, Hz. Mûsâ, Sînâ'da iken toplumu şaşırtmıştı. Öyle ki, Hârûn عليه السلام da buna engel olamamış, Hz. Mûsâ Tûr'dan dönüşünde, gördüğü bu manzara karşısında fevkalâde üzülmüş, konuyu kardeşi Hârûn'la tartışmıştır. Âyetteki, “Buzağı, onların kalplerine içirildi.” ifâdesi, eşsiz bir istiâre örneğidir. İshrâb;

501. Âl-i İmrân, 3/3-4.

502. Saf, 61/6.

bir şeyin başka bir şeye karışması, ya da içirmek demektir. Âyette buzağı sevgisinin, suyun bedene karışması gibi, kalplerine yerleştiği ve bu sevginin âdeta onlara içirildiği sözleriyle, bu inancın kalplerine yerleştiği anlatılmak istenmiştir.⁵⁰³

İsrâiloğulları'nın uyarıldığı başka âyetlerde şöyle buyrulur: **“Hani bir zamanlar Tûr Dağı'nı üzerinize kaldırarak sizden (Tevrat'a uyacağınıza dâir) kesin bir söz almış ve ‘Size verdiğimiz kitaba bütün gücünüzle sarılın ve onda bulunanları dâimâ hatırlınızda tutun: Umulur ki korunursunuz! (demiştik).’ Ancak siz, bunun ardından yine sözünüzden döndünüz. Eğer üzerinizde, Allâh'ın lûtuft ve merhameti olmasaydı, şüphesiz en büyük zarara uğrayanlardan olurdunuz.”**⁵⁰⁴

“Ey İsrâiloğulları! Size verdiğim nîmetimi hatırlayın. Bana verdiğiniz sözü tutun ki, Ben de size verdiğim sözü tutayım. O hâlde yalnız Benden korkun!”⁵⁰⁵

قُلْ إِنْ كَانَتْ لَكُمْ الدَّارُ الْآخِرَةُ عِنْدَ اللَّهِ خَالِصَةً مِنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوْا الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٩٤﴾ وَلَنْ يَتَمَنَّوْهُ أَبَدًا بِمَا قَدَّمْتُمْ أَيْدِيَهُمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿٩٥﴾ وَلَتَجِدَنَّهُمْ أَحْرَصَ النَّاسِ عَلَى حَيَوَةٍ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا يَوَدُّ أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ أَلْفَ سَنَةٍ وَمَا هُوَ بِمُزَحِّزِهِ مِنَ الْعَذَابِ أَنْ يُعَمَّرَ ۗ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿٩٦﴾

94- De ki: “Allah katında âhiret yurdu, başkalarına değil de sadece size âit ise, bu inancınızda da samimî iseniz, hemen ölümü isteyin!”

95- Fakat onlar, elleriyle önceden yaptıkları işler yüzünden ölümü hiçbir zaman isteyemezler. Allah ise zâlimleri bilir.

96- Elbette sen onları yaşamaya karşı insanların en düşkününü bulursun. Onlardaki hırs müşriklerde bile yoktur! Onlardan her biri ister ki bin yıl yaşatılsın! Oysa uzun yaşaması kendisini azaptan uzaklaştıracak değildir. Allah onların neler yapmakta olduklarını görmektedir.

503. S. Ateş, Çağdaş Tefsir, I, 198. krş. İncil, Matta, 23/29-32.

504. Bakara, 2/63-64.

505. Bakara, 2/40.

94-96. âyetlere göre, mâdemki Yahudiler âhiret yurdunun yalnız kendilerine âit olduğunu iddiâ ediyorlar, o zaman ölümü temenni edip, bir an önce oraya kavuşmayı istesinler. Tabii ki onlar böyle bir istekte bulunamazlar, hatta onlardan her biri dünyada bin yıl yaşamak ister. Bu âyetlerde onların bu iddiâsına kendilerinin de inanmadığı anlatılmak istenmiştir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Onlar: ‘Yahudilerden ve Hristiyanlardan başkası asla cennete girmeyecek.’ dediler. Bu, onların kuruntusudur! De ki: ‘Eğer gerçekten doğru söylüyorsanız, delilinizi getirin!’ Hayır! Her kim işini güzel yaparak, bütün benliğini Allâh’a teslim ederse, onun ecir Rabbi katındadır. Onlar için bir korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.”**⁵⁰⁶

“Bir de: ‘Sayılı birkaç gün dışında bize asla ateş dokunmayacak!’ dediler. De ki: ‘Böyle olacağına dâir Allah katından bir söz mü aldınız? -ki Allah verdiği sözden dönmez- yoksa Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?’”⁵⁰⁷

“Yahudiler ve Hristiyanlar, ‘Biz Allâh’ın oğulları ve sevdikleriyiz.’ dediler. (Onlara) de ki: ‘Öyleyse, Allah, günahlarınızdan dolayı sizi niçin cezâlandırıyor?’ Hayır, siz, O’nun yarattıklarından birer insansınız. Bu yüzden O, dilediğini bağışlar, dilediğini de cezâlandırır. Göklerin, yerin ve bu ikisi arasındakilerin mülkü Allâh’ındır. Son varış O’nadır!”⁵⁰⁸

Âhiret yurdunun ve cennetin yalnız kendilerine âit olduğunu iddiâ eden Yahudiler için hadiste şöyle buyrulur: **“Eğer Yahudiler ölümü isteselerdi, ölürlere ve cehennemdeki yerlerini görürlerdi. Yine onlar Allâh’ın Rasûlü ile lânetleseydiler, aile ve malları yok olmuş olarak geri dönerlerdi.”**⁵⁰⁹

Necran Hristiyanları da, Hz. Peygamber’le görüşmelerinde, “mübâhele (yalancı olanın ölmesi veya kahrolması için karşılıklı yeminleşme)”ye davet edilmiş, onlar da bunu göze alamamışlardı. İlgili âyetle şöyle buyrulur:

“Kim, sana gelen bu bilgiden sonra, seninle bu konuda tartışmaya kalkarsa, de ki: Gelin, oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, kendimizi ve kendinizi çağıralım, sonra da

506. Bakara, 2/111-112.

507. Bakara, 2/80.

508. Mâide, 5/18.

509. Ahmed bin Hanbel, I, 248; İbn Kesir, age, I, 90.

lânetleşelim ve böylece Allâh'ın lâneti yalancılara üzerine olsun, diyelim."⁵¹⁰

Yukarıdaki âyet, Necran Hristiyanlarından Medîne'ye gelip, Hz. Peygamber'le görüşen 60 kişilik heyetle ilgili olarak inmiştir. Görüşme sırasında Hristiyan heyet içinden kimi "Îsâ Allah'tır.", kimi "Îsâ Allâh'ın oğludur." kimi "Îsâ üçten biridir." diyordu. Allâh'ın Rasûlü onları gerçeği kabule, İslâm'a girmeye davet etti. Onlar, "Peki Îsâ'nın babası kimdir, ya Muhammed?" dediler. Allâh'ın Rasûlü sustu. İşte bunun üzerine Allah Teâlâ Âl-i İmrân sûresinin başından seksen küsur âyeti indirdi. Bu görüşmelerden bir sonuç alınamayınca, Hz. Peygamber, yukarıdaki âyette belirtilen şekilde onlara lânetleşme teklif etti, fakat Necranlılar buna da yanaşmadılar.

İbn-i İshak, bu lânetleşme olayını şöyle nakleder: "Allâh'ın Rasûlü, onları, gerçeği kabul etmedikleri takdirde mülâaneye davet edince Hristiyan heyet kendi aralarında şöyle konuştular: 'Muhammed'in, peygamber olduğunda şüphe yoktur. Eğer biz onunla lânetleşmeye girersek, bir peygamberin lânet okuduğu kavim mahvolur.' Ertesi gün Hz. Peygamber'e gelip şöyle dediler:

"Ey Muhammed, biz sana lânet etmeyiz. Sen kendi dîninde kal, biz de kendi dînimizde kalalım. Yalnız bize râzı olduğun bir elçi gönder de, ayrılığa düştüğümüz konularda aramızda hüküm versin."

Hz. Peygamber bunun üzerine Necran'a Ebû Ubeyde'yi gönderdi ve kendisi hakkında, "Ebû Ubeyde bu ümmetin emindir (güvenilir kişisidir)." buyurdu.⁵¹¹

Taberî şöyle demiştir: "Allâh'ın Rasûlü ile mübâheleye çıkanlar, evlerine döndükleri zaman ne çocuklarını, ne de mallarını göremezlerdi, hepsi mahvolup giderdi."⁵¹² Yahudi ve Hristiyanların Allah nezdinde ve âhirette ayrıcalıklı oldukları iddiâsını reddeden çeşitli âyetler inmiştir.⁵¹³

ÖLÜMÜ TEMENNİ ETMEK

Allah Teâlâ'nın her insan için belirlediği bir ecel vardır. Onun vakti gelmeden ölüm olmaz. Ecel ne öne alınır, ne geri bırakılır. Bu yüzden ölümü erken temenni etmek, birtakım sorumluluklardan kurtulmak, imtihan sürecini kesintiye uğratmak gibi sakıncaları beraberinde getirir. Bu yüzden genel

510. Âl-i İmrân, 3/61.

511. Bk. İbn Hişam, Sîre, I, 657; Süleyman Ateş, Çağdaş Tefsir, II, 56, 57.

512. İbn Kesîr, Tefsir, I, 127, 128.

513. Bk. Bakara, 2/111; Âl-i İmrân, 3/61; Cuma, 62/6.

olarak İslâm'da ölümü temenni etmek yasaklanmıştır. Ancak bâzı olağanüstü durumlarda buna izin verildiği de olmuştur. Hz. Peygamber'in "erzelü'l-umur" durumuna düşmekten Allâh'a sığınması, fitneye düşmeden bu dünyadan ayrılmayı temenni etmesi buna örnek verilebilir.

Enes ؓ'ten rivâyete göre, Rasûlullah ﷺ şöyle buyurmuştur: "Sizden biriniz, karşılaştığı sıkıntı sebebiyle ölümü temenni etmesin. Mutlaka bunu yapmak zorunda kalırsa, şöyle desin: 'Ey Rabbim! Hakkımda hayat hayırlı ise beni yaşat, ölüm hayırlı ise canımı al!'"⁵¹⁴

İmam Mâlik Muvatta'da, Rasûlullah ﷺ'in şöyle duâ ettiğini nakletmiştir: "Yâ Rabbi, Sen'den bana hayırlı işlerin fiilini, kötü işlerin terkini, fakirlerin sevgisini müyesser kılmanı temenni ediyorum. İnsanlar arasında bir fitne yaratacaksan, beni yanına al, fitneye karışmamış olarak dünyadan ayrılayım." Hz. Ömer'in de şöyle duâ ettiğini kaydeder: "Ey Rabbim, yaşımla ilerledi, kuvvetim zayıfladı, raiyyetim her tarafa yayıldı. Artık fazla zarara düşmeden, ölçümü kaçırmadan beni yanına al."⁵¹⁵

Ölümü temenni etmenin yasaklanma sebebi, kadere karşı bir çeşit karşı gelme ve dünyaya âit imtihan ve görevlerden bir an önce kaçma ve kurtulma kararıdır. Çünkü insanoğlu dünyaya imtihan için gelmiştir, birtakım sıkıntı ve musibetlerle karşılaşması tabiidir.⁵¹⁶

Kays bin Ebî Hâzım anlatıyor: Habbab bin Eret ؓ'in yanına girmiştim. Karnından yedi yeri dağlatmıştı. Bana: 'Eğer Rasûlullah ﷺ ölümü temenni etmekten bizi men etmeseydi, mutlaka onu isterdim.' dedi.⁵¹⁷

Habbab bin Eret ؓ ilk müslümanlardan olup, müşriklerin işkencelerine en çok maruz kalanlardan biridir. Ateş üzerine yatırılmak gibi ağır işkencelerden aldığı yaralar bedeninde hayat boyu devam eden izler bırakmış, zaman zaman tekrar iltihaplanmak gibi durumlar ortaya çıkmıştır. Yukarıdaki rivâyet böyle bir durumu aksettirmektedir. Eski yara yerlerinden açılan iltihapları dağlatmak yoluyla tedavi ettirmiştir. Bâzı rivâyetlerde Kays, Habbab'ın yanına geçmiş olsun ziyareti için geldiğini belirtir. Habbab'ın şu sözleri onun çektiği maddî sıkıntıları dile getirir: "Ben, Rasûlullâh'ın ashâbından benim kadar acı çeken bir başkasını bilmiyorum. Rasûlullah zamanında tek dirhem bulamazken, (şimdi) evin bir köşesinde kırk bin dirhemim var."⁵¹⁸

514. Buhârî, Merdâ, 19, Deavât 30; Müslim, Zikr, 10; Tirmizî, Cenâiz 3; Ebû Dâvûd, Cenâiz, 13.

515. İbrâhim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları, V, 7.

516. Bakara, 2/155; Mülk, 67/2.

517. Nesâî, Cenâiz 2; Buhârî, Merdâ 19, Deavât 30, Rikâk 7, Temennî, 6; Müslim Zikr 12.

518. Canan, age, V, 9.

﴿ BÂB 12 ﴾

**MELEKLERE DÜŞMANLIK, HZ. SÜLEYMAN,
CİNLER, SİHİR VE BÜYÜ OLAYI**

قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَى قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى وَبُشْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٩٧﴾ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَرُسُلِهِ وَجِبْرِيلَ وَمِيكَالَ فَإِنَّ اللَّهَ عَدُوٌّ لِلْكَافِرِينَ ﴿٩٨﴾ وَلَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ وَمَا يَكْفُرُ بِهَا إِلَّا الْفَاسِقُونَ ﴿٩٩﴾ أَوَكُلَّمَا عَاهَدُوا عَهْدًا نَبَذَهُ فَرِيقٌ مِنْهُمْ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠٠﴾ وَلَمَّا جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ نَبَذَ فَرِيقٌ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ كِتَابَ اللَّهِ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ كَانَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٠١﴾ وَاتَّبَعُوا مَا تَتْلُوا الشَّيَاطِينُ عَلَى مُلْكِ سُلَيْمَنَ وَمَا كَفَرَ سُلَيْمَنُ وَلَكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ وَمَا أَنْزَلَ عَلَى الْمَلَائِكَةِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ أَحَدٍ حَتَّى يَقُولَا إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهِ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ وَمَا هُمْ بِضَارِّينَ بِهِ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَيَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَلَقَدْ عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرَاهُ مَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ وَلَبِئْسَ مَا شَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿١٠٢﴾ وَلَوْ أَنَّهُمْ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَمَثُوبَةٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ خَيْرٌ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿١٠٣﴾

97- De ki: “Cebrâil’e kim düşmansa şunu bilsin ki, daha önce gönderilen kitapları doğrulayan, mü’minlere bir rehber ve müjdeci olan Kur’ân’ı Allâh’ın izniyle senin kalbine o indirmiştir.”

- 98- Yine Allâh'a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrâil'e ve Mikâil'e kim düşmansa şunu bilsin ki Allah da inkâr edenlerin düşmanıdır.**
- 99- Hiç şüphesiz, Biz sana öyle apaçık âyetler indirdik ki, onları fâsıklardan başkası inkâr etmez.**
- 100- Onlar ne zaman bir antlaşma yaptılarsa, içlerinden bir kısmı onu bozup atmadı mı? Zaten onların çoğu îmân etmezler.**
- 101- Onlara Allah katından, yanlarındakini doğrulayan bir peygamber gelince, ehl-i kitaptan bir grup, sanki Allâh'ın kitabını bilmiyorlarmış gibi onu arkalarına atıp terk ettiler!**
- 102- Süleyman'ın hükümranlığına dâir onlar, şeytanların uydurup söylediklerine uydular. Oysa Süleyman büyü yapıp inkârcı olmadı. Fakat şeytanlar inkârcı oldular. Çünkü onlar insanlara sihri ve Bâbil'de Hârût'la Mârût adlı iki meleğe indirileni öğretiyorlardı. Oysa bu iki melek, "Biz ancak bir imtihan için gönderildik. Sakın sihir yapmayı câiz görüp de inkârcı olma!" demedikçe bir kimseye öğretmezlerdi. İşte bunlardan koca ile karısının arasını ayıracak şeyler öğreniyorlardı. Fakat Allâh'ın izni olmadıkça bununla kimseye zarar verebilecek değillerdi. Onlar kendilerine zarar verecek, ama hiçbir yarar sağlamayacak bir şey öğreniyorlardı. Andolsun ki o sihri satın almış olanın, âhirette hiçbir nasîbi olmayacağını biliyorlardı. Karşılığında kendilerini sattıkları şey ne kötüdür! Keşke bilselerdi!**
- 103- Eğer onlar îmân edip de Allâh'ın emrine karşı gelmekten sakınsalardı, elbette Allah tarafından verilecek sevap daha hayırlı olurdu. Keşke bilselerdi!**

97-98. âyetlerde, Cebrâil عليه السلام'ın vahiy meleği olduğu, ona düşman olanın vahye düşman sayılacağı belirtilir. Buna göre kim Allâh'a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrâil'e ve Mikâil'e düşman olursa, Allâh'ın inkârcı kimsele-
rin düşmanı olduğu vurgulanır. Cebrâil, İbrânice bir sözcük olup, "Abdullah (Allâh'ın kulu)" anlamına gelir. Âyetin inme nedeni şudur:

Hz. Peygamber Medîne'ye hicret edince, Fedek'li Yahudi bilgini Abdullah bin Suriya, ona aşağıdaki beş soruyu sormuştu:

1) Peygamberlik belirtisi nedir? Cevap: “Gözleri uyur, kalbi uyumaz.” 2) Meni babaya âit olduğu hâlde, çocuk niçin annesine benzer? Cevap: “Kadının da suyu vardır, hangisi üstün gelirse çocuk ona benzer.” 3) İsrâîl’in (Hz. Yâkub) kendisine haram kıldığı yiyecek nedir? Cevap: “O, ağır bir hastalığa yakalanınca, en sevdiği yiyecek ve içeceği kendisine haram kılmıştı. Bunlar deve eti ve deve sütü idi.” 4) Gök gürültüsü (er-Ra’d) nedir? Cevap: “O bir melek olup, Allâh’ın emriyle bulutların hareketini düzenler.” 5) Sana haber getiren melek hangisidir? Cevap: “Cebrâîl ﷺ.” İlk dört soruya verilen cevapları olumlu karşılayan heyet, sonuncu sorunun cevabına karşı çıktı ve Cebrâîl ﷺ’in kendilerinin düşmanı olduğunu söylediler. Çünkü inanışlarına göre Cebrâîl ﷺ Beytü’l Makdis’i tahrip edecek olan Buhtu’n-nasr konusunda kendilerini yanıltmış ve onu henüz çocuk iken öldürmelerine engel olmuştu.⁵¹⁹

Enes bin Mâlik’ten rivâyete göre, Abdullah bin Selâm bahçede meyve topladığı sırada, Allah Rasûlü’nün Medîne’ye geldiğini işitince, hemen Nebî ﷺ’e gelmiş ve: “Sana sadece bir peygamberin bilebileceği üç soru soracağım.” demişti. Soru ve cevapları şunlardır: 1) Kıyâmet âlâmetlerinin ilki nedir? Cevap: “Doğudan batıya insanları saracak bir ateşin ortaya çıkması.” 2) Cennet ehlinin ilk yiyeceği taam nedir? Cevap: “Bir balık ciğeri ziyafeti.” 3) Çocuk babasına veya annesine niçin benzer? Cevap: “Anne babadan hangisinin suyu üstün gelirse çocuk ona benzer.” Bunun üzerine Abdullah kelime-i şehâdet getirerek müslüman olmuştur.⁵²⁰

Diğer yandan Yahudilerin Cebrâîl ﷺ’a, “Savaş emrini ve helâk edilecek toplumlara ilâhî azâbı getirdiği için” düşman oldukları rivâyet edilmiştir.⁵²¹

99-101. âyetlerde, Hz. Peygamber’e apaçık âyetlerin indirildiği, bunları fâsiklardan başkasının inkâr etmeyeceği, kesin söz veren İsrâîloğulları’ndan bir kısmının sözlerinden döndüğü, ne zaman ellerindeki Tevrat’ı doğrulayan bir peygamber gelse, ehl-i kitaptan bir grubun, sanki bunu bilmiyorlarmış gibi, Allâh’ın kitabını bir kenara atıp terk ettikleri belirtilir.

Yukarıdaki 101. âyette geçen ilk Kitap’tan kastedilen Tevrat, ikincisinden maksat ise Kur’ân’dır.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Allah katında canlıların en kötüsü, inkâr edip de artık hiç inanmayacak olanlardır. Onlar kendileriyle antlaşma yaptığın hâlde, hiç çekinmeden her defasında**

519. Bk. İbn Kesîr, age, I, 91; Elmalılı, age, I, 356, 357.

520. Buhârî, Tefsir, 2/6.

521. Ahmed bin Hanbel, Müsned, I, 274.

antlaşmalarını bozan kimselerdir. Eğer onlarla savaş alanında karşılaşırırsan, kendilerine öyle bir darbe indir ki arkalarında olanlar ibret alsınlar! Eğer bir toplumun, antlaşmayı bozmasından korkarsan, sen de karşılıklılık ilkesine göre antlaşmayı bozduğunu kendilerine bildir. Çünkü Allah ihanet edenleri sevmez.”⁵²²

“Ancak verdikleri sözü tutmadıkları için, onları lânetledik ve kalplerini de katılaştırdık. Onlar (Tevrat'ta) kelimelerin yerlerini de-ğiştirerek (anlamını bozdular). Kendilerine verilen öğütlerden bir pay almayı unuttular. İçlerinden pek azı dışında, onlardan hep hâinlik görürsün. Yine de sen onları affet ve aldırış etme! Çünkü Allah iyilik edenleri sever.”⁵²³

“Rabbin tarafından açık bir delile dayanan ve kendisini Rabbinden bir şahit izleyen ve (Kur'ân'dan) önce de, bir yol gösterici ve bir rahmet olarak Mûsâ'nın kitabının tasdik ettiğı kimse (inkârcılar) gibi olur mu? Böyle olanlar (Kur'ân'a) inanırlar. Dîne karşı birleşen zümrelerin varacağı yer ise ateştir. Bundan şüphelen olmasın. Çünkü bu, senin Rabbin tarafından bildirilmiş gerçektir. Fakat insanların çoğı îmân etmezler.”⁵²⁴

“Bunlar, kitabın âyetleridir. Sana Rabbinden indirilen (Kur'ân) gerçektir. Fakat insanların çoğı inanmazlar.”⁵²⁵

102. âyette, Hz. Süleyman döneminde yaygın olan büyü konusu özel bir üslûp ve sembollerle anlatılır.

BÜYÜ - SİHİR

Yukarıdaki âyet, Yahudilerin Hz. Süleyman'ı bir Peygamber değil de sihirbaz olarak göstermek istemeleri üzerine inmiştir. Hârût ve Mârût aslında iki melektir. Onlar insanların nefsine aldanişlarıyla alay ediyorlardı. Yüce Allah onları sınamak için, bir günah işlememek şartıyla yeryüzüne indirdi. Yeryüzünde güzel bir kadın onları yoldan çıkardı. Cezâ olsun diye bunlar, Bâbil'de bir kuyuya kapatıldılar. Orada kendilerinden istekte bulunan kimselere sihri (büyü) öğretiyorlar, fakat bunu kötü amaçla kullanmamaları konusunda da insanları uyarıyorlardı.

522. Enfâl, 8/55-58.

523. Mâide, 5/13.

524. Hüd, 11/17.

525. Ra'd, 13/1. Bk. Şuarâ, 26/8, 67, 103, 121, 139, 158, 174, 190; Nahl, 16/83; İsrâ, 17/89; Furkan, 25/50; Rûm, 30/42.

Âyette şeytanların, insanlara büyüyü, bir de Bâbil’de Hârût ile Mârût adında iki meleğe indirileni öğrettikleri bildiriliyor. Bir kısım tefsircilere göre, âyette “mâ ünzile” ile “ve mâ-yuallimâni” ifâdesindeki “mâ”lar, olumsuzluk mâ’sıdır, dolayısıyla Hârût ile Mârût’a sihirle ilgili hiçbir şey inmemiştir; onlar da kimseye bir şey öğretmiyorlardı. Bu anlamaya göre sihrin gerçekliğinden söz etmek doğru olmaz. Ancak diğer bâzı müfessirlere göre bu anlam âyetin öncesi ve sonrası ile uygun düşmemektedir.⁵²⁶

Çünkü âyet, büyü ile meleklerle indirileni ayırmaktadır. Meleklerin insanlara öğrettiği büyü değil, aksine, büyüünün de dayandığı temel bilgiyi vermek, belki bu yolla büyüünün etkisiz kılınmasını sağlamaktır.

Temelde her bilgi iyidir. Allah akıl sahiplerinin, her bakımdan bilgi sahibi olmalarını istemiş ve bu bilgiyi kötüye kullanıp kullanmayacaklarını sınamak istemiştir. Bunun için semâvî güçler olan melekleri görevlendirmiş, melekler insanlara ilham yoluyla bilgiler vermişlerdir. Peygamberin dışındaki insanlar, meleklerden ancak ilham yoluyla bilgi alabilirler.

İşte İslâm’ın çıkışı sırasında Yahudiler, Hz. Süleyman’ı bir peygamber olarak değil; işlerini sihirle yürüten, iştretçi, âsî, günahkâr, hatta putperestliğe sapmış bir kral olarak kabul ediyorlardı. Çünkü onlar, cinlerin insanlara gaybı öğrettiği, Süleyman’ın ilminin bu kaynaktan geldiği, saltanatını bu bilgilerle gerçekleştirdiği, bu bilgiler sayesinde insanları, cinleri ve rüzgârı emri altına aldığı kanaatinde idiler. Kâhinlerin ve sihirbazların uydurduğu bu gibi yanlış inanç ve rivâyetler, zamanla Kitab-ı Mukaddes’e de girmiştir.⁵²⁷

Eski toplumlarda büyü çok yaygındı ve dînî inanışlarla karışmış durumda idi. Sihirbazlar halkı aldatıyor ve peygamberlerin yolundan saptırıyorlardı. Sihir birtakım fizik veya psikolojik etkilerle hakkı bâtil, bâtili hak, hayali gerçek, gerçeği de hayal gibi gösterme sanatıdır. Kur’ân’da şöyle buyrulur: **“Onlar insanların gözlerini büyülediler.”**⁵²⁸ **“Büyüleri sayesinde ipleri ve sopaları onun hayalini büyüledi, çünkü onlar gerçekten yürüyor gibiydiler.”**⁵²⁹ İçleri civa dolu olan âletlerin, alttan ısıtılınca hareketlenmesi seyircileri etkiliyordu. Ancak Hz. Mûsâ’nın yılan şekline giren asâsı, tüm bu âletleri yutup ortadan kaldırıncı, Firavun’un sihirbazları, bunun sihrin ötesinde bir mucize olduğunu anlamışlar ve Allâh’a inanarak Hz. Mûsâ’ya tâbî olmuşlardı.⁵³⁰

526. Elmalılı, age, 2/102. âyet tefsiri.

527. Bk. Tevrat, I. Krallar, 11/4-13; Heyet, Kur’ân Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir, DİB, I, 93-100). (bk. Fahrudin Râzî, Mefâtihu’l-Gayb, III, 206-213.

528. A’râf, 7/116.

529. Tâhâ, 20/66.

530. Bk. Tâhâ, 20/70-72.

SIHRİN ÇEŞİTLERİ

Sihrin başlıca çeşitleri şunlardır: a) Keldânî sihiri: Yıldıza tapanların ve yerle gökteki güçlerin birleşmesi sonucunda yeni etkilerin oluştuğuna inanılanların sihridir. Hz. İbrahim, bunları irşâd için gönderilmiştir. b) Ruhsal güçle ortaya konan sihir. İnsan rûhu tasfiye ve eğitim sonucunda îcâd etme öldürme, diriltme, şekilde değişiklik yapma gibi yetenekler kazanabilir. c) Ruh ve cinden yararlanılarak yapılan büyü ve sihir. d) Göz boyama şeklinde yapılan sihir. Buna el çabukluğu, algıyı yanıltma, gözbağcılık, hokkabazlık ve şa'beze denir. Duyuları yanıltma esasına dayanır. e) Bâzı teknik cihazlar kullanılarak yapılan sihir: Ses çıkaran heykel ve ışık gösterileri gibi. f) İlaç etkisiyle yapılan sihir: Kişiye gizlice afyon sakızı yedirmek, sporcuya doping yapmak gibi. g) Kalp bağlanarak yapılan sihir: Büyücünün, ismi-âzamı bildiğine ve bununla istediğini yapabileceğine inandırması yoluyla yaptığı etkileme gücü. h) Kovuculuk yapmak: İnsanları birbirine düşürmek yoluyla yapılan sihir.⁵³¹

Elmalılı merhum Süleyman رحمته الله dönemindeki sihir ve büyü olayını şöyle değerlendirir: “Tefsircilerin birçoğunun rivâyetlerine göre; Süleyman عليه السلام’ın mülkünde fitne ortaya çıkıp, hükümetini yitirdiği zaman, insan ve cin şeytanları pek azıtmış, dinsizlik çok ileri gitmişti. Fitneyi çıkaran ve daha sonra Süleyman’a mağlûp olup, onun emrine giren ve ona tâbî olan şeytanlar, Sâd sûresinin, **“Her yapı ustası ve dalgıç şeytanları ve zincirlerle bağlı olarak daha başkalarını da (Süleyman’ın emrine verdik).”**⁵³² âyetinde, “Bennâ’, gavnâs ve âharîn” adıyla üç ayrı sınıf olarak gösterilmiştir. Demek ki bunlar arasında birtakım desîseci sanatkârlar da vardı. İşte vahiy kaynağından uzak olan bu şeytanlar, meydana gelen ve gelecek olan olaylarla ilgili olarak kulak hırsızlığı ile birtakım bilgiler edinirler ve bu bilgilerin her birine yüzlerce yalan ve pislik karıştırarak gizli gizli yaymaya çalışırlardı. Bu işlere âlet olarak kâhinleri seçerler ve onlara çeşitli telkinlerde bulunurlardı. Bâzı haberleri doğru çıkınca kâhinler buna güvenir, ancak onlar bunun yanında binlerce yalan dolan da yayarlardı. Derken bu kâhinler bunları yazıya döktüler, bu konularda kitaplar yazdılar. Cin çağırma, büyü yoluyla gönül çelme konusunda türlü türlü sihir ve efsun kitapları meydana getirdiler. Bu arada geçmiş ve gelecek olaylar hakkında benzer efsaneler, masallar, yalan ve dolanlar yaydılar. Târihî olaylar ve gerçekler tahrif edilerek, halkın duygu ve düşüncelerini yanlış yollara sevk edecek hurâfeler yayınlanır, bunlar

531. Bk. Fahrüddin Râzî, Mefâtihu'l-Gayb, III, 206-213.

532. Sâd, 38/37.

arasına bâzı bilimsel gerçekler ve hikmetli sözler karıştırılarak, kötü bir şekilde istismar edilirdi. Böylece “cinler gaybı biliyor” diye birtakım kanaatler genellik kazanmıştı.

Bu şeytanların yalan ve dolanları yüzünden fitne çıkmış, Süleyman’ın mülkü bir süre elinden gitmişti. Sonunda Allâh’ın yardımı ile Süleyman ﷺ bunlara üstün geldi ve hepsini hükmü altına alıp, tam anlamıyla kendisine bağlı olarak birtakım hizmetlerde kullandı. O zaman bütün bu kitapları toplatarak tahtının altındaki bir mahzene kapattı.

Hız. Süleyman’ın vefâtından bir süre sonra gerçeği bilen âlimler de kalmayınca şeytanlardan insan sûretinde birisi çıkıp, “Ey insanlar! Bilmiş olun ki, Süleyman b. Dâvud bir peygamber değil bir sihirbaz idi. Cinleri, şeytanları ve rüzgârları hep sihirle büyüler ve kullanırdı. O neye erdi ise hep sihir bilgisi sayesinde erdi. İnanmazsanız sarayını arayınız, sakladığı kitaplarını bulursunuz.” diye ilan etti. Onlara kitapların saklandığı yeri gösterdi, açtılar, gerçekten birçok kitap çıkardılar. Bunlar sihir ve efsane kitapları idi. Bunun üzerine, “Süleyman sihirbazmış, hükümetini sihirle yönetirmiş.” diye yayıldı.

Diğer bâzı tefsircilerin rivâyetine göre, bu kitaplar Hız. Süleyman’ın vefâtından sonra hazırlanıp oraya konmuş, birçoğunun üzerine Hız. Süleyman’ın veziri Âsaf b. Berhiya’nın adı yazılmış ve onun eseri imiş gibi sahte imzalar atılmış, hîle ve desîse ile çoğaltılıp yayılmış. Yukarıdaki âyetin başındaki, “Onlar Süleyman’ın hükümrânlığı aleyhine şeytanların uydurup öne sürdükleri şeylerin ardına düştüler.” ifâdesi bütün bu şeytanlıklara işaret eder. Zaten Mısır’dan beri İsrâîloğulları arasında sihir ve hokkabazlık bilinirdi. Fakat durum bu sefer bambaşka bir renk almıştı: Bir taraftan siyâsî ve içtimâî entrikalarla Süleyman ﷺ’in devleti aleyhine işletilmiş, diğer taraftan onun dünyayı hükmü altına alması, bu sihir ilmi sayesinde olmuştu, diyerek yine onun adına iftira edilerek sihir teşvik edilmeye çalışılmıştır. O derece ki, sonraki İsrâîloğulları, Hız. Süleyman’a bir peygamber değil de çok iyi sihirbaz olan bir hükümdar gözüyle bakarlarmış. Bunun için İsrâîloğulları özellikle devletlerini kaybettikten sonra diğer milletler arasında gizli yollarla bu çeşit yayınları teşvik ve terviç etmekten ve hüner şeklinde sihirbazlıkla meşgul olmaktan geri kalmıyorlardı. Ne zaman ki, Tevrat’ın haber verdiği şekilde bekledikleri son peygamber Hız. Muhammed gelip, Tevrat’ın aslındaki bilgi ve konuları söz konusu etti, o zaman dönüp onunla mücâdeleye başladılar. “Nübüvvet yoluyla buna itiraz edemeyiz, bununla başa çıkamayız, biz ne yapsak Cebrâil kendisine haber veriyor.” dediler ve Cebrâil’e düşman oldular. Tevrat’ı da büsbütün arkalarına atarak sihir

ve iftira yoluna saptılar. Bu şeytânî eserlere uymak sûretiyle, “Süleyman, Muhammed’in dediği gibi bir peygamber değildi, sihir yapan bir hükümdardı, sihirlerini mûcize gibi gösterirdi.” diye ona iftiralar attılar. Buna göre, Hz. Süleyman’ın -hâşâ- kâfir olması gerekiyordu. Çünkü sihrin bu derecesinin küfür olduğunda şüphe yoktur.”⁵³³

Allah Teâlâ şöyle buyurur: **“Biz onları taşlanmış her şeytandan koruduk. Ancak kulak hırsızlığı yapanlar müstesnâ. Onun da peşine açık bir ateş alevi düşmüştür.”**⁵³⁴ O dönemlerde şeytanlar, Allâh’ın emirlerini birbirine aktaran meleklerden kulak hırsızlığı yaparak alırlar, bir şeye yüz yalan katarak onları kâhin dostlarına iletirlerdi. Onlar da gaybdan haber veriyoruz diye insanları aldatırlardı.⁵³⁵ Rivâyete göre Süleyman عليه السلام onların sırlarının yazılı olduğu belgeleri ele geçirmiş ve bunları tahtının altına gömmüştü. Onun vefâtından sonra şeytanlar, bu gömülü bilgileri ortaya çıkarmışlar ve bunları insanlara “Süleyman’ın eşsiz büyü hazinesi” diye sunmuşlardı.⁵³⁶

İslâm dîni, bilimsel bir gerçekliği olmayan sihre karşı olumsuz tavrını şu şekilde ortaya koymuştur: Hadislerde şöyle buyrulur: “Helâk edici yedi günahdan sakınınız. Bunlar: Allâh’a ortak koşmak, sihir yapmak, haksız yere adam öldürmek, yetim malı yemek, ribâ (fâiz) yemek, savaştan kaçmak, îmanlı ve iffetli bir kadına zinâ iftirasında bulunmaktır.”⁵³⁷ “Kim bir kâhin veya sihirbaza gider ve onu, söylediği şeylerde onaylarsa, Muhammed’e indirileni inkâr etmiş olur.”⁵³⁸ Hz. Muhammed’e bir ara büyü yapılması üzerine Muavvizeteyn sûreleri inmiştir. Bu iki sûre ile, Âyetelkürsî’nin okunması inançlı kişiyi sihir ve büyüye karşı koruyan en önemli etkidir.⁵³⁹

وَلَوْ أَنَّهُمْ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَمَثُوبَةٌ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ خَيْرٌ لَّوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿١٠٣﴾

103- Eğer onlar î mân edip de Allâh’ın emrine karşı gelmekten sakınsalardı, elbette Allah tarafından verilecek sevap daha hayırlı olurdu. Keşke bilselerdi!

533. Elmalılı, age, I, 364-366.

534. Hicr, 15/17-18.

535. Buhârî, Bed’ü’l-halk, 6, Tıb, 46.

536. Hâkim, Müstedrek (Atâ), II, 291.

537. Buhârî, Vesâyâ, 23; Müslim, İman, 38; Ebû Dâvûd, Vesâyâ, 10.

538. İbn Mâce, Tahâre, 122; Dârimî, Vudû’, 114; Ahmed bin Hanbel, II, 408, 429, 476.

539. Bk. Muavvizeteyn sûreleri dipnotları ve İbn Kesîr, age, I, 102.

103. âyete göre, Yahudiler Allâh'a î mân edip, O'nun emirlerine karşı gelmekten sakınsalardı, kendilerine büyük mükâfat verileceği bildiriliyor. Başka âyetlerde, eğer ehl-i kitap î mân edip, Allah'tan sakınırlarsa, günahlarının örtüleceği ve nîmet dolu cennetlere girecekleri haber verilir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur:

“Eğer ehl-i kitap olanlar î mân edip, Allâh'a karşı gelmekten sakınsalardı, Biz onların günahlarını örter ve kendilerini nîmeti bol cennetlere sokardık. Eğer onlar Tevrat'ı, İncil'i ve Rab'lerinden kendilerine indirilmiş olanı tam olarak uygulamış olsalardı, başlarının üzerinden ve ayaklarının altından nîmetlerle beslenirlerdi. Gerçi onların içinde orta yolu tutan bir topluluk da vardır. Ama çoğunun yapmakta olduğu ne kötü bir şeydir!”⁵⁴⁰

“Eğer î mân edip, şükrederseniz Allah size niçin azap etsin? Allah şükredenlerin mükâfatını veren, her şeyi hakkıyla bilendir.”⁵⁴¹

“Eğer o ülkelerin halkı î mân edip Allâh'a karşı gelmekten sakınsalardı, Biz onların üzerine gökten ve yerden bolluk ve bereket kapılarını açardık. Fakat onlar gerçeği inkâr edip yalanladılar. Biz de onları yaptıkları kötülükler yüzünden yakalayiverdik.”⁵⁴²

“Azâbı gördükten sonra î mân eden ve îmanlarının faydasını gören hiçbir kasaba halkı olmadı! Yalnız Yunus'un kavmi müstesnâdır. Onlar î mân edince, Biz de kendilerinden dünya hayatında aşağılayıcı azâbı kaldırdık ve onları bir süre daha dünya nîmetlerinden yararlandırdık.”⁵⁴³

Hız. Peygamber'in cinlerle yaptığı görüşmede, cin topluluğunun söylediği şu sözler, onlardan da î mân edenlerin bulunduğunu gösterir:

“Doğru yolu gösteren Kur'an'ı işitir işitmez biz ona î mân ettik. Kim Rabbine î mân ederse, ne hakkının eksik verilmesinden korkar, ne de kendisine kötülük edilmesinden. Doğrusu bizden müslüman olanlar da var ve bizden doğru yoldan sapanlar da var. Müslüman olanlar, doğru yolu arayıp bulmuş olanlardır.”⁵⁴⁴

540. Mâide, 5/65-66.

541. Nisâ, 4/147.

542. A'râf, 7/96.

543. Yûnus, 10/98.

544. Cin, 72/13-14.

﴿ BÂB 13 ﴾

**PEYGAMBERE SAYGI, NESİH, MÛCİZE,
NAMAZ VE ZEKÂT EMRİ**

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقُولُوا رَاعِنَا وَقُولُوا انظُرْنَا وَاسْمَعُوا وَلِلْكَافِرِينَ
عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٠٤﴾ مَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَلَا الْمُشْرِكِينَ
أَنْ يُنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ خَيْرٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَاللَّهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ
ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿١٠٥﴾ مَا نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ
مِثْلَهَا أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٠٦﴾ أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ لَهُ
مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ
﴿١٠٧﴾ أَمْ تُرِيدُونَ أَنْ تَسْأَلُوا رَسُولَكُمْ كَمَا سُئِلَ مُوسَى مِنْ قَبْلُ وَمَنْ
يَتَّبِعِ الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ﴿١٠٨﴾ وَدَّ كَثِيرٌ مِنْ أَهْلِ
الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كُفَّارًا حَسَدًا مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِهِمْ
مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ إِنَّ اللَّهَ
عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٠٩﴾ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَمَا تُقَدِّمُوا
لِأَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١١٠﴾
وَقَالُوا لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ كَانَ هُودًا أَوْ نَصَارَى تِلْكَ أَمَانِيُّهُمْ قُلْ
هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١١١﴾ بَلَى مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ
مُحْسِنٌ فَلَهُ أَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١١٢﴾

- 104- Ey îmân edenler!** (Allâh'ın elçisine), **“Râ'inâ!** (Bizi de dinle?)” demeyin; **“Üzurnâ** (Bize de bakar mısın?)” demeyin ve sözü dinleyin! Çünkü kâfirler için can yakıcı bir azap vardır.
- 105- Ehl-i kitaptan olsun, müşriklerden olsun, kâfirlerin hiç-biri size Rabbinizden bir hayır indirilmesini istemezler. Allah ise rahmetini dilediğine verir. Allah büyük lûtf sahibidir.**
- 106- Biz, bir âyeti nesheder veya onu unutturursak, ondan daha iyisini veya onun benzerini getiririz. Sen Allâh'ın her şeye gücü yettiğini bilmez misin?**
- 107- Bilmez misin ki göklerin ve yerin mülkü Allâh'ındır. Sizin Allah'tan başka ne bir dostunuz ne de bir yardımcınız vardır!**
- 108- Yoksa bir zamanlar Mûsâ'dan istendiği gibi, siz de peygamberinizi sorguya çekmek mi istiyorsunuz? Her kim îmânı inkârla değiştirirse, hiç şüphesiz doğru yoldan sapmış olur.**
- 109- Ehl-i kitaptan birçoğu, kendilerine gerçek apaçık belli olduktan sonra, sırf içlerindeki kıskançlık yüzünden, sizi îmânınızdan sonra küfre döndürmek isterler. Siz Allâh'ın buyruğu gelinceye kadar (onları) bağışlayın ve hoşgörülü olun. Şüphesiz ki Allah, her şeye kâdirdir.**
- 110- Namazı dosdoğru kılın ve zekâtı verin! Kendiniz için önceden gönderdiğiniz her hayrı, Allah katında bulacaksınız. Şüphesiz Allah yapmakta olduklarınızı görmektedir.**
- 111- Onlar: “Yahudilerden ve Hristiyanlardan başkası asla cennete girmeyecek.” dediler. Bu, onların kuruntusudur! De ki: “Eğer gerçekten doğru söylüyorsanız, delilinizi getirin!”**
- 112- Hayır! Her kim işini güzel yaparak, bütün benliğini Allâh'a teslim ederse, onun ecri Rabbi katındadır. Onlar için bir korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.**

104-105. âyetlere göre, müslümanlar Hz. Peygamber'e, "Bize de kulak ver, bizi de dinle!" anlamında "râ'inâ" derlerdi. Ancak bu kelime "râînâ" şeklinde "î" harfi uzatılarak okunduğu zaman "bizim çobanımız" anlamına geliyordu. Yahudiler Hz. Peygamber'le alay etmek için bu kelimeyi uzatarak söylüyorlardı. İşte bunun için müslümanlardan bu kelime yerine, "Bize de bakar mısın? Bizimle de ilgilenir misin?" anlamında "ünzurnâ" demele rini bildiren bu âyet inmiştir.

Allah Teâlâ bu şekilde Peygamberle alay etmeye kalkanların durumuy- la ilgili olarak şöyle buyurmuştur:

"O inkâr edenlerin durumu, çobanın bağırıp çağırmasını işiten hayvanların durumuna benzer. Çünkü onlar sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler, bu yüzden akıllarını da kullanmazlar."⁵⁴⁵

"Yahudilerden bir kısmı da, sözleri bağlamlarından koparıp, dil- lerini eğip bükerek ve dine saldırarak, 'Sözünü işittik ve karşı gel- dik; dinle, dinlemez olası, râ'inâ' derler. Şayet, 'İşittik ve itaat et- tik, dinle ve bizi de gözet!' deselerdi, elbette kendileri için daha ha- yırlı ve daha doğru olurdu. Ancak Allah inkârlarından dolayı onla- ra lânet etmiştir. Artık pek azı dışında, îmân etmezler."⁵⁴⁶

Diğer yandan "râ'inâ (bizimle ilgilen)" sözcüğü, İbrânice'de, aynı zaman- da hakaret ve sövmek için kullanıldığı için, bunun yerine "ünzurnâ (bizi gö- zet, bizi koru)" sözcüğünün kullanılması istenmiştir. Çünkü Yahudiler bunu Hz. Muhammed'e hakaret için kullanıyorlardı.

106. âyette, Allah Teâlâ'nın bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırmak veya unutturmak sûretiyle, onun yerine benzerini veya daha iyisini getire- bileceği, çünkü O'nun bunu yapmaya gücünün yeteceği belirtiliyor. Buna nesih denir.

NESİH

Sözlükte iptal etmek, gidermek, yok etmek ve nakletmek, anlamlarına gelir. İslâmî bir terim olarak, "Dînî bir emir veya yasağın yürürlükten kal- dırılması veya daha sonra gelen bir hükümle değiştirilmesi"ni ifâde eder. Yukarıdaki âyet; Uhud savaşından sonra birkaç Yahudi hahamının, kimi sahabilere hak din üzere olsalardı yenilmeyeceklerini, bu yenilginin Tevrat'ı haklı çıkardığını ve ona tâbî olmalarını istemeleri üzerine inmiştir.

545. Bakara, 2/171.

546. Nisâ, 4/46.

Neshin aklen mümkün olduğu ve önceki semâvî dinler arasında da meydana geldiği konusunda görüş birliği vardır. Nitekim Tevrat'ın kimi hükümleri İncil ile yürürlükten kaldırıldığı gibi, Tevrat ve İncil'deki hükümlerin bir bölümü de, Kur'ân-ı Kerîm tarafından yürürlükten kaldırılmış veya değiştirilmiştir.

Kur'ân'da neshin câiz olduğunu gösteren çeşitli âyetler vardır. Aşağıdaki âyetleri örnek verebiliriz:

“Allah dilediği hükmü siler, dilediğini bırakır. Ana kitap O'nun yanındadır.”⁵⁴⁷

“Biz bir âyetin yerine başka bir âyet getirdiğimiz zaman -ki Allah neyi indireceğini çok iyi bilir- onlar: ‘Şüphesiz bunları sen uyduruyorsun!’ dediler. Hayır, onların çoğu bilmezler.”⁵⁴⁸

“O, göklerin ve yerin eşsiz yaratıcısıdır. O'nun eşi olmadığı hâlde nasıl çocuğu olabilir!”⁵⁴⁹

“Bir kısım Yahudilerin zulmetmeleri ve birçok kimseyi Allah yolundan çevirmeleri yüzünden kendilerine helâl kılınmış olan bâzı temiz ve güzel şeyleri onlara haram kıldık. Yine (Tevrat'ta) yasaklanmalarına rağmen fâiz almaları ve insanların mallarını haksız yere yemeleri yüzünden (bu haramları koyduk). İçlerinden inkâr edenlere can yakıcı bir azap hazırladık.”⁵⁵⁰

“Onlara âyetlerimiz, apaçık okunduğunda, Bize kavuşmayı ummayanlar, ‘Ya bundan başka bir Kur'ân getir ya da bunu değiştir!’ derler. De ki: ‘Onu kendiliğimden değiştirmek elimden gelmez. Ben, yalnız bana vahyolunana uyarım. Eğer ben Rabbime karşı gelirim, büyük bir günün azâbından korkarım.’”⁵⁵¹

“Sana (Kur'ân'ı) okutacağız, artık sen hiç unutmayacaksın. Yalnız Allâh'ın dilediği başka. Şüphesiz Allah açığı ve gizleneni bilir.”⁵⁵²

Neshi kabul etmeyenler de olmuştur. Mutezile'den Ebû Müslim el-İsfahânî (ö. 322/934), Mısır'dan Dr. Tevfik Sıdkı ve Ömer Rıza Doğrul ile günümüz kimi

547. Ra'd, 13/39.

548. Nahl, 16/101.

549. Bk. En'âm, 6/101.

550. Nisâ, 4/160, 161.

551. Yûnus, 10/15.

552. A'lâ, 87/6-7.

âlimleri bunlar arasındadır. Büyük çoğunluk, neshin mümkün ve câiz olduğu ve fiilen meydana geldiği görüşündedir. Kapsam konusunda görüş ayrılığı vardır. İmam Şâfiî ve bir grup müçtehide göre, yalnız âyet âyeti neshedebilir, mütevâtir bile olsa hadis, Kur'ân âyetini neshedemez. Aksi görüşte olanlar, sağlam sünneti de temelde vahiy gücünde görürler.⁵⁵³

Neshi reddedenlerin başında gelen Ebû Müslim el-İsfahânî hakkında tefsirci ve büyük Hanefî fakihî Ebûbekir el-Cassâs (ö. 370/980), "Ahkâmü'l-Kur'ân" tefsîrinde şöyle der: "Fıkıh ehli olmayan müteahhiründen bâzısı şöyle bir zanda bulunmuştur: Peygamberimiz Muhammed Mustafa ﷺ şerîatinde nesh yoktur. Burada nesh adıyla zikredilenlerin hepsinden maksat, cumartesi gününü kutsal saymak, doğu ve batıya doğru namaz kılmak gibi geçmiş peygamberlerin şerîatlerinin neshidir. Çünkü peygamberimiz, peygamberlerin sonuncusudur ve şerîati kıyâmete kadar bâkidir. Bu zanda bulunan bu adam belâgatten ve sözlük ilminin çoğundan nasip almış olmakla birlikte, bunun fıkıh ve fıkıh usûlü ilminden bir nasibi yoktu. Bununla birlikte itikâdı sağladı. Durumu açık olmamakla birlikte, kötü zanla da itham edilmiş değildi. Fakat ortaya böyle bir söz atması isâbetli olmamış, ilâhî yarımdan uzak kalmıştır."

Böyle bir söz bundan önce kimse tarafından söylenmemiş, aksine ümmetin selefi ve halefi, Allâh'ın din ve şerîatinde birçok hükümlerin neshedildiğine akıl erdirmiş, bize nakletmiş ve bu konuda şüpheye düşmemiş, neshin yorumunu (te'vilini) câiz de görmemişlerdir.

Kur'ân'da âm, hâs, muhkem ve müteşâbih bulunduğunu nasıl şüphe-den uzak olarak kesinlikle bilmiş, anlamış ve bellemişlerse, neshi de tıpkı bunun gibi anlamış ve bellemişlerdir. Bundan dolayı Kur'ân'da neshin varlığını inkâr eden, tıpkı Kur'ân'ın âm, hâs, muhkem ve müşâbihini reddeden gibi olmuştur. Çünkü hepsinin gelişi ve nakli aynı tarzdadır.

Sözü edilen bu kişi ise, mensûh ve nâsih âyetlerde ve bunların hükümlerinde ümmetin, üzerinde ittifak ettiği görüşleri dışında birtakım şeyler irtikâb etmiş ve bununla birlikte ileri sürdüğü anlamlarda zorlamaya düşmüştür. Böylece, "Kur'ân hakkında sadece kendi görüşüyle söz söyleyen, isâbet de etse hatâ etmiş olur."⁵⁵⁴ hadîsinin anlamı altına girmiştir."⁵⁵⁵

553. Bk. Necm, 53/4-5.

554. Ebû Dâvûd, İlim, 5.

555. Cassâs, Ahkâmü'l-Kur'ân, I, 72.

Nesih Örnekleri

a) Kur'ân'ın Kur'ân'la Neshi

Yakın hısımlar lehine vasiyet yapılabileceğini bildiren, **“Sizden birisi-ne ölüm geldiğinde, bir hayır (mal) bırakacaksa, babası, anası ve ya-kın akrabası için iyi bilinen örfe göre vasiyet etmek, Allah’tan kor-kan kimseler üzerine, yerine getirilmesi gereken bir hak olarak size farz kılındı.”**⁵⁵⁶ âyeti, mîras âyetleri ile neshedilmiştir.⁵⁵⁷

Şöyle ki: Bu âyetin ve ölümünden önce kocanın, eşi lehine bir yıl süreyle süknâ vasiyetini öngören Bakara, 2/240. âyetin, mîras paylarını belirleyen Nisâ, 4/11 ve 12. âyetlerle neshedildiği ileri sürülmüştür. Hz. Peygamber’in şu hadisleri bu görüşü desteklemektedir. **“Allah Teâlâ her hak sahibine hak-kını vermiştir. Bu yüzden artık mîrasçı lehine vasiyet yoktur.”**⁵⁵⁸ Ancak böyle bir vasiyet yapılmışsa, diğer mîrasçıların kabul etmesi durumunda, bu-nun geçerli olacağı da belirtilmiştir.

Hadiste şöyle buyrulur: **“Bir mîrasçı lehine vasiyet, diğer mîrasçıların rızası olmadıkça câiz değildir.”**⁵⁵⁹

Diğer yandan, Kadı Beyzâvî bu âyetin mîras âyetleri ile çelişmediğini öne sürerek şöyle demiştir: **“Mîras âyetleri bu âyetin hükmü ile çelişmez, ak-sine bunun hükmünü teyid eder. Çünkü mîras âyetlerinde belirtilen miktar-ların, vasiyetin ifâsından sonra verileceği belirtilir ve vasiyetin mutlaka öne alınması istenir. Bu âyetin nesh edildiğine ilişkin rivâyet ise, âhad haberler-dendir. Ümmetin bunu kabul etmiş olması, bu tek kişinin haberini mütevâtir haber sınıfına katamaz.”**⁵⁶⁰

b) Kur'ân'ın Sünnetle Neshi

Yakın hısımlar lehine vasiyet yapılabileceğini bildiren yukarıdaki Bakara, 2/180. âyetin genel ifâdesinin mîras âyetleriyle neshedildiğini, Vedâ Haccı hutbesindeki şu hadis de destekler.

“Yüce Allah her hak sahibine hakkını vermiştir. Bu yüzden artık mîrasçı lehine vasiyet yoktur.”⁵⁶¹ Anne, baba ve diğer yakın hısımların mîras payla-

556. Bakara, 2/180.

557. Bk. Nisâ, 4/11, 12 ve 176.

558. Ebû Dâvûd, Vasâyâ, 6, Büyü', 88; Tirmizî, Vasâyâ, 5; İbn Mâce, Vasâyâ, 6; Dârimî, Vasâyâ, 28.

559. Buhârî, Vasâyâ, 6; Ebû Dâvûd, Vasâyâ, 6; Tirmizî, Vesâyâ, 5; Nesâî, Vasâyâ, 5; Şevkânî, Neyl, VI, 40.

560. Envârü't-Tenzil, I, 134.

561. Buhârî, Vesâyâ, 6; Ebû Dâvûd, Vesâyâ, 6, Büyü', 88; Tirmizî, Vesâyâ, 5; İbr Mâce, Vesâyâ, 6.

rı belirlendiği için artık bunların ayrıca vasiyetle arttırılması yasaklanmıştır. Mîrasçı olmayanlara vasiyet ise mendup hükmünde kaldı.

c) Sünnetin Kur'ân'la Neshi

Mekke'de ve Medîne'nin ilk döneminde kible Kudüs'teki Mescid-i Aksa'ya doğru iken, aşağıdaki âyetle Mekke-i Mükerrerme'deki Kâbe'ye çevrilmiştir. **“Hiç şüphesiz Biz senin, yüzünü göğe doğru çevirip durduğunu görmekteyiz. İşte şimdi seni hoşnut olacağın bir kibleye döndürüyoruz. O hâlde (bundan böyle) yüzünü Mescid-i Haram tarafına (Kâbe'ye) çevir. Siz de (ey mü'minler) nerede olursanız olun, yüzlerinizi onun tarafına çevirin. Şüphe yok ki ehl-i kitap, bunun Rab'lerinden gelen bir gerçek olduğunu bilirler. Allah onların yapmakta olduklarından gâfil değildir.”**⁵⁶²

d) Sünnetin Sünnetle Neshi

Hz. Peygamber önceleri, bâzı aşırı davranışlar gördüğü için özellikle kadınlara kabir ziyaretini yasaklamıştı.⁵⁶³ Ancak daha sonra önceki yasağı kaldırarak şöyle buyurdu:

“Daha önce size kabir ziyaretini yasaklamıştım. Dikkat edin! Şimdi kabirleri ziyaret ediniz. Çünkü bu size ölümü hatırlatır.”⁵⁶⁴

Diğer yandan, bir hükmün kesin olarak kaldırıldığı söz konusu değilse, nashedildiği ileri sürülen âyet veya hadislerin, kendi şartlarının gerçekleştiği yer ve zamanlar için yürürlükte sayılması daha isâbetli bir görüştür.

اَلَمْ تَعْلَمَنَّ اَنَّ اللّٰهَ لَهُ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ
مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيْرٍ ﴿١٠٧﴾

107- Bilmez misin ki göklerin ve yerin mülkü Allâh'ındır. Sizin Allah'tan başka ne bir dostunuz ne de bir yardımcınız vardır!

⁵⁶². Bakara, 2/144.

⁵⁶³. Bk. Nesâî, Cenâiz, 104. Bk. Müslim, Cenâiz, 106; Tirmizî, Salât, 121, Cenâiz, 61; Nesâî, Cenâiz, 100, 104.

⁵⁶⁴. Müslim, Cenâiz, 105, 106, Edâhî, 37; Ebû Dâvûd, Cenâiz, 77, Eşribe, 7; Tirmizî, Cenâiz, 47.

107. âyette, göklerin ve yerin mülkünün Allâh'a âit olduğu, insanın O'ndan başka bir dostu ve yardımcısı bulunmadığı vurgulanır.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur:

“Bilmez misin ki, göklerin ve yerin mülkü Allâh’ındır. O, dilediği-ne azap eder, dilediğini de bağışlar. Çünkü Allah her şeye kâdirdir!”⁵⁶⁵

“Yoksa siz, Allah içinizden savaşanları, Allah’tan, Peygamberinden ve mü’minlerden başkasını sırdaş edinmeyenleri ortaya çıkarmadan, kendi başınıza bırakılacağınızı mı sandınız? Allah bütün yaptıkları-nızdan haberdardır!”⁵⁶⁶

“Siz ne yeryüzünde, ne de gökte (Allâh’ı) âciz bırakamazsınız! Sizin için Allah’tan başka ne bir dost, ne de bir yardımcı yoktur.”⁵⁶⁷

“Siz yeryüzünde, Allâh’ı âciz bırakacak değilsiniz. Sizin Allah’tan başka ne bir dostunuz vardır, ne de bir yardımcınız!”⁵⁶⁸

“Zâlimlere meyletmeyin; yoksa ateş size de dokunur. Sizin Allah’tan başka dostlarınız yoktur; sonra hiç kimseden yardım görmezsiniz.”⁵⁶⁹

أَمْ تُرِيدُونَ أَنْ تَسْأَلُوا رَسُولَكُمْ كَمَا سُئِلَ مُوسَىٰ مِنْ قَبْلُ ۚ وَمَنْ يَبْدَلِ
الْكَفَرَ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ﴿١٠٨﴾

108- Yoksa siz de, daha önce Mûsâ'nın sorguya çekildiği gi-bi, peygamberinizi sorguya çekmek mi istiyorsunuz? Her kim îmânı, küfürle değiştirirse, hiç şüphesiz düz yolun ortasında sapmış olur.

108. âyette, İsrâiloğulları'nın Hz. Mûsâ'dan birtakım gereksiz istekler-de bulunduğu gibi, olmayacak şeylerin İslâm Peygamberi'nden de istenme-mesi bildiriliyor. Ayrıca îmânı inkârla değişenin doğru yoldan sapmış ola-cağı belirtiliyor.

565. Mâide, 5/40.

566. Tevbe, 9/16.

567. Ankebût, 29/22.

568. Şûrâ, 42/31.

569. Hûd, 11/113.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Ehl-i kitap senden, kendilerine gökten bir kitap indirmeni istiyor. Mûsâ’dan ise, bundan daha da büyüğünü isteyerek, ‘Bize Allâh’ı açıkça göster!’ demişlerdi. O zaman, zulümlerinden ötürü, derhâl onları yıldırım çarptı. Onlar kendilerine açık deliller geldikten sonra da, buzağıyı tanrı edindiler. Ama Biz bunu da affetmiş ve Mûsâ’ya apaçık bir delil verdik.”**⁵⁷⁰

“Ey îmân edenler! Açıklandığı zaman sizi sıkıntıya sokacak konularda soru sormayın. Kur’ân indirilirken bunları sorarsanız, size açıklanır. Oysa Allah sizi bunlardan muâf tutmuştur. Allah çok bağışlayan, cezâ vermede acele etmeyendir. Sizden önce de bir toplum bu tür sorular sormuş, sonra da bunları yapmayarak inkârcı olmuşlardı.”⁵⁷¹

İbn-i Abbâs رضي الله عنه’ten rivâyete göre Kureyş Hz. Peygamber’den şu isteklerde bulunmuşlardı: “Rabbine duâ et de, Safâ tepesini bizim için altın yapsın. Biz de sana îmân edelim. Dağları yerinden kaldırsın, orada ziraat yapalım.”⁵⁷²

وَدَّ كَثِيرٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّونَكُم مِّنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كُفَّارًا
حَسَدًا مِّنْ عِنْدِ أَنْفُسِهِمْ مِّنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا
حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهَ بِأَمْرِهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٠٩﴾ وَأَقِيمُوا
الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ
إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١١٠﴾

109- Ehl-i kitaptan birçoğu, kendilerine gerçek apaçık belli olduktan sonra, sırf içlerindeki kıskançlıktan dolayı, sizi îmânınızdan sonra küfre döndürmek isterler. Siz Allâh’ın buyruğu gelinceye kadar (onları) bağışlayın ve hoşgörülü olun. Şüphesiz ki Allah, her şeye kâdirdir.

110- Namazı dosdoğru kılın ve zekâtı verin! Kendiniz için önceden gönderdiğiniz her hayrı, Allah katında bulacaksınız. Şüphesiz Allah yapmakta olduklarınızı görmektedir.

570. Nisâ, 4/153.

571. Mâide, 5/101-102.

572. Ahmed b. Hanbel, I, 242, 258, 345; Hâkim, Müstedrek, II, 394. Bk. Mâide, 5/15.

109-110. âyetlerde, ehl-i kitabın kendileri sapıklık içinde oldukları gibi, müslümanları da saptırıp küfre düşürmek istedikleri belirtiliyor. Onlara karşı hoşgörülü davranmak tavsiye edilirken, mü'minlerden özellikle namaz kılp zekât vermeleri, hayırdan ne yaparlarsa bunun mükâfatını Allah katında hazır bulacakları vurgulanıyor.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Kendilerine kitaptan bir pay verilmiş olanları görmedin mi? Onlar sapıklığı satın alıyorlar ve sizin de yoldan çıkmanızı istiyorlar!”**⁵⁷³

“Ehl-i kitaptan bir kısmı sizi doğru yoldan saptırmak ister. Oysa onlar sadece kendilerini saptırırlar da farkına bile varmazlar.”⁵⁷⁴

“O münâfıklar, kendileri kâfir oldukları gibi sizin de kâfir olmanızı ve sapıklıkta eşit hâle gelmenizi isterler.”⁵⁷⁵

“Kur’ân’dan kolayınıza geleni okuyun, namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin ve Allâh’a gönül hoşluğuyla ödünç verin! Kendiniz için önden hayır olarak ne gönderirseniz, Allah katında onu daha üstün bir iyilik ve daha büyük bir mükâfat olarak bulursunuz. Bir de Allah’tan bağışlanma isteyin. Çünkü Allah, çok bağışlayan, çok merhametli olandır.”⁵⁷⁶

وَقَالُوا لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ كَانَ هُودًا أَوْ نَصَارَىٰ ۚ تِلْكَ أَمَانِيُّهُمْ ۚ
قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١١١﴾ بَلَىٰ مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ
مُحْسِنٌ فَلَهُ أَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ ۖ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١١٢﴾

111- Onlar: “Yahudilerden ve Hristiyanlardan başkası asla cennete girmeyecek.” dediler. Bu, onların kuruntusudur! De ki: “Eğer gerçekten doğru söylüyorsanız, delilinizi getirin!”

112- Hayır! Her kim işini güzel yaparak, bütün benliğini Allâh’a teslim ederse, onun eciri Rabbi katındadır. Onlar için bir korku yoktur ve onlar üzülmeceklerdir.

573. Nisâ, 4/44.

574. Âl-i İmrân, 3/69.

575. Nisâ, 4/89.

576. Müzzemmil, 73/20.

111-112. âyetlerde, Yahudi ve Hristiyanlardan başkasının cennete giremeyeceği iddiâsının delile dayanmayan bir kuruntudan ibâret olduğu, kendini tam olarak Allâh'a teslim edenin kurtuluşa ereceği belirtiliyor.

“İslâm” kelimesinin kök anlamı, şirkten tam olarak arınıp, kendini Allâh'a teslim etmektir. Bunun daha ilerisi ihsan olup, işini güzel yapmak, iyi davranmak ve iyilik etmek anlamına gelir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur:

“Kim güzel işler yaparak, tam bir teslimiyetle yüzünü Allâh'a dönerse, gerçekten en sağlam kulpa yapışmış olur. Çünkü işlerin sonu Allâh'a varır.”⁵⁷⁷

“Îmân edip sâlih ameller işleyenlere gelince, onları içinde ebedî kalmak üzere, içinden ırmaklar akan cennetlere koyarız. Bu, Allâh'ın verdiği gerçek bir sözdür. Allah'tan daha doğru sözlü kim olabilir? Allâh'ın vaad ettiği bu mükâfat ne sizin kuruntunuza, ne de kitap ehlinin kuruntusuna göre olur. Kim bir kötülük yaparsa onun cezâsını görür ve kendisi için Allah'tan başka ne bir dost ne de bir yardımcı bulamaz. Erkek olsun, kadın olsun her kim mü'min olarak sâlih ameller yaparsa, işte onlar cennete girerler ve en küçük bir haksızlığa uğratılmazlar.”⁵⁷⁸

“(Onlar mı hayırlı) yoksa mahlukatı ilk defa yaratan, öldükten sonra da tekrar diriltecek olan ve sizi gökten ve yerden rızıklandıran Allah mı? Allah'la beraber başka bir ilâh öyle mi? De ki: ‘Haydi, doğru söylüyorsanız delilinizi getirin!’”⁵⁷⁹

Bir defasında Cebrâil ﷺ, sahâbeyle birlikte olan Hz. Peygamber'in yanına gelerek; îman, İslâm ve ihsân'ın ne olduğunu sormuş, o da ihsânı şöyle tanımlamıştır: “İhsân: Allâh'ı görüyormuşsun gibi ibadet etmendir, her ne kadar sen onu görmüyorsan da, O seni görmektedir.”⁵⁸⁰

577. Lokmân, 31/22.

578. Nisâ, 4/122-124.

579. Neml, 27/64.

580. Buhârî, Tefsir, 31/2, Îman, 37; Müslim, Îman, 5-7; Ebû Dâvûd, Sünne, 16.

﴿ BÂB 14 ﴾

**EHL-İ KİTAP ARASINDA GÜVENSİZLİK, MESCİDLER,
KIBLE, ALLÂH'IN ÇOCUK EDİNMEMESİ**

وَقَالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتْ النَّصَارَى عَلَى شَيْءٍ ۖ وَقَالَتِ النَّصَارَى لَيْسَتْ
 الْيَهُودُ عَلَى شَيْءٍ ۖ وَهُمْ يَتْلُونَ الْكِتَابَ ۚ كَذَلِكَ قَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ
 مِثْلَ قَوْلِهِمْ ۚ فَاللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١١٣﴾
 وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللَّهِ أَنْ يُذَكَّرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسَعَىٰ فِي خَرَابِهَا ۚ
 أُولَٰئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ أَنْ يَدْخُلُوهَا إِلَّا خَائِفِينَ ۚ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَلَهُمْ
 فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١١٤﴾ وَلِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا
 فَجَمَّ وَجْهُ اللَّهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿١١٥﴾ وَقَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا ۚ سُبْحَانَهُ
 بَلْ لَهُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ ۚ كُلُّ لَّهُ قَانِتُونَ ﴿١١٦﴾ بَدِيعَ السَّمٰوٰتِ
 وَالْأَرْضِ ۚ وَإِذَا قُضِيَ أَمْرٌ فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿١١٧﴾ وَقَالَ الَّذِينَ
 لَا يَعْلَمُونَ لَوْلَا يُكَلِّمُنَا اللَّهُ أَوْ تَأْتِينَا آيَةٌ ۚ كَذَلِكَ قَالَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ
 مِثْلَ قَوْلِهِمْ ۚ تَشَابَهَتْ قُلُوبُهُمْ ۚ قَدْ بَيَّنَّا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿١١٨﴾
 إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا ۚ وَلَا تُسْأَلُ عَنْ أَصْحَابِ الْجَحِيمِ
 ﴿١١٩﴾ وَلَنْ تَرْضَىٰ عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارَىٰ حَتَّىٰ تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ ۚ قُلْ إِنَّ
 هُدَىٰ اللَّهِ هُوَ الْهُدَىٰ ۚ وَلَئِنْ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ بَعْدَ الَّذِي جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ ۚ
 مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿١٢٠﴾ الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَنْتُلُونَهُ حَقَّ
 تِلَاوَتِهِ ۚ أُولَٰئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ ۚ وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿١٢١﴾

- 113- Hepsi de kitabı (Tevrat ve İncil'i) okumakta oldukları hâlde Yahudiler: "Hristiyanlar doğru yolda değillerdir." dediler. Hristiyanlar da: "Yahudiler doğru yolda değillerdir." dediler. Kitabı bilmeyenler de birbirleri hakkında onların sözlerine benzer şeyler söylediler. Allah ayrılığa düştükleri konularda kıyâmet günü aralarında hükmünü verecektir.**
- 114- Allâh'ın mescidlerinde, O'nun adının anılmasını engelleyen ve mescidlerin harap olması için çalışan kimseden daha zâlim kim vardır! Aslında onların, oralara korka korka girmeleri gerekir! Onlar için bu dünyada rezillik, âhirette de büyük bir azap vardır.**
- 115- Doğu da batı da Allâh'ındır. Nereye yönelerseniz yönelin, Allâh'ın yüzü (zâtı) oradadır. Şüphesiz ki Allah, rahmeti geniş olan, her şeyi bilendir.**
- 116- Onlar: "Allah çocuk edindi." dediler. Hâşâ! O, bundan münezzehtir. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. Hepsi O'na boyun eğmiştir.**
- 117- O, gökleri ve yeri hiç yoktan ve benzersiz yaratandır. O, bir şeyin olmasını dilediği zaman, ona sadece "ol!" der, o da olur.**
- 118- Bilgiden yoksun olanlar, "Allah bizimle konuşmalı veya bize bir mûcize gelmeli değil miydi?" dediler. Bunlardan öncekiler de tıpkı onların söyledikleri gibi söylemişlerdi. Kalpleri nasıl da birbirine benzedi! Oysa Biz, kesin bilgiye ulaşmak isteyenlere, mûcizeleri açık bir şekilde göstermişizdir.**
- 119- Hiç şüphesiz Biz seni bir müjdeleyici ve uyarıcı olarak hak din ile gönderdik. Sen cehennemliklerden sorumlu değilsin.**
- 120- Sen onların dînine uymadıkça, ne Yahudiler ne de Hristiyanlar senden asla râzî olmazlar. (Onlara) de ki: "Asıl doğru yol, Allâh'ın yoludur." Sana vahiyle gelen bu kadar ilimden sonra, eğer onların arzu ve isteklerine uyarsan, Allah'tan sana ne bir koruyucu ne de bir yardımcı bulunur!**

121- Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler, bu kitabı gereği gibi okurlar, işte kitaba î mân edenler onlardır. Kim de onu inkâr ederse, en büyük ziyâna uğrayanlar işte onlardır.

113. âyette, Yahudi ve Hristiyanların birbirini temelsizlikle itham ettikleri bildirilir. Nitekim Medîne’de Necran Hristiyanlarından bir heyet Hz. Muhammed’e gelerek İslâm konusunda bilgilenmek istemişti. Bu sırada Medîne Yahudi bilginleri de görüşme için gelince, iki heyet arasında tartışma çıktı. Yahudi bilgini Rafi’ bin Hureymile, Hristiyanlığa temelden karşı çıkarak, Hz. Îsâ’yı ve İncil’i inkâr etti. Necranlı Hristiyanlardan biri de Yahudiliğe karşı çıktı ve Hz. Mûsâ ile Tevrat’ı inkâr etti. İşte yukarıdaki âyet bu olay üzerine inmiştir.⁵⁸¹

İslâm dîni, önceki semâvî kitapların orijinallerini onaylarken, sonradan yapılan değişiklikleri eleştirir ve tüm insanları tek Allah inancında birleşmeye çağırır. Bilginlerin, boş söz yerine bilime, belgeye ve gerçeğe dayanmalarını ister.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“De ki: ‘Ey gökleri ve yeri yoktan yaratan, görünür görünmez her şeyi bilen Allâhım! Hakkında görüş ayrılığına düşmekte oldukları şeyler hakkında, kullarının arasında hükmü ancak Sen verirsin!’”**⁵⁸²

“Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle çağır. Onlarla en güzel şekilde mücâdele et.”⁵⁸³

“Kitap ehli olanlarla en güzel metotla mücâdele ediniz. Ancak onlardan zulme sapanlar bunun dışındadır.”⁵⁸⁴

114. âyette, câmilere ve haksız olarak câmi yapımına engel olmaya çalışanlardan söz edilir. Âyetin iniş nedeni Kudüs’teki Beytü’l Makdis’in tahrip edilmesi olayıdır. Kudüs, ilk olarak Buhtünnasr tarafından işgal edilmiş, yakılıp yıkılmıştır. Pers’ler tarafından îmar edilen Kudüs ve Beytü’l Makdis, Hz. Îsâ’dan yetmiş yıl sonra Romalılar eliyle ikinci olarak tahrip edilmiş ve hayatta kalabilen Yahudiler oradan dağıtılmıştır. Kent MS 130’da bir ölçüde

581. Bk. Kurtubî, age, II, 52, 53; İbn Kesîr, age, I, 108; Elmalılı, age, I, 388.

582. Zümer, 39/46.

583. Nahl, 16/125.

584. Ankebût, 29/46.

yeniden iskân edildi. Yahudiler MS 132-135 yıllarında Roma'ya karşı yeniden ayaklandılar. Kanlı biçimde bastırılan bu ayaklanma sırasında, Yahudiler toplu biçimde katledildi, hayatta kalanlar ise dünyanın dört bir yanına dağılmak zorunda kaldı. Hadrianus burada, Roma tarzında bir kent oluşturmaya girişti. Bu plânın ana çizgileri 20. yüzyıla kadar ulaştı.

Kudüs, Hz. Ömer döneminde Bizanslılardan müslümanların eline geçince, Beytül Makdis (Mescid-i Aksa) îmar edilmiş ve mescid hâline getirilmiştir. Âyetle bildirilen mucize gerçekleşmiştir. Bugün, Mescid-i Aksa'yı bu ölçüler içinde değerlendirmek gerekir.⁵⁸⁵

Elmalılı merhum Beytül Makdis'te tarih boyunca karşılaşılan ibadet engellemelerini şöyle açıklar:

Abdullah bin Abbâs ؓ'ten rivâyet edildiğine göre, "Roma kayserlerinden Titos, Kudüs'e saldırmış, halkı kılıçtan geçirmiş, çocukları esir almış, Tevrat'ı yakmış ve Beytül Makdis'i tahrip etmiş ve mâbedin içinde domuzlar kesip, leşler bırakmışlar.."

Tarihçilerin bildirdiğine göre; Beytül Makdis ilk olarak Buhtünnaş tarafından işgal edilmiş, yakılıp yıkılmıştır. Böylece Hz. Dâvud'dan beri devam edegelen İsrâil devletine son verilmiştir. Kudüs daha sonra Pers hükümdarlarından Erdişiri Behmen tarafından yeniden inşa edilmiştir ki, İsrâilliler buna "kirş" veya "kürş" adını vermişlerdir. İsrâilîoğulları yine toplanmış ve İran'a bağımlı mahalli bir hükümet kurmuşlardı. Ancak daha sonra Yunanlılar'ın, onun arkasından da Romalılar'ın idâresi altına girmişlerdi. Zekeriyâ ve Yahyâ ؑ'ı işte o zaman şehîd etmişlerdi. Hz. İsmâ'nın göğe yükselmesinden kırk yıl kadar sonra da Kudüs'ün ve Beytül Makdis'in, Romalılar eliyle ikinci defa tahribi meydana geldi. Bu olay da Roma imparatorlarından Neron'un yerine geçen Ospanyanus zamanında başlamış ve rivâyet olunduğuna göre, onun oğlu Titos tarafından bitirilmiştir. Bu yıkım, bir daha geri dönmek üzere, Yahudi devletinin sonu olmuştur. Çünkü Ospanyanus, Yahudileri hep baskı altında tutmuş, onları Kudüs içinde kendi hâllerinde suskun yaşamaya mecbur etmiştir. Titos da buraya şiddetle saldırmış, gizlenip kaçabilenlerden başka bütün halkı, Yahudi olsun, Hristiyan olsun hepsini kılıçtan geçirmiş, çocuklarını esir etmiş, şehri yağmalatmış, yakıp yıkmıştır. Beytül Makdis denilen büyük mâbedi ve oradaki heykeli tahrip etmiş, bütün kitapları yakmış, artık orada İsrâilîoğulları'ndan kimse kalmamıştı.

Bundan dolayı da ellerinde herhangi bir belge kalmamıştır. Roma tarihlerinde buna sebep olarak da, orada yaşayan Yahudilerin sık sık isyan edip, huzursuzluk çıkarmaları gösterilmiştir.

Yukarıda geçtiği üzere,

وَبَآئٍ بِغَضَبٍ مِّنَ اللَّهِ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ
النَّبِيَّ بَغْيٍ الْحَقِّ ذَٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ

“Ve onlar Allâh’ın gazabına uğradılar. Onların başına gelen bu sıkıntılar, Allâh’ın âyetlerini inkâr etmeleri, haksız yere peygamberleri öldürmeleri, bir de isyan edip aşırı gitmeleri yüzündendi.”⁵⁸⁶

âyeti bunu açıklamaktadır. İsrâiloğulları böylece cezâlarını bulmuşlar, fakat Romalılar da zulüm yönetimlerini sürdürmüşlerdi. Daha sonra Kudüs şehrinin üçüncü defa olarak yavaş yavaş îmar edilmeye başlandığı, Yahudi ve Hristiyanların oraya yeniden yerleşmeye çalıştıkları görülür.

İbn-i Esîr’in el-Kâmil fi’t-Târih adlı eserindeki beyanına göre; imparator İlya Anderyanos (Murat bey tarihinin kaydına göre Aderyanos) hissettiği bir direniş üzerine Yahudi ve Hristiyan halkın birçoğunu pek barbarca bir katliama tâbî tutmuş ve Beytül Makdis’i son defa olmak üzere tahrip etmiştir. Bununla birlikte yedi-sekiz yıl kadar sonra şehri yeniden îmar etmiş, Roma ve Yunan asıllı bir kısım halkı buraya yerleştirmiştir. Zühre (Venüs) adına bir de büyük bir heykel binâ etmiş ki, bâzıları yanlış olarak bu heykeli Dâvud ﷺ’a nisbet ederlermiş. O zamana kadar şehrin adı “Oruşelim” iken bu îmardan sonra “İlya” adı verilmiş ki, “Beytürrab (Rabbin evi)” demek imiş.

Nihâyet Roma’da Hristiyanlığı kabul ve ilan eden, aynı zamanda İstanbul’un kurucusu olan Konstantin’in anası Hilana (Eleni), Hristiyanlarca, Hz. İlsâ’nın üzerinde asıldığı ve bir yere gömülüp saklandığı iddiâ edilen salibi (haçı) bulup çıkarmak üzere Kudüs’e gitmiş ve söz konusu salibi bulup çıkartmış ve çıkarttığı o gün de Hristiyanlarca, “Haç Bayramı” adıyla bir bayram kabul edilmiş ve Kudüs’e varır varmaz, Hz. İlsâ’nın güyâ gömülü olduğu iddiâ edilen mezar üzerine “Kamâme”, diğer adıyla “Kıyâme” kilisesini binâ ettirmiş. Bir tarafta nisbeten tamir edilmiş bulunan Beytül Makdis’i ve önündeki heykeli yerlere kadar yıktırıp üzerine de şehrin çöp ve süprüntülerinin dökülmesini emretmiş.

İşte o tarihten Hz. Ömer döneminde Kudüs'ün fethine kadar Hristiyanlar orasını çöplük yapmışlar ve öyle kullanmışlar. Orada Allâh'a duâ ve ibadet etmek isteyenleri de engellemişler. İşte Hz. Ömer orasını mezbele hâlinde bulmuştu. Onun döneminde Mescid-i Aksa müslümanlar tarafından yeni-den binâ edilmiştir.⁵⁸⁷

وَاللّٰهُ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَآيِنَمَا تُوَلُّوْا فَتَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ وَاَسِعَ عَلِيْمٌ ﴿١١٥﴾

115- Doğu da batı da Allâh'ındır. Nereye yönelirseniz yönelin, Allâh'ın yüzü (zâtı) oradadır. Şüphesiz ki Allah, rahmeti geniş olan, her şeyi bilendir.

115. âyete göre, namazda ne tarafa dönülse Allâh'ın rızasının orada olduğu belirtilmiştir. Hz. Peygamber'in Mekke döneminde ve Medîne döneminin ilk zamanlarında namazı Kudüs'e yani oradaki Mescid-i Aksa'ya doğru kılması bu konuda serbest bırakıldığını gösterir. Kâbe henüz putlarla dolu bulunduğu için, Mekke'de Kâbe'ye doğru namaz kılsa, Mekke müşrikleri de putlara taparken Kâbe duvarında asılı bulunan putlara doğru tapınırlardı. Müslümanların da oraya yani putlara doğru dönmeleri yanlış anlamalara sebep oluyordu. Bu yüzden Allâh'ın Rasûlü ve müslümanlar Mekke döneminde ve Medîne döneminin ilk zamanlarında namazı Kudüs'e doğru kıldılar. Çünkü doğunun da batının da Allâh'ın olduğu ve nereye dönülürse O'nun rızasının orada bulunduğu anlayışı ve inancı ile hareket edildiği anlaşılmaktadır. Ancak daha sonra kible değişikliği yapılarak Kâbe'yi muazza-ma asıl kible olarak İslâm ümmetinin ortak kiblesi oldu.

Diğer yandan kible yönünün bilinmediği ve soracak kimse de bulunmadığı zaman, kişi kendi gâlip zannına göre bir yöne doğru namazını kılar. Nitekim Hz. Peygamber yolculuk sırasında devesinin üzerinde nâfile namaz kılar ve devenin kiblede başka tarafa dönmesi namazını etkilemezdi.⁵⁸⁸

Abdullah b. Ömer ؓ'dan rivâyete göre, o şöyle demiştir: “Nebî ؑ, Mekke'den Medîne'ye gelirken binitinin üzerinde, binit ne tarafa dönerse o şekilde nâfile namaz (tatavvu') kılar. Sonra İbn-i Ömer yukarıdaki âyeti okumuş ve bunun bu konu ile ilgili olarak indiğini söylemiştir.”⁵⁸⁹

587. Elmalılı, Hak Dini Kur'ân Dili, Eser Kitabevi, İstanbul 1971, I, 472-474.

588. Buhârî, Vitr, 6; Taksîru's-Salât, 7, 12; Müslim, Müsâfirîn, 31, 32, 35, 37, 39.

589. Timizî, Tefsir, 2/3.

Savaş sırasında korku namazı kılmada,⁵⁹⁰ otobüs, uçak, gemi gibi vasıtalarındaki namaz kılmalarda da ilk namaza dururken mümkünse kible tarafına doğru namaza durulmaya çalışılır, daha sonra aracın başka yönlere dönmesi namazı etkilemez.⁵⁹¹

وَقَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا ۚ سُبْحَانَهُ ۚ بَلْ لَّهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ كُلُّ لَّهُ قَانُونٌ ﴿١١٦﴾ ۚ بَدِيعَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ وَإِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿١١٧﴾

116- Onlar: “Allah çocuk edindi.” dediler. Hâşâ! O, bundan münezzehtir. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O’nundur. Hepsî O’na boyun eğmiştir.

117- O, gökleri ve yeri hiç yoktan ve benzersiz yaratandır. O, bir şeyin olmasını dilediği zaman, ona sadece “ol!” der, o da olur.

116-117. âyetlerde, Yahudi ve Hristiyanların Allâh’a oğul isnâd ettiklerinden, O’nun böyle bir şeye ihtiyâcının bulunmadığı, zaten göklerde ve yerde ne varsa hepsinin yaratıcısı ve mâliki olduğu, O bir şeyi var etmek isteyince ona sadece ol demesinin yeterli bulunduğu belirtilmiştir.

“Allâh’ın oğlu” ifâdesi, Yahudiler tarafından Üzeyir ﷺ, Hristiyanlar tarafından ise, İsa ﷺ için kullanılmış ve bu iki topluluk bu yüzden kınanmıştır. Müşrik Araplar da, melekleri Allâh’ın kızları olarak kabul etmişlerdi.⁵⁹²

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“O, gökleri ve yeri hiç yoktan ve benzersiz yaratandır. O’nun eşi olmadığı hâlde nasıl çocuğu olabilir? Her şeyi O yaratmıştır ve O, her şeyi hakkıyla bilir.”**⁵⁹³

“Onlar: ‘Allah çocuk edindi.’ dediler. Hâşâ, O’nun hiçbir şeye ihtiyâcı yoktur. Zaten göklerde ve yerde ne varsa hepsi O’nundur. Bu konuda, elinizde hiçbir delil de yoktur! Buna rağmen, Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?”⁵⁹⁴

590. Korku namazı hakkında geniş bilgi için bk. Nisâ, 4/102 tefsiri.

591. Buhârî, Tefsir, 44.

592. Bk. Tevbe, 9/30; Nahl, 16/57; Zuhurf, 43/16; Tûr, 52/39.

593. En’âm, 6/101.

594. Yûnus, 10/68.

“Allâh'ın bir çocuk edinmesi olacak şey değildir! Hâşâ, O'nun hiçbir şeye ihtiyâcı yoktur. O, bir şeyin olmasını dilerse, ona sadece, 'ol!' der, o da hemen oluverir.”⁵⁹⁵

“Onlar, ‘Rahmân çocuk edindi!’ dediler. Andolsun ki siz bununla çok çirkin bir şey ortaya attınız! Az kalsın, söyledikleri sözden gökler çatlayacak, yer yarılacak ve dağlar parçalanıp dağılacak! O Rahmân'a çocuk isnâd ettiler diye. Oysa Rahmân olan Allâh'a çocuk edinmek yakışmaz! Göklerde ve yerde hiçbir kimse yoktur ki, o Rahmân'ın huzûruna kul olarak çıkmasını!”⁵⁹⁶

“Göklerin ve yerin mülkü O'nundur. O, hiç çocuk edinmemiştir, mülk ve saltanatında O'nun bir ortağı da yoktur. Her şeyi bir ölçü ile yaratıp kaderini belirleyen de O'dur.”⁵⁹⁷

“Eğer Allah bir çocuk edinmek isteseydi, elbette yarattıklarından dilediğini seçerdi. Fakat O, bundan münezzehtir. O, her şeye boyun eğdiren tek Allah'tır.”⁵⁹⁸

“Gerçek şu ki Rabbimiz'in şânı çok yücedir. O, ne eş ne de çocuk edinmiştir.”⁵⁹⁹

“Meryem dedi ki: ‘Ey Rabbim! Bana bir insan dokunmamışken, benim nasıl çocuğum olur?’ (Allah) dedi: ‘Allah dilediğini yaratır. O, bir şeyin yaratılmasını dilediğinde, ona sadece ‘ol!’ der, o da hemen oluverir.’”⁶⁰⁰

“Allah katında Îsâ'nın durumu, Âdem'in durumu gibidir. Allah Âdem'i topraktan yarattı ve sonra ona, ‘ol!’ dedi, o da oluverdi.”⁶⁰¹

Sahâbenin bize Rabbimiz'i tanıtır, O'nun özelliklerini anlat, sorusuna cevap olarak inen İhlâs sûresinde Cenâb-ı Hak kendisini şöyle tanıtır: **“De ki: O Allah birdir. Her şey Allâh'a muhtaç, O hiçbir şeye muhtaç değildir. Doğurmamış ve doğmamıştır. Hiçbir şey O'na denk değildir.”**⁶⁰²

595. Meryem, 19/35.

596. Meryem, 19/88-93.

597. Furkan, 25/2.

598. Zümer, 39/4.

599. Cin, 72/3.

600. Âl-i İmrân, 3/47

601. Âl-i İmrân, 3/59. Cenâb-ı Hakk'ın diğer tekvinî sıfatları için bk. En'âm, 6/73; Nahl, 16/40; Meryem, 19/35; Mü'min, 40/68; Yâsîn, 36/82; Ahmed bin Hanbel, Müsned, IV, 126, 127.

602. İhlâs, 112/1-4.

Abdullah bin Abbâs ؓ'ten rivâyete göre, Nebî ﷺ kudsî bir hadiste Allah Teâlâ'nın şöyle buyurduğunu haber vermiştir: “Âdemoğlu hiçbir hakkı olmadığı hâlde Beni yalanlamaya kalktı. Yine bir hakkı olmadığı hâlde Bana hakaret etti. Beni yalanlamaya kalkması onu diriltip yeniden yaratamayacağımı ileri sürmesidir. Bana hakaret etmesi ise, benim bir çocuğumun olduğunu söylemesidir. Ben bundan münezzeh olduğum hâlde, ‘Allah bir eş veya çocuk edindi.’ demesidir.”⁶⁰³

Ebû Mûsâ ؓ'ten rivâyete göre, Nebî ﷺ şöyle buyurmuştur: “İşittiği bir eziyete karşı Allah’tan daha çok sabırlı olan hiçbir kimse veya hiçbir şey yoktur. Müşrikler O’na şirk koşarlar, bir oğlu olduğunu ileri sürerler, O onları affeder ve onlara rızık verir.”⁶⁰⁴

Bu konuda mü'minler de sabra şöyle teşvik edilir: **“De ki: Ey îmân eden kullarım! Rabbinize karşı gelmekten sakının! Bu dünyada iyilik yapanlara iyilik vardır. Allâh'ın yeryüzü geniştir. Ancak sabredenlere mükâfatları hesapsız verilecektir.”**⁶⁰⁵

“Elbette Biz, o sabredenlere ecirlerini, yaptıkları amelin en güzeliyle vereceğiz. Erkek olsun, kadın olsun kim mü'min olarak iyi bir amel işlerse, elbette ona güzel bir hayat yaşatırız ve mükâfatlarını da elbette yapmakta olduklarının en güzeliyle veririz.”⁶⁰⁶

Günümüzde Kitab-ı Mukaddes'in birçok yerinde “Allâh'ın oğlu” ifâdesi kullanılmıştır.⁶⁰⁷ Ancak İncil’de bu ifâdenin değişik kişiler hakkında kullanıldığı görülür. “Düşmanlarını sevenler” ve “kendisine zulmedene bile duâ eden, iyilik yapan ve bir karşılık beklemeden borç para veren” anlamı bunlar arasındadır.⁶⁰⁸ Hz. Mûsâ da, “Allâh'ın oğlu” deyimini, “Bir olan Allâh’a gerçekten inanan ve ona itaat eden” anlamında kullanır.⁶⁰⁹ Allah, Dâvud’a şöyle seslenir: “Sen benim oğlumsun.”⁶¹⁰

İslâm’a göre, Hz. Dâvud, Mûsâ ve İsâ kendilerine kutsal kitaplar verilen peygamberler olup, bu ifâdeler mecaz bir anlatım olarak kullanılmış, fakat toplumlar buna gerçek anlam yüklemişlerdir. Türkçe’deki “Allah adamı”nın,

603. Buhârî, Tefsir, 2/8, 112/1-2.

604. Buhârî, Edeb, 71, Tevhid, 3; Müslim, Münâfikîn, 49-50.

605. Zümer, 39/10.

606. Nahl, 16/196-197.

607. Bk. Yaratılış, VI, 2, 4; Eyyub, I, 6; Luka, III, 38.

608. Örn. Matta, V, 44, 45; Luka, VI, 35.

609. Bk. Tevrat, Tesniye, XIV.

610. Bk. Mezmurlar, 2/7.

dürüstlük ve iyi hâl için kullanılması gibi. İslâm'da yanlış anlaşılma riskinden ötürü "Allâh'ın oğlu" ifâdesini kullanmak câiz görülmemiştir. Kur'ân'da Üzeyir ve İsa ﷺ için "Allâh'ın oğlu" diyenler kınanır ve lânetlenir.⁶¹¹

وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ لَوْلَا يُكَلِّمُنَا اللَّهُ أَوْ تَأْتِينَا آيَةٌ كَذَلِكَ قَالَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِثْلَ قَوْلِهِمْ تَشَابَهَتْ قُلُوبُهُمْ قَدْ بَيَّنَّا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿١١٨﴾ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَا تُسْئَلُ عَنْ أَصْحَابِ الْجَحِيمِ ﴿١١٩﴾

118- Bilgiden yoksun olanlar, "Allah bizimle konuşmalı veya bize bir mûcize gelmeli değil miydi?" dediler. Bunlardan öncekiler de tıpkı onların söyledikleri gibi söylemişlerdi. Kalpleri nasıl da birbirine benzedi! Oysa Biz, kesin bilgiye ulaşmak isteyenlere, mûcizeleri açık bir şekilde göstermişizdir.

119- Hiç şüphesiz Biz seni bir müjdeleyici ve uyarıcı olarak hak din ile gönderdik. Sen cehennemliklerden sorumlu değilsin.

118-119. âyetlerde, insanların dîni anlamaları için gerekli bilgi ve mûcizelerin gönderildiği, Peygamber'in sadece bir müjdeleyici ve uyarıcı olduğu ve cehennemliklerden sorumlu bulunmadığı bildirilmektedir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **"Ey kitap ehli! Peygamberlerin arkası kesildiği bir sırada, 'Bize ne müjde veren ne de uyarıcı biri gelmedi!' dememeniz için, hiçbir peygamberin gönderilmediği uzun bir aradan sonra, size gerçekleri açıklayan bir elçimiz gelmiştir. İşte size bir müjdeci, bir uyarıcı peygamber gelmiştir. Allah her şeye kâdirdir."**⁶¹²

"Şüphesiz ki ben, O'nun tarafından size gönderilmiş uyarıcı ve müjdeleyen bir peygamberim."⁶¹³

611. Bk. Tevbe, 9/30.

612. Mâide, 5/9.

613. Hüd, 11/2.

“Biz, seni bütün insanlara bir müjdeci ve bir uyarıcı olarak gönderdik; ama insanların çoğu bunu bilmezler.”⁶¹⁴

“Şüphesiz Biz seni bir şâhit, bir müjdeleyici ve bir uyarıcı olarak gönderdik ki; Allâh’a ve Rasûlü’ne îmân edesiniz, ona yardım edip saygı gösteresiniz ve sabah akşam O’nu tesbih edesiniz.”⁶¹⁵

“Öyleyse sen, Allah ile birlikte başka bir tanrıya kulluk edip yalvarma, yoksa azâba uğratılanlardan olursun. Sen (önce) en yakınlarını uyar!”⁶¹⁶

Hz. Peygamber Şuarâ sûresindeki, “Sen (önce) en yakınlarını uyar!” (26/213) âyeti inince, Kureyş Kabîlesini toplantıya çağırmış, kimine genel kimine özel olarak hitâb ederek, “insanları tehlikelere karşı uyarmakla görevlendirildiğini” bildirmiştir. Tek tek kabîle ve aile isimlerini zikrederek şöyle demiştir: “Kendinizi cehennemden kurtarınız! Çünkü sizleri Allâh’ın azâbından kurtarmaya benim gücüm yetmez. Ama aramızdaki akrabalık bağı sebebiyle sizinle ilgimi kesmeyeceğim.”⁶¹⁷

وَلَنْ تَرْضَىٰ عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارَىٰ حَتَّىٰ تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ
قُلْ إِنَّ هُدَىٰ اللَّهِ هُوَ الْهُدَىٰ وَلَئِنَّ آتِئْتَهُمْ بَعْدَ الَّذِي جَاءَكَ
مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿١٢٠﴾

120- Sen onların dînine uymadıkça, ne Yahudiler ne de Hristiyanlar senden asla râzı olmazlar. (Onlara) de ki: “Asıl doğru yol, Allâh’ın yoludur.” Sana vahiyle gelen bu kadar ilimden sonra, eğer onların arzu ve isteklerine uyarsan, Allah’tan sana ne bir koruyucu ne de bir yardımcı bulunur!

120. âyette, Yahudi ve Hristiyanların, onların dînine girmedikçe, müslümanlardan hoşnut ve râzı olmayacakları bildirilir. Hâlbuki bunların ikisinin

614. Sebe’, 34/28.

615. Fetih, 48/8-9. Bk. En’âm, 6/48; İsrâ, 17/105; Furkan, 25/56.

616. Şuarâ, 26/213-214.

617. Müslim, İman, 348, 351. Ayrıca bk. Tebbet, 111/1.

de milletine tâbî olmak bir müslüman için mümkün değildir. Çünkü onlar birbirlerine karşı “hiçbir şey ve gerçek üzerinde değil” ithamında bulunuyorlar. Durum böyle olunca, Hz. Peygamber'e ve dolayısıyla gelecek olan ümmetine, bu kitap ehli iki millete karşı şu bildirimi yapmaları isteniyor: Sen sadece onlara, “Allâh'ın hidâyeti, işte uyulacak hidâyet ancak budur.” diye rek tebliğini yap. Başka bir ifâdeyle uyulacak olan rehber, Hz. Muhammed, Allâh'ın kitabı ve Allâh'ın son dîni olan İslâm'dır. Eğer sen, sana gelen bu kadar ilimden sonra, onların hevâ ve heveslerine uyacak olursan, Allah'tan ne bir dostun ne de bir yardımcın bulunur.

Kur'ân'da 15 yerde geçen “millet” sözcüğü genellikle din anlamında kullanılmıştır.⁶¹⁸ Burada küfür ehli tek millet sayılmıştır. Allah ﷻ şöyle buyurur: **“De ki: Ey inkâr edenler! Sizin dîniniz size, benim dînim banadır.”**⁶¹⁹ Bu ilke gereği; müslümanla küfür ehli birbirine mîrasçı olamaz. Fakat onların hısımları, kendi dîninden olsun başka dinden olsun birbirine mîrasçı olur. Çünkü onlar kendi aralarında tek millettir.⁶²⁰

“Millet” kelimesi Arapça “imlâl” mastarından alınma olup sözlükte; söyleyip yazdırmak veya ezbere yazdırmak yani imlâ ettirmek anlamı ile ilgili bir isimdir. Bir terim olarak, “tutup gidilen yol” demektir ki, eğri veya doğru olabilir. İşte bu anlamdan alınarak “din ve şerîat” anlamında kullanılmıştır.⁶²¹ Şehristânî'ye göre din, şerîat, millet temelde hep aynı şeylerdir.⁶²² Ancak “din” denilince îtikad ve îman yönü; “şerîat” denilince amel ve uygulama yönü; “millet” denilince de sosyal yönü, yani sosyal realite özelliği anlaşılır.

Sosyal bir olgu olarak millet; bir halkın etrafında toplandığı ve üzerinde yürüdüğü, başka bir deyişle, toplumsal duygu ve kabullerinin tâbî olduğu ve kitlenin bağlı bulunduğu hâkim ilkeler, izlenen gidişat ve yoldur. Bu yolun hak olanı, hak olmayanı, eğri olanı, doğru olanı vardır. Şu kadar var ki yolun hak olanı güzel sonuca, hak olmayanı da hüsrâna ve kötü sonuca götürür.⁶²³

618. Bk. M. Fuad Abdülbâki, el-Mu'cemu'l-Mufehres, “Millet” mad.

619. Kâfirûn, 109/6.

620. Bk. İbn Kesîr, age, I, 114.

621. Zemahşerî, Esâsü'l-Belâga, 604.

622. Şehristânî, el-Milel ve'n-Nihal, I, 38.

623. Elmalılı, age, I, 399, 400.

الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهِ ۖ أُولَٰئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ ۖ
وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿١٢١﴾

121- Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler bu kitabı gereği gibi okurlar, işte kitaba îmân edenler onlardır. Kim de onu inkâr ederse, en büyük ziyâna uğrayanlar işte onlardır.

121. âyet, kitap ehli iken, İslâm'a giren Abdullah bin Selâm ve benzeri sahâbeler hakkında inmiştir. Ancak âyetin anlamı bütün mü'minleri kapsar. "Karae" kökünden kıraat her türlü kitap ve yazıyı okumayı ifâde ederken, "telâ-yetlû" kökünden bir mastar olan "tilâvet" bir terim olarak "hem okumak, hem de emir ve yasaklarını, teşvik ve uyarılarını yerine getirerek Allâh'ın kitabına uymak" anlamına gelir. Buna göre her tilâvet kıraattir, fakat her kıraat tilâvet değildir. Bu yüzden tilâvet genel olarak yalnızca ilâhî kitabın okunması için kullanılır.⁶²⁴

Abdullah bin Mes'ud ؓ de, bu âyetteki tilâveti; "helâlini helâl, haramını haram saymak, onu Allâh'ın indirdiği şekliyle okumak, kelimelerin yerlerini değiştirmemek, onu kendi anlamı dışında başka anlamla yorumlamak ve ona tam olarak uymak" olarak tefsir etmiştir.⁶²⁵ M. Hamidullah, bu âyetteki "Kitab"ı, Kitab-ı Mukaddes olarak yorumlamış, Kur'ân'ı da kapsayabileceğini belirtmiştir.⁶²⁶ Buna göre âyet, Tevrat'ı ve İncil'i samimiyetle okuyan, Kur'ân'ı Kerîm inince veya Kur'ân'ı haber alıp inceleyince ona inanıp müslüman olanların durumunu dile getirmektedir.

Bu konuda Allah Rasûlü'nün şu hadîsini hatırlamak gerekir: Ebû Hüreyre'den nakledildiğine göre, Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "*Muhammed'in nefsinı kudret elinde tutan Allâh'a yemin olsun ki, ister Yahudi olsun, ister Hristiyan, bu ümmetten herhangi bir kimse benim Peygamber olduğumu iştir de, benimle gönderilen gerçeğe îmân etmeden ölürse, mutlaka cehennemlik olur.*"⁶²⁷

624. Râğib el-İsfahânî, Müfredât, "telâ" md.

625. Bk. Dârimî, Salât, 69; İbn Hanbel, V, 382, 384; İbn Kesîr, age, I, 114.

626. Bk. Aziz Kur'ân, Meâl, 2/121.

627. Müslim, İman, 240; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 317.

﴿ BÂB 15 ﴾

**İSRÂİLOĞULLARI'NA VERİLEN NÎMETLER,
KÂBE İNŞÂSI VE HZ. İBRAHİM'İN DUÂSI**

يَا بَنَى إِسْرَآئِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَنَّى فَضَّلْتُكُمْ
 عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿١٢٢﴾ وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزَى نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا
 وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا تَنْفَعُهَا شَفَاعَةٌ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴿١٢٣﴾ وَإِذْ
 ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ ۖ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا ۗ
 قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي ۖ قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ ﴿١٢٤﴾ وَإِذْ جَعَلْنَا
 الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنًا وَاتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى ۖ وَعَهِدْنَا
 إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَنَّ طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ
 السُّجُودِ ﴿١٢٥﴾ وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا آمِنًا وَارْزُقْ
 أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ ۖ مَنْ أَمِنَ مِنْهُمْ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ قَالَ وَمَنْ كَفَرَ
 فَأُمِّتُّهُ قَلِيلًا ثُمَّ أَضْطَرُّهُ إِلَىٰ عَذَابِ النَّارِ ۖ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٢٦﴾
 وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ ۖ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا ۖ إِنَّكَ
 أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١٢٧﴾ رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا
 أُمَّةً مُّسْلِمَةً لَّكَ ۖ وَارِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا ۖ إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ
 ﴿١٢٨﴾ رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ
 الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ ۖ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١٢٩﴾

**122- Ey İsrâiloğulları! Size verdiğim nîmetimi ve (bir zaman-
 lar) sizi diğer halklara üstün kıldığımı hatırlayın!**

- 123- Öyle bir günden sakının ki, o günde hiç kimse başkası için bir ödemede bulunamaz, kimseden fidye kabul edilmez ve hiç kimseye şefaathayda vermez. Onlar hiçbir yardım da görmezler!
- 124- Bir zamanlar Rabbi İbrahim'i birtakım kelimelerle sınamış, onları tam olarak yerine getirince, "Ben seni insanlara önder yapacağım." demişti. "Soyumdan da (önderler yap!)" deyince, Rabbi ona, "Benim sözüm zâlimlere ulaşmaz." dedi.
- 125- Biz o zaman Beyti (Kâbe'yi) insanlar için bir sevap kazanma yeri ve bir güvenlik yurdu kıldık. Siz İbrahim'in makamından bir namaz yeri edinin! İbrahim'e ve İsmâil'e; "Evimi, tavaf edenler, kendini ibadete verenler, rûkû ve secde edenler için temiz tutun!" diye emrettik.
- 126- O vakit İbrahim demişti ki: "Ey Rabbim! Burasını güvenli bir belde kıl! Halkından, Allâh'a ve âhiret gününe îmân edenleri çeşitli meyvelerle rızıklandır!" Allah dedi: "Kim inkâr ederse, onu az bir süre yararlandırır, sonra onu cehennem azâbına sürüklerim. Orası ne kötü varılacak yerdir!"
- 127- Bir zamanlar İbrahim, İsmâil ile birlikte, Kâbe'nin temellerini yükseltiyor, (şöyle diyorlardı): "Ey Rabbimiz! Bunu bizden kabul et; şüphesiz Sen her şeyi işitensin, bilensin."
- 128- "Ey Rabbimiz! Hem bizi yalnız Sana boyun eğen müslümanlar kıl, hem de soyumuzdan yalnız Sana boyun eğen bir toplum meydana getir ve bize ibadetimizin yollarını (hac menâsikini) göster! Tevbemizi kabul et; çünkü Sen tevbeleri çok kabul eden, çok merhametli olansın!"
- 129- "Ey Rabbimiz! Bir de onlara içlerinden öyle bir peygamber gönder ki; kendilerine Senin âyetlerini okusun, kitabı ve hikmeti öğretsin ve içlerini dışlarını tertemiz yapsın! Çünkü mutlak üstün, tam hüküm ve hikmet sahibi olan sadece Sensin!"

122-124. âyetlerde, İsrâiloğulları'na ve ataları İbrahim ؑ'a verilen bâzı nîmetler sayılır. Özellikle târihî süreçte İsrâiloğulları'nın diğer milletlere üstün kılınması ve kimsenin kimseye fayda sağlayamayacağı âhiret gününden sakınmaları gerektiği hatırlatılır. Verilen bu nîmetlere karşılık onların uymaları gereken kurallar Bakara 2/40-46 arası âyetlerde belirtilmiştir.

Bunları şu şekilde özetleyebiliriz: 1) Allâh'a verdikleri sözde durmaları ve yalnız O'ndan sakınmaları. 2) Kur'ân'a îmân etmeleri. 3) Hakla bâtılı karıştırmamaları, gerçeği gizlememeleri. 4) Namazı kılmaları ve zekâtı vermeleri. 5) Ellerindeki kitaba uyarak iyilik yapmaları ve başkalarına da iyilik yapmayı öğütlemeleri. 6) Sabrederek ve namaz kılarak Allah'tan yardım istemeleri. 7) Rab'lerine saygı gösterenlerin, O'na kavuşacaklarını bilmeleri.⁶²⁸

Yukarıdaki 123. âyette, âhiretteki sorumluluğun kişisel olduğu, herkesin kendi ameliyle baş başa kalacağı belirtilir. Bununla birlikte kimi Peygamberlerin, şehit, sâlih ve Allâh'ın dostu olan velî kulların Allâh'ın izin vermesiyle başkasına şefaât etmesi mümkündür.⁶²⁹

Hız. İbrahim kendisine bildirilen hac menâsiki, temizlik, oğlunu kurban etme gibi emir ve yasaklara uyarak, Rabbinin sınamasını kazanmıştır.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“(İbrahim dedi ki): ‘Ey Rabbim! Bana iyilerden olacak bir çocuk bağışla!’ İşte o zaman Biz ona yumuşak huylu bir oğul müjdeledik. Oğlu, yanında koşacak çağa gelince, İbrahim, ‘Yavrucuğum,’ dedi, ‘rüyamda seni boğazladığımı görüyorum, ne diyeceğini bir düşün bakalım!’ Oğlu dedi: ‘Babacığım! Emrolunduğun şeyi yap. İnşâallah beni sabredenlerden bulacaksın.’ Her ikisi de Allâh’a teslim olup İbrahim, oğlunu alını üzerine yatırınca; Biz ona şöyle selendik: ‘Ey İbrahim! Sen rüyanı doğruladın. İşte Biz iyi davrananları böyle mükâfatlandırırız!’ Gerçekten bu, apaçık bir imtihandı. Biz ona büyük bir kurbanlık fide verdik. Sonra gelenler arasında, ona iyi bir ün bıraktık. İbrahim’e selâm olsun! İşte Biz iyi davrananları böyle mükâfatlandırırız.”**⁶³⁰

İbn-i Abbâs tefsirinde Hız. İbrahim'in beşi başta, beşi bedende olmak üzere on şeyle imtihan edildiği belirtilmiştir. Başta olanlar: a) Bıyıkları kısaltmak, b) Ağzı yıkamak, c) Dişleri misvakla temizlemek, d) Burnu temizlemek,

628. Bakara, 2/40-46. âyetlerin tefsirine bakınız.

629. Bk. Bakara, 2/255; Nisâ, 4/85; Yûnus, 10/3; Tâhâ, 20/109; Enbiyâ, 21/28; Sebe', 34/23; Ayrıca bk. “Şefaât” terimi.

630. Sâffât, 37/100-110.

d) Saçları ikiye ayırmak. Bedende olanlar: a) Tırnakları kesmek, b) Kasıkları tıraş etmek, c) Koltuk altlarını tıraş etmek, d) Sünnet olmak, e) Küçük ve büyük abdestten sonra su ile temizlik yapmak.⁶³¹

Hız. İbrahim soyu için şöyle duâ etmiştir: **“Ey Rabbim! Beni ve soyumdan gelenleri namazı kılanlardan eyle.”**⁶³² **“Soyumdan gelenlerle de iyilik ver.”**⁶³³ Ancak 2/124. âyetinde zâlim olan torunların bu duâdan yararlanamayacağı açıklanmıştır. Nitekim İbrahim عليه السلام'ın oğlu, İshak عليه السلام'ın soyundan Hız. İsmâ'ya kadar birçok peygamber gelmiş, ancak İsrâiloğulları bunları kabul etmeyerek, inkâr etmiş kimini de öldürmüştür. Bu sebeple de Allâh'ın gazabına ve lânetine uğramışlardır.⁶³⁴ İnsanlık âlemine son peygamberlik de Hız. İbrahim'in diğere oğlu İsmâil عليه السلام'ın soyundan gelen Hız. Muhammed'e verilmiştir.⁶³⁵

125. âyetinde sözü edilen “İbrahim'in makâmı”, Hız. İbrahim'in Kâbe'yi inşâ ederken üstüne basarak, iskele olarak kullandığına ve üzerine ayak izinin çıktığına inanılan taş veya bu taşın bulunduğu yer olup, Kâbe'nin inşâsı bittikten sonra, orada durup namaz kılmıştır.⁶³⁶

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Şüphesiz ki insanlar için inşâ edilen ilk mâbed, Mekke'deki çok mübârek ve âlemlere hidâyet kaynağı olan Beyt (Kâbe)dir. Onda apaçık deliller, İbrahim'in makâmı vardır. Oraya giren kimse güvenlik içinde olur.”**⁶³⁷

“Bir zamanlar İbrahim'e Kâbe'nin yerini hazırlamış ve (ona şöyle demiştik): ‘Sakın Bana hiçbir şeyi ortak koşma; Beytimi de, tavaf edenler, Allâh'ın huzûrunda duranlar, rûkû ve secde edenler için temiz tut!’”⁶³⁸

Hız. Ömer, Nebî ﷺ'e; “Ey Allâh'ın Rasûlü! İbrahim'in makâmını namazgah edinsek olmaz mı?” diye sormuştu. Bunun üzerine, **“Siz de İbrahim'in makâmından bir yeri namazgah edinin.”** âyeti inmiştir.⁶³⁹ Hız. Peygamber tavaftan sonra Makâm-ı İbrahim'de iki rekât namaz kılmıştır. Buna tavaf namazı denir.⁶⁴⁰

631. Hâkim, Müstedrek, (Atâ) II, 293. Zehebî bu hadisin sahih olduğunu söylemiştir.

632. İbrâhim, 14/40.

633. Ahkâf, 46/15.

634. Bk. Bakara, 2/61; Âl-i İmrân, 3/112.

635. Bk. Ahzâb, 33/40.

636. Râzî, Tefsir, IV, 48.

637. Âl-i İmrân, 3/96.

638. Hac, 22/26.

639. Buhârî, Salât, 32; Tefsir, 2/9; Müslim, Fazâilü's-Sahâbe, 24.

640. Buhârî, Salât, 30, Hac, 69, 72, 80.

Günümüzde, Hz. İbrahim'in ayak izi olduğu kabul edilen bu taş Kâbe'nin kuzeydoğu kenarının karşısında, yaklaşık 15 m mesâfede ve cam bir mahfaza içinde bulunur.⁶⁴¹

Elmalılı merhum, Hz. İbrahim'in zürriyetinden de imam (önder) istemesini şöyle değerlendirir:

Rabbi, İbrahim'i böyle imtihan etti de ne yaptı? Ne dedi, bilir misiniz? *"Rabbi, ona dedi ki: Şüphe yok ki, Ben seni insanlara önder (imam) yapacağım."* Yani "imâmet-i kübra" ile seni öne geçirip, herkesi sana tâbî kılacağım, seni "kendisine uyulan önder" yapacağım.

İMAM

Öne geçmek, kastedilen ve tâbî olunan anlamına gelen mastardan alınmış ve "kendisine uyulan" anlamında isim olmuştur ki, "muktedâ bih" ön, öncül demektir. Buna göre "imâmet-i kübra", din ve dünya işlerinde insanlara öncülük ve riyâset etmektir. Bunun en son ve en yüce derecesi de risâlettir. Bu imâmet ise amelde düstur olacak birtakım hükümlere, din ve şeriate bağlı bulunduğundan, bu hitâb onu bir din ve şeriate sahip kılmak ve bununla insanların önüne geçirmek demektir.

"İbrahim cevap olarak, zürriyetimden de, dedi." Yani, ey Rabbim! Beni imam yap, fakat bu ihsanın sadece bana mahsus kalmasın, soyumdan da bir kısım insanları zamanı gelince imam yap. Bana vereceğin nîmeti, imâmet ve risâleti onlara da ver, diye kelimenin tamamlanmasını istedi. Anlaşıldığına göre, hepsine demedi, içlerinden bâzılarına, dedi. Çünkü o biliyordu ki, hepsine peygamberlik istemek, ilâhî hikmete aykırı olurdu. Önce zürriyetinin az olmasını, ikinci olarak zürriyetinin fitne ve ihtilafa düşmesini istemiş olurdu. Üçüncü olarak da, birçok yardımcı ve destekçiye ihtiyaç gösteren imâmet konusunda zürriyetinin başkalarına muhtaç olmasını temenni etmiş bulunurdu ki, bunlar zürriyeti hakkında hayır duâ olmazdı. Herhalde zürriyeti içinde imam bulunurken ümmet de bulunmalı idi. Rabbi bunu tamamlamak için dedi ki: *"Zâlimler benim verdiğim söze nâil olamazlar."*

İbrahim zürriyetinden imam olabilecek kısmın, herhalde zâlimler gürûhu olmadığını ve zâlimlerin bu büyük devletten kesinlikle mahrum kalacaklarını ve imâmetin, hak ve lâıyk olana, adâletli olanlara verilmesi gerektiğini anlatmış oldu. Bu âyet, zâlimin imâmete ehil ve lâıyk olmadığına ve başlangıçta adâletli olup, sonradan zulüm yaparsa, hâl'inin (görevden azledilmesinin)

641. İtikâf hk. da bilgi için bk. Bakara, 2/187.

vâcip olduğuna delildir. “ez-Zâlimin” lafzının başındaki elif lâm takısı, genel-lik ifâde eder ve “zâlimler” ifâdesi, kıyâmete kadar gelecek bütün zâlimlerin hepsini kapsar.⁶⁴²

MESCİD-İ HARAM

Kâbe’yi çepeçevre kuşatan, etrafı kubbeli, ortası açık büyük mescid olup, bu alana Harem-i Şerîf, Mescid-i Şerîf, Beyt-i Haram veya Kutsal Mescid de denir. Yeryüzünde ilk inşâ edilen mescid ve müslümanların kiblesidir. Mescid’in ortasındaki üstü açık kısımda Kâbe, zemzem kuyusu ve Makâm-ı İbrahim’le, tavafın yapıldığı alan bulunur. Bu kutsal alanın bütününe “haram” denilmesi, o alana saygı ve tazim göstermek gerektiği içindir. Bu yüzden orada kan dökmek, ağaç kesmek ve avlanmak haram kılınmıştır. Bu saygınlık için Kur’ân’da şöyle buyrulur:

“Ey îmân edenler! ..Rab’lerinin lûtuft ve rızasını arzu ederek Beyt-i Haram’a doğru gelenlere saygısızlık etmeyin.”⁶⁴³ “Allah Kâbe’yi, o Beyt-i Haram’ı insanlar için dirlik düzenlik nedeni kıldı..”⁶⁴⁴ Buna göre, Mescid-i Haram’a saygı yanında, oraya ziyaret için gelenlere de saygı gösterilmesi istenmektedir. Diğer yandan saldırı olmadıkça Mescid-i Haram çevresinde savaş yapılması yasaklanmıştır. **“Mescid-i Haram’ın yanında onlar, sizinle savaşmadıkça siz de onlarla savaşmayın. Eğer orada sizinle savaşarlarsa onları öldürün. İşte küfür ehlinin cezâsı budur.”⁶⁴⁵**

Hiz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Ancak şu üç mescid için her türlü yolculuk yapmaya değer. Mescid-i Haram, Rasûlullâh’ın mescidi ve Mescid-i Aksâ. Başka yerlerde kılınan namaza göre, Mescid-i Haram’da kılınan bir namaz yüz bin namaza, benim mescidimde kılınan bir namaz, bin namaza, Beytül Makdis’te (Mescid-i Aksa) kılınan bir namaz da, beş yüz namaza denktir.”⁶⁴⁶

Câbir ’ten nakledilen hadis ise şöyledir: “Benim mescidimde kılınan bir namaz, Mescid-i Haram hariç, başka mescidlerde kılınan bin namazdan daha fazîletlidir. Mescid-i Haram’da kılınan bir namaz da diğer mescidlerde kılınan yüz bin namazdan daha fazîletlidir.”⁶⁴⁷

642. Elmalılı, age, I, 406.

643. Mâide, 5/2. Bk. Bakara, 2/217.

644. Mâide, 5/97.

645. Bakara, 2/191.

646. Buhârî, Salât fî Mescid-i Mekke, 1. 6, Sayd, 26, Savm, 67; Müslim, Hac, 415, 511; Tirmizî, Salât, 126, H No: 326; Nesâî, Mesâcid, 10; İbn Mâce, İkâme, 196.

647. İbn Mâce, İkâme, 195, H No: 1406. Heysemî, Mecmau’z-Zevâid’de bu hadis için “sahîh ve ricâli sikadır” demiştir.

Mescid-i Haram, önceleri Kâbe'nin çevresinde tavaf edenlere ayrılmış, etrafı evlerle çevrili, kumluk dar bir alandan ibâretti. Oraya evler arasındaki sokaklardan girilirdi. Hz. Ömer döneminde nüfusun artması, hacı sayısının büyük rakamlara ulaşması üzerine tavaf yeri dar gelmeye başlamıştı. Bunun üzerine Harem-i şerîf'in çevresindeki bâzı evler satın alınarak yıkıldı ve yerleri mescide eklendi. Harem-i şerîf'in çevresine de bir adam boyuna yakın yükseklikte ihâta duvarı yapıldı.⁶⁴⁸ Mescid, Emevîler, Abbâsîler, Osmanlılar ve Suudlular zamanında çeşitli tamirler gördü, değiştirildi ve genişletildi.

Ebû Câfer Mansur'un oğlu Mehdî zamanında (M 775-785) iki defa tamir yapıldı. Kâbe ile sa'y yeri arasındaki evlerin tamamı Harem-i şerîf'e katıldı. Kâhire'den getirtilen 500'e yakın direk, gereken yerlere dikilerek, üzerlerine kubbeler inşâ edildi. Tavan ve revaklar ahşap olarak yapıldı.⁶⁴⁹ Osmanlılar döneminde Sultan II. Selim'in emriyle 979/1571'de, Mısırlı Ahmed beyin nezâretinde sürdürülen beş yıllık inşaat sırasında, bu ahşap tavanlar yıkılarak, yerlerine mermer konuldu ve üzerlerine kubbeler yapıldı. Çeşitli Osmanlı sultanları döneminde tavaf mahalli genişletilirken, yenilenen 892 sütuna yeni sütunlar eklenmiştir. Yenilenen kemerler üzerine Türk üslûbunda beş yüz küçük kubbe ilâve edildi. Mevcut 19 kapı yenilendi. Suûdî yönetimi de günümüze kadar dört kez genişletme faaliyetinde bulundu. 1961'de Safâ ile Merve arasındaki sa'y yolunun üzeri kapatılarak Harem-i şerîf'e âit yapıya eklendi. Bu genişletmelerle Harem-i şerîf'in 300.000 kişiyi alabilecek şekilde, 160.000 metrekareye çıkarılması hedeflenmişti.⁶⁵⁰

Ancak 2013-2014 yılı Harem-i şerîf genişletmesi daha geniş çaplı olarak ele alınmış, Kâbe çevresindeki beş yüz küçük kubbenin de kaldırılmasıyla tavaf alanı genişletilmiş ve kapalı mescid alanları kuzey ve batı yönüne doğru yeni ek yapılarla oldukça genişletilmiştir.⁶⁵¹

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا آمِنًا وَارْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ
مَنْ آمَنَ مِنْهُمْ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ قَالَ وَمَنْ كَفَرَ فَأَمَتَّعُهُ قَلِيلًا ثُمَّ أَضْطَرُّهُ
إِلَىٰ عَذَابِ النَّارِ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٢٦﴾

648. Belâzurî, Fütûhu'l-Buldân, Kâhire 1901, s. 53.

649. Belâzurî, age, s. 53.

650. İsmâil Yiğit, "Harem-i Şerif" mad. Şâmil İslâm Ansik.

651. Hamdi Döndüren, Delilleriyle İslâm İlmihi, İstanbul 2004, s. 758-760.

126- O vakit İbrahim demişti ki: “Ey Rabbim! Burasını güvenli bir belde kıl! Halkından, Allâh’a ve âhiret gününe îmân edenleri çeşitli meyvelerle rızıklandır!” Allah dedi: “Kim inkâr ederse, onu az bir süre yararlandırır, sonra onu cehennem azâbına sürüklerim. Orası ne kötü varılacak yerdir!”

126. âyete göre, Hz. İbrahim Hicaz bölgesinin güvenli ve bereketli bir yöre olması, Allâh’a ve âhiret gününe îmân edenleri rızıklandırması için duâ etmişti. Cenâb-ı Hak inkâr edeni de bir süre rızıklandırıp, daha sonra cehenneme göndereceğini haber vermiştir. Nitekim daha önce korkulu ve güvensiz bir bölge olan Hicaz yöresi, Hz. Hacer ve oğlu İsmâil’in oraya yerleşmesi, Kâbe’nin inşâ edilmesi ve Hz. İbrahim’in duâları ile güvenli bölge hâline gelmiştir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Ey Rabbimiz! Ben neslimden bir bölümünü senin Haram Evi’nin yanında, tarıma elverişli olmayan bir vâdiye yerleştirdim. Ey Rabbimiz, namazı dosdoğru kılsınlar diye (böyle yaptım). Artık sen de birtakım insanların gönüllerini onlara yönet ve kendilerine meyvelerden rızık ver! Umulur ki şükrederler!”**⁶⁵²

“Onlar: ‘Biz, seninle birlikte doğru yola uyarsak, yurdumuzdan atılırız.’ dediler. Biz onları, katımızdan bir rızık olarak, her çeşit ürünün toplanıp getirildiği, güvenli bir yere (Mekke’ye) yerleştirmedik mi? Ama onların çoğu bilmezler.”⁶⁵³

“Çevrelerinde insanlar kapılıp götürülürken, bizim (Mekke’yi) güvenli kutsal bir yer yaptığımızı görmediler mi? Onlar, hâlâ bâtıla inanıp Allâh’ın nîmetine karşı nankörlük mü ediyorlar?”⁶⁵⁴ **“Allah bir kenti örnek olarak verdi. Bu kent güvenli, huzurlu idi. Oraya her yerden rızık bol bol geliyordu. Sonra onlar Allâh’ın nîmetlerine karşı nankörlük ettiler. Allah da onlara, yaptıkları işler yüzünden açlık ve korku sıkıntısını tattırdı. Andolsun ki, onlara kendilerinden peygamber geldi de onu yalanladılar. Onlar zulümlerine devam ederlerken kendilerini azap yakalayiverdi.”**⁶⁵⁵

Hz. İbrahim’in yaptığı yedi duâ İbrâhim sûresinde sıralanır. Bunların ilki şu duâdır: **“Ey Rabbim! Bu beldeyi (Mekke’yi) güvenli kıl! Beni ve**

652. İbrâhim, 14/37.

653. Kasas, 28/57.

654. Ankebût, 29/67.

655. Nahl, 16/112-113.

oğullarımı putlara tapmaktan koru!” duâsı, son duâsı da: **“Ey Rabbimiz! Hesâbın görüleceği gün beni, ana-babamı ve bütün mü'minleri bağışla!”**⁶⁵⁶

وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا
إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١٢٧﴾

127- Bir zamanlar İbrahim, İsmâil ile birlikte, Kâbe'nin temellerini yükseltiyor, (şöyle diyorlardı): “Ey Rabbimiz! Bunu bizden kabul et; şüphesiz Sen her şeyi işitensin, bilensin.”

127. âyette, Hz. İbrahim ve oğlu İsmâil'in ilk olarak Kâbe'yi inşâ etmeleri ve bu hizmetlerinin kabul edilmesi için yaptıkları duâ yer alır.

KÂBE İNŞÂSI VE HACCIN TARİHÇESİ

Kâbe: Sözlükte, “Mekke'deki Beyt-i Haram, dört köşe ev, oda” anlamlarına gelir. Mekke kentinde, Mescid-i Haram'ın ortasında yaklaşık 13 m yüksekliğinde, 12 m boyunda ve 11 metre genişliğinde taştan yapılmış dört köşe binâya Kâbe denilir. Bununla Beytullah (Allâh'ın evi) kastedilir. Ayrıca iki âyette, kutsal ev anlamında “el-Beytü'l-Haram”,⁶⁵⁷ iki âyette de eski ev anlamında “el-Beytü'l-Atık” yer alır.⁶⁵⁸ Kâbe ismi ise Kur'ân'da sadece iki yerde geçer.⁶⁵⁹

Kur'ân-ı Kerim'den öğrendiğimize göre yeryüzünde ilk yapılan mâbed Beytullah'tır. **“İnsanlar için yeryüzünde kurulan ilk ev (mâbed), Mekke'de bulunan mübârek ve âlemler için hidâyet kaynağı olan Kâbe'dir..”**⁶⁶⁰ Hz. Peygamber, ashâb-ı kirâmdan Ebû Zer رضي الله عنه'in bir sorusu üzerine, yeryüzünde ilk inşâ edilen mescidin “Mescid-i Haram”, ikinci inşâ edilenin ise “Mescid-i Aksa” olduğunu ve bu ikisi arasında kırk yıl süre bulunduğunu bildirmiştir.⁶⁶¹ Allah, Beytullah'ı yüce gâyelerin gerçekleştirilmesi için toplama ve güven yeri kılmıştır. Âyette, **“Biz Beytullah'ı insanlara toplantı ve güven yeri yaptık.”** buyrulur.⁶⁶²

656. Bk. İbrâhim, 14/35-41.

657. Bk. Mâide, 5/2, 97.

658. Bk. Hac, 22/29.

659. Bk. Mâide, 5/95, 97.

660. Âl-i İmrân, 3/96. Kâbe için bk. Kitab-ı Mukaddes, Mezmurlar, LXXXIV, 6, 7, Hâkimler, XVIII, 31.

661. Buhârî, Enbiyâ, 10.

662. Bakara, 2/125.

Kâbe'yi ilk inşâ edenin Hz. Âdem olduğu, Hz. İbrahim'in ise oğlu İsmâil ile birlikte, Nûh Tûfânı'ndan sonra, aynı temeller üzerinde onu ikinci olarak inşâ ettikleri nakledilir.⁶⁶³ Kâbe'ye "Beytullah (Allâh'ın evi)" ve "Beyt-i Atîk (Eski ev)" de denir. Kur'ân ve sünnette, yeryüzünde ilk inşâ edilen mâbedin Mekke'deki Kâbe olduğu bildirilir.⁶⁶⁴

Kur'ân-ı Kerîm'de Kâbe'yi yapanın Hz. İbrahim'le oğlu İsmâil olduğu bildirilir. Bu, ikinci inşâ olmalıdır.⁶⁶⁵ Bu iki peygamberin Hicaz bölgesine geçişi şöyle olmuştur: Hz. İbrahim'in peygamberliği Irak ve güney Anadolu yöresinde başlamış, kendisini ilâh ilan eden Nemrud'la karşılaşmasının ve bu kavmin helâk olmasının ardından Filistin'e geçmiş, tebliğ ve irşad görevini uzun süre orada sürdürmüştür. İlk eşi Sâre ile sonradan evlendiği Hacer arasındaki duygusal rekâbet ve kıskançlık sonucunda, Hz. Hacer'i başka bir yöreye yerleştirmesi gerekti. Hz. İbrahim Hacer'i ve küçük yaştaki oğlu İsmâil'i alarak Hicaz'a, şimdiki zenzem kuyusunun bulunduğu yere getirdi. Henüz Mekke şehri ve o yörede insan yoktu. Bir kırba su ve bir miktar yiyecek ile onları orada bırakmak isteyince; Hz. Hacer bu hicretin Allâh'ın emriyle olup olmadığını sordu. Hz. İbrahim, vahiyle bıraktığını söyleyince Hacer; "Öyleyse, Allah kulunu zâyî etmez, gidebilirsin" diyerek tevekkül ve teslimiyet göstermişti.

Hz. Hacer ve İsmâil'in Filistin'den ayrılması, Tevrat da benzer şekilde anlatılır. Şöyle ki; Sâre, İshâk'ı doğurmuş ve onun sütten ayrılması için verilen ziyafette, 14 yaşlarında olan İsmâil'in bâzı davranışlarına kızarak İbrahim عليه السلام'a şöyle demiştir: "Bu câriyeyi ve oğlunu başka yere gönder; çünkü bu câriyenin oğlu, benim oğlum İshak'la birlikte mîrasçı olamaz." Bunun üzerine Hz. İbrahim, Allâh'ın da emriyle, Hacer ile oğlu İsmâil'i göndermiş, onlar da Beer-Şeba çölüne gidip orada yaşamaya başlamışlardır.⁶⁶⁶ Tevrat'ta belirtilen yer Hicaz yöresi olmalıdır.

Hz. İbrahim oradan ayrılırken şöyle duâ etmişti: **"Ey Rabbimiz! Soyumdan bir bölümünü, saygın ve kutsal evinin yanındaki çorak vâdiye, namaz kılmaları için yerleştirdim. Rabbimiz! İnsanların kalplerini onlara meylettir. Onları meyvelerle rızıklandır ki, şükretsinsinler."**⁶⁶⁷

663. Zebîdî, Tecrîd-i Sarîh, Ankara 1984, VI, 13 vd.

664. Bk. Âl-i İmrân, 3/96; Buhârî, Enbiyâ, 10.

665. Zebîdî, age, VI, 13.

666. Bk. Tevrat, Tekvîn, 21/1-5, 8-21; Ahmet Güç, Çeşitli Dinlerde ve İslâm'da Kurban, Düşünce Kitabevi, Bursa 2003, s. 149.

667. İbrâhim, 14/37.

Hız. Hacer su aramak için Safâ ile Merve tepelikleri arasında gidip gelirken, Cenâb-ı Hakk'ın bir ikrâmı olarak, oğlu İsmâil'in bulunduğu yerden su kaynamaya başlamıştı. Bunu gören Hacer, suyun akıp gitmesini önlemek için “zem-zem (dur-dur)” diye sesleniyordu. Hâlbuki, bu sıcak bölgeye dünya durdukça kesilmeyecek kaliteli bir su verilmişti. Kısa süre sonra kuşların hareketinden buradaki suyun varlığını anlayan, hareket hâlindeki, aslen Arap olan Cürhümî Kabîlesi, yolunu değiştirerek oraya gelmiş, Hız. Hacer onlara su almaları için izin verirken, onlar da Hacer'in ve oğlunun süt ve gıda ihtiyâcını üstlenmişlerdi. İşte Nûh Tûfânı'ndan sonra terk edilmiş bir vâdi hâline gelen bu yere yerleşen Cürhümîler, Mekke şehrinin de ilk kurucuları ve ilk halkını teşkil etmişlerdir.⁶⁶⁸

Hız. İbrahim bundan sonra zaman zaman Hicaz'a gelmiş, oğlu İsmâil büyüyünce, bir gelişinde, meleğin bildirdiği temeller üzerine onunla birlikte Kâbe'yi inşâ etmişlerdir. Kur'ân-ı Kerîm'de olay şöyle anlatılır: **“Bir zaman Biz, İbrahim'e Kâbe'nin yerini gösterip şöyle vahyetmiştik: Bana hiçbir şeyi ortak koşma. Evim olan Kâbe'yi tavaf edenler, rûkû edenler ve secdeye varanlar için temizle.”**⁶⁶⁹

Kâbe inşâ edilirken Hız. İsmâil çevreden taş taşır, Hız. İbrahim de Kâbe duvarlarını örerdı. Duvarlar yükselip, yerden erişilmez olunca, İsmâil ؑ günümüzde “Makâm-ı İbrahim” diye ziyaret edilen taşı getirdi. Hız. İbrahim bu taşı iskele olarak kullandı. Ebû Kubeys dağından getirilen “Hacerü'l-Esved (siyah taş)” adı verilen taş da tavafa başlama yerine işaret olmak üzere, hâlen bulunduğu köşeye yerleştirildi.

Mâbedin duvarları yükselince. İbrahim ve İsmâil ؑ şöyle duâ ettiler: **“İbrahim ve İsmâil Kâbe'nin temellerini yükseltirken, Rab'lerine şöyle duâ ettiler: ‘Rabbimiz! Bunu bizden kabul buyur. Şüphesiz Sen her şeyi işitensin, bilensin. Rabbimiz! İkimizi de Sana teslim olmuş kimseler kıl ve soyumuzdan da Sana teslim olmuş bir toplum meydana getir. Bize ibadet edeceğimiz yerleri göster. Tevbemizi kabul et. Çünkü sen, tevbeleri çok kabul edensin, çok merhametlisin! Rabbimiz! Kendilerine içlerinden bir peygamber gönder ki, onlara Senin âyetlerini okusun, Kitab'ı ve hikmeti öğretsin ve onları kötülüklerden arındırsın. Gerçekten mutlak üstün, tam hüküm ve hikmet sahibi olan Sensin.”**⁶⁷⁰

668. Zebîdî, Tecrîd-i Sarîh, Terc. Kamil Mîras, Ankara 1984, VI, 13 vd.

669. Hac, 22/26.

670. Bakara, 2/127-129.

Hız. İbrahim'in bu duâsı kabul edilmiş ve kendisinden sonraki peygamberler onun soyundan gelmiştir. Buna göre Hz. İâ'ya kadar olan peygamberler, yukarıda İshak ﷺ aracılığı ile babası Hz. İbrahim'e, son Peygamber olan Hz. Muhammed'in soyu da Hz. İsmâil aracılığı ile Hz. İbrahim'e dayanır. Bu yüzden Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Ben, babam İbrahim'in duâsına, kardeşim İâ'nın müjdesine ve annemin de rüyasına mahzar olmuşumdur."*⁶⁷¹ Diğer yandan İbn-i Ucre'nin naklettiği bir hadiste, müslümanların bütün namazlarda, "tehiyyât" ve "Allâhümme salli-bârik" duâlarını okuyarak, Hz. İbrahim'e ve nesline hayır-duâda bulunmalarının, Hz. İbrahim'in bu eski duâsına karşı bir teşekkür niteliğinde olduğu belirtilmiştir.⁶⁷² Bu duâlar, İslâm'la önceki semâvî dinler arasında sürekli olarak bir bağ vazifesi görmektedir.⁶⁷³

Kâbe'nin inşâsı bitince, Hz. İbrahim'den bütün insanları hacca çağırması istenmiştir. ***"İnsanları hacca çağır ki, gerek yaya olarak gerekse uzak yollardan gelen çeşitli vasıtalarla sana varsınlar."***⁶⁷⁴

Bundan sonra Hz. İbrahim Ebû Kubeys dağına çıktı. Dört bir yana seslenerek Allâh'ın Kâbe'yi ziyaret etmeyi ve hac ibadetini insanlara farz kıldığını bildirdi.⁶⁷⁵

Hız. İbrahim bu ilanı yaptıktan sonra Cebrâil ﷺ gelerek kendisine haccın nasıl yapılacağını, sa'yi, vakfe'yi, şeytan taşlama gibi hac menâsikini bizzat yerlerini göstererek öğretmiştir. Bu arada Harem-i şerîfin sınırlarını göstererek, ayırıcı bir işaret olmak üzere de birer taş dikmesini önermiştir. Bu önemli bir uygulama eğitimidir. Haccın bu usûl ve erkânı, daha sonra peygamber olan Hz. İsmâil tarafından Hicaz halkına öğretilti. Bu arada İshak peygamber Hicaz'a gelerek büyük kardeşi İsmâil ﷺ ile birlikte hac yaptı.

Bundan sonra yüzyıllar boyunca, çeşitli peygamberler döneminde Kâbe ve Kudüs'teki Mescid-i Aksa kutsal yerler olarak ziyaret edilmeye devam edildi. İslâm'dan önce Kâbe putlarla dolu olduğu hâlde çevre halkı, Yemenliler ve İran (Fûrs) hükümdarlarınca ziyaret edilmiştir.⁶⁷⁶

671. Ahmed bin Hanbel, IV, 127, 128, V, 262.

672. Zebidî, age, VI, VI, 18, 19.

673. Bu duâlar için bk. Buhârî, Tefsir, 33/10, Enbiyâ, 10, Deavât, 31, 32; Müslim, Salât, 65, 66, 69; Ebû Dâvûd, Salât, 179; Nesâî, Sehv, 49.

674. Hac, 22/27.

675. Zebidî, age, VI, 20, 21.

676. Zebidî, age, VI, 21.

Kâbe ilk inşâ edildiğinden günümüze kadar birçok kez tamir görmüştür. Bunlardan kimisi basit tamir olurken kimisi de temelden yapılan tamirlerdir. Nitekim Hz. Peygamber'in büyük dedesi Kusay zamanında tamir edilen Kâbe, Hz. Muhammed 35 yaşlarında iken de, yangın ve sel baskını sonunda harap olmuştu. Bu yüzden Kureys, Kâbe'yi yeniden inşâyâ karar verdi. Ancak kimse duvarlarını yıkmaya cesâret edemiyordu. Velîd bir Mugîre, "Biz daha iyisini yapmak istiyoruz, kötü bir niyetimiz yok" diyerek yıkıma başlamıştı. Yapım devam ederken, Hacerü'l-Esved'in yerine konulmasında anlaşmazlık çıktı. Her kabîle bunu kendisi yerleştirmek istiyordu. Anlaşmazlık çözülemeyince, mescidin Safâ kapısından ilk kim girerse, onu hakem seçtiler. Biraz sonra Hz. Muhammed'in oradan geldiği görüldü. O, taşı bir yaygı üzerine koydu, kabîle temsilcileri yanlarından tutarak yerine koydular ve her biri bu şerefi paylaştı. O, taşı bir yaygı üzerine koydu, kabîle temsilcileri yanlarından tutarak yerine koydular ve her biri bu şerefi paylaştı.

Abdullah bin Zübeyr'in (ö. 72/691) Kâbe İnşâsı

Emevî Halîfesi Yezid, 63. hicret yılında Mekke'ye bir ordu gönderdi. Kâbe mancınıklarla taşlandı, yangın çıktı. Mekke işgal edilmedi, ordu geri döndü. Mekke emîri olan Abdullah bin Zübeyr رضي الله عنه, Kâbe'nin temellerini bir buçuk adam boyu açtırdı. Hz. İbrahim'in büyük taşlarla ördüğü ana temele ulaşıldı. Temeller halkın görmesi için 8 gün açık tutuldu. Hatîm (Hicr) alanından 5 zira'lık bir bölüm Kâbe'ye eklendi ve batı tarafa da bir kapı açtırdı. Çünkü hicr denilen yarım hilâl şeklindeki duvarın iç kısmının da kâbe'ye dahil olduğu konusunda hadisler vardır. Burada Hz. İsmâil ve Hacer'in kabirlerinin bulunduğu da nakledilmiştir. Bu yüzden tavaflar bu yarım hilâl duvarın dış kısmından yapılır.

Haccac'ın Kâbe İnşâsı

Emevî Halîfesi Abdülmelik bin Mervan (ö. 86/705), Haccac bin Yusuf es-Sekafî'yi (ö. 95/714) bir ordu ile Mekke'ye gönderdi. Haccac Kâbe'yi harap etti ve Mekke'ye girdi. Mekke emîri Abdullah bin Zübeyr katledildi. Durumu Abdülmelik'e bildirdi. Halîfe, Abdullah bin Zübeyr'in yaptığı ilâvelerin eski hâline çevrilmesini ve Kâbe'nin yeni baştan tamir edilmesini bildirdi.

IV. Murad'ın Kâbe Tamiri

Osmanlı Pâdişahı IV. Murad devrinde, yağın şiddetli yağmurlarla Harem-i Şerif'e su girmiş, bâzı duvarlar yıkılmış ve zemin bir adam boyu taş ve kumla dolmuştu. Durum İstanbul'a bildirildi. Nakîbü'l-eşraf Ankaralı Mehmed Efendi Hicaz'a gönderildi. Hz. İbrahim'in koyduğu temel taşlarına ulaşarak

tamir yapıldı. Hacerü'l-Esved'in üst kısmı kırılmıştı. Tamir edilerek bakır muhafaza içine alındı.

رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمِينَ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ
وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١٢٨﴾
رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ
وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١٢٩﴾

128- “Ey Rabbimiz! Hem bizi yalnız Sana boyun eğen müslümanlar kıl, hem de soyumuzdan yalnız Sana boyun eğen bir toplum meydana getir ve bize ibadetimizin yollarını (hac menâsikini) göster! Tevbemizi kabul et; çünkü Sen tevbeleri çok kabul eden, çok merhametli olansın!”

129- “Ey Rabbimiz! Bir de onlara içlerinden öyle bir peygamber gönder ki; kendilerine Senin âyetlerini okusun, kitabı ve hikmeti öğretsin ve içlerini dışlarını tertemiz yapsın! Çünkü mutlak üstün, tam hüküm ve hikmet sahibi olan sadece sensin!”

128-129. âyetlerde, Hz. İbrahim'in, oğlu İsmâil ile birlikte Kâbe'yi inşâ ederken hem kendileri hem de gelecek nesilleri için duâ ederken, haccın nasıl yapılacağını, hac menâsikini de bildirmesini istedikleri zikredilmektedir.

MENÂSİK

Nüsük kökünden mensek'in çoğuludur. Nüsük sözlükte yıkamak, dinde ise ibadet demektir. Mensek de ibadet etme, kurban kesme yeri anlamına geldiği gibi, her türlü ibadet anlamını da ifâde eder.

Yukarıdaki 129. âyette, Hz. İbrahim'in kendisinden sonrası için yaptığı duâdan söz edilir. Nitekim onun bu duâsı kabul edilmiş ve kendisinden sonra bütün peygamberler onun soyundan gelmiştir. Hz. İsmâ'ya kadar olan peygamberler, yukarıda İshak عليه السلام aracılığı ile babası Hz. İbrahim'e, son peygamber olan Hz. Muhammed'in soyu da Hz. İsmâil aracılığı ile Hz. İbrahim'e dayanır. Bu yüzden Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Ben, babam İbrahim'in duâsı, kardeşim İsmâ'nın müjdesi ve annemin rüyasıyım. Annem kendisinden bir nur çıktığını ve o nur ile Şam saraylarının

aydınlandığını görmüştür.”⁶⁷⁷ Bu rüya ileride Suriye bölgelerinin müslümanların eline geçeceğine işaret sayılmıştır.⁶⁷⁸

Hız. İbrahim'in duâsı, işte 129. âyetteki duâdır. Bu duâya bir teşekkür olmak üzere de, namazlarda “salli ve bârik” duâlarının okunması, İslâm'la önceki semâvî dinler arasında sürekli olarak bir bağ vazifesi görmektedir.⁶⁷⁹ Hız. İsa'nın müjdesi, aşağıdaki âyetle bildirilen, Hız. Muhammed'in peygamberlik müjdesidir. **“Ey İsrâiloğulları! Ben size, Allâh'ın elçisiyim, benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek, Ahmed adında bir peygamberi müjdeleyici olarak (geldim).”**⁶⁸⁰

Kur'ân'daki âyet ve çoğulu âyât sözcüğü, öncelikle Allah'tan gelen vahyin sûrelerin içinde yer alan küçük bölümlerini ifâde eder. Ancak bu sözcük genel anlamda, Allâh'ın her türlü tasarrufunu ve müdâhalesini belirtir. Hayatta Allâh'ın dilemesiyle başa gelen olaylar âyettir, evrende Allâh'ın eylemlerinin eserleri birer âyettir, vahyedilen her mûcize ve musîbet, her ilâhî buyruk ve yasak birer âyettir.

HİKMET

İnsanı yanlış davranışlardan alıkoyan, doğruyu yanlıştan ayıran bilgi, her yararlı bilgi ve sâlih amel demektir. Allâh'ın her şeyi belli bir amaç ve gâyeye göre yaratması da hikmet sözcüğü ile ifâde edilir. Tâbiîn fakihlerinden Katâde'ye göre hikmet kelimesi yukarıdaki âyetle olduğu gibi “Kitap” veya “Allâh'ın âyetleri” gibi ifâdelerle birlikte kullanıldığı zaman, bununla “Hız. Peygamber'in sünneti” kastedilir.⁶⁸¹ İmam Şâfiî de Kur'ân'da geçen hikmetin sünnet anlamına geldiğini söylemiştir.⁶⁸² Hız. Peygamber şöyle buyurmuştur: **“Dikkat edin, bana Kur'ân ile birlikte onun bir misli daha verildi.”**⁶⁸³

677. Ahmed bin Hanbel, IV, 127, 128, V, 262; Hâkim, Müstedrek, II, 453, 656.

678. İbn Kesir, age, I, 184.

679. Bk. Buhârî, Tefsir, 33/10, Enbiyâ, 10, Deavât, 31, 32; Müslim, Salât, 65, 66, 69; Ebû Dâvûd, Salât, 179; Nesai, Sehv, 49.

680. Saf, 61/6.

681. Buhârî, Tefsir, 33/5.

682. Şâfiî, Risâle, s. 76-79.

683. Ebû Dâvûd, Sünnet, 5; Tirmizî, İlim, 10.

﴿ BÂB 16 ﴾

HZ. İBRAHİM'İN HANÎF DÎNİNE DAVETİ, ALLÂH'IN TEK İLAH OLUŞU

وَمَنْ يَرْغُبْ عَنْ مِلَّةِ إِبْرَاهِيمَ إِلَّا مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُ وَلَقَدْ اصْطَفَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١٣٠﴾ إِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلِمْ^١ قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٣١﴾ وَوَضَىٰ بِهَا إِبْرَاهِيمُ بَنِيهِ وَيَعْقُوبُ^٢ يَا بَنِيَّ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ لَكُمُ الدِّينَ فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ^٣ ﴿١٣٢﴾ أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُ^٤ إِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدِي^٥ قَالُوا نَعْبُدُ إِلَهَكَ وَاللَّهُ أَبَاتُكَ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِلَهًا وَاحِدًا^٦ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٣﴾ تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ^٧ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ^٨ وَلَا تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٣٤﴾ وَقَالُوا كُونُوا هُودًا أَوْ نَصَارَىٰ تَهْتَدُوا^٩ قُلْ بَلْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا^{١٠} وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٣٥﴾ قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنْزِلَ إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَمَا أُوتِيَ النَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ^{١١} لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ^{١٢} وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٦﴾ فَإِنْ أَمُنُوا بِمِثْلِ مَا آمَنْتُمْ بِهِ فَقَدْ اهْتَدَوْا^{١٣} وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا هُمْ فِي شِقَاقٍ^{١٤} فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللَّهُ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ^{١٥} ﴿١٣٧﴾ صِبْغَةَ اللَّهِ^{١٦} وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً^{١٧} وَنَحْنُ لَهُ عَابِدُونَ ﴿١٣٨﴾

قُلْ أَتَحَاجُّونَنَا فِي اللَّهِ وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ ۖ وَلَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ
وَنَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَ ﴿١٣٩﴾ أَمْ تَقُولُونَ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ
وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطَ كَانُوا هُودًا أَوْ نَصَارَىٰ ۖ قُلْ ءَأَنْتُمْ أَعْلَمُ أَمِ اللَّهُ
وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ شَهَادَةً عِنْدَهُ مِنَ اللَّهِ ۖ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ
﴿١٤٠﴾ تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ ۖ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ ۖ وَلَا
تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٤١﴾

130- İbrahim'in dîninden, kendini bilmezden başka kim yüz çevirir! Biz onu dünyada seçip elçi yaptık; şüphesiz ki o, âhirette de iyilerdendir.

131- Çünkü Rabbi ona, “Emrime boyun eğ!” deyince, “Ben âlemlerin Rabbine boyun eğdim.” demişti.

132- Bu dîni, İbrahim kendi oğullarına vasiyet ettiği gibi, Yâkub da vasiyet etti. “Ey oğullarım! Allah, sizin için bu dîni seçti, öyleyse sadece müslüman olarak can verin!” dedi.

133- Yâkub son nefesini verirken yoksa siz de orada mıydınız? O zaman o oğullarına: “Benden sonra kime kulluk edeceksiniz?” diye sormuş, onlar da: “Senin ilâhına, ataların İbrahim, İsmâil ve İshâk'ın ilâhı olan tek Allâh'a kulluk edeceğiz. Biz yalnız ona boyun eğen müslümanlarız.” demişlerdi.

134- Bunlar bir ümmetti, gelip geçti. Onların kazandıkları kendilerine, sizin kazandıklarınız da size. Siz onların yaptıklarından sorguya çekilecek değilsiniz.

135- Onlar: “Yahudi veya Hristiyan olun ki doğru yolu bulasınız”, dediler. De ki: “Doğrusu biz, tek Allâh'a inanan İbrahim'in hanîf dînine uyarız. O, Allâh'a ortak koşanlardan olmadı.”

136- Yine deyin ki: “Biz; Allâh'a, bize indirilene, İbrahim'e, İsmâil'e, İshâk'a, Yâkub'a ve torunlara indirilmiş olana, Mûsâ ve Îsâ'ya verilenlerle Rab'leri tarafından diğer peygamberlere verilenlere, onlardan hiçbirisi arasında

fark gözetmeksizin îmân ettik ve sadece Allâh'a teslim olduk."

137- Eğer onlar da sizin inandığınız gibi inanırlarsa doğru yolu bulmuş olurlar. Ancak yüz çevirirlerse, mutlaka anlaşmazlık içine düşmüş olurlar. Onlara karşı Allah sana yeter. Çünkü o, her şeyi işitendir, bilendir.

138- "Allâh'ın boyasına bak. Kim, Allah'tan daha güzel boya vurabilir? Biz, ancak O'na ibadet edenleriz." (deyin).

139- De ki: "Allah hakkında bizimle tartışmaya mı gireceksiniz? Oysa O, bizim de Rabbimiz, sizin de Rabbinizdir. Bizim yaptıklarımız bize, sizin yaptıklarınız sizedir. Biz O'na gönülden bağlananlarız."

140- Yoksa siz, İbrahim'in, İsmâil'in, İshâk'ın, Yâkub'un ve torunların Yahudi ya da Hristiyan olduklarını mı söylüyorsunuz? De ki: "Siz mi daha iyi bileceksiniz, yoksa Allah mı?" Allâh'ın tanıklık ettiği bir gerçeği, bilerek gizleyenden daha zâlim kim olabilir? Allah, yapmakta olduklarınızdan haberdardır.

141- Bunlar bir ümmetti, gelip geçtiler. Onların kazandıkları kendilerine, sizin kazandıklarınız da sizedir. Siz onların yaptıklarından sorguya çekilecek değilsiniz.

130-132. âyetlerde sözü edilen, İbrahim'in dininden maksat tevhid dîni, tek Allah inancını ifâde eden hanîf dînidir. Hz. İbrahim de, ondan önceki peygamberler de bu ortak inancı tebliğ etmişlerdir. İbrahim عليه السلام da, öncekiler gibi, Allâh'a kul olmaktan, O'na teslim olmaktan ibâret olan İslâm'ı getirdiği gibi, bunu kendi oğullarına ve torunlarına da öğütlemiştir. Torunu Yâkub, kendi çocuklarına müslüman olarak can vermelerini vasiyet etmiştir. Nitekim onun vefâtı sırasında oğullarına, kendinden sonra kime kulluk edeceklerini sorması üzerine onlar, ataları İbrahim, İsmâil ve İshâk'ın ilâhına kulluk edeceklerini söylemişlerdi.

Yukarıda 131. âyetteki, "Boyun eğ, teslim ol, kendini bana teslim et", müslüman ol, demektir. Çünkü "Müslim" sözcüğü "İslâm'a giren kimse"yi ifâde eder. Hz. İbrahim, kendine tâbî olanları "müslümanlar" olarak isimlendirmiştir.

HZ. İBRAHİM'İN HANÎF DÎNİ VE İSLÂM'LA İLİŞKİSİ

Hız. İbrahim tek Allah inancı ile kendisini hanîf ve müslüman olarak nitelmiştir. Buna göre İslâm dîni bütün semâvî dinlerin ortak adıdır. Bu yüzden Hız. İbrahim'den sonra gelen bütün peygamberler toplumlarını hanîf dînine davet etmişler, onlardan İbrahim'in dînine uymalarını istemişlerdir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“İbrahim, ne Yahudi ne de Hristiyan'dı; fakat o, Allâh'ı bir tanıyan dosdoğru bir müslümandı, Allâh'a ortak koşanlardan da değildi.”**⁶⁸⁴

“Allah yolunda gereği gibi cihâd edin. O sizi seçti ve dinde size bir güçlük yüklemedi. Babanız İbrahim'in dînine (uyun). Allah, bundan önce de, bu kitapta (Kur'ân'da) da size ‘müslümanlar’ adını verdi ki Peygamber size karşı şâhit olsun, siz de bütün insanlara karşı şâhit olasınız. Artık namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin ve Allâh'a sınıksız sarılın. Çünkü sizin Mevlânız O'dur. O, ne güzel Mevlâ, ne güzel yardımcıdır!”⁶⁸⁵

“De ki: ‘Hayır! Biz hanîf olan İbrahim'in dînine uyarız. O, Allâh'a ortak koşanlardan değildi.’”⁶⁸⁶

“De ki: ‘Allah doğruyu söylemiştir. Öyleyse, Allâh'ı birleyici olarak İbrahim'in dînine uyun. O, Allâh'a ortak koşanlardan değildi.’”⁶⁸⁷

“İşini güzel yaparak, kendini Allâh'a teslim eden ve İbrahim'in, Allâh'ı bir tanıyan dînine uyan kimseden, dince daha güzel kim olabilir? Allah İbrahim'i dost edinmiştir.”⁶⁸⁸

“De ki: ‘Rabbim beni doğru yola, dosdoğru bir dîne, İbrahim'in Allâh'ı birleyen dînine iletmiştir. İbrahim (Allâh'a) ortak koşanlardan değildi.’”⁶⁸⁹

“Ben, atalarım İbrahim'in, İshâk'ın ve Yâkub'un dînine uydum. Allâh'a herhangi bir şeyi ortak koşmak bize yaraşmaz. Bu, Allâh'ın bize ve insanlara bir lûtfudur. Ama insanların çoğu şükretmezler.”⁶⁹⁰

684. Âl-i İmrân, 3/67.

685. Hac, 22/78.

686. Bakara, 2/135.

687. Âl-i İmrân, 3/95.

688. Nisâ, 4/125.

689. En'âm, 6/161.

690. Yûsuf, 12/38.

“Sonra da sana şunu vahyettik: Allâh’ı bir tanıyarak İbrahim’in dînine uy. Çünkü o, müşriklerden olmadı.”⁶⁹¹

“Babanız İbrahim’in dînine (uyun). Allah, bundan önce de, bu kitapta (Kur’ân’da) da size ‘müslümanlar’ adını verdi ki Peygamber size karşı şâhit olsun, siz de bütün insanlara karşı şâhit olasınız.”⁶⁹²

Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Ben ne Yahudilikle gönderildim, ne de Hristiyanlıkla. Ben Hz. İbrahim’in müsamahakâr dîniyle gönderildim.”⁶⁹³ Bütün peygamberlerin aynı inanca sahip oldukları hadiste şöyle belirtilmiştir: “Peygamberler baba bir, anneleri ayrı kardeşirler. Hepsinin dinleri aynıdır.”⁶⁹⁴

134. âyette herkesin kendi yaptıklarından sorumlu olduğu belirtilir. Şu âyetler de kişisel sorumluluğa vurgu yapar: **“Hiçbir günahkâr başkasının günah yükünü çekmez.”**⁶⁹⁵

“Herkes kendi kazancına bağlıdır.”⁶⁹⁶ **“İnsan için yalnız çalışmasının karşılığı vardır.”**⁶⁹⁷

Hz. Peygamber îman ve amel eksikliği olunca, kişiyi soylu bir aileden gelmesinin kurtaramayacağını belirtir. Hadiste, “Bir kimseyi ameli geride bırakırsa, soyu öne geçiremez.”⁶⁹⁸ buyrulur.

135. âyette, İslâm toplumunun, ne Yahudilerin ne de Hristiyanların yoluna değil, tevhid inancını temsil eden Hz. İbrahim’in dînine ve yoluna uymaları gerektiği belirtilir.

Yukarıdaki âyet, İbn-i Abbâs’a göre, kitap ehlinin din konusunda müslümanlarla tartışması üzerine inmiştir. Nitekim Yahudiler Hz. Mûsâ ve Tevrat en üstündür, derken Necran Hristiyanları da Hz. İsa dışında diğer peygamberleri ve İncil dışındaki kitapları inkâr etmişlerdi. Her iki grubun; “Bizim dînimize girin, ondan başka din yoktur.” demeleri üzerine yukarıdaki âyet nâzil olmuştur.

HANÎF, HANÎFLİK

İslâm öncesi dönemde, Hz. İbrahim’in, tebliğ ettiği dîne uyanlara verilen addır. Genel anlamda tevhid inancına sahip olan müslüman demektir.

691. Nahl, 16/123.

692. Hac, 22/78.

693. Ahmed bin Hanbel, Müsned, V, 266.

694. Buhârî, Enbiyâ, 48; Müslim, Fazâil, 143-145.

695. En’âm, 6/164.

696. Tûr, 52/21.

697. Necm, 53/39.

698. Müslim, Zikir, 38; Ebû Dâvûd, İlim, 1; Tirmizî, Kıraat, 12.

Hanîf kelimesinin; Arapça, İbrânice, Süryânice veya Habeşçe kökten geldiğine dâir, çeşitli görüşler vardır. Bu görüşler, daha çok müsteşriklere âit olup, “hnf” köküyle benzerlik gösteren kelimelerden yola çıkılarak, teoriler üretilmiştir. Mesela; Ken'anî'ce, hanpa ve hanapu; “kötülüğe meyilli ve sapkın olmak, iftira etmek”, yeni İbrânî dilinde “ikiyüzlü olmak”, Süryânice şekli olan hanfo (hanpa) ise “putperest” anlamına gelir. İbrânice Kitab-ı Mukaddes'te, hanef kökü, değişik çekim şekline göre; “mülhid, dinsiz, murdar, kirlenmiş” ve “doğru yoldan uzaklaşmış, dîne karşı kayıtsız kalmış” anlamlarında kullanılır.⁶⁹⁹

Batılı araştırmacılar, Arapça'daki hanîf kelimesinin, Doğu Arâmice'deki (Süryânice) “hnp” kökünden alındığı kanaatindedirler. Bunun anlamı da, diğer Sami dillerde olduğu gibi, “putperestlik, dîne karşı kayıtsızlık, farklı inançların bir araya getirilmesi”ni ifâde eder.

Arapça sözlükler, hanîf kelimesinin, Arapça olmadığına dâir, herhangi bir bilgi vermezler. Bu sözlüklere göre, “hnf” kökü “meyletmek, yönelmek” demektir. Hz. İbrahim'in kavmi, putperestliği bırakıp, Allâh'ın dînine, İslâm'a döndüğü için, ona ve kendisine tâbî olanlara “hanîf” denilmiştir. Ebû Amr, hanîf'i; “hayırdan şerre, şerden hayra yönelmek” olarak açıklamışsa da,⁷⁰⁰ bu kökün anlamını; mutlak olarak “yönelmek” yerine, “sapkınlıktan doğruluğa, diğer dinlerden hak dîne dönmek” şeklinde anlamak gerekir.⁷⁰¹

Kısaca, Arapça'da “ihlâslı, sâdık” anlamına gelen hanîf sözcüğünün, Bâbil dilinde “mülhid, doğru yoldan sapmış” anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu durum, toplumlar arasındaki rekâbet ve ayrılıklar yüzünden, kimi sözcüklere hakaret veya küçümsemek amacıyla ters anlam yüklemekten doğmuş olmalıdır. Târihî süreç içinde Hristiyan ve Yahudilerin, kendi dinleri dışında kalanlar için, bu kelimeyi, ters anlam yükleyerek kullandıkları anlaşılmaktadır. Çünkü, bu kelimenin, Kur'ân ve sünnetteki kullanımı, tek yanlı olup, o da “şirk ve bâtıldan arınarak, tek Allah inancına ve gerçek dîne yönelmek”ten ibârettir. Kur'ân'da hanîf kelimesi 11 kadar âyet-i kerîmede geçer.⁷⁰²

Öte yandan, Kur'ân'da hanîf kelimesi, İslâm'la eş anlamlı olarak kullanılır.⁷⁰³ Nitekim, Abdullah bin Mes'ud, **“Allah katında, yegâne din, İslâm'dır.”**⁷⁰⁴ âyetindeki “İslâm” yerine, “Hanefiyye” kelimesini koymuştur.⁷⁰⁵

699. Bk. Yeremya, 3/1, 23/11; İşaya, 24/5; Mezmurlar, 106/38, Mika, 4/11.

700. Bk. Cevherî, Sihâh, “hnf” mad.; Lisânü'l-Arab, “hnf” mad.

701. Bk. Râgıb, Müfredât, “hnf” mad.; Ş. Kuzgun, “Hanîf” mad., DİA

702. Bk. Bakara, 2/135; Âl-i İmrân, 3/67, 95; Nisâ, 4/125; En'âm, 6/79, 161; Yûnus, 10/105; Nahl, 16/120, 123; Hac, 22/31; Rûm, 30/30.

703. Bk. Âl-i İmrân, 3/67.

704. Âl-i İmrân, 3/19.

705. Ebû Hayyan el-Endülüsî, II, 410.

Hanîf sözcüğü, hadislerde de, Kur'an'daki anlamda kullanılır. İbn-i Abbâs'tan rivâyete göre, Hz. Peygamber, "Allah katında, hangi din daha makbûldür?" sorusuna, "Kolaylaştırılmış hanîflik" diye cevap vermiştir.⁷⁰⁶ Burada, İslâm'ın kastedildiği açıktır. Diğer yandan, Zeyd bin Amr bin Nüfeyl, gerçek dîni aramak amacıyla, Şam'a gitmiş, kimi Hristiyan ve Yahudi bilginleri ile görüşmüş, onların açıklamalarını yeterli bulmayınca, kendisine Hanîfliği tavsiye etmişler ve bunun; Yahudilik ve Hristiyanlık dışında, İbrahim'in dîni olduğunu, sadece Allâh'a kulluk edildiğini belirtmişlerdir.⁷⁰⁷

Yine Hz. Peygamber'in, "Allah, kullarımın hepsini hanîf olarak yarattım, buyurdu."⁷⁰⁸ kudsî hadîsi ile, "Ben, Hristiyanlık ve Yahudilikle değil, kolaylaştırılmış hanîflikle gönderildim."⁷⁰⁹ hadîsi, birlikte değerlendirilince, hanîfliğin, bütün peygamberlerin ve son olarak İslâm'ın tebliğlerinde ortak olan çizgiyi ifâde ettiği sonucuna ulaşılır. Nitekim, câhiliye Araplarında, Hz. İbrahim'den kalma bir sünnet ve uygulama olan, çocuklarını sünnet ettirme ve Kâbe'yi tavaf etme, hanîf sayılmanın ölçüsü idi.⁷¹⁰ Taberî ise bu iki özelliğin, kimi Mekke müşriklerinde de bulunabildiğini dikkate alarak, ayrıca "şirkten arınma ve tevhid inancına sahip olma" şartlarını da eklemiştir.⁷¹¹

Sonuç olarak Yahudilik de Hristiyanlık da bozulmuş, asıl orijinalliğini kaybetmişlerdir. Artık bunlar da doğru yolu bulma ve hak dîne ulaşmada rehber özelliğini kaybetmişlerdir. Hidâyet yolu Hz. İbrahim'in izlediği ve sonraki kuşaklara öğütlediği hanîflik inancıdır. İşte bu temiz inanç ve doğru yol İslâm'la ortaya konulmuştur.

قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنْزِلَ إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَمَا أُوتِيَ النَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ ۚ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٦﴾

136- Yine deyin ki: "Biz; Allâh'a, bize indirilene, İbrahim'e, İsmâil'e, İshâk'a, Yâkub'a ve torunlara indirilmiş olana, Mûsâ ve İsâ'ya verilenlerle Rab'leri tarafından diğer

706. Buhârî, İman, 29; Ahmed bin Hanbel, Müsned, I, 236.

707. Buhârî, Menâkıbu'l-Ensâr, 24.

708. Müslim, Cennet, 63; Müsned, IV, 162.

709. Ahmed bin Hanbel, Müsned, V, 266, VI, 116, 233.

710. Bk. Zemahşerî, I, 178, 236, 407; Râzî, XIII, 57.

711. Taberî, Câmi', I, 564, III, 105.

peygamberlere verilenlere, onlardan hiçbiri arasında fark gözetmeksizin îmân ettik ve sadece Allâh'a teslim olduk."

136. âyette, esbât, sıbt'ın çoğuludur. Kitab-ı Mukaddes'te sebat olarak geçen bu sözcük; bir kökten türeyen insan topluluğunu ifâde eder. Arapça kabîle karşılığıdır. Yâkuboğulları'ndan türeyen kabîlelerden her birine sıbt denilir. Yâkuboğulları Tevrat'taki adlarıyla şunlardır: Ruban, Şimeon, Levi, Yahuda, Peretsin, İsakar, Zebulun, Cad, Acer, Beria, Yusuf ve Benyamin.⁷¹²

Yukarıdaki âyette, bütün peygamberlere ve kitaplara îmân etmenin gerektiği belirtilir ve bunlar arasında bir ayırım yapılmaması istenir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **"Peygamber, Rabbinden kendisine indirilene îmân etti, mü'minler de îmân ettiler. Hepsi de Allâh'a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine, 'Allâh'ın peygamberleri arasında bir ayırım yapmayız.' diye îmân ettiler. 'İştittik ve itaat ettik. Ey Rabbimiz, bağışlamanı dileriz. Dönüş ancak Sana'dır.' dediler."**⁷¹³

"Kim İslâm'dan başka bir din ararsa, aradığı din ondan asla kabul edilmeyecektir ve o kimse, âhirette ziyâna uğrayanlardan olur."⁷¹⁴

"Allâh'a ve peygamberlerine inananlar ve peygamberlerden hiçbirini diğerlerinden ayırmayanlara gelince; işte Allah onlara yakında mükâfatlarını verecektir. Allah çok bağışlayan, çok merhamet edendir."⁷¹⁵

Hız. Peygamber döneminde Yahudiler ve Hristiyanlar Tevrat'ı İbrânice olarak okur ve onu müslümanlara Arapça olarak tefsir ederlerdi. Bunun üzerine Allâh'ın Rasûlü, müslümanlara şöyle buyurdu: **"Kendilerine ilâhî kitap verilmiş olan Yahudileri ve Hristiyanları ne doğrulayınız, ne de yalanlayınız. Onlara şöyle deyiniz:"** buyurarak Yukarıdaki âyeti okumuştur.⁷¹⁶

فَإِنْ آمَنُوا بِمِثْلِ مَا أَمَرْتُمْ بِهِ فَقَدْ اهْتَدَوْا وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا هُمْ
فِي شِقَاقٍ ۖ فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللَّهُ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١٣٧﴾

712. Tekvîn, Sifr, bâb: 46.

713. Bakara, 2/285.

714. Âl-i İmrân, 3/84-85.

715. Nisâ, 4/152.

716. Buhârî, Tefsir, 2/11, İ'tisam, 25.

137- Eğer onlar da sizin inandığınız gibi inanırlarsa doğru yolu bulmuş olurlar. Ancak yüz çevirirlerse, mutlaka anlaşmazlık içine düşmüş olurlar. Onlara karşı Allah sana yeter. Çünkü O, her şeyi işitendir, bilendir.

137. âyette, Hz. Peygamber, kitap ehlinin kurtuluşa ermesi için, yukarıdaki âyette bildirildiği şekilde inanmaları gerektiğini ifâde etmiştir. Aksi hâlde derin bir çıkmaza girecekleri hatırlatılmıştır.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Eğer onlar seninle tartışmaya girerlerse, de ki: ‘Ben, bana uyanlarla birlikte kendimi Allâh’a teslim ettim.’ Kendilerine kitap verilenlere de verilmeyenlere de: ‘Siz de teslim oldunuz mu?’ diye sor. Eğer müslüman olurlarsa doğru yolu bulmuş olurlar. Müslüman olmayıp yüz çevirirlerse, sana düşen sadece tebliğ etmektir! Allah, kullarını zaten görmektedir.”**⁷¹⁷

“De ki: Eğer siz Allâh’ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Çünkü Allah çok bağışlayan, çok merhamet edendir. De ki: ‘Allâh’a ve Peygamber’e itaat edin.’ Eğer yüz çevirirlerse, şüphe yok ki Allah inkâr edenleri sevmez!”⁷¹⁸

“İşte (İsâ ile ilgili) gerçek kıssa budur. Allah’tan başka hiçbir ilâh yoktur. Hiç şüphesiz Allah mutlak üstündür, tam hüküm ve hikmet sahibidir. Eğer onlar yüz çevirirlerse, hiç şüphe yok ki Allah bozguncuları bilir.”⁷¹⁹

“Eğer onlar Allâh’ın buyruklarından yüz çevirirlerse, şunu bil ki, Allah, onları bâzı günahları yüzünden belâya uğratmak istiyor. Şüphesiz insanlardan birçoğu gerçekten yoldan çıkmışlardır.”⁷²⁰

“Bütün bunlardan sonra onlar yine de yüz çevirirlerse, artık sana düşen sadece apaçık tebliğden ibârettir.”⁷²¹

صِبْغَةَ اللَّهِ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً وَنَحْنُ لَهُ عَابِدُونَ ﴿١٣٨﴾
 قُلْ اتَّحَاجُّونَنَا فِي اللَّهِ وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ وَلَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ
 وَنَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَ ﴿١٣٩﴾

717. Âl-i İmrân, 3/20.

718. Âl-i İmrân, 3/31-32.

719. Âl-i İmrân, 3/62-63.

720. Mâide, 5/49.

721. Nahl, 16/82.

138- “Allâh’ın boyasına bak. Kim, Allah’tan daha güzel boya vurabilir? Biz, ancak O’na ibadet edenleriz.” (deyin).

139- De ki: “Allah hakkında bizimle tartışmaya mı gireceksiniz? Oysa O, bizim de Rabbimiz, sizin de Rabbinizdir. Bizim yaptıklarımız bize, sizin yaptıklarınız sizedir. Biz O’na gönülden bağlananlarız.”

138-139. âyetlerde, “Allâh’ın boyası” ifâdesi, İbn-i Abbâs’a göre, Allâh’ın dîni demektir.⁷²² Allah her insanın yaratılışına fîtrat dîni olan İslâm’ı bulma ve ona tâbî olma yeteneği vermiştir. Bu yeteneği kullanıp, doğru yolu bulmak Allâh’ın boyası ile boyanmak demektir. Hanîf dîni hakkında tartışmanın bir anlamı yoktur. Çünkü Allah Teâlâ yeryüzündeki bütün Âdemoğulları’nın ve kızlarının Rabbidir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Bunun üzerine Meryem çocuğu gösterdi. Onlar dediler: ‘Biz beşikteki bir çocukla nasıl konuşuruz?’ Çocuk şöyle dedi: ‘Şüphesiz ben Allâh’ın kuluyum. O bana kitap verdi ve beni bir peygamber yaptı. Nerede olursam olayım, beni mübârek kıldı. Yaşadığım sürece bana namaz kılmayı ve zekât vermeyi emretti. Beni anneme karşı saygılı kıldı ve beni azgın bir zorba yapmadı. Doğduğum gün, öleceğim gün ve diri olarak kabirden kaldırılacağım gün bana selam olsun!’ İşte gerçek söze göre, hakkında (Yahudilerle Hristiyanların) çekişip durdukları Meryem oğlu İsâ budur!”**⁷²³

“Allah bizim de Rabbimiz sizin de Rabbinizdir. Bizim yaptıklarımız bize, sizin yaptıklarınız sizedir. Bizimle sizin aranızda, tartışılacak bir şey yoktur. Allah hepimizi bir araya toplayacaktır. Çünkü dönüş yalnız O’nadır!”⁷²⁴

أَمْ تَقُولُونَ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطَ كَانُوا
هُودًا أَوْ نَصَارَىٰ قُلْ ءَأَنْتُمْ أَعْلَمُتُمْ أَمَ اللّٰهُ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ شَهَادَةً
عِنْدَهُ مِنَ اللّٰهِ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٤٠﴾ تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ
لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ ۚ وَلَا تُسْئَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٤١﴾

722. İbn Kesîr, age, I, 133.

723. Meryem, 19/29-34.

724. Şûrâ, 42/15.

140- Yoksa siz, İbrahim'in, İsmâil'in, İshâk'ın, Yâkub'un ve torunların Yahudi ya da Hristiyan olduklarını mı söylüyorsunuz? De ki: "Siz mi daha iyi bileceksiniz, yoksa Allah mı?" Allâh'ın tanıklık ettiği bir gerçeği, bilerek gizleyenden daha zâlim kim olabilir? Allah, yapmakta olduklarınızdan haberdardır.

141- Bunlar bir ümmetti, gelip geçtiler. Onların kazandıkları kendilerine, sizin kazandıklarınız da sizedir. Siz onların yaptıklarından sorguya çekilecek değilsiniz.

140-141. âyetlerde, İbrahim, İsmâil, İshak, Yâkub ve torunlarının Yahudi veya Hristiyan olduklarını iddiâ etmenin bir esasa dayanmadığı, Tevrat ve İncil'de son peygamberin geleceği bilgisini gizlemeye çalışandan daha zâlim kimin olabileceği, Allâh'ın her şeyi bildiği, onların bir ümmet oldukları ve geçip gittikleri, herkesin kendi yaptıklarından sorumlu oldukları belirtilir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **"Şüphe yok ki bu, sana Rabbinden gelen gerçektir. Allah, yaptıklarınızdan habersiz değildir."**⁷²⁵ **"De ki: Ey kitap ehli! Gerçeği görüp bildiğiniz hâlde, niçin Allâh'ın yolunu eğri göstermeye çalışarak, mü'minleri Allâh'ın yolundan çevirmeye kalkışıyorsunuz? Allah, yapmakta olduklarınızdan habersiz değildir."**⁷²⁶

"Herkesin yaptıkları işlere göre dereceleri vardır. Rabbin onların yapmakta olduklarından habersiz değildir."⁷²⁷

"Göklerin ve yerin gaybı Allâh'ın elindedir. Bütün işler O'na döner. Artık O'na kulluk et ve O'na güvenip dayan. Çünkü Rabbin yaptıklarınızdan habersiz değildir."⁷²⁸

725. Bakara, 2/149.

726. Âl-i İmrân, 3/99.

727. En'âm, 6/132.

728. Hûd, 11/123.

﴿ BÂB 17 ﴾

**KIBLENİN DEĞİŞTİRİLMESİ,
EHL-İ KİTABIN SON PEYGAMBERİ
OĞULLARINI TANIDIKLARI GİBİ TANIMASI**

سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلِيَهُمْ عَنِ قِبْلَتِهِمُ الَّتِي كَانُوا عَلَيْهَا ۚ قُلْ لِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ ۚ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿١٤٢﴾ وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا ۚ وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعُ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلَى عَقْبَيْهِ ۚ وَإِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةً إِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ ۚ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِيعَ إِيمَانَكُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرَؤُوفٌ رَحِيمٌ ﴿١٤٣﴾ قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ ۚ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا ۚ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۚ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ ۚ وَإِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ ۚ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٤٤﴾ وَلَئِنْ آتَيْتَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ بِكُلِّ آيَةٍ مَا تَبِعُوا قِبْلَتَكَ ۚ وَمَا أَنْتَ بِتَابِعٍ قِبْلَتَهُمْ ۚ وَمَا بَعْضُهُمْ بِتَابِعٍ قِبْلَةَ بَعْضٍ ۚ وَلَئِنْ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ ۚ إِنَّكَ إِذَا لَمِنَ الظَّالِمِينَ ۚ ﴿١٤٥﴾ الَّذِينَ اتَّيْنَاهُمْ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ آبَاءَهُمْ ۚ وَإِنَّ فَرِيقًا مِنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٤٦﴾ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ۚ ﴿١٤٧﴾

- 142- İnsanlardan bir kısım beyinsizler: “Yönelmekte oldukları kiblelerinden onları vazgeçiren nedir?” diyecekler. De ki: “Doğu da batı da Allâh’ındır. O dilediğini doğru yola iletir.”**
- 143- Böylece, siz bütün insanlara hakkın şâhitleri olasınız; o Peygamber de size şâhit olsun diye sizi orta yolu izleyen bir ümmet yaptık. Senin daha önce üzerinde bulunduğun kibleyi, sırf peygambere uyanları, tekrar eski dinlerine dönecek olanlardan ayıralım diye kible yaptık! Bu, elbette Allâh’ın doğru yola ilettiği kimselerden başkasına ağır gelir. Ama Allah sizin îmânınızı boşa çıkaracak değildir! Çünkü Allah, insanlara karşı çok şefkatli, çok merhametlidir!**
- 144- Hiç şüphesiz Biz senin, yüzünü göğe doğru çevirip durduğunu görmekteyiz. İşte şimdi seni hoşnut olacağın bir kibleye döndürüyoruz. O hâlde (bundan böyle) yüzünü Mescid-i Haram tarafına (Kâbe’ye) çevir. Siz de (ey mü’minler) nerede olursanız olun, yüzlerinizi onun tarafına çevirin. Şüphe yok ki ehl-i kitap, bunun Rab’lerinden gelen bir gerçek olduğunu bilirler. Allah onların yapmakta olduklarından gâfil değildir.**
- 145- Yemin olsun ki sen ehl-i kitaba her türlü delili getirsen de yine onlar senin kiblene dönmezler. Sen de onların kiblesine dönecek değilsin. Aslında onlar birbirlerinin kiblesine de dönmezler. Şayet sana gelen bu ilimden sonra onların arzularına uyacak olursan, işte o zaman elbette sen kendine yazık edenlerden olursun.**
- 146- Kendilerine kitap verdiklerimiz, o Peygamberi kendi oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Buna rağmen, içlerinden bir grup gerçeği bile bile gizlerler!**
- 147- O gerçek, Rabbindendir. Artık şüpheye düşenlerden olma!**

142. âyetten itibaren 152. âyete kadar kible konusu ve değişikliği anlatılır. Doğunun da batının da Allâh’a âit olduğu, O’nun dilediğini doğru yola ileteceği belirtilir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Doğu da batı da Allâh’ındır. Öyleyse nereye yönelirseniz yönelin Allâh’ın yüzü (rızası) oradadır.”**⁷²⁹

“İşte bu yol, Allâh’ın yoludur. O, bu yola kullarından dilediğini iletir.”⁷³⁰ **“Sen sevdiğini doğru yola iletemezsin. Fakat Allah dilediğini doğru yola iletir ve doğru yola girecek olanları en iyi O bilir.”**⁷³¹

“İşte bu kitap Allâh’ın, dilediğini kendisiyle doğru yola ilettiği bir hidâyet rehberidir. Allâh’ın şaşırttığını ise doğru yola getirecek yoktur.”⁷³²

“Bizi doğru yola ilet; kendilerine nîmet verdiklerinin yoluna; gazabına uğramış, sapmış olanların yoluna değil.”⁷³³

Hız. Peygamber ve ashâb-ı kirâm Mekke döneminde ve Medîne döneminin ilk on altı - on yedi ayında namazlarını Kudüs’teki Mescid-i Aksâ’ya doğru kılmışlardı. Çünkü; **“Doğu da batı da Allâh’ındır. Siz ne tarafa dönerseniz Allâh’ın rızası oradadır.”** âyeti⁷³⁴ kible konusunda mü’minleri serbest bırakmıştı. Hız. Peygamber’in tercihi Mescid-i Aksa olmuştur. Kâbe duvarlarında putların bulunması böyle bir uygulamayı gerekli kılmıştır. Bedir Gazvesi’nden iki ay kadar önce inen yukarıdaki âyetle kible Kâbe’ye çevrildi. Rivâyete göre, Hız. Peygamber öğle namazının iki rekâtını kıldırınca yukarıdaki âyet gelmiş, Allâh’ın Rasûlü ve arkasındaki cemaat, kibleye doğru dönmüşler, kadınlar erkeklerin yerine erkekler de kadınların yerine geçmişlerdi. Eslem kızı Nüveyle adlı hanım bir sahâbi; öğle namazı kılarken, kiblenin değiştiği haberinin kendilerine ulaştığını; mescidde erkeklerle kadınların yer değiştirdiklerini söylemiştir. Bu rivâyet, kadınların da cemaatle namaza katıldıklarını ve erkeklerin arkasında saf tuttıklarını gösterir.⁷³⁵

Başka bir sahâbi Hız. Peygamber’le bu namazı kıldıktan sonra, Benî Seleme mescidine gitmiş, ikinci namazı kılmakta olan cemaat rükûda iken kible değişikliğini bildirmiş, cemaat safları Mekke tarafına çevirerek, geri kalan rekâtları yeni kibleye doğru kılmışlardı. Bu yüzden sözü edilen mescid, “Mescid-i Kibleteyn (İki kibleli mescid)” adını almıştır. Kible değişikliğinin, Hız. Peygamber’in Benî Seleme mescidinde misafir olarak bulunduğu

729. Bakara, 2/115.

730. En’âm, 6/88.

731. Kasas, 28/56.

732. Zümer, 39/23.

733. Fâtiha, 1/6-7.

734. Bakara, 2/115.

735. Kurtubî, el-Câmi’ li Ahkâmî'l-Kur’ân, II, 149.

sırada vukû bulduğu da söylenmiştir. İbn-i Ömer'in nakline göre, kible değişikliği haberi Medîne'de diğer bir mescid olan Kubâ'ya ertesi gün sabah namazında ulaşmış, yüzleri Şam'a doğru olan cemaat, Kâbe'ye doğru dönmüşlerdi.⁷³⁶

Müslümanların namazlarda Kudüs tarafından Kâbe tarafına dönmesi Yahudilerin canını sıkmış, "Bunları bulundukları kıbleden çeviren nedir? Önceki kible yanlış idiyse, bugüne kadar kıldıkları namazların durumu ne olacaktır?" gibi sözler söylemişlerdi. Yüce Allah, onların böyle konuşacaklarını bildiği için, daha önce gelen, **"Doğu da batı da Allâh'ındır. Öyleyse nereye yönelirseniz yönelin Allâh'ın yüzü (rızası) oradadır."**⁷³⁷ âyetiyle genel kible tanımı yapılmış, yukarıdaki âyetle de Kudüs'ten Kâbe'ye doğru kible değişikliği gerçekleşmiştir. Daha önceki serbestlik döneminde Kâbe putlarla dolu olduğu için, Hz. Peygamber'in ilk tercihi Kudüs tarafını kible edinmek olmuştur. Her ne kadar Kâbe henüz putlardan temizlenmese de, Medîne'ye hicretten sonra, uzak yerlerdeki ibadette, artık ona doğru yönelmenin daha uygun olacağını düşünen Hz. Muhammed ﷺ içten içe duâ ederek, ellerini semaya kaldırıyor ve kible değişikliğini istiyordu. Çünkü tevhid dininin asıl temsilcisi İbrahim عليه السلام idi ve Kâbe'yi de o inşa etmişti. Üç dinin de babası sayılırdı. Çünkü bu yeni İslâm toplumu, sonradan değişime uğrayan din ve toplumları örnek almıyor, ilk orijinal kaynak olan Hz. İbrahim'in yolunu izliyordu ve kıyâmete kadar da orta bir ümmet olacaktı. İşte 143. âyette bu örnek toplum "orta bir toplum (ümmet)" olarak tanımlanmıştır.

Namazda kibleye yönelmek farzdır. Bilerek başka yöne doğru kılınacak namaz geçerli olmadığı gibi, namazın içinde göğüs kısmının bilerek ve bir zorunluluk da olmaksızın başka yöne çevrilmesi namazı bozar. İbn-i Abbâs'tan Allah Rasûlü'nün şöyle buyurduğu nakledilmiştir. *"Ümmetimden, Mescid-i Haram içinde bulunanların kiblesi Kâbe, harem bölgesi içinde bulunanların kiblesi Mescid-i Haram ve diğer yerlerdeki kimselerin kiblesi ise harem bölgesidir."*⁷³⁸

143. âyette, bu ümmetin "orta bir ümmet" olduğu ve ümmet fertlerinin adâlet konusunda hakkın şahitleri olması gerektiği belirtilmektedir.

736. Bk. Buhârî, İman, 30; Tefsir, 2/12, 15-19; Müslim, Mesâcid, 13; Nesâî, Salât, 24, Kible, 3; Kurtubî, age, II, 107-109; İbn Kesir, age, I, 134-136.

737. Bakara, 2/115.

738. Kurtubî, age, II, 107.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Tıpkı Firavun’a bir peygamber gönderdiğimiz gibi, size de, hakkınızda şahitlik edecek bir peygamber gönderdik.”**⁷³⁹

“Peygamberlerin şahitlik etme zamanı geldiğinde, size vaad olunan gün gelmiştir. Bütün bunlar, Hüküm gününe ertelenmiştir!”⁷⁴⁰

“Siz, insanlar için yeryüzüne çıkarılan en hayırlı bir ümmetsiniz. Çünkü iyiliği emreder, kötülükten vazgeçirmeye çalışır ve Allâh’a inanırsınız. Eğer kitap ehli de inanmış olsaydı, elbette kendileri için daha hayırlı olurdu. Gerçi içlerinden inananlar da var, ama onların çoğu yoldan çıkmış kimselerdir.”⁷⁴¹

“Ey Peygamber! Biz seni bir şahit, bir müjdeci ve bir uyarıcı olarak gönderdik. O’nun izniyle Allâh’a çağıran bir davetçi ve ışık saçan bir kandil olarak (gönderdik).”⁷⁴²

“Biz her ümmetten bir şahit getirdiğimiz ve seni de onların üzerine bir şahit yaptığımız zaman, durumları nice olacak?”⁷⁴³

Ebû Saîd el-Hudrî ؓ’ten rivâyete göre, Rasûlullah ﷺ şöyle buyurmuş- tur: “Kıyâmet günü Nûh peygamber çağrılır. Buyur ey Rabbim! diyerek gelir. Ümmetine dîni tebliğ ettin mi? Evet, tebliğ ettim, der. Ümmetine: Size Nûh tebliğ etti mi? diye sorulur. Onlar: Bize hiçbir uyarıcı gelmedi, derler. Allah, Nûh’a tebliğ ettiğine dâir şahit getir, der. O da Muhammed ve ümmetini şahit gösterir. Onlar onun tebliğ ettiğine şahitlik edecekler. Böylece, **“Biz bütün insanlara hakkın şahitleri olasınız; o Peygamber de size şahit olsun, diye sizi doğru yola iletip, orta yolu izleyen bir ümmet yaptık.”** âyeti tecelli etmiş olacak.” Burada vasat ümmet adâletli olan ve orta yolu tutan ümmet demektir.⁷⁴⁴

ŞÜHEDÂ

Şehit kelimesinin çoğludur. Kendi geleneğimizde, şehit, “meşhûd bilcen- ne” yani cennetlik olduğuna şahitlik edilen kişi demektir. Burada ise şahit anlamındadır. Şâhit, bir hakkı ispat konusunda şahitliğine, yani bilgisine ve

739. Müzzemmil, 73/15.

740. Mürselât, 77/11-13.

741. Âl-i İmrân, 3/110.

742. Ahzâb, 33/45-46.

743. Nisâ, 4/41.

744. Buhârî, Tefsir, 2/13, Enbiyâ, 3, İ’tisâm, 19; Ahmed bin Hanbel, Müsned, III, 32.

görüşüne dayanarak verdiği habere başvurulana, verilecek hükme delil niteliğinde olan kimsedir ki, bundan istifade edilerek, ıstılahta herhangi bir genel yargıyı ispat için başvurulana delil veya tanığa da şâhit denilir. Şer'an, kendisinin başkası üzerindeki hakkını haber verip talepte bulunmaya "dava"; başkasının kendi üzerindeki hakkını haber vermeye "ikrar" denildiği gibi bir başkasının diğeri üzerindeki hakkını haber vermeye de "şehâdet" denir. Şu hâlde şâhit, davacı ile davalı arasında ortada, tarafsız, âdil ve yalnızca gerçeği söyleyen, sözü dinlenir ve sözüne îtibar edilir bir kimse demektir.

Bundan dolayı hareket ve davranışları ve diğer hâlleri bakımından örnek alınacak kimselere de "şâhit" denilir. "Bu böyledir, çünkü filan böyle söyledi, filan iş böyle yapılmalıdır, çünkü filan böyle yapıyor." gibi herhangi bir konuda kesin hüküm için senet kabul edilen kişiler de hep şâhit hükmünde olup, bunlar en büyük insanlar demektir. İşte Cenâb-ı Allah Muhammed ümmetini insanlar arasında böyle hakşinas, doğru sözlü, âdil, dürüst ve iyi ahlâk sahibi, ilim ve irfan ile seçkin, şâhitlik yapmaya layık, merkezî bir cazibeyi ve imâmeti haiz, önder bir topluluk yapmak ve tam anlamıyla âdil ve hâkim bir ümmet teşkil etmek için, Hz. Muhammed ﷺ'in gölgesinde ve çevresinde insanları yeni bir dosdoğru yola ilettiği.

Eğer bir toplum emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker yapar, Hz. Peygamber'i, söz ve fiillerinde, oturup kalkmasında şâhit, önder ve numûne-i imtisal edinir ve onun getirdiği sırat-ı müstakîm üzerinde giderse diğer mü'minler bu toplumun arkasından gelir ve bu toplumu kendisine önder tanır, hakkın üstün gelmesi için ona destek olur. Bunun için ümmetin icmânının delil olması, her şeyden önce ümmetin kitaba ve sünnete uygun yaşamasına bağlıdır.⁷⁴⁵

قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ ۚ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا ۚ
فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۚ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ
شَطْرَهُ ۚ وَإِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ
وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٤٤﴾

144- Hiç şüphesiz Biz senin, yüzünü göğe doğru çevirip durduğunu görmekteyiz. İşte şimdi seni hoşnut olacağın

bir kıbleye döndürüyoruz. O hâlde (bundan böyle) yüzünü Mescid-i Haram tarafına (Kâbe'ye) çevir. Siz de (ey mü'minler) nerede olursanız olun, yüzlerinizi onun tarafına çevirin. Şüphesiz ki ehl-i kitap, bunun Rab'lerinden gelen bir gerçek olduğunu bilirler. Allah onların yapmakta olduklarından gâfil değildir.

144. âyette, Medîne döneminde Hz. Peygamber'in namazlarda artık gerçek kible olacak olan Kâbe'ye doğru yüzünü çevirmek için duâ ettiği ve bu konuda büyük bir istek duyduğu belirtildikten sonra, artık kendisinin de mü'minlerin de yüzlerini Kâbe'ye doğru çevirmeleri emredilmektedir. Bu âyet inince hemen uygulamaya geçildi. Başka mescidlerde namaz kılmakta iken kible değişikliğini haber alan diğer mü'minler de öğrendikleri anda Kâbe'ye doğru yöneldiler.⁷⁴⁶

Yukarıdaki âyet ehl-i kitabın bunun Allah'tan gelen bir gerçek olduğunu bildikleri hâlde, bunu kabul etmek yerine istismar edeceklerine de işaret edilmekte, ancak Allâh'ın onların yaptıklarından gâfil olmadığı vurgulanmaktadır. Allah Teâlâ'nın yapılan bütün işlerden haberdar olduğunu belirten pek çok âyet vardır.⁷⁴⁷

وَلَيْنَ آتَيْتَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ بِكُلِّ آيَةٍ مَا تَبِعُوا قِبْلَتَكَ وَمَا أَنْتَ بِتَابِعٍ قِبْلَتَهُمْ وَمَا بَعْضُهُمْ بِتَابِعٍ قِبْلَةَ بَعْضٍ وَلَيْنَ آتَيْتَ أَهْوَاءَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ إِنَّكَ إِذَا لَمِنَ الظَّالِمِينَ ﴿١٤٥﴾ الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ آبَاءَهُمْ وَإِنَّ فَرِيقًا مِنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٤٦﴾ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿١٤٧﴾

145- Yemin olsun ki sen ehl-i kitaba her türlü delili getirsen de yine onlar senin kiblene dönmezler. Sen de onların kiblesine dönecek değilsin. Aslında onlar birbirlerinin kiblesine de dönmezler. Şayet sana gelen bu ilimden sonra onların arzularına uyacak olursan, işte o zaman elbette sen kendine yazık edenlerden olursun.

746. Buhârî, Tefsir, 2/12, 16, 17, 19, 20; Müslim, Mesâcid, 11.

747. Bk. Bakara, 2/149; Âl-i İmrân, 3/99; En'âm, 6/132; Hûd, 11/123; Neml, 27/93.

146- Kendilerine kitap verdiklerimiz, o Peygamberi kendi oğullarını tanıdıkları gibi tanırırlar. Buna rağmen, içlerinden bir grup gerçeği bile bile gizlerler!

147- O gerçek, Rabbindendir. Artık şüpheyeye düşenlerden olma!

146-147. âyetlerde, ehl-i kitabın son peygamberi niteliklerinden tanıdıkları hâlde, onu tanımak istemedikleri belirtilir. Çünkü gerek Tevrat'ta gerekse İncil'de son bir peygamberin geleceği ve bâzı nitelikleri bildirilmiştir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler o peygamberi, kendi çocuklarını tanıdıkları gibi tanırırlar. Kendilerine yazık edenler, işte buna inanmazlar.”**⁷⁴⁸

“Hani Allah peygamberlerden şöyle söz almıştı: ‘Ben size kitap ve hikmet verdim, sonra yanınızda bulunanı tasdik eden bir peygamber geldiğinde, ona mutlaka inanacak ve ona yardım edeceksiniz! Bunu kabul ettiniz mi? Ve bu konuda ağır ahdimi yüklediniz mi?’ demişti. Onlar, ‘Kabul ettik.’ dediler. Allah da dedi ki: ‘Öyleyse şâhit olun, ben de sizinle beraber şâhit olanlardanım.’”⁷⁴⁹

“Şüphesiz o, daha öncekilerin kitaplarında da vardır. İsrâiloğulları bilginlerinin bunu bilmesi onlar için yeterli bir delil değil mi?”⁷⁵⁰

“Hani Meryem oğlu İlsâ da: ‘Ey İsrâiloğulları! Ben size, daha önce gelen Tevrat’ı doğrulamak ve benden sonra gelecek, Ahmed adındaki bir Peygamber’i müjdelemek üzere Allah tarafından gönderilmiş bir peygamberim.’ demişti. Fakat o kendilerine apaçık deliller getirdiğinde: ‘Bu, apaçık bir sihir.’ dediler.”⁷⁵¹

“Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler, Kur’ân’ın gerçekten Rabbin tarafından indirilmiş olduğunu bilirler. Artık sakın şüpheyeye düşenlerden olma!”⁷⁵²

“Eğer sana indirdiğimizde bir şüphen varsa, senden önce kitabı okuyanlara sor. Andolsun ki sana Rabbinden gerçek gelmiştir. Öyleyse sakın şüphe edenlerden olma!”⁷⁵³

748. En’âm, 6/20.

749. Âl-i İmrân, 3/81.

750. Şuarâ, 26/196-197.

751. Saf, 61/6.

752. En’âm, 6/114.

753. Yûnus, 10/94.

Yahudiler, bu son peygamberin kendilerinden çıkmasını bekliyorlardı. Bu olmayınca, Hz. Muhammed'i peygamber olarak tanımak istemediler.⁷⁵⁴

Hz. Îsâ, kendisinin son peygamber olduğunu iddiâ etmemiş ve kendinden sonra Ahmed adında bir peygamberin geleceğini bildirmiştir. Kur'ân'da şöyle buyrulur: **"Hani Meryem oğlu Îsâ da, 'Ey İsrâiloğulları! Hiç şüpheli yok ki ben, Allâh'ın, benden önce gelmiş olan Tevrat'ı doğrulamak ve benden sonra gelecek olan Ahmed adında bir Peygamber'i müjdelemek üzere, size gönderilmiş bir elçisiyim.' demişti."**⁷⁵⁵ Bir hadiste şöyle buyrulur: **"Benim çeşitli isimlerim vardır. Ben Muhammed'im, ben Ahmed'im, ben toplayıcıyım...ben sonuncuyum."**⁷⁵⁶

Yuhanna İncili'nde Hz. Îsâ'nın şöyle dediği nakledilir: "Ben, Baba'ya duâ edeceğim ve O size başka bir önder (imam) gönderecektir."⁷⁵⁷ Hristiyanların "tesellici" diye tercüme ettikleri, "parakletus" kelimesi aynı zamanda, "önder-imam" anlamına gelir. Daha açık olarak Yuhanna XVI, 13'te şöyle denir: "Gerçeğin rûhu olan önder (imam) gelince, o sizi yönetecektir. Çünkü o, kendiliğinden konuşmayacaktır." Hristiyan kökenli rivâyetler daha bunun gibi İşaya'nın ağzından ve aynı gerekçeyle, Hz. Îsâ'dan, kendisinden sonrasına ilişkin pek çok haber nakletmişlerdir.⁷⁵⁸

Diğer yandan, M. Hamidullah'a göre, İbn-i İshak, Yuhanna, 14/16'yı kaydedip, "Biriklutus"un Rumca'da "Muhammed" anlamına geldiğini belirtmiştir. Ancak İbn-i İshak'ın VII. yüzyılda kendi dönemindeki İnciller'de söz konusu kelimeyi "parakletus" yerine "periklytos" şeklinde okumuş olması muhtemeldir.⁷⁵⁹

754. Bk. Tevrat, Tekvîn, XV, 7-12, XXI, 21; Elmalılı, age. I, 410 vd.

755. Saf, 61/6.

756. Buhârî, Tefsir, 61/1, Menâkıb, 17; Tirmizî, Edeb, 67; Dârimî, Rikâk, 59; Muvatta, Esmâü'n-Nebî, 1.

757. Bk. Yuhanna, 14/16.

758. krş. Kur'ân, Âl-i İmrân, 3/81; İncil, İşaya, 8/22; Matta, 4/15/16, 8/17; İşaya, 11/1-4.

759. Bk. M. Hamidullah, Aziz Kur'ân, Saf, 61/6 açıklama.

﴿ BÂB 18 ﴾

HAYIRDA YARIŞ, KIBLE DEĞİŞİKLİĞİ VE ALLÂH'I ANMANIN ÖNEMİ

وَلِكُلِّ وِجْهَةً هُوَ مُوَلِّيَهَا فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ ۚ أَيْنَ مَا تَكُونُوا يَأْتِ
بِكُمُ اللَّهُ جَمِيعًا ۚ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٤٨﴾ وَمِنْ حَيْثُ
خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۚ وَإِنَّهُ لَلْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ ۚ
وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٤٩﴾ وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ
شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۚ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ ۚ
لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ
وَاخْشَوْنِي وَلَا تَمْنَعْنِي عَلَيْكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٥٠﴾ كَمَا أَرْسَلْنَا
فِيكُمْ رَسُولًا مِنْكُمْ يَتْلُوا عَلَيْكُمْ آيَاتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ
وَالْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ ﴿١٥١﴾ فَادْكُرُونِي أذكُرْكُمْ
وَاشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُونِ ﴿١٥٢﴾

148- Herkesin kendisine yöneldiği bir kiblesi vardır. Siz hayırlı işlerde birbirinizle yarışın! Nerede olursanız olun, sonunda Allah sizi mutlaka bir araya getirir. Şüphesiz Allah her şeye kâdirdir!

149- Nereden yola çıkarsan çık, yüzünü (namazda) Mescid-i Haram yönüne çevir. Şüphe yok ki bu, Rabbinden sana gelen gerçektir. Allah, yaptıklarınızdan habersiz değildir.

150- Nereden yola çıkarsan çık, yüzünü (namazda) Mescid-i Haram yönüne çevir. Siz de nerede olursanız olun, yüzünüzü onun tarafına çevirin ki, aralarından haksızlık edenler müstesnâ, insanların aleyhinizde kullanabilecekleri bir delili bulunmasın! Sakın onlardan korkmayın! Yalnız Benden korkun! Böylece size olan nîmetimi tamamlayayım. Umulur ki doğru yolu bulursunuz!

151- Nitekim size içinizden bir peygamber gönderdik. O size âyetlerimizi okuyor, sizi günahlardan arındırıyor, kitabı ve hikmeti öğretiyor. Size bilmediğiniz şeyleri öğretiyor.

152- Öyleyse siz Beni anın, Ben de sizi anayım; Bana şükredin, Bana karşı nankörlük etmeyin!

148. âyette, toplum içinde farklı inanç ve görüşlerin olabileceği, insanların doğruyu, iyiyi ve yararlı olanı bulmada birbirleriyle yarışmaları önerilmektedir. Yarış birbirine çelme takmadan, engellemeye çalışmadan yapılır. Hayır işlerinde de böyle bir yarış, mü'minlerin aynı hedefe doğru ilerlemesini sağlar.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Muhâcirlerden ve Ensâr'dan İslâm'a ilk girenler ile güzellekle onların yolunu izleyenlerden Allah râzı olmuş, onlar da Allah'tan râzı olmuşlardır. Allah, onlar için altlarından ırmaklar akan, içlerinde ebedî kalacakları cennetler hazırlamıştır. İşte büyük kurtuluş budur!”**⁷⁶⁰

“Rab'lerine olan saygıdan dolayı, kalpleri ürperenler; Rab'lerinin âyetlerine î mân edenler ve Rab'lerine hiçbir şeyi ortak koşmayanlar; verdiklerini de Rab'lerinin huzûruna varacaklarının bilinci içinde kalpleri ürpererek verenler var ya; işte onlar, hayır işlerine koşmakta ve öne geçmektedirler.”⁷⁶¹

Yukarıdaki âyetlerde vasıfları belirtilenlerin, O'nun yolunda harcayan ve hayır işlerinde birbirleriyle yarışan mü'minler olduğu belirtilmiştir.

“Onlar, Allâh'a ve âhiret gününe inanır, iyiliği emreder, kötülükten vazgeçirmeye çalışır ve hayırlı işlerde birbirleriyle yarışır. İşte bunlar, sâlih kullardandır.”⁷⁶²

760. Tevbe, 9/100.

761. Mü'minûn, 23/61.

762. Âl-i İmrân, 3/114.

“Biz, sizden her biriniz için bir şeriat ve bir yol belirledik. Allah dileseydi, sizleri bir tek ümmet yapardı. Ancak verdikleriyle sizi sınamak için ümmetlere ayırmıştır. Artık hayırlı işlerde birbirinizle yarışın. Hepinizin dönüşü, Allâh’adır. İşte orada Allah ayrılığa düştüğünüz şeyleri size haber verecektir.”⁷⁶³

“Biz onun duâsını kabul edip, kendisine Yahyâ’yı armağan ettik. Eşini çocuk doğuracak hâle getirdik. Çünkü onlar hayır işlerinde yarışıyor; sevap umarak ve azaptan korkarak Bize duâ ediyor ve sadece Bize boyun eğiyorlardı.”⁷⁶⁴

“Sonra o kitaba kullarımızdan seçtiklerimizi mîrasçı kıldık. Onlardan kimi vardır, nefesine zulmeder. Kimi vardır, orta yolu tutar. Kimi de vardır, Allâh’ın izniyle hayır işlerinde öne geçer. İşte bu, büyük bir lûtuftur.”⁷⁶⁵

149-150. âyetlerde, “Yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir” emrinin üç kere tekrarlanması, kible değişikliğinin İslâm’da ilk önemli nesih olmasıyla açıklanmıştır.⁷⁶⁶

Âyette sözü edilen, aleyhte kullanılabilecek delil, Mescid-i Aksa’ya doğru namaz kılması, o kişinin Yahudi sanılmasına yol açabilirdi.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“(Ey Yahudiler ve yargıçlar!) artık insanlardan değil, Benden korkun ve âyetlerimi az bir bedel karşılığında satmayın. Her kim Allâh’ın indirdiği ile hükmetmezse; işte onlar kâfirlerdir.”**⁷⁶⁷

“Ey İsrâiloğulları! Size verdiğim nîmetimi hatırlayın. Bana verdiğiniz sözü tutun ki, Ben de size verdiğim sözü tutayım. O hâlde yalnız Benden korkun!”⁷⁶⁸

“Peygamberler Allâh’ın gönderdiği emirleri tebliğ eden, Allah’tan korkan ve O’ndan başka kimseden korkmayan kimselerdir. Hesap görücü olarak Allah yeter!”⁷⁶⁹

763. Mâide, 5/48.

764. Enbiyâ, 21/90.

765. Fâtır, 35/32.

766. Bk. Kurtubî, age, II, 107, 108, 113, 114.

767. Mâide, 5/44.

768. Bakara, 2/40.

769. Ahzâb, 33/39.

“Allâh'ın mescidlerini, ancak Allâh'a ve âhiret gününe îmân eden, namazı kılan, zekâtı veren ve Allah'tan başkasından korkmayanlar îmar ederler. İşte, doğru yolda olmaları umulanlar bunlardır!”⁷⁷⁰

“İşte dostlarıyla sizi korkutan, şeytandan başkası değildir; o hâlde îmân etmiş kimseler iseniz, onlardan değil, Benden korkun!”⁷⁷¹

Hiz. Ali, “Nîmetin tamam olması, İslâm üzerine ölmektir.” demiş.⁷⁷² Bir haberde de, “Nîmetin tamamlanması, cennete girmektir.” diye vârid olmuştur.

151. âyette, Hiz. Peygamber'in kendi toplumu içinden ve o toplumu eğitmek üzere gönderildiği belirtilir. Toplumun yetişmesi ve Allâh'ın emir ve yasaklarını öğrenebilmesi için izlenecek metot âyette şöyle belirlenmiştir:

a) Önce gelen vahyi tebliğ etmek. Bu da Kur'ân âyetlerini okuyarak yapılabilir.

b) İslâm toplumunu günahlardan arındırmak. Bu arındırma, onlara haramları tanıtarak, bu yasaklardan sakınmalarını sağlamakla olur.

c) Kitabı ve hikmeti öğretmek. Kur'ân-ı Kerîm'in içinde yer alan hükümleri öğretmek ve uygulanmasını sağlamak gerekir. Sahâbe Kur'ân âyetlerini gerek Hiz. Peygamber'den dinleyerek ve gerekse kendileri namaz içinde ve dışında okuyarak hükümleri öğreniyor ve Hiz. Peygamber'in bu hükümleri uygulamasını sünnetten izleyerek tatbik ediyordu. Nitekim âyetteki “kitap” sözcüğü Kur'ân olarak, “hikmet” ise sünnet olarak yorumlanmıştır.⁷⁷³

d) Sahâbeye bilmedikleri şeyleri öğretmek. Hiz. Peygamber'e ashâb-ı kirâm bilmediklerini soruyor, Kur'ân'dan anlayamadıkları yerleri soruyor, öğreniyor ve buna göre amel ediyorlardı.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Ey Rabbimiz! Bir de onlara içlerinden öyle bir peygamber gönder ki; kendilerine Senin âyetlerini okusun, kitabı ve hikmeti öğretsin ve içlerini dışlarını tertemiz yapsın! Çünkü mutlak üstün, tam hüküm ve hikmet sahibi olan sadece sensin!”⁷⁷⁴**

“Daha önceki peygamberlere vahyettiğimiz gibi sana da emrimizden bir ruh (Kur'ân) vahyettik. Yoksa sen daha önce kitap nedir, iman nedir, bilmezdin. Fakat Biz Kur'ân'ı bir nur yaptık ki, onunla

770. Tevbe, 9/18.

771. Âl-i İmrân, 3/175.

772. Tirmizî, Duâ, 93; A. B. Hanbel, Müsned, V, 231, 235.

773. Bk. İbn Kesîr, age, I, 141.

774. Bakara, 2/129.

kullarımızdan dilediğimizi doğru yola iletiyoruz. Şüphesiz ki sen dosdoğru bir yolu gösteriyorsun.”⁷⁷⁵

فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُونِ ﴿١٥٢﴾

152- Öyleyse siz Beni anın, Ben de sizi anayım; Bana şükredin, Bana karşı nankörlük etmeyin!

152. âyette, kulun Allâh'ı anması tâat ve ibadetle, Allâh'ın kulu anması ise sevap ve mağfiretle olur. Diğer yandan insanın kalbi ancak Allâh'ı anmakla huzur ve sükûnet bulabilir.

İlgili âyette şöyle buyrulur: **“Onlar îmân eden ve Allâh'ı anmakla kalpleri huzur bulan kimselerdir. İyi bilin ki kalpler ancak Allâh'ı anmakla huzur bulur.”⁷⁷⁶**

Kudsî bir hadiste şöyle buyurulmuştur: “Allah Teâlâ buyurdu ki: ‘Ben kulumun Beni düşündüğü gibiyim, kulum Beni zikrettiği zaman Ben onunla beraberimdir. Eğer kulum Beni yalnız başına anarsa, Ben de onu yalnız kendim anarım. Şayet o Beni bir topluluk içinde anarsa, Ben de onu daha hayırlı bir toplulukta anarım. Eğer kulum Bana bir karış yaklaşırsa, Ben ona bir arşın yaklaşıyorum. Bana bir arşın yaklaşırsa Ben ona bir kulaç yaklaşıyorum. Eğer kulum Bana yürüyerek gelirse, Ben ona koşarak gelirim.’”⁷⁷⁷

Hız. Peygamber de şöyle buyurmuştur: “Rabbini zikredenle etmeyenin farkı, diriyle ölünün farkı gibidir.”⁷⁷⁸ “İçinde Allâh'ın anıldığı ev ile Allâh'ın anılmadığı evin farkı, diriyle ölünün farkı gibidir.”⁷⁷⁹

ZİKİR

Arapça “zekere” fiilinin mastarı “zikr, zükr, zikrâ ve tezkâr” olarak gelir. Mastar anlamı; ezberlemek, hatırlamak, anlamak, zikretmek, şükretmek, tenkid etmek, kusurunu söylemek, bildirmek gibi anlamlara gelir.

Elmalılı merhum Allâh'ı zikir ve şükürle ilgili olarak yukarıdaki âyetin tefsirinde özetle şöyle der: “Zikir; şükür gibi ya dille, ya kalple, ya da bedenle olur.”

775. Şûrâ, 42/52.

776. Ra'd, 13/28.

777. Bk. Buhârî, Tevhid, 15, 43, 50; Müslim, Zikir, 2, 19; Tirmizî, Deavât, 131.

778. Buhârî, Deavât, 66; Müslim, Zikir, 12.

779. Müslim, Mûsâfirin, 211.

1- Dil ile zikir: Allah Teâlâ'yı en güzel isimleri (esmâ-i hüsnâ) ile anmak, hamd etmek, tesbih ve tenzih etmek, kitabını okumak ve duâ etmektir.

2- Kalp ile zikir: Gönülden anmaktır ki, başlıca üç çeşittir:

a) Allâh'ın varlığını gösteren delilleri düşünmek ve şüpheleri gidererek Allâh'ın isim ve sıfatlarını düşündürmektir.

b) Allâh'ın koyduğu hükümleri ve insanın kulluk görevlerini, yani Allâh'ın bildirdiği sorumlulukları, onlarla ilgili hükümleri, emir ve yasakları, Allâh'ın vaadini, tehdidini ve bunların delillerini düşündürmektir.

c) Maddî ve manevî varlıkları, bunlardaki yaratılış sırlarını seyredip düşünmekle her zerrenin kutsal âleme bir ayna olduğunu görmektir. Bu aynaya, gereği gibi bakanların gözüne, o güzellik ve büyüklük âleminin nurları yansır. Bundan bir anlık hisle alınacak olan seyir zevkinin bir göz kırpacak kadar süren parıltısı bile dünyalara değer. Bu zikir makâmının sonu yoktur. Bu noktada insan kendinden ve dünyadan geçer, bütün hisleri Hakk'a bağlanır. Hatta zikirden ve zikir yapandan bir isim ve eser kalmaz da, hissedilen yalnız zikredilenden ibâret olur. Gerçi bu makâmın sözünü edenler çoktur, fakat buna erenlerin sözle ilgisi yoktur.

Hız. Peygamber: *"Benim Allah ile bir vaktim vardır ki, o vakitte bana ne bir mukarreb melek ne de gönderilmiş bir elçi hiçbirî yanaşamaz."* bu yurmuştur.⁷⁸⁰

3- Beden ile zikir: Bedenin organlarından her birinin görevli bulunmaları vazife ile meşgul ve dopdolu olması ve yasaklandıkları şeylerden de uzak durmasıdır.

Yukarıdaki âyet, zikrin çeşitli anlamlarını dikkate alarak şöyle tefsir edilmiştir: a) Beni, bana itaatla zikrediniz, Ben de sizi rahmetimle anayım. b) Beni duâ ile zikrediniz, Ben de sizi, duânızı kabul ve ihsanla zikredeyim. Yani, **"Bana duâ ediniz ki, duânızı kabul edeyim."**⁷⁸¹ c) Beni övgü ve itaatla zikrediniz, Ben de sizi övgü ve nîmetle zikredeyim. d) Beni dünyada zikrediniz, Ben de sizi âhirette zikredeyim. e) Beni yalnız başına olduğunuz yerlerde zikrediniz, Ben de sizi sahralarda zikredeyim. f) Beni refah ve rahatlık içinde iken zikrediniz, Ben de sizi belâ ve musîbete uğradığınız zaman zikredeyim. g) Beni ibadetle zikrediniz, Ben de sizi yardımla zikredeyim. h) Beni, Benim yolumda cihadla zikrediniz, Ben de sizi

780. Keşfu'l-Hafâ, s. 291.

781. Mü'min, 40/60.

hidâyetimle zikredegim. i) Beni doğruluk ve samimiyetle zikrediniz, Ben de sizi kurtuluş ve size verdiğim şeyleri artırmakla zikredegim. j) Beni başlangıçta Rabliğimi kabul ederek zikrediniz, Ben de sizi sonunda rahmet ve kulluğa kabul ile zikredegim.

Kısaca kulluğun başı zikir, sonu ise şükürdür. **“Onların duâlarının sonu, âlemlerin Rabbi olan Allâh’a hamd olsun.”**⁷⁸² demektir.

ŞÜKÜR

Arapça “şekere” fiilinden “şükran ve şükûran” mastarı sözlükte nîmet ve iyiliği anmak, iyilik sahibini övmek ve mükâfat vermek anlamlarına gelir. Şükür de zikirde olduğu gibi “dil, kalp ve beden”le yerine getirilir. Ancak bunların şükür sayılması için, şükreden kimsenin kendisine ulaşmış olan nîmeti hissetmesi ve bunları o nîmete karşılık bir saygı görevi olarak yapması şarttır. Zikir ise, nîmetin elde edilmesine bağlı olmaksızın genel olarak bir sevginin, bir olgun aşkın eseridir.

Şükür örfen, elde edilen nîmetlerin hepsini, yaratılış gâyesine uygun şekilde harcamaktır.

İşte Cenâb-ı Hak bütün kullarını, özet olarak başlangıcı ve sonucu içine alan bu iki görevle yani zikir ve şükürle görevlendirmiştir. Bu görevler, güzel bir şekilde yerine getirildikçe o nîmet de ulaşacağı yere ulaşarak tamamlanacaktır. Ancak Allâh’ın nîmetleri sonsuzdur. Mesela bir nefes alıp vermede içli dışlı iki nîmet vardır. Demek ki, sadece her nefeste iki şükür vâciptir. Bu duruma göre şükürü tam olarak yerine getirmek mümkün olmaz.

Demek ki, bu ilâhî hitap karşısında ilk duyulan şey âcizlik ve Yaratıcı’nın kudretine teslim olma arzusudur. Gerçekte îman ve İslâm’ın başı da bu anlayıştır. Zikrin en fazîletlisi, “*Lâ ilâhe illâllah / Allah’tan başka hiçbir ilâh yoktur.*” kelime-i tevhîdidir. İslâm’da kişiye yüklenen sorumluluk, yükümlünün imkân ve güç yetirme şartına bağlanmıştır. Fakat o güç yetirme, Allâh’ın bir yardımı olduğu için onun da işin aslında bir sınırı ve sonu yoktur. Şu hâlde kul Allâh’ını zikir ile ondan yardım diler ve kendine verilen gücü sarf eder. O güç ona fiil ile birlikte Allâh’ın dilediği kadar gelir. İşte İslâm, o âcizlikten, bu sonsuz kudret ve güce intikaldir.”⁷⁸³

782. Yûnus, 10/10.

783. Elmalılı, age, I, 445, 446, Bakara, 2/152. âyet tefsiri.

﴿ BÂB 19 ﴾

**SABRIN ÖNEMİ, ŞEHİTLİK, SINANMA, UMRE
VE SAFÂ İLE MERVE ARASINDA SA'Y**

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿١٥٣﴾ وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمُوتَ بَلْ أَحْيَاءٌ وَلَكِنْ لَا تَشْعُرُونَ ﴿١٥٤﴾ وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ ﴿١٥٥﴾ الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمُ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاغِبُونَ ﴿١٥٦﴾ أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ ﴿١٥٧﴾ إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ اللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ ﴿١٥٨﴾ إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَى مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ أُولَئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللَّهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَ ﴿١٥٩﴾ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَبَيَّنَّا فَاُولَئِكَ أَتُوبُ عَلَيْهِمْ وَأَنَا التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١٦٠﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿١٦١﴾ خَالِدِينَ فِيهَا لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿١٦٢﴾ وَالْهَكْمُ إِلَهٌ وَاحِدٌ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ ﴿١٦٣﴾

153- Ey îmân edenler! Sabır ve namazla Allah'tan yardım isteyin. Çünkü Allah, sabredenlerle beraberdir.

- 154- Allah yolunda öldürülenlere, “ölüler” demeyin. Hayır, onlar diridirler, fakat siz anlayamazsınız!**
- 155- Andolsun ki, sizi biraz korku ve açlıkla; mallardan, canlardan ve ürünlerden biraz eksiltmekle deneriz. Sabredenleri müjdele!**
- 156- O sabredenler başlarına bir belâ geldiği zaman: “Biz Allah’tan geldik ve sonunda O’na döneceğiz.” derler.**
- 157- İşte Rab’lerinden bağışlamalar ve rahmet hep onlar içindir. Doğru yolu bulanlar da onlardır.**
- 158- Safâ ile Merve (tepeleri), Allâh’ın simgelerindendir. Her kim hac için Kâbe’yi ziyaret eder veya umre yaparsa, Safâ ile Merve arasını tavaf etmesinde bir sakınca yoktur. Her kim isteyerek bir hayır işlerse, şüphesiz Allah iyiliğin karşılığını verir, O her şeyi bilir.**
- 159- İndirdiğimiz açık delilleri ve doğru yolu, insanlara kitapta açıklamamızdan sonra gizleyenlere gelince; onlara hem Allah lânet eder, hem de lânet edenler lânet ederler.**
- 160- Ancak tevbe edip durumunu düzelterler ve gerçeği açıkça söyleyenler bunun dışındadır. İşte Ben, onların tevbelerini kabul ederim. Çünkü Ben, tevbeleri çok kabul eden, çok merhamet edenim.**
- 161- Ama âyetlerimizi inkâr etmiş ve kâfir olarak can vermiş olanlara gelince; işte Allâh’ın, meleklerin ve insanların lâneti onların üzerinedir!**
- 162- Onlar sürekli olarak o lânetin içinde kalırlar; ne azapları hafifletilir ne de onlara göz açtırılır!**
- 163- Sizin ilâhınız, bir tek İlâh’tır. Ondan başka ilâh yoktur. O Rahmân’dır, Rahîm’dır.**

153-154. âyetlerde, Cenâb-ı Hak’tan meşrû bir konuda yardım isteye-bilmek için, bu yardımı isteyecek kişide iki özelliğin bulunmasına dikkat çekilmiştir. Bunlar sabırlı olmak ve düzenli olarak namazını kılmaya devam

etmektedir. Yukarıdaki 153-157 arası âyetlerin, Bedir ve Uhud savaşlarında verdikleri şehitlerden dolayı mü'minleri teselli için indirildiği rivâyet edilmiştir.

FÎ SEBÎLİLLÂH

Yukarıda 154. âyetteki “fî sebîlillâh (Allah yolunda)” ifâdesi; Allâh'a mânen yaklaştıran bütün hayırlı işleri kapsar. Buna öncelikle, Allâh'ın düşmanlarına karşı savaş ve mücâdele girer. İkinci derecede de, bütün iyi fiil ve ibadetler bu kapsamdadır.

Tevbe sûresi 9/60. âyetinde belirtilen zekâtın verileceği sekiz sınıftan birisi olan “fî sebîlillâh” tamlaması, terim olarak iki farklı anlamda kullanılmıştır. Birinci anlamı; İslâm'ı yüceltmek için bil-fiil savaşta bulunmaktır. Buna göre savaşta olan mücâhidlere zekât verilir. Hatta İmam Şâfiî ve Mâlik'e göre, savaşa katılanlar arasında zengin-yoksul ayrımı da yapılmaz. Çünkü savaşçılar kendi beldelerinde zengin de olsalar, savaş bölgesinde kendi mallarından ayrı yeredirler.

Fî sebîlillâh'ın ikinci anlamı ise; Allah rızasına uygun ve O'na yaklaşmak için yapılan her türlü hayırlı iştir. Buna göre Allah rızasını gözeten, hayır ve tâat niteliği bulunan işleri yapan kişi ve kurumlara zekât fonundan yardım yapılabilecektir.

İşte bu farklı anlam yüzünden, kimi fakihler yalnızca savaşa katılanlara veya hac ve umre yapanlara yahut ilim tahsil edenlere zekât verilebileceğini söylerken,⁷⁸⁴ bir kısım fakihler de câmi, okul, hastahane, köprü yapımı gibi hayır işlerine, bu fondan para ayrılabilirliğini belirtmişlerdir. Nitekim Enes ve Hasan el-Basrî, köprü ve yol yapımı gibi sadaka-i câriye sayılan yerlere zekât verilebileceği görüşündedir.⁷⁸⁵

Hac ibadetinin “Allah yolunda olanlar” kapsamına girdiğini gösteren delil şudur: İbn-i Abbâs رضی اللہ عنہ’dan rivâyet edildiğine göre; bir kimse devesini Allah yoluna vakfetmiş, karısı ise haccetmek istemişti. Hz. Peygamber, kadına; “*O deveye binerek haccet, çünkü hac da, fî sebîlillâh (Allah yolunda) sayılır*”⁷⁸⁶ buyurmuştur. Ancak nâfilelerde genişlik bulunduğu için nâfile hac için zekât verilemez.

Diğer yandan büyük Hanefî hukukçusu el-Kâsânî (ö. 587/1191), el-Bedâyi adlı eserinde “fî sebîlillâh (Allah yolunda)” terimini “Allâh'a yaklaştıran bütün

784. Mevsilî, İhtiyâr, I, 119; İbn Kudâme, el-Muğnî, II, 527.

785. Diyânet, Komisyon, İlmi hal, I, 488.

786. Ebû Dâvûd, Menâsik, 79; Zühaylî, age, II, 874.

işler” olarak tefsir etmiştir. Bu yüzden, Allâh’a itaat ve hayır yolunda bulunan herkes, ihtiyaç sahibi olunca bu sınıfa girer. Böylece İslâm’ın yayılması için çalışan ve hayır işlerine koşturan kimseler desteklenmiş olur. Hanefiler’den bir kısmı “Allah yolunda” ifâdesini “ilim öğrenmek” anlamına almışlardır. İlim öğrenmekte olan kimse zengin de olsa bu sınıfa girer.⁷⁸⁷

İmam Mâlik; Allah yolları çoktur. Fakat burada “Allah yolunda” ifâdesinden, “O’nun yolunda savaşmak” anlamının kastedilmiş olduğu konusundaki görüş ayrılığı bulunduğunu bilmiyorum, demiştir.⁷⁸⁸

ŞEHİTLİK

Yukarıdaki 154. âyetin, sayıları on dörde ulaşan Bedir şehitleri hakkında indiği nakledilmiştir. Başka bir âyette şehitlerin Rab’leri yanında rızıklandırıldıkları ve dünyaya dönerek bu büyük lûtufları insanlara bildirmek istedikleri belirtilir.⁷⁸⁹ Tevhid dinlerinde Allah yolunda savaşırken ölmek en şerefli ve en ecirli bir ölüm olarak kabul edilir. İslâm’da şehîd olarak ölen kişinin, ailesi ve yakınları için âhiret günü şefaât edeceği kabul edilir. Şehitlerin ölmediğine ve ebedî mutluluğa erdiğine inanılır.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Allah, mü’minlerden canlarını ve mallarını cennet karşılığında satın almıştır. Çünkü onlar, Allah yolunda savaşır; öldürürler ve ölürler. Bu, Allâh’ın Tevrat’ta, İncil’de ve Kur’ân’da verdiği gerçek bir sözdür. Allah’tan daha çok, sözünü yerine getiren kim vardır? O hâlde O’nunla yaptığınız bu alışverişinizden ötürü sevinin! Gerçekten bu, çok büyük başarıdır.”**⁷⁹⁰

“Ey îmân edenler! Sizi can yakıcı bir azaptan kurtaracak olan, bir ticareti size haber vereyim mi? Allâh’a ve elçisine inanır, mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda savaşırsınız. Eğer bilerseniz, bu sizin için daha hayırlıdır. (Böyle yaparsanız) O, sizin günahlarınızı bağışlar, sizi altlarından ırmaklar akan cennetlere, Adn cennetlerindeki çok güzel konutlara koyar. İşte büyük başarı budur! (O, size), seveceğiniz başka bir şey daha (bahşedecektir). Allah’tan yardım ve yakın bir fetih. İnananları müjdele!”⁷⁹¹

787. Kâsânî, age, II, 45.

788. Zühaylî, age, II, 876.

789. Bk. Âl-i İmrân, 3/169, 170.

790. Tevbe, 9/111.

791. Saf, 61/10-13.

Bir hadiste, şehitlerin Cenâb-ı Hakk'ın büyük nîmetleri karşısında, yeniden dünyaya dönüp düşmanla savaşmayı ve şehîd olmayı isteyecekleri bildirilir.⁷⁹² İnsan kabirde, dünyadaki ameline göre muâmele görür. Nitekim Firavun ailesinden söz eden âyette, onların kabirde akşam-sabah ateşle azap görecekları belirtilir.⁷⁹³ Hasan el-Basrî'den şöyle dediğı nakledilmiştir: "Şehitler Allah katında diridirler, rızıkları ruhlarına sunulur da, kendilerine rahatlık ve ferahlık gelir. Nitekim Firavun ailesine de sabah akşam ateş gösterilir de kendilerine bu, acı ve elem verir."⁷⁹⁴

155. âyette, mü'minlerin açlık, mal, can ve ürünlerde eksiklik gibi çeşitli sıkıntılarla denenecekleri bildirilir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **"Allah bir kenti örnek olarak verdi. Bu kent güvenli, huzurlu idi. Oraya her yerden rızık bol bol geliyordu. Sonra onlar Allâh'ın nîmetlerine karşı nankörlük ettiler. Allah da onlara, yaptıkları işler yüzünden açlık ve korku sıkıntısını tattırdı. Andolsun ki, onlara kendilerinden peygamber geldi de onu yalanladılar. Onlar zulümlerine devam ederlerken kendilerini azap yakalayiverdi."**⁷⁹⁵

"Andolsun ki Biz, içinizden cihâd edenlerle sabredenleri ortaya çıkarmak ve sizinle ilgili haberleri test etmek için sizleri sınayacağız!"⁷⁹⁶

"Hanginizin daha iyi iş yapacağınızı denemek için ölümü de hayatı da yaratan O'dur. O mutlak üstündür, çok bağışlayıcıdır."⁷⁹⁷

"Biliniz ki, mallarınız ve çocuklarınız ancak birer imtihan sebebidir ve büyük ecir ancak Allâh'ın katındadır."⁷⁹⁸

"Elbette siz, mallarınız ve canlarınız konusunda sınanacaksınız. Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden ve Allâh'a ortak koşanlardan, incitici sözler işiteceksiniz. Eğer sabreder ve Allah'tan sakınırsanız, işte bu, sabredilmesi ve kararlı olunması gereken işlerdendir."⁷⁹⁹

792. Bk. Müslim, İmâre, 121; Ebû Dâvûd, Cihâd, 25; İbn Mâce, Cihâd, 16.

793. Bk. Gâfir, 40/46.

794. Ahmed bin Hanbel, I, 266. Bk. Âl-i İmrân, 3/169-172.

795. Nahl, 16/112.

796. Muhammed, 47/31.

797. Mülk, 67/2.

798. Enfâl, 8/28.

799. Âl-i İmrân, 3/186.

الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ ﴿١٥٦﴾
 أُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُتَعْتِدُونَ ﴿١٥٧﴾

156- O sabredenler başlarına bir belâ geldiği zaman: “Biz Allah’tan geldik ve sonunda O’na döneceğiz.” derler.

157- İşte Rab’lerinden bağışlamalar ve rahmet hep onlar içindir. Doğru yolu bulanlar da onlardır.

156-157. âyetlerde bildirilen, “İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn” yani “biz Allah’tan geldik, yine O’na döneceğiz.” Diye duâ eden ve bu teslimiyeti gösterebilen kimseleri Allâh’ın bağışlayacağı ve onlara merhamet edeceği bildirilir.

Bu duâ çeşitli hadislerde bir yakını ölen veya bir belâ ile karşılaşanın yapacağı duâ olarak zikredilir. Böyle bir kimsenin, “Allâhım, bu belâdan dolayı bana ecir ver ve bana bundan daha hayırlısını ihsan et.” diye duâ etmesi istenir.⁸⁰⁰

BELÂ VE MUSÎBET

Allâh’ın ilmi, irâdesi, takdiri ve kazâsı olmadan insanın başına hiçbir musîbet gelmez. Allâh’ın izni olmadan bir yaprak bile yerinden oynamaz. Buna göre, yangın, sel felâketi, yoksulluk, deprem, hastalık, ölüm ve üzüntü gibi insanın gücünü aşan, önlem alsa da üstesinden gelemediği sıkıntı ve belâların Allâh’ın takdiri ile olduğuna inanan kimse, bunları sabır ve metanetle karşılar.⁸⁰¹

Ancak böyle bir musîbetin arka planında ya kulun eksikleri sebebiyle cezâlandırılması ya da bir imtihan amacı bulunabilir. Kulun bunu sabırla karşılaması gerekir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: “(Bedir savaşında) **düşmanlarınıza verdiğiniz iki misli zarar, (Uhud’da) kendi başınıza gelince: ‘Bu, nasıl oldu?’ diye soruyordunuz. De ki: ‘Bunun sebebi sizsiniz! Şüphe yok ki Allah her şeye kâdirdir.’ (Uhud’da) iki ordunun karşılaştığı gün sizin başınıza gelenler, Allâh’ın izniyle olup, Allâh’ın, mü’minlerin sabrını belirlemesi ve bir de münâfıklık edenleri ayırt etmesi içindi. Onlara, ‘Gelin, Allah yolunda savaşın veya hiç değilse savunma harbi yapın!’ denildiği zaman, ‘Savaşmayı bilseydik, sizin peşinizden**

800. Bk. Müslim, Cenâiz, 3, 4; Ebû Dâvûd, Cenâiz, 18; Tirmizî, Deavât, 83.

801. Bk. Hadid, 57/22, 23; Nisâ, 4/79; Ra’d, 13/11; Zümer, 39/10.

gelirdik!’ dediler. O gün onlar, îmandan çok, küfre yakındılar. Ağızlarıyla kalplerinde olmayanı söylüyorlardı. Oysa Allah onların gizledikleri şeyi daha iyi bilendir. Onlar, kendileri (evlerinde) oturup kaldıkları hâlde, kardeşleri için, ‘Eğer bize uysalardı öldürülmezlerdi!’ dediler. Onlara de ki: ‘Eğer doğru söylüyorsanız, ölümü kendinizden uzaklaştırın!’ Allah yolunda öldürülenleri sakın ölümler sanmayın. Hayır, onlar Rab’leri katında diridirler, rızıklanmaktadırlar.”⁸⁰²

“Başınıza gelen herhangi bir musîbet, kendi ellerinizle işledikleriniz yüzündendir. Üstelik günahlarınızın birçoğunu da Allah affeder.”⁸⁰³

“Yeryüzünde vukû bulan ve sizin başınıza gelen hiçbir musîbet yoktur ki, Biz onu yaratmazdan önce bir kitapta (Levh-i Mahfûz’da) yazılmış olmasın! Şüphesiz ki bu Allâh’a göre kolaydır. (Allah bunu), kaybettiklerinizle üzülmeyesiniz, Allâh’ın size verdiği nîmetlerle de sevinip şıarmayasınız diye açıklamaktadır. Çünkü Allah, kendini beğenip övünen kimseleri sevmez.”⁸⁰⁴

Hadislerde şöyle buyrulur: “Bir kimse sıkıntı ve musîbetle karşılaşınca, ‘İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn / Biz Allah için varız ve biz sonunda O’na döneceğiz.’ diyerek teslimiyet gösterir, Allah’tan ecir ve daha hayırlısını isterse, Allah ona uğradığı sıkıntıya karşılık ecrini ve kaybettiğinin daha hayırlısını verir.”⁸⁰⁵

“Çocuğunu kaybeden kimse ‘İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn’ deyip teslimiyet gösterince, Allah Teâlâ meleklerle, ‘Bu kulum için cennette bir köşk hazırlayın, ona “hamd köşkü” adını verin’ buyurur.”⁸⁰⁶

Enes b. Mâlik ؓ’ten rivâyete göre, Nebi ﷺ bir kabrin başında, kaybettiği küçük çocuğu için ağlayan bir kadına, “Allah’tan kork ve sabret” dedi. Kadın Hz. Peygamber’i tanımadan, “Benim başıma gelen musîbeti siz anlayamazsınız!” gibi olumsuz bir cevap verdi. Daha sonra kadına, bu sözü söyleyenin Allâh’ın Rasûlü olduğu söylenince, hemen Allah Rasûlü’nün kapısının önüne geldi. Onu tanımadan cevap verdiğini söyleyerek özür diledi. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Asıl sabır, felâketle ilk karşılaşıldığındaki sabırdır. Ben bunu söylemek istemişim.”⁸⁰⁷

802. Âl-i İmrân, 3/165-169.

803. Şûrâ, 42/30.

804. Hadîd, 57/22-23.

805. Müslim, Cenâiz, 4.

806. Tirmizî, Cenâiz, 36.

807. Buhârî, Cenâiz, 31; Müslim, Cenâiz, 14, 15.

İster kâfir, ister mü'min, ferd yahut topluluk her kim olursa olsun başına mal, can ve başka şeylerle ilgili herhangi bir musîbet, maddî, manevî, sözlü veya fiilî hoşla gitmeyecek acı bir olay gelirse o, her hâlde Allâh'ın izniyledir. Allâh'ın izni olmayınca hiç kimsenin istemesiyle, çalışmasıyla kimseye bir musîbet erişmez. Hadîd sûresinde, **“Yeryüzünde meydana gelen ve size isâbet eden herhangi bir musîbet yoktur ki, Biz onu yaratmadan önce bir kitapta yazılı olmasın. Şüphesiz bu, Allâh'a göre kolaydır.”**⁸⁰⁸ buyrulur.

Aşağıdaki âyetlerde bâzı musîbetlerin kaynağı, insanın veya kavmin kendisi olduğu belirtilir: **“Başına gelen kötülük ise nefsendendir.”**⁸⁰⁹ **“Bir toplum kendi durumlarını değiştirmedikçe, Allah onların durumlarını değiştirmez.”**⁸¹⁰

Ancak böylesi musîbetler bile, yine de Allâh'ın takdiri, irâdesi ve izni olmadıkça meydana gelmez. İlgili âyette şöyle buyrulur: **“Nerede olursanız olun, isterseniz sarp ve sağlam kaleler içinde bulunun, yine ölüm sizi bulur! Onlara bir iyilik dokunsa, ‘Bu, Allah’tan.’ derler. Başlarına bir kötülük gelince de, ‘Bu, senin yüzünden.’ derler. De ki: ‘Hepsi Allah katındandır.’ Bu topluma ne oluyor ki, neredeyse hiçbir sözü anlamıyorlar?”**⁸¹¹

إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ اللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ ﴿١٥٨﴾

158- Safâ ile Merve (tepeleri), Allâh'ın simgelerindendir. Her kim hac için Kâbe'yi ziyaret eder veya umre yaparsa, Safâ ile Merve arasını tavaf etmesinde bir sakınca yoktur. Her kim isteyerek bir hayır işlerse, şüphesiz Allah iyiliğin karşılığını verir, O her şeyi bilir.

158. âyette, Hac ve Umre yaparken, önemli bir menâsik olan “sa'y yapmaya (Safâ ve Merve tepecikleri arasında yedi gidiş geliş hareketine)” işaret edilir. Hac ve umre'de Safâ'dan Merve'ye dört gidiş ve üç geliş yolculuğuna

808. Hadîd, 57/22.

809. Nisâ, 4/79.

810. Ra'd, 13/11.

811. Nisâ, 4/78.

“sa’y” denir. Hz. Âişe’den rivâyete göre, Ensâr “sa’y” sürecini Mina’da tehlil getirerek başlatır ve bu da zorluk meydana getirirdi. Çünkü Mina, Mekke dışında ve Arafat yolu üzerindedir. Durumu Hz. Peygamber’e sorunca, yu-
karıdaki âyet inmiş ve sa’y kolaylaşmıştır. Safâ ile Merve, Kâbe’nin doğu-
sunda ve bugün artık hemen yanında iki tepeciktir. Hz. Hacer oğlu İsmâil’e
su ararken bu iki tepecik arasında yedi kere gidip geldiği için İslâm, sem-
bolik bir ritüel olarak sa’y usûlünü koymuştur. Sa’y haccın vâciplerinden,
umre’nin ise esas menâsikindendir.⁸¹²

UMRE

Belirli bir zamana bağlı olmaksızın yapılan özel Kâbe ziyaretidir. Kurban
Bayramı’nın arefe gününde ve bayramın ilk dört gününde umre yapmak,
Hanefîlere göre mekruh, Şâfiîlere göre ise fazîleti az bir ibadet olur. Umre,
Hanefî ve Mâlikîlere göre müekked sünnet, Şâfiî ve Hanbelîlere göre ise
farz hükmündedir.

Umrenin ruknü Kâbe-i Muazzama’yı ihramlı olarak tavaf etmektir.⁸¹³ Bu
da ilk dört dolanımı (şavt) kapsar. Sonraki üç dolanım sünnettir. Vâcipler ise;
Safâ ile Merve arasında sa’y yapmak, sa’yden sonra tıraş olmak veya saç-
ları kısaltmaktır. Tavafin ilk şavtında, Hacerü’l-Esved selâmlandıktan sonra
telbiyenin kesilmesi de umre’nin sünnetidir.

Umre için ihrama, Mekke’nin yerlileri, Mikat’la, Harem bölgesi arasın-
da kalan ve “Hill” denilen bölgenin herhangi bir yerinden ve tercihen en
yakın nokta olan “Ten’îm”den (Kâbe’ye 6-7 km) girerler. Dış ülkelerden ge-
lenler ise hacda olduğu gibi, en geç “Mikat” denilen yerlerde ihrama gir-
mek zorundadırlar. Erkekler ihram için bütün giysilerini çıkarır, alt ve üst iki
peştamalla dolaşır. Bayanlar ise normal giysileriyle niyet edip, telbiye geti-
rince ihrama girmiş olurlar.

Hz. Peygamber hicretin 6. yılında 1400 kadar sahâbesiyle umre için yola
çıkış, ancak Hudeybiye’de, Mekkelilerce önleri kesildiği için, umre yapa-
madan geri dönmüşlerdi. Mekkelilerle yapılan “Hudeybiye Barış Antlaşması”
ile ertesi yıl umre yapma haklarını saklı tuttular. İşte bir yıl sonra, Allâh’ın
elçisi, iki bin kişilik bir toplulukla, ilk umre uygulamasını yapmıştır ki buna
İslâm tarihinde “Kazâ Umresi” denir.

812. Hac ve umre için ayrıca bk. Bakara, 2/196-200; Âl-i İmrân, 3/96, 97.

813. Bk. Hac, 22/29.

Hız. Peygamber ve ashâb-ı kirâm, Medîne'den kazâ umresi için yola çıkmışlar, 10 km kadar dışarıda, daha sonraki yıllarda Hız. Ali'nin su ihtiyâcını karşılamak için açtırdığı vakıf kuyuların (Âbâr-ı Ali) bulunduğu Zülhuleyfe'de telbiye getirerek, ihrama girmişlerdi. Umre'de telbiye (Allâhümme lebbeyk duâsı), ihrama girmekle başlar, Kâbe tavafının ilk dolanımında, Hacerü'l-Esved selâmlanınca sona erer.⁸¹⁴

Bu arada, Mekkeliler arasında müslümanların yorgun, bitkin ve Medîne sıtmasına yakalanmış oldukları propagandasını işiten Hız. Peygamber, *"Bugün, kendisini müşriklere güçlü göstereni, Allah bağışlasın!"* buyurdu ve tavafın ilk üç dolanımında, sağ omzunu açarak "remel (çalımlı yürüme)" yapılmasını istedi. Böylece, kötü bakışlara karşı, bir çeşit gövde gösterisi yapılmış olacaktı.⁸¹⁵

Hız. Peygamber, elindeki bastonla Hacerü'l-Esved'e yaklaşarak, ona dokunmuş, selâmlamış ve sonra bastonu öpmüştür.⁸¹⁶ Sahabiler de Hacerü'l-Esved'e, ellerini sürüp, sonra dik ve hızlı adımlarla tavafını sürdürmüş, Yemen köşesinden sonra ise Hız. Peygamber'e uyararak, Hacerü'l-Esved'e kadar ağır ağır yürümüşlerdi.⁸¹⁷ Tavafın geri kalan dört dolanımı, ağır yürünerek yapıldı. Ancak, Hacerü'l-Esved köşesine geldikçe, onu selâmlama ve tekbir tekrarlanıyor, arkasından Allâh'ın Rasûlü, "Rabbenâ âtinâ"⁸¹⁸ duâsını okuyordu. Yemen köşesine gelince de, Rabbenâ Âtinâ.. duâsının başına *"Allâhümme innî es'elüke'l-afve ve'l-âfiyete / Allâhım! Senden af ve esenlik isterim."* duâsını ekleyerek tekrarlıyordu.⁸¹⁹

Kâbe'nin çevresinde yedi kez tavaf yaptıktan sonra, Makâm-ı İbrahim'de iki rekât tavaf namazı kılan Allâh'ın elçisi, sa'y yapmak üzere, Safâ tepesine gitti. Safâ ile Merve arasında yedi kez gidip geldikten sonra, Merve'de sa'yı tamamladı. Yine kendilerini seyreden Mekkelilere güçlü görünmek amacıyla -bugün iki yeşil direk dikili olan bölümde- hızlı adımlarla yürüyerek "hervele" yaptı. Hız. Peygamber, Safâ ve Merve tepeciklerinde her duruşunda, üç kez tekbir getirmiş, sonra da "Lâ ilâhe illâllahu vahdehû lâ şerîke leh, lehü'l-mülkü velehü'l-hamdü ve hüve alâ külli şey'in kadîr / Tek olan Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur, O'nun ortağı yoktur, mülk O'nundur, her türlü övgü O'nadır, O, her şeye gücü yetendir." diyerek duâ etmiştir.⁸²⁰

814. Bk. Kâsânî, Bedâyi', II, 226.

815. Müslim, Hac, 39, H 240; Ahmed bin Hanbel, Müsned, I, 305, 306.

816. İbn Sa'd, Tabakât, II, 121.

817. İbn Hişam, Sire, IV, 13.

818. Bk. Bakara, 2/201.

819. İbn Mâce, II, 985, İbn Ebî Şeybe, Musannef, IV, 108.

820. Nesâî, Sünen, V, 240.

Sa'y bitince, herkes, tıraş olarak veya saçlarını kısaltarak ihramdan çıktı. Hudeybiye'ye katılıp, bir yıl önce, umre yapamadan ihramdan çıkmak zorunda kalanlar, getirilen kurbanlara ortak oldular ve böylece, bu eksikliği tamamladılar. O yıl, yeni gelenler ise kurban kesmedi. Çünkü umre'de, ihramlı iken, ihram yasaklarına uymama gibi cezâ durumu dışında, kurban yoktur.

Hız. Peygamber'in en çok üç veya dört kez, ayrı yıllarda umre yaptığı nakledilmiştir. Bunlar; Hudeybiye yılında engellenip yapılamayan umre, ertesi yıl yapılan "umretu'l-kazâ", Huneyn ganîmetlerinin paylaşılmasından sonra, Cî'râne'den yapılan umre ve Vedâ Haccı ile birlikte yapılan umre'dir. Enes bin Mâlik, Vedâ Haccı ile birlikte yapılan dışında, diğerlerinin, Zilkâde ayında yapıldığını nakletmiştir.⁸²¹

KAZÂ EDİLEN UMRE

Hız. Peygamber, hicretin 6. yılında bir rüya görmüş ve rüya o yıl Kâbe ziyareti yapılabileceğı şeklinde yorumlanmıştı. Kur'ân'da bu rüyadan şöyle söz edilir: **"Andolsun ki Allah, Peygamberinin rüyasını doğru çıkardı. Allah dilerse siz güven içinde saçlarınızı tıraş etmiş ve kısaltmış olarak, korkmadan Mescid-i Haram'a elbette gireceksiniz! Allah sizin bilmediğiniz şeyleri bildi de bundan önce size yakın bir fetih daha verdi."**⁸²²

Umre için, 1400 kişilik bir sahâbe topluluğı ile Hudeybiye'ye kadar gelen Hız. Peygamber, Mekkelilerin engeliyle karşılaşınca, onlarla ertesi yıl umre yapmak üzere antlaştı.

Yapılan Hudeybiye Antlaşması'nın bir maddesi şöyledir: "Müslümanlar bu yıl, Kâbe'yi ziyaretten vazgeçip, geri dönecekler, ancak gelecek yıl umre yapabilecekler, müşriklerin boşaltacağı Mekke'de üç gün kalacaklar ve yollarında yolcu kılıçlarından başka bir silah taşımayacaklar."

Hız. Peygamber, ertesi yıl 2000 kişilik bir toplulukla umre için Mekke'ye geldi. Ancak bir önlem olarak, Muhammed bin Mesleme'nin komutasında, yüz kişilik bir atlı birliğı ile yeteri kadar silahı, öncü olarak gönderdi. Bunlar, Mekke'ye beş mil uzaklıktaki Merruzzahran vâdisine konaklamışlardı. Oradan da, üç mil mesâfedeki Batn-ı Ye'cec mevkiine geçtiler. Kureyşliler, bu gücün durumundan endişelenmiş ise de, Hız. Peygamber'in güvence vermesi

821. Bk. Buhârî, Magâzî, 35; Müslim, Hac, 217, 220; Ebû Dâvûd, Menâsik, 79; Ahmed bin Hanbel, Müsned, I, 246, 321, II, 39, III, 134.

822. Fetih, 48/27.

üzerine, Mekke'ye girişe izin verdiler ve üç gün süreyle kendileri Mekke dışında kaldılar.⁸²³

Bu arada Hz. Peygamber, Mekke'de kalmakta olan Meymune (eski adı Berre) ile evlilik merasimine, Kureyşlileri de davet ederek, üç gün daha süre istemişse de, buna izin verilmemiştir. Hz. Peygamber ve sahâbeler bu süre içinde, yukarıda açıkladığımız şekliyle “Kazâ umresi”ni yerine getirdiler ve Medîne'ye geri döndüler.

إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ ۖ أُولَٰئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللَّهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَ ﴿١٥٩﴾ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَبَيَّنَّاهُ فَأُولَٰئِكَ أَتُوبُ عَلَيْهِمْ ۚ وَأَنَا التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١٦٠﴾

159- İndirdiğimiz açık delilleri ve doğru yolu, insanlara kitapta açıklamamızdan sonra gizleyenlere gelince; onlara hem Allah lânet eder, hem de lânet edenler lânet ederler.

160- Ancak tevbe edip durumunu düzeltenler ve gerçeği açıkça söyleyenler bunun dışındadır. İşte ben, onların tevbelerini kabul ederim. Çünkü ben, tevbeleri çok kabul eden, çok merhamet edenim.

159-160. âyetlerde, Allâh'ın âyetlerini gizleyenler ve söylenmesi gereken yerde susanlar kınanır.

Yukarıdaki âyetin Ensâr'dan bir topluluğun Yahudilere Hz. Peygamber'in Tevrat'taki vasıflarını ve hükümle ilgili bâzı âyetleri sorması, onların bilgiyi gizlemeleri üzerine indiği rivâyet edilmiştir. Fakat **sebebin özel oluşu, hükmün genel olmasına engel olmayacağı için** âyetin hükmü; din işleriyle ilgili olarak bildiği herhangi bir gerçeği gizleyip, söylemeyenlerin hepsini içine almaktadır.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Ey kitap ehli! Kitap'tan gizlemektedir olduğunuz birçok şeyi size açıklayan ve birçoğunu da yüzünüze vurmayan elçimiz geldi. Gerçekten size, Allah'tan bir nur ve apaçık bir kitap geldi.”**⁸²⁴

823. İbn Sa'd, Tabakât, II, 121; Vâkıdî, Megâzî, II, 734.

824. Mâide, 5/15.

“(Yahudiler), Allâh’ı gereği gibi tanıyamadılar. Çünkü ‘Allah, beşere hiçbir şey indirmedir.’ dediler. De ki: ‘Mûsâ’nın insanlara bir nur ve bir yol gösterici olarak getirdiği, sizin ise ayrı ayrı kâğıtlara yazıp işinize geleni gösterdiğiniz, fakat çoğunu da gizlediğiniz, ayrıca sizin de atalarınızın da bilmediği şeylerin size öğretildiği o kitabı kim indirdi?’ Sen, ‘O kitabı Allah indirmiştir.’ de, sonra da onları kendi hâllerine bırak, daldıkları bataklıklarında oyalanadursunlar!”⁸²⁵

“Daha önce onlar kâfirlere karşı zafer kazanmayı isteyip dururken, kendilerine Allah katından, ellerindeki (Teurat’ı) doğrulayan bir kitap gelip de, (Teurat’tan) öğrendikleri bilgileri karşılarında görünce onu inkâr ettiler. İşte Allâh’ın lâneti böyle kâfirlerin üzerinedir!”⁸²⁶

“Apaçık âyetler kendilerine geldikten, îmân edip, Peygamber’in gerçek olduğuna tanıklık ettikten sonra inkâra düşen bir toplumu Allah nasıl doğru yola iletir? Allah zâlimler topluluğunu doğru yola ulaştırmaz. İşte bunların cezâsı, Allâh’ın, meleklerin ve bütün insanların lânetine uğramalarıdır. Onlar, bu lânetin içinde sürekli olarak kalırlar; onların ne azapları hafifletilir ne de yüzlerine bakılır! Ancak, bundan sonra tevbe edip durumlarını düzeltenler bunun dışındadır. Çünkü Allah, çok bağışlayan, çok merhamet edendir. Îmân ettikten sonra inkâra sapanların, ardından küfürlerini daha da artıranların tevbeleri asla kabul edilmeyecektir; çünkü onlar doğru yoldan sapmış olanların ta kendileridir.”⁸²⁷

Ebû Hüreyre’ye niçin çok hadis rivâyet ettiği sorulunca, “Kur’ân’da şu iki âyet olmasaydı hadis rivâyet etmezdim,” demiştir. Bunlardan birisi yukarıdaki Bakara, 2/159. âyettir. Diğer de şu âyettir: **“Allâh’ın Kitap’ta indirildiğini gizleyenler ve onu az bir paha ile değişenler yok mu, işte onların yiyip de, karınlarına doldurdıkları ateşten başka bir şey değildir. Kıyâmet günü Allah onlarla konuşmaz ve onları temize de çıkarmaz. Onlar için can yakıcı bir azap vardır.”⁸²⁸**

Buna göre kesin olarak bildiği dînî nitelikli bilgiyi; ikrar ve îtiraf etmeyen, ihtiyaç ânında söylemeyen veya yaymayan yahut yayılmasına engel

825. En’âm, 6/91.

826. Bakara, 2/89.

827. Âl-i İmrân, 3/86-90.

828. Bakara, 2/174. Bk. Buhârî, İlm, 42, Vudû, 24, Hars, 21; Müslim, Îman, 229; Muvatta, Tahâret, 29.

olan yahut onu tam olarak veya kısmen değiştirip karıştırmak gibi yollarla gizleyenler, kim olursa olsun, bu gizlemelerinden dolayı Allah bunlara lânet eder ve bütün lânet edebilecek olanlar da lânet ederler.

Ancak bunlar tevbe edip durumlarını düzeltirlerse ki, bu tevbe ilmini gizlememe yoluyla olur, Allah tevbelerini kabul eder.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ أُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ
وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿١٦١﴾ خَالِدِينَ فِيهَا لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ الْعَذَابُ
وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿١٦٢﴾

161- Ama âyetlerimizi inkâr etmiş ve kâfir olarak can vermiş olanlara gelince; işte Allâh'ın, meleklerin ve insanların lâneti onların üzerinedir!

162- Onlar sürekli olarak o lânetin içinde kalırlar; ne azapları hafifletilir ne de onlara göz açtırılır!

161-162. âyetlerde, hak dîni inkâr edip, bunda ısrar eden ve bu hâlde vefât eden kimselerin Allâh'ın, meleklerin ve bütün insanların lânetine uğrayacakları ve bu lânetin içinde ebediyyen kalacakları, azaplarının da hafifletilmeyeceği haber veriliyor.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Şüphesiz ki inkâr edip Allah yolundan alıkoyanları ve sonra da kâfir olarak ölenleri Allah asla bağışlamaz.”**⁸²⁹

“Allâh'a verdiğiniz sözü az bir bedel karşılığında değiştirmeyin. Eğer bilerseniz, Allah katındaki sevap sizin için daha hayırlıdır.”⁸³⁰

“O gün zâlimler cehennem ateşini görecek, artık oraya düşeceklerini iyice anlayacak ama oradan kaçıp kurtulacak bir yer bulamayacaklardır.”⁸³¹

“Oraya atıldıklarında, cehennemin uğultusunu işitirler. Cehennem neredeyse öfkesinden çatlayacak! Her ne zaman oraya bir

829. Muhammed, 47/34.

830. Nahl, 16/85.

831. Kehf, 18/53.

topluluk atılsa, onun bekçileri onlara: ‘Size uyarıcı bir peygamber gelmemiş miydi?’ diye sorarlar.”⁸³²

“Tadın bakalım! Bundan sonra yalnızca azâbınızı artıracacağız.”⁸³³

وَالْهُكُمُ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ ۚ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ ﴿١٦٣﴾

163- Sizin ilâhınız, bir tek İlâh'tır. Ondan başka ilâh yoktur. O Rahmân'dır, Rahîm'dir.

163. âyette, bütün insanların tek ilâhının Allah Teâlâ olduğu ve O'nun Rahmân ve Rahîm sıfatlarıyla pek merhametli bulunduğu belirtilir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Sizin ilâhınız bir tek İlâh'tır. Ama âhirete îmân etmeyenlerin kalbi Allâh'ın birliğini inkâr eder, inanmayı kibirlerine yediremezler.”**⁸³⁴

“Allah'tan başka bir ilâh daha kabul etme! Sonra kınanır, yapa-yalnız ve yardımsız kalırsın!”⁸³⁵

“De ki: Ben de sizin gibi bir beşerim. Ama bana sizin ilâhınızın bir tek ilâh olduğu vahyolunuyor. Artık O'na yönelin ve O'ndan ba-ğışlanma dileyin!”⁸³⁶

“İçlerinden zulmedenler hâriç, Ehl-i kitap ile en güzel bir şekil-de mücâdele edin ve şöyle deyin: ‘Biz, bize indirilene de size indirilene de îmân ettik. Bizim ilâhımız da sizin ilâhınız da birdir ve biz yalnız O'na boyun eğen müslümanlarız.’”⁸³⁷

Esmâ binti Yezîd'den rivâyete göre Nebî ﷺ şöyle buyurmuştur: “İsm-i Âzam şu iki âyettedir. **‘Sizin ilâhınız, bir tek İlâh'tır. Ondan başka ilâh yoktur. O Rahmân'dır, Rahîm'dir.’**⁸³⁸ ve **‘Elif, Lâm, Mîm. Hayy ve Kayyûm olan Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur.’**⁸³⁹

832. Mülk, 67/7-8.

833. Nebe, 78/30.

834. Nahl, 16/22.

835. İsrâ, 17/22.

836. Fussilet, 41/6.

837. Ankebût, 29/46.

838. Bakara, 2/163.

839. Âl-i İmrân, 3/1-2. Bk. Ebû Dâvûd, Vitir, 23; Tirmizî, Deavât, 65, İbn Mâce, Duâ, 9.

﴿ BÂB 20 ﴾

**ALLÂH'IN VARLIĞININ DELİLLERİ,
ALLÂH'A ŞİRK KOŞMANIN CEZÂSİ**

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفَلَكَ
الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ
مَاءٍ فَأَخْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ ۖ وَتَضْرِيفِ
الرِّيَاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ
﴿١٦٤﴾ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْدَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ
وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا إِذْ يَرُونَ الْعَذَابَ أَنَّ
الْقُوَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا ۖ وَأَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعَذَابِ ﴿١٦٥﴾ إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا
مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا وَرَأَوْا الْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبَابُ ﴿١٦٦﴾ وَقَالَ
الَّذِينَ اتَّبَعُوا لَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَتَبَرَّأَ مِنْهُمْ كَمَا تَبَرَّؤُوا مِنَّا ۚ كَذَلِكَ يُرِيهِمُ
اللَّهُ أَعْمَالَهُمْ حَسَرَاتٍ عَلَيْهِمْ ۖ وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنَ النَّارِ ﴿١٦٧﴾

164- Göklerin ve yerin yaratılmasında, gece ile gündüzün bir-biri ardınca gelmesinde, insanlara yararlı olan şeylerle denizde yüzen gemilerde, Allâh'ın gökten bir su indirip de onunla yeryüzünü ölümünden sonra diriltmesinde, orada her türlü canlıyı yaymasında, gökle yerin arasında Allâh'ın emrine boyun eğmiş rüzgârları ve bulutları istediği yöne evirip çevirmesinde düşünen bir toplum için elbette nice deliller vardır!

165- İnsanlardan bâzıları Allah'tan başkasını, Allâh'a denk tanrılar edinir de onları Allâh'ı sever gibi severler. İmân edenlerin Allâh'a olan sevgileri ise çok daha fazladır. Keşke zâlimler azâbı gördükleri zaman (anlayacakları gibi) bütün gücün gerçekten Allâh'a âit olduğunu ve Allâh'ın azâbının çok şiddetli olduğunu önceden anlayabilselerdi!

166- İşte o zaman, kendilerine uyulan kimseler, azâbı görerek, uyanlardan kaçıp uzaklaşmışlar ve aralarındaki bağlar bütünüyle kopmuştur!

167- Kötülerin arkasından gidenler: “Keşke, dünyaya bir kez daha dönebilsek de, onların bizi tanımazdan geldikleri gibi, biz de onlardan uzaklaşsaydık!” diyecekler. İşte böylece Allah onlara bütün yaptıklarını, üzerlerine çökmüş pişmanlıklar hâlinde gösterecektir! Artık onlar cehennemden çıkacak değillerdir!

164. âyet, Kureys'in Hz. Mûsâ ve Îsâ'nın mûcizeleri gibi bir mûcize olarak Hz. Peygamber'den, Allâh'a duâ edip Safâ tepesini altına dönüştürmesini istemeleri üzerine inmiştir. Allâh'ın Rasûlü duâ edince, Cenâb-ı Hak, “Bunu yaparım, ama yine yalanlamaya devam ederlerse, onlara dünyada hiç kimseye yapmadığım bir azap veririm.” demişti. Bunun üzerine Hz. Peygamber yeniden duâ ederek, kavminin ve kendisinin hâlleri üzere bırakılmasını ve onları günden güne daveti tercih ettiğini bildirmiştir. İşte yukarıdaki âyet bunun üzerine inmiştir.⁸⁴⁰ Yukarıdaki âyette, evrenin, yeryüzünün ve denizlerin yaratılışına ve kimi tabiat olaylarına dikkat çekilerek, insan aklını kullanınca bütün bunlarda yeterli delilleri bulabileceğine işaret edilmiştir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardından gelişinde, akıl sahipleri için nice deliller vardır.”**⁸⁴¹

“Rüzgârları rahmetinin önünde müjdeci olarak gönderen O'dur. O rüzgârlar yağmur yüklü bulutları yüklenince, Biz onu kurak bir bölgeye süreriz, yağmuru oraya indirir, o suyla da her türlü ürünü

840. Ahmed bin Hanbel, I, 242, 258.

841. Âl-i İmrân, 3/190.

çıkartırız. İşte Biz ölüleri de (kabirlerinden) böyle çıkaracağız. Belki bunu düşünüp öğüt alırsınız!”⁸⁴²

“Taze et (balık) yemeniz ve takınacağınız süs eşyası çıkarmanız için denizi hizmetinize veren O’dur. Gemilerin denizde suyu yara yara gittiğini görürsün. Bütün bunlar, O’nun lûtfundan nasîbinizi aramanız ve O’na şükretmeniz içindir!”⁸⁴³

“Allah gökten bir su indirmiş ve onunla yeryüzünü ölümünden sonra diriltmiştir. Şüphesiz ki bunda dinleyen toplum için bir ibret vardır.”⁸⁴⁴

“Biz geceyi ve gündüzü varlığımızı gösteren birer delil kıldık. Sonra gecenin karanlığını giderip, Rabbinizin lûtfunu aramanız, yılların sayısını ve hesâbını bilmeniz için eşyayı aydınlatan gündüzün aydınlığını getirdik. İşte Biz her şeyi uzun uzun anlattık.”⁸⁴⁵

“Yine görmez misin ki, Allah birtakım bulutları sürüyor, sonra onları bir araya getirip üst üste yığıyor? Sen de o bulutların arasından yağmurun çıktığını görürsün! O, gökten, dağlar gibi bulutlardan bazen dolu indirir. Artık onu dilediğine isâbet ettirir, dilediğinden de onu uzak tutar. Bu bulutlardan çıkan şimşegin parıltısı ne-redeyse gözleri alır!”⁸⁴⁶

“De ki: ‘Hiç düşündünüz mü? Eğer Allah, üzerinizde geceyi kıyâmet gününe kadar uzatacak olsa, Allah’tan başka size aydınlık getirecek ilâh kimdir? Hâlâ iştirmecek misiniz?’ De ki: ‘Hiç düşündünüz mü? Eğer Allah, üzerinizde gündüzü, kıyâmet gününe kadar uzatacak olsa, Allah’tan başka size dinleneceğiniz geceyi getirecek ilâh kimdir? Bu gerçeği görmeyecek misiniz?’ Kullarına merhametinden dolayı Allah, sizin için gece ve gündüzü yarattı ki, gece sükûnete erip dinlenesiniz, gündüz de Allâh’ın lûtfundan rızınızı arayıp şükredesiniz!”⁸⁴⁷

“Gece ile gündüzün birbiri ardınca gelmesinde ve Allâh’ın gökten rızık sebebi olan (yağmuru) indirip onunla, ölümünden sonra

842. A’râf, 7/57.

843. Nahl, 16/14.

844. Nahl, 16/65.

845. İsrâ, 17/12.

846. Nûr, 24/43.

847. Kasas, 28/71-73.

yeri diriltmesinde, rüzgârları evirip çevirmesinde, aklını kullanan bir toplum için nice ibretler vardır. İşte bunlar Allâh'ın âyetleridir ki, sana onları doğru bir şekilde bildiriyoruz. Artık onlar Allâh'a ve O'nun âyetlerine î mân etmedikten sonra, hangi söze inanacaklar?"⁸⁴⁸

"O, ölüden diriyi, diriden de ölüyü çıkarır; yeryüzünü ölümünün ardından O diriltir. İşte siz de kabirlerinizden böyle çıkarılacaksınız!"⁸⁴⁹

165. âyette, bâzı insanların Allah dışında birtakım varlıkları Allâh'a eş edindikleri ve bunları Allâh'ı sevdiği gibi sevdikleri takdirde, bunun acıklı bir azâba yol açabileceği bildirilir.

ALLÂH'I SEVMEK

Bir insana veya bir varlığa karşı olan sevginin ölçüsü "Allah için sevmek" olup, "Allâh'ı sever gibi sevmek" değildir. "Biz yaratılanı severiz yaratandan ötürü" sözü Allah için sevmeyi en güzel ifâde eden bir özdeyiştir.

Allâh'ı sevmenin dışa yansıyan tarafı olmalıdır. İlgili âyetlerde şöyle buyrulur:

"De ki: Siz gerçekten Allâh'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Çünkü Allah çok bağışlayan, çok merhamet edendir."⁸⁵⁰

**"Ey î mân edenler! İçinde hiçbir alışverişin, dostluğun ve şefaat-
tin bulunmadığı bir gün gelmezden önce, size rızık olarak verdikleri-
mizden Allah yolunda harcayın! O günü inkâr edenler ise, zâlimlerin
ta kendileridir!"**⁸⁵¹

**"Bir zamanlar Lokmân oğluna öğüt vererek şöyle demişti: 'Yav-
rucuğum! Allâh'a ortak koşma. Çünkü Allâh'a şirk koşmak, hiç şüp-
hesiz büyük bir zulümdür.'"**⁸⁵²

Hiz. Peygamber'e, "En büyük günah hangisidir?" diye sorulunca, "Seni yarattığı hâlde, Allâh'a eş koşmandır." cevabını vermiştir.⁸⁵³

848. Câsiye, 45/5-6.

849. Rûm, 30/19.

850. Âl-i İmrân, 3/31.

851. Bakara, 2/254.

852. Lokmân, 31/13.

853. Buhârî, Tefsir, 2/3, 25/2, Edeb, 20, Hudûd, 20; Müslim, İman, 141, 142; Ebû Dâvûd, Talâk, 50; Tirmizî, Tefsir, 25/1, 2.

Elmalılı merhumun bu konu ile ilgili değerlendirmesi özetle şöyledir: “Allâh’ın, velîleri, peygamberleri, melekleri gibi sevgili kullarını severken yu- karıdaki âyet-i kerîmenin kapsamı iyi düşünölmeli, sevgilerini Allah sevgisi derecesine vârdırmaktan kaçınmalıdır. Çünkü Allah için sevmekle, Allâh’ı sever gibi sevmek arasındaki farkı bilmek gerekir. Allâh’ı sevenler, Allâh’ın yolunda giden sevgili kullarını da severler. Fakat Allâh’ı sever gibi değil, Allah için severler ve bu sevgi ile Allah yolunda onlara uyarlar. Şu âyette bu konuda bir ölçü belirtmektedir: **“Ey Muhammed! De ki: Eğer siz Allâh’ı seviyorsanız, bana tâbî olun ki, Allah da sizi sevsin.”**⁸⁵⁴

Buna göre, Allâh’ın sevdiği kullarını sevmek ve onlara uymak, günah ve şirk değildir. Aksine Allah sevgisine delil olur. Fakat bu sevgi, hiçbir za- man Allah sevgisi gibi olmamalıdır. Yani Hristiyanların Hz. İsa hakkında yaptıkları gibi onları ma’bud derecesine çıkaracak bir ibadet şekli olmama- lıdır. Bunun en güzel örneğini, müslüman olmanın ve imânın anahtarı olan kelime-i şehâdetin anlamında ve ibadetin başı olan namazda buluruz. Bu şehâdetde Allah’tan sonra Peygamber’e bir sevgi ilanı vardır. İman bu sevgi ile tamam olur. Fakat Allah sevgisi, yüce Allâh’ın birliği ile bunun yanında Hz. Muhammed sevgisi, Allâh’a kulluk ve elçilik yönüyledir. İşte Allah için sevmenin en büyük örneği budur.

Bundan dolayı namazda Allah’tan başkasını çok cüz’î bir şekilde bile olsa niyete karıştırmak küfürdür ve bu, namazı da bozar. Namazda peygam- berden ve Allâh’ın sâlih kullarından hiçbir şey istenmez. Sonunda tahiyyatta onlar adına da esenlik, salevât, rahmet ve bereket niyaz edilir ki, bu duâda Peygamber’e ve sâlih kullara elbette bir sevgi gösterme vardır. Fakat namaz kılan kimse Allâh’ın huzûrunda onlardan bir şey isteme durumunda değil, onlara da derecelerinin yükselmesi için Allâh’ın rahmetini istemek, haya- tında onlara ikram etmek durumunda olacaktır. Müslüman bütün ömründe bu davranış çizgisini hayatının esası sayacaktır.

Buna karşılık velîleri ve peygamberleri veya bunların ruhlarını ya da me- lekleri müşriklerin araya giren ma’budları gibi bir ilâhlık payı vererek sevmek, onları severken Allâh’ı ve Allâh’ın emirlerini unutmak, onlar adına kurban- lar kesip, âyinler yapmak, onların isimlerini “Bismillah” gibi işlerin başı ka- bul etmek, “Onları, Allâh’ı sever gibi severler.” âyetinin açık ifâdesine göre bir şirk ve küfür olduğunda şüphe yoktur. Bunlar genellikle din ilminin iyi

854. Âl-i İmrân, 3/31.

tahsil edilmediği ve dînî bilgilerin esası bilinmeden ağızdan ağza bir efsane gibi dolaştırıldığı câhillik devirlerinde ve câhillik bölgelerinde ortaya çıkagelmiştir. Çünkü ibadet duygusu insanlarda yaratılıştan geldiği için, gerçek ve gelişmiş din ilmi sönünce insanlar, ilk câhiliye devrindeki efsanelerle gönlüne doğan garip hevesler içinde ibadet etmeye çalışır. Hurâfeler içinde boğulur, gider. Ölü veya diri, canlı veya cansız putlara bağlanır.

Önce şunu kaydedelim ki, **“Sizin ilâhınız bir tek ilâhtır. Ondan başka hiçbir ilâh yoktur.”**⁸⁵⁵ âyetinde de açıkça belirtildiği gibi, İslâm dîninde emredilen genel îman konusu, **“Allah’tan başka hiçbir ilâh yoktur.”** cümlesiyle tevhid inancını açıklamak, yani Allâh’ı bir bilmektir. Yoksa, (Lâ mevcûde illâllah) **“Allah’tan başka hiçbir mevcut yoktur.”** diye ifâde edilen mevcudu, varlığı bir bilmek değildir. Bu olsa olsa marifet yolunda merhaleler katetmiş olan seçkin kimseler (havâs) için bahis konusu olabilir.

Bu aşırılıktan ve meseleyi karıştırmaktan kaçınmak için son zamanlarda İslâm dünyasında Hanbelîler içinden **“Vahhâbî akımı”** ortaya çıkmıştır. Bu akım, Allah’tan başka her kim olursa olsun ona hürmet göstermenin ve sevgi beslemenin şirk olduğunu ilan etmiştir. Buna dayanarak kabirlere hürmet etmeyi bile şirk kabul etmiştir.

Bu saygı ve sevgi **“Onları, Allâh’ı sever gibi severler.”** anlamına uygun düşecek derecede olursa, bizim de buna şirk gözüyle baktığımızda şüphe yoktur. Ancak bundan genel olarak saygı ve sevginin inkârı anlamını çıkarmak ve mü’minlerin kalbinden peygamberlerin ve sâlih kimselerin sevgisini söküp almaya çalışmak da bir aşırılık ve Allah sevgisiyle uyum sağlaması mümkün olamayan tehlikeli bir iştir. Bunun böyle olduğunda da şüphe etmeyiz.

Sünnete uygun olarak kabir ziyareti yapmak, ölümlere Allah rızası için saygı göstermek, ölümlerin gerçek olan eserlerinden, fikirlerinden yararlanmak, ruhlarını hayırla anarak, onları memnun etmek, onlar için Allâh’a duâ etmek ve bu duâ ile feyz kazanmak, onları Allâh’ı sever gibi sevmek olmayıp, Allâh’ın kullarını ve yarattıklarını Allah için sevmek olduğu açıktır.

Özellikle kabir ziyareti, ölümü hatırlamaktır. **“Lezzetlerin, tatların yıkıcısı olan ölümü çokça anın.”**⁸⁵⁶ hadîs-i şerîfi gereğince ölümü hatırlamak

855. Bakara, 2/163.

856. Tirmizî, Kiyâme, 26, Zühed, 4; İbn Mâce, Zühed, 31; Ahmed bin Hanbel, Müsned, II, 293.

meşrû olup, emredildiği gibi kabir sahibinin fâniliğini de görerek tasdik etmek demektir. Kabir ziyaretini Allah ziyaretine benzetmekte Allah için hâşâ kabir düşünülmesini câiz görmek gibi bir küfür şüphesi vardır.”⁸⁵⁷

إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا وَرَأَوْا الْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ
الْأَسْبَابُ ﴿١٦٦﴾ وَقَالَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا لَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَتَبَرَّأَ مِنْهُمْ
كَمَا تَبَرَّؤُوا مِنَّا كَذَلِكَ يُرِيهِمُ اللَّهُ أَعْمَالَهُمْ حَسَرَاتٍ عَلَيْهِمْ وَمَا هُمْ
بِخَارِجِينَ مِنَ النَّارِ ﴿١٦٧﴾

**166- İşte o zaman, kendilerine uyulan kimseler, azâbı gö-
rerek, uyanlardan kaçıp uzaklaşmışlar ve aralarındaki
bağlar bütünüyle kopmuştur!**

**167- Kötülerin arkasından gidenler: “Keşke, dünyaya bir kez
daha dönebilsek de, onların bizi tanımazdan geldikle-
ri gibi, biz de onlardan uzaklaşsaydık!” diyecekler. İşte
böylece Allah onlara bütün yaptıklarını, üzerlerine çök-
müş pişmanlıklar hâlinde gösterecektir! Artık onlar ce-
hennemden çıkacak değildir!**

166-167. âyetlerde, dünyada kötülüğe öncülük edenlerin, kıyâmet günü, kötülüğe düşürdükleri kimseleri görünce uzaklaşacakları, uyanların ise, bir daha dünyaya döndürülseler, bu gibi kötü kişilerden uzak duracaklarını söy-
leyerek pişmanlıklarını bildirecekleri haber verilir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“İşte kendilerine yazık edenler bun-
lardır. İlâh diye uydurdıkları şeyler de onları bırakıp gitmiştir.”**⁸⁵⁸

**“O gün onların hepsini huzûrumuzda toplayacağız; sonra da
Allâh’a şirk koşanlara: ‘Haydi siz ve ilâh diye taptıklarınız olduğu-
nuz yerde durun!’ diyerek, onları birbirinden ayıracağız. Kendilerine
ilâh diye taptıkları varlıklar onlara şöyle diyecek: ‘Siz, bize tapmıyor-
dunuz. Şimdi aramızda Allah da şâhittir ki, sizin bize taptığınızdan**

857. Elmalılı, age, I, 472-475.

858. Hûd, 11/21.

biz habersizdik!’ İşte orada herkes, geçmişte yaptığıının hesâbını verecek ve gerçek sahipleri olan Allâh’ın huzûruna çıkarılacaklar. İlâh diye uydurdukları şeyler de, kendilerini yüzüstü bırakıp gidecektir.”⁸⁵⁹

“Biz her ümmetten birer şâhit çıkaracağız ve diyeceğiz ki: ‘Bana ortak olduğunu iddiâ ettikleriniz hakkında delilinizi getirin!’ O zaman onlar, gerçek ilâhlığın Allâh’a âit olduğunu anlayacaklar ve dünyada iken uydurmuş oldukları sahte ilâhlar da kaybolup gidecek.”⁸⁶⁰

“Şunlara bak, kendilerine karşı nasıl yalan söylediler! O ilâh diye taptıkları şeyler onları nasıl da yüz üstü bırakıp gitti!”⁸⁶¹

“Artık o gün Allâh’a boyun eğecekler. İlâh diye taptıkları şeyler de kendilerini yüzüstü bırakıp gitmiştir.”⁸⁶²

“Ey Rabbimiz! Biz önderlerimize ve büyüklerimize uyduk da, onlar bizi saptırdılar, derler.”⁸⁶³ “Böylece, daha önce yalvarıp durdukları şeyler onlardan uzaklaşmıştır. Onlar da sığınacak bir yerleri olmadığı anlaşıldır.”⁸⁶⁴

859. Yûnus, 10/28-30.

860. Kasas, 28/75.

861. En’âm, 6/24.

862. Nahl, 16/87.

863. Ahzâb, 33/67.

864. Fussilet, 41/48.

﴿ BÂB 21 ﴾

HELÂL VE HARAM YİYECEKLER, ŞEYTANIN HİLELERİ
VE MÜŞRİKLERİN YANILGISI

يَا أَيُّهَا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُواتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿١٦٨﴾ إِنَّمَا يَأْمُرُكُمْ بِالسُّوءِ وَالْفَحْشَاءِ وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿١٦٩﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ ﴿١٧٠﴾ وَمَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الذِّبْيِ نَعِيقُ بِمَا لَا يَسْمَعُ إِلَّا دُعَاءً وَنِدَاءً صُمُّ بِكُمْ غَمٌّ فَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٧١﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا لِلَّهِ إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿١٧٢﴾ إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهْلَ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٧٣﴾ إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ الْكِتَابِ وَيَشْتَرُونَ بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا ۖ أُولَٰئِكَ مَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ إِلَّا النَّارَ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٤﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الضَّلَالََةَ بِالْهُدَىٰ وَالْعَذَابُ بِالْمَغْفِرَةِ ۖ فَمَا أَصْبَرَهُمْ عَلَى النَّارِ ﴿١٧٥﴾ ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ نَزَلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِي الْكِتَابِ لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ ﴿١٧٦﴾

- 168- Ey insanlar! Yeryüzünde bulunan nîmetlerin helâl ve temiz olanlarından yiyin ve şeytanın izinden gitmeyin. Çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır.
- 169- Şeytan size hep kötü ve çirkin işleri emreder ve Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri söylemenizi ister.
- 170- Onlara, "Allâh'ın indirdiğine uyun!" denildiğinde, "Hayır! Biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz yola uyarız." dediler. Ama ya ataları bir şey akıl edememiş ve doğru yolu da bulamamışlarsa?
- 171- O inkâr edenlerin durumu, sadece çobanın bağırıp çağırmasını işiten hayvanların durumuna benzer. Çünkü onlar sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler, bu yüzden akıllarını da kullanmazlar.
- 172- Ey îmân edenler! Size rızık olarak verdiğimiz şeylerin iyi ve temiz olanlarından yiyin. Eğer gerçekten Allâh'a ibadet ediyorsanız, O'na şükredin!
- 173- Allah, size yalnız şunları haram kıldı: Ölmüş hayvan, kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesilen hayvan. Bununla birlikte kim darda kalır da (bunlardan) yerse, başkasının hakkına saldırmamak ve sınırı aşmamak şartıyla ona bir günah yoktur. Şüphesiz ki Allah çok bağışlayan, çok merhamet edendir.
- 174- Allâh'ın indirdiği kitabın bâzı kısımlarını gizleyen ve onu az bir paha ile değişenler yok mu! İşte onlar karınlarına cehennem ateşi dolduruyorlar. Kıyâmet günü Allah onlarla konuşmaz ve onları temize de çıkarmaz. Onlar için can yakıcı bir azap vardır.
- 175- İşte bunlar doğru yol karşılığında sapkınlığı ve bağışlanma yerine azâbı satın alan kimselerdir. Bunlar ateşe karşı ne kadar da sabırlıdırlar!
- 176- Bu böyledir, çünkü Allah, Kitab'ı gerçek olarak indirmiştir. Kitap konusunda görüş ayrılığına düşenler, şüphesiz haktan uzak bir çekişme içindedirler!

168-169. âyetlerde, dünyada helâl ve temiz olan rızıklardan yenilmesi ve şeytanın adımlarının izlenmemesi, çünkü şeytanın insana sürekli olarak kötü ve çirkin fiilleri işletmeye çalışacağı haber verilir.

HELÂL RIZIK

Rızık veren Allah'tır. Ancak rızık elde etmek için çalışıp kazanmak da kulun görevidir. Eşyada asıl olan mübahlıktır. Yasaklanması gerekenler Kur'ân ve sünnetle belirlenmiştir. Helâli ve haramı belirleme yalnız Allâh'ın ve Rasûl'ünün elindedir. İnsanlara böyle bir yetki verilmemiş, hatta Allah adına böyle bir yasaklama koymaya kalkışanlar şu âyetle uyarılmıştır:

“Siz dillerinizin uydurduğu yalana dayanarak, ‘Şu helâldir, bu haramdır!’ demeyin. Aksi hâlde Allâh’a karşı yalan uydurmuş olursunuz. Allâh’a karşı yalan uyduranlar ise kurtuluşa eremezler.”⁸⁶⁵

İslâm'da helâl ve haram hükümlerin konulması “menfaatin celbi ve zararın def'i / yararın sağlanması ve zararın önlenmesi” ilkesine dayanır. Kur'ân'da temiz ve yararlı olan gıdalar için “tayyibât”, pis ve zararlı gıdalar için ise “habâis” ifâdesi kullanılır.

Kur'ân'da helâl ve temiz gıdalar anlamında “tayyibât” 19 âyette geçen, pis ve haram olan gıdaları ifâde eden “habis” kökünden “habâis” ve diğer çoğul şekilleri 10 âyette kullanılmıştır.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“De ki: ‘Pis olan şeyle, temiz olan eşit değildir. Pis olanın çokluğu hoşuna gitse de bu böyledir.’”**⁸⁶⁶

“O peygamber, onlara iyiliği emreder, onları kötülükten men eder, onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılar.”⁸⁶⁷

“Sana, kendilerine neyin helâl kılındığını soruyorlar. De ki: ‘Bütün iyi ve temiz şeyler size helâl kılınmıştır.’”⁸⁶⁸

“Allâh'ın size rızık olarak verdiği helâl ve temiz nîmetlerden yiyin. Eğer yalnız Allâh'a kulluk ediyorsanız O'nun nîmetlerine şükredin!”⁸⁶⁹

865. Nahl, 16/116. Bk. 136, 138-140.

866. Mâide, 5/100.

867. A'râf, 7/157.

868. Mâide, 5/4.

869. Nahl, 16/114.

“Size, rızık olarak verdiğimiz temiz ve helâl şeylerden yiyecek, ama aşırılığa kaçmayın. Sonra üzerinize gazabım iner; her kimin üzerine de gazabım inerse, gerçekten o, uçuruma yuvarlanır!”⁸⁷⁰

“Ey peygamberler! Temiz ve helâl olan rızıklardan yiyecek ve güzel işler yapın. Çünkü ben yaptıklarınızı bilirim.”⁸⁷¹

“Ey îmân edenler! Şeytanın adımlarına uymayın. Kim şeytanın adımlarına uyarsa, bilsin ki şeytan, edepsizlikleri ve kötülüğü emreder. Eğer üzerinizde Allâh'ın lûtf ve merhameti olmasaydı, içinizden hiçbiri asla temize çıkamazdı. Ama Allah, dilediğini temize çıkarır. Çünkü Allah her şeyi işiten ve bilendir.”⁸⁷²

“Bir zamanlar Meleklerle, ‘Âdem için secde edin!’ dedik. Hemen secde ettiler, ancak İblis diretti. Bunun üzerine Biz şöyle dedik: ‘Ey Âdem! Bu, senin için de eşin için de bir düşmandır. Sakın sizi cennetten çıkarmasın, sonra sıkıntı çekersin!’”⁸⁷³

“Böylece İblis, onları aldattı. Onlar ağacın meyvesini tadınca, avret yerleri kendilerine göründü. Cennet yapraklarını üzerlerine üst üste yamayıp örtmeye başladılar. Rab'leri onlara: ‘Ben size o ağacı yasaklamadım mı ve şeytan size apaçık düşmandır, demedim mi?’ diye nidâ etti.”⁸⁷⁴

Sa'd bin Ebî Vakkas ؓ, Hz. Peygamber'den duâsının kabul edilmesi için Allah ؑ'ya duâ etmesini isteyince, O şöyle buyurmuştur: “Ey Sa'd! Temiz ve helâl şeyleri ye, yapacağın duâ kabul olunsun. Allâh'a yemin ol-sun ki, bir kimse haram bir lokmayı karnına atınca kırk gün süreyle duâsı kabul edilmez. Herhangi bir kulun eti, haram gıda ve fâiz ile beslenirse, ateşe daha uygundur.”⁸⁷⁵

İbadetin ve duânın kabulü için rızkın helâlinden yemek ve haramdan sakınmak gerekir. Ebû Hüreyre ؓ'ten rivâyete göre, Rasûlullah ؐ şöyle buyurmuştur: “Şüphesiz ki, Allah temizdir, ancak temizi kabul eder. Allah inananlara, peygamberlerine emrettiklerini emretmiştir. Nitekim O, şöyle buyurmuştur: **‘Ey Peygamberler! Temiz olan şeylerden yiyecek; güzel**

870. Tâhâ, 20/81.

871. Mü'minûn, 23/51.

872. Nûr, 24/21.

873. Tâhâ, 20/116-117.

874. A'râf, 7/22.

875. Bk. İbn Kesir, Muhtasar, I, 149; Tirmizî, Menâkıb, 26.

işler yapın. Ben sizin yaptıklarınızı bilmekteyim.⁸⁷⁶ **‘Ey îmân edenler! Size rızık olarak verdiklerimizin temiz olanlarından yiyin.’**⁸⁷⁷ Sonra uzun yolculuğa çıkan, saç sakalı toz içinde ellerini göğse doğru kaldırıp, “Ey Rabbim! Ey Rabbim!” diye duâ eden birisini zikrederek şöyle buyurdu: “Bu kimsenin yediği haram, içtiği haram, giydiği haram ve haramla beslenmiş. Böyle birisinin duâsını Allah nasıl kabul etsin?”⁸⁷⁸

İyaz b. Himâr el-Mücâşîî ’ten rivâyete göre, Rasûlullah bir hutbe-sinde şöyle buyurmuştur: “Dikkat edin! Rabbim bugün bana sizin bilmediğiniz birtakım şeyleri size bildirmemi emretti. O şöyle buyuruyor: ‘Kullarıma verdiğim her mal, kendileri için helâldir. Ben kullarımı hanîfler (Allâh’ı bir tanıyanlar) olarak yarattım. Ancak onları şeytan saptırdı. Benim onlara helâl kıldığım bâzı şeyleri haram diye gösterdi. Onlara Benim hakkında bir delil indirmedığım şeyleri Bana şirk koşmalarını emretti.’”⁸⁷⁹

170-171. âyetlerde, insanların Allâh’ın dînine uymak yerine, atalarından gördükleri gibi bâtil yolda gitmek istedikleri, ancak atalarının yanılabilceğini hesâba katmadıkları, onların bu durumunun, bağırıp çağıran çobanın sesini işittiği hâlde, anlamını düşünemeyen hayvanların durumuna benzediği belirtilir.

İbn-i Abbâs’a göre, bu âyetler Hz. Peygamber’in İslâm’a çağırdığı bir grup Yahudi hakkında inmiştir. Onlar; biz babalarımızın izlediği yolu izleriz, onları taklit ederiz, demişlerdi. Böylece Hak Peygamber’e uymak yerine, atalarını taklit etmeyi tercih etmişlerdi.

TAKLİT

Bu sözcük, devenin boynuna takılan ipten alınmıştır. İpini başkasının eline verip, güdülen bir varlık gibi onun peşinden giden, onun yaptığı şeylerden başkasını düşünemeyen kimseye “mukallit-taklitçi” denir. Taklit, insanı ne aslî ne de fer’î bilgiye ulaştırır. Ancak dînî hükümleri asıl kaynaklarından elde etme gücüne sahip olmayan kimse, zamanının en bilgini olan kimseyi bulup onun fetvâlarına uyar. Çünkü Kur’ân’da **“Bilmiyorsanız, zikir ehlinde (bilenden) sorunuz.”**⁸⁸⁰ buyurulmuştur.

876. Mü’minûn, 23/51.

877. Bakara, 2/172.

878. Müslim, Zekât, 65; Tirmizî, Tefsir, 2/36; Ahmed bin Hanbel, II, 328; İbn Kesîr, Muhtasar, I, 150, 151). krş. K. Mukaddes, Resullerin İşleri, XV, 19-20.

879. Müslim, Cennet, 63.

880. Nahl, 16/43.

İslâm toplumunun birliğini koruyabilmesi için, en iyi bilen âlimlerin çevresinde toplanması, onların da henüz araştırıp sonuca bağlayamadıkları konularda, kendilerinden önceki mezhep müçtehitlerinin görüşlerine başvurmaları gerekir. Bunu yaparken, içtihat ve fetvâların arka planındaki delilleri araştırmak ve bu delilleri esas alarak fetvâ vermek yolu ihmâl edilmemelidir.

Toplumlardaki yanılmanın çoğu zaman önderleri ve önceki nesilleri örnek almaktan kaynaklandığı çeşitli âyetlerde vurgulanır.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Onlara, ‘Allâh’ın indirdiğine ve Peygamber’e gelin!’ denildiği zaman, ‘Atalarımızı üzerinde bulduğumuz yol bize yeter!’ derler. Peki, ya ataları hiçbir şey bilmeyen ve doğru yolu da bulamayan kimseler ise?”**⁸⁸¹

“O îmân etmeyenler, çirkin bir iş yaptıkları zaman, ‘Atalarımızın da böyle yaptığını gördük ve bunu bize Allah emretti.’ derler. De ki: Allah asla hayasızlığı emretmez. Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?”⁸⁸²

“Onlara, ‘Allâh’ın indirdiğine uyun!’ denildiğinde, ‘Hayır, biz atalarımızdan gördüğümüze uyarız.’ dediler. Peki, ya şeytan onları çılgın ateş azâbına çağırıyorsa?”⁸⁸³

“Çünkü onlar atalarını sapkın kimseler olarak buldular; ama yine de onların izlerince koşup duruyorlar.”⁸⁸⁴

“Hayır, onlar sadece şöyle diyorlar: ‘Şüphesiz ki biz atalarımızı bir din üzerinde bulduk; onların izinden gidiyoruz.’ Bunun gibi, senden önce hangi ülkeye bir peygamber gönderdiysek, oranın şımarık varlıklı kimseleri de: ‘Biz atalarımızı bir din üzerinde bulduk; biz de onların izine uymuş gidiyoruz.’ dediler. Peygamberleri onlara: ‘Ben size atalarınızı üzerinde bulduğunuzdan daha doğrusunu getirmiş olsam da mı, bana uymayacaksınız?’ deyince, dediler ki: ‘Doğrusu biz, sizinle gönderilen şeyi inkâr ediyoruz.’”⁸⁸⁵

881. Mâide, 5/104.

882. A'râf, 7/28.

883. Lokmân, 31/21.

884. Sâffât, 37/69-70.

885. Zuhurf, 43/22-24.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِن طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا لِلَّهِ إِن كُنتُمْ
إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿١٧٢﴾ إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ
وَمَا أُهْلَ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ فَمَن اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ
إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٧٣﴾

172- Ey îmân edenler! Size rızık olarak verdiğimiz şeylerin iyi ve temiz olanlarından yiye. Eğer gerçekten Allâh'a ibadet ediyorsanız, O'na şükredin!

173- Allah, size yalnız şunları haram kıldı: Ölmüş hayvan, kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesilen hayvan. Bununla birlikte kim darda kalır da (bunlardan) yerse, başkasının hakkına saldırmamak ve sınırı aşmamak şartıyla ona bir günah yoktur. Şüphesiz ki Allah çok bağışlayan, çok merhamet edendir.

172-173. âyetlerde, Allâh'ın rızık olarak verdiği şeylerin iyi ve temiz olanlarından yenilmesi, murdar ölmüş hayvan etinin, kanın, domuz etinin ve Allah'tan başkası adına kesilen hayvanın etinin haram kılındığı bildirilmektedir. Ancak dara düşme durumunda bunlardan zarûret miktârınca yenilebileceği belirtilmiştir. Bunları kısaca açıklayacağız.

HARAM KILINAN HAYVANSAL ÜRÜNLER

1) Murdar Hayvan Eti

“Meyte” kendi eceliyle ölen veya boğazlanmadan öldürülen havıyandır. Balık türü bunun dışındadır. Hadiste şöyle buyrulur: “Denizin dışarı attığı veya çekilip karada bıraktığı şeyi yiye, ama içinde ölüp su üstüne çıkanı yemeyin.”⁸⁸⁶ Ölü hayvanın iç yağları Atâ b. Ebî Rabah'a göre, boyacılık gibi sanayi işinde kullanılabilir. Derisi ise tabaklanınca temiz hâle gelir.

2) Kan

Burada kastedilen akmış durumdaki kandır. Âyette şöyle buyrulur: “**De ki: 'Bana vahyolunanlar içinde, ölmüş hayvandan, akmış kandan veya domuz etinden -ki bu pistir- yahut günah işlenerek Allah'tan**

başkası adına kesilmiş hayvandan başka, yiyen kimseye haram kılınan bir şey bulamıyorum. Bununla birlikte, her kim bunlardan yemek zorunda kalırsa, başkasının hakkına saldırmamak ve sınırı aşmamak üzere (yiyebilir).’ Şüphesiz ki senin Rabbin çok bağışlayan, çok merhamet edendir.”⁸⁸⁷

Etin içinde kendiliğinden kalan kan, ete tâbîdir. Diğer yandan, fazlaca kan unsurları içeren dalak ve ciğer için hadiste şöyle buyurulmuştur: “Size iki ölü ve iki kan helâl kılındı; iki ölü; balık ve çekirge, iki kan da; ciğer ve dalaktır.”⁸⁸⁸

3) Domuz Eti

Cumhur âlimlere göre, domuzun iç yağı da ete tâbîdir. Zâhirîye mezhebine göre ise, âyette yasaklanan, hayvanların yalnız eti olup, iç yağı kapsam dışı kalır. Domuz kılının ise deri ve ayakkabı dikimi gibi yararlı işlerde kullanılabileceği kabul edilmiştir. Nitekim Hz. Peygamber’in böyle bir diki-me (hırâze) izin verdiği nakledilmiştir.⁸⁸⁹

Câbir b. Abdullah’tan, Mekke Fethi günü, Mekke’de Allah Rasûlü’nün şöyle buyurduğunu nakletmiştir: “Şüphe yok ki Allah ve Rasûlü şarabın, lâşenin, domuz ve putların satışını haram kılmıştır. Denildi ki: ‘Ey Allâh’ın Rasûlü! Ölü hayvanın yağları için ne dersiniz? Çünkü onlarla gemiler ve deriler yağlanıyor, insanlar kandil yağı olarak kullanıyorlar.’ Hz. Peygamber buyurdu: ‘Hayır, bu da haramdır.’ Sonra şöyle buyurdu: ‘Allah Yahudileri kahretsin! Şüphesiz ki Allah onlara hayvanların içyağlarını haram kıldı, fakat onlar onu erittiler, sonra satıp parasını yediler.’”⁸⁹⁰

4) Allah’tan Başkası Adına Boğazlanan Hayvan

Bu, üzerine Allâh’ın adı değil de, başka birinin adı anılarak kesilen veya bir put için ya da başka bir varlık için kesilen hayvandır. Âyette geçen اِهْل nin mastarı “ihlâl” aslında sesi yükseltmek demektir. Müşrikler ma’budlarına kurban kestikleri zaman, “Lât adına”, “Uzza adına” diyerek onların isimlerini yüksek sesle söylerlerdi. Böyle sesi yükselterek kesmeye de “ihlâl” denilirdi. Sonraları ihlâl, isterse sessizce olsun, mutlak olarak kesme anlamında kullanılmıştır ki, âyet de bu anlamdadır. Buna göre gerek gizli, gerek açık

887. En’âm, 6/145.

888. İbn Mâce, Et’ime, 31; Ahmed bin Hanbel, Müsned, II, 97.

889. Kurtubî, el-Câmi’, II, 223; S. Ateş, age, I, 282, 283.

890. Buhârî, Büyü’, 112; Müslim, Mûsâkât, 71.

Allah'tan başkası adına kesilen kurbanların, hayvanların yenmesi haramdır. Mesela filan türbede Allah için kurban kesmek câiz ve yenmesi helâl olursa da, filan türbe için ve onun adına kesilen kurbanın eti yenmez. Bunlar haramdır. Bunun için son derece hayâtî bir zarûret hâli bulunmadıkça bunlardan yemek kesinlikle yasak ve gûnahtır.⁸⁹¹

Çoğunluk mezhep imamlarına göre, bizzat Hz. Îsâ'nın adı anılarak kesilen hayvan da Allah'tan başkası adına kesilenler grubuna girer. Atâ, Mekhûl, Hasan, Şa'bî ve Saîd bin el-Müseyyeb aksi görüştedir. Bu konudaki görüş ayrılığı, delillerin farklı değerlendirilmesinden kaynaklanmıştır. Mâide sûresi 5/3. âyetin tefsîrinde geniş bilgi verilmiştir.

Şöyle ki; **“Kendilerine kitap verilenlerin yemeği size helâl, sizin yemeğiniz de onlara helâldir.”**⁸⁹² âyeti, tefsîrini yapmakta olduğumuz âyeti tahsis eder. Bu âyeti, “Allah'tan başkasının adı anılmadıkça, kitap ehlinin yemeği size helâldir.” anlamına geldiği gibi, “Allah'tan başkasının adı anılarak kesilen haramdır, ancak ehl-i kitabın kestiği bunun dışındadır.” şeklinde de anlaşılabilir. Müslüman erkeklerin, ehl-i kitaptan olan kadınla evlenmesinde, bu kadınların, Bakara, 2/221, Mâide, 5/72-73, Tevbe, 9/30. âyetler uyarınca müşrik ya da küfür ehli sayılmaları gerekirken, Mâide, 5/5. âyet, iffetli olan kitap ehli kadınları, tahsis yoluyla müşrik kapsamı dışında bırakmıştır. Ehl-i kitabın kestiğinin helâl sayılması konusunda da, Bakara, 2/173. âyetin, Mâide, 5/5. âyetle tahsis edildiği kabul edilerek, ehl-i kitabın kestiğinin yenilmesi câiz görülebilir. Nitekim İmam Zuhârî, Hristiyan Arapların kestiklerini yemede bir sakınca görmemiş ve şöyle demiştir: “Şayet Allah'tan başkasının adını söylediklerini duyarsan yemezsin, ama duymazsan, Allah onların küfrünü bildiği hâlde, kestiklerini helâl kılmıştır.”⁸⁹³ Burada, Zuhârî, kitap ehlinin hazırladığı bir yemekte, müslümanlara göre de meşrû olan bir hayvanın eti kullanılmışsa, böyle bir yemeği yemenin câiz oluşunu ifâde eden, Mâide, 5/5. âyeti kastetmiş olmalıdır. İbn-i Abbâs da, kitap ehlinin kestiğini helâl saymıştır.⁸⁹⁴

Âyetin sonunda, dara düşenin, yasaklanan bu hayvanların etlerinden, başkasının hakkına saldırmadan ve sınırı aşmadan yiyebileceği belirtilmiştir. Bu yüzden zarûret durumunda bunların eti yenebilir.

891. Elmalılı, age, I, 486.

892. Mâide, 5/5.

893. Buhârî, Zebâih, 39.

894. Buhârî, Zebâih, 39; Ebû Dâvûd, Edâhî, 13.

ZARÛRET

Bir fıkıh terimi olarak zarûret; dînin yasak ettiği bir şeyi yapmaya veya yemeye zorlayan, iten durum, demektir. Kısaca mal, can veya ırza karşı yapılan saldırı ya da açlık veya susuzluk yüzünden ölüm tehlikesi içinde bulunan kişi “muzdar” sayılır ve meşrû savunma hakkı doğar. Bu savunma sırasında normal zamanda meşrû olmayan eylemler meşrû hâlde gelir. Bu, “Zarûretler sakıncalı olan şeyleri mübah kılar.” ilkesine dayanır.⁸⁹⁵ Darda kalma hâli; ya haksız olarak bir kimsenin zorlamasıyla, ya da açlık hâlinde helâl yiyecek bulamamakla gerçekleşir.⁸⁹⁶ Hz. Peygamber çâresiz kalma hâlinin ölçüsünü şöyle belirlemiştir: “*Sabah ve akşam yemeği yiyemediğinizde ve yerden sebze çıkaramadığınızda ölü hayvan etini yiyebilirsiniz.*”⁸⁹⁷

Gubaroğulları'ndan Abbâd b. Şurahbîl'den rivâyete göre kendisi bir kıtlık yılında Medîne'ye gelmiş ve aç kalınca bir duvarı aşarak başkasının bahçesine girmiş, başak toplamış bir kısmını yemiş, bir kısmını da torbasına koymuştu. Bahçe sahibi onu yakalamış, dövmüş ve torbasını da almıştı. O ise Hz. Peygamber'e gelip şikâyet etti. Allâh'ın Rasûlü bahçe sahibine dedi ki: “*Aç olan bu kişiyi doyurmadın, doğruyu bilmiyordu, öğretmedin. Bundan sonra torbayı sahibine iade etmiş, ilâveten bir veya yarım vask (yani 100 veya 200 kg kadar) da yiyecek vermiştir.*”⁸⁹⁸

İbn-i Kudâme, darda kalanın murdar hayvan etini yemesinin mübah olduğunu belirttikten sonra kapsamı genişleterek şöyle der: “...diğer haram ve yasaklar da böyledir.”⁸⁹⁹ Bu konuda, “Zarûretler kendi miktarlarıncı takdir olunur.”⁹⁰⁰ Buna göre zarûret hâli ortadan kalktığı anda, daha önce meşrû olan yiyecek veya fiiller aslına döner ve meşrû olmaktan çıkar. İslâm'ın meşrû kıldığı yiyecekler sağlık için yararlı, yasakladıkları ise zararlıdır. Bir kimse yasaklanan bir şeyi yemek veya içmek zorunda kalırsa sınırı aşmadan, zorunluluk ölçüsünde yiyebilir.

Yukarıdaki 173. âyet, hükmü bir şeye âit kılıp başka şeylerden kaldırmak (hasr) anlamını kapsadığı için, bu sayılan hayvanlar dışındakilerin helâl olduğu anlaşılır. Aşağıdaki âyet de bunu desteklemektedir: “**De ki: Bana**

895. Mecelle, mad. 21.

896. Kurtubî, Câmi', II, 275.

897. Ahmed, İbn Hanbel, Müsned, V, 218; Dârimî, Edâhî, 24.

898. Ebû Dâvûd, Cihâd, 85; İbn Mâce, Ticârât, 67; Ahmed bin Hanbel, Müsned, VI, 167. Bir vask yaklaşık 200 kg. 1ık ağırlık ölçüsüdür.

899. İbn Kudâme, Muğnî, 2. baskı, Mısır 1367, VIII, 595.

900. Mecelle, mad. 22.

vahyedilenler arasında, -ölü, akan kan yahut pis olan domuz eti veya Allah'tan başkası adına kesildiği için murdar olan hayvandan başka- yasak olan bir şey bulamıyorum.”⁹⁰¹

Bu konu, “temiz olanların yenmesi, pis sayılanların yasaklanması”, başka bir ifâdeyle, “tayyibât'ın yenmesi, habâis'in yasaklanması”, “celb-i menâfi def'i mefâsid” ilkelerine göre, gerek hadis, gerekse müçtehitlerin içtihatları ile belirlenmiştir.

Eşyada asıl olan mübahlıktır. Kur'ân-ı Kerîm'de helâl kelimesi ile ifâde edilen mübahlığın ölçüsü şöyle belirlenir:

“Sana kendileri için nelerin helâl kıldığını soruyorlar. De ki: Bütün iyi ve temiz şeyler (tayyibât) size helâl kılınmıştır.”⁹⁰² Bununla birlikte Hz. Peygamber'e de helâl ve haramı açıklama ve gerektiğinde bunlara ilâve yapma yetkisi tanınmıştır.

“O peygamber onlara iyiliği emreder, kötülükten men eder, onlara temiz olan şeyleri (tayyibât) helâl, pis olan şeyleri (habâis) de haram kılar.”⁹⁰³

Yetki; insana zarar verebilecek pis şeylerle beslenen hayvanları içine aldığı gibi, tabiatı gereği insanın iğrenç ve tiksindirici bulduğu tüm hayvanları da kapsar. Bir hayvanın etine karşı tiksinti duyma iklim, çevre ve kültür anlayışına göre değişebildiği için, Kur'ân'da sayılan hayvanların dışındaki çeşitlerde mezhepler arasında, farklı yorumlar ortaya çıkmıştır. Buhârî ve Müslim'in rivâyetine göre, İbn-i Abbâs'tan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: “Allâh'ın Rasûlü, köpek dışı olan yırtıcı hayvanları ve pençeli yırtıcı kuşları yemeyi yasaklamıştır.”⁹⁰⁴ Câbir 'ın rivâyetine göre de, “Allâh'ın elçisi Hayber günü ehlî eşeklerin etlerini yemeyi yasaklamıştır.”⁹⁰⁵

Buna göre yukarıdaki âyetlerde haram kılınan hayvansal ürünlere kıyasla yırtıcı hayvanların, yırtıcı kuşların, eşek ve katır gibi hayvanların haram oluşu sünnetle sâbittir.

Ebû Hanîfe, Şâfiî, Ahmed bin Hanbel'e ve İmam Mâlik'in sağlam görüşüne göre, hadislerde zikredilen bu gibi hayvanların etlerini yemek câiz değildir. İmam Mâlik'in ikinci görüşüne göre ise, yukarıdaki hadisler haramlık

901. En'âm, 6/145.

902. Mâide, 5/4.

903. A'râf, 7/157.

904. Müslim, Sayd, 15, 16; Ebû Dâvûd, At'ime, 32; Tirmizî, Sayd, 9, 11.

905. Buhârî, Magâzî, 38, Zebâih, 27, 28; Müslim, Sayd, 36, 37; Ebû Dâvûd, At'ime, 25, 33.

değil kerahet bildirir.⁹⁰⁶ Ebû Hanîfe at etini mekruh sayarken, Mâlikî mezhebinde at etini haram ve tenzihen mekruh sayanlar vardır. Dayandıkları delil, **“Allah, atı, katırı ve eşeği bunlara binmeniz ve süs için yaratmıştır.”**⁹⁰⁷ âyeti ile, Hz. Peygamber'in at, katır, eşek etini ve köpek dışı bulunan her yırtıcı hayvanın etini yasaklayan hadisleridir.⁹⁰⁸

Eti Yenmeyen Hayvanlar

1) Kur'ân'da isimleri bildirilen murdar ölmüş hayvanla, domuz ve Allah'tan başkası adına kesilen hayvanlar.

2) Avını köpek dişleriyle kapıp avlanan, parçalayan ve kendisini savunan hayvanlar. Domuz, kurt, ayı, aslan, kaplan, sırtlan, pars, sincap, samur, maymun, sansar, fil, köpek, kedi, keler, tilki, gelincik gibi.

3) Tırnak ve pençeleriyle kapıp avlanan ve tırmalayan hayvanlar. Akbaba, atmaca, çaylak, karga, kuzgun, şahin gibi.

4) Yaratılış bakımından tiksindirici olan hayvanlar. Akrep, eşek arısı, fare, kaplumbağa, kirpi, kurbağa, karasinek, köstebek gibi.

5) Allah'tan başkası adına kesilen hayvanlar. Putlar adına kesilen hayvan gibi.

DENİZ HAYVANLARI

Bunlar insanın yararlanması için yaratılmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulur: **“Deniz hayvanlarını avlamak ve yemek hem sizin, hem de yolcuların faydalanması için helâl kılındı.”**⁹⁰⁹ Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur: **“Bizim için iki ölü ve iki kan helâl kılındı. Ölüler; çekirge ve balık. Kanlar da; karaciğer ve dalaktır.”**⁹¹⁰

Hanefiler yukarıdaki âyet ve hadîse dayanarak suda yaşayan hayvanlardan sadece balık çeşidine girenler yenabilir görüşündedir. Buna göre balık şeklinde ve niteliğinde olmayan; ahtapot, deniz aygırı, denizaslani, yengeç, midye, istiridye, istakoz, salyangoz, su kaplumbağası gibi hayvanlar “habâis” kapsamında mekruh sayılır. Âyette deniz avıyla kastedilen; sadece balığın her çeşidi olup, yukarıdaki hadis bunu açıklamıştır.

906. Mâlik, Muvatta, Sayd, 10-12.

907. Nahl, 16/8.

908. Ahmed bin Hanbel, Müsned, I, 147, 244, 289; IV, 89, 90, 127.

909. Mâide, 5/96.

910. İbn Mâce, Sayd, 9, At'ime, 31; Ahmed bin Hanbel, II, 97.

Hanefiler dışındaki üç fıkıh mezhebine göre ise yukarıdaki âyette bir sınır getirilmediği için denizde yaşayabilen her hayvanın eti yenebilir. Diğer yandan Hz. Peygamber, “*Denizin suyu temiz ve ölüsü helâldir.*”⁹¹¹ buyurmuştur. Ancak bâzıları su domuzunu ve su köpeğini istisnâ ederek, diğerlerinin helâl olduğunu söylemişlerdir. Bu konuda şöyle bir kıyas da yapılmıştır: Deniz hayvanlarında kan mevcut değildir. Haram kılınmış olan ise ancak kandır. Bu yüzden deniz hayvanlarının hepsi tıpkı balık gibidir.

ZARÛRET, AZÎMET VE RUHSAT İLİŞKİSİ

Azimet sözlükte; bir şeye kesin olarak yönelmek ve niyetlenmek demektir. Terim olarak azimet; Yüce Allâh’ın, mükelleflerin hepsi için bütün durumlarda bağlayıcı olmak üzere ilkten koyduğu hükümleri ifâde eder. Namaz, oruç, hac ve benzeri dînî vecibeler bu niteliktedir. Haksız yere birini öldürme, şarap içme, ölü hayvan eti ve domuz eti gibi haramlık hükümleri de birer azimet hükmüdür.

Ruhsat, sözlükte kolaylık demektir. Terim olarak ruhsat; Allâh’ın kulları için, özür ve ihtiyaçlarına göre koyduğu geçici hükümleri ifâde eder. Şu hâlde azimet, genel ve temel hükmü, ruhsat ise istisnâî hükmü ifâde eder. Azimette genel ve normal durum, ruhsatta ise, özür, ihtiyaç ve zarûret durumu söz konusudur.

Ruhsatın Çeşitleri

1- Vâcibi terk etme ruhsatı: Farz ve vâcibin edâsında ek bir güçlük bulunduğu zaman, bazen yükümlü bunu yapmayabilir. Mesela; Ramazan ayında yolcu ve hasta olan yükümlünün oruç tutmaması mübahtır. Bunu daha sonra kazâ eder. Burada azimete göre amel etmek, ruhsatı kullanmaktan daha üstündür. Çünkü ruhsatı bildiren âyetin devamında, “(Güçlüğüne rağmen) **oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır.**”⁹¹² buyrulur.

2- Genel kurala aykırı bâzı hukûkî muâmeleleri yapabilme ruhsatı: Akit sırasında mevcut olmayan bir şeyin satımı niteliğinde olan selem (para peşin mal veresiye) akdi ile istisnâ (sanatkâra üretim için sipariş verme) akdi buna örnek verilebilir. İnsanların ihtiyaçları sebebiyle bu iki çeşit muâmeleyle hadisle ve yaygın örfle ruhsat verilmiştir. Burada ruhsata göre davranılması da, ruhsatın terk edilmesi de câizdir.

911. Ebû Dâvûd, Tahâre, 41; Tirmizî, Tahâre, 52.

912. Bakara, 2/184.

3- Önceki semâvî dinlerdeki ağır hükümleri kaldıran ruhsat: Önceki dinlerde mevcut olan bâzı ağır hükümler Muhammed ﷺ'in ümmetinden kaldırılmış ve onlara kolaylık getirilmiştir. Günahtan tevbe edecek kimsenin kendini öldürmesi, namazın ibadete ayrılmış yerin dışında geçerli olmaması, ganîmetlerin haram olması gibi hükümler önceki dinlerde mevcut iken İslâm'da kaldırılmıştır.⁹¹³

Daha önceki dinlerde bu gibi ağır hükümlerin bulunduğuna şu âyetler delâlet etmektedir: **“Ey Rabbimiz, bizden önceki ümmetlere yüklediğin gibi üzerimize ağır bir yük yükleme.”**⁹¹⁴ **“O, onlardan ağırlıklı-rını ve üzerlerindeki zincirleri kaldırıp atar.”**⁹¹⁵

Bu çeşit ruhsatlara mecaz olarak bu ad verilir. Çünkü bu hükümler İslâm'da; önce meşrû kılınıp daha sonra kaldırılmış değildir. Bu yüzden bunlara göre amel etmek câiz olmaz.

Zarûretin Kur'ân ve Sünnet Delilleri ve Zarûret Halleri

Zarûret, şiddetli sıkıntı, ihtiyaç demektir. Zarûret, ızdırar masterından isimdir. Izzırar; muhtaç ve mecbur etmek demektir.⁹¹⁶ Bir fıkıh terimi olarak zarûret; dînin yasak ettiği bir şeyi yapmaya veya yemeye zorlayan, iten durum, demektir. Bir kimse haram olan yiyeceği yemez veya içeceği içmezse, ölecek veya ölüme yaklaşıyorsa zarûret hâli ortaya çıkmış olur.⁹¹⁷

Zarûret konusunda İslâm'da “Zarûretler haram olan şeyleri mübah kılar” ilkesi uygulanır.⁹¹⁸ Zarûretin haram olan şeyi mübah kılmasına fıkıh usûlünde “ruhsat” denir. Ruhsat özür nedeniyle ikinci olarak meşrû kılınan şeydir. Mesela; başkasının malını telef etmek prensip olarak yasaklanmış iken tam zorlama karşısında zarûret ve özür nedeniyle ikinci olarak mübah kılınmıştır. Ruhsat ise; haramlık devam etmekle birlikte mübah olan şeydir. Mübah bir fiili işleyen kimse nasıl sorumlu olmazsa, ruhsata uyan kimse de sorumlu olmaz. Bir kimse tam ikrah altında başkasının malını telef etse, ikrah zarûreti, başkasının malını telefin haramlığını kaldırmaz. Bu haramlık devam eder, ancak zorlanan kişi bundan sorumlu tutulmaz. Yine açıklık-

913. Bk. Bakara, 2/54; Z. Şa'ban, age, s. 223 vd.

914. Bakara, 2/286.

915. A'râf, 7/157.

916. İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, Beyrut 1374/1955, IV, 483.

917. Ali Haydar, Duraru'l-Hukkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm, 3. baskı, İstanbul 1330, tıpkı basım, I, 76, 79.

918. Bk. Mecelle, mad. 21.

tan helâk olma derecesine varan kimse, diğerini daha sonra vermek veya sahibiyle helâlleşmek üzere başkasının malını, izinsiz olarak alıp yese veya kendisine saldıran, başkasına âit bir hayvanı değerini mâlikine vermek üzere, canını kurtarmak amacıyla telef etse ruhsata uymuş olur. Böylece açlık yüzünden başkasının malını almak mübah olduğu gibi, saldıran yırtıcı bir hayvanı canını kurtarmak için telef etmesi de mübah olur.⁹¹⁹

İslâm'da "azimet" asıl ve genel olan hükümdür. Herkesi ilgilendirir ve yükümlü mü'minler buna uymak zorundadır. Ruhsat ise asıl hüküm değildir. Zarûret meşakkat, güçlük ve benzeri sebeplerle insanlar zarûret içinde kalır, mesela ölüm tehlikesi ile karşı karşıya gelirse murdar eti yemesi gerekir. Meşakkat ve güçlekle karşılaşırsa orucu bozabilir. Tedavi amacıyla doktor, kadının mahrem yerlerine bakabilir.

Yukarıda açıkladığımız gibi Kur'ân-ı Kerîm'de bâzı yiyecek ve içecekler haram kılınmıştır. Murdar hayvan, kan, domuz eti, şarap bunlar arasındadır. Ancak zarûret hâli bulununca bunlar mübah hâle gelir.⁹²⁰

Âyetlerde geçen ızdırar hâli darda kalmak, mecbur olmak anlamına gelir. Kurtubî'ye (ö. 671/1273) göre, bu darda kalış; "ya haksız olarak bir kimsenin zorlamasıyla yahut da açlık hâlinde helâl yiyecek bulamamakla gerçekleşir."⁹²¹ Kurtubî, zarûretin kapsam ve sınırını şöyle belirler: "Zarûret hâlinde kişi bütün mübahlardan âciz kaldığı için Allah Teâlâ bütün haramları mübah kılmıştır."⁹²² **"Ancak darda kalıp yediğiniz müstesnâ...."** âyetinin tefsîrinde de; ".. Kur'ân, murdar hayvan ve benzeri gibi bütün haram kılınanları, kastediyor..."⁹²³ demiştir. İbn-i Kudâme (ö. 620/1223), darda kalanın murdar hayvan etini yemesinin mübah olduğunu belirttikten sonra kapsamı genişleterek şöyle der: "... diğer haram ve yasaklar da böyledir."⁹²⁴

Ancak mezhep müçtehitleri sınırı bu kadar geniş tutmayarak darda kalanın şarap içmesi veya insan eti yemesi konusunda bâzı şartlar öne sürmüşlerdir.

İmam Şâfiî ve İmam Mâlik şarabın susuzluk meydana getirdiğini dik-kate alarak şarabın darda kalan susuz kimse tarafından içilmesinin câiz olmadığını söylemişlerdir. İmam Şâfiî şöyle der: "Darda kalan şarap içemez,

919. Ali Haydar, age, 76, 77.

920. Bk. Bakara, 2/173; En'âm, 6/119.

921. Kurtubî, el-Câmi' li Ahkâmî'l-Kur'ân, 3. baskı, Mısır 1387, II, 275.

922. Kurtubî, age, II, 232.

923. Kurtubî, age, VII, 73.

924. İbn Kudâme, el-Muğnî, 2. baskı, Mısır 1367, VIII, 595.

çünkü o da susatır ve acıktırır.”⁹²⁵ İmam Mâlik de, susuzluğu gidermediği-
ni dikkate alarak aynı görüşü savunmuştur.

Diğer yandan susuzluk hâlinde şarap içmenin hükmü konusundaki bu görüş ayrılığına rağmen, dayanılmaz zorlama hâlinde şarabın içileceği ko-
nusunda görüş birliği vardır. Çünkü böyle bir baskı altında kalan kimsenin
murdar hayvan, domuz eti ve benzerlerinin yenebildiği gibi şarabın da içi-
lebileceğinde görüş ayrılığı yoktur.⁹²⁶

Hanbelîlerin çoğunluk görüşüne göre, ölü düşman askeri gibi kanı helâl
kimselerden ise, açlıktan öleceğinden korkan kimse onun etinden yiyebilir.
Fakat kişi hayatında iken kanı helâl olanlardan değilse, ölümünden sonra
onun etini yemek de helâl olmaz. Nitekim hadiste; “Ölünün kemiğini kır-
mak dirinin kemiğini kırmak gibidir.”⁹²⁷ buyurulmuştur. Böyle bir kimseyi
öldürmek nasıl haramsa ölünce etini yemek de aynı hükme tâbî olmalıdır.

Yolculuk hâlinde açlıktan öleceğinden korkan kimsenin murdar hay-
van eti ve benzeri haram şeyi yiyebilmesi veya haram içecekten içebilmesi
için yolculuğun meşrû bir yolculuk olması gerekli midir? Başka bir deyim-
le yol kesmek, hırsızlık yapmak, suçsuz bir insanı öldürmek veya zinâ yap-
mak üzere yola çıkıp da açlık veya susuzluktan dolayı ölecek duruma gelen
kimse İslâm'ın ruhsatlarından yararlanabilir mi?

Çoğunluk müçtehitlere göre günah işlemek üzere yola çıkan kimse
zarûret ruhsatlarından yararlanamaz. Çünkü bu ruhsatlar darda kalana
yardım için tanınmıştır. Günah için yolculuk yapan bu yardıma lâyık değil-
dir. Ancak tevbe edip hak yola dönüş yaparsa yararlanabilir. Çünkü Allah
Teâlâ darda kalanın haramı yiyebilmesini “bâği” olmama şartına bağlamış-
tır.⁹²⁸ Âyetteki; “Bâği” kötü amaçlı, kötülük yapmak isteyen kimse; “âdi”
ise; cevaz sınırını aşan kimse demektir. Bu konuda İmam Şâfiî şöyle der:
“Günah yolcusunun durumu ne olursa olsun, ona yüce Allâh'ın haram kıl-
dığı hiçbir şey helâl olmaz, çünkü o, darda kalana, haddi aşmamak ve gü-
nah da işlememek şartıyla haramı helâl kılmıştır.”⁹²⁹

Bâzi fıkıh âlimlerine göre ise günah için yolculuk yapanlar da zarûret ruh-
satlarından yararlanabilirler. Çünkü yemeyerek kendilerini ölüme bırakmaları

925. Şâfiî, el-Ümm, Mısır, t.y., II, 253.

926. İbnü'l-Arabî, age, I, 56; es-Serahsî, el-Mebst. XXVI, 48.

927. Mâlik, Muvatta, Cenâiz, 45; Ebû Dâvûd, Cenâiz, 60; İbn Mâce, Cenâiz, 63; Ahmed b. Hanbel, VI,
58, 100, 105, 169, 200, 264.

928. Bk. Bakara, 2/173.

929. Şâfiî, el-Ümm, Mısır, t.y., II, 253.

daha büyük günahdır. Allah Teâlâ; **“Kendinizi öldürmeyin.”**⁹³⁰ buyurmuştur. Bu emir tâat üzere olanı da günah işleyeni de kapsamına alır. Diğer yandan günah işleyen tevbe edebilir ve Allah günahlarını affeder.⁹³¹

Günah işlemek amacıyla yola çıkıp da açlık veya susuzluktan ölümle karşılaşan kimse pişmanlık duyarak günahından dönmeli ve normal yolcular gibi zarûret ruhsatlarından yararlanmalıdır. Çünkü zarûret hâinden söz eden âyet ve hadislerde yolcu ile mukîm, hayır için yolculuk yapanla mâsiyet için yolculuk yapan arasında bir ayırım yapılmamıştır.

Darda kalanın murdar hayvan ve benzeri şeylerden yiyebileceği miktar kendisini ölümden kurtaracak ve hayatını sürdürecektir kadar olan miktardır. Doyumluktan fazla yiyemez. Bu konuda görüş birliği vardır. Ancak doyma konusunda Hanefîler doyuncaya kadar yiyemez, çünkü zarûret sebebiyle helâl kılınan, zarûreti gideren miktardır, daha fazlası değildir, demişlerdir.⁹³²

Bu prensip Mecelle'nin 22. maddesinde şöyle ifâde edilmiştir: “Zarûretler kendi miktarlarınca takdir olunur.” Bunun anlamı; zarûret için mübah kılınan şey zarûret miktârı ile takdir olunur, demektir. Mesela; açlıkla dara düşen kimse, açlığın derecesi kadar zarûret ruhsatından yararlanır. Sonuç olarak, zarûret için mübah kılınan şey, yalnız zarûreti kaldıracak kadar işlenebilir, yoksa zarûret bahane edilerek bundan fazlası işlenemez.⁹³³

Diğer yandan zarûret, haram kılınan şeyi yemediği takdirde kişinin ölümüne yol açan hâl iken ihtiyaç (hacet); bir kimsenin yiyecek bulamasa telef olmaz ise de sıkıntı ve meşakkate düşmesi hâlini ifâde eder. İhtiyaç hâli haramı mübah kılmaz ise de oruçlunun orucu bozmasını mübah kılar. Mesela; bir kimse açlıktan helâk olma derecesine varmış değil iken, mücerret koyun eti, yağlı yemek ve tatlıları canı istemekle izinsiz olarak başkasının malından bunları alamaz. Eğer alırsa “gâsıp” olur ve İslâm'ın yasakladığı bir fiili işlemiş bulunur.⁹³⁴

Zarûret Hâlinde Haramı İşlemek Farz mıdır?

Bâzı zarûret hâllerinde kişi azimetle ruhsat arasında seçimlik hakka sahip değildir. Ruhsata uyarak haram olan yiyecek veya içeceği kullanması gerekir. Aksi hâlde günahkâr olur. Çoğunluğun görüşü böyledir. Büyük

930. Nisâ, 4/29.

931. Kurtubî, age, II, 232-233.

932. İbn Nüceym, el-Eşbâh, ve'n-Nezâir, Mısır, 1387, 86; Şâfiî, age, II, 252; İbn Kudâme, age, VIII, 595.

933. Ali Haydar, Düraru'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm, I, 78, 79.

934. Ali Haydar, age, I, 79, 80.

Hanefî hukukçusu Serahsî bu konuda şöyle der: “Bir kimse ölü hayvan eti, domuz eti yemeye veya şarap içmeye zorlansa, bu şartlarda bunların helâl olduğunu bilerek yapmaz ve öldürülürse günahkâr olur. Çünkü zarûret hâli haramlıktan istisnâ edilmiştir. Bu durumda murdar et ve şarap, zarûret hâli dışındaki diğer yiyecek ve içecekler gibi olur. Kişinin bunlardan ölüme kadar kaçınması câiz olmaz. Nitekim, açlık ve susuzluktan dolayı ölmekten korkan kimse murdar hayvan veya domuz eti ya da kan bulsa, bunların câiz olduğunu bilerek yiyip içmese ve sonunda ölse günahkâr olur. Bu görüş Mesrûk'tan da nakledilmiştir.”⁹³⁵

Şâfiîlerden bir grup, darda kalanın direnebileceğini ve bu yüzden öldüğü takdirde günaha girmiş olmayacağını ileri sürmüştür. Ebû Yusuf'tan da aynı görüş nakledilmiştir.⁹³⁶

Çoğunluğa göre zarûret haram olan yiyecek ve içeceklerin haramlık niteliğini kaldırır, onları darda kalan için koyun, ekmek gibi mübah kılar. Dayandıkları delil şu âyettir: “**...Allah üzerinize haram kıldığı şeyleri açıkladı. Ancak darda kalmanız durumu müstesnâdır.**”⁹³⁷ Buradaki istisnâ, darda kalan için bâzı haramların helâl hâle geleceğini gösterir. Buna göre haram kılınmanın normal hâllere mahsus olduğu anlaşılır.

Kısaca insanın bedeni ve hayatı kendisine emânettir. Bu emâneti sonuna kadar kullanmayarak ölümü seçen kimse, kendisinin ölümüne yol açmış olur ki, buna savaş ve benzeri hâller dışında izin verilmemiştir. Çünkü âyette: “**Kendi kendinizi öldürmeyiniz.**”⁹³⁸ buyurulmuştur. Hz. Peygamber'in şu hadîsi de bunu desteklemektedir: Bir savaşta büyük yararlılık gösteren bir sahâbe için diğer sahâbeler; “Bugün onun yaptığı kahramanlığı hiçbirimiz yapamadık.” dediler. Hz. Peygamber; “*O cehennem ehлиндendir.*” buyurdu. Bu cevabı hayretle karşılayan bir arkadaşı bu savaşçıyı izledi. Sonunda savaşçı ağır bir yara aldı ve bir an önce ölmek isteyerek kılıcının kabzasını yere koydu, ucunu da göğsüne dayayarak intihar etti. Durum Allâh'ın Rasûlü'ne iletilince şöyle buyurdu: “*Kişi dış görünüş bakımından cennetliklerin işini işler, hâlbuki o cehennemliktir, yine kişi, insanlara göre cehennemliklerin işini işler, hâlbuki cennetliktir.*”⁹³⁹

935. Serahsî, Mabsût, 3. baskı, Beyrut, t.y., XXIV, 151; Kurtubî, age, II, 232.

936. Bk. Serahsî, age, XXVI, 48; İbn Kudâme, Muğnî, VIII, 596.

937. En'âm, 6/119.

938. Nisâ, 4/29.

939. Müslim, Sahîh, (Nevevî Şerhi ile), el-Mısıryye Tab'ı, VIII, 49.

Bu duruma göre, bir kimsenin kendi isteğiyle meşrû yiyecek ve içecekleri de terk ederek bir amaca ulaşmak, sesini duyurmak veya bir kesimin haklarını dile getirmek gibi düşüncelerle “ölüm orucu” tutması câiz değildir. Bu bir ibadet olmadığı gibi, ölümle sonuçlandığı takdirde kişi için bir intihardır. Ancak ölüme yol açmayacak ölçüde, birtakım meşrû istekleri dile getirmek için bir veya iki öğün yemeğe katılmamak veya yemek boykotu yapmak, buna katılanların niyetine ve amacına göre değerlendirilmelidir.

Zarûrette Ölümün Tercih Edilebildiği Hâller

Bâzı durumlarda azimete uymak ölüme sebep olabilir, buna rağmen azimete uymak câiz olur. Ancak böyle bir kimse ruhsata uyarak canını da kurtarabilir. Örneğin; bir kimse silahla küfre zorlansa, ölmek için, dıştan bunu kabul edebilir. Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle buyrulur.

“Gönlü îmanla dolu olduğu hâlde, zor altında kalan dışında, inandıktan sonra gönlünü küfre açarak Allâh’ı inkâr edenlere, Allah katından bir gazap vardır, büyük azap da onlar içindir.”⁹⁴⁰ Nitekim ashâb-ı kirâmdan Ammar b. Yâsir ؓ müşriklerin ağır işkenceleri altında küfrü gerektiren sözleri söylemiş, gelip durumu arz edince Rasûlullah ﷺ kendisine; “Arkanda ne vardı” diye sormuş, o da; “Kötülük vardı; seni kötülükle onların tanrılarını ise iyilikle anmadıkça beni bırakmadılar.” dedi. Hz. Peygamber; “Kalbini nasıl buluyorsun?” diye sorunca da; “İmanla dolu buluyorum” diye cevap verdi. Bunun üzerine Allah Rasûlü; “Onlar sana aynı şeyi yaparlarsa, sen de aynı şeyi tekrar edebilirsin.” buyurdu.⁹⁴¹ Bu duruma göre, müslümanın işkence ve baskı altında bulunduğu sırada, kalbi îmanla dolu olduğu hâlde, diliyle şirk sözlerini söylemesi onu dinden çıkar-maz. Ancak buna rağmen güçlülere sabrederek gerçeği söylemeye ve susmaya devam ederse bu daha fazîletlidir. Nitekim ashâb-ı kirâmdan Hubeyb b. Adiy ؓ, müşriklerin İslâm’dan dönmesi için yaptıkları baskılara rağmen, dinden döndüğünü söylememesi üzerine öldürülmüş, Cebrâil ؑ tarafın-dan bu şehîdin durumu Rasûlullah ﷺ’e iletilince o, şöyle buyurmuştur: “O, şehitlerin en üstünü ve cennette benim arkadaşımdır.”⁹⁴²

Bâzı ülke ve devirlerde iyiliği emir ve kötülükten sakındırma görevi yapılamaz olur. Gerçeği söyleyene büyük baskı, tehdit ve ölüm uygulaması

940. Nahl, 16/106.

941. Serahsî, age, XXIV, 43.

942. Serahsî, age, XXIV, 44.

yapılır. Böyle bir yer ve dönemde mü'minin "takıyye" yapması ve ruhsata uyması câiz olur. Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulur:

“Mü'minler mü'minleri bırakıp kafirleri dost ve idâreci edinmesin, kim böyle yaparsa, Allah katında iyi bir Şey yapmış olmaz; ancak onlardan korkmanız durumu müstesnâdır. Allah sizin kendisinden korkmanızı ister. Son varış O'nadır.”⁹⁴³ Ancak böyle bir durumda sonu ölüm bile olsa, korkup susmamak ve doğru yolu göstermek azimete uymak olur. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *“Şehitlerin başı, Abdülmuttalib'in oğlu Hamza ile doğruyu söylediği için zâlim sultan tarafından öldürülen kimsedir.”*⁹⁴⁴

Tedavi ile İlgili Zarûretler

İnsanın hastalandığı zaman tedavi olma hakkı hatta görevi vardır. Çünkü beden bir emânettir. İbadetlerin ve diğer birtakım İslâmî emir ve yasakların eksiksiz yapılabilmesi bedeninin sağlıklı olmasını gerektirir. Korunmasına rağmen hastalık olursa mü'minin tedavi olması gerekir. Çünkü Hz. Peygamber; *“Ey Allâh'ın kulları tedavi olunuz.”* buyurmuştur.⁹⁴⁵

Tedavi olmanın kapsamına ilaç kullanmak, yarayı ameliyatla temizlemek girdiği gibi gerektiğinde kan nakli, bir uzvun kesilmesi ya da vücuttan ayrılması gereken bir uzvun çıkarılması gibi bütün tedavi yöntemleri girer. Doktor böyle bir operasyon sırasında hastanın, ihtiyaç kadar olan mahrem yerlerine bakabilir. Ancak kadınlar için bu konuda imkân ölçüsünde bayan doktor ve hemşirelerden yararlanılması asıldır. Çünkü Hz. Peygamber'in bu konuda çeşitli uyarıları vardır.

Hz. Peygamber'e bir sahabinin başkalarının yanında avret yerini örtmenin durumunu sorması üzerine şu cevabı vermiştir: *“Avret yerini eşin dışında başkasının görmesinden koru!”* Bir erkek başka erkekle beraber olunca da mı korusun? sorusuna: *“Avret yerini hiç kimseye göstermemeye gücün yettiği sürece bunu yap.”* Bizden birimiz tek başımıza bulunduğumuzda da mı örtünmeye dikkat edeceğiz? sorusuna ise şu cevabı vermiştir: *“Şüphesiz Allah, kendisinden utanılmaya daha lâyıktır.”*⁹⁴⁶

Ancak özür sebebiyle erkeğin veya kadının avret yerine bakılmasında bir sakınca bulunmaz. Örneğin; sünnet için sünnetçinin erkeğin mahrem

943. Âl-i İmrân, 3/28.

944. Ebû Zehra, Usûlü'l-Fıkh, Kahire, t.y., terc. Abdulkâdir Şener, 4. baskı, Ankara 1986, 51.

945. Bk. Tirmizî, Tıbb, 2; Ebû Dâvûd, Tıbb, 1, II; İbn Mâce, Tıbb, 1; Ahmed b. Hanbel, III, 156, IV, 278.

946. Tirmizî, Edeb, 22, 39; İbn Mâce, Nikâh, 28. Tirmizî bu hadis için, hasen sahîh demiştir.

yerine bakması câiz olduğu gibi, hastalık hâlinde de bu câiz olur. Yine doğum sırasında ebe, kadının mahrem yerlerine bakar, zarûret hâlinde kadın doktor bulunmayınca erkek doktor da kadının tedavisinde bulunabilir. Çünkü Hz. Peygamber doğum sırasında ebenin hazır bulunmasına ve gerektiğinde doğuma şâhitlik yapmasına cevaz vermiştir. Bu durum bakmayı da kapsar.⁹⁴⁷

Serahsî (ö. 490/1097), kadının erkek tarafından tedavi ve muayenesi konusunda şöyle der: “Kadında çıkan bir yarayı tedavi edecek bir kadın (doktor) bulunmaz, başka bir kadına tedavi şeklini öğretmek de mümkün olmaz ve hasta kadının ölmesi veya bitkin hâle gelmesi yahut dayanamayacağı bir acının meydana gelmesi söz konusu olursa, bu yaranın bulunduğu yer dışında kadının örtünmesinde, sonra onu bir erkeğin tedavi etmesinde bir sakınca yoktur. Bu erkek, gücünün yettiği ölçüde yaranın bulunduğu yer dışındaki kısımlardan gözünü sakınır. Çünkü bir cinsin diğer cinse bakması günah bakımından daha ağırdır. Burada zarûret hâlinin gerçekleşip gerçekleşmediğine bakılır. Bu ise ölüm tehlikesidir, böyle bir tehlike ortaya çıkınca da zarûret miktârından fazlası mübah olmaz.”⁹⁴⁸

Haram Kılınmış Şeylerle Tedavi

Necis (pis) olsun veya olmasın yenmesi ve içilmesi haram kılınmış olan şeylerle tedavinin câiz olup olmadığı konusunda görüş ayrılığı vardır.

Hanefilere göre şifâ vereceği kesin olarak bilinen haramla tedavi câizdir, bilinmiyorsa câiz değildir. Büyük Hanefî fakihlerinden Kâsânî şöyle der: “Dayanılmaz açlık sırasında murdar ölmüş hayvan eti yemek, susuzluk hâlinde şarap içmek ve boğazına takılan lokmayı gidermek nasıl câiz ise, şifâ vereceği kesin olarak bilindiği takdirde haram yiyecek ve içeceklerle tedavi de bu şekilde câizdir. Ancak şifâ konusunda kesinlik yoksa tedavi câiz olmaz. Diğer yandan Ebû Yusuf, aslında haram olduğu hâlde deve sidiğinin tedavi amacıyla içilmesini mübah görmüştür. Çünkü Hz. Peygamber, iklim farkı nedeniyle hastalanan Ureynelilere zekât develerinin sidiğini içerek tedavi olmalarını emir buyurmuştur.”⁹⁴⁹

Ebû Hanîfe'ye göre ise, bu câiz değildir, çünkü şifâ vereceği kesin olarak bilinmemektedir. O'na göre Ureyneliler hadisini şu şekilde anlamak

947. Serahsî, age, X, 156.

948. Serahsî, age, X, 157.

949. Kâsânî, age, I, 61.

mümkündür. “Hz. Peygamber bu şekil tedavinin, yalnız onların hastalığına şifâ vereceğini bilmiştir.”⁹⁵⁰

Hanbelîlere göre, İslâm'da haram kılınmış yiyecek ve içeceklerle tedavi de câiz değildir. İbn-i Teymiyye; şarap, domuz eti ve benzerleriyle tedavinin câiz olup olmadığı sorusuna, şu cevabı vermiştir: “Bunlarla tedavi câiz değildir.”⁹⁵¹ İbnü'l-Kayyim de aynı cevabı vermiştir.⁹⁵² İbnü'l-Arabî de, Sahnûn'un; “Şarap ve domuz eti ile tedavi olunmaz.” sözünü naklettikten sonra aynı görüşü benimsemiştir.⁹⁵³

Dayandıkları delil sünnettir. Târik b. Süvey el-Cufî'den rivâyet edildiğine göre, Rasûlullah ﷺ'den şarabı sormuş, o da yasaklamıştır, ya da üretilmesini çirkin görmüştür. Târik'in: “Ben onu yalnız tedavi için üretiyorum.” demesi üzerine de “O ilaç değil derttir.” Buyurmuştur.⁹⁵⁴

Ebu'd-Derdâ ؓ'dan Rasûlullah ﷺ'in şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir: “Allah Teâlâ hem derdi hem de ilacı (deva) indirmiştir, her hastalık için bir ilaç yaratmıştır, tedavi olun, ancak tedavide haramı kullanmayın.”⁹⁵⁵

Abdullah bin Mes'ud ؓ'ten şöyle dediği nakledilmiştir: “Allah şifânızı haram kıldığı şeylerde yaratmamıştır.”⁹⁵⁶ Başka bir hadiste de Allah elçisi pis ilacı yasaklamış ve; “Allah Teâlâ ümmetimin şifâsını, onlara haram kıldığı şeylerde yaratmamıştır.”⁹⁵⁷ buyurmuştur.

Bu görüşte olanlara göre, dara düşen kişi için açlığı ve susuzluğu gidecek haramdan başka bir şey bulunmadığı zaman, çâre tek olmaktadır, bu da haramı zarûret yüzünden yemek veya içmekten ibârettir. Hastalıkların tedavisinde ise ilaç bu haramdan ibâret değildir. Çoğunlukla tedaviye alternatifli ilaçlar ya da tedavi yöntemleri vardır. Bu yüzden açlıkla hastalık aynı nitelikte değildir. Çünkü açlığın haramı yemekle giderilebileceği kesindir, hastalığın ilaçla iyileşmesi ise bu derece kesin olarak önceden bilinmemektedir. Diğer yandan açlıktan öleceğini anlayan kişinin haramı yemesi farz olur, hastalık hâlinde tedavi olmanın farz oluşu ise ihtilaflıdır. Çünkü

950. Kâsânî, age, I, 61-62.

951. İbn Teymiyye, Fetâvâ, Mısır, 1329, I, 270.

952. İbnü'l-Kayyim, Zâdü'l-Meâd, II, 114.

953. İbnü'l-Arabî, Ahkâmü'l-Kur'ân, I, 59.

954. Dârimî, Eşribe, 6; Müslim, Eşribe, 12; Ebû Dâvûd, Tıbb, II; Tirmizî, Tıbb, 8.

955. Bk. Mâlik, Muvatta, Ayn, 12; Ahmed b. Hanbel, Müsned I, 13, 446, III, 156.

956. Şevkânî, Neylû'l-Evtâr, VIII, 203.

957. Bk. Ebû Dâvûd, Tıbb, II; Tirmizî, Tıbb, 7; İbn Mâce, Tıbb, II, Ahmed b. Hanbel, II, 305, 446, 478; eş-Şevkânî, age, VIII, 203; İbn Teymiyye, I, 270.

sahâbe ve tâbîilerden birçok kimse tedavi olmamış ve hiçbir bilgin bunları kınamamıştır.⁹⁵⁸

Zâhirîlere göre haram şöyle tedavi olmak câizdir. Zâhirî bilgini İbn-i Hazm şöyle der: “Şarap darda kalıp zarûret hâline düşen için mübah olur. Susuzluğu gidermek, tedavi olmak veya boğulmayı önlemek için şarap içene cezâ gerekmez.”⁹⁵⁹ İbn-i Hazm’ın dayandığı delil şudur: “Sidiği yemek ve içmek normal zamanda haramdır, fakat tedavi ve benzeri zarûret durumunda haram değildir. Nitekim Rasûlullah ﷺ Ureynelilere hastalıklarının tedavisi için deve sidiğini mübah kılmıştır.”⁹⁶⁰ İbn-i Hazm, haram tedaviyi câiz görmeyenlerin dayandığı hadislerin kritiğini yaparak bir bölümünü zayıf bulmuş, bir bölümünü ise şöyle te’vil etmiştir: “Zarûret hâlinde tedavi amacıyla haram kılınmış şeyleri içmek mübahtır. Bunlar mübah olunca, tedavide kullanılması yasaklanmış “pis ilaçlar” sınıfına girmemelidir, bu yüzden bunlara “pis” denemez.”⁹⁶¹

Sonuç olarak haramla tedavi konusunda orta yol Hanefîlerin görüşüdür. Eğer hastalığı meşrû gıda, yiyecek, içecek ve ilaçlarla tedavi mümkün olursa bu yola gidilir. Eğer tedavinin haram bir yiyecek, içecek veya ilaçla tedavi edilebileceği tecrübelerle biliniyorsa böyle bir ilaç ameliyat ve operasyonla tedavi yoluna gidilebilir. Burada “Zarûretler sakıncalı olan şeyleri mübah kılar.” kuralına uyulmuş olur. Çünkü hastalık da ağırlık durumuna göre zarûret kapsamına girer.

Sarhoşluk Veren Maddenin İlaça Karıştırılması

Bâzı ilaçlara alkol veya başka sarhoşluk veren maddeler karıştırılmakta ve tedavi için bunlar doktor tarafından hastaya tavsiye edilmektedir. Bu konuda önce ilacın alkolsüz olan alternatifi varsa Müslüman hasta için bunun tercih edilmesi gerekir. Alternatifi yoksa ve şifâ vereceği veya hastayı rahatlatacağı kesin olursa hastaya böyle ilaç kullanmak mübah olur. Günümüzde pek çok depresyon ve nörolojik vakalarda kullanılan ilaçların çoğunda müsekkkin maddesi bulunmaktadır. Hastanın sinir sistemi teskin edilerek, acı duyması önlenmekte, uykusuzluğu giderilmekte ve ameliyatlarda heyecan ve panik hâli en aza indirilmektedir.

958. İbn Teymiyye, Fetâvâ, I, 259-260, 268-270.

959. Mu’cemü’l-Fıkhı İbn Hazm, Telif, komisyon, Dımaşk Üniversitesi.

960. Mu’cemü’l-Fıkhı İbn Hazm, I, 353; Kâsânî, age, I, 61.

961. Bk. Ebû Dâvûd Tıbb, II; Tirmizî, Tıb, 7; İbn Mâce, Tıbb, II; Ahmed b. Hanbel, II, 305, 446, 478; Mu’cemü’l-Fıkhı, I, 353.

İlaçlarda kullanılan müsekkkin maddesi bâzı istihaleler geçirerek değişime uğrarsa aslında bulunan “necis (pis)” olma niteliği de değişebilir. Büyük Hanefî hukukçusu Kâsânî, İmam Muhammed’in bu konudaki görüşünü açıklarken şöyle der:

“İmam Muhammed’e göre necaset zamanın geçmesiyle başkalaşır ve nitelikleri değişirse başka bir şey olur ve temiz hâle gelir... Necaset istihale geçirip nitelikleri ve anlamı değişince pis olmaktan çıkar. Çünkü necaset sözcüğü bir şeye, belirli bir niteliğinden dolayı ad olarak verilmiştir. Vasıf değişince ad da değişir ve sirkeye dönüşen şarap gibi olur.”⁹⁶²

Mâlikîlerden İbnü'l-Arabî şöyle der: “Bir kimse murdar hayvanla tedaviye muhtaç olursa, ya olduğu gibi kullanır veya yaktıktan sonra kullanır. Eğer yakmak sûretiyle değişikliğe uğrarsa onu tedavide kullanmak ve üzerinde bulunduğu hâlde namaz kılmak câizdir.”⁹⁶³

Hanbelîlerden İbn-i Teymiyye de bu konuda şöyle der: “Murdar hayvan, kan, domuz eti ve benzerlerinden Allah Teâlâ’nın haram kıldığı pis maddeler suya veya başka bir sıvıya düşüp karıştığı, parçalanıp vasıf ve eseri kalmadığı takdirde, artık orada ne murdar hayvan, ne kan, ne de domuz eti vardır. Şarap da akıcı bir maddeye karışıp kaybolduğu ve (duyu organlarıyla algılanabilen) bir niteliği kalmadığı takdirde, o maddeyi içen şarap içmiş değildir.”⁹⁶⁴

Sonuç olarak yenilmesi ve içilmesi haram olan bir maddeden az bir miktârı eriyip kaybolacak, rengi, tadı veya kokusu yahut kendisine âit etkisi kalmayacak şekilde bir ilaca karıştırılmış olursa; erime veya pişme yoluyla başka şeye dönüşen necasete kıyas edilerek, haram olma vasıfları kalkar ve ilaç olarak kullanılmaları da câiz olur.⁹⁶⁵

Meşrû Savunma Hâli

Genel olarak bütün hukuk sistemlerinde ölmek için kendisini savunurken başka çâre kalmadığı takdirde saldırganı öldürmek hakkı tanınmıştır. Çünkü saldırıya uğrayan kimseden sabredip öldürülmeyi beklemesi istenemez. Saldırı şahsa olduğu gibi mala yönelik de olabilir. Delil şu âyettir: **“Size saldırana size saldırdıkları gibi saldırın.”**⁹⁶⁶

962. Kâsânî, Bedâyi’, 85.

963. İbnü'l-Arabî, Ahkâmü'l-Kur'ân, I, 59.

964. İbn Teymiyye, Fetâvâ, I, 20.

965. Bk. Abdülkerim Zeydan, İslâm Hukukunda Zarûret Hali, Terceme, H. Karaman, İslâm’ın Işığında Günün Meseleleri, İstanbul 1982, I, 312 vd.

966. Bakara, 2/194. Bk. Hamdi Döndüren, Şâmil Ansiklopedisi, “Zarûret” mad.

Abdestle İlgili Ruhsatlar

Ayakları yıkamak abdestin farzlarındanıdır. Çünkü Hz. Peygamber'in abdestte ayaklarını su ile yıkadığına dâir rivâyetler meşhur hadis gücünde olduğu gibi,⁹⁶⁷ “Abdestte topukları kuru kalan kimselerin vay cehen-nem ateşinden çekeceğine!” hadîsi de ayakları yıkama konusunda önemli bir uyarıdır. Bu hadîsin 12 râvisi olup, mütevâtir hadisler arasında sayılır.⁹⁶⁸

Şia-imâmîye ekolü, yukarıdaki âyette وَأَرْجُلُكُمْ “erculekum” lafzını, bir önceki cümlesine atıf yaparak, “başlarınızı meshedin.” cümlesine atıf yaparak, “ve erculikum” şeklinde esre okumuş ve abdestte çıplak ayakları suyla yıkamak yerine, ıslak elle meshetmenin yeterli olduğu kanaatine varmıştır.⁹⁶⁹ Kiraat âlimlerinden İbn-i Kesîr, Ebû Amr, Ebûbekir b. Şu‘be, Hamza, Ebû Câfer ve Halefû'l-Âşîr'in de bu kelimeyi, “ve erculikum” şeklinde esre ile okuduğu nakledilmiştir. Nâfi', İbn-i Âmir, Hafs, Kisâf ve Yâkub ise bu lafzı üstün harekesi ile okumuşlardır.⁹⁷⁰ Ehl-i sünnet fıkıh ekolleri lafzın esre okunmasının, bir önceki cümleye mücerred uyum için olduğu, bunun hükmü etkillememesi gerektiği görüşündedir.

Diğer yandan Hz. Peygamber'in ayaklara mesihle ilgili olarak, bir önceki cümledeki وَأَمْسَحُوا “meshediniz” emri ile daha önceki cümledeki فَاغْسِلُوا “yıkayınız” emrini aşağıdaki şekilde birleştirdiği görülür.

Muğîre bin Şu‘be’den şöyle dediği nakledilmiştir: “Hz. Peygamber ile birlikte idim, abdest aldı. Ben mestleri çıkarmak için davrandım. O: ‘Onları bırak, çünkü ben onları abdestli iken giydim.’⁹⁷¹ buyurdu.” Safvan bin Assâl ؓ’in şöyle dediği nakledilmiştir: “Rasûlullah ﷺ bize, abdestli olarak giydiğimiz takdirde, eğer yolculukta isek üç gün; mukîm isek bir gün bir gece süreyle mestler üzerine meshetmemizi, ister büyük, ister küçük abdest dolayısıyla onları çıkarmamayı, ancak cünüplük sebebiyle çıkarmamızı emretti.”⁹⁷²

967. Bk. Buhârî, Vüdû, 7, 24, 28, 38, 39, 41, 42; Müslim, Tahâre, 3, 4, 18; Ahmed bin Hanbel, I, 59, IV, 112; Taberî, IV, 81-82.

968. Buhârî, Vudû, 27, 29, İlim, 3, 30; Müslim, Tahâre, 25-30; Ebû Dâvûd, Tahâre, 46; Tirmizî, Tahâre, 31; Nesâî, Tahâre, 88; Mâlik, Tahâre, 5.

969. Bk. Taberî, Tefsir, VI, 126 vd.; İbn Kesîr, Tefsir, III, 48, 49.

970. Dâni, Ebû Amr, et-Teyssir, s. 98; İbnü'l-Cezerî, en-Neşr, II, 254'dan naklen Çetin Abdurrahman, Kiraatların Tefsire Etkisi, s. 169.

971. Buhârî, Vudû, 49; Libâs, 11; Müslim., Tahâre, 79; Ebû Dâvûd, Tahâre, 60.

972. Tirmizî, Deavât, 98; Ahmed bin Hanbel, VI, 240.

Cerîr ؓ'in şöyle dediği nakledilmiştir: “Ben, Rasûlullah ؐ'in küçük abdest bozduğunu, sonra da abdest alıp mestleri üzerine meshettiğini gördüm.”⁹⁷³

Mugire b. Şu'be şöyle demiştir: “Rasûlullah ؐ abdest aldı, iki çorabı ve iki pabucu üzerine meshetti.”⁹⁷⁴

Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e göre ise, altına pençe geçirilmiş olmasa bile, kalın ve içini göstermeyen dayanıklı keçe veya yün çoraplar üzerine de meshedilebilir. Çünkü Nebî ؐ çorapları üzerine meshetmiştir. Ebû Hanîfe'nin son hastalık günlerinde, Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'in görüşü yönünde amel ettiği, hatta “insanları men etmekte olduğum şeyi yaptım” dediği nakledilmiştir.⁹⁷⁵

Buna göre; a) Abdestte ayakların yıkanması asıldır. b) Yıkanan ayaklar üzerine giyilecek mest, kalın (sehîn) çorap, ayakları topuklarıyla birlikte örten çizme, potin ve konçlu aba terlik gibi şeyler üzerine mukîm için bir gün, yolcu için üç gün üç gece meshedilebilecektir.

إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ الْكِتَابِ وَيَشْتَرُونَ بِهِ ثَمَنًا
 قَلِيلًا ۖ أُولَٰئِكَ مَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ إِلَّا النَّارَ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ يَوْمَ
 الْقِيَمَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٤﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا
 الضَّلَالَةَ بِالْهُدَىٰ وَالْعَذَابَ بِالْمَغْفِرَةِ ۖ فَمَا أَصْبَرَهُمْ عَلَى النَّارِ ﴿١٧٥﴾
 ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ نَزَلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ ۖ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِي الْكِتَابِ
 لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ ﴿١٧٦﴾

174- Allâh'ın indirdiği kitabın bâzı kısımlarını gizleyen ve onu az bir paha ile değişenler yok mu! İşte onlar karınlarına cehennem ateşi dolduruyorlar. Kıyâmet günü Allah onlarla konuşmaz ve onları temize de çıkarmaz. Onlar için can yakıcı bir azap vardır.

973. Müslim, Tahâre, 72, Hac, 276; Ebû Dâvûd, Tahâre, 64; Şevkânî, I, 176.

974. Ebû Dâvûd, Tahâre, 61; Tirmîzî, Tahâre, 74, 75; İbn Mâce, Tahâre, 88; Ahmed bin Hanbel IV, 252.

975. Kâsânî, age, I, 10; İbnü'l-Hümâm, age, I, 108 vd; İbn Rüşd, age, I, 19; İbn Kudâme, Muğnî, I, 295; Zühaylî, age, I, 343 vd.

175- İşte bunlar doğru yol karşılığında sapkınlığı ve bağışlanma yerine azâbı satın alan kimselerdir Bunlar ateşe karşı ne kadar da sabırlıdır!

176- Bu böyledir, çünkü Allah, Kitab'ı gerçek olarak indirmiştir. Kitap konusunda görüş ayrılığına düşenler, şüphesiz haktan uzak bir çekişme içindedirler!

174-176. âyetlerde, Allâh'ın kitabından işine gelmeyen yerleri gizleyip, bu kitabı menfaat sağlamak için kullananların azâba uğrayacakları ve kendilerinin temize çıkarılmayacağı belirtilir. Bunların gerçek olarak indirilen kitap ve doğru yol yerine sapkınlığı tercih ettikleri, bağışlanma yerine azâbı satın aldıkları vurgulanır.

Yukarıdaki 174. âyette, sözü edilen gizleme Tevrat'la ilgilidir. Yahudi hahamları Hz. Muhammed'in Tevrat'ta zikredilen niteliklerini gizlemişler ve bunu birtakım maddî yararlarını kaybetmemek için yapmışlardı.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“İndirdiğimiz açık delilleri ve doğru yolu, insanlara kitapta açıklamamızdan sonra gizleyenlere gelince; onlara hem Allah lânet eder, hem de lânet edenler lânet ederler. Ancak tevbe edip durumunu düzeltenler ve gerçeği açıkça söyleyenler bunun dışındadır. İşte Ben, onların tevbelerini kabul ederim. Çünkü Ben, tevbeleri çok kabul eden, çok merhamet edenim.”**⁹⁷⁶

“İşte bunlar doğruluk yerine sapıklığı satın almış olanlardır. Fakat ne bu takaslarından bir kazanç sağlamışlar, ne de doğru yolu bulmuşlardır!”⁹⁷⁷

“Kitabı sana, gerçeğin ta kendisi ve önceki ilâhî kitapları doğrulayıcı olarak indiren Allah'tır. Tevrat ve İncil'i de O indirmiştir.”⁹⁷⁸

976. Bakara, 2/159-160.

977. Bakara, 2/16.

978. Âl-i İmrân, 3/3.

﴿ BÂB 22 ﴾

BİRR U İHSAN, KISAS, DİYET, AF, VASIYET

لَيْسَ الْبِرُّ أَنْ تُولُوا وَجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّنَّ وَآتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ أُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ ﴿١٧٧﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلِ الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأُنْثَى بِالْأُنْثَى فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتَّبَاعْ بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَاءٍ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ ذَلِكَ تَخْفِيفٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ فَمَنْ اعْتَدَى بِكُمْ بَعْدَ ذَلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٨﴾ وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَوةٌ يَا أُولِيَ الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٧٩﴾ كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ ﴿١٨٠﴾ فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَ مَا سَمِعَهُ فَإِنَّمَا إِثْمُهُ عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٨١﴾ فَمَنْ خَافَ مِنْ مُوصٍ جَنَفًا أَوْ إِثْمًا فَأَصْلَحَ بَيْنَهُمْ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٨٢﴾

177- Yüzlerinizi doğu ve batı tarafına çevirmeniz iyilik sahibi olmak (birr) değildir. Ama asıl iyilik sahibi olanlar;

Allâh'a, âhiret gününe, meleklere, Kitab'a ve bütün peygamberlere î mân edip, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışa, dilenenlere ve esirleri kurtarmaya seve seve mal verenlerle; namazı dosdoğru kılanlar ve zekâtı verenler; bir de antlaştıkları zaman sözlerini yerine getirenler, sıkıntı ve hastalık durumlarında ve savaşın şiddetli zamanında sabır ve kararlılık gösterenlerdir. İşte doğru olanlar bunlardır, takvâ sahipleri de bunlardır.

178- Ey î mân edenler! Öldürülenler hakkında size kısas yazıldı. Hüre hür, köleye köle ve kadına kadın kısas yapılır. Ancak her kimin lehinde, ölenin kardeşi (velîsi) tarafından bir şey bağışlanırsa, o zaman (kısas düşer). Artık onun iyi bilinen örfe uyması ve ona güzelliikle ödeme de bulunması gerekir. Bu, Rabbiniz tarafından bir hafifletme ve bir rahmettir. Her kim bundan sonra sınırı aşarsa, artık ona can yakıcı bir azap vardır.

179- Ey akıl sahipleri! Kısasta sizin için hayat vardır. Belki sakınırsınız!

180- Sizden birisine ölüm geldiğinde, bir hayır (mal) bırakacaksa, babası, anası ve yakın akrabası için iyi bilinen örfe göre vasiyet etmek, Allah'tan korkan kimse-ler üzerine, yerine getirilmesi gereken bir hak olarak size farz kılındı.

181- Her kim öğrendikten sonra vasiyeti değiştirirse, bunun günahı, onu değiştirenlerin boynunadır. Şüphe yok ki Allah her şeyi işitir ve bilir.

182- Her kim, vasiyet edenin bir hatâ işlemesinden veya bir günaha girmesinden endişe eder de tarafların arasını düzeltirse, ona bir günah yoktur. Çünkü Allah çok bağışlayan, çok merhametli olandır.

177. âyet, kible değişikliği konusunda, Yahudilerin ileri geri konuşması, bu yolla Müslümanların kalbine şüphe sokmaya çalışması üzerine inmiştir. Namazda yüzün kibleye, sağa veya sola çevrilmesi sembolik bir harekettir, Allâh'ın emrine uymanın simgesidir. Ancak âyetin devamında namazdaki

bu ritüelden çok günlük hayatta uygulanınca İslâmî yaşayışı sembolize eden ve örnek bir mü'mini tasvir eden iyilikler sıralanır. Bu âyetle ilgili olarak Allâh'ın Rasûlü şöyle buyurmuştur: “Kim bu âyetle amel ederse, îmânını kemâle erdirmiş olur.”⁹⁷⁹

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Evlere arkalarından gelip girmeniz iyilik değildir. Asıl iyilik Allâh’a karşı gelmekten sakınan kimse- nin iyiliğidir.”**⁹⁸⁰

“Sevdiğiniz şeylerden başkaları için harcamadıkça gerçek iyili- ğe ulaşamazsınız! Her ne harcarsanız Allah onu bilir.”⁹⁸¹

Yukarıdaki âyete göre, sadece kibleye yönelmekle işin bitmediğine, İslâm’da yapılacak çok daha önemli inanç ve amel konularının bulunduğu- na dikkat çekilmiştir. Mü'minlerin ancak bu görevleri yapması durumunda, doğru sözlü ve takvâ sahibi sayılabilecekleri belirtilmiştir. Böylece âyetin ba- şında bildirilen birr hâlinin yaşanması sonunda, takvâ derecesine ulaşılabil- leceği vurgulanmıştır.

Âyetteki “birr” sözcüğü, insanı Allâh’a yaklaştıran ve cennete ulaştırı- cak olan her türlü iyilik, hayır ve tâat demektir.

AYETE GÖRE CENNET'E ULAŞTIRACAK AMELLER

1) İman Sahibi Olmak

Âyette Allâh’a, âhiret gününe, meleklerle, kitaplara, peygamberlere îmân olmak üzere beş esas zikredilir. Çünkü devamında gelecek olan güzel amellerin ecir kazandırması îmân şartına bağlıdır. Temelde îmân bulunma- yıncı yapılacak dünya dolusu iyilikler karşılığını bulmaz. Bir de “ameller ni- yetlere göredir.” kuralı belirleyici olur. Aynı iyiliği yapan iki kişi, eşit ecir al- mayabilir. Birisi bunu ihlâs ve samimiyetle yaparken diğeri riyâ ve gösteriş için yapmış olabilir. Bir diğeri de inancı olmaksızın başka bir amaçla yap- mış olabilir. Bütün bunlar farklı sonuç doğurur.

Sûrenin son âyetlerinde de benzer ilkeler şöyle tekrar edilir. **“O Peygamber, Rabbinden kendisine indirilmiş olana îmân etti; mü'minler de (inandılar; onlardan) her biri Allâh’a, meleklerine, kitap- larına ve peygamberlerine îmân etti ve ‘Biz, Allâh’ın elçileri arasında**

979. Neseî, Medârikü't-Tenzîl, I, 249.

980. Bakara, 2/189.

981. Âl-i İmrân, 3/92.

bir ayırım yapmayız. İşittik ve itaat ettik. Ey Rabbimiz, bağışlamanı dileriz. Çünkü dönüş ancak Sanadır.’ dediler.”⁹⁸²

2) Sevmesine Rağmen Malını Akrabasına, Yetimlere, Yoksullara, Yolda Kalmışlara, İhtiyâcından Dolayı İsteyenlere ve Esirlere Vermek

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça gerçek iyiliğe ulaşamazsınız.”⁹⁸³ “Onlar canlarının çektiği yemeği yoksula, yetime ve esire seve seve yedirirler.”⁹⁸⁴**

“Onlardan önce Medîne’yi yurt edinmiş ve gönüllerine îmânı yerleştirmiş olanlar, kendilerine göç edip gelenleri severler ve onlara verilenlerden dolayı, içlerinde hiçbir sıkıntı duymazlar. Kendileri büyük bir ihtiyaç içinde bulunsalar bile, onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar kurtuluşu erenlerdir.”⁹⁸⁵

“Biz, size sırf Allah rızası için yediriyoruz. Sizden ne bir karşılık ne de bir teşekkür bekliyoruz. Çünkü biz, yüzleri asacak olan o belâlı günde, Rabbimiz’in azâbından korkarız (derler).”⁹⁸⁶

Hiz. Peygamber’e hangi sadakanın daha fazîletli olduğu sorulunca şu cevabı vermiştir: **“Gücün kuvvetin ve sağlığın yerinde iken, cimrilik yapıp yoksul düşmekten korkmakta iken, daha zengin olmayı düşünürken verdiğin sadakanın sevabı daha büyüktür.”⁹⁸⁷**

Hadislerde şöyle buyurulmuştur: **“Yoksul; kendisine yetecek malı bulunmayan, muhtaç olduğu bilinip de kendisine sadaka verilmeyen ve kendisi de kimseden bir şey dilenmeyen kimsedir.”⁹⁸⁸ “Dilenene, at üzerinde gelse bile veriniz.”⁹⁸⁹**

3) Namaz Kılıp, Zekâtı Vermek

Zekât ayrıca zikredildiğine göre, yukarıda sözü edilen harcamalar, kişinin zekâtın dışında tatavvuan yani zorunlu olmadığı hâlde kendi rızasıyla

⁹⁸². Bakara, 2/285.

⁹⁸³. Âl-i İmrân, 3/92.

⁹⁸⁴. İnsân, 76/8.

⁹⁸⁵. Haşr, 59/9.

⁹⁸⁶. İnsân, 76/8-10.

⁹⁸⁷. Buhârî, Zekât, 11, Vesâyâ, 7; Müslim, Zekât, 92.

⁹⁸⁸. Buhârî, Zekât, 53; Müslim, Zekât, 101.

⁹⁸⁹. Ebû Dâvûd, Zekât, 33; Mâlik, Muvatta, Sadaka, 3; Ahmed bin Hanbel, I, 201.

yaptığı harcamalardır. Bakara sûresinin ilk âyetlerinde takvâ sahipleri tanımlanırken samimî olarak îmân ettikten sonra, namaz kılıp, kendilerine verilen rızıktan Allah yolunda harcayanların, doğru yol üzerinde oldukları, korktuklarından emin ve umduklarına nâil olacakları belirtilir.⁹⁹⁰

4) Verdiği Sözü Yerine Getirmek

İnsanlarla yapılan ve İslâm'a uygun olan her türlü anlaşma ve sözleşme Allâh'a verilen söz sayılır. İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **"Allâh'a verdiği-niz sözde durun."**⁹⁹¹ **"Aranızda sözleşme yaptığınız zaman, Allâh'a verdiğiniz sözü tam olarak yerine getirin."**⁹⁹²

5) Sıkıntı, Hastalık ve Şiddet Zamanında Sabretmek

Bu nitelikleri taşıyan mü'minlerin samimî ve takvâ sahibi olduklarına dikkat çekilmiştir. İlgili âyetlerde şöyle buyrulur:

"Elbette sizi birtakım korkularla, biraz açlıkla, mal, can ve ürünlerden bir miktar eksiltmekle deneriz. Sabredenlere müjdele! Onlar, başlarına bir belâ gelince: 'Biz Allah'tan geldik ve sonunda O'na döneceğiz.' derler. İşte bunlara, Rab'lerinden mağfiret ve rahmet vardır. Doğru yolu bulanlar da onlardır."⁹⁹³

"Başınıza gelen herhangi bir musîbet, kendi ellerinizle işledikleriniz yüzündendir. Üstelik günahlarınızın birçoğunu da Allah affeder."⁹⁹⁴

"Yeryüzünde vukû bulan ve sizin başınıza gelen hiçbir musîbet yoktur ki, Biz onu yaratmazdan önce bir kitapta (Levh-i Mahfûz'da) yazılmış olmasın! Şüphesiz ki bu Allâh'a göre kolaydır. (Allah bunu), kaybettiklerinizle üzülmeyesiniz, Allâh'ın size verdiği nîmetlerle de sevinip şıarmayasınız diye açıklamaktadır. Çünkü Allah, kendini beğenip övünen kimseleri sevmez."⁹⁹⁵

Hadislerde şöyle buyrulur: **"Bir kimse sıkıntı ve musîbetle karşılaşınca, 'İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn / Biz Allah için varız ve biz sonunda O'na döneceğiz.' diyerek teslimiyet gösterir, Allah'tan ecir ve daha hayırlısını isterse, Allah ona uğradığı sıkıntıya karşılık ecrini ve kaybettiğinin daha hayırlısını verir."**⁹⁹⁶

990. Bk. Bakara, 2/1-5.

991. En'âm, 6/152.

992. Nahl, 16/91.

993. Bakara, 2/155-157.

994. Şûrâ, 42/30.

995. Hadid, 57/22-23.

996. Müslim, Cenâiz, 4.

Enes b. Mâlik ؓ'ten rivâyete göre, Nebi ﷺ bir kabrin başında, kaybettiği küçük çocuğu için ağlayan bir kadına, "Allah'tan kork ve sabret" dedi. Kadın Hz. Peygamber'i tanımadan, "Benim başıma gelen musibeti siz anlayamazsınız!" gibi olumsuz bir cevap verdi. Daha sonra kadına, bu sözü söyleyenin Allâh'ın Rasûlü olduğu söylenince, hemen Allah Rasûlü'nün kapısının önüne geldi. Onu tanımadan cevap verdiğini söyleyerek özür diledi. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "Asıl sabır, felâketle ilk karşılaşıldığındaki sabırdır. Ben bunu söylemek istemişim."⁹⁹⁷

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلِ ۖ الْحُرُّ بِالْحُرِّ
وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ ۖ وَالْأُنْثَىٰ بِالْأُنْثَىٰ ۖ فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتِّبَاعٌ
بِالْمَعْرُوفِ ۖ وَأَدَاءٌ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ ۚ ذَلِكَ تَخْفِيفٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ
فَمَنِ اعْتَدَىٰ بَعْدَ ذَلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٨﴾ وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ
حَيَوةٌ يَا أُولِيَ الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٧٩﴾

178- Ey îmân edenler! Öldürülenler hakkında size kısas yazıldı. Hüre hür, köleye köle ve kadına kadın kısas yapılır. Ancak her kimin lehinde, ölenin kardeşi (velisi) tarafından bir şey bağışlanırsa, o zaman (kısas düşer). Artık onun iyi bilinen örf uyması ve ona güzellikle ödeme de bulunması gerekir. Bu, Rabbiniz tarafından bir hafifletme ve bir rahmettir. Her kim bundan sonra sınırı aşarsa, artık ona can yakıcı bir azap vardır.

179- Ey akıl sahipleri! Kısasta sizin için hayat vardır. Belki sakınırsınız!

178-179. âyetlerde, kısasın farz kılındığı, hürün hürle, kölenin köle ile ve kadının kadınla kısas yapılacağı, ancak taraflar af veya diyet konusunda anlaşılırsa, bunun Allah tarafından bir hafifletme, bir rahmet olduğu, bu sınırı aşanın can yakıcı bir azâba uğrayacağı, aslında kısasın caydırıcı özelliği sebebiyle hayat kaynağı olduğu belirtilmiştir.

Buna göre birini öldürmeyi isteyen kimse, kısas yoluyla kendisinin de öldürüleceğini bilirse bu kararından vazgeçer. Kısas cezâsının caydırıcılığı

birçok cinâyetin önüne geçer. Böylece nice katil ve maktullerin hayatı kurtulmuş olur. Diğer yandan âyetle kısasa alternatif olarak getirilen diyet tazminatı, taraflar sulh yoluyla bu tazminat üzerinde anlaştıkları veya öldürülenin yakınları (velîleri) suçluyu affettikleri takdirde, bunun Allah tarafından bir hafifletme ve merhamet olduğunun bildirilmesi kısas ve diyet uygulamasının mağdur tarafın tasarrufunda olduğunu gösterir. Burada kamu gücü bu talebe göre hükmü uygulamakla yükümlü bulunur. Günümüzde insanın mal, can ve ırzına yönelik suçlar sebebiyle yıllarca ömrünü cezâevlerinde geçirmek yerine, suçlu ile mağdur ailelerin sulh yoluyla görüşmeleri sağlanarak diyet, erş (yaralama tazminatı) konularında anlaşmalarının sağlanması, toplum düzenine büyük katkı sağlayabilir ve cezâevlerindeki birikim en aza inebilir. Çünkü İslâm fıkhında hapis cezâsı asıl cezâ değil, kaçmayı önleme, dava sonuçlanıncaya kadar zanlıyı koruma ve başkalarına verilecek zararı önleme gibi gerekçelere dayanan fer'î bir cezâ ya da tedbirdir.

Suçlunun toplumdan uzaklaştırılıp, zarar vermesinin önlenmesi Kur'ân-ı Kerîm'de “nefy cezâsı” diye adlandırılır ve “hırâbe suçu” diye nitelendirilen yol kesip, adam öldüren ve soygun yapan kimselerle ilgili olarak getirilen dört alternatif cezâdan sonuncusudur. Suçlunun bulunduğu toplumdan sürgün edilme veya uzaklaştırma yoluyla uygulanır. Bu da başka bir şehre sürgün etme, sınır dışı etme vb. şekillerde olabileceği gibi, aynı belde hapse atma yoluyla da uygulanabilir.

Mâide sûresi 5/32. âyetle, İsrâiloğulları'na “kısas, meşrû müdafa veya yeryüzünde bozgunculuk çıkarma” dışında, “haksız yere birini öldürmenin, bütün insanları öldürmek veya bir canı kurtarmanın da bütün insanları kurtarmak” gibi olduğunun yazıldığı belirtildikten sonra gelen 33. âyetle şöyle buyrulur:

“Allâh'a ve Peygamber'ine karşı savaşanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezâsı; ya öldürülmeleri veya asılmaları veyahut elleriyle ayaklarının çapraz olarak kesilmesi veyahut da bulundukları yerden sürgün edilmeleridir. Bu, onların dünyada çekecekleri rezilliktir. Âhirette ise onlar için büyük bir azap vardır.”

KISAS

Bir işin mislini yapmak, suç işleyeni aynı türden bir cezâ ile cezâlandırmak demektir. Kısas cezâsı, ya kasten adam öldürme ya da yaralama veya sakat bırakma cürümlerinde söz konusu olur.

Kur'ân'da kısas hükümleri yukarıdaki Bakara, 2/178-179 âyetleri ile İsrâ ve Mâide sûresinin aşağıdaki âyetlerinde toplanmıştır.

“Haklı bir sebep olmadıkça, Allâh'ın haram kıldığı bir cana kıymayın! Her kim haksız yere öldürülürse, Biz onun velîsine bir yetki vermişizdir. O da kısas yoluyla öldürmede aşırı gitmesin. Çünkü ona bu yetki verilmekle yardım olunmuştur.”⁹⁹⁸

“Biz onda (Tevrat'ta) onlara şöyle yazdık: Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş (cezâ olarak) karşılıktır. Yaralamalarda da kısas gerekir. Bununla birlikte kim kısas hakkını bağışlarsa, o kendisi için bir kefârettir. Her kim, Allâh'ın indirdiği ile hükmetmezse; işte onlar zâlimlerdir.”⁹⁹⁹

Bu son âyette kısasın insanın hayatına kıyan suçlu için uygulanması yanında, insanın organlarına karşı işlenen yaralamalarda da uygulanacağı, ancak sakatlanan veya yaralanan kişinin kısas yerine, tazminat üzerinde anlaşabileceği, hatta suçluyu affedebileceği belirtilmiştir.

Kısas hükümlerinin Tevrat'ta da bulunduğu Kur'ân'da şöyle bildirir: **“(Biz Tevrat'ta) cana can, göze göz, buruna burun, dişe diş ve yaralamalarda kısas yazdık.”**¹⁰⁰⁰ Günümüzde Yahudilerin elindeki Tevrat'ın şu hükümleriyle karşılaştırma yapılabilir: **“Bir kimseyi vurarak öldüren kimse, mutlaka öldürülecektir.”**¹⁰⁰¹ **“Bir kimsenin komşusuna kini olur ve onu hile ile öldürürse, öldürülmesi için onu mizbahından bile olsa alacaksın.”**¹⁰⁰² **“Bir kimse bir adamı öldürürse, mutlaka öldürülecektir.”**¹⁰⁰³

İslâm'ın ortaya çıkışından önce, Medîne'de yaşayan iki Yahudi kabilesi olan Benî Nadîr ile Benî Kurayza arasında çıkan savaşta Benî Nadîr üstün gelmişti. Onlar, bu üstünlüğe dayanarak Tevrat'taki kısas hükümleri dışına çıkmışlardı. Mesela; bir Nadirli, bir Kurayzalıyı öldürürse kısas uygulanmıyor, diyet olarak 100 vask (1 vask yaklaşık 200 kg) kuru üzüm veriliyordu. Fakat bir Kurayzalı, Nadirliyi öldürürse, suçlu kısas yoluyla öldürülüyordu. Fidyeye üzerinde anlaşsalar, bu da diğerlerinin iki katı kadar oluyordu. İşte yukarıdaki kısas âyetleri, onlara bu sapma noktalarını hatırlatmak ve kısas hükümlerinin İslâm toplumu için de geçerli olduğunu bildirmek üzere inmiştir.¹⁰⁰⁴

998. İsrâ, 17/33.

999. Mâide, 5/45.

1000. Bk. Mâide, 5/45.

1001. Tevrat, Çıkış, 21/13.

1002. Çıkış, 21/14.

1003. Levililer, 24/17; bk. Tesniye, 19/19-21; I. Samuel, 15/33.

1004. Bk. İbn Kesîr, I, 155, 156.

Hadislerde şöyle buyrulur: “Kim kasten birisini öldürürse, bunun hükümü kısastır.”¹⁰⁰⁵ “Allâh’a ve benim O’nun elçisi olduğuma inanan bir Müslümanın kanı şu üç durum dışında helâl değildir: Cana karşı can, zinâ eden evli kişi ve dîni terk edip İslâm toplumundan ayrılan kimse.”¹⁰⁰⁶

Kasten öldürme ve yaralamalarda kısasın gerektiği konusunda görüş birliği vardır. Ancak kastın belirlenmesinde, öldürme şekli ve öldürme âleti dikkate alınarak farklı yorumlar yapılmıştır.¹⁰⁰⁷ Diğer yandan katili affedip, kısas yerine diyeti kabul eden kimse, artık kısas uygulanmasını isteyemez. Diyeti aldıktan sonra katilin öldürülemeyeceğini Hz. Peygamber haber vermiştir.¹⁰⁰⁸ İbn-i Abbâs’a göre İsrâiloğulları’nda kısas uygulaması vardı, fakat diyet yoktu.

Hz. Ali’nin, Abdullah b. Abbâs’tan rivâyet ettiğine göre o şöyle demiştir: Başlangıçta insanlar kadının karşılığında erkeği öldürmüyorlardı, ancak erkeğin karşılığında erkeği, kadının karşılığında da kadını öldürüyorlardı. Daha sonra ise Allah Teâlâ, Mâide sûresinin 45. âyetini indirerek ister cana, ister candan aşağı yaralama olarak saldırmış olsunlar, kasıtlı oldukları takdirde hür erkekle hür kadını kendi aralarında eşit kıldı. Aynı şekilde köleler arasında da kasıtlı olarak cana ve candan aşağıya tecavüz hâlinde erkeklerle kadınları eşit kıldı.¹⁰⁰⁹

Yukarıdaki 178. âyette, “Ancak her kim, ölenin kardeşi (velîsi) tarafından bir şey başılsanır, o zaman (kısas düşer). Artık onun iyi bilinen örfe uyması ve ona güzellikle ödemede bulunması gerekir.” ilâhî buyruğu hakkında İbn-i Cerîr Taberî İbn-i Abbâs’dan şöyle rivâyet eder: Öldürülenin velîsi katile kısas yaptırmaktan vazgeçerek katile iyilikte bulunur ve ondan diyet talep ederse, bunu mağdur tarafa ma’rufa göre güzellikle vermesi gerekir.¹⁰¹⁰

İbn-i Abbâs’a göre, “**Kim bundan sonra haddi aşarsa onun için can yakıcı bir azap vardır.**” âyetinde geçen “haddi aşmak”tan kastedilen, diyeti kabul ettikten sonra katili öldürmektir. Burada “can yakıcı bir azap”la kastedilen âhiret azâbıdır. Bu ifâde mutlak olarak kullanıldığında ilk akla gelen anlam budur. Ayrıca aşağıdaki hadis de bu anlamı destekler.

1005. Ebû Dâvûd, Diyât, 5.

1006. Buhârî, Diyât, 6; Müslim, Kasâme, 25, 26; Ebû Dâvûd, Hudûd, 1; Tirmizî, Hudûd, 15; Nesâî, Tahrîm, 5, 11, 14.

1007. Bk. Kâsânî, el-Bedâî’, Beyrut 1401/1982, VII, 233 vd.

1008. Buhârî, İlim, 39, Diyât, 8.

1009. Taberî tefsiri, II, 105.

1010. Taberî, II, 107.

Ebû Şurayh el-Huzaî'den rivâyete göre, Allâh'ın Rasûlü şöyle buyurmuş-
tur: “Kime bir kan (yani öldürme) veya habl (yaralama) belâsı ulaşırsa o,
şu üç şeyden birini, yani kısas etmeyi veya bağışlamayı yahut diyet alma-
yı seçmede serbesttir. Artık o dördüncü (başka bir şey) isterse, ona engel
olunur. Ayrıca o, bunlardan bir şey alır, ondan sonra da haddini aşarsa,
ona ebedî kalacağı cehennem vardır.”¹⁰¹¹

Dârimî'nin hadîsinin orijinalinde geçen el-akl sözcüğü diyet anlamına
gelmektedir. Hadiste geçen muhalled/ebedî kalıştan maksat çok uzun bir
süre kalıştır.¹⁰¹²

İslâm'da kısas cezâsı, şahsın şikâyetine bağlı bir cezâ sayılmış olup,
kamu cezâsı niteliğinde görülmemiştir. Çünkü burada kamu düzeni sadece
suçlu ile mağdur taraf arasında bozulmuştur. Onlar kısas, diyet veya sulh
yoluyla anlaşmış olunca, bozulan kamu düzeni sulha kavuşmuş bulunur.
Buna göre kendisine karşı müessir fiil işlenen kimse veya ölüm durumunda
ölenin velîsi affedince kısas düşer.¹⁰¹³ Ancak had ve kısas cezâlarının tes-
piti ve cezânın uygulanması devlet eliyle olur. Bu yüzden, İslâmî hükümle-
rin uygulanmadığı toplumlarda, müslümanlar arasındaki anlaşmazlıklar ya
sulh yoluyla veya hakeme gidilerek çözümlenir. Had ve kısas cezâları kişi
eliyle yani ihkak-ı hak yoluyla uygulanmaz. Çünkü buna kişinin gücü yet-
mez, gücü yetse bile suçun ve suçlunun tespitinde yanılmalar olur ve geri
dönüşü olmayan zararlar ortaya çıkar. Bu durum İslâm toplumunda kao-
sa ve anarşiye yol açar.

Kısas affedilince, Ebû Hanîfe ve İmam Mâlik'e göre, anlaşma sırasında
saklı tutulmadıkça, diyet de af kapsamına girer. İmam Şâfiî ve Ahmed bin
Hanbel'e göre ise velî seçimlik hakka sahiptir. Ya kısasın uygulanmasını is-
ter, ya da kısası affeder ve diyet alır. Burada affın anlamı, kısasın diyetle dö-
nüştürmesi demektir. Bu, suçlunun rızasına da bağlı değildir. Mağdur, diyet is-
teme hakkından da vazgeçebilir.¹⁰¹⁴

İbn-i Abbâs'a göre âyette “katili affeden” ifâdesiyle, kasten öldürme ola-
yında kısas yerine diyeti kabul eden kimse anlatılmaktadır. Kasten öldürmede
sulh yoluyla diyet kapısının açılması bu ümmete gösterilen bir hafifletmedir.¹⁰¹⁵

1011. Dârimî, Diyât, ‘Kasden öldürmede diyet’ babı. c. II, s. 188.

1012. Krş. Nisâ, 4/93.

1013. Bk. Kâsânî, age, VII, 241 vd.; İbn Rüşd, Bidâyetü'l-Müçtehid, İstanbul 1333, II, 330; Abdulkâdir
Üdeh, et-Teşriü'l-Cinâi'l-İslâmî, Kahire 1959, I, 79, 663.

1014. Kâsânî, age, VII, 241; Şevkânî, Neylu'l Evtâr, VII, 7 vd.

1015. İbn Abbas Tefsiri, Bakara, 2/178.

Cinâyetlerde kısas yerine diyet ve sulh yoluyla getirilen hafifletme ve rahmeti İmam Şâfiî şöyle açıklamıştır: Muâz b. Mûsâ, Bûkeyr b. Mâlik ve Mukatil b. Hayyan'dan şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Yahudilere göre, bir kimseyi haksız yere öldürenin hakkı öldürülmek, onu bağışlamamak ve ondan diyet kabul etmemektir. Hristiyanlara göre ise, “onu öldürmemek ve diyet alınsın alınmasın onu bağışlamaktır. Biz ümmet-i Muhammed'e göre ise bu kesin hükümler kaldırılmış olup; katile ister kıyas uygulatırız, ister diyet alırız, istersek ikisini de bağışlarız.”¹⁰¹⁶

Diğer yandan öldürülenin birden çok velisi, mesela üç velisi bulunması durumunda ikisi kısas ister, birisi katili affetmeyi tercih ederse durum ne olacaktır? İmam Muhammed'in tespitine göre bu durumda kısas hakkı diyete dönüşür. Nitekim Hz. Ömer'e kasten birini öldüren bir katil getirilmişti. O katilin öldürülmesini emretti. Bu arada öldürülenin yakınlarından birisinin onu bağışladığı söylendi. Buna rağmen Hz. Ömer infazın yerine getirilmesini isteyince, orada hazır bulunan Abdullah bin Mes'ud şöyle dedi: “Ölen can hepsine âitti. Biri bağışlayınca onu ölümden kurtarmış demektir. Bu durumda artık diğerleri onu öldüremezler. Aksi hâlde onu bağışlayanın yetkisini çiğnemiş olurlar. Bu durumda kısas diyete dönüşür ve bağışlayanın payı diyetten düşülür.” İmam Muhammed kendisinin ve Ebû Hanîfe'nin bu görüşte olduğunu belirtmiştir.¹⁰¹⁷

DIYET

Öldürülen kimsenin mîrasçılarına, bedel olarak verilen mal veya paraya “diyet” denir. Yanlışlıkla öldürmelerde yalnız diyet gerekir ve bunu üç yılda üç eşit taksitle suçlunun âkilesi (mîrasçıları veya bağlı olduğu topluluk ya da meslek teşkilatı olan dîvan) öder. Yaralama veya bir organı sakat bırakma gibi müessir fiillerde mağdura verilmesi gereken bedele ise “erş” denir. Diyet sözcüğü, kimi zaman erş yerinde de kullanılır. Elin diyeti gibi.

Asr-ı saâdette, yükümlünün durumu dikkate alınarak, diyet aşağıdaki mal veya nakit paralardan birisi seçilerek uygulanmıştır. a) 100 deve, b) 1000 dinar (1 dinar yaklaşık 4 gr) altın, c) 10.000 veya 12.000 dirhem (1 dirhem 2.8 gr) gümüş, d) 200 sığır, e) 2000 koyun, f) 200 kat elbisedir.¹⁰¹⁸

1016. Şâfiî, el-Ümm, VI, 7.

1017. İmam Muhammed, el-Âsâr, Hint baskısı, s. 103; Cassâs, Ahkâmü'l Kur'ân, I, 177; Şâfiî, el Ümm, VI, 11.

1018. Bk. Kâsânî, age, VII, 254; İbn Âbidîn, Reddül-Muhtâr, Mısır 1307, V, 504; İbn Hazm, Muhallâ, Kahire, 1350-1352, X, 759.

Amr bin Şuayb, dedesinden şunu rivâyet etmiştir: Hz. Peygamber döneminde diyetin miktârı 800 dinar altın veya 8000 dirhem gümüş para, ehl-i kitabın diyeti ise bunun yarısı kadardı. Hz. Ömer'in halifelik dönemi-ne kadar böyle devam etti. Hz. Ömer Halife olunca deve fiyatlarının arttığını dikkate alarak diyet miktârını altın para kullananlar için 1000 dinar, gümüş para kullananlar için 10.000 veya 12.000 dirheme çıkardı. Sığır besleyenler için 200 sığır, koyunculuk yapanlar için 2000 koyun ve elbise ticareti yapanlar için 200 kat elbise olarak bıraktı. Ehl-i kitabın diyetini daha önceki gibi devam ettirdi.¹⁰¹⁹

Kur'ân'da, ölümün dışında kalan müessir fiillere de kısas hükmü getirilmiştir. **“.. göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş ile kısas yapılır. Yaralarda da kısas vardır.”**¹⁰²⁰ Yaralamaların tazminatında ers miktarlarının bir bölümü hadisle belirlenmiştir.

Hz. Peygamber'in Amr bin Hazm ﷺ eliyle Yemen halkına gönderdiği diyet ve ers cezâlarıyla ilgili mektupta miktarlar şöyle belirtilir:

*“Bir kimsenin bir mü'mini öldürdüğü delil ile tespit edilir ve maktûlün velîleri tarafından affedilmezse, ona kısas uygulanır. Bir kişiyi öldürmede 100 deve diyet vardır. Burnun veya dilin tam olarak kesilmesi durumunda tam diyet vardır. İki dudakta tam diyet vardır. İki yumurtada tam diyet vardır. Cinsiyet organının kesilmesinde tam diyet vardır. Belin sakatlanmasında tam diyet vardır. İki gözde tam diyet vardır. Tek gözde ve tek elde yarım diyet vardır. Beyne ulaşan derin yarada (me'mûme) üçte bir, karın boşluğuna ulaşan derin yarada (câife) üçte bir diyet vardır. Kemik kırılmasına veya ufalanmasına yol açan yaralamada (münakkile) 15 deve, el ve ayakların her bir parmağında 10 deve, her bir diş için 5 deve, kemiğe ulaşan derin yaralamada (mûdiha) 5 deve tazminat vardır. Kadını öldüren erkek kısas olarak öldürülür. Altın kullananlar için diyet miktârı 1000 dinardır.”*¹⁰²¹

Nass'larda belirlenmeyen durumlarda, tazminatın miktârını hâkim belirler.¹⁰²² Hz. Peygamber döneminde bir kadın, bir câriyenin dişini kırmıştı. Câriye tarafı diyeti (ers) kabul etmeyerek kısısta ısrar edince, kimi sahabiler, tarafları barıştırmak için araya girdi. Sonunda câriye tarafı suçluyu affedince

1019. Ebû Dâvûd, Diyât, 18.

1020. Mâide, 5/45.

1021. Nesâî, Kasâme, 46. Muhammed Hamidullah, el-Vesâiku's-Siyâsiyye, Beyrut 1983, 227-229; Se-rahsî, Mebsût, XXVI, 73; Bilmen, age, III, 9.

1022. Bk. Kâsânî, age, VII, 252 vd.; Şevkânî, age, VII, 61; İbn Kudâme, el-Muğnî, VIII, 57, 58.

Allâh'ın Rasûlü şöyle buyurdu: “Allâh'ın öyle kulları vardır ki, Allâh'a yemin etse, Allah onu yemininde yalancı çıkarmaz.”¹⁰²³ Bu hadiste böyle bir durumda af yoluna gitmeyi teşvik vardır.

Kasten öldürme fiilinden dolayı kısasın gerekmesi için şu şartlar bulunmalıdır: a) Suçu işleyenin akıllı ve ergen olması, b) Öldürme fiilinin kaster işlenmesi, c) Öldürenin, suçu serbest irâdesiyle işlemesi, d) Öldürülenin, öldürenin fer'i, yani çocuk veya torunlarından biri olmaması gereklidir.

Yaralama veya sakat bırakmalarda kısas veya tazminat (erş) isteme hakkı mağdura âittir. Ölüm durumunda ise bu hak ve yetki öldürülenin mîrasçılarına, kimsesi yoksa İslâm devletine geçer. İlke olarak ölenin mal varlığına mîrasçı olanlar, kısas veya diyetle ilgili haklara da sahip olurlar. Çünkü mîrasçı, ölene insanlardan en yakın olanıdır.¹⁰²⁴

Yukarıda, **“Eğer öldüren, ölenin velîsi olan din kardeşi tarafından bağışlanırsa, bu takdirde ona, örfe uymak ve (bağışlayana borcunu) iyi bilinen örfe göre ödemek düşer.”** âyetindeki (2/178) ölenin velîsinin, öldüreni affetmesi şu şekillerde olabilir: a) Kısastan vazgeçerek, diyete veya erşe râzı olur, b) Diyet ve erş miktârında dilediği kadar indirim yapabilir, hatta tamamından da vazgeçebilir. Böyle bir durumda, öldürenin de, iyi bilinen örfe uyarak ödemede kolaylık göstermesi gerekir. Nitekim, bir mü'mini yanlışlıkla öldürenin, **“..ölenin ailesine teslim edilecek bir diyet vermesi gerekir. Meğerki, ölenin ailesi bu diyeti bağışlamış olsun.”**¹⁰²⁵ âyetine göre, ölenin ailesi diyetin tamamını da affedebilir. Allâh'ın Rasûlü şöyle buyurdu: “Bir yakını öldürülen kimse (velî) şu üç şeyden birisini isteyebilir: Kısas, diyet veya af. Dördüncü bir şey isterse ona engel olun.”¹⁰²⁶

Aşağıda İslâm'da âkile ve günümüz sigorta sistemi ilişkisi ile ilgili bir araştırmamızı veriyoruz.

ÂKİLE SİSTEMİ VE GÜNÜMÜZ SİGORTA İLİŞKİSİ

Sosyal güvenlik, bir fert için ağır mâlî yüklerin hafifletilmesi amacıyla bunu mümkün olduğu çok sayıda insan arasında paylaştırma esasına dayanır. Hz. Peygamber'in Medîne'ye hicret edince, ilk tesis edilen “Medîne

1023. Şevkânî, Neylû'l-Evtâr, VII, 26, 27.

1024. Bk. Kâsânî, age, VII, 242; el-Fetâvâ'l-Hindiyye, Beyrut 1400/1980, VI, 7; Ömer Nasuhi Bilmen, Kâmus, III, 88 vd.

1025. Nisâ, 4/92.

1026. Tirmizî, Diyât, 13; İbn Mâce, Diyât, 3.

Vesikası-kurucu anayasa”da üç alanda sosyal sigortaya yer verdiği görülür. a) Öldürme ve yaralama durumlarında ölenin ailesine verilecek olan kan diyetinin ödenmesi. b) Savaş esirlerinin kurtarılması “fidye-i necat” ödenmesi. c) Ağır mâlî yükümlülükler altında bulunan müslümanların müşterek borç yükünden kurtarılması.

Sözü edilen anayasanın 11. maddesinde şöyle denir: “Mü'minler kendi aralarında, ağır mâlî sorumluluklar altında bulunan hiç kimseyi bu hâlde bırakmayacaklar, fidye veya kan diyeti gibi borçlarını iyi ve mâkul bilinen esaslara göre vereceklerdir.”

Bu maddede geçen “mufrâh” terimini İbn-i Hişâm, “Borç yükü veya aile fertlerinin çokluğu sebebiyle ağır yük altında bulunan kimse olarak” tanımlarken,¹⁰²⁷ Ebû Ubeyd bu terimi şöyle açıklamıştır: “Borç yüzünden ağır yük altında bulunan kimsedir. Eğer bir kimse esir düşmek veya yanlışlıkla birisinin ölümüne sebebiyet vermek sûretiyle fidye veya diyet ödemek zorunda kalırsa buna yardım edilecektir.”¹⁰²⁸

Bu anayasanın ilk maddelerinde çeşitli kabîle ve zümrelerin isimleri ayrı ayrı zikredilerek, bunların kendi aralarında oluşturacakları bir fondan, adı geçen mâlî sorumlulukları ortaklaşa olarak karşılayacakları hükme bağlanmıştır. Buna göre her kabîle ve her zümre kendi içinde bir âkile sistemine kavuşturulacak ve bunun için her zümrenin ayrı bir sandığı olacaktır.¹⁰²⁹

Uygulama Örnekleri

a) Hicretin 3. yılında vukû bulan ve 70 sahâbenin ölümüyle sonuçlanan Bi'ru Maûne fâciasında Âmiroğulları'ndan yanlışlıkla öldürülen iki kişinin diyetine iştirak etmeleri için, Hz. Peygamber, Nadiroğulları Yahudi Kabîlesi'ne gitmiş ve orada kendisine bir sûikast düzenlenmişti.¹⁰³⁰

b) Hicretin 7. Yılında Hayber bölgesinde bir müslüman tüccar fâil-i meçhul bir cinâyete kurban gitmişti. Hz. Peygamber Hayber Yahudilerine bir yazı göndererek kan diyetinin ortaklaşa ödenmesi gerektiğini bildirdi. Ancak onlar cinâyeti kimin işlediğini bilmediklerine dâir yemin ettiler ve diyet beytû'l-mâlden ödendi.¹⁰³¹

1027. İbn Hişâm, Sîre, Mısır, 1355/1936, II, 148.

1028. Ebû Ubeyd, Kitabü'l-Emvâl, Mısır, 1353 H, s. 205 ve 125.

1029. Ebû Ubeyd, age, s. 202-205; İbn Hişâm, age, II, 147-148; M. Hamidullah, Vesaik, s. 41-42, İslâm Peygamberi, I, 220-228.

1030. Yahya b. Âdem, Kitabü'l-Harâc, Kahire 1347 H s. 39.

1031. M. Hamidullah, İslâm Peygamberi, I, 643-644.

c) Mekke'nin fethinden sonra 8. hicret yılında Hâlid b. Velid komutasındaki bir birlik Mekke yakınındaki Cezîme kabîlelerine irşâd için gönderilmişti. Ancak yanlış istihbarat yüzünden bu kabîleden daha önce müslüman olan bazı kimseler öldürülmüş ve mallarına da zarar verilmişti. Hz. Peygamber bu olaya çok üzülmüş, diyet ve zararlar beytü'l-mâlden Hz. Ali'ye teslim edilerek gönderilmiş ve mağdur taraftan özür dilenmiştir.¹⁰³²

d) Hz. Peygamber 9. hicret yılında Tebük yolculuğu sırasında Cüzam Kabîlesiyle yaptığı antlaşmaya, "Borca batmışlara âit hisseyi ödeyeceklerine" dâir bir şart koydurmuştu.¹⁰³³ Bu örnek, kurucu anayasa maddelerinin ileriki yıllarda da uygulandığını gösterir.

e) Diyetin zekât hazinesinden ödendiği de olmuştur. Nitekim suç işleme yoluyla ceninin düşmesine sebep olan kişiye gurre denilen ve diyetin yirmide biri kadar olan bir tazminatın ödenmesi gerekir. Borcunu akrabalarının âkile sıfatıyla ödeme gücüne sahip olmadığını gören Hz. Peygamber bunu, o kabîlenin zekât gelirlerinden ödemiştir.¹⁰³⁴

Ebû Hüreyre'den şöyle dediği nakledilmiştir: "Huzeyl Kabîlesi'nden iki kadın kavga ettiler. Bunlardan birisi diğerine taş atarak, karnındaki çocuğun ölümüne neden oldu. Taraflar Hz. Muhammed ﷺ'in huzûrunda mahkemeleştiler. Allâh'ın Rasûlü cenin için suçlunun âkilesinin üzerine "gurre" cezâsına hükmetti."¹⁰³⁵

f) Muâviye döneminde Mısır eyaletine sırf yaralama suçlarıyla ilgili ers cezâsı (tazminat) davalarına bakmak üzere Süleym adlı bir kadı görevlendirilmişti. Bu kadı verilen hükmü borçlunun âkilesine ve Harac Dîvanına bir yazı ile bildiriyordu. Harac Dîvanı üç yıl süreyle taksitler hâlinde ödenmek üzere bu âkilenin maaşlarından (atıyye) kararlaştırılan diyeti keserek, hak sahiplerine ödüyordu. El-Kindî (283-350 H) 20 yıl süreyle Süleym'in bu görevi sürdürdüğünü belirtir.¹⁰³⁶

g) Muhammed Hamidullah'ın ifâdesine göre Medîne Anayasa'sının ge- reği olarak bir kabîle kendi mensuplarıyla ilgili bir tazminatı ödeyemeyecek durumda bulunursa, komşu ve akraba kabîleler destek sağlayacak, sonunda merkezi hükümet bu ödemenin yapılmasına yardımcı ve görevli olacaktır.

1032. M. Hamidullah, age, I, 513; Kettânî, et-Terâtîbü'l-İdâriyye, Rabat, 1346 H, I, 444.

1033. M. Hamidullah, İslâm Peygamberi, I, 579.

1034. Râzî, Tefsir, IV, 476.

1035. Müslim, Kasâme, 36; Buhârî, Tıbb, 468; Ebû Dâvûd, Diyât, 19; Nesâî, Kasâme, 39. Gurre: Diyetin yirmide biri kadar bir mâli cezâdır.

1036. Kindî, el-Vülât ve'l-Kudât, s. 390, Beyrut, 1908-1912.

Böylece merkezde beytül-mâl ve vilâyet idârelerinde mahalli hazineler, ailenin ödemede güçlük çektiği durumlarda, bu kurumlara yardımcı oluyordu. Bu bir çeşit sigorta şirketleri federasyonu olup, sisteme “meâkıl” adı verilmiştir.¹⁰³⁷

h) İbn-i Âbidîn'e (ö. 1252/1836) Akdeniz'de ticaret yapan müslüman gemiciler gelip şöyle dediler: “Gemimizin deniz fırtınasından batması veya korsanlar tarafından ele geçirilmesi durumunda uzun yıllar çalışarak elde ettiğimiz serveti kaybediyoruz. Portekiz ve İspanyol gemiciler ise yeni çıkan sigorta sistemine prim ödeyerek mallarını sigorta ettiriyorlar, gemi batar veya korsanların eline geçerse sigorta şirketi belirlenen gemi değerini onlara ödüyor ve yeniden gemi satın alabiliyorlar. Bizim için böyle bir imkân yok mudur?” Bu soru üzerine İbn-i Âbidîn bu konu İslâm âleminde çözülünceye kadar geminin ve içindeki malların gayrimüslim sigorta şirketine sigorta ettirilebileceğine fetvâ vermiştir.¹⁰³⁸

Nitekim Ebû Hanîfe ile İmam Muhammed'e göre, bir müslümanın eman (vizeli pasaport veya oturma hakkı) ile girdiği gayrimüslim ülkede, oranın vatandaşı ile yapacağı ticârî muâmelelerde lehine bir hak meydana gelmişse bunu alabilir.¹⁰³⁹ Buna göre gayrimüslim ülke sigorta şirketine malını sigorta ettiren, malı zarar gördüğü zaman onun sigorta tazminatını alabilecektir. Ancak gayrimüslimle yapılacak bu gibi ticaret muâmeleleriyle meydana gelecek hak veya alacağın şu beş şartı taşınması gerektiği de belirtilmiştir: a) Hırsızlık yoluyla olmaması, b) Gasp olmaması, c) Yalan ve hîle karışmaması, d) İkrâh yoluyla olmaması, e) Gayrimüslimin rızasının bulunması.

Ünlü Hanefî hukukçusu Serahsî bu konuda şöyle demiştir: “Müslüman, gayrimüslim bir ülkeye eman (pasaport) ile girdiğinde, onların mallarını rızaları bulununca, hangi yolla olursa olsun almasında bir sakınca yoktur. Fâiz, kumar veya domuz ya da ölmüş hayvan etine âit satış bedeli orması arasında bir fark bulunmaz. Müslüman emanla girdiği için, onların mallarını, rızaları dışında alması câiz olmaz. Kısaca karşılıklı rızanın ve bir sözleşmenin bulunması, malın müslümana mübah olması için yeterlidir.”¹⁰⁴⁰

Hanefiler dışında, çoğunluk mezhep imamlarına göre ise fâiz konusunda müslüman ülke ile gayrimüslim ülke arasında bir fark gözetilmez.

1037. Celâl Yeniçeri, İslâm'da Devlet Bütçesi, İstanbul 1984, s. 381-385.

1038. İbn Âbidîn, Reddül-Muhtâr, III, 273 vd.; Zühaylî, el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletüh, IV, 443, 444; Hamdi Döndüren. Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali, Erkam Yayını, İstanbul 2008, s. 168-173.

1039. Serahsî, Mabsût, X, 95.

1040. Serahsî, Mabsût, X, 95, Şerhu's-Siyer, IV, 1329, 1410; bk. İbn Âbidîn, age, IV, 188; Fetâvâ'l-Hindiyeye, III, 248.

Gayrimüslim ülkede fâiz konusunda, Câferiyye mezhebi ise hanefilerle aynı görüştedir. Câferiyye bu konuda kendi naklettikleri şu hadîse dayanır: “Hz. Peygamber şöyle buyurdu: ‘Bizimle harp ehli arasında fâiz yoktur. Onlardan bir dirheme bin dirhem alabiliriz. Onlardan alırsız, onlara vermeyiz.’”¹⁰⁴¹

Fâiz konusunda Bakara 2/275-279. âyetlerin tefsîrinde geniş bilgi verildiği için kısa geçiyoruz.

KASÂME

Fâil-i meçhul ve üzerinde öldürülme eseri bulunan bir maktulün bulunduğu mahâl halkından seçilen 50 kişinin Allâh’a yemin ederek “Biz öldürmedik ve öldüreni de bilmiyoruz” diye yemin etmelerine “kasâme yemini” denir. Bunu talep etmek ve yemin edecek elli erkeği seçmek maktulün velisinin hakkıdır. Böylece o mahâl halkının ilgi ve dikkatsizliğine bir çeşit cezâ olması için, diyet ödemekle yükümlü tutulurlar.

Kasâmenin delili sünnettir. Ensâr’dan bir erkek şöyle rivâyet etmiştir: “Hz. Peygamber kasâmeyi câhiliye devrinde olduğu üzere bıraktı.”¹⁰⁴² Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Delil getirmek iddiâ edene, yemin ise inkâr edene âittir. Ancak kasâme bundan müstesnâdır.”¹⁰⁴³ Hz. Ali, Ömer رضي الله عنه’a cuma namazı veya Kâbe’yi tavaf sırasında izdihamdan ölen kimseler hakkında şöyle demiştir: “Ey mü’minlerin emîri, eğer öldüreni bilersen hiçbir müslümanın kanı boşa gitmemelidir. Eğer suçlu belli değilse, onun diyetini beytül-mâlden ver.”¹⁰⁴⁴

İnsanların oturduğu yerden, ses işitilmeyecek kadar uzakta, kırlarda bulunan ölünün, cinâyet sonucu öldürüldüğü belli ise, diyeti devlete âittir. İslâm, suç işlemeleri önlemek için kolektif sorumluluk esasını getirmiştir. Yine katilin asabe veya âkilesinin kasâme ve diyetle yükümlü tutulmasının sebebi, maktulün bulunduğu yerde, öldürülmezden önce, hayatını korumadaki eksiklikleri ve câninin saldırısına karşı ona yardım ve himâye etmemeleridir. Nitekim yanlışlıkla (hatâen) öldürmede âkilenin diyetle yükümlü tutulmasının sebebi de budur.

1041. Bk. Mağniyye, Fıkhu'l-İmam Câferi's Sâdık, 1. Baskı, Beyrut 1956-1966, III, 278; Tûsî, en-Nihâye, Tahran 1342, II, 381.

1042. Buhârî, Diyât, 22, Menakıbu'l-Ensâr, 27; Ebû Dâvûd, Diyât, 8, 9; eş-Şevkânî, Neyhi'l-Evtâr, VII, 34.

1043. Şevkânî, Neylül'Evtâr, VII, 39.

1044. Kâsânî, Bedâi'iu's Sanâyi', VII, 290; Meydânî, el-Lübâb, III, 172; Zühaylî, el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuh, VI, 395.

Kasâmenin Şartları

a) Öldürenin meçhul olması, b) Öldürülende yara, vurma vb. öldürme eserinin bulunması, c) Öldürülenin velîleri tarafından mahkemeye dava açması, d) Cinâyetle itham edilen biri varsa, onun suçu inkâr etmiş olması ve suçu ispat edecek bir delilin bulunmaması, e) Davacının kasâme talebinde bulunması, çünkü yemin teklif etmek davacının hakkıdır. f) Maktulün bulunduğu yerin bir kimsenin mülkü veya yararlandığı bir yer olması.

Buna göre büyük câmilerde, umuma açık cadde, köprü ve çarşılar da veya cezâevinde bulunan maktul için kasâme yapılmaz. Çünkü bu yerler, bir kimsenin mülkü veya tasarrufunda olan yerler değildir. Burada diyet beytû'l-mâl tarafından ödenir. Gemi, uçak, otobüs ve tren gibi araçlarda katili bilinmeyen bir ceset bulunsa, kasâme bu araçlarda bulunan kimselere yöneltilir. Çünkü bu araçlar onların elinde sayılır.¹⁰⁴⁵

MEVLÂ, MEVÂLÎ

Mevlâ: Dost, mâlik, sahip, efendi, yardımcı, koruyucu; bir işi idâre edip yürüten; ihsan eden ve iyilik yapan, köle, köle âzâd eden, âzâd edilmiş köle gibi anlamlara gelir. Çoğulu mevâlî gelir.

İslâm'a göre aralarında yardımlaşma ve dostluk cârî olacağı için kölesi ni âzâd eden efendiye de âzâd edilen köleye de mevlâ denilir. Aralarını ayırmak için âzâd edene "Mevlây-ı a'la (üst mevlâ)" âzâd edilene de "Mevlây-ı esfel (alt mevlâ)" denilir. Mevlây-ı esfel, mevâlî şeklinde çoğul yapılır ve daha ziyâde bu şekilde kullanılırdı.

İslâm hukûkunda başlıca iki türlü mevlâ vardır:

1- Mevla'l-itâka: Âzâd edilen kölenin eski sahibi veya köleyi âzâd eden kimsedir. Âzâd edilen köleye Türkçe'de "âzâdlı" denir. Köleyi âzâd eden kişi ile âzâd edildikten sonra âzâdlı arasında velâ (bir dostluk ve yardım bağı) kalır. Eğer, ölünce âzâdlının mîrasçısı yoksa eski efendisi ona mîrasçı olur. Ancak buna karşılık eski efendisi de onun diyet ve erş gibi tazminatını üstlenir.

2- Mevla'l-muvâlât: Bu türlü mevlâlık, akid ve dostluk mevlâlığıdır. Akrabası olmayan bir şahsın, nüfûzlu bir kimseye gelerek kendisine yardım etmesi, cinâyet işlediğinde diyetini ödemesi karşılığında, o kimsenin de bu şahıs öldüğünde mîrasçısı olmak üzere aralarında yaptıkları anlaşmaya

1045. Kâsânî, age, VII, 286 vd; İbnü'l-Hümâm, Fethu'l-Kadîr, VIII, 392, 396; Meydanî, age, III, 174, 176; İbn Kudâme, Muğnî, VIII, 71 vd.; İbn.-Abidîn, Reddû'l Muhtâr, V, 445 vd. Zühaylî, age, VI. 400.

“muvâlât akdi”, bu şekilde anlaşmayı kabul eden nüfûzlu kimseye de “mevla'l-muvâlât” (akid ve dostluk mevlâsı) denilir. İslâm âlimlerinin çoğunluğuna göre, câhiliye döneminde uygulanan böyle bir muâmele İslâm geldikten sonra hukûkîliğini kaybetmiştir. Ancak Hanefilere göre böyle bir muvâlât (dostluk) sözleşmesi yapılırsa bu geçerli olur. Mevla'l-muvâlât'ın vâris olabilmesi için akitleştiği kimsenin karısı hariç, başka mîrasçısının olmaması gerekir.¹⁰⁴⁶

GÜNÜMÜZDE SOSYAL GÜVENLİK VE İSLÂM

Âkile sistemi Hz. Ömer (ö. 23/643) tarafından geliştirilerek, insanların mensubu bulunduğu meslekler, askerî, mülkî idâre esaslarına veya çeşitli bölgelere göre bir düzenleme yapılmıştır. Hür, akıllı ve ergen erkeklerden oluşan âkile listesi deftere yazılınca, bunlara “dîvan” adı verilmiştir.¹⁰⁴⁷

Araç, İşyeri ve Mesken Sigortası

Sigorta, mala veya cana karşı beklenmedik bir anda meydana gelen, tek kişinin altından kalkamayacağı ağır yükü, mümkün olduğu kadar fazla sayıda kişilere yaymak ve böylece büyük zararları, kimseye ağır gelmeyecek bir yolla karşılamaktır.

Günümüzde kazâ, yangın, sağlık, işsizlik, emeklilik gibi bütün riziko alanlarında, özel sektörde, anonim ortaklık statüsünde faaliyet gösteren ticarî amaçlı sigortalar bulunmaktadır. Bunlar belli risk alanları tespit ederek, sigortacılıkta kullanılan “ihtimaller hesâbı”, “büyük sayılar kuramı” gibi tekniklerden yararlanarak ve sigortacılık sektöründeki rekâbeti de dikkate alarak prim miktarlarını belirlerler.

Kazâ, yangın vb. bir risk için böyle bir kuruluşa kendisini veya malını sigorta ettiren kişi, dönem sonuna kadar bir zararla karşılaşmazsa, yatırdığı primin tamamı sigorta şirketinin aktifinde yer almakta, hasarlar yüzünden sigortanın üstlendiği üst sınıra kadar ödemelerden yararlanırsa, bu kez de sigorta şirketi, üyesini desteklemiş olmaktadır. Kısaca sigorta şirketi ile üyeleri arasındaki ilişki, dönem sonundaki ödeme sonucuna göre karşılıklı yardımlaşma ve helâlleşme yoluyla tasfiye edilmektedir. Buna göre, burada problem prim yatırmak veya yatırılan primin 25-30 veya 50 katı kadar yararlanma değil, sigorta şirketinin, toplanan primleri işletme biçimidir.

Kısaca sigorta şirketi toplanan primleri meşrû alanlarda kullanır, yatırımlar yapar ve elde edeceği gelirlerle hasarları karşılar ve bakıyye denilen

1046. Bk. Muhiddin, Bağçeci, Şâmil İslâm Ansik. “Mevlâ” mad.

1047. M. Hamidullah, İslâm'a Giriş, Ankara 1961, s. 201 vd.

artanı da kendisine kâr olarak alırsa sistemin sakıncasından söz edilemez. Böyle bir kuruluş, havuza prim yatıran araç ve mülk sahipleri için bir “yardımlaşma ve birbirine kefil olma” (teavün ve tekafül) niteliğinde bir kuruluş olur.

Sonuç olarak, trafik sigortası başta olmak üzere, malın sigortası gereken durumlarda, ticârî faaliyetleri meşrû olan ve fâiz muâmelelerine girme gibi bilinen sigorta şirketleri tercih edilmelidir.

Sosyal Güvenlik Kurumu

Kamunun desteğinde kurulmuş bir yardımlaşma kurumudur. İlke olarak bu kurumla, diğer ticaret sigorta şirketleri arasında bâzı ortak noktalar vardır. Sigorta havuzunda biriken paranın fâizli kredi olarak kullanılması bunlar arasındadır. Ancak son yıllarda, sosyal güvenlik kuruluşlarının prim, kira vb. gelir kaynaklarının sağlık, sosyal yardım ve emekli maaşları harcamalarına bile yeterli olmadığı, bu konuda kamu desteğinin devreye girdiği bilinmektedir.

Diğer yandan sosyal güvenlik kurumlarının kâr amacı gütmemeleri ve bütün birikimlerini üyelerinin sağlık, malullük, işsizlik, emeklilik ve ölüm yardımı gibi alanlarda kullandırmaları yüzünden, bunların doğrudan “sosyal yardımlaşma kurumu” olarak nitelendirilmesi daha uygun olur. Nitekim son yılda Emekli Sandığı, SSK ve Bağkur’u “Sosyal Güvenlik Kurumu” adıyla tek çatı altında toplanması da bunların ortak amaca hizmet ettiklerini gösterir.

İşçi, memur ve esnaf üyeler içinde, bu kurumlardan kendi hakkı olanın üstünde yararlananlara, diğerleri yardım etmiş sayılır. Bütün yararlanmaya rağmen, vefâtından sonra bu kurumlarda hakkı kalanlar da bunu geride kalan sigortalılara bağışlamış sayılır. Sistemin karşılıklı helâlleşme yoluyla yürütülen bir dayanışma kurumu olduğu açıktır. Bu sistemin teknik adı “teavün ve tekafül (karşılıklı yardımlaşma ve kefilleşme)” olabilir. Havuzun emeklilere yapılan ödemeleri karşılayamaması durumunda sübvansiyon yoluyla kamu desteği devreye girer ve emeklinin hakları korunmuş olur.

Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle buyrulur: **“İyilik ve takvâda yardımlaşın, günah ve düşmanlık konularında yardımlaşmayın.”**¹⁰⁴⁸

Hadiste şöyle buyrulur: **“Birbirinize karşılıklı olarak bağışta bulununuz, birbirinizi seversiniz.”**¹⁰⁴⁹

1048. Mâide, 5/2.

1049. Mâlik, Muvatta, Hüsnü'l-Huluk, 16.

Malezya'da Sigorta Uygulaması

Malezya'da, İslâm'ın "karşılıklı yardımlaşma" ve "emek-sermaye ortaklığı (mudârebe)" yöntemine dayalı, özel sektörcü işletilen bir sigorta (tekafül) sistemi geliştirilmiştir. Birbirine karşılıklı kefil olma anlamına gelen "tekafül" sistemi, ikiye ayrılır. Aile tekafül işletmesi (sosyal sigorta) ve genel tekafül işletmesi (İslâmî genel sigorta; kazâ, âfet vb. risklere karşı yapılan sigorta).

Devletin denetiminde şirket olarak organize olan bu sigorta kurumlarına prim ödeyenler aynı zamanda Mudârebe'nin, sermaye sahibi tarafını oluşturur. Şirket yönetimi de "işletmeci (mudârib)" durumundadır. Sosyal sigortalarda, işletmeci kârın %30 kadarını alırken, bu oran genel mal sigortalarda %50'dir. Kazâ, yangın, âfet vb. risklerin yüksek olması yüzünden burada işletmecinin alacağı kâr oranı artırılmıştır.

Bu sistemde yıl boyunca, trafik kazâları için hasar bedelleri, kârın dörtte birinden mahsup edilmek üzere ödenir. Bu dörtte bir yeterli olmazsa, diğer dörtte bire mahsup yansıtılır. Ancak Malezya uygulamasında on yıllık tecrübeye göre, hasar ödemelerine, Mudârebe işletmesi kârının dörtte birinin yeterli olduğu görülmüştür. Hasarların çok olduğu dönemde, kârın %50 si de yeterli olmasa, işletmeciye âit olan öbür %50 kârdan, bu da yeterli olmazsa, anaparadan hasar bedellerinin ödenmesi gerekecektir.

Diğer yandan, başlangıçta ödenen primlerin bir bölümünün, devlet tarafından merkezî bir fona aktarılmasıyla da, tepe noktada bu genel kefâlete, devlet kefâleti de eklenmiştir. Başka bir deyimle, bütün sigortaları, devlet kendi sigorta şemsiyesi altına alarak ikili sigorta (sigortanın sigortası) problemini kendi ülke sınırları içinde çözmüştür.¹⁰⁵⁰

Günümüzde, Türkiye'nin ikili sigorta işlemi için, fabrika, işyeri ve gayrimenkuller için %70, trafik sigortası için %15 gibi oranlarda, dış ülkelere Reasürans yaparak prim transfer ettiği düşünülürse, Malezya'nın bu konuda bizden ne kadar ileride olduğu anlaşılır.

AİLE İÇİ SOSYAL GÜVENLİK

H. Peygamber'in aile fertleri ve kızı H. Fâtıma için Fedek gelirlerinden tahsisat ayırdığı bilinmektedir. Fedek, Medîne'ye yaklaşık 150 km uzaklıkta

1050. Bk. Muhammed Fazlı Yusuf, Brief Outline Of On The Concept And Operational System Of Takaful Business (Islamic Insurance), Tebliğ, I. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi, Kombad, Konya 1997, s. 931-941, Türkçe terc., age, s. 945-956.

olup, Medîne ile Hayber arasında bir Yahudi köyüdür. Beni Sa'd Kabilesi'nin, Hayber Yahudilerine yardım etmek için Fedek'te toplandıklarını haber alan Hz. Peygamber, 627 M yılında, Hz. Ali عليه السلام komutasındaki bir askeri birliği Fedek'e gönderdi. Fedek Yahudilerinin, Hayber, Teyma, Fedek, Vâdi'l-kurâ Yahudileriyle anlaşıp, Beni Sa'd Kabilesi'nin de yardımıyla müslümanlara karşı savaşa hazırlandıkları ortaya çıktı. Hz. Ali عليه السلام komutasındaki birlik Beni Sa'd'ın karargâhına vardığında onların kaçtıklarını gördü ve ganimetlerle geri döndü.

Hz. Peygamber Hayber'in fethinden sonra Ensâr'dan Muhayyese b. Mes'ud'u Fedek halkına İslâm'a davet için gönderdi. Fedeklilerin başkanı Yahudi Yûsâ b. Nûn topraklarının yarısı karşılığında Rasûlullah ﷺ ile anlaşma yapmak istediklerini söyledi, Rasûlullah bunu kabul etti.

“Ve Allâh'ın, onların mallarından, Peygamberine verdiği şeyler için siz, gerçekten de ne deve sürdünüz, ne at oynattınız ve fakat Allah, peygamberlerini, dilediği kimselere üstün kılar. Çünkü Allâh'ın her şeye gücü yeter.”¹⁰⁵¹ âyeti uyarınca, Fedek savaşı teslim olduğu için bu mülk Hz. Peygamber'in tasarrufundaydı. Çünkü müslümanlar Fedek için ne bir savaş yapmış ne de ordu göndermişlerdi.

Hz. Peygamber onun gelirlerini misafir, yolcular ve aile fertleri için tahsis etmişti. Hz. Ömer عليه السلام hilâfeti zamanında, Fedek'e bir heyet göndererek geri kalan %50 Fedek arâzilerine değer biçildi, bilirkişinin belirlediği 50.000 dirhem ödenerek geri kalan arâziler de satın alındı ve Yahudiler Suriye bölgesine göç etti.

Hz. Peygamber ﷺ'in vefâtından sonra hanımları, Rasûlullah ﷺ'in Hayber ve Fedek'teki hisselerinden mîraslarını istemek için Hz. Osman'ı Hz. Ebûbekir'e elçi olarak gönderdiler. Bunun üzerine kendisi de Hz. Peygamber ﷺ'in eşlerinden birisi olmasına rağmen Hz. Âişe onlara şöyle demiştir:

Allah'tan korkmuyor musunuz? Sizler, Rasûlullâh'ın ﷺ şu hadîsini işitmediniz mi? ***“Biz Peygamberler mîras bırakmayız. Bizim bıraktıklarımız sadakadır. Bu mallar, Muhammed'in ailesinin ânî ihtiyaçları ve misafirler için sarf edilir. Ben öldükten sonra bu mallar, benden sonra iş başına geçen kimsenin tasarrufundadır.”***¹⁰⁵²

Rasûlullâh'ın kızı Hz. Fatıma'nın da dönemin Halîfesi Hz. Ebûbekir'den hak istemesi üzerine, Ebûbekir'in, “Ey Rasûlullâh'ın kızı! Ben Rasûlullâh ﷺ'in

1051. Haşr, 59/6.

1052. Buhârî, Ferâiz, 3, İ'tisam, 5.

'Bunlar, Allâh'ın hayattayken bana yedirdiği bir lokmadır; ben öldükten sonra bunlar, müslümanların ortak malıdır.' dediğini işittim." ¹⁰⁵³ diye cevap vermişti.

Abdullah bin Ömer ؓ'ten rivâyete göre, şöyle demiştir: "Nebî ﷺ Hayber toprakları için çıkacak meyve ve tarım ürününün yarısı karşılığında ziraat ortaklığı (muzâraa) yaptı. O, çıkacak üründen 80 vask (16.000 kg) kuru hurma, 20 vask (4.000 kg) arpa olmak üzere 100 vaskı (20.000 kg) hanımlarına veriyordu. Hz. Ömer Hayber topraklarını taksim etti. Nebî ﷺ'in eşlerini toprak ve su payını almak veya daha önceki gibi mahsulden pay almak arasında muhayyer bıraktı. Onlardan bâzısı toprak payını, bâzısı da mahsul vask payını almayı tercih etti. Âişe ؓ toprak payını tercih etmişti." ¹⁰⁵⁴

Sonuç olarak Hz. Ömer ؓ, Fedek arâzisini Ehl-i Beyt'e tahsis etmiş, ancak idâre ve intifa hakkını kendilerine vermiştir. Bu uygulama, devlet başkanının takdir yetkisi dahilinde olan bir durum olduğu için, burada Hz. Ebûbekir ؓ'e bir muhâlefetten söz edilemez. Nitekim Hz. Ali ؓ halife olunca, Fedek'in statüsünü ilk üç halife döneminde olduğu gibi aynen devam ettirmiştir. Bu da ilk üç halifenin bu konuda ne kadar isâbetli hüküm verdiğine bir delildir.

كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةُ
لِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ ۚ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ ١٨٠ ﴿

180- Sizden birisine ölüm geldiğinde, bir hayır (mal) bırakaksa, babası, anası ve yakın akrabası için iyi bilinen örfe göre vasiyet etmek, Allah'tan korkan kimse-ler üzerine, yerine getirilmesi gereken bir hak olarak size farz kılındı.

180. âyetin ve ölümünden önce, kocanın, eşi lehine bir yıl süreyle süknâ vasiyetini öngören 280. âyetin, mîras paylarını belirleyen Nisâ, 4/11 ve 12. âyetlerle neshedildiği ileri sürülmüştür. Hz. Peygamber'in şu hadisleri bu görüşü desteklemektedir. "Allah Teâlâ her hak sahibine hakkını vermiştir. Bu yüzden artık mîrasçı lehine vasiyet yoktur." ¹⁰⁵⁵ Ancak böyle bir vasiyet

1053. Buhârî, Megâzî, 14; Müslim, Cihad, 49; Ebû Dâvûd, İmâre, 1.

1054. Buhârî, Hars, 8.

1055. Ebû Dâvûd, Vasâyâ, 6, Büyü', 88; Tirmizî, Vasâyâ, 5; İbn Mâce, Vasâyâ, 6; Dârimî, Vasâyâ, 28.

yapılmışsa, diğer mîrasçılarının kabul etmesi durumunda, bunun geçerli olacağı da belirtilmiştir. Hadis, “Bir mîrasçı lehine vasiyet, diğer mîrasçıların rızası olmadıkça câiz değildir.”¹⁰⁵⁶

Diğer yandan, bu âyetin mîras âyetleri ile çelişmediği de öne sürülmüştür. Bu konuda Kadı Beyzâvî şöyle der: “Mîras âyetleri bu âyetin hükmü ile çelişmez, aksine bunun hükmünü teyid eder. Çünkü mîras âyetlerinde belirtilen miktarların, vasiyetin ifâsından sonra verileceği belirtilir ve vasiyetin mutlaka öne alınması istenir. Bu âyetin nesh edildiğine ilişkin rivâyet ise, âhâd haberlerdendir. Ümmetin bunu kabul etmiş olması, bu tek kişinin haberini mütevâtir haber sınıfına katamaz.”¹⁰⁵⁷

Âyetin, mîrasçı olmayan hısımları kapsadığında şüphe yoktur. Vefâtından sonrası için, yoksulluk içine düşeceğini gördüğü ebeveyn için vasiyet yapılması da akla gelir. Ancak asıl, daha yakın erkek hısımların mîrastan düşürdüğü, torun, kardeş, yeğen, amca, dayı, hala gibi hısımlara, özellikle ihtiyaç içinde bulundukları zaman, “dede yetimi” denilen torunlar lehine yapılacak vasiyetle mal bırakılması bu âyetin uygulama alanı içine girer. Bütün bu vasiyetlerin, mîras bırakanın mal varlığının üçte biri ile sınırlı olduğunu da unutmamak gerekir. Aksi durumda mîrasçılar, üçte birden fazlayı kabul etmeme hakkına sahiptirler.

Diğer yandan, kişinin bir kısım malını, ihtiyaç sahibi olan kendi hısımlarına öncelik vererek, vakıf yoluyla bırakması da mümkündür. Bu vakfı, vasiyet yoluyla da yapabilir. “Zürrî vakıf” adı verilen, bu çeşit aile vakıfları Osmanlı döneminde yaygın bir uygulama alanı bulmuştur. Hz. Ömer’in, Hayber’de kendisine isâbet eden, değerli bir gayrimenkulünü vakfederek, yönetimini kendi neslinden “re’y sahibi” olanlara bıraktığı, bunların iyi bilinen geleneğe göre, bu arâzînin gelirinden yararlanabilecekleri hükmünü, vakfiyesine yazdığı bilinmektedir.¹⁰⁵⁸

VASİYETLE İLGİLİ FIKHÎ HÜKÜMLER

Vasiyet, sözlükte; emretmek ve ölümünden sonra bir şeyin yerine getirilmesini istemek demektir. Bir fıkıh terimi olarak vasiyet; bir malı veya yararlanma hakkını, ölümünden sonraya bağlayarak bir şahsa veya hayır kurumuna karşılıksız olarak bağışlamaktan ibârettir.¹⁰⁵⁹ Diğer yandan bir

1056. Buhârî, Vasâyâ, 6; Ebû Dâvûd, Vasâyâ, 6; Tirmizî, Vesâyâ, 5; Nesâî, Vasâyâ, 5; Şevkânî, Neyl, VI, 40.

1057. Envârü’t-Tenzil, I, 134

1058. Bk. Buhârî, Vasâyâ, 22, 28; Müslim, Vasiyye, 15, 16.

1059. Kadri Paşa, el-Ahvâlû’ş-Şahsiyye, mad. 530.

kimsenin ölmeden önce küçük çocuklarının mala ilişkin işlerini yürütmek ve mîras malı üzerinde tasarrufta bulunmak üzere birisini yetkili kılması da vasiyet kapsamına girer. Vasiyetin çoğulu “vasâyâ”dır.

İslâm'dan önceki Arap toplumunda başkasına karşı övünmek ve gösteriş yapmak gâyesiyle vasiyette bulunulur ve yakınlar bu yolla mîrastan mahrum bırakılırdı.¹⁰⁶⁰

Eski Roma'da vasiyet sınırsız olarak uygulanır ve bir baba bu yolla çocuklarını tamamen mîrastan mahrum bırakabilirdi. Daha sonra mîrasın dörtte biri, saygılı davranan çocuklar için korunmuş pay sayıldı.

İslâm, vasiyet konusundaki düzenlemeyi yapıncaya kadar bâzı yakın hısımlara vasiyette bulunmayı emretti. Yukarıdaki âyette şöyle buyrulur: **“Sizden birine ölüm gelince, eğer geriye mal bırakacaksa anneye, babaya ve yakın akrabaya ma'rûf şekilde vasiyette bulunmak, takvâ sahipleri üzerine bir hak olarak yazıldı.”**¹⁰⁶¹

Nisâ sûresindeki mîras âyetleri¹⁰⁶² gelince vasiyet konusunda iki sınırlama getirildi.

a) Mîrasçı lehine vasiyet yasağı. Allâh'ın elçisi Vedâ Haccı sırasında hutbesinde şöyle buyurmuştur:

*“Yüce Allah her hak sahibine hakkını vermiştir. Bu yüzden mîrasçıya vasiyet yoktur.”*¹⁰⁶³ Ancak mîrasçılar kabul edince böyle bir vasiyet geçerli olur. Anne, baba ve diğer yakın hısımların mîras payları belirlendiği için artık bunların ayrıca vasiyetle arttırılması yasaklanmıştır. Mîrasçı olmayanlara vasiyet ise mendup hükmünde kaldı.

b) Vasiyetin, mal varlığının üçte biri ile sınırlanması. Mîrasçı olarak bir tane kızı bulunan Sa'd bin Ebî Vakkas ؓ'ın, malının üçte ikisini veya yarısını vasiyetle başkasına bırakmak istemesi üzerine, Allâh'ın Rasûlü şöyle buyurmuştur. *“Üçte bire gelince, bu olur. Gerçi üçte bir de çoktur. Çünkü senin, mîrasçıların varlıklı olarak bırakman, insanlara el açacak muhtaç bir durumda bırakmandan daha hayırlıdır.”*¹⁰⁶⁴

1060. Tehânevî, Keşşâfu İstilâhâtı'l-Fünun, II, 1526; Bilmen, Hukuk-i İslâmiyye ve İstilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu, V, 115.

1061. Bakara, 2/180.

1062. Bk. Nisâ, 4/11, 112 ve 176. âyetler.

1063. Ebû Dâvûd, Büyü, 88; Tirmizî, Vasâyâ, 5; İbn Mâce, Vasâyâ, 6.

1064. Buhârî, Cenâiz, 37, Menâkıbu'l-Ensâr, 49, Merdâ, 16; Müslim, Vasiyye, 5; İbn Mâce, Vasâyâ, 5; Mâlik, Muvatta, Vasiyye, 4.

Mîras malının üçte ikisi mîrasçıların korunmuş payıdır. Ancak kendi rızaları ile bu payın da başkasına vasiyet edilmesini mîrasçılar kabul edebilirler.

Vasiyetin meşrû oluşu kitap, sünnet ve icmâ delillerine dayanır.

Allah Teâlâ şöyle buyurur: **“Sizden birine ölüm gelince, eğer geriye mal bırakacaksa anneye, babaya ve yakın hısımlara ma’rûf şekilde vasiyet etmesi, takvâ sahipleri üzerine bir hak olarak yazıldı.”**¹⁰⁶⁵

Ancak bu âyete, mîras âyetleri ve Hz. Peygamber’in hadisleriyle sınırlama getirilmiştir.

“İçinizden ölüp geriye eşler bırakan erkekler, eşlerinin bir yıl süreyle evlerinden çıkarılmaksızın geçimlerinin sağlanmasını vasiyet etsinler. Şayet kendileri çıkarsa, onların kendileri hakkında uygun olanı yapmalarında sizin için bir günah yoktur.”¹⁰⁶⁶ Bu âyet de, kadının ölüm iddetini dört ay on güne indiren,¹⁰⁶⁷ ve mîras haklarını belirleyen âyetlerle neshedilmiştir. Burada nafaka yükümlüsü olan koca vefât ettiği için, kadın mîras payını almakla yetinir. Diğer yandan bâzı fakihlere göre, kadının böyle bir durumda, son ikâmet ettiği evde bir yıl daha oturma hakkı söz konusu olur. Buna göre, son ikâmet edilen evle ilgili mîras paylaşımının bir yıl sonraya ertelenmesi gerekir. Bu durum özellikle ikinci evlilikte eşin, üvey çocuklar tarafından bir yıl süreyle evden çıkarılması-na engel olur.¹⁰⁶⁸

Mîras payları belirlenirken âyetlerin sonlarında **“Bu hükümler, ölenin yapacağı vasiyetten veya borcundan sonradır.”**¹⁰⁶⁹ **“Sizin de çocuğunuz yoksa, yapacağınız vasiyet ve borçtan sonra bıraktığınızın sekizde biri karılarınızdır... Bu paylaşırma, zarar verici olmayan vasiyet ve borçtan sonra uygulanır.”**¹⁰⁷⁰ buyurulması İslâm’ın belirlediği ölçüler içinde yapılacak vasiyetin meşrû olduğunu gösterir.

Vasiyetnâmede yapılacak değişiklik konusunda da şöyle buyrulur: **“Kim işittikten sonra vasiyeti değiştirirse günahı, onu değiştirenlerin boynunadır. Şüphesiz ki Allah işiten ve bilendir.”**¹⁰⁷¹ **“Kim de vasiyet edenin bir hatâ veya günah işlemesinden korkarsa, tarafların**

1065. Bakara, 2/180.

1066. Bakara, 2/240.

1067. Bk. Bakara, 2/234.

1068. Bk. Bakara, 2/240; Ebû Zehra, Usûlü'l Fıkh, s. 130.

1069. Nisâ, 4/11.

1070. Nisâ, 4/12.

1071. Bakara, 2/181.

arasını düzeltmesinde ona günah yoktur, Allah çok bağışlayan ve çok esirgeyendir.”¹⁰⁷²

Yazılı vasiyet yapma imkânı bulunmayanın acele durumlarda iki adâletli şahit yanında sözlü vasiyet yapabileceği Yüce Allah tarafından şöyle belirlenmiştir: **“Ey îmân edenler! Sizden birinize ölüm gelince vasiyet sırasında içinizden iki adâletli kişi aranızda şahitlik etsin. Ya da yer-yüzünde yolculuk yaparken başınıza birden ölüm musîbeti gelmişse, sizden olmayan iki kişi (şâhitlik etsin). Eğer kuşkulanırsanız namazdan sonra şâhitleri tutup şu şekilde yemin ettirirsiniz: ‘Biz, yakınlarımız bile olsa yeminimizi hiçbir paraya satmayacağız, Allâh’ın bu şâhitliğini gizlemeyeceğiz, yoksa biz, elbette günahkârlardan oluruz.’”¹⁰⁷³**

Bir sonraki âyette ise bu vasiyet şâhitlerinin yalan söyleyip gerçeği gizlemeye kalkışmaları durumunda, vasiyeti bilen yakınardan şâhitliğe daha lâayk olan iki kişinin yemin verilerek diğerlerinin yerine geçmesi öngörölür.

Hiz. Peygamber’in vasiyeti teşvik eden çeşitli hadisleri vardır. Abdullah bin Ömer’in naklettiği bir hadiste şöyle buyrulur: **“Bir müslümanın vasiyet etmek istediği bir şeyi olup da, vasiyeti yastığının altında yazılı olmandan iki gece geçirmesi doğru değildir.”¹⁰⁷⁴** Başka bir hadiste şöyle buyrulur: **“Allah size, amellerinize ziyâde olarak ölümünüz sırasında mallarınızın üçte birini tasadduk etti yani vasiyet etme yetkisi verdi.”¹⁰⁷⁵**

Yukarıda da belirttiğimiz gibi mîrasçı olarak tek kızı bulunan Sa’d bin Ebî Vakkas’ın (ö. 55/675) sorusu üzerine Allâh’ın Rasûlü, ona malının ancak üçte birine kadar olan bölümünü vasiyetle başkasına bırakabileceğini bildirmiştir.¹⁰⁷⁶

İslâm âlimleri bu delillere dayanarak mü’minin ölümünden önce yapacağı vasiyetle malının üçte birini mîrasçıları dışında kalan bir hısına veya bir yabancıya ya da bir hayır işine bırakabileceği konusunda görüş birliği içindedirler.

Vasiyetin Hükümü ve Çeşitleri

Vasiyetin hükümü müstehap veya menduptur. Ancak bu durum isteğe bağlı, ölüm sonrası mal bağıışı ile ilgilidir. Diğer yandan, üzerinde ödemesi

1072. Bakara, 2/182.

1073. Mâide, 5/106.

1074. Buhârî, Vasâyâ, 1; Müslim, Vasâyâ, 1-4; İbn Mâce, Vasâyâ, 2.

1075. İbn Mâce, Vasâyâ, 5; Zeylâi, Nasbu’r-Râye, IV, 399, 400.

1076. Buhârî Vasâyâ, 1, Cenâiz, 37; Şevkânî, Neylû’l-Evtâr, VI, 37.

gereken borç olan veya başkasına âit bir emânet bulunan yahut da yerine getirilmesi farz olan bir ibadeti yapmayı üstlenen kişinin vasiyette bulunması farz hükmündedir.

Vasiyet, sağlığında iken başkasına yapılan bağışın benzeridir. Aralarındaki fark, vasiyetin ölümden sonraya yönelik olmasından ibârettir. Mal üzerindeki vasiyet farz olsaydı, buna bütün sahâbenin uyması gerekirdi. Hâlbuki sahâbeden vasiyet yapanlar olduğu gibi yapmayanlar da vardı. Yukarıda da belirttiğimiz gibi önceleri anne, baba ve yakın hısımlara vasiyet farz iken mîras âyetleri ile bu farzlık kaldırılmış ve serbest irâdeye bağlı güzel bir amel olarak kalmıştır.

Diğer yandan vasiyetin fakir olan ve mîrasçı da olamayan yakınlaraya yapılması daha fazîletlidir. Çünkü iyilik yapmaya en yakınından başlamak aynı zamanda aile içi dayanışma ve yardımlaşma demektir.

Kur'ân-ı Kerîm'de yakınlaraya yardımı emreden çeşitli âyetler vardır. Bâzıları şunlardır: **“Akrabaya, fakir ve yolcuya hakkını ver, fakat saçır savurma.”**¹⁰⁷⁷ **“Ona olan sevgisine rağmen malı hısımlara veren...”**¹⁰⁷⁸ **“Akrabalar (mîrasta) Allâh'ın kitabında birbirlerine diğer mü'minlerden ve muhâcirlerden daha yakındır. Ancak velîlerinize bir iyilik yapmanız durumu müstesnâdır.”**¹⁰⁷⁹ Burada velîlere (yakın dostlara) iyilikte bulunmak vasiyet olarak tefsir edilmiştir.

Vasiyetin Hüküm Bakımından Çeşitleri

Farz vasiyet: Emânetlerin, belgeye bağlanmamış olan borçların yerine verilmesini ve ifâ edilmemiş olan farzların kazâ veya kefâret olarak telâfi edilmesini vasiyet etmek farzdır. Zimmet borcu olan zekât, hac, kefâretler ve oruç fidesi bu niteliktedir.

Şâfiîlere göre, borç, emânet ve âriyet gibi hakların yerine getirilmesini vasiyet etmek sünnettir. Ancak başkalarının bilmediği bir emânet ve gasp gibi bir hak varsa bunun vasiyet edilmesi ise farz hükmünde olur.¹⁰⁸⁰

Müstehap vasiyet: Mâlî durumu elverişli olan mü'minin, mîrasçı olmayan yakınlarına, yoksullara ve hayır kurumlarına vasiyette bulunması müstehaptır.

1077. İsrâ', 17/26.

1078. Bakara, 2/177.

1079. Ahzâb, 33/6.

1080. Bk. Kâsânî, Bedâ'î', VII, 330 vd.; İbn Âbidîn, Reddül-Muhtâr, VI, 648 vd.; İbn Rüşd, Bidâyetül-Müçtehid, II, 328; Zühaylî, age., VIII, 12. Bilmen, age, V. 120.

Mübah vasiyet: Hısımlardan veya yabancılardan zengin olan lehine vasiyette bulunmak mübahtır.

Mekruh vasiyet: Mîrasçıları fakir olanların, mallarını vasiyet etmele-ri mekruhtur. Çünkü Allâh'ın elçisi Sa'd bin Ebî Vakkas'a, mîrasçıyı başkasına muhtaç bir durumda bırakmak yerine varlıklı olarak bırakmanın daha hayırlı olduğunu belirtmiştir.

Diğer yandan Hanefîlere göre akrabadan olsun yabancı bulunsun fısk ve fücür ehli kimseler lehine vasiyet yapılması tahrîmen (harama yakın) mekruh sayılmıştır. Bâzı durumlarda vasiyet haram hükmünde olur. Topluma zararlı ilimlerin yayılmasına veya genel ahlâkın bozulmasına yönelik vasiyetlerin yapılması bu niteliktedir. Diğer yandan hayır ve iyilik yapma işini ölümden sonraya geciktirmek yerine sağlığında iken bağış yoluyla bunu gerçekleştirmek daha faziletlidir. Çünkü sağlığında iken verilen mal, servetin kullanımında etkili olan bir eksikliktir. Vasiyette ise malın eksilmesi ölüm sonrası olacak ve mal sahibini değil de mîrasçıları etkileyecektir. Nitekim Allâh'ın Rasûlü'ne hangi sadakanın daha üstün olduğu sorulunca şu cevabı vermiştir: *"Sağlıklı, mala karşı tutkun, zengin olmayı isteyip yoksul olmaktan korktuğun zamanlarda tasaddukta bulunmandır. Sen, tasadduk işini ölüm kapına gelince; 'Filana şunu, falana şunu veriyorum, filanın da şu hakkı vardı.' diyeceğin zamana kadar erteleme."*¹⁰⁸¹

Vasiyetin rükünleri: Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e göre vasiyetin rükünü îcap ve kabuldür. Çünkü vasiyet; bağış ve satış akdine benzer. Mîrasta, mîrasçının mülkiyet hakkı kabul şartı aranmaksızın ken-diliğinden meydana gelirken, vasiyette lehine vasiyet yapılanın kabulü gereklidir. Çünkü bâzı durumlarda vasiyet onun aleyhine sonuç doğurabilir.¹⁰⁸²

Vasiyette îcap: "Malımın üçte birini şu hayır işine veya şu kimseye vasiyet ettim" gibi bir sözle olur. Kabul ise, lehine vasiyet edilenin "yapılan şu vasiyeti kabul ettim" demesi veya vasiyetçinin ölümünden sonra vasiyet edilen mal üzerinde kabul anlamına gelen tasarruflarda bulunması ile gerçekleşir.

Diğer yandan vasiyet; fakirlerin, hac yapanların, mücahitlerin veya mes-cidlerin maslahatı gibi belirsiz kişi ya da topluluklar lehine yapılmışsa, kabul gerek olmaksızın yalnız îcap ile meydana gelir.

1081. Buhârî, Vasâyâ, 7; Müslim, Zekât, 92; Ebû Dâvûd, Vasâyâ, 3; Nesâî, Zekat, 60; İbn Mâce, Vasâyâ, 4.

1082. Kâsânî, age, VII, 330 vd. krş. Mâide, 5/106-108.

İmam Züfer'e göre vasiyetin rüknü îcaptan ibârettir. Lehine vasiyet yapılanın kabulü ise rükün değil bir şarttır. Çünkü lehine vasiyet yapılan kimse mîrasçıya benzer. Mîrasın sâbit olması mîrasçının kabulüne bağlı olmadığı gibi vasiyetin geçerliliği de lehine vasiyet yapılanın kabulünü gerektirmez. Hanefîlerde tercih edilen görüş budur.¹⁰⁸³ Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelîlere göre vasiyetin geçerliliği için îcap ve kabul gereklidir.¹⁰⁸⁴

Vasiyette şekil şartları: Vasiyetin geçerli olması için söz, yazı veya işaretle yollarından birisi ile yapılması gereklidir. Sözlü vasiyetin geçerli olduğu konusunda İslâm fakihleri arasında görüş birliği vardır. Sözlü olarak, iki şahidin yanında “şu kimse için filanca malımı vasiyet ettim” gibi bir sözle vasiyet gerçekleşir.

Lehine vasiyet yapılan ölürse, kabulü onun yerine mîrasçıları yapar. Eğer lehine vasiyet yapılan; okul, mescid ve fakirler gibi belirsiz topluluk veya hayır kurumları ise, vasiyetçinin mücerret ölümü ile, kabul söz konusu olmaksızın vasiyet tasarrufu yürürlük kazanır.

Yazı ile vasiyet: Bir kimse kendi el yazısı ile bir vasiyetnâme düzenleyerek, şâhitlere bunu okusa ve “siz buna şâhit olunuz” dese böyle bir vasiyet geçerli olur. Çünkü yazı, maksadı açıklamada sözlü ifâdeden geri kalmaz. Diğer yandan, şâhitlere yazılı vasiyetin okunması ya da kapsamının sözlü olarak tekrarlanması ayrıca yazılı belgeye güç kazandırır.

Kanaatimizce, yazılı vasiyetnâmenin altına şâhitlerin kimliklerinin yazılması, imzalarının alınması ve düzenleme tarihinin atılması ispat kolaylığı sağlar. Bunun günümüzdeki noter veya resmî bir dâire nezdinde yapılması hakların korunması bakımından daha sağlam olur. Diğer yandan dilsizin yazı ile yapacağı vasiyetin geçerli olduğunda da görüş birliği vardır. Burada önemli olan, yazının vasiyetçiye âit bulunmasıdır.

Yazılı vasiyetin baş tarafında besmelenin ve özet olarak îmân esaslarının yazılması müstehap sayılmıştır. Bu arada kendi neslinin de bu îmanla yaşayıp ölmesi temennisi de vasiyete eklenir. Nitekim İbrahim ve Yâkub peygamberler kendi çocuklarına şöyle vasiyette bulunmuşlardır. **“Yavrularım, Allah size bu dini seçmiştir. Ancak müslümanlar olarak ölünüz.”**¹⁰⁸⁵

İşaretle vasiyet: Dilsiz veya dili tutulmuş olan kimse, eğer yazı bilmiyorsa özel işaretiyle vasiyet yapabilir. Ancak dili tutulmanın, yeniden konuşmaktan

1083. İbn Âbidîn, age, V, 457 vd.; Bilmen, age, V, 117, 118; Zühaylî, age, VIII, 13, 14.

1084. Bilmen, age, V, 118, 119.

1085. Bakara, 2/132.

ümit kesilmiş olması gereklidir. Konuşmaktan âciz kalan kimse yazı yazmayı biliyorsa, vasiyetini yazıyla yapması gerekir. Çünkü yazının maksadı anlatması daha sağlamdır. Sonuç olarak konuşabilen kimsenin vasiyeti hem sözle hem de yazı ile olur. Yazı bilen dilsizlerin vasiyeti yazı ile, yazı bilmeyenin ki ise özel işaretle yapılır.

Vasiyetçi ile İlgili Şartlar

a) Vasiyetçinin ölüme bağlı tasarrufta bulunduğu sırada bağış yapma ehliyetine sahip olması gerekir.

Buna göre vasiyet edenin akıllı ve ergen olması gereklidir. Bu yüzden akıl hastası olan veya henüz ergenlik çağına gelmemiş bulunan küçükler bağış yapmaya ehil olmadıkları gibi, yapacakları vasiyet de geçerli bulunmaz. Çünkü vasiyet aleyhte sonuç doğuran bir tasarruftur. Mâlikî ve Hanbelîlere göre temyiz gücüne sahip olan küçüğün vasiyeti geçerli olur.

Sefihlik yüzünden kısıtlı olan kimsenin yapacağı vasiyet prensip olarak geçerli olmakla birlikte, ayrıntıda bâzı görüş ayrılıkları vardır. Nitekim Hanefîlere göre kısıtlının vasiyeti yoksullar veya bir hayır kurumu gibi Allâh'a yaklaştırmacı nitelikte olursa malının üçte birinde geçerlidir. Fâsık olmayan zengin lehine vasiyette bulunmak gibi Allâh'a yaklaştırmacı (kurbet) niteliği yoksa böyle bir vasiyet geçerli olmaz. Diğer üç mezhep ise böyle bir şartı öngörmez ve kısıtlının vasiyetini geçerli sayarlar. Ancak Şâfiîlere göre iflâs yüzünden kısıtlananın yapacağı vasiyetin geçerliliği, alacaklıların icâzetine bağlıdır.

Sarhoşun yapacağı vasiyet, çoğunluğa göre mutlak olarak geçerli değildir. Çünkü akıllı başında değildir. Şâfiîlere göre ise haram bir şeyden dolayı sarhoş olmuşsa yapacağı vasiyet geçerli olur. Gayrimüslimin yapacağı vasiyetin geçerli olduğu konusunda görüş birliği vardır. Çünkü vasiyetin geçerliliği için müslüman olmak şart değildir.¹⁰⁸⁶

b) Vasiyetin rıza ve hür irâde ile yapılmış olması gerekir.

Vasiyet bir mülk veya hakkın başkasına devrini gerektirir. Bu yüzden satış, bağış vb. mülkiyetin naklini gerektiren tasarruflar gibi vasiyetçinin rızası ile yapılmış olmalıdır. Buna göre şakacının, irâdesi zorlananın (mükreh) ya da yanlışlık yapanın vasiyeti geçerli değildir.

1086. Kâsânî, age, VII, 334 vd.; İbnü'l-Hümâm, age, VIII, 429 vd.; İbn Rüşd, age, II, 328; İbn Kudâme, Muğnî, VI, 558; Zühaylî, age, VIII, 26 vd.

Lehine Vasiyet Yapılanla İlgili Şartlar

Gerçek Kişi Lehine Vasiyet

a) Lehine vasiyet yapılanın mevcut olması: Vasiyet bir temlik sayıldığı için var olmayan bir kimse lehine gerçekleşmez. Bu yüzden ölmüş olan kimse için vasiyet söz konusu olmaz. Ancak anne karnındaki cenin lehine yapılacak vasiyet ve vakıf geçerlidir. Çünkü onun varlığı bir gerçektir. Vasiyetin yürürlük kazanması için çocuk vasiyetten itibâren altı ay içinde ve canlı olarak doğmuş bulunmalıdır.

b) Kimliğinin bilinmesi: Lehine vasiyet yapılanın belirli ve bilinen bir kimse olması gerekir. Aksi durumda vasiyeti uygulamak mümkün olmaz. Mesela; vasiyet eden, “malımın üçte birini Ali’ye veya Velî’ye yahut müslümanlara bıraktım” dese, lehine vasiyet yapılanın belirsizliği nedeniyle böyle bir vasiyet geçersizdir. Çünkü vasiyet konusu malın teslimine imkân olmaz.” İki kişiden birisine vasiyet ettim” sözü de bu niteliktedir. Ancak bu son durumda Ebû Yusuf’a göre vasiyet her ikisine, İmam Muhammed’e göre ise mîrasçıların seçeceği birisine yapılmış sayılır.¹⁰⁸⁷

Diğer yandan lehine vasiyet edilenlerin “yoksullar” veya “şu köyün yoksulları” gibi tür olarak belirlenmesi durumunda vasiyet geçerli olur. Çünkü bu sadaka vermeyi vasiyet etmek gibidir.¹⁰⁸⁸

c) Vasiyetçiyi öldürmemesi: Lehine vasiyet yapılan kimse, vasiyetçiyi öldürürse, mîras bırakanını öldüren mîrasçının mîrasta mahrum kaldığı gibi, o da vasiyet edilen malı alamaz. Burada vasiyetçinin veya mîras bırakanın hayatı bir an önce servete kavuşmak isteyen kötü niyetli kişilere karşı korunmuştur. Hadiste şöyle buyrulur: “*Katile vasiyet yoktur.*”¹⁰⁸⁹ Ancak Ebû Hanîfe ve Muhammed’e göre, bu durumda mîrasçılar vasiyeti kabul eder veya vasiyetçinin mîrasçısı bulunmazsa vasiyet geçerli olur.

Hayır Cihetine Yapılan Vasiyet

Câmi, mescid, tekke, hastane, okul ve benzeri hayır yerlerine ve bunların îmar ve ıslâhına, yoksullara, aydınlatma, ısınma ve benzeri zarurî ihtiyaçlarına harcanmak üzere vasiyette bulunmak câizdir. Bütün bunlarda o beldenin örf ve âdeti dikkate alınarak harcama yapılabilir. Hayır işlerine

1087. Kâsânî, age, VII, 236.

1088. Zühaylî, age, VIII, 34, 35.

1089. Zeylâi, Nasbu’r-Râye, IV, 402.

ve toplum yararına sarf edilmek üzere yapılacak vasiyet câizdir. Yol, köprü, sağlık ocağı, câmi yapımı ve aydınlanması ile ısıtılmasını sağlamak ve öğrencilere yardımda bulunmak üzere yapılacak vasiyetler bu niteliktedir.¹⁰⁹⁰

Mâsiyete Destek Sağlayan Vasiyet

Vasiyet cihetinin Allâh'a isyana yol açacak ve İslâm'ın câiz görmediği bir işi desteklemek niteliğinde olmaması gerekir. Mesela; kabir yapımını, kabrin üzerine kubbe yapılmasını veya evinin bahçesine defnedilmeyi, ya da filanca kabristanlığa gömülmeyi veyahut kabir üzerinde Kur'ân-ı Kerîm okunmasını vasiyet etmek geride kalan akrabayı sıkıntıya sokacağı, israf ve gösterişe yol açacağı için câiz değildir. Çünkü Kur'ân okutmak üzere başkasını ücretle tutmak câiz olmaz. Müteahhirûn (sonraki fakihler) fakihlerinin para karşılığı Kur'ân ta'limine fetvâ vermesi, bütün tâatler için para ile adam tutulmasının câiz olduğu anlamına gelmez. Çünkü bu fetvâ şer'î ilimlerin zâyî olmasını önlemek ve imamlık, müezzinlik gibi hizmetlerin devamını sağlamak üzere zarûret yüzünden verilmiştir. Yukarıda sözü edilen okuma ya da diğer vasiyet konusu ve işlerin yapılmasında ise zarûret yoktur.¹⁰⁹¹

Diğer yandan cenâze namazını belirli bir kimsenin kıldırmasını veya cenâzenin filan beldeye nakledilmesini vasiyet etse bu vasiyet bağlayıcı olmaz. Hatta vasî, mîrasçıların izni olmaksızın, ölüyü vasiyet ettiği beldeye naklederek masrafta bulunsa, bunu tazmin etmesi gerekir.¹⁰⁹²

Din Ayrılığının Vasiyete Etkisi

Vasiyetin geçerli olması için taraflar arasında din birliği gerekmediği gibi, aynı ülkenin tebeası olmaları da gerekmez. Mısırlı Kadri Paşa aile kânununda konuya şöyle yer vermiştir. "Din ayrılığı veya tebealık farkı vasiyetin geçerli olmasına engel teşkil etmez. Buna göre; müslümanın zimmîye (İslâm devletinin gayrimüslim tebeası) ve İslâm beldesinde bulunan pasaportlu gayrimüslime (müste'men) vasiyeti geçerli olduğu gibi, zimmî ve müste'men'in de kendi devlet tebeasından olmasa bile, müslüman ve zimmî lehine yapacağı vasiyet geçerlidir.

İslâm devletinde mîrasçısı bulunmayan, pasaportlu gayrimüslimin bütün mallarını vasiyet yoluyla bağışlaması câizdir. Bir bölümünü vasiyet ederse,

1090. Kadri Paşa Kodu, mad. 541.

1091. Kâsânî, age, VII, 341; İbn Âbidîn, age, V, 458, 471.

1092. Bilmen, age, V, 142.

geriye kalanı mîrasçılara geri verilir.¹⁰⁹³ Diğer yandan bir zımmînin başkasına olan vasiyeti terekesinin üçte birinden karşılanır.

Lehine Vasiyet Yapılanın Mîrasçı Olmaması

Vasiyetin yürürlük kazanması için, lehine vasiyet yapılanın vasiyetçinin ölümü sırasında ona mîrasçı olmaması gerekir. Allah Teâlâ mîrasçılarının haklarını belirlediği için, ayrıca mîras bırakanın vasiyet yoluyla bu miktarları değiştirmesi câiz görülmemiştir. Diğer yandan mîras bırakanın bâzı mîrasçılarını tercih ederek onlara ayrıca vasiyetle mal bırakması diğerlerinin kıskançlığına yol açar ve bu durum sıla-i rahmin kesilmesine sebep olabilir.

İlgili hadislerde şöyle buyrulur: “Yüce Allah her hak sahibine hakkını vermiştir. Bu yüzden mîrasçı için vasiyet yoktur.”¹⁰⁹⁴ “Diğer mîrasçılar icâzet vermedikçe bir mîrasçı lehine vasiyet yoktur.”¹⁰⁹⁵

Sonuç olarak mîrasçı lehine vasiyet yapıldığı takdirde bu, diğer mîrasçılarının icâzetine bağlı olarak geçerli olur. Kabul ederlerse uygulanır, reddederlerse ortadan kalkar. Bir bölüm mîrasçı kabul ederse, yalnız onların paylarında geçerli olur.

İmâmîyye Şîa'sına ve Zeydiye'ye göre mîrasçı lehine vasiyet diğer mîrasçılarının icâzetine bağlı olmaksızın doğrudan geçerlidir. Çünkü anne-baba veya yakın hısımlara vasiyeti emreden âyet,¹⁰⁹⁶ mîras âyetleri ile neshedilmiş olsa bile bu durum farz olan vasiyetin neshedildiği anlamına gelir, câiz ya da müstehap olan vasiyet ise kapsam dışı kalır.

Zâhirîlere göre ise, diğer mîrasçılar icâzet verse bile mîrasçı lehine yapılacak vasiyet mutlak olarak geçerli değildir. Çünkü sünnetin yasakladığı bir tasarruf bâtıl olur.¹⁰⁹⁷

Vasiyetin Konusu ile İlgili Şartlar

a) Vasiyet edilen şeyin bir mal olması gerekir. Bu, taşınır veya taşınmaz bir mal olabileceği gibi, bir hak veya yararlanma hakkı da olabilir. Mesela; bir kimse evinin mülkiyeti mîrasçılara âit olması şartıyla, içinde oturma (süknâ) hakkını bir başkasına vasiyet edebilir.

1093. Kadri Paşa, age, mad. 542.

1094. Ebû Dâvûd, Büyû, 88; Tirmizî, Vasâyâ, 5; İbn Mâce, Vasâyâ, 6.

1095. Buhârî, Vasâyâ, 6; Ebû Dâvûd, Vasâyâ, 6; Tirmizî, Vesâyâ, 5; Nesâî, Vasâyâ, 5; Şevkânî, Neylül-Evtâr, VI, 40. İlk hadis İbn Abbas'tan, İkinci Amr b. Şuayb'tan nakledilmiştir.

1096. Bk. Bakara, 2/180.

1097. İbn Rüşd, age, II, 329; İbn Hazm, Muhallâ, IX, 387.

b) Vasiyet konusu olan mal, mütekavvim (İslâm'a göre değeri olan) **bir mal olmalıdır.** Bu yüzden bir müslümanın diğer müslümana şarap, domuz eti gibi mütekavvim olmayan bir şeyi vasiyeti geçersizdir.

c) Malın mülkiyetinin devri mümkün olmalıdır. Buna göre henüz ana karnına düşmemiş olan yavruya vasiyet geçerli değildir.

d) Vasiyet konusunun Allâh'a isyan sayılan bir nitelikte olmaması gerekir. Üzerinde bahis oynanan yarış atları çiftliği kurulmasını vasiyet etmek gibi. Yine müslümanın kilise veya havra yapımı, ya da bunların tamiri için yapacağı bir vasiyet de bu niteliktedir.

e) Vasiyetçinin mîrasçısı varsa, yapılacak vasiyetin onun mal varlığının üçte birini aşmaması gerekir. Eğer üçte birden fazla ise, yukarıda da belirttiğimiz gibi bunun uygulanması diğer mîrasçıların icâzetine bağlıdır. Çoğunluk müçtehitlere göre, böyle bir durumda mîras bırakanın mîrasçısı olmasa bile, terekenin üçte birini aşan miktardaki vasiyet geçersizdir.¹⁰⁹⁸

f) Vasiyetin yürürlük kazanması için, vasiyetçinin borca batık olmaması gerekir. Mîras bırakanın borçlarının ödenmesi vasiyetin uygulanmasından önce geldiği için, böyle bir durumda alacaklılar izin vermezse vasiyet geçersiz olur.

Kur'ân-ı Kerîm'de **“Yapacağınız bir vasiyetten veya borçtan sonra...”**¹⁰⁹⁹ buyrulur. Burada vasiyetin önce zikredilmesi mîrasçıların dikkatini çekmek içindir. Çünkü mîras bırakanın alacaklıları, mîrasçılara karşı haklarını serbestçe koruyabilirken, lehine vasiyet yapılanlar, vasiyet için bir bedel ödemedikleri için onların hakkının inkârı ya da takipsizlik yüzünden vasiyetin sonuçsuz kalması mümkündür. Diğer yandan lehine vasiyet yapılanın vasiyetten her zaman haberi olmayabilir. Çünkü vasiyetin uygulanabilmesi için onun önceden haberinin olması da şart değildir. Vasiyetçinin ölümünden sonra, vasiyeti öğrenince kabul irâdesini belirtmesi yeterlidir. Vasiyetçinin malının üçte birinden kendisi yerine hac yaptırılmasını vasiyet etmesinde olduğu gibi mîrasçıların uygulamasını gerektiren durumlarda, vasiyeti ciddiye almaları ve bu konuda eksik bir yön bırakmamaları gerekir.

1098. Merginânî, Hidâye, IV, 232; Mevsilî, İhtiyâr, V, 62; İbn Kudâme, Muğnî, VI, 563; Billmen, age, V, 122 vd.

1099. Nisâ, 4/12.

Vasiyette Özel Durumlar

1) Hayır Kurumları Lehine Yapılan Vasiyet

İslâm fakihleri mescid, ilim medreseleri, hastahaneler, kütüphaneler, sığınaklar ve buna benzer kamu cihetlerine vasiyetin geçerli olduğu konusunda görüş birliği içindedir.¹¹⁰⁰ Hanefîlerde, ana ilkeye göre lehine vasiyet yapılanın “mülk edinebilir” nitelikte olması gerekir. Mescid doğrudan mülk edinemeyeceği için mescidin tamiri ya da aydınlatılması gibi bir vasiyetin geçersiz olması akla gelirse de, İmam Muhammed bu gibi vasiyetleri de câiz görmüştür. Fetvâya esas olan görüş budur.¹¹⁰¹

Vasiyetin konusu, İslâm'ın ilkeleri ile çelişmiyorsa, vasiyetçinin şartlarına göre harcanır. Vasiyet genel olarak mescide, şu okula veya üniversiteye diye yapılmış olur ve vasiyetçinin özel şartları bulunmazsa, vasiyet edilen mal veya nakit para bu yerlerin inşâ ve tamiri ile, mescidlere imam ve müezzin, eğitim kurumlarında ise öğretim elemanlarının maaşı gibi hizmetler için harcanır. Çünkü örf ve maslahat böyle bir harcamayı gerekli kılar. Mesela; mescid için yapılan vasiyet, bu mescid cemaatinden olan fakirlerle harcanamaz.

Diğer yandan belirli bir cihet tâyin etmeksizin “iyilik (birr)” veya “Allah yolunda (fî sebîlillah)” gibi maksatlar için yapılmış olan vasiyet de geçerlidir. Birincisi, vakıf veya mescidin îmarı ya da aydınlatılması için sarf olunurken, Allah yolunda olan vasiyet de cihad ve cihâdın gerekleri için harcanır.

2) Hac Yaptırılmasını Kapsayan Vasiyet

Hacca birisini göndermeyi vasiyet etmenin geçerli olduğu konusunda görüş birliği vardır. Çünkü hac iyilik (birr) sayılan bir ameldir. Bir kimse farz olan haccının yapılmasını vasiyet etse, eğer malının üçte biri yeterli oluyorsa kendi beldesinden mutat araçlarla bir erkeğe hac yaptırılır. Eğer vasiyet edilen para yeterli olmazsa, yetecek yerden birisi hacca gönderilir.

Hacca gitmekte olan birisi yolda vefât etse, kendi yerine hac yapılmasını vasiyet etmişse, onun beldesinden mutat araçla hac yaptırılır. Ancak istihsan prensibine göre, parası yeterli ise vefât ettiği yerden, başka birisi onun yerine hacca devam edebilir. Parası buna da yetmezse, yeteceği bir yerden hac yaptırılabilir.

1100. Kâsânî, age, VII, 341; İbn Âbidîn, age, V, 470 vd.; Zühaylî, age, VIII, 61.

1101. İbn Âbidîn, age, V, 492.

Nâfile (tatavvu) hac vasiyet etmek de geçerlidir. Bir kimse malının üçte biri ile veya ayırdığı belli bir para ile hac yaptırılmasını vasiyet etse, bu ayrılan miktar birkaç hac yapmak için yeterli ise, eğer “bir defa hac yapılınsın” diye sayı ile açık vasiyet yapılmışsa, bir kez hac yaptırılır, artanı mîrasçılara âit olur. Hac sayısı için açık bir ifâde yoksa, aynı yıl birkaç kişiye onun adı na hac yaptırılır. Fazîletli olan budur. Bunun yerine her yıl bir kişi de gönderilebilir. Ebû Hanîfe'nin iki görüşünden sonuncusuna göre nâfile hac sadakadan daha fazîletlidir.¹¹⁰²

Şâfiilere göre, bir kimse farz haccı vasiyet etmemiş olsa bile meşhur görüşe göre diğer borçlar gibi bütün mal varlığından harcanarak hac yaptırılır. Eğer bütün malından veya üçte bir malından hac yaptırılmasını vasiyet etmişse buna göre amel edilir. Eğer vasiyet “farz haccım yaptırılınsın” gibi mutlak ifâdeler kullanılarak, para kaynağı zikredilmeden yapılmışsa, malının tamamından beldesi için tahsis edilen mikat'tan (İhrama girme yeri) itibâren hac yaptırılması gerekir. Malın üçte birinden hac yaptırılması vasiyet edilmiş olur, fakat üçte bir mal buna yeterli olmuyorsa bu takdirde yeterli olan yerden hac yaptırılabilir.¹¹⁰³

3) Mîrasın Taksim Şekli Vasiyet Etmek

Bir kimse vefâtından önce mal varlığı üzerinde bütün mîrasçılarının paylarını belirleyerek, vefâtından sonra buna riâyet edilmesini vasiyet etse, bu vasiyet bağlayıcı olur mu? Çoğunluk müctehitlere göre böyle bir vasiyet bağlayıcı değildir. Onlar bunu kabul veya reddedebilirler. Çünkü mîras paylarının mal olarak değerleri eşit olmakla birlikte, bunlardan elde edilecek yararlar değişik olabilir. Bu yüzden mîrasçının pay miktârını vasiyetle değiştirmek câiz olmadığı gibi, bu payın aynını değiştirmek de geçerli olmaz.

Şâfiî ve Hanbelîlerden bâzılarına göre vasiyetle paylaşırma adâletli olduğu takdirde mîrasçılar için bağlayıcı olur. Çünkü her bir mîrasçının hakkı, payının kıymetinde olup, payın kendisinde değildir. Bunun delili şudur. Mîras bırakan kişi ölüm hastalığında iken bütün mal varlığını râyiç bedel üzerinden satsa, böyle bir satış sahih olur ve yürürlük kazanır. Hanefîlerden nakledilen iki görüşten birisi de böyledir. Bâzı Hanefî fakihleri buna göre fetvâ vermişlerdir.¹¹⁰⁴

1102. İbn Âbidîn, age, III, 67; Meydânî, Lübâb, V, 177.

1103. Şirbinî, Muğni'l-Muhtâc, III, 67; Şirâzî, Mühezzeb, I, 454.

1104. Şirbinî, age, III, 44; İbn Kudâme, Muğni, VI, 7; İbn Âbidîn, age, V, 464.

4) Belli Bir Süre veya Süresiz Olarak Maaş Ödenmesini Vasiyet etmek

Hanefî, Şâfiî ve Mâlikîlere göre, bir kimsenin kendi mal varlığından ödenmek üzere, başka birisi lehine maaş bağlanmasını vasiyet etmesi câizdir. Bu, malın vasiyet edilmesi gibidir. Çünkü günlük, aylık veya yıllık taksitler hâlinde ödenen maaş, toplam olarak vasiyetin konusunu teşkil eder. Terekenin gelirinden elde edilen maaşın vasiyet edilmesi de câizdir. Bu, yararlanmanın vasiyet edilmesi niteliğindedir.

Belirli veya Belirsiz Süre İçin Maaş Vasiyetinin Uygulanması

a) Eğer maaş belirli bir süre için vasiyet edilmişse, ödemenin malın kendisinden veya gelirinden oluşuna bakılmaksızın mal varlığının üçte biri ile sınırlıdır. Hanefîlerin çoğunluğu ile Mâlikîlerin görüşü böyledir.

b) Vasiyet ömür boyu maaş ödemesini gerektiriyorsa, bu da belirli bir süre için yapılmış vasiyet gibidir.

Ebû Yusuf ve Mâlik'e göre, lehine vasiyet yapılanın hayat süresi, çağdaşlarında çoğunlukla rastlanan süre kadar takdir edilir ve bu süre boyunca ona ödenecek maaşa yeterli olacak kadar bir mal, üçte birden ayrılır.

c) Bir iyilik cihetine sürekli bir maaş vasiyet edilmişse, belirli bir kimse için belirli süreyle maaş vasiyetindeki gibi amel edilir.

Vasiyet mutlak veya ebedî olarak maaş bağlama şeklinde yapılmışsa, vasiyetçinin mal varlığının üçte birinden toplam maaşı karşılayabilecek kadar vakıf hâline getirilir. Bu miktar üçte biri aşıyorsa mîrasçıların icâzeti gerekir. Üçte birin geliri maaş miktarlarını aşarsa bu fazlalık da lehine vasiyet edilen cihete âit olur.¹¹⁰⁵

Vasiyeti Ortadan Kaldıran Durumlar

Vasiyet, sonradan meydana gelen birtakım sebepler yüzünden ortadan kalkar. Vasiyetten dönme (rücû), vasiyetçinin sonradan tasarruf ehliyetini kaybetmesi, irtidad etmesi, lehine vasiyet yapılanın vasiyeti reddetmesi veya ölümü yahut vasiyetçiyi öldürmesi veyahut vasiyet konusu malın telef olması ya da tüketilmesi bunlar arasında sayılabilir. Bunları aşağıda açıklayacağız.

1) Vasiyetten Dönme (Rücû)

Vasiyet, bağlayıcı bir tasarruf olmadığı için vasiyetçinin her zaman vasiyetinden dönmesi mümkündür. Çünkü vasiyetçi yalnız teklifte bulunan (icap

¹¹⁰⁵. Zühaylî, age, VIII, 97 vd.

yapan) kimsedir. Sonuçlarını da vasiyetçinin ölümü ile doğurur. Bu yüzden îcap ile bu ölümden önce lehine vasiyet yapılan için bir hak doğmaz. Buna göre vasiyetçi, vefâtına kadar vasiyetin geçerliliğini sürdürmekle rücû etmek arasında seçme hakkına sahiptir.

Vasiyetten dönmek iki türlü olur. Açık rücû, dolaylı rücû.

Açık rücû: Bu, vasiyetçinin açıkça vasiyetinden döndüğünü sözlü veya yazılı olarak belirtmesidir. “Filana yaptığım vasiyetimden rücû ettim”, “Bu vasiyeti bozdum” veya “Filana yaptığım vasiyet mîrasçılara âittir” gibi sözler bu niteliktedir. Ancak “Filana yaptığım vasiyete pişmanım” veya “Şu vasiyette acele ettim” gibi sözlerle vasiyetten rücû meydana gelmez. İmam Muhammed’e göre vasiyetin inkârı rücû anlamına gelmez. Ebû Yusuf ile Mâlikîlere göre ise vasiyetin inkârı rücû sayılır.

Dolaylı rücû: Vasiyet konusu üzerinde her fiil ve tasarruf, vasiyetten rücû anlamına gelir. Vasiyetçinin, vasiyet konusu malı satması, bağışlaması veya tasadduk etmesi, onu mehir olarak vermesi veya bir vakıf durumuna getirmesi dolaylı olarak rücû anlamına gelen tasarruflardandır.

Vasiyetçinin vasiyetten döndüğünü gösteren birtakım fiiller de söz konusu olabilir. Vasiyet konusu koyunu kesip tüketmek, pamuğu iplik yapmak, vasiyet edilen üzümün kuru üzüm olması, yumurtanın civciv olması bu niteliktedir.

Diğer yandan vasiyetçinin fiilinin etkisi ile vasiyete konu olan mal isim değiştirecek şekilde değişikliğe uğrarsa bu vasiyetten rücû anlamına gelir. Yünün dokunması, mâdenin eritilmesi, buğdayın öğütülmesi veya kumaşın kesilmesi bu niteliktedir.¹¹⁰⁶

2) Vasiyetçinin Akıl Hastalığına Tutulması veya Bunaması

Hanefilere göre vasiyet tasarrufu, vasiyetçinin sonradan akıl hastalığına tutulması veya bunaması durumunda bâtil olur. Ebû Yusuf’a göre sürekli (mutbik) akıl hastalığı bir ay ve daha uzun süren, İmam Muhammed’e göre ise en az bir yıl süren hastalıktır. Bunaklık da bunun gibidir. Akıl hastalığının süresi yukarıda belirtilen miktardan kısa olursa vasiyet bâtil olmaz. Çünkü böyle bir durum da baygınlığa benzer, baygınlık ise akli yok etmediğinden yapılan tasarrufu etkilemez. Nitekim sefihlik veya gaflet yüzünden vasiyetçinin kısıtlılık altına alınmasıyla da vasiyet bâtil olmaz.

1106. Kâsânî, age, VII, 394; İbn Âbidîn, age, V, 469 vd.; Şirbinî, age, III, 39, 71; Şirâzî, age, I, 461 vd.; Zühaylî, age, VIII, 114, 115.

Çoğunluk müçtehitlere göre ise sonradan meydana gelen akıl hastalığı vasiyet tasarrufunu bâtil kılmaz. Bu hastalığın geçici veya sürekli olması da sonucu değiştirmez. Kısaca, vasiyetçinin vasiyeti yaptığı sırada tam ehliyetli (akıllı ve ergen) olması yeterlidir. Nitekim satış, kira, vakıf ve benzeri tasarruflar, sonradan meydana gelen akıl hastalığından etkilenmemektedir. Vasiyet de bu niteliktedir.

3) Taraflardan Birisinin Dinden Çıkması

Hanefilerle Şâfiilere göre vasiyetçinin irtidat etmesi daha önce yapmış olduğu vasiyeti bâtil kılar. Diğer yandan Mâlikilere göre, lehine vasiyet yapılan mürted olarak ölürse bu da vasiyet için iptal nedenidir.

4) Vasiyetin Reddedilmesi

Vasiyet tasarrufunun yürürlük kazanması için lehine vasiyet yapılan tarafından kabul edilmesi gerekir. Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf ve Muhammed'e göre vasiyetin rüknü satım ve bağış tasarruflarında olduğu gibi îcap ve kâbuldür. Çünkü vasiyet bâzı durumlarda lehine vasiyet yapılanın aleyhine olabilir. Mîrasta ise mülkiyetin mîrasçılara intikâli şâri (Allah ve elçisi) tarafından belirlendiği için kendiliğinden sâbit olur ve rızaı gerektirmez.

Diğer yandan vasiyeti kabulün, vasiyetçinin vefâtından sonra açık sözlerle veya kabul anlamına gelen tüketme, satma veya bağışlama gibi tasarruflarla açığa vurulması gerekir. Aksi durumda vasiyet edilen kabul veya red irâdesini açığa vurmaktan ölürse, vasiyetin konusu olan mal mîrasçılara intikal eder.

İmam Züfer'e göre ise vasiyetin rüknü îcap olup, kabul ise mülkiyetin vasiyet edilen lehine sâbit olması için bir şarttır. Burada mîrasta kıyas yapılmış olup, lehine vasiyet yapılanın mülkiyeti mîrasçının mülkiyeti gücünde sayılmıştır. Hanefilerde tercih edilen görüş budur.¹¹⁰⁷

5) Lehine Vasiyet Yapılanın Vasiyetçiden Önce Ölmesi

Vasiyet, vasiyet edenin ölümüne bağlı olarak yapılan bir bağıştır. Bu yüzden lehine vasiyet yapılanın bağışlanan mala mâlik olabilmesi için, vasiyetçinin ölümü sırasında sağ olması gerekir. Aksi durumda ölüye yapılan bağışın geçerli olmayışı gibi bu da geçerli olmaz. Lehine vasiyet yapılanın,

1107. Bk. Kâsânî, age, VII, 330 vd.; İbnü'l-Hümâm, age, VII, 417 vd.; İbn Âbidîn, age, V, 457 vd.; Meydânî, age, IV 168; Zühaylî, age, VIII, 13-14.

vasiyetçiden sonra fakat kabulden önce ölmesi durumunda ise Hanefîlere göre vasiyet bâtil olmaz. Çünkü onlara göre kabulün anlamı reddetmemekten ibârettir. Hanefîler dışındaki çoğunluğa göre ise lehine vasiyet yapılan, vasiyeti kabulden önce fakat vasiyetçinin ölümünden sonra vefât ederse vasiyet tasarrufu ortadan kalkar.¹¹⁰⁸

6) Lehine Vasiyet Yapılanın Vasiyetçiyi Öldürmesi

Mîras bırakanını öldüren mîrasçının mîrastan mahrum kaldığı gibi, kendisine vasiyetle mal bırakan kimseyi öldüren de vasiyet konusu olan maldan mahrum edilir. Yukarıda bu konuyu açıklamıştık. Burada mîrasçıların böyle bir vasiyeti kabul etmeleri ile etmemeleri sonucu değiştirmez. Hatta vasiyetçinin yaralandıktan sonra ölmezden önce vasiyeti kabul ve teyid etmesi de sonucu etkilemez.

7) Vasiyet Konusunun Telef Olması veya Tüketilmesi

Vasiyet konusu olan mal belirli olur ve lehine vasiyet edilenin kabulünden önce telef olursa vasiyet ortadan kalkar. Çünkü vasiyet konusunu ifâ imkânı bulunmaz. Mesela; bir kimse bir hayvanını ya da otomobilini başkasına vasiyetle bıraksa, ancak daha sonra bu hayvan veya otomobil telef olsa vasiyet ortadan kalkar. Çünkü vasiyetin konusu yok olmuştur. Yine vasiyet edilen bir evin sonradan yıkılması durumunda da, vasiyet yalnız arsası üzerinde uygulanabilir. Diğer yandan vasiyet konusu olan mal üzerinde başkası hak iddiâ etse ve davasını ispat ederek bu yeri teslim alsa artık, konu ortadan kalkacağı için vasiyet bâtil olur.

8) Vasiyetin Mîrasçı Lehine Yapılması

Yukarıda da açıkladığımız gibi, vasiyetin mîrasçılar dışında kalan birisine ve mal varlığının üçte birini aşmayacak ölçüde yapılması gerekir. Bu sınırlar aşıldığı takdirde mîrasçıların icâzeti olmadıkça vasiyet yürürlük kazanamaz. Ancak Mâlikîlere göre mîrasçılar geçerli saysa bile mîrasçı lehine yapılacak vasiyet bâtildir. Çünkü Allâh'ın elçisi "Mîrasçıya vasiyet yoktur."¹¹⁰⁹ buyurmuştur.

Vasiyetin İspatı

Vasiyetin yazılı olarak yapılması, besmele, Allâh'a hamd, Hz. Peygamber'e salât ve şehâdet kelimeleri ile başlaması ve şâhit tutulması menduptur.

¹¹⁰⁸. Zühaylî, age, VIII, 116, 117.

¹¹⁰⁹. Ebû Dâvûd, Büyû', 88; Tirmizî, Vasâyâ, 5; İbn Mâce, Vasâyâ, 6.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi vasiyet sözlü veya yazılı olarak yapılabilir. Mâlikîler buna anlaşılır bir işaretle vasiyet yapmayı da eklerler. Vasiyet, şâhit ve yazılı belge gibi şer'î ispat yolları ile sâbit olur. Hanefîlere göre vasiyeti kimin yaptığı ve kimin lehine yapıldığı kâğıt üzerine açık olarak yazılmış bulunursa böyle bir yazılı vasiyet geçerli olur. Bunun dışında mücerret yazı ile vasiyet sâbit olmaz. Ancak savaş ehli (harbî) kimsenin İslâm devlet başkasından eman (güvence) istediği yazısı ile tüccar, sarraf veya komisyoncunun defterleri müstesnâdır. Bunlar yazıldıkları şekil üzere delil olarak kabul edilir.¹¹¹⁰

Vasiyetnâmeye şâhit tutulması, bu vasiyetin şâhitlere okunması, şâhitlerin vasiyetnâme kapsamını vasiyetçiden dinlemesi yahut da vasiyetnâme vasiyetçiye okunup da kapsamını ikrar etmesi ile gerçekleşir. Çünkü sadece şahidin yazısına dayanarak şâhitliğine hükmetmek câiz değildir. Diğer yandan Hanefî ve Şâfiîlere göre diğer şekil şartlarını taşımayan mücerret yazı ile vasiyet sâbit olmaz. Çünkü burada yazı benzerliğinden yararlanarak insanları aldatma söz konusu olabilir.

Mâlikîlere göre, vasiyetnâmenin geçerli olması için vasiyetçinin kendi el yazısı ile yazılmış bulunması ve şâhit tutulması yeterli olup, vasiyetin şâhitlere okunması veya vasiyet mektubunun açılması şart değildir.¹¹¹¹

Ölüm Hastasının Yapacağı Teberrular

Ölümle sonuçlanan ağır hastalığa yakalanan ya da geçirdiği kazâ sonucunu öleceğini anlayan kimsenin yapacağı bağış veya ölümden sonrası için yapacağı tasarruflar için sınırlama getirilmiştir.

Tecrübelere göre genellikle ölüme götüren hastalık artmaksızın sürüyorsa Hanefîlere göre ölüm bir yıl ile sınırlanmıştır. Eğer hastalık giderek artıyorsa, yıllarca sürse bile bu ölüm hastalığı sayılır. Şâfiî ve Hanbelîlere göre ise hastalığın cüzzam ve taun gibi korkutucu olması ve ölümlle sonuçlanması yeterlidir.

Ölüm Hastasının Teberrularının Hükümü

1- Ölüm hastasının yapacağı bağışlar: Ölüm hastası değerinin çok altında bir bedelle bağış (muhâbât) yapar veya sadaka, vakıf ve borçtan ibra gibi bedelsiz teberrularda bulunursa, çoğunluk müçtehitlere göre bütün bunlar mal varlığının üçte birinden karşılanır. Delil şu hadistir: “Allah, vefâtınız

1110. İbnü'l-Hümâm, age, VIII, 511 vd.; el-Fetâvâ'l-Hindiyye, II, 347; İbn Âbidîn, age, III, 443.

1111. Şirbinî, age, III, 53, IV, 399; Zühaylî, age, VIII, 126, 127.

sırasında sâlih amellerinizde lehinize bir artış olmak üzere, malınızın üçte birini sizlere tasadduk etmiştir.”¹¹¹²

Diğer yandan dış görünüş bakımından hastanın vefât edeceği dikkate alınarak, böyle bir kimsenin, hastalığı sırasında yapacağı bağış, mîrasçıları bakımından vasiyet gibi olur ve üçte biri aşamaz.

2- Ölümünden sonraya yönelik teberru veya atıyyeler: Ölüm hastalığı sırasında vasiyet yoluyla yapılacak tasarruflar da üçte birle sınırlıdır. Eğer vasiyet miktârı hastanın mal varlığının üçte birini aşarsa mîrasçıların icâzeti gerekir. Aksi durumda üçte biri aşan kısım geçersiz olur. Delil şu hadistir: Adamın birisi ölümü sırasında altı tane kölesini âzâd etmişti ve bunlardan başka bir şeyi de yoktu. Mîrasçıların itirazı üzerine Allâh'ın Rasûlü köleler arasında kur'a çekerek, iki tanesini serbest bırakmış, geri kalanların ise eski statülerinde devam etmelerini bildirmiştir.¹¹¹³

Sonuç olarak mü'min ömür boyu kazandığı serveti ile ilgili olarak sağlığında yapamadığı ya da yapmaya fırsat bulamadığı hayır ve iyiliklerin ölümünden sonra yapılmasını vasiyet yoluyla sağlayabilir. Böylece mal varlığının üçte biri üzerinde ölüp gittikten sonra da hayra yönelik tasarruflarını sürdürme imkânı bulur. Mîrasçılar dışında kalan yakın hısımlardan mâlî yönden desteklemek istediği kimselerin duâsını alma yanında câmi, Kur'ân kursu, okul, hastane vb. hayır kurumlarına yapacağı bağışlarla âhîret hayatı için önemli bir yatırım yapmış olur.

فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَ مَا سَمِعَهُ فَإِنَّمَا إِثْمُهُ عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٨١﴾ فَمَنْ خَافَ مِنْ مَوْصٍ جَنَفًا أَوْ إِثْمًا فَأَصْلَحَ بَيْنَهُمْ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٨٢﴾

181- Her kim öğrendikten sonra vasiyeti değiştirirse, bunun günahı, onu değiştirenlerin boynunadır. Şüphe yok ki Allah her şeyi işitir ve bilir.

182- Her kim, vasiyet edenin bir hatâ işlemesinden veya bir günaha girmesinden endişe eder de tarafların arasını

1112. İbn Mâce, Vasâyâ, 5; A. b. Hanbel, VI, 441.

1113. Şevkânî, age, VI, 41 vd.

düzeltirse, ona bir günah yoktur. Çünkü Allah çok bağışlayan, çok merhametli olandır.

181-182. âyetler mîras bırakanın vasiyetini uygulayacak olan kişi veya kuruluşla ilgilidir. Uygulayıcı, vasiyette Kur'ân ve sünnete aykırı hükümler tespit ederse, bu hatâ ve haksızlığın önlenmesi için, mîrasçıları uyarma hak ve yetkisine sahiptir. Böyle bir uyarı ile vasiyeti değiştirmekte bir sakınca bulunmaz. Mîrasçı lehine yapılan ve mûrisin mal varlığının üçte birini aşan vasiyetin meşrû sınırlar içinde uygulanmasını sağlamak gibi. Âyette, vasiyetnâmenin bu şekilde revize edilerek Kur'ân ve sünnet hükümlerine uygun hâle getirilmesinde bir sakınca bulunmadığı, Cenâb-ı Hakk'ın çok bağışlayıcı ve çok merhametli olduğu belirtilir. Burada hem vasiyeti İslâm'a aykırı şekilde yapan hem de onu düzelten kişi veya kamu kuruluşu için bir günah olmadığına işaret edilir.

Allah Teâlâ'nın bütün günahları bağışlayan ve çok merhamet eden olduğunu bildiren pek çok âyet vardır, bâzıları şunlardır: **“(Hac'da) insanların akıp geldikleri yerden siz de akıp gelin ve Allah'tan bağışlanmanızı dileyin. Çünkü Allah, çok bağışlayan, çok merhametli olandır.”**¹¹¹⁴

“Kadınlarına yaklaşmamaya yemin edenler (îlâ yapanlar) için dört ay beklemek vardır. Eğer bu süre içinde yeminlerinden dönerlerse, şüphesiz ki Allah çok bağışlayan, çok merhametli olandır.”¹¹¹⁵

“Bugün size dininizi kemâle erdirdim, üzerinizdeki nîmetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı seçtim. Kim gönülden günaha yönelmemek üzere açlık hâlinde dara düşerse (haram etlerden yiyebilir). Şüphesiz ki Allah çok bağışlayan, çok merhametli olandır.”¹¹¹⁶

“İçinizden her kim bilmeyerek bir kötülük yapar, sonra ardından tevbe eder ve gidişini düzeltirse, bilsin ki Allah çok bağışlayan, çok merhamet edendir.”¹¹¹⁷

1114. Bakara, 2/199.

1115. Bakar, 2/226.

1116. Mâide, 5/3.

1117. En'âm, 6/54.

﴿ BÂB 23 ﴾

ORUÇ, ALLÂH'IN KULA YAKINLIĞI, İTİKÂF, RÜŞVET YASAĞI

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٨٣﴾ أَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ ۖ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ ۗ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ ۖ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ ۗ وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٨٤﴾ شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ ۚ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ ۖ وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ ۗ يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ ۖ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَى مَا هَدَيْكُم وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٨٥﴾ وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ ۖ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ ۖ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ ﴿١٨٦﴾ أَحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَى نِسَائِكُمْ ۚ هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ ۗ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ أَنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ ۚ فَالَّذِينَ بَاسِرُوهُنَّ وَأَبْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ ۖ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمْ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ۖ ثُمَّ أَتُمُوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ ۚ وَلَا تُبَاسِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ ۚ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَقْرُبُوهَا ۚ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿١٨٧﴾

وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ لِنَأْكُلُوا
فَرِيقًا مِّنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٨٨﴾

183- Ey î mân edenler! Oruç sizden öncekilere farz kılındığı gibi size de farz kılındı. Umulur ki korunursunuz.

184- Sayılı günlerde olmak üzere (farz kılındı). Sizden her kim hasta olur veya yolculukta bulunursa, tutamadığı günler sayısınca, diğer günlerde tutar. Orucu tutmakta zorlananlara ise, bir yoksulu doyuracak kadar bir fidye gerekir. Her kim de hayrına fidyeyi artırırsa, bu kendisi için daha hayırlıdır. Bununla birlikte eğer bilerseniz, oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır.

185- O Ramazan ayı ki Kur'ân onda indirilmiştir. İnsanlara yol gösterici, doğrunun ve doğruyu eğriden ayırmanın açık delilleri ondadır. Sizden her kim bu aya yetişirse, onda oruç tutsun. Kim de hasta olur veya yolculukta bulunursa, tutamadığı günler sayısınca diğer günlerde kazâ etsin. Allah sizin için kolaylık diler, zorluk dilemez. Sayıyı tamamlamanızı, size doğru yolu gösterdiğinden dolayı tekbir getirip Allâh'ı yüceltmenizi ister. Umulur ki şükredersiniz!

186- Kullarım sana Beni sorduklarında, şüphesiz ki Ben çok yakınım. Bana duâ edince, duâ edenin duâsına karşılık veririm. O hâlde onlar da Benim davetime uysunlar ve Bana inansınlar ki, doğru yolu bulabilsinler!

187- Oruç gecesi kadınlarınıza yaklaşmanız size helâl kılındı. Onlar, sizin için bir örtü, siz de onlar için bir örtü durumundasınız. Allah nefsinize güvenemeyeceğinizi bildiği için müracaatınızı kabul edip, sizi bağışladı. Artık onlarla cinsel ilişkide bulunun ve Allâh'ın sizin için yazdığını isteyin. Fecrin siyah ipliği beyaz iplikten sizce ayırt edilinceye kadar yiyin için; sonra da geceye kadar orucu tamamlayın! Bununla birlikte, siz mescidlerde itikâf hâlinde iken kadınlarınıza yaklaşmayın. Bunlar, Allâh'ın belirlediği sınırlardır, sakın bu

sınırlara yaklaşmayın! İşte Allah sakınıp korunsunlar diye âyetlerini insanlara böylece açıklıyor!

188- Aranızda mallarınızı bâtil yollarla yemeyin ve insanların mallarından bir bölümünü, bile bile günaha girerek yemek için, hâkimlere rüşvet olarak vermeyin!

183-184. âyetlerde, orucun daha önceki ümmetlere farz kılındığı gibi İslâm ümmetine de belirli günlerde farz kılındığı, ancak o günlerde hasta olan veya yolculukta bulunanların bunu gün sayısınca Ramazan ayı dışında tutabileceği, oruca güç yetiremeyecek ve daha sonra kazâ da edemeyecek durumda olanların ise, fideye vermelerinin yeterli olacağı belirtilmiştir.

ORUCUN TARİHÇESİ

Hız. Peygamber Medîne'ye hicret edince, her ay üç gün ve bir de aşûre günü oruç tutulmasını emretmişti. Ramazan orucu, hicretten bir buçuk yıl sonra, Şaban ayının onunda farz kılınmıştır. Bundan sonra, mü'minler Ramazan ayı dışında da -Recep ve Şaban aylarında olduğu gibi- fazla oruca teşvik edilmekle birlikte, bu fazla oruçlar mendub olarak kaldı.¹¹¹⁸

Bir rivâyette Ramazan orucu Yahudilere ve Hristiyanlara da farz kılınmıştı. Yahudiler bunu terk ederek, yılda bir güne indirdiler. Yahudilerde en önemli oruç, kefare orucu olup, Yahudi ay takviminin 10. günü tutulur. Bir gün önce güneş batımından yaklaşık yarım saat önce başlar ve ertesi gün, güneş battıktan yaklaşık 45 dakika sonraya kadar devam eder. 25 saati aşan bu süre içinde yeme, içme, cinsel ilişkide bulunma, yıkanma ve her türlü temizlik yapma, yağlanma ve ayakkabı dahil deriden yapılmış bir şey giyme haramdır. Bu oruç hasta ve düşkün olmayan, yükümlülük çağına gelmiş bütün Yahudilere farzdır.¹¹¹⁹

Yahudilikte birinci sürgün (MÖ 586) sonrası dönemde ihdas edilmiş, yine Eski Ahid kökenli olan oruçlar şunlardır: a) Dokuzuncu Ağustos orucu: Gerçekte bir mâtem orucu olan bu oruç, Kudüs Süleyman Mâbedi'nin birincisi MÖ 586 ve ikincisi MS 70 yıllarında olmak üzere iki defa yıkılmasını hatırlamak amacıyla tutulur. b) Dördüncü ay orucu (17 Temmuz): Bu oruç, Kudüs'ün Bâbillilerin eline geçişi dolayısıyla tutulur. Daha sonra buna

¹¹¹⁸. Bk. Buhârî, Tefsîr, 1/24.

¹¹¹⁹. Tevrat, Levililer, 16/29-31, 23/27-32; Mişna, 8/1.

Kudüs'ün Romalılar tarafından ele geçirilmesi ve benzeri felâketler de eklenmiştir.¹¹²⁰ c) Onuncu ay orucu: Kudüs'ün Bâbil Kralı Buhtunnasır tarafından kuşatılmasını hatırlamak için tutulur.¹¹²¹ d) Yedinci ay orucu: Birinci sürgün sırasında Kudüs'te kalan Yahudilerin lideri durumundaki Yahuda Vâlisi Gedelya'nın hâtırasına tutulur.¹¹²² Bu son üç çeşit oruçla, bir sıkıntıyı gidermek için tutulan adak oruçlarında süre gün doğumundan gün batımına kadardır.¹¹²³

Hristiyanlıkta, Yeni Ahid'de Hz. Îsâ'nın ve Havârîlerin oruç tuttuklarından söz edilir.¹¹²⁴ Günümüz Hristiyan dünyasında başlıca iki çeşit oruç vardır. a) Şükran orucu: Her hafta pazar günü icrâ edilen Evharistiya töreninden önce alkollü içki içmemek şeklinde edâ edilir. Katoliklere ve Ortodokslara göre bu oruç cumartesi günü akşamdan veya akşam yemeğinden sonra başlar, törenin tamamlanması ile sona erer. b) Kiliseye bağlılık oruçları: Anglikan kilisesi dışında uygulanan bu oruç, Hz. Îsâ'nın çölde 40 gün süreyle tuttuğu orucun hâtırasını yaşatmak üzere IV. yüzyılda başlatılan ve Paskalya öncesi tutulan 40 günlük oruçtur.

Bu oruç, çok sıcak olan bir yılda kilise adamlarının görüş birliği ile bahar mevsimine alınmış, bu değişikliğe kefâret olmak üzere 10 gün, hastalanan hükümdarlarının iyileşmesi veya salgın hastalığın önlenmesi için de 10 gün eklenerek, gün sayısı 50'ye çıkarılmış ve adına da “perhiz” denilmiştir.

RAMAZAN AYI VE ORUÇ

Kur'ân, ilk olarak bu aydaki Kadir gecesinde topluca dünya semasına indirilmiş ve o gecede, Alak sûresinin ilk âyetleri indirilmeye başlanmıştır. Ramazan orucu, Kur'ân'ın indirilişini bir çeşit kutlama, vahyin gelişini melek yaşamına benzer şekilde karşılama anlamına gelir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Biz, onu (Kur'ân'ı) Kadir gecesinde indirdik. Kadir gecesinin ne olduğunu sen bilir misin? Kadir gecesini, bin aydan daha hayırlıdır! Melekler ve Ruh, o gecede Rab'lerinin izniyle, her bir iş için iner de inerler. O gece, tanyeri ağırincaya kadar bir esenliktir.”**¹¹²⁵

1120. Zekerya, 8/19.

1121. Hezekiyel, 24/1 vd.

1122. II. Krallar, 25/25.

1123. Ali İhsan Yiğit, TDVİ Ansik. “Oruç” mad.

1124. Matta, 6/16; Resullerin İşleri, 13-2; 14/23.

1125. Kadir, 97/1-5.

“Biz, onu (Kur'ân'ı) mübârek bir gecede indirdik. Şüphe yok ki Biz uyarmaktayız. Her hikmetli iş, tarafımızdan bir buyrukla o gecede ayırt edilir. Gerçekten Biz, Rabbinden bir rahmet olarak peygamberler göndermekteyiz. Şüphesiz ki O, her şeyi işiten ve bilendir.”¹¹²⁶

Çoğunluk müfessirler bu âyetteki “mübârek gece”den kastedilenin “Kadir gecesi” olduğunu söylerken, İkrime ile bir grup bilgin Şaban ayının 15. gecesi olan “Berat gecesi” olduğunu söylemiştir. Bu son görüş sahiplerine göre, Kur'ân Berat gecesinde Levh-i Mahfûz'dan topluca dünya semasına indirilmiş ve Ramazan'daki Kadir gecesinde de parça parça indirilmeye başlanarak, bu iniş 23 yılda tamamlanmıştır. Nitekim İbn-i Abbâs bununla ilgili bir soruya şu cevabı vermiştir: “Kur'ân toptan Levh-i Mahfûz'dan Beyt-i ma'mûr'a indirilmiştir ki, o dünya semasındadır. Sonra onun arkasından, olayların çeşitlerine göre, durumdan duruma nâzil olmuştur.”¹¹²⁷

İlgili hadislerde şöyle buyrulur: “İslâm beş esas üzerine kurulmuştur: a) Allah'tan başka ilâh bulunmadığına ve Muhammed'in, O'nun kulu ve elçisi olduğuna inanmak, b) Namaz kılmak, c) Zekât vermek, d) Ramazan orucunu tutmak, e) Gücü yetenlerin hac yapması.”¹¹²⁸

“Oruç, ateşten koruyan bir kalkandır.”¹¹²⁹ “Oruç Benim içindir, Onun mükâfatını da ancak Ben veririm.”¹¹³⁰ “Bir kimse, inanarak ve mükâfatını Allah'tan bekleyerek Ramazan'da oruç tutarsa, onun geçmiş günahları bağışlanır.”¹¹³¹

Orucun vakti, ikinci fecrin yani tan yerinin ağarmaya başlamasından, güneşin batmasına kadar olan süredir. Ramazan orucu hava açık olunca hilâli görmekle, bulutlu olunca ise Şaban ayını otuz güne tamamlamakla farz olur. Çünkü **“Sizden kim Ramazan ayına erişirse oruç tutsun.”**¹¹³², **“Hilâlin çeşitli şekillere girmesi insanlar ve hac ibadeti için vakit ölçüleridir.”**¹¹³³ âyetleri, orucun farz olması için bu ayın girmiş olmasını gerekli kılar.

1126. Duhân, 44/3-6.

1127. Râzî, Tefsir, XXVII, 240; Âlûsî, Rûhu'l-meânî, XIII, I/111; Kurtubî, Câmi', XVI, 126; Elmalılı, Duhân, 44/3.

1128. Buhârî, İman, 1, 2; Müslim, İman, 19-22; Tirmizî, İman, 3; Nesâî, İman, 13.

1129. Buhârî, Savm, 2; Nesâî, Sıyâm, 43; İbn Mâce, Sıyâm, 1.

1130. Buhârî, Savm, 9; Müslim, Sıyâm, 160, 162; Nesâî, Sıyâm, 41.

1131. Beyhakî, es-Sünenu'l-Kübrâ, IV, 201, 202.

1132. Bakara, 2/185.

1133. Bakara, 2/189.

Hadiste şöyle buyrulur: “*Hilâli görünce oruç tutunuz, Şevval hilâlini görünce de iftar edip bayram yapınız. Sizinle hilâlin arasına bulut veya sis girerse, Şaban ayını otuza tamamlayın.*”¹¹³⁴

Günümüzde, kameri ayların başlangıç ve bitişlerinin astronomik hesaplarla belirlenmesi veya bulut, sis vb. engelleri tanımayan teknik âletlerle gözetlenmesi durumunda, Ramazan’ın başlangıcı, güneş battıktan sonra hilâlin batı ufkunda ufuk çizgisinin üzerinde kalması esasına dayanır. Hâlbuki hilâl çıplak gözle gözetlendiğinde, güneşin hemen arkasından 15-20 dakika içinde batarsa, güneş ışıklarının içinde kaybolur ve çıplak gözle görülemez. Bir gün sonra hilâl yaklaşık 49 dakika kadar geç batacağı için, bir önceki günden olan fazla dakikalar da bu süreye ek olarak yansır. Buna göre; ufuk çizgisi hesâbı yapan astronomi uzmanı ile çıplak gözle gözetleme yapan arasında gün farkı ortaya çıkabilir. İşte oruç ve bayram korusunda İslâm ülkeleri arasındaki gün farkı buradan kaynaklanmaktadır. Bunun çözümü için ortalama bir yol izlenerek ayın ufuk çizgisinin üstünde gözle görülebilir bir noktada bulunması prensibi esas alınabilir.

Oruç; Farz, Vâcip ve Sünnet Olmak Üzere Üçe Ayrılır

a) Farz oruç: Ramazan orucu ile kazâ ve kefâret oruçları bu niteliktedir.

b) Vâcip oruç: Adak orucu bu niteliktedir.

c) Sünnet ve nâfile oruçlar: İlk iki çeşide girmeyen ve fazla ecir kazanmak için çeşitli vesilelerle tutulan oruçlar bu gruba girer. Diğer yandan, Ramazan Bayramı’nın birinci günü ile Kurban Bayramı’nın ilk dört gününde oruç tutmak harama yakın mekruh sayıldığı gibi, yalnız cuma veya tek aşûre günü yahut hiç iftar etmeyip iki-üç gün üst üste oruç tutmak tenzihen (helâle yakın) mekruh sayılmıştır.

Ramazan orucu; akıllı, ergen, sağlıklı olan ve yolcu bulunmayan inanların üzerine farzdır. Hasta veya yolcu olan oruç tutmayarak sonradan gün sayısınca kazâ eder. Çok yaşlılığı veya ölüme götüren hastalığı yüzünden oruç tutmaya güç yetiremeyecek olanın, her gün için bir yoksul doyumuna kadar fidye vermesi gerekir.¹¹³⁵ Enes b. Mâlik’in yüz yaşını geçtiği bir dönemde oruç tutmayıp fidye verdiği nakledilmiştir.

¹¹³⁴. Bk. Buhârî, Savm, 5, 11; Müslim, Sıyâm, 4, 7, 8, 17-20; Nesâî, Sıyâm, 8-11; Tirmizî, Savm, 5.

¹¹³⁵. Bk. Buhârî, Tefsîr’ul-Kur’ân, Bakara, 25; İbn’ul-Hümâm, Feth, II, 276; Elmalılı, age, Azim Bas-kısı, I, 515 vd.

Gebe ve emzikli kadınların kendilerine veya çocuklarına bir zarar gelmesinden korkmaları hâlinde Ramazan günü oruç tutmayıp daha sonra kazâ etmeleri câiz görülmüştür. Bu konuda yolcu ve hastaya kıyas yapıldığı gibi, Hz. Peygamber'in şu hadisi de delil alınmıştır: *"Allah Teâlâ yolcu-dan orucu ve namazın yarısını kaldırmıştır, gebe kadınla, emzikli kadından da orucu kaldırmıştır."*¹¹³⁶

İmam Şâfiî'ye göre, gebe ve emzikli kadınlar kendi durumlarıyla değil, çocukların telef olmasından korkarak oruçlarını yedikleri zaman "tâkat getiremeyenler" hükmüne yani çok yaşlı hükmüne dahil olur ve tutamadıkları Ramazan orucuna her gün için bir fidye verirler.

Hanefilere göre ise bunlar, yaşlılara kıyas edilemez, hasta hükmüne tâbidirler. Gerek kendileri, gerek çocukları korkusuyla oruçlarını yerlerse, hasta gibi yalnız kazâ lâzım gelir. Kefâret ve fidye vâcip olmaz. Çünkü fidye, misli akılla belirlenemeyen bir bedeldir. Çok yaşlı kimsenin oruç yerine fidye vermesi, yukarıdaki ilgili hadisle kıyasa aykırı olarak sâbit olduğundan, kendisine başka bir şey kıyas edilemez.¹¹³⁷

Başlanmış Ramazan orucunu bir özürlü olmaksızın, yemek, içmek veya cinsel ilişkide bulunmak sûretiyle kasten bozan kimseye bir gün kazâ yanında ayrıca kefâret cezâsı gerekir. Kur'ân'da doğrudan oruç kefâretinden söz eden bir âyet yoktur. Ancak Hz. Peygamber; *"Kim Ramazan ayında kasten orucunu bozarsa, onun üzerine zihar yapan kimseye gereken şey (kefâret) vardır."* buyurmuştur.¹¹³⁸ Zihar, karısını annesi gibi bir yakın hısmına benzetme yoluyla yapılan bir boşama türü idi. İslâm, Mücâdele sûresinin ilk dört âyeti ile bu konuyu düzenledi ve bu yola başvuran koca için, şu cezâlar öngörüldü: a) Köle âzâdı, buna imkân bulamazsa, b) İki ay peş peşe oruç tutmak, buna da gücü yetmezse, c) Altmış yoksulu doyurmak. Bu konuda orucunu bilerek bozan karı-koca Allâh'ın Rasûlü'ne gelerek hükmünü sormuş, yukarıda belirtilen kefâretin hiçbirisine güç yetiremeyeceklerini söyleyince, kendilerine Hz. Peygamber tarafından altmış yoksula dağıtılacak hurma verilmiştir. Ancak bu kimselerin, mahallelerinde kendilerinden yoksul kimse olmadığını söylemeleri üzerine de, Allâh'ın Rasûlü, bunları evlerine götürüp âfiyetle yemelerini bildirmiştir.¹¹³⁹

1136. Nesâî, Sıyâm, 50, 51, 62; İbn Mâce, Sıyâm, 50.

1137. Elmalılı, Hak Dini Kur'ân Dili, Azim baskısı, I, 527.

1138. İbnu'l-Hümâm, Feth, II, 70.

1139. Buhârî, Savm, 30, Hibe, 20, Nafakât, 13, Keffârât, 2-4; Müslim, Sıyâm, 81; Ebû Dâvûd, Tahâre, 123, Savm, 37; Tirmizî, Savm, 28.

شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَى
وَالْفُرْقَانِ فَمَن شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ ۖ وَمَن كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى
سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ ۗ يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ
وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَىٰ مَا هَدَيْكُم وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٨٥﴾

185- O Ramazan ayı ki Kur’ân onda indirilmiştir. İnsanlara yol gösterici, doğrunun ve doğruyu eğriden ayırmanın açık delilleri ondadır. Sizden her kim bu aya yetişirse, onda oruç tutsun. Kim de hasta olur veya yolculukta bulunursa, tutamadığı günler sayısınca diğer günlerde kazâ etsin. Allah sizin için kolaylık diler, zorluk dilemez. Sayıyı tamamlamanızı, size doğru yolu gösterdiğinden dolayı tekbir getirip Allâh’ı yüceltmenizi ister. Umulur ki şükredersiniz!

185. âyette Kur’ân-ı Kerîm’in indirilmeye başlandığı ayın Ramazan ayı olduğu belirtilir. **“Biz Kur’ân’ı Kadir gecesinde indirdik.”**¹¹⁴⁰, **“Biz, onu mübârek bir gecede indirdik.”**¹¹⁴¹ Bu sebeple Ramazan ayına yetişen mü’minlerin onu oruçla geçirmesi istenir. Hasta ve yolcular için oruç tutmayıp, başka günlerde kazâ etme ruhsatı tekrarlanır. Bu konularda Allâh’ın kula kolay gelecek olanı kastettiğine de vurgu yapılır. Ancak aylık oruç sayısının tamamlanması ve Allâh’ın adının yüceltilmesi (tekbir) de istenir. Hz. Peygamber hicretin 8. yılı (M 630) Ramazan ayında Mekke’nin fethi için yola çıkmıştı. Bir süre yol aldıktan sonra su istemiş ve herkesin göreceği şekilde suyu içmişti. Onu gören müslümanlar da oruçlarını bozdular. Allâh’ın Rasûlü Mekke’ye ulaşincaya kadar oruç tutmadı.¹¹⁴²

Câbir b. Abdullah ؓ’ten rivâyete göre, Allâh’ın Rasûlü bir yolculuk sırasında, sıcaktan ve güneşten bunalan birisine yardım edilmeye çalışıldığını gördü. Oruçlu olduğu söylenince, **“Yolculukta oruç tutmanız iyilik (birr) değildir. Allâh’ın verdiği kolaylıktan yararlanmaya bakın.”** buyurmuştur.¹¹⁴³ Bununla birlikte Hamza b. Amr el-Eslemî’nin yolculukta orucun durumunu sorması üzerine de, **“Bu bir ruhsattır, bunu kim alırsa iyi bir iş yapmış**

1140. Kadir, 97/1.

1141. Duhân, 44/3.

1142. Buhârî, Savm, 34, 38.

1143. Müslim, Sıyâm, 92; Nesâî, 47.

olur, yolculukta oruç tutmak isteyene de bir günah yoktur.” buyurmuştur.¹¹⁴⁴ Bu konuda şu âyetler de hatırlanmalıdır: **“Allah size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez.”**¹¹⁴⁵ **“Allah size dinde bir güçlük yükledi.”**¹¹⁴⁶

Yine bir önceki 184. âyette oruca güç yetiremeyecek ve kazâ da edemeyecek durumda olanlar için getirilen her gün için bir fakir doyumu kadar fidye uygulaması da bir kolaylıktır. Yaşlılık, tedavi edilemeyen şeker ve kanser gibi hastalığa tutulanlar bu ruhsatlardan yararlanır.

Bu âyette tamamlanan Ramazan orucunun ardından bayram gününe ve o günlerde getirilecek tekbirlere de dikkat çekilir. Hanefî mezhebinde tercih edilen görüşe göre, bayram günlerinde getirilecek tekbirlerin hiçbiri vâcip değildir. Bayram (Şevval) hilâlini görünce gizlice genel anlamıyla tekbir getirmek müstehaptır. Hz. Peygamber'den ve ilk asır müslümanlarından rivâyet edildiği için bayramlarda namazgâha giderken ise tekbir getirmek sünnettir. Ancak bu tekbirin Ramazan Bayramı'nda gizlice, Kurban Bayramı'nda ise açıktan alınması müstehaptır. Âyetteki tekbir mutlak olduğu için bütün bunları kapsamına alırsa da hepsinin vâcip olduğunu ifâde etmez. Sonuç olarak bayramın gelişi ile mutlak bir tekbirin vâcip olduğunu ifâde ederse, o da bayram namazı ve ondaki tekbirler olabilir. Şu hâlde mânânın özü: “Ramazan'ı tamamlayıp, tekbir alarak bayram namazını kılınız.” demek olur. Âyetin sonundaki “Umulur ki şükredersiniz.” ifâdesi de bayram sevincini ve bayramın bir şükür anlayışı içinde kutlanması husûsuna işaret eder.¹¹⁴⁷

وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ ۖ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ
فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ ﴿١٨٦﴾

186- Kullarım sana Beni sorduklarında, şüphesiz ki Ben çok yakınım. Bana duâ edince, duâ edenin duâsına karşılık veririm. O hâlde onlar da Benim davetime uysunlar ve Bana inansınlar ki, doğru yolu bulabilsinler!

186. âyet; bir arâbinin “Rabbimiz bize yakınsa, sessiz, uzakta ise yüksek sesle duâ edelim.” diye sorması, kimi sahâbelerin de “Rabbimiz nerededir?” diye sormaları üzerine inmiştir.

1144. Buhârî, Savm, 33; Müslim, Sıyâm, 107.

1145. Mâide, 5/6.

1146. Hac, 22/78.

1147. Elmalılı, age, I, 544.

DUÂ ÂDÂBÎ

Duâ mü'minin Rabbinden istekte bulunmasıdır. Duâ ile ilgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Rabbiniz şöyle buyurdu: Bana duâ edin, duânızı kabul edeyim.”**¹¹⁴⁸ **“Rabbinize yalvararak ve gizlice duâ edin. Çünkü O, aşırı gidenleri sevmez.”**¹¹⁴⁹ **“De ki: Duânız olmasa Rabbim ne diye size değer versin?”**¹¹⁵⁰ **“Hiç değilse darlık verdiğimiz zamanda yalvarmaları gerekmez miydi? Fakat kalpleri katılaştı ve şeytan da yapmakta olduklarını kendilerine güzel gösterdi.”**¹¹⁵¹ Bunların sonuncusu gösteriyor ki Allah, özellikle darlık zamanında duâ edip istemeyenlere gazap eder.¹¹⁵²

Hadiste şöyle buyurulmuştur: **“Allah’tan bir şey isteyen kimse, meşrû istekte bulunmuş ve akrabası ile de ilişkisini kesmemişse, Allah onun dileğini mutlaka yerine getirir veya bir kötülüğü kendisinden uzaklaştırır.”**¹¹⁵³

Ebû Mûsâ el-Eş’arî’den rivâyete göre, bir gazvede bir kısım sahâbeler seslerini yükselterek tekbir ve tehlil getiriyorlardı. Allâh’ın Rasûlü; **“Siz ne sağıra, ne de yanınızda olmayan birisine duâ etmiyorsunuz. Her şeyi işiten ve gören Allâh’a duâ ediyorsunuz. Ey Abdullah bin Kays! Sana cennet hazinelerinden bir cümle öğreteyim mi? Bu, şu cümledir: Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh (Bütün güç ve kuvvet ancak Allâh’a âittir).”**¹¹⁵⁴ Yüce Allâh’ın her yerde hazır olduğu Kur’ân’da şöyle dile getirilir: **“Biz, o insana şah damarından daha yakınız.”**¹¹⁵⁵ **“Nerede olursanız olun, O sizinle beraberdir. Allah yaptıklarınızı görendir.”**¹¹⁵⁶

Ashâb-ı kirâm, Hz. Peygamber’e kader meselesini sormuştu: **“Ey Allâh’ın Rasûlü! Bizim amellerimiz bitirilmiş bir şey midir, yoksa yeni başlayan bir iş midir?”** demişler. **“Bitirilmiş bir şeydir.”** buyrulunca, **“O zaman amelin anlamı nedir?”** sorusunu sormuşlardı. Bunun üzerine, **“Çalışınız, herkes kendisi için yaratılmış olan şeye kolaylıkla ulaşır.”** buyurulmuştur.¹¹⁵⁷ Hadis,

1148. Mü'min, 40/60.

1149. A'râf, 7/55.

1150. Furkan, 25/77.

1151. En'âm, 6/43.

1152. Elmalılı, age, II, 9, 10.

1153. Tirmizî, Deavât, 115; Ahmed bin Hanbel, Müsned, III, 18.

1154. Bk. Buhârî, Cihâd, 131, Megâzî, 38, Deavât, 50; Ebû Dâvûd, Vitir, 26; Ahmed bin Hanbel, IV, 402.

1155. Kâf, 50/16.

1156. Hadîd, 57/4.

1157. Buhârî, Kader, 4, Tefsir, 92/3, 5, 7; Tirmizî, Tefsir, 12/3.

hem kaderin önceye âit olarak geçtiğini, hem de kolaylığa kavuşmuş olmak için çalışıp amel etmenin gerekliliğini gösterir.

Hz. Peygamber'in ömür boyu cennete girmeye sebep olan amelleri işleyip sonunda cennete bir arşın kalmışken cehenneme götüren amelin, sonucu değiştirebildiğini; ömür boyu, cehenneme götürecektir amelleri işleyip, sonunda cennete götüren bir amel yüzünden cennete girilebileceğini ve bunun anne karnında yazılan bir program nedeniyle böyle olduğunu belirtmesi üzerine bir sahâbi; kader programımız yazıldığına göre amel etmemize ne gerek var? diye sorunca, Allah elçisi:

“Amel edin! Herkese imkân verilmiştir. Cennet ehline (programı saâid yazılanlar) cennet ehlinin ameli kolaylaştırılır. Cehennem ehline (şakî yazılanlar) ise cehennem ehlinin ameli kolaylaştırılır.” buyurmuş, sonra şu âyetleri okumuştur: **“Kim Allah yolunda harcar ve O’ndan korkar, Ve en güzel olan ‘İslâm’ inancını tasdik ederse, Biz onu en kolay olana muvaffak kılacağız. Fakat kim de cimrilik eder ve Allâh’a ihtiyâcı olmadığını iddiâ eder ve en güzel olan ‘İslâm’ akîdesini yalanlarsa, Biz, onu en zor olana sürükleriz.”**¹¹⁵⁸

Duâdan kastedilen kulluk göstermek, tevâzu ve alçak gönüllülük arz ederek müracaatta bulunmaktır. Maksat bu olunca, kazâ ve kaderine rıza ile birlikte Allâh’a duâ etmek, insanlık hissesini tercih değil, Allâh’ın kudretine her şeyden çok saygı duymaktır. Bu da en büyük makamdır. Cebrâil عليه السلام’ın ve Hz. İbrahim’in zikredilen sözleri de yerine göre duânın en belîğ olanıdır. İstenenin açıkça ifâde edilmesi, duânın zarûretlerinden değildir.

Zaman olur ki edep ve yerini bilen huzur ehli için hâl, sözden daha belîğ olur. “Yâ Rab, şu anda huzûrundayım, durumum senin tarafından bilinmektedir.” demek, söyleyenin durumuna, kalbinin ihlâs ve doğruluk derecesine göre, en belâgatli duâlardan daha belâgatli olur. Bu bakımdan ikram sahibi ve çok cömert olan Allâh’a karşı hamd ve övgü arz etmek, duâyı da içine alır. Bu yüzden, *“Duânın en fazîletlisi, el-Hamdü lillâh yani Allâh’a hamd olsun, demektir.”*¹¹⁵⁹ buyurulmuştur.

1158. Leyl, 92/5-10. Bk. Buhârî, Kader, 4, Bed’ü'l-Halk, 6; Müslim, Kader, 1, 6-8.

1159. İbn Mâce Edeb, 55.

أَحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفْتُ إِلَى نِسَائِكُمْ ۖ هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ
 لَهُنَّ ۗ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ أَنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ ۚ
 فَالْآنَ بَاشِرُوهُنَّ وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ ۚ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَبَيِّنَ
 لَكُمْ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ۚ ثُمَّ أَتِمُّوا الصِّيَامَ
 إِلَى الْآيِلِ ۚ وَلَا تَبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ ۚ فِي الْمَسَاجِدِ ۚ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ
 فَلَا تَقْرُبُوهَا ۚ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿١٨٧﴾

187- Oruç gecesi kadınlarınıza yaklaşmanız size helâl kılındı. Onlar, sizin için bir örtü, siz de onlar için bir örtü durumundasınız. Allah nefsinize güvenemeyeceğinizi bildiği için müracaatınızı kabul edip, sizi bağışladı. Artık onlarla cinsel ilişkide bulunun ve Allâh'ın sizin için yazdığını isteyin. Fecrin siyah ipliği beyaz iplikten sizce ayırt edilinceye kadar yiyin için; sonra da geceye kadar orucu tamamlayın! Bununla birlikte, siz mescidlerde itikâf hâlinde iken kadınlarınıza yaklaşmayın. Bunlar, Allâh'ın belirlediği sınırlardır, sakın bu sınırlara yaklaşmayın! İşte Allah sakınıp korunsunlar diye âyetlerini insanlara böylece açıklıyor!

187. âyette, Ramazan geceleri, orucun başlangıç ve bitiş zamanı ile itikâf konusu yer alır. Önceleri, Ramazan ayında oruçlu olan kimse, iftar ettikten sonra uyumamak ve yatsı namazını kılmamak şartıyla gece yiyip içebilirdi. Ama iftardan sonra uyur veya yatsı namazını kılmış bulunursa, artık yiyip içemez ve cinsel ilişkide bulunamazdı. Kimi müslümanlar, yorgunluk yüzünden gece bir şey yemeden uyur, ertesi gün akşama kadar aç kalır ve çok yorgun düşerlerdi.

Ensâr'dan bir adam, gündüz akşama kadar hurma toplamış, yorgun olarak eve geldiğinde, yemeğin hazır olmadığını görerek uyumuş, uyandığında ise geç olduğu için artık yiyip içmenin haram olduğunu düşünerek, hâlsiz bir şekilde Allah elçisinin yanına gelmişti. Hz. Peygamber ﷺ bu sahâbenin şikâyetini dinlerken, orada hazır bulunan Hz. Ömer de Ramazan gecelerinde karşılaşılan başka bir sıkıntıdan söz etti ve yatsı namazını kıldıktan

sonra eşine yaklaştığını bildirerek, özür diledi. Başka sahabilerin de benzer şikâyetleri olmuştu. Bunun üzerine yukarıdaki âyet inmiştir. Böylece âyette, orucun sabah ikinci fecirle başlayıp, akşam güneşin batışı ile sona erdiği, gece kısmında yeme içme ve eşyle birlikte olmanın serbest kılındığı, daha önce olanların affedildiği, sadece Ramazan gecelerinde itikâfta bulunanların eşlerinden ayrı durmaları bildirildi.¹¹⁶⁰

Hız. Peygamber âyetteki siyah ipliği “gecenin karanlığı”, beyaz ipliği ise “gündüzün beyazlığı” olarak açıklamıştır.¹¹⁶¹ Hız. Peygamber döneminde, Ramazan geceleri sahur vakti olunca Bilâl ؓ ezan okur, uyuyanları uyarır, uyanık olanları sahur yemeği için uyarırdı, doğu ufku yaygın olarak aydınlanınca da (ikinci fecir) Abdullah bin Ümmi Mektûm ؓ sabah namazı ezanını okur, yeme-içme sona erdirilir ve sabah namazları kılınırdı. Abdullah ؓ, gözleri görmeyen bir sahâbe idi, doğu ufkunu gözlemleyen başka birisi onu uyarır, böylece bir bakıma her sabah gözleme dayalı olarak, ikinci ezanla imsak vaktinin girdiği ilan edilmiş olurdu.¹¹⁶² Saatin icâd edilmediği bir dönemde, bütün namaz vakitleri ile orucun başlangıç ve bitiş vakitlerinin gözleme dayalı olarak yapılması doğaldır.

Günümüzde, deniz ufkunda veya dağların olmadığı düz bir alanda doğu ufku gözetlenip, güneşin doğacağı yerde önce yanları karanlık ortası yukarıya doğru aydınlık görülür. Bir süre sonra bu dik aydınlık alan kaybolup yanlara doğru doğu ufku geniş bir şekilde aydınlanır. İşte ilk dik aydınlığa “feci-kazib”, ikinciye ise “feci-sâdık” denir. İmsak vakti feci-sâdık denen bu ikinci yaygın aydınlık süreci ile başlar. Sözüünü ettiğimiz bu gözlemler yetkili kişi ve makamlarca yapılarak takvimlere yazıldığı zaman, toplumun bununla amel etmesi gerekir.

Âyette sahur yapmaya teşvik vardır. Hadiste şöyle buyurulmuştur: “Sahur yapınız. Çünkü sahurda bereket vardır.”¹¹⁶³ “Bizim orucumuzu ehl-i kitabın orucundan ayıran en önemli fark, sahur yemeğidir.”¹¹⁶⁴

İTİKÂF

İbadet niyetiyle bir mescidde veya mescid hükmündeki bir yerde bir süre durmaktır. Adanan itikâf vâcip, Ramazan'ın son on gününde kifâî

1160. Buhârî, Tefsir, 2/27; İbnü'l-Arabî, Ahkâmü'l-Kur'ân, I, 89.

1161. Buhârî, Tefsir, 28; Savm, 16. Bk. İbn Kesir, Muhtasar, I, 164, 165; Elmalılı, age, II, 14.

1162. Bk. Buhârî, Ezan, 13, Savm, 17, Talâk, 24, Âhâd, 1; Müslim, Sıyâm, 39, 41-43; Ebû Dâvûd, Savm, 17.

1163. Buhârî, Savm, 20; Müslim, Sıyâm, 45.

1164. Müslim, Sıyâm, 46; Ebû Dâvûd, Sıyâm, 15.

müekked sünnet, bunun dışında yapılacak itikâflar müstehap hükmündedir. Âyette; **“Benim beytimi, tavaf edenler ve itikâfta bulunanlar için temizleyiniz”**¹¹⁶⁵ buyrulur. İbn-i Ömer, Enes ve Hz. Âişe; “Allâh’ın elçisi Medîne’ye geldikten sonra vefâtına kadar Ramazan’ın son on gününde itikâfa girerdi.”¹¹⁶⁶ demişlerdir. Buhârî ve Müslim’de de rivâyet edildiği üzere, bir defasında Hz. Peygamber’in eşlerinden Hz. Âişe, Hz. Hafsa ve Hz. Zeyneb’in de sonradan gelerek Mescid-i Nebevî’de birer çadır kurarak itikâfa girmeleri üzerine Hz. Peygamber bunları men etmiş ve o yıl kendisi de Ramazan’da itikâfı terk edip, Şevval’in ilk 10 gününde itikâfa girmiştir. Bu ise hiç terk etmemeye denktir.

İtikâf yapacak kişi müslüman, akıllı ve temiz olmalı, niyet etmeli, itikâfı mescid veya bu hükümde olan bir yerde yapmalıdır. Âyetteki “Mesâcid (mescidler)” kelimesi buna işaret eder. Ebû Hanîfe’den itikâfın ancak beş vakit namaz kılınan büyük bir câmide sahih olabileceği rivâyet edilmiştir. Delil, “Büyük bir mescidden başkasında itikâf olmaz.”¹¹⁶⁷ hadisidir. Ancak kadınlar için, evlerindeki mescidden başkasında itikâf câiz olmaz. Hz. Peygamber bunu yasaklamıştır. İtikâf sûresinde cinsel ilişkide bulunmanın yasaklanması, itikâftaki kişinin oruçlu olmasını gerektirir. Cinsel ilişki yasağına itikâfa mahsus gece kısmı da dahil olur. Özürsüz olarak mescidden çıkmak itikâfı bozar. İtikâf sûresi Ebû Yusuf’a göre en az bir gün, İmam Muhammed, Şâfiî ve Hanbelîlere göre daha kısa bir süre olabilir. Mâlikîlere göre en kısa süre bir gün bir gecedir.

İtikâf, eski şeriatlerde var olan hükümlerdendir. Katâde’den nakledildiğine göre önceleri bir adam itikâfa girerdi ve arada çıkar, eşiyle yatar, yine dönerdi. Yukarıdaki âyetle bu durum yasaklanmıştır. Bu yüzden İslâm şeriatinde kadınlarla cinsel ilişkiye girmek itikâfı bozar. Önceki gibi burada geçen “mübaşeret”ten kastedilen de cinsel ilişkidir. Fakat İmam Şâfiî’den bir rivâyette bu ikincisi, cinsel ilişkiden daha geneldir ve iki cildin birbirine teması anlamındadır ki, buna göre şehvetle kadına dokunmak da itikâfı bozar.¹¹⁶⁸

Âyetin sonunda yukarıdaki hükümlerin “Allâh’ın sınırları” olduğu ve bunlara yaklaşılmaması gerektiği belirtilmektedir. Başka âyetlerde de Allâh’ın

1165. Bakara, 2/125.

1166. Buhârî, İtikâf, 1, 6; Müslim, İtikâf, 2; Ebû Dâvûd, Savm, 77, 78.

1167. Ebû Dâvûd, Savm, 80.

1168. Bk. Hamdi Döndüren, Delilleriyle İslâm İlmihali, İtikâf konusu.

sınırlarından söz edilir.¹¹⁶⁹ Nu'man b. Beşir ؓ'ten rivâyete göre, Allâh'ın Rasûlü şöyle buyurmuştur: “Helâl olan şeyler belli, haram olan şeyler de bellidir. Bu ikisi arasında halkın çoğunun hükmünü bilmediği şüpheli şeyler vardır. Bu şüpheli şeylerden sakınanlar dînini ve ırzını korumuş olurlar. Sakınmayanlar ise giderek harama dalarlar. Tıpkı sürüsünü başkasına âit bir arâzînin etrafında otlatan çoban gibi ki, onun bu arâzîye yani yasak alana girmesi uzak değildir. Dikkat edin her kralın korunmuş alanı vardır. Allâh'ın yasak alanı da haram kıldığı şeylerdir. Bedende bir et parçası vardır, o iyi olunca bütün beden iyi olur, o bozulunca bütün beden bozulur. O da kalptir.”¹¹⁷⁰

وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتَذُلُوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا
فَرِيقًا مِّنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٨٨﴾

188- Aranızda mallarınızı bâtil yollarla yemeyin ve insanların mallarından bir bölümünü, bile bile günaha girerek yemek için, hâkimlere rüşvet olarak vermeyin!

188. âyette, başkasının malını bâtil yolla yeme yasağı; İslâm'ın câiz görmediği rüşvet, kumar, hırsızlık, gasp, çapulculuk, kapkaççılık, emânete hıyânet gibi yollarla yemeyi kapsar. Âyetin Abdan bin Akvâ ile İmrûu'l-Kays el-Hadramî hakkında indiği nakledilmiştir.

Başkasının malını bâtil yolla yemeyi yasaklayan çeşitli âyetler vardır. “**Ey îmân edenler! Mallarınızı aranızda, -karşılıklı rızaya dayanan ticaret dışında- bâtil yolla yemeyin.**”¹¹⁷¹, “**Yetim mallarını haksızlıkla yiyenler, ancak karınlarına ateş doldurmuş olurlar.**”¹¹⁷² Burada, haksız olarak yemek kapsamına, haksız olarak yapılan bütün tasarruflar girer.

Yine 188. âyette, bir kimsenin mahkemede yalancı tanık dinletmek, yalan yere yemin etmek, hâkimlere rüşvet vererek bir davayı haksız olarak kazanmak ve bu yolla başkasının hakkını yemek yasaklanmıştır.

Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “**Bana gelip davallaşıyorsunuz. Biriniz, güzel konuşup, davasını diğerinden daha iyi savunabilir. Ben de**

¹¹⁶⁹. Bk. Bakara, 2/229; Nisâ, 4/13; Mücâdele, 58/4; Talâk, 65/1.

¹¹⁷⁰. Buhârî, İman, 39; Müslim, Müsâkât, 107, 108.

¹¹⁷¹. Nisâ, 4/29.

¹¹⁷². Nisâ, 4/10.

onun söylediğine göre lehine hüküm verebilirim. Her kime kardeşinin hakkından bir şey hükmetmişsem, bilsin ki o müslümanın hakkı ateşten bir parçadır. Onu ister alsın, ister bıraksın!”¹¹⁷³

Taberî, Katâde’den özetle şunu nakletmiştir: “Hâkimin hükmü, sana haram olan bir şeyi helâl kılmaz, bâtıl olanı hak yapmaz. Çünkü hâkim gördüğüne ve tanıkların şahitliğine dayanarak hüküm verir. Hâkim de insandır, yanılabilir. Allah kıyâmet gününde hakkı, haksızdan alıp haklı olana verecektir.”¹¹⁷⁴ Hâkimlik ağır bir meslektir. Titiz davranmayı gerektirir. Hadiste, en titiz hâkimin bile, kıyâmet günü büyük bir hesap güçlüğü ile karşılaşacağı bildirilmiştir.¹¹⁷⁵ Hz. Peygamber bu nedenle, zayıf gördüğü Ebû Zer el-Gıfârî’nin âmillik (hâkim ve valî) isteğini geri çevirmiştir.¹¹⁷⁶

Rüşvetle iş görülmesi de başkalarının hakkının yenilmesine yol açar. Hakkı yenen mazlumun ahı yerde kalmaz, Allâh’a çıkar ve zulmedene azap olarak geri döner. Allâh’ın elçisi, Muâz bin Cebel ؓ’i Yemen’e vâli olarak gönderirken şöyle buyurmuştur: “Mazlumun duâsından sakın. Çünkü onun duâsıyla Allah arasında perde yoktur.”¹¹⁷⁷

1173. Buhârî, Mezâlim, 16; Müslim, Akdiye, 4, 5; Ahmed bin Hanbel, Müsned, VI, 203, 290, 307.

1174. Câmiu'l-Beyân, II, 107.

1175. Ahmed bin Hanbel, VI, 157.

1176. Buhârî, Menâkıbü'l-Ensâr, 8; Müslim, İmâret, 16, 48; Nesâî, Kudât, 4.

1177. Buhârî, Zekât, 63; Müslim, İman, 29; Ebû Dâvûd, Zekât, 5; Tirmizî, Birr, 68.

﴿ BÂB 24 ﴾

AY TAKVİMİ, SAVAŞ, HARAM AYLAR, HAC VE UMRE

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْآهِلَةِ ۖ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ ۚ وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقَىٰ ۚ وَأَتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٨٩﴾ وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا ۚ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴿١٩٠﴾ وَقَاتِلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ وَأَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ أَخْرَجُوكُمْ وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ ۚ وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّىٰ يُقَاتِلُوكُمْ فِيهِ ۚ فَإِنْ قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ ۚ كَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ ﴿١٩١﴾ فَإِنْ أَنْتَهُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٩٢﴾ وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ ۚ فَإِنْ أَنْتَهُوا فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ ﴿١٩٣﴾ الشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ وَالْحُرُمَاتُ قِصَاصٌ ۚ فَمَنْ اعْتَدَىٰ عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَىٰ عَلَيْكُمْ ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿١٩٤﴾ وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ ۚ وَأَحْسِنُوا ۚ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٩٥﴾ وَاتَّمُوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ ۚ فَإِنْ أُخْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ ۚ وَلَا تَحْلِقُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ ۚ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ ۚ فَإِذَا أَمِنتُمْ ۖ فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ ۚ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامٌ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ ۚ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ ۚ تِلْكَ عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ ۚ ذَلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلُهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿١٩٦﴾

- 189-** Sana hilâl şeklinde yeni doğan ayları soruyorlar. De ki: "Onlar, insanlar ve hac için vakit ölçüleridir. Sizin evlere arkalarından girmeniz iyi davranış değildir. Asıl iyi davranış, Allah'tan sakınan kimsenin yaptığıdır. O hâlde, artık evlere kapılarından girin ve Allâh'a karşı gelmekten sakının ki, kurtuluşa eresiniz."
- 190-** Sizinle savaşanlara karşı siz de Allah yolunda savaşın; ama aşırı gitmeyin. Çünkü Allah, haddi aşanları sevmez.
- 191-** Onları yakaladığınız yerde öldürün. Onlar sizi nereden çıkardılarsa siz de onları oradan çıkarın. Çünkü fitne adam öldürmekten daha kötüdür. Onlar sizinle Mescid-i Haram yanında savaşmadıkça, siz de onlarla savaşmayın. Eğer sizinle orada savaşılırsa, siz de onları öldürün! İşte inkâr edenlerin cezâsı budur!
- 192-** Eğer şirkten vazgeçerlerse, iyi bilin ki Allah çok bağışlayan, çok merhametli olandır.
- 193-** Fitne tamamen yok edilinceye ve din yalnız Allâh'ın oluncaya kadar onlarla savaşın! Eğer vazgeçerlerse zâlimlerden başkasına düşmanlık ve saldırı yoktur.
- 194-** Haram ay haram aya karşılıktır. Hürmetler (dokunulmazlıklar) karşılıklıdır. Buna göre kim size saldırırsa, siz de ona, onun saldırdığı ölçüde saldırın. Allâh'a karşı gelmekten sakının ve bilin ki Allah sakınanlarla beraberdir!
- 195-** Allah yolunda harcayın, kendinizi kendi ellerinizle tehlikeye atmayın ve iyilik edin, yaptığınızı güzel yapın. Çünkü Allah, iyilik eden ve işini güzel yapanları sever.
- 196-** Hac ve umreyi Allah için tamamlayın! Eğer (hac veya umreden) engellenirseniz, kolayınıza gelen bir kurban gönderin ve bu kurban, kesileceği yere varıncaya kadar, başlarınızı tıraş etmeyin! İçinizden kim hasta olur veya başında bir rahatsızlığı bulunursa, fidye olarak oruç tutması veya sadaka vermesi ya da kurban kesmesi gerekir. Sonra engel kalkıp güvene kavuştuğunuzda, her kim hac zamanına kadar umreden yararlanmak isterse, kolayına gelen bir kurban kesmesi gerekir. Kurban bulamayan kimse, üç gün hac sırasında, yedi gün de

döndüğünde olmak üzere, tam on gün oruç tutar. Bu hüküm, ailesi Mescid-i Haram çevresinde oturmayan kimseler içindir. Allâh'a karşı gelmekten sakının ve bilin ki, Allâh'ın azâbı çok şiddetlidir.

189. âyetle, ayların vakit ölçüsü olarak konulduğu, evlere önden veya arkadan girmede, uğur veya uğursuzluk aramanın bâtil bir inanç olduğu belirtilir. İslâm'dan önce hacılar, bir kez hac ibadetine başlayınca, tamamlayınca kadar evlere girmeyi kendilerine câiz görmezlerdi. Çok acil durum olursa, evlere normal kapılarının dışında başka yerlerden girmeye çalışırlardı. Onlar bu davranışı, bir ibadet veya bir iyilik sayarlardı. İşte İslâm yukarıdaki âyetle, bu anlamsız davranışı kaldırdı.¹¹⁷⁸

AY TAKVİMİ

Ayın dünya çevresindeki dolanım süresinde görülen büyüyüp küçülme sürecine dayanır. Ay takvimi İslâm âleminin dînî takvimi olup, Tevbe sûresinin 36-37. âyetlerinde şöyle tanımlanır:

“Allâh'ın gökleri ve yeri yarattığı gündeki yazısına göre, ayların sayısı O'nun katında 12 olup, bunlardan dördü (Zilkâde, Zilhicce, Muharrem ve Recep) haram aylardır. İşte dosdoğru din budur. Artık o aylarda kendinize zulmetmeyin. Müşrikler sizinle nasıl topluca savaşıyorlarsa siz de onlarla topluca savaşın. Biliniz ki Allah sakınanlarla beraberdir. O “nesî” denilen haram ayları erteleme âdeti, sadece inkârcılıkta ileri gitmektir. Çünkü onunla inkâr edenler saptırılır. Onu bir yıl helâl, diğer yıl haram sayarlar ki, Allâh'ın haram kıldığı (ayların) sayısına denk getirsinler de, Allâh'ın haram kıldığını helâl saysınlar. Böylece, kötü işleri onlara süslenip güzel gösterildi. Allah kâfirler toplumuna hidâyet vermez.”

Allah Teâlâ gökleri ve yeri yarattığı günde ayın hareketini öyle düzene soktu ki, ay sistemine göre bir yılda 12 ay meydana geldi ve bir yıl 355 gün oldu. Hz. Peygamber'in Mekke'den Medîne'ye hicret yılı olan M 622 yılı Hz. Ömer döneminde başlangıç alınarak kabul edilen hicret takvimi, müslümanların takvimi oldu. Artık İslâm'da Hac mevsimi, zekâtın uygulanması, Ramazan orucunun başlangıç ve sonu gibi ibadet ve uygulamalarda bu takvim

esas alındı. Çünkü Kur'ân'da **“Sizden kim Ramazan ayına yetişirse, onu oruçla geçirsın.”**¹¹⁷⁹ âyeti orucun ve Hz. Peygamber'in, *“Ramazan ayının hilâlini görünce oruç tutunuz, Şevval ayının hilâlini görünce bayram yapınız. Eğer hava bulutlu olur da hilâli göremezseniz, bir önceki Şaban ayını otuza tamamlayınız.”*¹¹⁸⁰ hadîsi bu gibi ibadetlerde kamerî yıl esasını gerekli kılar. Yine **“Hac belirli aylardadır.”**¹¹⁸¹ âyeti, Hz. Peygamber'in ve sahâbenin uygulamasıyla hac ayları, Şevval, Zilkâde ve Zilhicce ayları olarak belirlenmiştir. Allâh'ın Rasûlü, *“Hac menâsikini benden alın, haccı benden gördüğünüz gibi yapın.”*¹¹⁸² buyurarak, haccın yapılma zamanını ve esaslarını göstermiştir.

KAMERÎ AYLAR

Kamerî aylar, **Muharrem, Safer, Rebiülevvel, Rebiülâhir, Cemâziyelevvel, Cemâziyelâhir, Recep, Şaban, Ramazan, Şevval, Zilkâde ve Zilhicce**'dir. Oruç ve hac farîzası gibi ibadetler, kamerî aylar sayesinde her yıl on gün önce gelerek yılın bütün mevsimlerine yayılır ve otuz üç yılda bir aynı noktaya döner. Hz. Peygamber, Vedâ Haccı'ndaki bir hutbesinde şöyle buyurmuştur: *“Dikkat edin! Zaman Allâh'ın gökleri ve yeri yarattığı gündeki durumuna dönmüştür. Bir yıl 12 aydır, bunlardan dördü harâm aylar olup; Zilkâde, Zilhicce, Muharrem ve Cemâziyelâhir ile Şaban arasındaki Recep ayıdır.”*¹¹⁸³

190. âyette, müslümanlara kendileriyle savaşınlara karşı savaşmaları, fakat haksız yere saldırmaktan ve savaşta aşırı gitmekten sakınmaları gerektiği bildirilir.

Bu âyet, Medîne'de düşmanla savaş konusunda inen ilk âyettir. Bu konudaki ilk savaş izni bildiren âyetin Hac, 22/39 âyeti olduğu da nakledilmiştir. Daha sonra inen âyetlerle kapsam genişletilmiştir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Kendilerine karşı savaş açılanlara, zulme uğradıkları için (savaş) izni verildi. Şüphesiz Allah onlara yardım etmeye elbette kâdirdir.”**¹¹⁸⁴

1179. Bakara, 2/185.

1180. Buhârî, Savm, 5, 11; Müslim, Sıyâm, 4, 7, 8, 17-20; Ebû Dâvûd, Sıyâm, 7.

1181. Bakara, 2/197.

1182. Müslim, Hac, 310.

1183. Buhârî, Tefsir, IX, 9/8; Megâzî, 77; Müslim, Kasâme, 29; Ebû Dâvûd, Menâsik, 67; Bakara, 2/194, 217, 2/194; Mâide, 5/2, 97; Tevbe, 9/5.

1184. Hac, 22/39.

“Diğer yandan hem size karşı, hem de kendi toplumlarına karşı güven içinde bulunmak isteyen, başkalarıyla da karşılaşacaksınız. Ancak bunlar ne zaman fitneye (savaşa) çağrılısalar, derhâl içine dalarlar. Eğer bunlar da sizden uzak durmaz, size barış önermez ve sizden ellerini çekmezlerse, onları bulduğunuz yerde yakalayıp öldürün! İşte bunlar kendilerine karşı (savaşmak konusunda) size açık bir yetki verdiğimiz kimselerdir.”¹¹⁸⁵

“Müşrikler sizinle nasıl topluca savaşıyorlarsa siz de onlarla topluca savaşın. Biliniz ki Allah sakınanlarla beraberdir.”¹¹⁸⁶

“Allah yolunda öldürülenlere, ‘ölüler’ demeyin. Hayır, onlar diridirler, fakat siz anlayamazsınız!”¹¹⁸⁷

Savaşta aşırı gitmenin kapsamına; işkenceyle öldürme (müsle), ganîmet yağmalama, kadınları, çocukları, yaşlıları veya kilise ve havra mensuplarını öldürme, savaş zorunluluğu dışında ormanları yakma ve hayvanları öldürme gibi aşırılıklar girer. Büreyde ﷺ Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu nakleder: “Allah yolunda savaşın, Allâh'ı inkâr edenlerle çarpışın. Savaşın, fakat yağmacılık yapmayın, verdiğiniz sözü tutun ve işkence etmeyin. Ne çocukları ne de kilise mensuplarını öldürmeyin.”¹¹⁸⁸

İslâm'da düşmana karşı savaşla ilgili Elmalılı merhumun değerlendirmesi özetle şöyledir:

Rabî' b. Enes rahîmullah’ten rivâyet edildiğine göre, Bakara 2/190. âyet Medîne’de inen ilk savaş âyeti olup, Hz. Peygamber o zaman kendisiyle savaşına karşı savaşır, elini çekenden de elini çekerdi. Bu durum Tevbe sûresindeki, **“Sizinle topyekûn savaşışıkları gibi siz de müşriklerle topyekûn savaşın.”**¹¹⁸⁹ âyetiyle genel olarak savaş emredilinceye kadar böyle devam etti.

Savaş âyetleri iki çeşittir: Bir kısmı sadece izin ve cevaz ifâde eder; bir kısmı da savaş ve cihâd emrederek vücûb ifâde eder. Bu âyet ise sadece savaş âyeti değil, savaşmayı emreden bir âyettir.

1185. Nisâ, 4/91.

1186. Tevbe, 9/36.

1187. Bakara, 2/154. Bakara, 2/191-194, 216-218, 244, 246; Âl-i İmrân, 3/121-127; Nisâ, 4/91; Enfâl, 8/39, 65; Tevbe, 9/5, 12, 13, 14, 29, 36, 123; Hucurât, 49/9; Muhammed, 47/20.

1188. Bk. Müslim, Cihâd, 2, 3; Ebû Dâvûd, Cihâd, 83; Tirmizî, Diyât, 14, Siyer, 47; İbn Mâce, Cihâd, 38; Dârimî, Siyer, 5; Mâlik, Muvatta, Cihâd, 11.

1189. Tevbe, 9/36.

Hiz. Ebûbekir, Zuhri ve Saîd b. Cûbeyr gibi birçok kimselerden, sa-
vaş hakkında inen ilk âyetin Hac sûresindeki, **“Kendilerine savaşı açılan
mü'minlere savaşı için izin verildi. Çünkü onlar zulme uğratılıyor-
lardı.”**¹¹⁹⁰ âyeti olduğı da rivâyet edilmiştir.

Bu âyetin, kendisinden sonra gelen kısımla veya Tevbe sûresindek
“müşriklerle topyekûn savaşı” emreden 36. âyetle neshedilip edilmediğı ko-
nusunda görüş ayrılığı vardır.

Hiz. Peygamber'in, Medîne'ye ilk hicret yılından itibâren seriyyeler dü-
zenleyip etrafa gücünü büyük gösterdiği, fakat bunların sırf güvenlik ve
huzûrun teminini sağladığı; etraftaki düşmanların hâl ve durumlarını anla-
mak için gönderilmiş karakollardan başka bir şey olmadığı ve düşman ta-
rafından savaşı girilmedikçe bunlara savaşıma ve öldürme emri verilmedi-
ğı bir gerçektir.

Hatta Bedir, Uhud, Ahzâb, diğeri adıyla Hendek savaşlarının hep sa-
vunma zarûretiyle yapılmış savaşlar olduğı ve bu hâlin birçok zaman de-
vam ettiği muhakkaktır. Yukarıdaki âyetin, Rabî' rivâyetinin zâhirine
göre neshedildiğı, Hiz. Ebûbekir rivâyetinin zâhirine göre ise muhkem ol-
duğı anlaşılıyor. Hâlbuki bir nassın, ihtimal sâbit ve amel edilmesi müm-
kûn iken neshedildiğine hükmetmek câiz olmayacağı için, birçok müfessir
âyetin muhkem olduğı görüşüne sahiptir ki, biz de buna taraftarız. Râgıb
der ki: “Önce özellikle yumuşaklık, öğüt ve güzel mücâdele ile emredil-
miş, sonra savaşı izin verilmiş, sonra haktan kaçana karşı harp ve çar-
pışma ile emrolunmuştur ki, bunlar derece derece siyasetin îcâbına göre
vârid olmuş emirlerdir.”

Avrupalıların, İslâm dînini ve mensuplarını saldırgan göstermek için iki
çelişkili düşünce yaymakta olduklarını görüyoruz:

1) Bir kısmı, İslâm'da savaşı ilanının câiz bir mesele olduğunu baha-
ne ederek İslâm'ın saldırgan ve sırf kılıç zoruyla yayılmış bir din olduğunu
iddiâ ederek; onun ilmî, edebî, hükûkî, ahlâkî ve sosyal bakımdan müs-
bet olan manevî yönünü inkâr etmek istiyor. Bunlar, İslâm'ın hiçbir din-
de görülmemiş olan yayılma mûcizesini, sırf kılıç gücüne dayandırarak
onu, Hristiyanlık taassubu ile vurmak isteyen eski Hristiyanların neşri-
yat kalıntılarıdır.

İslâm'ın sırf kılıçla yayılmış olması iddiâsı, tarihe ve İslâmî hükümlere karşı bir iftiradır. Hadiste şöyle buyurulmuştur: “Allah Teâlâ, Kur'ân ile defetmeyeceği bâzı kötülükleri kılıç ile defeder.”¹¹⁹¹

İlmî ve aklî delilier söz anlayan, ilme saygı duyan ve insafı olanlar içindir. Bunları tanımayan, fırsat bulduğu zaman her hakkı ve her çeşit kutsalları çiğneyen ve çiğnemek için fırsat kollayanların bozgunculuğunu önlemek, ancak kılıçla mümkün olur. Bunun için aslında iyi bir şey olmayan savaş, ilim ve akıl, öğüt ve irşad dinlemeyen ve sırf şehvetlerden, garazlardan doğan büyük fitnelere göre kötünün en hafifi olur. Böylece savaş itibârî bir güzellik kazanır. İcâbına göre savunma, icâbına göre saldırı savaşlarına girişmek, dînî bir görev ve güzel görünen bir şey bile olur. Böyle olması için de bunun ancak Allah yolunda, hak yolunda, hak uğrunda yapılması ve bu niyetle hareket edilmesi gerekir.

2) Buna karşılık ikinci kısma gelince bunlar: “İslâm dîninde savaş, yalnız savunma hâlinde meşrû kılınmış, savunma zorunluluğu olmadıkça savaşta cevaz verilmemiş ve İslâm dîni silâh zoru ile değil, silâhı terk etme teorisyle, ilim ve akla, hak düşünceye verdiği önemle, iknâ gücü ve diliyle yayılmıştır.” diyorlar. Bunlar İslâm'ı savunur gibi görünerek Kur'ân'daki bütün savaş emirlerinin, savunma harbine mahsus olduğunu ve müslümanlıkta doğrudan savaş ilanına ve taarruza cevaz olmadığını iddiâ ediyorlar. Bunlar da Avrupa ve Hristiyanlık açısından daha ince ve derin bir siyaset fikri takip eden, bâzı yeni kalem sahiplerinin fikirleridir. Bu zâtlar pek âlâ bilirler ki, savaşın câiz olmasının savunma hâli ile sınırlı olması, sonuç itibârıyla savunma imkânının da çekilip alınmasına sebeptir. Gerektiğinde düşmanın önüne geçebilmek için doğrudan taarruz edebilme hakkından mahrum olanlar, her zaman denemezse de çoğunlukla savunma gücüne de sahip olamazlar. Bu ise o toplumun elinden savunma hakkının da alınması demektir.

Onlar bunu bildikleri için işgalleri altına aldıkları müslümanları maddî ve manevî bakımdan, silahtan soyutlamak üzere görünürde İslâm dîninin lehinde görünen telkinlerle yine İslâm aleyhinde ince bir strateji uygulamış oluyorlar.

Doğrusu İslâm dîninde ilk emirlerden itibâren düşmana karşı savunma hakkı meşrû olduğu gibi, ihtiyaç hâlinde, Allah yolunda olmak üzere taarruz hakkı da meşrûdur. Hatta gerektiğinde bir görevdir. Ancak bu anlamda olmak üzere bu ilk emir neshedilmiş değildir de denilebilir. Allah yolunda

¹¹⁹¹. Nihâye, fî Garîbî'l-Hadîs, “vezea” mad.; İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, VIII, 390.

olma kaydı, her savaşın esasıdır. Bu, düşünülmedikçe savaşa ve çarpışmaya asla cevaz yoktur.

Bundan dolayıdır ki, Avrupalıların düşündükleri anlamda, “Saldırgan harbin İslâm’da yeri yoktur.” demek câiz olabilir. Din fikrine ters düşecek savaş ne savunma, ne de taarruzdur. Allah yolunda ve hak uğrunda olmayar bir savaş, tâgût fikri ve sırf saldırı amacıyla olandır. Hâlbuki İslâm’da savaş hâlinde bile, savaşı güzel gösterebilecek gâyeye aykırı şekilde saldırmak haramdır. Bunun için taarruz harbinde de gözetilmesi gereken harp hukuku vardır. Bunu, insanlık tarihinde ilk olarak İslâm dîni ortaya koymuştur.

Yukarıdaki âyette, “**Haksız yere saldırmayın. Çünkü Allah haksız yere saldıranları sevmeyiz.**”¹¹⁹² buyurulması, bu konuda sağlam bir ölçü belirlemektedir. Bu bakımdan, “İslâm dîni sırf silah gücüyle yayılmış bir saldırı dînidir.” demek, iftira olduğu gibi, “İslâm’ın yayılmasında silahın hiç katkısı yoktur.” demek de Kitap ve Sünnete aykırı bir yalan olur.”¹¹⁹³

وَأَقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ وَأَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ أَخْرَجُوكُمْ وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّى يُقَاتِلُوكُمْ فِيهِ فَإِنْ قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ كَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ ﴿١٩١﴾ فَإِنْ أَنْتَهُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٩٢﴾

191- Onları yakaladığınız yerde öldürün. Onlar sizi nereden çıkardılarsa siz de onları oradan çıkarın. Çünkü fitne adam öldürmekten daha kötüdür. Onlar sizinle Mescid-i Haram yanında savaşmadıkça, siz de onlarla savaşmayın. Eğer sizinle orada savaşarlarsa, siz de onları öldürün! İşte inkâr edenlerin cezâsı budur!

192- Eğer şirkten vazgeçerlerse, iyi bilin ki Allah çok bağışlayan, çok merhametli olandır.

191-192. âyetlerde, saldıran düşmana karşı savaşılması, çünkü fitnenin öldürmekten daha kötü olduğu, ancak Mescid-i Haram yanında bir düşman saldırısına uğramadıkça savaşılmaması bildirilmektedir. 190-193 arası

¹¹⁹². Bakara, 2/190.

¹¹⁹³. Elmalılı, age, II, 28-33.

âyetlerin, genel savaşa izin veren Tevbe, 9/5. âyetle neshedildiği öne sürülmüşse de, Tevbe, 9/5 ve 11. âyetler dikkatlice incelendiğinde, bunların genel olmayıp, Hz. Peygamber'le antlaşma yapıp, sonradan sözlerinden dönenlerle ilgili olduğu anlaşılır. Mekke döneminde ve Medîne döneminin başlangıcında yalnız savunma savaşına izin verilmişti.

Mescid-i Haram, Kâbe ve civarı olup Allah Teâlâ dünya yaratılalı beri orada kan dökmeyi yasakladığı için, buraya saygı duyulması gereken yer anlamında "harem bölgesi" denmiş ve Mekke fethi sırasında sadece Hz. Peygamber için, yalnız günün belli bir bölümünde bu yasak kaldırılmıştır. Ancak kâfirler orada müslümanlara saldırırlarsa, kendileriyle savaşa izin verilmiştir.¹¹⁹⁴

Savunma savaşı ile ilgili âyetlerde şöyle buyrulur: **"Ehl-i kitaptan birçoğu, kendilerine gerçek apaçık belli olduktan sonra, sırf içlerindeki kıskançlıktan dolayı, sizi îmânınızdan sonra küfre döndürmek isterler. Siz Allâh'ın buyruğu gelinceye kadar (onları) bağışlayın ve hoşgörülü olun. Şüphesiz ki Allah, her şeye kâdirdir."**¹¹⁹⁵

"Size karşı savaşanlara karşı siz de Allah yolunda çarpışın; ama aşırı gitmeyin. Çünkü Allah, haddi aşanları sevmez."¹¹⁹⁶

"Kendilerine savaş açılan mü'minlere savaş için izin verildi. Çünkü onlar zulme uğratılıyorlardı."¹¹⁹⁷

Yukarıdaki 2/191. âyetteki "fitne" sözlükte, içindeki karışık maddeyi eritip ayırmak için altını ateşe koymaktır. Burada sıkıntı ve belâyâ sokmak anlamında kullanılmıştır. Yani vatandan çıkarmak gibi, insanları azâba uğratacak belâ ve sıkıntı öldürmekten daha ağırdır. Çünkü ölümü temenni ettiren durum, ölümden daha ağırdır. Yukarıdaki âyetin gelişinde insanı vatanından çıkarmanın da ona, ölümü temenni ettirecek fitne ve sıkıntı cümlesinden olduğuna işaret vardır. Allâh'a ortak koşmak, küfrü yaymak, dinden dönmek, Allâh'ın yasaklarını çiğnemek, genel huzûru bozmak, vatandan çıkarmak hep birer fitnedir. Mü'minin -Allah korusundenden dönüp kâfir olması, öldürülmesinden daha ağırdır. Hidâyete eren mü'minlerden bâzı kimseler, Mekke müşrikleri tarafından küfre döndürülmek için işkenceye maruz kalıyor, onlar da, **"Allah yolunda öldürülenlere**

1194. Buhârî, İlim, 37, 39; Müslim, Hac, 446.

1195. Bakara, 2/109.

1196. Bakara, 2/190.

1197. Hac, 22/39.

‘ölüler’ demeyin. Hayır, onlar diridirler.”¹¹⁹⁸ ilâhî emri gereğince ölümlü göze alıp Allâh’ın izni ile dayanıyorlardı. Bu şekilde haram ayda ashabdan bâzılarını müşrikler öldürmüşler, bu da mü’minleri üzmüştü. İşte bütün bunlar, *“Fitne öldürmekten daha ağırdır.”* ilkesinde özetlenerek savaş ilanının sebebi kısaca ifâde buyurulmuş ve müslümanlar fitneyi ortadan kaldırmak için Allah yolunda ya gâzi ya da şehîd olmaya teşvik edilmiştir. Âyetin nüzûl sebebi özel ise de söz, fitne hâlini öldürme olayı ile karşılaştırdığı için hüküm geneldir.¹¹⁹⁹

Buna göre âyetteki “fitne” kapsamına; küfrü yaymaya çalışmak, dinden dönmek, Allâh’ın yasaklarını çiğnemek, genel huzûru bozmak ve bir kimseyi vatanından çıkarmak gibi sıkıntılar girer.

Harem bölgesinde savaş yasak olmakla birlikte düşman saldırırsa buna ölümcül cevap verilmesi de hükme bağlanmıştır. Mekke harem bölgesi saygınlığının dünya ve göklerin yaratıldığı zamandan kıyâmete kadar süreceği hadisle sâbittir.¹²⁰⁰

وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ فَإِنْ انْتَهَوْا فَلَا عُدْوَانَ
إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ ﴿١٩٣﴾

193- Fitne tamamen yok edilinceye ve din yalnız Allâh’ın oluncaya kadar onlarla savaşın! Eğer vazgeçerlerse zalimlerden başkasına düşmanlık ve saldırı yoktur.

193. âyetlerde “fitne” kelimesini müfessirler, “şirk” diye tefsir etmişlerse de, burada “zulüm ve baskı” anlamı daha uygundur. Aksi hâlde düşmanla İslâm’ı kabul edinceye kadar savaşmak, onları zorla dîne sokmak olur ki, bu durum “dinde zorlama yoktur” ilkesi ile çelişir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“O hâlde, fitne tamamen yok edilinceye ve din tam olarak Allâh’ın oluncaya kadar onlarla savaşın! Eğer vazgeçerlerse, şüphesiz Allah onların yapmakta olduklarını görmektedir.”**¹²⁰¹

1198. Bakara, 2154.

1199. Elmalılı, age, II, 35.

1200. Bk. Buhârî, İlim, 37, Cenâiz, 77; Tirmizî, Hac, 1, Diyât, 13; İbn Mâce, Menâsik, 103.

1201. Enfâl, 8/39.

“Bir kötülüğün cezası, ona denk bir kötülüktür. Bununla birlikte, her kim bağışlar ve barışı sağlarsa, onun mükâfatı Allâh’a âittir. Çünkü Allah zâlimleri sevmez.”¹²⁰²

Kur'ân'da “fitne” kelimesi, daha çok “müslümanları zorla dinlerinden döndürmek için yaptıkları zulüm ve baskı” anlamında kullanılmıştır.¹²⁰³

Abdullah bin Ömer, Abdullah bin Zübeyr Mekke’de halîfeliğini ilan edip, Emevîlerle çatışmaya girince, tarafsız kalmıştı. Ona iki kişi geldi ve tarafsız kalmasının nedenini sordu. İbn-i Ömer: “Allah, kardeşimin kanını haram kıldı.” dedi. Onlar yukarıdaki âyeti okuyunca, İbn-i Ömer; “Biz fitne kalmayınca ve din yalnız Allâh’ın oluncaya kadar çarpıştık. Şimdi siz fitne çıkıncaya ve din Allah’tan başkasına âit oluncaya kadar savaşmak istiyorsunuz.” dedi. Osman bin Sâlih buna şunu da eklemiştir: Bir kimse gelip, İbn-i Ömer’e; niçin cihâdı bırakarak bir yıl hacca, bir yıl umreye gittiğini sordu. İbn-i Ömer; “İslâm’ın beş şartı vardır, birisi de hacctir.” dedi. Adam, yukarıdaki âyeti ve Hucurât, 49/9. âyeti okuyunca, İbn-i Ömer şöyle dedi: “Biz Rasûlullah döneminde savaşmış, müslümanlar azdı ve bir kimse dîni hakkında deneniyor, ölüyor veya işkenceye uğruyordu. İslâm güçlendi ve sonunda fitne ortadan kalktı.”¹²⁰⁴ Buna göre Abdullah bin Ömer mal, can, ırz güvencesi olup, dînin de serbestçe yaşandığı bir toplumda fitnenin bulunmadığı kanaatindeydi.

Konu ile ilgili Elmalılı’nın açıklaması özetle şöyledir: “Yukarıdaki, “Fitne ortadan kalkıncaya ve din yalnız Allâh’ın oluncaya kadar onlarla savaşın.” âyetine göre Mekke hatta Arap yarımadası müşriklerine kitap ehli gibi din özgürlüğü verilmemiş, bunlar hakkında, “Bana, ‘lâilâhe illâllah’ (Allah’tan başka hiçbir ilâh yoktur) deyinceye kadar insanlarla savaşmam emredildi. Bu sözü söyledikleri zaman canlarını ve mallarını benden korumuş olurlar.”¹²⁰⁵ hadîsiyle ya İslâm’a girmeleri ya da kendileriyle savaşılacağı ilan edilmiştir. Bu ise “**Dinde zorlama yoktur.**”¹²⁰⁶ hükmü ile çelişmez mi?

Buna şöyle cevap verilebilir: Bilindiği gibi Arap müşrikleri hakkında ki muâmele, yukarıdaki “**Fitne tamamen yok edilinceye ve din yalnız Allâh’ın oluncaya kadar onlarla savaşın!**”¹²⁰⁷ âyetine dayanmaktadır.

1202. Şûrâ, 42/40.

1203. Bk. 2/191, Nahl, 16/110; Burûc, 85/19.

1204. Buhârî, Tefsîru Bakara, 29. Bk. 8/39; 9/14, 123; 49/9.

1205. Buhârî, İman, 17, Zekât, 1, Salât, 28; Müslim, İman, 32, Cihad, 59; Tirmizî, İman, 1, 2; Nesâî, Zekât, 3, İman, 15; İbn Mâce, Mukaddime, 9.

1206. Bakara, 2/256.

1207. Bakara, 2/193.

“Dinde zorlama yoktur.” hükmünün ise, “Arapların müslüman oluşundan sonra dinde zorlama yoktur, vergi yeterlidir.” anlamındadır.¹²⁰⁸

Bu uygulamanın bir sonucu olarak özellikle ehl-i kitapla olan savaşlarda önce İslâm’a girmeleri teklif edilir, kabul etmezlerse, sulh teklifi yapılır, vergi (haraç) ödemeyi kabul ederlerse anlaşma yoluna gidilir. Bunu kabul etmezlerse savaş kararı verilirdi.

Düşman taraf, yapılan sözleşmeyi ihlâl etmedikçe müslümanların saldırısı söz konusu olmazdı. Nitekim Medîne çevresindeki Yahudi kabîlelerinden her biri daha önce yapılan sözleşmeleri ihlâl ettikleri için gereği yapılmış ve her biri sürgüne tâbî tutularak zaman içinde bölgeden uzaklaştırılmıştır.

الشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ وَالْحُرُمَاتِ قِصَاصٌ فَمَنْ اعْتَدَى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَى عَلَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿١٩٤﴾

194- Haram ay haram aya karşılıktır. Hürmetler (dokunulmazlıklar) **karşılıklıdır. Buna göre kim size saldırırsa, siz de ona aynı şekilde cevap verin. Allâh’a karşı gelmekten sakının, bilin ki Allah takvâ sahipleriyle beraberdir!**

194. âyette, haram ay; dokunulması yasak, kutsal ay demektir. Araplar, kentler arasında serbest dolaşımı sağlamak için dört ayı kutsal, dokunulmaz saymışlardı. Bunlardan üçü, Zilkâde, Zilhicce ve Muharrem hac ayları idi. Recep ayı da, özellikle Hicazlılar arasında dînî bir aydı. Bu dolaşım serbestisinin gerek hac gerekse ekonomik bakımdan büyük yararı vardı.¹²⁰⁹

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: “**Allâh’ın gökleri ve yeri yarattığı gün-deki yazısına göre, ayların sayısı O’nun katında on ikidir; bunlardan dördü** (Zilkâde, Zilhicce, Muharrem ve Recep) **haram aylardır. İşte dos-doğru din budur. Artık o aylarda kendinize zulmetmeyin. Müşrikler sizinle nasıl topluca savaşıyorlarsa siz de onlarla topluca savaşın. Biliniz ki Allah kendisine karşı gelmekten sakınanlarla beraberdir.**”¹²¹⁰

1208. Fahrüddin Râzî, et-Tefsîru’l-Kebîr, VII, 15; Elmahılî, age, II, 167-169.

1209. Bk. Bakara, 2/, 194, 217; Mâide, 5/2, 97; Tevbe, 9/1-5.

1210. Tevbe, 9/36.

“Bir kötülüğe karşılık verecekseniz, size yapılan kadar karşılık verin! Ama sabrederseniz elbette bu, sabredenler için daha hayırlıdır. Sıkıntılara sabret! Çünkü senin sabrın da ancak Allâh'ın yardımını iledir. Onlar için üzülme, kurdukları tuzaklardan da sıkıntıya düşme!”¹²¹¹

“Bir kötülüğün cezâsı, ona denk bir kötülüktür. Bununla birlikte, her kim bağışlar ve barışı sağlarsa, onun mükâfatı Allâh'a âittir. Çünkü Allah zâlimleri sevmez.”¹²¹²

Hz. Peygamber haram aylarda saldırı olmazsa, bu aylarda savaş yapmazdı.¹²¹³

Nitekim 6. hicret yılı Zilkâde ayında 1400 kişiyle çıktığı umre yolculuğu, Hudeybiye'de engellenince, ertesi yıl aynı ayda “kazâ umresi” yapmıştır.

İbn-i Abbâs, Rabî' b. Enes, Katâde ve Dahhâk'tan rivâyet edildiğine göre Kureyş, Hudeybiye yılı Rasûlullâh'ı ihramlı olarak haram ay olan Zilkâde ayında, Haram belde olan Mekke'den geri çevirmişlerdi. Cenâb-ı Allah da ertesi yıl yine Zilkâde'de Rasûlü'nü Mekke'ye soktu da umresini kazâ ettirdi. Bunu, geçen Hudeybiye yılı meydana gelen men ve engellemeye takas etti. Âyetin inme sebebi budur.

Âyette ayrıca hangi zamanda olursa olsun düşman saldırısına cevap verilmesi de istenmiştir. Böylece, gerek olunca savaş ayında savaşma yasağı İslâm'da kaldırılmış oluyordu. “Mukâbele bi'l-misl” (düşmana misliyle karşılık verme), savaş hukûkunda önemli bir ilkedir.¹²¹⁴

وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ وَأَحْسِنُوا
إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٩٥﴾

195- Allah yolunda harcadığınız, kendinizi kendi ellerinizle tehlikeye atmayın ve iyilik edin, yaptığınızı güzel yapın. Çünkü Allah, iyilik eden ve işini güzel yapanları sever.

¹²¹¹. Nahl, 16/126-127.

¹²¹². Şûrâ, 42/40.

¹²¹³. Ahmed bin Hanbel, Müsned, III, 345.

¹²¹⁴. Bk. Şûrâ, 42/40.

195. âyetinde, müslümanların Allah yolunda mallarını harcamaları, iyilik yapmaları, Allah Teâlâ'nın iyilik yapanları sevdiği belirtilmektedir. Savaş masraflı bir iştir, yeterli ödenek bulunamazsa, düşman üstünlük sağlar ve müslümanlar kendi elleriyle kendilerini tehlikeye atmış olurlar. Emevîler döneminde Abdurrahman bin Velîd komutasında bir İslâm ordusu gazve için İstanbul'a gelmişti. Bir sahâbenin Rumlar üzerine açıktan saldırması üzerine, bunu gören İslâm topluluğu; "Bu, kendi kendini tehlikeye atma"dır." dedince, içlerinde bulunan Ebû Eyyûb el-Ensârî رضي الله عنه, yukarıdaki âyetin Ensâr topluluğu için indiğini bildirerek şöyle dedi:

"Bu âyet, biz Ensâr hakkında nâzil oldu. Allah Teâlâ Peygamberine yardım edip İslâm uğrunda savaşanlar çoğalınca, Peygamberimize duyurmadan kendi aramızda konuşmaya başladık. 'Mallarımız sahipsiz kalıp helâk oldu. Artık İslâmiyet güçlendiğine ve uğrunda savaşanlar çoğaldığına göre, malımızın başına geçip onunla uğraşabiliriz.' dedik. İşte o zaman bizim yanlış düşündüğümüzü bildirmek için Allah Teâlâ bu âyeti indirdi. Böylece biz, 'Kendimizi kendi elimizle tehlikeye atmanın' cihâdını bırakıp, mallarımızın başına dönmemizin bir tehlike olduğunu anladık." ¹²¹⁵ Bu anlayışla cihâd eden Hz. Eyyûb bu seferde şehîd olmuş ve İstanbul'a defnedilmiştir. ¹²¹⁶

İmam Muhammed, es-Siyeru'l-Kebîr'de şöyle demiştir: "Bir kimse tek başına 1000 kişiye saldıracak olsa; eğer kurtulma veya düşmanın gücünü kırma ve etki yapma ümidi varsa, bir sakınca bulunmaz. Böyle bir ümit yoksa mekrûh olur. Çünkü ne kendisine ne de müslümanlara bir yararı olmayacak şekilde kendisini ölüme atmış olur. Diğer yandan kurtulma ve düşmanın gücünü kırma ümidi olmaksızın, sırf diğer müslümanlara cesâret vermek için yaparsa yine bir sakınca bulunmaz." ¹²¹⁷

Âyetinde ayrıca mü'minler Allah yolunda harcamaya ve iyilik yapmaya teşvik edilmektedir. İlgili âyetlerde şöyle buyrulur:

"Bir zamanlar İsrâîloğulları'ndan: 'Allah'tan başkasına kulluk etmeyeceksiniz, anaya-babaya, yakın akrabaya, yetimlere ve yoksullara iyilik edeceksiniz ve insanlara güzel söz söyleyeceksiniz; namazı dosdoğru kılacaksınız, zekâtı vereceksiniz!' diye kesin söz almıştık." ¹²¹⁸

1215. Ebû Dâvûd, Cihâd, 22; Tirmizî, Tefsir, 2/19.

1216. Tirmizî, Tefsir, 2/19; Ebû Dâvûd, Cihâd, 22; Elmalılı, age, II, 39, 40.

1217. Elmalılı, age, II, 40; krş. Tevbe, 9/111; Âl-i İmrân, 3/169.

1218. Bakara, 2/83.

“İyi davranan ve dürüst olanların aleyhine bir yol yoktur. Allah çok bağışlayan, çok merhametli olandır.”¹²¹⁹

Kur'ân'da iyilik eden ve işini iyi yapanları Allâh'ın sevdiği,¹²²⁰ onlara hak ettikleri karşılığı fazlasıyla vereceği bildirilir.¹²²¹

وَاتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ فَإِنْ أُخْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ ۚ وَلَا تَحْلِقُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ ۚ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ ۚ فَإِذَا أَمِنْتُمْ ۖ فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ ۚ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامٌ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ ۚ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ ۚ تِلْكَ عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ ۚ ذَلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلُهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿١٩٦﴾

196- Hac ve umreyi Allah için tamamlayın! Eğer (hac veya umreden) engellenirseniz, kolayınıza gelen bir kurban gönderin ve bu kurban, kesileceği yere varıncaya kadar, başlarınızı tıraş etmeyin! İçinizden kim hasta olur veya başında bir rahatsızlığı bulunursa, fide olarak oruç tutması veya sadaka vermesi ya da kurban kesmesi gerekir. Sonra engel kalkıp güvene kavuştuğunuzda, her kim hac zamanına kadar umreden yararlanmak isterse, kolayına gelen bir kurban kesmesi gerekir. Kurban bulamayan kimse, üç gün hac sırasında, yedi gün de döndüğünde olmak üzere, tam on gün oruç tutar. Bu hüküm, ailesi Mescid-i Haram çevresinde oturmayan kimseler içindir. Allâh'a karşı gelmekten sakının ve bilin ki, Allâh'ın azâbı çok şiddetlidir.

196. âyet, Hudeybiye antlaşmasından sonraki yılda yapılan Kazâ umresi yılında inmiştir. Haccın farz olduğunu kesin olarak ifâde etmeyip, başlanmış

1219. Enfâl, 8/91.

1220. Bk. Âl-i İmrân, 3/134, 148; Mâide, 5/13, 93.

1221. Bk. Bakara, 2/58; Arâf, 7/161.

olan hac ve umrenin tamamlanmasının gerektiğini bildirir. Bu âyetin, başında rahatsızlık bulunan Kâ'b bin Ucre'nin, başını tıraş etmek zorunda kalması üzerine, ihram yasağını ihlalle ilgili olarak indiği rivâyet edilmiştir.¹²²²

HAC

Haccın farz oluşu, **“Oraya gitmeye gücü yeten herkese, Allah için Kâbe’yi ziyaret edip haccetmek farzdır.”**¹²²³ âyetiyle sâbittir. Hz. Peygamber H 7. yılının Zilkâde ayında kazâ umresini yapmış, antlaşma gereği Mekke’de üç gün kalıp geri dönmüştü. Ertesi yıl hicretin 8. yılında, Ramazan’ın son on gününde Mekke fethedilmiş, Şevval ayında Huneyn ve Tâif kuşatması olmuş, Allâh’ın elçisi, Ci’râne’den birkaç sahâbe ile ihrama girmiş ve bir umre yaparak dönmüştü. O yıl Mekke vâlisi Attab bin Esîd (ö. 13/634) insanlara Arap geleneğine göre hac yaptırmıştır. Hicretin 9. yılında Hz. Ebûbekir hac emîri tâyin edilmiş ve onun organizesi altında ilk İslâmî hac yaptırılmıştır. Bundan sonra çıplak hac yapma ve müşriklerin hac yapması yasaklanmış ve hicretin 10. yılında Rasûlullah ﷺ tarafından Vedâ Haccı yapılmıştır.

Haccın Çeşitleri

a) İfrad haccı: Hac aylarında tek ihramla hac yapmaktır.

b) Temettü haccı: Hac aylarında ihrama girmek ve umre yaparak ihramdan çıkıp, afe gününden önce yeni bir ihramla haccı îfâ etmektir.

c) Kıran haccı: Tek ihramla önce umre sonra da haccı îfâ etmektir. Temettü ve kıran haccı yapana “hedy kurbanı” kesmesi vâcib olur. Hz. Peygamber Vedâ Haccında yukarıdaki âyeti uygulayarak, yanında hedy kurbanı getirenlerin umreden sonra ihramdan çıkmayarak haccı tamamlamalarını, hedy kurbanı olmayanların ise, umre yaparak ihramdan çıkmalarını, daha sonra afeleden bir gün önce yeniden hac için ihrama girmelerini bildirmiştir.¹²²⁴

HEDY KURBANI

Hac ve umre menâsiki ile ilgili olarak kesilen her çeşit kurbana hedy denir. Kâbe’ye ve Harem bölgesine hediye olmak üzere kesilen kurban demektir. Temettü veya kıran haccı yapanların, hac veya umrenin vâciplerinden

¹²²². Bk. Buhârî, Muhsar, 6-7.

¹²²³. Âl-i İmrân, 3/97.

¹²²⁴. Hac hakkında geniş bilgi için bk. Âl-i İmrân, 3/97. âyetin tefsiri.

birini terk edenin veya bunu zamanında yapamayanın yahut ihram yasaklarından birini ihlâl edenin kesmesi gereken kurbanlar hep hedy adını alır. İhrama girdiği hâlde hac veya umre yapmaktan engellenen kişinin keseceği kurbanla, Harem bölgesinde kesilmesi adanan kurban da hedy niteliğindedir.

Hanefilere göre hedy kurbanı, temettü ve kıran haccında, bir yolculukta iki ibadetin yapılmasından dolayı “şükür kurbanı”, Şâfiilere göre ise temettü haccında ihrama mikatta değil de Mekke’de girilmesinden dolayı, kıran haccında ise iki ayrı ibadetin bir tek ihramla yapılmasından doğan kusurun telâfisi için “cezâ kurbanı” niteliğindedir.

Yukarıdaki âyette hacdan engellenen kişinin kurbanı ile temettü veya kıran haccı yapanın kolayına gelen bir kurban kesmesinden söz edilir. Ayrıca hastalık veya başında bulunan bir rahatsızlık yüzünden tıraş olan için oruç, sadaka veya kurban fidyesi gerekir.

Kıran veya temettü haccı yapan için vâcip olan şükür kurbanını kesmeyen kişi üç gün hicazda, yedi gün de ülkesine dönünce olmak üzere on gün oruç tutar.

Hedy; Kur’ân’da beş yerde geçer.¹²²⁵ Ayrıca Kütüb-i Sitte’de 96 kadar hadiste hedy kurbanı ile ilgili uygulama örnekleri bulunur.¹²²⁶

Şükür kurbanının Kurban Bayramı günlerinde kesilmesi Ebû Hanîfe’ye göre vâcip, Ebû Yusuf ve İmam Muhammed’e göre ise sünnettir. Şâfiilere göre, bunların Kurban Bayramı günlerinde kesilmesi sünnet ise de, bunlar bir cezâ kurbanı sayıldığı için, ihrama girdikten sonra her zaman kesilebilir.

Şükür kurbanı dışındaki nâfile kurbanların Kurban Bayramı günlerinde, cezâ kurbanlarının ise, hac menâsikinde yapılan eksikliğin ardından hemen kesilmesi daha fazîletli ise de, bunların daha geniş zamanda kesilmesi de câizdir.

Şükür veya nâfile hedy kurbanının etinden kesen kişi, zengin veya yoksul herkes yiyebilir. Cezâ kurbanları ise adak kurbanı gibi olup, kesen kişi ve bakmakla yükümlü olduğu kişiler bunların etinden yiyemez.

Hedy kurbanının Harem bölgesi içinde kesilmesi gerektiği konusunda görüş birliği vardır. Delil; yukarıdaki âyette **“Bu kurban yerine ulaşınca-ya kadar...”** ifâdesi ile, ihramlı iken avlanan bir hayvanın yerine kesilecek

1225. Bk. Bakara, 2/196; Mâide, 5/2, 95, 97; Feth, 48/25.

1226. Bk. Wensinck, el-Mu’cemu’l Mufehres, “Hedy” maddesi.

kurbandan söz eden “..**Kâbe’ye ulaşacak olan bir kurban..**”¹²²⁷ âyetidir. Yalnız İmam Şâfiî hacdan engellenme kurbanının, Harem dışında kesilebileceğini söyler ve delil olarak Hudeybiye Antlaşmasını gösterir. Hanefîlere göre Hudeybiye tam Harem sınırında olup, Hz. Peygamber’in mescid edindiği yer Harem sınırları içinde sayılmıştır.

Hz. Peygamber’in Vedâ Haccına, Zülhuleyfe’den (Mikat yeri), 60’ın üzerinde kurbanlık deve getirdiği, Hz. Ali’nin Yemen tarafından getirdikleri ile bunların, yüz sayısını bulduğu nakledilir.¹²²⁸ Allâh’ın elçisi, yanında kurbanlık getirmeyenlerin ihramdan çıkmasını, yani temettü haccına niyet etmesini istemiştir. Çünkü kurban kesme imkânını bulamadıkları takdirde, yukarıdaki âyetin sonunda; üç gün bayramdan önce ve yedi gün de ülkelerine döndüklerinde toplam on gün oruç tutmanın, kurban yerine geçeceği bildirilmiştir.

Konuyu, Abdullah bin Ömer’den nakledilen şu hadisle noktalayalım: *“Sizden kimin yanında hedy kurbanı varsa, haccını ifâ edinceye kadar ihramdan çıkması helâl olmaz. Kimin yanında da hedy kurbanı yoksa, o Kâbe’yi ve Safâ ile Merve’yi tavaf etsin sonra tıraş olup ihramdan çıksın. Sonra hac için ihrama girsin ve hedy kurbanı kessin. Kim de hedy kurbanı bulamazsa, hac sırasında üç gün ve ailesinin yanına dönünce de yedi gün olmak üzere oruç tutsun.”*¹²²⁹

UMRE

İhrama girerek tavaf ve sa’y yaptıktan sonra tıraş olup ihramdan çıkmaktan ibâret bir ibadettir. Hanefî ve Mâlikîler’e göre müslümanın ömründe bir kere umre yapması müekked sünnet, Şâfiî ve Hanbelîler’e göre ise farzdır.

Hanefîler’e göre umrenin farzları ihram ve Kâbe’yi tavaf olmak üzere ikidir. Bunlardan ihram şart, tavaf ise rükundur. Şâfiî ve Hanbelîler’e göre ise umrenin dört rüknü vardır. Bunlar da; ihram, tavaf, sa’y ve tıraştır. Mâlikîler’e göre bunlardan ilk üçü rükun, tıraş olmak ise vâciptir.

Kur’ân’da şöyle buyrulur: **“Haccı ve umreyi Allah için tamamlayın. Eğer hacdan engellenmiş olursanız, size gücünüzün yettiği bir kurban gerekir. Kurban, kesileceği yere varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin. Sizden kim hasta olur veya başında bir rahatsızlık**

1227. Mâide, 5/95.

1228. Bk. Ebû Dâvûd, Menâsik, 24, H No: 1797; 56, H No: 1905.

1229. Ebû Dâvûd, Menâsik, 24, H No: 1805.

bulunursa tıraş olabilir. Ve bunun için oruç tutmak veya sadaka vermek yahut da kurban kesmek sûretiyle fidye versin. Sonra güvene kavuştuğunuzda, hac zamanına kadar umre yapana, gücünün yettiği bir kurban gerekir. Kurban bulamayan kimseye hac sırasında üç gün, döndüğünüzden sonra da yedi gün oruç tutması gerekir. Bu, tam on gündür. Bu, ailesi Mescid-i Haram çevresinde oturmayan kimseler içindir. Allâh'a karşı gelmekten sakının ve bilin ki, Allah cezâsı çetin olandır.”¹²³⁰

Bu âyet, Hudeybiye antlaşmasından sonraki yılda yapılan Kazâ umresi yılında inmiştir. Haccın farz olduğunu kesin olarak ifâde etmeyip, başlanmış olan hac ve umrenin tamamlanmasının vâcip olduğunu bildirir. Başında rahatsızlık bulunan Kâ'b bin Ucre'nin ihramlı iken Hz. Peygamber'e başvurması üzerine inmiştir. Bunun üzerine Allâh'ın elçisi, ona tıraş olmasını, buna karşılık daha sonra “üç gün oruç tutmasını veya altı yoksulu doyurmasını yahut da bir kurban kesmesini” emretmiştir.¹²³¹ Kâb, küçük baş kurban kesmeyi tercih etmiştir.

Sa'yin dayandığı delil şu âyettir: **“Şüphe yok ki, Safâ ile Merve, Allâh'ın nişanlarındandır. Kim hac için Kâbe'yi ziyaret eder veya umre yaparsa, Safâ ile Merve'yi tavaf etmesinde, kendisine bir sa-kınca yoktur...”**¹²³² Safâ ile Merve, Kâbe'nin doğusunda iki tepedir. Hz. Hâcer oğlu İsmâil'e su ararken bu iki tepecik arasında yedi kere gidip geldiği için İslâm, bunun sembolü olarak sa'y usûlünü koymuştur. Hac ve umre'de Safâ'dan Merve'ye dört gidiş ve üç geliş yolculuğuna “sa'y” denir. Sa'y haccın vâciplerinden, umre'nin ise esas menâsikindendir.¹²³³

Umre için belirli bir zaman yoktur, her zaman yapılabilir. Ramazan'da yapılması daha fazîletlidir. Ancak Hanefîler'e göre, “teşrik günleri” denilen yılda beş gün yani (kurban bayramı) arefe günü sabahından, bayramın 4. günü güneş batıncaya kadarki süre içinde umre yapmak tahrîmen mekruhtur. Diğer üç mezhebe göre ise, o yıl hac yapmayan kişilerin teşrik günleri dahil her zaman umre yapmaları kerâhetsiz câizdir. Hac yapanlar ise, Mâlikîler'e göre bayramın 4. günü güneş batıncaya kadar, Şâfiîler'e göre ise, vedâ tavafı dışında, haccın bütün menâsiki tamamlanmadıkça umre yapamazlar.

1230. Bakara, 2/196.

1231. Buhârî, Hac, 177, 180, Muhsar, 6, 7; Müslim, Hac, 80-86.

1232. Bakara, 2/158.

1233. Bk. Bakara, 2/196-200; Âl-i İmrân, 3/96, 97.

Umrenin Yapılışı

Bulunulan yere göre Mekke’de veya mîkât sınırları içinde oturanlar Harem bölgesi dışında bir yerde, iki rekât ihram namazı kılar ve umre niyetiyle telbiye getirerek ihrama girer. Erkek, giysilerini çıkararak alt ve üst ihram bezi ile örtünür. Yol boyunca aralıklarla telbiyeye devam edilir ve ihram yasaklarına uyulur. Harem-i şerife gelince; “Allâhım! Senin rızanı kazanmak için umre tavafını yapmak istiyorum. Onu bana kolay eyle ve kabul buyur.” diye niyet ederek umre tavafını yapar. Her dolanımında Hacerü’l-Esved’i selâmlar ve ilk üç dolanımında hızlı yürür. Yedi dolanımı (şavt) tamamladıktan sonra, iki rekât tavaf namazı kılar. Bu namaz vâciptir.

Bundan sonra; “Allâhım! Senin rızanı kazanmak için umrenin sa’yini yapmak istiyorum. Onu bana kolay eyle ve kabul buyur.” diye niyet ederek, Safâ ile Merve arasında umre sa’yi yapar. Bu sa’y, hacda olduğu gibi Safâ’dan Merve’ye dört gidiş ve Merve’den Safâ’ya üç geliş olmak üzere yedi şavtı kapsar. Merve’de sa’y biter ve saçlar tıraş edilerek veya kısaltılarak umre tamamlanmış ve ihramdan çıkılmış olur.

Artık Mekke’de kaldığı sürece Kâbe’yi nâfile olarak tavaf edebilir. Normal elbiselerini giyer ve kendisine daha önce helâl olan şeyler yine helâl olmuş olur.

Umrenin rüknü Kâbe’yi tavaftır. Âyette; **“Onlar o Beyt-i Atîk’i tavaf etsinler.”**¹²³⁴ buyrulur. Vâcipleri ise; Safâ ile Merve arasında sa’y yapmak, tıraş olmak veya saçları kısaltmaktan ibâettir. Tavafın ilk şavtında, Hacerü’l-Esved selâmlandığı andan itibaren telbiye kesilir.¹²³⁵

HZ. PEYGAMBER’İN YAPTIĞI UMRELER

Hiz. Peygamber hicretin 6. yılında, umre yapmak amacıyla, 1400 kişilik sahâbe topluluğu ile Hudeybiye’ye kadar gitmişti. Bu arada Allâh’ın Elçisi rüyada, kendisini ve ashâbını güven içinde, başlarını tıraş ederek Mekke’ye girerken görmüş ve bu rüya, o yıl Kâbe-i Muazzama’nın umre için ziyaret edilebileceği şeklinde yorumlanmıştı. Âyette şöyle buyrulur: **“Şüphesiz, Allah, peygamberinin rüyasını doğru çıkaracaktır. Siz, Allah dilerse, güven için başlarınızı tıraş ederek veya saçlarınızı kısaltarak, Mescid-i Haram’a kesinlikle, korkmadan gireceksiniz.”**¹²³⁶

1234. Hac, 22/29.

1235. Kâsânî, Bedâyi’us-Sanayî, II, 226 vd.

1236. Fetih, 48/27.

Hudeybiye mevkiine gelindiğinde, Mekke müşriklerinin umre ziyareti-ne izin vermeyecekleri anlaşıldı. Hz. Osman, elçi olarak Mekke'ye gönderildi, o da bir sonuç alamadı. Osman ﷺ'in şehîd edildiği söylentisi üzerine Allâh'ın Rasûlü, *"Artık, bu toplulukla savaşımadan geri dönemeyiz."* dedi ve ashâb-ı kirâmdan tek tek bey'at aldı. Onlar; *"Ölmek pahasına da olsa savaştan kaçmamak ve kesinlikle çekinmemek üzere söz verdiler."*¹²³⁷

Müslümanların bu kararlı davranışını haber alan Mekkeliler, Amr Oğlu Süheyl'i elçi olarak gönderdiler ve görüşmeler sonunda, ünlü Hudeybiye Antlaşması yapıldı. Bu sözleşmenin bir maddesi şöyleydi: *"Müslümanlar bu yıl Kâbe'yi ziyaretten vazgeçerek geri dönecekler, ancak gelecek yıl umre yapacaklar, müşriklerin boşaltacağı Mekke'de üç gün kalacaklar ve yollarında yolcu kılıçlarından başka bir silah taşımayacaklar."* Hz. Peygamber bu antlaşma üzerine kurbanını keserek tıraş olmuş ve ihramdan çıkmış ve sahâbe de kendisini izlemiştir. İşte Hudeybiye Antlaşması uyarınca, ertesi yıl yapılan umre, bir önceki yılda yarım kalan umrenin kazâsı niteliğinde olduğu için "Umretü'l-kazâ (Kazâ umresi)" adını aldı.

1- Kazâ umresi: Hz. Peygamber 7. hicret yılında Hudeybiye Antlaşmasına uyarak, sayıları iki bini bulan sahâbelerle Zülhuleyfe'de ihrama girerek, telbiyeye başladı. Böylece kazâ umresi için Mekke yolculuğuna çıkılmıştı. Kureys müşriklerinin ileri gelenleri kenti boşaltmış ve dağ kenarlarına çekilmişlerdi.¹²³⁸

Müslümanlar henüz Mekke'ye girmeden, müşrikler arasında onların yoksulluk, darlık, sıkıntı, yorgunluk ve Medîne sıtması yüzünden zayıf ve perişan bir durumda oldukları söylentisi yayılmıştı. Bu yüzden tavaf sırasında, mü'minlerin zinde ve güçlü görünmesini isteyen Allâh'ın Rasûlü şöyle buyurmuştur: *"Bugün kendisini müşriklere güçlü ve zinde gösterenleri Allah mağfiret etsin."* *"Müşriklerin gücünüzü görmesi için Beytullah'ı tavafınızın ilk üç dolanımında (şavt) remel ve ızdıba yapınız."*¹²³⁹ Tavafın ilk üç dolanımında "ızdıba" sağ omuzu ve kolu açık bırakmak, remel ise; umre veya hac sırasında ardından sa'y yapılacak bütün tavaflarda, kısa adımlarla koşarak ve omuzları silkerek çalımlı ve hızlıca yürümektir. Bunda düşmana ve kötü niyetli bakışlara karşı güçlü görünme gayreti vardır.¹²⁴⁰ Tavafın son

1237. Bk. İbn Hışam, Sîre, III, 321, 329, Vâkidî, Kitabü'l Megâzî, II, 602; Taberî, Tarih, III, 77; İbnü'l-Esir, el-Kâmil, II, 203; Ahmed bin Hanbel, Müsned, II, 120). Buna Kur'ân'da, "Bey'atü'r-rıdvân veya Şeceretü'r-rıdvân" adı verilir (Fetih, 48/18, 19).

1238. Vâkidî, Megâzî, II, 734; İbn Sa'd, Tabakât, II, 121.

1239. Ahmed bin Hanbel, I, 305, 306; İbn Sa'd, age, II, 123.

1240. Müslim, Hac, 39, H No: 240.

dört dolanımı ağır yürünerek yapılmış ve tavaf bitince iki rekât tavaf namazı kılınmıştır. Kadınlar remel yapmaz.

Hz. Peygamber her dolanımda, Hacerü'l-Esved'le Hatîm arasında "Rabbenâ âtinâ..." duâsını okumuş, Yemen köşesinde aşağıdaki duâyı okuyana yetmiş meleğin "âmîn" diyeceklerini bildirmiştir: *"Allâhümme innî es'elûke'l afve ve'l-âfiyete fi'd-dünyâ ve'l-âhireti. Rabbenâ Âtinâ, fi'd-dünyâ haseneten ve fi'l-âhireti haseneten ve kınâ azâbe'n-nâr."* Anlamı: Ey Allâhım! Şüphesiz ben, Sen'den dünya ve âhirette, affımı ve esenliğimi isterim. Ey Rabbimiz! Bize dünyada iyilik, âhirette de iyilik ver ve bizi ateş azâbından koru.¹²⁴¹

Sonra Safâ ile Merve arasında yedi kere dolaştıktan sonra sa'yi Merve'de bitirdi. Bugün iki yeşil direk arası adı verilen yerde, hızlı ve çalımli adımlarla "hervele" yaptı. Allâh'ın elçisi her Safâ ve Merve'de üç kere tekbir ve aşağıdaki şekilde tehlîl getirmiştir: *"Lâ ilâhe illâllahu vahdehû lâ şerîke leh, lehü'l-mülkü velehü'l-hamdü ve hüve alâ külli şey'in kadîr."* Anlamı: Tek olan Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur, O'nun ortağı da yoktur. Mülk O'nundur, hamd O'na mahsustur. O, her şeye kâdirdir.¹²⁴²

2- Ci'râne'den yapılan umre: Mekke'nin fethinden sonra müslümanlarla Hevâzin müşrikleri arasında meydana gelen savaşta müslümanlar üstün gelmiş ve önemli miktarda ganîmet elde edilmişti. Hz. Peygamber o yıl Huneyn ganîmetlerinin paylaştırılmasından sonra Ci'râne'den gelip umre yapmıştır. Ci'râne, Tâif yönünden gelenlerin Harem bölgesine girme noktası olup, hil bölgesinde olanlar en geç buradan ihrama girerler.

3- Vedâ Haccı ile birlikte yaptığı umre: Hz. Peygamber'in Vedâ Haccından önce umre yapıp, ihramdan çıkmaksızın hacca devam ettiği rivâyet edilmiştir. Umre ile haccın aynı ihramla yapılan bu şekline "kıran haccı" denir ve sonunda bir hedy kurbanı kesmek vâcip olur. Abdullah bin Ömer, Hz. Peygamber'in Vedâ Haccını bu şekilde yapıp kurban kestiğini nakletmiştir.¹²⁴³

1241. İbn Mâce, Menâsik, 32; H No: 2957.

1242. Nesâî, Menâsik, 170, H No: 2970, Sünen, V, 240.

1243. Buhârî, Hac, 104; bk. Müslim, Hac, 176.

﴿ BÂB 25 ﴾

HACCIN ZAMANI, DÜNYADA SÜREKLİ İYİLİK
İSTEMEK, SULHA DAVET

الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَاتٌ ۖ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ ۚ وَمَا تَفَعَّلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمُهُ اللَّهُ ۖ وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَىٰ ۚ وَاتَّقُونِ يَا أُولِيَ الْأَلْبَابِ ﴿١٩٧﴾ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ ۚ فَإِذَا أَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللَّهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ ۖ وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدَيْكُمْ ۖ وَإِنْ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلِهِ لَمَنِ الضَّالِّينَ ﴿١٩٨﴾ ثُمَّ أَفِضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ ۚ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٩٩﴾ فَإِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا ۚ فَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ ﴿٢٠٠﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿٢٠١﴾ أُولَٰئِكَ لَهُمْ نَصِيبٌ مِمَّا كَسَبُوا ۗ وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٢٠٢﴾ وَاذْكُرُوا اللَّهَ فِي أَيَّامٍ مَعْدُودَاتٍ ۚ فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ ۚ وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ ۚ لِمَنِ اتَّقَىٰ ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٢٠٣﴾ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيُشْهَدُ اللَّهُ عَلَىٰ مَا فِي قَلْبِهِ ۚ وَهُوَ أَلَدُّ الْخِصَامِ ﴿٢٠٤﴾ وَإِذَا تَوَلَّىٰ سَعَىٰ فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ ۚ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفُسَادَ ﴿٢٠٥﴾

وَإِذَا قِيلَ لَهُ اتَّقِ اللَّهَ أَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْإِثْمِ فَحَسْبُهُ جَهَنَّمُ وَلَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿٢٠٦﴾ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ رَؤُفٌ بِالْعِبَادِ ﴿٢٠٧﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ادْخُلُوا فِي السِّلْمِ كَآفَّةً وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿٢٠٨﴾ فَإِنْ زَلَلْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْكُمْ الْبَيِّنَاتُ فاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٠٩﴾ هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلَلٍ مِنَ الْغَمَامِ وَالْمَلَائِكَةُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَالِىَ اللَّهُ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿٢١٠﴾

197- Hac, bilinen aylardadır. Kim, bu aylarda (ihrama girerek) hacı kendine farz kılarsa, artık hac sırasında kadına yaklaşmak, günah işlemek ve kavga etmek yoktur. Siz ne hayır yaparsanız, Allah onu bilir. Öyleyse, yanınıza azık alın. Hiç şüphe yok ki azağın en hayırlısı Allah'tan sakınmaktır. Öyleyse Bana karşı gelmekten sakının, ey akıl sahipleri!

198- (Hac sırasında), Rabbinizin lûtuft ve kereminden rızık aramanızda size bir günah yoktur. Arafat'tan indiğiniz zaman Meş'ar-i Haram yanında (Müzdelife'de) Allâh'ı anın! Hem O'nu size öğrettiği gibi anın. Doğrusu siz daha önce sapmış kimselerden idiniz.

199- Sonra, insanların akıp geldikleri yerden siz de akıp gelin ve Allah'tan bağışlanmanızı dileyin. Çünkü Allah, çok bağışlayan, çok merhametli olandır.

200- Hac ibadetini bitirdiğiniz zaman, Allâh'ı, önceleri babalarınızı andığınız gibi, hatta daha da güçlü olarak anın! İnsanlardan öyleleri var ki, "Ey Rabbimiz! Bize dünyada ver!" derler. Öylelerinin âhirette bir payı yoktur.

201- Onlardan öyleleri de var ki, "Ey Rabbimiz! Bize dünyada güzellik, âhirette de güzellik ver ve bizi ateş azâbından koru!" derler.

202- İşte kazandıklarından payı olanlar bunlardır. İyi bilin ki Allah hesâbı çok çabuk görendir.

- 203- Belirli günlerde Allâh'ı zikredin! İki gün içinde Mina'da görevini tamamlayıp (Mekke'ye veya memleketine) dönmek isteyene günah olmadığı gibi, orada daha fazla kalana da günah yoktur. Bu durum Allâh'a karşı gelmekten sakınanlar içindir. Siz de Allâh'a karşı gelmekten sakının ve bilin ki, hepiniz O'nun huzûrunda toplanacaksınız!**
- 204- Bâzı insanların dünya hayatı ile ilgili sözleri senin hoşuna gider. Hatta böylesi, pek yaman bir düşman olduğú hâlde, kalbinde olana Allâh'ı şâhit de tutar.**
- 205- O bir işin başına geçince, yeryüzünde bozgunculuk çıkarmak, ekini ve nesli yok etmek için çalışır. Allah ise bozgunculuğu sevmez.**
- 206- Ona: "Allah'tan kork!" denilince, gururu onu günaha sürükler. Onun hakkından cehennem gelir. Orası ne kötü yerdir.**
- 207- Bâzı kimseler vardır ki, Allâh'ın rızasını kazanmak için canını bile verir. Allah, kullarına karşı çok şefkatlidir.**
- 208- Ey îmân edenler! Topluca barışa girin ve şeytanın adımlarına uymayın. Çünkü o, sizin apaçık düşmanınızdır.**
- 209- Size apaçık deliller geldikten sonra, yine de doğru yoldan saparsanız, bilin ki, Allah mutlak üstündür, tam hüküm ve hikmet sahibidir.**
- 210- Onlar, ille de buluttan gölgeler içinde Allâh'ın ve meleklerin gelmesini mi bekliyorlar? Hâlbuki iş bitirilmiştir. Zaten bütün işler yalnızca Allâh'a döndürülür.**

197. âyette, haccın belli aylarda yapılacağı, hac yapacak olanın, ihramlı olduğu sürece, cinsel ilişkiden, kötü sözden, gûnahtan ve kavgadan sakınması gerektiği belirtilir. Hz. Âişe, ey Allâh'ın Rasûlü! Cihâd en fazîletli amel olarak biliyoruz. Biz de cihâd etmeyelim mi? diye sordu. Hz. Peygamber buyurdu ki: "*Hayır, fakat cihâdın en fazîletlisi mebrûr hacdır.*"¹²⁴⁴ Başka bir hadiste de şöyle buyurulmuştur: "*Kim hac yapar da, cinsel ilişki, kötü*

söz ve fıskâ düşmeden haccını tamamlarsa, annesinden doğduğu günde-ki gibi tertemiz olarak yurduna döner.”¹²⁴⁵

İslâm'da, hac ayları Şevval, Zilkâde ve Zilhicce ayı olarak belirlendi. Ebû Hanîfe ve Ahmed bin Hanbel'e göre bu süre, Zilhicce'nin onuna kadardır. İmam Şâfiî'ye göre, Zilhicce'nin dokuzunda bu süre sona erer. İmam Mâlik ise hac aylarını üç bütün ay olarak kabul eder.¹²⁴⁶ Ebû Hanîfe'nin görüşü İbn-i Abbâs, İbn-i Ömer, Nehaî, Şa'bî, Mücâhid ve Hasan el-Basrî'ye dayanır. Dayandıkları delil, Haccın son bir rûknü olan farz tavafın Zilhicce'nin onuncu gününde yapılabilmesidir. İmam Şâfiî ise, Arefe günü Arafat'ta vakfe'ye yetişemeyenin, kurban kesme günü olan onuncu günü, sabah fecrin doğuşu ile haccının geçmiş olacağı esastan hareketle, onuncu günü haccın vak-tinden saymamıştır. İmam Mâlik de “çoğulun en azı üç'tür” prensibini esas alarak, Zilhicce ayının hepsinin hac aylarına dahil olduğu görüşünü benimsemiştir ki bu, Urve b. Zübeyr'in görüşüdür.¹²⁴⁷

Hac aylarında yılda tek hac yapılabilir. Hadislerde şöyle buyurulmuştur: *“Hac, Arafat demektir. Bu yüzden arefe günü Arafat'a yetişen, hacca yetişmiş olur. Bizimle birlikte, bayram gecesini bu sabah namazını kılan, bizimle birlikte bu vakfe yerinde duran ve bundan önce gece veya gündüz Arefe'de vakfe yapmış olan kimsenin haccı tamam olur ve tavaf yapıp ihramdan çıkma zamanı gelir.”*¹²⁴⁸

Hac için yola çıkanın, yanına yeterli azık alması, gittiği yerde sıkıntıya düşmesini önler. Huzurlu ibadet yapmak için bu gereklidir. Nitekim haccın farz olduğunu bildiren âyetle, *“Oraya gitmeye yol bulabilenlere...”* ifâdesi, hac yapanın, gidip dönünceye kadar, sağlıklı olarak, binit ve yeterli miktarda azık ya da para bulundurmasını da kapsar.

Âyetle geçen “zâd” kelimesi, yiyecek, içecek, giyecek, binecek ve diğer ihtiyaçlara harcanacak mal demektir. Deniliyor ki, Yemenliler hacca azıksız olarak gelirler ve “Biz, Allâh'a tevekkül ediyoruz, ona güveniyoruz.” derler, sonuçta halka yük olurlardı. Bu bölüm onlar hakkında inmiş, dilencilikten ve halka yük olmaktan korunup sakınmaları için azık edinme emri verilmiştir. Buna göre azığının hazırlamayan ve hazırlamak için çalışmayanlar, ihtiyaç yüzünden kötülüşe düşebilirler.

1245. Buhârî, Hac, 4; Müslim, Hac, 438.

1246. Bk. Buhârî, Hac, 33, 34, Umre, 9, Menâkıbu'l-Ensâr, 26; Müslim, Hac, 123; Nesâî, Menâsik, 77; Dârimî, Menâsik, 38.

1247. Elmalılı, age, II, 53, 54.

1248. Tirmizî, Tefsir, 2/22; Ebû Dâvûd, Menâsik, 68; İbn Mâce, Menâsik, 57.

Ancak âyette azığın en hayırlısının da takvâ olduğuna dikkat çekilmiştir. Takvâ; Allâh'ın emir ve yasaklarına karşı gelmekten sakınmak ve Allâh'ın himâyesine sığınmak demektir. Çünkü insanların öbür azıkları ne kadar bol olsa da, takvâ duyguları bulunmadıkça yine mutlu olamazlar, kötülükten korunamazlar, helâk edici şehvetlere bir ihtiyaç gibi atılırlar. Bundan dolayı azık hazırlamak takvâyâ sebep olacağı gibi, takvâ duygusu da azık hazırlamak için en önemli bir etkidir. Buna göre hayırlı azık takvâ ve takvâ da en hayırlı azık demektir.

Bundan sonraki âyette, her nasılsa Hicaz'a azıksız gelenin veya azık edinmekten âciz kalanın, orada hac mevsiminde bile olsa çalışıp kazanmasında bir sakınca bulunmadığı belirtilir.

198. âyette, hac farızasını yapmaya engel olmayacak şekilde, bu aylarda ticaret yapmanın, ya da meşrû şekilde çalışıp kazanmanın günah olmadığı belirtilmiştir.

Câhiliye döneminde hicazda üç ticaret pazarı kurulurdu. Birincisi Mekke dışında Ukaz'da, Zilkâde ayında kurulur ve 20 gün sürerdi. İkinci pazar Mecenne'de kurulur, 18 gün sürerdi. Üçüncüsü ise, Zülmecaz'da kurulur, Arefe ve bayram gününe kadar sürerdi. İnsanlar bunlardan geçimlerini sağlardı.

İbn-i Abbâs رضی اللہ عنہ'ten rivâyete göre, İslâm'da hac farz kılınıncı, müslümanlar ihramlı iken alışveriş yapmaktan korkmuşlar. Bunun üzerine ticaret yapmayı serbest bırakan yukarıdaki âyet inmiştir.¹²⁴⁹ Onları bu düşünceye iten, bir önceki âyette yer alan “kadına yaklaşma, fısk, kötü söz söyleme ve kavgaya etme yasağı” olmalıdır.¹²⁵⁰ Bu âyet, İslâm ülkelerinin hac aylarında ortak bir ticaret pazarı kurabileceklerine işaret etmektedir. Böyle bir fuar hac ibadetine engel teşkil etmez.

Hac yapanların Arefe günü öğle namazı vaktinden ertesi sabah imsak vaktine kadar bir an bile olsa Arafat'ta vakfe yapması, oraya ayak basıp durması Haccın ana rükünlerinden birisidir. Allâh'ın Rasûlü şöyle buyurmuştur: “*Hac Arafat demektir. Arefe günü Arafat'a yetişen hacca yetişmiş olur.*”¹²⁵¹ Arafat'ta güneş batıncaya kadar kalmak vâcip hükmünde olup, bundan sonra Müzdelife'ye hareket edilir. Âyette Müzdelife'ye ulaşınca, Meş'ari Haram denilen yerde mü'minlerin topluca Allâh'ı zikretmeleri ve

1249. Bk. Buhârî, Buyû', 35, Tefsir, 2/34; Ahmed bin Hanbel, III, 84.

1250. Kurtubî, Câmi', II, 274.

1251. Tirmizî, Tefsir, 2/22; Ebû Dâvûd, Menâsik, 68; İbn Mâce, Menâsik, 57.

hep birlikte Allah'tan bağışlanma istemeleri bildirilir. Burada mü'minler akşam ve yatsı namazları birlikte kılarak Allâh'ı zikretmiş olurlar. Âyette, **“Ey îmân edenler! Allâh'ı çok zikredin.”** buyrulur.¹²⁵² Bir özrü olmayan hacılar, Müzdelife'de vakfe yapıp, sabah namazını orada kılarlar.

Hız. Âişe'den rivâyete göre, câhiliye döneminde Kureyş ve onlara uyanlar hac için farz olan vakfe'yi Müzdelife'de, diğer Araplar ise Arafat'ta yapıyordu. İslâm gelince, Allah Teâlâ, Peygamber'ine vakfe için Arafat'ı belirledi.¹²⁵³

Âyette zikredilen “Meş'ar-i Harâm” en sağlam rivâyete göre Müzdelife'de “Kuzah dağı” adı da verilen ve üzerinde “Mikâde” denen, “saygı gösterilen âlâmet” demek olan, üstünde silindir şeklinde bir taş bulunan tepedir. Burada önceleri odunlarla ocaklar, Hârûn Reşid zamanında büyük mumlar, daha sonra büyük kandiller yakılırdı. Daha sonra bunun üzerine bir binâ yapılmıştır. Asıl Meş'ar-i Haram burasıdır, Meş'ar-i Haram'ın yanı da Müzdelife'dir. Arafat'ın “Urene” vâdisinin içinden başka her tarafı vakfe yeri olduğu gibi, Müzdelife'nin de “Muhassir” vâdisinden başka her tarafı vakfe yeridir. Âyette, “Meş'ar-i Haram'ın yanında” buyurulması, Muhassir vâdisi istisnâsı ile Müzdelife'ye ve Meş'ar'ın yanında yapılacak zikrin daha fazîletli olduğuna işaretir.

Hız. Peygamber şöyle buyurmuştur: *“Müzdelife'de, bizimle birlikte bu namazı kılan ve şu vakfe yerinde bizimle birlikte vakfe yapan ve ondan önce gece veya gündüz Arafat'ta vakfe yapmış bulunan kimsenin haccı tamam olur ve farz tavafı yapıp ihramdan çıkma zamanı gelir.”*¹²⁵⁴

Vedâ Haccında Allâh'ın Rasûlü arefe günü güneş battıktan sonra Arafat'tan Müzdelife'ye hareket etmiş ve Müzdelife'ye vardıklarında akşam ve yatsı namazlarını cem ederek birlikte kıldırmıştır. O geceyi orada geçirmiş ve sabah namazını da kıldıktan sonra Mina'ya şeytan taşlama yerine hareket etmiştir. Ancak Müzdelife'de yorgunluk hissedebilecek olan bâzı erkek ve kadın sahabilerin, sabah namazını beklemeden Mina'ya geçişlerine de izin vermiştir. Hız. Âişe Müzdelife'de kalanlar arasındadır. Ancak daha sonra yorgunluğu sebebiyle, keşke ben de izin isteyip Mina'ya gitseydim, diye düşündüğünü söylemiştir.¹²⁵⁵

1252. Ahzâb, 33/41.

1253. Buhârî, Tefsir, 2/198.

1254. Bk. Aynı kaynaklar ve Beyhakî, Sünen, V, 61, 173.

1255. Bk. Âl-i İmrân, 3/97 Hac konusu.

ثُمَّ آفِضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ
رَحِيمٌ ﴿١٩٩﴾

199- Sonra, insanların dalgalar hâlinde geldikleri yerden siz de gelin ve Allah'tan bağışlanmanızı dileyin. Çünkü Allah, çok bağışlayan, çok merhametli olandır.

199. âyet ibadetlerden sonra istiğfâr etmenin önemine işaret etmektedir. Nitekim Allah Rasûlü'nün namazın arkasından üç defa istiğfâr ettiği rivâyet edilmiştir.¹²⁵⁶

Nûh عليه السلام'ın kavmine yaptığı öğütlerinde Allah'tan mağfiret istemenin önemi ve sonuçları şöyle belirtilir: **“Nûh dedi ki: Ey Rabbim! Gerçekten ben kavmimi gece gündüz davet ettim. Ama benim davetim, kaçış-larını artırmaktan başka bir işe yaramadı. Senin kendilerini bağış-laman için, onları her çağırışında kulaklarını tıkadılar, giysileri-ne büründüler, inat ettiler ve böbürlendikçe böbürlendiler! Sonra ben, onları açıkça davet ettim. Sonra, onlarla hem açıktan açığa, hem de gizli gizli konuştum. Dedim ki: ‘Gelin Rabbinizin sizi bağış-lamasını isteyin, çünkü O çok bağışlayandır! Üzerinize gökten bol bol yağmur yağdırsın. Sizin mallarınızı ve oğullarınızı çoğaltsın, size bağlar bahçeler versin, sizin için ırmaklar akıtsın. Size ne olu-yor da Allâh’a büyüklüğü yakıştıramıyorsunuz? Oysa sizi türlü aş-a-malardan geçirerek O yaratmıştır. Görmediniz mi, Allah yedi göğü birbiriyle uyum içinde nasıl yaratmış! Ay’ı göklerde bir nur kılmış, Güneş’i de bir kandil yapmıştır. Allah, sizi de yerden bitki gibi bi-tirdi. Sonra oraya sizi geri gönderecek, sonra bir daha çıkaracak. Allah yeryüzünü de önünüze yaydı ki, onun geniş yollarında gezip dolaşasınız.”**¹²⁵⁷

Câhiliye döneminde hacda herkes vakfe için Arafat’a çıkarken, Kureys ve onlarla aynı inançta olanlar, “kendilerinin Allâh’ın dostları ve Harem’in hizmetçileri olduklarını” iddiâ ederek, Müzdelife’de dururlar, böylece fark-lı ve üstün olduklarını göstermek isterlerdi. İşte yukarıdaki âyet, topluca Arafat’tan Müzdelife’ye geçilmesi uygulamasını getirdi. Buna göre hacda

¹²⁵⁶. Müslim, Mesâcid, 135; Nesâî, Sehv, 81.

¹²⁵⁷. Nûh, 71/5-20.

arefe günü öğle vaktinden ertesi sabah şafak (fecd) vaktine kadar Arafat'a ayak basamayan kimse o yılın haccını kaçırmış olur.

فَإِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ فَادْكُرُوا اللَّهَ كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا
فَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَقٍ
﴿٢٠٠﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً
وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿٢٠١﴾ أُولَئِكَ لَهُمْ نَصِيبٌ مِمَّا كَسَبُوا وَاللَّهُ سَرِيعُ
الْحِسَابِ ﴿٢٠٢﴾

200- Hac ibadetini bitirdiğiniz zaman, Allâh'ı, önceleri babalarınızı andığınız gibi, hatta daha da güçlü olarak anın! İnsanlardan öyleleri var ki, “Ey Rabbimiz! Bize dünyada ver!” derler. Öylelerinin âhirette bir payı yoktur.

201- Onlardan öyleleri de var ki, “Ey Rabbimiz! Bize dünyada güzellik, âhirette de güzellik ver ve bizi ateş azâbından koru!” derler.

202- İşte kazandıklarından payı olanlar bunlardır. İyi bilin ki Allah hesâbı çok çabuk görendir.

200-202. âyetlerde, hac görevlerini tamamladıktan sonra hacıların Allâh'ı ataları anmaktan daha güçlü bir şekilde anmaları ve O'ndan dünyada da âhirette de iyilik istemeleri bildirilmektedir.

İslâmiyet'ten önce Araplar hac sırasında Mina'da toplanıp atalarıyla övünürlerdi. Yukarıdaki âyetlerde, atalarıyla övünmek yerine, onlara olan bağlılık ve sevgi yerine daha güçlü bir şekilde Allah Teâlâ'nın zikredilmesi ve duâ edilmesi istenmektedir.

Duâ olarak da gerek hac sırasında gerekse başka zamanlarda yapılabilecek özlü bir duâ olan “Rabbenâ âtinâ” duâsı tavsiye edilmektedir. Ancak bu duâyı yaparken, “Bize, yalnız dünyada iyilik (dünyalık) ver.” diyenin, âhirette bir nasîbinin olmayacağı, “Bize hem dünyada hem de âhirette iyilik ver ve bizi ateş azâbından koru” diye duâ etmenin daha doğru olacağı bildirilmektedir.

HASENE

Kişinin nefis, beden ve davranışlarında kavuşmakla sevineceği her çeşit nîmeti ifâde ettiği gibi, bir isim olarak iyi, iyilik, güzel ve güzellik demektir. Müfessirler “hasene”yi; dünyada sağlık, geçinecek rızık, hayırda başarılı olmak, âhirette de sevap olarak açıklamışlardır. Buna göre, müslüman ne dünyası için âhiretini, ne de âhireti için dünyasını terk eder. “Rabbenâ âtinâ..” duâsı bütün namazların son oturushlarında, hac ve umrenin tavafları yapılırken ve diğer duâların son bölümünde tercihen okunur.

Rasûl-i Ekrem ﷺ de “Rabbenâ âtinâ...” duâsını çok okur ve okunmasını tavsiye ederdi.¹²⁵⁸

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Her kim, bu geçici dünya hayatını isterse, Biz, dilediğimize, dilediğimiz kadar vermekte gecikmeyiz. Ama sonra yerini cehennem yaparız, kınanmış ve kovulmuş olarak oraya girer. Buna karşılık, kim de âhireti ister ve inanarak, onu elde etmek için gerekli çabayı gösterirse, işte, öylelerinin (Allah katında), çalışmalarının karşılığı verilir. Hepsine; dünyayı isteyenlere de âhireti isteyenlere de Rabbinin nîmetlerinden veririz. Çünkü Rabbinin nîmetleri kısıtlanmış değildir.”**¹²⁵⁹

Sadece dünya hayatını isteyip âhireti unutanların ise sonunda azapla karşılaşacağı Kur'ân'da şöyle bildirilir: **“Sizden kim, dîninden döner ve kâfir olarak ölürse, onların yaptıkları işler dünyada da âhirette de boşa gitmiştir. İşte onlar cehennemliklerdir. Onlar orada sürekli olarak kalacaklardır.”**¹²⁶⁰ **“Çünkü onların din diye içine daldıkları şeyin bir değeri, ibadet diye yaptıklarının da bir temeli yoktur.”**¹²⁶¹

Buna göre geçici dünya hayatı için âhiretin terk edilmemesi, Allah Teâlâ'dan hem dünya hem de âhiret için iyilik ve güzellik istenmesi ve ömür boyu bu dengenin korunması hedeflenmelidir. Başka bir âyette bu dengeye şöyle işaret edilir: **“Allâh'ın sana verdiği ile âhiret yurdunu ara; fakat dünyadan da nasîbini unutma!”**¹²⁶²

1258. Buhârî, Tefsir, 38, Deavât, 55; Müslim, Zîkr, 23, 26, 27; Ebû Dâvûd, Vitr, 26; Tirmizî, Deavât, 72; İbn Mâce, Menâsik, 32.

1259. İsrâ, 17/18-20.

1260. Bakara, 2/217.

1261. A'râf, 7/139.

1262. Kasas, 28/77.

Mü'minlerin dünyaya fazla meyledip, âhireti ihmâl edecekleri bir dönemle ilgili olarak Sevbân ﷺ'in naklettiği bir hadiste, Allâh'ın Rasûlü şöyle buyurmuştur: "İleride öyle bir zaman gelecek ki diğer milletler, tıpkı sofraya yemek için üşüşen insanlar gibi sizin üzerinize üşüşecekler." Bunun üzerine sahabiler şaşkınlıkla sorarlar: "Yâ Rasûlallah! O gün sayımız çok mu az mı olacak?" Allâh'ın Rasûlü şöyle buyurur: "Hayır, bilâkis o gün sayınız çok olacak. Fakat siz çokluğunuzla, bir akıntıya taşınan çer-çöp gibi olacaksınız. Allah düşmanlarınızın kalbinden sizin korkunuzu silecek, sizin kalbinize de vehn verecek." Bunun üzerine sahabiler "vehn" nedir? diye sorarlar. Hz. Peygamber buyurur: "Vehn; dünya sevgisi ve ölümü sevmek, ondan nefret etmektir."¹²⁶³

وَاذْكُرُوا اللَّهَ فِي أَيَّامٍ مَعْدُودَاتٍ ۖ فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ ۚ وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ ۚ لِمَنِ اتَّقَىٰ ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٢٠٣﴾

203- Belirli günlerde Allâh'ı zikredin! İki gün içinde (Mina'da) görevini tamamlayıp (Mekke'ye veya memleketine) dönmek isteyen günah olmadığı gibi, orada daha fazla kalana da günah yoktur. Bu durum Allâh'a karşı gelmekten sakınanlar içindir. Siz de Allâh'a karşı gelmekten sakının ve bilin ki, hepiniz O'nun huzûrunda toplanacaksınız!

203. âyette "belirli günler", teşrik günleri olup, burada emredilen zikir, aşağıdaki teşrik tekbirleridir. Hacılar bayram günlerinde Mina'da kalırlar ve birinci gün küçük şeytana yedi taş, ikinci, üçüncü ve dördüncü günde ise üç taşlama yerine yedişerden toplam yetmiş taş atarlar.

Ancak acelesi olanlar Mina'da, Zilhicce'nin 11 ve 12. günlerinde iki gün taş atıp, Mekke'ye dönebilir. Böylece, bayramın dördüncü günü atılacak olan 21 taşın atılmasına gerek kalmaz ve bunun bir sakıncası da bulunmaz. Bundan sonra farz tavafını yapmış olan hacılar Mekke'den ayrılabilir.

TEŞRİK TEKBİRLERİ

Kurban Bayramı'nın birinci gününe “yevm-i nahr”, diğer üç güne ise “eyyâm-ı teşrik (teşrik günleri)” denir. Bayramdan bir önceki güne de “Arefe günü” adı verilir. Bu da Zilhicce'nin 9. günüdür. Hz. Peygamber teşrik günlerinin yeme, içme ve Allâh'ı zikretme günleri olduğunu söylemiştir.¹²⁶⁴

Arefe günü sabah namazından itibâren bayramın dördüncü gününün ikinci namazına kadar, yirmi üç vakit farz namazların arakasından bir kere “Allâhu ekber, Allâhu ekber, lâ ilâhe illallâhu vallâhu ekber. Allâhu ekber ve lillâhil hamd” diye tekbir getirilir ki, buna “teşrik tekbiri” denir.¹²⁶⁵

Teşrik tekbirinin anlamı: “Allah her şeyden yücedir, Allah her şeyden yücedir. Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. O Allah her şeyden yücedir, Allah her şeyden yücedir. Hamd Allâh'a mahsustur.”

Tekbirlerin 23 vakit okunması Ebû Yusuf ile İmam Muhammed'in görüşüdür. Fetvâ da buna göre verilmiştir. Ebû Hanîfe'ye göre teşrik tekbirleri arefe günü sabah vaktinden bayramın ilk günü ikinci vaktine kadar olan sekiz vakit farz namazının arkasından getirilir.

Teşrik tekbirleri birçok fakihe göre vâciptir. Sünnet diyenler de vardır. Ebû Yusuf ile İmam Muhammed'e göre, farz namazları kılmakla yükümlü olan kimse için bu tekbirler vâciptir. Bu konuda tek başına namaz kılanla, imâma uyan, yolcu ile mukîm, köylü ile şehirli, erkek ile kadın eşittir. Böylece bu tekbirler cemaatle de yalnız başına da edâ edilir. Kazâ da edilebilir. Erkekler tekbiri açıktan, kadınlar ise gizlice getirir. Vitir namazı ile bayram namazları sonunda tekbir getirilmez.

Ebû Hanîfe'ye göre ise, teşrik tekbirlerinin vâcip olması için, kişinin, mukîm, hür ve erkek olması ve namazın cemaatle kılınan bir farz namaz olması gerekir. Bu yüzden yolcu, köle, kadın ve tek başına namaz kılan bu tekbirler vâcip olmaz. Ancak bu sayılanlar bir imâma uyarlarsa, cemaatle birlikte tekbir alırlar. Cuma ve bayram namazı kılınmayan küçük yerleşim merkezlerinde de teşrik tekbiri getirilmez ve cuma günü öğle namazını cemaatle kılan özürlü kimselere de vâcip olmaz.

1264. Müslim, Sıyâm, 144-145.

1265. Teşrik sözlükte, etleri parçalayarak güneş altına bırakmak demektir. Kurban Bayramı günlerinde etleri parçalayarak değerlendirmek ve dağıtmak âdet olduğu için bu tabir kullanılmıştır.

Bir yılın teşrik günlerinde kazâya kalan bir namaz, yine o yılın teşrik günlerinden birinde kazâ edilse, sonunda teşrik tekbiri alınır, fakat başka günlerde veya başka yılın teşrik günlerinde kazâ edilse, teşrik tekbiri alınmaz.

Bir namazda sehiv secdeleriyle teşrik tekbiri ve telbiye bir araya gelse, önce sehiv secdeleri yapılır, sonra tekbir alınır, sonra da telbiyede bulunulur. Eğer telbiye önce yapılırsa diğerleri düşer.¹²⁶⁶

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيُشْهَدُ اللَّهُ عَلَى مَا فِي قَلْبِهِ ۖ وَهُوَ أَلَدُّ الْخِصَامِ ﴿٢٠٤﴾ وَإِذَا تَوَلَّى سَعَىٰ فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ ۗ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفُسَادَ ﴿٢٠٥﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُ اتَّقِ اللَّهَ أَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْإِثْمِ فَحَسْبُهُ جَهَنَّمُ ۖ وَلَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿٢٠٦﴾

204- Bâzı insanların dünya hayatı ile ilgili sözleri senin hoşuna gider. Hatta böylesi, pek yaman bir düşman olduğuna hâlde, kalbinde olana Allâh'ı şahit de tutar.

205- O bir işin başına geçince, yeryüzünde bozgunculuk çıkarmak, ekini ve nesli yok etmek için çalışır. Allah ise bozgunculuğu sevmez.

206- Ona: “Allah’tan kork!” denilince, gururu onu günaha sürükler. Onun hakkından cehennem gelir. Orası ne kötü yerdir!

204-206. âyetlerde, sûret-i haktan görünüp işbaşına geçtikten ve yetkiyi ele geçirdikten sonra toplumda fitne ve fesat çıkaran kimselerden söz ediliyor. Bu duruma kişilerin gurur ve kibir hâlinin sebep olduğu da belirtiliyor. Bu âyetlerde münâfıkların belirgin dört özelliğinden söz edilir: a) İçi dışı birbirinden farklı olmak, b) Usta bir yalancı olmak, c) İşbaşına geçerse toplumda bozgunculuk yapmak, d) Tohumları ve nesli yok etmeye çalışmak.¹²⁶⁷

1266. Telbiye için hac konusuna bk.

1267. Buhârî, İman, 24; Müslim, İman, 107-108.

Yukarıdaki âyetler Ahnes bin Şüreyk es-Sakafî hakkında inmiştir. Bu münâfık, Zühreoğulları'nın kendisiyle antlaşma yaptığı bir kimseymiş. Hz. Peygamber'e gelip, müslüman olduğunu açıklamış. Diller dökerek sevgiden söz etmiş, yeminler etmiş, sonra Hz. Peygamber'in huzûrundan çıkınca, müslümanların bir çiftliğine uğramış, ekinleri yakmış, hayvanları telef etmişti. Âyetin nüzûl sebebi bu olmakla birlikte, anlamının bu gibi vasıflarla vasıflanmış olan münâfıkların hepsini kapsadığını, birçok araştırıcı tefsirciler açıklamışlardır. Bu âyet, bir iş başına geçirilecek insanların, sadece düzgün konuşmalarına bakılmayıp ahlâkî ve samimiyet durumlarının incelenmesi gerektiğine işaret eder.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Onlar dünyada hep fitne ve fesat çıkarmak için çalışırlar. Allah ise fitne ve fesat çıkaranları sevmez.”**¹²⁶⁸

“Sizden önceki nesillerin içinde, yeryüzünde bozgunculuğu engelleyecek fazîletli kimseler bulunmalı değil miydi?”¹²⁶⁹

“Keşke sizden önceki nesillerin içinde, yeryüzünde fitne fesat çıkarılmasına engel olacak akıllı ve fazîletli kişiler olsaydı! Ama içlerinden kendilerini kurtardığımız pek az kimse bunu başarabilirdi. Zâlimler ise, kendilerine verilen refaha aldanıp yoldan çıkarak günahkâr oldular.”¹²⁷⁰

“Dileseydik Biz onları sana gösterirdik de sen onları yüzlerinden tanırdın. Ama sen onları konuşma biçimlerinden de tanırırsın. Allah ise bütün yaptıklarınızı bilir.”¹²⁷¹

“Münâfıklar sana geldiklerinde, ‘Şâhitlik ederiz ki sen Allâh'ın Peygamberisin.’ derler. Allah da bilir ki sen elbette O'nun Peygamberisin. Allah, münâfıkların kesinlikle yalancı olduklarını bilmektedir. Onlar, yeminlerini kalkan yapıp, Allâh'ın yoluna engel olmaktadır. Onların yapmakta oldukları ne kötüdür! Bunun nedeni, onların önce îmân edip sonra inkâr etmeleridir. Bu yüzden, onların kalpleri mühürlenmiştir. Artık onlar, (neyin doğru neyin yanlış olduğunu) anlamazlar! Onları gördüğün zaman dış görünüşleri hoşuna gider. Konuşurlarsa sözlerini dinlersin. Onlar sanki kendilerine

1268. Mâide, 5/64.

1269. Hüd, 11/116.

1270. Muhammed, 47/42.

1271. Muhammed, 47/30.

elbise giydirilmiş kütükler gibidir. Her gürültüyü kendi aleyhlerine sanırlar. Asıl düşman onlardır. Öyleyse onlardan sakın! Allah onları kahretsin, nasıl da haktan döndürülüyorlar!”¹²⁷²

“Rabbiniz dedi ki: ‘Bana duâ edin, duânızı kabul edeyim. Bana kulluk etmeyi kibirlerine yediremeyenler, perişan bir şekilde cehenneme gireceklerdir!’”¹²⁷³

Ebû Hüreyre ؓ’ren rivâyete göre, Nebî ﷺ şöyle buyurmuştur: “Münâfığın alâmeti üçtür: Konuştuğu zaman yalan söyler, söz verince sözünde durmaz, kendisine bir şey emânet edilince hıyânet eder.”¹²⁷⁴ Abdullah b. Amr ؓ’ten rivâyete göre, Nebî ﷺ şöyle buyurmuştur: “Şu dört şey kendisinde bulunan, bunları terk etmedikçe hâlis münâfık olur: Kendisine bir şey emânet edilse hıyânet eder, konuşunca yalan söyler, söz verince sözünde durmaz ve tartıştığı zaman muhâtabına sarar.”¹²⁷⁵ Yine Allâh’ın Rasûlü münâfıklar hakkında, “Allâh’ın en nefret ettiği kişiler, bu azılı düşmanlardır.”¹²⁷⁶ buyurmuştur.

Buna göre, birtakım toplum hizmetlerini göreceк elemanları seçip tercih etmede, yalnız güzel konuşma ve kendini takdimde başarılı olma yeterli olmamalı, bir emânet olan hizmetler için kişilerde ahlâk güzelliği de aranmalıdır. Nitekim Yusuf ؑ Mısır kralından görev isterken, kendisinin “iyi bir koruyucu olduğunu ve yönetimle ilgili yeterli bilgiye sahip bulunduğunu” belirtmiştir.¹²⁷⁷

Yukarıdaki 206. âyette cehennem; azap yurdu olan ateşin özel adıdır. Arapça “Cehnam” kelimesinden alınmış olup, bu da “cehm”den türetilmiştir. Cehm, sert ve çirkin olmak; cehman, dibi görünmez derin kuyu demektir. Şu hâlde, “feannel” vezninde cehennem, özel isim ve müennes olduğundan dolayı gayr-ı munsarîf olmuştur. Bunun “Kihennam”dan Arapçaya geçmiş, yabancı bir kelime olduğu ve gayr-i munsarîf oluşunun, ucme (yabancı dilden geçme) ve alem (özel isim) olmasından kaynaklandığı da söylenmiştir.

205. âyette ekini ve nesli yok etmenin günümüz genetik bilimi ile yakın ilgisinin bulunduğunu düşünmek gerekir. Hayvan ve bitki hücrelerine gen

1272. Münâfikûn, 63/1-4.

1273. Mü’min, 40/60.

1274. Buhârî, İman, 24; Müslim, İman, 107, 108.

1275. Buhârî, İman, 24.

1276. Buhârî, Tefsir, 2/37; Müslim, İlim, 5.

1277. Bk. Yûsuf, 12/55.

nakli konusunun, bunları yaratılış amacından uzaklaştırmayan, insan sağlığına zararlı hâle getirmeyen nitelikte, maslahat ve ıslaha yönelik olması gerekir. Aşağıda bununla ilgili bir değerlendirmeyi veriyoruz.

GENETİĞİ DEĞİŞTİRİLMİŞ ORGANİZMALAR (GDO)

Hız. Peygamber'in Medîne'ye hicret ettikten sonra, hurmalara aşı yapan yerlileri görünce, bitkileri kendi hâline (doğal) bırakmanın daha doğru olduğunu söylediği, ancak aşı yapılmayan hurmalardan iyi ürün elde edilemediğini görünce de “*siz dünya işlerinizi daha iyi bilirsiniz*” buyurarak tecrübeye dayalı bilimin önünü açtığı bilinmektedir.¹²⁷⁸

Günümüzde bitkiler üzerinde çeşitli aşı uygulamaları ile daha iyi tohum ya da ürün elde edildiği de görülmektedir. Aşı sonucu elde edilen ürünlerin genetiğinde, orijinalinden farklı bir genetik yapı ortaya çıkmakta mıdır? Kısaca tohum ve ürün ıslahına yönelik, kendi doğal ortamındaki bu kimyasal değişim, gen nakli yoluyla yapılan çalışmalarla aynı nitelikte midir? Aşının belirli bitkiler arasında yapılabilmesi gibi, gen nakli de belli cinsler arasında düşünülmelidir. Bitkilerin kendi arasında, hayvanların da eti yenen ve usûlüne göre kesilen hayvanların kendi aralarında uygulanması yoluna gidilmelidir. Ancak GDO'nun insan sağlığı için zararlı bir sonuç doğurmadığının tıp biliminin kesin sonuçlarının ortaya konulması da gereklidir. Özellikle yeni doğacak çocuklar için, hâmile olan annenin alacağı GDO'nun doğumsal anomaliye yol açacağı yönünde ciddi eleştirilerin bulunduğu bilinmektedir.

Günümüzde GDO'ların zararından çok faydası olduğunu belirten bilim adamları da mevcuttur. Bunlardan birisi Yeditepe Üniversitesi Genetik ve Biyomühendislik Bölümü Başkanı Prof. Dr. Fikretin Şahin'dir. Antalya Kumluca'da düzenlenen “Günümüzde tarımın sorunları, çözüm önerileri, biyoteknoloji, biyogüvenlik ve etik” konulu konferansa katılan Şahin şu tespitleri yapıyor:

“Bitkilerde kullanılan hormonların şu ana kadar ciddi bir yan etkisi olduğu ispatlanamadı. GDO meselesi ise ilaç sektörü ile aynı diyebiliriz. Denetim olmadan GDO'lu ürün piyasaya sürülmüyor. Kimse endişe etmesin. Ayrıca GDO teknolojisi ile ürün kalitesi yükseltilip, ürünlerdeki zararlılar yok ediliyor...

¹²⁷⁸. Serahsî, Usûl, II, 92. Konu ile ilgili geniş bilgi için bk. Hamdi Döndüren, “Katkı maddeleri, gıdanın helâllîği ve gıdalardaki katkı maddelerinin durumu” DİB. Yüksek Din İşl. Kurulu'nun, 26-28 Kasım 2011'de Afyonkarahisar'da düzenlediği “Güncel Dinî Meseleler IV. İstişâre Toplantısı- Günümüzde Helâl Gıda” konulu sempozyumda bildiri olarak sunulmak üzere hazırlanmıştır.

GDO deyince domates ve biber ekranlara yansıtılıyor, mısır, soya fasulyesi ve pamuk satılmaya devam ediliyor. Anadolu'ya domates 1600, patates ise 200 yıl önce gelmiştir. Ancak bu ürünler zararlı maddelerden arındırılarak bugünkü hâle dönüştürülmüştür. Hiçbir teknoloji faydadan ibâret değildir. İlk dinamiti bulana Nobel ödülü verdiler. Dinamit tünel yapımında da savaşımlarda da kullanılıyor. GDO'nun da faydası ve zararı var. Bu teknoloji ile en güzel ürünü de elde edebilirsiniz, biyolojik silah olarak da kullanabilirsiniz. GDO teknolojisi ile Uzakdoğu ülkeleri renkli pirinç elde ederek körlüğü önlediler. ABD sütteki yüzde 34'lük alerji oranını yüzde sıfıra indirdi. GDO teknolojisi dünyada olduğu gibi Türkiye'de de yasalarla kontrol ediliyor. Bu teknolojiye karşı çıkanlar bu teknolojiyi bilmeyenlerdir. Komplo teorileri üretilip, bu alanda çalışma yapılmasını engellemek istiyorlar.” iddiâsında bulunan Şahin, GDO konusunda etik problemi çözmek için hükümetin 'Biyogüvenlik Yasası' çıkarmak için adımlar attığını ekledi.¹²⁷⁹

Sonuç olarak Allah'tan başkası adına kesilen hayvan örneğinde olduğu gibi insan sağlığına zararlı bir yönü bulunmadığı sâbit olsa bile, insanların inanç konusundaki duyarlılıkları dikkate alınarak, gen naklinde eti yenen ve usûlüne göre kesilen hayvanlar tercih edilmeli, bitkisel tohumlarla ilgili GDO konusunda da aynı duyarlılık gösterilmeli, bunların üretilmesi ve içeriklerinin etiketlerinde gösterilerek satışa sunulması sağlanmalıdır.

Diğer yandan zararlı olduğu tespit edilen GDO'lu ürünlerin piyasaya sürülmesi sağlık kuruluşları tarafından engellenmelidir.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ رَؤُوفٌ بِالْعِبَادِ ﴿٢٠٧﴾

207- Bâzı kimseler vardır ki, Allâh'ın rızasını kazanmak için canını bile verir. Allah, kullarına karşı çok şefkatlidir.

207. âyet, İbn-i Abbâs'tan gelen rivâyete göre Suheyb b. Sinan er-Rûmî hakkında inmiştir. Suheyb Mekke'de İslâm'a girip Medîne'ye hicret etmek isteyince, Mekke müşrikleri kendisini yakalamış, dîninden döndürmek için işkence etmişlerdi. Suheyb Mekkelilere, “Ben yaşlı bir adamım. Malım da var. Sizden veya düşmanlarınızdan olmamın size bir zararı olmaz, ben bir söz söyledim, ondan caymayı iyi görmem. Malımı ve eşyamı size verir, dînimi sizden satın alırım.” demişti. Onlar bu teklifi kabul

edip, Suheyb'i serbest bıraktılar. İşte yukarıdaki âyet, Suheyb Mekke'den ayrılıp Medîne'ye giderken yolda inmişti. Şehre girerken ona rastlayan Hz. Ebûbekir, "Alışverişin kârlı olsun, ey Suheyb" demiş, o da "Senin alışverişin de zarar etmesin." cevabını vermişti. Bu arada Hz. Ömer ve birlikte olduğu sahâbeler, âyeti okuyarak kendisini tebrik etmişlerdi.¹²⁸⁰

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **"Allâh'ın rızasını kazanmak ve içindeki îmânı iyice sağlamlaştırmak için mallarını harcayanların durumu ise, bir tepe üzerindeki güzel bir bahçenin durumuna benzer ki, güçlü bir yağmur düşmüş de ürününü iki kat vermiştir. Böyle bir bahçeye yağmur düşmese, az bir çisenti olsa bile ona yeter. Allah yapmakta olduklarınızı görmektedir."**¹²⁸¹

"Onlar Rab'lerinin rızasını kazanmak için sabrederler, namazı dosdoğru kılarlar, kendilerine verdiğimiz rızıktan gizli ve açık olarak hayır yolunda harcarlar ve kötülüğe iyilikle karşılık verirler. İşte dünya yurdunun güzel sonu onlar içindir."¹²⁸²

"Allâh'a ve Rasûlü'ne îmân edin. Sizin tasarrufunuza verdiği şeylerden bağışta bulunun. Sizden îmân eden ve Allah yolunda harcayanlar için büyük bir mükâfat vardır."¹²⁸³

"Hem size ne oluyor da Allah yolunda harcamıyorsunuz? Göklerin ve yerin mîrası zaten Allâh'ındır. Elbette içinizden, fetihten önce harcayan ve savaşanlar, daha sonra harcayıp savaşanlara eşit değildir. Çünkü onların derecesi fetihten sonra harcayan ve savaşanlardan daha yüksektir. Bununla birlikte Allah hepsine de en güzel sonucu vaad etmiştir. Allah yaptıklarınızdan haberdardır."¹²⁸⁴

"Onların gizli konuşmalarının çoğunda hayır yoktur. Ancak bununla sadaka vermeyi veya iyilik yapmayı yahut insanların arasını bulmayı düşünen kimselerin fısıldaşmaları böyle değildir. Bunu Allâh'ın rızasını kazanmak için yapana Biz elbette büyük bir mükâfat vereceğiz."¹²⁸⁵

1280. Bk. Kurtubî, Câmi', III, 15, 16; İbn Kesîr, Muhtasar, I, 184, 185; Elmalılı, age, II, 65, 66.

1281. Bakara, 2/265.

1282. Ra'd, 13/22.

1283. Hadîd, 57/7.

1284. Hadîd, 57/10.

1285. Nisâ, 4/114.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ادْخُلُوا فِي السِّلْمِ كَآفَّةً ۖ وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ
الشَّيْطَانِ ۚ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿٢٠٨﴾ فَإِنْ زَلَلْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْكُمْ
الْبَيِّنَاتُ فَاغْلُظُوا ۚ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٠٩﴾

208- Ey îmân edenler! Topluca barışa girin ve şeytanın izinden gitmeyin. Çünkü o, sizin apaçık düşmanınızdır.

209- Size apaçık deliller geldikten sonra, yine de doğru yoldan saparsanız, bilin ki, Allah mutlak üstündür, tam hüküm ve hikmet sahibidir.

208-209. âyetlerde, toplumsal barışın sağlanması ve apaçık bir düşman olan şeytana uyulmaması, bu kadar açık deliller geldikten sonra doğru yoldan sapanın, Allâh'ın üstün bir güce sahip olduğunu bilmesi ve düşünmesi gerekir.

İbn-i Abbâs'a göre yukarıdaki âyet kitap ehli hakkında inmiş olup anlamı şudur: “Ey Mûsâ ve İlsâ'ya îmân edenler! Topluca Muhammed'e gelen İslâm'a giriniz!”¹²⁸⁶ Hadiste şöyle buyrulur: “Muhammed'i kudret elinde tutan Allâh'a yemin olsun ki; bu ümmetten ister Yahudi, ister Hristiyan olsun, beni işitip de, kendisiyle gönderildiğim şeylere îmân etmeden ölen kimse ateş ashâbından olur.”¹²⁸⁷ İslâm orduları tarihte gittikleri ülke ve belde halklarını İslâm'a girmeye zorlamamış, kendi inancını ve dinini yaşamakta serbest bırakmıştır. Bu temelde onlara barış ve adâleti götürme yanında mal, can, ırz, akıl ve din konuları için güvence sağlamak anlamına gelmektedir.¹²⁸⁸

Yukarıdaki 208. âyette “silm” السِّلْمِ sözcüğü için Elmalılı merhum şunları kaydeder: Nâfî; İbn-i Kesîr, Kisâi, Ebû Câfer kıraatlerinde “sin” harfinin üstün harekesiyle “fi's-selmi” فِي السِّلْمِ şeklinde okunur ki, mânâ birdir. İkisi de “barış ve selâmet” demektir. Bu da aslında İslâm'ın “boyun eğmek ve ihlâs” anlamına geldiği gibi, bir de buna dayanarak selâmete girmek anlamını ifâde eder. Şu hâlde bu âyetle, îman ve İslâm'ın mânâsı, dünya ve âhirette barış ve selâmete girmek demek olduğu anlatılarak bütün îmân edenler, İslâm'ın kemâline davet ediliyor.

¹²⁸⁶ Bk. Kurtubî, age, III, 18; İbn Kesîr, age, I, 185.

¹²⁸⁷ Müslim, İman, 240; Kurtubî, age, III, 18.

¹²⁸⁸ Sulh konusunda geniş bilgi için bk. Nisâ, 4/128.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Şeytanın izinden gitmeyin. Çünkü o sizin apaçık düşmanınızdır.”**¹²⁸⁹

“Ey îmân edenler! Şeytanın izinden gitmeyin. Kim şeytanın izinden giderse, bilsin ki şeytan, edepsizliği ve kötülüğü emreder. Eğer üzerinizde Allâh'ın lûtufta ve merhameti olmasaydı, içinizden hiçbirisi asla temize çıkamazdı. Ama Allah, dilediğini temize çıkarır. Çünkü Allah her şeyi işiten ve bilendir.”¹²⁹⁰

“Bir zamanlar Meleklerle, ‘Âdem için secde edin!’ dedik. Hemen secde ettiler, ancak İblis diretti. Bunun üzerine Biz şöyle dedik: ‘Ey Âdem! Bu, senin de eşinin de düşmanıdır. Sakın sizi cennetten çıkarmasın, sonra sıkıntı çekersin! Şimdi burada senin için ne acıkmak, ne de çıplak kalmak vardır! Burada sen ne susuzluk çeker, ne de sıcağın bunalırsın!’ Derken şeytan ona vesvese verip aklını karıştırdı. ‘Ey Âdem! Sana ölümsüzlük ağacını ve asla yok olmayacak bir saltanatı göstereyim mi?’ dedi. Bunun üzerine ikisi de o ağacın meyvesinden yediler. Derhâl kendilerine ayıp yerleri açılıverdi. Üzerlerine cennet yaprağından örtüp yamamaya başladılar. Böylece Âdem Rabbinin buyruğuna karşı geldi ve yolunu şaşırdı.”¹²⁹¹

Kudsî bir hadiste Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: **“Ben kullarımı tertemiz müslümanlar olarak yarattım, fakat şeytanlar onları dinlerinden uzaklaştırdı. Onlara helâl kıldığım rızıkları haram diye gösterdi.”**¹²⁹²

Müslüman bir kişi, hadîs-i şerîfte şöyle tanımlanmıştır: **“Müslüman, elinden ve dilinden diğer müslümanların selâmet bulduğu kimsedir.”**¹²⁹³ Bu ise müslümanların elinden ve dilinden diğerlerini gücendirecek hiçbir zarar ve eziyet çıkmayıp, aksine selâmet ve menfaat sebepleri çıkması gerektiğini bildirir. Bu da, **“Kim iyilik yaparak kendisini ihlâsla Allâh'a teslim ederse...”**¹²⁹⁴ âyetinin yüce anlamının tam olarak uygulanmasıyla, bütün hukûkî ve ahlâkî kânunlara uymayı emretmektedir.¹²⁹⁵

1289. Bakara, 2/168.

1290. Nûr, 24/21.

1291. Tâhâ, 20/116-121.

1292. Müslim, Cennet, 63.

1293. Buhârî, İman, 4, 5, Rikâk, 26; Müslim, İman, 64, 65; Tirmizî, Kıyâmet, 52; Nesâî, İman, 8, 9, 11; Ahmed b. Hanbel, II, 160, 163, 187.

1294. Bakara, 2/112.

1295. Elmalılı, age, II, 65, 66.

هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلَلٍ مِنَ الْغَمَامِ وَالْمَلَائِكَةُ وَقُضِيَ الْأَمْرُ ۚ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿٢١٠﴾

210- Onlar, ille de buluttan gölgeler içinde Allâh'ın ve meleklerin gelmesini mi bekliyorlar? Hâlbuki iş bitirilmiştir. Zaten bütün işler yalnızca Allâh'a döndürülür.

210. âyet, Allâh'ın ve meleklerin, beyaz bulutlar arasında gelip, kendilerine konuşmasını bekleyen kimselere karşı bir uyarıdır. Çünkü böyle bir şey olduğu takdirde bu, kendileri için bir helâkle sonuçlanabilir. Bu konu ile ilgili Hz. Mûsâ'nın bir isteği olmuş ve şu şekilde sonuçlanmıştı:

“Mûsâ belirlediğimiz vakitte (Tûr Dağı'na) gelip de Rabbi onunla konuşunca o, ‘Rabbim! Bana kendini göster de Seni göreyim!’ dedi. (Rabbi), ‘Sen Beni asla göremezsin, ama şu dağa bak, eğer o yerinde durabilirse, sen de Beni görebilirsin!’ Rabbi o dağa tecelli edince, dağı paramparça etti, Mûsâ da düşüp bayıldı! Kendine gelince dedi ki: ‘Seni tenzih ederim, Sana tevbe ettim ve ben îmân edenlerin ilkiyim!’”¹²⁹⁶

Yine İsrâiloğulları'nın da Hz. Mûsâ'dan benzer konuda istekleri olmuştu. İlgili âyetlerde şöyle buyrulur:

“Hani bir de, biz Allâh'ı açıkça görmedikçe sana inanacak değiliz, demiştiniz de, göz göre göre sizi yıldırım çarpıvermişti.”¹²⁹⁷ “Ehl-i kitap senden, kendilerine gökten bir kitap indirmeni istiyorlar. Onlar Mûsâ'dan bunun daha büyüğünü istemişler de, bize Allâh'ı açıkça göster, demişlerdi. Zulümleri sebebiyle onları göz göre göre yıldırım çarpmıştı.”¹²⁹⁸

İşte bu yüzden onların başlarına büyük sıkıntılar gelmiştir. Kureyş müşrikleri de, çeşitli vesilelerle Allâh'ı görmelerini, meleklerin inmesini, kendilerine gökten hazinelerin indirilmesini istemişlerdi.¹²⁹⁹ Onların bu istekleriyle, İsrâiloğulları'nın istekleri arasında benzerlik vardır.

1296. A'râf, 7/143.

1297. Bakara, 2/55.

1298. Nisâ, 4/153.

1299. Bk. En'âm, 6/8; Hûd, 11/17; İsrâ, 17/92; Furkan, 25/21.

﴿ BÂB 26 ﴾

DÜNYADA SINANMA, İNFAK YERLERİ,
SAVAŞIN FARZ KILINMASI

سَلِّ بَنَى إِسْرَآئِيلَ كَمْ أَتَيْنَاهُمْ مِنْ آيَةٍ بَيِّنَةٍ ۖ وَمَنْ يُبَدِّلْ نِعْمَةَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٢١١﴾ زَيْنَ الَّذِينَ كَفَرُوا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَيَسْخَرُونَ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ اتَّقَوْا فَوْقَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ ۗ وَاللَّهُ يَزُوقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٢١٢﴾ كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللَّهُ النَّبِيِّنَ مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ ۖ وَأَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِي مَا اخْتَلَفُوا فِيهِ ۗ وَمَا اخْتَلَفَ فِيهِ إِلَّا الَّذِينَ أُوتُوهُ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَاتُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ ۚ فَهَدَى اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا لِمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ مِنَ الْحَقِّ بِإِذْنِهِ ۗ وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٢١٣﴾ أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ ۖ مَسْتَهْزِئِينَ الْبَاسَاءُ وَالضَّرَّاءُ وَزُلْزِلُوا حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَى نَصُرُ اللَّهُ ۖ أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ ﴿٢١٤﴾ يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ ۗ قُلْ مَا أَنْفَقْتُ مِنْ خَيْرٍ فَلِلَّوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ ۗ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ ﴿٢١٥﴾ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهٌ لَكُمْ ۚ وَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ ۚ وَعَسَى أَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَكُمْ ۗ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢١٦﴾

- 211- Kendilerine apaçık nice belgeler verdiğimizizi İsrâiloğulları'na bir sor. Kim Allâh'ın nîmeti kendisine geldikten sonra onu değiştirse, şunu bilsin ki, Allâh'ın azâbı çok şiddetlidir.**
- 212- Dünya hayatı kâfirlere sevimli gösterilmiştir. Onlar îmân edenlerle alay ederler. Hâlbuki Allah'tan sakınan o mü'minler, kıyâmet günü onlardan üstün olacaklardır. Allah dilediğine hesapsız rızık verir.**
- 213- Başlangıçta insanlar (aynı dîne inanan) tek bir ümmetti. Sonra görüş ayrılığına düştüler de Allah, müjdeciler ve uyarıcılar olarak peygamberler gönderdi. Görüş ayrılığına düştükleri konularda, insanlar arasında hüküm vermeleri için, o peygamberlere hak yolu gösteren kitaplar indirdi. Ancak kitap verilenler, kendilerine apaçık deliller geldikten sonra, sırf aralarındaki kıskançlık yüzünden, bunda da anlaşmazlığa düştüler. Sonra Allah kendi izniyle, onların anlaşmazlığa düştükleri konuda, îmân edenlere doğru yolu gösterdi. Çünkü Allah dilediğini doğru yola iletir.**
- 214- Yoksa siz, kendinizden önce gelip geçenlerin başına gelen sıkıntıları çekmeden, cennete gireceğinizi mi sandınız? Onlara öyle yoksulluklar öyle sıkıntılar dokundu ve öyle sarsıldılar ki, sonunda Peygamber ve beraberindeki îmân edenler: "Allâh'ın yardımı ne zaman?" derlerdi. Dikkat edin! Allâh'ın yardımı yakındır!**
- 215- Sana Allah yolunda ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: "Hayır olarak vereceğiniz şey, önce ana-baba, yakınlar, yetimler, düşkünler ve yolda kalmışlar için olsun. Hayır olarak ne yaparsanız, şüphe yok ki Allah onu bilir."**
- 216- Hoşunuza gitmese de, savaş size farz kılındı. Ama hoşunuza gitmeyen bir şey sizin için hayırlı olabilir. Hoşunuza giden bir şey de sizin için kötü olabilir. Gerçeği Allah bilir, siz bilmezsiniz.**

211-212. âyetlerde, İsrâiloğulları'na çeşitli mûcize ve nîmetler verildiği, ancak onların bunu değıştirdikleri, inkârcılara dünya hayatının sevimli gösterildiği, onların mü'minlerle alay ettikleri, ancak kıyâmet gününde Allah'tan sakınanların onlardan üstün durumda bulunacakları belirtiliyor.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Haram ayları ertelemek, sadece kâfirlikte ileri gitmektir. Çünkü onunla inkâr edenler saptırılır. Onu bir yıl helâl, diğer yıl haram sayarlar ki, Allâh'ın haram kıldığı (ayların) sayısına denk getirsinler de, Allâh'ın haram kıldığını helâl say-sınlar. Böylece, kötü işleri onlara güzel gösterildi. Allah kâfirler toplumunu hidâyete erdirmez.”**¹³⁰⁰

“Mü'minlerden gönüllü olarak yüklü miktarda sadaka verenler-le, bir de ancak güçlerinin yettiğinden başka verecek bir şey bula-mayan kimselerle alay edenler var ya, Allah da onlarla alay edecektir! Onlar için can yakıcı bir azap vardır!”¹³⁰¹

Allâh'a karşı gelmekten sakınan takvâ sahiplerinin nitelikleri bu sûrenin ilk sayfasında şöyle açıklanır:

“İçinde hiçbir şüphe bulunmayan kitap işte budur. O, takvâ sa-hiplerine doğru yolu gösterir. O takvâ sahipleri gayba î mân ederler, namazı dosdoğru kılarlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan Allah yolunda harcarlar. Yine onlar, sana indirilene ve senden önce in-dirilene î mân ederler. Âhiret gününe de kesinkes inanırlar. İşte on-lar, Rab'lerinden gelen bir hidâyet üzeredirler ve kurtuluşa erenler de ancak onlardır.”¹³⁰²

213. âyette, insanların başlangıçta tek ümmet oldukları, zamanla ken-dilerine elçiler ve kitaplar gönderildiği, ancak kıskançlık yüzünden, ilk ay-rılığa düşenlerin de ehl-i kitap olduğu, î mân edenleri ise Allâh'ın gerçeğe ulaştırdığı bildirilir.¹³⁰³

ÜMMET

Bu sözcük, çeşitli âyetlerde; bir peygamberin gönderildiği toplum, bir nesil, kuşak, hayvanlardan her bir tür, toplumsal din gibi anlamlarda

1300. Tevbe, 9/37.

1301. Tevbe, 9/79.

1302. Bakara, 2/2-5.

1303. Krş. Yûnus, 10/19.

kullanılmıştır.¹³⁰⁴ İnsanlık âleminde başlangıçtan beri Allâh'a, meleklerle, kitaplara, Peygamberlere ve öldükten sonra dirilmeye inanmak ortak bir inançtır. Toplumlar daha çok dünyevî hükümler ve kendi aralarındaki ilişkiler bakımından ayrılığa düşmüş ve peygamberler bu konuda yeni düzenlemeler getirmiştir. Buna göre, tevhid inancına sahip olan toplumlar bir ümmet oluştururken, küfür ehli de kendi arasında ayrı bir ümmet oluşturmuştur.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“(İlk başta) insanlar bir tek ümmetti. Sonra görüş ayrılığına düştüler. Eğer Rabbin tarafından (azâbın ertelenmesi ile ilgili) bir söz (ezelî bir takdir) geçmemiş olsaydı, ayrılığa düştükleri konuda hemen aralarında hüküm verilirdi.”**¹³⁰⁵

“Biz her biriniz için bir şeriat, bir metot belirledik. Eğer Allah dileseydi sizi tek bir ümmet yapardı. Ancak verdikleriyle sizi sınamak için sizi ümmetlere ayırdı. O hâlde iyi işlerde birbirinizle yarışın.”¹³⁰⁶

“Hiç şüphesiz Biz seni bir müjdeleyici ve uyarıcı olarak hak din ile gönderdik. Sen cehennemliklerden sorumlu değilsin.”¹³⁰⁷

“Andolsun ki, îmân eden bir topluma yol göstermek ve rahmet olmak üzere kendilerine bilerek açıklamalar yaptığımız bir kitap verdik.”¹³⁰⁸

“Biz bu Kitab'ı sana, hakkında ayrılığa düştükleri şeyleri onlara açıklayasın ve îmân edenlere bir rehber ve bir rahmet olsun diye indirdik.”¹³⁰⁹

“Onlar, kendilerine ilim geldikten sonra, sırf aralarındaki kıskançlık yüzünden ayrılığa düştüler. Eğer belli bir süreye kadar Rabbin tarafından verilmiş bir söz olmasaydı, aralarında hemen hüküm verilirdi.”¹³¹⁰

Ebû Hayyan tefsîrinde İmam Mâtürîdî'nin bu konudaki görüşünü şöyle belirtir: “Tek bir ümmet demek, bir tek cins veya bir tek sınıf demektir. Yani bu ilk insanların üzerinde emirler ve yasaklar yoktu. Onlar hiçbir şer'î

1304. Bk. Âl-i İmrân, 3/104, 110; A'râf, 7/181; Hüd, 11/8; Yûsuf, 12/45; Nahl, 16/120 Enbiyâ, 21/92; Mü'minûn, 23/52.

1305. Yûnus, 10/19.

1306. Mâide, 5/48.

1307. Bakara, 2/119.

1308. A'râf, 7/52.

1309. Nahl, 16/64.

1310. Şûrâ, 42/14.

kânuna tâbî değillerdi. Her şeyin serbest olduğu bir dönemi yaşıyorlardı. Âyetteki, *'Sonra Allah elçiler gönderdi.'* ifâdesi gösteriyor ki, daha peygamber ile gelmiş ve bilinen anlamı ile din ve insanların sosyal bir yaşayışa geçmesi o zaman başlamış, îman ve küfür ayırımı o zaman ortaya çıkmıştır. O hâlde öncekiler, hayvanlar veya çocuklar gibi mükellef olmaktan bağımsız ve ilâhî hükümlerle sorumlu olmaktan uzak olmak bakımından bir 'cins' idiler veya bir cevherden, bir babadan gelmiş olmaları açısından bir 'sınıf' idiler. O dönemde çeşitli sınıflar, ırklar, milletler ayrılmış değildi, vatandaş ve yabancı anlayışı yoktu. Dolayısı ile bunlara 'tek bir ümmet' denilmesi gerçek anlamı ile din ve şeriatte bir araya gelmiş insan topluluğu demek değil, tek bir cins, tek bir sınıf demektir."¹³¹¹

Yukarıdaki 2/213. âyetin son kısmında, ***"Sonra Allah kendi izniyle, onların anlaşmazlığa düştükleri konuda, îman edenlere doğru yolu gösterdi. Çünkü Allah dilediğini doğru yola iletir."*** ifâdesi, insanların önceleri tabiat güçlerine taptığı, başka bir deyişle ilk toplumların ve dinlerin çok ilahlı olduğu, dinde evrim sonucunda tek ilâha geçildiği iddiâsını çürütmektedir. ***"Başlangıçta insanlar (aynı dîne inanan) tek bir ümmetti. Sonra anlaşmazlığa düştüler."***¹³¹² âyetinden de anlaşıldığı gibi, insanlar Hz. Âdem'den itibâren ilâhî vahyin ışığında Allah Teâlâ'nın istediği gibi bir hayat tarzını benimsemişler, zaman geçince, sonradan görüş ayrılığına düşerek farklı din ve inançlara sapınca, Allah Teâlâ peygamberleri aracılığı ile onlara doğru yolu göstermeye devam etmiştir.

Nitekim aşağıdaki âyetlerde insanoğlunun dünyaya ilk inışıyle bu imtihan sürecinin, hakla bâtil mücadelesinin de başladığı görülür.

"O zaman meleklerle: 'Âdem'e secde edin!' dedik, hemen secde ettiler. Yalnız İblis dayattı ve büyüklük tasladı, böylece inkârcılardan oldu. Bir de demiştik ki: 'Ey Âdem! Sen ve eşin (Havva) birlikte cennete yerleşin; orada dilediğiniz yerden bol bol yiyecek, fakat şu ağaca yaklaşmayın, yoksa zâlimlerden olursunuz.' Sonra şeytan, orada onların ayaklarını kaydırarak ve böylece onları içinde bulundukları yerden (cennetten) uzaklaştırdı. Bunun üzerine, 'Birbirinize düşman olarak inin; çünkü yeryüzünde belli bir süreye kadar, sizin için bir barınma ve bir yararlanma vardır.' dedik. Derken Âdem, Rabbinden birtakım kelimeler aldı ve hemen O'na tevbe etti. Çünkü

1311. Ebû Hayyan, age, II, 135.

1312. Şûrâ, 42/19.

O, tevbeleri çok kabul eden, çok merhametli olandır. Onlara şöyle dedik: ‘Hepiniz inin oradan, Benden size ne zaman bir yol gösterici gelir de, kim o yol göstericimin izinde giderse, onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir. İnkâr edip âyetlerimizi yalayanlara gelince; işte onlar cehennemliklerdir. Orada sürekli olarak kalacaklardır.’”¹³¹³

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ
مَسْتَهْمُ الْبَاسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَزُلْزِلُوا حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا
مَعَهُ مَتَى نَصُرُ اللَّهَ أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ ﴿٢١٤﴾

214- Yoksa siz, kendinizden önce gelip geçenlerin başına gelen sıkıntıları çekmeden, cennete gireceğinizi mi sandınız? Onlara öyle yoksulluklar öyle sıkıntılar dokundu ve öyle sarsıldılar ki, sonunda Peygamber ve beraberindeki îmân edenler: “Allâh’ın yardımı ne zaman?” derlerdi. Dikkat edin! Allâh’ın yardımı yakındır!

214. âyet Katâde, Süddî ve müfessirlerin çoğuna göre Hendek Savaşı, başka bir rivâyete göre ise, Uhud Savaşı ile ilgili olarak inmiştir.¹³¹⁴ Bir başka rivâyete göre ise evlerini, mallarını ve yakınlarını Mekke’de bırakarak Medîne’ye hicret edenleri teselli için inmiştir.¹³¹⁵

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“İnsanlar, imtihan edilmeden sadece ‘îmân ettik.’ demekle serbest bırakılacaklarını mı sandılar? Andolsun ki, Biz onlardan öncekileri de imtihan etmişizdir. Allah elbette doğru söyleyenleri ortaya çıkaracak, yalan söyleyenleri de ortaya koyacaktır.”**¹³¹⁶

“Doğrusu, peygamber olarak gönderilen kullarımız hakkında Bizim geçmişte verdiğimiz şöyle bir söz vardır: ‘Onlara mutlaka yardım erişecektir. Ve sonunda üstün gelen, kesinlikle Bizim ordumuz

¹³¹³. Bakara, 2/34-39.

¹³¹⁴. Bk. Â-i İmrân, 3/142; Ahzâb, 33/10.

¹³¹⁵. Bk. Kurtubî, age, III, 24; Taberî, Câmiu'l-Beyân, II, 98.

¹³¹⁶. Ankebût, 29/2-3.

olacaktır!’ Onun için sen, bir süreye kadar onlardan yüz çevir! Ve onları gözetle! Yakında başlarına nelerin geleceğini görecekler!’¹³¹⁷

İslâm'ın ilk yıllarında Mekke müşriklerinin ağır baskı, işkence ve ambargoları karşısında bunalan müslümanlar, “Allah bize yardım etmeyecek mi?” diye yakınınca, Allâh'ın Rasûlü, geçmiş ümmetlerin peygamberlerinin teskere ile kesilip öldürüldüğü ve bedenlerinin demir tırmıklarla tarandığı hâlde dinlerinden dönmediklerini örnek vererek onları teselli etmişti.¹³¹⁸ Nitekim Mekke’de bu baskıların artması sonucu 100 kadar sahâbenin Habeşistan’a hicret ettiği, yıllarca orada kaldığı, hatta bir bölümünün hicretten sonra doğrudan Medîne’ye döndüğü bilinmektedir. Müslümanlar için Mekke yaşanmaz hâle gelip mal, can güvenliği tam olarak ortadan kalkınca, M 622 tarihinde Hz. Peygamber ve sahâbesi Medîne’ye topluca hicret etmiştir.

يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ ۖ قُلْ مَا أَنْفَقْتُ مِنْ خَيْرٍ فَلِلَّوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ
وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ ۚ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ
بِهِ عَلِيمٌ ﴿٢١٥﴾

215- Sana Allah yolunda ne harcamayacaklarını soruyorlar. De ki: “Hayır olarak vereceğiniz şey, önce ana-baba, yakınlar, yetimler, düşkünler ve yolda kalmışlar için olsun. Hayır olarak ne yaparsanız, şüphe yok ki Allah onu bilir.”

215. âyet, Uhud Savaşı’nda şehit düşen ve varlıklı bir sahâbe olan Amr İbnü'l-Cumûh'un, Hz. Peygamber'e; “Mallarımızı nerelere harcamalım?” sorusu üzerine; İbn-i Abbâs'a göre ise, hicret yüzünden mallarını Mekke’de bırakan ve bu yüzden Medîne’de büyük sıkıntı ile karşılaşan muhâcirler hakkında inmiştir.

İNFAK

Sözlükte “malın elden çıkarılması ve sarf edilmesi” demektir. Terim olarak; “Allah rızası için, hayır sayılan yerlere harcamada bulunma, hakkı

1317. Sâffât, 37/171-175.

1318. Buhârî, Menâkıb, 25, İkrâh, 1.

olanların veya muhtaç durumda bulunan kimi hısımların nafakasını sağlama” anlamını ifâde eder. Buna göre dînî bakımdan infâkın farz, vâcip ve mendup kısımları vardır. İnfak kelimesi gerçek anlamıyla alınınca yalnız “mal” a tahsisi gerekirken, mecaz yoluyla malın dışında, istifâde edilen ilim öğretme gibi mânevî şeyleri de içine alır.

Bunların başında İslâm’ın temellerinden ikincisi olan zekât gelir. Bu yüzden birçok tefsirci burada kastedilenin ilk önce ve bizzat zekât olduğunu söylemişlerdir. Fakat infâkın farz oluşu yalnız zekâta tahsis edilmediği için araştırmacı tefsirciler bunu genelleştirme taraftarıdır. Ancak bu noktada zekâtın ilk sırayı işgal ettiği de unutulmamalıdır. Bir hadiste buyurulduğu üzere, “Zekât, İslâm’ın köprüsüdür.”¹³¹⁹

Buna göre infak; zekât, fıtır sadakası gibi mâlî ibadetler yanında, sadaka türünden gönüllü olarak yapılacak hayırları da kapsar. Eş, ana-baba, dede, nine, çocuk, torun gibi yakın akrabaya zekât harcaması yapılamadığı için, bunlardan muhtaç duruma düşenlere, nafaka vererek veya diğer nâfile bağışlar yapılarak harcamada bulunulur.

Âyet ve hadislerde infâka en yakın akrabadan başlamak teşvik ediliyor. Bunun aynı zamanda daha önceki şerîatlerin uygulaması olduğu da belirtilir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Hani İsrâiloğulları’ndan şöyle söz almıştık: ‘Yalnız Allâh’a kulluk edin, anaya-babaya, yakınlara, yetimlere ve yoksullara iyilik edin ve insanlara güzel söz söyleyin; namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin!’ Sonra pek azınız dışında sözünüzden döndünüz, hâlâ da yüz çeviriyorsunuz!”**¹³²⁰

Birru ihsan (iyilik) sahiplerinin nitelikleri sayılırken, bunlardan birisinin de, **“Malını sevmesine rağmen yakınlarına, yetimlere, düşkünlere, yolda kalmışa, ihtiyâcı için isteyenlere ve köle âzâdına verenler.”** olduğu belirtilir.¹³²¹ Burada da ilk sırada yakın hısımlar zikredilir.

Ana-baba, çocuk ve torunlar dışında kalan, “yakınlar, yetimler, düşkünlere, yolda kalmışlar” için zekât faslından harcama yapılabileceği gibi, sadaka olarak da bağış yapılabilir. Bu âyette, zekâtın ötesinde, ihtiyaç sahiplerine bağış yapmaya teşvik vardır.¹³²² Hayır sözcüğü de; iyi, iyilik, en iyisi, daha iyisi gibi anlamlara gelir ve şerrin zıddı olarak kullanılır. İyi, güzel, değerli,

1319. Keşfü'l-Hafâ, s. 439.

1320. Bakara, 2/83.

1321. Bk. Bakara, 2/177.

1322. Kurtubî, age, I, 26.

yararlı ve arzulanır şeyler “hayır” kapsamına girer. Kur'ân'da nafaka ve infak kökünden 76 âyet, içinde “hayır” sözcüğü bulunan ise 176 âyet vardır.

كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهٌ لَّكُمْ وَعَسَى أَن تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَعَسَى أَن تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَّكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢١٦﴾

216- Hoşunuza gitmese de, savaş size farz kılındı. Ama hoşunuza gitmeyen bir şey sizin için hayırlı olabilir. Hoşunuza giden bir şey de sizin için kötü olabilir. Gerçeği Allah bilir, siz bilmezsiniz.

216. âyette, savaşmanın -hoşa gidecek bir şey olmamakla birlikte- mü'minlere farz kılındığı bildirilmiştir. Buna göre, hoşunuza gitmeyen bâzı şeyler, hakkımızda hayırlı olabilir. Nice sevdiğimiz şeyler vardır ki, sonuçta bizim için kötü sonuç verebilir. Bu yüzden Cenâb-ı Hak'tan isterken, her şeyin hayırlısını dilemek gerekir. Bu konuda, Kur'ân'da öğütlenen şu duâ ne kadar anlamlıdır! **“Onlardan öyleleri vardır ki: ‘Ey Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik âhirette de iyilik ver ve bizi ateş azâbından koru.’ derler. İşte onlar için kazandıklarından büyük bir pay vardır..”**¹³²³

SAVAŞ

Hoşa gitmeyen, fakat İslâm toplumunun varlığını sürdürmesi için gerekli olan ve hayırlı sonuçlar doğuran bir sosyal olgudur.

Hz. Muhammed ﷺ Mekke'de iken kendisine savaş izni verilmemişti. Medîne'de önce savunma, sonra genel savaşa izin verildi. İslâm âlimlerine göre, bir saldırı olmadıkça, cihad müslümanlara kifâî bir farzdır. Ülke düşman saldırısına uğradığı takdirde ise, savaşmak, eli silah tutan her müslüman için aynî farz olur.

Âyetteki, “kıtâl” kelimesi, karşılıklı ölümlerin meydana geldiği savaş ve cihâd anlamında kullanılmıştır. Kur'ân literatüründe savaşlar, daha çok “kıtal” sözcüğü ile ifâde edilir.¹³²⁴ Cihâdın ise daha geniş anlamı vardır. Nitekim Enfâl, 8/72. âyette “mal ve can ile savaş”tan söz edildiği gibi, ha-

1323. Bakara, 2/201-202.

1324. Bk. Bakara, 2/190, 216.

dislerde buna “dil ile mücâdele”, hatta sahip olunan bütün güçlerle mücâdele de eklenir. Buna göre cihâdın, karşı karşıya gelinen düşmanla çarpışma anlamı yanında, Allâh’ın hoşnutluğunu kazandıracak eğitim ve bilimsel çalışmalar, düşmana karşı silahlanma, ekonomik bakımdan güçlenmek için yapılacak çalışmalar ve nefis eğitimi gibi çok geniş anlamı vardır. Bâzı müşteşriklerin Avrupa’da, İslâm hakkında kaleme aldıkları yazılarda, cihad sözcüğünü, “kutsal savaş” olarak ele alması, bu kelimenin yanlış bir çevirisinden başka bir şey değildir. Gerçi Allâh’ın hoşnutluğunu kazanmak için yapılacak her güzel amel (iş), namaz, oruç gibi bir ibadettir ve kutsal bir davranıştır. İşte, gösteriş ve menfaatten arınmış, sırf Allah için yapılacak savaşın kutsal olması da bu anlamdadır. Yoksa İslâm’da zorla dîne sokmak için savaşmak yasaklanmıştır.¹³²⁵

Cihâdın genel olarak kitap ve sünnetteki yerini şöyle değerlendirebiliriz:

İSLÂM'DA CİHAD

Sözlükte çalışmak, uğraşmak, çabalamak, gayret sarf etmek demektir. Bir terim olarak İslâm’ın yükselmesi, korunması ve yayılması için her türlü çalışmada bulunmak, uğraşmak ve bu yolda sıcak ve soğuk savaşa girmektir.

İslâm’da cihad farzdır. İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Hoşunuza gitmesede düşmanla savaşmak üzerinize farz kılındı.”**¹³²⁶ **“Fitne ortadan kalkıncaya ve din yalnız Allâh’ın oluncaya kadar onlarla çarpışın.”**¹³²⁷

“Kitap ehlinde, Allâh’a ve âhiret gününe îmân etmeyen, Allâh’ın ve Peygamberi’nin haram kıldığını haram saymayan ve gerçek dini edinmeyen kimselerle, boyun eğip kendi elleriyle cizye verinceye kadar savaşın.”¹³²⁸ **“Sizinle toptan savaşmışları gibi siz de müşriklerle savaşınız.”**¹³²⁹ Hz. Peygamber ﷺ’de “Cihad kıyâmete kadar devam edecektir.”¹³³⁰ buyurmuştur.

Yalnız, bu farz bâzı hâllerde farz-ı ayın; bâzı hâllerde ise farz-ı kifâyeye olur. Müslüman toplumdan sadece bir grup cihâdın gâyesini gerçekleştirebiliyor, ülkede düşmanlara karşı onların mal, can ve ırz güvenliğini koruyabiliyorsa, o takdirde cihad farz-ı kifâyeye olmuş olur ve diğer müslümanların

1325. Bk. Bakara, 2/256; bk. M. Hamidullah, Aziz Kur’ân, çeviri, Bakara, 2/218, dipnot.

1326. Bakara, 2/216.

1327. Bakara, 2/193.

1328. Tevbe, 9/29.

1329. Tevbe, 9/36.

1330. Ebû Dâvûd, Cihad, 33.

üzerinden sorumluluk kalkar. Şayet fert fert gücü yeten her müslümanın düşmana karşı koyma gereği varsa o zaman farz-ı ayın olur; herkesin biz-zat cihâd etmesi gerekir.

Cihâdın gâyesi, yeryüzünden fitneyi kaldırmak ve hakkı yüceltmektir. İslâm'da savaş, intikam, öldürme, yağma, baskı ve zulüm yapmak için değil bunları ortadan kaldırmak için yapılır. Müslüman olmayanları zorla İslâm'a sokmak yoktur. Cihaddan maksat, insanları baskılardan kurtarmak, İslâm'ın yüce gerçeklerini onlara duyurmak ve kendi rızalarıyla müslüman olabilecekleri ortamları hazırlamaktır.

Hz. Peygamber'e, hangi amelin daha fazîletli olduğu sorulduğunda, *"İman ve Allah yolunda cihaddır."*¹³³¹ buyurarak cihâdın îmandan hemen sonra geldiğine, îmanın cihadla varlığını sürdüreceğine işaret etmiştir. Ayrıca Allah yolunda savaşanları, gâzilik ve şehitlik rütbesine erenleri öven ve onlar için büyük nîmetler ve dereceler bulunduğunu haber veren birçok âyet ve hadis vardır.

Müslümanlar savaşı istemezler. Ama savaş gerekince de sabır ve metanetle savaşırlar. Zira Hz. Peygamber: *"Düşmanla karşılaşmayı temenni etmeyiniz. Fakat düşmanla karşı karşıya gelerseniz sabrediniz, direniniz."*¹³³² buyurmuştur. Müslümanlar savaş sırasında Allâh'a güvenir ve Allâh'ın kendileriyle beraber olduğunu bilirler. Âyetle, ***"Ey Peygamber; sana da sana tâbî olan mü'minlere de Allah yeter."***¹³³³ buyurulmuştur.

Müslümanlar savaş için düşman memleketine girip bir şehri veya bir kaleyi muhasara ettikleri zaman, önce onları İslâm'a davet ederler. Kabul ederlerse kendileriyle savaşmazlar. Şayet İslâm'ı kabul etmezlerse İslâm devletine cizye vergisi vermesini isterler. Verirlerse mal, can ve ırz güvenliği ile dinlerini serbestçe yaşama özgürlüğünü elde ederler. Bunu da kabul etmezlerse geriye savaşmak kalır.

İslâmiyet'in ilk dönemlerinde mü'minlerin düşmana karşı yumuşak davranmaları, eziyetlerine katlanmaları, karşılık vermemeleri; sadece öğüt ve rerek İslâm'a davet yolunu izlemeleri emredilmiştir. Âyetle şöyle buyrulur: ***"Siz Allâh'ın buyruğu gelinceye kadar (onları) bağışlayın ve hoşgörülü olun. Şüphesiz ki Allah, her şeye kâdirdir."***¹³³⁴ Çünkü o za-

1331. Tecdîd-i Sarîh Tercümesi, VII, 445.

1332. Buhârî, Cihad, 112, 156, Müslim, Cihad 19, 20; Ebû Dâvûd, Cihad, 89.

1333. Enfâl, 8/64.

1334. Bakara, 2/109.

man müslümanlar sayı ve imkân bakımından son derece zayıftı. Düşmana karşı koyacak güçleri yoktu. Müslümanların sayısı ve gücü biraz çoğalınca kendilerine ve akîdelerine karşı direnenlerle savaşmalarına izin verildi. Müslümanlar büsbütün güçlenip düşmanları mağlûp edecek seviyeye gelince de aşağıdaki âyetle savaş izni verildi. **“Artık kendileriyle savaşılan mü’minlere zulme uğratıldıkları için savaş izni verildi...”**¹³³⁵ Bu izin Medîne döneminde olmuştur.

Bu mücâdelenin şekil ve kapsamı da âyetlerde şöyle belirlendi: **“Allah uğrunda gereği gibi cihâd edin.”**¹³³⁶ **“Mü’minler ancak Allâh’a ve Peygamberine îmân eden, sonra şüpheye düşmeyen; Allah uğrunda mallarıyla, canlarıyla cihâd edenlerdir. İşte onlar doğru olanlardır.”**¹³³⁷

Cihad Dört Kısma Ayrılır

1- Nefse karşı cihad: Şüphesiz en zor cihad, insanın nefsiyle ve nefsinin isteklerine karşı yaptığı cihaddır. Hz. Peygamber Tebük seferinden dönüşte ashâbına şöyle buyurmuştu: **“Küçük cihaddan büyük cihâda dönüyoruz.”**¹³³⁸ Bu hadisinde Hz. Peygamber, Tebük seferini “küçük cihad” olarak nitelendirirken; nefse karşı verilecek mücâdeleyi “büyük cihad” olarak nitelemiştir. Yine hadiste, **“Gerçek mücâhid nefesine karşı cihâd açan kimsedir.”**¹³³⁹ buyurulmuştur.

2- İlim ile cihad: Cihâdın başka bir çeşidi de ilim ile yapılan cihaddır. Dünyadaki bütün kötülüklerin sebebi cehâlettir. Hakk’a ulaşmak isteyen herkesin cehâletten kurtulması, ondan uzaklaşması gerekir.

Âyette şöyle buyrulur: **“Ey Muhammed! İnsanları Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öğütle çağır; onlarla en güzel şekilde tartış. Doğrusu Rabbin, kendi yolundan sapanları daha iyi bilir. O, doğru yolda olanları da en iyi bilir.”**¹³⁴⁰

İslâm’da tebliğ faaliyetinin adı, bir bakıma, “ilimle cihad”dır. Bu usûle, “Kur’ân ile cihad” da denilir. Âyette, **“Kâfirlere boyun eğme, bu Kur’ân ile onlara karşı olanca gücünle büyük bir savaş ver.”**¹³⁴¹ buyurulmuştur.

1335. Hac, 22/39.

1336. Hac, 22/79.

1337. Hucurât, 49/15.

1338. İbn Mâce, Fiten, 4011.

1339. Tirmizî, Cihad, 2.

1340. Nahl, 16/125.

1341. Furkan, 25/52.

Hiz. Peygamber de, “Zâlim bir hükümdar karşısında hak ve adâleti açıkça söylemek, büyük bir cihaddır.”¹³⁴² buyurmuştur.

3- Mal ile cihad: Allah Teâlâ'nın insana ihsan ettiği mal ve servetin yine O'nun yolunda harcanması demektir. Müslümanların, İslâm'ın yücelmesi, hakkın muzaffer olması için her türlü mal, servet ve paralarını bu yol da feda etmeleri mal ile cihaddır.

Kur'an'da malla mücâhedeği teşvik eden pek çok âyet vardır: **“İmân edip hicret eden, Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihâd edenler ve muhâcirlere yardım edip barındıranlar hepsi birbirinin dostlarıdır.”**¹³⁴³

“Allah yolunda mallarınızla, canlarınızla savaşın. Bilmeniz bu sizin hakkınızda ne kadar hayırlıdır.”¹³⁴⁴

“Allah, mallarıyla, canlarıyla mücâdele edenleri derece bakımından oturanlardan üstün kılmıştır.”¹³⁴⁵

4- Beden ile yapılan cihad: İlk üç çeşit de dikkate alınırsa, mü'minin bulunduğu beldede gücünün yettiği ölçüde sürekli bir mücâhede hâlinde olması istenir. Genel olarak cihad denildiği zaman ilk akla gelen, düşmanla sıcak savaşa girmektir.

Âyetlerde şöyle buyrulur: **“Sizinle savaşanlarla; Allah yolunda siz de savaşın. Fakat aşırı gitmeyin, çünkü Allah aşırı gidenleri sever.”**¹³⁴⁶ Nitekim sırf ganîmet elde etmek, şan ve şöret kazanmak, mevki ve makam sahibi olmak gibi düşüncelerle yapılacak bir cihâdın, İslâmî cihâd olmadığı hadislerde belirtilmiştir.

Savaş normal şartlarda istenen ve arzu edilen bir şey değildir. Ancak zorunlu hâle gelince de ondan kaçınmamak gerekir. **“Hoşunuza gitmediği hâlde, savaş size farz kılındı. Hoşunuza gitmeyen bir şey, hakkınızda hayırlı olabilir. Hoşunuza giden bir şey de, hakkınızda kötü olabilir. Bunları Allah bilir, siz bilemezsiniz.”**¹³⁴⁷ **“Savaşan, ancak kendisi için savaşmış olur. Allah hiçbir şeye muhtaç değildir.”**¹³⁴⁸

1342. İbn Mâce, Fiten, 4011.

1343. Enfâl, 8/72.

1344. Tevbe, 9/41.

1345. Nisâ, 4/95.

1346. Bakara, 2/190.

1347. Bakara, 2/216.

1348. Ankebût, 29/6.

Savaşın önemini ısrarla belirten İslâm dîni ve onun yüce kitabı, barışın da gereğine işaret etmekte, barış teklifi düşmandan geldiği takdirde bunun dikkate alınmasını istemektedir.

“Eğer onlar barış isterlerse sen de onu kabul et. Allâh’a güvenip dayan.”¹³⁴⁹

“Her şeyi işiten, her şeyi hakkıyla gören O’dur. Onlar seni aldatmak isterlerse, şunu kesin olarak bil ki, Allah sana yeter. Seni, yardımlarıyla ve mü’minlerle destekleyen O’dur.”¹³⁵⁰ **“O hâlde, size saldıranlara karşı siz de aynıyla karşılık verin.”**¹³⁵¹

“Antlaşma yaptığınızda Allâh’ın ahdini (antlaşma hükümlerini) yerine getirin.”¹³⁵² **“Haddi aşmayın, Allah haddi aşanları sevmez.”**¹³⁵³

Hız. Peygamber savaş sırasında sadece muhârip yani savaşan güçlerle savaşılmasını istemesi, cephe gerisinde bulunan kadın, çocuk, yaşlı ve din adamlarının öldürülmemesini, savaşçılara işkence yapılmamasını talep etmesi, İslâm savaş hukûkunun temel kuralları olmuştur.

Kur’ân ve sünnette cihâda teşvik eden ve onun kazandıracığı ecir ve derecelere yer veren pek çok nasslar vardır: Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle buyrulur:

“Allah Teâlâ, cennete karşılık mü’minlerin canlarını ve mallarını satın aldı. Onlar Allah yolunda savaşırlar. Savaş meydanında şehit ve gâzi olurlar. Allâh’ın bu öyle bir vaadidir ki, Tevrat’ta da, İncil’de de, Kur’ân’da da sâbittir. Kim Allah’tan daha çok vaadini yerine getirir? Yaptığınız bu hayırlı alışverişten dolayı sevinin. İşte büyük kurtuluş budur.”¹³⁵⁴

“Ey mü’minler! Sizi çetin bir azaptan kurtaracak bir ticaret yolunu göstereyim mi? O da şudur: Allâh’a ve Rasûlü’ne îmân eder ve Allah yolunda mallarınızla, canlarınızla savaşırırsınız. Bir bilerseniz bu iş sizin için ne kadar hayırlıdır. Bu takdirde Allah sizin günahlarınızı bağışlar, sizi altlarından ırmaklar akan cennetlere

1349. Enfâl, 8/61.

1350. Enfâl, 8/63.

1351. Bakara, 2/194.

1352. Nahl, 16/91.

1353. Bakara, 2/190.

1354. Tevbe, 9/111.

ve Adn cennetlerindeki hoş konutlara koyar. İşte büyük kurtuluş budur!”¹³⁵⁵

Cihâdın fazîleti hakkında da çeşitli hadisler vardır. Hz. Peygamber'e, "Hangi iş daha hayırlıdır?" diye sorulmuş, "Allâh'a ve Peygamber'ine îmân etmektir." demiş. "Sonra hangisi fazîletlidir?" sorusuna, "Allah yolunda cihad." cevabını vermiş, sonra hangisi sorusuna karşı da, "Mebrûr yani makbûl olan hac." buyurmuştur.¹³⁵⁶

Abdullah b. Mes'ud şöyle anlatıyor: Rasûlullâh'a, "Ey Allâh'ın Rasûlü! Allah katında hangi iş daha sevimlidir? diye sordum. 'Vaktinde kılınan namaz' dedi. Sonra hangisidir? dedim. 'Anne ve babana iyilik etmendir' buyurdu. Sonra hangisidir? sorusuna da, 'Allah yolunda cihad.' cevabını verdi."¹³⁵⁷

Bir adam Hz. Peygamber'e, "İnsanların hangisi daha fazîletlidir?" diye sordu. Rasûlullah, "Allah yolunda malı ve canı ile cihâd eden mü'min kişidir."¹³⁵⁸ buyurdu.

Hadiste şöyle buyurulmuştur: "Ülke sınırlarının ve İslâm diyarının korunması için bir gün, bir gece nöbet beklemek, bir ay (nâfile olarak) gündüz oruç tutup, gece namaz kılmaktan daha hayırlıdır."¹³⁵⁹

"İki çeşit gözü, cehennem ateşi yakmaz: Biri Allah korkusundan ağlayan göz; diğeri Allah yolunda nöbet beklerken uyumayan göz."¹³⁶⁰

Sonuç olarak İslâm'da savaş, ne bir savunma savaşı ne düşmana saldırıda bulunup onu imha etme savaşıdır. Kıtâl ve kan dökme değildir. Yahut bir üstünlük ve egemenlik kurarak insanları boyunduruk altına alma savaşı da değildir. Zulüm ve haksızlığı önleme, adâleti sağlama, Allâh'ın ismini yüceltme çabasıdır.¹³⁶¹

1355. Saf, 61/10-12.

1356. Buhârî, İman, 18.

1357. Buhârî, Cihad, 1.

1358. Buhârî, Cihad, 2.

1359. Müslim, İmâre, 163; Tirmizî, Cihad 2.

1360. Tirmizî, Fazâilü'l-Cihad, 12.

1361. Bk. Şâmil İslâm Ansik. "Cihad" mad.

﴿ BÂB 27 ﴾

HARAM AYDA SAVAŞ, FİTNE, İÇKİ, KUMAR, YETİMLER, MÜŞRİKLERLE EVLENME YASAĞI

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ ۖ قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ ۖ وَصَدٌّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَكُفْرٌ بِهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِخْرَاجُ أَهْلِهِ مِنْهُ أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ ۚ وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ ۚ وَلَا يَزَالُونَ يُقَاتِلُونَكُمْ حَتَّى يَزْدُوكُمْ عَنْ دِينِكُمْ إِنِ اسْتَطَاعُوا ۚ وَمَنْ يَزِدِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُولَٰئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ۚ وَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ ۗ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢١٧﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ ۚ أُولَٰئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَتَ اللَّهِ ۚ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢١٨﴾ يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ ۖ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ ۚ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا ۚ وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ ۖ قُلِ الْعَفْوَ ۚ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ ﴿٢١٩﴾ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ۚ وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْيَتَامَىٰ ۖ قُلْ إِصْلَاحٌ لَهُمْ خَيْرٌ ۚ وَإِنْ تُخَالِطُوهُمْ فَإِخْوَانُكُمْ ۚ وَاللَّهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ ۚ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَغْنَتْكُمُ ۚ إِنَّ اللَّهَ غَزِيرٌ حَكِيمٌ ﴿٢٢٠﴾ وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّى يُؤْمَنَّ ۚ وَلَا مَآةٌ مُؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكَةٍ وَلَوْ أَعْجَبَتْكُمْ ۚ وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتَّى يُؤْمِنُوا ۚ وَلَعَبْدٌ مُؤْمِنٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكٍ وَلَوْ أَعْجَبَكُمْ ۚ أُولَٰئِكَ يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ ۚ وَاللَّهُ يَدْعُوا إِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ بِإِذْنِهِ ۚ وَيُبَيِّنُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٢١﴾

- 217- Sana, savaşın yasak edildiği ayda savaşmanın hükmünü soruyorlar. De ki: “O ayda savaşmak büyük günahdır. Ancak insanları Allah yolundan alıkoymak, O’nu inkâr etmek, Mescid-i Haram’ı ziyaret etmeyi engellemek ve orada oturanları yerlerinden, yurtlarından çıkarmak ise Allah katında daha büyük günahdır. Çünkü fitne adam öldürmekten de daha büyük kötülüktür.” Onlar, güçleri yetse, dîninizden döndürünceye kadar sizinle savaşsınlar. Sizden kim, dîninden döner ve kâfir olarak ölürse, işte öylelerinin dünya ve âhirete yönelik bütün işleri boşa çıkmıştır. Onlar cehennemliktir ve orada sürekli olarak kalacaklardır.**
- 218- Şüphesiz, îmân edenlere ve hicret edip Allah yolunda savaşanlara gelince, işte onlar, Allâh’ın rahmetini umabilirler. Allah çok bağışlayan, çok merhametli olandır.**
- 219- Sana içki ve kumarı soruyorlar. De ki: Bu ikisinde büyük bir günah ve insanlar için bâzı faydalar vardır. Fakat bunların günahı yararlarından daha büyüktür! Yine sana neyi infâk edeceklerini soruyorlar. De ki: İhtiyaçtan fazlasını vereceksiniz. İşte Allah düşünmeniz için âyetlerini size böyle açıklıyor.**
- 220- Dünya ve âhiret konusunda (düşünün diye Allah âyetlerini size işte böyle açıklıyor)! Sana yetimleri de soruyorlar. De ki: Onları ve mallarını koruyup gözetmek kendi hâllerine bırakmaktan daha hayırlıdır. Kendileriyle birlikte yaşar ve mallarını mallarınıza katarsanız, zaten onlar sizin (din) kardeşlerinizdir. Allah, işleri bozanla düzelteni bilir. Eğer Allah dileseydi, size altından kalkamayacağınız sorumluluklar yüklerdi. Çünkü Allah mutlak üstündür, tam hüküm ve hikmet sahibidir!**
- 221- Müşrik kadınlar îmân etmedikçe onlarla evlenmeyin! Bu müşrik kadın hoşunuza gitse bile, mü’min bir câriye müşrik kadından daha hayırlıdır. Müşrik erkekleri de îmân etmedikçe, mü’min kadınlarla evlendirmeyin. Müşrik erkek hoşunuza gitse de, mü’min bir köle müşrik bir erkekten daha hayırlıdır. Çünkü bunlar sizi ateşe**

çağırırlar. Allah ise, izni ve keremiyle cennete ve bağışlanmaya çağırır. Allah, düşünüp öğüt alsınlar diye âyetlerini insanlara açıklar.

217-218. âyetler, haram aylarda savaşmanın câiz olup olmadığı hakkındaki bir soru üzerine inmiştir. 217. âyete göre, haram aylarda savaşmak günah olduğu gibi, insanların Allah yolundan alıkonmasının, O'nu inkâr etmenin, Mescid-i Harâm'ı ziyaret edenleri engellemenin ve orada oturanları ev ve yurtlarından çıkarmanın daha büyük günah olduğu, hatta fitnenin adam öldürmekten de daha kötü olduğu belirtilmiştir.

HARAM AYLAR

Haram aylar şunlardır: Zilkâde, Zilhicce, Muharrem ve Recep. Bununla birlikte müslümanlara, haram aylarda da olsa, saldırıya uğradıkları takdirde misliyle karşılık verme yetkisi tanınmıştır.¹³⁶²

Hz. Peygamber hicretin ikinci yılında Bedir Savaşı'ndan iki ay kadar önce, Abdullah bin Cahş komutasındaki sekiz kişilik bir seriyeyi, Mekke ile Tâif arasındaki Batn-ı Nahle'ye göndererek, Kureyş hakkında istihbarat bilgisi toplamasını istemişti. Burada, Kureyş'in ticaret kervanı ile karşılaştılar ve saldırarak, bir kişiyi öldürdüler, ikisini de esir alarak kervanla birlikte Allâh'ın Rasûlü'ne getirdiler. Kervana yapılan bu saldırı, Cemâziyelâhir ayının son günü sanılarak yapılmıştı. Oysa o gün savaş yapılmaması gereken haram aylardan Recep'in ilk günü idi. Kervan mallarının beşte birini (humus) Hz. Peygamber için ayırmışlardı. Geri kalanı kendi aralarında ganimet olarak paylaştılar.

Saldırıyı öğrenen Kureyş, Hz. Muhammed'in haram aylara saygısız davrandığını ileri sürdü. Ancak âyet onların bu iddiâsına cevap vererek haram aylarda savaşmak büyük günah olmakla birlikte, müslümanlara yapılan baskı ve zulmün, onları Mekke'den çıkarıp yurtlarından etmenin ve Kâbe'yi ziyaret etmelerini engellemenin adam öldürmekten de daha büyük bir suç olduğunu belirtti.

Hz. Peygamber önce, haram ay şüphesiyle seriyyenin ayırdığı beşte bir ganimeti kabul etmediği gibi, bu saldırıdan hoşnut kalmadığını da bildirdi. Ancak bu arada inen yukarıdaki 217 ve 218. âyetler, savaş birliğini

¹³⁶². Bk. Bakara, 2/194.

haklı çıkardı ve haram ay bile olsa, fitne için yola çıkan düşmana saldırı-maya cevaz verdi. Bunun üzerine Allâh'ın elçisi, kabul etmeyip bekletti-ği ganîmeti aldı ki, İslâm'da ilk ganîmet budur. İki esir de, Kureyş müşrik-lerinin yakalayıp tutsak ettikleri Sa'd bin Ebî Vakkas ve Utbe bin Gazvân ile değişim yapıldı.

Kimi müfessirler, 217. âyeti, haram aylarda savaşmanın haram olduğuna delil saymışlardır. Atâ bu görüştedir. Çoğunluk aksi görüştedir. Şartlar gerektirince haram aylarda da savaş yapılabilir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur:

“Haram aylar çıkınca o müşrikleri bulduğunuz yerde öldürün; onları yakalayıp tutuklayın ve onları her gözetleme yerinde oturup bekleyin. Eğer tevbe eder, namazı dosdoğru kılar ve zekâtı verirler-se artık yollarını serbest bırakın. Allah çok bağışlayan, çok merha-met edendir.”¹³⁶³

“Ey îmân edenler! Müşrikler ancak pisliktir. Bu yüzden artık bu yıllarından sonra Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar! Eğer yoksul düşmekten korkarsanız, biliniz ki Allah dilerse yakında sizi kendi lûtfundan zengin yapar. Şüphesiz ki Allah her şeyi bilen, tam hü-küm ve hikmet sahibi olandır.”¹³⁶⁴

“Allâh'ın gökleri ve yeri yarattığı gündeki yazısına göre, ayların sayısı O'nun katında on ikidir; bunlardan dördü (Zilkâde, Zilhicce, Muharrem ve Recep) haram aylardır. İşte dosdoğru din budur. Artık o aylarda kendinize zulmetmeyin. Müşrikler sizinle nasıl topluca sa-vaşıyorlarsa siz de onlarla topluca savaşın. Biliniz ki Allah kendisi-ne karşı gelmekten sakınanlarla beraberdir.”¹³⁶⁵

Allâh'ın Rasûlü Huneyn'de Hevâzin, Tâif'te Sakîf kabîleleriyle haram ayda savaşmış, yine Ebû Âmir'i haram ayda müşriklerle savaşması için Evtâs'a göndermiştir. 217. âyet dikkatlice incelendiğinde görülür ki, ha-ram ayda savaşmak bir yana, Allâh'ı inkâr etmek, Allah yolunu engelle-mek, onları Mescid-i Haram'dan çıkarmak en büyük fitne olup, Allah ka-tında daha büyük bir günahdır. Bu yüzden, müşrikler bunları yaptığı için, onlarla böyle bir ayda savaşmak gerekli olmuştur. Kısaca saldırı ve fitne

1363. Tevbe, 9/5.

1364. Tevbe, 9/29.

1365. Tevbe, 9/36.

tehlikesi olunca, müslümanların haram aylarda da olsa, düşmanla savaş-
masına izin verilmiştir.¹³⁶⁶

218. âyetle îmân edip Mekke'den hicret eden ve Allah yolunda savaşan
muhâcirlerin Allâh'ın rahmetini umabilecekleri bildirilir.

Hicret mal, can, ırz güvencesi olmayan ve dînini yaşama imkânı da bu-
lunmayan bir yerden daha güvenli bölge veya ülkeye göç etmek demektir.
İslâmiyet'in ilk yıllarından Mekke'de müslümanlar Kureyş müşriklerinin bü-
yük baskısı sonunda önce Habeşistan'a sonra da Medîne'ye hicret etmiş-
lerdi. İşte dînini yaşayabilmek için böyle fedakârlığa katlanan mü'minlerin
Allâh'ın rahmet ve merhametine lâayık oldukları vurgulanır.

İlgili âyetle şöyle buyrulur: **“Böyle birisi mi, yoksa âhiret azâbından
sakınıp, Rabbinin rahmetini umarak gece saatlerinde secde ederek
ve kıyamda durarak ibadet eden kimse mi daha iyidir? De ki: ‘Hiç
bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?’ Doğrusu ancak temiz akıl sa-
hipleri düşünüp öğüt alır.”**¹³⁶⁷

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ ۖ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ
وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا ۚ وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ ۖ قُلِ الْعَفْوَ
كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ ﴿٢١٩﴾

**219- Sana içki ve kumarı soruyorlar. De ki: Bu ikisinde bü-
yük bir günah ve insanlar için bâzı faydalar vardır.
Fakat bunların günahı yararlarından daha büyüktür!
Yine sana neyi infâk edeceklerini soruyorlar. De ki:
İhtiyaçtan fazlasını vereceksiniz. İşte Allah düşünme-
niz için âyetlerini size böyle açıklıyor.**

219. âyetle, şarap ve kumarda bâzı yararlar olsa da, bunların günah
ve zararının, yararından daha çok olduğu bildirilmiş ve fazla malın Allah
yolunda harcanması öğütlenmiştir. Âyetin nüzûl sebebi şudur: Hz. Ömer,
Medîne'de içkinin zararlarını görünce, “Allâhım, hamr hakkında bize tat-
min edici bir açıklama yap.” diye duâ ederdi. İlk olarak yukarıdaki 2/219.

1366. İbnü'l-Arabî, Ahkâmü'l-Kur'ân, Mısır 1387/1967 I, 147; S. Ateş, Çağdaş Tefsir, I, 366, 267.

1367. Zümer, 39/9.

âyet indi. Ömer yine duâ etti. Sarhoş iken namaza yaklaşmayı yasaklayan şu âyet indi: **“Ey îmân edenler! Siz sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, cünüp iken de -yolcu olanlar müstesnâ- boy abdesti alıncaya kadar namaza yaklaşmayın!”**¹³⁶⁸ Ömer ﷺ yine duâ etti, kesin içki yasağı bildiren aşağıdaki âyetler indi. **“Ey îmân edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar) ve fal ve şans okları şeytan işi birer pisliktir. Bunlardan uzak durun ki, kurtuluşa eresiniz. Şeytan içki ve kumar yoluyla, aranızda düşmanlık ve kin sokmak, sizi Allâh'ı anmaktan ve namaz kılmaktan alıkoymak ister. O hâlde, (bütün bunlardan) vazgeçtiniz değil mi?”**¹³⁶⁹

Berâ bin Âzib ﷺ'ten rivâyete göre şöyle demiştir: “İçki henüz haram kılınmazdan önce Nebî ﷺ'in ashâbından birtakım kimseler içkiyi bırakmadan vefât etmişlerdi. Birtakım kişiler bizim arkadaşlarımız içki içtikleri dönemde öldüler, onların durumu ne olacak? diye sormaları üzerine, şu âyet indi: **“Îmân edip sâlih ameller yapanlar; bundan böyle Allâh'a karşı gelmekten sakınıp îmanlarını koruyarak sâlih ameller yapmaya devam ederlerse, daha önce yiyip içtikleri şeylerden dolayı onlara bir günah yoktur. Çünkü Allah iyilik eden ve işini güzel yapanları sever.”**¹³⁷⁰

İÇKİ YASAĞI

Hız. Peygamber içkinin zararlarını gördüğü ve bunun yasaklanması gerektiğini düşündüğü hâlde, bu konunun Kur'ân âyetleri ile çözüme kavuşturulmasını istediği anlaşıyor. Bu sebeple uzun süre susmuş ve gelen âyetlerle tedrici yasaklama söz konusu olmuştur. İçki yasağı bildiren âyetlerin geliş sırası şöyledir: Mekke'de inen, **“Hurma ve üzümün meyvelerinden sarhoşluk veren içki ve güzel rızık elde edersiniz.”**¹³⁷¹ âyeti indiğinde, müslümanlar içkiyi helâl olarak içiyorlardı. Medîne'de bâzı sahâbenin soruları üzerine, yukarıdaki Bakara, 2/219 âyeti inmişti. Bunun üzerine bir topluluk içkiyi bırakmış, kimileri devam etmişti. Daha sonra Abdurrahman bin Avf bir ziyafet vermiş ve içki içilmişti. İçlerinden biri sarhoş olarak namaza geçip, Kâfirûn sûresindeki olumsuzluk bildiren “lâ” edatlarını kaldırıncaya, anlam bozulmuş, doğrusu, “Ben sizin taptığınız putlara tapmam” iken,

1368. Nisâ, 4/43.

1369. Mâide, 5/90-91 (Geniş bilgi için bu âyetlerin tefsîrine bk.). Tirmizî, Tefsir, 5/8, H No: 3049. İbnül-Arabî, age, I, 149.

1370. Mâide, 5/93. Buhârî, Mezâlim, 21, Tefsir, 5/11; Müslim, Eşribe, 3; Tirmizî, Tefsir, 5/10-12; Tirmizî, Tefsir, 5/10, H No: 3050.

1371. Nahl, 16/67.

anlam “Ben de sizin taptığınız putlara taparım.” şeklini almıştır. Kur’ân âyetlerini bu derece yanlış okumanın namazı bozduğu da biliniyor. Bunun üzerine, sarhoşken namaza yaklaşmayı yasaklayan Nisâ, 4/43 âyeti inmiştir. İçenlerin sayısı daha da azaldı. Ancak namaz arasında, namaza zarar vermeyecek şekilde içenler de vardı. Bundan sonra Medîne’nin yerlisi Ensâr’dan bir topluluk, bir ziyafette içki içmiş, sarhoş olunca, Arap şiirleri okuyarak övünmeye başlamışlardı. Orada bulunan muhâcirlerden Sa’d bin Ebî Vakkas ؓ de, karşı şiir okuyunca, çıkan kavgada, Sa’d’ın başı yarılmıştı. Sa’d, Rasûlullah ؐ’e şikâyetinde bulunmuş ve Hz. Ömer de, yukarıda sözünü ettiğimiz duâsını tekrarlamıştı. Sonunda, kesin yasak bildiren Mâide, 5/90-91 âyetleri inmiştir.

Âyette geçen “ism (günah)”, içki içip sarhoş olduktan sonra görülen sövme, kavgâ ve öldürmelerdir. “Menâfi (faydalar)” ise, içkinin sağladığı ticaret ve verdiği lezzet olabilir.

Hamr (içki): Sözlükte aklı örten ve kafayı dumanlandıran şey demektir. Abdullah bin Ömer’e göre, kesin içki yasağı bildiren âyet indiği sırada,¹³⁷² şarap beş şeyden yapılıyordu: Üzüm, hurma, buğday, arpa ve darı. Bir hadiste bu beş çeşit maddeden şarap yapıldığından söz edilmiş, yalnız darı yerine bal zikredilmiştir.¹³⁷³ Çoğunluk fakihler bu târifi esas alarak, sarhoşluk veren maddelerin Kur’ân nassı ile yasaklandığı, az miktârının bile içilmesi haram olduğu ve ticaretinin de yapılamayacağı görüşündedir.

Kimi sahâbe ve tâbiîn fakihlerine ve Ebû Hanîfe’ye göre hamr; yalnız üzümünden yapılan içkinin adı olup, Kur’ân nassı ile bizzat haram olan budur. Diğer sarhoş edici maddeler ise aynen ve bizzat değil kıyas yoluyla haram kapsamına girer. Burada illet “iskâr (sarhoş etme)” niteliği olup, bu da “Her sarhoşluk veren şey haramdır.” gibi hadislerle dayanır.¹³⁷⁴

Ebû Hanîfe’ye göre, Arap dilinde “hamr”, üzümünden yapılan alkollü içkinin adıdır. Bunun dışındaki şeylerden elde edilen içeceğe nebîz denilir. Bunlardan da, sarhoş edici özelliği olanların içilmesini Allâh’ın elçisi yasaklamıştır. Müslim’in naklettiği birkaç hadiste, Allah elçisinin nebîzin içilmesine izin verdiği, ancak, farklı meyve ve maddelerden yapılan nebîzlerin karıştırılarak içilmesini yasakladığı belirtilir. Ebû Saîd el-Hudrî

1372. Bk. Mâide, 5/90.

1373. Bk. Ebû Dâvûd, Eşribe, 4; Tirmizî, Eşribe, 8; İbn Mâce, Eşribe, 5.

1374. Bk. Buhârî, Edeb, 80, Ahkâm, 22, Megâzî, 60; Müslim, Eşribe, 73-75; Ebû Dâvûd, Eşribe, 5, 7; Tirmizî, Eşribe, 1, 2.

ﷺ'in naklettiği bir hadis şöyledir: “Sizden kim nebîz içerse, yalnız zebîb (kuru üzüm sırası) veya yalnız temr (kuru hurma sırası) içsin. Bunları birbirine karıştırmasin.”¹³⁷⁵

Sonuç olarak üzümünden yapılan içkiler aynen haram ve necistir, bunun dışındaki meyve vb.den yapılan alkollü içkileri de içmek haramdır. Ancak bunların içilmesi haram olmakla birlikte, kendileri şarap gibi necis sayılmaz, bir kimsenin üzerine şarap dökülse namaza engel olurken, mesela ispiрто, kolonya gibi bir sıvı dökülse, namaza engel olmaz. Zaten alkol uçucu bir madde olduğu için, dışarıdaki alkol, kısa bir süre sonra buharlaşır.

KUMAR

Bir menfaat karşılığında oynanan şans oyunudur. Kumarda kazanan kişi emek veya sermaye riski olmaksızın, başkasına âit malı karşılıksız olarak elde etmektedir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Aranızda mallarınızı haksız sebeplerle ve bâtil yollarla yemeyin.”**¹³⁷⁶ **“Ey îmân edenler! Aranızda mallarınızı, karşılıklı rızaya dayanan ticaret yoluyla olması dışında haksız sebeplerle ve bâtil yollarla yemeyiniz.”**¹³⁷⁷ Bu âyetler, başkasına âit bir malı ancak meşrû sebeplerle alıp yemenin câiz olduğunu bildirir. Bu konuda kesin yasak bildiren Mâide sûresi 5/90, 91. âyetlerde kumar (meysir) yoluyla para ve mal kazanmanın şeytan işi bir pislik olduğu vurgulanarak, bunun meşrû olmayan bir kazanç olduğu belirtilmiştir.¹³⁷⁸

İçki ile kumar yasağının aynı âyetle bildirilmesi fert ve topluma olan zararları sebebiyledir. Oynayana kazanç veya zarar getiren her türlü şans oyunu kumardır. Kumar, toplumsal bir felâkettir. Bu yıkıcı kötülüğün pek çok aileyi sefil ve perişan ettiği her zaman görülmektedir. Hırsın verdiği heyecan ile sabahlara kadar kumar masalarından ayrılmayanlar, orada, sağlıklarını, servetlerini, ahlâklarını ve vakitlerini bırakarak insanlıktan uzaklaşıp; bir gün kazananlar başka bir gün kaybederler.

Kumarda kaybedilen parada çoluk-çocuğun, fakirlerin hakkı vardır. Diğer yandan kazanılan para da meşrû değildir. Kumar yaygınlaştıkça toplumsal

1375. Müslim, Eşribe, 5, Hadis: 22.

1376. Bakara, 2/188.

1377. Nisâ, 4/29.

1378. İbn Âbidin Reddû'l Muhtâr, İstanbul 1307, V, s. 355; Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili, İstanbul 1960, II, s. 766.

zararlar artar. Çalışmanın yerini tembellik alır. İş hayatında verim düşer. Kumar beraberinde içki, yalancılık, hırs, kin, intikam, cinâyet gibi kötülükleri de getirir.

Diğer yandan menfaat karşılığı olmaksızın zevk ve eğlence için oynanan oyun kumar olmaz. Ancak bunun vakit israfına yol açmaması ve namaz gibi belli vakte bağlı olan ibadetlere engel olmaması da gerekir. İmam Şâfiî şöyle demiştir: Satranç, ortaya bir para koymadan, kötü sözden ve namazı kaçırmaktan uzak oldukça haram değildir. Buna göre, Hayvan, araç, ok atımı ve silah atışı yarışları ile çeşitli spor karşılaşmaları, dışarıdan verilen ücret karşılığında yapılıncı, kumar kapsamına girmez, verilen ücret, kumar parası değil, bir “cuâle (ödül)” olur. Fakat bu sporlar üzerine oynanan kumarlar yasak kapsamına girer.¹³⁷⁹

İHTİYAÇ FAZLASINDAN İNFAK

Bir kimsenin öncelikle kendi yeme, içme ve barınma ihtiyaçlarını giderme hakkı vardır. Bundan sonra başkalarına yardım etme görevi söz konusu olur. Bu yardım ve harcamaya da yine en yakınlarından başlaması gerektiğini bildiren çeşitli âyet ve hadisler vardır.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Hani İsrâiloğulları’ndan şöyle söz almıştık: ‘Yalnız Allâh’a kulluk edin, anaya-babaya, yakınlara, yetimlere ve yoksullara iyilik edin ve insanlara güzel söz söyleyin; namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin!’ Sonra pek azınız dışında sözünüzden döndünüz, hâlâ da yüz çeviriyorsunuz!”**¹³⁸⁰

İyilik sahiplerinin nitelikleri sayılırken, bunlardan birisinin de, **“Malını sevmesine rağmen yakınlarına, yetimlere, düşkünlere, yolda kalmışa, ihtiyâcı için isteyenlere ve köle âzâdına verenler.”** olduğu belirtilir.¹³⁸¹ Burada da ilk sırada yakın hısımlar zikredilir.

Hz. Peygamber de şöyle buyurmuştur: **“Yardım etmeye, geçimi üstlendiğin kimselerden başla! Sadakanın en hayırlısı, ihtiyaç fazlası malından verilendir.”**¹³⁸²

“Ey Âdemoğlu! İhtiyâcından fazla olan malından sadaka vermen senin için daha hayırlıdır. Eğer vermeyip elinde tutarsan, senin için kötüdür.”

1379. S. Ateş, age, I, 374, 375. Bk. Kumar konusu için bk. Mâide, 5/90-91 âyetlerin tefsiri.

1380. Bakara, 2/83.

1381. Bk. Bakara, 2/177.

1382. Buhârî, Zekât, 18, Nafakât, 2; Müslim, Zekât, 94-97.

Zekâtını verdiğin sürece elinde yeterli miktarda mal tutmaktan dolayı Allah katında sorumlu olmazsın. Ancak harcamaya bakmakla yükümlü olduklarından başla."¹³⁸³

Hz. Peygamber sahâbeyi infâka teşvik edince, birisi yanında bir dinar bulunduğunu söyledi. Rasûl-i Ekrem de bunu kendi ihtiyacı için harcamasını ifade etti. O kişi: "Yanımda bir dinar daha var, onu kime vereyim?" diye sordukça, Allâh'ın Rasûlü sırasıyla çocuğuna, eşine, hizmetçisine vermesini söyledi. Böylece yardıma en yakınından başlamak gerektiğini bildirdi.¹³⁸⁴

Başka hadislerde de genel ifâdelerle önce kendisine, ailesine, akraba-sına, sonra da çevresinde bulunan diğer ihtiyaç sahiplerine yardım etmek gerektiğini bildirmiştir.¹³⁸⁵

فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْيَتَامَىٰ ۖ قُلْ إِصْلَاحٌ لَهُمْ خَيْرٌ
وَأَنْ تُخَالِطُوهُمْ فَإِخْوَانُكُمْ ۖ وَاللَّهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ ۖ
وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَعْتَبَكُمْ ۖ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٢٠﴾

220- Dünya ve âhiret konusunda (düşünün diye Allah âyetlerini size işte böyle açıklıyor)! **Sana yetimleri de soruyorlar. De ki: Onları ve mallarını koruyup gözetmek kendi hâllerine bırakmaktan daha hayırlıdır. Kendileriyle birlikte yaşar ve mallarını mallarınıza katarsanız, zaten onlar sizin (din) kardeşlerinizdir. Allah, işleri bozanla düzeltene bilir. Eğer Allah dileseydi, size altından kalkamayacağınız sorumluluklar yüklerdi. Çünkü Allah mutlak üstündür, tam hüküm ve hikmet sahibidir!**

220. âyette, yetimin velîlerinin yetim malını koruyup gözetmesi gerektiğine ve ona haksızlık yapmamak şartıyla onun malını kendi mallarıyla karıştırıp birlikte işletebileceğine işaret edilmekte, bununla birlikte Allâh'ın haksızlık yapanla koruyup gözetene bildiği hatırlatılmaktadır.

1383. Müslim, Zekât, 97; Tirmizî, Zekât, 32.

1384. Ebû Dâvûd, Zekât, 45; Nesâî, Zekât, 54.

1385. Müslim, Zekât, 41; Nesâî, Zekât, 61.

YETİMLER

Ergenlik çağına ulaşmadan, babası ölen çocuğa “yetim” denir. Babasını kaybeden çocuk, koruma ve yardımdan, annesini kaybeden çocuk ise şefkatten mahrum kalır. Yetim, ergenlik çağına gelince, üzerinden yetimlik kalkmakla birlikte, malını kendi başına kullanabileceği rüşd yaşına ulaşın caya kadar, yetimlik hukûku mal üzerinde devam eder. İslâm’dan önce insanlar, yetimlerin mallarını yerler, onlarla malı için evlenir, oğlu veya kızı ile yine malı için evlendirirlerdi.

Kur’ân’da yetim malları ile ilgili çeşitli âyetler bulunmaktadır: **“Yetimlere (güçsüz, kimsesiz, öksüz, yetim ve kadınlara) mallarını verin. Kötü olanı iyi olanla değiştirmeyin. Onların mallarını kendi mallarınıza karıştırıp yemeyin. Çünkü bu büyük bir günahdır.”**¹³⁸⁶ **“Yetimlerin mallarını haksızlıkla yiyenler, sadece karınlarına ateş doldurmuş olurlar, onlar çılgın bir ateşe gireceklerdir.”**¹³⁸⁷ **“Yetimin malına, olgunluk çağına (rüşd) ulaşınca caya kadar, en güzel olanın dışında yaklaşmayın.”**¹³⁸⁸

Bu âyetler inince, müslümanlar yetimlerin mallarından el çektiler. Öyle ki; mallarını, yemeklerini, evlerini ayırmaya başladılar. Fakat bu durum, yetimlerin aleyhine olmaya başlamıştı. Bunun üzerine kimi sahabiler, Allâh’ın Rasûlü’ne, yetimler için herkesin ayrı evi, ayrı yiyecek hazırlama imkânı bulunmadığını bildirince, yukarıdaki âyet indi. Bu âyete göre önemli olan, yetimin yetiştirilmesi ve malının yetimin yararına olacak şekilde korunması ve çoğaltılmasıdır. Bu koruma ve çoğaltma da, “malı en güzel şekilde işletmekle” olabilir. Hanefî fakihleri, bu en güzel yönetimin; yetimin malını satmada, onun adına mal alımında, malını kiraya vermede, râyiç bedellerin gözetilmesiyle gerçekleşebileceğini söylemişlerdir.¹³⁸⁹

İslâm’da zayıfı korumak, özellikle yetimleri ve kimsesiz çocukları koruyup gözetmek çok sevaplı bir iştir. Hz. Peygamber, **“Yetime bakanla ben, cennette şu iki parmak gibi yan yana oluruz.”**¹³⁹⁰ Başka hadislerde de şöyle buyurulmuştur: **“Müslümanların evlerinin en hayırlısı, içinde yetime iyilik edilen evdir, en şerlisi de içinde yetime kötülük edilen evdir.”**¹³⁹¹ **“Kim**

1386. Nisâ, 4/2.

1387. Nisâ, 4/10.

1388. En’âm, 6/152.

1389. Geniş bilgi için bk. En’âm, 6/152. âyet tefsiri.

1390. Buhârî, Talâk, 25, Edeb, 24; Müslim, Zühd, 42; Ebû Dâvûd, Edeb, 123.

1391. İbn Mâce, Edeb, 6.

bir yetimin başını Allah rızası için okşarsa, elinin dokunduğu her kıl için kendisine sevap verilir.”¹³⁹²

وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّىٰ يُؤْمِنَ ۖ وَلَا مَٔمَّةٌ مُّؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِّنْ مُّشْرِكَةٍ
وَلَوْ أَغَبَتْكُمْ ۚ وَلَا تُنكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتَّىٰ يُؤْمِنُوا ۚ وَلَعَبْدٌ مُّؤْمِنٌ
خَيْرٌ مِّنْ مُّشْرِكٍ وَلَوْ أَعْجَبَكُمْ ۚ أُولَٰئِكَ يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ ۚ وَاللَّهُ يَدْعُو
إِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ بِإِذْنِهِ ۚ وَيُبَيِّنُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٢١﴾

221- Müşrik kadınlar îmân etmedikçe onlarla evlenmeyin!

Bu müşrik kadın hoşunuza gitse bile, mü'min bir câriye müşrik kadından daha hayırlıdır. Müşrik erkekleri de îmân etmedikçe, mü'min kadınlarla evlendirmeyin. Müşrik erkek hoşunuza gitse de, mü'min bir köle müşrik bir erkekten daha hayırlıdır. Çünkü bunlar sizi ateşe çağırırlar. Allah ise, izni ve keremiyle cennete ve bağışlanmaya çağırır. Allah, düşünüp öğüt alsınlar diye âyetlerini insanlara açıklar.

221. âyet, Allâh'a ortak koşmanın bir evlenme engeli olduğunu bildirmek için inmiştir. Âyetin, Medîne döneminde sahâbeden Mersed bin Mersed'in, müşriklerden güzel bir kadınla evlenmek istemesi veya Abdullah bin Revâha'nın, Hz. Peygamber'in tavsiyesi üzerine, mü'min bir köle kadını özgürlüğüne kavuşturarak evlenmeye karar vermesi ve bu yüzden toplum tarafından kınanması üzerine indiği nakledilmiştir. İslâm'a göre insanın değeri îmânına bağlıdır. İmanlı kimse Allah katında köle ve câriye bile olsa daha üstün ve daha temizdir. Bu yüzden mü'min bir erkek veya kadının dinsiz veya putperest birisi ile evlenmesi yasaklanmıştır.

MÜŞRİKLERLE EVLENME YASAĞI

Müşrik: Allâh'a ortak koşan, putları, başka tanrıları Allâh'a ortak yapıp, Allâh'ın yanında onlara tapan kimsedir.

^{1392.} et-Tergîb, III, 349. Yetimlerle ilgili âyetler için bk. Bakara, 2/83, 220; Nisâ, 4/10; En'âm, 6/152; İsrâ, 17/34; İnsân, 76/8; Fecr, 89/17; Beled, 90/14-16; Duhâ, 93/6, 9; Mâûn, 107/2.

Yukarıdaki âyette, müslümanlara, müşrik kimselerle evlenme yasağı getirilmiştir. Çünkü müşrik olan eşin diğer eşi de etkileyerek kendi inanç ve kültür değerlerini ona kabul ettirerek, âhiretini yıkma ihtimali her zaman vardır. Nitekim müslüman erkeğin ailede etkin olması dikkate alınarak ehl-i kitap kadınla evlenmesine izin verilirken,¹³⁹³ müslüman kadının, kendi dininden olmayan bir erkekle evlenmesine izin verilmemiştir. Böylece kadın ve doğacak çocukların inancı güvence altına alınmak istenmiştir.

İlgili âyette şöyle buyrulur: **“Ey îmân edenler! Mü'min kadınlar hicret ederek size geldiklerinde, onları sınayın! Aslında onların imanlarını Allah daha iyi bilir. Eğer onların îmân etmiş olduklarına kanaat getirirseniz kendilerini, kâfirlere geri göndermeyin. Çünkü mü'min kadınlar onlara helâl olmaz. Onlar da bunlara helâl olmazlar.”**¹³⁹⁴

Hız. Peygamber huzurlu bir hayat sürmek için dindar ve ahlâklı kadınla evlenmeyi tavsiye ederek şöyle buyurmuştur: **“Bir kadınla dört şey için evlenilir: Malı, soyu, güzelliği ve dindarlığı. Ey eli toprak olasıca! Sen dindar olanını tercih et ki mutlu olasın.”**¹³⁹⁵ **“Dünya geçici bir yararlanmadan ibârettir. Onun en hayırlı varlığı ise kadındır.”**¹³⁹⁶

Kimi âlimler bugünkü Yahudi ve Hristiyanların da Allâh'a şirk koşmaları yüzünden, onların da bu kapsamda olması gerektiğini öne sürmüşlerdir. Onlar, bu konuda aşağıdaki âyetlere dayanırlar:

“Yahudiler: Üzeyir Allâh'ın oğludur. Hristiyanlar da: Îsâ Allâh'ın oğludur, dediler. Bu, onların ağızlarında geveledikleri câhilce sözlerdir.”¹³⁹⁷ **“Gerçekten, Allah, Meryem'in oğlu Îsâ'dır, diyenler küfre düşmüşlerdir.”**¹³⁹⁸

“Şüphesiz, Allah üçün üçüncüsüdür, diyenler (Allah Teâlâ'ya Meryem ve Îsâ'yı da ortak koşanlar) küfre düşmüşlerdir. Oysa bir tek ilahtan başka ilah yoktur.”¹³⁹⁹

1393. Bk. Mâide, 5/5.

1394. Mümtehhine, 60/10.

1395. Buhârî, Nikâh, 15; Müslim, Radâ, 53.

1396. Müslim, Radâ, 64; Nesâî, Nikâh, 15; İbn Mâce, Nikâh, 5.

1397. Tevbe, 9/30.

1398. Mâide, 5/72.

1399. Mâide, 5/73.

Hiz. Peygamber dönemindeki ehl-i kitabın bu inanç durumu bilindiğı hâlde, yukarıdaki âyetlerin hükmü, ehl-i kitap kadınlarla evlenmeyi serbest bırakan, şu âyetle tahsis edilmiştir. “...**Sizden önce kendilerine kitap verilenlerden namuslu, hür kadınlar size helâldir.**”¹⁴⁰⁰ İslâm fakihlerinin çoğunluğu bu görüştedir.¹⁴⁰¹

Buna göre, müslüman bir erkeğin Hristiyan veya Yahudi bir kadınla evlenmesine cevaz verilmiştir. Çünkü ailenin reisi kocadır ve doğacak çocuklar babaya tâbidir. Diğer yandan ehl-i kitap kadınlarla evlenmek İslâm'ın yayılmasına yardımcı olur. Hiz. Ömer, yukarıdaki âyetin açık iznine rağmen, Medâyin vâlisi Huzeyfe ؓ'e evli bulunduğı Yahudi kadını boşamasını yazmıştır. Bunun sebebi, ehl-i kitap kadınlarla evlenmenin kötüye kullanılması ve müslüman kadınlara rağbetin azalması endişesidir. Bu, hükmü kaldırma değil, geçici bir uygulamadır.

Ashâb-ı kirâmdan yalnız Abdullah bin Ömer ؓ ehl-i kitap kadınla evlenmeyi câiz görmemiştir. Ona bunun sebebi sorulduğunda, “Allah müşrik kadınları mü'min erkeklere haram kılmıştır. Ben bir kadının “Rabbim İlsâ'dır” demesinden daha büyük şirk bilmiyorum” demiştir. Ancak İbn-i Ömer'in bu sözü haramlığa değil, kerahete hamledilmiştir.¹⁴⁰²

İslâm toplumuna düşman olan harbî ve ehli kitap kadınla evlenmek ise mekruh sayılmıştır. Bu konuda görüş birliği vardır.¹⁴⁰³

Şâfiî ve Mâlikilere göre ehl-i kitap kadınla evlenmek, genel olarak mekruhtur.

Ehl-i kitap kadınla evli bulunan müslüman bir erkek onu kilise ve havraya gitmekten ve evde içki içmekten alıkoyabilir; hayız, nifas ve cünüplük sebebiyle onu yıkanmaya zorlayamaz.¹⁴⁰⁴

Müslüman kadının müşrik veya ehli kitap bir erkekle evlenmesi câiz değildir. Çünkü bu yasak âyetle belirlenmiştir.¹⁴⁰⁵ 20. yüzyılda çıkarılan İslâm aile hukûku kânunlarının hemen hepsinde bu hüküm açıkça ifâde edilmiştir.¹⁴⁰⁶

1400. Mâide, 5/5.

1401. Cassâs, Ahkâmû'l-Kur'an, II, 15-20; Kâsânî, age, II, 270; İbn Rüşd, age, II, 37 vd.

1402. Sâbüni, Tefsiru Âyâtî'l-Ahkâm, 2. baskı, Dımaşk 1977, II, 564.

1403. İbnü'l-Humâm, Fethu'l-Kadir, II, 372.

1404. el-Fetâvâ'l-Hindiyye, I, 281.

1405. Bk. Bakara, 2/221.

1406. HAK, mad. 58.

Müslüman kadının ehl-i kitap erkeklerle evlenemeyeceği konusunu Elmalılı merhum özetle şöyle değerlendirir: Müşriklerle evlenme yasağı bildiren yukarıdaki 221. âyetin ilk fıkrası: **“Sizden önce kitap verilen ümmetlerin hür ve iffetli kadınları da iffetinizi koruyarak, zinâ etmeksizin, gizli dost tutmaksızın, kendilerine mehirlerini verip nikâhladığınızı takdirde size helâldir.”**¹⁴⁰⁷ âyeti bu açıklamasıyla, ehl-i kitap kadınlar için istisnâ getirmiş, böylece, kitap ehlinde kız almaya mekruh olarak ruhsat verilmiş, fakat müşrik erkeklerden söz eden ikinci fıkra muhkem olarak kalmış ve kız vermeye hiçbir şekilde izin verilmemiştir. **“Erkekler kadınlar üzerinde yöneticidirler...”**¹⁴⁰⁸ ilâhî kânunu uyarınca kadınlar kocalarının yönetimi altında bulunurlar. Buna göre, mü'min bir kadını kâfir bir erkeklerle evlendirmek onu, o kâfirin yönetimi altında bırakmak ve onun davasına mahkûm etmek olacağından, o mü'min kadını kesinlikle ateşe atmak olacaktır. Nitekim müslüman kadınların Kitap ehlinin erkekleriyle evlenmelerinin câiz olacağına dâir ne âyet, ne hadis hiçbir mübahlık delili gelmemiştir.¹⁴⁰⁹

Evliliğe Velî Müdâhalesi

Yukarıdaki âyette **“Müşrik erkekleri de îmân etmedikçe, mü'min kadınlarla evlendirmeyin.”** ifâdesi velîlere hitaptır. Bu yetkili velî kamu olabileceği gibi, evlenecek kişinin baba, dede, amca gibi yakın hısımları da olabilir. Bu hüküm evlilikte velînin yetki sınırını akla getirir. Hanefîler evlenme çağındaki erkek veya kadının evlenme akdinde doğrudan taraf olabileceği görüşündedir. Onlar, özellikle kadını evlilikte taraf olarak gösteren, **“Eğer mü'min bir kadın kendisini Peygamber'e hibe edip de, Peygamber de onu nikâhla almak isterse.”**¹⁴¹⁰ **“Erkek, karısını (üçüncü defa) boşarsa; ondan sonra kadın, başka bir erkeğe nikâhlanıp varıncaya kadar ona helâl olmaz.”**¹⁴¹¹ gibi âyetlere ve Hz. Peygamber'in, **“Dul kadının hakkında velînin yapabileceği bir iş yoktur.”**¹⁴¹² **“Bekâr kadın, kendisi hakkında velîsinden daha fazla hak sahibidir.”**¹⁴¹³ hadislerine dayanarak bu kanaate ulaşmışlardır.

1407. Mâide, 5/5.

1408. Nisâ, 4/34.

1409. Elmalılı, age, II, 96, 97.

1410. Ahzâb, 33/50.

1411. Bakara, 2/230.

1412. Ebû Dâvûd, Nikâh, 25; Ahmed b. Hanbel, I, 334.

1413. Ebû Dâvûd, Nikâh, 25. Hadislerin kritiği için bk. Sünenü Ebî Dâvûd, Çağrı Yayınevi, 2. baskı, İstanbul 1992, II, 577-579.

Ancak Hanefiler dışında üç fıkıh mezhebi, yukarıdaki âyetlerin bu konuda velîye yetki verdiğini ve aşağıdaki hadislerin de bunu desteklediğini söylemişlerdir: “Herhangi bir kadın, velîsinin izni olmadan evlenirse, onun nikâhı bâtıldır, bâtıldır, bâtıldır.”¹⁴¹⁴ “Kadını kadın evlendiremez. Kadın bizzat kendisini de evlendiremez.”¹⁴¹⁵ “Nikâh ancak velî ile olur.”¹⁴¹⁶

Yukarıdaki çoğunluğun görüşünü de dikkate alarak, hayata yeni atılacak olan gençlerin evlilik için en uygun yaş sayılan rüşd çağına gelmiş olmaları gerektiğini düşünmek gerekir. Çünkü erkek evlenmekle eşini geçindirme yükümlülüğünü üstlenir. Bu da kendi mal ve geliri üzerinde tasarrufta bulunmasını gerektirir. Bu yetkiyi kazanması da uygun yaşa (rüşd) ulaşması ile mümkündür.

Evlilikte velînin izninin bulunmasını bildiren hadisler, Hanefilere göre gereklilik değil, sünnet veya müstehap hükmü bildirirler. Ancak bu konuda ağırlık evlenecek kız ve erkekte olmakla birlikte aileleri tamamen devre dışı bırakmamak da tavsiye edilir. Çünkü eşlerin iyi bilinen örfe göre geçimi, ailelerin de uyumunu gerektirir. Birbiriyle anlaşılamayan ailelerin, çocuklarının da anlaşması zorlaşır.

1414. Ebû Dâvûd, Nikâh, 19; Tirmizî, Nikâh, 14; Dârimî, Nikâh, 11; Ahmed b. Hanbel, VI, 166.

1415. İbn Mâce, Nikâh, 15.

1416. Buhârî, Nikâh, 36; Ebû Dâvûd, Nikâh, 19; Tirmizî, Nikâh, 14.

﴿ BÂB 28 ﴾

KADINLARIN HAYIZ HÂLİ, YEMİN KEFÂRETİ,
ÎLÂ, İDDET, RİC'Î TALÂK

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ ۖ قُلْ هُوَ أَذًى ۖ فَاعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ ۖ
وَلَا تَقْرُبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ ۚ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ ۚ
إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ ﴿٢٢٢﴾ نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ ۚ
فَاتُوا حَرْثَكُمْ أَنْتُمْ شِئْتُمْ ۚ وَقَدِّمُوا لِأَنْفُسِكُمْ ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ
مُلَاقُوهُ ۚ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٢٣﴾ وَلَا تَجْعَلُوا اللَّهَ عُرْضَةً لِأَيْمَانِكُمْ
أَنْ تَبَرُّوا وَتَتَّقُوا وَتُصْلِحُوا بَيْنَ النَّاسِ ۚ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٢٤﴾ لَا
يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ ۚ
وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿٢٢٥﴾ لِلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ تَرَبُّصُ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ ۚ
فَإِنْ فَأَوْ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢٢٦﴾ وَإِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ
عَلِيمٌ ﴿٢٢٧﴾ وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ ۚ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ
أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ إِنْ كُنَّ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ۚ
وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَلِكَ إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا ۚ وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي
عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ ۚ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ ۚ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٢٨﴾

222- Sana kadınların âdet hâlini soruyorlar. De ki: “O, rahatsızlık veren bir durumdur. Bu yüzden, âdetli iken kadınlardan uzak durun ve temizlenmedikçe de onlara

**yaklaşmayın! İyice temizlendikleri zaman ise, Allâh'ın si-
ze emrettiği yerden onlara yaklaşın! Şüphe yok ki Allah
çok tevbe edenleri sever, çok temizlenenleri de sever.**

**223- Kadınlarınız sizin için bir tarladır. Öyleyse, tarlanıza
dilediğiniz gibi yaklaşın! Kendiniz için (uygun davranış-
larla) hazırlık yapın. Allah'tan sakının ve mutlaka O'na
kavuşacağınızı bilin! (Bunu) mü'minlere müjdele!**

**224- Allâh'ı, yeminlerinizden dolayı iyilik etmenize, O'ndan
sakınmanıza ve insanların arasını düzeltmenize engel
yapmayın. Allah her şeyi işitendir, bilendir.**

**225- Allah sizi, düşünmeden yaptığınız (lağv) yeminlerinizden
dolayı sorumlu tutmaz; ama kalplerinizin bilinçli olarak
yapmış olduğu yeminlerden sorumlu tutar. Allah çok
bağışlayan, cezâ vermekte acele etmeyendir.**

**226- Kadınlarına yaklaşmamaya yemin edenler (ilâ yapanlar)
için dört ay beklemek vardır. Eğer bu süre içinde ye-
minlerinden dönerlerse, şüphesiz ki Allah çok bağışla-
yan, çok merhametli olandır.**

**227- Eğer onlar boşamaya karar vermişlerse, şüphesiz ki
Allah her şeyi işitendir, bilendir.**

**228- Boşanan kadınlar kendi başlarına üç hayız ve temizlen-
me süresince beklerler. Allâh'a ve âhiret gününe inanı-
yorlarsa, Allâh'ın rahimlerinde yarattığını gizlemeleri
onlara helâl olmaz. Eğer taraflar bu süre içinde barış-
mak isterlerse, kocalarının onlara dönme önceliği var-
dır. Erkeklerin hanımları üzerinde hakları olduğu gi-
bi, örfe uygun şekilde hanımların da kocaları üzerinde
hakları vardır. Ancak erkekler kadınlara göre bir de-
rece daha fazla hak sahibidir. Allah mutlak üstündür,
tam hüküm ve hikmet sahibidir.**

222. âyette, âdet görmenin kadınlar için rahatsızlık veren bir durum ol-
duğu, bu sebeple o günlerde kadınlara cinsel anlamda yaklaşılmaması, fakat
temizlenince de Allâh'ın emrettiği yerden onlara yaklaşılabileceği, Allâh'ın
hem çok tevbe edenleri hem de çok temizlenenleri sevdiği belirtilmektedir.

ÂDET GÖRME (HAYZ)

Ergenlik çağına gelen kadının cinsel organından, doğum veya bir hastalık olmaksızın, genel olarak ayda bir kan gelmesi hâlidir. Buna Türkçe’de; hayız görme, ay hâli olma, aybaşı, namazsızlık gibi ifâdeler kullanılır. Bir kadından üç türlü kan gelebilir. Hayız kanı, özür kanı ve loğusalık (nifas) kanı. Âdet görme, anormal ve çirkin bir olay değil, aksine kadının doğurganlık döneminde, ayda bir yumurtalık hücrelerini ifraz etme belirtisidir. Bu yüzden gebe kadın âdet görmez. Âdet kanaması; rahmin iç tabakasının 27-28 gün süreyle, hormonların etkisi altında gelişip, dördüncü hafta sonunda, hormonların kandan çekilmesiyle, bu gelişen tabakanın bozulup dökülmesi olayıdır. Akan kan yaklaşık 100 gram kadardır. Ay hâli, abdestli olmayı gerektiren ibadetleri yapmama ya da bu ibadetlerin kimilerinden muâf tutulma ve cinsel ilişki yasağı dışında, kadının günlük yaşamını etkilemez.

İslâm’ın çıkışı sırasında câhiliye Arapları hayızlı kadınlarla birlikte durmazlar, birlikte yemek yemezlerdi. Yahudilerin ve Mecûsîlerin âdetleri de böyleydi. Hristiyanlar ise ay hâline önem vermezler, cinsel birleşmede bile bulunurlardı. Bu konudaki sorular üzerine yukarıdaki âyetler indi ve zaman içinde gelen sorulara göre çeşitli hadislerle uygulama şartları belirlendi.

Kadınların boşanma veya kocasını kaybetme durumlarında yeniden evlenebilmesi için beklemesi gereken sürelerin hayız hâlleri ile bağlantılı olduğu, gelen âyetlerde bununla ilgili düzenlemeler yapıldığı ifade edilmektedir. Şöyle ki:

“Boşanan kadınlar kendi başlarına üç hayız ve temizlenme süresince beklerler. Allâh’a ve âhiret gününe inanıyorlarsa, Allâh’ın rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helâl olmaz.”¹⁴¹⁷

“İçinizden vefât edip de geride eşler bırakan kimselerin hanımları, kendi başlarına (evlenmeden) dört ay on gün iddet beklerler.”¹⁴¹⁸

“Ey îmân edenler! Mü’min kadınlarla evlenip de sonra onlara dokunmadan boşadığınız zaman, sizin için onların üzerinde sayacağınız bir iddet yoktur. Bu takdirde onları malca yararlandırıp, kendilerini güzellikle serbest bırakın.”¹⁴¹⁹

1417. Bakara, 2/228.

1418. Bakara, 2/234.

1419. Ahzâb, 33/49.

**“Ey Peygamber! Kadınları boşayacağınız zaman, onları iddetleri-
ni gözeterek boşayın ve iddeti de sayın. Rabbiniz olan Allâh’a karşı
gelmekten sakının... İddet sürelerini doldurduklarında; onları ya iyi-
likle (nikâhınız altında) tutun veya onlardan iyilikle ayrılın! İçinizden
adâletli iki kişiyi de şahit tutun. Şâhitliği Allah için yapın!..”**¹⁴²⁰

**“Kadınlarınızdan âdetten kesilmiş olanlarla, henüz âdet görme-
yenlerin iddet süresi konusunda şüpheye düşerseniz, onların bek-
leme süresi üç aydır. Hâmile olanların bekleme süresi ise yüklerini
bırakmalarıdır. Kim Allah’tan korkarsa, Allah ona işinde bir kolay-
lık verir. İşte Allâh’ın size indirdiği buyruğu budur. Kim Allâh’a kar-
şı gelmekten sakınırsa, Allah onun günahlarını örter ve ona olan
mükâfatını artırır.”**¹⁴²¹

İlgili hadislerde şöyle buyrulur: “Ay hâli, Allâh’ın Âdem kızlarına yaz-
dığı bir şeydir.”¹⁴²² “Ay hâlindeki kadınla, kocası cinsel ilişki dışındaki her
şeyi normal zamandaki gibi yapabilir.”¹⁴²³

Hiz. Âişe şöyle demiştir: “Ben âdetli iken Allâh’ın Rasûlü kucağıma
yaslanır ve Kur’ân okurdu.”¹⁴²⁴ “Âdetli iken, kemikli eti ısıtır, sonra O’na
verirdim, alır ve benim ısırdığım yerden ısırdı. Yine âdetli iken su içti-
ğim kabı O’na verirdim, alır ve ağzını benim ağzımı koyduğum yere ko-
yar ve içti.”¹⁴²⁵

Hanefilere göre, ay hâlinin en kısa süresi üç gün üç gecedir. Bundan
azı özür kanı sayılır. Ortası beş gün, en uzun süresi ise on gün on gecedir.
Bu yüzden üç günden az olan veya on günü aşan kanamalar özür kanı sa-
yılır. Delil şu hadistir: “Bekâr veya dul kadın için en kısa hayız süresi üç
gün, en uzun süresi ise on gündür.”¹⁴²⁶

Şâfiî ve Hanbelîlere göre, en kısa süre bir gün bir gece, en uzun süre altı
veya yedi gündür. Bunu on beş güne çıkaranlar da vardır. Kadının temizlik
süresi genel olarak on beş gündür. Bu sürelerle ilgili olarak Hiz. Peygamber
döneminden gelen rivâyetlerin farklı ve çelişkili olması sürelerin o günün

1420. Talâk, 65/1-2.

1421. Talâk, 65/4-5.

1422. Buhârî, Hayz, 1, 7, Edâhî, 3, 4: Müslim, Hac, 119, 120; Ebû Dâvûd, Menâsik, 23.

1423. Müslim, Hayz, 16; Nesâî, Tahâre, 18; İbn Mâce, Tahâre, 12.

1424. Buhârî, Hayz, 2, 3; Müslim, Hayz, 15.

1425. Müslim, Hayz, 14.

1426. Zeylâî, Nasbu'r-Râye, 2. baskı, Mısır, t.y., I, 191.

tecrübesini yansıttığını gösterir.¹⁴²⁷ Bu yüzden günümüzde tıp biliminin tespit ettiği ve kadından kadına değişebilen süreleri dikkate alarak amel etmek mümkündür. Ancak yukarıda belirttiğimiz ay hâlinin niteliklerini taşımasına dikkat edilmelidir.

Kadın âdet görmeye yaklaşık dokuz yaşlarında başlar ve menopoz yaşına kadar devam eder. Üst sınır olan menopoz döneminin başlangıcı için açık bir âyet veya hadis bulunmadığından İslâm hukukçuları tecrübeye dayalı değişik yaşlar belirlemişlerdir. Ebû Hanîfe'ye göre elli beş yaş olan bu sınır, Mâlikîlere göre yetmiş, Hanbelîlere göre ise elli yaştır. Şâfiîler hayız hâlinin ömür boyu sürebileceğini, ancak çoğunlukla altmış iki yaşa kadar sürdüğünü söylemişlerdir.¹⁴²⁸

Günümüz tıp bilimine göre kadının ilk âdet kanaması (menarche) ile başlayıp, âdetten kesilene kadar (menopos) her ay belirli süre devam eden kanamadır. Bu âdet kanaması aybaşı, kirlenme, meneses, regl gibi sözcüklerle ifâde edilir. Türkiye'de ilk âdet görme yaşı 12-14 yaşlarıdır. Daha erken de görülebilir. En erken görme yaşı dokuz olarak kabul edilir. Âdetten kesilme yaşı ise 45-50'dir. Ancak en son altmış yaşına kadar sürebilir.

Âdetin başlama, bitme ve düzenine etki yapan faktörler şunlardır: Şiddetli geçen hastalıklar, kronik (müzmin) hastalıklar, iklim ve çevre değişiklikleri, korku ve heyecan, aşırı bedensel faaliyet, dengesiz zayıflama rejimleri, aşırı gebe kalma isteği veya gebe kalma korkusu bunlar arasında sayılabilir.

Âdet kanaması; rahmin en iç tabakası olan endometriumun 27-28 gün süreyle, hormonların etkisi altında gelişip, dördüncü hafta sonunda hormonların kandan çekilmesiyle, bu gelişen tabakanın bozulup dökülmesi olayıdır. Âdet kanı genellikle kadının gebe olmadığıнын belirtisidir. Âdet kanının içinde bol miktarda doku artığı vardır. Akyuvar bakımından oldukça zengindir. Âdet kanında pıhtılaşma olmaz. İçinde birtakım enzim ve kimyasal maddelerin miktârı artmıştır. Genel olarak 3-5 gün sürer, 28 gün arayla yenilenir. Akan kan ortalama 100 gram kadardır. Bu sulu kana; üreme yollarındaki akıntılar, bu yolun iç zarlarının döküntüleri ve yabancı mikroplar karıştığı için ağır bir koku verir. Bu yüzden kadının özellikle âdet günlerinde temizliğine dikkat etmesi gerekir.

Ebû Hanîfe ve Ahmed bin Hanbel'e göre gebe kadın ay hâli olmaz. Ondan gelen kan, özür kanıdır. Çünkü, Evtâs savaşında esir edilen kadınlar

1427. Bk. Kâsânî, Bedâiyu's-Sanâyi', I, 39; İbnü'l-Humâm, Fethu'l-Kadir, I, 11; İbn Rüşd, age, I, 39.

1428. İbn Âbidin, Reddül-Muhtâr, I, 279 vd.; İbn Kudâme, el-Muğnî, Kahire. t.y., I, 363.

için Allâh'ın Rasûlü: “Bu esirlerden hiçbir gebe kadınla doğuma kadar ve gebe olmayanlarla da bir hayız görünceye kadar cinsel birleşmede bulunulmasın.” buyurmuştur.¹⁴²⁹ Bu hüküm, savaş esiri kadınlarla ilgilidir. Abdullah bin Ömer eşini hayızlı iken boşayınca Allâh'ın Elçisi onun hakkında şöyle buyurmuştur: “Eşini temiz olduğu günlerde veya hâmile iken boşasın.”¹⁴³⁰ Burada gebeliğin varlığının, hayız hâlinin yokluğuna bağlandığı görülür.

İmam Şâfiî ve İmam Mâlik'e göre ise gebe kadın da kimi zaman âdet görülebilir. Dayandıkları delil, âdetten söz eden âyetin mutlak anlamı ile âdetin kadının fitratından olduğunu bildiren bâzı rivâyetlerdir.¹⁴³¹ Gebe kadında döllen yumurta rahmin iç zarına yerleşerek gelişmeye başlar ve artık âdet kanaması meydana gelemez. Kısaca ay hâli ile gebelik hâli birlikte bulunmaz. Kimi fakihler de kadının ve ceninin sağlık durumuna bağlı olarak, gebe kadından gelen kanın kimi zaman hayız, kimi zaman da nifas kanı olabileceğini söylemiştir. Ancak doğum sancısı başladığı andan itibaren gelecek kanın nifas kanı olduğunda görüş birliği vardır.¹⁴³²

NİFAS (LOĞUSALIK)

Nifas kelimesi sözlükte; kadının doğum yapması demektir. Bir isim olarak nifas, doğum yapan kadının loğusalık hâlini ifâde eder. Doğum sırasında çocukla birlikte veya doğumdan önce gelen kan, bozuk bir kan veya özur kanıdır. Bu yüzden kadın doğuma kadar abdestini alır ve namazını kılar, sağlığına zarar vermeyecekse orucunu da tutar.

Günümüz tıp biliminde doğum sonrası nifas dönemi şöyle belirlenir: Loğusalık dönemi altı hafta süreyle kadının rahim, doğum kanalı ve gebeliğin getirdiği tüm değişikliklerden uzaklaşıp eski durumlarına dönmelerini içeren dönemdir. Doğumla büyüyen rahim, doğumdan sonraki günlerde her gün biraz daha küçülür. Bu küçülmenin en önemli nedeni, rahimdeki kas hücrelerinin küçülmesidir.

Loğusalığın ilk günlerinden başlayarak, vaginadan “löşi (lochia)” denilen bir akıntı gelmeye başlar. Löşi ilk 3-4 günde kanlıdır ve “löşi rubra” adını alır. Löşinin rengi daha sonra soluklaşır. Buna “löşi seroza” denir. 10. günden sonra akıntı beyaz-sarı bir renk kazanır. Buna da “löşi alba” denir.

1429. Ebû Dâvûd, Nikâh, 44; Tirmizî, Siyer, 15; Dârimî, Talâk, 18.

1430. Müslim, Talâk, 1-5.

1431. Bk. İbn Rüşd, Bidâyetü'l-Müçtehid, Kâhire, t.y., I, 59.

1432. Bk. İbn Rüşd, age, I, 59.

Löşinin kötü, pis, ekşi bir kokusu olduğunda, kadının doğum kanalında infeksiyon gelişmiş olduğundan kuşkulananmak gerekir. Bu durumda kuşku genellikle doğru çıkar. Eğer löşi iki hafta boyunca kanlı geliyorsa, rahimde placentaya parçasının kalmış olabileceği ya da desiduanın kendisini yeterince toparlayamadığı düşünülmeli ve buna göre bir tedavi uygulanmalıdır. Yaklaşık altı hafta (42 gün) süren bu loğusalık döneminde cinsel ilişki yapılmaması gerekir.¹⁴³³ Tıp biliminin bu verileri ile, İslâm'ın öngördüğü önlemler arasında tam bir uyumun bulunduğu görülür.

Kur'ân'da doğrudan nifas hâlini düzenleyen bir âyet yoktur. Bu konu daha çok sünnetle düzenlenmiştir.

Loğusalığın en kısa süresi için bir sınır yoktur. Bir gün veya daha kısa olabilir. Hanefî ve Hanbelîlere göre loğusalığın en uzun süresi kırk gündür. Bundan sonra gelecek kan özür kanı sayılır. Delil, Ümmü Seleme رضي الله عنها'dan nakledilen şu hadistir: “*Loğusa kadın, Allâh'ın Rasûlü döneminde kırk gün kırk gece beklerdi.*”¹⁴³⁴ Şâfiî ve Mâlikîlere göre ise en uzun loğusalık süresi altmış gündür. Ancak uygulamada bu süre kırk gün kadardır. Buna göre İslâm'ın belirlediği en uzun kırk günlük nifas süresi ile tıp biliminin belirlediği altı haftalık süre örtüşmektedir.

Kadın doğum yapmakla birlikte kan gelmeyebilir. Hz. Peygamber döneminde doğum yapan bir kadın hiç kan görmemiş ve kendisine bu nedenle “zâtü'l-cüfûf” adı verilmiştir.¹⁴³⁵

El ve ayak gibi uzuvları belirmiş olan bir çocuğun düşmesiyle nifas hâli meydana gelir ve genellikle on, on beş gün kadar sürer. Henüz uzuvları belirmemiş olan düşük bir cenîn için ise nifas hükümleri uygulanmaz. Bunun düşmesiyle görülen kan üç gün sürer. Gebelik süresi de en az on beş gün sürmüştüğü bu, bir hayız kanı sayılır. Böyle değilse özür kanı niteliğinde kabul edilir.

Loğusalığın en kısa süresi için bir sınır yoktur. Bir gün bile olabilir. Bu durumda, onun fiilen var olduğu süreye bakılır. Loğusalık süresinde kanın kesilmesi bir fasıla sayılmaz. Başta ve sonda kanın bulunması yeterlidir. Kanın kesilme süresinin on beş günden az veya çok olması da sonucu etkilemez. Şâfiî ve Mâlikîlere göre ise aradaki temizlik süresi on beş günü geçerse “temizlik” ve bundan sonrası “hayız kanı” sayılır. Temizlik hâli on beş günden kısa sürerse bütünü loğusalık sayılır.

1433. Bk. Görsel Sağlık Ansiklopedisi, 3. baskı, Ankara 1984, “Loğusalık Dönemi” mad., II, 354, 355.

1434. Ebû Dâvûd, Tahâre, 119.

1435. Bk. İbnü'l-Humâm, age, I, 129; Kâsânî, age, I, 41-43; İbn Âbidîn, age, I, 275.

HAYIZ VE LOĞUSALIĞIN HÜKÜMLERİ

1- Boy abdestinin gerekli olması: Hayız ve nifas hâli sona erince kadının boy abdesti alması gerekir. Namaz, oruç ve hacda tavaf gibi ibadetleri yapabilmesi için bu farzdır. Kur'ân'da, ay hâli görmekte olan kadınlarla eşlerinin cinsel temasta bulunabilmesi için, kadınların temizlenmeleri gerektiği belirtilir.¹⁴³⁶ Diğer yandan Hz. Peygamber, uzun süre kesilmeyen özür kanının hükmünü soran Fâtıma binti Ebî Hubeys'e ﷺ şöyle buyurmuştur: *“Bu kanamayı yapan bir damardır. Bu, ay hâli değildir. Âdet zamanın gelince namazını bırak. Âdetin kadar bir süre geçince kanını yıka, boy abdesti al ve namazını kıl. Bundan sonra da her namaz için yalnız abdest alarak namazını kıl.”*¹⁴³⁷

2- Namaz kılmamak: Âdetli veya loğusa kadının namaz kılması câiz değildir. Yukarıda zikrettiğimiz Fâtıma binti Ebî Hubeys hadîsinin Buhârî rivâyeti şöyledir: *“Âdetin devam ettiği sürece namazı bırak, sonra boy abdesti al ve namazı kıl.”*¹⁴³⁸ Onların bu süre içinde kalan namazlarını kazâ etmeleri gerekmez. Hz. Âişe şöyle demiştir: *“Biz Rasûlullah zamanında âdet görüyorduk. Bu süre içinde kılmadığımız namazları kazâ etmekle emrolunmuyorduk, tutamadığımız oruçları ise kazâ etmekle emrolunuyorduk.”*¹⁴³⁹

3- Oruç tutmamak: Âdet gören veya loğusa olan kadın Ramazan orucunu tutmaz ve daha sonra bunu kazâ eder. Delil, yukarıda zikrettiğimiz Hz. Âişe hadîsi başta olmak üzere farklı yollarla gelen pek çok hadistir.

4- Kâbe'yi tavaf etmemek: Âdetli kadın hac veya umrede Kâbe'yi tavaf dışındaki bütün hac veya umre menâsikini yapabilir. Delil şu hadistir. Vedâ Haccına katılan Hz. Âişe şöyle diyor: Biz Şerif'te iken ben ay hâli oldum. Rasûlullah ﷺ yanıma geldi, ben ağlıyordum. *“Sana ne oldu, yoksa ay hâli mi gördün ?”* diye sordu. “Evet” dedim. O zaman şöyle buyurdu: *“Şüphesiz bu, Allâh'ın Âdem kızlarına yazdığı bir şeydir. Beytullah'ı tavaf dışında, hacıların yaptığı her şeyi yap.”*¹⁴⁴⁰

5- Kur'ân'a el sürmemek ve Kur'ân okumamak: Mâlikîler dışında üç fıkıh mezhebine göre ay hâlindeki kadının Kur'ân okuması ve ona dokunması câiz değildir. Delil Kitap ve sünnettir. Âyetle şöyle buyrulur: **“Ona**

1436. Bk. Bakara, 2/222.

1437. Çeşitli rivâyetler için bk. Buhârî, Hayz, 19, 24, Vudû', 63; Müslim, Hayz, 62, 63; Ebû Dâvûd, Tahâre, 107; Tirmizî, Tahâre, 93, 95, 96.

1438. Buhârî, Hayz, 19, 24.

1439. Buhârî, Hayz, 20; Ebû Dâvûd, Tahâre, 104; Termizî, Savm, 67; Nesâî, Hayz, 17, Sıyâm, 64.

1440. Buhârî, Hayz, 1, 7, Hac, 71; Edâhî, 3, 10; Ebû Dâvûd, Menâsik, 23.

(Kur'ân) **tam olarak temizlenmiş olanlardan başkası el süremez.**"¹⁴⁴¹ Abdullah bin Ömer'in naklettiği bir hadiste şöyle buyrulur: "Cünüp ve hayızlı kadın Kur'ân'ı okuyamaz."¹⁴⁴² Hz. Âli'den şöyle dediği nakledilmiştir: "Rasûlullah ﷺ tuvalete gider, abdest bozar, sonra çıkar, bizimle birlikte ekmek ve et yer ve Kur'ân okurdu. Onu Kur'ân'dan cünüplük dışında hiçbir şey ayırmazdı."¹⁴⁴³

Eğitim amacıyla tefsir, hadis veya fıkıh kitaplarıyla meşgul olmak câiz görüldüğü gibi, Kur'ân âyetlerini kelime kelime öğretmede veya duâ ve zikir niyetiyle Kur'ân okumada bir sakınca bulunmaz. Mâlikîlere göre ise kadın hayız süresi içinde ta'lîm, teallüm ve tebliğ ölçüleri içinde Kur'ân okuyabilir. Dayandıkları delil "istihsan"dır. İbn-i Hazm ve diğer kimi âlimler de hayızlı ve cünübün Kur'ân okuyabileceğini öne sürmüşlerdir.¹⁴⁴⁴ Yine İbn-i Hazm ve bu görüşte olanlara göre, yukarıdaki âyette Kur'ân değil, Levh-i Mahfûz kastedilmiştir. Âyetteki "tertemiz olanlar" ifâdesiyle ise melekler kastedilmiş olup, hayızlının ve cünübün Kur'ân'a dokunmasında bir sakınca bulunmaz.¹⁴⁴⁵

İbn-i Abbâs'a göre eğitim, öğretim ve tebliğ amacıyla cünüp olan da Kur'ân okuyabilir. Delil Hz. Peygamber'in Şam'da bulunduğu sırada Bizans İmparatoru Herakliyus'a elçi Dihye bin Ebî Halîfe'yle gönderdiği mektuba şu âyeti yazdırmasıdır: "**De ki: 'Ey kitap ehli! Bizimle sizin aranızda ortak olan bir söze gelin: Allah'tan başkasına kulluk etmeyelim; O'na hiçbir şeyi ortak koşmayalım ve Allâh'ı bırakıp da birbirimizi Rabler edinmeyelim!'** Eğer yine yüz çevirirlerse, deyin ki: '**Şâhit olun, biz müslümanlarız!**'"

¹⁴⁴⁶ Mektup Herakliyus'a teslim edilmiş ve bir topluluk huzûrunda bir Hristiyan tercüman tarafından Rumca'ya tercüme edilmiştir.¹⁴⁴⁷

6- Mescide girmek: Hadiste şöyle buyrulur: "**Hiçbir hayızlı ve cünüp mescide giremez.**"¹⁴⁴⁸ Şâfiî ve Hanbelîlere göre, hayızlı ve loğusa kirletmemek şartıyla mescidde karşıdan karşıya geçebilir. Hz. Peygamber'in, Hz. Âişe'ye âdetli iken, mescidde bulunan ve "humre" denen kumaş parçasını alıp getirmesini istediği nakledilir. Buna göre, namaz dışında bir ihtiyaç için âdetli bayan mescide girebilir.¹⁴⁴⁹

1441. Vâkıa, 56/79.

1442. İbn Mâce, Tahâre, 105; Tirmizî, Tahâre, 98.

1443. İbn Mâce, Tahâre, 105, H No: 593.

1444. İbn Hazm, Muhallâ, I, 78-80.

1445. Bk. Muhallâ, I, 81-84; Şevkânî, Neylül-Evtâr, I, 243-245.

1446. Âl-i İmrân, 3/64.

1447. Buhârî, Hayz, 7.

1448. İbn Mâce, Tahâre, 92; Dârimî, Vudû', 116.

1449. Bk. Müslim, Hayz, 11-13; Nesâî, Tahâre, 172, Hayz, 18; İbn Mâce, Tahâre, 120.

7- Cinsel temasta bulunmamak: Kur'ân'da; hayızlı kadınlara temizle-ninceye kadar yaklaşılmaması bildirilmiştir.¹⁴⁵⁰ Burada eşten ayrı kalma ile kastedilen cinsel temastır. Diğer yandan hayızlı eşiyle ne derece ilgilenebi-leceğini soran bir sahâbeye Allâh'ın Elçisi şu cevabı vermiştir: “Göbekle diz kapağı arası örtülü olarak ondan normal zamanki gibi yararlanabilirsin.”¹⁴⁵¹

Başka bir hadiste şöyle buyrulur: “Her kim bir kadına yaklaşmama-sı gereken yerden (arkadan) yaklaşırsa veya âdetli günlerinde iken yakla-şırsa ya da bir kâhine gidip söylediğini doğrularsa Allâh'ın Muhammed'e indirdiğini inkâr etmiş olur.”¹⁴⁵²

Çoğunluk fakihlere göre hayızlı veya nifaslı kadınla cinsel temas yapılması hâlinde kefâret cezâsı gerekmez, ancak haram işlendiği için tevbe ve istiğfâr etmek gerekir. Burada rahatsız durumdaki kadını koruma söz konusudur.

Kimi âlimler; “Hayız günlerinin başında iken ilişkiye girmişse bir dinar (yaklaşık 4 gr altın para), sonlarında ilişkiye girmişse yarım dinar sadaka vermelidir.” demiş ve bu konuda şaz bir hadîse dayanmışlardır. Ancak şaz hadisle kefâret cezâsı sâbit olmaz. Şaz hadis, güvenilen bir râvinin kendi-sinden daha güvenilen bir râvinin rivâyetine aykırı olarak naklettiği hadistir.

Nakledildiğine göre bir adam Hz. Ebûbekir'e gelerek; “Ben rüyamda kendimi kan içerken görüyorum.” dedi. Ebûbekir, “Bana inanır mısın?” de-yince, “Evet.” dedi. Bunun üzerine Ebûbekir, “Sen, âdet döneminde hanı-mınla cinsel ilişkiye giriyorsun.” Deyince, adam bunu îtiraf etti. Ebûbekir de ona: “Allah'tan bağışlanmanı dile ve haddi aşma!” demiş ve onu kefâretle yükümlü tutmamıştır.¹⁴⁵³

8- Hayız ve nifasın boşamaya ve iddete etkisi: Hayızlı kadını boşamak câiz değildir, ancak buna rağmen boşama tasarrufu çoğunluğa göre geçerlidir. Çünkü âdetli günlerinde eşinin ona olan ilgisi azalır. Temizlik günlerinde ise artar. Eşiyle ilgili boşama kararını da bugünlerde vermesi daha isâbetli olur. Âyetle; “**Boşayacağınız zaman, eşlerinizi iddetlerine doğru boşayın.**”¹⁴⁵⁴ buyrulur. Burada temiz günlerinde boşama kastedilmiştir. Diğer yandan, eşini hayız günlerinde boşayan Abdullah bin Ömer'e, Allâh'ın Rasûlü, eşi-ne dönmesini, daha sonra isterse temizlik günlerinde iken boşayabileceğini

1450. Bk. Bakara, 2/222.

1451. Müslim, Hayz, 16; Nesâî, Tahâre, 18; İbn Mâce, Tahâre, 12.

1452. Tirmizî, Tahâret, 102; İbn Mâce, Tahâret, 122; Ahmed bin Hanbel, Müsned, II, 408; Beyhakî, Sünen, VII, 198.

1453. Serahsî, age, X, 159.

1454. Talâk, 65/1.

bildirmiştir.¹⁴⁵⁵ Loğusalığın boşama engeli olduğu konusunda bir nass yoktur. Ancak ay hâline kıyas yapılarak aynı illetin bu dönem için de geçerli olduğu düşünülmelidir. Bununla birlikte böyle bir boşama geçerli olur ve kadının üç hayız ve temizlenme süresince boşama iddeti bekler.¹⁴⁵⁶ Gebe iken boşanan kadının iddeti doğumla sona erer.¹⁴⁵⁷

نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَّكُمْ ۖ فَاتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ ۚ وَقَدِّمُوا لِأَنفُسِكُمْ
وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ مُلَاقُوهُ ۚ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٢٣﴾

223- Kadınlarınız sizin için bir tarladır. Öyleyse, tarlanıza dilediğiniz gibi yaklaşın! Kendiniz için ileriye hazırlık yapın. Allah’tan sakının ve mutlaka O’na kavuşacağını biliniz! (Bunu) mü’minlere müjdele!

223. âyette, meşrû olmak kaydıyla, eşlerin cinsel birleşmede serbestçe hareket etmelerine ruhsat verilmiştir. Çünkü Yahudiler; “Bir erkek, eşinin önüne, arkasından yaklaşarak birleşirse çocuk şaşı doğar.” derlerdi. Hz. Peygamber bunun doğru olmadığını söylemiş ve bu konuda yukarıdaki âyet inmiştir.¹⁴⁵⁸ Buna göre cinsel temasın şekline bir sınırlama getirilmemiştir. Temastan önce hazırlık (mukaddemât) ise, hem maddî ve cinsî hem de güzel sözler söyleme, gönül alma, besmele, hayırlı evlat temennisi gibi mânevî olarak anlaşılmıştır. Nitekim Allâh’ın Rasûlü cinsel ilişkiye girmezden önce duâ edilmesini tavsiye etmiş ve şöyle buyurmuştur: “*Biriniz eşiy-le birleşeceği zaman: ‘Bismillâhi! Allâhım! Şeytanı bizden ve bize vereceğin çocuktan uzaklaştır.’ derse ve bu beraberlikten çocukları olursa, şeytan ona zarar veremez.*”¹⁴⁵⁹

Yukarıdaki âyette, kadınların tarlaya benzetilmesi ve 222. âyette, “Kadınlara Allâh’ın emrettiği yerden varın” gibi ifâdeler, kadının sadece cinsel organından birleşme olabileceğini gösterir. Çünkü neslin üremesinin, -tarlaya ekilen tohum gibi- ancak cinsel organla olabileceği açıktır. Bu yüzden, nikâh akdi kadına, cinsel organdan başka bir yerden yaklaşım hakkını vermez.¹⁴⁶⁰ Buna göre, yukarıdaki 222. âyette “Kadına Allâh’ın emrettiği

1455. Bk. Müslim, Talâk, 1-5.

1456. Bk. Bakara, 2/228.

1457. Bk. Talâk, 65/4.

1458. Buhârî, Tefsir, 2/39; Ebû Dâvûd, Nikâh, 45; Tirmizî, Tefsir, 2/25; İbn Mâce, Nikâh, 29.

1459. Buhârî, Vudû, 8, Nikâh, 66, Deavât, 54, Tevhid, 13; Müslim, Nikâh, 116.

1460. Kurtubî, Câmi‘, III, 94.

yerden yaklaşmak”la kastedilen cinsel organ olup, Hz. Peygamber ters ilişkiye girmeyi yasaklamış, böyle birinin lânetli olduğunu, kıyâmet günü Allah Teâlâ’nın onun yüzüne bakmayacağını haber vermiştir.¹⁴⁶¹

İbn-i Abbâs’tan rivâyet edildiğine göre o şöyle demiştir: نَسَأُكُمْ حَزْتُ لَكُمْ “Kadınlarınız sizin için bir tarladır” âyeti Ensâr’dan bâzı kişiler hakkında nâzil oldu. Bunlar Hz. Peygamber’e gelerek bu âyeti sordular. Hz. Peygamber cevap olarak, “Hanımlarınızın ön cinsel organına varmak şartıyla her türlü onlara yaklaşabilirsiniz, buyurdular.”¹⁴⁶²

وَلَا تَجْعَلُوا اللَّهَ عُرْضَةً لِأَيْمَانِكُمْ أَنْ تَبَرُّوا وَتَتَّقُوا وَتُصْلِحُوا
بَيْنَ النَّاسِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٢٤﴾

224- Allâh’ı, yeminlerinizden dolayı iyilik etmenize, O’ndan sakınmanıza ve insanların arasını düzeltmenize engel yapmayın. Allah her şeyi işitendir, bilendir.

224. âyet, iyiliğe engel olacak veya kötülüğe yol açacak şekilde yemin etmeyi yasaklamakta, Allâh’ın her şeyi işittiği ve bildiği hatırlatılmaktadır. Hz. Peygamber döneminde kimileri yemin ederek akraba ziyaretini, başkasına yardımı veya ara bulmayı kendisine yasaklar, “Bu konuda yemin ettim” diyerek, Allâh’ın adını iyiliklerine engel yapardı. Nitekim Rivâyete göre Abdullah b. Revaha bir kırgınlık yüzünden eniştesi Bısr b. Numan’ın yanına gitmeyeceğine ve onunla konuşmayacağına ve kız kardeşi ile aralarını düzeltmeye çalışmayacağına yemin etmiş ve bunun üzerine, “Allâh’a yemin ettim, artık yeminimi bozmam câiz olmaz.” demişti. Bu âyet bunun veya Hz. Ebûbekir’in bir yemini hakkında inmiştir.

Bu şekilde meşrû olmayan bir şeyle ilgili olarak yemin edilmişse bu yemin bozulur ve kefâret gerekir. Hadiste şöyle buyurulmuştur: “Bir şeyi yapmaya veya yapmamaya yemin edip de yemin ettiğin şeyin aksini yapmayı daha hayırlı gördüğün zaman, yemini bozup cezâsını (kefâretini) öde.”¹⁴⁶³ “Sizden birinizin ailesine zarar verecek bir yeminine sâdık kalması, yemini bozup

1461. Bk. Ebû Dâvûd, Nikâh, 45; Tirmizî, Radâ, 12; İbn Mâce, Nikâh, 29; Dârimî, Tahâret, 114.

1462. Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 268.

1463. Buhârî, Eymân, 1, Humus, 15, Zebâih, 26, Keffârât, 10, Ahkâm, 5, 6, Tevhid, 56; Müslim, Eymân, 19; Ebû Dâvûd, Eymân, 12, 14; Tirmizî, Nüzûr, 5, 6; Nesâî, Eymân, 15, 16.

kefâret vermek zorunda kalmasından daha büyük günahdır.”¹⁴⁶⁴ Böyle bir durumda yeminini bozup kefâret vermek daha ehven olanı tercih etmek demektir. Hadislerde bu tavsiye edilmiştir.

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِى أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿٢٢٥﴾

225- Allah sizi, düşünmeden yaptığınız (lağv) yeminlerinizden dolayı sorumlu tutmaz; ama kalplerinizin bilinçli olarak yapmış olduğu yeminlerden sorumlu tutar. Allah çok bağışlayan, cezâ vermekte acele etmeyendir.

225. âyette, kasıtsız yapılan yeminden değil, bilerek yapılan yeminden dolayı kefâret gerektiği, Allâh'ın çok affedici olduğu ve cezâ vermede acele etmediği bildirilmektedir.

Yemin kefâretinin de yer aldığı ilgili âyette şöyle buyrulur: **“Allah sizi, kasıtsız olarak yaptığınız yeminlerinizden dolayı değil, fakat kendinizi, bilerek bağladığınız yeminlerden sorumlu tutar. Bozulan yeminin kefâreti; ailenize yedirdiğinizin ortalamasından on yoksulu doyurmak veya onları giydirmek yahut da bir köle âzâd etmektir. Kim bunları bulamazsa, üç gün oruç tutar. İşte bunlar yemin ettiğinizde, yeminlerinizi bozmanın kefâretidir. Ancak siz, (yine de) yeminlerinizi tutun! Allah şükretmeniz için, âyetlerini size böylece açıklamaktadır.”**¹⁴⁶⁵

YEMİN KEFÂRETİ

Günlük hayatta, konuşma arasında bilinçsiz olarak yapılan yeminlerin bir sorumluluk gerektirmediğini, asıl sözünü güçlendirmek amacıyla, bilerek yapılacak yeminlerden sorumluluk gerektiği bildirilmiştir. Yalan yere yapılacak yemine “gamûs yemini” denir. Kişi bununla günaha girer, fakat kefâret gerekmez, tevbe etmesi yeterlidir. Borcunu ödemediğini bildiği hâlde, “Vallâhi ödedim.” demek gibi. Bununla âhirette olan kul hakkı devam eder. Geleceğe âit bir şey konusunda bilerek yapılacak yemin ise, “mü’akid yemin” adını alır. Kişi, böyle bir yeminin gereğini yerine getirmediği takdirde

¹⁴⁶⁴. Buhârî, Eymân, 1; Müslim, Eymân, 26.

¹⁴⁶⁵. Mâide, 5/89.

kefâret gerekir. Bu da yukarıda verdiğimiz âyette belirtildiği gibi, ailesine yedirdiğinin ortalamasından on yoksulu doyurmak veya on yoksulu giydirmek; buna gücü yetmezse, ardı ardına üç gün oruç tumaktan ibârettir. Câiz olmayan bir konuda yapılacak yemini bozmak da kefâret gerektirir. Anababayı ziyaret etmemek üzere yemin etmek gibi.

Hadislerde şöyle buyurulmuştur: “Kim bir şeye yemin eder de, onun aksini daha hayırlı görürse hayırlı olanı yapsın, yeminine de kefâret versin.”¹⁴⁶⁶ “Âdemoğlunun, sahip olmadığı bir şeyi veya Allâh’a isyanı yahut akraba ile ilgiyi kesmeyi adaması ya da bunlar için yemin etmesi olmaz. Kim bir yemin eder de, aksini ondan daha hayırlı görürse, yeminini bıraksın, hayırlı olanı yapsın. Çünkü onu terk etmesi, yemininin kefâretidir.”¹⁴⁶⁷

“Satışta çok yemin etmekten sakının, çünkü yemin, önce sürümünü arttırsa da sonra kazancı mahveder.”¹⁴⁶⁸ “Yemin (belki) malı arttırır, ama bereketi, kazancı yok eder.”¹⁴⁶⁹

Hadiste şöyle buyurulmuştur: “Yalan yere yemin ederek bir mü'minin hakkını gasbeden kimseye Yüce Allah cehennemi vâcip, cenneti haram kılar.” Bir kişinin, “Eğer o hak önemsiz bir şey olsa da yine böyle midir?” sorusuna, Allâh'ın Rasûlü, “Evet, misvak ağacından bir çubuk olsa bile bu böyledir.” cevabını verdi.¹⁴⁷⁰

لِّلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِن نِّسَائِهِمْ تَرَبُّصُ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ ۚ فَإِنْ فَاءُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٢٢٦﴾ وَإِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٢٧﴾

226- Kadınlarına yaklaşmamaya yemin edenler (ilâ yapanlar) için dört ay beklemek vardır. Eğer bu süre içinde yeminlerinden dönerlerse, şüphesiz ki Allah çok bağışlayan, çok merhametli olandır.

227- Eğer onlar boşamaya karar vermişlerse, şüphesiz ki Allah her şeyi işitendir, bilendir.

1466. Buhârî, Eymân, 1, Keffârât, 10; Müslim, Eymân, 4, 9, 10-13; Ebû Dâvûd, Eymân, 12, 14.

1467. Ebû Dâvûd, Eymân, 12; Ahmed bin Hanbel, II, 190, 212.

1468. Müslim, Mûsâkât, 133; Ebû Dâvûd, Büyû', 1, 6; Nesâî, Büyû', 5.

1469. Buhârî, Büyû', 26; Müslim, Mûsâkât, 131; Ebû Dâvûd, Büyû', 6.

1470. Müslim, İman, 218; Nesâî, âdâbü'l-Kudât, 30; İbn Mâce, Ahkâm, 9.

226-227. âyetler, eşine cinsel anlamda yaklaşmayacağına yemin eden kimsenin durumunu bildirir. Buna “îlâ yemini” denir.

ÎLÂ

Sözlükte yemin etmek demektir. Bir fıkıh terimi olarak; kocanın eşiyle cinsel teması yemin, adak veya bir şarta bağlayarak, belirli veya belirsiz bir süre kendisini bundan men etmesini ifâde eder. Yemin ederken süre belirlenirse bunun en az dört ay olması da gerekir.

Îlâ yöntemi evliliğin sona ermesine yol açabilen bir yemin türüdür. İslâm’dan önce, Hicaz yöresi Arapları îlâ işlemini, zihar gibi bir boşama yöntemi olarak uyguluyorlardı. Ancak tasarrufun sonucu geniş bir zamana yayıldığı için bu daha çok kadını baskı altına almak, ona zarar ve sıkıntı vermek için kullanılmaktaydı. Çünkü koca bir, iki yıl veya daha uzun süreyle eşine karşı kocalık görevini yapmıyor, yeni yeminle süreyi uzatıyordu. Îlâ sonuna kadar evlilik akdi devam ettiği için, eşi yeni bir evlilik yapma imkânı bulamaz ve gönlü incinmiş olarak günlerini geçirirdi.¹⁴⁷¹

Ancak, İslâm, eşiyle bu anlamda ilişki kesmeyi dört aylık süre ile sınırlandı. Koca bu süre içinde her an yemininden dönüp, eşiyle barışabilecek ve yemin kefâreti vererek uhrevî sorumluluktan kurtulabilecektir. Ancak eşine dönmeksizin dört aylık müddet sona ererse evlilik de sona erer.

Îlâ Kitap ve sünnetle sâbittir. Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle buyrulur: *“Kadınlarına yaklaşmamaya yemin edenler dört ay beklerler. Eğer bu süre içinde, yeminlerinden dönerlerse, şüphesiz ki Allah, her şeyi çok bağışlayan ve çok merhamet edendir. Eğer boşamayı kastederlerse, şüphesiz ki Allah, her şeyi çok iyi işiten, çok iyi bilendir.”*¹⁴⁷²

Hz. Âişe’den şöyle dediği nakledilmiştir: *“Allâh’ın elçisi hanımlarına îlâ yaptı ve kendisine helâlî haram kıldı. Arkasından da haramı helâl yaptı ve yeminden dolayı kefâret verdi.”*¹⁴⁷³

Îlâ’da belirli bir süre veya süresiz olarak eşine yaklaşmamak üzere, Allâh’a veya O’nun örfen yemin için kullanılabilen ilâhî sıfatlarına kocanın yemin etmesiyle süre başlar. Koca, cinsel temastan uzak kalmayı, kendisine

1471. Bk. Meydânî, age, III, 59 vd.; Sâbüni, Medâ Hürriyeti’z Zevceyn fi’t-Talâk, II, 945 vd.; Bilmen Hukukî İslâmiye Kâmusu, İstanbul 1968, II, 290 vd.; Zühaylî, age, VII, 535 vd.

1472. Bakara, 2/266, 267.

1473. Buhârî, Savm, 11, Salât, 18, Nikâh, 91, 92, Talâk, 21, Eymân, 20; Tirmizî, Talâk, 21; Nesâî, Talâk, 32.

ağır gelebilecek bir adağa veya boşama gibi bir şarta bağlamak sûretiyle de îlâ tasarrufunda bulunabilir. “Allâh’a yemin olsun ki, dört ay sana yaklaşmayacağım!”, “Vallâhi, bundan sonra seninle temasta bulunmam”, “Seninle temasta bulunursam üzerime hac farz olsun veya yüz rekât namaz kılmak üzerime borç olsun”, “Seninle temasta bulunursam, evliliğimiz sona ermiş olsun” gibi sözlerle îlâ meydana gelir. Bunlar boşamada olduğu gibi, niyete bağlı olmaksızın sonuç doğuran açık sözcüklerdir. Kimi zaman, niyet edilerek kinâyeli sözcüklerle de îlâ işlemi başlatılabilir. Eşyle ilişkisini kesmeyi kastederek; “Bundan sonra seninle bir yastığa baş koymam, seninle bir yatağa yatmam” gibi sözler bu niteliktedir.¹⁴⁷⁴

Hanefilere göre, îlâ'nın rüknü; kocanın, eşyle bir süre temasta bulunmayacağına yemin etmesi veya îlâ için kullanılan açık ya da kinâyeli sözcüklerdir. Çoğunluk İslâm hukukçularına göre, bu rükünler dört tane olup şunlardır: Yemin eden, yemin sözcüğü, cinsel temas ifâde eden sözcük ve süre.

Îlâ'nın Şartları

- a) Îlâ yapan kocanın, ergen ve temyiz gücüne sahip olması gerekir. Küçük çocuk ve akıl hastasının yapacağı îlâ geçerli değildir.
- b) Nikâh akdinin devam etmesi veya kadının cayılabilir boşamadan dolayı iddet beklemekte olması gerekir. Kadın, üç boşama veya bir kesin (bâin) boşama ile boşanmışsa, artık îlâ'ya gerek kalmaz.
- c) Îlâ'nın bir yerle sınırlandırılmaması gerekir. Çünkü kocanın bu yer dışında cinsel temasta bulunması mümkündür.
- d) Eşinden ayrı kalma süresi, ya mutlak olmalı veya en az dört ay olarak belirlenmiş bulunmalıdır.¹⁴⁷⁵

Dört aydan kısa süreli îlâ, evlilikle ilgili bir sonuç doğurmaz. Bu durumda koca, süre dolmazdan önce eşine dönerse, yeminini bozmuş sayılacağı için sadece yemin kefâreti gerekir. Dört ay ve daha fazla bir süreyi kapsayan îlâ hukûkî sonuçlarını doğurur. Böyle bir durumda eşlerin yemin kefâreti verip birbirine dönmeleri ve evlilik hayatının devam etmesi teşvik edilmiştir: **“Eğer eşlerine dönerlerse, şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”**¹⁴⁷⁶

1474. Kâsânî, age, III, 162 vd.; İbnü'l-Hümâm, age, III, 182 vd.; Bilmen, age, II, 290 vd.

1475. Zühaylî, age, VII, 535; Bilmen, age, II, 290 vd.

1476. Bakara, 2/226.

Kocanın eşine dönmesi cinsel temasta bulunmakla veya bunun mümkün olmaması hâlinde sözlü olarak gerçekleşir. Yemin Allâh'ın ismi veya örfen yemin etmede kullanılan ilâhî bir sıfatıyla yapılmışsa, bunun bozulması hâlinde, diğer yeminlerde olduğu gibi kefâret gerekir. Bu da varlıklı koca için; on fakiri bir gün doyurmak veya giydirmek yahut bir köle âzâd etmektir. Koca fakirse, arka arkaya üç gün oruç tutar.¹⁴⁷⁷ Yemin; “Seninle cinsel temasta bulunursam, üzerime hac farz olsun veya bu takdirde sen benden boş ol” gibi bir adağa yahut bir şarta bağlanmışsa, dört ay dolmadan yemin bozulunca, üzerine hac farz olur. Boşama şartına bağlamada ise evlilik sona erer.

Dört Ay Geçince İzlenecek Yol

Dört aylık süre dolmuş bulunursa, îlâ genel gâyesine ulaşmış olur. Hanefilere göre, bu durumda hâkime başvurmaya gerek olmaksızın, mücerret olarak sürenin geçmesiyle “bâin boşama” meydana gelir. Çünkü dört aydır kocalık görevini yapmayan bir erkeğin bu kadın üzerindeki zulmünü kaldırmak ve onun yeniden evlenmesini sağlamak, ancak bâin boşama hâlinde mümkün olur. Hanefilerin bu görüşü, ashâb-ı kirâmdan Hz. Osman, Hz. Ali, Abdullah b. Mes'ud, Abdullah b. Abbâs, Abdullah b. Ömer ve Zeyd b. Sâbit'e dayanır.

Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî hukukçulara göre ise, îlâ'da dört ay tamamlanınca, evlilik kendiliğinden sonra ermez. Bu durumda koca eşine döner veya onu boşar. Her ikisini de yapmazsa, kadın hâkime başvurarak boşanma isteğinde bulunur ve hâkim eşleri boşar. Her iki durumda da bir “ric'î (cayılabilir) boşama” meydana gelir. Dayandıkları delil; îlâ âyetlerinde kocanın eşine dönmesiyle boşama arasında muhayyer bırakılmış olmasıdır.

Sonuç olarak, îlâ durumunda evlilik devam ederken kocanın dört ayın üzerinde bir süreyle kocalık görevlerini yapmaması veya evi terk etmesi hâlinde evlilik sona ermektedir. Boşama ister bâin, isterse ric'î sayılsın, sonuçta erkeğin bir boşama hakkı eksilmektedir. Bu eşlerin, Hanefilere göre yeni bir nikâh akdiyle, çoğunluk İslâm hukukçularına göre ise, iddet içinde, eşine dönme yoluyla yeniden evliliklerini sürdürmeleri mümkündür.¹⁴⁷⁸

Dört ay süreyle bir araya gelmeyen ve belki birbirine dargın olarak günlerini geçiren eşlerin birbirine karşı sevgi ve saygı duygularını kaybettikleri söylenebilir.

¹⁴⁷⁷. Bk. Mâide, 5/89.

¹⁴⁷⁸. Bk. Âlûsî, age, II, 129; Kâsânî, age, III, 162 vd.; İbnü'l-Hümâm, age, III, 182 vd.; İbn Rüşd, age, II, 99 vd.; İbn Kudâme, age, VII, 315 vd.; İbn Âbidîn, age, II, 749; Râzî, Tefsir, VI, 80 vd.

وَإِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٢٧﴾ وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ ۚ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ إِنْ كُنَّ يُؤْمِنَنَّ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ۚ وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَلِكَ إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ ۚ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ ۚ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٢٨﴾

227- Eğer onlar boşamaya karar vermişlerse, şüphesiz ki Allah her şeyi işitendir, bilendir.

228- Boşanan kadınlar kendi başlarına üç hayız ve temizlenme süresince beklerler. Allâh'a ve âhiret gününe inanıyorlarsa, Allâh'ın rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helâl olmaz. Eğer taraflar bu süre içinde barışmak isterlerse, kocalarının onlara dönme önceliği vardır. Erkeklerin hanımları üzerinde hakları olduğu gibi, iyi bilinen örfe uygun şekilde hanımların da kocaları üzerinde hakları vardır. Ancak erkekler kadınlara göre bir derece daha fazla hak sahibidir. Allah mutlak üstündür, tam hüküm ve hikmet sahibidir.

227-228. âyetlerde, boşanmanın bâzı hükümleri açıklanmaktadır. Bunları şöylece sıralayabiliriz: a) Boşanan kadının üç hayız süresince iddet beklemesi, b) Bu süre içinde eşlerin barışıp birbirine dönebileceği, c) Erkek ve kadının ma'rûf ölçüleri içinde karşılıklı haklarının bulunduğu, d) Kocanın mâlî sorumlulukları yüzünden bir derece üstünlüğünün olduğu. Aşağıda bu hükümleri açıklayacağız.

EVİLİĞİ SONA EREN KADININ İDDET BEKLEMESİ

Evlilik sona erince kadına yeniden evlenebilmesi için gereken bekleme süresine “iddet” denir. İddetin çeşitleri ve süreleri âyet ve hadislerle belirlenmiştir.

1- Boşanma iddeti: Boşanmış bir kadın hâmile olmaz ve ay hâli görececek bir yaşta bulunursa üç hayız ve temizlenme süresince iddet bekler. Kur'ân'da şöyle buyrulur: **“Boşanan kadınlar kendi başlarına üç hayız**

ve temizlenme (kurû) sûresi beklerler.”¹⁴⁷⁹ Kurû sözcüğünün tekili olan “kar” sözlükte hem hayız ve hem de hayızdan temizlenme anlamlarına gelir.

Hanefî ve Hanbelîlere göre âyette geçen “kurû” lafzı, kadının âdet (hayz) hâlini ifâde eder. Buna göre boşanma iddetinin belirlenmesi şöyle olur: Kadın temiz günlerinde boşanmışsa, üçüncü ay hâlinde temizlenince iddetini tamamlamış olur. Hayızlı olduğu günlerde boşanmışsa, içinde boşandığı ilk hayız dışındaki üçüncü hayızın sonunda iddeti bitmiş bulunur. Ancak kadını ay hâli günlerinde boşamak sünnete aykırı olmakla birlikte geçerli sayılmıştır.¹⁴⁸⁰

Şâfiî ve Mâlikîlere göre ise kurû, boşanan kadının temiz (tuhr) günlerini ifâde eder. Buna göre, kadın temiz günlerinde boşanmışsa, içinde boşandığı temizlik kısa bir süre bile sürse bir temizlik sayılır, bunun dışında ikinci temizlik süresi sonunda iddet biter. Hayız günlerinde boşanmışsa üç temizlik süresinin bütün olarak gerçekleşmesi gerekir.¹⁴⁸¹

Kurû, zıt anlamlı sözcüklerden olup mezhep müctehitleri bu konudaki tercihlerini yaparken çeşitli nass'lara (âyet-hadis) dayanmışlardır:

Kur'ân'da; **“Boşanan kadınların rahimlerinde Allâh'ın yarattığı şeyi gizlemeleri helâl olmaz.”**¹⁴⁸² Burada gizlenen şey hayız hâlidir. Fâtıma binti Ebî Hubeyş ؓ'nın ay hâlinde iken namazın durumunu sorması üzerine Allâh'ın elçisi şöyle cevap vermiştir: **“Kurû günlerinde namazı bırak.”**¹⁴⁸³ Burada Allâh'ın elçisinin “kar” sözcüğünü “hayız” anlamında kullandığı açıktır. Başka bir hadiste de aynı anlam daha açık görülür. **“Câriyenin boşanma sayısı iki, iddeti de iki hayızdır.”**¹⁴⁸⁴ Burada kurû'dan maksadın ay hâli olduğu açıkça ifâde olunmuştur.

Şâfiî ve Mâlikîlerin dayandığı deliller şunlardır: Kur'ân'da; **“Onları iddetleri içinde boşayın.”**¹⁴⁸⁵ buyrulur. Bunun anlamı “iddet süresi içinde boşayın” demektir. Kadını ay hâli günlerinde boşamak yasaklandığına göre, bundan kastedilenin temizlik günleri olduğu açıktır. Diğer yandan Hz. Âişe ؓ'nın şöyle dediği nakledilmiştir: “Siz kurû'dan maksadın ne olduğunu biliyor musunuz? Bundan maksat “kadının temiz günleridir”, İmam Şâfiî

1479. Bakara, 2/228.

1480. Kâsânî, age, III, 191 vd.; İbnü'l-Hümâm, Fethu'l-Kadîr, III, 269-272; İbn Kudâme, Muğnî, VII, 449, 456 vd.

1481. Zühaylî, Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletüh, VII, 639, 640.

1482. Bakara, 2/228.

1483. Tirmizî, Tahâre, 94.

1484. İbn Mâce, Talâk, 30.

1485. Talâk, 65/1.

buna şunu eklemiştir. Konu kadınlarla ilgili olduğu için bunu Âişe'nin daha iyi bilmesi gerekir.¹⁴⁸⁶

Sonuç olarak kadın, ortalama ayda bir defa hayız görüyorsa, boşanma iddeti yaklaşık üç aylık süre içinde gerçekleşir.

2- Ölüm iddeti: Kocasını vefât eden kadın gebe ise iddeti doğumla sona erer. Eğer kadın gebe değilse onun iddeti dört ay on gündür. Delili şu âyettir: **“İçinizden ölenlerin geride bıraktıkları eşler kendi başlarına dört ay on gün beklerler.”**¹⁴⁸⁷ Bunun nedeni yukarıda da belirttiğimiz gibi evlilik nîmetinden yoksun kalma yüzünden bir yas tutmadır. Ölüm iddeti için eşler arasında cinsel temas şartı aranmadığı gibi, kadının hayız görecektir yaşıta olup olmaması da sonucu etkilemez. Burada nikâhın sahih olması yeterlidir. Çünkü ölüm iddeti ile ilgili âyetin anlamı mutlaklıdır.

3- Hâmile kadının iddeti: Kocanın ölümü veya boşanma sırasında gebe olan kadının iddetinin doğumla sona ereceği konusunda görüş birliği vardır. Allah Teâlâ şöyle buyurur: **“Gebe kadınların iddetlerinin sonu, çocuklarını doğurmalarıdır.”**¹⁴⁸⁸

Çünkü gebe kadının rahmi ancak doğumla temiz hâle gelir. Nitekim ashâb-ı kirâmdan Hâris kızı Sübey'a gebe iken kocası vefât etmiş ve on gün sonra da doğum yapmıştı. Hz. Peygamber ona, iddetinin sona erdiğini ve isterse evlenebileceğini bildirmiştir.¹⁴⁸⁹ Bu duruma göre kocası ölen veya boşanan kadın gebe olunca ölüm veya boşama iddetlerine değil; gebelik iddetine tâbî olur. Çünkü Abdullah bin Mes'ud gebe kadının iddetinin doğumla sona ereceğini bildiren Talâk sûresi 4. âyetin, ölüm veya boşama iddetlerini belirleyen âyetlerden daha sonra indiğini ve bu yüzden onların anlamını tahsis ettiğini söylemiştir.¹⁴⁹⁰

Hiz. Ali ve İbn-i Abbâs'a göre ise kocası ölen gebe kadın, iki iddetten daha uzun süreli olanına uyar.

İddetli kadının düşük yapması durumunda, düşüğün yaratılışı belirgin ise iddet sona erer. Aksi hâlde düşükle iddet kesilmez. Çünkü şüphe ile iddet düşmez ve kadın boşama veya ölüm iddetini ya da üç aylık iddeti tamamlar. Anne rahmindeki çocuk ölse dışarı çıkarılmadıkça iddeti sona ermez.¹⁴⁹¹

1486. Râzî, et-Tefsîru'l-Kebîr, VI, 94; Muhammed Ebû Zehra, Usûlü'l-Fıkıh, s. 129.

1487. Bakara, 2/234.

1488. Talâk, 65/4.

1489. Buhârî, Talâk, 39; Nesâî, Talâk, 56; A. b. Hanbel, VI, 432; Şevkânî, Neylû'l-Evtâr, VI, 286, 287.

1490. Zeylaî, Nasbu'r-Râye, III, 256; Zühaylî, age, VII, 635.

1491. Bilmen, age, II, 375; M. Zihni, Münâkehât, s. 232.

4- Küçüklerin ve yaşlıların iddeti: Ergen olmayan veya 55 yaşını geçtiği için hayızdan kesilmiş veya yaratılıştan hayız görmeyen kadının iddeti üç aydan ibârettir. Kur'ân'da şöyle buyrulur: **“Kadınlarınızdan âdetten kesilmiş olanlarla, henüz âdet görmeyenler hususunda tereddüt ederseniz, onların bekleme süresi üç aydır.”**¹⁴⁹²

Ay hâlinde kesilme yaşı mezhep müçtehitlerince tecrübeye dayanarak belirlenmiştir. Bu konuda Hanefîler 55, Şâfiîler 62 ve Hanbelîler ise 50 yaşını sınır olarak kabul etmiştir.¹⁴⁹³

Çoğunluk müçtehitlere göre kadının ay hâli gecikirse 15 yaşın bitimi her iki cins için de ergenlik çağının başlangıcıdır. Ebû Hanîfe'ye göre son ergenlik yaşı kadında 17, erkekte 18 yaştır.¹⁴⁹⁴

5- Temizlik (tuhr) hâli uzayıp giden kadının iddeti: Boşandıktan sonra temizliği uzayıp giden veya bir ya da iki kez hayız gördükten sonra bir daha görmeyen kadının durumuna gelince; Hanefî ve Şâfiîlere göre böyle bir kadın ay hâli görünceye veya hayızdan kesilme yaşı olan 55 yaşına kadar bekler ve üç ay da şüphe yüzünden bekleyerek iddetini tamamlar. Delil, boşama iddetini bildiren âyetin¹⁴⁹⁵ açık anlamı ile Hz. Osman'ın süt emziren ve bu yüzden ay hâli kesilen bir kadınla ilgili uygulamasıdır.¹⁴⁹⁶

Mâlikî ve Hanbelîlere göre, temizlik hâli uzayıp giden kadın çoğunlukla gebelik süresi olan dokuz ay bekledikten sonra, şüphe yüzünden üç ay daha bekler. Buna göre böyle bir kadının iddeti bir yılda bitmiş olur. Delil, Hz. Ömer'in uygulamasıdır. Diğer yandan iddetten maksat, rahmin temiz olduğunu anlamaktır. Yukarıda belirtilen süre geçince bu maksat gerçekleşmiş bulunur.¹⁴⁹⁷ Bununla kadının uzun yıllar kocasız kalması ve eski kocasının maksadı aşan nafaka yükümlülüğü önlenmiş olur.

Ay hâlinin kesilmesi süt emzirme yüzünden olmuşsa Mâlikîlere göre bir yıllık iddet süresi, emzirme süresi olan iki yılın sona ermesinden itibaren başlar ve bir yıl sonra iddet biter. Yılın son günü bile olsa ay hâli görürse iddeti üç ay hâline dönüşür.

Normal ay hâli günlerini unutan ve sürekli kan gelmesi yüzünden özür-lü bulunan kadının iddeti, Hanefîlere göre yedi aydan ibârettir. Burada her

1492. Talâk, 65/4.

1493. İbn Âbidîn, age, I, 279 vd.; İbn Kudâme, Muğnî, Kahire, t.y. I, 363.

1494. Cezîrî, Kitâbü'l-Fıkh ale'l-Mezâbîbi'l-Erbâa, IV, 549, 550.

1495. Bk. Bakara, 2/228.

1496. Zühaylî, age, VII, 640, 641.

1497. İbn Rüşd, age, II, 77, 78; Zühaylî, age, VII, 641.

temizlik süresi ikişer ay ve üç hayız süresi de on'ar günden bir ay olarak hesaplanmıştır. Fetvâya esas olan görüş budur. Bununla birlikte böyle birisinin iddetinin üç ayın geçmesi ile sona ereceği de söylenmiştir. Ancak özür kanı gören kadın normal ay hâli günlerini, tarihleri ile biliyorsa, önceki bilgisine göre üç ay hâlini tamamlayınca iddeti sona ermiş olur.

Özür kanı gören ve ay hâli günlerini de unutmuş bulunan bir kadın Şâfiî ve Hanbelîlere göre üç ay, Mâlikîlere göre ise bir yıl süreyle iddet bekler.¹⁴⁹⁸

6- Kocası kaybolan kadının iddeti: Kaybolan ve yaşayıp yaşamadığı bilinmeyen kimseye “mefkûd” denir. Evden çıkıp giden bir daha dönmeyen, dış ülkeye giden ve kendisinden hiçbir haber alınamayan, savaşa katılan fakat bütün gâziler döndüğü hâlde dönmeyen kimse bu niteliktedir.

Hanefîlere göre normal şartlarda kaybolan kimse kesin olarak öldüğü bilinmedikçe sağ kabul edilir ve eşi iddet beklemez. Bu durum, beldesindeki aynı yaşta olan akranı olan erkekler vefât edinceye kadar sürer. Ancak böyle bir kadın, kocasının ölüm haberini veya kendisini boşadığını güvenilir bir kimseden ya da yazılı bir belgeden öğrenmiş bulunursa iddet bekler ve yeniden evlenebilir. Şâfiîler de bu görüştedir. Delil; kesin olarak bilinen hayatta oluş prensibi (istihbâb) ve sağlam bir belge ile bu ilkenin çürütülmesidir. Hz. Ali'nin uygulaması da bu şekilde olmuştur.¹⁴⁹⁹

Mâlikî ve Hanbelîlere göre, kaybolan kişinin hayatından haber alınmasından ümit kesildiği tarihten itibâren dört yıl beklenir. Bundan sonra eşi mahkemeye başvurup kayıplığın tespitini ve ayrılık kararı verilmesini isteyebilir. Hâkim, eşleri ayırırsa kadın dört ay on gün ölüm iddeti bekler. Hz. Ömer'in uygulaması bu şekilde olmuştur.¹⁵⁰⁰ Ancak kaybolan kişi yetmiş yaşına ulaşmadıkça malları üzerinde mîras cereyan etmez.

Osmanlı Devleti uygulamasında kaybolan erkeğin eşinin uzun yıllar onun nikâhı altında kalması ve başkası ile evlenememesi, aleyhine güçlük sayılmış ve Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnâmesi'nin 127. maddesinde Mâlikî mezhebine uyulmuştur.

Diğer yandan kaybolma savaşta olur, savaşa katılan asker ve esirlerin dönüşünden itibâren bir yıl süreyle dönmezse eşinin başvurusu üzerine İslâm

1498. İbn Âbidîn, age, II, 828 vd.; İbn Kudâme, Muğnî, VII, 766 vd.; Şirbînî, Muğni'l-Muhtac, III, 385-387.

1499. İbnü'l-Hümâm, Fethu'l-Kadîr, IV, 444, 445; İbn Âbidîn, age, III, 160; İbn Rüşd, age, II, 52.

1500. İbn Rüşd, age, II, 52; İbnü'l-Hümâm, age, IV, 440 vd.

hâkimi evliliğe son verir. Kadın, ölüm iddetini bekleyip başkası ile evlenebilir. Bu evlilikten sonra, kaybolan kişi çıkar gelirse ikinci evlilik feshedilemez. Fakat kadın İslâm hâkiminden ayrılık kararı almadan evlenir ve bundan sonra eski kocası ortaya çıkarsa ikinci evlilik münfesihi olur.¹⁵⁰¹

7- Gayrimüslim kadınların iddeti: Müslüman bir erkekle evli bulunan Hristiyan veya Yahudi kadını iddet konusunda müslüman kadın gibidir. Buna göre, müslüman bir kadın evlilik sona erince hangi süre ve ölçülerde iddet beklerse müslümanla evli bulunan ehl-i kitap kadın da aynı ölçüde iddete tâbî bulunur.

Ebû Hanîfe'ye göre, İslâm devletinin tebeası olan gayrimüslim erkeğin (zimmî) yine gayrimüslim (zimmîye) olan eşinin, boşanma veya kocasının ölümü yüzünden iddet beklemesi gerekmez. Ancak kendi dinlerinde bu konuda öngörülen bir prensip varsa buna uyarlar. Delil şu hadistir: Allâh'ın elçisi şöyle buyurmuştur: *"Onları (ehl-i kitabı) kendi dinleri üzere bırakınız."*¹⁵⁰² Ancak böyle bir kadın gebe olursa doğuma kadar iddet beklemesi gerekir. Doğumdan önce başka bir erkekle evlenemez. Çünkü nesebi sâbit olan ceinin hakkını gözetmek gerekir.

Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e göre ise zimmet ehli gayrimüslim kadınların da müslüman kadınlar gibi iddet beklemesi gerekir. Çünkü bunlar da İslâm ülkesinin tebeasıdır. Bunlar hakkında diğer bâzı hükümler uygulandığı gibi, iddetle ilgili hükümler de uygulanır. Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelîlerin görüşü de böyledir. Ancak Mâlikîlere göre gayrimüslim kocadan ayrılan gayrimüslim kadın iddet beklemeye zorlanamaz. Bununla birlikte onların, iddet konusunda İslâm mahkemesine başvurmaları durumu müstesnâdır.¹⁵⁰³

1917 tarihli Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnâmesinde gayrimüslim kadınların iddeti şöyle belirlenmiştir: *"Musevîlerde mutlak olarak sahih veya fâsit evlilikte; boşanma, fesih veya kocanın ölümü durumunda kadına iddet gerekir. İddet süresi doksan bir gündür. Ancak gebe olan veya küçük çocuğu bulunan kadının iddeti çocuk iki yaşını tamamlayıncaya kadar devam eder. Çocuğun ölümü hâlinde iddet, vefat tarihinden itibaren doksan bir gündür."*¹⁵⁰⁴ *"İsevîlerde iddet süresi mutlak ayrılıktan itibaren bir yıldır. Ancak gebe olup doğum yapması durumu müstesnâdır."* (Mad. 149)

1501. Bk. HAK mad. 128, 129; Kadri Paşa Kodu, mad. 471, 481; Döndüren, Delilleriyle İslâm Hukuku, s. 126.

1502. Mevsilî, İhtiyâr, Kahire, ty; Bilmen, age, II, 384.

1503. Bilmen, age, II, 384.

1504. HAK Mad. 148.

KARI KOCANIN KARŞILIKLI HAK VE YÜKÜMLÜLÜKLERİ

Eşlerin Ma'rûfa Göre Geçinmesi

İslâm'da evlilik süresince eşlerin birbiriyle ma'rûf ölçüleri içinde geçim sağlaması gerekir. Ma'rûf, Arapça "arafe" kökünden bir sözcük olup; örfleşmiş, iyi bilinen, akla uygun olan, ortak insanlık değeri olabilen değerler için kullanılır. Bir terim olarak şöyle tanımlanmıştır: "Allâh'a itaati, O'na yaklaşmayı, insanlara iyilik olarak bilinen her şeyi ve dînin yapılmasını mendup kıldığı bütün iyilikleri, yasakladığı tüm kötülüklerden kaçınmayı kapsayan bir isim olup, insanlar onu gördükleri zaman ret ve inkâr etmezler. Başka bir deyimle ma'rûf; adâlet, ev halkı ve diğer insanlarla iyi ilişkiler kurmaktır. Bunun zıddı münkerdir."¹⁵⁰⁵

İslâm, özellikle aile hukûkunda ve toplumla olan ilişkilerde ma'rûfun gözetilmesini istemiştir. Eşlerin karşılıklı olarak ma'rûfu gözetmek sûretiyle geçinmeleri,¹⁵⁰⁶ eşin ve çocukların bakım harcamalarının kocanın üzerine ma'rûf ölçülerine göre gerekmesi,¹⁵⁰⁷ boşamada ve boşama sonrası hakların gözetilmesinde ma'rûfa göre davranılması¹⁵⁰⁸ buna örnek verilebilir. Bir şeyin toplumda iyi bilinmesi ve yaygın örf olarak kullanılması yüzyılların içinde değişebileceği için, ma'rûf ölçüleri de toplumun anlayışına, ekonomik imkânların gelişmesi veya daralması, yine toplumun eğitim düzeyinin artması durumlarına göre değişiklik gösterir.

Örf geçerli olup olmaması bakımından da "sahih" ve "fâsit" olmak üzere ikiye ayrılır. İslâmî hükümlerle çelişmeyen, temiz yaratılışa uygun düşen örfler sahih adını alır. Sanatkârla, sipariş sözleşmesi yapmak (istisnâ' akdi) teâmül deliline dayanır ve meşrû sayılır. Toplumda içki içmek, kumar oynamak, ribâ işlemleri yapmak gibi temelde İslâmî hükümlerle çelişen örfler ise "fâsit örf" adını alır.

Erkek evlendiği zaman eşinin mehir ve nafaka gibi mâlî haklarını üstlenmiş olur. Yine doğacak çocukların geçim masrafları da babanın üzerine vâciptir. Yeme, içme, giyim ve barınma harcamaları ile ev için gerekli olan eşya ve çeyiz kadının geçim masrafları arasında sayılabilir. Eşlerden birinin ölümü durumunda diğerinin ona mîrasçı olması da evlilikle doğan mâlî haklardandır.

1505. İbnü'l-Esîr, Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs, Mekke, ty, II, 216.

1506. Bk. Bakara, 2/228; Nisâ, 4/19.

1507. Bk. Bakara, 2/233.

1508. Bk. Talâk, 65/2.

İslâm dîni, evlilik kurumu içinde, karı koca ve çocukların hak ve yükümlülüklerini belirlemiştir. Ailede İslâmî kimliğin korunması için, Allah ve elçisinin bu konudaki mesajlarını tanımak gerekir.

Kadının evlilik dönemindeki mâlî haklarının başında mehir, nafaka ve kendine âit mal varlığını koruma, boşanma hâlinde de iddet nafakası ve mîras gibi hakları yer alır. Bunları evlilik dönemi ve evlilik sonrası dönem olmak üzere iki başlık altında inceleyebiliriz:

Kadının Mâlî Hakları

Kadının evlilik süresi içinde mehir ve geçiminin kocası tarafından sağlanması gibi hakları vardır.

1- Mehir: Erkeğin evlenirken karısına verdiği veya vermeyi taahhüt ettiği para veya mala “mehir” denir. Allah Teâlâ şöyle buyurur: **“Aldığınız kadınların mehirlerini yürekten isteyerek ve Allâh’ın bir atıyyesi olarak verin. Eğer onlar size gönül rızasıyla bir şey bağışlarsa onu âfiyetle yiyin.”**¹⁵⁰⁹

“Eğer bir eşi bırakıp da yerine başka bir eş almak isterseniz, onlardan birine yüklerle mehir vermiş olsanız bile ondan hiçbir şey geri almayın.”¹⁵¹⁰

“Onlardan yararlanmanıza karşılık kararlaştırılmış olan mehirlerini verin. Mehir miktârını belirledikten sonra karşılıklı rıza ile indirim yapmanızda bir sakınca yoktur.”¹⁵¹¹

Çeşitli toplumlarda, erkek tarafının, evleneceği kızın ailesine para ya da sâir bir mal vermesi geleneği vardır. Eski Türklerde “kalın” uygulaması bu niteliktedir. Günümüz Musevîlerinde mehrin aksine, kadının ailesi erkeğe drahoma adıyla bir meblâğ veya mal verir.

Mehir, nikâh akdinin rükün veya şartlarından olmayıp, evlilikte ya önceden belirlenmekle ya da hiç konuşulmaması durumunda kendiliğinden meydana gelen haklardandır. Bu yüzden mehrsiz akdedilecek nikâh geçerli olur ve kadın emsal mehre hak kazanır.¹⁵¹²

Ebû Hanîfe’ye göre mehrin en az miktârı 10 dirhem (5 dirhem yaklaşık bir koyun bedeli), İmam Mâlik’e göre üç dirhemdir. Mehrin en çok miktârı

1509. Nisâ, 4/4.

1510. Nisâ, 4/20.

1511. Nisâ, 4/24.

1512. Bk. Bakara, 2/236.

için bir sınır getirilmemiştir. Âyette, **“Onlardan birine, yüklerle mehir vermiş olsanız bile, ondan bir şey geri almayınız.”**¹⁵¹³ buyrulur. Hz. Ömer evlilikte mehir miktarlarını 400 dirhemle sınırlamak istemiş, fakat bir kadının yukarıdaki âyeti okuyarak karşı çıkması üzerine sınırlamadan vazgeçmiştir.¹⁵¹⁴

Hz. Peygamber mehirsiz evlilik akdi yapmadığı gibi, kendi kızı Fatıma için de Hz. Ali'nin kullanmadığı bir zırhını mehir olarak vermesini önermiştir.¹⁵¹⁵

Mehrin miktârı evlilik sırasında belirlenmişse, buna “mehr-i müsemma”, belirlenmemişse “mehr-i misil” denir. Yine evlilik sırasında peşin ödenen mehre, “mehr-i muaccel”, ödenmesi sonraya bırakılan mehre ise, “mehr-i müeccel” adı verilir. Ancak mehrin ödenme zamanı belirlenmemişse, ilke olarak boşanma ânında veya eşlerden birisinin ölümü durumunda mehrin vâdesi gelmiş sayılır.

Mehir, kadın için bir hak ve mâlî bir destektir; onu velîsi alıp kendisi için harcamaz.

2- Evli kadının geçim harcamaları: Evlilik süresince kadının yiyecek, giyecek ve mesken masrafı kocasına âittir. Evin tefrişi ve ev eşyasının temini de erkeğin görevidir. İslâm toplumlarında örf gereği, kadının da yeni evine belirli bir çeyiz getirmesi ve ev eşyası alımına katkıda bulunması yaygın hâle gelmişse de, özellikle Hanefilere göre kadın böyle bir katkıya zorlanamaz. Kocanın eve harcamaları örfe ve karı kocanın sosyal durumuna göre belirlenir.

Kur'ân'da şöyle buyrulur: **“Annelerin yiyecek ve giyeceği, gücünün yettiği ölçüde çocuğun babasına âittir.”**¹⁵¹⁶

“Varlıklı olan kimse, nafakayı varlığına göre versin. Rızkı kendisine daraltılan yoksul da nafakayı, Allâh'ın ona verdiğinden versin. Allah, hiç kimseye, ona verdiğinden başka bir şeyi yüklemesin. Allah, bir güçlüğü arkasından kolaylık verir.”¹⁵¹⁷

“Boşanan kadınları, gücünüzün yettiği kadar, ikâmet ettiğiniz evin bir bölümünde oturtun.”¹⁵¹⁸

1513. Nisâ, 4/20.

1514. Şevkânî, Neylû'l-Evtâr, Mısır, t.y., VI, 168; Heysemî, Mecmau'z-Zevâid, Mısır, ty, IV, 283 vd.

1515. Ebû Dâvûd, Nikâh, 35; Nesâî, Nikâh, 76; Ahmed bin Hanbel, I, 80.

1516. Bakara, 2/233.

1517. Talâk, 65/7.

1518. Talâk, 65/6.

Kocanın ev masraflarını karşılamaması durumunda, kadın mahkemeye başvurarak kendisine nafaka takdir ettirebilir. Bunun belirlenmesinde karı kocanın mâlî ve sosyal durumları dikkate alınır. Kadın, takdir edilen nafakayı gerektiğinde icrâ yoluyla alır. Nafakayı ödemeyen koca hapisle zorlanabilir. Ancak, yoksul olan kocayı hapisle zorlama uygun olmaz. Çünkü Kur'ân'da dara düşen borçluya eli genişleyinceye kadar süre tanınması tavsiye edilir.¹⁵¹⁹

Karı koca, nafaka borcu ve miktârı üzerinde anlaşmamış veya hâkim tarafından takdir de yapılmamışsa, taraflardan birinin ölümü, boşanma veya kadının geçimsiz (naşize) olması durumlarında daha önce ödenmeyen nafaka düşer.

Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre ise nafaka hâkimin takdiri-ne bağlı olmaksızın kuvvetli bir alacak sayılır ve ancak ödenmekle veya nafaka alacaklısının kendi hakkından vazgeçmesi (ibra) ile düşer.

Evlilik Sonrası Mâlî Hak ve Yükümlülükler

Kadının boşanma durumunda iddet nafakası, evlilik süresi içinde elde ettikleri mal varlığının paylaşılması gibi hakları olduğu gibi, kocanın ölümü durumunda mîras hakları bulunur.

1- Boşanan kadının mâlî hakları

Boşanan kadın, boşama hangi çeşitten olursa olsun, üç hayız ve temizlenme süresince iddet bekler.¹⁵²⁰ Bu iddet süresince de kocanın nafaka yükümlülüğü devam eder. Kadın hâmile ise, bu yükümlülük doğuma kadar sürer. Ancak Hanefîler dışında çoğunluk mezheplere göre, üç kez boşanan kadına iddet süresince, yalnız mesken temin edilir, giyim, yiyecek ve benzerleri gerekmez.

Boşanan eşler arasında mal paylaşımı iki türlü olabilir:

a- Mal ayrılığı rejimini uygulamış olan eşlerin kendilerine âit malları belli bir durumda ise paylaşım buna göre olur. Her eş kendine âit malını alır.

İslâm'da genel olarak eşler arasında mal ayrılığı rejimi esas alınmıştır. Koca gelir getirici bir işte çalışarak kendisinin, eşinin ve çocuklarının geçimini sağlamakla yükümlüdür. Kadın, geliri olsa bile bu harcamalara katılmaya zorlanamaz. Ancak kendi isteğiyle çalışarak veya mîras yoluyla elde ettiği geliriyle aile harcamalarına katılırsa, bu onun ahlâkının güzelliğinden olup, ayrıca sadaka ecri alacağında şüphe yoktur.

¹⁵¹⁹. Bk. Bakara, 2/280.

¹⁵²⁰. Bk. Bakara, 2/228.

Hadislerde şöyle buyrulur: “Bir kimsenin yapacağı en değerli harcaması kendi aile fertlerine harcayacağı para ile Allah yolunda hayvanına ve cihâd edecek olan arkadaşlarına harcayacağı paradır.”¹⁵²¹ “Çocuklarına, eşine ve hizmetçine harcadığın para senin için bir sadakadır.”¹⁵²²

Diğer yandan kocaları yoksul olan iki varlıklı kadın, Allâh'ın elçisine gelerek kocalarına sadaka verip veremeyeceklerini sormuşlardı. Hz. Peygamber onlara şu cevabı verdi: “Kocalarınıza yardım ederseniz size iki ecir vardır. Hısımlık eciri ve sadaka eciri.”¹⁵²³

Bununla birlikte kadın, kendisine âit gelirleri aile harcamalarına karıştırmayarak tasarruf da edebilir. Bunları karz (ödünç) olarak kocasına kullandırabilir. Kendisine âit parayla satın alınan taşınır veya taşınmaz malların kendi mülkiyetinde kalmasını isteyebilir. Kocasının ölümü veya boşanma durumunda, kendisine âit mal ve haklarını ayrıca hesaplattırarak, mîras dışı kalmasını sağlayabilir.

b- Mal ortaklığı esası uygulanmış olursa, karı koca bütün emeğini ve gelirini ortaya koymuş ve ortaya harcaması yapılmışsa, bilirkişinin belirleyeceği ölçüye göre paylaşım yoluna gidilebileceği gibi, ilke olarak evlilikten sonra edinilen malların ikiye bölünmesi yoluna da gidilebilir. Burada eşlerin kendine âit hak ve gelirleri, daha önceden karşı eşe bağışladığı düşünülse bile, nişanlılıkta nişanın bozulması durumunda uygulanan “hibeden rücu” ilkesine kıyasla,¹⁵²⁴ her eş kendi hakkını alma yoluna gidebilir. Boşanmada eşler arasında anlaşmazlık hâkim olduğu için, eşler mal varlığı üzerindeki haklarını birbirine helâl etmek istemez ve bunu önceki bağıştan dönerek çözmek uygun olur. Buna göre eşlerin emek ve geliri bütün olarak değerlendirilip, evlilikten sonra edinilen mallar ortak mülk (edinilmiş mallara katılma) kabul edilerek bilirkişinin tespitine göre paylaşılabilir veya ilke olarak ikiye bölünebilir.

Boşanma sonrası gerek nafaka gerekse mal ayırımı gibi konularda toplumda örfleşen bir uygulamanın esas alınabileceğine aşağıdaki âyet işaret eder: **“Boşanmış kadınlar için iyi bilinen örfe göre (boşayan kocalarından) menfaat sağlamak hakları vardır ki, bu Allah'tan sakınanlar üzerinde bir borçtur.”**¹⁵²⁵

1521. Müslim, Zekât, 38; Tirmizî, Birr, 42; İbn Mâce, 4; A. b. Hanbel, V, 279, 284.

1522. Ahmed bin Hanbel, IV, 121-122.

1523. Müslim, Zekât, 45.

1524. Mevsilî, İhtiyâr, III, 48; Bilmen, Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu, IV, 262.

1525. Bakara, 2/241.

Bu âyet süre zikretmeksizin, boşanmış kadın için iddet nafakası ve diğer mâlî hakları kapsamaktadır. Âyette, *“Kadını iyi bilinen örfe (ma’rûf) göre yararlandırma..”* ifâdesi genel olup, boşanma yüzünden büyük sıkıntıya düşen bir kadına, iddet süresini aşan, “yoksulluk nafakası” veya “boşanma tazminatı” gibi mâlî yardımları akla getirdiği gibi, örfe göre mal paylaşımını da kapsamaktadır.

Başka âyette Hz. Peygamber’in boşama bedelleri konusunda nasıl davranması gerektiği şöyle belirtilir: *“Ey Peygamber! Eşlerine söyle: Eğer dünya hayatını ve onun süsünü istiyorsanız, gelin size boşanma bedellerini vereyim de, sizi güzellikle serbest bırakayım.”*¹⁵²⁶ Henüz cinsel ilişkide bulunmadan önce boşamalarda da, kadına iddet gerekmediği belirtildikten sonra, *“Onları bir bağış (mut’a) ile memnun edin ve güzel bir şekilde serbest bırakın.”*¹⁵²⁷ buyurulmuştur.

Bu bağışın miktârı da âyette şöyle belirlenmiştir: ***“İyi bilinen örfe (ma’rûf) göre yapılacak bir yararlandırma ve iyilik yapanlar üzerinde bir hak olarak, varlıklı olan durumuna göre, yoksul olan da kendi durumuna göre versin.”***¹⁵²⁸

Nikâhtan sonra, birleşme öncesi boşanma durumundaki haklar da aşağıdaki âyette “ma’rûf” kriterine bağlanmıştır: ***“Eğer kadınları nikâhtan sonra henüz kendilerine dokunmadan veya onlara bir mehir belirlemeden boşarsanız, (bunda) size bir günah yoktur. Bu durumda onlara mut’a (teselli hediyesi) verin. Eli geniş olan durumuna göre, eli dar olan da kendi durumuna göre, iyi bilinen örfe uygun olarak versin. Bu iyiler üzerine bir borçtur.”***¹⁵²⁹

Aile ile ilgili bütün bu gibi hak ve görevler konusunun “iyi bilinen örf (ma’rûf)” ilkesine bağlanması bu hakların sürekli olarak güncellenmesini mümkün hâle getirmiştir.

2- Kocası vefât eden kadının mâlî hakları

a) Kişisel hak ve alacaklar: Kocası ölen kadın çeyiz eşyasını, takıları, kendine âit taşınır ve taşınmaz malları, varsa birikmiş nafaka alacağını alabilir. Kadın daha önce miktârı belirlenen mehrini almamışsa, bu mehir peşine döndürür ve mîras malından öncelikle bunu da alma hakkına sahiptir.

1526. Ahzâb, 33/28.

1527. Ahzâb, 33/49.

1528. Bakara, 2/236.

1529. Bakara, 2/236.

Daha önce hiç mehir konuşulmamışsa, bilirkişinin belirleyeceği emsal mehir (mehr-i misl) kadar bir mehir alabilir.

b) Mîras hakkı: Mîrasın taksimi rıza veya kazâ yolu ile olur.

1) *Rıza ile taksim*: Mîrasçıların hepsi yetişkin olup, kendi aralarında anlaşmışlar takdirde, mîras malını diledikleri gibi taksim edebilirler. İçlerinden İslâmî taksim şekline râzı olmayan bulunursa, onun payını örfi kânuna göre verip, geri kalanı kendi aralarında İslâmî ölçülere göre paylaşabilirler. Buna “sulh ve tehâruc” yoluyla taksim denir. Ferâiz hükümlerine göre taksimi kendileri yapamıyorlarsa, bunu ilim ehli olan birine sormaları gerekir. Mîrasçılar kendi aralarında anlaşıp helâlleşme yoluyla içlerinden birisine veya daha çoğuna farklı hisse de verebilirler. Ya da bâzı vârisler kendi haklarının tümünü diğerine bırakabilir.

2) *Kazâ yoluyla taksim*: Mîrasçıların arasında küçük çocuk, akıl hastası veya kayıp kimse varsa yahut da hepsi ergin olmakla birlikte içlerinden birisi mahkemeye başvurduğu takdirde, mîras, mahkeme yoluyla Ferâiz hükümlerine göre paylaştırılır.

İşte kocası ölen kadın, kocasının oğlu veya kızı, oğlunun ilânihaye oğlu veya kızı ile birlikte mîrasçı olursa sekizde bir, bu belirtilen mîrasçılardan hiçbiri bulunmazsa dörtte bir mîras alır. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyrulur: **“..Eğer siz çocuk bırakmadan ölürseniz, geriye bıraktığınız mîrasın dörtte biri hanımlarınızdır. Şayet çocuğunuz varsa, bıraktığınız mîrasın sekizde biri hanımlarınızdır.”**¹⁵³⁰

c) İddet nafakası: Vefât iddeti bekleyen kadına nafaka gerekmez. Çünkü koca vefât edince tüm malı mîrasçılarına geçer, bunlar arasında eşi de vardır ve mîras hakkını alacaktır. İslâm'ın ilk dönemlerinde, kocası ölen kadının bir yıl süreyle koca evinde oturma hakkının vasiyet edilmesi aşağıdaki âyetle isteniyordu. **“Sizden karısını geride bırakarak ölecek olanlar, eşlerinin kendi evlerinden çıkarılmayarak bir yıl süreyle yararlanmasını vasiyet etsinler.”**¹⁵³¹ Ancak bu âyetin mîras âyetlerinin inmesiyle neshedildiği ve bir yıl olan iddet süresinin de başka bir âyetle¹⁵³² dört ay on güne indirildiği kabul edilir. Bununla birlikte, kadının bir yıl süreyle ortak meskende oturma hakkının mâlî bir hak olarak devam ettiği görüşünde olan fakihler de vardır.

1530. Nisâ, 4/12.

1531. Bakara, 2/240.

1532. Bk. Bakara, 2/234.

Nitekim hâmile kadının, boşanma olsa bile, doğuma kadar geçiminin sağlanmasının istenmesi bu görüşü desteklediği gibi,¹⁵³³ özellikle ikinci evliliklerde eşin, kocası ölür ölmez evden çıkarılmak istenmesi onu sıkıntıya sokar. Bu bir yıllık oturma süresini bir “intifa hakkı” sayıp, kira bedeli ödemeden meskenden yararlanma hakkı olarak değerlendirmek uygun olur. Nitekim günümüz beşeri hukuklarında özellikle sağ kalan eşe, ömür boyu intifa hakkı tercihi yapabilme seçeneği tanındığı bilinmektedir.

Kocanın Haklar Konusunda Bir Derece Üstün Olması

Yukarıdaki 228. âyette, *“Ancak erkekler kadınlara göre bir derece daha fazla hak sahibidir.”* buyurulması, ailede erkeğin yükümlülüklerinin kadından daha fazla olması ile ilgilidir. Evlilikten itibaren hanımının yeme, içme, giyim ve barınma gibi ihtiyaçlarının kocası tarafından karşılanması,¹⁵³⁴ doğacak çocukların yetişip bir iş ve meslek sahibi oluncaya kadar eğitim, sağlık ve evlendirme gibi görevlerin babalarının üzerinde olması, kız çocuğu evlenmediği takdirde baba evinde kalma hakkı gibi görev ve sorumluluklar babalarının üzerindedir. Bu sebeple erkek çocuklar için mîras konusunda kız çocuklarla ikili birli paylaşım esası getirildiği gibi, eşinin mîrasından pay almada da üstünlük getirilmiştir.¹⁵³⁵

Aşağıdaki âyette aile içinde erkeklerin bu sorumluluğundan söz edilirken bunun mâlî yükümlülüklerle ilgili olduğu açıkça belirtilmiştir. **“Allâh’ın insanların bir kısmını diğerlerine üstün kılması, bir de mallarından harcamaları sebebiyle erkekler, kadınların koruyup kollayıcısı durumundadır. Bu yüzden iyi kadınlar itaatkâr olanlardır. Allah onların haklarını nasıl koruduysa, onlar da kocalarının yokluğunda kendilerini, onların mallarını ve çocuklarını koruyanlardır.”**¹⁵³⁶

EŞLER DIŞINDAKİ AİLE BİREYLERİNİN HAK VE YÜKÜMLÜLÜKLERİ

1- Çocukların Geçim Masrafları: Çocukların geçim masrafları, erkek çocuğu meslek sahibi olup kendi geçimini sağlayacak duruma gelinceye, kız çocuğu ise evleninceye kadar babalarına âittir. Anneleri, geliri bulunsa bile bu masraflara katılmaya zorlanamaz. Kendiliğinden katılırsa bu onun

1533. Bk. Talâk, 65/6.

1534. Bk. Bakara, 2/233.

1535. Bk. Nisâ, 4/11, 12 ve 176.

1536. Nisâ, 4/34.

ahlâkının güzelliğinden olup, bundan dolayı sadaka eciri alır. Kur'ân'da şöyle buyrulur: **“Eğer (çocuklarınızı) sizin için, anneleri emzirirlerse, onlara emzirme ücretlerini tam olarak veriniz.”**¹⁵³⁷

Nitekim Hind binti Utbe, eşi Ebû Süfyân'ın kendisinin ve çocuklarının geçimini sağlamaması üzerine Hz. Peygamber'e şikâyetle bulununca o şöyle buyurmuştur: **“Kendine ve çocuklarına örfe göre yetecek kadar, kocanın malından alabilirsin.”**¹⁵³⁸

Erkek veya kız çocuklarının kendine âit mal ve geliri bulunursa, geçim masrafları öncelikle kendi gelirlerinden karşılanır.

Ebû Hüreyre'den rivâyete göre, yanında beş dinarı olan birisinin, bunları hangi sıraya göre harcaması gerektiğini sorması üzerine, Allâh'ın Rasûlü, önce kendi ihtiyâcına, sonra eşine, sonra çocuklarına, sonra hizmetçisine sonra da uygun bulacağı bir yere harcamasını bildirmiştir.¹⁵³⁹

2- Ana-Baba ve Diğer Hısımların Geçim Masrafları: Ana-baba yoksul düşer veya yaşlanıp çalışamaz olursa, ilgi ve bakım yükümlülüğü çocuklara âittir. Kur'ân'da şöyle buyrulur: **“Rabbin ancak kendisine ibadet etmenizi, bir de ana-babaya iyilikte bulunmanızı emretti.”**¹⁵⁴⁰ **“Bana ve ana-babana şükret.”**¹⁵⁴¹ **“Eğer ana-baban, seni hakkında bir bilgini olmayan şeyi bana ortak koşman için zorlarsa, onlara itaat etme. Bununla birlikte bu dünyada onlarla iyi geçin.”**¹⁵⁴²

Ashâb-ı kirâmdan birisi, izinsiz olarak oğluna âit bir maldan almıştı. Oğlunun şikâyeti üzerine Allâh'ın elçisi şöyle buyurmuştur: **“Sen ve malın babana âitsiniz.”**¹⁵⁴³ Ancak ana-babanın çocuklarının malı üzerindeki bu hakkı, yoksul ve muhtaç duruma düşmeleriyle sınırlandırılmıştır. Çünkü mîras âyetleri inince,¹⁵⁴⁴ ana-babanın, ölen çocuklarının malları üzerindeki hakları belirlenmiş ve buna bir sınır getirilmiştir. Buna göre ana-babanın, çocuklarından nafaka isteyebilmesi için yoksul olmaları gerekir. Aksi durumda geçim masrafları kendi mal ve gelirlerinden karşılanır. Yine nafaka yükümlüsü olacak çocuk ve torunun da bunu vermeye gücünün yetmesi

1537. Talâk, 65/6.

1538. Buhârî, Büyû', 95; Nesâî, Kudât, 31; İbn Mâce, Ticârât, 65.

1539. Nesâî, Zekât, 54, büyü, 84; İbn Hanbel, II, 251, 471, III, 205; bk. Ebû Dâvûd, İtâk, 9;

1540. İsrâ, 17/23.

1541. Lokmân, 31/14.

1542. Lokmân, 31/15.

1543. Serahsî, Mebsût, V, 322; Kâsânî, Bedâyi', IV, 30.

1544. Bk. Nisâ, 4/12.

gerekir. Güç yetme ya zengin olmakla veya çalışıp kazanma gücüne sahip bulunmakla gerçekleşir.

Ana-baba sağlıklı olup, çalışmaya gücü yetse bile, yoksul durumda olunca çocuk ve torunlarından geçim desteği alabilir.

Bir erkek kendisi yoksul da olsa, ana-babasına ve eşine bakmakla yükümlüdür. Bunun dışındaki hısımların geçim masraflarını karşılaması, zengin olması veya çalışıp kazanma gücüne sahip bulunması durumunda gerekli olur.

Câbir rahîmullah’ın naklettiği bir hadiste şöyle buyrulur: “Sizden biriniz yoksul düşerse, önce kendi ihtiyaçlarını karşılasın. Bundan artarsa aile fertlerinin ihtiyaçlarına sarf etsin, yine artarsa diğer hısımlarına harcasın.”¹⁵⁴⁵

Ancak Mâlikîlerde tercih edilen görüşe göre, ana-baba çalışmaya gücü yettiği sürece çocuklarından nafaka isteyemez.¹⁵⁴⁶

3- Çocuklar Arasında Sevgi ve Mal Bağış Konusunda Bir Ayırım Yapmamak: İslâm dîni, doğan her çocuğu cinsiyet ayırımı yapmadan eşit tutmayı ister. Allah adâletlidir, insanların da adâletli davranmasını emreder.¹⁵⁴⁷

Enes bin Mâlik rahîmullah’ten rivâyete göre, bir adam erkek çocuğunu öperek dizine oturtmuştu. Daha sonra gelen kız çocuğuna ise aynı ilgiyi göstermeyince, olayı izleyen Allâh Rasûlü şöyle buyurmuştur: “Çocuklarınız arasındayla ayırım yapmadan adâletli davranın.”¹⁵⁴⁸

Erkek çocuklarına göre daha çok korunmaya ve şefkate muhtaç olan kız çocukları için çeşitli hadisler vardır. Bâzıları şunlardır: “Kimin üç kız çocuğu olur, onlara gücünün yettiği ölçüde sabreder, yedirir, içirir ve giydirirse, bunlar kendisi için kıyâmet gününde ateşe karşı bir perde olurlar.”¹⁵⁴⁹

“Kimin üç kızı veya üç kız kardeşi olur, bunları eğitir, evlendirir ve kendilerine iyi davranırsa cennete girer.”¹⁵⁵⁰

1545. Ebû Dâvûd, İtâk, 9; Nesâî, Büyû‘, 84; Ahmed bin Hanbel, III, 205.

1546. Bk. Kâsânî, Bedâiy‘, IV, 36; İbnü’l-Hümâm, age, III, 347; İbn Âbidîn, Reddül-Muhtâr, II, 923; İbn Kudâme, Muğnî, VII, 595.

1547. Bk. Nahl, 16/90.

1548. Buhârî, edeb, 12, 13.

1549. İbn Mâce, Edeb, 3.

1550. Ebû Dâvûd, Edeb, 120, H No: 5147, 5148. Bk. Tirmizî, Birr, 13, 1912.

Hız. Peygamber Sürâka bin Mâlik'e şöyle demiştir: *"Sana en üstün sadakayı haber vereyim mi? Boşanmak veya kocası ölmek sûretiyle sana dönen ve senden başka sığınacağı kimsesi olmayan kızına sahip çıkmandır."*¹⁵⁵¹

Sevgi, ilgi ve davranıştaki eşitlik yanında, sağlığında iken mal bağışı konusunda da çocuklar arasında bir ayırım yapmamak gerekir. Aksi hâlde aile içinde fitne çıkar, bu durum sıla-i rahmin kesilmesine yol açar.

Ashâb-ı kirâmdan Beşir bin Sa'd, oğlu Numan bin Beşir'e mal bağışlamak istemişti. Hanımı yapılan bağışa Hz. Peygamber'in şâhit gösterilmesini istedi. Hz. Peygamber, diğer çocuklarına da benzer şekilde bağış yapıp yapmadığını sorup, "hayır" cevabını alınca: *"Allâh'a karşı gelmekten sakınınız ve çocuklarınız arasında adâleti gözetiniz."* buyurdu.¹⁵⁵² Başka bir rivâyette Allah elçisi; hayır cevabını alınca, *"O hâlde bağışlanarı geri al."* demiştir.¹⁵⁵³

Mîras konusunda kız çocuğu erkek kardeşi ile birlikte mîrasçı olunca, onun yarısı kadar pay aldığı hâlde,¹⁵⁵⁴ bağış konusunda kız-erkek ayırımı yapmaksızın eşit muâmele edilmelidir.

İmam Muhammed'e ve Şâfiîlerden tercih edilen bir görüşe göre, çocuklara yapılacak bağış konusunda, mîras payları ölçü alınarak amel edilmesi gerekir.

Ancak Hanefilere, İmam Şâfiî'ye ve Ahmed b. Hanbel'e göre, bir kimse çocuklarının bâzısına mal bağışlayıp, diğerlerine bir şey vermese, bu tassarruf geçerli olur. Onlara göre, hadisteki "geri al" emri vücûb için değil, fazîlet ve ihsan kabilindendir.¹⁵⁵⁵

1551. İbn Mâce, Edeb, 3, H No: 3667.

1552. Buhârî, Hibe, 13.

1553. Buhârî, Hibe, 12; Müslim, Hibât, 9.

1554. Bk. Nisâ, 4/11.

1555. Ahmed Davudoğlu, Sahîh-i Müslim Şerhi, İst. 1978, VIII, 155.

﴿ BÂB 29 ﴾

BOŞANMA, MUHÂLEA, HULLE

الطَّلَاقُ مَرَّتَانٍ ۖ فَاِمْسَاكِ بِمَعْرُوفٍ اَوْ تَسْرِحِي بِاِحْسَانٍ ۚ وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ اَنْ تَاْخُذُوْا مِمَّا اَتَيْتُمُوْهُنَّ شَيْئًا اِلَّا اَنْ يَخَافَا اَلَّا يُقِيْمَا حُدُوْدَ اللّٰهِ ۚ فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا يُقِيْمَا حُدُوْدَ اللّٰهِ ۙ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ ۚ تِلْكَ حُدُوْدُ اللّٰهِ فَلَا تَعْتَدُوْهَا ۚ وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُوْدَ اللّٰهِ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الظَّالِمُوْنَ ﴿٢٢٩﴾ فَاِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهٗ مِنْ بَعْدِ حَتٰى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهٗ ۚ فَاِنْ طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا اَنْ يَتَرَاجَعَا اِنْ ظَنَّا اَنْ يُقِيْمَا حُدُوْدَ اللّٰهِ ۚ وَتِلْكَ حُدُوْدُ اللّٰهِ يُبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ يَعْلَمُوْنَ ﴿٢٣٠﴾ وَاِذَا طَلَقْتُمْ النِّسَاءَ فَبَلَّغْنَ اَجَلَهُنَّ فَاِمْسِكُوْهُنَّ بِمَعْرُوفٍ اَوْ سَرِّحُوْهُنَّ بِمَعْرُوفٍ ۚ وَلَا تُمْسِكُوْهُنَّ ضِرَارًا لِّتَعْتَدُوْا ۚ وَمَنْ يَفْعَلْ ذٰلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهٗ ۚ وَلَا تَتَّخِذُوْا اٰيَاتِ اللّٰهِ هُزُوًا ۚ وَاذْكُرُوْا نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَمَا اَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ يَعِظُكُمْ بِهِ ۚ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوْا اَنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ ﴿٢٣١﴾

229- Boşama iki defadır. Bundan sonra (kadını) ya iyilikle tutmak ya da güzellikle serbest bırakmak vardır. Kadınlara verdiklerinizden (boşanma sırasında) bir şey almanız size helâl olmaz. Ancak erkek ve kadın, Allâh'ın sınırlarında

kalıp evlilik haklarını tam olarak tatbik edememekten korkarlarsa bu durum müstesnâdır. Siz de karı ile kocanın, Allâh'ın sınırlarını hakkıyla muhafaza etmelerinden kuşkuya düşerseniz, kadının ayrılmak için fidye vermesinde her iki taraf için de bir sakınca yoktur! İşte bunlar Allâh'ın belirlemiş olduğu sınırlardır; sakın bunları aşmayın! Her kim Allâh'ın sınırlarını aşarsa, işte onlar zâlimlerin ta kendileridir.

230- Eğer erkek kadını (üçüncü defa) boşarsa, bundan sonra kadın bir başka erkekle evlenmedikçe, onu alması kendisine helâl olmaz. Bu (yeni koca) da onu boşarsa, Allâh'ın sınırlarını koruyabileceklerine inandıkları takdirde, öncekilerin birbirlerine dönmelerinde her ikisine de günah yoktur. İşte bunlar, Allâh'ın sınırlarıdır. Bunları bilen bir toplum için açıklıyor.

231- Kadınları boşadığınız zaman iddet süreleri sona erince, artık onları ya iyilikle tutun veya güzellikle serbest bırakın. Fakat onları sırf zulmetmek ve zarar vermek için tutmayın. Her kim bunu yaparsa kendisine zulmetmiş olur. Allâh'ın âyetlerini alay konusu yapmayın! Allâh'ın üzerinizdeki nîmetini ve size öğüt vermek için indirdiği kitabı ve hikmeti hatırlayın da Allâh'a karşı gelmekten sakının ve bilin ki Allah her şeyi bilmektedir.

229. âyette, boşamanın iki defa olduğu, bundan sonra, ya evliliğin iyi bilinen örfe (ma'rûf) göre sürdürülmesi ya da iyilikle ayrılık yoluna gidilmesi; kesin ayrılık kararı verilirse, kadının mehir, çeyiz eşyası, kendisine âit mal, para vb. şeyleri kocanın ona vermesi, ancak koca ayrılmak istemediği takdirde, kadının bâzı mâlî haklarından vazgeçerek (muhâlea ile) boşanmayı kolaylaştırabileceği konuları yer alır.

BOŞANMA ÇEŞİTLERİ VE SONUÇLARI

Yukarıdaki âyette yer alan boşama ya iddet süresi içinde eşlere barışma imkânı sağlayan (ric'î) olur ya da yeni bir nikâh akdi yapılmadıkça dönülemeyen kesin (bâin) nitelikte olur. Aşağıda bunları kısaca açıklayacağız:

1) Ric'î (Dönülebilir) Boşama

Kocaya yeni bir nikâha ihtiyaç olmadan boşadığı karısına dönme imkânı veren boşama türüne ric'î (dönülebilir) boşama denir. Böyle bir boşama, cinsel birleşmeyle fiilen başlamış olan bir evliliğin, açık sözcüklerle, şiddet ve mübalağa ifâde etmeyen bir tarzda yapılmış olmasıyla gerçekleşir. Ayrıca bu boşamanın üçüncü boşama olmaması ve bir bedel karşılığında yapılması da gerekir. Bu durumda koca yeni bir nikâh akdine ve yeni bir mehre gerek olmaksızın, iddet içinde eşine dönebilir.

Yukarıdaki âyette, **“Boşanmış kadınlar kendi başlarına üç hayız ve temizlenme süresince beklerler... Eğer kocaları barışmak isterse, o süre içinde, onları geri almaya başkalarından daha fazla hak sahibidirler.”**¹⁵⁵⁶ ifâdesi her iki tür boşamayı da kapsayabilir.

Boşama sırasında veya ric'î boşamada barışıp eşine dönmede şâhit bulundurmak gerekli midir?

İlgili âyette şöyle buyrulur: **“Boşadığınız eşleriniz iddetlerinin sonuna yaklaştıkları zaman ya onları iyilikle tutun veya güzellikle serbest bırakın. İçinizden de iki adâletli kimseyi şâhit tutun”**¹⁵⁵⁷ Bundan bir önceki âyette boşanma ve ric'î talâkla boşadıktan sonra eşine dönmekten (ric'a) söz edildiği için, şâhit bulundurmanın her iki tasarrufu da kapsayıp kapsamadığı fakihler arasında tartışılmıştır.

Çoğunluk müctehitlere göre, ric'î boşamada eşe dönerken şâhit bulundurmak şart değildir. Ancak şâhit bulundurma, eşlerin daha sonra dönüşü inkâr etmesi durumunda bir ispat kolaylığı sağlayacağı için müstehap sayılmıştır. İmam Şâfiî ilk görüşünde eşe dönüşte (ric'a) şâhit tutmayı vâcip görmüşken, sonraki görüşünde çoğunluğun görüşüne katılmıştır. Çoğunluk fakihler yukarıdaki âyette “şâhit bulundurun” emrini mendup ve müstehap derecesinde yorumlamıştır.

Nitekim şâhitten söz eden âyetten önceki **“Onları ya iyilikle tutun ya da güzellikle salıverin”** ifâdeleri mutlak olduğu gibi **“Kocaları onları geri almaya başkalarından daha fazla hak sahibidir.”**¹⁵⁵⁸ anlamındaki âyet de mutlak olup, bunlarla ilgili olarak şâhitten söz edilmemiştir.

1556. Bakara, 2/228.

1557. Talâk, 65/2.

1558. Bk. Bakara, 2/228-230; Kurtubî, age, XVI, 104, 105.

Diğer yandan eşini hayızlı iken boşayan Abdullah bin Ömer'e Hz. Peygamber eşine dönmesini emrederken, şâhitten söz etmemiştir.¹⁵⁵⁹

Câferîlere göre iki adâletli şahidin huzûrunda yapılmayan boşama geçerli değildir.¹⁵⁶⁰

Zâhirîlere göre şâhit bulundurma, talâkta ve boşamadan sonra eşe dö nüşte gereklidir. Çünkü Allah Teâlâ talâk ve eşe dönüşü zikrettikten sonra iki adâletli şâhit bulundurma prensibini getirdi. İbn-i Hazm (ö. 456/1063) bu konuda şöyle demiştir: "Yüce Allah Talâk sûresi 2. âyetinde boşama, eşe dön me ve şâhit bulundurmanın arasını ayırmadı. Bunun için şâhit bulundurma her iki muâmeleyi de kapsamına alır. Bu yüzden iki adâletli şâhit olmaksı zın eşini boşayan Allâh'ın koyduğu sınırları aşmış olur."¹⁵⁶¹

20. yüzyıl İslâm hukukçularından Muhammed Ebû Zehra, Ali el-Hafîf ve Abdurrahman es-Sâbûnî bu konuda Zâhirîlerin görüşüne meyletmişlerdir.

Boşamada şâhit bulundurmak özellikle kadının hakkını korumak için öngörölmüştür. Bunun yerine tefvîz-i talâk (kadına boşama yetkisi verilme- si) ve hakem yolu ile boşama yöntemi geliştirilirse eşler boşama konusun da eşit haklara sahip kılınmış olur. Diğer yandan bir İslâm toplumunda ev lenmenin, mehir, nafaka, boşanma gibi karşılıklı hak ve görevler yükleyen muâmelelerin belgeye bağlanması ve resmî kayıtlarının tutulması da hakla rın korunması bakımından önemli bir noktadır. 1917 tarihli Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnâmesi bu konuda önemli bir kânun metnidir. Osmanlı Devleti aile hayatının önemli problemlerini bu kânunla ilkelere bağlamış, evlenme ve boşanmanın resmî kayıtlara işlenmesini zorunlu tutmuştur.

Sonuç olarak iddet içinde barışma olmamışsa, boşama bâine (kesin) dö nüşür ve erkeğin bu kadın üzerinde bir boşama hakkı eksilmiş olur.

2) Bâin (Kesin) Boşama

Kocaya boşadığı eşine ancak yeni bir nikâhla dönme imkânı veren bo- şama türüdür. Boşama üçüncü kez olmuşsa, buna büyük ayrılık (beynûnet-i kübrâ) denilir ki, artık kadın başka birisiyle geçerli bir evlilik yapıp, bu ikinci evlilik ve buna bağlı iddet süresi sona ermedikçe, yeni bir nikâhla da dönme imkânı bulunmaz.¹⁵⁶² Açık sözcüklerle ve normal olarak yapılan boşanma-

1559. Buhârî, Talâk, 1.

1560. Sâbûnî, Medâ Hürriyeti'z-Zevceyn, I, 471.

1561. İbn Hazm, Muhallâ, X, 251.

1562. Bk. Bakara, 2/230.

lar ric'î nitelikli iken, bunların dışında kalan ve hakkında nass (âyet-hadis) bulunan talâklar, kesin boşama çeşidine girer.

Bâin (kesin) talâk çeşidine giren boşamalar şunlardır: Nikâhtan sonra, cinsel birleşme olmadan önce meydana gelen boşamalar,¹⁵⁶³ tarafların bir bedel üzerinde anlaşarak boşanmaları (muhâlea),¹⁵⁶⁴ veya kocanın üç cü boşama hakkını kullanarak yaptığı boşamalar bâin talâktır.¹⁵⁶⁵ Bunların dışında Hanefîler'e göre, kocanın kinâyeli sözlüklerle veya şiddet ve aşırılık ifâde eden kelimelerle yaptığı boşamalar da bâin talâk niteliğindedir. Şâfiî ve Hanbelîler'e göre ise bu tür boşamalar ric'î talâk sayılır.

Bâin boşamada evlilik derhâl sona erer ve kadın üç hayız süresince iddet bekler. Teslim alınmayan mehir peşine dönüşür. İddet içinde eşlerden birisi ölürse diğeri ona mirasçı olamaz.

Boşama, Kur'ân ve sünnette belirlenen usûle göre yapılıp yapılmamasına göre de sünnî ve bid'î talâk olarak ikiye ayrılır.

1- Sünnete uygun (Sünnî) boşama: Kur'ân ve sünnetin getirdiği ölçü ve sınırlamalara uyularak yapılan boşama şeklidir. Bunun her şeyden önce kadının temizlik günlerinde ve cinsel birleşme olmaksızın ric'î boşama tarzında yapılması gerekir. Hanefîlere göre her temizlik süresi içinde, cinsel birleşme olmaksızın bir boşama gerçekleştirip, sonuçta üçüncü boşamanın meydana gelmesi de sünnî talâk sayılır.¹⁵⁶⁶

2- Bid'at sayılan (Bid'î) boşama: Sünnete aykırı şekilde yapılan boşama demektir. Kişinin eşini âdetli olduğu günlerde boşaması veya iddet süresi içinde temizlik günlerinde cinsel birleşmeden sonra yahut aynı temizlik süresi içinde birden fazla boşaması durumunda sünnete aykırı, yani bid'at bir boşama meydana gelir. Ancak bu çeşit boşamalar sünnete aykırı görülmele birlikte çoğunluk fakihlere göre geçerli sayılmıştır. Şii-İmâmîyye fakihlerine ve Zâhirîler'den İbn-i Hazm'a göre bid'î talâk geçerli değildir. İbn-i Teymiyye ve İbn-i Kayyim el-Cevziyye'ye göre aynı temizlik süresi içinde birden fazla boşama bid'î talâk olup, bir boşama olarak sonuç doğurur.

229. âyette, ayrıca koca boşanmak istemez, kadın isterse, mâlî bir bedel karşılığında, boşanmayı kolaylaştırabileceği bildirilir.¹⁵⁶⁷ Eşlerin boşanmak için yapabilecekleri böyle bir anlaşmaya "muhâlea" denir.

1563. Bk. Ahzâb, 33/49.

1564. Bk. Bakara, 2/229.

1565. Bk. Bakara, 2/230.

1566. Sünnî talâk süreci için bk. Bakara, 2/229, 230; Talâk, 65/1, 2.

1567. Bk. Bakara, 2/236.

BOŞAMADA SOSYAL DEĞİŞİM

Câhiliye devrinde, koca karısını istediği sayıda boşar, iddet bitmeden önce ona döner, sonra yine boşar, sonra iddeti bitmeden önce yine döner ve kadın onun karısı olmaya devam ederdi. Medîne döneminde Ensâr'dan bir sahâbenin karısını bu şekilde boşama sürecini başlatması üzerine, kadın Hz. Âişe vasıtasıyla Allâh'ın elçisine şikâyetle bulunmuştu.¹⁵⁶⁸ Bu olay üzerine inen Bakara sûresi 2/229. âyetle boşamanın iki defa olduğu, 2/230. âyetle ise üçüncü bir boşama hakkı bulunduğu bildirildi. Ancak aynı âyetle, üçüncü boşamadan sonra, kadının başka bir evlilik yapıp ayrılmadıkça, eski kocasına dönemeyeceği yaptırımı getirildi. Talâk sûresi 65/1. âyetle de, bu üç boşamanın iddet süresi içinde, kadının temizlik günlerinde yapılması gerektiği belirtildi.

Yukarıdaki âyetler dikkatlice incelendiğinde, kadının aynı anda değil, ayrı zamanlarda boşanabileceği sonucuna ulaşılır. Nitekim Buhârî ve Müslim'in boşanma konusunun hemen başında verdikleri Abdullah bin Ömer'in eşini boşama olayı, yukarıdaki âyetlerin uygulama şeklini belirlemektedir. Abdullah رضي الله عنه eşini âdetli iken boşamıştı. Hz. Ömer durumu Allâh'ın elçisine sormuş ve kendisine şu cevap verilmiştir: *"Oğluna emret, eşine dönsün, sonra onu temizlik günlerine kadar tutsun, sonra âdet görsün, sonra temizlik günlerine ulaşsın, bundan sonra isterse tutsun, isterse cinsel ilişkiye girmeksizin boşasın. İşte Allâh'ın, içinde kadınların boşanmasını emrettiği iddet süreci budur."*¹⁵⁶⁹ Buhârî, bu hadisten önce Talâk, 65/1. âyeti zikretmiştir. Bu durum, hadîsin Talâk sûresinin ilk âyetini tefsir ettiğini gösterir.

Ancak Hz. Ömer'in halîfeliği sırasında, eşini üç talâkla birden boşamalar yaygınlaşınca, bir cezâ olmak üzere bu tasarrufun geçerli sayılması yoluna gidilmiştir. Abdullah bin Abbâs رضي الله عنه'dan nakledildiğine göre şöyle demiştir: *"Allâh'ın Rasûlü ile Ebûbekir döneminde ve Hz. Ömer'in halîfeliğinin ilk iki yılında üç boşama bir sayılıyordu. Ömer, 'Şüphesiz insanlar kendilerine süre verilen bir konuda acelecilik gösterdiler. Şunu onlara geçerli saysak' dedi ve onu kendilerine uyguladı."*¹⁵⁷⁰ Bu rivâyet, Hz. Peygamber döneminde, bir sözle yapılan üç boşamanın bir sayıldığını, Hz. Ebûbekir devrinde ve Ömer'in halîfeliğinin ilk iki yılında da uygulamanın bu şekilde sürdüğünü göstermektedir. Bu durum, konu hakkında nesih cereyan etmediği-

1568. Tirmizî, Talâk, 16, H No: 1204.

1569. Buhârî, Talâk, 1; Müslim, Talâk, 1.

1570. Müslim, Talâk, 15.

ni ve Hz. Ömer'in uygulamasının bir maslahat ve boşama konusunda ortaya çıkan yeni duruma bir çözüm bulmaktan ibâret olduğunu göstermektedir.

Daha sonra, dört mezhep imâmının da esas aldığı bu uygulamaya göre, eşini bir sözle veya ayrı cümleler hâlinde bilinçli olarak boşayan kimsenin, bu tasarrufu geçerli sayılmıştır.

Ancak günümüzde, insanlar boşama hükümlerini bilmeksizin, çoğu kere nasıl bir sonuç doğacağını da düşünmeden gelişi güzel “üçten dokuza şart olsun”, “yemin olsun”, “boş ol, boş ol, boş ol” gibi sözleri eşine karşı kullanmaktadır. Diğer yandan resmî nikâhla evli bulunduğu bu eşinin, mahkemede boşanmadıkça kendisinden ayrılmayacağını da bilmektedir. Çünkü eşler resmî nikâh yapılırken, bunun sona erme şeklini ve kadının da bu evliliği sona erdirmeye yetkisinin bulunduğunu bilmektedirler. Resmî nikâh, bir boşamayı askıya alma ve onu resmî bir kurumun önünde, belli boşanma sebepleri ortaya çıkınca sona erdirmeye ve kadına da, bu konuda boşanma yetkisi verme haklarını içine alan bir sözleşme niteliğindedir.

Diğer yandan az sayıda kimi sahâbîlere, Zâhirîlere, İbn-i Teymiye (ö. 728/1327) ve İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye'ye (ö. 751/1350) ve Zeydiye ekolüne göre, bir sözle üç boşama bir boşama sayılır. Dayandıkları delil, yukarıda verdiğimiz âyetlerle, Abdullah bin Abbâs'ın naklettiği Hz. Ömer'in uygulamasını bildiren rivâyettir.¹⁵⁷¹

Resmî nikâhla kamu tescili yapılan dînî nikâhın sona erdirilmesi, ya da üç boşama hakkından birisi, karı veya kocanın başvurusu üzerine hâkim eliyle sona erdirilme şartı, nikâh akdi sırasında kararlaştırılmış olmakta ve bunu herkes bilmektedir. Bu duruma göre, bir boşama hakkı askıya alınmış durumdadır ve bunu eşlerin nasıl kullanacakları kurala bağlanmıştır. Bu konuda, kadının dava açma hakkının bulunması, ona boşanma hakkının devredilmesi niteliğinde olup, kadına tanınan bu hak ilk olarak Allah Rasûlü'nün eşlerine tanınan ve ümmetin kadınlarını kapsayan tefviz-i talâk uygulamasıdır.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Ey peygamber! Eşlerine de ki: ‘Eğer siz, dünya hayatını ve onun süsünü istiyorsanız, haydi geliniz size boşanma bedellerinizi vereyim de sizi güzellikle serbest bırakayım. Eğer Allâh'ı, Rasûlü'nü ve âhiret yurdunu istiyorsanız, biliniz ki Allah, içinizden iyi davrananlara büyük bir mükâfat hazırlamıştır.’”**¹⁵⁷²

1571. Müslim, Talâk, 2, II, 1099; Ebû Dâvûd maa Avni'l-Ma'bud, II, 226, 227.

1572. Ahzâb, 33/28-29. Geniş bilgi için bu âyetlerin tefsirine bk.

Bu duruma göre resmî nikâhlı olan koca, evlilik süresi içinde Bakara sûresi 2/229. âyete göre, iki kere boşamada bulunabilir ve bunlar ric'î boşama niteliğinde olabilir. Eşlerin mahkemeye başvurmaması barışma ve evliliği sürdürme anlamına gelir. Böyle bir durumda, kocanın tek boşanma hakkı kalacağı için, mahkeme yoluyla boşanma, Bakara sûresi 2/230. âyette düzenlenen, üçüncü ve kesin (bâin) boşama olur.

Mahkeme yoluyla boşanma, daha önce hiç boşanma olmamışsa, “ilk”, bir kez boşama olmuşsa, “ikinci boşama” niteliğinde olacaktır.

BOŞANMA TAZMİNATI

İslâm hukûkuna göre boşanan bir kadının kocası ona ödenmemiş olan mehrini, iddet nafakasını, çocuklar anneye verilmişse onların hıdâne masraflarını karşılamak zorundadır. Bunun dışında, kadın boşanma yüzünden bir yoksulluğa düşerse, onun lehine bir tazminat hakkı var mıdır? Klasik kaynaklarda ve mezhep görüşlerinde böyle bir haktan söz edilmemiştir. Ancak son dönem kimi İslâm ülkelerinde, boşamada asıl olanın “yasak olması” dikkate alınarak, erkeğin boşama yetkisini kötüye kullanması ve boşanan eşin bundan zarar görmesi hâlinde kadının “boşanma tazminatı” alabileceğine hükmedilmiştir. Mısır mahkemeleri ve Suriye medenî kânunu bu görüşü esas alan düzenlemeler yapmıştır.

Günümüz İslâm hukukçularından Muhammed Ebû Zehra ve Zekiyüddin Şaban, boşanan kadının mehir ve iddet nafakası dışında böyle bir tazminat hakkının bulunmadığını söylerken, Abdurrahman es-Sâbûnû ve Ahmed Muhammed Şakir boşamada haksız olan ve bu yüzden eşine zarar veren kocanın böyle bir tazminat vermekle yükümlü tutulabileceği görüşünü benimsemişlerdir.¹⁵⁷³ Bu konuda, Mısır Temyiz Mahkemesinin aşağıdaki kararı dikkat çekicidir: “Erkeğin sebepsiz yere hanımını boşaması hâlinde, boşanma tazminatı vereceğini kabul etmesinde, şer'î hükümlere ve İslâm'ın temel prensiplerine aykırılık yoktur. Ancak kadın kocasına zarar verir ve boşanmaya kendisi sebep olursa, erkeğin boşanma tazminatı vermesi gerekmez...”¹⁵⁷⁴

Bu görüşte olanların dayandığı deliller; **“Boşanmış olan kadınlar için, Allâh'a karşı gelmekten sakınanlar (boşayan kocaları) üzerinde,**

1573. Ebû Zehra, el-Ahvâlû'sh-Şahsiyye, s. 2282; Sâbûnî, Medâ Hürriyyeti'z-Zevceyn fi't-Talâk, I, 103, 104, 108; Şaban, Ahvâl, 380; A. Muhammed Şakir, Nizâmü't-Talâk, 123-125, 139; Zühaylî, el-Fikhu'l-İslâmî ve Edilletüh, IX, 317.

1574. Sâbûnî, Medâ Hürriyyeti'z-Zevceyn, I, 101, 104.

iyi bilinen örfe göre bir yararlanma hakkı vardır.”¹⁵⁷⁵ âyeti ile Hz. Peygamber’in, “İslâm’da zarar vermek de, zarara uğramak da yoktur.”¹⁵⁷⁶ hadîsidir.

Günümüz beşeri hukûkunda sırf boşanma yüzünden büyük bir yoksulluğa düşen kadına, hâkimin takdir ederek bağlayabileceği “yoksulluk nafakası” ile İslâm’daki bu “boşanma tazminatı” birbirinin benzeridir.

Sonuç olarak, boşanmada kusurlu olan kocadan, boşanma yüzünden yoksul düşen eşin, iddet süresi bittikten sonra, hâkimin takdir edeceği bir tazminat veya nafaka almasında İslâm hukûku bakımından bir sakınca bulunmaması gerekir.

MUHÂLEA

Rivâyete göre Abdullah b. Übey b. Selûl’ün kızı Cemile, kocası Sâbit b. Kays’ı sevmezmiş. Rasûlullâh’a gelip, “Ey Allâh’ın Rasûlü! Ne ben ne Sâbit başlarımızı hiçbir şey bir araya getiremeyecek. Allâh’a yemin olsun ki, Sâbit’in ne dîninde ne de ahlâkında bir ayıbını görmüyorum. Ancak müslüman olduktan sonra küfre düşmeyi çirkin görüyorum; ona da buğzumdan, nefretimden dolayı dayanamıyorum.” demiş. Arkasından yukarıdaki âyet nâzil olmuş, Sâbit’ten mehir olarak aldığı bahçeyi ona verip muhâlea yoluyla yani mal karşılığında boşanmıştır.¹⁵⁷⁷

Yukarıdaki âyette “fidye” lafzı, nikâh bağından kurtuluş fidyesini yani muhâlea bedelini ifâde eder. Muhâlea veya hul’; kadının boşamaya râzı olmayan kocayı, bir bedel karşılığında boşanmaya râzı etmesidir. Bu, kadının boşanma karşılığında, anlaştıkları miktardaki para veya malı kocasına vermesi veya mehrin tümünden ya da bir bölümünden vazgeçmesi tarzında olabilir.¹⁵⁷⁸ Muhâlea yoluyla boşama, çoğunluğa göre bâin (kesin) bir boşama sayılır.

Diğer yandan Nisâ 19. âyette, **“Kadınlara verdiğinizin bir kısmını bile almak için kendilerine baskı yapmayın, onları evlilik haklarından men etmeyin. Ancak pek açık bir şekilde karı-koca arasını ayıracak aşırı bir edepsizlik veya bir zinâ yapmış olurlarsa başka.”** buyrulur. Bu takdirde ayrılmaya kadınlar kendileri sebep olacakları için, koca

1575. Bakara, 2/241, ayrıca bk. 2/236 ve Ahzâb, 33/28.

1576. Ahmed bin Hanbel, I, 313.

1577. Buhârî, Talâk, 11; Nesâî, Talâk, 34, 53; İbn Mâce, Talâk, 22.

1578. Bk. Nisâ, 4/4.

“boşamaya karşılık bir mal (hul’)” istemede mazur sayılabilir. Aksi hâlde hul’ yoluna da gidilmez.

Şâfiîlere göre muhâlea bir fesih niteliğindedir. Çünkü 229. âyetle iki boşama ve 230. âyetle de üçüncü boşama dikkate alınınca, bedelli boşama ile bu sayı dörde çıkar ki, boşama sayısı üçü aşamaz.

Hanefîlere göre ise bedelli boşama için içindedir. Yani boşama bedelli ve bedelsiz diye ikiye ayrılır. Koca bedelli boşamayı kabul edince artık bundan dönememez. Burada kadına, mahkeme yoluyla boşanma hakkının verildiği görülür.

فَإِنْ طَلَّقَهَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدُ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ ۖ فَإِنْ
طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يَتَرَاجَعَا إِنْ ظَنَّا أَنْ يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ
وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ يُبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٢٣٠﴾

230- Eğer erkek kadını (üçüncü defa) boşarsa, bundan sonra kadın bir başka erkekle evlenmedikçe, onu alması kendisine helâl olmaz. Bu (yeni koca) da onu boşarsa, Allâh’ın sınırlarını koruyabileceklerine inandıkları takdirde, öncekilerin birbirlerine dönmelerinde her ikisine de günah yoktur. İşte bunlar, Allâh’ın sınırlarıdır. Bunları bilen bir toplum için açıklıyor.

230. âyetle, kadının üçüncü kez boşanması, bundan sonra eski kocasına dönebilmesinin şartları yer alır ve bunların Allâh’ın belirlediği sınırlar olduğu vurgulanır.

ÜÇÜNCÜ BOŞAMA

Bakara sûresi 2/229. âyetle boşamanın iki defa olduğu, 2/230. âyetle ise üçüncü bir boşamadan ve bundan sonra kadının başka bir evlilik yapısı ayrılmadıkça, eski kocasına dönemeyeceği, Talâk sûresi 65/1. âyetle ise, bu üç boşamanın iddet süresi içinde, kadının temizlik günlerinde yapılması gerektiği belirtilir.

Yukarıdaki âyetler dikkatlice incelendiğinde, kadının aynı anda değil, ayrı zamanlarda boşanabileceği sonucuna ulaşılır. Nitekim yukarıda zikrettiğimiz, Buhârî ve Müslim’in boşanma konusunun hemen başında verdikleri

Abdullah bin Ömer'in eşini boşama olayı, boşama konusundaki âyetlerin uygulama şeklini belirlemektedir.¹⁵⁷⁹

Ancak Hz. Ömer'in halîfeliği sırasında, eşini üç talâkla birden boşamalar yaygınlaşınca, bir cezâ olmak üzere bu tasarrufun geçerli sayılması yoluna gidilmiştir. Abdullah bin Abbâs 'dan nakledildiğine göre, o şöyle demiştir: *"Allâh'ın Rasûlü ile Ebûbekir döneminde ve Hz. Ömer'in halîfeliğinin ilk iki yılında üç boşama bir sayılıyordu. Ömer, 'Şüphesiz insanlar kendilerine süre verilen bir konuda acele ediyorlar. Şunu onlara geçerli saysak' dedi ve onu kendilerine uyguladı."*¹⁵⁸⁰ Bu rivâyet, Hz. Peygamber döneminde, bir sözle yapılan üç boşamanın bir sayıldığı- nı, Hz. Ebûbekir devrinde ve Ömer'in halîfeliğinin ilk iki yılında da uygulamanın bu şekilde sürdüğünü göstermektedir. Bu durum, konu hakkında nesih cereyan etmediğini ve Hz. Ömer'in uygulamasının bir maslahat ve boşama konusunda ortaya çıkan yeni duruma bir çözüm bulmaktan ibâret olduğunu göstermektedir.

Ancak şunu da belirtelim ki, Abdullah bin Abbâs'ın kişisel fetvâlarında, kânunlaşan bu kamu kararına uyduğu görülür. Nitekim eşini yüz talâkla boşayan kimseye, Abdullah bin Abbâs şu cevabı vermiştir: "Eşin senden üç talâkla boş düşmüş, 97 talâkla da Allâh'ın âyetlerini alaya almışsın."¹⁵⁸¹

Daha sonra, dört mezhep imâmının da esas aldığı bu uygulamaya göre, eşini bir sözle veya ayrı cümleler hâlinde bilinçli olarak boşayan kimsenin, bu tasarrufu geçerli sayılmıştır.

Diğer yandan günümüzde, insanlar boşama hükümlerini bilmeksizin çoğu kez nasıl bir sonuç doğacağını da düşünmeden gelişi güzel "üçten dokuza şart olsun", "yemin olsun", "boş ol, boş ol, boş ol" gibi sözleri eşine karşı kullanmaktadır. Diğer yandan resmî nikâhla evli bulunduğu bu eşinin, mahkemede boşanmadıkça kendisinden ayrılmayacağını da bilmektedir. Çünkü eşler resmî nikâh yapılırken, bunun sona erme şeklini ve kadının da bu evliliği sona erdirmede yetkisinin bulunduğunu bilmektedirler. Resmî nikâh, bir boşamayı askıya alma ve onu resmî bir kurumun önünde, belli boşanma sebepleri ortaya çıkınca sona erdirmeye ve kadına da, bu konuda boşanma yetkisi verme (tefviz-i talâk) haklarını içine alan bir sözleşme niteliğindedir.

1579. Bk. Buhârî, Talâk, 1; Müslim, Talâk, 1. Buhârî, bu hadisten önce Talâk, 65/1. âyeti vermiştir.

1580. Müslim, Talâk, 15.

1581. Mâlik, Muvatta, 1; İbnü'l-Hümâm, age, III, 25.

RESMÎ NİKÂH, DÎNÎ NİKÂH

Resmî nikâhtan sonra yapılan İslâmî nikâh, resmî nikâhın, İslâm'a da uygunluğunun, işi bilen bir din görevlisince onaylanması niteliğindedir. Resmî tescilin yapılması, ileriye yönelik birtakım hak, alacak ve borçların yazıyla tespitini öngören, müdâylene âyeti ile de uyum gösterir.¹⁵⁸² Diğer önemli görülen dünyalık hakların tapu, trafik, noter tescili gibi tespitleri yapılırken, evlilik gibi, ömür boyu sürmesi hedeflenen ve nesebin tespitini sağlayan, nafaka ve mîras gibi hakları güvence altına alan bir akdin, yazıya bağlanmaması büyük bir eksikliktir.

Resmî nikâhla kamu tescili yapılan dînî nikâhın sona erdirilmesi ya da üç boşama hakkından birisi, karı veya kocanın başvurusu üzerine hâkim eliyle sona erdirilme şartı, nikâh akdi sırasında kararlaştırılmış olmakta ve bunu herkes bilmektedir. Bu duruma göre, bir boşama hakkı askıya alınmış durumdadır ve bunu eşlerin nasıl kullanacakları da kurala bağlanmıştır. Bu konuda, kadının dava açma hakkının bulunması, ona boşanma hakkının devredilmesi niteliğinde olup, kadına tanınan bu hak tefvîz niteliğindedir. Nitekim Hz. Peygamber'in eşlerine böyle bir boşanma yetkisi verdiği, ancak onların bu yetkiyi evliliği sona erdirmeye yönünde kullanmadığı bilinmektedir. Eşe bu yetkinin verilmesine "tefvîz-i talâk" denir.¹⁵⁸³

HULLE

Haram olan bir şeyi helâl kılma, helâl hâle getirme demektir. Kur'ân'da boşanmanın şekli ve süreci Bakara sûresi 229, 230 ve Talâk sûresi 1 ve 2. âyetlerde belirlenmiştir. Bu da eşin bir veya iki kez temizlik günlerinde boşanması şeklindedir. Eğer üçüncü kez boşanırsa kadının "hulle" denilen ikinci bir evliliği olmadıkça yeniden üçüncü kez boşayan eski kocasıyla evlenmelerine yasak getirilmiştir. Hz. Peygamber'in şu hadîsi âyetlerdeki bu süreci tefsir etmektedir: Abdullah bin Ömer'den, o Rasûlullah ﷺ döneminde âdetli olan eşini boşamıştı. Hz. Ömer, bunun hükmünü Nebî ﷺ'e sordu. Allâh'ın elçisi şöyle buyurdu: *"Ona emret, eşine dönsün, sonra temizleninceye kadar onu tutsun (terk etsin), sonra âdet görsün, sonra temizlensin. Bundan sonra isterse tutsun, dilerse cinsel ilişkiye girmezden önce boşasın. İşte, Allâh'ın kadınları içinde boşanmasını emrettiği iddettir."*¹⁵⁸⁴

1582. Bk. Bakara, 2/282.

1583. Bk. Ahzâb, 33/28-29.

1584. Buhârî, Talâk, 1; Müslim, Talâk, 1.

Yukarıdaki âyette, üç kere boşanan kadının, iddetler gözetilerek meşrû şekilde yeni bir evlilik yapıp ayrılmadıkça, eski kocasına dönmesi yasaklanmıştır. Üç boşamadan sonra, kadına yeniden eski kocasına dönme hakkı veren bu ara evliliğe, “hulle” denir. Bunun gerçek evlilik olması gerekir. Nitekim, Rifâa el-Kurezi’den üç talâkla boşanan bir kadın, bundan sonra Abdurrahman bin Zübeyr ile evlenmiş, ancak bir araya gelmemişlerdi. Ondan ayrılıp yeniden eski kocasına dönüp dönemeyeceğini sorması üzerine, Allâh’ın Rasûlü şöyle buyurmuştur: “Rifâa’ya dönmek istiyor musun? Sen Abdurrahman’ın, o da senin balcığından tatmadıkça bu olmaz.”¹⁵⁸⁵

Buna göre, geçerli bir hullenin şartları şunlardır: a) Üç kez boşanan kadının, “boşanma iddeti” beklemesi, b) Başka bir erkekle evlenmesi, c) Bu evlilikte, cinsel birleşmenin olması, d) Bu ikinci evliliğin boşanma veya kocanın ölümü gibi bir nedenle normal olarak sona ermesi, e) Kadının, ikinci kocadan olan iddetini tamamlaması. Bu duruma göre, ikinci evlilik bir gün sürmüş olsa bile, meşrû bir hulle, yaklaşık altı ay kadar bir süre geçmedikçe gerçekleşemez. Çünkü kadın ilk kocasından ayrılınca üç ay kadar iddet bekleyecek, ondan yapacağı evlilik sona erince, bunun iddetini de, evlilik boşanma ile sona ermişse üç ay kadar, kocanın ölümü ile sona ermişse 4 ay 10 gün iddet bekleyecek ondan sonra üç talâkla boşayan eski kocasına dönebilecektir. Bunun için en kısa süre yukarıda da belirttiğimiz gibi yaklaşık altı ay dolaylarında olur.

Diğer yandan, belli süre içinde boşanmak şartıyla yapılacak hulle evliliği de hadisle yasaklanmış ve böyle bir anlaşma yapan için “kiralık teke” ifâdesi kullanılmış ve lânetlenmiştir.¹⁵⁸⁶ Hanefilere ve kimi Şâfiîlere göre anlaşmalı hulle evliliği tahrîmen mekruh olmakla birlikte geçerlidir. İmam Mâlik, Ahmed bin Hanbel ve çoğunluk Şâfiîlere göre ise anlaşmalı hulle evliliği bâtil olup, bununla eski eşler birbirine helâl olmaz. Dayandıkları delil, bu konudaki lânet hadîsi ile Hz. Peygamber’in ikinci koca için “kiralık teke” deyimini kullanmasıdır.¹⁵⁸⁷

1585. Buhârî, Talâk, 7, 37, Şehâdât, 3; Müslim, Nikâh, 111-115; Ebû Dâvûd, Talâk, 49; Nesâî, Talâk, 9; İbn Mâce, Nikâh, 32.

1586. Bk. Buhârî, Libas, 23; Ebû Dâvûd, Talâk, 49; İbn Mâce, Nikâh, 33; Tirmizî, Nikâh, 28.

1587. Bk. Ebû Dâvûd, Nikâh, 15; Tirmizî, Nikâh, 27; İbn Mâce, Nikâh, 33.

وَإِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ فَلَعْنُ أَجْلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ ۖ وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِّتَعْتَدُوا ۚ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ ۖ وَلَا تَتَّخِذُوا آيَاتِ اللَّهِ هُزُوعًا وَادْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمَا أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ يَعِظُكُمْ بِهِ ۖ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٣١﴾

231- Kadınları boşadığınız zaman iddet süreleri sona erince, artık onları ya iyilikle tutun veya güzellikle serbest bırakın. Fakat haksızlık ederek zarar vermek için onları nikâh altında tutmayın. Her kim bunu yaparsa kendisine zulmetmiş olur. Allâh'ın âyetlerini alay konusu yapmayın! Allâh'ın üzerinizdeki nîmetini ve size öğüt vermek için indirdiği kitabı ve hikmeti hatırlayın da Allâh'a karşı gelmekten sakının ve bilin ki Allah her şeyi bilmektedir.

231. âyetle, eşlerin boşamada ma'rûf ilkesine uyması, sırf zarar vermek için kadının nikâh altında tutulmaması, aksi hâlde kişinin zulüm yapmış sayılacağı, Allâh'ın âyetlerinin alay konusu yapılmaması, çünkü O'nun her şeyi bildiği belirtilmektedir.

BOŞAMADA MA'RÛF İLKESİ

Bu âyet Sâbit b. Yesar hakkında inmiştir. Buna Sinan-ı Ensârî de denir. Bu kişi, karısını boşamış, iddetinin bitmesine iki üç gün kala karısına dönmüş, yine boşamış, yine dönmüş, böylece kadının aleyhine yedi ay geçmiştir. O tarihlerde henüz boşama sayısına sınırlama getirilmemişti.¹⁵⁸⁸ Âyetteki, “eşini iyi bilinen örfe göre tutmanın (imsak)” anlamı, 229. âyetle öngörülen ric'î boşamadan sonra, en geç iddetin bitiminde barışıp eşine dönmektir. Eşine dönmeyip ikinci boşamayı kesinleştirirse, eşine daha önce verdiği mehir ve eşyayı geri alamayacaktır. “İyilikle serbest bırakmak (tesrîh)”ten kastedilen ise, iddet sonunda eşine dönmeyip boşamayı kesinleştirmektir. Talâk sûresi 2. âyetle de aynı hüküm tekrarlanır.

İslâm gelmezden önce bir koca, eşini boşar, iddet sûresi dolmasına yakın onu geri alır, bunu defalarca yaparak ayrılma süresini uzatırdı. İslâm, bu eşine dönme ve barışma konusunu iki ile sınırladı.¹⁵⁸⁹ Üçüncü boşamadan sonra artık kadının araya başka bir erkekle meşrû bir evliliği girmedikçe, eşlerin birbirine dönmesi câiz olmaktan çıktı.

Âyette zikredilen “Allâh’ın âyetlerinin alay konusu yapılması” ile ilgili olarak başka bir âyette şöyle buyrulur: **“O, âyetlerimizden bir şey öğrendiği zaman, hemen bunları küçümseyip alay konusu yapar. İşte bunlar için alçaltıcı bir azap vardır.”**¹⁵⁹⁰ Buna göre şakacıktan evlenme, boşama gibi tasarruflarda bulunmak, evlilik gibi bir kurumu alay konusu yapmak olur. Nitekim bâzıları nikâh, boşama ve köle âzâdı yapar, sonra; “Canım ben bunu şaka olsun diye yapmıştım.” dermiş. Yukarıdaki âyet bu sebeple inmiş ve bunun için Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: **“Üç şeyin ciddisi de ciddi, şakası da ciddidir. Bunlar: Nikâh, boşama ve köle âzâdıdır.”**¹⁵⁹¹

Buna göre, sırf bir ülke vatandaşlığına geçmek için yapılacak evlenme akdi veya vefât eden babasından veya kocasından kalan dul maaşı alabilmek için evli bulunduğu kocasından boşanmak geçerli olduğu gibi, bu ikincisinin yeniden yapacağı dînî bir nikâhla bu maaşı alması yukarıdaki hadisle ve ma’rûf ilkeleri ile çelişir. Dul hanımlara tahsis edilen hakkı, haksız bir şekilde almak olur. Böyle bir durumda maaşın hemen kesilmesi, daha önce evli iken alınanların mümkünse kamuya iâdesi, bu mümkün olmazsa, maaşın amacına uygun yerlere sarf edilmesi uygun olur.

1589. Bk. Ebû Dâvûd, Talâk, 9, 19; Tirmizî, Talâk, 16; Nesâî, Talâk, 75.

1590. Câsiye, 45/9.

1591. Ebû Dâvûd, Talâk, 9; Tirmizî, Talâk, 9; İbn Mâce, Talâk, 13.

﴿ BÂB 30 ﴾

NIKÂHTA KADININ İRÂDESİ, ÇOCUĞU EMZİRME, ÖLÜM İDDETİ, İDDETLİ KADINA NİŞAN TEKLİFİ

وَإِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَلَبُغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحْنَ أَزْوَاجَهُنَّ إِذَا تَرَاضُوا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوفِ ۚ ذَٰلِكَ يُوعَظُ بِهِ مَنْ كَانَ مِنْكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ۚ ذَٰلِكُمْ أَزْكَى لَكُمْ وَأَطْهَرُ ۚ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢٣٢﴾ وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ ۚ وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ ۚ لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا ۚ لَا تُضَارُّ وَالِدَةُ بَوْلِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بِوَلَدِهِ وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَٰلِكَ ۚ فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا ۚ وَإِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ تَسْتَرْضِعُوا أَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا سَلَّمْتُمْ مَا آتَيْتُم بِالْمَعْرُوفِ ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٣٣﴾ وَالَّذِينَ يَتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا ۚ فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ ۚ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٢٣٤﴾ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُمْ بِهِ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَاءِ أَوْ أَكْتَشْتُمْ فِي أَنْفُسِكُمْ ۚ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ وَلَكِنْ لَا تُوَاعِدُوهُنَّ سِرًّا إِلَّا أَنْ تَقُولُوا قَوْلًا مَعْرُوفًا ۚ وَلَا تَغْرِمُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتَّى يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ ۚ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي أَنْفُسِكُمْ فَاحْذَرُوهُ ۚ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿٢٣٥﴾

232- Kadınları boşadığınız zaman iddet süreleri sona erince, aralarında meşrû şekilde anlaştıkları takdirde, onların (eski) kocalarıyla evlenmelerine engel olmayın. Sizden Allâh'a ve âhiret gününe îmân etmiş olanlara verilen öğüt işte budur. Bu sizin için daha hayırlı ve daha temizdir. Allah bilir, siz bilmezsiniz.

233- Anneler, emzirme süresini tamamlamak isteyen (babalar) için çocuklarını tam iki yıl emzirirler. Annelerin yiyecek ve giyeceğini, iyi bilinen örfe göre sağlamak, çocuğun babasına âittir. Bununla birlikte hiç kimse gücünün yetmeyeceği şeyden sorumlu tutulmaz. Ne çocuğu yüzünden anne, ne de çocuğu yüzünden baba zarara uğratılsın! Babaya mîrasçı olacak kimseye de aynı yükümlülük vardır. Eğer anne ve baba birbirine danışıp anlaşarak iki yıl dolmadan çocuğu memeden ayırmak isterlerse, bundan dolayı ikisine de bir günah yoktur. Şayet çocuklarınızı sütanneye vermek isterseniz, örfe uygun olan ücreti verdiğiniz takdirde, bunda da size bir günah yoktur. Allâh'a karşı gelmekten sakının ve bilin ki Allah bütün yaptıklarınızı görmektedir!

234- İçinizden vefât edip de geride eşler bırakan kimselerin hanımları, kendi başlarına (evlenmeden) dört ay on gün iddet beklerler. İddet süreleri sona erince, kendileri için uygun olanı yapmalarında size bir günah yoktur. Allah yapmakta olduklarınızdan haberdardır.

235- Vefât iddeti bekleyen kadınlara, kapalı bir biçimde evlenme isteğinizi belli etmenizde veya bu isteği içinizde saklamanızda size bir günah yoktur. Çünkü Allah, gerçekten sizin onlarla evlenmek isteyeceğinizi bilir. Ancak, örfe uygun olan söz söylemeniz dışında, onlara gizlice buluşma sözü vermeyin. Bekleme süresi sona ermeden de evlilik akdi yapmaya kalkışmayın. Allâh'ın, sizin içinizdekileri bilmekte olduğunu bilin ve O'ndan sakının ve yine bilin ki, Allah çok bağışlayan, cezâ vermekte acele etmeyendir.

232. âyet, ashâb-ı kirâmdan Ma'kıl b. Yesâr hakkında inmiştir. Ma'kıl'ın kız kardeşi boşanmış, sonra yeniden eski kocasıyla evlenmek istemişti. Ma'kıl bu evliliğe karşı çıkınca bu âyet inmiş ve eski eşler kendi aralarında anlaşınca veya başka bir erkekle evlenmek istediğinde, velînin buna müdâhale etmemesi gerektiği vurgulanmıştır. Burada velînin evliliği engellemesinin, onda bulunan evliliğe izin verme yetkisini mi yoksa, haksız yere yaptığı engellemenin kaldırılması anlamına mı geldiği konusu fakihler arasında farklı yorumlanmıştır.

EVLİLİKTE VELÎNİN ROLÜ

Evlilik çağına gelen erkek veya kadın velîsi olmaksızın kendi irâde beyanı ile evlenebilir. Onun bir vekil aracılığı ile evlenmesi de mümkündür. Hanefîlere göre hür, akıllı ve ergen kadın da evlenme akdinde doğrudan taraf olabilir. Çünkü burada velînin bulunması evliliğin sıhhat şartlarından değildir. Dayandıkları delil, âyet ve hadislerdir.

Allah Teâlâ şöyle buyurur: **“Eğer mü'min bir kadın kendisini Peygamber'e hibe edip de, Peygamber de onu nikâhla almak isterse.”**¹⁵⁹² Bu âyet, kadının nikâh akdinde bizzat taraf olabileceğini gösterir. Eşini üçüncü defa boşamadan söz eden şu âyette de aynı anlamı görmek mümkündür: **“Yine erkek, karısını (üçüncü defa) boşarsa; ondan sonra kadın, kendinden başka bir erkeğe nikâhlanıp varıncaya kadar ona helâl olmaz.”**¹⁵⁹³ Bu âyette de, kocası tarafından üç talâkla boşanan kadın başka bir erkekle evlenmede taraf olarak gösterilmiştir.

Hiz. Peygamber'in şu hadisleri de, kadının gerektiğinde velîsi hazır bulunmaksızın evlenebileceğini gösterir: **“Dul kadın hakkında velînin yapabileceği bir iş yoktur.”**¹⁵⁹⁴ **“Bekâr kadın, kendisi hakkında velîsinden daha fazla hak sahibidir.”**¹⁵⁹⁵

Şâfiî, Mâlik ve Ahmed b. Hanbel'e göre, kadın için nikâhta erkek bir velînin bulunması şarttır. Velî, kadının asabesinden en yakın olan erkektir. Baba, dede, oğul veya amca gibi. Buna göre, kadının nikâhta doğrudan taraf olması câiz değildir. Yaşının küçük veya büyük olması, kendisinin dul

1592. Ahzâb, 33/50.

1593. Bakara, 2/230.

1594. Ebû Dâvûd, Nikâh, 25; Ahmed b. Hanbel, I, 334.

1595. Ebû Dâvûd, Nikâh, 25. Hadislerin kritiği için bk. Sünenü Ebî Dâvûd, Çağrı Yayınevi, 2. baskı, İstanbul 1992, II, 577-579.

veya bâkire bulunması, sonucu değiştirmez. Bu müçtehitlere göre kadının kadını evlendirmesi de câiz değildir. Dayandıkları deliller şunlardır:

Yukarıdaki âyette, **“Kadınların kendilerini kocalarına nikâh etmelerine engel olmayın.”**¹⁵⁹⁶ buyurularak, velîlerin, boşanan kadının yeniden evlenmesine engel olmaması istenmektedir. Eğer kadının bizzat evlenmeye yetkisi olsaydı, velîye böyle bir yasak koymanın anlamı kalmazdı. **“İçinizden bekarları evlendirin.”**¹⁵⁹⁷ ve **“İslâm’ı kabul etmedikçe (mü’min kadınları) Allâh’a ortak koşan erkeklere nikâhlaymayın..”**¹⁵⁹⁸ gibi âyetlerde de, evlenecek olan kız ve erkeğin dışındakilere hitâb edilmekte ve velâyet yetkisi onlara verilmektedir.

Çoğunluk fakihler bu konuda bâzı hadislerle de dayanmışlardır. Ezcümle: **“Herhangi bir kadın, velîsinin izni olmadan evlenirse, onun nikâhı bâtıldır.”**¹⁵⁹⁹ **“Kadını kadın evlendiremez. Kadın bizzat kendisini de evlendiremez.”**¹⁶⁰⁰ **“Nikâh ancak velî ile olur.”**¹⁶⁰¹

Hanefiler çoğunluğa âit yukarıdaki görüşü ve delillerini şu şekilde eleştirmişlerdir: Yukarıda zikredilen el-Bakara 232. âyet, nikâh fiilini kadına isnâd eder. Çünkü bu âyet, yukarıda da belirttiğimiz gibi sahâbeden Ma’kûl bin Yesâr ؓ’in dul kız kardeşinin yeniden eski kocası ile evlenmesine karşı çıkması üzerine inmiştir. Âyet, baş tarafı ile bir bütün olarak ele alınınca; böyle bir kadının, velînin müdâhalesi olmaksızın serbestçe evlenebilmesi anlamı ortaya çıkar. Bekârları evlendirmeyi emreden âyetler ise yalnız velîlere değil, İslâm toplumuna ve yöneticilere hitâb etmektedir.

Diğer yandan Hanefiler velîsiz nikâh olmayacağını bildiren hadislerin zayıf, hatta kimisinin mürsel (sahâbe veya tâbiîlerden olan râvi atlanarak nakledilen hadis) olduğunu ortaya koymuş ve velîsiz evlenme konusunda **“Bekâr kadının kendisini evlendirmede velîsinden daha fazla hak sahibi olduğunu”** bildiren, Ebû Dâvûd’un naklettiği hadîse dayanmışlardır. Bununla birlikte çoğunluğun delil olarak aldığı hadisleri sağlam kabul etsek bile, bunların kesin emir bildirmek yerine, aile büyüklerine saygı ve edep çerçevesinde müstehap olan bir hüküm ve tavsiye ifâde etmesi de muhtemeldir. Nitekim Hanefîler, akıllı ve ergenin evlenmesinde velînin bulunmasını vâcib

1596. Bakara, 2/232.

1597. Nûr, 24/32.

1598. Bakara, 2/221.

1599. Ebû Dâvûd, Nikâh, 19; Tirmizî, Nikâh, 14; Dârimî, Nikâh, 11; Ahmed b. Hanbel, VI, 166.

1600. İbn Mâce, Nikâh, 15.

1601. Buhârî, Nikâh, 36; Ebû Dâvûd, Nikâh, 19; Tirmizî, Nikâh, 14.

değil müstehap saymışlardır. Ancak bu serbestlik sonucunda kadının bile-
rek veya bilmeyerek dengi olmayan bir erkekle evlenmesi veya hakkı olan
mehrın verilmemiş olması durumunda, velîye evliliği feshettirme hakkı ta-
nınmıştır. Hanefîlere göre, evlilikte velînin izninin bulunmasını bildiren ha-
disler gereklilik değil, sünnet veya müstehap hükmü bildirirler.

1917 tarihli Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnâmesi ile ergenlik çağına gel-
meyen küçüklerin nikâhlarının hiçbir kimse tarafından akdedilemeyeceği,
ergen kızın 17 yaşına, erkeğin 18 yaşına kadar velîsine sorularak evlenebi-
leceği, bu yaşlardan sonra ise velîlerinin izni aranmaksızın evlenebilecek-
leri hükme bağlanmıştır.¹⁶⁰²

Sonuç olarak Hanefîler dışında üç mezhebin görüşünü de dikkate ala-
rak, erkek ve kız çocuklarının evliliği için en olgun yaş sayılan rüşd çağına
gelmiş olmaları günümüz şartlarına daha uygundur. Evlilikte eşin ve doğa-
cak çocukların geçim harcamalarının kocanın üzerinde bulunması, kendine
âit mal varlığı üzerinde tasarrufta bulunmasını gerekli kılar. Erkeğin bu yet-
kiye sahip olması ise, İslâm hukûkunda da, genel olarak beşeri hukuklarda
da ancak rüşd yaşına ulaşmakla mümkün hâle gelmektedir. Günümüz beşerî
hukûkunda 18 yaşın tamamlanması bu konuda ölçü alınmıştır.

وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ
وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ ۖ لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ
إِلَّا وُسْعَهَا ۚ لَا تُضَارُّ وَالِدَةُ بَوْلِدِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بِوَلَدِهِ وَعَلَى الْوَارِثِ
مِثْلُ ذَلِكَ ۚ فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا
وَإِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ تَسْتَرْضِعُوا أَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا سَلَّمْتُمْ مَا آتَيْتُمْ
بِالْمَعْرُوفِ ۖ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٣٣﴾

**233- Anneler, emzirme süresini tamamlatmak isteyen (baba-
lar) için çocuklarını tam iki yıl emzirirler. Annelerin yi-
yecek ve giyeceğini, iyi bilinen örfe göre sağlamak, ço-
cuğun babasına âittir. Bununla birlikte hiç kimse gücü-
nün yetmeyeceği şeyden sorumlu tutulmaz. Ne çocuğu**

yüzünden anne, ne de çocuğu yüzünden baba zarara uğratılmasın! Babaya mîrasçı olacak kimseye de aynı yükümlülük vardır. Eğer anne ve baba birbirine danışıp anlaşarak iki yıl dolmadan çocuğu memeden ayırmak isterlerse, bundan dolayı ikisine de bir günah yoktur. Şayet çocuklarınızı sütanneye vermek isterseniz, örfe uygun olan ücreti verdiğiniz takdirde, bunda da size bir günah yoktur. Allâh'a karşı gelmekten sakının ve bilin ki Allah bütün yaptıklarınızı görmektedir!

233. âyette, küçük çocukların iki yıl süreyle anne sütü ile beslenmesi, bu çocuk ve annesi ile ilgili harcamaların iyi bilinen örfe uygun şekilde baba tarafından karşılanması, süt emzirme süresinin karşılıklı istişâre sonucu kısaltılabileceği, hatta çocuğun ücret karşılığı sütanne aracılığı ile beslenebileceği belirtilir.

EVLİ KADIN VE ÇOCUKLARIN GEÇİMİNİ MA'RÛFA GÖRE SAĞLAMAK

Evli bir erkeğin, hanımının ve çocuklarının yeme, içme, giyim ve barınma masraflarını mü'rûf ölçüsünde karşılaması gerekir. Ancak kocadan gücünün üzerinde bir harcama yapması istenemez.

Ma'rûf: "Arapça "arefe" kökünden bir sözcük olup; örfleşmiş, iyi bilinen, akla uygun olan, ortak insanlık değeri olabilen değerler için kullanılır. ¹⁶⁰³

Râgıb el-İsfahânî'ye göre ma'rûf; güzelliği akıl veya din aracılığı ile bilinen her türlü fiilin adıdır. Münker ise akıl veya din aracılığı ile karşı çıkılan, reddedilen her türlü fiile denir. ¹⁶⁰⁴

Kur'ân'da, ma'rûf kelimesi otuz dokuz yerde geçerken, bir yerde de aynı anlamda örf sözcüğü yer alır. ¹⁶⁰⁵ Hadislerde de bu iki kelimenin sık sık kullanıldığı görülür. Her devir ve dönemde, toplumda iyi bilinen, Kur'ân ve sağlam hadis metinleriyle çelişmeyen, ortak evrensel insanlık değerleri bu terimin içinde saklıdır.

İslâm'da ticârî ve ekonomik hayatla ilgili, özellikle ailelerin geçim harcamaları konusunda ölçü dâimâ ma'rûf olmuştur. Günümüz iş hayatında

¹⁶⁰³. Bk. İbnü'l-Esîr, Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs, Mekke, ty, II, 216.

¹⁶⁰⁴. İsfahânî, Müfredât, s. 999.

¹⁶⁰⁵. Bk. M. Fuad Abdülbâki, Kur'ân Mu'cemi, "Arefe" mad.

emeğin karşılığını belirlemede, işçi ve memur kesimine birtakım sosyal ve ekonomik haklar tanımada ülke sınırlarını aşan sosyal örfler, ülkeler arası kriterler ölçü alınır olmuştur.

Aileden başlayarak, bütün kamu harcamalarında ma'rûfun ölçü alınması toplumda itidâl zihniyetinin yerleşmesine yardımcı olur.

Çocukların geçim masrafları, erkek çocuğu meslek sahibi olup kendi geçimini sağlayacak duruma gelinceye, kız çocuğu ise evleninceye kadar babalarına âittir. Ancak kadın da kendi gelirini aile ihtiyaçlarına harcarsa, zorunlu olmadığı hâlde böyle bir fedakârlıkta bulunması ona kocasından daha fazla ecir kazandırır. Nitekim hadislerde de şöyle buyrulur: *“Kişinin ailesi için harcadığı sadaka hükmündedir.”* *“Harcanan paranın en fazîletlisi kişinin kendi ailesi için harcadığıdır. Sonra Allah yolunda savaşta kullanılan binite, sonra da Allah yolunda savaşmakta olan arkadaşlarına harcadığı paradır.”*¹⁶⁰⁶

Eşler arasındaki geçimin iyi bilinen örfe göre olması şu şekilde olabilir:

a) Geçimin karşılıklı anlayış içinde gerçekleştirilmesi: ***“Ey îmân edenler! Kadınlara zorla vâris olmanız size helâl olmadığı gibi, verdiğiniz mehrin bir bölümünü geri almak üzere onları sıkıştırmanız da helâl değildir. Ancak apaçık bir edepsizlik yapmaları durumu müstesnâdır. Onlarla iyi bilinen örfe göre geçinin! Eğer kendilerinden hoşlanmadınızsa, olabilir ki siz bir şeyden hoşlanmazsınız da Allah onda birçok hayır takdir etmiş bulunur!”***¹⁶⁰⁷

Hız. Peygamber şöyle buyurmuştur: *“Sizin en hayırlınız, aile fertlerine karşı en iyi olanınızdır.”*¹⁶⁰⁸

*“Hiç kimse hanımına karşı kin beslemesin! Çünkü onun bir huyunu beğenmezse, mutlaka başka bir huyunu beğenir.”*¹⁶⁰⁹

b) Eşin ve çocukların geçim masraflarının ma'rûf ölçüsünde karşılanması: ***“Annelerin yiyecek ve giyeceğini, iyi bilinen örfe göre sağlamak, çocuğun babasına âittir.”***¹⁶¹⁰

1606. Tirmizî, Birr, 42; İbn Mâce, Cihâd, 4.

1607. Nisâ, 4/19.

1608. İbn Mâce, Nikâh, 50; Tirmizî, Menâkıb, 64.

1609. Müslim, Radâ, 61.

1610. Bakara, 2/233.

“Eli geniş olan nafakayı genişliğine göre versin. Rızkı daraltılmış bulunan da, Allâh’ın kendisine verdiğinden versin! Allah hiç kimseyi, ona verdiğinden başkası ile yükümlü tutmaz. Allah, bir güçlüğün ardından bir kolaylık yaratacaktır.”¹⁶¹¹

“Boşanan kadınları, gücünüzün yettiği kadar ikâmet ettiğiniz yerin bir bölümünde oturtun..”¹⁶¹² **“Ey Rabbimiz! Eğer unuttur veya hatâ edersek bizi sorumlu tutma! Ey Rabbimiz! Daha öncekilere yüklediğin gibi üzerimize ağır bir yük yükleme! Ey Rabbimiz! Gücümüzün yetmeyeceği yükü bize taşıtma!”**¹⁶¹³

Koca, eş ve çocuklarının harcamalarını karşılamazsa, kadın mahkemeye başvurarak, nafaka tespiti yaptırır ve bunu icrâ yoluyla da alabilir. Nafaka miktârını belirlemede, karı kocanın mâlî ve sosyal durumları birlikte dikkate alınır. Yalnız kocanın durumu dikkate alınır, diyen fakihler de vardır.

c) Boşamada ve boşama sonrası hakların gözetilmesinde ma'rûfa göre davranılması: **“Boşanan kadınlar iddet sürelerini doldurduklarında; onları ya iyilikle (nikâhınız altında) tutun veya onlardan iyilikle ayrılın! İçinizden adâletli iki kişiyi de şâhit tutun. Şâhitliği Allah için yapın! İşte bu, Allâh’a ve âhiret gününe îmân edenlere verilen öğüttür. Kim Allâh’a karşı gelmekten sakınırsa, Allah ona bir çıkış yolu nasip eder.”**¹⁶¹⁴

“Boşanmış olan kadınlar için, Allâh’a karşı gelmekten sakınanlar (boşayan kocaları) üzerinde, iyi bilinen örfe göre bir yararlanma hakkı vardır. Düşünüp anlamanız için Allah size âyetlerini işte böyle açıklıyor.”¹⁶¹⁵

Bir şeyin toplumda iyi bilinmesi ve yaygın örf olarak kullanılması yüzyılların içinde değişebileceği için, ma'rûf ölçüleri de toplumun anlayışına, ekonomik imkânların gelişmesi veya daralması yine toplumun eğitim düzeyinin artması durumlarına göre değişiklik gösterir.

Âyette çocuk yüzünden ne anneye ne de babaya, -gücünün üstünde bir yük yüklenerek- zarar verilmemesi, zarar vermeye kalkışılmaması istenir.

1611. Talâk, 65/7.

1612. Talâk, 65/6.

1613. Bakara, 2/286.

1614. Talâk, 65/2.

1615. Bakara, 2/241-242.

Hadiste şöyle buyrulur: “Başakasına zarar vermek yoktur, zarara, zararla karşılık vermek de yoktur.”¹⁶¹⁶

ANNE SÜTÜ VE GIDA DEĞERİ

Çoğunluk fakihlere göre, annenin süt emzirme süresi iki yıldır. Delil **“Anneler, emzirmeyi tamamlatmak isteyen (baba) için, çocuklarını tam iki yıl emzirirler.”**¹⁶¹⁷ âyetidir. Ebû Hanîfe’ye göre ise, **“Annesi onu güçlükle karnında taşıdı ve güçlükle doğurdu. Onun ana karnında taşınması ile süttten kesilmesi otuz ay sürer.”**¹⁶¹⁸ âyetindeki 30 aylık süre hem hâmilelik hem de süt emme dönemini ayrı ayrı kapsar. Bu yüzden çocuğun süt emme süresi 2,5 yıla kadar uzatılabilir.

Ancak eşler anlaşarak çocuğu iki ya da iki buçuk yıldan önce de süttten ayırabilirler. Diğer yandan öz anne bir özüünden dolayı çocuğu emziremezse, süttanne tutulur. Âyette şöyle buyrulur: **“Eğer (boşanan eşler) sizin için çocuğu emzirirlerse onlara ücretlerini verin, aranızda iyi bilinen örfe göre anlaşın. Eğer anlayamazsanız çocuğu başka bir kadının emzirecektir.”**¹⁶¹⁹

Hız. Peygamber, oğlu İbrahim on yedi veya on sekiz aylık iken vefât edince; **“Şüphesiz onu emziren kadın cennettedir.”** buyurmuştur.¹⁶²⁰ Çocuğu, süttanne emzirirse, “süt hısımlığı” oluşur ve nesep akrabası gibi evliliğe ilişkin haramlık doğar.¹⁶²¹

Kur'ân-ı Kerîm’de bu derece önemsenen anne süttünün, gıda değeri olarak ve tıp açısından ne anlama geldiğini ve çocuğun biyolojik yapısı üzerindeki etkisini incelemek uygun olur.

Anne süttünün niteliklerini bu konuda otorite olan Prof. Dr. Şinasi Özsoylu özet olarak şöyle belirlemektedir: “Bütün memelilerin yavrularının beslenmesinde kendi annelerinin süttü en iyi olduğu gibi, süt çocuğunun beslenmesinde de en önemli ve yeri doldurulamaz olan besin anne süttüdür. Klasik kitaplarda anne süttünün temiz, mikropsuz dâimâ uygun ısıda ve çocuğun yanında olması vurgulanır. Ancak anne süttünün yüksek beslenme değeri yanında içerdiği hücreler, hormonlar, enzimler ve immünglobulinler bağıışıklık

1616. İbn Mâce, Ahkâm, 17; Ahmed b. Hanbel, I, 313; Hâkim, Müstedrek, II, 58.

1617. Bakara, 2/233.

1618. Ahkâf, 46/15.

1619. Talâk, 65/6.

1620. Buhârî, Cenâiz, 91, Edeb, 109; İbn Mâce, Cenâiz, 27; Ahmed bin Hanbel, IV, 284.

1621. Bk. Nisâ, 4/23; Talâk, 65/6; Buhârî, Şehâdât, 7, Nikâh, 20, 27, 117; Müslim, Radâ, 1, 2, 9, 12.

sağlayan koruyucu maddeler yönünden etkilerini yeni yeni anlamaya başlıyoruz. Anne sütünün şekerinin, inek sütünden yüksek olması¹⁶²² yanında, proteinlerinin farkına da her kitapta işaret edilmiştir. Protein yönünden lak albüminin (bir protein türü) anne sütünde yüksek olması önemli kimyasal özelliğidir. Bugün anne sütünün bütün üstünlüklerini kimyasal yapısı ile açıklayamamaktayız. Bu da biyolojik özelliklerin hepsinin kimyasını bilmediğimiz bir belgesidir. Son olarak anne sütü ile beslenen bebeklerin büyüme ve gelişmesindeki fark nedeniyle, suni gıdalarla beslenmiş bebeklere âit sıvı ve kalori hesaplarının yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini anlamış bulunuyoruz.”¹⁶²³

Anne sütü yerine, suni gıda ve mama ile beslemenin son yirmi yıllık gelişimi şöyle belirlenir. “Sunî beslenmenin bir zamanlar çok yaygın olduğu Amerika Birleşik Devletlerinde de anne sütüne dönüş aşağıdaki tabloda görülmektedir.”¹⁶²⁴

Anne sütü verilme yüzdeleri yıllara göre şöyledir:

Yıl: 1960 %28,4; 1970 24,9; 1975 %33,4; 1978 %45,1; 1979 %49,1; 1980 %54.

Buna göre 1960’larda ABD’de bebek sahibi annelerin ancak %28,4’ü çocuğunu emzirme yoluyla beslerken, bu oran 1980’de %54’e yükselmiştir.

Eserde şöyle denilmektedir: “Yavrusunu sütle besleyen hiçbir canlının yavrusunun, annesinde olmadığı için sunî beslenmeye mecbur kaldığı görülmemiştir. Hatta hiç hâmile kalmamış kızların bile bir bebek tarafından emilmesi durumunda sütlerinin gelebileceği ve bu sütle bebeği olan annenin sütü arasında kimyasal yapı yönünden bir fark bulunmadığı ortaya çıkmıştır.”¹⁶²⁵

Buna göre Cenâb-ı Hak her anneye, doğurduğu çocuğu besleyecek ölçüde süt nîmetini vermiştir. Sütün gelmemesi, kesilmesi veya azalması gibi endişe ve düşünceler yersizdir. Yavrusunu emzirme istek ve özlemi içinde olan bir annenin bünyesi süt îmal ve ifrâzına uygun olarak yaratılmıştır. Ancak hastalık gibi bir özürlü olanlar bundan müstesnâdır.

1622. Laktoz: Anne sütü %7, inek sütü %4.

1623. Şinasi Özsoylu, *Pediyatri’de Yenilikler*, Neşr. Türkiye Sağlık ve Tedavi Vakfı, Ankara, 1983, s. 4, 5.

1624. Martinez GA et al: Milk feeding patterns in the United States during the first 12 months of life.

Pediatr. 68; 863, 1981’den naklen Özsoylu, age, s. 5.

1625. Özsoylu, age, s. 5, 6.

Anne sütünün bebeğin ihtiyâcı olan gıdayı sağlamada yeterli olduğu şöyle vurgulanır: “Bir kimse yediği gıdaların içindeki emilebilen demirin ancak %10'unu emebildiği hâlde, bir bebeğin ek gıda verilmedikçe, anne sütündeki demirin %60'ını emebildiği ortaya çıkmıştır. Bugün annede demir eksikliği olsa bile, sütündeki demir, bebeğe yeterli olabilmektedir. Sonuçta; sağlıklı annelerin sütündeki bütün faktörlerin bebek için ilk altı ay yeterli olacağını ve başka bir ek gıdanın şart olmadığını anlamış bulunuyoruz.”¹⁶²⁶

Anne sütünün çocuğun büyümesini ve gelişmesini sağlaması yanında, çocuğun sağlığını koruma ve vücut direncini arttırıcı nitelikleri de şöyle özetlenebilir.

a) Anne sütünün çocuk doğar doğmaz (ilk on dakika içinde) emilmesi, teneffüs ve idrar yollarının infeksiyonlarına karşı, çocuğun korunmasını sağlar. Çünkü bu ilk emme mikropsuz ortamda dünyaya gelen bebeğin, özellikle ağız ve mîde-bağırsak sistemi iç zarları (gastro-intestinal mukozaları)nın koruyucu bir madde ile (sekretuar IgA) örtülerek korunmasını sağlamış olur.

b) Anne sütünde, bebeğin sık ishal olmasına neden olan mikroplara karşı etkili bir koruyucu maddenin (IgG antikoru) varlığı da belirlenmiştir.

c) Anne sütü, bebeğin gereksiz şişmanlamasını önler ve onun standart kiloda gelişmesine yardımcı olur.

d) Anne sütünün mikropsuz (steril) oluşu ve bakterilere karşı etkili bulunuşu yüzünden bebeğin gözüne damlatılması durumunda, gözü konjunktivitten (bulaşıcı bir göz hastalığı) koruduğu ve tedavi ettiği belirlenmiştir. Anadolu'da gözü ağrıyan çocuğa anne sütü damlatılmasının nedeni budur.

e) Anne sütünün bir çeşit “aşı” görevi yapması nedeniyle özellikle Türkiye gibi geri kalmış ülkelerde, yalnız anne sütü ile uygun beslenen bebeklerin hastalanmalarının, kızamık, ishal ve pnömoniden (zatürre) ölümlerinin az olduğu görülmüştür.

f) Anne sütündeki lipazın (bir enzim türü) yağ sindiriminde önemli bir etkisi vardır. Çünkü bebeğin pankreasından ilk aylarda lipaz ve amilaz (protein sindirimde yer alan bir madde türü) salgılanması çok azdır.

g) Anne sütü ile beslenen bebeklerde allerji az görülür. Bebeğin inek sütü, soya sütü gibi değişik gıda alerjilerine karşı da anne sütü koruyucu bir niteliğe sahiptir.

h) Anne sütünün, bebeği orta kulak iltihabına karşı (otitis medi) koruyucu etkisi vardır.

i) Anne kızamıkçık (Rubella) aşısı olduğunda sütünde aşı virüsü görülmesine rağmen bebekte infeksiyon ve hastalık yapmadığı belirlenmiştir.

Sonuç olarak bu açıklamalar anne sütünün bebeğin biyolojik ve psikolojik bütün ihtiyaçlarının karşılanmasında yeri doldurulamayacak bir besin olduğunu göstermektedir.¹⁶²⁷

İşte çocuğun gelişmesinde bu derece önemli olan anne sütünü, öz anneden sağlama imkânı olmaz veya bebeğin sağlığı için gerekli görülürse, öz anneden başka bir sütanneden emme konusunda yararlanma da İslâm'ın önem verdiği bir husustur. Aşağıda süt hisimliği üzerinde duracağız.

SÜT HISIMLIĞI

Doğan bebeği öz annesinin emzirmesi asıl olmakla birlikte, çeşitli nedenlerle onu dışarıdan bir sütannenin emzirmesi de gerekli olabilir. Burada önemli olan, bebeğin belli süre içinde anne sütü ile beslenmesidir. Çünkü bütün annelerin, hatta hâmile olmamış bir kızıdan gelebilen sütün aynı niteliklere ve besleyiciliğe sahip olduğunu yukarıda belirtmiştik. Kimi zaman toplum örfünde bebeğin sağlık, eğitim veya iyi bir dil öğrenmesi gibi nedenlerle sütanneye verildiği de görülür.

Nitekim İslâm'ın çıkışı sırasında Mekke eşrafı, çocuklarını çölde bir sütanneye vererek emzirme âdetinde idiler. Bu yüzden 20 Nisan (12 Rebiülevvel) 571 M tarihinde Mekke'de doğan Hz. Muhammed ﷺ de, kendi annesi Âmine tarafından üç veya yedi gün içinde ancak birkaç kere emzirildikten sonra Ebû Leheb'in câriyesi Süveybe hanım O'na bir süre sütannelik yapmıştı. Daha sonra Mekke'ye komşu çöllerde yaşayan Hevâzin Kabîlesi'nin kollarından Benî Sa'd'a mensup Halime binti Ebî Züeyb, uzun süre Hz. Muhammed'e süt emzirmiştir. Araplar arasında fasih arapçasıyla ün yapmış olan Benî Sa'd Kabîlesi arasında yaklaşık ilk iki buçuk yılını geçiren Hz. Muhammed, yıllar sonra üstleneceği peygamberlik görevi için sağlıklı bir beden ve ruhla Mekke'ye annesinin yanına dönmüştür.¹⁶²⁸

Sütanne uygulaması İslâm'da da sürdürüldü. Kur'ân ve sünnet bu konuda birtakım düzenlemeler yaptı. Özellikle evlenme konusunda nesep hısımlarına yakın yasaklar konuldu.

1627. Özsoylu, age, s. 6-25.

1628. İbnü'l-Esir, age, I, 459 vd.; İbn Sa'd, Tabakât, I, 108 vd.; Asım Köksal, İslâm Tarihi, İstanbul 1987, II, 17, 27-32, 46, 47.

Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulur: **“...Eğer boşadığınız eski eşinizle anlaşılmazsanız, çocuğu başka bir kadın emzirecektir.”**¹⁶²⁹ **“Süt emziren analarınız ve süt cihetinden kız kardeşleriniz (size haram kılındı).”**¹⁶³⁰ Süt hısımlığı ile ilgili Allâh'ın elçisinin çeşitli hadisleri vardır. Şu hadis evlenme engeli bakımından genel prensibi ifâde etmektedir: *“Nesepçe haram olanlar, süt yönüyle de haram olurlar.”*¹⁶³¹

Evliliği Haram Kılan Süt Emmenin Şartları

a) Sütün, bir kadına âit olması gerekir. Çoğunluğa göre, süt emziren kadının evli veya bekâr olması veya kocasının bulunmaması, sonucu değiştirmez. Sütten başka bir şeyi, mesela; sarı su, kan veya kusuntuyu yemekle süt hısımlığı doğmaz. Bir hayvanın sütü de hısımlık doğurmaz.

b) Sütün, emen çocuğun mîdesine ulaşması gerekir. Sütü memeden emmekle, bir kap veya bardaktan içmek birdir. Çocuk memeyi ağzına alır, fakat süt emip emmediği bilinmezse, haramlık doğmaz. Çünkü şüphe ile hüküm sâbit olmaz. Mâlikîlere göre ise bu durumda ihtiyatla amel ederek haramlık sâbit görülür. Şâfiî ve Hanbelîler, beş ayrı emmeyi şart koşarlar. Çünkü Hz. Âişe'den rivâyete göre, Kur'ân'da önce; *“On defa emmekle haramlık doğar”* âyeti gelmiş, daha sonra inen bir âyetle emme sayısı beşe indirilmiştir.¹⁶³²

Hanefîlerle Mâlikîlere göre süt emme miktârı az olsun çok olsun sonuç değişmez. Delil: **“Size süt emziren analarınız (size haram kılındı).”**¹⁶³³ âyeti ile, *“Nesepçe haram olanlar süt yoluyla da haram olurlar.”*¹⁶³⁴ hadîsidir. Bu âyet ve hadiste emme miktârı ve sayısı belirlenmemiştir.

c) Emzirmenin ağız veya burun yoluyla olması gerekir: Çünkü süt, ancak bu iki yoldan boğaz yoluyla mîdeye ulaşır ve gıdalanma meydana gelir.

Hanefî, Şâfiî ve Hanbelîlere göre, idrar yollarına, göze, kulağa veya bir yaraya akıtılacak kadın sütü ile hısımlık doğmaz.

d) Sütün başka bir sıvı ile karışmaması gerekir. Süt başka bir sıvı ile karışırsa, Hanefî ve Mâlikîlere göre, çok olan esas alınır. Süt fazla ise haramlık doğurur. Ebû Hanîfe'ye göre, bir gıda ile karıştırılan süt az olsun çok olsun

1629. Talâk, 65/6.

1630. Nisâ, 4/23.

1631. Müslim, Radâ', 1.

1632. Bk. Ebû Dâvûd, Nikâh, 49; Müslim, Radâ, 25; Mâlik, Radâ', 18; Dârimî, Nikâh, 49.

1633. Nisâ, 4/23.

1634. Buhârî, Şehadât, 7; Müslim, Radâ, 10.

haramlık doğurmaz. Çünkü bu gıda sütün kuvvetini giderir. Hüküm olarak gıda kısmı süttten fazla sayılır.

İmam Ebû Yusuf ve İmam Muhammed, burada da çok olanı esas alırlar.

Günümüz tıp bilimi de anne sütünün başka bir gıda maddesi ile karıştırılınca, niteliklerinin değişeceği konusunda İslâm âlimleri ile aynı görüşü paylaşmaktadır. Şinasi Özsoylu bu konuda şunları yazmaktadır: “Son zamanlarda yapılan çalışmalardan çıkarılacak sonuçlardan birisi de anne sütünden hemen sonra meyve ezmeleri de dahil olmak üzere suni bir gıdanın verilmesi durumunda, anne sütünün emilmesinde (absorpsiyon), böylece biyolojik değerlerinde azalma olabileceğidir. Buna göre nadir de olsa karışık beslenme zorunluluğu doğarsa veya ek gıdalara geçişte, bunların anne sütü verilen öğünde değil de daha sonraki öğünde anne sütü verilmeksizin yapılmasını telkin etmektedir.”¹⁶³⁵ Eserin başka bir yerinde şöyle denir: “Ek gıda verilmek istenirse (gerek olmadığı hâlde) emmeden hemen sonra verilmemelidir. Aksi hâlde sütteki eser elementlerin emilmesi kötü yönde etkilenmiş olabilir.”¹⁶³⁶

Bir kadının sütü başka bir kadının sütü ile karıştırılarak çocuğa içirilse, Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf’a göre, çok olan esas alınır. Az olana itibar edilmez sütlerin miktârı eşit olursa, karışma yüzünden her iki kadın bakımından da süt hısımlığı doğar. Mâlikîlere, İmam Muhammed ve Züfer’e göre bu durumlarda her iki kadın bakımından süt hısımlığı doğar. Sütlerin eşit veya birisinin eksik ya da fazla olması, sonucu değiştirmez. Tercih edilen görüş budur. Çünkü sütler bir cinstir. Aynı cinsten olan iki şey arasında gâlipliğin hükmü bulunmaz.¹⁶³⁷

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْنَ فِى أَنْفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ ۗ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٢٣٤﴾

234- İcinizden vefât edip de geride eşler bırakan kimselerin hanımları, kendi başlarına (evlenmeden) dört ay on gün iddet beklerler. İddet süreleri sona erince, kendileri için

1635. Özsoylu, age, s. 6.

1636. Özsoylu, age, s. 26.

1637. Kâsânî, age, IV, 135 vd.; İbn Kudâme, Muğnî, Kahire 1970, VII, 537 vd.; İbn Rüşd, age, II, 34 vd.; Zühaylî, age, VII, 705 vd.

uygun olanı yapmalarında size bir günah yoktur. Allah yapmakta olduklarınızdan haberdardır.¹⁶³⁸

234. âyet kocası ölen kadının iddet süresini bildirmektedir. İslâm'da kadınların iddet beklemleri şöyle düzenlenmiştir: a) Boşanan kadının iddeti üç hayız ve temizlenme süresidir.¹⁶³⁹ Eğer kadın cinsel birleşmeden önce boşanmışsa, iddet söz konusu olmaz ve kadın isterse başkasıyla beklemeden evlenebilir.¹⁶⁴⁰ b) Kocası ölen kadın dört ay on gün iddet bekler.¹⁶⁴¹ c) Evlilik ister kocanın ölümü, isterse boşanma ile sona ersin, kadın gebe ise iddet doğumla sona erer.¹⁶⁴² d) Ay hâli görmeyen küçüklerle, ay hâlinde kesilen yaşlıların iddet süresi üç aydır.¹⁶⁴³

YAS TUTMAK (İHDÂD)

Câhiliye döneminde, yakını ölen kimse aşırı üzüntü gösterileri yapar, ağlayıcı kadınlar tutardı. Karısı ise bir yıl süreyle dışarı çıkmaz, perişan bir yaşam sürdürürdü. İslâm, bunu üç güne indirdi ve yas tutmadaki aşırılıkları da yasakladı. Süreyi de, karısı için dört ay on günle sınırladı. Hz. Hafsa, Ümmü Atıyye ve Ümmü Seleme'den, bunu destekleyen hadisler nakledilmiştir.¹⁶⁴⁴ Çoğunluğun görüşü böyledir. Diğer bir kısım âlimlere göre ise, bu süre yas tutmak için değil, evlenmemek için konulmuştur. Nitekim Câfer Tayyar رحمہ اللہ, Mûte savaşında şehit düşünce, Allâh'ın elçisi, üçüncü günde, onun eşi Esmâ binti Umeys'in رحمہ اللہ evine gelmiş ve ona, "Artık bugünden sonra yas tutma!" buyurmuştur.¹⁶⁴⁵

İslâm'dan önce Hicaz bölgesinde kocası ölen Arap kadınları bir yıl süreyle iddet bekleyip yas tutar, bu süre içinde evinden dışarı çıkmaz, yeni elbise giymez, koku sürünmez ve saçlarını taramazdı. Hatta bu kadınların mâtem süresince yıkanmadıkları, tırnaklarını kesmedikleri ve mâtemden çıkmalarının bâzı kuralları olduğu bildirilmektedir.¹⁶⁴⁶ İslâm dîninde kocası ölen kadının iddet süresi dört ay on gün olarak belirtilmekte ve hâmile olması durumunda bu süre doğumun gerçekleştiği gün sona ermektedir.

1638. Şinasi Özsoylu, *Pediatric'de Yenilikler*, Neşr. Türkiye Sağlık ve Tedavi Vakfı, Ankara, 1983, s. 4, 5.

1639. Bk. Bakara, 2/228.

1640. Bk. Ahzâb, 33/49.

1641. Bk. Bakara, 2/234.

1642. Bk. Talâk, 65/4.

1643. Bk. Talâk, 65/4.

1644. Bk. Buhârî, Cenâiz, 31; Müslim, Talâk, 9, 36-49; Ebû Dâvûd, Talâk, 46; Nesâî, Talâk, 64, 65.

1645. Ahmed bin Hanbel, VI, 369.

1646. Tâcû'l-arûs, "fzz" md.

Bu zaman zarfında kadının câhiliye döneminin aşırılıklarına sapmadan kocasının hâtırasına saygı niteliğinde bir mâtem havası yaşaması mübah görülmüştür.

Câhiliye devrinde, öldürülen bir kimsenin aile ve akrabaları ölenin intikamını alıncaya kadar dünya zevklerinden uzak kalacağına yemin eder, bu süre içinde ağlamazlar, hatta normal mâtem usullerini uygulamaz, bunu ancak amaçlarına ulaştıktan sonra yaparlardı. Kadınlar ise maktulün kanı yerde kaldığı sürece mâtem tutar, erkeklerini intikam almaya teşvik ederlerdi.¹⁶⁴⁷ İslâm dîni kan davası uygulamasını kesin olarak ortadan kaldırdığı gibi bu tür meseleleri hukuk kurallarıyla çözme yoluna gitmiş, gerek fertlere gerekse cemiyete bu kurallara uyup toplumsal barışın güçlenmesine katkıda bulunma yükümlülüğünü getirmiş, böylece kan davasına bağlı mâtem anlayış ve uygulamalarını ortadan kaldırmayı hedeflemiştir.

Bununla birlikte çeşitli müslüman toplumlarda İslâm öncesinden kalan bâzı mâtem şekilleri İslâmî unsurlar da katılarak devam ettirilmiş, bir kısmı günümüze kadar gelmiştir. Selçuklu Hükümdarı Tuğrul Bey öldüğünde emîr ve hâciblerin elbiselerini yırtmak istedikleri, fakat Vezir Amîdülmülk el-Kündürî'nin buna engel olduğu kaydedilmektedir. Bahâeddin Veled Konya'da vefât edince Alâeddin Keykubad yedi gün saraydan çıkmamış, kırk gün ata binmemiş, tahtını bırakarak hasıra oturmuş, Cuma Mescidinde hâfızlara kırk gün hatim indirtmiş, fakirleri doyurmuştur. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin cenâze törenine katılanlar da elbiselerini yırtarak saçlarını yolmuşlar ve yas süresince mâtem elbisesi giymişlerdir. Fâtih Sultan Mehmed vefât ettiğinde atlarının kuyrukları kesilip eyerleri ters çevrilmiş, sarığının yanı sıra savaşta kullandığı yaylar da kırılarak tabutunun üstüne konmuştur.

Bâzı mâtem şekilleri yanında dinde bid'at sayıldığı veya içlerine bâzı bid'atlar karışmış olduğu hâlde devir ve ıskat, ölünün yedinci, kırkinci ve elli ikinci gününde yemek verme, helva dağıtma, Kur'ân okutma gibi uygulamalar günümüzde de devam etmektedir.¹⁶⁴⁸

Ölenin arkasından aşırı yas tutma ve ağıt yakma İslâm'da hoş karşılanmamış, sıkıntı ve felâketler karşısında müslümanların mümkün olduğunca sabırlı ve metanetli davranmaları gerektiği belirtilmiştir.¹⁶⁴⁹ Bir hadiste

1647. Cevâd Ali, V, 156.

1648. Şîa'da mâtem geleneği için bk. DİA, "Ağıt" mad.

1649. İbn Hacer, VI, 197-202; Şevkânî, IV, 111-122.

şöyle buyrulur: “Cenâzenin arkasından yanaklarını döven, üstünü başını yırtan ve câhiliye âdetini sürdürenler bizden değildir.”¹⁶⁵⁰ Hadisteki, “câhiliye âdeti” ile o dönemin aşırılıklarla dolu mâtem şekilleri kastedildiği gibi, “bizden değildir” ifâdesiyle de İslâm âdâbından sapma olarak açıklanmıştır.

Hadiste şöyle buyrulur: “Allâh’a ve âhiret gününe inanan bir kadının bir ölüye üç günden fazla yas tutması helâl değildir. Yalnız kocası ölen kadın dört ay on gün bekleyecektir.”¹⁶⁵¹

Ümmü Atıyye bu uygulamayı anlattıktan sonra asr-ı saâdetde iddet bekleyen kadınların, bu süre içinde gözlerine sürme çekmediklerini, vücutlarına koku sürünmediklerini ve dikkat çekmemek için göz alıcı renkli elbise giymediklerini söylemiştir.¹⁶⁵²

Hız. Peygamber oğlu İbrahim ve torunu öldüğünde ağlayıp gözünden yaşlar akınca, bu durumu soran sahâbiler; “Bu, Allâh’ın kullarının kalbine yerleştirdiği bir acıma duygusudur. Allah, kulları arasında müşfik olanlara merhamet eder.”¹⁶⁵³ “Göz yaşarır, kalp üzülür, fakat biz Rabbimiz’in râzı olamayacağı bir şey söylemeyiz.”¹⁶⁵⁴ demek sûretiyle bu hüznün mâkul bir şekilde dışa vurulmasının câiz olduğunu belirtmiştir.¹⁶⁵⁵

Ancak cenâzenin arkasından ilâhî takdire rıza göstererek, aşırıya kaçmadan acı çekmenin ve bu sebeple ağlamanın tabii bir durum olduğu, gözün ağlamaktan, kalbin üzülmekten dolayı sorumlu tutulmadığı, buna karşılık elin yaptıklarından, dilin de söylediklerinden sorumlu olduğu belirtilmektedir.¹⁶⁵⁶ Kabir ziyaretinde bir sakınca görülmemekle birlikte ölünün kabri üzerinde kurban kesip kan akıtma şeklindeki câhiliye uygulaması da Rasûlullah tarafından yasaklanmıştır.¹⁶⁵⁷

1650. Buhârî, “Cenâiz”, 36, 38, 39; Müslim, Fazâil, 67.

1651. Buhârî, Talâk, 46; Müslim, Talâk, 62, 63, 65.

1652. Buhârî, Hayz, 12; Müslim, Talâk, 67.

1653. Buhârî, Cenâiz, 33.

1654. Buhârî, Cenâiz, 44.

1655. Bk. Buhârî, Cenâiz, 37; Müslim, İman, 166.

1656. Bk. Müsned, I, 204; Buhârî, Cenâiz, 32; Edeb, 18; Müslim, Cenâiz, 16-28; Fazâil, 62; İbn Mâce, Cenâiz, 60.

1657. Ebû Dâvûd, Cenâiz, 70; A. b. Hanbel, Müsned, III, 197). (bk. Mustafa Çağrırcı, DİA, “Mâtem” mad.

وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُمْ بِهِ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَاءِ أَوْ أَكْنَنْتُمْ فِي أَنْفُسِكُمْ ۖ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ وَلَكِنْ لَا تُؤَاعِدُوهُنَّ سِرًّا إِلَّا أَنْ تَقُولُوا قَوْلًا مَعْرُوفًا ۖ وَلَا تَعْزِمُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتَّى يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ ۚ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي أَنْفُسِكُمْ فَاحْذَرُوهُ ۚ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿٢٣٥﴾

235- Vefât iddeti bekleyen kadınlara, kendileriyle evlenme niyetinde olduğunuzu üstü kapalı bir şekilde belli etmenizde veya bu isteği içinizde saklamanızda size bir günah yoktur. Çünkü Allah, gerçekten sizin onlarla evlenmek isteyeceğinizi bilir. Ancak, örfe uygun olan söz söylemeniz dışında, onlara gizli gizli buluşmayın. Bekleme süresi sona ermeden de, evlilik akdi yapmaya kalkışmayın. Allâh'ın, sizin içinizdekileri bilmekte olduğunu bilin ve O'nun emrine karşı gelmekten sakının ve yine bilin ki, Allah çok bağışlayan, cezâ vermekte acele etmeyendir.

235. âyet, kocası vefât edip iddet beklemekte olan bir kadına evlenme, iddet sonunda tâlip olacağını üstü kapalı bir şekilde söylemenin câiz olduğu, ancak bu konuda sınırı aşıp iddet süresi dolmadan evlenmeye kalkışmamak gerektiği, çünkü Allâh'ın her şeyi bildiği ve cezâ vermekte acele etmediği belirtilmektedir.

Âyette geçen “ta’rîz” kelimesi sözlükte “çıtlatma, üstü kapalı konuşma, aklına koyma” gibi anlamlara gelir. Nitekim bir erkeğin, kocası ölüp iddet beklemekte olan bir kadına, “Allah nasip ederse, iyi bir hanımla evlenmek istiyorum. Senin davranışların hoşuma gidiyor, sen benim gözümde çok değerlisin.” gibi sözlerle, kadına kendisiyle evlenmeyi düşündüğünü çıtlatmasında bir sakınca bulunmaz.¹⁶⁵⁸ Bu konuda kadına da düşünme fırsatı için zaman verildiğinden daha isâbetli seçim yapma imkânı doğmuş olur. Bu durum maslahata da uygun düşer. Ancak iddet bekleyen kadınla gizli gizli buluşma veya onunla nikâh akdi yapmaya kalkışma gibi davranışlar âyette yasaklanmıştır.

﴿ BÂB 31 ﴾

**MUT'A HEDİYESİ, YARI MEHİR, ORTA NAMAZ,
BİNİT ÜZERİNDE NAMAZ, EŞİ LEHİNE VASIYET,
BOŞANMA TAZMİNATI**

لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَقْتُمْ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ أَوْ تَفْرِضُوا
لَهُنَّ فَرِيضَةً وَمَتَّعُوهُنَّ عَلَى الْمَوْسِعِ قَدْرُهُ وَعَلَى الْمُقْتَرِ قَدْرُهُ
مَتَاعًا بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ ﴿٢٣٦﴾ وَإِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ
مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ
إِلَّا أَنْ يَعْفُونَ أَوْ يَعْفُوا الَّذِي بِيَدِهِ عُقْدَةُ النِّكَاحِ وَأَنْ تَعْفُوا أَقْرَبُ
لِلتَّقْوَى وَلَا تَنْسُوا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٣٧﴾
حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ ﴿٢٣٨﴾
فَإِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا أَوْ رُكْبَانًا فَإِذَا أَمِنْتُمْ فَأَذْكُرُوا اللَّهَ كَمَا عَلَّمَكُم مَّا
لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ ﴿٢٣٩﴾ وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا
وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرِ إِخْرَاجٍ فَإِنْ خَرَجْنَ
فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَعْرُوفٍ وَاللَّهُ عَزِيزٌ
حَكِيمٌ ﴿٢٤٠﴾ وَلِلْمُطَلَّقاتِ مَتَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ
﴿٢٤١﴾ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٢٤٢﴾

236- Eğer kadınları nikâhtan sonra henüz kendilerine dokunmadan veya onlara bir mehir belirlemeden boşarsanız, (bunda) size bir günah yoktur. Ancak bu durumda

boşanan eşlere eli geniş olan durumuna, eli darda olan da kendi durumuna uygun olarak iyi bilinen örfe göre mut'a (teselli hediyesi) versin. Bu iyiler üzerinde bir borçtur.

237- Eğer onları, kendilerine dokunmadan önce boşar ve mehri de belirlemiş bulunursanız, o zaman, onlar için belirlediğiniz mehrin yarısı vardır. Ancak kadınların haklarından vazgeçmesi veya nikâh düğümü elinde bulunanın bu hakkı bağışlaması durumu müstesnâdır. Sizin bağışlamanız takvâyâ daha yakındır. Birbirinize karşı fazîletli davranmayı elden bırakmayın. Çünkü Allah, yapmakta olduklarınızı görür.

238- Namazlara ve özellikle orta namaza devam edin. Allâh'ın huzûrunda boyun eğerek saygıyla namaza durun!

239- Eğer korku içinde bulunursanız, (namazlarınızı) yürürken veya binek üzerinde giderken (kılın)! Güvene eriştiğinizde, bilmediğinizi size öğrettiğinden dolayı Allâh'ı anın!

240- Sizden vefât edip hanımlarını geride bırakanlar, eşleri için bir yıl boyunca, evlerinden çıkarılmayarak geçimlerini sağlayacak bir malı vasiyet etsinler. Ancak, kendileri çıkarlarsa, kendi başlarına, meşrû şekilde yapacaklarından dolayı, size bir sorumluluk yoktur. Allah mutlak üstün, tam hüküm ve hikmet sahibidir.

241- Boşanmış olan kadınlar için, Allâh'a karşı gelmekten sakınanlar (boşayan kocaları) üzerinde, iyi bilinen örfe göre menfaat sağlama hakkı vardır.

242- Düşünüp anlamanız için Allah size âyetlerini işte böyle açıklıyor.

236-237. âyetlerde, kadının cinsel birleşmeden önce veya mehir belirlemeden önce boşanmasında bir sakınca olmadığı, ancak böyle bir durumda boşanan eşe ma'rûfa göre bir teselli hediyesi, mehir belirlenmiş ise bunun yarısını vermenin iyi davranan erkekler üzerinde bir borç olduğu belirtilmiştir. Bununla birlikte hak sahibinin bu hakkı istemekten vazgeçebileceği, bunun takvâyâ daha yakın ve lûtufkâr bir davranış olacağına işaret edilmiştir.

MEHİR VE MUT'A

Kocanın, evlilik sırasında ya da daha sonra eşine vermeyi üstlendiği bir para veya mâlî bir değerdir. Hz. Peygamber döneminde 10-400 dirhem arası (beş dirhem yaklaşık bir koyun bedelidir) mehir uygulanmıştır.

a) Evlenen kadın cinsel birleşmeden sonra boşanırsa mehrin tamamını alma hakkına sahiptir. Mehir önceden belirlenmişse bunun verilmesi gerekir. Aksi durumda emsal mehir gerekir.¹⁶⁵⁹

b) Boşanma, cinsel birleşmeden önce olur ve mehir miktârı hiç konuşulmamışsa, 236. âyete göre, kocanın sosyal durumuna uygun, mut'a denilen ve emsal mehrin yarısını geçmeyen bir teselli hediyesi vermesi gerekir. Bunun, en az bir kat giysi, başörtüsü ve ayakkabıyı kapsaması gerektiği söylenmiştir.

Nikâh sırasında mehir hiç konuşulmamış olsa bile, her nikâhın kadına bir menfaatle sonuçlanması gerekir. Mehir konuşulmadan nikâhın sahih olması, mutlak olarak hiçbir şey gerekmez anlamına gelmez. Bu takdirde, **“Erkeklerin kadınlar üzerindeki hakları gibi kadınların da hakları vardır.”**¹⁶⁶⁰ âyeti anlamsız kalmış olurdu. Buna göre mehir tespit edilmeyen evlilikte, zifaf meydana gelmiş olsaydı mehr-i misil gerekecekti. Zifaftan önce boşanmış olunca bu mahrumiyete karşılık bir bağış olsun verilmesi gerekir. Bu da yukarıda belirtildiği gibi en az kadının tesettürünü sağlayacak ölçüde giysiyi kapsar. Ensâr'dan bir zât, hanîf inancına (Hz. İbrahim'e dayanan tek Allah inancı) sahip bir kadınla, mehir takdir etmeksizin evlenmiş, sonra da henüz zifafa girmeden boşanmıştı. Bu âyet, onun hakkında inmiş ve Rasûlullah buna, **“Kûlahını satarak bile olsa, o kadına bir şeyler (mal) ver.”** buyurmuştur.¹⁶⁶¹

Eğer önceden mehir miktârı belirlenmişse, yukarıdaki 237. âyete göre, kadın bunun yarısına hak kazanır.

Kocanın cinsel birleşmeden önce ölümü durumunda ise âyetlerde mehr doğrudan yer verilmemiştir. Abdullah bin Mes'ud, Nisâ 4/21. âyete dayanarak, bu kişiye tam mehir gerektiğini söylerken, Hz. Ali, bu konuda yukarıdaki 236 ve 237. âyetlere kıyas yaparak, cinsel temastan önce boşanan

1659. Bk. Nisâ, 4/21.

1660. Bakara, 2/228.

1661. Kurtubî, Câmi', III, 202.

kadına, daha önce mehir belirlenmemişse “mut’a” denen bir teselli hediye-sini, mehir belirlenmişse, onun yarısını uygun bulmuştur.¹⁶⁶²

238. âyette, namazların vakitleri gözetilerek huşû ile kılınmasına işa-ret edilir. Hz. Peygamber, en fazîletli amelin vaktinde kılınan namaz oldu-ğunu bildirmiştir.¹⁶⁶³

ORTA NAMAZ

Orta namazın “sabah, öğle, akşam, yatsı, cuma ve bayram namazı” gibi namazlar olduğu öne sürülmüşse de, dört fıkıh mezhebinin tercihe şayan görüşüne göre kastedilen ikindi namazıdır. Çünkü şu hadisler âyeti tefsir etmiştir: Hz. Ali عليه السلام’ten rivâyete göre, Hendek savaşı sırasında Rasûlullah ﷺ Mekke müşrik ordusuyla ilgili olarak şöyle bedduâ etmiştir: “Bizi güneş batıncaya kadar orta namaz olan ikindi namazından alıkoydular. Allah evlerini ve kabirlerini ateşle doldursun.”¹⁶⁶⁴ Ebû Mâlik Eş’ari ve Semûre bin Cündeb’den, Hz. Peygamber’in, “Orta namaz, ikindi namazıdır.” buyurduğu nakledilmiştir.¹⁶⁶⁵ Hatta Hz. Âişe’nin âzâdlı kölesi Ebû Yunus’a yazdırdığı mushafta, orta namaz için (Ve hiye salâtü’l-asr) “O, ikindi namazıdır.” diye ilâve ettirmiş ve “Ben bunu Allâh’ın Rasûlü’nden işittim.” demiştir.¹⁶⁶⁶ Âyette ikindi namazına dikkat çekilmesi şöyle açıklanmıştır: Bu namazın vakti, herkesin geçim ve ticaret için en çok meşgul oldukları bir vaktittir. Gece ve gündüz meleklerinin toplanma zamanıdır. Bir de şer’î günle, iki gündüz iki gece namazlarının ortasındadır.

İkindi namazının vakti çoğunluk müçtehitlere göre, cisimlerin gölgesi bir kat, Ebû Hanîfe’ye göre ise iki kat olunca başlar ve güneşin batışından öncesine kadar devam eder. Ancak bir mâzeret yoksa ikindi namazı o vakte kadar geciktirilmemelidir. Diğer yandan daha önceden kılınamamışsa, güneş batmak üzere olsa da kılınabilir.¹⁶⁶⁷ Hadiste şöyle buyurulmuştur: “Güneş batmazdan önce ikindi namazından bir rekâta yetişen, namazın tamamına yetişmiş sayılır.”¹⁶⁶⁸

1662. Mehir konusu için bk. Nisâ, 4/4, 20, 21, 24.

1663. Buhârî, Mevâkîr, 5, Cihâd, 1, Edeb, 1; Müslim, İman, 137.

1664. Buhârî, Cihâd, 98; Müslim, Mesâcid, 35; Ebû Dâvûd, Salât, 5; Tirmizî, Salât, 18-19, Tefsir, 2; İbn Mâce, Salât, 6; Nesâî, Salât, 14; Beyhakî, Sünen, I, 460, II, 220.

1665. Tirmizî, Salât, 19; Muvatta, Cemâat, 27, 28.

1666. Müslim, Mesâcid, 36, H No: 207.

1667. Kâsânî, Bedâyi’, I, 329; Zeylaî, Tebyîn, I, 80.

1668. Buhârî, Mevâkîr, 28; Müslim, Mesâcid, 161.

KUNUT YAPMAK

Âyetteki, “Allah için kunut yaparak ayakta durunuz.” emriyle özellikle namazda Allah için niyetin ve başlangıç tekbirinin, kıyamın ve huşû ile dünya kelâmı konuşmamanın farz oluşu anlatılmıştır. Her namazda öncelikle dîvan durmak vardır. Bu sebeple namaz aslında bir kunuttur. Fakat vitir namazı gibi bâzı namazlarda ayakta durma (son rekât) sırasında bir tekbir ile duâ için kıyâmı uzatmaya da özel anlamıyla kunut denir ki “kunut içinde kunut” demektir. Bundan dolayı, قَانِتِينَ “kânitîn” namaz kılanlar, huşû içinde bulunanlar, susanlar demek olur.

Ebû Amr eş-Şeybânî’den şöyle dediği rivâyet edilmiştir: “Biz başlangıçta Rasûlullah zamanında namazda konuşurduk. وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ âyeti indi, bize susmak emredildi.”¹⁶⁶⁹

Abdullah b. Mes’ud da demiştir ki: Biz Habeşistan’a gitmezden önce Rasûlullâh’a namazda olduğu hâlde selam verirdik, o da bize karşılık verirdi. Habeşistan’dan geldiğimde selam verdim, karşılık vermedi, sonra bunu kendisine arz ettim. “Cenâb-ı Allah dilediği emri yaratır, namazda konuşmamanızı da emretti.” buyurdu.¹⁶⁷⁰

Ebû Saîd el-Hudrî’den rivâyet edilmiştir: Bir adam Hz. Peygamber’e namazda selam verdi. O da işaretle aldı. Selam verdikten sonra buyurdu ki: “Biz namazda selam alırdık, ama ondan men edildik.”¹⁶⁷¹

Muâviye b. Hakem es-Sülemî hadîsinde de Peygamber ﷺ şöyle buyurmuştur: “Bizim şu namazımız yok mu, bunda insan kelâmından hiçbir şey yaraşmaz. O tesbih, tekbir ve kıraattir.”¹⁶⁷² Bu âyetin inişinden sonra ashâb-ı kirâmdan herhangi birisi namaza durduğu zaman, Allah korkusu ile uzağa bakmaktan, sağa sola dönmekten, bir çakılı itmekten, gönlünde dünya işleriyle ilgili bir kuruntu yapmaktan sakınırdı.¹⁶⁷³

Kunut duâsı: Cemaatle vitir namazı kılmalarda, tercih edilen görüşe göre, kunut duâsını imam da cemaat de gizli okurlar. Ramazan dışında vitri cemaatle kılmak mekruhtur. Vitirden başka namazlarda kunut duâsı

1669. Buhârî, Amel fi’s-Salât, 2; Müslim, Mesâcid, 35; Tirmizî, Tefsir, 2/33; Ahmed bin Hanbel, I, 435, 463.

1670. Buhârî, Tevhid, 42; Ebû Dâvûd, Salât, 166; Nesâî, Sehv, 20; Ahmed b. Hanbel, I, 425.

1671. Suyûtî, ed-Dürrü’l-Mensûr, II, 732.

1672. Nesâî, Sehv, 20; Ahmed b. Hanbel, V, 447, 448.

1673. Buhârî, Tefsir, 43; Elmalılı, age, II, 123, 124.

okunmaz. Yalnız sıkıntı, fitne ve belâ vukûu sırasında sabah namazlarının farzında kunut okunabilir.

Şâfiî ve Mâlik'e göre, her gün sabah namazlarının farzında rükûdan sonra ayakta (kavme hâlinde) kunut duâsı okunur. Bu kunut Mâlikîlere göre müstehap, Şâfiîlere göre ise sünnettir. Diğer yandan Şâfiîlere göre, Ramazan'ın ikinci yarısında vitir namazının son rekâtında, rükûdan sonra kunut duâsı okumak menduptur.¹⁶⁷⁴

Sabah namazında kunut duâsını okuyan bir Şâfiî veya Mâlikî imâma uyan bir Hanefî susar, kunut duâsını okumaz. Eğer okuyacak olursa gizli okur.

Hiz. Ömer ile oğlu Abdullah رضي الله عنه dan rivâyet edilen ve Hanefî ve Mâlikîlerce tercih edilen kunut duâsının şekli şudur.¹⁶⁷⁵

اَللّٰهُمَّ اِنَّا نَسْتَغِيْثُكَ وَ نَسْتَغْفِرُكَ وَ نَسْتَهْدِيْكَ * وَ نُوْمِنُ بِكَ وَ نَتُوْبُ
اِلَيْكَ * وَ نَتَوَكَّلُ عَلَيْكَ * وَ نُثْنِيْ عَلَيْكَ الْخَيْرَ كُلَّهُ نَشْكُرُكَ
وَ لَا نَكْفُرُكَ * وَ نَخْلَعُ وَ نَتْرُكُ مَنْ يَفْجُرُكَ.

اَللّٰهُمَّ اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَ لَكَ نُصَلِّي وَ نَسْجُدُ * وَ اِلَيْكَ نَسْعٰى وَ نَخْفِدُ *
نَرْجُو رَحْمَتَكَ وَ نَخْشٰى عَذَابَكَ * اِنَّ عَذَابَكَ بِ الْكُفَّارِ مُلْحِقٌ.

“Allâhümme! İnnâ nesteînüke ve nesteğfiruke ve nestehdik; ve nü'minü bike ve netûbü ileyke ve netevekkelü aleyke ve nüsnâ aleyke'l-hayra küllehü neşkuruke, velâ nekfürük; ve nahleu ve netrukü men yefcürük.

Allâhümme! İyyâke na'büdü ve leke nusallî ve nescüdü ve ileyke nes'â ve nahfidü nercü rahmeteke ve nahşâ azâbek. İnne azâbeke bi'l-küffâri mülhık.”

Anlamı: “Allâhım! Biz şüphesiz Senden yardım ve mağfiret ister, Senden hidâyet dileriz. Seni tasdik eder, günahlarımıza tövbe eder, Sana dayanırız. Seni bütün hayırlar ile senada zikirde bulunur, nîmeti îtiraf ile Sana şükrederiz. Seni inkâr etmeyiz. Sana isyan edip duranları reddeder, terk ederiz,

1674. Zeylâî, Nasbu'r-Râye, II, 123; Zühaylî, age, I, 826 vd.

1675. Kâsânî, age, I, 273 vd; İbnu'l-Humâm, age, I, 309 vd; Meydânî, age, I, 78 vd; İbn Âbidîn, age, I, 626; Zühaylî, age, I, 810.

kendileriyle ilişkimizi keseriz. Allâhım! Biz ancak Sana ibadet ederiz, Senin için namaz kılarız, Sana secde ederiz. Senin rızanı ve kulluğunu elde etmek için çalışır, koşarız. Senin rahmetini umar, azâbından korkarız. Şüphe yok ki, Senin gerçek olan azâbın kâfirlere erişecektir.”

Kunut duâsını okuyamayan kimse “Rabbenâ âtinâ” duâsını okur veya üç kere “Allâhümmeğfir lî (Allâhım! Beni bağışla)” yahut üç kere “Yâ Rabbî (Ey Rabbim)” der.

فَإِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا أَوْ رُكْبَانًا ۖ فَإِذَا أَمِنتُمْ فَأَذْكُرُوا اللَّهَ كَمَا عَلَّمَكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ ﴿٢٣٩﴾

239- Eğer bir korku ve tehlike içinde bulunursanız, (namazlarınızı) yürürken veya binek üzerindeyken (kılın)! Güvene eriştiğinizde de, bilmediğinizi size öğrettiğinden dolayı Allâh'ı anıp zikredin!

239. âyette, savaş, yırtıcı hayvan, sel baskını gibi tehlikeli durumlarda, namazın yürüyerek veya binit üzerinde “îmâ ile” kılınabileceği bildirilir. Bu durumda, yüz kible tarafına çevrilir, rükû ve secdeler îmâ ile yani başı eğmek sûretiyle yapılır. Namaz sırasında yüzün başka tarafa dönmesi namaza zarar vermez. Nisâ sûresi 4/101. âyette, yolculuk namazının, 102-103. âyetlerde ise korku namazının nasıl kılınacağı açıklanmaktadır.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Yeryüzünde yolculuğa çıktığınızda, inkâr edenlerin size saldırıda bulunmasından korkarsanız, namazı kısaltmanızda sizin için bir sakınca yoktur. Çünkü kâfirler, sizin apaçık düşmanınızdır.”**¹⁶⁷⁶

Âyette kısaltmanın düşman korkusu şartına bağlanması, o günkü durumu tespitten ibârettir. Nitekim Hz. Ömer güven içinde yapılan yolculuğun durumunu Hz. Peygamber'e sorunca; “Namazın kısaltılması, Allâh'ın size verdiği bir bağıştır, Allâh'ın sadakasını kabul edin.”¹⁶⁷⁷ Hz. Peygamber'in umre, hac veya savaş için yaptığı yolculuklarda namazı kısaltarak kıldığını bildiren haberler tevatür derecesindedir.

1676. Nisâ, 4/101.

1677. Müslim, Mûsâfirîn, 4; Tirmizî, Tahâre, 4, 20.

Korku namazı da şöyle açıklanır: **“Onların içinde iken namaz kıldığında, içlerinden bir grup silahlarını alıp seninle birlikte namaza dursun ve secde edince de, bu grup arka tarafınıza geçsin! Bu kez de, namaz kılmayan diğer grup gelip seninle birlikte namazı kılsınlar. Onlar da tedbirli olsunlar ve silahlarını yanlarında bulundursunlar. Çünkü kâfirler size ansızın bir baskın yapmak için, silah ve mühimmatınızın yanınızda olmamasını arzu ederler. Ancak yağmurdan dolayı güçlük çekiyorsanız veya hasta iseniz, silahlarınızı bir yere bırakmanızda sizin için bir sakınca yoktur. Yine de gerekli tedbirinizi alın! Allah, inkâr edenlere alçaltıcı bir azap hazırlamıştır. Korku hâlinde kıldığınız namazlarınızı bitirince, ayakta durarak, oturarak ve yatarken Allâh’ı zikredin! Güvene kavuştuğunuzda da namazı dosdoğru kılın. Şüphesiz ki namaz, mü’minlere vakitli olarak farz kılınmıştır.”**¹⁶⁷⁸

وَالَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرِ إِخْرَاجٍ فَإِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَّعْرُوفٍ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٤٠﴾

240- Sizden hanımlarını geride bırakarak vefât edecek olanlar, eşleri için bir yıl boyunca, evlerinden çıkarılmayarak geçimlerini sağlayacak bir malı vasiyet etsinler. Ancak, kendileri çıkarlarsa, kendi başlarına, meşrû şekilde yapacaklarından dolayı, size bir sorumluluk yoktur. Allah mutlak üstün, tam hüküm ve hikmet sahibidir.

240. âyette, kocanın sağlığında iken eşi için bir yıl süreyle koca evinde oturma ve barınma hakkını vasiyet etmesi, ancak kadın bu evde oturmak istemezse, serbest olduğu, onun dışarıda iyi bilinen örfe göre yapacağı işlerden dolayı, vefât eden kocanın bir sorumluluğunun bulunmadığı belirtilmektedir.

SÜKNÂ VASIYETİ

Yukarıdaki âyette bir kocadan, vefât ettiği takdirde, karısının bir yıl süreyle evden çıkarılmamasını ve bu süre içinde geçim harcamalarının

karşılanmasını vasiyet etmesi istenmektedir. Ancak kocası ölen kadın, hâmile değilse dört ay on gün,¹⁶⁷⁹ hâmile ise doğuma kadar iddet bekleyecektir.¹⁶⁸⁰ Bu süreler dolunca evlenmesi câiz olur. Buradaki bir yıllık vasiyet, kadın için sosyal ve ekonomik güvence anlamı taşımaktadır. Gerçi yukarıdaki âyetin, daha sonra inen mîras âyetleri ile neshedildiği öne sürülmüştür.¹⁶⁸¹ Nitekim ölüm hâlinde kocanın mal varlığı mîrasa gireceği için, sağ kalan eşi Nisâ sûresi 4/12. âyete göre sekizde bir veya dörtte bir oranında mîrasçı olacaktır. Nafaka yükümlüsü bulunmadığı için, bir yıllık böyle bir vasiyetin uygulama imkânı olmayacaktır. Hatta Abdullah bin Zübeyr, Hz. Osman'a; yukarıdaki âyeti başka bir âyet neshettiği hâlde, onu Kur'an'a niçin yazdığını, sormuş, Hz. Osman da, "Sen öyle bir istekte bulunuyorsun ki, ben Kur'an'dan hiçbir şeyi yerinden değiştiremem!"¹⁶⁸² diye cevap vermiştir.

Mücâhid'e göre âyetteki; ölen kocasının evinde bir yıl süreyle oturma hakkı bölümü nesh edilmemiş olup, İmam Şâfiî bu görüşe uymuştur. Delil; âyetin "..*evden çıkarlarsa sizin için bir günah yoktur.*" bölümüdür.¹⁶⁸³

Ancak günümüzde üvey annede olduğu gibi, çocukların başlangıçta babalarının evliliğine karşı olduğu durumlarda, koca vefât eder etmez, anneyi evden çıkmaya zorlamak, ya da genç bir bayanın kocası ölür ölmez, mîrasa girdiği öne sürülerek koca evinden çıkarılması sıkıntı doğurabilir. Buna benzer durumlarda kadının bu âyete dayanarak zaman kazanması ve gidebileceği yer belli oluncaya ya da en çok bir yılı geçmeyecek şekilde koca evinde oturmaya devam etmesi, üzerinde düşünülmesi gereken haklardandır. Bir sonraki 241. âyette benzer bir hakkın boşanmış olan kadınlar için de, süre zikredilmeyerek iyi bilinen örfe göre tanınmasının istenmesi, bu hükmün toplumda görülen ihtiyaçlara göre uygulanabileceğini göstermektedir.

وَالْمُطَلَّاتِ مَتَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ ﴿٢٤١﴾ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ
اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٢٤٢﴾

241- Boşanmış olan kadınlar için, Allâh'a karşı gelmekten sakınanlar (boşayan kocaları) üzerinde, iyi bilinen örfe göre menfaat sağlama hakkı vardır.

1679. Bk. Bakara, 2/234.

1680. Bk. Talâk, 65/4.

1681. Bk. Nisâ, 4/7, 11-14, 176; Bakara, 2/234.

1682. Buhârî, Tefsir, 45.

1683. Bk. Elmalılı, age, II, 131.

242- Düşünüp anlamanız için Allah size âyetlerini işte böyle açıklıyor.

241-242. âyetlerde, boşanmış kadın için boşayan kocası üzerine iddet nafakası ve süre zikredilmeksizin diğer mâlî haklarının olabileceği ve Cenâb-ı Hakk'ın düşünüp değerlendirmek üzere âyetlerini bu şekilde açıkladığı belirtilmektedir.

BOŞANMIŞ KADININ HAKLARI

Yukarıdaki âyet, boşanmış kadın için iddet nafakası ve diğer mâlî hakları kapsamaktadır. Âyette, *“Kadını iyi bilinen örfe (ma'rûf) göre yararlandırma..”* ifâdesi genel olup, boşanma yüzünden maddî sıkıntıya düşen bir bayana, iddet süresini aşan, “yoksulluk nafakası” veya “boşanma tazminatı” gibi mâlî yardımları akla getirmektedir.

Diğer yandan, kadının evlilik süresince kocanın mal varlığının artmasındaki payı dikkate alınarak, “mal bölüşümü” yoluna da gidilebilir.

Burada boşandıktan sonra nafaka (meta) ya bir sınırlama getirilmediği için, kadının yeniden evlilik yapamaması ve boşanma yüzünden büyük bir yoksulluğa düşmesi durumunda iyi bilinen örfe göre, uzun süreli nafaka veya erkeğin mal varlığı üzerinde yapılacak hesaplamayla kadına pay ayrılması gibi haklar üzerinde düşünülmesi gerekir.

Başka âyette Hz. Peygamber'e boşama bedelleri konusunda nasıl davranması gerektiği şöyle belirtilir: **“Ey Peygamber! Eşlerine söyle: ‘Eğer dünya hayatını ve onun süsünü istiyorsanız, gelin size boşanma bedellerinizi vereyim de, sizi güzellikle serbest bırakayım.’”**¹⁶⁸⁴

Henüz cinsel ilişkide bulunmadan önce boşamalarda da, kadına iddet gerekmediği belirtildikten sonra, **“Onları bir bağış (mut'a) ile memnun edin ve güzel bir şekilde serbest bırakın.”**¹⁶⁸⁵ buyurulmuştur. Bu bağışın miktârı da âyette şöyle belirlenmiştir: **“İyi bilinen örfe (ma'rûf) göre yapılacak bir yararlandırma ve iyilik yapanlar üzerinde bir hak olarak, varlıklı olan durumuna göre, yoksul olan da kendi durumuna göre versin.”**¹⁶⁸⁶

1684. Ahzâb, 33/28.

1685. Ahzâb, 33/49.

1686. Bakara, 236.

Buna göre, mehir veya mut'a kocanın, evlilik sırasında ya da daha sonra eşine vermeyi üstlendiği bir para veya mâlî bir değerdir. Hz. Peygamber döneminde 10-400 dirhem arası (beş dirhem yaklaşık bir koyun bedelidir) mehir uygulanmıştır.

a) Evlenen kadın cinsel birleşmeden sonra boşanırsa mehrin tamamını alma hakkına sahiptir. Mehir önceden belirlenmişse bunun verilmesi gerekir. Aksi durumda emsal mehir gerekir.¹⁶⁸⁷

b) Boşanma, cinsel birleşmeden önce olur ve mehir miktârı hiç konuşulmamışsa, 236. âyete göre, kocanın sosyal durumuna uygun, mut'a denilen ve emsal mehrin yarısını geçmeyen bir teselli hediyesi vermesi gerekir. Bunun, en az bir kat giysi, başörtüsü ve ayakkabıyı kapsamaması gerektiği söylenmiştir. Bununla birlikte bu konuda bağışlayıcı davranmanın daha fazîletli bir davranış olduğu şöyle belirtilmiştir:

“Ancak kadınların haklarından vazgeçmesi veya nikâh düğümü elinde bulunanın bu hakkı bağışlaması durumu müstesnâdır. Sizin bağışlamanız takvâyâ daha yakındır. Birbirinize karşı fazîletli davranmayı elden bırakmayın. Çünkü Allah, yapmakta olduklarınızı görmektedir.”¹⁶⁸⁸

Nikâh sırasında mehir hiç konuşulmamış olsa bile, her nikâhın kadına bir menfaatle sonuçlanması gerekir. Çünkü âyette: **“Erkeklerin kadınlar üzerindeki hakları gibi kadınların da hakları vardır.”**¹⁶⁸⁹ buyurulmuştur.

Ensâr'dan bir zât, hanîf inancına (Hz. İbrahim'e dayanan tek Allah inancı) sahip bir kadınla, mehir takdir etmeksizin evlenmiş, sonra da henüz zıffa girmeden boşamıştı. Bu âyet, onun hakkında inmiş ve Rasûlullah buna **“Külahını satarak bile olsa, o kadına bir şey (mal) ver.”** buyurmuştur.¹⁶⁹⁰

Sonuç olarak aile ile ilgili bütün bu gibi hak ve görevler konusunun “iyi bilinen örf (ma'rûf)” ilkesine bağlanması bu hakların sürekli olarak güncellenmesini mümkün hâle getirmiştir.

1687. Bk. Nisâ, 4/21.

1688. Bakara, 2/237.

1689. Bakara, 2/228.

1690. Kurtubî, Câmi', III, 202.

﴿ BÂB 32 ﴾

**SAVAŞ, KARZ-I HASEN, TÂLÛT'UN KOMUTAN
OLMASI VE TABUT MESELESİ**

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ أُلُوفٌ حَذَرَ الْمَوْتِ ۖ فَقَالَ لَهُمُ اللَّهُ مُوتُوا ثُمَّ أَحْيَاهُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٢٤٣﴾ وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٤٤﴾ مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً ۖ وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْصِطُ ۚ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٤٥﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى الْمَلَائِكَةِ مِنْ بَنِي إِسْرَءِيلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَى إِذْ قَالُوا لِنَبِيِّ لَهُمْ ابْعَثْ لَنَا مَلِكًا نُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ۚ قَالَ هَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ أَلَّا تُقَاتِلُوا قَالُوا وَمَا لَنَا أَلَّا نُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَدْ أُخْرِجْنَا مِنْ دِيَارِنَا وَأَبْنَائِنَا ۖ فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ تَوَلَّوْا إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ ۚ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿٢٤٦﴾ وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا ۚ قَالُوا أَنَّى يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِنَ الْمَالِ ۚ قَالَ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ ۚ وَاللَّهُ يُؤْتِي مُلْكَهُ مَنْ يَشَاءُ ۚ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٤٧﴾ وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ آيَةَ مُلْكِهِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ التَّابُوتُ فِيهِ سَكِينَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَبَقِيَّةٌ مِمَّا تَرَكَ آلُ مُوسَى وَآلُ هَارُونَ تَحْمِلُهُ الْمَلَائِكَةُ ۚ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٢٤٨﴾

- 243- Sen, sayıları binlerce olmasına rağmen, yine de ölümden korktukları için yurtlarını terk edenleri görmedin mi? Allah onlara, “ölün!” diye seslenmiş ve sonra da onları yeniden hayata döndürmüştü. Şüphe yok ki, Allah, insanlara karşı çok lûtufla sahibidir; ama insanların çoğu yine de şükretmezler.
- 244- Allah yolunda savaşın ve bilin ki, Allah her şeyi işiten-dir, bilendir.
- 245- Kim Allâh'a güzel bir ödünç verirse, Allah da ona birçok katlarını verir. Darlık veren de, bolluk veren de Allah'tır. Siz yalnız O'na döneceksiniz.
- 246- Mûsâ'dan sonraki İsrâîloğulları'nın ileri gelenlerini görmedin mi? Hani onlar, Peygamberlerine, “Bize bir hükümdar gönder de Allah yolunda savaşalım!” demişlerdi. O da, “Ya size savaşmanız emrolunur da savaşmazsanız?” dediğinde, onlar, “Bizler, yurtlarımızdan çıkarılmışız ve çocuklarımızdan uzaklaştırılmışız, Allah yolunda niçin savaşmayalım?” dediler. Kendilerine savaş yazılınca da içlerinden pek azı dışında geri dönüp kaçtılar. Allah o zâlimleri bilir.
- 247- Peygamberleri onlara, “Allah, Tâlût'u size hükümdar olarak gönderdi.” demişti. Onlar, “Biz hükümdarlığa ondan daha lâayık iken ve ona da bol mal verilmemişken, nasıl olur da bize hükümdar olur?” dediler. Peygamber de, “Hiç şüphesiz Allah onu sizin başınıza seçmiş ve ona bilgi ve beden bakımından bir güç, bir genişlik vermiştir.” dedi. Allah, mülkünü dilediğine verir. Allâh'ın lûtfu geniştir, o her şeyi bilir.
- 248- Yine peygamberleri onlara, “Onun hükümdarlığının işareti, sandığın (tabutun) size gelmesidir. Meleklerin taşıyacağı o sandığın içinde, Rabbinizden gelen bir gönül huzûru, Mûsâ ailesi ile Hârûn ailesinin bıraktıklarından bir kalıntı vardır. Eğer îmân etmiş kimselerseniz, elbette bunda sizin için kesin bir delil vardır.

243-244. âyetlerde, İbn-i Abbâs'a göre, bulaşıcı veba hastalığından ya da savaştan kaçan İsrâîloğulları'ndan bir topluluğun helâk olduğu, ancak Allah Teâlâ'nın, dönemin peygamberi Zülkifl (Hezekiel) eliyle, onları yeniden yaşama döndürdüğü belirtilir. Bu olay, Tevrat'ta da anlatılır.¹⁶⁹¹

Âyette canlarını düşmandan veya bulaşıcı bir hastalıktan kurtarmak için ülkelerini terk eden toplumların, bu kaçışla ölümden kurtulamayacaklarına, Allâh'ın takdiri ne ise bunun olacağına vurgu yapılır. Böyle bir kaçış yerine düşmanla savaşılması istenir. Başka bir âyette şöyle buyrulur: **“De ki: Eğer ölmekten veya öldürülmekten kaçıyorsanız, (bilin ki) kaçmak size hiçbir yarar sağlamaz. (Eceliniz gelmemiş ise) o taktirde de, yasıatılacağınız süre çok değildir.”**¹⁶⁹²

Yine âyette verilen nîmetlere karşılık insanların çoğunun şükretmediğinden söz edilir. **“Hiç şüphesiz Biz sizi yeryüzüne yerleştirdik ve orada size geçim vasıtaları verdik. Nekadar da az şükrediyorsunuz!”**¹⁶⁹³

244. âyette Allah yolunda savaşmak emredilmektedir. Ancak bunun bir saldırı savaşından çok savunma harbi olduğu çeşitli âyetlerde vurgulanır. **“Sizinle savaşanlara karşı siz de Allah yolunda savaşın, ama aşırılık gitmeyin. Çünkü Allah haddi aşanları sevmez.”** âyeti bunlardandır.¹⁶⁹⁴

245. âyette, Allah yolunda yapılacak harcamanın, kat kat ecir kazandıracacağı, darlık ve bolluk verenin Allah olduğu belirtilir. Bu âyet inince; Ebu'd-Dahdah 'ın, **“İki bahçem var. Birisini tasadduk etsem, cennette iki katı var mıdır?”** sorusuna, Hz. Peygamber, **‘Evet’** dedi. **‘Annem ve Sabiyye de yanımda olacak mı?’** sorusuna da **‘Evet’** cevabını alınca, en iyi bahçesini tasadduk etti. O sırada çocukları bahçede idi. Durumu onlara anlatınca, eşi, **‘Satın aldığın bahçeleri Allah mübârek etsin’** dedi ve birlikte bahçeden ayrıldılar.”¹⁶⁹⁵

KARZ-I HASEN VE ORTAKLIKLAR YOLUYLA FİNANSMAN KULLANIMI

Karz sözlükte borç, ödünç demektir. Kur'ân'da fâizsiz ve menfaatsiz verilen ödünç para için “karz-ı hasen” ifâdesi kullanılır. Bir kimsenin para

1691. Bk. Kitab-ı Mukaddes, Hezekiel Sifri, bâb: 37, s. 825-826.

1692. Ahzâb, 33/16.

1693. A'râf, 7/10.

1694. Bakara, 2/190. Cihad için bk. Bakara, 2/216.

1695. Bk. Kurtubî, Câmi', III, 155; İbn Kesîr, Muhtasar, I, 222.

ya da mislî bir malını daha sonra mislini almak üzere bir şahsa vermesine karz veya ikraz denir. Ödünç verene “mukriz”, ödünç alana “müstakriz” ve ödünç almaya “iktiraz” denir. Bir kimsenin kârın tamamı kendisine âit olmak üzere başkasına sermaye vermesine “ibdâ”, verilen sermayeye ise “bidâa” denir. Karzda yararlanma ve kâr ödünç alana, bidâa’da ise ödünç verene âittir. Bidâa yoluyla ticaret, tasarruf sahibine yardım, iyilik ve hayır amacıyla yapılır.

Meşrû ticaret yapan bir tüccar, kendisine güvenen eş ve dostuna yardımcı olmak amacıyla, onların tasarruflarını bidâa yoluyla işletebilir. Dönem sonunda ana paranın ve kârın tamamını onlara iâde ederek, destek sağlayabilir.

İslâm’da kısa vâdeli ve küçük kredileri, karz-ı hasen yoluyla temin etmek mümkündür. Daha çok ticârî olmayan ihtiyaçlar, dar ve sâbit gelirli-lerin kısa süreli nakit ihtiyaçları ve yine ticaretle uğraşanların geçici ve kısa süreli ekonomik finansmanları bu yolla karşılanabilir.

Kur’ân-ı Kerîm’de altı kadar âyette ihtiyaç sahiplerine karz-ı hasenle destek verenler, “Allâh’a ödünç verenler” olarak nitelendirilmiş ve kat kat ecir alacakları vurgulanmıştır.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, yedi başak bitiren ve her başağında yüz tane bulunan bir buğday tanesinin durumu gibidir. Allah dilediğine kat kat verir. Çünkü Allâh’ın lûtfu çok geniştir, O, her şeyi bilir.”**¹⁶⁹⁶

“Andolsun ki Allah, İsrâiloğulları’ndan söz almıştı. İçlerinden on iki tane de temsilci göndermiştik. Allah demişti ki: ‘Ben sizinle beraberim. Eğer namazı dosdoğru kılar, zekâtı verir, peygamberlerime inanır, onlara yardım eder ve Allah için güzel bir ödünç verirseniz, elbette sizin günahlarınızı örterim ve sizi altlarından ırmaklar akan cennetlere sokarım. Bundan sonra, sizden kim inkâr yolunu tutarsa şüphesiz doğru yoldan sapmış olur.’”¹⁶⁹⁷

“Kim iyilik yaparsa, ona bu iyiliğin on katı vardır. Kim de kötülük yaparsa, bu kötülüğün misli kadar cezâlandırılır. Kimseye haksızlık edilmez.”¹⁶⁹⁸

1696. Bakara, 2/261.

1697. Mâide, 5/12.

1698. En’âm, 6/160.

“Kim Allâh’a güzel bir ödünç verirse, Allah da ona bunun karşılığını kat kat verir. Bu kimse için ayrıca değerli bir mükâfat da vardır! O gün mü’min erkeklerle mü’min kadınların nurlarının önlerinde ve sağlarından koşmakta olduğunu görürsün. Bugün sizin müjdeniz, içinde sürekli olarak kalacağınız, altlarından ırmaklar akan cennetlerdir. İşte büyük kurtuluş budur!”¹⁶⁹⁹

“Sadaka veren erkeklerle sadaka veren kadınlara ve Allâh’a güzel bir ödünç verenlere, verdiklerinin karşılığı kat kat artırılır. Onlar için ayrıca değerli bir mükâfat da vardır.”¹⁷⁰⁰

“Eğer Allâh’a güzel bir ödünç vererseniz, Allah onu sizin için kat kat artırır ve sizi bağışlar. Allah çok mükâfat veren, cezâ vermekte acele etmeyendir.”¹⁷⁰¹

“Kur’ân’dan kolayınıza geleni okuyun, namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin ve Allâh’a gönül hoşluğuyla ödünç verin! Kendiniz için önden hayır olarak ne gönderirseniz, Allah katında onu daha üstün bir iyilik ve daha büyük bir mükâfat olarak bulursunuz.”¹⁷⁰²

Hız. Peygamber de, Mîraç gecesinde cennet kapısında şu yazıyı gördüğünü bildirmiştir: “Sadaka için 10 kat, karz için ise 18 kat ecir vardır. Dedim ki: Ey Cibri! Karz, niçin sadakadan üstündür? Dedi: Çünkü dilenci ya da karşılıksız yardım isteyen, çoğu zaman yanında mal varken ister, karz talebinde bulunan ise ihtiyâcı sebebiyle ister.”¹⁷⁰³

Hız. Peygamber’in çarşı ve pazara girişte yapılacak kat kat ecirle ilgili tavsiye ettiği şu duâ da dikkat çekicidir: “Çarşıya ve pazara girip de, ‘Lâ ilâhe illâllâhu vahdehû lâ şerike leh, lehü’l-mülkü ve lehü’l-hamdü yuhyî ve yümîtu ve hüve hayyun lâ yemûtu bi yedihi’l-hayr ve hüve alâ külli şey’in kadîr / Allah’tan başka hiçbir ilâh yoktur. O’nun ortağı da yoktur. Her türlü övgü (hamd) O’na âittir. Dirilten ve öldüren O’dur. O, ölmü olmayan diridir. Her türlü hayır ve iyilik O’nun elindedir. O, her şeye kâdirdir.’ diyen kimseye, Allah Teâlâ binlerce iyilik yazar, binlerce kötülüğünü siler ve derecesini binlerce yükseltir. (Bir rivâyette, cennette ona bir köşk binâ eder.)”¹⁷⁰⁴

1699. Hadîd, 57/11-12.

1700. Hadîd, 57/18.

1701. Tegâbün, 64/17.

1702. Müzzemmil, 73/20.

1703. İbn Mâce, Sadakât, 19.

1704. Tirmizî, Deavât, 36; İbn Mâce, Ticârât, 40; Dârimî, İsti’zân, 58.

İslâm'da uzun vâdeli ve büyük krediler için “kâr ortaklığı” esası getirilmiştir. Çünkü karşılıklı yarar olmadan, insanların sürekli olarak birbirine yardımcı olması beklenemez. Mufâvada, inan, mudârebe, vüçûh ve sanayi şirketi gibi ortaklıklar İslâm'da her türlü ticârî krediyi sağlamaya elverişlidir. Özellikle “mudârebe” İslâm bankacılığının da esasını teşkil eder. Tarım kesimine yönelik olarak da muzâraa, musâkât ve mugârase olmak üzere üç çeşit ortaklık ve finansman temin etme imkânı vardır.

Ortaklık Yoluyla Kredi Kullanma Çeşitleri

1- Mufâvada ortaklığı: İki ve daha çok kimse, aralarında tam eşitlik üzere, şirket sözleşmesi yaparak, şirket sermayesi olabilecek bütün mallarını ortaklığa tahsis ettikleri hâlde, sermaye miktarları, kâr ve zarara katılma oranları eşit olarak belirlenmişse, böyle bir şirket türüne “Mufâvada şirketi” denir. Bu şirket; kardeşler ve birbirine çok güvenen sermaye sahipleri arasında kurulabilen, hadislerde bereketinden söz edilen bir ortaklıktır.¹⁷⁰⁵ Burada ortaklar birbirinin hem vekili ve hem de kefilidir.¹⁷⁰⁶ Bu, günümüzde uygulanan Kolektif şirketlerden daha güçlü bir şirket türüdür. Çünkü ortakların sorumluluğu, şirket sermayesi olabilen bütün mal varlıklarını kapsar.

2- İnan ortaklığı: İki ve daha çok kimsenin eşit veya farklı miktarlarda sermaye koyarak, ticaret yapmak ve elde edilecek kârı aralarında paylaşmak üzere ortaklık kurmasıdır. Burada ortaklar kârı, aralarında belirledikleri şartlara göre paylaşırlar, zarara ise ilke olarak sermaye oranlarına göre katlanırlar. Şirketin işlerini yürüten veya şirkette çalışan ortak, maaş yerine kârdan pay alabileceği gibi, yılsonu kârına mahsûben avans niteliğinde maaş da alabilir. Şâfiilere göre ise, şirkette çalışan kişi maaş karşılığında çalışır. Ayrıca dönem sonu kârından da sermayesi oranında pay alır.

Ortakların payları şirketin tüm mal varlığı üzerinde olduğu için, dönem sonlarında yapılacak “yeniden değerlemelerle”, şirketin anapara ve kâr miktârını hesaplamak gerekir. Bu reel değerlerin “hisse senetleri”ne yansıtılması durumunda da gerçek bir piyasa, ya da borsa değeri ortaya çıkar. Başlangıçta anapara altın veya istikrarlı bir döviz olarak belirlenmişse, kâr, sâbit giderler ve bu aşınma payı (amortisman) bedelleri düşüldükten sonra bu anaparanın üzerindeki fazlalıktır.

1705. İbn Mâce, Ticârât, 83.

1706. Kâsânî, Bedâ'î', VI, 60 vd.; İbn Âbidîn, Reddül-Muhtâr, III, 369 vd.

3- Vücûh (kredi) ortaklığı: Sermayesi olmayan, fakat toplumda itibârı bulunan iki ve daha çok kişinin veresiye mal alıp peşin satmak veya mal pazarlamak yoluyla elde edecekleri kârı paylaşma esasına dayanır. Hükümleri şöyledir:

a) Bu şirket türünde de kâra hak kazanma, sermayeye değil, zarar riskin üstlenme ilkesine dayanır. Çünkü kredi şirketi temelde sermayeye dayanmaz.

b) Ortaklar fiilen şirket içinde çalışmasa bile kârdan pay alma hakkına sahip olur. Ancak yukarıda “işgücü ortaklığı”nda da belirtildiği gibi, şirket işlerinde fiilen çalışan ortaklar için ana sözleşme veya yetkili kılınmışsa yönetim kurulu ya da genel kurul kararıyla kârdan belirli bir pay veya ecr-i misil dikkate alınarak bir maaş ödenebilir. Böyle bir ücretin, yılsonu gelirine mahsup edilmek üzere avans olarak verilmesi de mümkündür. Vücûh şirketi ortakları pazarlama yanında, tasarruflarıyla belli bir sermaye birikimine ulaşıncaya, kendi sermayelerini kullanarak karma (hibrit) bir ortaklık türüne de dönüşebilir.

4- İşgücü ortaklığı (Sanayi veya ebdân şirketi): İki ve daha çok kimse mal ve sermaye yerine iş ve mesleklerini ya da teşebbüs güçlerini birleştirerek kuracakları ortaklık türüdür. İki müteahhidin ya da iki hazır giyim dikim atölyesi bulunan kişilerin imkânlarını birleştirerek, birlikte taahhüt işleri almaları durumunda böyle bir ortaklık meydana gelir. Hükümlerini şöylece özetleyebiliriz:

a) İşgücü ortaklığında, her ortağın taahhüt ettiği iş diğer ortak ya da ortakları da bağlar. İstihsan deliline göre, işin sahibi, işin yapılmasını dilettiği ortaktan isteyebilir. Aynı şekilde her ortak da iş sahibinden ücretin tümünü talep edebilir. Ancak ortaklar ana sözleşmeye bu konuda düzenleyici hükümler koymuşlarsa şirketin yönetimi bu hükümlere göre olur.

b) İşgücü ortaklığında kârın paylaşılması ve zarara katlanma, yapılan işe göre değil, taahhüdü tazmin yükümlülüğüne göre olur. Mesela; %20 zarar riski üstlenen ortak, kârın %20'sine hak kazanacağı gibi, zararın da %20'sini üstlenmiş bulunur. Bu ölçüyü değiştiren ana sözleşme veya yönetim kurulu kararı İslâm'ın şirket ilkeleri ile çelişir. Çünkü tazmin sorumluluğu üstlenilmeyen şeyin kârını almak, hadisile yasaklanmıştır.¹⁷⁰⁷ Bu yüzden, fiilen şirkette çalışmayan ortak da zarar riskini üstlendiği oranda kâra

1707. Bk. Ahmed bin Hanbel, II, 179, 205; Nesâî, Büyû', 71, 72; Tirmizî, Büyû', 19; İbn Mâce, Ticârât, 20.

hak kazanır. Çünkü böyle bir ortaklıkta kâra, fiilen çalışma karşılığında değil, zararın tazminini göze almakla hak kazanılmış olur.¹⁷⁰⁸ Bununla birlikte, gerek ana sözleşmeyle ve gerekse bu konuda yetkili kılınan yönetimin vereceği karar uyarınca, fiilen işi yürüten ortaklara emeklerinin karşılığı olarak, kârdan belli prim veya ecr-i misil olarak maaş verilmesi de İslâm'ın genel şirket hükümleri ile çelişmez.

5- Mudârebe (Emek-sermaye ortaklığı): Bir tarafın iş gücünü, diğer tarafın sermayeyi koyarak oluşturdukları şirket türü olup, kârın paylaşılma oranları sözleşmeyle belirlenirken, zarara yalnız sermaye tarafı katlanır. Ancak zarar olursa, emek tarafı bir şey alamayacağı için onun emeği de boşa gitmiş olur. Zararın meydana gelmesinde işletmecinin (emek tarafı) kasıt, kusur veya ihmâli (teaddi) olursa, onun da zarara katlanması gerekir. Mudârebede, sermaye sahibi; yapılacak ticaret çeşidi, yerle ilgili sınırlama ve süre koyma gibi birtakım şartlar koymuşsa, işletmecinin bunlara uyması gerekir. Ayrıca sermaye sahibi, işletmecinin anlaşma esaslarına uyup uymadığını her zaman denetleme hakkına sahiptir.

Hz. Ömer döneminde Basra vâlisi olan Ebû Mûsâ el-Eş'arî, Medîne'ye göndereceği hazine parasını, halifenin iki oğluna karz-ı hasen olarak vermiş ve bununla mal alıp, Medîne'de satabileceklerini bildirmiştir. Ancak Medîne'ye geldiklerinde halifenin bunu etik bulmaması ve kârın da beytû'l-mâle teslim edilmesi gerektiğini söylemesi üzerine, yapılan müzâkere sonunda, böyle bir kredinin kullanımı "mudârebe (emek-sermaye ortaklığı)" olarak değerlendirilmiş ve kâr Ömer'in iki oğlu ile beytû'l-mâl arasında paylaştırılmıştır.¹⁷⁰⁹

Günümüz finans kurumları emek-sermaye (mudârebe) ortaklığı esasına göre çalışmaktadır. Kurum, işletmeci (mudârib) sıfatıyla, yatırılan tasarrufları fâizsiz yollarla vâde sürelerine göre işletip, dönem sonlarında elde edilen kârın yaklaşık %20 kadarını almaktadır. Kârın geri kalan %80 lik bölümü de, mevduat sahiplerine sermaye oranlarına göre dağıtılmaktadır.

Osmanlılarda Ebussuud Efendi'nin fetvâlarıyla meşrûiyet kazanan para vakıfları yüzyıllarca önemli bir kredi kaynağı olarak görev yapmıştır. Bu vakıflar büyük ölçüde peşin parayla mal alıp vâdeli devretme yoluyla (mura-baha) kredi kullandırır. İçlerinde karz-ı hasen, mudârebe, bidâa yoluyla da

1708. Serahsî, age, XI, 107, 170, 218; Kâsânî, VI, 76 vd.; İbn Âbidîn, age, III, 361, 363; Hamdi Döndüren, Ticaret ve İktisat İlmihali, s. 424, 425.

1709. Mâlik, Muvatta, Krâz, 1.

kredi kullandıranlar olduğu gibi, tarım kesimine tohumluk buğday vb.lerini karz olarak verenler de vardı.

Para vakıfları 15. yüzyıldan itibaren piyasa üzerinde olumlu etki yapmıştır. Bunlar yıllık kâr için vakfiyelerine %12, %15 gibi miktarlar belirlemiştir. Çoğu zaman kamu da İstanbul gibi büyük kentlerde narh cetvelleri yayınlayarak emtiaya uygulanabilecek kâr hadlerini belirleme yoluna gitmiştir.¹⁷¹⁰ Son yüzyıla kadar tedavülde altın veya gümüş paranın kullanılması, enflasyonun çok düşük seyretmesine neden olmuştur. Çünkü mâden değeri ile piyasada dolaşan para sisteminde enflasyon yoktur.¹⁷¹¹

Osmanlının büyüme döneminde paradaki değer kaybı günümüze oranla asırlara göre hesaplandığında çok düşüktür. Mesela ilk Osmanlı akçesinin basıldığı 1326 M yılından 1740 yılına kadar 414 yıllık süre içinde değer kayıp oranı %84.3 idi. Buna göre yıllık ortalama değer kaybı %0.24'te kalmıştır.¹⁷¹²

Vakıf paraların ekonomide bir istikrar unsuru olması, bunların vakfiye gereği vakıf mütevellileri tarafından standart ölçülerde işletilmesi ile yakından ilişkilidir.

Nitekim 1517 M tarihli, II. Bayezid'in oğlu Şehinşah'ın oğlu Mehmed'in karısına âit, 91.000 gümüş dirhemlik paranın vakfiyesinde işletilme şekli şöyle belirlenmiştir: "Yukarıda adı geçen vakfedici kadın, miktârı belirtilen 91.000 gümüş dirhem, ne eksik ne de fazla olmamak üzere, yılda her 10 dirheme, 1,25 dirhem (yıllık %12,5) hesabı üzere, fâiz (ribâ) ve fâiz şüphesinden uzak bir şekilde, İslâm'a uygun bir muâmele (muâmele-i şer'iyye) ve günlük râyiç bedeller (murabaha-i mer'iyye) uygulanarak, kâr (rîbh) getirecek şekilde işletilmesini şart koştu. Bu muâmele sağlam rehin veya varlıklı kefil güvencesi ile güçlendirilir."¹⁷¹³

Bu vakfiyeye göre, vakfın konusu olan para fonu, yıllık %12,5 kârla murabaha yapılarak işletilecektir. Bunun, günümüz fâizsiz bankalarında uygulanmakta olan "Murabaha"dan ibâret olduğunda şüphe yoktur.

1710. Yücel, Yaşar, 1640 Tarihli Es'âr Defteri, DTC Fakültesi Basımevi, Ankara 1982; Kütükoğlu, Mübahat, 1640 Tarihli Narh Defteri, Enderun Kitabevi, İstanbul 1983.

1711. Tabakoğlu, Ahmet, "İslâm Dünyasında Para ve Bankacılık Tecrübesi", İslâm Dünyasında Para ve Bankacılık Tecrübesi, Türkiye'de Özel finans Kurumları, Teori ve Uygulama, Albaraka Türk Yayını-17, İst. 2000, s. 153.

1712. Tabakoğlu, 'Osmanlı İktisat Tarihinde Enflasyon Meselesi (1300-1750)', 1985, s. 240. MÜİF, D, II, s. 2 İstanbul. Bir başka hesaba göre 1326-1755 arasında 429 yılda akçenin değer kaybı %91,3, yıllık ortalama değer kaybı yine %0,2'dir.

1713. Orijinal metin için bk. Bursa Şer'iyye Sicilleri, A, 21/27, 33a.

Vakıf mütevellisi veya halka âit mevduatı işletmeyi üstlenen girişimci (Mudârib) piyasa râyiçlerine uymakla yükümlüdür. Nitekim vakıf, yetim veya kamuya âit malların satımı veya kiraya verilmesi durumunda, fâhiş gâbin (aşırı aldanma) ölçüsünde ucuza verilmesi, satım veya kira akdini geçersiz kılar. Gerekteğinde bunları yöneten müteveli, velî veya kayyım, ortaya çıkan zararı tazmin etmekle yükümlü olur. Belirtilen üç çeşit malda piyasa râyiç fiyatlarına uyma zorunluluğu Kur'ân'ın şu âyetine dayandırılmıştır: **“Yetimin malına, o olgunluk (rüşd) yaşına ulaşincaya kadar, en güzel (rasyonel ve rantabl) yönetim dışında yaklaşmayın.”**¹⁷¹⁴

6- Muzâraa (Ziraat ortaklığı): Bir taraftan arâzî, diğer taraftan çalışma olmak üzere, çıkacak ürünün tarafların serbestçe belirleyeceği oranlarda paylaşılması esasına dayanır. Toprak sahibi ve işletmeci yanında, işletme masraflarını üstlenen üçüncü bir kişi veya finans kurumu ile birlikte de böyle bir ortaklık tesis edebilir. Bu takdirde tarım kredisini veren kişi veya kurum, fâiz yerine, çıkacak üründen pay alacağı için bereketli ve helâl bir kazanç almış olur.

7- Musâkât (Bağ-bahçe ortaklığı): Meyve bahçesi sahibi ile, bu bahçenin sulama ve bakım işlerini üstlenecek kişi arasında, elde edilecek ürünü paylaşmak üzere yapılan bir ortaklık çeşididir. Burada da üçüncü bir ortak olarak sermaye sahibi veya finans kurumu fonu devreye sokulabilir. Çıkan ürün paylaşılacağı, ürün olmazsa, ortaklar ürünü paylaşma oranlarına göre zarara katlanacağı için burada da fâiz söz konusu olmaz.

8- Mugârase (Ağaç dikimi ortaklığı): Meyvesi olmayıp, yalnız ke-restesinden yararlanılan meşe, kavak, çam vb. ağaç türleri üzerinde de ortaklık sözleşmesi yapılabilir.¹⁷¹⁵

Sonuç olarak, yukarıda belirttiğimiz şirket çeşitleri ve nitelikleri dikkate alınarak, müslümanlar arasında kurulacak bir ortaklıkta, şirket ana sözleşmesi hazırlanırken helâli haram, haramı helâl kılacak maddelerin konulmamasına özen gösterilmelidir.

Bununla birlikte günümüz işadamları ticaret şirketlerinde kâr dağıtım, hisse senetlerinin değeri, alım-satımı, sermaye artırım, şirketin yönetimi, fâizli kredi kullanımı, holdingleşme, holdinge bağlı şirketlerin kendi aralarındaki ticaret ilişkileri, şirketin devri, fesih veya tasfiyesi gibi ortakların

1714. En'âm, 6/152; İsrâ, 17/34.

1715. Geniş bilgi için bk. Hamdi Döndüren, İslâmî Ölçülerle Ticaret Rehberi, İstanbul 1998.

birbirinin hakkına tecavüz etmesine imkân veren muâmelelerin İslâmî hükümünü uzmanından sorup araştırma çabası içinde olmalıdırlar. Bereketli ve helâl kazanç için bu önemlidir.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الْمَلَأِ مِنْ بَنِي إِسْرَآئِيلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَىٰ إِذْ قَالُوا لِنَبِيِّ لَهُمْ
ابْعَثْ لَنَا مَلِكًا نُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ قَالَ هَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ كُتِبَ عَلَيْكُمُ
الْقِتَالُ أَلَّا تُقَاتِلُوا قَالُوا وَمَا لَنَا أَلَّا نُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَدْ أُخْرِجْنَا
مِنْ دِيَارِنَا وَأَبْنَاءِنَا فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ تَوَلَّوْا إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ
وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿٢٤٦﴾

246- Mûsâ'dan sonraki İsrâiloğulları'nın ileri gelenlerini görmedin mi? Hani onlar, Peygamberlerine, "Bize bir hükümdar gönder de Allah yolunda savaşalım!" demişlerdi. O da, "Ya size savaşmanız emrolunur da savaşmazsanız?" dediğinde, onlar, "Bizler, yurtlarımızdan çıkarılmışız ve çocuklarımızdan uzaklaştırılmışız, Allah yolunda niçin savaşmayalım?" dediler. Kendilerine savaş yazılınca da içlerinden pek azı dışında geri dönüp kaçtılar. Allah o zâlimleri bilir.

246. âyetten itibâren, Hz. Mûsâ'dan sonra tekrar zayıf düşen İsrâiloğulları'nın, Hz. Dâvud ve ünlü komutan Tâlût yönetiminde, Câlût ve diğer düşmanlarla mücâdelesi örnek verilerek, müslümanlara da kimi savaş taktikleri öğütlenmektedir.

Mısır'la Filistin arasında yaşayan Amalikalılar, kralları Câlût komutasında İsrâiloğulları'nı yenmiş ve onları yurtlarından sürmüştü. İsrâiloğulları dönemin peygamberinden kendilerine bir kumandan tâyin etmesini ve Amalikalılarla savaşmak istediklerini söylediler. Bunun üzerine savaşmayı iyi bilen ve bir yiğit olan Tâlût kumandan seçildi. Onlar, kendilerinden olmayışı ve zengin de bulunmaması yüzünden Tâlût'un kumandanlığına karşı çıkmışlar, diğer yandan karşılarına çıkan ırmaktan su içmemeleri istendiği hâlde, söz dinlemeyerek içmişler ve bu yüzden hastalanıp savaştan geri kalmışlardı. Ancak, Tâlût söz dinleyen, güçlü kalan, disiplinli az bir toplulukla,

büyük düşman topluluklarını yenmiştir. Onlar Câlût ve ordusuyla karşılaşınca, **“Ey Rabbimiz! Üstümüze sabır yağdır! Ayaklarımızı sâbit kıl, kâfirler topluluğuna karşı da bize yardım et!”**¹⁷¹⁶ dediler.

Nitekim Hz. Mûsâ'ya inandıkları için Firavun tarafından cezâlandırılmaya kalkışılan sihirbazlar da benzer şu duâyı yapmışlardı: **“Ey Rabbimiz! Üzerimize sabır yağdır ve bizim canımızı müslümanlar olarak al!”**¹⁷¹⁷ Yapılan bu savaşta, çocuk yaşta olmasına rağmen, Câlût'u öldüren Hz. Dâvud, yeni dönemin peygamberi olmuştur.

Bunlar, Medîne'ye hicret edince, büyük düşman grupları ile karşı karşıya bulunan müslümanlar için ibretli olaylar olarak nakledilir. Düşman karşı-sında sıkıntıya düşerlerse, Allâh'a sığınıp O'ndan yardım istemeleri bildirilir.

Nitekim ashâb-ı kirâmdan Berâ b. Âzib ؓ şöyle demiştir: *“Biz, Bedir Gazvesi'ne katılan sahâbenin, Tâlût ile birlikte nehri geçen mü'minlerin sayısı kadar olduklarını konuşurduk. Tâlût ile birlikte nehri üç yüz on kadar mü'min geçmişti.”*¹⁷¹⁸

وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا قَالُوا أَنَّى يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِّنَ الْمَالِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ وَاللَّهُ يُؤْتِي مُلْكَهُ مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٤٧﴾

247- Peygamberleri onlara, “Allah, Tâlût'u size hükümdar olarak gönderdi.” demişti. Onlar, “Biz hükümdarlığa ondan daha lâayık iken ve ona da bol mal verilmemişken, nasıl olur da bize hükümdar olur?” dediler. Peygamber de, “Hiç şüphesiz Allah onu sizin başınıza seçmiş ve ona bilgi ve beden bakımından bir güç, bir genişlik vermiştir.” dedi. Allah, mülkünü dilediğine verir. Allâh'ın lûtfu geniştir, o her şeyi bilir.

1716. Bakara, 2/250.

1717. A'râf, 7/126.

1718. Buhârî, Megâzî, 6; İbn Mâce, Cihâd, 25; Ahmed b. Hanbil, Müsned, IV, 290.

247. âyete göre, Tâlût, hükümdar olarak İsrâiloğulları'nın başına geçirilmek istenince, onlar, Tâlût'un kendilerinden olmaması ve bir de yoksul olması yüzünden buna karşı çıkmışlardı. Ancak, zamanın peygamberi, Tâlût'un "savaş konusunda bilgili, tecrübeli ve güçlü" olduğunu bildirerek, gerekli tâyini yapmıştır. Kitab-ı Mukaddes'te Tâlût'un adı "Saul", Câlût'un ki ise Golyat'tır.

Yukarıdaki olaylar, Kitab-ı Mukaddes'in Birinci ve İkinci Samuel sifirlerinde biraz farklılıklarla ayrıntılı olarak anlatılır.

وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ آيَةَ مُلْكِهِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ التَّابُوتُ فِيهِ سَكِينَةٌ مِّنْ رَبِّكُمْ وَبَقِيَّةٌ مِّمَّا تَرَكَ آلُ مُوسَىٰ وَآلُ هَارُونَ تَحْمِلُهُ الْمَلَائِكَةُ ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّكُم إِن كُنتُمْ مُّؤْمِنِينَ ﴿٢٤٨﴾

248- Yine peygamberleri onlara, “Onun hükümdarlığının işareti, sandığın (tabutun) size gelmesidir. Meleklerin taşıyacağı o sandığın içinde, Rabbinizden gelen bir gönül huzûru, Mûsâ ailesi ile Hârûn ailesinin bıraktıklarından bir kalıntı vardır. Eğer îmân etmiş kimselerseniz, elbette bunda sizin için kesin bir delil vardır.

248. âyetteki “tâbût” sandık demektir. Bu sandık içinde; Hz. Mûsâ'ya inen Tevrat levhâlarının korunduğu, Hz. Mûsâ'nın asâsı bulunan, şimşir ağacından yapılmış bir sandık olduğu nakledilir. İbn-i Abbâs'a göre, buna “Tevrat Sandığı” demek daha uygun olur. İçinde Hz. Mûsâ'dan önceye âit kimi belge ve kalıntıların bulunduğu da söylenmiştir.

Mûsâ ﷺ savaşlarda onu ordunun önünde bulundurur, asker için moral gücü sağlardı. Hz. Dâvud döneminde, Amalikalılar Yahudileri yenip yurtlarından çıkarınca, Câlût bu sandığı da ellerinden almıştı. Ancak Tâlût hükümdar olup, İsrâiloğulları, onun kumandanlığına itiraz edince, “Eğer gerçekten hükümdarsa delil getirsin!” demişlerdi. Onlara, “Onun hükümdar olmasının kanıtı tabutun geri gelmesidir.” denilmiş ve tabut melekler eliyle geri gelmiştir. Bundan sonra Amalikalılar yenilmiştir.¹⁷¹⁹

1719. Bk. Kurtubî, Câmi', III, 161 vd.; İbn Kesir, Muhtasar, I, 224; Elmalılı, age, II, 141 vd.

Hristiyan kaynaklarına göre, bu sandığı Hz. Mûsâ, dağda Allah'tan almış olduğu iki şehâdet levhâsını içinde saklamak üzere yaptırmıştı. 2,5x1,5x1,5 arşın ebadında olan, içi dışı altın kaplı bulunan ve “tâbût” denilen bu sandık, İsrâiloğulları'nın cetlerinden elden ele geçerek geliyordu.

Tevrat'ta tâbût için şöyle denir: “*Ve vâki oldu ki, Mûsâ bu şerîatin sözleri tamam oluncaya kadar onları bir kitaba yazmayı bitirdiği zaman, Mûsâ Allâh'ın ahit sandığını taşıyan Levililere emredip dedi: Bu şerîat kitabını alın ve onu Allâh'ınız Rabbin ahit sandığı yanına, sana karşı orada şâhit olsun diye koyun.*”¹⁷²⁰

Sonuç olarak, o tabutta veya gelişinde size Rabbinizden bir sükûnet ve gönül huzûru ve Mûsâ ailesiyle Hârûn ailesinden kalma kutsal şeylerden bir kalıntı vardır ki, siz bununla huzur bulur, güven ve gönül huzûruna erer, onlar gibi amel edersiniz, demek olur. Buna göre tabut, içindekilerle kendisi bir sükûnet sebebidir. “*Peygamberler ne bir altın, ne bir gümüş mîras bırakmamış, ancak ilim mîras bırakmışlardır.*”¹⁷²¹ hadîs-i şerefine göre, peygamberlerden kalma yadigâr kalıntısı ise ilme, din ve şerîate âit şeyler olur.¹⁷²²

1720. Tensiye, 31/24-26. Ayrıca bk. Ahd-i Atik, Çıkış, 25/10; I. Samuel, 14/18, 6/2.

1721. Tirmizî, İlim, 19; İbn Mâce, Mukaddime, 17; Dârimî, Mukaddime, 32.

1722. Elmalılı, age, II, 143.

﴿ BÂB 33 ﴾

**TÂLÛT, CÂLÛT, HZ. DÂVUD, İNSANLARIN
BİRBİRLERİYLE SAVULMASI VE
PEYGAMBERLER ARASINDA FAZİLET FARKI**

فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِ ۚ قَالَ إِنَّ اللَّهَ مُبْتَلِيكُمْ بِنَهَرٍ ۚ فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ مِنِّي ۚ وَمَنْ لَمْ يَطْعَمْهُ فَإِنَّهُ مِنِّي إِلَّا مَنِ اغْتَرَفَ غُرْفَةً بِيَدِهِ ۚ فَشَرِبُوا مِنْهُ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ ۖ فَلَمَّا جَاوَزَهُ هُوَ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ ۖ قَالُوا لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ ۚ قَالَ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلَاقُوا اللَّهِ ۖ كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللَّهِ ۗ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿٢٤٩﴾ وَلَمَّا بَرَزُوا لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالُوا رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبَّتْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ۖ ﴿٢٥٠﴾ فَهَزَمُوهُمْ بِإِذْنِ اللَّهِ وَقَتَلَ دَاوُدُ جَالُوتَ وَاتَّيَهُ اللَّهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ ۚ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ وَلَكِنَّ اللَّهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٢٥١﴾ تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ ۗ وَإِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٢٥٢﴾ تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ ۚ مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللَّهُ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ ۗ وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ ۗ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَفْتَتَلَ الَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَاتُ وَلَكِنْ اخْتَلَفُوا فَمِنْهُمْ مَنْ آمَنَ وَمِنْهُمْ مَنْ كَفَرَ ۗ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَفْتَتَلُوا وَلَكِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ ﴿٢٥٣﴾

- 249- Tâlût, ordusuyla yola çıkınca şöyle dedi: “Allah sizi bir ırmakla sınayacaktır. Kim ondan su içerse benden değil, kim de ondan içmezse işte o bendendir, ancak eliyle bir avuç içmenin sakıncası yoktur.” Ancak onlardan pek azı dışında hepsi o ırmaktan içti. Tâlût ile beraberindeki mü'minler ırmağı geçince, geride kalanlar: “Bugün bizim Câlût ve ordusuna karşı koyacak gücümüz kalmadı!” dediler. Allâh'ın huzûruna kesin olarak çıkacaklarını bilenler ise şu cevabı verdiler: “Nice sayıca az topluluklar, Allâh'ın izniyle, sayıca çok olan toplulukları yenmişlerdir. Çünkü Allah, sabredenlerle beraberdir.”
- 250- Câlût ve ordusuyla karşı karşıya geldiklerinde de şöyle dediler: “Ey Rabbimiz! Üzerimize sabır yağdır, ayaklarımızı sâbit tut ve şu inkârcı topluluğa karşı bize yardım et!”
- 251- Böylece Allâh'ın izniyle onları bozguna uğrattılar. Dâvud da, Câlût'u öldürdü. Allah, Dâvud'a hükümdarlık ve hikmet verdi ve ona dilediği bâzı şeyleri öğretti. Eğer Allâh'ın, insanları birbirleriyle savması olmasaydı, dünyü mutlaka bozulur, giderdi. Fakat Allah, âlemlere karşı lûtuf sahibidir.
- 252- İşte bunlar Allâh'ın âyetleridir. Onları sana gerçek olarak okuyoruz. Hiç şüphesiz sen, gönderilen peygamberlerdensin.
- 253- Biz o peygamberlerin bir kısmını diğerlerinden üstün kıldık. Allah onlardan kimi ile konuşmuş, kimilerini de derece derece yükseltmiştir. Meryem oğlu Îsâ'ya da açık mucizeler verdik ve onu Rûhu'l-kudûs (Cebrâil) ile destekledik. Eğer Allah dileseydi, onların arkasından gelen milletler, kendilerine apaçık deliller geldikten sonra birbirleriyle savaşmazlardı. Fakat onlar kendi aralarında anlaşmazlığa düştüler de içlerinden kimi îmân etti, kimi de inkâr etti. Allah dileseydi onlar savaşmazlardı. Ama Allah dilediğini yapar.

249-250. âyetlere göre, İsrâiloğulları'nın ordu komutanı olan Tâlût yolda bir ırmak suyu ile sınanacaklarını, ondan avuçla içilecek olanın dışında bol bol su içmemeleri konusunda askerlerini uyardı. Ancak pek azı dışında ondan içince, askerın gücü kırıldı ve düşmanla savaşıma gücünü kaybettiler. Sudan az miktarda içip gücünü kaybetmeyenler ise, nice îmanlı az sayıda orduların. Allâh'ın izniyle çok sayıda orduları yendiklerini, çünkü Allâh'ın sabredenlerle beraber olduğunu söyleyerek düşmanla çarpışmaya hazır olduklarını belirttiler.

Câlût ve ordusu düşmanla karşılaşınca da Allah Teâlâ'dan şu üç istekte bulundular: a) Üstümüze sabır yağdır! b) Düşman karşısında ayaklarımı zı sâbit tut! c) Kâfirlere karşı bize yardım et!

Sahâbeden Berâ bin Âzib ؓ şöyle demiştir: “Biz Muhammed ؐ'ın ashâbı, Bedir savaşına katılan sahâbilerin, Tâlût ile birlikte nehri geçen mü'minler kadar olduğunu konuşurduk. Tâlût ile birlikte nehri üç yüz on kadar mü'min geçmişti.”¹⁷²³

Anlatılan bu olay, Ahd-i Atik'te, Hâkimler bölümünde Gideon'a nisbet edilerek şöyle anlatılır: “Gidyon halkı suyun başına götürdü. Rab Gidyon'a: “Köpek gibi diliyle su içenleri bir yana, su içmek için dizleri üzerine çökenleri öbür yana ayır.” dedi. Ellerini ağızlarına götürerek su içenlerin sayısı üç yüzü buldu. Geri kalanların hepsi su içmek için dizleri üzerine çöktüler. Rab Gidyon'a: “Sizi diliyle su içen üç yüz kişinin eliyle kurtaracağım.” dedi. “Midyanlıları senin eline teslim edeceğim. Öbürleri yerlerine dönsün.”¹⁷²⁴

Askerleri su içmekten men etmenin nedeni; onları susuzluğa dayanıklı olmaya alıştırmak mı yoksa bu su sağlık için zararlı mıydı? Çok su içenlerin güç kaybına uğradığına göre, suyun hastalık yaptığı anlaşılmaktadır. Suyu içme şekli Kur'ân'da avuçla, Ahd-i Atik'te ise, yalayıp içmek şeklindedir. Bu küçük ayrıntılar dışında olay benzerlik gösterir.

فَهَزَمُوهُمْ بِإِذْنِ اللَّهِ وَقَتَلَ دَاوُدُ جَالُوتَ وَآتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ
وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ
الْأَرْضُ وَلَكِنَّ اللَّهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٢٥١﴾ تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ
نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٢٥٢﴾

1723. Buhârî, Megâzî, 6; İbn Mâce, Cihâd, 25; Ahmed bin Hanbel, Müsned, IV, 290.

1724. Tevrat, Eski Ahit, Hâkimler, 7/5-7.

251- Böylece Allâh'ın izniyle onları bozguna uğrattılar. Dâvud da, Câlût'u öldürdü. Allah, Dâvud'a hükümdarlık ve hikmet verdi ve ona dilediği bâzı şeyleri öğretti. Eğer Allâh'ın, insanları birbirleriyle savması olmasaydı, yeryüzü mutlaka bozulur, giderdi. Fakat Allah, âlemlere karşı lûtuftur sahibidir.

252- İşte bunlar Allâh'ın âyetleridir. Onları sana gerçek olarak okuyoruz. Hiç şüphesiz sen, gönderilen peygamberlerdensin.

251-252. âyetlerde, Allah Teâlâ'nın Hz. Dâvud'a verdiği dört hasletten söz edilir: a) Hükümdarlık verilmesi, b) Hikmet verilmesi, c) Dilediği bâzı şeylerin ona öğretilmesi. d) Kendisine peygamberlik verilmesi. e) Zırh yapma sanatının öğretilmesi. Bu hasletler aşağıdaki âyetlerde açıklanmaktadır:

“Biz onların her birine hikmet ve ilim vermiştik. Dağları ve kuşları Dâvud'la birlikte tesbih etsinler diye, buyruk altına aldık. Bütün bunları yapan Bizdik. Savaşın şiddetinden sizi korumak için, ona zırh yapma sanatını öğrettik. Hâlâ şükretmez misiniz?”¹⁷²⁵

“Andolsun ki Biz Dâvud'a tarafımızdan bir üstünlük verdik. Ey dağlar ve kuşlar, onunla birlikte tesbih edin! (dedik) ve ona demi-ri yumuşattık. Geniş zırhlar îmal et, dokumasını ölçülü yap, dedik. (Ey Dâvud hânedanı!) Siz de iyi işler yapın. Şüphesiz ben yaptıklarınızı görmekteyim, diye (vahyettik).”¹⁷²⁶

Kur'ân'da canlı cansız her şeyin Allâh'ı tesbih ettiği şöyle bildirilir: ***“Yedi gök ve yer ile bunların içindekiler Allâh'ı tesbih eder. Hiçbir şey yoktur ki O'nu överek tesbih etmiş olmasın! Ama siz onların tesbihini anlayamazsınız. Allah cezâ vermekte acele etmeyen, çok bağışlayandır.”***¹⁷²⁷

Yukarıdaki 251. âyete “ve levlâ defu'llahi” okunuşuna göre verdiğimiz, “Eğer Allâh'ın, insanları birbirleriyle savması olmasaydı..” şeklindeki anlam, âyeti “ve levlâ difâüllahi” şeklinde okuyan kıraate göre şu şekli alır: “Eğer Allah, insanların bir kısmına (onların baskı ve haksızlıklarına karşı) diğer kısmını savunmasaydı, yeryüzüne bozgunculuk hâkim olurdu.”

1725. Enbiyâ, 21/79, 80.

1726. Sebe', 34/10-11.

1727. İsrâ, 17/44.

Burada, def'u (savmak, bertaraf etmek) yerine difâ' (savunmak, müdafaa etmek, korumak) okuyuşu, âyetin üst tarafında yer alan; az sayıdaki toplulukların Allâh'ın izin ve yardımı ile çok sayıda güce sahip, ama baskıcı ve zâlim toplumlara üstün gelmeleri gerçeği ile örtüşmektedir. Diğer yandan, inananlara, Allah Teâlâ'nın melek orduları ile yardımı ve O'nun savaşlarda ki nusret-i ilâhiyesi dikkate alındığında bu anlamın tercih edilmesi daha uygun görünmektedir. Muhammed Esed, difâa kelimesinin tahliline girmeden âyetin bu bölümüne şu anlamı vermiştir: *"Ve eğer Allah, insanlara kendilerini başkalarına karşı savunma gücü vermeseydi, yeryüzü çürüme ve yozlaşmaya maruz kalırdı..."*¹⁷²⁸

Buna göre Allah Teâlâ bozguncu ve saldırganları, ıslah edici ve mücâhidlerle savıp, sulh taraftarlarını, çocuk ve kadınları korumasaydı, yeryüzü bozulur, çoluk çocuktan, ilim ve sanattan, din ve îmandan eser kalmazdı. Sonuç olarak iki savaş vardır. Birisi ıslah savaşı, diğeri fesat ve bozgunculuk savaşı. Mü'minlerden istenen ıslah savaşıdır.¹⁷²⁹

Diğer yandan insanlardan belâ ve sıkıntıları "kırklar" denilen kimselerin savdığı da nakledilir. Bu kimseler kırk erkek olup, bunlardan her ölenin yerine bir başkası bedel olarak geçtiği için kendilerine "ebdâl veya abdâl (bedeller, ulular)" denilmiştir. Hz. Ali, Rasûlullah ﷺ'in şöyle buyurduğunu nakletmiştir:

*"Şüphesiz, abdâl Şam'da olup, bunlar kırk erkektir. Bunlardan her bir ölenin yerine, Allah bir başka erkeği geçirir. Yağmur bunlar nedeniyle yağar, düşmana karşı bunlar nedeniyle yardım edilir. Yeryüzü ehlinden belâ bunlar nedeniyle kaldırılır."*¹⁷³⁰ Ebu'd-Derdâ'dan gelen rivâyet şöyledir: *"Şüphesiz, peygamberler yeryüzünün direkleridir. Nübüvvet kesilince, Allah onların yerine Muhammed ümmetinden bir topluluğu bedel kılar. Bunlara "abdâl" denir. Bunların insanlara üstünlüğü, oruç veya namaz çokluğu ile değil; ahlâk güzelliği, takvâ samimiyeti, iyi niyetleri ve bütün müslümanlara karşı selîm kalbe sahip olmaları; sabır, yumuşaklık, akıl ve tevâzu ile zillete düşmeden öğüt verme nitelikleriyle kendini gösterir. Onlar peygamberlerin halefleri olup, Allâh'ın kendisi için ilmiyle seçtiği bir topluluktur. Bunlar çok doğru söyleyen (sıddık) kırk kişi olup, otuz tanesi İbrahim Halilü'r-Rahmân'ın yakınındadır. Allah onlar nedeniyle yeryüzü ehlinden tuzakları ve insanlardan belâları kaldırır. Onlarla yağmur*

¹⁷²⁸ Difâa kıraatini esas alan çeviri için bk. Sâlih Akdemir, Kur'an, çeviri, Bakara, 2/251.

¹⁷²⁹ Elmalılı, age, Bakara, 2/251 tefsiri.

¹⁷³⁰ Nevâdiru'l-Usûl'den naklen Kurtubî, age, III, 169.

yağdırılır ve rızık verilir. Onlardan bir erkek ölünce, Allah onun yerine geçecek olanı yaratmış bulunur.”¹⁷³¹

تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللَّهُ وَرَفَعَ
بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ ۖ وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ
الْقُدُسِ ۖ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَقْتَتَلَ الَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ
الْبَيِّنَاتُ وَلَكِنْ اخْتَلَفُوا فَمِنْهُمْ مَنْ آمَنَ وَمِنْهُمْ مَنْ كَفَرَ ۖ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ
مَا أَقْتَتَلُوا وَلَكِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ ﴿٢٥٣﴾

253- Biz o peygamberlerin bir kısmını diğerlerinden üstün kıldık. Allah onlardan kimi ile konuşmuş, kimilerini de derece derece yükseltmiştir. Meryem oğlu İsa'ya da açık mucizeler verdik ve onu Rûhu'l-kudüs (Cebrâil) ile destekledik. Eğer Allah dileseydi, onların arkasından gelen milletler, kendilerine apaçık deliller geldikten sonra birbirleriyle savaşmazlardı. Fakat onlar kendi aralarında anlaşmazlığa düştüler de içlerinden kimi imân etti, kimi de inkâr etti. Allah dileseydi onlar savaşmazlardı. Ama Allah dilediğini yapar.

253. âyetle, kimi peygamberlerin kimisinden üstün olduğu, Cenâb-ı Hakk'ın kimisiyle konuştuğu, derecelerle yükselttiği, İsa'ya açık mucizeler verip, onu Rûhu'l-kudüs ile desteklediği, sonra gelen toplumların Allah dileseydi savaş yapmayacakları, ancak onların kendi aralarındaki anlaşmazlıklar yüzünden savaşmış oldukları belirtilmektedir.

PEYGAMBERLER ARASINDA ÜSTÜNLÜK

Yukarıdaki âyetle iki peygamber adı verilmiştir. Bunlar Allah Teâlâ'nın kendisiyle konuştuğu Hz. Mûsâ ve Rûhu'l-kudüs ile desteklediği Hz. İsa'dır.¹⁷³² Bu ikisinin arasında, “Onlardan kimini de derecelerle yükseltti.” ifâdesinde kastedilen, müfessirlerin kanaatine göre Hz. Muhammed ﷺ'dir. Çünkü Hz. Muhammed peygamberlerin en üstünüdür ve son peygamberdir. İlgili âyetle şöyle buyrulur:

1731. Bk. Kurtubî, Câmi', III, 169.

1732. Bk. Nisâ, 4/164.

“Peygamberler Allâh’ın gönderdiği emirleri tebliğ eden, Allah’tan korkan ve O’ndan başka kimseden korkmayan kimselerdir. Hesap görücü olarak Allah yeter! Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Ama Allâh’ın elçisi ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah, her şeyi hakkıyla bilendir.”¹⁷³³

O, bütün insanlara müjdeci ve uyarıcı olarak gelmiştir. Kur’ân, önceki bütün vahiy mesajının özü, özeti olduğu gibi, Hz. Muhammed ﷺ de geçmiş bütün peygamberlerin özüdür.

O, kendisini şöyle tanımlamıştır: “Ben, kıyâmet günü, Âdemoğlunun efendisiyim. Kabirden ilk çıkarılan ben olacağım. İlk şefaati eden ve şefaati kabul edilen ben olacağım.”¹⁷³⁴ “Ben, kıyâmet günü Âdemoğlunun en hayırlısıyım, ama bununla övünmem. Hamd bayrağı benim elimde olacaktır, bununla da övünmem. O gün, gerek Âdem, gerek ondan başka bütün peygamberler benim bayrağım altında olacaklardır. İlk şefaati eden ve şefaati kabul edilen ben olacağım, fakat bununla da övünmem.”¹⁷³⁵

Câbir bin Abdullah ؓ’ten rivâyete göre Nebî ﷺ şöyle buyurmuştur: “Benden önce hiçbir peygambere verilmeyen beş haslet bana verilmiştir. Bunlar şunlardır: a) Bir aylık mesâfedeki düşmanın kalbine korku salınmakla yardım olundum. b) Yeryüzü bana mescid ve temiz kılındı, ümmetimden bir kişiye nerede namaz vakti olursa, orada namazı kıl-sın. c) Bana ganîmetler helâl kılındı. d) Her Peygamber özel olarak kendi kavmine gönderilirken, ben bütün insanlara gönderildim. e) Bana şefaati makâmı verildi.”¹⁷³⁶

Hz. Peygamber övünmeyi ve övülmeyi sevmezdi.¹⁷³⁷ Aşağıdaki hadisler bunu gösterir: “Ben Meryem oğlu İsâ’ya dünyada da âhirette de insanların en yakınıyım. Peygamberler baba bir kardeşlerdir, annele-ri ayrıdır. Dinleri birdir.”¹⁷³⁸ Allâh’ın elçisi, Medîne’ye hicretten sonra, Yahudilerin aşûre günü oruç tuttuklarını görünce, “Ben Mûsâ’ya sizden daha yakınam.” diyerek, bugünde oruç tutmuş ve sahâbeye de oruç tutmalarını bildirmiştir.¹⁷³⁹

1733. Ahzâb, 33/39-40.

1734. Müslim, İman, 327, 328, Fazâil, 3; Tirmizî, Tefsir, 4.

1735. Müslim, Fadâil, 3; İbn Mâce, Zühd, 37.

1736. Buhârî, Salât, 56, Çağrı neşri, I, 113.

1737. Bk. Tirmizî, Tefsir, 17/18; İbn Mâce, Zühd, 37.

1738. Buhârî, Enbiyâ, 48; Müslim, Fadâil, 145.

1739. Buhârî, Savm, 69.

“Peygamberler arasında üstünlük sıralaması yapmayın..”, “Beni diğer peygamberlerden üstün tutmayın.” gibi hadisler de, bu anlamı destekler.¹⁷⁴⁰ Nitekim “Mûsâ’yı bütün insanlardan üstün kılan (Tanrı) hakkı için bu iş olmaz.” diye yemin eden bir Yahudi’ye, bunu işiten Ensâr’dan birisinin tokat vurması ve Yahudi’nin şikâyeti üzerine, çok kızan Allâh’ın Rasûlü şöyle buyurmuştur: “Allâh’ın peygamberlerini birbirinden üstün tutmayın. Çünkü kıyâmet günü kabirden ilk ben kalkarım, bir de bakarım ki, Mûsâ, Arş’ın kenarından tutmuş. Artık bilmem, Tûr’da düşüp bayılmakla mı hesâbı görülmüş, yoksa o benden önce mi dirilmiş. Ben, kimsenin Meta oğlu Yunus’tan daha üstün olduğunu söyleyemem.”¹⁷⁴¹

Peygamberler arasında bir ayırım yapmaksızın bütününe inanmak, mü’min sayılmanın bir şartıdır. Âyetlerde; kitap verilme, görevin büyüklüğü ve özel ikramlar yüzünden kimi peygamberlerin diğerlerinden üstün olduğu belirtilmiştir.¹⁷⁴² Yukarıdaki âyetle; **“Biz O’nun peygamberleri arasında bir ayırım yapmayız!”**¹⁷⁴³ âyeti çelişmez. Çünkü verilen görevin büyüklüğü ve fazîlet üstünlüğü temeldeki inanca zarar vermez.

RÛHU’L-KUDÛS

Ruh ve kuds sözcüklerinin birleşmesinden meydana gelmiştir. Ruh, sözlükte; hayat, idrâk, manevî varlık, vahiy, vahiy meleği, Kur’ân ve Cebrâil ﷺ gibi anlamlara gelir. Kudûs’ün aslı kuds olup, sözlükte; kutsal, mübârek, her türlü kötülükten arınmış demektir. Rûhu’l-kudûs bir tamlama olarak ise; herhangi bir şâibe ile lekelenme ihtimali bulunmayan, kutsal ve temiz ruh, vahiy meleği, Cebrâil ﷺ demektir.¹⁷⁴⁴

Kur’ân’da, dört yerde geçen Rûhu’l-kudûs ifâdesi, çoğunluk âlimlere göre, Cebrâil ﷺ için kullanılır.¹⁷⁴⁵ Rûhu’l-emîn tamlaması da Rûhu’l-kudûs’le eş anlamlı olup, Kur’ân’da bir yerde geçer. **“Onu, er-Rûhu’l-emîn (güvenilen ruh, yani Cebrâil) indirdi.”**¹⁷⁴⁶ âyeti, bu terkinin anlamını açıklamaktadır. Çünkü Kur’ân’ı getiren vahiy meleğinin, Cebrâil ﷺ oluşu kesin delillerle sâbittir.

1740. Bk. Buhârî, Enbiyâ, 35; Müslim, Fadâil, 159.

1741. Buhârî, Enbiyâ, 35; Müslim, Fazâil, 159.

1742. Bk. Bakara, 2/87.

1743. Bakara, 2/285.

1744. Bk. Râgıb, Müfredat, Mısır 1961, “rvh” maddesi; Elmalılı Tefsîri, V, 3125.

1745. Bk. Bakara, 2/87, 253; Mâide, 5/110; Nahl, 16/102.

1746. Şuarâ, 26/193.

Hız. Peygamber döneminde Yemen'in kuzey doğusunda yaşamakta olan Necran Hristiyanları İslâm'a girmemişti. Ancak Yemen'e kadar çevredeki Arap toplulukları müslüman olunca, Hız. Peygamber'i 60 kişilik bir heyetle ziyarete geldiler.

İçlerinde bilgin râhiplerin de bulunduğu heyet, Hız. İsa'dan söz ederken "Allah, Rabbimiz", "Allâh'ın oğlu", "Üçün üçüncüsü" gibi ifâdeler kullanmaları üzerine, Hız. Peygamber kendilerini uyarımış ve Hız. İsa'nın baba-sız dünyaya gelmiş, Allâh'ın kulu ve elçisi olduğunu, ona birtakım mûcizeler verildiğini, bunların Kur'ân'da kendisine haber verildiğini belirtmiştir. İlgili âyetlerde şöyle buyrulur:

"O, İsrâiloğulları'na bir peygamber olarak gelip (şöyle diyecek): 'Şüphesiz ben size Rabbinizden bir mûcize getirdim. Size çamurdan bir kuş sûreti yapar, ona üflerim ve Allâh'ın izniyle kuş olur. Yine Allâh'ın izniyle anadan doğma körü ve alaca (cüz zam) hastasını iyileştirir ve ölüleri diriltirim. Evlerinizde ne yiyor ve neleri biriktiriyorsanız size haber veririm. Eğer inanan kimseler iseniz, şüphesiz bunda sizin için bir ibret vardır. Ben size benden önce gönderilen Tevrat'ı tasdik etmek üzere ve daha size haram kılınan bâzı şeyleri helâl kılmak için (gönderildim). Size Rabbinizden açık bir mûcize getirdim. O hâlde, Allâh'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin! Şüphesiz yok ki Allah benim de Rabhim, sizin de Rabbinizdir. Öyleyse O'na kulluk edin. İşte dosdoğru yol budur.'"¹⁷⁴⁷

Ancak Hristiyan heyet bu arada, Hız. İsa'nın Rûhu'l-kudüs olduğunu söyleyince, Allah Rasûlü'nün, Hız. İsa'nın gerçekten Allâh'ın kelimesi ve O'ndan bir ruh olduğunu,¹⁷⁴⁸ Rûhu'l-kudüs ile desteklendiğini bildirdi.¹⁷⁴⁹ Bu kavramları kendi anlayışlarına göre yorumlayan heyet, müslüman olmamış ve özel statüde bir topluluk olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Hız. İsa'nın birtakım mûcizelerini, ilâhlık niteliği olarak algılayan kilise, aksi görüşte olan Arius gibi ünlü teologları afaroz ederek 325 M tarihinde yapılan İznik Konsili'nde İsa'nın tanrılığı çerçevesinde inanç esaslarını belirlemiştir.

1747. Âl-i İmrân, 3/49-51.

1748. Bk. Nisâ, 4/171.

1749. Bk. Bakara, 2/87, 253; Mâide, 5/110; bk. 2/87, 3/39, 45; 4/171.

﴿ BÂB 34 ﴾

**İNFAK, ALLÂH'IN BÂZİ SIFATLARI,
DİNDE ZORLAMA OLMAMASI, TÂĞÛT,
ALLÂH'IN MÜ'MİNLERİN DOSTU OLMASI**

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا يَبِيعَ فِيهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفَاعَةٌ وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٥٤﴾ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ يُعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ ﴿٢٥٥﴾ لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدْ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ لَا انْفِصَامَ لَهَا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٥٦﴾ اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَوْلِيَاؤُهُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُمْ مِنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٥٧﴾

254- Ey îmân edenler! İçinde hiçbir alışverişin, dostluğun ve şefaatin bulunmadığı bir gün gelmezden önce, size rızık olarak verdiklerimizden Allah yolunda harcayın! O günü inkâr edenler ise, zâlimlerin ta kendileridir!

255- Allah, O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O dâimâ diridir, yarattıklarını koruyup gözetendir. O'nu ne bir uyuklama

ne de bir uyku tutar. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. İzni olmadan, O'nun katında şefaata edebilecek olan kimdir? O, kullarının önlerinde ve arkalarında ne varsa hepsini bilir. Onlar ise, O'nun ilminden, ancak O'nun dilediğini kavrarlar. O'nun kürsüsü, bütün gökleri ve yeri kuşatmıştır. Onların her ikisini de koruyup gözetmek O'na ağır da gelmez. O çok yücedir, çok büyüktür.

256- Dinde zorlama yoktur! Çünkü doğrulukla eğrilik apaçık ayrılmıştır. Artık her kim şeytânî güç olan tâğûtu inkâr edip, Allâh'a îmân ederse, kopması mümkün olmayan sağlam bir kulpa yapışmış olur. Allah her şeyi işitendir, bilendir.

257- Allah, îmân edenlerin dostu, yardımcısıdır; onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. İnkâr edenlerin dostu ise şeytânî güçler (tâğût) olup, onları aydınlıktan karanlıklara sürüklerler. İşte onlar cehennemliklerdir ve orada sürekli kalacaklardır.

254. âyette mü'minler kimsenin kimseye şefaata edemeyeceği ölüm gelip çatmadan önce infâka teşvik edilir ve âhiret gününü inkâr edenlerin zâlim kimseler olduğu vurgulanır.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Öyle bir günden sakının ki, o günde hiç kimse başkası için bir ödemede bulunamaz, kimseden şefaata kabul olunmaz, kimseden kurtuluş fidyesi alınmaz; onlara hiçbir yardım da yapılmaz.”**¹⁷⁵⁰

“Gecenin bir bölümünde uyanıp kalk, sadece sana mahsus olmak üzere teheccüd namazı kıl. Umulur ki böylece Rabbin seni Makâm-ı Mahmûd'a yükseltir.”¹⁷⁵¹

Yukarıdaki âyette sözü edilen “övülmüş makam (makâm-ı mahmûd)”; çoğunluk âlimlere göre, Hz. Muhammed'e verilecek olan “şefaata makâmı” veya kendisine “Hamd sancağı (Livâü'l-hamd)”ın verileceği makamdır. Kıyâmet günü Hz. Peygamber'in hesâbın bir an önce başlaması ve hesâbın

1750. Bakara, 2/48.

1751. İsrâ, 17/79.

başlamasından sonra da kendisine verilecek şefaât yetkisi ile ümmetine çeşitli şekillerde şefaât edebileceği umulmaktadır.¹⁷⁵²

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur:

“Ey îmân edenler! Çalışıp kazandıklarınızın ve sizin için yerden çıkardıklarımızın helâl ve temiz olanlarından Allah rızası için harcadayın. Size verilse, göz yummadan alamayacağınız kötü malı da hayır diye vermeyin! Biliniz ki Allah hiçbir şeye muhtaç değildir, övül-meye lâyıktır.”¹⁷⁵³

“Îmân eden kullarıma söyle! Alışverişin bulunmadığı, dostluğun fayda vermediği bir gün gelip çatmadan namazlarını gerektiği şekilde kılsınlar; kendilerine verdiğimiz rızıklardan Allah rızası için gizlice ve açıktan harcasınlar.”¹⁷⁵⁴

“Allâh'a ve Rasûlü'ne îmân edin. Sizin tasarrufunuza verdiği şeylerden bağışta bulunun. Sizden îmân eden ve Allah yolunda harcasınlar için büyük bir mükâfat vardır.”¹⁷⁵⁵

“Sizden birine ölüm gelip de, ‘Ey Rabbim! Ne olurdu, ecelimi biraz daha erteleyseydin de sadaka verip iyi kullardan olsaydım.’ diye yalvarmadan önce, size rızık olarak verdiğimiz şeylerden hayırda harcadayın. Çünkü eceli geldiğinde hiç kimsenin ölümünü Allah geri bırakacak değildir. Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır.”¹⁷⁵⁶

“Mallarınız ve çocuklarınız bir imtihan vesilesidir. Büyük mükâfat ise Allah katındadır! Öyleyse gücünüz yettiği kadar Allâh'a karşı gelmekten sakının. Dinleyin, itaat edin ve kendi iyiliğiniz için bağışta bulunun. Kim nefsinin hevâsından korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.”¹⁷⁵⁷

İNFAK

İslâm'da farz olan zekât infak kapsamına girdiği gibi, farzın dışında yapılan hayır hasenât, özellikle kişinin vefâtından sonra da devam edecek olan

1752. Bk. Buhârî, Tefsir, 17/5, 11, Zekât, 52, Enbiyâ, 3, Tevhid, 24; Müslim, Îman, 320, 322, 326, 327; Tirmizî, Tefsir, 17/7.

1753. Bakara, 2/267.

1754. İbrâhim, 14/31.

1755. Hadîd, 57/7.

1756. Münâfikûn, 63/10-11.

1757. Tegâbûn, 64/15-16.

vakıf gibi hayırlar da infak kapsamındadır. Âyet ve hadislerde “birru ihsan” diye ifâde edilen ve zorunlu olmadığı hâlde sırf daha fazla sevap kazanmak için Allah rızası için yapılan bu hayırlar, ashâb-ı kirâmın “hayırda yarışması-na” sebep olmuştur. Sahâbe bu hayrı özellikle çok sevdiği maldan yapmayı tercih etmiştir. Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle buyrulur: **“Siz sevdiğiniz şeyler den (Allah yolunda) harcamadıkça ‘iyiye (birr’e) eremezsiniz. Her ne harcarsanız, Allah onu çok iyi bilir.”**¹⁷⁵⁸ Birr sözlükte; iyilik, iyilikseverlik, erdemlilik, ihsan, çok hayır gibi anlamlara gelir.

Yukarıdaki âyet inince, Ensâr’ın zenginlerinden Ebû Talha ؓ Nebî ؐ’e gelerek, Mescid-i Nebevî’nin karşısında çok sevdiği hurma bahçesini bağışlamak istediğini söyledi. Allâh’ın elçisi şöyle buyurdu: *“Mâşâallah, işte kazançlı mal budur, kazançlı mal budur! Ben bunun gelirini, akrabaların arasında taksim etmeni uygun buluyorum. Çünkü onların daha çok ihtiyâcı var.”* Ebû Talha, bu bahçenin gelirini akrabası ve amcaoğulları arasında bölüştürmüştür. İslâm’da ilk vakıf uygulamasının bu olduğu nakledilir.¹⁷⁵⁹

Hız. Ömer ؓ, Hayber fethinden sonra elde ettiği ve sevdiği değerli bahçesini, “Satılmamak, bağışlanmamak ve mîrasla da geçmemek üzere, gelirini yoksullara, yakın hısımlara, düşkünlere, yolda kalmışa, savaşçılara ve âzâdlık anlaşması yapanlara” vakfetmiştir.¹⁷⁶⁰

Yine Hız. Osman, Rûme kuyusunu ve başka bir akarını vakfetmiştir. Câbir b. Abdullah’tan nakledildiğine göre, Medîneli müslümanlardan varlık sahibi olup da vakıf yapmayan kalmamıştır.¹⁷⁶¹

Hadiste şöyle buyrulur: *“Âdemoğlu ölünce ameli kesilir. Üç kişi bunun dışındadır: Sadaka-i câriye (çeşme, yol, köprü, mescid, okul ve vakıf gibi), yararlı ilim ve kendisine hayır duâ eden sâlih çocuk bırakan. Bunlardan toplum yararlandıkça amel defteri kapanmaz.”*¹⁷⁶²

Birr terimi aşağıdaki âyette daha açık olarak tanımlanır ve kişinin nasıl birru ihsan derecesine ulaşacağı şöyle belirtilir:

“Yüzlerinizi doğu ve batı tarafına çevirmeniz iyilik (birr) değildir. Asıl iyilik (birr); Allâh’a, âhiret gününe, meleklerle, kitaba ve

1758. Âl-i İmrân, 3/92.

1759. Buhârî, Zekât, 42, 44, Tefsir, Sûre, 3/5.

1760. Buhârî, Vesâyâ, 22, 28, Şurût, 19, Eymân, 33; Müslim, Vasiyyet, 5, 15, 16; Tirmizî, Ahkâm, 36.

1761. İbn Kudâme, Muğnî, IV, 4.

1762. Müslim, Vasiyye, 14.

peygamberlere î mân edenler, sevmelerine rağmen, mallarını yakın-lara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilenenlere ve köle âzâdına harcayanlar, namazı kılanlar, zekâtı verenler, söz verdikle-rinde, sözlerini yerine getirenler, zorda, darda ve savaşta güçlük-lere karşı sabredenlerdir. İşte onlar, doğru olanlar ve işte onlar, Allah'tan sakınanlardır.”¹⁷⁶³

Yukarıdaki âyetle ilgili olarak Allâh'ın Rasûlü şöyle buyurmuştur: “Kim bu âyetle amel ederse, î mânını kemâle erdirmiş olur.”¹⁷⁶⁴

Bu âyetle dikkati çeken hususlardan birisi de, “sevmelerine rağmen mal-larını yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilenenlere ve köle âzâdına harcayanlar” buyurulduktan sonra, “zekâtı verenler” farîzasının ay-rıca zikredilmesidir.

Buna göre, bir öncesinde altı madde hâlinde belirtilen yardım sınıfla-rına zekâtın dışında nâfile sadakalarla yardım edilmesi istenmektedir. Birr derecesine ancak bu sayede ulaşılabileceğine işaret edilmiştir. Nitekim ecdâdımızın, sosyal yardımlaşmayı, toplumun bütün ihtiyaç kesimleri-ne ulaştıran vakıf medeniyeti bunun en güzel delilidir. Yetimler, yoksul-lar, dullar, şehit aileleri, sağlık hizmetleri, eğitim kurumları, kışın göç ede-meyen kuşların korunmasına varıncaya kadar, her canlı bu medeniyetten yararlanmışır.

اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ ۚ لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ ۚ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ
وَمَا فِي الْأَرْضِ ۚ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ ۚ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ
وَمَا خَلْفَهُمْ ۚ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ ۚ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ
السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ ۚ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا ۚ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ ﴿٢٥٥﴾

255- Allah, O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O dâimâ diridir, yarattıklarını koruyup gözetendir. O'nu ne bir uyuklama ne de bir uyku tutar. Göklerde ve yerde ne varsa hep-si O'nundur. İzni olmadan, O'nun katında şefaât ede-cek olan kimdir? O, kullarının önlerinde ve arkalarında

1763. Bakara, 2/177.

1764. Neseî, Medârikü't-Tenzil, I, 249.

ne varsa hepsini bilir. Onlar ise, O'nun ilminden, ancak O'nun dilediğini kavrarlar. O'nun kürsüsü, bütün gökleri ve yeri kuşatmıştır. Onların her ikisini de koruyup gözetmek O'na ağır da gelmez. O çok yücedir, çok büyüktür.

255. âyette, Cenâb-ı Hakk'ın bâzı güzel isimleri ve sıfatları zikredilir, O'nun yerleri ve gökleri kaplayan sonsuz gücüne dikkat çekilir. Âyet içinde Allâh'ın tahtı anlamındaki “kürsi” sözcüğü geçtiği için “Âyetü'l-kürsî” adını almıştır.

ÂYETÜ'L-KÜRSÎ

Yüce Allah kendisini, bu âyette ve İhlâs sûresinde en güzel şekilde tanımlamıştır. Bu âyetin ilk kelimesi olan Allah lafzı, O'nun özel adı olup, O'ndan başka hiçbir varlık için kullanılamaz. Kelimenin her harfi de O'nu gösterir. Baştaki elif kalksa, “lillâhi” kalır. Örn. **“Göklerin ve yerin mülkü Allâh'ındır.”**¹⁷⁶⁵ Lâm harflerinden biri kalksa, “lehû” kalır. **“Göklerde ve yerde ne varsa, hepsi O'nundur.”**¹⁷⁶⁶ İkinci lâm da kalksa, “hüve” kalır. **“O, öyle Allah'tır ki, O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur.”**¹⁷⁶⁷

Âyetteki “hayy”; başlangıcı ve sonu olmayan bir hayat ile diridir, “Kay-yûm” ise; varlığı kendisiyle olan, fakat başka şeylerin varlığı ona bağlı ve yönetimi altında bulunan, anlamlarına gelir.

Allâh'ın en büyük ismi anlamına gelen, “ism-i âzam”ın bu âyetin içinde bulunduğu kanaati vardır. Nitekim Esmâ binti Yezid, Ebû Umâme ve Übey bin Kâ'b adlı sahâbilerden gelen rivâyetlere göre, Hz. Peygamber, ism-i âzam'ın Bakara, Âl-i İmrân ve Tâhâ sûrelerinde bulunabileceğini bildirmiş ve bu üç sûrede ortak olan “Allah lâ ilâhe illâ hüve'l-hayyü'l-kayyûm” âyetine dikkat çekmiştir.¹⁷⁶⁸ Büreyde ve Enes bin Mâlik'ten gelen ve tevhid sözcüklerini içine alan rivâyet, Hz. Peygamber'in şu sözleriyle son bulmaktadır: **“Bu duâyı yapan, Allâh'ın ism-i âzam'ı ile istekte bulunmuş olur. Allah, ism-i âzam'ı ile istekte bulunanın talebini geri çevirmez.”**¹⁷⁶⁹ Büreyde hadîsi, birkaç kelime farkı ile İhlâs sûresine benzer. Duânın şekli şöyledir: **“Allâhümme, innî**

1765. Bk. Fetih, 48/14.

1766. Şûrâ, 42/4.

1767. Haşr, 59/22.

1768. Bk. Bakara, 2/255; Âl-i İmrân, 3/2; Tâhâ, 20/111; Müslim, Salâtü'l-Müsâfirin, 258; Ebû Dâvûd, Vitr, 17; Ahmed bin Hanbel, V, 142; İbn Mâce, Duâ, 9.

1769. İbn Mâce, Duâ, 9.

es'elûke bi enneke ente Allah'ü-ahad es-samed ellezî lem yelid ve lem yûled ve lem yekun lehû küfüven ehad. / Allâhım! Ben Senden, Senin ahad ve samed oluşunu, doğmak, doğurmak, dengi ve benzeri olmak gibi eksikliklerden münezzeh oluşunu vesile edinerek istekte bulunuyorum."¹⁷⁷⁰

Enes b. Mâlik ؓ Allâh'ın Rasûlü ile beraber bulunduğu sırada bir adam namaz kılıyordu. Sonra bu kişi şöyle duâ etti: "Ey Allâhım Senden istiyorum, hamd Sanadır, Senden başka hiçbir ilâh yoktur, Sen ihsanı bol olan, gökleri ve yeri yaratan, celâl ve ikram sahibisin. Ey hayy ve kayyum olan Allâhım!" Bunun üzerine Hz. Peygamber buyurdu ki, biliyor musunuz bu zât ne ile duâ etti? Onlar da Allah ve Rasûlü daha iyi bilir dediler. Rasûlullah buyurdu ki: "*Nefsimi kudret elinde tutan Allâh'a yemin ederim ki O, Allâh'a en büyük ismiyle duâ etti. O, ism-i âzam (en büyük isim) ki onunla çağrıldığı zaman cevap verir ve onunla istenildiği vakit ihsanda bulunur.*"¹⁷⁷¹

Diğer yandan, Allâh'ın Rasûlü bir gün Hz. Âişe'ye şöyle demiştir: "*Kendi siyle duâ edildiğinde, Allâh'ın duâyı kabul ettiği ismini, bana bildirdiğini biliyor musun?*" Hz. Âişe: "Ey Allâh'ın Rasûlü! Anam babam sana feda olsun! Onu bana öğret." dedi. Hz. Peygamber buyurdu: "Ey Âişe! Bunu sana bildirmek uygun olmaz." Âişe dedi: Bundan sonra, bir köşeye çekilip, bir süre oturdum, sonra kalkıp, O'nun başını öptüm ve "Ey Allâh'ın Rasûlü! Onu bana öğret!" dedim. O: "Ey Âişe! Onu sana bildirmem uygun olmaz. Çünkü onunla dünyaya âit bir şey istemen uygun düşmez." buyurdu. Bundan sonra ben kalkıp abdest aldım, iki rekât namaz kıldım, sonra şöyle duâ ettim: "*Allâhümme, innî ed'ûke Allah ve ed'ûke er-Rahmân ve ed'ûke el-Berre'r-Rahîm ve ed'ûke bi esmâike'l-husnâ küllihâ -mâ alim-tü minhâ ve mâ lem a'lem- en teğfiralî ve terhamenî.*" Anlamı: "Allâhım! Sana, Allah, rahmân, berr, rahîm isimlerinle ve en güzel isimlerinden bildiklerim ve bilmediklerimin tamamı ile duâ ediyorum, beni bağışlamayı ve bana merhamet etmeni istiyorum." Hz. Âişe dedi ki: "(Bu namaz ve duâmı izleyen) Nebî ؐ tebessüm etti, sonra şöyle buyurdu: 'O, yani ism-i âzam, senin kendisiyle duâ ettiğin isimlerin içindedir.'"¹⁷⁷²

1770. İbn Mâce, Duâ, 9; Ahmed bin Hanbel, III, 120, 158, 245, 265; V, 350, 360; İbn Hacer, Fethu'l-Bârî, XII, 527.

1771. Ebû Dâvûd Vitir, 23; Tirmizî, Daavat, 99; İbn Mâce, Duâ, 9; Nesaî, Sehv, 58; Ahmed b. Hanbel, III, 120, 158, 245, 265.

1772. İbn Mâce, Duâ, 9.

Âyetü'l-kürsî'nin okunmasını teşvik eden hadisler vardır: “Kur’ân’da en büyük âyet, Âyetü'l-kürsî’dir. Onu okuyana Allah bir melek gönderir, onun hasenâtını yazar, şeytan, içinde okunduğu evi, otuz gün süreyle terk eder. O eve kırk gün büyü ve büyücü giremez. Yâ Ali! Bunu çocuklarına, ailene ve komşularına öğret.”¹⁷⁷³

“Kim farz namazlarından sonra Âyetü'l-kürsî’yi okursa, onu cennete girmekten, ölümden başka bir şey engelleyemez.”¹⁷⁷⁴ “Ve bunu her kim yatağına yatarken okursa Allah onu kendisine ve komşusuna ve komşusunun komşusuna ve çevresindeki evlere emin kılar.”¹⁷⁷⁵ “Günlerin efendisi cuma günü, sözlerin efendisi Kur’ân, Kur’ân’ın efendisi Bakara sûresi, Bakara sûresinin efendisi de âyetü'l-kürsîdir.”¹⁷⁷⁶

Bir gün Hz. Peygamber, Kur’ân okumasıyla ünlü sahâbe Übey bin Kâ'b'a: “Allâh’ın kitabından ezberinde olan âyetlerin en büyüğü hangisi, biliyor musun?” diye sordu. Übey: “Allah ve Rasûlü daha iyi bilir.” dedi. Aynı soruyu tekrarlayınca, Übey: “Allâhü lâ ilâhe illâ hüve'l-hayyü'l-kayyum...” dedi. Allâh’ın Rasûlü, onun göğsüne vurarak: “İlmin sana mübârek olsun.” buyurdu.¹⁷⁷⁷

Ebû Hüreyre’den gelen bir rivâyete göre, Allâh’ın Rasûlü yatağa girerken Âyetü'l-kürsî’yi okuyan kimseyi Allah Teâlâ’nın sabaha kadar koruyacağı ve şeytanın ona yaklaşamayacağını bildirmiştir.¹⁷⁷⁸

ŞEFAAT (ARACILIK ETMEK)

Bir kimsenin bağışlanmasını istemek, onun adına ricada bulunmak demektir. Dînî bir terim olarak ise; dünyada işlenen kimi günahların affedilmesi ve cezâdan muâf tutulması için bir kimsenin âhirette başkası adına Allah’tan af istemesidir. Hz. Peygamber bir hadiste şöyle buyurmuştur: “Her peygamberin bir duâsı vardır. Ben ise duâmı kıyâmet gününde ümmetime şefaath için saklamak istiyorum.”¹⁷⁷⁹ Bir inananın, ister sağ olsun, ister ölmüş bulunsun başka bir inanan lehine duâ etmesi ve onun bağışlanmasını istemesi, onun hakkında bir çeşit şefaatte bulunması demektir. Böyle bir duânın Kur’ân ve sünnette pek çok örnekleri vardır. Bâzıları şunlardır:

1773. Ahmed bin Hanbel, V, 142, 178.

1774. Hindî, Kenzü'l-Ummâl, I, 2534, 2569, 2580; Âlûsî, Rûhu'l-meânî, II, 11.

1775. Suyûtî, age, II, 8.

1776. Râmûzu'l-Ehâdis, 302.

1777. Müslim, Mûsâfirîn, 258.

1778. Buhârî, Vekâlet, 10, Bed'ü'l-halk, 11.

1779. Buhârî, Deavât, 1, Tevhid, 31; Müslim, İman, 86.

“Ey Rabbim! Hesap gününde beni, ana-babamı ve diğer inananları bağışla.”¹⁷⁸⁰ **“Rabbim! Beni, ana-babamı ve inanan olarak benim evime girenleri bağışla.”**¹⁷⁸¹ **“Ey Rabbimiz! Bizi ve îmanda bizden öne geçen kardeşlerimizi bağışla.”**¹⁷⁸² Hz. Âişe ’dan rivâyete göre, Allâh’ın Rasûlü birçok defa geceleri yatağından kalkar, mü’min ölümler için mağfiret istemek üzere “Bakî” mezarlığına giderdi.¹⁷⁸³

Kıyâmet günü peygamberler yanında, velî, şehit ve bildikleri ile amel eden îman ve ihlas sahibi âlim gibi, Cenâb-ı Hakk’ın rızasını kazanmış kimselere de şefaât etme izni verilebileceği bildirilir.¹⁷⁸⁴

Ancak îmansız öldüğü bilinen kimseler için, duâ ve şefaât hakkı tanınmamıştır. Nitekim Hz. İbrahim babası hakkında duâdan men edildiği gibi, Hz. Muhammed de amcası Ebû Tâlib vefât ettikten sonra, ona duâ etmekten men edilmiştir. Bununla birlikte, Ebû Tâlib’in Hz. Muhammed’e yardım ve destekleri yüzünden azâbının hafif olacağı ve ayak topuklarını geçmeyeceği bildirilmiştir.¹⁷⁸⁵

Hz. Peygamber büyük günah işleyenler de dahil olmak üzere ümmetine kıyâmet günü şefaât edebileceğini bildirmiştir.¹⁷⁸⁶ Kıyâmet günü ilk korkulu bekleyiş sırasında Hz. Muhammed’in bütün peygamberler ve insanlar adına Cenâb-ı Hak nezdinde şefaatte bulunmasına “en büyük şefaât (şefaât-ı uzmâ)” denir.¹⁷⁸⁷

Diğer yandan, aşağıdaki âyetlerde kıyâmet günü kimsenin kimseye şefaât edemeyeceği bildirilmektedir. **“Öyle bir günden sıkınız ki, o gün kimse kimsenin cezâsını çekmez, kimseden şefaât kabul edilmez ve ondan fidye de alınmaz.”**¹⁷⁸⁸ **“Ey îmân edenler! İçinde ne alışverişin, ne dostluğun ve ne de şefaatin olmadığı gün gelmeden önce, size rızık olarak verdiklerimizden Allah yolunda harcayın..”**¹⁷⁸⁹

1780. İbrâhim, 14/41.

1781. Nûh, 71/28.

1782. Haşr, 59/40.

1783. Müslim, Cenâiz, 35.

1784. Bk. Bakara, 2/255; Yûnus, 10/3; Meryem, 19/87; Tâhâ, 20/109; Zuhurf, 43/86; Enbiyâ, 21/27, 28; Buhârî, Cihâd, 189; Müslim, İmâre, 6.

1785. Küfür ehline şefaât edilmemesi hak. Bk. Bakara, 2/48, 123, 254; Nisâ, 4/116; A'râf, 7/53; Buhârî, Tefsir, 26; Buhârî, Enbiyâ, 8; Tefsir, Sûre, 6, Rikâk, 45, 53, Megâzî, 73; Müslim, İman, 90.

1786. Bk. Nisâ, 4/116; Buhârî, Rikâk, 51, 52; Ebû Dâvûd, Sünnet, 20.

1787. Buhârî, Tevhid, 24; Müslim, İman, 84.

1788. Bakara, 48, 123.

1789. Bakara, 2/254.

Şu âyetlerde de, âhirette herkese hakkının eksiksiz verileceği belirtilmektedir: **“Allâh’a döndürüleceğiniz ve herkese kazandıklarının karşılıklarının, haksızlığa uğratılmaksızın, tam olarak verileceği bir günden sakının!”**¹⁷⁹⁰ **“Biz, kıyâmet günü için doğru terâziler kurarız. Hiç kimse haksızlığa uğratılmaz. Yapılan iş, hardal tanesi ağırlığına bile olsa, onu getiririz.”**¹⁷⁹¹

Kur’ân’da şefaât konusu genel olarak “Allâh’ın izin vermesi” şartına bağlanmıştır.¹⁷⁹² Diğer yandan, şefaât hakkının, ancak onu hak eden veya ona lâıyık olan kimse için söz konusu olabileceği dikkate alınmalıdır. Günümüz örfünde de başkası için yapılacak aracılıkların ikiye ayrıldığı görülür: a) Yanıltma, adâleti engelleme, menfaat karşılığı yapma gibi aracılıklar meşrû sayılmazken; b) Referans verme, hüsn-ü şehâdette bulunma, yanıltmayı önleme, adâletin tecellisine yardımcı olma gibi aracılıkların meşrû sayıldığı bilinmektedir.¹⁷⁹³

Sonuç olarak Kur’ân ve sünnette şefaât vardır. Şefaati hak eden veya buna lâıyık olan bu haktan yararlanabilir. Ancak şefaate güvenerek ameli terk etmek söz konusu olamaz. Mü’minin sürekli olarak “korku ile ümit” arasında bir yol izlemesi gerekir.

Kürsî (kürsü): Koltuk, taht, topluluğa seslenirken kullanılan ana masa, sandalye gibi anlamlara gelir. Ancak Allâh’ın kürsüsü, yerleri ve gökleri içine alacak bir büyüklüğe ve güce sahiptir. İbn-i Abbâs, kürsüden maksat ilimdir, demiştir. Bunu, hükümrânlık olarak anlamak da mümkündür.

Batlamyus’un astronomi ilmini temel alan bâzı fen bilimcileri, gökleri ve yeri ona göre düşünüp yorumladıkları gibi, Kürsî’nin cisimliği hakkındaki haberleri de o fenni teorilerle açıklamaya çalışmışlar ve dolayısıyla “Kürsî, sekizinci gök katı olan sâbit gök cisimlerinin bulunduğu gök, Arş da dokuzuncu gök olan Atlas göğü (en büyük gök)tür.” diye yorumlamışlar. Bu konuda nakledilen şu hadislere de dayanmışlar: **“Kürsî’de yedi gök, bir kal-kan içine atılmış yedi para gibidir.”**¹⁷⁹⁴ **“Arş’ta Kürsî, büyük bir sahraya atılmış demir bir halka gibi bir şeyden ibârettir.”**¹⁷⁹⁵

1790. Bakara, 2/281; ayrıca bk. Âl-i İmrân, 3/161; Nahl, 16/11; Zümer, 39/70.

1791. Enbiyâ, 21/47.

1792. Bk. Meryem, 19/87; Tâhâ, 20/109; Sebe’, 34/23; Zühuf, 43/86.

1793. krş. Matta, 10/34; Luka, 19/27; Korintoslulara I. Mektup, 15/25.

1794. Suyûtî, age, II, 18.

1795. Suyûtî, age, II, 17; Âlûsî, age, II, 11.

Arş'la ilgili olarak âyetlerde şöyle buyrulur: **“Rahmân olan Allah, Arş'ın üzerine hükmetti.”**¹⁷⁹⁶ **“Meleklerin, Arş'ın etrafını kuşatarak Rab'lerini hamd ile tesbih ettiklerini görürsün.”**¹⁷⁹⁷ **“O gün Rabbinin Arş'ını, onların üzerinde sekiz melek taşır.”**¹⁷⁹⁸ **“Arş'ı taşıyan ve onun çevresinde bulunan (melekler), Rab'lerini hamd ile tesbih ederler. O'na îmân ederler ve îmân eden mü'minlerin bağışlanması için de duâ ederler.”**¹⁷⁹⁹

لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ ۚ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدْ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ ۚ لَا انْفِصَامَ لَهَا ۗ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٥٦﴾

256- Dinde zorlama yoktur! Çünkü doğrulukla eğrilik açık ayrılmıştır. Artık her kim şeytânî güç olan tâğûtu inkâr edip, Allâh'a îmân ederse, kopması mümkün olmayan sağlam bir kulpa yapışmış olur. Allah her şeyi iştiridir, bilendir.

256. âyette, din konusunda zorlama yasaklanmakta, artık doğru ile eğri tam olarak ortaya çıktığı için, sağlam kulp olan Kur'ân'a sarılanın kurtuluşu ereceği vurgulanmaktadır. Bu âyet, İslâm'ın gelişinden önce Hristiyan veya Yahudi dînine giren birkaç Ensâr'ın çocuklarına, ailelerinin müslüman olmaları için baskı yapmaları üzerine inmiş ve böyle bir zorlama yasaklanmıştır.

DİNDE ZORLAMA (İKRAH)

Allah Teâlâ insana akıl ve irâde gücü vermiş, iyi ile kötüyü hakla bâtili ayırt etme yaşına gelince, kendi tercihini kullanarak doğru yolu bulmasını istemiştir. Bu konuda zorlama onun irâde serbestliğine baskı anlamına geldiği için uygun bulunmamıştır. İkrâh; bir kimseyi istekli olmadığı, hoşlanmadığı bir şeyi yapmaya zorlamak, onu korkutarak bir şeyi yaptırmaya kalkışmaktır. İslâm dîni başka konularda bile zorlamayı, bir şeyi zorla yaptırmayı yasaklamışken, insanın serbest irâdesinin öne çıktığı dînin kendisinde zorlamayı câiz görmesi düşünülemez. Temelde inanca dayanmayan, zorla

1796. Tâhâ, 20/5.

1797. Zümer, 39/75.

1798. Hâkka, 69/17.

1799. Gâfir, 40/7.

yaptırılacak bir ibadetten sevap beklenmez. İslâm'da savaş, insanları zorla dine sokmak için değil, kendi toplumunu savunmak veya vicdanlar üzerindeki baskıyı kaldırmak, insanları serbestçe karar verebilme özgürlüğüne kavuşturmak amacıyla meşrû kılınmıştır.

Nitekim savaş ilan edilen düşmandan, öncelikle iki şey istenir: a) İslâm'a girmesi, b) Kendi dininde kalıp cizye vermesi. Bu iki şarttan birisini kabul ederse sulh anlaşması yapılır ve verilen sözlere uyulur. Ancak İslâm'ı kabul ettikten sonra dinden çıkma İslâm toplumuna başkaldırma sayıldığı için, pişmanlık bildirmezse cezâlandırılır. Bu bir cezâdan çok, verilen sözden caymanın bir sonucudur. Diğer yandan, **“Fitne ortadan kalkıncaya ve din yalnız Allâh'ın oluncaya kadar onlarla savaşın.”**¹⁸⁰⁰ âyetiyle, Arap yarımadası müşriklerine din hürriyeti tanınmamıştır. Çünkü onlar, İslâm'ın düşmanı idiler ve sürekli fitne kaynağı olarak, İslâm'ın tebliğine engel teşkil ediyorlardı. Bu âyetin **“Dinde zorlama yoktur.”** âyetiyle çeliştiği öne sürülemez. Çünkü İslâm'da zorlama yoktur, fakat zorlamanın olmaması, fitnenin bulunmaması şartına bağlanmıştır. Fitne olmayınca, zorlama da söz konusu olmaz. Fitne varsa din, o fitnenin kaldırılmasını emretmektedir.¹⁸⁰¹

Sonuç olarak **“Dinde zorlama yoktur”** âyetini şu şekilde değerlendirmek uygun olur: Savaş ve savaş hâlinde bulunan düşman, ilke olarak zorlama hükümünün dışında olduğu gibi, zorlamaya karşılık vermek ve suça cezâ da bunun dışındadır. Ancak bunu, **“Fitne ortadan kalkıncaya ve din yalnız Allâh'ın oluncaya kadar onlarla savaşın.”**¹⁸⁰² âyetiyle birlikte düşünmek gerekir.

Buna göre âyetin son kısmının da delâlet ettiği gibi, İslâm dininin hüküm çerçevesinde zorlama bulunmaması, tahsis yoluyla iki şarta bağlanmıştır: a) Fitne bulunmaması, b) İslâm ülkesinde, diğer başka dinlere mensup olanların tebaalığı (uyrukluğu) bozmamaları. Burada fitneden kastedilen şirktir. Buna göre kısaca anlam şöyle olur: **“Fitne yoksa dinde zorlama yoktur, çünkü artık doğruluk, sapıklıktan iyice ayrılmıştır.”**¹⁸⁰³

Hz. Peygamber ﷺ'in, **“Bana, Allah'tan başka ilâh yoktur (lâ ilâhe illâllah) deyinceye kadar insanlarla savaşmam emredildi. Bu sözü söyledikleri zaman canlarını ve mallarını benden korumuş olurlar.”**¹⁸⁰⁴ hadîsini de bu ölçüler içinde değerlendirmek gerekir.

1800. Bakara, 2/193.

1801. S. Ateş, Çağdaş Tefsir, I, 455.

1802. Bakara, 2/193.

1803. Elmalılı, age, Bakara, 2/256. âyet tefsiri.

1804. Buhârî, İman, 17, Zekât, 1; Müslim, İman, 32, Cihad, 59; Tirmizî, İman, 1, 2; Nesâî, Zekât, 3.

Eğer dinde zorlama olsa ve insanların zorla dîne sokulması gerekli olsaydı, Cenâb-ı Hak herkesi zorlayarak yeryüzünden şirk ve küfrü yok edebilirdi. İnsanlar artık tevhid dîni dışına çıkmak gücünü bulamazlardı. Böyle bir durumda da, yeryüzündeki imtihanın, sevap ve azâbın bir anlamı kalmazdı. Din sadece tebliğ edilir ve insanların güzel öğütle iknâ edilerek, onların özgür irâdeleriyle dîni kabul etmesine çalışılır. Bu konuda aşağıdaki âyet, ne kadar anlamlıdır! **“Rabbin dileseydi, yeryüzündekilerin hepsi îmân ederdi. Şimdi sen mi mü'min olmaları için insanları zorlayacaksın?”**¹⁸⁰⁵

İKRAHLA İLGİLİ FIKHÎ HÜKÜMLER

İkrah konusunun İslâm hukûkundaki yeriyle ilgili olarak hazırladığımız bir araştırmayı aşağıda veriyoruz.

“İkrah” sözlükte zorlamak, bir kimseyi istemediği ve çirkin gördüğü bir işi yapmaya mecbur tutmak demektir. Bir İslâm hukûku terimi olarak; bir kimsenin başkasına yaptığı, ondaki rızayı kaldıran veya ehliyetini yok etmediği hâlde, onun ihtiyarını (seçme hürriyeti) bozan, yahut da şer'î yükümlülüğü kaldıran korkutma hâlini ifâde eder. Mecellenin târifi şöyledir: “İkrah; bir kimseyi korkutmak sûretiyle rızası olmaksızın bir iş işlemek üzere haksız yere zorlamaktır.”¹⁸⁰⁶

İslâm'da, insana din, inanç ve vicdan özgürlüğü tanınmış; irâdeyi baskı altına almak ve insanı rızası olmayan işlere zorlamak yasaklanmıştır. İknâ etme, güzel öğüt, toleranslı davranış ve en güzel irşad ve eğitim metodu-nu bulup uygulamak İslâm'ın amacıdır. Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulur: **“Ey Peygamber! Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet et. Onlarla en uygun şekilde mücâdele et. Şüphesiz ki Rabbin, yolundan sapanı da, doğru yolda yürüyenleri de çok iyi bilir”**¹⁸⁰⁷

“Dinde zorlama yoktur. Hak yol, bâtil yoldan ayrılmıştır. Kim tâğûtu inkâr edip Allâh'a îmân ederse, muhakkak ki o, kopmayan sağlam bir kulpa sarılmıştır. Allah, her şeyi çok iyi işiten ve çok iyi bilendir.”¹⁸⁰⁸

Âyetin inme sebebi şu olaydır. Husayn el-Ensârî'nin, müslüman olmayan iki oğlu Ensâr'dan bâzılarıyla birlikte yiyecek almak üzere Medîne'ye

1805. Yûnus, 10/99.

1806. Mecelle, madde 948.

1807. Nahl, 16/125.

1808. Bakara, 2/256.

gelmişlerdi. Babaları; “Müslüman olmadan sizi bırakmam.” dedi. Oğulları İslâm’a girmek istemeyince, Hz. Peygamber’e başvurdu ve; “Ben bakıp dururken, benden bir parça olan çocuklarım ateşe mi girsin?” dedi. Bunun üzerine yukarıdaki âyet nâzil oldu.¹⁸⁰⁹

Başka bir âyette irâdesi zorlanan kimse için bâzı kolaylıklara işaret edilir: **“Mü’minler mü’minleri bırakıp da, kâfirleri dost ve idâreci edinmesinler. Kim bunu yaparsa, ona Allah’tan hiçbir şey (yardım) yoktur. Eğer ki, onlardan gelebilecek bir tehlikeden dolayı sakınmış olarsınız. Allah size, asıl kendinden korkmanızı emrediyor. Nihâyet gidiş de ancak onadır.”**¹⁸¹⁰ Bu âyetteki; “meğerki onlardan gelebilecek bir tehlikeden dolayı sakınmış olarsınız” hükmünün tefsîrini İbn-i Abbâs şöyle yapar. “Bu, kalbi îmân ile dopdolu olduğu hâlde, diliyle küfür kelimesini söyleyip, işkence ve ölümden kurtulmuş olmasıdır. Böyle yapan kimse hem hayatını kurtarır, hem de o anda günahı kaldırıldığı için, sorumlu olmaz.”¹⁸¹¹ İbn-i Kesîr, bu konudaki ruhsatı şöyle açıklar: “Bâzı yer ve zamanlarda inkârcıların şerrinden korkanlar, niyet ve kalplerinden değil de, dış görünüş bakımından kendilerini koruyacak şekilde davranabilirler.”¹⁸¹²

Hanefilere göre, ölüm tehlikesi ve bir uzvun koparılması söz konusu olunca, bir kimsenin, diliyle küfür kelimesini açığa vurmasında bir sakınca yoktur. Hz. Peygamber’in Ammar b. Yâsir’e bu konuda verdiği müsaade, bir konuda en büyük delildir. Ammar’ın ana ve babası inançlarından vazgeçmedikleri için Kureyş müşriklerince şehîd edilmiş, kendisi de dayanılmaz işkence karşısında, müşriklerin söylenmesini istediği küfür sözlerini söylemişti. Ammar’ın durumu Hz. Peygamber’e ulaştınca, kendisine, küfür kelimelerini söylerken kalbinin durumunu sormuştur. Ammar b. Yâsir; “îmân ile mutma-in olarak buldum” cevabını verince, Rasûlullah ﷺ “Eğer yine aynı işkence yaparlarsa, onların istedikleri sözleri söyleyip kurtulabilirsin.” buyurmuştur. Bunun üzerine şu âyet-i kerîme inmiştir: **“Kalbi imanla dolu olduğu halde zorlanan kimse hariç, inandıktan sonra Allah’ı inkâr eden ve böylece göğsünü küfre açanlara Allah’tan gazap iner ve onlar için büyük bir azap vardır.”**¹⁸¹³

1809. Taberî, Câmiu’l-Beyân, Mısır 1388/1968, III, 14.

1810. Âl-i İmrân, 3/28.

1811. Kurtubî, el-Câmi’ li Ahkâmi’l Kur’ân, Kâhire 1967, IV, 57.

1812. İbn Kesîr, Tefsir, Beyrut 1969, I, 357.

1813. Nahl, 16/106.

Hiz. Peygamber; “Şüphesiz Allah, ümmetimden hatâ, unutma ve üzerine zorlandıkları şeyin hükmünü kaldırmıştır.”¹⁸¹⁴ buyurmuştur.

Bu duruma göre, zor altında iken, dil ile küfür kelimesini söylemek, îmânın yok olmasına sebep teşkil etmez. Zira kalbî tasdik mevcuttur. O şartlarda dahi; küfrü gerektiren bir söz söylemekten ve kâfirlerin dediklerini yapmaktan kaçınmak, ölümü göze almakla mümkündür. Bu sebeple, ikrah altında iken küfrü gerektiren söz söylemek câiz olur. Fakat mü'min sabreder, küfür kelimesini söylemez ve bu sebeple katledilirse, büyük sevap kazanır. Zira Ashâb-ı kirâmdan Hubeyb b. Adiyy küfür kelimesini, bütün işkencelere rağmen söylemedi ve onu idam ettiler. Rasûl-i Ekrem ﷺ Hubeyb'e “Seyyidü'ş-şüheda” (şehitlerin efendisi) ismini verdi ve buyurdu ki: “O, cennette benim arkadaşımdır.” Çünkü o hâlde dahi, küfür kelimesini söylemenin haramlığı devam eder. İslâm'ı aziz kılmak için kâfirlerin isteklerini yerine getirmekten kaçınmak azimettir. Küfür kelimesini söyleyip kurtulmak ise bir ruhsattır.¹⁸¹⁵

Zorlamanın Şartları

1- Korkutanın, söylediğini yapacak durumda olması: Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e göre başkasından yardım istemek mümkün olup da, o şekilde tehditten kurtulmak imkân dahilinde bulunsa bile yine ikrah hâli gerçekleşir.

2- Korkutulanın, korkutulduğu şeyin derhâl gerçekleşmesinden korkması: Korkutulan, söylenen şeyi yapmadığı takdirde, tehlikeye maruz bulunduğu kanaatine sahip olmalıdır. Bu konuda onun gâlip zannı ölçü alınır.

3- Korkutmanın, zorlananın veya yakınlarının mal, can veya uzuvlarına karşı yapılmış olması:

Büyük İslâm hukukçusu Serahsî yakınlarına karşı vukû bulan korkutma altında yapılan bir satım akdini kıyasa göre geçerli kabul eder. Çünkü kişiye, babasına veya eşine yapılacak işkence, kendisine yapılacak işkenceden daha ağır gelebilir.¹⁸¹⁶

1814. Buhârî, Talâk, 11, İlim, 44, Şurût, 12, Enbiyâ, 27.

1815. İbnü'l Hümâm, Fethu'l-Kadîr, Beyrut 1317, VII, 299-300; Molla Hüsrev, Düraru'l-Hukkâm, İstanbul 1307, II, 270-271; Serahsî, Şerhu's-Siyerî'l Kebîr, Kahire 1971, I, 227.

1816. Serahsî, Mebsût, XXIV, 93.

İslâm Hukukçuları İkrahi Üç Kısma Ayırırlar

1- Tam ikrah: Zorlananın mal, can veya uzvunun telefine yol açabilecek ağırlıktaki ikrah.

2- Eksik ikrah: Malın bir kısmını telefle tehdit, uzuvların telefine yol açmayacak şekildeki dövme, tehdit, hapis ve bağlamakla tehdit bu kısma girer.

3- Yakınlara verilecek zararlar ikrah: Ana-baba, dede, nine, çocuklar, torunlar ve eş gibi yakınlardan birisine eziyetle tehdit bu kapsamdadır.

İkrahin hükmü: İkrahi, söz ve fiillerin sonuçlarına etki yapar, fakat ehliyetin aslını ortadan kaldırmaz. Geçerli olan ikrah, tam olsun, eksik bulunsun, sözleri hükümden düşürür. Bu nedenle, ikrah altında yapılan ikrarlar geçerli olmaz. Ancak, ikrah hâli kalktıktan sonra rıza gösterilmesi hâli müstesnâdır. Tam ikrah da, eksik ikrah da rızayı yok eder. Bağlayıcı akit ve sözlerde ise karşılıklı rıza esastır. Nitekim Kur'ân'da: **"...Aranızda mallarınızı bâtil yollarla değil, ancak karşılıklı rızaya dayanan ticaretle yiyein."** buyurulmuştur.¹⁸¹⁷ Hz. Peygamber de; **"Bir kimsenin malı, ancak onun gönül hoşluğu ile helâl olur."** buyurur.¹⁸¹⁸

Zorlananın fiilleri, zorlamanın tam veya eksik olmasına göre değişik hükme tâbi olur. Eksik ikrah, zorlananın fiilinin sonucu bakımından mutlak olarak serbest bırakmaz. Mesela, bir kimse hapisle tehdit edilerek içki içmeye veya bir şahsı öldürmeye zorlansa, teklifi yerine getirirse tam olarak sorumlu olur. Çünkü karşılaştığı eziyeti kabul ederek istenilen şeyi yapmayabilir. Söyleneni yapmadığı takdirde uğrayacağı eziyet dayanılır cinstendir. Tam ikrahta ise zorlanan, işlediği fiilden sorumlu olmamakla birlikte, korkutan sorumlu olur. Sorumluluk ikisi arasında yer değiştirmiş bulunur.¹⁸¹⁹

TÂĞÛT

Arapça'da tuğyân kökünden gelmektedir. Sözlükte; "çok azgın, aşırı isyancı, en büyük isyancı" anlamlarına gelir. Allâh'a karşı azan ve başkalarını da azdıran her şey tâğüttür. Buna göre, kelimenin âyetteki anlamı; şeytan ve Allah'tan başka tapılan put ve benzeri her şey demektir. Allah

¹⁸¹⁷. Nisâ, 4/29.

¹⁸¹⁸. Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 72.

¹⁸¹⁹. Dinde zorlama konusunu krş. Matta, 10/34; Luka, 19/27; Korintoslulara I. Mektup, 15/25.

yoluna engel olanlar diye de tanımlanmıştır. Kısaca insanı Allah'tan ve O'na giden yoldan uzaklaştıran, Allâh'ın buyruklarını değil, kendi dayatmalarının yapılmasını isteyen bütün şeytânî güçlere Kur'ân'da "tâğût" denilmiştir.¹⁸²⁰

Tâğût, bâzı hadislerde şeytan, başkalarının bilmediği şeyleri bildiğini iddiâ eden kimse yani kâhin,¹⁸²¹ bir grubun önderi olarak tanımlanır.¹⁸²² Kur'ân'da tekili ve çoğulu aynı olarak kullanılan bir kelimedir. Tekil mi çoğul mu olduğu zamirinden, sıfatından veya metnin gelişinden anlaşılır. Yukarıdaki âyette tekil kullanılan bu kelime, bir sonraki âyette,¹⁸²³ çoğul olarak kullanılmıştır.¹⁸²⁴

İşte tâğûtu inkâr edip, Allâh'a inanan ve doğru yola yönelen kimse, kopmayan sağlam kulpa yapışmış olur. Urve (kulp), testi, ibrik gibi kapların kulpuna, giysilerin iliğine, kışın yaprağını dökmeyen ağaca denir. Buradaki sağlam kulp için; iman, İslâm ve Kur'ân yorumları yapılmıştır.

Hız. İsa ve Üzeyir ﷺ gibi büyük peygamberleri kendilerinin böyle bir iddiâsı olmadığı hâlde hâşâ "Allâh'ın oğlu" ve "Allah, Rab" gibi sıfatlarla nitelendirip, onlara kulluk etmeye çalışanların sağlam bir kulpa tutundukları söylenemez. Allah Teâlâ'nın tek ilâh olduğuna îmân edip, "Lâ ilâhe illâllah / Allah'tan başka hiçbir ilâh yok." derken bunların ilâhlığı da reddedilmiş olur. Ancak onlara birer peygamber olarak inanmak îmân esasları arasındadır. Tevhîdin şartı, Allah'tan başkasını inkâr etmek değil, Allah'tan başkasından ilâhlık niteliğini kaldırmak ve bu arada tâğûtları inkâr etmek, yani onları hiç tanımamak, diğerlerinin de ilâhlık altındaki derecelerine göre haklarını tanımaktır. Çünkü hak Allâh'ındır.

Sonuç olarak, "Kim tâğûtu inkâr ederse..." âyeti şunu da kesin olarak ifâde ediyor ki, "tek Allâh'a îmân eden mü'min olmak için" Allâh'a îmân etmeden önce küfre tevbe etmek şarttır ve bu tevbenin şartı da tâğûtları asla tanımamaya kesin karar vermektir.¹⁸²⁵

1820. Bk. Beyzâvî, Envâru't-Tenzîl, I, 176; Elmalılı, age, II, 171.

1821. Buhârî, Tefsir, 10.

1822. Müslim, Cihâd, 119.

1823. Bk. Bakara, 2/257.

1824. Bk. Nisâ, 4/60; Zümer, 39/17.

1825. Elmalılı, age, II, 171-172.

اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا ۖ يُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ ۖ وَالَّذِينَ
كَفَرُوا أَوْلِيَائُهُمُ الطَّاغُوتُ ۖ يُخْرِجُونَهُم مِّنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ ۗ
أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ ۖ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٥٧﴾

257- Allah, îmân edenlerin dostu yardımcısıdır; onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. İnkâr edenlerin dostu ise şeytânî güçler (tâğût) olup, onları aydınlıktan karanlıklara sürüklerler. İşte onlar cehennemliklerdir ve orada sürekli kalacaklardır.

257. âyette, “velî”, dost, yardımcı ve koruyucu demektir. Çünkü Allah, inanan kullarının dostu ve yardımcısıdır.¹⁸²⁶ Onları şirk ve sapıklığın karanlıklarından, îmânın ve nurlu yolun aydınlığına çıkarır. Bir saptırıcı tâğût olan şeytan ise, onları îmânın aydınlığından, bâtil inanç ve yolun karanlığına götürür. Allah mü'minlerin dostu ve yardımcısıdır.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Sizin dostunuz ve yardımcınız yalnız Allah’tır. O, yardım edenlerin en hayırlısıdır.”**¹⁸²⁷

“Sizin dostunuz ve yardımcınız ancak Allah, O’nun elçisi ve Allâh’ın emrine boyun eğerek, namazı dosdoğru kılan ve zekâtı veren mü'minlerdir. Kim de Allâh’ı, Peygamberini ve îmân edenleri dost edinirse üstün gelir, çünkü üstün gelecek olanlar şüphesiz Allâh’ın tarafını tutanlardır.”¹⁸²⁸

Hasan Basri Çantay bu Mâide sûresi 56. âyetteki, “dost edinmek” anlamı verdiğimiz “tevellî” fiiline “an” harf-i cerri takdir ederek “yüz çevirmek” anlamı vermiş ve âyeti şu şekilde çevirmiştir: “Kim Allah’tan, Peygamber’inden ve îmân edenlerden yüz çevirirse, hiç şüphe yok ki galebeyi kazanacak olanlar Allâh’ın yardımcılarının ta kendileridir.”¹⁸²⁹

“...Hiç şüphesiz onun dost ve yardımcısı, Allah, Cebrâil ve sâlih mü'minlerdir. Bunun ardından melekler de (ona) yardımcıdır.”¹⁸³⁰

1826. Bk. Bakara, 2/257.

1827. Âl-i İmrân, 3/150. Diğer âyetler için bk. Âl-i İmrân, 3/68; En’âm, 6/14; A’râf, 7/196; 45/19; 47/11.

1828. Mâide, 5/55, 56.

1829. Çantay, Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm, Mâide, 5/56. âyet meâli; Şia’nın Hz. Ali lehine yorumladığı bu âyetlerin tefsîri için bk. Mâide, 5/55.

1830. Tahrîm, 66/4.

“Allah o kitapla, rızasını arayanları kurtuluş yollarına götürür ve onları izniyle karanlıklardan aydınlığa çıkarır ve kendilerini dos-doğru bir yola iletir.”¹⁸³¹

“Bu Kur'ân, insanları Rab'lerinin izniyle karanlıklardan aydınlığa çıkarman, o çok güçlü ve övülmeye lâyık olan Allâh'ın yoluna ulaştırman için sana indirdiğimiz bir kitaptır.”¹⁸³²

“Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için üzerinize O rahmetini indirir. O'nun melekleri de size duâ eder. O, mü'minlere karşı çok merhametlidir.”¹⁸³³

“Sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için, kuluna apaçık âyetleri indiren O'dur. Şüphesiz Allah, size karşı çok şefkatli, çok merhametlidir.”¹⁸³⁴

“Bir de î mân edip sâlih ameller işleyenleri, karanlıklardan aydınlığa çıkarmak için bir peygamber gönderdi ki, size Allâh'ın apaçık âyetlerini okur.”¹⁸³⁵

Kâfirlerin dostları ise şeytânî güçler (tâğût) olup, mü'minleri aydınlıktan karanlığa sürüklemek isterler. İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Mü'minler Allah yolunda, kâfirler ise tâğût (şeytan) yolunda savaşırlar. O hâlde siz, şeytanın dostlarına karşı savaşın! Gerçekten şeytanın hilesi çok zayıftır.”**¹⁸³⁶

“Şeytanlar kendi dostlarına, sizinle tartışmaları için telkinde bulunurlar. Eğer onlara uyarsanız elbette siz de Allâh'a ortak koşanlar olursunuz.”¹⁸³⁷

1831. Mâide, 5/16.
 1832. İbrâhim, 14/1.
 1833. Ahzâb, 33/43.
 1834. Hadîd, 57/9.
 1835. Talâk, 65/11.
 1836. Nisâ, 4/76.
 1837. En'âm, 6/121.

﴿ BÂB 35 ﴾

HZ. İBRAHİM VE NEMRUD, ÜZEYİR عليه السلام, ÖLÜYÜ DİRİLTME

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِي حَاجَّ إِبْرَاهِيمَ فِي رَبِّهِ أَنْ آتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ إِذْ قَالَ
 إِبْرَاهِيمُ رَبِّيَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ قَالَ أَنَا أُحْيِي وَأُمِيتُ ۖ قَالَ إِبْرَاهِيمُ
 فَإِنَّ اللَّهَ يَأْتِي بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَأْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ فَبُهِتَ
 الَّذِي كَفَرَ ۗ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٢٥٨﴾ أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَى
 قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا قَالَ أَنَّى يُحْيِي هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا
 فَأَمَاتَهُ اللَّهُ مِائَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُ ۖ قَالَ كَمْ لَبِثْتَ ۖ قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ
 يَوْمٍ ۖ قَالَ بَلْ لَبِثْتَ مِائَةَ عَامٍ فَانْظُرْ إِلَى طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ
 وَانْظُرْ إِلَى حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ آيَةً لِلنَّاسِ وَانْظُرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ
 نُنْشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا ۖ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ ۖ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ
 شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٥٩﴾ وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ ارْنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَى ۖ
 قَالَ أَوْلَمْ تُؤْمِنْ ۖ قَالَ بَلَىٰ وَلَكِنَّ لِيْطَمِئِنَّ قُلُوبِي ۖ قَالَ فَاخُذْ أَرْبَعَةً مِنَ
 الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلَىٰ كُلِّ جَبَلٍ مِنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ادْعُهُنَّ
 يَأْتِيَنَّكَ سَعْيًا ۖ وَاعْلَمَنَّ أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٦٠﴾

258- Allâh'ın kendisine verdiği mülk ve saltanata dayanarak
 şımarıp da İbrahim ile Rabbi hakkında tartışmaya gireni
 (Nemrut'u) görmedin mi? İbrahim ona, “Benim Rabbim
 hem diriltir ve hem öldürür.” dediği zaman, “Ben de

diriltir ve öldürürüm.” demişti. İbrahim, “Allah, güneşi doğudan getiriyor, haydi sen de onu batıdan getir!” deyince, o inkârcı şaşırıp kalmıştı. Allah zâlimler toplumunu doğru yola iletmez.

259- Veya o kimsenin (Üzeyir) hâlini görmedin mi ki, evlerinin duvarları çatıları üzerine çökmüş (altüst olmuş), bir kasabadan geçerken “Allah harabeye dönmüş bu yeri nasıl diriltecek?” demişti. Bunun üzerine Allah onu öldürüp yüzyıl sonra diriltti. Sonra da kendisine, “Burada ne kadar kaldın?” diye sordu. O da, “Bir gün veya birkaç saat kaldım.” dedi. Allah dedi: “Hayır, yüz yıl kaldın; yiyeceğine, içeceğine bak, hiç bozulmamış! Bir de eşeğine bak! Biz seni insanlara ibret olsun diye böyle öldürüp dirilttik. Şimdi de şu kemiklere bak, Biz onları nasıl yerli yerince dizip sonra üzerine et giydiriyoruz!” O kimse gerçek apaçık belli olunca, “Allâh’ın her şeye kâdir olduğunu artık çok iyi biliyorum.” dedi.

260- Bir zamanlar İbrahim, “Ey Rabbim! Ölülerini nasıl dirilttiğini bana göster!” demişti. Allah, “Yoksa inanmıyor musun?” dedi. İbrahim, “Elbette inanıyorum; fakat bunu kalbimin iyice yatışması için istiyorum.” dedi. Allah dedi: “Öyleyse, dört tane kuş al ve onları kendine alıştır, sonra onları (kesip) her dağın başına onlardan bir parça koy. Sonra da onları kendine çağır, sana koşa koşa gelirler. Bil ki Allah mutlak üstündür, tam hüküm ve hikmet sahibidir.”

258. âyette, İbrahim ﷺ’in, birisi ile yaptığı fikrî bir diyalog anlatılır. Buna göre önceki âyetlerde sözü edilen, insanları şaşırtma görevini üstlenmiş şeytânî güçlere (tâğût) bu âyet ve devamında örnekler verilmektedir. Hz. İbrahim’le tartışan bu kişinin, dönemin Bâbil Kralı Nemrut olduğu görüşü târihî olaylarla örtüşmektedir. M. Hamidullah, bu kişinin, yasaları dikili taşlar üzerinde yazılı olarak Louvre Müzesi’nde bulunan Hamurabi olabileceğini de öne sürmüştür.¹⁸³⁸

Bu konuşmada, Hz. İbrahim, inandığı Allâh'ın diriltme ve öldürme yeteneğinin bulunduğunu söyleyince, Nemrut, "Ben de yaşatır ve öldürürüm." diye cevap vermişti. İbrahim'in, "Benim Rabbim, güneşi doğudan batıya getirir. Sen de eğer tanrı isen, güneşi batıdan doğuya götür." deyince, inkârcı kral, ne diyeceğini bilememiş, şaşırıp kalmıştı. Allâh'ın diriltme ve öldürme sıfatına yer veren çeşitli âyetler vardır.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **"Elbette yaşatan da Biziz, öldüren de Biziz."**¹⁸³⁹ **"Dirilten de O, öldüren de O'dur."**¹⁸⁴⁰ **"O'ndan başka ilâh yoktur. O, diriltir ve öldürür."**¹⁸⁴¹

"O, ölüden diriye, diriden de ölüyü çıkarır; yeryüzünü ölümünün ardından O diriltir. İşte siz de kabirlerinizden böyle çıkarılacaksınız!"¹⁸⁴²

"Sizi önce topraktan, sonra meni damlasından (nutfe), sonra da bir alakadan (embriyo) yaratan, sonra sizi bir çocuk olarak çıkaran, sonra olgunluk çağına ulaşmanız, sonra da yaşlanmanız için yaşatıp büyüten O'dur. Sizden kimi de daha önce vefât ettirilir. (Bütün bunları Allah) belli bir süreye ulaşmanız ve aklınızı kullanmanız için (böyle yapıyor). Dirilten de, öldüren de O'dur. O, bir işin olmasına karar verince, ona, 'Ol!' der, o şey de hemen olur."¹⁸⁴³

259. âyette sözü edilen kişinin Üzeyir عليه السلام olduğu yaygın görüştür. Bu olayın bir benzeri Ashâb-ı Kehf kıssasında da geçer.¹⁸⁴⁴

ÜZEYİR عليه السلام

Âyette sözü edilen bu kişi, yıkılmış harap olmuş bir kentin yanından geçerken, "Acaba Allah, yok edilen bu kasabayı yeniden nasıl diriltir?" diye düşünerek, eşiğiyle bir bahçenin ağaçları altında uykuya dalmış ve Cenâb-ı Hak tarafından yüz yıl uyutulmuştur. Uyandığında sabah uyuyup, akşam üzeri uyandığını sanmış, kendisine yüz yıl geçtiği bildirilince, çevresine bakmış, kasabanın îmar edilerek canlılık kazandığını görmüş, yanında getirdiği üzüm, incir ve şıranın bir asır önceki tazeliğini koruduğunu müşahade

1839. Hicr, 15/23

1840. Mü'min, 40/68.

1841. Duhân, 44/8.

1842. Rûm, 30/19.

1843. Gâfir, 40/67-68.

1844. Bk. Kehf, 18/9-22.

etmiştir. Ölmüş ve her bir hücresi dağılmış bulunan eşeği ise, önce kemikleri birleştirilerek ve arkadan et giydirilerek canlandırılmıştır.

Yüz yıl uyutulan bu kişinin Ezra, Yeremya, Hezekiel vb. olduğunu söyleyenler de olmuştur. M. Hamidullah, âyetteki olaya benzeyen bir öykünün Blachere tarafından kaydedildiğini belirtir. Şöyle ki, Baruch Kitabı'nın Etiyopya'ca versiyonuna göre, Abdu'l-Melik 66 yıl uyudu. Uyandığında, esâretten sonraki Kudüs'ü yeniden inşâ edilmiş gördü. Oysa bir mûcize olarak kendi ekmeği ve incirleri, sanki dünden kalmış gibi taze duruyordu.¹⁸⁴⁵

Burada, yüz yıl uyutulup, yeniden diriltilen bir kimsenin öyküsü, öldükten sonra dirilişin sembolüdür. Bunun Allâh'a göre hiç de güç olmadığını anlatmaktır. Diğer yandan, yüz yıl uyuyan kişinin, aradaki bu sürenin bilincinden silinmesi, uyandığında birkaç saat uyuduğunu düşünmesi, zaman kavramının göreceli olduğunu gösterir.

Bunun benzeri bir olay Ashâb-ı Kehf'in başına gelmiştir. Kehf sûresi 18/9-26 arasında uzunca anlatılan bu olayda, 7-8 kadar genç, M 3. yüzyılın 2. yarısında, dönemin Roma vâlisi Dakyanos tarafından ölümle tehdit edilmişler ve Tarsus yakınındaki bir mağaraya sığınarak, uykuya dalmışlardı. Köpekleriyle birlikte üç yüz yıl uyuyan bu gençler,¹⁸⁴⁶ uyandıklarında, birisinin sorusu üzerine mağarada, "Bir gün ya da daha az bir süre kaldıklarını" söylemiştir.¹⁸⁴⁷ Daha sonra inanca saygılı olan yeni Roma hükümdarı ve kent halkı durumu anlamak için mağaraya giderler. Ancak Yemliha ve arkadaşların mağarada kaybolduklarını görürler. Bunun üzerine, mağaranın önüne bir mescid inşâ ettiren hükümdar, burasını kutsal bir yer olarak ilan eder.

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ ارْنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَىٰ ۖ قَالَ أَوَلَمْ تُؤْمِنْ ۖ
قَالَ بَلَىٰ وَلَٰكِنْ لِّيَطْمَئِنَّ قَلْبِي ۖ قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِّنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ
إِلَيْكَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلَىٰ كُلِّ جَبَلٍ مِّنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَأْتِيَنَّكَ سَعْيًا
وَاعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٦٠﴾

1845. M. Hamidullah, Aziz Kur'ân, Bakara, 2/259.

1846. Bk. Kehf, 18/26.

1847. Bk. Kehf, 18/19.

260- Bir zamanlar İbrahim, “Ey Rabbim! Ölülerini nasıl dirilttiğini bana göster!” demişti. Allah, “Yoksa inanmıyor musun?” dedi. İbrahim, “Elbette inanıyorum; fakat bunu kalbimin iyice yatışması için istiyorum.” dedi. Allah dedi: “Öyleyse, dört tane kuş al ve onları kendine alıştı, sonra onları (kesip) her dağın başına onlardan bir parça koy. Sonra da onları kendine çağır, sana koş, koş gelirler. Bil ki Allah mutlak üstündür, tam hüküm ve hikmet sahibidir.”

260. âyetinde, Hz. İbrahim’in düşüncesi ve ona gösterilen bir diriltme mucizesi anlatılır. Taberî’nin naklettiğine göre, İbrahim ؑ yolda yürürken, ölmüş ve kuşlar tarafından parçalanmış bir hayvan görünce, durup düşünmeye başlamış. “Ey Rabbim! Sen, bu hayvanın dağılan et ve kemiklerini bir araya getirip diriltme gücüne sahipsin! Bunda şüphem yok ama, bunu nasıl yapacağını bana göster!” diye duâ etmiş ve bu konudaki inanç ve bilgisinin pratiğini görmek istemişti.

Hiz. Peygamber de İbrahim ؑ’ın yaratılışı görme arzusunun bir şüpheden kaynaklanmadığını belirterek, “Öülerin diriltilmesinde şüphede, yani bunun nasıl olacağını tefekkür edip anlamaya çalışmada biz İbrahim’den daha haklıyız.” buyurmuştur.¹⁸⁴⁸

Allah Teâlâ, ona dört kuş alıp, bunları kendisine alıştırmasını, daha sonra kesip parçaladıktan sonra, her bir parçayı çevre dağlara atmasını söylemiştir. Rivâyete göre tavus, güvercin, karga ve horozdan ibâret dört kuşu kesmiş, her parçasını bir dağın başına koymuş ve çağırdığı zaman, bütün bu parçalar birleşerek kuşlar teşekkül etmiş ve canlanarak İbrahim ؑ’a doğru gelmişlerdir.

Hiz. İbrahim’in samimî isteği ve Yüce Rabbinin bu isteği onun eliyle gerçekleştirmesi, başkalarını da iknâ etmek için gösterilen bir mucizedir. Böylece Hiz. İbrahim, diriltme olayının nasıl meydana geldiğini gözleriyle görüp, imânını daha da güçlendirmek, kalbini tam olarak mutmain kılmak istemişti. Çünkü peygamberlerin insanları davet ettikleri gerçekleri kendi gözleriyle görmeleri, kendilerinden emin olarak derin bir gönül rahatlığı içinde görev yapmalarını sağlar.

1848. Buhârî, Enbiyâ, 11, Tefsir, 2/46, 12/5; Müslim, İman, 238.

Onlara meleklerin görünmesi, cennet ve cehennemın gösterilmesi, Süleyman ﷺ'in cinleri işçi olarak çalıştırması, Hz. İsa'nın ölmüş kişileri diriltebilmesi aynı gâyeye yönelik mûcizeler olup, toplumlarının îmân etmesini, îmânı olanların da inancını güçlendirmek amacına yöneliktir.

Bir kudsî hadiste şöyle belirtilir: *“Kulum bana, farz ibadetler kadar hiç bir şeyle yaklaşamaz. Nâfile ibadetlerle de öyle yaklaşır ki, Ben onu se-
verim. Ben onu sevince de, onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli ve
yürüyen ayağı olurum.”*¹⁸⁴⁹

Yukarıdaki âyette merkebin canlandırma olayında, canlıya âit atom ve hücrelerin bilinçle bir araya gelerek biyolojik canlıyı oluşturduğu ve arkasından rûhun bedene nüfûz etmesiyle canlılığın meydana geldiği anlaşılmaktadır.

Günümüz tıp biliminin tespitine göre, insan hücresindeki DNA molekülünde beş milyar “bit” bilgi yüklüdür. Bu bilgi de bin ciltlik ansiklopediyi doldurabilecek kapasitesindedir.¹⁸⁵⁰ Bu genetik yapılanma bütün canlılar için söz konusudur. Bu durum yaratıcı ile yaratılan arasında fizik ve biyolojik bir refleksin bulunduğunu da göstermektedir.

1849. Buhârî, Rikâk, 38; Ahmed bin Hanbel, VI, 256.

1850. Bk. Bahri Dayıoğlu, Yaratılış Mûcizesi, 2. baskı, İlim ve Teknik Serisi, İstanbul 1986, s. 59 vd.

﴿ BÂB 36 ﴾

SADAKANIN SEVABI, İYİLİĞİ BAŞA KAKMANIN SONU, MALIN GERÇEK SAHİBİ

مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِي كُلِّ سُنبُلَةٍ مِائَةٌ حَبَّةٌ وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٦١﴾ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ لَا يُتْبِعُونَ مَا أَنْفَقُوا مَنًّا وَلَا أَذًى لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٦٢﴾ قَوْلٌ مَعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِنْ صَدَقَةٍ يَتْبَعُهَا أَذًى وَاللَّهُ غَنِيٌّ حَلِيمٌ ﴿٢٦٣﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى كَالَّذِي يُنْفِقُ مَالَهُ رِثَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَأَصَابَهُ وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْدًا لَا يَقْدِرُونَ عَلَى شَيْءٍ مِمَّا كَسَبُوا وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿٢٦٤﴾ وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَتَشْيِئًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ كَمَثَلِ جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ أَصَابَهَا وَابِلٌ فَاتَتْ أَكْطَلَهَا ضِغْفِيرٌ فَإِنْ لَمْ يُمْسِكْهَا وَابِلٌ فَطَلَّ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٦٥﴾ أَيَوَّدُ أَحَدُكُمْ أَنْ تَكُونَ لَهُ جَنَّةٌ مِنْ نَخِيلٍ وَأَعْنَابٍ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ لَهُ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَأَصَابَهُ الْكِبَرُ وَلَهُ ذُرِّيَّةٌ ضُعَفَاءٌ فَأَصَابَهَا إِعْصَارٌ فِيهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ ﴿٢٦٦﴾

- 261-** Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, yedi başak bitiren ve her başağında yüz tane bulunan bir buğday tanesinin durumu gibidir. Allah dilediğine kat kat verir. Çünkü Allâh'ın lûtfu çok geniştir, O, her şeyi bilir.
- 262-** Mallarını Allah yolunda harcayanlar, sonra da harcadıklarını başa kakmayanlar ve incitmeyenler için, Rab'leri katında ecirleri vardır. Onlar için hiçbir korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir.
- 263-** Güzel bir söz ve bağışlama, ardından incitme gelen sadakadan daha hayırlıdır. Allah hiçbir şeye muhtaç değildir, cezâ vermede acele etmeyendir.
- 264-** Ey îmân edenler! Allâh'a ve âhiret gününe inanmadığınız hâlde, malını insanlara sırf gösteriş olsun diye harcayan kimse gibi, sadakalarınızı başa kakarak ve inciterek boşa çıkarmayın! Böyle bir kimsenin durumu, üzerinde toz toprak bulunan kayanın durumuna benzer ki, üzerine bir sağanak yağmur yağdığında, onu, çıplak bir taş hâline getirir. İşte böyle kimseler de kazandıklarından bir şey elde edemezler. Allah, kâfirler topluluğunu doğru yola iletmez.
- 265-** Allâh'ın rızasını kazanmak ve içlerindeki îmânı iyice sağlamlaştırmak için mallarını harcayanların durumu ise, bir tepe üzerindeki güzel bir bahçenin durumuna benzer ki, güçlü bir yağmur düşmüş de ürününü iki kat vermiştir. Böyle bir bahçeye yağmur düşmese, az bir çisenti olsa bile ona yeter. Allah yapmakta olduklarınızı görmektedir.
- 266-** Sizden biriniz ister mi ki, altlarından ırmaklar akan, hurma ağaçları ve üzüm bağlarıyla dolu, içinde her türlü ürün bulunan bir bahçesi olsun da, bakıma muhtaç çocukları varken, kendisine yaşlılık gelip çatsın. Derken bahçeye de ateşli bir kasırga isâbet etsin de o bahçe yanıversin! İşte Allah âyetlerini size böyle açıklıyor. Umulur ki düşünürsünüz.

261. âyette, mallarını Allah yolunda harcayanlar, ekininden çok büyük verim alan bir çiftçiye benzetilmektedir. Şöyle ki, onun toprağa attığı her bir tane, yedi başak verir, her başakta da yüz tane bulunur. Böylece bir adet tane, yedi yüz katına çıkmış olur. İşte mallarını Allah yolunda harcayanlar da, niyet ve samimî oluşuna göre, bire yedi yüze kadar ecir kazanırlar.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur:

“Verdiğinin kat kat fazlasını geri vermesi için kim Allâh’a güzel bir borç vermek ister. Darlık veren de bolluk veren de Allah’tır. Siz yalnız O’na döneceksiniz.”¹⁸⁵¹ **“Bir iyilik yapan on misli iyilik görür. Bir kötülük yapan da sadece kötülüğünün karşılığını görür.”**¹⁸⁵²

“O takvâ sahipleri gayba îmân ederler, namazı dosdoğru kılarlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan Allah yolunda harcarlar.”¹⁸⁵³

“Sana neyi infâk edeceklerini soruyorlar. De ki: İhtiyaçtan fazlasını vereceksiniz. İşte Allah düşünmeniz için âyetlerini size böyle açıklıyor.”¹⁸⁵⁴

“Kim Allâh’a güzel bir ödünç verirse, Allah da ona birçok katlarını verir. Darlık veren de, bolluk veren de Allah’tır. Siz yalnız O’na döneceksiniz.”¹⁸⁵⁵

Hadislerde şöyle buyrulur: “Kim Allah yolunda harcarsa, yedi yüz kat ecir alır. Kim de kendisinin ve ailesinin ihtiyaçları için harcar, hasta ziyaret eder veya insanlara ezâ veren şeyi kaldırır, emsâline göre on kat ecir alır.”¹⁸⁵⁶ “Bir kimse iyilik yapmak ister, sonra da onu yaparsa, Cenâb-ı Hak o iyiliği on mislinden başlayıp yedi yüz misliyle, hatta kat kat fazlasıyla yazar.”¹⁸⁵⁷ Yine hadiste Allah rızası için bir deve bağışlayana kıyâmet gününde yeri yüz deve verileceği bildirilmiştir.¹⁸⁵⁸

1851. Bakara, 2/245.

1852. En’âm, 6/160.

1853. Bakara, 2/3.

1854. Bakara, 2/219.

1855. Bakara, 2/245.

1856. Bk. Tirmizî, Fazâilü’l-Cihâd, 4; Nesâî, Cihâd, 45; Ahmed bin Hanbel, I, 195, 196, IV, 222; En’âm, 6/160.

1857. Buhârî, Rikâk, 31; Müslim, İman, 207.

1858. Müslim, Cihâd, 132.

Abdullah bin Ömer ؓ'ya göre, yukarıdaki âyetten sonra, “karz-ı hasen” verenlerin sevabı ile sabredenlerin ecrini bildiren âyetler inmiş ve ecir-de sınır daha da genişletilmiştir.¹⁸⁵⁹

Yukarıdaki âyette çiftçi örneği anlamlıdır. Yeni tarım teknikleri sayesinde, topraktan bire yedi yüz, hatta daha fazla miktarda verim alınabileceğine işaret vardır. Bu, tarımla uğraşanlara daha fazla verim için bir hedef göstermektedir.

262-265. âyetlerde, Allah yolunda yapılacak iyilik ve harcamaların sonradan başa kakılmaması ve yardım edilen kişinin incitilmemesi istenmekte, aksi hâlde, yapılacak bu yardımın boşa gidebileceği uyarısı yapılmaktadır. Tatlı bir sözün, başkasının kusurunu örtmenin, birisine yardım ettikten sonra gönlünü kırmaktan daha hayırlı olduğu belirtilir.

Hiz. Peygamber'e, risâletinin başında yapılan ilk uyarılardan biri de yaptığı iyiliği başa kakmamasıdır: İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Ey örtüsüne bürünüp sarınan! Kalk ve uyar! Sadece Rabbini büyük tanı. Elbiseni temiz tut. Maddî mânevî kirlerden uzak dur! Yaptığın iyiliği çok göstererek başa kakma. Rabbin için sabret.”**¹⁸⁶⁰

Hiz. Peygamber ؐ'in haber verdiğine göre, kıyâmet günü Allah Teâlâ üç kimsenin yüzüne bakmayacaktır. Bunlardan biri, yaptığı iyiliği her fırsatta başa kakan kimsedir.¹⁸⁶¹

264. âyete göre, Allâh'a ve âhiret gününe inanmadığı hâlde sırf insanlara gösteriş olsun diye mallarını harcayan münâfıkların yaptığı hayır hasenât boşa çıktığı gibi yaptığı iyiliği başa kakanların da bu hayrı boşa gider. Bu durum şuna benzetilmiştir: Bolca yağan yağmur toprağı ıslatıp ürün verimini arttırdığı hâlde, kaya parçalarının üzerindeki ince toprağı alır götürür ve orada bitki yetişme ortamı kalmaz. Normal toprağı verim sağlayan yağmur, bu gibi taşlık yerlere rahmet etkisini göstermez. Münâfığın ve başa kakanın tasadduku da bunun gibidir.¹⁸⁶²

1859. Bk. Bakara, 2/245; Hadîd, 57/11, 18; Tegâbün, 64/17; Müzzemmil, 73/20.

1860. Müddesir, 74/1-7.

1861. Müslim, İman, 171; Ebû Dâvûd, Libâs, 25; Tirmizî, Buyû', 5; İbn Mâce, Ticârât, 30; Nesâî, Zekât, 69.

1862. krş. A'râf, 7/58.

أَيُّودُ أَحَدُكُمْ أَنْ تَكُونَ لَهُ جَنَّةٌ مِّنْ نَّخِيلٍ وَأَعْنَابٍ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا
الْأَنْهَارُ لَهُ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ ۖ وَأَصَابَهُ الْكِبَرُ وَلَهُ ذُرِّيَّةٌ ضُعَفَاءُ
فَأَصَابَهَا إِعْصَارٌ فِيهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ ۚ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ
لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ ﴿٢٦٦﴾

266- Sizden biriniz ister mi ki, altlarından ırmaklar akan, hurma ağaçları ve üzüm bağlarıyla dolu, içinde her türlü ürün bulunan bir bahçesi olsun da, bakıma muhtaç çocukları varken, kendisine yaşlılık gelip çatsın. Derken bahçeye de ateşli bir kasırga isâbet etsin de o bahçe yanıversin! İşte Allah âyetlerini size böyle açıklıyor. Umulur ki düşünürsünüz.

266. âyette, başkalarına yaptığı iyilik ve yardımları başa kakan ve onlara eziyet eden kimsenin, yaptığı amellerinin boşa gidebileceği, bir çiftçi örneğiyle açıklanıyor. Böyle bir kimsenin durumu, yıllarca çalışarak alın teriyle elde ettiği servetini, kendisinin yaşlanmaya başladığı ve çocuklarının da desteğe muhtaç olduğu bir sırada, birden kaybeden ve iflas eden kimsenin, içinde bulunduğu sıkıntıya benzetilmiştir.

Hiz. Ömer, sahabilere bu âyetin kimler hakkında indiğini sorunca, İbn-i Abbâs ؓ bunu bir örnekle şöyle açıklamıştır: “Allâh’ın rızasına uygun ameller yapan zengin bir adama, sonradan Cenâb-ı Hak şeytanı gönderiyor, o kimse kötü ameller işliyor ve önceki güzel amelleri de boşa gidiyor.”¹⁸⁶³

﴿ BÂB 37 ﴾

ZEKÂT, ÖŞÜR, ADAK, HİKMET, HİDÂYET,
İFFETLİ YOKSULA YARDIM

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ
 مِنَ الْأَرْضِ ۖ وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِأَخِيذِهِ إِلَّا أَنْ
 تُغْمِضُوا فِيهِ ۗ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ ﴿٢٦٧﴾ الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ
 الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُمْ بِالْفَحْشَاءِ ۗ وَاللَّهُ يَعِدُكُم مَغْفِرَةً مِنْهُ وَفَضْلًا ۗ وَاللَّهُ وَاسِعٌ
 عَلِيمٌ ﴿٢٦٨﴾ يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ ۚ وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ
 خَيْرًا كَثِيرًا ۚ وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿٢٦٩﴾ وَمَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ نَفَقَةٍ
 أَوْ نَذَرْتُمْ مِنْ نَذْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُهُ ۗ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ ﴿٢٧٠﴾
 إِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ ۚ وَإِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا الْفُقَرَاءَ فَهُوَ
 خَيْرٌ لَكُمْ ۖ وَيُكَفِّرُ عَنْكُم مِّن سَيِّئَاتِكُمْ ۗ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٢٧١﴾
 لَيْسَ عَلَيْكَ هُدْيُهُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ ۗ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ
 فَلَا تُنْفِسْكُمْ ۗ وَمَا تُنْفِقُونَ إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ اللَّهِ ۗ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ
 يُوَفِّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ ﴿٢٧٢﴾ لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أُحْصِرُوا فِي
 سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِي الْأَرْضِ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ
 مِنَ التَّعْقُفِ ۚ تَعْرِفُهُمْ بِسِيمَاهُمْ ۚ لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِلْحَافًا ۗ وَمَا تُنْفِقُوا
 مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ ﴿٢٧٣﴾

- 267-** Ey îmân edenler! Çalışıp kazandıklarınızın ve sizin için yerden çıkardıklarımızın helâl ve temiz olanlarından Allah rızası için harcayın. Size verilse, yüzünüzü buruşturmadan alamayacağınız kötü malı da hayır diye vermeyin! Biliniz ki Allah hiçbir şeye muhtaç değildir, övülmeye lâyıktır.
- 268-** Şeytan, sizi yoksullukla korkutur ve size hayasızlığı telkin eder. Allah ise size kendi katından bir bağışlanma ve bir lûtufta vaad eder. Allah her şeyi ihâta eden ve her şeyi bilendir.
- 269-** Allah dilediğine hikmeti verir. Kime de hikmet verilirse, ona pek çok hayır verilmiş demektir. Ancak akıl sahipleri düşünüp ibret alırlar.
- 270-** Yaptığınız her harcamayı veya adadığınız her adağı, hiç şüphe yok ki Allah bilir. Zâlimlerin hiç yardımcısı yoktur.
- 271-** Sadakaları (zekât ve benzeri hayırları) açıkça vererseniz ne güzel! Eğer onu gizlice vererseniz, işte bu sizin için daha hayırlıdır. Allah da bu sebeple bir kısım günahlarınızı örter. Allah yapmakta olduklarınızı bilir.
- 272-** Onları doğru yola iletmek senin görevin değildir; ancak Allah dilediğini doğru yola iletir. Yaptığınız her hayır kendiniz içindir. Hayrı sadece Allah rızası için yapmalısınız. Yaptığınız her hayrın karşılığı size tam olarak verilecek ve siz hiç haksızlığa uğratılmayacaksınız.
- 273-** Kendilerini Allah yoluna adayan, bu yüzden yeryüzünde dolaşıp geçimini sağlayamayan yoksullara yardım edin. Onlar dilenmekten çekindikleri için, gerçek hâllerini bilmeyenler onları zengin sanır; sen ise onları sîmâlarından tanırırsın. Onlar insanlardan yüzüzlük ederek bir şey istemezler. Yapmakta olduğunuz her hayrı, hiç şüphe yok ki Allah Teâlâ bilir.

267. âyetinde, kişinin çalışarak kazanacağı para ve mal ile yine ekip biçerek elde edeceği toprak ürünlerinin kötülerinden değil, iyilerinden infâk etmesi istenmektedir. Buna göre, haram olan iyi ve temiz olmayan şeylere zekât gerekmez. Fakat nâfile olarak sadaka verilebilir mi? Bu konu ihtilâfıdır. Doğrusu haramdan nâfile sadaka dahi câiz olmaz. Çünkü bunun Allah katında bir sevabı olmaz. Fakat düşük kalite maldan nâfile sadaka câiz olur. Ancak mendub olan iyisinden vermektir. Âyetteki, “*Kötüsünü vermeye yeltenmeyin.*” yasağı farz olan sadakalarda haram, nâfile olanlarda ise mekruh demektir.

Rivâyete göre Mescid-i Nebevî'nin bitişiğinde yatıp kalkan ve ilimle meşgul olan yoksul ashâb-ı suffe'ye, bâzıları kendi yemedikleri ve beğenmedikleri kalitesiz hurmalardan yardım diye getirmişlerdi. Âyetinde böyle bir davranışın iyi bir şey olmadığı hatırlatıldı.¹⁸⁶⁴ Hadiste, “*Allah temizdir, temiz olanı sever.*” buyrulur.¹⁸⁶⁵

Yukarıdaki âyete göre zenginlik kaynakları ikidir:

a) Kazanç adı verilen, genellikle kişinin kendi emek ve gayretiyle, bilgi ve sanatıyla doğrudan veya dolaylı olarak elde ettiği gelirler olup, mîras malları da bunun içindedir.

b) Yerden çıkanlardır ki, bunda deniz, kara ve hava da dahildir. Denizden çıkan balık, inci ve benzeri şeyler de yerden çıkmış hükmündedir.

Bir de bu iki kaynağın birlikte harekete geçirilerek elde edilen kazanç şekli vardır ki, onda da kısmen emeğin, kısmen de yerin payının büyük olduğu görülür. Bunda hangi taraf üstün ise ona bakılarak değerlendirme yapılır. Sonuçta bütün kazanç yolları bu iki sebepten birine dönüşür.¹⁸⁶⁶

Bu âyet ticaret mallarının zekâtı ile tarım ürünlerinin öşrünü bildirmektedir.

TİCARET MALLARININ ZEKÂTI

Ticaret malı Arapça “urûz” terimi ile ifâde edilir. Bunun tekili olan “araz” dünya malı demektir. “Arz” şeklindeki okunuşuyla ise, altın ve gümüş para dışındaki mallar, ev eşyası, akarlar, hayvan türleri, tarım ürünleri, elbiseler

1864. Tirmizî, Tefsir, 2/35.

1865. Müslim, Zekât, 65.

1866. Elmalılı, age, II, 202.

ve benzeri menkul ve gayrimenkullerden ticaret için hazırlanan mallar kastedilir. Sahibinin satıp kâr elde etmek amacıyla edindiği ev, dükkân, arsa, tarla, bahçe ve benzeri taşınmazların hükmü de ticaret eşyasının hükmü gibidir. Bu gibi taşınmazlar da, satmak niyetiyle elde bulununca, ticaret eşyası gibi zekâta tâbidir. Ancak bu gibi yerler kira geliri elde etmek amacıyla elde tutulursa, kira geliri nisaba ulaşır ve üzerinden de bir yıl geçmiş bulunursa kırkta bir zekât gerekir.

Diğer yandan sahibinin oturduğu ev, ticaret yaparken kullanmakta olduğu iş yeri, depo, büro ile sanayi için kullandığı fabrika tesislerin kendisine zekât gerekmez.

Yukarıdaki (2/267) âyette geçen “kazandıklarınızın temizlerinden... *infâk edin*” anlamındaki ifâde, fakihlerin çoğunluğu tarafından “ticaret yoluyla elde ettiğiniz kazançtan zekât verin” şeklinde anlaşılmıştır. Çünkü bu âyet, ticaret mallarının ve tarım ürünlerinin zekâtı ile ilgili olarak inmiştir.¹⁸⁶⁷

Hız. Peygamber şöyle buyurmuştur: “*Deve ve sığırdan zekât vardır, kumaştan da zekât vardır.*”¹⁸⁶⁸ Semüre bin Cündeb ؓ şöyle demiştir: “*Rasûlullah ؐ ticaret için hazırladığımız mallardan zekât vermemizi bize emrederdi.*”¹⁸⁶⁹ Ebû Amr bin Hammas’ın babasından rivâyet ettiğine göre, Hız. Ömer kendisine, ticaret için elinde bulunan ok torbaları ve derilerden zekât ödemesini bildirmiştir.¹⁸⁷⁰

İbn-i Kudâme (ö. 620/1223) ticaret mallarına zekât uygulaması ile ilgili olarak şöyle demiştir: “Bu yaygın olan bir olaydır. Ashâb-ı kirâm’dan da kimse buna karşı çıkmadığı için icmâ meydana gelmiştir. Bu, Hız. Ömer, İbn-i Ömer ve İbn-i Abbâs’tan rivâyet edilmiştir. Hasan, Câbir b. Zeyd, Tâvus, Nehaî, Sevrî, Evzaî, Ebû Hanîfe, Şâfiî, Mâlik ve Ahmed bin Hanbel’in görüşü de böyledir.”¹⁸⁷¹

İmam Mâlik ve Dâvud ez-Zâhirî’den rivâyet edilen, ticaret mallarından zekât olmadığı görüşü “*Atlarla kölelerin zekâtından sizi affettim.*”¹⁸⁷² hadîsine dayanmaktadır. Ancak bu hadîsten kastedilen bu malların

1867. İbn Kesîr, Muhtasar Tefsir, I, 240.

1868. Kâsânî, Bedâi’, II, 20, 21; İbn Kudâme, Muğnî, III, 30.

1869. İbnü’l-Hümâm, Fethu’l-Kadîr, I, 526, Ebû Dâvûd’dan naklen. Bk. Tirmizî, II, 357.

1870. Ebû Dâvûd hasen isnatla Semüre’den rivâyet etmiştir. Mâlik, Müdevvene, II, 14; Şâfiî, Ümm, II, 38.

1871. İbn Kudâme, Muğnî, III, 35; Kardâvî, age, I, 329.

1872. Tirmizî, Zekât, 3; İbn Mâce, Zekât, 4, 15; Dârimî, Zekât, 7.

kendilerinden zekât verilmeyeceğidir. Ticaret için elde bulunduruldukları takdirde kıymetleri üzerinden zekât verilmesine bu hadis engel değildir. Diğer yandan Mâlikîlerin mezhep görüşüne göre, şartlar gerçekleşirse ticaret mallarına zekât gerekir.¹⁸⁷³

Ticaret malları gelişmesi ve çoğalması gâye edinilen mallardır. Nitekim zekâta tâbî olan altın, gümüş, para, hayvanlar ve tarım ürünlerinde de bu özellik vardır. Ticaret mallarının temelde para olduğunda şüphe yoktur. Bunların bedeli olan nakit paraya zekât gerekirken, ticaret mallarına gerekmemesi ekonomik bir çelişki doğururdu. Diğer yandan bu durum nakit paranın ticaret malına çevrilerek sürekli zekât dışı tutulmasına ve yoksulların bundan zarar görmesine yol açardı.

Ticaret Mallarından Zekât Alınmasının Şartları

a) Ticaret malının nisap miktârına ulaşması: Yıl başında kıymetleri en az iki yüz dirhem gümüş veya yirmi miskal altın miktârında bulunan ticaret mallarının zekâtı için yıl sonundaki kıymetleri esas alınır. Bu kıymetlere göre zekâtı verilir. Malın kıymeti, bulunduğu beldenin piyasa râyicine göre belirlenir. Eğer bu mallar şehir dışında bir yerde ise buraya en yakın şehirdeki kıymetleri esas alınır.

Zekât nisabını tamamlamak için ticaret mallarının kıymeti altın, gümüş veya paraya ilâve edilir. Kısaca bunları birleştirerek toplam üzerinden hesap yapılır.

b) Ticaret malının üzerinden bir yıl geçmesi: Ticaret malına sahip olduğu tarihten itibaren malların kıymetleri üzerinden bir yıl geçmiş olması gerekir. Malın kendisinin üzerinden yıl geçmesi şart değildir. Hanefî ve Mâlikîlere göre bu konuda geçerli olan yılın başı ile sonu olup, ortası değildir. Bir kimse yılın başında nisap miktârı mala sahip olup yıl içinde bu mal azalır, sonra yıl sonunda yeniden nisap miktârına ulaşırsa bu maldan zekât vermek gerekir. Yılbaşında veya yıl sonunda nisaptan eksik olan maldan ise zekât vermek gerekmez.

Şâfiîlere göre, ticaret malının yıl sonunda nisap miktârına ulaşması esastır. Çünkü yılsonu, zekâtın farz olma vaktidir. Buna göre, bir kimsenin yılbaşında on miskal altını bulursa, bunun beş miskali ile bir ticaret malı satın alsa, yıl sonunda bu malın kıymeti on beş miskale ulaşsa, elindeki

1873. Bk. Mâlik, Muvatta, I, 25; Müdevvene, II, 14.

beş miskalle birlikte toplam yirmi miskal altın karşılığına sahip olduğu için zekâtla yükümlü olur. Hanbelîlere göre ise ticaret malının yıl boyunca nisap miktârının altına düşmemesi gerekir. Ancak yarım gün gibi kısa süreli eksilmeler zarar vermez.

c) Satın alma sırasında ticarete niyet etmek: Ticaret malları satın alınırken bunlarla ticaret yapmaya niyet etmek gerekir. Eğer bu mallara sahip olduktan sonra niyet edilirse, niyetin ticaret işine yakın olması gereklidir. Satışa sunmak, satış için ilan vermek veya satış için başkasına yetki vermek gibi bir fiil olmadıkça mücerret bir niyetle bir mal, ticaret malına dönüşmüş olmaz.

Diğer yandan kendisiyle ticaret yapılan malın ticarete niyet etmeye elverişli bir mal olması gerekir. Mesela, bir kimse haraç veya öşür arâzisini ticaret amacıyla satın alsa, bunu satıncaya kadar ekip biçse, zekât değil, haraç veya öşür vermesi gerekir.

İmam Muhammed'e göre mîras, bağış veya vasiyet gibi bir yolla intikal eden bir mal için ticarete niyet edilse, mücerret bu niyetle mal ticaret için olmuş olmaz. Ebû Yusuf'a göre ise, kişi kendi kabulüne bağlı olan bu gibi malları ticaret yapmak niyetiyle kabul etse, o mal ticaret malı sayılır.

Başlangıçta ticaret niyetiyle satın alınmamış olan bir mal, mesela, bir arsa, birtakım eşya, halı veya bir miktar zâhire ileride satılmak üzere saklansa, bu bir ticaret malı sayılmaz. Bu yüzden bunların üzerinden bir yıl geçse de zekât gerekmez. Bir kimse şehir kenarındaki bir gayrimenkulünü zirâî ürünler yetiştirmek veya depo vb. için kullanılmak üzere kiraya vermekte ise, bu yer geliri üzerinden zekâta tâbî olur. Fakat burası belediye îmar alanına girip, parsellendikten sonra satışa arz edildiği tarihten itibaren ticaret malına dönüşür ve değeri üzerinden kırkta bir zekâta tâbî olur.¹⁸⁷⁴

Özet olarak, bir şeyin ticaret malı sayılıp, bundan zekâtın gerekmesi için; malın nisap miktârına ulaşması, üzerinden bir yıl geçmesi, niyetle birlikte fiilî olarak da ticarete başlanılmış olması, ayrıca malların ticaret niyetine elverişli bulunması gereklidir.

1874. Bk. Kâsânî, age, II, 21; İbnü'l-Hümâm, age, I, 526 vd; İbn Âbidîn, age, II, 45; Meydânî, Lübâb, I, 150 vd; Zeylaî, Tebyînu'l-Hakâik, I, 280; İbn Rüşd, age, I, 260 vd; İbn Kudâme, age, III, 29-36; Zühaylî, age, II, 787 vd.

Ticaret Malından Zekâtın Hesaplanması

Ticaret eşyasının üzerinden bir yıl geçince, altın veya gümüşten hangisi yoksulun lehine olacaksa, onunla nisap belirlemesi yoluna gidilir. Ancak günümüzde gümüş, altına göre çok değer kaybettiği için, altının ölçü alınması daha uygundur. Zenginlik sınırının tespitinde, temel ihtiyaç maddeleri istisnâ edilerek, tercih edilen görüşe göre kişi kendisinin ve bakmakla yükümlü olduğu kimselerin bir yıllık masraflarını ve borçlarını düşer. Geride kalan nakit para veya ticaret eşyası nisap miktârına ulaşır ve üzerinden de bir yıl geçmiş bulunursa, bunlar birbirine eklenerek kırkta bir zekâta tâbî olur.¹⁸⁷⁵

Ticaret malının zekâtı kırkta bir olarak kendi cinsinden verilebileceği gibi, malın kıymetinin kırkta biri de verilebilir. Zekât yükümlüsü bu konuda tercih hakkına sahiptir. Çünkü ticaret malı, zekâtın farz olduğu bir maldır. Altın, gümüş, hayvan veya tarım ürünlerinde zekât kendi cinslerinden verilebildiğine göre, bunların zekâtını da kendi cinsinden vermek câizdir. Bu görüş Hanefîlere âittir.

Fakihlerin çoğunluğuna göre ise, ticaret mallarının zekâtını kıymet olarak vermek gerekir. Çünkü nisap kıymet üzerinden belirlenmektedir. Bu yüzden zekât malda değil, ancak kıymetinde farz olmuştur.¹⁸⁷⁶

Hanefîlere göre ticaret mallarının zekâtının kendi cinsinden verilebilmesi uygulamada birtakım kolaylıklar getirmektedir. Özellikle yoksulların ihtiyâcı olan gıda maddeleri, giyecek, yakacak, inşaat malzemesi ve benzerlerinin kendi cinsinden zekâtını vermek yoksulların doğrudan yararlanmasını sağlar. Diğer yandan esnaf ve tüccarın büyük meblâğlara ulaşan zekâtını yıl sonunda nakit olarak ayırıp ödemesi güçlük doğurur, bu durum zekâtın ya geç ödenmesine veya az verilmesine ya da hiç verilmemesine yol açabilir. Hâlbuki bir gıda toptancısının, bir kumaş tüccarının veya bir konfeksiyoncunun sayım yaparak ticaret malının kırkta birini mal olarak yoksullara dağıtması ya da bunun Asr-ı saâdetde olduğu gibi devlet eliyle yapılması, bir İslâm ülkesinde yoksulluk problemini kökten çözmeye yeterlidir. Nitekim ülkemizin zekât potansiyeli ile ilgili olarak yapılan bâzı istatistik çalışmaları, bu sosyal yardımlaşma kurumunun, -tam olarak uygulanması durumunda- büyük bir

1875. İbnü'l-Hümâm, age, I, 528.

1876. Kâsânî, age, II, 21; Şirbinî, age, I, 399; İbn Kudâme, age, III, 31; Zühaylî, el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuh, II, 794 vd.

ekonomik güç oluşturacağını ve bu yolla yoksulluk probleminin kökten çözülebileceğini, ortaya koymuştur.¹⁸⁷⁷

Ticaretten yıl boyunca elde edilen kârlar ile hayvanlardan doğan yavru- lar, mîras, bağış gibi ticârî olmayan yollardan elde edilen mallar serma- yeye eklenir. Yılsonunda bunlar anapara ile birlikte bir bütün olarak değer- lendirilerek zekât hesâbı yapılır. Yılın başında ve sonunda kişi zengin eden nisap miktârı mala sahip olununca, yıl içindeki azalma ve çoğalmalar dik- kate alınmaz. Yıl dolduktan sonra meydana gelecek ilâvelerin, asıl mala ek- lenemeyeceği konusunda görüş birliği vardır.

ÖŞÜR

Yukarıdaki 267. âyette, “Yerden sizin için çıkardıklarımızdan ...infâk edin.” ifâdesindeki “infak” zekât anlamındadır. Zekâta “nafaka” denildiği gibi, çeşitli âyetlerde “infâk etmek” zekât vermek anlamında kullanılmıştır.¹⁸⁷⁸ Diğer yandan, İbn-i Abbâs **“Hasat günü ürünün hakkını, (zekâtını) verin.”**¹⁸⁷⁹ âyetindeki “hakkahû” sözcüğünün zekât anlamında olarak, öşür (onda bir) veya yarı öşürü (yirmide bir) ifâde ettiğini söylemiştir.

Tarım ürünlerinden öşür yükümlüsü sayılmak için akıllı olmak veya er- genlik çağına girmiş bulunmak gerekmez.

Ebû Hanîfe’ye göre; tarım ürünlerinin zekâtında nisap aranmaz. Öşür arâzîsinin ekilip biçilmesiyle elde edilen her çeşit üründen, sebze ve mey- velerden, azından da çoğundan da üretici zekâtı gerekir. Dayandığı delil: **“Sizin için yerden çıkardıklarımızdan infâk edin.”**¹⁸⁸⁰ âyetidir.

Ebû Yusuf ve İmam Muhammed’in de içinde bulunduğu Hanefîler dışın- da üç mezhebe göre, tarım ürünleri için nisap miktârı, her ürün çeşidi için beş vask’tır. (1 vask 653 kg, Kûfeliler’e göre 1 ton). Bu nisaba ulaşmayan ta- rım ürünleri için öşür gerekmez. Delil, Hz. Peygamber’in şu hadîsidir: **“Beş vask’tan az (üründe) zekât yoktur.”**¹⁸⁸¹

1877. Bk. Türkiye’de Zekât Potansiyeli, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi, Ali Özek, Beşir Hamitoğulları, Sacid Adalı, İSAV yayını, İstanbul.

1878. Bk. Tevbe, 9/34.

1879. En’âm, 6/141.

1880. Bakara, 2/267.

1881. Buhârî, Zekât, 4, 32, 38; Müslim, Zekât, 1, 3; Tirmizî, Zekât, 7; Ebû Ubeyd, Emvâl, nr. 1422-1424. Vask; Kûfelilere göre 200 kg. lık bir ölçek olup, bu da 60 sa’dır.

Ancak nisabın altında kalan bu tarım ürünlerinin sahibi, gerek bu ürünlerin toplamı gerekse başka mal varlıklarının eklenmesiyle zengin durumda bulunursa, toprak ürünleri satışa arz edildiği zaman ticaret malı gibi yüzde iki buçuk üzerinden zekâta tâbî olur. Bunları satın alıp ticaretini yapan toptancı ve perakendeciler de dönem sonunda kendi durumlarına göre zekâta tâbî olurlar.

Diğer yandan ürünün bir yıl kadar dayanabilecek nitelikte olması gereklidir. Buna göre yaş sebze ve meyve türlerine öşür gerekmez. İmam Şâfiî, meyve türünden sadece hurma ve üzüme öşür gerektiği görüşündedir.

Ancak sözü edilen sebze ve meyveler ihtiyâcın üstünde ticaret amacıyla üretilirse, öşür gerekmezse de %2,5 ticaret zekâtına tâbî olur.

Hanefilere göre bu genel şartlara ek olarak tarım ürünlerine zekâtın farz olması için şu şartlar öngörülmüştür:

a) Toprağın öşür toprağı olması. Harac arâzisinden öşür vermek gerekmez. Çünkü bir topraktan hem harac vergisi, hem öşür bir müslümanın toprağında birleşmez.

b) Topraktan ürün çıkması. Eğer öşür toprağından bir şey çıkmazsa öşür vermek de gerekmez. Çünkü öşür, çıkan üründen verilir. Harac toprağını ise sahibi ekip biçme imkânına sahip olduğu hâlde boş bırakırsa yine harac vergisi ile yükümlü olur. Çünkü bu durumda toprakta hükmen üretim yapabilme (nema) niteliği var sayılır.

c) Toprağı ekip biçmek; gelir ve ürün elde etmek, büyüme gibi amaçlar için yapılmalıdır. Bu yüzden başlangıçta ürünü bulunmayan meşe, çam, kavak, ot ve benzeri şeylerden öşür gerekmez. Belki bunlar kesilip üretimde kullanıldığı veya satıldığı zaman ticaret malı olarak diğer zekât mallarına ilâve edilir.¹⁸⁸²

Toprak ürünleri, hayvanlar gibi açıkta olan (zâhir) mal türüne girer. Bu yüzden bunların öşrü, genel olarak sahâbe devrinden Osmanlı İmparatorluğu uygulamasının sonlarına kadar devlet eliyle alınmıştır. Tarım ürünlerinden devletçe alınacak miktar, arâzînin türüne göre değişiklik gösterir. Bu miktar zekât, sadaka, haraç veya kira bedeli çeşitlerinden birisine girer.

Toprak ürünlerinin zekâtı toprağın sulama tekniğine göre belirlenir. Toprak bir emek harcanmaksızın yağmur suları ile sulanıyorsa zekât olarak çıkacak ürünün onda biri; su kanalları ile sevk edilen, kuyu, artezyen kova, dolap, motor veya ücretle alınan su ile sulanıyorsa yirmide bir olarak verilir.

Eğer toprak hem yağmur veya nehir sularıyla hem de dolap, motor vb. emekle elde edilen su ile sulanmışsa, yıl boyunca daha çok olan sulama esas alınarak öşür miktarı belirlenir. Burada emek ve masrafla üretilen tarım ürünlerinin zekât miktarı yarıya düşürülerek, yükümlüler arasında bir denge kurulduğu görülür.

Hz. Peygamber, yukarıdaki âyetlerin uygulamasını şöyle belirlemiştir: *“Yağmur veya kaynak suyu ile sulanan veya kendiliğinden sulak olan yerlerin ürünlerinden onda bir (öşür), hayvan gücü veya taşıma su ile sulanan toprakların ürünlerinden ise yirmide bir zekât gerekir.”*¹⁸⁸³

Tohum, işçilik, sulama, ilaçlama vb. masraflar üründen düşülmez. Çünkü özellikle sulamaya dayalı tarım ürünlerinde öşrün yarıısı (yirmide bir) alınacağı için miktardaki bu indirim, masrafların bir bölümünü veya tamamını karşılayabilir. Mesela; sulama yapılmayan yerden elde edilen on ton buğdayın öşrü bir ton iken, sulama yapılan yerde bu miktar yarım tona inecektir. Sulamanın ürünü arttırdığı ve üstelik yarım ton da eksik öşür verildiği düşünülürse çiftçilerin sulamalı tarıma teşvik edildikleri görülür.

Günümüzde sulamanın yanında gübreleme, ilaçlama, mazot ve işçilik harcamalarının önemli ölçüde arttığı göz önünde tutularak, bu gibi topraklardan elde edilen ürünün, emek ve masrafla sulanan toprakların ürününe kıyas edilmesini uygun görenler olduğu gibi, sulama dışında kalan bu girdilerin zekât matrahından düşüldükten sonra, geri kalandan sulama usûlüne göre zekât verilmesi gerektiğini öne süren çağdaş âlimler de vardır.¹⁸⁸⁴

Zeytin, susam, ay çiçeği tanelerinden öşür alındığı takdirde, daha sonra yağlarından yeniden öşür alınmaz. Ancak bunları üreticiden ticaret amacı ile satın alan kimse yeniden “ticaret malı” zekâtına tâbî olur.

Toprak ürünlerinin öşrü, taneli bitkilerde hasat zamanında, meyvelerde ise toplandıktan sonra verilir.

1883. Buhârî, Zekât, 55; Müslim, Zekât, 8; Ebû Dâvûd, Zekât, 5, 12; Tirmizî, Zekât, 14.

1884. DİB. Komisyon, İlmihal, I, 447. DİB. İSAM neşri.

Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e göre beş vask (1 ton) olan nisabı tamamlamada tarım ürünlerinin farklı türleri birbirine eklenmez. Her türün ayrı ayrı nisabı doldurması gerekir.

Arâzî sahibi, toprağını bir karşılık beklemeden ekilmek üzere birisine verse, çıkan ürünün öşrünü bu kimse verir. Kiraya verilen toprağın öşrü Ebû Hanîfe'ye göre toprak sahibine, Ebû Yusuf, İmam Muhammed ve çoğunluk fakihlere göre ise kiracıya âittir.

Hanefîlerde önceleri Ebû Hanîfe'nin görüşü ile fetvâ verilmişken, sonraki Hanefî fakihleri Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'in görüşü ile fetvâ vermişlerdir.¹⁸⁸⁵

Çıkacak ürünü paylaşma esasına dayalı "ziraat ortaklığı" durumunda öşür Ebû Hanîfe'ye göre yine toprak sahibinden alınırken, çoğunluk fakihlere göre, ürünü paylaşma oranları göz önünde bulundurularak toprak sahibi ve işletmeciden alınır.

Zekâta tâbî toprak ürünleri olgunlaştıktan sonra, henüz hasat edilmeden kökünde satılırsa, öşrü arâzî sahibine, olgunlaşmadan önce satılırsa, satın alana âit bulunur.

Öşür toprağından beslenen arıların balından onda bir zekât gerekir. Harac arâzîsinden, mübah mera veya ormanlardan beslenen arıların balı ise öşre tâbî olmaz. Delil şu hadistir: "*Ebû Seyyâre* , kendisinin arı kovanları olduğunu söyleyince, Hz. Peygamber bunların öşrünü vermesini, bildirmiştir."¹⁸⁸⁶

Diğer yandan Allah elçisi, Yemen halkına şöyle yazmıştır: "*Bal üreticilerinden öşür alınsın.*"¹⁸⁸⁷

Şâfiî ve Mâlikîlere göre ise, baldan zekât gerekmez. Dayandıkları delil, Tirmizî'nin; balın zekâtı konusunda önemli bir rivâyetin bulunmadığını söylemesi ile balın süte kıyas edilmesidir.¹⁸⁸⁸

1885. Kâsânî, age, II, 56; Şirbinî, age, I, 382; Zühaylî, age, II, 820; İbnü'l-Hümâm, age, II, 8; Meydânî, age, I, 154; İbn Kudâme, age, II, 728.

1886. Şevkânî, age, IV, 145 vd; İbn Mâce, Zekât, 20.

1887. Zeylâî, age, II, 390.

1888. Zühaylî, age, II, 709.

الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُم بِالْفَحْشَاءِ ۗ وَاللَّهُ يَعِدُكُم مَّغْفِرَةً مِّنْهُ
وَفَضْلًا ۗ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٦٨﴾

268- Şeytan, sizi yoksullukla korkutur ve size cimriliği telkin eder. Allah ise size kendi katından bir bağışlanma ve bir lûtf vaad eder. Allah her şeyi ihâta eden ve her şeyi bilendir.

268. âyette, şeytanın insana cimrilik ve kötülüğü telkin ettiği, Allâh'ın ise bağışlamayı ve iyiliği vaad ettiğini bildirir. Âyetteki “fahşâ” lafzı cimrilik (buhl) ve zekâta engel olmak anlamında kullanılmıştır. Oysa genel olarak zinâ anlamındadır.

Hız. Peygamber insan üzerinde sürekli olarak bir şeytanla bir meleğin bulunduğunu, şeytanın kötülüğü, meleğin ise iyiliği telkin ettiğini, ancak bunların insan irâdesi üzerinde bir yaptırım gücüne (saytara) sahip olmadıklarını, asıl karar verenin insanın kendisi olduğunu bildirmiştir. Buna göre insan vesvese ve kötü bir telkin karşısında Allâh'a sığınmalı, iyi duyguların ise Allah'tan olduğunu bilerek hamd etmelidir.¹⁸⁸⁹

Şeytanın bu yanıltmasından çeşitli âyetlerde şöyle söz edilir:

“Şeytan onlara vaatlerde bulunur ve onları boş ümitlerle oyarlar. Zaten şeytanın onlara vaadi aldatmadan başka bir şey değildir.”¹⁸⁹⁰

“Şeytanın onlara vaadi aldatmadan başka bir şey değildir.”¹⁸⁹¹

يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ ۚ وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا
وَمَا يَذْكُرُ إِلَّا أُولُوا الْأَلْبَابِ ﴿٢٦٩﴾

269- Allah dilediğine hikmeti verir. Kime de hikmet verilirse, ona pek çok hayır verilmiş demektir. Ancak akıl sahipleri düşünüp ibret alırlar.

1889. Tirmizî, Tefsir, 2/36.

1890. Nisâ, 4/120.

1891. İsrâ, 17/64.

269. âyetinde, Allah Teâlâ'nın hikmeti dilediğine verdiği, hikmet verilen kişinin büyük bir hayra kavuştuğu, bunu ise ancak akıl sahiplerinin anlayabileceği belirtilir.

HİKMET

Yararlı ilim ve sâlih amel olarak târif edilmiştir. Genel olarak insanı hatâlı davranmaktan alıkoyan ve doğruyu yanlıştan ayıran yararlı bilgi ve sâlih ameldir. Bu sözcük, Kur'ân'da; öğüt, ince anlayış, ilim, peygamberlik, Kur'ân'ın incelikleri ve sırları gibi anlamlarda kullanılmıştır.

Kur'ân-ı Kerîm'de 20 âyetinde geçen hikmet kelimesi, aynı kökten “hakîm” şeklinde, “tam hüküm ve hikmet sahibi olan” Allah Teâlâ'nın bir sıfatı olarak çok sayıda âyetinde tekrarlanmıştır.

Müfessirler âyetlerde hikmet sözcüğünün şu anlamlarda kullanıldığını tespit etmişlerdir:

a) Kur'ân'ın incelikleri ve sırları anlamında: Yukarıdaki âyetinde bu anlamı ifâde eder. **“İnsanları Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütlerle çağır.”**¹⁸⁹² âyetinde de bu anlam görülür.

b) Nasihat ve öğüt anlamında: **“..Allâh'ın üzerinizdeki nîmetini ve size öğüt vermek için indirdiği kitabı ve hikmeti düşünün!”**¹⁸⁹³ Bu anlam, âyetin öncesinden ve sonrasında anlaşılmaktadır.

c) İnce anlayış ve ilim: **“Andolsun ki Biz Lokmân'a, Allâh'a şükret diyerek hikmet verdik.”**¹⁸⁹⁴ âyetindeki anlam böyledir.

d) Peygamberlik: **“Allah Dâvud'a hükümdarlık ve hikmet verdi, dilediği ilimlerden ona öğretti.”**¹⁸⁹⁵ Burada hikmet peygamberlik anlamındadır.

e) Hz. Peygamber'in sünneti anlamında: **“O Peygamber onlara Kitabı ve hikmeti öğretir.”**¹⁸⁹⁶ Bu âyetdeki hikmet sözcüğü “sünnet” olarak tefsir edilmiştir.

İbn-i Abbâs'a göre hikmet; Kur'ân'ı nâsihi ve mensuhu, muhkemi ve müteşâbihi, helâli ve haramı ve benzeri bilgileriyle tanıyıp bilmektir. Mücâhid'e

1892. Nahl, 16/25.

1893. Bakara, 2/231.

1894. Lokmân, 31/12.

1895. Bakara, 2/251.

1896. Âl-i İmrân, 3/164.

göre; ilim, fıkıh ve Kur'ân hikmettir. Ebû'l-Âliye'ye göre; hikmet Allah'tan korkmaktır, çünkü Allah korkusu her hikmetin başıdır. Hadiste; *“Hikmetin başı Allah korkusudur.”* buyrulur.¹⁸⁹⁷ **“Rabbinin yoluna hikmetle, güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücâdele et.”**¹⁸⁹⁸ âyeti, hakka çağırmada hikmetin önemine dikkati çeker. Hadiste; *“Kendisinde hikmet öğretilen meclis ne güzel meclistir!”* buyurulmuştur.¹⁸⁹⁹

Fahrüddin Râzî yukarıdaki dört anlam, iyice araştırılınca hikmetin “ilim” anlamına geldiğinin anlaşılacağını söylemiştir.¹⁹⁰⁰

Elmalılı'nın dediği gibi hikmet konusundaki bütün bu değerlendirmeler üç noktada toplanabilir: a) Faydalı amele götüren bilgi, b) Bilgiye dayalı olarak ortaya konan faydalı amel, c) İlimde ve amelde sağlamlık. Hikmete “çok hayır” anlamı verildiği zaman, bu durum ancak ilimle amelin birleşmesinden meydana gelir. Kötülüğe engel olmak, iyiliği elde etmek şeklindeki esas anlamının bil-fiil gerçekleşmesi de buna bağlıdır. Her çeşit hikmet Allâh'ın lûtfudur, fakat “çok hayır” kâmil hikmettendir. En mükemmel hikmet de bütünüyle hayırdır.¹⁹⁰¹

Hız. Peygamber Allâh'ın verdiği ilim ve hikmeti yerli yerinde kullanan kimsenin, imrenilecek üstün bir meziyete sahip olacağını haber vermiştir.¹⁹⁰² Âyette, **“Şüphesiz ki, o peygamberlerin kıssalarında akıllı kimselerin çıkaracağı dersler vardır.”**¹⁹⁰³ buyrulur. Nitekim Yûsuf sûresinde anlatılan ibretli hikmetli olaylar, konu üzerinde düşünenlerin ufkunu açar. Mısır kralının yedi besili hayvan, yedi zayıf hayvan, yedi dolgun başakla, yedi zayıf taneli başak rüyasını, Yusuf peygamberin ilk yedi yılda bu beldede büyük bir bolluk, ondan sonraki yıllarda ise büyük bir kıtlık yaşanacağı şeklinde yorumlaması ve bu dönemle ilgili tedbirleri uygulamak üzere kraldan görev istemesi anlamlıdır.¹⁹⁰⁴ Nitekim Yusuf'a ilim ve hikmet verildiği bildirilir. **“Yusuf olgunluk çağına ulaştınca, Biz ona hikmet ve ilim verdik. İşte iyi davrananları Biz böyle mükâfatlandırırız.”**¹⁹⁰⁵

1897. Bk. Keşfü'l-Hafâ, I, 507; İbn Kesîr, Muhtasar, I, 242, 243.

1898. Nahl, 16/125.

1899. Dârimî, Mukaddime, 28.

1900. Fahrüddin Râzî, age, VII, 67.

1901. Elmalılı, age, II, 204-218.

1902. Buhârî, İlim, 15.

1903. Yûsuf, 12/111.

1904. Bk. Yûsuf, 12/43, 55.

1905. Yûsuf, 12/22.

وَمَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ نَفَقَةٍ أَوْ نَذَرْتُمْ مِنْ نَذْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُهُ ۗ وَمَا لِلظَّالِمِينَ
مِنْ أَنْصَارٍ ﴿٢٧٠﴾

270- Yaptığınız her harcamayı veya adadığınız her adağı, hiç şüphe yok ki Allah bilir. Kendilerine zulmedenler için ise hiçbir yardımcı yoktur.

270. âyette, Araplarda çok yapılan adaklara işaret edilmekte, iyi niyetle yapılan bağışın Allah katında makbûl olduğu ve bütün bunların Allah tarafından bilindiği vurgulanmaktadır.¹⁹⁰⁶

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Hani İmrân’ın karısı şöyle demişti: ‘Rabbim! Karnımdakini yalnız Sana hizmet etmesi için adadım. Bunu benden kabul buyur. Allâhım! Sen her şeyi çok iyi işiten ve çok iyi bilensin.’”**¹⁹⁰⁷

“(Ey Meryem!) İnsanlardan birini görürsen; ‘Rahmân olan Allâh’a konuşmama orucu adadım, bugün kimse ile konuşmayacağım’ de.”¹⁹⁰⁸ İslâm ümmetinden konuşmama orucu adamak kaldırılmıştır.

“Onlar, adaklarını yerine getirsinler.”¹⁹⁰⁹ **“Ey îmân edenler! Yapmayacağınız şeyi niçin söylüyorsunuz?”**¹⁹¹⁰

Hz. Peygamber ﷺ de meşrû konulardaki adakla ilgili olarak şöyle buyurmuştur: **“Her kim Allâh’a itaat edeceğini adarsa itaat etsin, her kim de Allâh’a isyan edeceğini adarsa, Allâh’a âsî olmasın.”**¹⁹¹¹

ADAK (NEZİR)

Allah Teâlâ’ya ibadet amacıyla, mükellef olmadığı hâlde mübah olan bir işi yapmayı kararlaştırmak, böyle bir işi kendisine vâcip kılmak ve bu konuda Allâh’a söz vermek demektir. Arapçada adağın karşılığı “nezir”dir.

Yapılacak adağın meşrû bir konuda olması ve kendi cinsinden farz veya vâcip bir ibadet veya amelin bulunması gerekir. Namaz, oruç, hac yapmayı

1906. Adak için bk. Hac, 22/29; İnsân, 76/7.

1907. Â-i İmrân, 3/35.

1908. Meryem, 19/26.

1909. Hac, 22/29.

1910. Saf, 61/2.

1911. Buhârî, Eymân, 28, 31; Ebû Dâvûd, Eymân, 19, Tirmizî, 2; Nesâî, Eymân, 27, 28; İbn Mâce, Kef-fârât, 16.

adamak, birisine maddî yardım desteği için adakta bulunmak bunlar arasındadır. Zekât farızası, para ve mal türünü adamanın câiz olduğunu gösterir. Kurban adanması, kurban olabilecek bir hayvan üzerinde olabilir. Horoz, tavuk, deve kuşu, tavşan gibi kurban edilmesi câiz olmayan hayvanların adak yapılması da geçerli olmaz.

Allah rızası için ibadet sayılan bâzı şeyleri adamak sevaba vesiledir. “Adağım olsun ki Allah rızası için yarın oruç tutayım” veya “yoksullara şu kadar para vereyim.” denilmesi gibi.

Dünyada birtakım nîmetlere kavuşma veya birtakım sıkıntılardan kurtulmak için yapılacak adağın, bunlar gerçekleşince yerine getirilmesi gerekir.¹⁹¹²

إِنْ تُبْدُوا الصَّدَقَاتِ فِيعِمَّا هِيَ ۚ وَإِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا الْفُقَرَاءَ فَهِيَ خَيْرٌ لَّكُمْ ۖ وَيُكَفِّرُ عَنْكُم مِّن سَيِّئَاتِكُمْ ۗ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٢٧١﴾

271- Hayırları açıktan yapmanız ne güzel! Ama onu fakirlere gizlice götürüp vermeniz sizin için daha hayırlıdır. Bu sayede Allah sizin bir kısım günahlarınızı örter. Allah, yapmakta olduklarınızı bilmektedir.

271. âyet, Hz. Peygamber’e sadakayı gizli mi yoksa açıktan vermenin mi daha fazîletli olduğu sorulunca, buna cevap olarak inmiştir. Sadaka sözcüğü farz, sünnet ve nâfile niteliğindeki bütün sadakaları kapsar.¹⁹¹³ Kur’ân’da zekâtın verileceği sekiz sınıfın sayıldığı âyette zekât yerine “sadakalar” denildiği gibi, “Kişinin kendi aile fertlerine nafakası bir sadakadır.”¹⁹¹⁴ hadisinde nafaka için de bu terim kullanılmıştır. Prensip olarak, farz olan sadakaların açıktan, nâfile sadakaların ise gizlice verilmesi daha fazîletlidir. Çünkü farzların açıkça ifâsında başkalarını özen-dirme ve töhmetten korunma söz konusudur. Normal bir görev yapıldığı için de burada gösteriş söz konusu olmaz. Nâfile ibadet ve sadakalarda ise başkalarından üstünlük ve farklılık nedeniyle gösterişe düşme tehlikesi her zaman vardır.

1912. Adağın fikhî hükümleri için bk. İnsân, 76/7. âyet tefsiri.

1913. Bk. Tevbe, 9/60, 103.

1914. Buhârî, Megâzî, 12; Ahmed bin Hanbel, I, 168.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Siz bir hayrı açıktan da yapsanız gizli de yapsanız yahut bir kötülüğü affetseniz, Allah onu bilir. Allah çok affedici, çok güçlü olandır.”**¹⁹¹⁵

“Siz bir şeyi açıkça yapsanız da gizlice yapsanız da, şüphe yok ki Allah, her şeyi bilmektedir.”¹⁹¹⁶

“(Şeytan bunu) onların göklerde ve yerde, gizli olanları açığa çıkaran, sizin gizlediğinizi de, açığa vurduğunuzu da bilen Allâh’a secde etmemeleri için yapmıştır!”¹⁹¹⁷

Nâfile sadakalarda gizlice vermenin daha fazîletli olduğunu belirten bâzı hadisler şunlardır: “Allah, ne başkasına gösteriş için hayır yapandan, ne gösteriş yapan mürâiden, ne de minnet altında bırakan mennândan hiçbir şey kabul etmez.”¹⁹¹⁸ “Sadakanın en fazîletlisi, az bir şeyi olanın, yok-sula gizlice verdiği, gücünün son yettiğidir.”¹⁹¹⁹

“Kul, gizlice bir amel yapar, Allah da onu gizlice yazar. Sonra bu ameli açıklarsa, Allah onu gizli amellerden naklederek, açıkça yapılan ameller listesine yazar. Sonra gösteriş için bunun sözünü ederse, Allah da o ameli gizli ve açık olarak yazılan bir listeden çıkarır ve riyâ olarak yazar.”¹⁹²⁰ “Gizlice verilen sadaka, Rabb’in öfke ateşini söndürür.”¹⁹²¹

Yine bir meşhur hadiste şöyle buyrulur: “Kıyâmet günü, Allah gölgesinden başka bir gölgenin bulunmadığı o gün, Allah Teâlâ yedi kişiyi kendi gölgesiyle gölgelendirir. Bunlardan birisi de bir sadaka verip sağ elinin verdiği sol eli bilmeyen kimsedir.”¹⁹²²

Diğer yandan sadakanın açıkça verilmesinin, başkalarına örnek olacağı ve onların da hayır yapmasına sebep olacağı, yoksulların bundan yararlanacağı bilinirse, o takdirde açıkça vermek gizli vermekten daha fazîletli olur. Abdullah b. Ömer’den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Gizlice vermek, açıkça vermekten daha fazîletlidir. Açıkça

1915. Nisâ, 4/149.

1916. Ahzâb, 33/54.

1917. Neml, 27/25.

1918. Fahu'r-râzî, age, XII, 78.

1919. Buhârî, Ezan, 36, Zekât, 16, Rikâk, 24, Hudûd, 19; Müslim, Zekât, 91, Zühd, 53; Nesâî, Kudât, 2.

1920. Münziri, Tergib ve Terhib, I, 72.

1921. Tirmizî, Zekât, 28.

1922. Buhârî, Ezan, 36, Zekât, 16, Rikâk, 24; Müslim, Zekât, 91; Tirmizî, Zühd, 53.

*verdiğinde başkasının kendine uymasını isteyen kimse için ise, açıkça vermek daha fazîletlidir.”*¹⁹²³

İslâm büyükleri arasında sadakalarını verecekleri yoksula bile bildirmemeye çalışan birçok kimseler geçmiştir. Kimi sessizce bir âmânın eline bırakır; kimi, yoksulun geçeceği veya oturacağı yere onun görebileceği şekilde gizlice koyar, fakat kendini göstermez; kimi, yoksul uyurken, onun cebine koyar veya giysisine bağlar; bir kısmı da başkaları aracılığı ile yoksula ulaştırırdı ki, bu verme şekillerinin her birinden kastedilen, gösterişten ve minnet altında bırakmaktan sakınmaktır. Çünkü yoksulun kendine sadaka verenini görmesinde bir gösteriş ve minnet izi bulunabilir.

Farz olan zekâtın açıkça verilmesi ise daha fazîletlidir. Çünkü âyette, “**Sen onların mallarından sadaka al!**”¹⁹²⁴ buyurularak zekâtın açıkça alınması istenmiştir. Diğer yandan farz olan zekâtın gizlenmesinde kendi üzerine bir takım töhmetleri çekme, toplumu da, “bu kişi zekât vermiyor” şeklinde sü-i zanna düşürme tehlikesi vardır. İşte açıkça vermek bu töhmeti ortadan kaldıracığı için daha fazîletli olur. Nitekim Hz. Peygamber nâfile namazlarının pek çoğunu evde kıldığı hâlde, farz namazlarının hepsini cemaat hâlinde kılmıştır. Namazda töhmeti ortadan kaldırmak için nasıl farz ile nâfilelerin durumu değişik ise, zekâtta da öyledir.¹⁹²⁵

لَيْسَ عَلَيْكَ هُدْيُهُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ ۖ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ
فَلَا تُنْفُسِكُمْ ۖ وَمَا تُنْفِقُونَ إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ اللَّهِ ۖ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ يُوَفَّ
إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ ﴿٢٧٢﴾

272- Onları doğru yola iletmek senin görevin değildir; ancak Allah dilediğini doğru yola iletir. Yaptığınız her hayır kendiniz içindir. Hayrı sadece Allah rızası için yapmalısınız. Yaptığınız her hayrın karşılığı size tam olarak verilecek ve siz hiç haksızlığa uğratılmayacaksınız.

1923. Deylemî, Firdevs, II, 247.

1924. Tevbe, 9/103.

1925. Elmalılı, age, II, 222-224.

272. âyete göre, Allah dilediğini doğru yola iletir, dilediğini iletmez. Nitekim Allâh'ın Rasûlü çok sevdiği ve kendisini müşriklere karşı sürekli destekleyen ve arka çıkan amcası Ebû Tâlib'in hastalığı sırasında, ona hidâyet nasîb olmasını çok arzu etmiş, ancak amcası, "Ebû Tâlib ölümünden korktu da İslâm'a girdi" diye alay edeceklerini düşünerek, kelime-i şehâdet getirmekten kaçınmıştır. Sonunda, Allâh'ın Rasûlü bu konuda şöyle uyarılmıştır: **"Sen sevdiğini doğru yola iletemezsin. Fakat Allah dilediğini doğru yola iletir ve doğru yola girecek olanları en iyi O bilir."**¹⁹²⁶

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **"Allah dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir."**¹⁹²⁷ **"De ki: 'Doğu da batı da Allâh'ındır. O dilediğini doğru yola iletir.'"**¹⁹²⁸

"Allah, bir kimseyi fitneye düşürmek isterse, artık sen onu Allâh'ın elinden kurtaramazsın. Onlar Allâh'ın kalplerini temizlemek istemediği kimselerdir. Onlar için dünyada bir rezillik, âhirette de büyük bir azap vardır."¹⁹²⁹

"Allah kime yol gösterirse, o artık doğru yolu bulmuştur. Kimi de yoldan saptırırsa, işte onlar ziyâna uğrayanlardır."¹⁹³⁰

İbn-i Abbâs ؓ'ten rivâyete göre, yukarıdaki 272. âyet inmezden önce Allâh'ın Rasûlü, yalnız müslüman yoksullara sadaka verilmesini emredermiş, bu âyet indikten sonra din ayırımı yapmaksızın herkese verilmesini emretmiştir.¹⁹³¹

Zekât ise Tevbe sûresi 9/60. âyette belirtildiği gibi yalnızca sekiz sınıfa ve mü'minlere verilir. Çünkü o belli bir hak olan borcun ödenmesidir. Fakat buna kıyas yapılarak sırf ihsan demek olan nâfile sadakalar da böyle sanılabilirdi. Nitekim rivâyet olunduğuna göre Hz. Ebûbekir'in kızı Esmâ ؓ'ın annesi Kuteyle ile ninesi müşrike oldukları hâlde, Hz. Esmâ'dan bir şey istemek için yanına gelmişler, o da "Rasûlullâh'tan izin almadan size bir şey veremem, çünkü siz benim dînimde değilsiniz." demişti. Bir de Ensâr'dan bir kısım insanların, Benî Kurayza ve Benî Nadir Yahudilerine yakınlıkları vardı. Böyle iken onlara sadaka vermezler ve müslüman olmadığınız sürece

1926. Kasas, 28/56.

1927. En'âm, 6/39.

1928. Bakara, 2/142.

1929. Mâide, 5/41.

1930. A'râf, 7/178.

1931. İbn Kesîr, Tefsir, I, 324.

size bir şey veremeyiz, derlerdi. Bir rivâyete göre müslümanlar arasında yoksulların çoğaldığı bir sırada, Hz. Peygamber müslümanları müşriklere sadaka vermekten men etmiş ve müşriklerin ihtiyaç yüzünden İslâm'a girmelerini arzu etmişti. İşte yukarıdaki âyet bu sebeplerden biri veya hepsi dolayısıyla inmiştir

Buna göre sadaka verdiğimiz kimselere minnet yükleyip ezâ etmeye hakkımız olmadığı gibi, başka dinden olduğu gerekçesiyle müşriklerin yoksullarına sadaka verilmesini engellemeye kalkmamız da doğru değildir. Mâdemki Allah, mü'min, kâfir herkesin Rabbidir, sadakalarınız Allah içindir; o hâlde mü'mine de kâfire de Allah rızası için nâfile ve tatavvu' olarak sadaka verilebilir, her ikisine verdiğimiz sadakalardan ayrı ayrı sevap kazanabiliriz. Müslümandan yardım gören gayrimüslimin de bu sayede gönlü İslâm'a ısınır ve onun hak dîne girmesine sebep olabiliriz.

Sonuç olarak çoğunluğa göre, nâfile sadakalar inanç ayırımı yapmaksızın ihtiyaç sahibi olan herkese verilebileceği gibi, zekât da müellefe-i kulüb sınıfına dahil edilebilen herkese verilebilir.

لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أُخْصِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِي الْأَرْضِ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُمْ بِسِيمَاهُمْ لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِلْحَافًا وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ ﴿٢٧٣﴾

273- Kendilerini Allah yoluna adayan, bu yüzden yeryüzünde dolaşıp geçimini sağlayamayan yoksullara yardım edin. Onlar dilenmekten çekindikleri için, gerçek hâllerini bilmeyenler onları zengin sanır; sen ise onları sîmâlarından tanırsın. Onlar insanlardan yüzüzlük ederek bir şey istemezler. Yapmakta olduğunuz her hayrı, hiç şüphe yok ki Allah bilir.

273. âyetin, Hz. Peygamber'in mescidindeki sofada oturan ve Ashâb-ı suffa denen yoksul muhâcirler hakkında indiği nakledilmiştir. Bunların ortalama sayısı 300 kadardır. İsimleri bilinenlerin sayısı yüze ulaşır. Kendilerini Kur'ân öğrenmeye, savaşımlara katılmaya adanmış olan bu yoksul sahâbeler ve benzerleri yardım edilmeye en lâyık görülmüşlerdir. Bunlar, bir tarafa gidip

çalışamaz, hâllerini başkalarına arz edemez, utanır ve kimseden bir şey isteyemezlerdi.

Buna göre, Allah rızası için düşmana karşı nöbet bekleyen veya Allah rızası için eğitim, öğretim ve araştırma için çalışan ya da topluma hizmet uğruna kendini vakfeden ve bu durumda malı, mülkü olmayan, geçimini kazınmaya vakit ayıramayan veya vakit bulduğu hâlde gücü yetmeyen, yoksul ve fakir müslümanlar, nerede ve ne zaman yaşamış olursa olsunlar bu âyetin kapsamı içine girerler. Bunlar infak ve sadakaların verilecek yeri olarak her zaman tercih sıralamasında başta gelirler.

Düşmandan silâh kullanmadan elde edilen ve “fey’” adı verilen ganîmetlerin kamu yararı gözetilmek şartıyla ve herhangi bir sınırlamaya tâbî tutulmaksızın asker, memur maaşları, savunma giderleri vb. yerlere harcamaya yapılabileceği Haşr sûresi 59/6 ve 7. âyetlerde belirtildikten sonra, mallarını Mekke’de bırakıp Medîne’ye hicret eden muhâcirlerin de bunlar üzerinde hakkı bulunduğu şöyle bildirilir: **“(Bu ganîmet mallarında), yurtlarından ve mallarından uzaklaştırılmış olan, Allah’tan bir lûtf ve rıza dileyen, Allâh’ın dinine ve Peygamberine yardım eden muhâcirlerin de hakkı vardır.”**¹⁹³²

İşte yukarıdaki âyette, bu gibi ihtiyaç sahiplerinin bulunup yardım edilmesi istenmiştir. Hadiste şöyle buyrulur: **“Asıl yoksul (miskîn), bir iki lokma veya bir iki hurma için kapı kapı dolaşan kimse değil, kendisine yetecek malı bulunmayan, muhtaç olduğu hâlde dilenmeyen, hâli bilinip de kendine sadaka verilmeyen kimsedir.”**¹⁹³³

İslâm’da zarûret bulunmadıkça dilenmek hoş görülmemiştir. Hadislerde şöyle buyurulmuştur: **“İhtiyâcı yok iken malını çoğaltmak için halktan mal isteyen kimse, -malını azaltsa da çoğaltsa da- bir ateş koru tutmuş olur.”**¹⁹³⁴ **“Kişi dünyada dilene dilene o hâle gelir ki, kıyâmet günü yüzünde et kalmaz, yüzü tamamen kemik kesilmiş olur (yani bakılacak yüzü kalmaz).”**¹⁹³⁵

1932. Haşr, 59/8.

1933. Buhârî, Zekât, 53, Tefsir, 2/48; Müslim, Zekât, 101-102; Nesâî, Zekât, 76; Mâlik, Muvatta, Sıfatü'n-Nebî, 7.

1934. Müslim, Zekât, 95-96, 99, 105, 108, 125.

1935. Buhârî, Zekât, 52; İbn Mâce, 25.

﴿ BÂB 38 ﴾

İNFAK, RİBÂ YASAĞI, BORÇLUNUN DARA DÜŞMESİ

الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ بِالْئِيلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٧٤﴾ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَانْتَهَى فَلَهُ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ وَمَنْ عَادَ فَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٧٥﴾ يَمْحَقُ اللَّهُ الرِّبَا وَيُزِيلُ الصَّدَقَاتِ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ أَثِيمٍ ﴿٢٧٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٧٧﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن كُنتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٢٧٨﴾ فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِنْ تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُؤُوسُ أَمْوَالِكُمْ لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ ﴿٢٧٩﴾ وَإِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَىٰ مَيْسَرَةٍ وَأَنْ تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٨٠﴾ وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ تُوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٨١﴾

- 274-** Mallarını gece ve gündüz, gizli ve açık olarak hayra harcayanların Rab'leri katında ecir ve mükâfatları vardır. Onlara korku yoktur, onlar üzülmeyeceklerdir.
- 275-** Fâiz yiyenler, kıyâmet günü kabirlerinden şeytanın çarptığı kimseler gibi kalkacaklardır. Bu, onların, "Alışveriş de fâiz gibidir." demelerinden ötürüdür. Oysa Allah alışverişi helâl, fâizi haram kılmıştır. Bundan sonra, kime Rabbinden bir öğüt ulaşır da fâizden vazgeçerse, geçmişte olan kendisininindir ve artık onun işi Allâh'a kalmıştır. Kim de yeniden fâize dönerse, işte onlar cehennemliklerdir ve orada sürekli olarak kalırlar.
- 276-** Allah fâizli kazançların bereketini giderir, zekât ve sadakaları ise bereketlendirir. Allah hiçbir günahkâr nankörü sevmez.
- 277-** İmân edip sâlih ameller yapan, namazı dosdoğru kılıp zekâtı verenlerin Rab'leri katında mükâfatları vardır. Onlara korku yoktur, onlar üzülmeyeceklerdir.
- 278-** Ey imân edenler! Allâh'a karşı gelmekten sakının ve gerçekten imân etmişseniz, fâizden doğan, ancak henüz tahsil etmediğiniz kazançları almaktan vazgeçin.
- 279-** Eğer bunu yapmazsanız, Allah ve Rasûlü ile savaş hâlinde olduğunuzu bilin! Eğer tevbe ederseniz, ana paranız sizindir. Böylece ne haksızlık etmiş ne de haksızlığa uğramış olursunuz.
- 280-** Eğer borçlu darlık içindeyse, ona ödeme gücüne kavuşuncaya kadar bir süre tanıyın. Ancak borçluya alacağınızı sadaka olarak bağışlamanız, eğer bilerseniz, sizin için daha hayırlıdır.
- 281-** Allâh'ın huzûruna çıkarılacağınız günden sakının! O gün herkese kazandığının karşılığı tam olarak verilir ve onlar asla haksızlığa uğratılmazlar!

274. âyetin, Hz. Ebûbekir'in mâlik olduğu kırk bin dinarı (1 dinar yaklaşık 4 gr altın para), Hz. Ali'nin de o sırada elinde bulunan dört dirhem gümüşü tasadduk etmesi üzerine indiği rivâyet edilmiştir.

İNFAK

Fahraddin Râzî, âyetin bütün zamanlar ve bütün durumlar içinde sadaka veren ve herhangi bir ihtiyaç sahibinin durumunu gördüğü zaman hiç gecikmeden, hemen onun ihtiyâcını gideren ve başka bir zamana erteleme-yen kimseler hakkında, müslümanları hayır yapmaya teşvik için indiği yolundaki rivâyeti tercih etmiştir. Çünkü bu âyet infakla ilgili hükümleri bildiren âyetlerin sonuncusudur.¹⁹³⁶

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Allâh'ın kitabını okuyanlar, namazı kılanlar ve kendilerine verdiğimiz rızıktan gizli ve açık olarak infâk edenler asla zarara uğramayacak bir kazanç umabilirler. Çünkü Allah onlara mükâfatlarını tam olarak öder ve kendilerine lûtfundan fazlasını da verir. Şüphesiz O, çok bağışlayan, şükrün karşılığını bol bol verendir.”**¹⁹³⁷

“Onlar Rab'lerinin rızasını kazanmak için sabrederler, namazı dosdoğru kılarlar, kendilerine verdiğimiz rızıktan gizli ve açık olarak hayır yolunda harcarlar ve kötülüğe iyilikle karşılık verirler. İşte dünya yurdunun güzel sonu onlar içindir.”¹⁹³⁸

“İmân eden kullarıma söyle! Alışverişin bulunmadığı, dostluğun fayda vermediği bir gün gelip çatmadan namazlarını gerektiği şekilde kılsınlar; kendilerine verdiğimiz rızıklardan Allah rızası için gizlice ve açıktan harcasınlar.”¹⁹³⁹

“Onlara (Kur'ân âyetleri) okunduğu zaman, ‘Biz buna imân ettik; çünkü o, Rabbimiz'den gelen gerçeğin ta kendisidir. Zaten biz, bundan önce de müslüman idik.’ derler. İşte bunlara, sabretmelelerinden dolayı, ecirleri iki kat olarak verilecektir. Çünkü onlar kötülüğü iyilikle savarlar, kendilerine verdiğimiz rızıktan Allah yolunda harcarlar.”¹⁹⁴⁰

1936. Fahraddin Râzî, age, VII, 83.

1937. Fâtır, 35/29, 30. Kur'ân okumanın fazileti için bk. Fâtır, 35/29.

1938. Ra'd, 13/22.

1939. İbrâhim, 14/31.

1940. Kasas, 28/53-54.

Yukarıdaki âyetlerde Allâh'ın rızasını kazanmak için malından gizli açık harcayanlarda ayrıca şu vasıfların da bulunması gerektiğine yer verilmiştir. a) Namazı kılmak, b) Sabretmek, c) Allâh'ın kitabını okumak. d) Kötülüğü iyilikle savmak.

Varlıklı mü'minin öncelikle farz olan zekâtı vermesi gerekir. Bundan sonra nâfile sadaka olarak harcayacağı miktarla ilgili bir sınırlama getirilmemişse de, bu konuda israfa gitme, saçıp savurma yasaklanmış, harcamada kendisinin ve aile fertlerinin geçimini sağlamaya öncelik verilmiştir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Sana Allah yolunda ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: ‘İhtiyaçtan fazla olanı.’”**¹⁹⁴¹ **“Eli boynuna bağlı bir şekilde kalma, eli sıkı cimri biri olma, eli büsbütün açık olup israf da etme.”**¹⁹⁴²

Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *“Çok mal yığanlar aşağıların aşağısındadırlar. Ancak sağına soluna çevresine bakarak ihtiyaç sahiplerine infâk edip malına hükmedebilen zenginler müstesnâdır, ancak bunların sayısı pek azdır. İşte bunlar Allâh'ın râzı olduğu yolda israfsız, sıkıntısız, saçıp savurmadan ve kötülüğe yönelmeden infâk edenlerdir.”*¹⁹⁴³

Buradaki infak; farz, vâcib, nâfile her çeşit infâkî içine almakta, aynı zamanda infâkın en üstün şekillerini de göstermiş bulunmaktadır. Bundan dolayı âyetin kendi mutlak anlamı ile alınıp, infak konusu olan ihtiyaçların gereği dikkate alınması daha uygundur. Çünkü öyle zaman gelir ki, dîni uğrunda canını feda edebilen mü'min, gerektiği yerde malını da feda edebilir. Nitekim bir âyette: **“Kendileri darda olsalar bile başkalarını kendilerine tercih ederler.”**¹⁹⁴⁴ buyrulur.

Ancak elinde avucunda olanı sarf edip, kendisi ve ailesi perişan duruma düşen kimsenin bu hayrı, sonunda pişmanlığa dönüşebilir. Kendisinin olmasa bile, aile fertlerinin sıkıntıya düşmesi onu da sıkıntıya düşürür. Nitekim bir hadiste: **“Neredeyse yoksulluk küfür olacaktı!”**¹⁹⁴⁵ buyrulmuştur.

275-279. âyetlerde kesin ribâ yasağı getiriliyor ve ribâdan vazgeçmeyenlerin Allah ve Rasûlü ile savaşa girmiş olacakları belirtiliyor. Hz. Âişe'den

1941. Bakara, 2-219.

1942. İsrâ, 17/29.

1943. İbn Mâce, Zühed, 8; Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 340, V, 157.

1944. Haşr, 59/9.

1945. Keşfü'l-Hafâ, II, 141 (1919); Hilyetü'l-Evliyâ, III, 53, 109; VIII, 253.

rivâyetle Rasûlullah ﷺ şöyle buyurmuştur: “Bakara sûresinin sonunda ribâ hakkındaki âyetler inince, Allâh’ın Rasûlü bunları mescidde okudu ve sonra şarap ticaretini de yasakladı.”¹⁹⁴⁶

FÂİZ (RİBÂ)

Sözlükte artma, çoğalma, şişme gibi anlamlara gelir. Türkçe’de fâiz ve ribâ eş anlamlıdır. Bir fıkıh terimi olarak; ölçü veya tartı ile alıp satılan mislî (standart) malların, altın, gümüş ve nakit paranın aynı cinsten belli bir miktârını, ziyâde bir bedelle mübâdele etmektir.

Ribâ’nın Çeşitleri

a) Karz ve borç ilişkisinden doğan ribâ: Kur’ân-ı Kerîm’de yasaklanan ve adına câhiliye ribâsı denilen çeşit budur. Bununla, ödünç verirken veya vâdesinde ödenmeyen borca yeni bir vâde tanırken anaparaya eklenen fazlalık kastedilir.

b) Alışverişten doğan ribâ: Bu çeşit ribâ hadislerle yasaklanmış olup, fazlalık ve nesîe ribâsı olmak üzere ikiye ayrılır.

Fazlalık ribâsı: Aynı cinsten ribevî malların (ölçü veya tartı ile alınıp satılan mallar) birbiriyle mübâdelesi hâlinde bedellerden birinin diğerinden fazla olmasıdır. Mesela; 12 kg yemeklik buğdayı, 10 kg tohumluk buğdayla değiştirmek gibi. Aynı buğdayların para değeri üzerinden değişimi ise alım-satım sayılır ve fâizle ilgisi kalmaz. Buradaki yasağın sebebinin, mal takaslarının para değeri üzerinden yapılmasını sağlamak olduğunda açıklık vardır.

Nesîe ribâsı: Vâde karşılığında şart koşulan fazlalıktır. Aynı cinsten ribevî malların birbiriyle mübâdelesi hâlinde taraflardan birinin veresiye olması bu çeşit ribâyı doğurur. Aynı ribevî malların peşin değişimi ve cinsler bir olunca değişimin eşit miktarda yapılması hâlinde ribâ söz konusu olmaz. Usûlüne uygun “mal takası” yapılmış olur.

İslâm’ın çıkışı sırasında ödünç verilen asıl borca “re’sûl-mal / anapara”, vâde sonunda ödenecek ziyâdeye ise “ribâ” denilirdi. Borçları ertelerken eklenecek fazlalık da bu niteliktedir.

İslâm’dan önceki semâvî dinlerde, fâizcilik, üretime dayalı olmayan, emek veya ticaret riski de bulunmayan bir “haksız kazanç” yolu sayılarak yasaklanmıştır.

Mekke döneminde bu konu ile ilgili olarak inen ilk âyette ribânın sevap kazandıran bir amel olmadığı şöyle belirtilir: **“İnsanların mallarında artış olsun diye verdiğiniz ribâ (fâiz) Allah katında artmaz. Allâh'ın rızasını arayarak verdiğiniz zekâta gelince; işte onlar, mallarını kat kat arttıranlardır.”**¹⁹⁴⁷ Yine Mekke döneminin sonlarına doğru gerçekleşen Mîraç'la ilgili hadislerde de ribânın kötülendiği ve azâba sebep olabileceği bildirilir.¹⁹⁴⁸ Bütün bunlar ileride fâizin yasaklanacağını ilk işaretleridir.

Medîne'de konuyla ilgili olarak ilk inen âyette Yahudilerin başına gelen sıkıntıların nedenleri arasında, kendilerine yasaklandığı hâlde fâiz yemeleri gösterilir.

فَبِظُلْمٍ مِّنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ أُحِلَّت لَّهُمْ وَبِصَدِّهِمْ
عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ كَثِيرًا ۖ ﴿١٦٠﴾ وَأَخَذَهُمُ الرِّبَا وَقَدْ نُهُوا عَنْهُ وَأَكْلِهِمْ
أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ ۗ وَاعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ۖ ﴿١٦١﴾

“Yahudilerin zulmü sebebiyle, bir de pek çok kimseyi Allah yolundan engellemeleri, kendilerine yasaklandığı halde faizi almaları ve haksızlıkla insanların mallarını yemeleri yüzünden önceden helâl kılınan temiz ve iyi şeyleri onlara haram kıldık ve içlerinden inkâra sapanlara acı bir azap hazırladık.”¹⁹⁴⁹

Tevrat'ta bu yasak birkaç yerde tekrarlanır: “Bir kardeşin yoksullaşır, muhtaç duruma düşerse, ona yardım etmelisin. Aranızda kalan bir yabancı da konuk gibi yaşayacak, ondan fâiz ve kâr almayacaksın.”¹⁹⁵⁰

Ribâ yasağı İncil'le açıkça kaldırılmadığı için Hristiyanlıkta, kilise 13. M yüzyılın ortalarına kadar fâizli krediler aleyhine tavır almıştır. Bu olumsuz yaklaşım ve “paranın para doğurmayacağı” ilkesi, Aristo'ya (MÖ 384-322) kadar dayanır. Hristiyanlıkta fâizin meşrû ilan edilmesi, Katoliklerin büyük simâlarından Saint Thomas d'Aquin'in (MS 1225-1274); “Ticaret ve kredi rizikosunu göze almış ve parasını tehlikeye atmış kimseler lehine kâr ve kazanç hakkı tanınmanın gerektiğini” söylemesiyle gerçekleşmiştir.¹⁹⁵¹

Ancak, Saint Thomas'ın sözlerinde yer alan, “sermaye riski, kâr ve kazanç” kavramları, sermayeyi kâr - zarar ortaklığı çerçevesinde işletmeyi

1947. Rûm, 30/39.

1948. Bk. İbn Mâce, Ticârât, 58; Ahmed bin Hanbel, II, 353, 363.

1949. Nisâ, 4/160-161.

1950. Levililer, 25/35. Bk. Çıkış, 22/25; Yeşu, 23/19, 20; Nehemya, 5/7, 10, 11.

1951. Feridun Ergin, İktisat, 38, 39.

içerir. Böyle bir işlem ise İslâm'da, sermayenin ya "sermaye ortaklığı" ya da "emek sermaye ortaklığı (mudârebe)" sözleşmesiyle işletilmesi anlamına gelir ki artık elde edilecek kazancın adı fâiz değil, kâr (rıbh) olur. Thomas'ın görüşünün sermaye riskine girmeksizin paranın parayı doğurduğu günümüzdeki fâizli bankacılık sektörünü kapsamaması gerekir.

Diğer yandan günümüz İncil'inde fâizle ilgili şu üç köle örneği verilir: Matta İncili'nde, efendi üç köleden her birine belli miktarda sermaye verip yolculuğa çıkar. Döndüğünde iki tanesi sermayeyi ikiye katlayacak şekilde işletmiş, üçüncüsü belki zarar ederim korkusuyla bunu toprağa gömüp, işletmeden bekletmişti. Sonuçta seyahatten dönen efendileri, ilk iki köleyi takdir edip mükâfatlandırırken, üçüncüsüne şöyle der: "Kötü ve tembel köle! Ekmediğim yerden biçtiğimi, harman savurmadığım yerden devşirdiğimi bildiğine göre paramı fâize vermeliydin. Ben de geldiğimde onu fâiziyle alırdım. Haydi onun elindeki talantı (sermaye) alın, on talantı olana verin."¹⁹⁵²

Aynı olay başka bir yerde Hz. Îsâ'nın konuşması olarak farklı şekilde anlatılır.¹⁹⁵³ Ancak günümüzde Hz. Îsâ'ya inen gerçek İncil elde bulunmadığı için bu ifâdelerin gerçek metinle karşılaştırma imkânı yoktur.

İslâm'da ilk fâiz yasağı 3. hicret yılında inen,

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا الرِّبَا أَضْعَافًا مُضَاعَفَةً وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

"Ey îmân edenler! Kat kat arttırılmış olarak fâiz yemeyin! Allah'tan sakının ki, kurtuluşa eresiniz." âyetiyle başlamıştır.¹⁹⁵⁴ Bundan sonra Hayber'in fethi yılında (7/629) inen Bakara sûresi 275-279 arası âyetlerle uygulama genelleştirilmiştir.

Âyette fâizi meşrû görenlerin yanılğı noktasının, "alışveriş de tıpkı fâiz gibidir." demelerinden kaynaklandığı belirtilir. Hâlbuki fâizli muâmelede, anapara ve fâizin geri ödenmesi taahhüt edilirken, satım akdinde bir riskin bulunduğu bilinmektedir. Kârın meşrû olması da sermaye sahibinin riske katılması yüzündendir.

Mesela; yüz bin TL'yi %12 yıllık fâizle bankaya yatırmakla, yüz bin TL'lik pirinç satın alıp satmak ve kâr elde etmek birbirinden farklı işlemlerdir. Belki bu son muâmele ile yılda iki üç defa mal alıp satma yoluyla %30

1952. Matta, 25/26-27. (bk. Matta, 25/14-25).

1953. Bk. Luka, 19/11-17.

1954. Âl-i İmrân, 3/130.

kâr elde etme ihtimali yanında, pirincin ucuzlaması yüzünden zarar etme ihtimali de söz konusudur.

Fâiz âyetlerinin sonu şöyle biter: **“Ey îmân edenler! Allâh’a karşı gelmekten sakının! Eğer gerçekten inanıyorsanız, fâiz alacaklarınızı bırakın. Eğer böyle yapmazsanız, Allâh’a ve elçisine karşı, savaş açmış olduğunuzu bilin! Eğer tevbe edip, vazgeçerseniz anaparalarınız sizindir. Böylece, ne haksızlık etmiş ne de haksızlığa uğramış olursunuz. Eğer borçlu darlık içindeyse, eli genişleyinceye kadar ona süre vermek vardır. Eğer bilerseniz, bunu sadakaya saymanız, sizin için daha hayırlıdır.”**¹⁹⁵⁵

Diğer yandan fâizin bereketsiz bir kazanç olduğu âyette şöyle belirtilir: **“İnsanların mallarında artış olsun diye verdiğiniz herhangi bir fâiz, Allah katında artmaz. Allâh’ın rızasını gözeterek verdiğiniz zekâta gelince, işte zekâtı veren o kimseler mallarını kat kat artıranlardır.”**¹⁹⁵⁶

Hadislerde, sadaka vermenin malı eksiltmeyeceği,¹⁹⁵⁷ kıyâmet gününde bir sadakaya yedi yüz misli mükâfat verileceği,¹⁹⁵⁸ Allah Teâlâ’nın sadakayı kabul edip onu dağ gibi oluncaya kadar büyüteceği haber verilmiştir.¹⁹⁵⁹ Diğer yandan fâizle çoğalan malın ise azalacağını bildirmiştir.¹⁹⁶⁰ Başka bir hadiste de şöyle buyurulmuştur: **“Her gün iki melek iner. Bunlardan biri: ‘Allâhım! Malını verene yenisini ver!’ diye duâ eder. Diğeri de: ‘Allâhım! Cimrilik edenin malını yok et!’ diye bedduâ eder.”**¹⁹⁶¹

Hız. Peygamber, **“Fâizi alana, verene, hatta bu işleme şahitlik yapana ve onu yazana lânet etmiştir.”**¹⁹⁶² Yine Allâh’ın Rasûlü fâiz alan ve verenin kıyâmet günü karşılaşacağı azâbı rüyasında gördüğünü bildirmiştir.¹⁹⁶³

Ubâde bin Sâmit ؓ’in (ö. 34/654) rivâyet ettiği bir hadiste şöyle buyrulur:

“Altın altınla, gümüş gümüşle, buğday buğdayla, arpa arpayla, hurma hurmayla ve tuz tuzla misli misline, eşit ve peşin şekilde trampa edilir. Farklı cinsler birbiriyle mübâdele edilirse, peşin olmak şartıyla dilediğiniz

1955. Bakara, 2/278-280.

1956. Rûm, 30/39.

1957. Müslim, Birr, 69.

1958. Müslim, İmâret, 132.

1959. Buhârî, Zekât, 8; Müslim, Zekât, 63.

1960. İbn Mâce, Ticârât, 58; Ahmed bin Hanbel, I, 395.

1961. Buhârî, Zekât, 27; Müslim, Zekât, 57.

1962. Müslim, Mûsâkât, 105, 106; Tirmizî, Büyû’, 2.

1963. Buhârî, Büyû’, 24, Ta’bir, 48.

gibi satış yapınız."¹⁹⁶⁴ Bu hadîsin Tirmizî'deki rivâyetinde şu ilâve vardır: *"Her kim bu şekildeki mübâdelede fazla verir veya alırsa şüphesiz ribâ yapmış olur."*¹⁹⁶⁵

Bu hadisteki aynı cinsten maddelerin eşit olmayan miktarda mübâdele yasağında gerekçe (illet) nedir? Hanefîlere göre keyl (ölçülür) ve vezn (tartılır) cinsten olmalarıdır. Şâfiîlere göre yenen maddelerde "yiyecek cinsten (taam) olması", diğerlerinde "para olma (semeniyet)" özelliğidir. Mâlikîlere göre ise "gıda maddesi ve saklanabilir nitelikte (iktiyât ve iddihâr)" özelliğinin bulunmasıdır. Bu da ticaret ve tasarruf amacıyla elde tutulabilen gıda maddeleri ve diğer emtiayı kapsar.

Hız. Peygamber, vedâ hutbesinde şöyle buyurmuştur: *"...Şüphesiz, câhiliye dönemine âit fâiz kaldırılmıştır. İlk kaldırdığım fâiz de amcam Abbâs bin Abdülmuttalib'in (ö. 32/652) fâizidir."*¹⁹⁶⁶ Hız. Abbâs'ın Bedir (2/623) veya Hayber (7/628) savaşından önce İslâm'a girdiği bilinmektedir. Onun yasağa rağmen sürdürdüğü fâizli muâmele, İslâm'ın henüz uygulanmadığı yörede ve müşriklerle yaptığı önceden kalma muâmelelerdir. Mekke ve Tâif'in fethiyle bu bölgeler de uygulama alanına girmiştir.

Hız. Peygamber döneminde altının para birimi Dinar (yaklaşık 4 gr), gümüşün Dirhem (yaklaşık 2,8 gr) idi. Bunlar kendi cinsinden olan altın veya gümüş ziynet eşyası alım satımında kullanılacaksa, aynı ağırlıkta işlem yapılması gerekiyordu. Böyle bir değerli mâdenin, işçilik dışında fazlalıkla değişiminin reel fâizi oluşturduğunda şüphe yoktur. Burada fâiz yasağı, değerini öz mâdeninden alan "sağlam para"nın ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Nitekim Hayber ganîmetleri arasında bulunan altın ve boncuk dizili bir gerdanlığı 12 dinara (yaklaşık 48 gr altın para) satın alan Fudâle bin Ubeyd , bu alışverişten şüpheye düşünce, durumu Allâh'ın elçisine sormuştur. Hız. Peygamber gerdanlıktaki altın kısmının diziden çıkarılarak ayrıca tartılmasını ve altın parayla ağırlık olarak denkleştirilmesini, geri kalan kısım için de fiyat takdiri yapılmasını bildirmiştir.¹⁹⁶⁷

Buna benzer bir uygulama gümüş para ile ilgili olarak da nakledilir. Muâviye'nin (ö. 60/679), Şam vâlisi olduğu sırada, gümüş bir kabın, gümüş

1964. Müslim, Mûsâkât, 81; Ebû Dâvûd, Büyû', 18; Ahmed bin Hanbel, V, 314, 320.

1965. Tirmizî, Büyû', 23.

1966. Ebû Dâvûd, Büyû', 5, III, 629; İbn Hışâm, IV, 251; Hamidullah, Vesâik, 307.

1967. Müslim, Mûsâkât, 17.

para olan dirhemle tartılmadan mübâdele edildiğini gören sahâbeden Ubâde bin Sâmîr ﷺ buna itiraz etmiş ve yukarıdaki altı maddenin zikredildiği hadîsi rivâyet ederek muâmeleyi bozdurmuştur.¹⁹⁶⁸

Hiz. Ömer'in, altın ve gümüş parayı birbiriyle mübâdele etmek için o günün kuru üzerinde anlaşılan Mâlik bin Evs ile Talha bin Ubeydullâh'ın alışverişine müdâhale ettiği nakledilir. Çünkü Talha, değişimini yaptığı paranın bedelini peşin değil, birkaç saat gecikmeli olarak teslim edebileceğini söylemişti. Bu olayla ilgili olarak Hiz. Ömer şöyle demiştir: "İki cins parayı mübâdele ederken, alıcı bedeli almak üzere, senden eve girip çıkıncaya kadar izin istese bile izin verme. Çünkü sizin için "ramâ"dan yani fâize düşmenizden korkuyorum."¹⁹⁶⁹

Günümüzde altın, gümüş veya döviz satışlarında günde birkaç kez değişen kur fiyatları yüzünden, böyle bir vâdenin taraflardan birisi için haksız kazanca yol açabildiği sıkça görülmektedir. Bu yüzden altın, gümüş veya döviz satışlarının peşin yapılması gereklidir. Veresiye satış yapıldığı takdirde, vâde farkı eklenmese bile vâdeden dolayı "nesîe ribâsı"na düşülmüş olur.

Cins birliği olan mallar arasındaki mübâdele konusunda Bilal el-Habeşî'den ﷺ şu olay nakledilir: Bilal'in, Allâh'ın elçisine ikram etmek üzere iki ölçek kalitesiz hurmayı, bir ölçek kaliteli hurma ile değişim yaptığını öğrenen Hiz. Peygamber: "*Vah vah ribânın ta kendisi. Bunu böyle yapma, fakat hurma satın almak istersen, kendi hurmanı sat, onun satış bedeli ile istediğin hurmayı satın al.*"¹⁹⁷⁰

Sonuç olarak Hayber ganîmetleri arasında bulunan altın ve boncuk dizili bir gerdanlığın satışında Hiz. Peygamber'in altın kısmını altın para ile denkleştirmesi, geri kalan kısım için kıymet takdiri yapılmasını emretmesi;¹⁹⁷¹ Hiz. Ömer'in hilâfeti döneminde altın ve gümüş para bozdurmada peşin işlem yapılmasını istemesi;¹⁹⁷² Muâviye, Şam vâlisi iken, gümüşün gümüş para ile satışında da değişimin eşit miktarda yapılacağını Ubâde bin Sâmîr ﷺ tarafından, bir hadîse dayanarak ortaya konulması,¹⁹⁷³ haksız kazancı önlemek için başvuru tedbirleridir. Bütün bunlar, kalite farkları yüzünden

1968. Müslim, Mûsâkât, 80; İbn Mâce, Mukaddime, 2.

1969. Buhârî, Büyû', 76; Mâlik, Muvatta, Büyû', 33.

1970. Buhârî, Vekâle, 11.

1971. Müslim, Mûsâkât, 17.

1972. Müslim, Mûsâkât, 79; Tirmizî, Büyû', 24.

1973. Müslim, Mûsâkât, 80; İbn Mâce, Mukaddime, 2.

mal değişimlerinin para değeri üzerinden hesaplanarak yapılması amacına yöneliktir. Başka bir deyimle burada amaç, toplumu para kullanımına alıştırmaktır.

Ebû Yusuf'a göre altın ve gümüş para dışında "fels" adı verilen bakır, nikel, kalay vb. mâdenî paralar, mâden değeri dışında îtibârî bir değer kazandığı için, altın ve gümüş gibi "sağlam para" sayılmaz. Bu yüzden bunlarla yapılan borçlanmalarda; bu paraların endeksli bulunduğu altın veya gümüş paraya göre hesaplanacak "değer farkı" fâiz kapsamına girmez.¹⁹⁷⁴

Günümüzde önemli ölçüde enflasyona uğrayan kâğıt para sistemlerinde, bir aydan fazla uzun süreli borçlanmalarda, altın kuruna, bu kurun güvenilir olmaktan çıktığı piyasalarda enflasyon değerlerini hesaplamada kullanılan "Tefe-Tüfe" gibi sağlam bir birime endekslenerek hesaplanacak bir "değer kaybı"nın fâiz kapsamı dışında tutulması hakkaniyete uygun düşer. Fâiz âyetlerinin sonundaki "*Şayet tevbe ederseniz, anaparanız sizindir. Böylece ne haksızlık yapmış, ne de haksızlığa uğramış olursunuz.*" ifâdesi böyle bir denkleştirmeyi gerekli kılar.

Ribâ yasağının illet ve hikmeti, zayıf durumda olan borçluyu korumak ve haksız kazanca engel olmaktır. Darda olanın ribâyâ râzı olması ancak "irâde fesadı sonucu" olur. Bu da fâiz anlaşmasını, serbest irâdeyle yapılan "satım akdi"nden ayırır. Kur'ân'da ribâ ile satım akdinin farklı akitler olduğunun bildirilmesi irâde fesadı yüzünden olmalıdır.

Elmalılı bu konuda şu tespiti yapmaktadır: "Fâiz konusunda inen hâkim olan nass, وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا **"Allah alışverişi helâl, ribâyı haram kıldı."**¹⁹⁷⁵ mutlak haram kılma âyetidir. Şu hâlde Bakara sûresinde açıklandığı üzere, فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ **"Eğer (fâizle ilgili hükümlere uymazsanız) Allah ve Rasûlü ile savaşa girdiğinizi bilin."**¹⁹⁷⁶ tehlikesini düşünüp وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ **"Allah'tan sakının ki kurtuluşa eresiniz."**¹⁹⁷⁷, وَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ **"Kâfirler için hazırlanan ateşten sakının."**¹⁹⁷⁸, وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ **"Allâh'a ve Rasûlüne**

1974. Bk. İbn Âbidîn, Reddû'l-Muhtâr, IV, 24, Resâil, II, 63, 64, Tenbihü'r-Rukûd, II, 52; el-Fetâvâ'l-Bezâziye (Hindiyye kenarında), IV, 510.

1975. Bakara, 2/275.

1976. Bakara, 2/279.

1977. Bakara, 2/189.

1978. Âl-i İmrân, 3/131.

itaat edin ki, size de merhamet edilsin.”¹⁹⁷⁹ âyetlerindeki emirlere uymak gerekir.¹⁹⁸⁰

Kur'ân'da sözü edilen ribâ, o gün piyasada kullanılan altın veya gümüş para borçlarından doğan ve adına “câhiliye ribâsı” denilen çeşittir. Bunu karz olarak verilen para veya mislî mala ya da vâdesinde ödenemeyen borçlara eklenen ribâ olarak nitelemek mümkündür. Hadislerde alışverişten ve mal takasından doğan bir ribâ çeşidi daha yer almıştır. Bununla altın, gümüş ve döviz satışları ile mal takasları özel hükümlere bağlanmıştır. Bu ikinci konular fıkıh kaynaklarında genel alışveriş (Kitabü'l-buyû') içinde değil, sarf akdi (Kitabü's-sarf) başlığı altında incelenmiştir. Biz aşağıda bu iki terimi kısaca açıklayacağız:

BEY' AKDİ

Âyette, **“Allah alışverişi helâl, ribâyı haram kıldı.”**¹⁹⁸¹ buyurulduğuna göre, satım akdi (bey' akdi) kapsamına giren “alışverişler” meşrû kılınmıştır. Bunlar da mütekavvim mal adı verilen “yenilmesi, içilmesi veya kullanılması” câiz olan yiyecek, giyecek, emtia vb. malların İslâmî ölçüler içinde alınıp satılmasıdır. Bu satışlar şu şekillerde olabilir:

1- Peşin satış: Malın bedeli olan para peşin ödendiği gibi, mal da satış meclisinde müşteri tarafından teslim alınır.

2- Veresiye satış: Mal müşteri tarafından teslim alınır, parası daha sonra defaten veya taksitler hâlinde ödenebilir. Burada malın peşin bedeli ile, vâdeli bedel arasında bir fark oluşabilir. Bu vâde farkı fâiz olarak nitelendirilmez. Çünkü müşteri tercihini vâdeli bedel üzerinde yapmış ve son söz bu bedelle kesinleşmiştir. Bunun öncesinde konuşulanlar pazarlık aşamasındaki sözler olarak geçersiz (lağv) sayılır.

Peşin para ile satın alınan bir mala, belirli kâr ekleyerek ve bunu müşteriye de açıklayarak yapılan satışa “murabahalı satış” denir. Burada alış fiyatı veya maliyet ve bunların üzerine eklenen kâr miktârı açıklandığı için müşterinin aldanma riski söz konusu olmaz. Böyle bir satış vâdeli bedelle yapıldığı takdirde, maliyete eklenen fazlalığın fâizle bir ilgisi bulunmaz.

1979. Âl-i İmrân, 3/132.

1980. Elmalılı, age, II, 422.

1981. Bakara, 2/275.

3- Para peşin mal veresiye satışı: Buna “Selem akdi” denir. Bir malın satışa konu olabilmesi için mevcut olması gerekir. Bu yüzden hasat edilmemiş veya henüz üretilmemiş olan bir malın ilke olarak satışa konu olması gerekir. Çünkü Allâh’ın Rasûlü elinde bulunmayan bir malı satmanın hükmünü soran bir sahâbeye, “*Yanında olmayan şeyi satma.*” buyurmuştur.¹⁹⁸² Ancak insanların böyle bir alışverişi olan ihtiyâcı sebebiyle “istih-san” yoluyla selem akdi sünnetle meşrû kılınmıştır. Hadiste şöyle buyrulur: “*Sizden kim selem yaparsa miktârı belli bir ölçekte, belli bir tartıda ve belli bir vâdeye kadar yapsın.*”¹⁹⁸³

Buna göre selemın şartları şunlardır: a) Paranın peşin verilmesi, b) Malın ölçü, tartı veya standart olup sayı ile alınıp satılan misli mal olması, c) Malın altın gümüş veya nakit para kabilinden olmaması, çünkü bunların veresiye satışında fazlalık veya nesie ribâsı gerçekleşir. d) Malın cins ve nevinin belirlenmesi, e) Teslim tarihinin belirlenmesi. Belki buna malın teslim tarihine kadar piyasada bulunabilecek türden bir mal olması şartını da eklemek gerekir. Niteliği belirli 1 ton pirincin bedeli olan 2000 TL peşin ödenerek, üç ay sonra pirinci teslim etme sözleşmesi yapmak gibi. Ancak her iki bedelin vâdeli olduğu bir satış, akit değil vaad sözleşmesi olabilir. Piyasa şartlarının değişmesi durumunda tarafların sözünden cayma hakları bulunur. Mesela; bir ay sonra teslim almak üzere, bir ton baldo cinsi pirinç için 5000 TL belirlense, her iki bedel de veresiye olduğu için bu bir vaad sayılır. Önemli bir teslim zorluğu veya önemli fiyat değişikliği olduğu taktirde her iki tarafın da vaadinden cayma hakkı bulunur.

SARF AKDİ

Sarf sözlükte, parayı bozdurmak, harcamak, çevirmek demektir. Bir fıkıh terimi olarak; altın, gümüş veya diğer nakit paraların kendi cinsiyiyle veya başka para cinsleriyle peşin olarak değişimini ifâde eder. Fıkıh kaynaklarında büyü’ (alışveriş) konusu ile sarf konusu ayrı başlıklar altında incelenir. Bunun nedeni; mal alışverişlerinde vâde, selem, seçim hakkı gibi şart ve muâmeleler serbestçe yapılabildiği hâlde, sarf akdinde iki bedelin peşin ödenmesi, araya vâdenin girmemesi gibi nitelikler onu diğerlerinden ayırır.

Hadiste şöyle buyrulur: “*Altın ve gümüşü peşin olarak mübâdele ediniz.*”¹⁹⁸⁴ Buna göre, altın, gümüş veya nakit paranın birbiriyle mübâdelesinde,

1982. Ebû Dâvûd, Büyû’, 68; Tirmizî, Büyû’, 19; Nesâî, Büyû’, 60; İbn Mâce, Ticârât, 20.

1983. Müslim, Mûsâkât, 128; Buhârî, Selem, 1, 2, 7; Ebû Dâvûd, Büyû’, 55.

1984. Buhârî, Büyû’, 78; Müslim, Mûsâkât, 81, 83; Tirmizî, Büyû’, 24.

taraflar meclisten ayrılmadan önce, iki bedelin teslim edilmesi gerekir. Aksi hâlde vâdeye dayalı “nesîe ribâsı” meydana gelir. Nitekim Hz. Ömer altın ve gümüş para değişiminde, tarafların bedelleri teslimden önce eve girip çıkıncaya kadar bile olsa fâize düşebileceklerini belirtirken şu hadîse dayanmıştır: *“Altını altınla, gümüşü gümüşle... peşin misli misline mübâdele edin. Cinsler farklı olunca, peşin olmak şartıyla dilediğiniz gibi satış yapınız.”*¹⁹⁸⁵

Buna göre bir sarrafın, aynı ayardaki eski altını yenisiyle değiştirmek isteyen müşterisiyle, doğrudan değişim yerine, günün altın kuru üzerinden, değişik nakit para birimi ile alım-satım yapması gerekir. Aksi hâlde aynı cins altını fazlasıyla mübâdele fâiz olur. Hz. Peygamber’in Bilal-i Habeşi’ye, kalite farkı olan iki cins hurmayı takas ederken, aldanmayı önlemek için, değişimin para değeri üzerinden yapılmasını istemesi de aynı ilkeye işaret etmektedir.

Döviz cinsleri de dahil olmak üzere, piyasada her para birimi, kendi içinde bir cins oluşturur. Bütün paralar, kendi içinde bir cins sayılır ve bir-biri ile ancak peşin olarak mübâdele edilebilir. Çünkü bu tür işlemleri fâizli olmaktan çıkararak en önemli kıstas, bedellerden herhangi birisinin vâdeye bağlanmamasıdır.

Vâdeli altın ve döviz piyasası en kısa ifâdesiyle vâdeli işlem sözleşmelerinin alınıp satıldığı organize piyasalardır. Bu piyasada aracı üyeler vasıtasıyla herkes, borsa tarafından belirlenmiş miktar veya oranda teminat yatırarak vâdeli alım veya satım yapabilmektedir. Yapılan tüm işlemler borsa takas merkezinin garantisi altındadır. Bu çeşit vâdeli işlemler yüz yüze veya elektronik ortamda bilgisayar vasıtasıyla yapılabilmektedir.

Bunun yanında foreks denilen vâdeli döviz işlemleri de günümüzde tahminlerin üzerinde bir artış kaydetmiştir. Bir hesaplamaya göre dünya çapında vâdeli döviz işlemleri tüm hisse senedi piyasaları toplamının 32,5 katına ulaşmıştır.

Vâdeli emtia piyasaları ile vâdeli döviz işlemlerini birbirinden ayırmak gerekir. Çünkü standart (misli) olan bir emtianın peşin bedeli ödenerek selem akdine konu yapılması câiz görülmüş ve ma’dûmun satışı yasağının istisnâsı sayılmıştır. Parasını peşin verip, 10 ton birinci kalite baldo cinsi pirinci üç ay sonra teslim almak üzere selem akdi yapmak gibi.

Ancak döviz satışlarının peşin bedelle yapılması gerektiği için, vâdeli döviz sözleşmesi, belki büyük döviz ödemelerini planlama ve büyük meblâğları

vâdesinde hazır bulundurma bakımından bir ön anlaşmayı gerektirebilir. Bu bir satımdan çok “vaad sözleşmesi” olabilir. Tarafların, bağlayıcı olmamakla birlikte bu konuda verdikleri sözde durmaları onları fâize düşürmez. Ancak çok büyük fiyat dalgalanmaları olması durumunda bundan büyük zarar görecektir olan tarafın cayma hakkı bulunur.

Günümüz foreks işlemleri bu anlamda bir döviz ihtiyâcını karşılamak amacıyla yapılmadığı ve işin başlangıcında konulan teminatın kaldıraç sistemiyle, risk altında tutulması yüzünden bu işlem “kumar ve fâiz” karışımı bir oyundan ibârettir. Nitekim döviz kuru aşağıya inerse, bu zarar sayılarak, aradaki farkın teminattan düşülmesi yoluyla, teminatın sürekli artırılması ve her durumda foreks merkezinin en kötü ihtimalle komisyonunu alarak sürekli kazanç sağlaması ve üye oyuncunun tek yanlı risk altında bulunması bu oyunun kurallarındandır.

Vâdeli altın piyasası da vâdeli döviz piyasasının benzeridir. Gerçek satışlardan çok pozisyon satın alınarak oynanan “kumar ve fâiz” karışımı bir işlemdir.

GAYRİMÜSLİM ÜLKEDE FÂİZ

Çoğunluğu gayrimüslim olup, İslâm'ın toplum olarak yaşanmadığı bir ülkede, oranın vatandaşı olarak yaşayan veya geçici olarak orada bulunup da gayrimüslimlerle ticaret ilişkileri olan müslümanların fâiz muâmeleleri konusunda mezhep imamları arasında iki görüş vardır:

1) Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed'in Görüşü

Bu iki müçtehide göre, gayrimüslim ülkede oturma hakkı veya vizeli pasaportla (eman) kalmakta olan bir müslümanla, o ülkenin gayrimüslim vatandaşı arasında fâiz muâmelesi câizdir. Bunun yanında fâsit sayılan alışverişler, kan, domuz eti satmak ya da kumar çeşidine giren bir oyundan elde edilecek kazancı almak da câizdir. Gayrimüslim ülkede müslüman olup da henüz İslâm ülkesine hicret etmemiş olan yerli halk veya İslâm ülkesinden gayrimüslim ülkeye gelen pasaportlu zimmî (İslâm ülkesi vatandaşı) gayrimüslim de, gayrimüslim ülke vatandaşı ile sözü edilen muâmeleleri yapabilir.¹⁹⁸⁶ Ancak bütün bu muâmelelerin müslümanın lehine olması gereklidir.

1986. Serahsî, Mebsût, X, 28, 95, Şerhu's-Siyer, IV, 1329, 1410; Kâsânî, Bedâ'î, V, 192, 193, VI, 132; İbnu'l-Humâm, Fethu'l-Kadir, VI, 177, 178; el-Fetâvâ'l-Hindiyye, III, 248; İbn Âbidîn, age, III, 247, IV, 188; Ahmet Özel, İslâm Hukukunda Ülke Kavramı, İstanbul 1988, 169, 170 vd.

Ünlü Hanefî hukukçusu Serahsî (ö. 490/1097) bu konuda şöyle demiştir: “Müslüman, gayrimüslim bir ülkeye eman (pasaport) ile girdiğinde, onların mallarını rızaları bulununca, hangi yolla olursa olsun almasında bir sakınca yoktur. Fâiz, kumar veya domuz ya da ölmüş hayvan etine âit satış bedeli olması arasında bir fark bulunmaz. Müslüman emanla girdiği için, onların mallarını, rızaları dışında alması câiz olmaz. Kısaca karşılıklı rızanın ve bir sözleşmenin bulunması, malın müslümana mübah olması için yeterlidir.”¹⁹⁸⁷

Gayrimüslim ülkede fâiz konusunda, Câferiyye mezhebi de hanefilerle aynı görüştedir. Câferiyye bu konuda kendi naklettikleri şu hadîse dayanır: “Hz. Peygamber şöyle buyurdu: ‘Bizimle harp ehli arasında fâiz yoktur. Onlardan bir dirheme bin dirhem alabiliriz. Onlardan alırsız, onlara vermeyiz.’”¹⁹⁸⁸

Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed’in dayandığı deliller: Hadiste şöyle buyurulmuştur. “Müslümanla harbî arasında dâruharpte fâiz cereyan etmez.”¹⁹⁸⁹ Beyhakî, Ma’rife’de naklettiği bu hadîse “Mürsel (tâbiînin sahâbeyi atlayarak naklettiği hadis)” demiş, İmam Şâfiî “bu haber sâbit değildir” derken, İbnu’l-Humâm “Garîb” olduğunu söylemiştir. Râvî Mekhûl bunu Hz. Peygamber’den nakletmiştir. Hâlbuki kendisi tâbiilerdendir.¹⁹⁹⁰ Bu hadis için, her ne kadar uzmanlarınca “mürsel” veya “garîb” denilmişse de, hadisin râvisi Mekhûl Ebû Abdullah (ö. 112/730), sika (güvenilir) bir fakihtir. Böyle bir râvinin mürsel (sahâbeyi atlayarak naklettiği) hadîsi de delil olarak alınmıştır.¹⁹⁹¹

Hz. Peygamber, vedâ hutbesinde şöyle buyurmuştur: “...Şüphesiz, câhiliye dönemine âit fâiz kaldırılmıştır. İlk kaldırdığım fâiz de amcam Abbâs bin Abdülmuttalib’in (ö. 32/652) fâizidir.”¹⁹⁹² Hz. Abbâs’ın Bedir (2/623) veya Hayber (7/628) savaşından önce İslâm’a girdiği, ancak Hz. Peygamber’in uygun bulmasıyla Mekke’de ikâmet ettiği nakledilmiştir.¹⁹⁹³

Katlanmış fâizi yasaklayan âyetin,¹⁹⁹⁴ Uhud (3/625) gazvesi sırasında indiği ve kesin fâiz yasağının da Hayber fethi (7/628) sırasında geldiği

1987. Serahsî, Mebsût, X, 95, Şerhu’s-Siyer, IV, 1329, 1410; bk. İbn Âbidîn, age, IV, 188; Fetâvâ’l-Hindiyîye, III, 248.

1988. Bk. Mağniyye, Fikhu’l-İmam Câfer-i Sâdık, 1. Baskı, Beyrut 1956-1966, III, 278; Tûsî, en-Nihâye, Tahran 1342, II, 381.

1989. Zeylaî, Nasbu’r-Râye, IV, 44.

1990. Bk. Selman Başaran, Bütün Yönleriyle Fâiz Hadisleri, Bursa 1986, s. 57, 58.

1991. Serahsî, Mebsût, X, 28; İbnü’l-Humâm, age, VI, 128.

1992. Ebû Dâvûd, Buyû’, 5, III, 629; İbn Hışam, IV, 251; Hamidullah, Vesâik, 307.

1993. İbn Hışam, Sîre, II, 281, 301, IV, 42; Taberî, Târih, Mısır 1960-1968, II, 461.

1994. Bk. Âl-i İmrân, 3/130; Serahsî, Şerhu’s-Siyer, IV, 1488.

düşünülürse,¹⁹⁹⁵ Hz. Abbâs'ın Mekke'de yasağa rağmen müşriklerle fâiz muâmelelerine devam ettiği anlaşılr. Çünkü fetihten (8/630) önce Mekke dârulharpti. Hz. Peygamber vedâ hutbesinde, daha önce alınmamış bulunan fâizlerden vazgeçilerek, yalnız anaparanın alınabileceğini bildirmiştir. Nitekim Kur'ân'da **“Ey îmân edenler Allâh'a karşı gelmekten sakının ve gerçek mü'minler iseniz, fâizden kalanı bırakın.”**¹⁹⁹⁶ buyrulur. Sonuç olarak Hz. Peygamber'in Mekke'de oturan Abbâs ﷺ'i fetihten önce fâizden men etmemesi ve bu dönemde aldığı fâizlerin geri verilmesini istememesi gayrimüslim bir ülkede müslümanın o ülke vatandaşından fâiz almasının câiz olduğunu gösterir.¹⁹⁹⁷

Gayrimüslim ülke vatandaşına âit malın, onların rızası dışında bir müslümana câiz sayılmaması, müslüman oraya emanla (vizeli pasaport) girmesi yüzündendir. Çünkü bu ülkede yasal oturma hakkı elde etmesi, onların mal ve canlarına zarar vermemesini gerektirir. Ancak müslüman gerek fâiz ve kumarla ve gerekse müslümanların kendi aralarında yapmaları câiz olmayan birtakım ticaret muâmeleleri (fâsit akitler) yoluyla, onların temelde mübah olan mallarına mâlik olmuş bulunur. Burada karşılıklı rızanın bulunması ve bir sözleşmenin yapılması yeterli görülmüştür.¹⁹⁹⁸

2) Çoğunluğun Görüşü

Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezhepleri ile Hanefîlerden Ebû Yusuf'a ve Zâhirîlere göre, müslümanların gayrimüslim bir ülkede, fâiz alıp vermeleri câiz değildir. İslâm'ın yasakladığı bir şey, ülke ayırımı söz konusu olmaksızın her yerde câiz değildir.¹⁹⁹⁹

Dayandıkları deliller: Fâiz yasağı bildiren âyet ve hadislerin İslâm ülkesi ile gayrimüslim ülke arasında bir ayırım yapmamasıdır. **“Allah alışverişi helâl ribâyı ise haram kılmıştır.”**²⁰⁰⁰ **“Ey îmân edenler, Allâh'a karşı gelmekten sakının ve gerçek mü'minler iseniz, fâizden arta kalanı bırakınız.”**²⁰⁰¹ âyetleri ile altın, gümüş, buğday, arpa, hurma ve tuz'dan ibâret olan altı maddenin örnek olarak zikredildiği hadîsin devamında

1995. Bk. Beyhakî, Sünen, V, 291-293.

1996. Bakara, 2/258.

1997. Serahsî, Mabsût, X, 28, XIV, 57, Şerhu's-Siyer, IV, 1487, 1488; Cassâs, Ahkâmü'l-Kur'ân, İstanbul 1335-38, I, 470, 471.

1998. Özel, İslâm Hukukunda Ülke Kavramı, s. 172.

1999. Mâlik, Mudevvene, Mısır 1323, IV, 271; İbnu'l-Arabî, Ahkâmü'l-Kur'ân, Beyrut 1392/1972, I, 516; Şâfiî, Ümm, VII, 326; İbn Kudâme, Muğnî, IV, 162, 163; Serahsî, Mabsût, XIV, 56; Kâsânî, Bedâyi', V, 192, VII, 132; İbn Hazm, Muhallâ, VIII, 514, 515.

2000. Bakara, 2/275.

2001. Bakara, 2/278.

Müslim'in naklettiği şu ilâveyi örnek verebiliriz: “(Bu maddelerde aynı cinsin değişiminde veya aynı cinsten borçlanmada) kim artırır veya artırmayı isterse, şüphesiz fâize düşmüş olur. Bu konuda alan da veren de eşittir.”²⁰⁰² Bu ve benzeri nasslardaki genel ifâde, gayrimüslim ülkeleri de kapsamına alır.

Aksi görüşte olan Hanefîlere göre ise, yukarıda da belirttiğimiz gibi, gayrimüslim ülkede, o ülke vatandaşı olan gayrimüslimle fâiz muâmelesi veya fâsit bir akit yapılarak, onun rızası alınmış olacağından onun malı müslüman için mübah hâle gelir, bundan sonra da “ahz ve istilâ (alma ve el koyma)” yoluyla bu mala mâlik olur.²⁰⁰³

Gayrimüslim bir ülkede yaşayan müslümanlar arasında fâiz muâmelesi: Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e göre, gayrimüslimlerin hâkim olduğu bir ülkede bulunan müslümanların kendi aralarında fâiz alıp-vermesi veya fâsit ticaret muâmelelerinde bulunmaları câiz değildir. Bunların gayrimüslim ülkeye pasaportla girmesi veya yerli halktan olup da müslüman olması sonucu etkilemez. Ancak Ebû Hanîfe pasaportlu müslümanla, İslâm ülkesine hicret etmemiş bulunan yerli müslüman arasındaki bir fâiz muâmelesini mekruh sayar.²⁰⁰⁴

Sonuç olarak, Hanefîlerde ağırlıklı görüş, gayrimüslim bir ülkede, bir müslümanın fâiz almasının câiz olduğu yönündedir. Ancak ilk temel kaynaklarda fâiz alma veya verme ayırımının yapılmadığı dikkate alınarak, yapılacak fâiz muâmelesinin veya fâsit bir ticaret ilişkisinin, dış görünüş ve tecrübelerle göre “Müslümanın lehine olması” gerekir. Buna göre, Avrupa ülkelerinde gayrimüslim bankalara yatırılan dövizin fâizi alınabileceği gibi, dış görünüşe ve tecrübelerle göre yıllık %2-5 gibi çok düşük bir fâizle verilen mesken, iş kurma, işi büyütme ya da kendi ülkesine transfer edilebilme gibi nitelikleri bulunan kredilerin müslümanın lehine olduğunda şüphe yoktur. Ancak bununla birlikte İslâm'ın üzerinde çok durduğu ve ağır yaptırımlar koyduğu fâiz meselesini sürekli bir gelir kaynağı olarak düşünmemelidir. Özellikle hangi ülkede olursa olsun, bir mü'minin fâizli bankacılık, kumarhane, içki üretimi ve dağıtımı, içkili yerlerin işletilmesi veya domuz üretme çiftliği kurma gibi ticârî faaliyetlerden uzak durması gerekir. Bunların gayrimüslimlerle ortak olarak işletilmesi de sonucu değiştirmez.

2002. Müslim, Musâkât, 82; bk. Ahmed bin Hanbel, III, 49, 66, 97; Ebû Dâvûd, Buyû', 12; Beyhakî, V, 277.

2003. Serahsî, Mebsût, X, 95; Kâsânî, age, V, 192; Özel, age, s. 169, 175, 176.

2004. Serahsî, age, XIV, 58, XXII, 131, XXIII, 121; Şerhu's-Siyer, IV, 1400; Kâsânî, age, V, 192; Fetâvâ'l-Hindiyeye, III, 248; İbn Âbidîn, age, IV, 188.

Yukarıda belirttiğimiz, gayrimüslim ülkede fâizi meşrû sayan ilk görüşün, mü'min için yalnız zarûret veya ihtiyaç durumunda yararlanılabilecek bir ruhsattan ibâret olduğu düşünülmelidir. Bu konuda çoğunluğun görüşünü esas almak ihtiyata ve takvâya daha yakındır.

FÂİZSİZ FİNANSMAN YÖNTEMLERİ

İslâm'da fâizli nakit para kullanımı yerine alternatif ticaret şekilleri geliştirildiği görülür. Kâr - zarar esasına dayalı ticaret ortaklıkları bunların başında gelir. Mufâvada, inan, müşâreke, mudârebe, sanayi, müzaraa, müsâkât, mugârese gibi ticaret ortaklıkları yanında, doğrudan fâizsiz nakit para kullanımı imkânı sağlayan nakit para vakıfları, bey' bi'l-vefa ve günümüzde sükûk belgeleri yoluyla para kullanımı bunlar arasında sayılabilir.²⁰⁰⁵

1) Para Vakıfları

Osmanlı Devleti döneminde 15. yüzyıldan itibaren bir çeşit fâizsiz bankacılık hizmeti gören para vakıfları günümüz fâizsiz çalışan finans kurumlarının da temelini teşkil eder. Bunlar bir vakfiyeye dayalı olarak kurulur ve İslâm'a uygunluğu denetlenip, kadı siciline kaydedildikten sonra kesinleşirdi.²⁰⁰⁶

Vakıflarda “ebedîlik” niteliği arandığı için, nakit paranın vakfedilip edilemeyeceği uzun süre tartışılmış, şeyhülislâm Ebussuud Efendi'nin (ö. 982/1574) “nakit para vakfında, malın cinsinin (mislin) devamı, kendisinin (aynının) devamı hükmündedir.” fetvâsı ile para vakıflarının önü açılmıştır.

Osmanlılarda ilk bilinen para vakfı, Fatih Sultan Mehmed'in (ö. 886/1481), geliri yeniçeri ocaklarına verilen etlerin sübvansiyonunda kullanılmak üzere vakfettiği 24.000 altın tutarındaki vakıftır.²⁰⁰⁷ İstanbul'da Fatih'ten itibaren, 1456-1551 yılları arasında 1161 para vakfı vardı.²⁰⁰⁸

Yine İstanbul'un et ihtiyacı için Kanunî Sultan Süleyman (ö. 974/1566) kendinden önce bu amaçla tesis edilen para vakıflarını birleştirerek, 698 bin akçe tutarında bir vakıf oluşturmuştur.²⁰⁰⁹ Bu paralar İstanbul kasaplarına kredi olarak veriliyordu. Para vakıfları o kadar gelişmişti ki, bunları “Vakıf bankalar” olarak isimlendirmek mümkündür.

2005. İslâm'da şirket çeşitleri için bk. Sâd, 38/24.

2006. Ömer Hilmi, Ahkâmü'l-Evkâf, İstanbul 1307/1889; Özcan, Tahsin, Osmanlı Para Vakıfları Kanuni Dönemi Üsküdar Örneği, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2003.

2007. Uzunçarşılı, Kapıkulu Ocakları, I, 254.

2008. Barkan-Ayverdi, 1970. İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri, (H 953 / M 1546).

2009. Altınay, A. Refik, 16. Asır İstanbul Hayatı, İstanbul 1935, s. 87.

Para vakıflarında toplanan fonlar, vakfiyelerindeki şartlara göre işletilme-
si gerekiyordu. Fonların işletilmesinde kullanılan başlıca yöntemler şunlardır:

Karz: Ödünç vermek, **Mudârebe:** Emek sermaye ortaklığı, **Murabaha:** Vakıf para ile peşin mal alıp vâdeli satmak yoluyla kâr elde etmek ve **Bidâa:** Vakıf parayı hayır amacıyla işletip kârın tamamını vakfa vermek. Bunlardan en çok kullanılan yöntem “Murabaha”dır.

Târihî süreçte, para vakıflarından kredi kullanan kimi girişimciler, ker-
van ve gemilerle uzak ülkelere giden ve kârlı ticaret yapan büyük tüccarlar-
dı. Bunlar elde ettikleri kârdan sermaye sahiplerine pay veriyorlardı.²⁰¹⁰

Osmanlı Devleti resmî kayıtlarına göre 1456-1546 arası 90 yıllık dönm-
de vakfedilen nakit para toplamı 18 milyon akçeye ulaşmaktadır. Bunların
diğer vakıf çeşitlerine göre yüzde ortalaması ise, vakıf sayısı içinde %26,
toplam nakit değerler içinde ise %44,3'tür.²⁰¹¹

Aynı döneme âit, 933/1527 yılı Osmanlı Devleti vergi gelir toplamı 537
milyon 927 bin akçe kadardır. Bundan eyaletlere, has, tımar ve zeamet teş-
kilatlarına verilen paylar düşüldükten sonra, merkezde toplanan bütçe ge-
lirlerinin %12 kadarını, vakıf paraların oluşturduğu görülür.²⁰¹²

Para vakıfları Osmanlı'nın son dönemlerine kadar önemini korumuştur.
Nitekim 18 ve 19. yüzyıllarda kurulan vakıflar üzerinde yapılan incelemeler-
den, 18. yüzyıl vakıflarının %31,7'sinin, 19. yüzyıl vakıflarının ise %56,8'inin
para vakıfları olduğu tespit edilmiştir.²⁰¹³

Osmanlı Devleti'nde son yüzyıla kadar tedavülde altın veya gümüş pa-
rarının kullanılması, enflasyonun çok düşük seyretmesine neden olmuştur.
Çünkü mâden değeri ile piyasada dolaşan para sisteminde enflasyon yoktur.²⁰¹⁴
Paradaki değer kaybı günümüze oranla asırlara göre hesaplandığında çok
düşüktür. Mesela ilk Osmanlı akçesinin basıldığı 1326 M yılından 1740 yılı-
na kadar 414 yıllık süre içinde değer kayıp oranı %84,3 idi. Buna göre yıl-
lık ortalama değer kaybı %0.24'te kalmıştır.²⁰¹⁵

2010. İnalçık, Halil, The Otoman Empire, The Classial Age 1300-1600, London 1673, s. 162, 319.

2011. Barkan-Ayverdi, age, s. XXX-XXXI.

2012. Barkan-Merichli, Hüdavendigar Livası Tahrir Defteri, I, 5; Döndüren, Hamdi, Günümüzde Vakıf
Meseleleri, İstanbul 1998, s. 97.

2013. Yediyıldız, Bahaeddin, “XVIII. Asır Türk Vakıflarının İktisadî Boyutu” VD, XVIII, 5-41; Öztürk,
Nazif, Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi, TDV Yayını, Ankara 1995, s. 138.

2014. Tabakoğlu, Ahmet, “İslâm Dünyasında Para ve Bankacılık Tecrübesi”, İslâm Dünyasında Para ve
Bankacılık Tecrübesi, Albaraka Türk Yayını-17, İst. 2000, s. 153.

2015. Tabakoğlu, Ahmet, “Osmanlı İktisat Tarihinde Enflasyon Meselesi (1300-1750)”, MÜİ ve İBF Der.,
Sy. II, İst. 1985, s. 245. Bir başka hesâba göre 1326-1755 arasında 429 yılda akçenin değer kay-
bı %91,3, yıllık ortalama değer kaybı yine %0,2'dir.

Vakıf paraların ekonomide bir istikrar unsuru olması, bunların vakıf mütevellileri tarafından standart ölçülerde işletilmesi ile yakından ilişkilidir. Şöyle ki:

İslâm kültüründe vakıflara, yetimlere ve kamuya âit bütün mal ve nakit para varlıkları râyîç piyasa fiyatları ölçü alınarak yönetilir. Bunların satımı veya kiraya verilmesi durumunda fâhiş gabin (aşırı aldanma) ölçüsünde ucuza verilmesi, satım veya kira akdini geçersiz kılar. Gerektiğinde bunları yöneten müteveli, velî veya kayyım, ortaya çıkan zararı tazmin etmekle yükümlü olur.²⁰¹⁶

İlk olarak Belh fakihlerinden Nusayr b. Yahyâ (ö. 268/881), râyîç piyasa fiyatlarının dışına çıkmayı ifâde eden “fâhiş gabin” ölçülerini, gayrimenkullerde %20, hayvanlarda %10 ve menkul mallarda %5 olarak tespit etmiştir. Osmanlı Devleti piyasasında yüzyıllarca ölçü alınan bu miktarlar, 1876 tarihli Mecellenin 165. maddesi ile kânunlaştırılmıştır.²⁰¹⁷

Osmanlı ekonomik yapısında hâkim olan bu fiyat standartlarının, para vakıflarının vakfiyelerinde de standart ölçülere bağlandığı görülür.

Aşağıda vereceğimiz iki vakfiye örneği bu standartlığa işaret eder:

a) 1517 M tarihli, II. Bayezid’in oğlu Şehinşah’ın oğlu Mehmed’in karısına âit, 91.000 gümüş dirhemlik paranın vakfiyesinde işletilme şekli şöyle belirlenmiştir: “Yukarıda adı geçen vakfedici kadın, miktârı belirtilen 91.000 gümüş dirhem, ne eksik ne de fazla olmamak üzere, yılda her 10 dirheme, 1,25 dirhem (yıllık %12,5) hesâbı üzere, fâiz (ribâ) ve fâiz şüphesinden uzak bir şekilde, İslâm’a uygun bir muâmele (muâmele-i şer’iyye) ve günlük râyîç bedeller (murabaha-i mer’iyye) uygulanarak, kâr (rıbh) getirecek şekilde işletilmesini şart koştu. Bu muâmele sağlam rehin veya varlıklı kefil güvencesi ile güçlendirilir.”²⁰¹⁸

Bu vakfiyeye göre, vakfın konusu olan para fonu, yıllık %12,5 kârla işletilecektir. Mesela; İstanbul kasapları için hayvan yetiştiricilerinden peşin parayla satın alınacak hayvanlar, %12,5 yıllık kârla kasaplara satılacak, kasaplar ödemeyi para vakfına bir yıl sonra yapacaktır. Bunun, günümüz fâizsiz bankalarında uygulanmakta olan “Murabaha”dan ibâret olduğunda şüphe yoktur.

2016. Krş. En’âm, 6/152; İsrâ, 17/34.

2017. Ali Haydar, Duraru’l-Hukkâm, İstanbul 1330 H, I, 165, 166.

2018. Bk. Bursa Şer’iyye Sicilleri, A, 21/27, 33a.

Osmanlı dönemi fıkıh literatürü ve para vakfı vakfiyeleri incelen-
diğinde, bu çeşit vakıflara âit anaparanın; Karz-ı hasen (ödünç verme),
Mudârebe (emek-sermaye ortaklığı yoluyla işletme), Müşâreke (sermaye
ortaklığı), Murabaha (malı peşin fiyatla satın alıp yıllık belli kârla alıcıya
devretme), Bidâa (vakıf parayı Allah rızası için meccanen işletip kârın ve
anaparanın tamamını vakfa verme) veya bey' bi'l-vefa (mülkiyeti muha-
faza kayıtlı geçici satış) yöntemlerinden birisiyle veya birkaçı ile işletildi-
ği görülür. Böyle bir kredi kullanımı sonucunda elde edilecek gelir, vakfın
hayır cihetine harcanır.

b) Kanunî Sultan Süleyman, çeşitli para vakıflarını birleştirerek oluşturu-
duğu 698.000 akçe tutarındaki vakıf paranın “Murabaha” yoluyla işletilme-
sini ve elde edilecek kârın (rıbh) İstanbul kasaplarına sermaye olarak kul-
landırılmasını şart koşmuştur.²⁰¹⁹

Bu uygulamalara göre, vakıf paraların Murabaha yoluyla yıllık %10-15
arası kârlarla işletilerek, bir çeşit bankacılık faaliyeti sürdürülmüştür. Ancak
para vakıflarının arka planında, “Murabaha” yöntemi görülür.

Yıllık olarak eklenen bu fazlalığı fâiz olarak değerlendirenler de olmuş-
tur. Ömer Lütfü Barkan ve John E. Mandaville bunlar arasındadır.²⁰²⁰

Ancak bu değerlendirmenin fâizli bankaların getirisine yakın gelir sağ-
lamadan kaynaklandığı anlaşıyor.

Günümüz, fâizsiz katılım bankaları büyük ölçüde Murabaha yöntemi-
ni kullandıkları ve klâsik bankaların fâiz oranlarına yakın kâr payı verdikle-
ri için, bu itham onlara da yapılmaktadır. Bu yüzden, onların Mudârebe ve
risk sermayesi gibi daha kârlı alanlara yönelmesi beklenir.

2) Bey' bi'l-Vefâ

Günümüz beşeri hukuklarında yer alan “mülkiyeti muhafaza kaydı ile sa-
tış” çeşidi bir çeşit ipotek olup, daha çok taksitle mal satışlarında, satış bedeli-
ni teminat altına almak amacıyla uygulanmaktadır. Borç ödenince, mal üye-
rindeki ipotek kalkar ve malın mülkiyeti ilk sahibinin üzerinde devam eder.²⁰²¹

Borcun tamamı ödeninceye kadar, ipotekli mal üzerinde satıcı aslî, alıcı
fer'î zilyed durumundadır. Bunun bir sonucu olarak, şart yerine gelmeden

2019. Altınay, A. Refik, age, s. 87.

2020. Barkan-Merçilci, age, I, 129 vd.; Murat Çizakça, Para Vakıfları, İst. 1993, s. 69.

2021. Ekemen, Nafiz Zeki, Mülkiyeti Muhafaza Mukâvelesi, İst. Barosu Mec., 1964, s. 339 vd.

malda yapılacak her temlikî tasarruf geçersiz sayılır. Bu konuda kötü niyetli üçüncü kişilerin hakkı da korunmaz.²⁰²²

Tarihte doğu İslâm toplumlarında, fâizsiz kredi temini için başvuru olan “bey’ bi’l-vefa” işlemi de, sözünü ettiğimiz bu ipotek çeşidine benzer ve fıkıhtaki “rehin” işleminden başka bir şey değildir. Bu yöntem, XV. miladî yüzyıldan itibaren kullanılmış ve örf hâline gelmiştir.

Tarihte ilk olarak Şeyh Bedruddin Mahmud (ö. 823/1420) Câmiu’l-Fusûleyn adlı eserinin 18. faslında, Necmuddin Ömer bin Muhammed en-Nesefî’nin Fetvâ’sından naklen şunları kaydeder: “Zamanımızda halkın fâizden korunmak için yaygın olarak kullandıkları ve adına bey’ bi’l-vefa dedikleri muâmele, gerçekte rehinden (ipotek) başka bir şey değildir. Çünkü bu işlemde, alıcı mala mâlik olamaz ve mal sahibinin izni olmadan da ondan yararlanamaz. Maldan izinsiz yararlanır ve malı telef ederse tazmin etmesi gerekir. Eğer ipotekli mal telef olursa borç düşer. Bize göre bununla rehinin (ipotek) hükmü arasında hiçbir fark yoktur. Akdi yapanlar ona satış deseler bile bu, teâmül (örf) hâline gelmiş rehindir ve burada amaç, alacağı teminat altına almaktır.”²⁰²³

Bey’ bi’l-vefa sözleşmesinde, alıcı akit süresince mala mâlik olamaz. Satıcı, süre dolmadan her an borcunu ödeyip malı geri isteyebilir. Ancak bu şekilde ipotekli bir malı, ne satıcı ne de alıcı diğeri izni olmadıkça başkasına satamaz. Bu hak mîrasçılara da geçer.

İslâm fıkıhına göre, rehnedilen (ipotekli) bir maldan, sahibinin izni bulununca ipotek ettiren kimse yararlanabilir. Böyle bir evde kendisi oturabilir, ticaret yapabilir ya da kiraya verip kira bedelini alabilir.

Mecelle’yi şerh eden Ali Haydar Efendi (ö. 1355/1936) bu konuda şöyle der: Bey’ bi’l-vefa yoluyla satılan bir gayrimenkulün gelirinden bir bölümü, alıcıya âit olmak üzere şart kılınsa, bu şarta uyulması gerekir. Çünkü Mecellenin 83. maddesinde, “İmkân ölçüsünde yasalara uygun bulunan (legal) şarta uymak gerekir.” hükmü yer alır.²⁰²⁴

Son dönem İslâm âlimlerinden Ömer Nasuhi Bilmen’in konu ile ilgili tespiti şöyledir: İslâm âlimlerinin çoğunluğu, mülkiyeti muhafaza kaydıyla

2022. Türk MK 901; TBK 150/3.

2023. Ali Efendi, Fetâvâ, İst. 1311 H I, 300, Madde, 398.

2024. Ali Haydar, age, I, 666, 667; Mecelle, Madde, 396, 398.

satışı (bey' bi'l-vefa) rehin (ipotek) olarak kabul eder. Mal sahibinin izni olunca, alıcı malın gelirinden yararlanabilir.²⁰²⁵

Mesela: 100 bin lira kredi ihtiyacı olan kişi, aylık 1000 lira kira geliri olan bir işyerini, iki yıl süreyle geçici satış (bey' bi'l-vefa) sözleşmesi yaparak, bu krediyi temin eden kişiye ipotekle devretse, alacaklı iki yıl süreyle kira geliri alabilir. İki yıl sonunda borç ödenirse işyerinin mülkiyeti kendiliğinden ilk sahibine döner. Borç ödenmediği takdirde mülkiyet yeni bir işleme gerek olmaksızın alacaklının üzerinde kalır. Bu işlemin günümüz ipotek işleminden farkı şudur: Normal ipotekli malda, borç vâdesinde ödenmeyince ipotekli mal icrâ yoluyla satışa çıkarılır. Ancak satışın gecikmesi veya satış bedelinin her zaman borç miktârını karşılamama riski vardır.

Bey' bi'l-vefa'da da ipotekli maldan yararlanamama riski de vardır. Gayrimenkulün boş kalması, tarım arâzîlerinden ürün alınamaması gibi riskler bunlar arasında sayılabilir.²⁰²⁶

Diğer yandan borçlu, kendine âit ipotekli malı kullanmaya devam ederse “kiracı” sıfatıyla yararlanır. Bu durumda alacaklıya râyiç bedel üzerinden kira bedeli ödemesi gerekir. Fıkıhta bu son işleme “Bey' bi'l-istiğlâl” denilmiştir.²⁰²⁷

Bu duruma göre kredi alacaklısı, şart konulmuşsa, ipotekli yerden yararlanabilir. İpotekli yerin kira gelirini almak da yararlanma kapsamına girer.²⁰²⁸

3) Sukuk Uygulaması

İslâm'ın yayıldığı ilk dönemlerde, Hicaz yöresi denilen Mekke ve Medîne toplumları emek-sermaye ortaklığına Mukarada veya Kraz terimini kullanırlardı. Irak yöresi ise, bu ortaklık için Mudârebe terimini kullanmıştır.²⁰²⁹ Buna göre, emek-sermaye ortaklığı (Mudârebe) esasları çerçevesinde çıkarılacak fâizsiz tahvile “Mukarada” veya “Mudârebe tahvili” diyebiliriz.

Günümüz bâzı dünya piyasalarında ve ülkemizde Mukarada tahvili yerine bir çeşit gelir ortaklığı senedi veya çeki sayılan “sukuk” belgeleri

2025. Bilmen, Ö. Nasuhi, Hukuk-ı İslâmiyye Kamusu, İst. 1967, VI, 127, 128.

2026. Ali Haydar, age, I, 664, 655, 666.

2027. Ali Haydar, age, I, 664, 655, 666; Mecelle, Madde, 119, 397. krş. İbn Rüşd, Bidâye, Mısır, t.y., II, 123, 124; Bilmen, age, VI, 47, 48.

2028. Ali Efendi, Fetâvâ, I, 300-3002.

2029. Serahsî, Mebsût, 2. baskı, Beyrut, ts. s. XXII, 18; Kâsânî, Bedâiu's-Sanâyi', Beyrut, 1394/1984, VI, 80.

kullanılmaktadır. Arapça'da sakk (çoğulu sukuk) olarak kullanılan Farsça çek kelimesi, asli şekil ve anlamıyla bugün batı dillerinde yaşamaktadır. Hz. Ömer devrinde de varlığı bilinen çek keşidesi beytül'l-mâle ve daha çok ceh-bezlere yapılabiliyordu. Ancak Hz. Ömer'in, kıtlık yıllarında vurgunculuğa yol açmaması için, beytül'l-mâlden gıda maddesi alımını sağlayan sakk (çek) belgelerinin el değiştirmesini yasakladığı belirtilir.²⁰³⁰

Günümüz sukuku geçmişte kullanılan bu sukuktan farklıdır. Günümüzde Mudârebe, Müşâreke, İcâre hatta İstisnâ sözleşmelerine dayalı "kâr veya gelir ortaklığı senedi" diyebileceğimiz bu belgeler dünya borsalarında yerini almış bulunmaktadır. Sukuk veya fâizsiz menkul kıymet kullanımı son yıllarda oldukça yaygınlaşmıştır.

Sukuk bonolar yani varlığa dayalı fâizsiz tahviller, Malezya'nın buluşudur. 2002 yılında Malezya hükümeti tarafından ihraç edilen sukuk bonoları yönelik ilgi Pakistan, Bahreyn, Brunei Sultanlığı, Katar gibi birçok bölge ülkesinin de konuyla ilgili harekete geçmesini, gelişmiş ülke sermaye piyasalarının da bu yeni yatırım enstrümanına uygun ortamlar yaratmasını sağlamıştır. Moody's Investors Service'in tahminlerine göre, sukuk pazarı 40 milyar doları aşan bir büyüklüğe sahiptir. Bir sukuk bono ihraç edebilmek için borçlunun önce bir varlık sahibi olması gerekiyor. Bu varlığa istinâden ihraç gerçekleşiyor. Örneğin, ilk uygulamanın hayata geçtiği Malezya'da, Federal Malezya Arsa Ofisi'nin elindeki arsalar, kurulan bir kamu varlık şirketine satılmış, arsalar daha sonra Malezya hazinesine kiralanarak kira geliri kontratları yaratılmıştır. Bu kira gelirlerine dayalı olarak ihraç edilen sukuk bonolarla da menkul kıymetleştirme yapılmıştır.

Sukukta yer alan hak-iddiâ sadece nakit akışı hakkı değil aynı zamanda mülkiyet hakkıdır. Bu, sukuku geleneksel bonolardan ayırır. Geleneksel bonolar fâiz taşıyan menkul kıymetlerden oluşurken, sukuklar temel olarak varlık sepetinde sahiplik hakkından oluşan yatırım sertifikalarıdır.²⁰³¹

Sonuç olarak İslâm nakit para kaynaklarının, sadece üretimde ve mal alım satımında mübâdele aracı olarak kullanılmasını hedeflemiştir. Bu, aynı zamanda para gücünün doğrudan reel ekonomide kullanımını gerektiren bir yöntemdir.

2030. Tabakoğlu, Türk İktisat Tarihi, s. 62.

2031. İnfomağ Dergisi. sy. 2007/1, Yıl: 7.

وَإِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَىٰ مَيْسَرَةٍ ۖ وَأَنْ تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٨٠﴾

280- Eğer borçlu darlık içindeyse, ona ödeme gücüne kavuşuncaya kadar bir süre tanıyın. Ancak borçluya alacağınızı sadaka olarak bağışlamanız, eğer bilerseniz, sizin için daha hayırlıdır.

280. âyette, eli darda olan borçluya süre verilmesi, hatta borcun sadaka olarak bağışlanması öneriliyor.

BORÇLUNUN DARA DÜŞMESİ

Borçlunun dara düşüp uzun süre borcunu ödeyemeyecek durumda olduğunu gören alacaklı, bunu zekât verme döneminde zekâtına sayabilir mi? Yukarıdaki âyette, “alacağı tasadduk edivermeniz” ifâdesi Hanefîlere göre “nâfile sadaka”yı, Hanbelîlere göre ise “zekât”ı da kapsar. Ancak batacak alacaklıların zekâttan sayılarak, bunun kötüye kullanılması ihtimali yanında, zekâtın gerçekleşme şartlarından birisi olan “temlik” şartının, alacağı silmekle gerçekleşmeyeceği esastan hareket eden çoğunluk fakihler, bunu değerli bir sadaka olarak değerlendirmenin daha uygun olduğu kanaatine varmıştır.

Her konuda olduğu gibi ticaret hayatında da verilen sözlerin tutulması önemlidir. Kişinin verdiği sözde durması, sözünün senet sayılması, ya göründüğün gibi ol, ya da olduğun gibi görün özdeyişleri, toplumun vicdanında yer etmiştir. Büyük ölçüde kul haklarının söz konusu olduğu ticaret hayatında sözünde durmak, ticârî taahhütleri gününde yerine getirmek önemlidir. Aksi hâlde kul hakları ihlalleri ortaya çıkar ve helâlleşme olmadıkça konu âhiretteki hesaplasmaya kalır.

Kur'ân-ı Kerîm'de, karşılıklı borçlanmalarda bunun yazıyla tespiti yanında, verilen sözlere ve yapılan antlaşmalara uyulması istenmiştir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Ey îmân edenler! Yaptığınız sözleşme hükümlerini yerine getirin.”**²⁰³² **“Verdiğiniz sözü yerine getirin, çünkü verilen söz, sorumluluğu gerektirir.”**²⁰³³ Hz. Peygamber bir hadîsinde şöyle buyurmuştur: **“Müslümanlar kendi aralarında belirledikleri şartlara uyarlar. Ancak haramı helâl, helâli haram kılan şart bunun dışındadır.”**²⁰³⁴

2032. Mâide, 5/1.

2033. İsrâ, 17/34.

2034. Buhârî, İcâre, 14; Tirmizî, Ahkâm, 17. Hadisteki son cümle yalnız Tirmizî rivâyetinde vardır.

Diğer yandan ödeme güçlüğü içinde olan borçluya gerekli kolaylığın gösterilmesi gerekir. Yukarıdaki âyet bunu teşvik eder. Ancak ödeme gücü olduğu hâlde, borcunu vâdesinde ödemeyen kimse alacaklıya zulüm yapmış olur. Hadiste şöyle buyrulur: “Zengin**in borcunu ertelemesi bir zulümdür.**”²⁰³⁵ Alacaklı bu varlıklı kimseden alacağını mahkeme yoluyla zorla alabilir.

Bir kimse gerek ihtiyaç yüzünden veya yatırımlarını büyütme, daha fazla mal alarak cirosunu arttırmak gibi amaçlarla da borçlanabilir. Ödeme gücünü aşmayacak şekildeki borçlanmalarda bir sakınca bulunmaz. Nitekim Hz. Peygamber de zaman zaman ihtiyaç yüzünden borçlanmıştı. Mesela, bir Yahudiden veresiye buğday satın almış ve zırhını rehin olarak bırakmıştır.²⁰³⁶

Ebû Hüreyre رضي الله عنه’ın naklettiği bir hadiste şöyle buyrulur: “Kim ödemek niyetiyle borçlanırsa, Allah onu bu borcu ödemeye muvaffak kılar. Kim de başkasının malını telef etmek niyetiyle alırsa, Allah onu telef ettirir, ödemeye muvaffak olamaz.”²⁰³⁷ Ebû Ümâme رضي الله عنه’ten rivâyet edilen bir hadiste de şöyle buyrulur: “Bir kimse ödemek niyetiyle borçlanır, fakat borcunu ödeyemeden ölürse, Allah onun borcundan vazgeçer ve istediği bedeli vererek alacaklısını râzı eder. Buna karşılık ödeme niyeti olmaksızın borçlanan kimse, borcunu ödemedten ölürse, Yüce Allah ondan alacaklıların hakkını alır.”²⁰³⁸

Hadislerde şöyle buyrulur: “Kim, ödeme gücü olmayan borçluya süre verirse kendisine sadaka ecri vardır. Vâdesi gelen borcu erteleyen alacaklıya ise her gün için bir sadaka ecri verilir.”²⁰³⁹

“Zor durumda olana borç verene, her gün için verdiği para kadar sadaka ecri vardır. Borcun süresi dolduktan sonra erteleyene ise her gün için iki misli sadaka ecri vardır.”²⁰⁴⁰

“Kıyâmet gününde Cenâb-ı Hakk’ın gölgesinde gölgelenmek isteyen kimse dara düşen borçlusuna süre versin veya borcunu bağışlasın.”²⁰⁴¹

2035. Buhârî, Havâlât, 1, 2, İstikrâz, 12; Müslim, Müsâkât, 33; Ebû Dâvûd, Büyû’, 10.

2036. Buhârî, İstikrâz, 12; Müslim, Müsâkât, 34; Ebû Dâvûd, Büyû’, 10; İbn Mâce, Sadakât, 8; Dârimî, Büyû’, 48; Mâlik, Muvatta, Büyû’, 84; Ahmed bin Hanbel, II, 71, 245, 254, 260, 315, 377, 463, 465.

2037. Buhârî, Zekât, 18, İstikrâz, 2; İbn Mâce, Sadakât, 11.

2038. Kâmil Miras, Tecrid-i Sarîh Terc., 7. baskı, Ankara 1984, VII, 273.

2039. Buhârî, Büyû’, 17; Müslim, Zühûd, 74.

2040. Ahmed bin Hanbel, Müsned, V, 360.

2041. İbn Mâce, Sadakât, 14.

Ebû Vâil ؓ'ten rivâyete göre, bir gün Hz. Ali ؓ'a efendisiyle belli bir para karşılığında özgürlüğüne kavuşma sözleşmesi yapan (mükâtep) bir köle geldi ve şöyle dedi: "Ben sözleşme bedelini ödemekten acze düştüm, bana yardım et!" Hz. Ali dedi ki: "Rasûlullah ﷺ'in öğrettiği, üzerinde Sebir dağı kadar borç olsa bile, Allâh'ın seni ödemeye muvaffak kılacağı kelimele-ri sana bildireyim mi? (Bu duâ şudur: Allâhümme, ekfinî bi halâlike an harâmike ve ağninî bi fadlike ammen sivâke.) De ki: 'Ey Allâhım! Senin haramına düşmeden helâlinle benim elimden tut! Senden başkasına muh-taç olmayacak şekilde lûtfunla beni bu borçtan kurtar!'"²⁰⁴²

Allâh'ın Rasûlü kıyâmet günü önceki ümmetlerden zengin bir kimse- nin sorguya çekilmesini şöyle haber vermiştir: "Kendisine, dünyada hiç iyi-lik yaptın mı? diye soruldu. Adam yapmadığını söyledi. Hele bir düşün, denildi. Adam, insanlarla alışveriş yaptığını, yanında çalışan adamlarına, dara düşenlere kolaylık göstermelerini, fakirlerin borçlarını bağışlamala-rı talimatını verdiğini söyledi. Bunun üzerine Cenâb-ı Hak: 'Biz bağışla-maya daha layığız. Onu affediniz.' buyurdu."²⁰⁴³

Ancak bu duâ, teşvik ve sakındırmalar, İslâm'da borçlanmanın câiz ol- madığı anlamına gelmez. Borçlanmada ölçünün kaçırılmaması ve ödeme gücünü aşacak borç yükü altına girilmemesi istenir.

Câbir ؓ'ten rivâyete göre, Nebî ﷺ borcu olan cenâzenin namazını kıl- dırmazdı. Yine borçlu bir cenâze getirilmiş, "Siz namazını kılınız" deyip çe- kilmişti. Ebû Katâde borcu üstlenince namazı kıldırmıştır.²⁰⁴⁴

İslâm toplumunda dara düşen borçluların borcu üzerinde, kefil ve re- hin (ipotek) gibi güvencelerin yanında beytül-mâlin zekât fonu da devrede- dir. Nitekim Ömer bin Abdülaziz (ö. 101/720), toplumda dara düşen borçlu- ların belirlenerek, zekât fonundan bunların borçlarının ödenmesini istemiş ve yayınladığı bir genelge ile vâlilerine şu talimatı vermiştir: "Herkesin ba- rınacağı bir evi, hizmetçisi, düşmana karşı yararlanacağı bir atı ve ev için gerekli eşyası bulunmalıdır. Bu imkânlarla sahip olmayan kimse borçlu (gârim) sayılır ve zekât fonundan desteklenmelidir."²⁰⁴⁵

2042. Tirmizî, Deavât, 110. Tirmizî bu hadis için hasen garîb demiştir.

2043. Buhârî, Büyû', 17, İstikrâz, 5, Enbiyâ, 50; Müslim, Müsâkât, 26-32.

2044. Buhârî, Havâlât, 3, 6.

2045. Ebû Ubeyd, el-Emvâl, 1. baskı, thk. M. H. Hurrâs, Kahire 1968, s. 556.

وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ تُوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ
لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٨١﴾

281- Allâh'ın huzûruna çıkarılacağınız günden sakının! O gün herkese kazandığının karşılığı tam olarak verilir ve onlar asla haksızlığa uğratılmazlar!

281. âyet, İbn-i Abbâs'a göre son inen âyettir.²⁰⁴⁶ Hz. Ömer, ribâ âyetinin son inen âyet olduğunu söylemiştir. Bu iki âyetin birlikte indiği anlaşılmaktadır.”²⁰⁴⁷ Âyette herkesin sonunda Allâh'ın huzûruna döneceği ve dünyada yaptıklarının hesâbını vereceği, ancak hiç kimseye bir haksızlık yapılmayacağı vurgulanır.

Kıyâmet günü hiç kimsenin bir haksızlığa uğratılmayacağı konusu birçok âyette tekrarlanır. İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Geleceğinde hiçbir şüphe olmayan kıyâmet günü onları hesâba çekmek için bir araya topladığımız zaman hâlleri nice olacak?”**²⁰⁴⁸

“Kıyâmet günü herkese yaptığığın karşılığı eksiksiz verilecek, hiç kimseye haksızlık yapılmayacaktır.”²⁰⁴⁹

“O gün herkese ne kazandıysa onun karşılığı verilir. O gün kimseye haksızlık yapılmaz.”²⁰⁵⁰

“(Bütün bunlar) Allâh'ın herkese kazandıklarının karşılığını vermesi içindir. Şüphesiz Allah hesâbı çabuk görendir.”²⁰⁵¹

“O gün herkes gelip kendini kurtarmaya çalışır ve herkese yaptığığın karşılığı eksiksiz verilir ve onlar haksızlığa uğratılmaz.”²⁰⁵²

“Allah, gökleri ve yeri bir anlam ve amaca göre yaratmıştır ki, herkese kazandığının karşılığı verilsin ve kimseye haksızlık yapılmassın!”²⁰⁵³

2046. Buhârî, Tefsir, 2/53.

2047. Râzî, Mefâtihu'l-Gayb, II, 545.

2048. Âl-i İmrân, 3/25.

2049. Âl-i İmrân, 3/161.

2050. Mü'min, 40/17.

2051. İbrâhim, 14/51.

2052. Nahl, 16/111.

2053. Câsiye, 45/22. Bk. Ahkâf, 46/19; Necm, 53/31.

﴿ BÂB 39 ﴾

BORÇLANMA, SELEM, REHİN VE BORCUN İSBATI

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَيْتُمْ بِدَيْنٍ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوهُ ۖ وَلْيَكْتُب بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ ۚ وَلَا يَأْب كَاتِبٌ أَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللَّهُ فَلْيَكْتُبْ ۚ وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا يَبْخَسَ مِنْهُ شَيْئًا ۚ فَإِنْ كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا أَوْ لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يُمِلَّ هُوَ فَلْيُمْلِلْ وَلِيُّهُ بِالْعَدْلِ ۚ وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ أَنْ تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا فَتُذَكِّرَ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَىٰ ۚ وَلَا يَأْب الشُّهَدَاءُ إِذَا مَا دُعُوا ۚ وَلَا تَسْمَؤْا أَنْ تَكْتُبُوهُ صَغِيرًا أَوْ كَبِيرًا إِلَىٰ أَجَلِهِ ۚ ذَلِكُمْ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ وَأَقْوَمُ لِلشَّهَادَةِ وَأَدْنَىٰ أَلَّا تَرْتَابُوا إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَلَّا تَكْتُبُوهَا ۚ وَأَشْهِدُوا إِذَا تَبَايَعْتُمْ ۚ وَلَا يُضَارَّ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ ۚ وَإِنْ تَفَعَّلُوا فَإِنَّهُ فُسُوقٌ بِكُمْ ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ ۚ وَیَعْلَمُكُمُ اللَّهُ ۚ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٨٢﴾ وَإِنْ كُنْتُمْ عَلَىٰ سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهَانٌ مَّقْبُوضَةٌ ۚ فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُم بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِي أُؤْتِمِنَ أَمَانَتَهُ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ ۚ وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ ۚ وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ آثِمٌ قَلْبُهُ ۚ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿٢٨٣﴾

282- Ey îmân edenler! Belli bir süre ile birbirinize borçlandığınız zaman onu yazın. Aranızda doğruluğu ile tanınmış yazı bilen biri yazsın. Yazıcı, Allâh'ın kendisine öğrettiği şekilde yazmaktan kaçınmasın da yazsın! Borçlu olan kimse de söyleyip yazdırsın ve her biri yazarken Rabbi olan Allah'tan korksun da haktan bir şey eksiltmesin. Eğer borçlu, akli ermez veya küçük bir çocuk yahut söyleyip yazdıramayacak durumda biri ise onun yerine velîsi doğrusunu söyleyip yazdırsın. Erkeklerinizden hazırda olan iki kişiyi de şahit yapın. Şayet iki tane erkek hazırda yoksa, o zaman rıza göstereceğiniz şahitlerden bir erkekle -birinin şaşırtması durumunda, diğerinin hatırlatması için- iki kadın şahit olsun. Şahitler de çağrıldıklarında (şahitlik etmekten) kaçınmasınlar! Az olsun, çok olsun borcu süresi ile birlikte yazmaktan kaçınmayın! Bu, Allah katında adâlete daha uygun; şahitlik için daha sağlam ve şüpheye düşmemeniz için daha elverişlidir. Ancak aranızda yapmakta olduğunuz ticaret, peşin bir ticaretse, onu yazmamanızdan dolayı size bir günah yoktur. Alım-satım yaptığınızda da şahit tutun! Bir de ne yazan, ne de şahitlik yapan zarara uğratılmasın! Eğer onlara zarar verirsiniz, o işte mutlaka size dokunacak bir günah olur. Allah'tan sakının. Allah size gerekli olanı öğretiyor. Allah her şeyi bilmektedir.

283- Eğer siz yolculukta iseniz -ve bir yazıcı da bulamadınızsa- o vakit teslim alınmış rehinler de yeter. Şayet birbirinize bir emânet bırakırsanız, emânet bırakılan kimse Rabbi olan Allah'tan korksun da üzerindeki emâneti sahibine versin. Bir de şahitliğinizi inkâr edip gizlemeyin, onu kim gizlerse, mutlaka onun kalbi günahkârdır. Allah yapmakta olduklarınızı bilir.

282. âyet, “müdâyene (karşılıklı borçlanma)” âyeti adını alır ve daha önce geçen fâizin ve alışverişin durumunu bildiren âyetlerle bir bütün teşkil eder.

İbn-i Abbâs, bu âyetin para peşin mal veresiye bir muâmele olan “selem” akdini de kapsadığını belirtmiştir.²⁰⁵⁴ Buna göre; ileriye yönelik borçlanma söz konusu olan kira akdi, iş sözleşmesi, arsa, arâzî, dâire, dükkân gibi gayrimenkul satışları, araç, tır, uçak ve benzerlerinin kira ve alım satımlarının da, daha sonra meydana gelebilecek anlaşmazlıkları kaldırmak için tapu tescili, trafik tescili, noter tescili, senet, çek, yazılı sözleşme, tüccar defteri vb. yazılı belgeler düzenleyip muhafaza etmek bu âyet kapsamına girer. Yine alacakların teminatı olarak rehin ve ipotek düzenlemeleri de bu âyet kapsamındır.

SELEM AKDİ

Para peşin mal veresiye olmak üzere yapılan satım akdine “selem” veya “selef” denir. Bir malın satışa konu olabilmesi için mevcut olması gerekir. Bu yüzden hasat edilmemiş veya henüz üretilmemiş olan bir malın ilke olarak satışa konu olmaması gerekir. Çünkü Allâh'ın Rasûlü elinde bulunmayan bir malı satmanın hükmünü soran bir sahâbeye, “*Yanında olmayan şeyi satma.*” buyurmuştur.²⁰⁵⁵ Ancak Hz. Peygamber Medîne'ye hicret edince Medînelilerin iki üç yıl vâdeyle hurma alıp sattıklarını gördü. O zaman ihtiyâca binâen borcun hem miktârını hem de ödeneceği zamanı belirlemelerini bildirdi.²⁰⁵⁶

İbn-i Abbâs ؓ'ten rivâyete göre, Rasûl-i Ekrem ؐ Medîne'ye geldiği zaman, Ensâr tarım ürünlerinde, bir, iki veya üç yıla kadar selem akdi yapıyorlardı. Allâh'ın elçisi şöyle buyurdu: “*Kim bir şeyde selem akdi yaparsa; belirli ölçüde, belirli tartıda ve belirli zamana kadar yapsın.*”²⁰⁵⁷

Buna göre selem akdi kitap, sünnet ve icmâ delilleri ile meşrûdur. Borçlanma ile ilgili yukarıdaki²⁰⁵⁸ âyetin selem akdini de kapsamına aldığı kabul edilmiştir. İbn-i Abbâs: “Belli bir zamana kadar, selem akdi yapmayı Allah Kitab-ı Kerîminde helâl kılmış ve ona izin vermiştir.” demiş ve sonra bu âyeti okumuştur.²⁰⁵⁹ Böylece henüz mevcut olmayan standart bir ürünün insanların ihtiyâcı sebebiyle “istihsan” yoluyla selem akdi sünnetle meşrû kılınmıştır.

2054. Müslim, Müsâkât, 128; Buhârî, Selem, 1, 2, 7; Ebû Dâvûd, Büyû', 55; Tirmizî, Büyû', 68.

2055. Ebû Dâvûd, Büyû', 68; Tirmizî, Büyû', 19; Nesâî, Büyû', 60; İbn Mâce, Ticârât, 20.

2056. Buhârî, Selem, 2; Müslim, Müsâkât, 127, 128.

2057. Buhârî, Selem, 1, 2, 7; Müslim, Müsâkât, 127, 128; Ebû Dâvûd, Büyû', 55.

2058. Bk. Bakara, 2/282.

2059. Zeylâî, Nasbu'r-Râye, IV, 44.

Diğer yandan para peşin mal veresiye satışının câiz oluşu konusunda İslâm âlimleri görüş birliğindedirler. Çünkü toplumun bu çeşit alışverişlere ihtiyâcı vardır. İslâm'da ticaret hayatında toplumun tüm ihtiyaçlarını karşılayacak prensiplere yer verilmiştir. İslâm'da mevcut olmayan ve meydana gelmeme tehlikesi bulunan ma'dûmun (mevcut olmayan şeyin) satışı yasaklanmıştır; fakat selem akdi bundan istisnâ edilmiştir. Mesela, 10 dönüm tarladan çıkacak ürünü peşin para ile satmak ma'dûmun satışı olup, câiz değildir. Fakat bir ton şu vasıftaki ürünü, şu kadar süre sonra teslim etmek üzere peşin para ile satmak selem akdi olup, câizdir.

Selem Akdinin Şartları

a) Paranın peşin verilmesi, b) Malın ölçü, tartı veya standart olup sayı ile alınıp satılan misli bir mal olması. Buğday, arpa, pirinç, demir, çimento gibi. c) Malın altın, gümüş veya nakit para kabilinden olmaması. Çünkü bunların veresiye satışında fazlalık veya nesîe ribâsı gerçekleşir. d) Malın cins ve nevinin belirlenmesi. 1 ton baldo cinsi 1. kalite pirinç gibi. e) Teslim tarihinin belirlenmesi. Üç ay sonra teslim etmek üzere anlaşmak gibi. Belki buna malın teslim tarihine kadar piyasada bulunabilecek türden bir mal olması şartını da eklemek gerekir.

Yukarıdaki nitelikleri taşıyan misli mallar üzerinde geleceğe yönelik böyle bir akit taraflar için risk teşkil etmez. Ancak alıcının satıcıdan aldığı selem âit belgeyi (selem senedini) malı teslim almadan önce başkalarına devretmesinin “kabzdan önce satış yasağı” yüzünden geçerli olmaması gerekir. Aksi hâlde hayali vâdeli satışlar yoluyla, piyasada bulunmayan mallar elden ele, dilden dile sanal olarak el değiştirmiş olur. Üretilebilecek mal miktarının çok üstünde hayali satışlar ekonomik krizlere neden olur. Günümüzde yaşanmakta olan dünya ekonomik krizin temelinde bu gibi hayali mal, döviz ve altın satışlarının yattığı bilinmektedir. Nitekim bir hesaplama göre dünya çapında vâdeli döviz işlemleri tüm hisse senedi piyasaları toplamının 32,5 katına ulaştığı, yine henüz çıkarılmayan petrolün 9,5 katının belgeler üzerinden satışının yapıldığı bunlardan sadece ikisidir.

Diğer yandan standart olmayıp kıymetli sayılan hayvan, gayrimenkul, kullanılmış otomobil ve benzeri mallar, selem konusu olamayacağı gibi nakit para, altın, gümüş ve döviz de selem konu olamaz. Yine aralarında ribâ cereyan eden iki mal arasında da selem söz konusu olmaz. Bir ton şu kalite peşin buğday karşılığında, üç ay sonra teslim almak üzere bir ton 12'lik inşaat demiri üzerinde sözleşme yapmak gibi. İslâm'da böyle

bir sözleşmenin para ile mal arasında yapılması istenmiştir. Çünkü eşyanın değeri birbirine göre değil, para ile ölçülür. Bir malın satış sırasında veya üç ay sonraki para değerini hesaplamak daha kolaydır ve aldanma riskini en aza indirir.²⁰⁶⁰

İSTİSNÂ AKDİ

Bu akit de selem benzeri olup, sipariş üzerine yapılır. Toplum hayatında kimi mal, eşya ve ekipman sipariş verilerek özel olarak îmal ettirilir. Ayakkabı, gömlek, mobilya takımı, kapı, pencere, gardırop, kütüphane yapımı ve benzeri standart olmayan şeyler, ölçü ve nitelikleri belirlenerek sipariş verilir. Nakil araçlarının kasa, karoser, kaporta, boya vb. işleri; yine tren, vapur, uçak, tır, fabrika binâ ve donanımı gibi araç ve tesisler proje ve şartnâmesi hazırlanarak müteahhit kişi veya firmalara yaptırılmaktadır. Burada, selem sözleşmesinde olduğu gibi sipariş bedelinin peşin verilmesi ve malın teslim tarihinin tespit edilmesi şart değildir. Ancak, sipariş bedelinin bir bölümünün işin başında verilmesi ve yaklaşık bir teslim tarihinin konuşulması gerek ödeme planının yapılması ve gerekse, siparişi üstlenenin işi sıkı tutması bakımından önemli olabilir. Sanata veya özel üretime yönelik konulara bedel ve teslim tarihi bakımından esneklik getirilmesi “kalite”nin korunmasına yönelik olabilir.

İşte bütün bu, seri üretimi söz konusu olmaksızın, özel siparişle yaptırılan şeylerin malzemesi sipariş verene âit olursa, taraflar arasında yapılan sözleşme bir “işçilik sözleşmesi” olur. Müteahhit firma, belli bir bedel karşılığında işçiliği üstlenmiş bulunur. Sipariş sözleşmesinde ise, işçilik ve sözleşme konusunun malzemesi sanatkâr ve müteahhide âittir.

Sipariş sözleşmesinin meşrûluğu, insanların sürekli olarak bu gibi muamelelere ihtiyâcının bulunması nedeniyle “istihsan (güzel görme)” deliline dayanır. Diğer yandan, Hz. Peygamber’in de gümüş yüzük ve minber yapımı için sipariş verdiği nakledilmiştir.²⁰⁶¹

Çoğunluk fakihlere göre, sipariş sözleşmesi, malın üretilip teslim edileceği tarih belirlenerek selem akdine dönüşmedikçe bir “vaad (söz verme) sözleşmesi” niteliğindedir. Bu yüzden iş yapılmazdan önce taraflardan her biri cayma hakkına sahiptir.

2060. Bk. Serahsî, Mebsût, XII, 131, 136; İbn Rüşd, Bidâyetü'l Müctehid, II, 200; Şâmil İslâm Ansik. “Selem” mad.

2061. Hamdi Döndüren, *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmi*, s. 319.

Ebû Hanîfe ile İmam Muhammed'e göre siparişi veren, malı görünce seçme hakkına sahiptir. Çünkü o görmediği şeyi satın alan kimse gibidir. Ebû Yusuf'a göre ise, mal sözleşme şartlarına uygun olarak yapılmışsa, siparişi verenin malı görünce seçimlik hakkı bulunmaz. Bu son görüş daha uygundur. Çünkü günümüzde tren, vapor, çeşitli makine ve ekipmanlarının sipariş üzerine üretildiği düşünülürse, bu gibi pahalı yatırımlarda sipariş sahibinin sırf "görme muhayyerliği" hakkını kullanarak, sözleşmeyi feshetmesi, taahhütte bulunanlar için büyük riziko teşkil eder. Çünkü üretim hatâsının bulunması, kalitenin düşük olması veya genel olarak sözleşme şartlarına uymama durumlarında "ayıp ve vasıf muhayyerliği" bütün ticarî sözleşmeler için söz konusu olur. Böyle bir hakkın varlığı, sipariş sahibinin haklarını korumak için yeterlidir.

BORÇLU ALACAKLI İLİŞKİLERİ

Borç ikiye ayrılır. Birisi ödünç borcu ki karz-ı hasen adını alır. İkincisi veresiye mal satışlarından doğan borçtur. Her iki borç da vâdeye bağlı olduğu için yazılı olarak tespiti gerekir. Kur'ân-ı Kerim'de **"Ey îmân edenler! Belli bir süre ile birbirinize borçlandığınız zaman onu yazın. Aranızda doğruluğu ile tanınmış yazı bilen birisi yazsın..."**²⁰⁶² buyrulur. Günümüzde çek, senet, sözleşme, selem belgesi, tapu ve noter sene-di gibi belgeler tarafların hakkını koruyan ispat belgeleridir. Ödünç para-da vâdeye uyulması etik olarak gerekli ise de, alacaklı konuşulan vâde gelmeden de alacağını isteme hakkına sahiptir. Veresiye satışlarda ise borcun vâdesi bağlayıcı olup, alacaklı vâdesinden önce alacağı talep edemez. Vâde gelince de borcun ödenmesi asıldır. Aksi durumda alacaklıya karşı haksızlık yapılmış olur. Allâh'ın Rasûlü, **"Varlıklı kişinin borcunu erteleyip, süresi içinde ödememesi bir zulümdür."**²⁰⁶³ buyurmuştur.

Câbir عليه السلام ten rivâyete göre, Nebî ﷺ borcu olan cenâzenin namazını kıldırılmazdı. Yine borçlu bir cenâze getirilmiş, **"Siz namazını kılınız."** deyip çekilmişti. Ebû Katâde borcu üstlenince namazı kıldırılmıştır.²⁰⁶⁴

Ancak daha sonra fetihlerle devlet imkânları genişleyince, Nebî ﷺ **"Ben bir mü'mine kendinden daha yakınım. Kim bir borç bırakırsa onu ödemek bana âittir. Kim bir mal bırakırsa o da mîrasçılara âittir."**²⁰⁶⁵ buyurmuştur.

2062. Bakara, 2/282.

2063. Buhârî, Havâle, 1, 2, İstikrâz, 12, Müslim, Müsâkât, 33; Ebû Dâvûd, Salât, 149.

2064. Buhârî, Havâlât, 3, 6.

2065. Bk. Buhârî, Nafakât, 15, Kefâle, 5; Müslim, Cuma, 43, Ferâiz, 15, 16; Ebû Dâvûd, İmâre, 15.

İslâm'da kişinin ödeme gücünü aşacak şekilde borçlanması iyi karşılanmaz. Ancak borçlandıktan sonra dara düşerek borcunu ödeyemezse, kendisi için birtakım kolaylıklar getirilmiştir.

Kur'ân'da şöyle buyrulur: **“Darda olan kimseye eli genişleyinceye kadar süre vermek vardır. Fakat borcu bağışlamanız sizin için daha hayırlıdır, keşke bilseniz!”**²⁰⁶⁶ Bu konuda Hz. Peygamber'in alacaklı hakkındaki şu hadîsi dikkat çekicidir: **“Kim, ödeme gücü olmayan borçluya süre verirse kendisine sadaka ecri vardır... Vâdesi gelen borcu erteleyen alacaklıya ise her gün için bir sadaka ecri verilir.”**²⁰⁶⁷

Diğer yandan zekâtın verileceği sekiz sınıftan birisi de ödeme gücünü kaybeden “borçlular” sınıfıdır.²⁰⁶⁸ İslâm'ın ilk dönemlerinde zekât devlet eliyle toplanır ve düzenli olarak sekiz sınıfa dağıtılması devlet eliyle olurdu. Nitekim Ömer bin Abdülaziz (ö. 101/720), zekât fonundan toplumdaki borçluların belirlenerek borç yükünden kurtarılmasını istemiş ve yayınladığı bir genelge ile vâlilerine şu talimatı vermiştir: **“Herkesin barınacağı bir evi, hizmetçisi, düşmana karşı yararlanacağı bir atı ve ev için gerekli eşyası bulunmalıdır. Bu imkânlarla sahip olmayan kimse borçlu (gârim) sayılır ve zekât fonundan desteklenmelidir.”**²⁰⁶⁹

Roma hukûkunun geliştiği toplumlar ve câhiliye Araplarında borcu ödeyemeyen kişinin, borcu karşılığında satıldığı bir dönemde, İslâm'ın getirdiği bu çözümlerin ne kadar ileri olduğu açıktır.

İSPAT DELİLLERİ

Âyette **“karşılıklı borçlanmanın yazıyla tespit edilmesi”** istenmektedir. Bunları şu şekilde belirtebiliriz:

1- Yazılı belgeler: Senet, çek, poliçe, sözleşme, ana sözleşme, noter tasdiki, tapu ve nüfus kütüğü, trafik tescili, evlilik sicili, mâden ve gemi sicilleri gibi tescil ve kayıtlar “yazılı belge” kapsamına girdiği gibi, kamera görüntüsü, parmak izi, kan incelemesi gibi deliller ispat aracı işlevi görmektedir.

2- Şâhit: Cezâ ve hukuk davalarında, davayı ispat için bilgi ve görgüsüne dayanılan güvenilir kişilerdir. Mahkemede hazır bulunmak, şâhitlik etmek ve yemin etmek şahidin görevleri arasındadır. Bâzı hukûkî işlemlerde

2066. Bakara, 2/280.

2067. Buhârî, Büyû', 17; Müslim, Zühd, 74; Tirmizî, Büyû', 67; İbn Mâce, Sadakât, 14.

2068. Bk. Bakara, 2/60.

2069. Ebû Ubeyd, Emvâl, 1. baskı, thk. M. H. Hurrâs, Kahire 1968, s. 556.

güvenirliği sağlamak ve aleniyeti temin etmek için yasa gereği veya tarafların istekleriyle hazır bulundurulmuş üçüncü kişilere “şâhit” denir.

Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *“Bilgisine başvurulduğu zaman bildiğini söylemeyenin ağzına kıyâmet gününde ateşten gem vurulur.”*²⁰⁷⁰ *“Anlaşmazlık çıktığı zaman gelip bildiklerini haber veren şâhit, en hayırlı şâhittir.”*²⁰⁷¹

Yazılı belgeye ek olarak iki erkek veya bir erkek iki kadın şahidin istenmesi ispat kolaylığı içindir. Genel olarak toplumlarda alışveriş, ticaret ve benzeri işler, -askerlik ve ağır işler gibi- kadından çok erkeğin işi olarak gelişmiştir. Kadınlar kendiliğinden çocuk yetiştirmek ve ev işlerini yürütmek gibi görevlere yönelmişlerdir. Bu yüzden, kadının ilgi alanında olmayan bir konudaki tanıklıkta titiz davranılmıştır. Ancak doğum, süt emzirme, çocuk bakımı gibi konularda tek kadın tanık bile yeterli görülmektedir. Tanıklık, kifâî bir farz olup, yeteri sayıda tanık bulununca, olayı her gören veya bilen tanıklık yapması da gerekli değildir.

Ancak şunu da belirtelim ki kadınların eğitim, ticaret ve yönetim alanlarında yetişip tecrübe kazandığı dikkate alınarak, kadınları ilgilendiren konularda olduğu gibi diğer konularda da şâhitliklerine itibar edilmesi gerekir.

Dört mezhep de adâletli iki erkek veya bir erkekle iki kadının şâhitliği ile süt hısımlığının sâbit olacağı konusunda görüş birliği içindedir. İmam Şâfiî ve Ahmed bin Hanbel'e göre dört kadının, İmam Mâlik'e göre bir erkek, bir kadın veya iki kadının şâhitliği ile süt hısımlığı sâbit olur. Bu mezhepler süt emzirme konusunda erkek şâhit bulma güçlüğüne dikkate alarak kadın şahide ağırlık vermişlerdir.²⁰⁷²

Beklemediği bir zaman ve yerde, ölümle karşılaşan kişi, vasiyet edeceği bir şey olur ve müslüman tanık da bulamazsa, buna gayrimüslimi de tanık tutabilir.²⁰⁷³

Diğer yandan âyette yer alan, peşin alışveriş sırasında da şâhit tutulması emri, çoğunluk fakihlere göre, vücûp değil, mendupluk bildirir. Çünkü Hz. Peygamber'in şâhitsiz alışveriş yaptığı bilinmektedir. Satın aldığı bir atın

2070. Ebû Dâvûd, İlim, 9; Tirmizî, İlim, 3; İbn Mâce, Mukaddime, 24.

2071. Müslim, Akdiye, 19; Ebû Dâvûd, Kadâ, 13; Tirmizî, Şehâdât, 1; İbn Mâce, Ahkâm, 28.

2072. Bk. Kâsânî, age, IV, 14; İbnü'l-Humâm, age, III, 19, 20; İbn Kudâme, age, VII, 558 vd.; Zühâylî, age, VII, 712 vd.

2073. Bk. Mâide, 5/106.

henüz bedelini ödemedi, satıcının başkalarıyla da pazarlık yaptığını görmesi üzerine, şâhit bulamaması ve Huzeyme ؑ'ın tek başına şâhitlik yapmasını buna örnek gösterebiliriz.²⁰⁷⁴

3- Noter senedi: Aslı Fransızca olan “le notaire” kelimesi, mukâvele ve muâmeleleri yazanlara verilen bir isimdir. Dilimizde “Noter” olarak kullanılır.

İslâm hukûkunda noter yerine şuhud, udul, katibü'l-vesaik, el-adl el katip, el-katib el adl gibi tâbirler kullanılır. Bu mesleğe ise, el-adale, ta'dil, kitâbetü'l-vesaik gibi isimler verilmiştir.

Eskiden noterlere âit bâzı işlemleri kadılar yapardı. Bazen de kadılar noterlik işleri için ayrıca memurlar tâyin ederlerdi.²⁰⁷⁵

İbn-i Haldûn (ö. 808/1405) noterliğin târif ve îzâhını şu şekilde yapmaktadır: “Adâlet (noterlik) kazâya tâbî dînî bir görevdir. Kazâ ve hüküm için gerekli bir madde ve vasıta. Bu vazifeyi üzerlerine alan noterlerin görevleri kadî'nın izniyle duruşmalar sırasında halk arasında şâhitlik etmek, gerektiğinde duruşmalar vaktinde bu görevi bizzat yapmak ve insanların arasındaki mülk, borç, alışveriş ve benzeri muâmeleleri defterlere yazarak, bunları muhafaza etmektir.”²⁰⁷⁶

Noterlerin hukûkî muâmele ve akitleri tanzim ve tasdik ederken dikkat etmeleri gerekli hususları bildiren ilme ise “ilmü'ş-şurut (noterlik ilmi)” denir. Bu ilim konu olarak fıkıh ilminin bir bölümüdür. Ayrıca inşâ ilmiyle de yakın bir ilgisi vardır.

İslâm hukûkunda yalnız yazılı veya mühürlü bir belge mahkemede ispat için yeterli değildir. Yazılı belgenin kesin delil olarak kabul edilebilmesi için sahte olma ihtimalinden uzak olması gerekir.²⁰⁷⁷

Noterlik müessesesinin aslı ve kaynağı Kur'ân-ı Kerîm'de müdayene âyetine dayanır.²⁰⁷⁸

Bu konuda Serahsi şöyle der: “Noterlik ilmi (ilmü'ş-şurut) ilimlerin en mühimlerinden biridir. Çünkü Allah Teâlâ kitabında muâmelelerin yazılmasını emretmiş ve Rasûlullah ؑ de yaptığı muâmeleleri yazdırmış, tâyin ettiği memurlara emânetleri yazmalarını emretmiştir. Hudeybiye musâlahasını

2074. İbn Kesîr, age, I, 252-255.

2075. Osman Keskiöğlu, Fıkıh Tarihi ve İslâm Hukuku, Ankara, s. 268.

2076. İbn-i Haldûn, Mukaddime, s. 225, Tarih, I, 187.

2077. Mecelle, md. 1736; Bousquet G. H. Le Droit Musülman. Paris, 1963, s. 91.

2078. Bk. Bakara, 2/282.

bizzat kendi yazdırmıştır. Ümmeti de O'nun zamanından bugüne kadar bu gibi işlemleri yazagelmişlerdir.²⁰⁷⁹

Nitekim Allâh'ın Rasûlü, Adda' b. Halid'den köle satın aldığında bu akdi yazı ile tespit ettiği gibi,²⁰⁸⁰ Mekkeli müşriklerle yaptığı Hudeybiye sulh antlaşmasını da yazılı olarak tanzim etmiştir.²⁰⁸¹

Rasûlullah ﷺ zamanında noterlik işlerini, hukûkî ve ticârî akit ve muâmeleleri Mugire b. Şu'be, Husayn b. Nümeyr, Ala b. Ukbe ve Zeyd b. Erkam yazıp teşvik ediyorlardı.²⁰⁸²

Sonuç olarak noterlik müessesesi halkın haklarını korumak için kurulmuş bir müessesedir. Hâkimler tarafından tâyin edilen noterlerin bâzı küçük anlaşmazlıkları da çözme yetkileri vardır.²⁰⁸³ Binâenaleyh hâkimlerin, tâyin edecekleri noterlerin hâllerini, ahlâkî durumlarını, âdil olup olmadıklarını ve noterlik bilgisinin yeterli olup olmadığını araştırmaları gerekir. Bunu araştırmak onun görevidir.²⁰⁸⁴

Noterler, yazıhane açmak sûretiyle mesleklerini sürdürebilirler ve vesika tanzim ederken çalışmalarına karşılık ücret alabilirler.²⁰⁸⁵

وَإِنْ كُنْتُمْ عَلَى سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهَانٌ مَّقْبُوضَةٌ فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُم بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِي أُؤْتِمِنَ أَمَانَتَهُ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ آثِمٌ قَلْبُهُ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿٢٨٣﴾

283- Eğer siz yolculukta iseniz -ve bir yazıcı da bulamadınızsa- o vakit teslim alınmış rehinler de yeter. Şayet birbirinize güveniyorsanız, kendisine güvenilen kimse Rabbi olan Allah'tan korksun da üzerindeki emâneti (borcu) ödesin. Bir de şâhitliğinizi inkâr edip gizlemeyin, onu

2079. Serahsî, Mebsût, XXX, 167.

2080. Buhârî, Buyû; 19, İbn Mâce, Ticârât, 47; Serahsî, age. XXX, 169.

2081. İbn Hişam, Sire, Beyrut 1971, III, 331; İbn Sa'd, Tabakât, Beyrut, II, 97.

2082. Kettânî, et-Terâtibü'l-İdariyye, Beyrut I, 275; İbn Hacer, İsâbe, Bağdat 1328, I, 339, II, 498.

2083. Heffening, W, İslâm Ansiklopedisi, XI, 283.

2084. İbn-i Haldûn, Mukaddime, s. 225.

2085. İbn Ferhun, Tabsiratü'l-Hükkâm, Mısır 1301, I, 188. Bk. Davut Yaylalı, Yüksek İslâm Enstitüsü Yıllığı, Bursa-1980; M. Sâlih Köse, İslâm Hukukuna göre noterlik müessesesi (ilmü'-ş-şurût), (Basılmamış Y. Lis. Tezi-1995, Daniş. Hamdi Döndüren, U. Ü. İlahiyat Fak.

kim gizlerse, mutlaka onun kalbi günahkârdır. Allah yapmakta olduklarınızı bilir.

283. âyet, yolculukta bulunanın, alacağı için rehin istemesini bildirmektedir. Bir önceki âyette borçlar için “yazmak ve şâhit tutmak”tan söz edilmişti. Bununla belgelendirme üçe çıkmaktadır. Ancak tarafların birbirine güvenmesi hâlinde bu teminatlarla ihtiyaç duymayabileceği, o takdirde borçlunun bu güveni kötüye kullanmayıp borcunu mutlaka zamanında ödemesi gerektiği belirtilmektedir.

REHİN (İPOTEK)

Borçlanmalarda genellikle yazı, şâhit ve rehin (ipotek) olmak üzere üç belge söz konusu olur. Yolculuk hâli olmasa veya yazma imkânı bulunsa da, yine rehin istenebilir. Ancak birbirine güvenen kişi ve kuruluşların borcu yazıyla tespit ettikten sonra, yukarıda sözü edilen belge ve güvencelerden hiçbirini istemeden borçlanması da câizdir.

Rehin: Bir malı, bir hak veya alacak karşılığında, hakkı alıncaya kadar alıkoymaktır. İslâm'dan önce borç karşılığında rehin uygulaması vardı. Ancak borç vâdesinde ödenmezse alacaklı rehnedileni mülk edinebiliyordu.

Yukarıdaki âyette, **“Eğer yolculukta iseniz, bir yazıcı da bulamadınızsa, o zaman borçludan aldığınız rehinler de yeter.”**²⁰⁸⁶ buyurulması, yolculukta senet düzenleme, tanık bulma ve alacağı tahsil etmenin güçlüğü yüzündendir. Ancak hüküm genel olup yolculuk dışında da rehin uygulaması yapılır.

Hız. Âişe'den şöyle dediği rivâyet edilmiştir: **“Allâh'ın elçisi, Medîne'de bir Yahudi'den belli bir vâdeye kadar veresiye yiyecek satın aldı ve demirden zırhını rehin olarak verdi.”**²⁰⁸⁷ Katâde'nin, Enes رضي الله عنه ten rivâyeti şöyledir: **“Rasûlullah ﷺ Medîne'de bir Yahudi'nin yanına zırhını rehin olarak bıraktı ve ondan aile fertleri için arpa satın aldı.”**²⁰⁸⁸

Başka bir hadiste de Allâh'ın Rasûlü'nün vefâtına yakın ekmek yapmak üzere veresiye satın aldığı arpa için Yahudi bir tüccara zırhını rehin bıraktığı rivâyet edilir.²⁰⁸⁹

2086. Bakara, 2/285.

2087. Buhârî, İstikrâz, 1, Büyü', 14.

2088. Cassâs, Ahkâmü'l-Kur'ân, II, 258.

2089. Buhârî, Büyü', 33, 88, Rehin, 1, 2, 5, Cihâd, 89.

Rehin Akdi ile İlgili Şartlar İkiye Ayrılır

1) Rehın akdi bir süreye bağlanamaz. Rehne bir süre konması hâlinde, o süre içinde borç ödenmezse, teminat sona ereceğı için alacağı tahsil imkânı kalmaz.

2) Rehın akdi bir şarta bağlanamaz. Rehnin niteliğı ile bağdaşmayan bir şartın, bu akitte ileri sürülmemesi gerekir.

Rehin akdinin rükünleri îcap ve kabulden ibârettir. Akit, tarafların rehın akdi irâdelerini açıklamaları ile meydana gelir. Rehın malın teslim alınmasıyla da işlem tamamlanmış olur. Mecellenin 706. maddesinde şöyle denir: “Rehın alan ve verenin îcap ve kabulü ile rehın akdi meydana gelir. Fakat kabz olmadıkça tamam olmaz ve lüzum ifâde etmez.” Günümüzde tapulu gayrimenkullere veya motorlu araçlara ipotek konulması tapuya veya trafik kaydına resmî şerh konulması ve bunun tescili ile gerçekleşir. Artık borç ödenip bu şerh kaldırılmadıkça ipotekli mal başkasına satılamaz.

Rehin akdinde tarafların ehliyet durumu şöyle tespit edilmiştir: “Rehın alan ve verenin temyiz gücüne sahip olması şarttır. Ergenlik çağına girmeleri şart değildir.”²⁰⁹⁰

Rehin (İpotekli) Malla İlgili Şartlar

1) Rehın malın, alım satıma elverişli mütekavvim bir mal olması gerekir. Şarap, kumar âletleri, çalıntı mal, ölü hayvan eti gibi şeyler rehın olmaz. Bir insan da borç karşılığında rehnedilemez.

2) Rehnedilecek malın, hâlen borçlunun mülkiyetinde olması şart değildir. Bir kimse, başkasının malını, sahibinin rızasıyla veya velâyet yetkisine dayanarak rehnedebilir. Buna göre küçüklük, sefihlik ve benzeri sebeplerle hacir (vesâyet) altında bulunan kimsenin malını baba, sahıh dede gibi velî veya vasîsi rehnedebilir. Bu rehın bizzat küçüğün borcu için olabileceğı gibi, velînin şahsi borcu için de yapılmış olabilir. Çünkü bir baba kendi borcu için küçük çocuğunun mîras ve benzeri yollarla gelen bir malı satabileceğı gibi, emânet veya teminat olarak da verebilir.

3) Rehın olarak verilecek şeyin ortak bir mülk olmaması gerekir. Hanefilere göre taksimi kabil olsun veya olmasın ortak bir mülkün rehnedilmesi câiz değildir. Çünkü ortak bir mülkün yalnız belli bir cüz’ünü ayırıp

kabzetmek mümkün olmaz. Ancak böyle bir mülkün bütün ortakların borcu için rehni câiz olur.

İmam Şâfiî'ye göre ise ortak malı rehin câizdir. Çünkü bunun kabzi mümkün ve geçerlidir. Ortak oluş, satım akdine engel teşkil etmez.²⁰⁹¹

4) Rehnedilen şeyin kabzdan sonra, rehin hakkı sahibinin eli altında bulunması gerekir. Mesela; meyve ağaçları istisnâ edilerek, yalnız bu ağaçların üzerindeki meyveleri rehnetmek geçerli olmadığı gibi, toprağı rehnetmeden üzerindeki ekinleri rehin de câiz olmaz.²⁰⁹²

5) Vakıf mallarla, mîrî arâzîlerin (hazine arâzîleri) rehnedilmesi ilke olarak câiz değildir. Çünkü bunlar şahsa âit mal sayılmaz.

Rehin (ipotekli) mallarda depo, yer, otopark, bekçi ücreti gibi rehinin normal korunması için yapılan masraflar rehin alana âittir. Ancak hayvanların yem ve çoban ücreti, gayrimenkulün ıslahı, sulanması, otların temizlenmesi, su kanallarının açılması gibi rehinin devamı ve gelirinin arttırılması amacıyla yönelik masraflar rehin verene âittir. Ancak rehnedene veya rehin alan karşı tarafa âit olması gereken masrafları, karşı tarafa sormadan kendiliğinden yapmışsa bu teberra sayılır.²⁰⁹³ Rehnedilenin vergi, öşür ve harcı rehnedene âittir. Çünkü bunlar mülkün külfeti niteliğindedir.

Rehinin Hükümleri

1) Rehin hakkı sahibi, alacağı ödeninceye kadar rehni hapsedmek ve elinde tutmak hakkına sahiptir. Rehnedene ölürse, rehin sahibi diğer alacaklılardan öncelik hakkına sahiptir. Rehin mal borca yeterli olmazsa, bu kimse kalan alacağını mîras malından da hakkını talep edebilir.²⁰⁹⁴

2) Rehin, alacağın istenmesine engel teşkil etmez. Rehin malı kabzettikten sonra da rehin alanın, alacağını isteme hakkı devam eder.²⁰⁹⁵

3) Borcun bir bölümü ödenince, rehinin bir bölümünü geri vermek gerekmez. Rehin alan, borcun tümü ödeninceye kadar rehni elinde tutabilir. Ancak bir borç için eşit değerde iki rehin alınmışsa, borcun yarısı ödenince rehinin birisini geri vermek mümkündür.

2091. Kâsânî, Bedâyi', VI, 138.

2092. Cezîrî, Kitâbü'l-Fıkh ale'l-Mezâhibi'l Erbaa, II, 326.

2093. Mecelle, Mad. 722-725.

2094. Kâsânî, Bedâyi', VI, 145.

2095. Mecelle, Mad. 730.

4) Taraflardan birinin ölümü ile rehin akdi sona ermez. Haklar ve yükümlülükler mirasçılara geçer.

5) Rehin mal taşınır veya taşınmaz mal niteliğinde olabilir. Bir malın satılması durumunda, satış kapsamına giren unsurlar rehin akdine de dahildir. Mesela; bir arâzî rehnedildiği zaman, üzerindeki ağaçlar ve meyveleri, ekil durumdaki diğer ürünler açıkça konuşulmasa bile rehin akdi kapsamına girer.²⁰⁹⁶

6) Rehnedilen şeyde, sonradan meydana gelen fazlalıklar asıl rehne eklenir. Ağaçların meyvesi, hayvanın süt ve yavrusu gibi. Rehnin bu gibi gelir ve semereleri ilke olarak rehni verene âittir. Ancak o, bunlardan yararlanma için rehin alana izin verebilir.

Hadiste şöyle buyrulur: *“Hayvan rehnedilince, nafakası karşılığında binilir, sütü yine masrafı karşılığında içilir. Masraf binenle içene âittir.”*²⁰⁹⁷ Şâfiîlere göre, buradaki “binilir-içilir” ifâdesinden rehin veren kastedilmiştir.

Rehin maldan, rehin verenin izniyle rehin alan yararlanabilir. Bu rehin (ipotek) anlaşmasını, borcun vâde tarihine kadar geçici bir satış olarak değerlendirerek, yararlanmaya bir meşrûiyet zemini hazırlanmıştır. “Bey’ bi’l-vefa” denilen bu yöntemin târihî süreçte ortaya çıkışı şöyle olmuştur:

BEY’ Bİ’L-VEFA (SATIŞ ŞARTLI İPOTEK)

Bey’ bi’l-vefa şartlı rehin benzeridir ki günümüz beşeri hukûkunda “satış vaadi şartlı ipotek” niteliğindedir. Rehnin meşrûluğu kitap, sünnet ve icmâ delillerine dayanır. Kur’ân’da **“Eğer yolculuk hâlinde iseniz ve kâtip de bulamazsanız o takdirde kabzedilmiş rehinler alırsınız.”**²⁰⁹⁸ Hz. Peygamber’in, bir Yahudi’den veresiye satın aldığı tahıl için zırhını rehin bıraktığı nakledilmiştir.²⁰⁹⁹

Vâdeli alacak ve borçların teminata bağlanması, çok eski devirlerden beri uygulanan bir işlemdir. Günümüz ticaret hayatında mala ipotek konularak yapılan bu işlem fıkıhtaki rehinden başka bir şey değildir.

İpotek İkiye Ayrılır

1- Şartsız ipotek: Vâdeli bir borca karşılık, bir malın teminat olarak gösterilmesidir. Borcun vâdesinde ödenmemesi durumunda, alacaklının ipotekli

2096. Mecelle, Mad. 711.

2097. İbn Mâce, Ruhûn, 2; Buhârî, Rehn, 4; Ebû Dâvûd, Büyû’, 76; Tirmizî, Büyû’, 31.

2098. Bakara, 2/282.

2099. Buhârî, Rehn, 2, Selem, 6, Büyû’, 14, 33.

malı icrâ yoluyla sattırarak, bunun parasından alacağını tahsil etme hakkı doğar. Ancak bu ipotek çeşidinde malın satılamama veya çok ucuza satılması yoluyla borcu karşılayamama riski her zaman vardır.²¹⁰⁰

2- Şartlı ipotek karşılığında kredi kullanmak (Bey' bi'l-vefa): Tarihte doğu İslâm toplumlarında, fâizsiz bir yöntem olarak başvuru olan “bey' bi'l-vefa” işlemi, satış vaadi sözleşmesiyle bir çeşit kredi kullanma yöntemi olup, fıkıhtaki “rehin” benzeridir.

Bu duruma göre eğer şart konulmuşsa, kredi alacaklısı ipotekli yerden yararlanabilir. İpotekli yerin kira gelirini almak da yararlanma kapsamına girer.²¹⁰¹

KEFÂLET

Bir şeyi bir şeye katmak ve eklemek. Kefilin zimmetini, esas borçlu olan kişinin zimmetine mutlak bir şekilde eklemek demektir. Bu târifteki mutlak ifâdesiyle kefâlet; şahıs, borç veya belirli bir mal üzerindeki kefâleti kapsamaktadır. Kefâlet, borcu veya yüklendiği husûsu kefiliden isteme hakkı verir, yoksa borç, esas borçludan düşüp de kefil üzerinde sâbit olmaz.²¹⁰²

Hanefîler dışındaki üç mezhebe göre kefâlet; kefilin zimmetini, kefil olmayanın zimmetine, onun borcunu kendi üzerine alarak eklemektir. Bu târife göre, borç, hem esas borçlu, hem de kefil üzerinde sâbit olmaktadır.²¹⁰³

Borca kefâlette, borç (deyn) asilin üzerinde devam etmekle birlikte kefilin zimmetinde sâbit olmaktadır. Alacaklı bunlardan yalnız birisinden borcu alma hakkına sahip olduğu için, sonuç olarak borç zimmeti tek kişide toplanmaktadır. Eğer borca kefâlet, mücerret “isteme hakkı”ndan ibâret olsaydı, alacağın, kefil öldükten sonra onun terekesinden alınamaması gerekirdi. Çünkü şahsa kefâlette olduğu gibi, kefilin ölümü ile ondan alacağı isteme hakkı düşer, fakat mîrasından alınır.²¹⁰⁴

Kefâlet; kitap, sünnet ve icmâ delillerine dayanır: Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulur: **“Rabbi O'na (Meryem'e), Zekerıyyâ'yı kefil kıldı.”**²¹⁰⁵ Burada, Zekerıyyâ ﷺ'in Hz. Meryem'in bakımını üstlendiği belirtilmektedir. **“Bunun üzerine Hz. Yusuf'un adamları: Biz hükümdarın su kabını kaybettik.**

2100. Türk MK 796, 881; İsviçre MK 824, 912; Alman MK 1184.

2101. Ali Efendi, Fetâvâ, I, 300-3002.

2102. Kâsânî, Bedâiyu's-Sanâyi', Beyrut 1328/1910, VI, 2; İbnü'l Hümmâm, Fethu'l-Kadîr, Kahire, t.y., V, 389; İbn Âbidin, Reddû'l-Muhtâr, Mısır, t.y., IV, 260.

2103. İbn Kudâme, Muğnî, Kahire, t.y., IV, 534; Şirbînî, Muğnî'l-Muhtâc Şerhu'l Minhâc, Mısır, t.y., II, 198.

2104. İbn Âbidin, age, IV, 261.

2105. Âl-i İmrân, 3/37.

Bulup getirene bir deve yükü mükâfat var, dediler. Başkanları da: Ben bu mükâfatın verileceğine kefilim, dedi.”²¹⁰⁶

H. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Kefil, üzerine aldığı borcu bizzat yüklenendir.”²¹⁰⁷ H. Peygamber’e namazı kıldırması için bir cenâze getirilmişti. “Mîras olarak bir şey bırakıp bırakmadığını sordu? Bir malı olmadığına söylediler. Bir borcu var mıdır? diye sordu. “Evet iki dinar borcu var?” denilince; cenâze namazını kıldırarak istemedi ve “Arkadaşınızın namazını siz kılınız.” buyurdu. Ebû Katâde’nin; “Ey Allâh’ın elçisi, bu iki dirhem ben üzerime alıyorum.” demesi üzerine, H. Peygamber onun namazını kıldı. ”²¹⁰⁸ Diğer yandan İslâm hukukçuları; insanların ihtiyâc ve borçlunun sıkıntısının giderilmesi için kefâletin câiz olduğu konusunda görüş birliği içindedir. Sadece bâzı ayrıntılarda görüş ayrılığı vardır.

İyi niyetle kefil olma, kefile sevap kazandıran tâat kabilinden bir amel-dur. Kefil olan kimse Allah Teâlâ’nın yardımını üzerine çeker. H. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Bir kimse mü’min kardeşinin yardımında bulunduğru süreç, Allah Teâlâ da o kimsenin yardımındadır.”²¹⁰⁹ Diğer yandan, insanlar arasında iyilik iyiliği çeker. Karşılıklı yardımlaşmaya sebep olur. Kur’ân’da şöyle buyrulur: “**İyiliğin karşılığı ancak iyilikten başka bir şey değildir.**”²¹¹⁰

Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed’e göre kefâletin rûknü, kefilin tekli-fi ve alacaklının kabulünden ibârettir. Çoğunluk İslâm hukukçularına göre ise, kefil olacak kimsenin “ben kefilim” demesi yeterlidir, kabul bir rûkûn değildir. Çünkü Rasûlullah ﷺ, Ebû Katâde’nin, ölen bir kimsenin borcunu üstlenmesine karşı çıkmamıştır.²¹¹¹ Ancak borçlunun rızasının gerekmediği konusunda İslâm hukukçuları arasında görüş birliği vardır. Çünkü başkasının borcunu izinsiz ödemek câiz olunca, bu borca kefil olmak öncelikle câiz olur. Diğer yandan iflas etmiş olarak ölen bir kimseye kefâletin geçerli olduğunu, Ebû Hanîfe dışındaki bütün fakihler kabul ederler.²¹¹²

2106. Yûsuf, 12/72.

2107. Ebû Dâvûd, Büyû’, 88; Tirmizî, Büyû, 39; Vesâyâ, 5; İbn Mâce, Sadakât, 9; Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 267, 293.

2108. Buhârî, Havâlât, 3, 6; Şevkânî, Neylû’l-Evtâr, V, 237 vd.

2109. Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 274.

2110. Rahmân, 55/60.

2111. Bk. Buhârî, Havâlât, 3, 6.

2112. Kâsânî, age, VI, 2; İbnü’l-Hümâm, age, V, 390; İbn Âbidin, age, IV, 260; Şirazî, Mühezzeb, I, 340; İbn Kudâme, Muğnî, 3. baskı, Kahire, t.y., V, 535. Hamdi Döndüren, Şâmil İslâm Ansik. “Kefâlet” mad.

ÂKİLE SİSTEMİ SİGORTA İLİŞKİSİ

Âkile; kasıtsız olarak işlenen cinâyet diyetini veya “gurre” denilen mâlî tazminatı yüklenip ödeyen asabe, aşiret, dîvan üyeleri, meslek kuruluşları ve benzerleridir. Bunlardan her birine âkıl, hepsine birden de âkile denir. Âkile tarafından mağdurlara ödenen tazminata “diyet”, “gurre” veya “erş” denir. Aşireti veya dîvanı bulunan bir kimsenin işlediği cinâyetten ötürü gereken diyeti bu aşiret veya dîvan üyeleri aralarında paylaşarak üç yıl içinde hak sahiplerine öderler.

Hız. Peygamber ve dört halife döneminde esir düşme veya mala ya da cana karşı verilen zararların kurtuluş fidyesi, kan bedeli (diyet) veya yaralamalarda uygulanan erş tazminatı çoğu kez kişinin ödeme gücünü aşıyordu. Böyle bir riske karşı İslâm gibi evrensel nitelikli bir dînin önlem almaması düşünülemezdi. Nitekim câhiliye döneminden beri uygulanmakta olan âkile sistemi Hız. Peygamber tarafından düzene sokulmuş ve tazminatı ödeme kapsamına, borçlunun aile ve kabilesi de dahil edilmiştir. Medîne’de hicretten sonra düzenlenen ilk anayasa (Medîne vesikası) ile hicaz yöresinde yaşayan Müslim-gayrimüslim topluluklar, birbirine verecekleri zararların tazmininde ortak risk üstlenmişlerdir.

Bu sistem Hız. Ömer (ö. 23/643) tarafından geliştirilerek, insanların men-subu bulunduğu meslekler, askerî, mülkî idâre esaslarına veya çeşitli bölgelere göre bir düzenleme yapılmıştır. Hür, akıllı ve ergen erkeklerden oluşan âkile listesi deftere yazılınca, bunlara “dîvan” adı verilmiştir.²¹¹³ Kişilerin Hız. Ebûbekir döneminden itibaren yılsonu bütçe fazlasından beytül-mâlden aldıkları ve adına “atıyye” denilen paylar da zamanla tazminat ödemelerinde karşılık olarak tutulmaya başlanmıştır.

Günümüz sigorta sistemi, mala veya cana karşı beklenmedik bir anda meydana gelen, tek kişinin altından kalkamayacağı ağır yükü, mümkün olduğu kadar fazla sayıda kişilere yaymak ve böylece büyük zararları, kimseye ağır gelmeyecek bir yolla karşılamak esasına dayanır.

Günümüzde kazâ, yangın, sağlık, işsizlik, emeklilik gibi bütün riziko alanlarında, özel sektörçe, anonim ortaklık statüsünde faaliyet gösteren ticârî amaçlı sigortalar bulunmaktadır. Bunlar belli risk alanları tespit ederek, sigortacılıkta kullanılan “ihtimaller hesabı”, “büyük sayılar kuramı” gibi tekniklerden yararlanarak ve sigortacılık sektöründeki rekâbeti de dikkate alarak prim miktarlarını belirlerler.

2113. Muhammed Hamidullah, İslâm’a Giriş, Ankara 1961, s. 201 vd.

Kazâ, yangın vb. bir risk için böyle bir kuruluşa kendisini veya malını sigorta ettiren kişi, dönem sonuna kadar bir zararla karşılaşmazsa, yatırdığı primin tamamı sigorta şirketinin aktifinde yer almakta, hasarlar yüzünden sigortanın üstlendiği üst sınıra kadar ödemelerden yararlanırsa, bu kez de sigorta şirketi, üyesini desteklemiş olmaktadır. Kısaca sigorta şirketi ile üyeleri arasındaki ilişki, dönem sonundaki ödeme sonucuna göre karşılıklı yardımlaşma ve helâlleşme yoluyla tasfiye edilmektedir. Buna göre, burada problem prim yatırmak veya yatırılan primin 25-30 veya 50 katı kadar yararlanma değil, sigorta şirketinin, toplanan primleri işletme biçimidir.

Nitekim Malezya gibi ülkelerde, sigorta havuzunda toplanan primler “Emek-sermaye ortaklığı (Mudârebe)” çerçevesinde, işletmeciyeye kârdan %50 gibi pay verilerek işletilmektedir. Ayrıca devletin toplanan primlerden belli bir pay karşılığında sigorta havuzlarına teminat vermesi de (reasürans) sistemi güçlendirmiştir. İngiltere’de de İslâm’a uygun sigorta sistemi gelişme yolundadır.

Kısaca sigorta şirketi toplanan primleri meşrû alanlarda kullanır, yatırımlar yapar ve elde edeceği gelirlerle hasarları karşılar ve artanı da kendisine kâr olarak alırsa sistemin sakıncasından söz edilemez. Böyle bir kuruluş, havuza prim yatıran araç ve mülk sahipleri için bir “yardımlaşma ve birbirine kefil olma” (teâvün ve tekâfül) niteliğinde bir kuruluş olur.

Sonuç olarak, trafik sigortası başta olmak üzere, malın sigortası gereken durumlarda, ticârî faaliyetleri meşrû olan ve fâiz muâmelelerine girmeyeği bilinen sigorta şirketleri tercih edilmelidir.

Ancak prim havuzunu meşrû olarak işletme gücüne ulaşan yeterli ölçüde sigortanın bulunamaması durumunda, sigorta şirketi elindeki poliçeleri meşrû faaliyet gösterdiğini bildiği yurtdışı sigorta şirketlerine reasure etme yoluna gitmelidir. Böyle bir durumda yerli sigorta şirketi, komisyon ve hizmet bedeli ile sigortacılığı yürütmüş olur. Bu gibi sigorta şirketleri de tercih edilebilir.

﴿ BÂB 40 ﴾

ALLÂH'IN BAĞIŞLAMASI,
ÎMAN ESASLARI, DUÂ

اللَّهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۖ وَإِنْ تُبْدُوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللَّهُ ۖ فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ ۗ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٨٤﴾ أَمَنْ الرَّسُولُ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ ۚ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلُّ أَمَنْ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ ۖ لَا نَفَرَقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ ۚ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا ۚ غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ ﴿٢٨٥﴾ لَا يَكْلِفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا ۚ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ ۗ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَهَيْنَا أَوْ أَخْطَأْنَا ۚ رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إَصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا ۚ رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ ۚ وَاعْفُ عَنَّا ۖ وَاعْفِرْ لَنَا ۖ وَارْحَمْنَا ۚ أَنْتَ مَوْلَانَا فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٢٨٦﴾

284- Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi Allâh'ındır. İçinizde olanı açığa vursanız da, onu gizleseniz de Allah onunla sizi hesâba çeker. Sonra dilediğini bağışlar, dilediğine de azap eder. Allah her şeye kâdirdir.

285- Peygamber, Rabbinden kendisine indirilene îmân etti, mü'minler de îmân ettiler. Hepsi de Allâh'a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine, "Allâh'ın peygamberleri

arasında bir ayırım yapmayız.” diye îmân ettiler. “İşittik ve itaat ettik. Ey Rabbimiz, bağışlamanı dileriz. Dönüş ancak Sanadır.” dediler.

286- Allah hiç kimseyi gücünün yeteceğinden başkasıyla sorumlu tutmaz. Kişinin hayırdan kazandığı kendi lehi-ne, yaptığı kötülük de kendi aleyhinedir. Ey Rabbimiz! Eğer unuttuk veya yanıldıysak, (bu yüzden) bizi sorumlu tutma! Ey Rabbimiz! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize ağır bir yük yükleme! Ey Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmeyeceği yükü taşıtma! Bizi affet, bizi bağışla ve bize rahmet et! Sen bizim Mevlâ’mızısın. Artık kâfirler toplumuna karşı da bize yardım et!

284. âyeti, bir önceki âyetle bağlantılı olarak düşündüğümüz zaman, bir kimsenin gördüğü ve bildiği bir olay için şâhitlik yapmaması ve bunu gizlemesi yüzünden, birisi hakkını kaybetmiş, alacağını alamamış, ya da cinâyetle suçlandığı için, haksız yere kısasen öldürülmüş veya yıllarca hâpiste yatmışsa, bunu içinde gizleyen şahidin sorumluluğunun bulunmadığı söylenemez.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Göklerde ne var, yerde ne varsa hepsi Allâh’ındır. O, dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder. Allah çok bağışlayan, çok merhamet edendir.”**²¹¹⁴

“Allah dilediğini bağışlar, dilediğini de cezâlandırır. Göklerin, yerin ve bu ikisi arasındakilerin mülkü Allâh’ındır. Son varış O’nadır.”²¹¹⁵

“O dilediğine azap eder, dilediğine de merhamet eder. Hepiniz O’na döndürüleceksiniz.”²¹¹⁶

KALPTEN GEÇEN DÜŞÜNCELER

Bu âyetlerin nüzûl sebebi şudur: Abdullah bin Abbâs ve Ebû Hüreyre ’dan rivâyet edildiğine göre: **“Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allâh’ındır. Siz içinizdekini açıklasanız da, gizleseniz de, Allah**

2114. Âl-i İmrân, 3/129.

2115. Mâide, 5/18.

2116. Ankebût, 29/21.

bununla sizi hesâba çekecektir.”²¹¹⁷ âyeti inince, bu ashâb-ı kirâma ağır geldi, toplanıp Hz. Peygamber'in huzûruna vardılar. “Ey Allâh'ın Rasûlü! Namaz, oruç, cihad, sadaka gibi gücümüzün yeteceği amellerle yükümlü olduk. Şimdi ise bu âyet indirildi. Hâlbuki bizim buna gücümüz yetmeyecek. Çünkü her birimiz, kendi gönlünde öyle şeyler konuşur ki, dünyaları verseler bunların kalbinde bulunmasını arzu etmez.” diye insanın kendi isteği olmadan karşı karşıya kaldığı duygu, düşünce, tasarı ve hayallerden söz ettiler.

Hz. Peygamber ﷺ, “Sizden önce geçen ehl-i kitap gibi (semi'nâ ve asaynâ) yani duyduk ve isyan ettik mi demek istiyorsunuz? Siz ‘duyduk ve itaat ettik, ey Rabbimiz bağışlamayı dileriz, dönüş ancak Sanadır’ deyiniz.” buyurdu. Bunu hepsi birlikte okumaya başladılar, okudukça dilleri alıştı ve gönülleri yumuşadı. O zaman, bu âyetten sonra gelen “Âmene’r-rasûlü ...” âyeti nâzil oldu.²¹¹⁸

Böylece Allâh’a tazarru ve niyaz ile bağışlanma istemeye ve O’na sığınmaya devam ettiklerinden dolayı bir süre sonra da, لَا يَكْلِفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهُ âyeti indi ve güçlerinin yetmeyeceği şeylerden hesâba çekilmeyecekleri bildirilerek, endişeleri giderilmiş oldu.²¹¹⁹

Buna göre, kalpten geçen fakat fiil hâline gelmemiş düşüncelerden sorumluluk kaldırılmıştır.

Hadislerde şöyle buyrulur: “Allah, benim için ümmetimin kalbinden geçen düşünceleri -söylemedikleri ve yapmadıkları sürece- affetti.”²¹²⁰ Allah Teâlâ (kudsî bir hadîsinde) şöyle buyurdu: “Kulum bir iyilik yapmaya niyet eder de yapmazsa, ona bir iyilik, yaparsa 10 - 700 kat iyilik yazarım. Kötülüğe niyet eder de yapmazsa ona kötülük yazmam. Eğer yaparsa, ona yalnız bir kötülük yazarım.”²¹²¹

Başka bir kudsî hadiste de şöyle buyrulur: “Allah meleklerle şöyle buyurur: Kulum bir kötülük yapmayı kalbinden geçirirse, onu yapmadıkça kötülük olarak yazmayın. Eğer onu yaparsa bir kötülük olarak yazın.

2117. Bakara, 2/284

2118. Kurtubî, Câmi', III, 427.

2119. Müslim, İman, 199, 200; Tirmizî, Tefsir, 2/40.

2120. Buhârî, İtk, 6, Talâk, 11, Eymân, 15; Müslim, İman, 201, 202; Ebû Dâvûd, Talâk, 15; Tirmizî, Talâk, 8.

2121. Müslim, İman, 204; Tirmizî, Tefsir, 6.

Eğer kulum Benim rızam için bu kötülüğü yapmaktan vazgeçerse, bunu onun için bir iyilik olarak yazın. Şayet bir iyilik yapmayı gönlünden geçirir de yapamazsa, siz onu bir iyilik olarak yazın. Eğer onu yaparsa, o zaman on mislinden yedi yüz misline kadar iyilik olarak yazın.”²¹²²

أَمَّنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ ﴿٢٨٥﴾

285- Peygamber, Rabbinden kendisine indirilene îmân etti, mü'minler de îmân ettiler. Hepsi de Allâh'a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine, “Allâh'ın peygamberleri arasında bir ayırım yapmayız.” diye îmân ettiler. “İşittik ve itaat ettik. Ey Rabbimiz, bağışlamanı dileriz. Dönüş ancak Sanadır.” dediler.

285. âyette inanç esasları yer alır ve peygamberler arasında bir ayırım yapılmaması istenir. Bu ilke, daha önce 136 ve 253. âyetteki “Allâh'ın bâzı peygamberleri bâzısından üstün kılması” ilkesi ile çelişmez. Çünkü burada inanç bakımından bir ayırım yapmamak, tamamına inanmak anlamı kastedilmiştir. Yoksa fazîlet, kitap sahibi olma, bir şeriatle gönderilme, bir önceki peygamberin mesajını sürdürme gibi konularda, elçiler arasında farklılıklar olmuştur.²¹²³

Hız. Peygamber kendisine risâlet gelmeden önce de O'nun birliğine inanmakta idi. Yoksa Kur'ân ona indirilmeye başlandığı sırada mü'min olmuş değildi. Bu âyetteki îmandan kastedilen Kur'ân'a îmandır. Çünkü kendisine Kur'ân indirilmeden önce ona î mân etmesi gerekmezdi.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Sen daha önce kitabın ve ona î mân etmenin ne olduğunu bilmiyordun.”**²¹²⁴ **“Sen, sana kitap verileceğini ummuyordun.”**²¹²⁵

2122. Buhârî, Tevhid, 35; Müslim, İman, 203.

2123. Ayrıca bk. Âl-i İmrân, 3/84; En'âm, 6/90.

2124. Şûrâ, 42/52.

2125. Kasas, 28/86.

Mü'minlerden her biri de o peygamber gibi, Allâh'a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine îmân etti. Burada âhirete îman zikredilmedi. Çünkü kitaplara îmânın içinde âhiret gününe îman da vardır.

Mü'minlerin îmânı bilinçli olup, şöyle derler: “Biz, Yahudiler ve Hristiyanlar gibi, bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr etmek sûretiyle peygamberler arasında bir ayırım yapmayız, Allâh'ın emir ve yasaklarını işitip itaat ettik, ey Rabbimiz bizi bağışla, son dönüş Sana'dır.”

ÎMAN ESASLARI

Îman; inanmak, onaylamak, kabullenmek demektir. İtikat sözcüğü ile eş anlamlıdır. Ehl-i sünnet inancına göre amel îmandan bir cüz değildir. Kısaca kesin inanç esaslarını inkâr bulunmadıkça, amel eksikliği kişiyi dinden çıkarmaz, fakat âsî ve günahkâr yapar, Cenâb-ı Hak dilerse affeder, dilerse azap eder. Ehl-i sünnetin ana görüşü budur.²¹²⁶

Kesin inanılması gereken esaslar altı tane olup, bunlar kıyâmet günü ve kader dışında yukarıdaki âyetle ve Cibril hadîsi denilen bir hadiste aşağıdaki şekilde sıralanmıştır.²¹²⁷ Aşağıda altı îman esasını açıklayacağız:

1) Allâh'a İman

Allah; her şeyi yaratan, koruyup gözeten, başlangıcı ve sonu olmayan, doğmayan ve doğurmayan, hiçbir şeye muhtaç olmayan, gizli ve açık her şeyi gören, dilediğini yapan, sonsuz kudret sahibi olan yüce varlıktır. Eşi, dengi ve benzeri yoktur.

İhlâs sûresinde yüce Allah kendisini şöyle tanımlar: **“De ki: O, Allah birdir. Allah sameddir (Her şey O'na muhtaç, O hiçbir şeye muhtaç değildir). Doğurmamış ve doğmamıştır. O'nun hiçbir dengi ve benzeri yoktur.”**²¹²⁸ Âyetü'l-kürsî'de bu tanımlama en güzel nitelikleriyle şöyledir: **“Allah'tan başka hiçbir ilâh yoktur. O dâimâ diridir, yarattıklarını koruyup gözetendir. O'nu ne bir uyuklama ne de bir uyku tutar. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nundur. İzni olmadan, O'nun katında şefaât edecek olan kimdir? O, kullarının önlerinde ve arkalarında ne varsa hepsini bilir. Onlar ise, O'nun ilminden, ancak**

2126. Bk. Bakara, 2/227; Yûnus, 10/9; Hûd, 11/23; Ankebût, 29/7, 9.

2127. Buhârî, İman, 37; Müslim, İman, 1.

2128. İhlâs, 112/1-4.

O'nun dilediğini kavrarlar. O'nun kürsüsü, bütün gökleri ve yeri kuşatmıştır. Onların her ikisini de koruyup gözetmek O'na ağır da gelmez. O çok yücedir, çok büyüktür."²¹²⁹

Diğer yandan bütün delillerin ve yaratma zincirinin Cenâb-ı Hakk'a bağlanıp, daha ilerisinin düşünülmemesi gerekir. "Allah bütün varlıkları yarattı, fakat Allâh'ı kim yarattı?" gibi bir soru yersizdir. Çünkü Allah Teâlâ ezelidir, başlangıcı yoktur, doğmamış ve yaratılmamıştır. Akıl, sonradan var olmuş şeylerin, bir var edene muhtaç olduğunu ve bu zincirin Allah'ta sona ermesi gerektiğini kabul ve ispat etmiştir. Şeytanın kendisine bu şekilde bir vesvese verdiğini söyleyen bir sahâbeye Rasûlullah; "*Ben Allâh'a îmân ettim*" demekle yetinmesini tavsiye etmiştir.²¹³⁰

Allâh'ın Sıfatları

Allâh'ın zâtî sıfatları: 1- **Vücut**; var olması. 2- **Kıdem**; başlangıcının bulunmaması. 3- **Beka**; sonunun olmaması. 4- **Vahdaniyet**; bir olması. 5- **Muhâlefetün li'l-havâdis**; sonradan yaratılanlara benzememesi. 6- **Kıyam bi nefsihi**; varlığı kendisinden olması.

Allâh'ın sübûtî sıfatları: 1- **Hayat**; diri olması. 2- **İlim**; her şeyi bilmesi. 3- **Semî**; her şeyi işitmesi. 4- **Basar**; her şeyi görmesi. 5- **İrâde**; dilemesi olması. 6- **Kudret**; her şeye gücü yetmesi. 7- **Kelâm**; konuşması olması. 7- **Tekvîn**; yaratması, yoktan var etmesi.²¹³¹

2) Meleklerle İman

Yüce Allah insanı topraktan, melekleri nurdan, cinleri ise ateşten yaratmıştır. Melek sözlükte, "haberci, elçi, güç ve kuvvet" gibi anlamlara gelir. Bunlar, Allâh'ın emriyle çeşitli görevleri yerine getiren, yaratılış gâyesine uygun olarak faaliyet gösteren, gözle görülmeyen nûrânî ve rûhânî varlıklardır. Meleklerin yaratılması insandan öncedir.²¹³²

Kur'ân-ı Kerîm'de meleklerle îmânın farz olduğunu bildiren birçok âyet vardır: "**Peygamber, Rabbi tarafından kendisine indirilene îmân etti, mü'minler de. Her biri Allâh'a, meleklerine, kitaplarına,**

2129. Bakara, 2/255.

2130. Sahih-i Müslim, Terc, A. Davudoğlu, İstanbul 1973, I, 483; Şerafettin Gölcük, İslâm Akâidi, Kon-ya 1983, s. 81.

2131. Bk. Nisâ, 4/171.

2132. Bk. Bakara, 2/30.

peygamberlerine î mân ettiler..”²¹³³ “Asıl iyilik Allâh’a, âhiret gününe, meleklerle, kitaplara ve peygamberlere î mân edenlerin iyi amelidir.”²¹³⁴

Allah, insanlara vahyini melek aracılığı ile gönderdiği için meleklerle îman, peygamberlere îmandan önce gelir ve Kur’ân-ı Kerîm’de de bu sıra gözetilir. Nitekim î mân esaslarının belirlendiği hadislerde de aynı sıranın gözetildiği görülür.²¹³⁵ Kur’ân’da meleklerle düşman olanlar “kûfür ehli” olarak nitelenir ve böyle kimselerin Allah düşmanı olduğu vurgulanır.²¹³⁶

Melekler semada bulunurlar ve Allâh’ın bir emri ile çeşitli görevler için inerler. Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle buyrulur: **“Biz ancak Rabbinin buyruğu ile ineriz, geçmişimizi, geleceğimizi ve ikisinin arasındakileri bilmek O’na mahsustur. Rabbin unutkan değildir.”²¹³⁷**

Melekler duyu organları ile algılamayan, gözle görülmeyen, sürekli Allâh’a kulluk eden, verilen görevleri tam yapan, günah işlemeyen nûrânî ve rûhânî varlıklardır. Bunlar fizik ötesi varlıklar olduğu için pozitif bilimin alanı dışında kalırlar. Ancak akıl, evreni yaratan Yüce Varlığı kabul edince, O’nun bildirdiği haberlerin de doğruluğunu kabul eder. Onlar hakkında tek bilgi kaynağı Kur’ân âyetleri ve sahih hadislerdir. Bu kaynaklarda da onların özellikleri ve görevleriyle ilgili sınırlı bilgiler verilmiştir.

Melekleri diğer varlıklardan ayıran özellikleri aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür:

a) Melekler yemek, içmek, erkeklik, dişilik, evlenmek, uyumak, yorulmak, usanmak, gençlik, yaşlılık gibi fiillerden ve özelliklerden arınmış varlıklardır. Kur’ân’da şöyle buyrulur: “O’nun katında bulunanlar, O’na kulluk etmekten büyüklenmezler ve usanmazlar. Gece gündüz ara vermeksizin tesbih ederler.”²¹³⁸, “Onlar Rahmân’ın kulları olan melekleri dışı kabul ettiler. Acaba onların yaratılışlarında hazır mı bulundular? Onların bu tanıklıkları yazılacak ve sorguya çekileceklerdir.”²¹³⁹

2133. Bakara, 2/285.

2134. Bakara, 2/177.

2135. Müslim, İman, 1; Buhârî, İman, 37.

2136. Bk. Bakara, 2/98.

2137. Meryem, 19/64.

2138. Enbiyâ, 21/19, 20.

2139. Zuhuruf, 43/19. Bk. Sâffât, 37/49; Necm, 53/27-28.

b) Melekler hangi iş için yaratılmışsa, o görevi yaparlar, günah işlemezler. İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Onlar, üstlerindeki Rab’lerinden korkarlar ve kendilerine ne buyurulursa onu yaparlar.”**²¹⁴⁰, **“Onlar Allâh’ın kendilerine buyurduğuna karşı gelmezler ve emredildikleri şeyi yaparlar.”**²¹⁴¹

c) Melekler son derece hızlı hareket eden, güçlü ve kuvvetli varlıklardır. **“Gökleri ve yeri yaratan, melekleri ikiye, üçer, dörder kanatlı elçiler yapan Allâh’a hamd olsun!”**²¹⁴² Meleklerin göklerden gelip gitmesi yüzünden, kanatlı melek anlayışı semâvî dinlerin ortak bir kabulüdür. Bu kanatların niteliğini ancak Allah bilir. Kanat çokluğunun hız ve güç çokluğuna delâlet etmesi muhtemeldir.

d) Melekler, Allâh’ın izin ve emriyle çeşitli kılık ve şekillere girebilirler. Nitekim Cebrâil عليه السلام, Hz. Meryem’e bir insan şeklinde görünmüş,²¹⁴³ bir grup melek, Hz. İbrahim’e bir oğlu olacağı müjdesini getiren insanlar şeklinde gelmiş, o da onları misafir sanarak yemek hazırlamış, yemediklerini görünce korkmuş ve melek olduklarını o zaman anlamıştır.²¹⁴⁴ Diğer yandan Hz. Peygamber’e ﷺ Cebrâil عليه السلام’ın insan sûretinde geldiği ve Hz. Ömer başta olmak üzere kimi sahabilerin onu gördükleri sahih hadislerle sâbittir.²¹⁴⁵ Melekleri, gerçek şekilleriyle ancak peygamberler görebilir.

e) Melekler gaybı bilmezler. Eğer Allah tarafından gayba âit bir bilgi verilmişse, ancak o kadarını bilebilirler. Nitekim Allah Teâlâ Hz. Âdem’e yarattığı eşyanın isimlerini öğretip, bu bilgileri meleklerle de sorunca, onlar şöyle cevap vermişlerdi: **“Seni eksik sıfatlardan tenzih ederiz. Senin bize öğrettiğinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur. Gerçekten Sen her şeyi bilensin, tam hüküm ve hikmet sahibisin, dediler.”**²¹⁴⁶

Meleklerin görevleri: Âyet ve hadislerde sayıları hakkında bir bilgi bulunmayan fakat pek çok oldukları anlaşılan meleklerin temel görevleri, Allâh’a ibadet ve verilen görevleri eksiksiz yerine getirmektir. Melekler görevleri bakımından aşağıdaki gruplara ayrılarak incelenebilir:

2140. Nahl, 16/50.

2141. Tahrîm, 66/6. Bk. Enbiyâ, 21/26-28.

2142. Fâtır, 35/1.

2143. Bk. Meryem, 19/16-17.

2144. Bk. Hûd, 11/69, 70; Meryem, 19/16-17.

2145. Buhârî, İman, 37; Müslim, İman, 1; Ebû Dâvûd, Sünnet, 15.

2146. Bakara, 2/32.

Büyük Melekler ve Görevleri

a) Cebrâil ﷺ: Kur'ân-ı Kerîm'de, Rûhu'l-emîn, Rûhu'l-kudüs ve Ruh gibi adlarla da anılır. Allah ile peygamberleri arasında elçilik görevi yapar. Bütün peygamberlere Allâh'ın vahyini bu melek getirmiştir. Cebrâil ﷺ'dan Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle söz edilir: **“O (Kur'ân'ı) uyarıcılardan olasıdır diye, senin kalbine Rûhu'l-emîn indirmiştir.”**²¹⁴⁷, **“De ki: Onu, Rûhu'l-kudüs, Rabbinin katından, inananları güçlendirme, teslim olanlara yol gösterme ve bir müjde olmak üzere, gerçekle indirmiştir.”**²¹⁴⁸ **“(Kadir gecesinde) gece boyunca melekler ve Ruh, Rab'lerinin izniyle, her türlü buyrukla inerler.”**²¹⁴⁹

Hız. İsâ için de şöyle buyrulur: **“Biz O'nu, Rûhu'l-kudüs ile destekledik.”**²¹⁵⁰ Cebrâil ﷺ meleklerin en üstünü ve en büyüğü olduğu için, kendisine “seyyidü'l-melâike/meleklerin efendisi” denilmiştir.

b) Azrâil ﷺ: Görevi ölüm sırasında canlıların rûhunu almak olduğu için “melekü'l-mevt/ölüm meleği” adıyla anılmıştır. Onun bu görevi Kur'ân'da şöyle bildirilir: **“De ki; size vekil kılınan ölüm meleği canınızı alacak, sonra da Rabbinize döndürüleceksiniz.”**²¹⁵¹

c) İsrâfil ﷺ: Kıyâmetin kopması ve yeniden diriliş için olmak üzere iki defa Sûr'a üfürmekle görevlidir. Kur'ân-ı Kerîm'de, canlı varlıkların sonu olan bu olay şöyle ifâdesini bulur: **“(Birinci) Sûr'a üfürülmüş, artık Allâh'ın diledikleri dışında, göklerde kim var, yerde kim varsa hepsi düşüp ölmüştür. Sonra Sûr'a bir kere daha üfürülür. Onlar da hemen ayağa kalkarak beklerler.”**²¹⁵²

d) Mikâil ﷺ: Dünya ve dünya dışı birtakım fiziki olayların, yağmur, rüzgâr ve ekinlerin bitmesi gibi oluşumların meydana gelmesinde görevli bir melektir. Kur'ân-ı Kerîm'de Mikâil ﷺ'dan şöyle söz edilmiştir: **“Kim, Allâh'a, meleklerine, peygamberlerine, Cibril'e ve Mikâil'e düşman olursa bilsin ki, Allah kâfirlerin düşmanıdır.”**²¹⁵³

2147. Şuarâ, 26/193, 194.

2148. Nahl, 16/102; Şuarâ, 26/193.

2149. Kadir, 97/4. Bk. Nebe, 78/38; Meâric, 70/4.

2150. Bakara, 2/87; Cebrâil ﷺ ile ilgili âyetler için bk. Mu'cemu'l-Müfehres li Elfâzı'l-Kur'ân, “Cibril” mad.; Nevzat Yüksel, Konularına Göre Kur'ân-ı Kerîm Fihristi, 4. baskı. İstanbul 1990, s. 63.

2151. Secde, 32/11.

2152. Zümer, 39/68.

2153. Bakara, 2/98; bk. Nâziât, 79/5.

Diğer Melekler: Bu dört büyük melekten başka, çeşitli ibadet, tâat ve işlerle görevli birtakım melekler daha vardır. Bunlardan özel görevleri bilinenlerin başlıcaları şunlardır:

Yazıcı melekler: Bunlara “kirâmen kâtibin” denir. İnsanın sağında ve solunda bulunan iki melektir. Sağdaki melek iyi iş ve davranışları, soldaki ise kötü iş ve davranışları yazmakla görevlidir. Bunlar kıyâmet günü hesap sırasında yapılan işlere tanıklık da edeceklerdir. Kur’ân’da bu melekler hakkında şöyle buyrulur: **“Sağında ve solunda oturan iki melek yaptıklarınızı yazmaktadır. İnsan hiçbir söz söylemez ki, yanında hazır bir gözetleyici bulunmasın.”**²¹⁵⁴ **“Şüphesiz ki, üzerinizde muhakkak, bekçiler, değerli yazıcılar vardır. Onlar yapmakta olduklarınızı bilirler.”**²¹⁵⁵

Arş’ı taşıyan melekler: “Hamele-i Arş” denilen bu melekler, Arş’ın yükünü üstlenen meleklerdir. Âyette şöyle buyrulur: **“Arş’ı yüklenen, bir de onun çevresinde bulunanlar Rab’lerini hamd ile tesbih ederler, O’na îmân ederler..”**²¹⁵⁶ **“Melekler, onun çevresinde duracaklar, o gün Rabbinin Arş’ını onlardan başka sekiz tanesi taşıyacak.”**²¹⁵⁷

Arş’ın taşıyıcıları olan bu melekler rivâyete göre dört olup, yukarıdaki âyette kıyâmet gününde bunların sayısının sekize çıkacağı belirtilir. Arş’ı yüklenmeleri; onu koruma ve yönetme ile görevli olduklarını ifâde eder, ya da Cenâb-ı Hakk’a yakınlıkları ve şerefleri yüzünden böyle anılmışlardır. Ancak Kur’ân’da Arş’ın çevresini kuşatan meleklerin çok sayıda olduğu belirtilir.²¹⁵⁸ Arş’ı yüklenenlerle birlikte hepsine “kerûbiyyûn/Allâh’a en yakın melekler” denilir.

Münker ve Nekir: Ölümünden sonra kabirde sorgu ile görevli iki melektir. “Bilinmeyen, tanınmayan, yadırganan” anlamına gelen Münker ve Nekir, mezardaki ölüye, hiç görmediği, yadırgayacağı bir şekilde görüncekleri için bu adı almışlardır. Bu iki melek kabirdeki kişiye; “Rabbin kim? Peygamber’in kim? Kitabın ne?” diye soracaklar, alacakları cevaba göre ölüye iyi veya kötü davranacaklardır.

2154. Kâf, 50/17-18.

2155. İnfitâr, 82/10-12. Bk. Zuhuf, 43/80.

2156. Mü’min, 40/7.

2157. Hâkka, 69/17.

2158. Bk. Zümer, 39/75.

Bunların dışında meleklerin, savaşlarda mü'minlere yardım etmeleri,²¹⁵⁹ Allâh'a itaatleri,²¹⁶⁰ peygamberlere duâ etmeleri,²¹⁶¹ insanları gözetlemeleri,²¹⁶² mü'minler için duâ etmeleri,²¹⁶³ bu iş ve görevler arasında sayılabilir.

Bütün peygamberler ve semâvî kitaplar meleklerin varlığını haber vermiştir. Meleklerin görülmemesi, gözlerimizin, onları görebilecek güç ve yeteneğe sahip olmayışından ileri gelir. Nitekim biz ruh, akıl ve nefis gibi fizik kesâfeti bulunmayan manevî varlıkları da göremeyiz, fakat varlıklarından da bir şüphemiz bulunmaz. Mikrop da gözle görülmez, fakat mikroskopla görüntü ortaya çıkar. Mikrop keşfedilmezden önce, varlığını inkâr edenler vardı. Fakat bugün görüldüğü için inkârın bir anlamı kalmadı. Bu yüzden gözle görülemeyen bâzı varlıkları basîret, manevî göz veya kalp gözü açık olan kimsenin görmesi mümkündür.²¹⁶⁴

3) Kitaplara İman

Kitaplara îman, Allah Teâlâ'nın birtakım peygamberlerine kitaplar indirdiğine ve bunların içeriğinin tümüyle doğru ve gerçek olduğuna inanmayı kapsar. Bu konuda Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyrulur: **“De ki: ‘Ben, Allâh'ın indirdiği kitaba inandım ve aranızda adâleti gerçekleştirmekle emrolundum..’”**²¹⁶⁵ **“Peygamber, Rabbi tarafından kendisine indirilene îmân etti, mü'minler de. Her biri Allâh'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine îmân ettiler..”**²¹⁶⁶

“Ey îmân edenler! Allâh'a, peygamberine, peygamberine indirdiği kitaba ve daha önce indirdiği kitaba îmân ediniz. Kim Allâh'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve kıyâmet gününü inkâr ederse tam anlamıyla sapıtmıştır.”²¹⁶⁷

Kur'ân-ı Kerîm, kendinden önceki kitapları tasdik etmiş, fakat onların koyduğu bâzı hükümleri kaldırarak yerlerine başka hükümler getirmiştir. Bir kimsenin mü'min sayılması için Hz. Peygamber'e ve ona indirilen

2159. Bk. Âl-i İmrân, 3/123-126; Enfâl, 8/9, 13, 50; Tevbe, 9/25-26; Ahzâb, 33/9; Feth, 48/47, (Allâh'ı zikir ve tesbih etmeleri) A'râf, 7/206; Nahl, 16/49, 50; Sâffât, 37/165-166; Mü'min, 40/7; Fussilet, 41/38; Şûrâ, 42/5.

2160. Bk. Enbiyâ, 21/27-28,

2161. Bk. Ahzâb, 33/56.

2162. Bk. Târık, 86/1-4.

2163. Bk. Mü'min, 40/7-9; Şûrâ, 42/5.

2164. Hamdi Döndüren, Delilleriyle İslâm İlmihali, Erkam Yayınları, İstanbul 2010, s. 125-129.

2165. Şûrâ, 42/15.

2166. Bakara, 2/177.

2167. Nisâ, 4/136.

Kur'ân'ın bütününe inanması ve uyması gereklidir.²¹⁶⁸ Buna göre Ehl-i kitabın mü'min olarak nitelenebilmesi için Hz. Peygamber'i ve Kur'ân'ın hükümlerini benimsemesi gerekmektedir.

Ebû Zer 'ten rivâyet edilen bir hadiste, peygamberlere verilen sayfaların sayısı 100 olup aşağıdaki peygamberlere indirilmiştir: İlk insan ve peygamber olan Hz. Âdem'e 10 sayfa, Hz. Şit'e 50 sayfa, Hz. İbrahim'e 10 sayfa, Hz. İdrîs'e 30 sayfa gönderilmiştir.²¹⁶⁹ Ancak bu rivâyetin zayıf olduğu belirtilmiştir. Bu sayfalardan günümüze ulaşan olmamıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de yukarıda sözü edilen peygamberlerle ilgili kıssa, öğüt ve bilgiler bir araya getirilse, bunlara gelen sayfaların içeriği hakkında önemli ölçüde bilgi elde edilebilir. Bu durum, değişikliğe uğramış olan öbür semâvî kitaplar için de geçerlidir.

İlâhî kitap ve sayfaların aslı “levh-i mahfûz” dadır. “Korunmuş levhâ” anlamına gelen bu sıfat tamlaması Kur'ân'da şöyle yer alır: **“İnkârcıların ya-lanladıkları o kitap çok şerefli bir Kur'ân olup, koruma altında bulunan bir levhâdadır.”**²¹⁷⁰ İmam Gazâlî (ö. 505/1111) bu konuda şöyle der: Âlemlerin yaratılışından sonuna kadar ne olup bitecekse Allah hepsini takdir ve kazâ edip yazmıştır. Buna “levh-i mahfuz, Kitab-ı mübin, İmâm-ı mübin, Kitab-ı meknûn veya Ümmü'l-kitab” gibi adlar verilir.²¹⁷¹

Kitaplar 4 tane olup, Tevrat Hz. Mûsâ'ya, Zebur Hz. Dâvud'a, İncil Hz. İsmâ'ya, Kur'ân Hz. Muhammed'e indirilmiştir. Ancak önceki semâvî kitapların orijinal nüshaları kalmamış, târihî süreç içinde değişikliğe uğramışlardır. Tevrat ve İncil nüshalarında zaman içinde meydana gelen değişiklikler Kur'ân'da açıklanmıştır.²¹⁷²

Günümüz kitap ehlinin elinde bulunan Tevrat, Zebur ve İncil'i içine alan “Kitab-ı Mukaddes”; Muhammed Hamidullah'ın dediği gibi, değişik dönemlerde yaşamış, farklı üslûplara sahip yazarlara âit kitaplardan meydana gelmiştir. Bunların içinde tarihsel kitaplar, dînî ve siyâsî bölümler, saf duâlar, hikmet kitapları, peygamber kıssaları, felsefî diyaloglar ve yasa metinleri bulunmaktadır. Kendisinin sonraki dönemlerde kaleme aldığı, dînî

2168. Bk. Âl-i İmrân, 3/31; Nisâ, 4/47; Mâide, 5/15; En'âm, 6/153; A'râf, 7/3.

2169. Bk. Suyûtî, ed-Dürrü'l-Mensûr, VIII, 489; Âlûsî, Rûhu'l-Meânî, XV, 141, 142.

2170. Burûc, 85/2, 22.

2171. Bk. Elmalılı, Hak Dini Kur'ân Dili, VI, 1012; H. Basri Çantay, Kur'ân-ı Hakim ve Meâl-i Kerîm, İstanbul, 1965, III, 1167; Mehmed Aydın, İslâm Dini İlmihali, Konya 1981, s. 108, 109.

2172. Bk. Mâide, 5/44; En'âm, 6/91; Enbiyâ, 21/105; Nisâ, 4/163; İsrâ, 17/155; Âl-i İmrân, 3/84; Mâide, 5/46.

öğeler taşıyan bir metne; bilge bir kimsenin “Süleyman”, ilhama mazhar tarihçinin “Mûsâ” ve kehanet sahibi kişinin de “İsâ'ya” imzasını attığı açık bir gerçektir.

Hız. İsâ'nın üslûbu biraz farklıdır. O yazmaz, sürekli konuşur. Bu yüzden daha sonra kaleme alınan İncil metinleri Hız. İsâ'nın biyografisinden ibârettir. Bu biyografide Hız. İsâ'nın söyledikleri veya yaptıkları ile İncil yazınının başka kaynaklardan öğrendiği bilgiler yer alır. Buna göre İncil ne Kur'ân'a benzer, ne de hadislerle. Bir bölümü sahâbe dönemine, bir bölümü ise daha sonraki dönemlere âit siyer kitaplarına veya Hız. Muhammed'in biyografilerine benzediği söylenebilir.²¹⁷³

Semâvî Kitaplar

a) Tevrat: İslâm inancına göre inanılması gereken dört ilâhî kitaptan ilki Tevrat olup, Hız. Mûsâ'ya indirilmiştir. Bu kitaba “Ahd-i Atik” veya “Ahd-i Kadîm” adı da verilir. Kur'ân-ı Kerîm'de, Tevrat ve İncil'le ilgili geniş bilgiler vardır.

Tevrat'ın aslının Allah tarafından, Hız. Mûsâ'ya indirilen kutsal bir kitap olduğuna inanmak her müslümâna farzdır. Bunu inkâr etmek kişiyi küfre düşürür. Çünkü Tevrat'ın orijinalinin Allah kelâmı olduğunu bildiren pek çok âyet vardır. **“Biz, içinde doğruya rehberlik ve nur olduğu hâlde Tevrat'ı indirdik...”**²¹⁷⁴ âyeti bunlardandır.

Bu nüshalar karşılaştırıldığında aralarındaki önemli farklar hemen görülür. Bunların uzun Yahudi tarihi boyunca insanlar tarafından kaleme alındığı açıkça bellidir. Hız. Mûsâ, yaklaşık MÖ 13. yüzyılda yaşamıştır. Hâlbuki elde bulunan en eski İbrânice Tevrat nüshası MÖ VII. veya X. yüzyılda yazılmış bir kitap olarak bilinir. Buna göre günümüzde Tevrat'ın orijinal nüshasının bulunmadığı ve elde mevcut Tevrat nüshalarının çeşitli müdâhaleler sonucunda, ilâhî kitap olma özelliğini önemli ölçüde yitirdiğini söylemek mümkündür.²¹⁷⁵

b) Zebur: Sözlükte “yazılı şey ve kitap” anlamına gelen Zebur, Hız. Dâvud'a verilen semâvî kitabın adıdır. Kur'ân-ı Kerîm'in üç yerinde Zebur'un adı geçer: **“Şüphesiz, Tevrat'tan sonra Zebur'da da şunu yazmışızdır:**

2173. M. Hamidullah, Aziz Kur'ân, Beyan Yayınevi, İstanbul, t.y, s. 22-23.

2174. Mâide, 5/44.

2175. Şerafeddin Gölcük, age, s. 112, 113; Mehmed Aydın, age, s. 110.

Yeryüzüne sâlih kullarım vâris olacaktır.”²¹⁷⁶ “Gerçekten biz, peygamberlerin kimini kiminden üstün kıldık. Dâvud’a da Zebur’u verdik.”²¹⁷⁷

Zebur, semâvî kitapların en küçüğü olup, yeni dînî hükümler getirmiştir. Günümüzde elde bulunan Zebur nüshaları lirik söyleyiş ve ilâhilerden Allâh’a övgü, hikmetli söz ve birtakım öğütlerden meydana gelmektedir. Eski Ahit’te yer alan “Mezmurlar”dan bir bölümünün Hz. Dâvud’a verilen Zebur olduğu kabul edilmektedir. Bugün elde bağımsız bir Zebur kitabı yoktur. Bu yüzden müslümanlar Zebur’un Hz. Dâvud’a inen asıl şekline inanmakla yükümlüdürler.²¹⁷⁸

c) İncil: İncil kelimesi sözlükte “müjde” anlamına gelir. Hz. Îsâ aracılığı ile İsrâiloğulları’na indirilmiştir. Kur’ân-ı Kerîm’de Hz. Îsâ ve İncil ile ilgili geniş bilgiler bulunmakta, değişiklik yapılan yerler açıklanmaktadır.

“Kendilerinden önce gelen Tevrat’ı doğrulayıcı olarak peygamberlerin izleri üzerinde, Meryem oğlu Îsâ’yı arkalarından gönderdik. Ve ona, içinde doğruya rehberlik ve nur bulunmak, önce gelen Tevrat’ı tasdik etmek, sakınanlara bir hidâyet ve öğüt olmak üzere İncil’i verdik.”²¹⁷⁹

Vahiy mesajının, târihî süreç içinde bir bütün olarak ele alındığı ve hep-sine birlikte bir ayırım yapmaksızın inanmanın gerektiği şu âyette açıkça bildirilir: **“De ki: ‘Biz, Allâh’a, bize indirilene, İbrahim, İsmâil, İshak, Yâkub ve Yâkuboğulları’na indirilenlere, Mûsâ, Îsâ ve (diğer) peygamberlere Rab’leri tarafından verilenlere îmân ettik. Onlar arasında bir ayırım yapmayız. Biz ancak O’na teslim olmuşuzdur.”²¹⁸⁰**

Hristiyanlar Hz. Îsâ’nın kendilerine söylemediği, “Îsâ, Allâh’ın oğludur” gibi sözleri kendi ağızlarıyla uydurmuşlardır.²¹⁸¹ Allah Teâlâ onların sapma noktalarını şöyle haber verir: **“Gerçekten, Allah, Meryem’in oğlu Îsâ’dır, diyenler küfre düşmüşlerdir. Hâlbuki Îsâ şöyle demişti: ‘Ey İsrâiloğulları! Benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz olan Allâh’a kul-luk edin. Çünkü kim Allâh’a ortak koşarsa, şüphesiz Allah ona cen-**

2176. Enbiyâ, 21/105.

2177. İsrâ, 17/55; Nisâ, 4/163.

2178. Bk. Mehmed Aydın-Osman Cilacı, Dinler Tarihi, Konya 1980, s. 75.

2179. Mâide, 5/46.

2180. Âl-i İmrân, 3/84.

2181. Tevbe, 9/30.

neti haram kılar. Onun varacağı yer ateştir. Zâlimlerin hiçbir yar-dımcıları yoktur.”²¹⁸²

“Şüphesiz, Allah, için üçüncüsüdür, diyenler, (Allah Teâlâ'ya Meryem ve İsâ'yı da ortak katanlar) küfre düşmüşlerdir. Hâlbuki bir tek Allah'tan başka ilah yoktur.”²¹⁸³

Diğer yandan Yahudi bilginlerinin ve Hristiyan râhiplerinin çıkar sağla-mak için Allah'tan kendilerine indirilmiş olan kitapları değiştirdikleri Kur'ân-ı Kerîm'de bildirilir.²¹⁸⁴

Bugün Hristiyanlar'ın ellerinde Ahd-i Cedîd adıyla anılan sekiz kişi tara-fından yazılmış -yaklaşık altmış kadar- İncil nüshası bulunmaktadır ki, bun-lardan dört tanesi, Matta, Markos, Luka, Yuhanna incilleri kiliselerce ge-nel kabul görmüştür. Geri kalanlar ise uydurma olarak ilan edilmiş olup, bunlardan Barnabas İncil'i özel ilgi çeker. Kendi aralarında çelişkilerle dolu olan bu nüshaların nerede ve ne zaman yazıldıkları da Hristiyanları uzun süre meşgul etmiştir.

Hız. İsâ'dan 325 yıl sonra İznik'te toplanan bir konsülde, binden fazla katılımcıdan sadece 318'i Hız. İsâ'nın tanrılığını kabul etmiş ve pek çok İncil nüshalarından yukarıda isimlerini verdiğimiz dört tanesini resmî nüsha ola-rak benimsemiştir.

Buna göre, bir müslümana önceki kutsal kitaplara âit bir bilgi ulaştınca, bu bilgi Kur'ân ve sahih hadislerdeki bilgilere uygunsa kabul edilir, değilse reddedilir. Âyet ve hadislerde hiç söz edilmeyen bir konu olur ve İslâm'ın temel ilkeleri ile çelişmezse şu hadîse göre amel etmek gerekir: *“Ehl-i kitabı tasdik de etmeyin, tekzip de (yalanlamayın). Biz Allâh'a, bize indirilene, İbrahim'e.. indirilene inandık deyin.”*²¹⁸⁵

d) Kur'ân-ı Kerîm: Kur'ân-ı Kerîm şöyle târif edilir: Yüce Allah tara-fından Hız. Muhammed'e Arapça olarak indirilmiş, bize kadar tevâtür yo-luyla nakledilmiş, mushaflarda yazılı, Fâtîha sûresi ile başlayıp Nâs sûresi ile sona ermiş kelâmıdır. Kur'ân 23 yılda parça parça indirilmiştir. 13 yıl kadar süren Mekke devrinde, daha çok inanç, ahlâk, şirkle mücâdele ve ib-retli kıssalar ağırlıkta olmak üzere Kur'ân'ın üçte birinden az eksiği inmiştir.

2182. Mâide, 5/72.

2183. Mâide, 5/73.

2184. Bk. Tevbe, 9/34.

2185. Buhârî, Tefsir, 2/1, İ'tisâm, 25.

622 Miladi yılında Medîne'ye hicret vukû buldu. Hükûm âyetleri daha çok orada indi. Bir yandan ibadetler, savaş hukûku, aile, mîrasla ilgili, diğer yandan da cezâ, muhâkeme usûlü, muâmeleler ve devletlerarası ilişkilerle ilgili prensipler, esaslar burada geldi. Çünkü artık Medîne'de bu kuralları uygulayacak bir İslâm Devleti doğmuştu.

Kur'ân-ı Kerîm, bir benzeri meydana getirilemeyen bir mûcizedir. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Hiçbir peygamber yoktur ki, insanların kendisine inanmasına sebep olacak bir mûcize verilmiş olmasın. Bana verilen en büyük mûcize, Allâh'ın bana vahyettiği Kur'ân'dır. Bunun için kıyâmet gününde ben, ümmeti en çok olan bir peygamber olacağımı ümit etmekteyim."*²¹⁸⁶

Cenâb-ı Hak inkârcıların Kur'ân'ın benzeri on sûre, hatta bir tek sûre bile meydana getiremeyeceklerini bildirmektedir.²¹⁸⁷

4) Peygamberlere İman

Bütün peygamberlere îman etmek İslâm'ın inanç ilkelerindendir. Kur'ân'da 25 peygamberin adı geçer. Üç tane de Peygamber olup olmadığı ihtilaf-
lı olanlar vardır. Bunların dışında da peygamberlerin varlığından söz edilir.²¹⁸⁸
Nitekim Ebû Zer ؓ'in sorusu üzerine, Hz. Peygamber; 124 bin nebî gönderildiğini, bunlardan 313'ünün rasûl olduğunu bildirmiştir. İbn-i Ebî Hâtim'in Ebû Ümâme'den rivâyetinde ise rasûl sayısı 315'tir. Ancak bu sayılar çokluk da bildirebilir. Gerçek sayıyı Allah bilir.²¹⁸⁹

Peygamberler ilâhî görev üstlenmede eşit olmakla birlikte, verilen görevin ağırlığı, peygamberin tebliğ işinde çektiği sıkıntılar ve buna sabretmesi, kimi peygamberlere kitap ve şeriat verilmesi gibi nitelikler dikkate alınınca, aralarında bir farklılığın olması gerekir. Nitekim İslâm âlimleri Hz. Nûh, İbrahim, Mûsâ, İsâ ve Muhammed ﷺ'den ibâret beş peygamberi "ülû'l-azm/büyük azim ve görev sahibi" peygamberlerden saymışlardır.²¹⁹⁰

Peygamberlerin beş sıfatı vardır: Emânet; güvenilir olmak, sıdk; doğruluk, fetânet; akıllı olmak, ismet; günah işlememek ve tebliğ; vahyi ümmetine eksiksiz olarak ulaştırmak.

2186. Buhârî, Fazâilü'l-Kur'ân, 1; Müslim, İman, 70.

2187. Bk. Hûd, 11/13; Bakara, 2/23; Yûnus, 10/38.

2188. Bk. Nisâ, 4/165.

2189. Bk. Bağdâdî, Usûluddîn, İst. 1928, s. 157.

2190. Bk. Şûrâ, 42/13; Ahzâb, 33/7; Ahkâf, 46/35; bilgi için bk. Bakara, 2/253.

5) Âhiret Gününe İman

Âhiret: Son ve sonra olan demektir. Kıyâmet kopması, kıyâmet günü, zelzele saati denilen son günde hiçbir canlı kalmayacak ve yeniden dirilme ile yeni yaşam başlayacaktır. Artık herkes dünyada yaptıklarının karşılığını bulacağı yeni bir âlemde yerini alacaktır. Âhiret inancı bütün semâvî dinlerin bildirdiği ortak inançtır. İlk kez yaratıp yaşatanın, ikinci kez diriltmesinin güç olmayacağı açıktır. Kıyâmetin kopması ve yeniden dirilme Kur'ân'ın pek çok yerinde vurgulanır.²¹⁹¹

Allah Teâlâ, içinde yaşadığımız bu dünyayı ve üzerindeki varlıkları geçici bir süre için yaratmıştır. Bir gün dünya ve ondaki canlı veya cansız tüm varlıklar yok olacaktır. Dağlar, taşlar, yerler, gökler parçalanacak, Allah'tan başka tüm âlem son bulacaktır.²¹⁹² İşte bu olayların meydana gelmesiyle başlayıp, sürececek olan o güne, Kur'ân-ı Kerîm'de “el-yevmü'l-âhir/son gün”, “yevmü'l-ba's/diriliş günü”, “yevmü'l-kıyâme/kıyâmet günü”, “yevmü'd-dîn/cezâ ve mükâfat günü”, “yevmü'l-hisâb/hesap günü”, “yevmü't-telâk/kavuşma günü”, “yevmü'l-hasre/hasret ve pişmanlık günü” gibi isimler verilmiştir.

Kıyâmet gününden sonra, insanlar yeniden hayat bularak kabirlerinden kaldırılacak ve mahşer meydanında, yüce Allâh'ın huzûrunda dünyada yaptıklarının hesâbını vermek üzere toplanacaklardır.²¹⁹³ Hesapların görülmesinden sonra, bir kısım insanlar dünyadaki güzel amelleri ve Yüce Allâh'ın merhameti sonucu cennete, kötü amel işlemiş olan ve Cenâb-ı Hakk'ın merhametine lâayık olmayanlar ise, cehenneme gideceklerdir.

Kıyâmet, İsrâfil عليه السلام'ın sûr denilen ve niteliği Allah katında bilinen bir şeye üflemesiyle kopacaktır. Sûr'a ikinci defa üflenince de, ruhlar cesetlerine dönerek diriliş meydana gelir. Yüce Allah şöyle buyurur: **“Sûr'a üflenince Allâh'ın diledikleri dışında göklerde olanlar ve yerde bulunanlar baygın düşer. Sonra Sûr'a bir daha üflenince hemen ayağa kalkıp bakışır dururlar.”**²¹⁹⁴

Âhiret inancı, îmân esaslarından olup, genellikle Kur'ân-ı Kerîm'de Allâh'a îmanla birlikte zikredilmiştir. Âhiret inancı olmayan kimse dînin sınırları dışına çıkar. Bu şekilde inanç bozukluğu olan kimselerle ilgili olarak Kur'ân'da şöyle buyrulur: **“Kim Allâh'ı, meleklerini, kitaplarını,**

2191. Bk. Bakara, 2/3; 39/68; 30/27; 36/79; Mü'min, 40/57; Nâziât, 79/27.

2192. Bk. Kâria, 101/4-5; Rahmân, 55/27.

2193. Bk. Hicr, 15/25; Âl-i İmrân, 3/19; Hâkka, 69/19, 37.

2194. Zümer, 39/68.

peygamberlerini ve âhiret gününü inkâr ederse o tam olarak sapmıştır.”²¹⁹⁵

Kur’ân-ı Kerîm’in pek çok âyetinde dünya hayatının geçici, âhiretin ise kalıcı olduğuna, insanların bu geçici hayatın zevk ve aldatmacalarına kapılmaması gerektiğine vurgu yapılır. Bununla birlikte âhiret, dünya hayatında kazanılacağı için, dünyanın da ihmâl edilmemesi gerektiğine dikkat çekilir. Âyetlerde şöyle buyrulur: **“..Şüphesiz bu dünya hayatı geçici bir eğlencedir. Âhiret ise gerçekten kalınacak bir yurttur.”²¹⁹⁶ “Âhiret hayatı daha hayırlı ve daha sürekli olduğu hâlde, siz dünya hayatını tercih ediyorsunuz.”²¹⁹⁷ “Allâh’ın sana verdiğinden âhiret yurdunu iste, fakat dünyadan da nasîbini unutma.”²¹⁹⁸**

Kur’ân’da öldükten sonra dirilmeye dâir pek çok âyet vardır. **“Yaratılışı başlatan, sonra da, onu yenileyen O’dur. Bu, O’nun için çok kolaydır..”²¹⁹⁹ “De ki: Onları ilk defa yaratan diriltecektir. Çünkü O, her türlü yaratmayı bilir.”²²⁰⁰ “Elbette gökleri ve yeri yaratmak insanları (öldükten sonra) yaratmaktan daha büyüktür. Fakat insanların çoğu bilmezler.”²²⁰¹**

Dünya hayatında insanlar farklı anlayış, yaşayış ve amellerin sahibi olabilmektedir. Kimisi âlim, kimisi câhil, kimisi adâletli, kimisi zulmedici, kimisi yoksul, kimisi zengindir, kimisi iyilik yapar, kimisi kötülük. Eğer öldükten sonra dirilme olmasaydı, güzel amel işleyenler bunun karşılığını, kötülük yapanlar da bunun cezâsını görmemiş olurlardı. Bu ise Yüce Allâh’ın adâletine aykırıdır. Bu yüzden Yüce Allah yeniden dirilmeyi ve dünyada işlenen amellerin karşılığını vermeyi takdir etmiştir.

Kur’ân-ı Kerîm’de âhiret hayatı şöyle anlatılır: **“Sûr’a birinci defa üflendiği, yeryüzü ve dağlar kaldırılıp birbirine tek çarpışla çarpılıp darmadağın edildiği zaman, işte o gün olan olmuştur. Gök de yarılr ve artık o gün o, çökmeye yüz tutmuştur. Melekler onun çevresindedirler. O gün Rabbinin Arş’ını, bunların da üstünde sekiz melek yüklenir. O gün (hesap için) huzûra alınırsınız; size âit hiçbir sır gizli kalmaz. Kitabı sağından verilen: ‘Alın, kitabımı okuyun; doğrusu**

2195. Nisâ, 4/136.

2196. Mü’min, 40/39.

2197. A’lâ, 87/16-17.

2198. Kasas, 28/77.

2199. Rûm, 30/27.

2200. Yâsîn, 36/79.

2201. Mü’min, 40/57; Nâziât, 79/27.

ben hesâbımla karşılaşacağımı zaten biliyordum.’ der. Artık o, meyveleri sarkmış yüce bir cennette hoşnut kalacağı bir hayat içindedir. (Onlara denir ki), ‘Geçmiş günlerde işlediklerinize karşılık, âfiyetle yiyeğin, için.’ Kitabı sol tarafından verilene gelince o: ‘Keşke’ der, ‘bana kitabım verilmeseydi de, hesâbımın ne olduğunu bilmeseydim! Keşke ölümle yok olup gitseydim! Malım bana bir yarar sağlamadı. Gücüm tükenip gitti!’ Allah, cehennemin muhafızlarına emreder: ‘Yakalayın onu, ellerini boynuna bağlayın, sonra onu alevli ateşe atın.’”²²⁰²

Âyetlerin devamında kitabın soldan verilmesine sebep olan iki husûsa yer verilir. a) Allâh’a îmân etmemek, b) Yoksulu doyurmaya teşvik etmemek.²²⁰³

Yukarıdaki âyetlerde, inanan-inanmayan herkesin âhiretteki durumu veciz bir şekilde ortaya konulmaktadır. Mü'min için müjde, münkir için korkularla dolu olan âhiret hayatına inanmak, insanın dünya hayatını düzene sokan en büyük etkidir. Kalbinde Allah sevgisi ve âhiret inancı olan kimse, her işinin yazıcı meleklerce tespit edildiğini de bilir. Bu inanç onun kötülük işlemesine engel olur.

Âhiret hayatı, aynı zamanda kabir hayatı, haşr, sırat köprüsü, mizan, kevser havzı, şefaât, cennet, cehennem ve A'râf gibi olayları da içine alır.

6) Kazâ ve Kadere İmân

Kader: Sözlükte “ölçü, miktar, bir şeyi belli ölçüye göre yapmak ve belirlemek” anlamlarına gelir. Terim olarak; yüce Allâh'ın, ezelden ebede kadar olmuş ve olacak şeylerin hepsinin yerini, zamanını, şekillerini ve her türlü özelliklerini ezelde bilip, bu bilgisi üzerine takdir ve tespit etmesi demektir. Kader, Allâh'ın ilim ve irâde sıfatlarının gereğidir. Yüce Allah ilim sıfatı ile, olmuş ve olacak her şeyi bütün ayrıntıları ile bilir, irâde sıfatı ile de ne şekilde ve hangi özelliklerle olacağını tercih, tâyin ve takdir eder. İşte, bir şeyin ezelde Allah tarafından bilinmesine ve bu bilgiye uygun olarak tercih ve takdir edilmesine “kader” denir. Başka bir deyimle, kader; Allâh'ın, olacak şeylerle ilgili ezeli hükmü ve kararıdır. Bu, Allâh'ın irâdesine göre, bütün varlıklar için geçerlidir. Levh-i Mahfûz'a yazılan bu ezeli hüküm, uygulama zamanı gelince gerçekleşir.

Kazâ: Allah Teâlâ'nın ezelde, ilmi üzerine takdir ve tespit etmiş olduğu şeyleri, gerçekleşme zamanı gelince, ezeldeki ilim ve irâdesine uygun

2202. Hâkka, 69/13-31.

2203. Bk. Hâkka, 69/33, 34.

olarak yaratmasıdır. Kazâ, Allâh'ın “kudret” ve “tekvîn” sıfatlarının tecellisi-
sidir. Allah Teâlâ, olacak şeyleri, gerçekleşme zamanı gelince, kader planı-
na uygun olarak kudret ve tekvîn sıfatları ile yaratır.

Varlıklar âleminde her şey, kazâ ve kadere bağlanmıştır. Allâh'ın takdir
ve irâdesinin dışında hiçbir şey meydana gelemez. Kısaca; kader, bütün var-
lıkların, henüz var olmazdan önce, Levh-i Mahfûz'da, Allâh'ın bir ezeli ilmi
olarak toptan bulunmasıdır. Kazâ ise, gerçekleşme zamanı gelince, bunla-
rın birer birer meydana gelmesidir.

Bu tanımlar bir inanç mezhebinin imâmı olan Mâturidî'ye göredir. Diğer
inanç mezhebinin imâmı olan Eş'arî, Mâturidîler'in kader diye tanımladığı-
nı kazâ, kazâ dediklerini ise kader olarak benimsemiştir.

Kazâ ve Kaderin Dayandığı Deliller ve Kapsamı

Olmuş ve olacak şeylerin hepsi Allâh'ın kazâ ve kadere iledir. Bu, İslâm'ın
inanç esasları arasındadır. Çünkü Allâh'ın ilim, irâde ve yaratma gücü bütün
varlıkları ve olayları kapsamına alır. Kazâ ve kaderin dayandığı âyetlerden
bâzıları şunlardır:

“O'nun katında her şey bir ölçü (miktar) iledir.”²²⁰⁴ **“Her şeyi ya-
ratıp ona bir nizam veren ve mukadderatını belirleyen Allah, yü-
celer yücesidir.”**²²⁰⁵ **“De ki: ‘Allâh'ın bizim için yazdığından başka-
sı bize asla erişmez..’”**²²⁰⁶ Bu duruma göre, insanlar Allâh'ın takdiri ol-
madıkça, topluca birine yardım etmeye çalışsalar bunu yapmaya güçleri
yetmez. Yine topluca birisine zarar vermeye kalkışsalar, Allah dilemedikçe
bunu başaramazlar.

Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyrulur: **“Eğer Allah sana bir sıkıntı ve-
rirse, O'ndan başka hiç kimse, onu gideremez. Sana bir iyilik ve-
rirse, kuşkusuz O, her şeye gücü yetendir.”**²²⁰⁷ Bunlar gibi doğrudan
veya dolaylı yoldan evrende ve dünya üzerinde bütün olayların bir ölçü için-
de gerçekleştiğini bildiren pek çok âyet vardır.²²⁰⁸

Hız. Peygamber, Cibril ﷺ hadîsi diye bilinen hadiste, kadere îmânı
îmân esasları arasında saymıştır. Bu hadiste geçtiğine göre Hız. Peygamber,

2204. Ra'd, 13/8.

2205. Furkan, 25/2.

2206. Tevbe, 9/51.

2207. En'âm, 6/17.

2208. Bk. Zümer, 39/62; Sâffât, 37/96; A'râf, 7/178; Vâkıa, 56/60 vb.

Cebrâil ﷺ'in, "İman nedir?" sorusuna, şu cevabı vermiştir: "Allâh'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhiret gününe, hayır ve şerriyle kadere inanmandır."²²⁰⁹

Diğer yandan kaderi bütün yönleriyle anlamanın zorluğunu bilen Hz. Peygamber, bu konuyu kendi aralarında tartışan sahâbeleri uyararak şöyle buyurmuştur: "Siz bununla mı emrolundunuz? Ya da ben bunun için mi gönderildim? Şunu iyi bilin ki, sizden önceki ümmetler bu tür tartışmalara daldıkları için helâk olmuşlardır."²²¹⁰

Kaderin bu bilinmeyen yönleri yanında, Hz. Peygamber insan irâdesini de dikkate alarak kaderin insan hayatına olan etkisini şöyle açıklamıştır: "Şüphesiz sizden birinizin oluşumu annesinin karnında kırk günde toplanır. Sonra orada o kadar bir süre içinde alaka (aşılanmış yumurta) olur. Sonra o kadar bir süre içinde mudga (bir parça et) hâline gelir. Sonra melek gönderilir ve ruh üflenir. Meleğe dört kelime emredilir: Doğacak çocuğun rızkını, yaşama süresini, işleyeceği amellerini, şakî mi (cehennemlik) yoksa saîd mi (cennetlik) olacağını yazması."²²¹¹

Başka rivâyetlerde meleğin, cenin kırk iki günlük olunca geleceği, yukarıdaki dört maddeye ek olarak çocuğun organlarının yaratılacağı, çocuğun cinsiyetinin, fizik ve sağlık durumunun belirleneceği yer alır.²²¹²

Yukarıdaki âyet ve hadislere göre, çocuğa ana karnında oluşum devresinde iken bir hayat programının yükletildiği ve onun biyolojik yaratılışında kader programının mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Hatta Hz. Peygamber'in, ömür boyu cennete götürecek amelleri işleyip sonunda cennete bir arşın kalmışken işlenecek cehenneme götüren bir amelin, sonucu değiştirebileceğini; ömür boyu cehenneme götürecek amelleri işleyip, sonunda cennete götüren bir amel yüzünden cennete girilebileceğini ve bunun anne karnında yazılan bu program nedeniyle böyle olduğunu belirtmesi üzerine, bir sahâbenin, kader programımız yazıldığına göre amel etmemize ne gerek var? diye sorunca, Allâh'ın elçisi şöyle buyurmuştur:

2209. Müslim, İman, 1; Ebû Dâvûd, Sünnet, 15; İbn Mâce, Mukaddime, 9.

2210. Tirmizî, Kader, 1.

2211. Buhârî, Bed'ül-halk, 6, Enbiyâ, 1, Kader, 1; Müslim, Kader, 1; Ebû Dâvûd, Sünnet, 16; Tirmizî, Kader, 4; İbn Mâce Mukaddime, 10.

2212. Müslim, Kader, 3, 4; İbn Mâce, Mukaddime, 7; İbn Hanbel, I, 374, II, 176, III, 397.

“Güzel amel işleyin! Herkese imkân verilmiştir. Saâdet ehline, saâdet ehlinin ameli kolaylaştırılır. Şekâvet ehline de (şakî olan), şekâvet ehlinin ameli kolaylaştırılır.” Sonra şu âyeti okumuşlardır: **“Kim Allah yolunda harcar, O’ndan korkar ve en güzel olan İslâm inancını onaylarsa, Biz onu en kolay olana muvaffak kılarız. Fakat kim de cimrilik eder ve Allâh’a ihtiyâcı olmadığını iddiâ eder ve en güzel olan İslâm inancını yalanlarsa, Biz onu en zor olana sürükleriz.”**²²¹³

İnsanoğlu bu dünyada, kaderde belirlenen ölçüler içinde işler yapmaya muvaffak olur. Bu, gerçekte bir irâde zorlaması değildir. Yani, insanın irâdesine baskı yapılarak, cebrî ameller söz konusu olmaz. Ameller yine insanın irâde sınırları içinde gerçekleşmiş olur. Ancak yüce Allâh’ın dilemesi, yaratması ve kader yazısı da bu amele uygun cereyan etmiştir.

Kısaca, insan hayır ve şerri ezelde yazıldığı ve takdir edildiği için işlemiş olmaz. İnsanın kendi irâdesiyle hayır veya şer işleyeceğini Allah Teâlâ bildiği için, Levh-i Mahfûz’a o şekliyle yazılmıştır. Bunun için de insan, işlediği hayır ve şerden sorumlu tutulur.

Ebû Hanîfe, kaderin Levh-i Mahfûz’a “vasıf sûretiyle” yazıldığını söylemiştir. O’na göre, dünya ve âhiretteki her şey, Allâh’ın dilemesi, ilmi, kazâ, kader ve Levh-i Mahfûz’a yazmasıyla meydana gelir. Hayır, şer, mâsiyet, itaat, fiil, irâde ve benzeri her şey Levh-i Mahfûz’a vasıflarıyla yazılmıştır. Yazım soyut olmayıp, sebep ve sonuç ilişkisiyle birlikte olmuştur. Mesela; “Ali, dünyada mü’min olarak yaşayacak, hayır ve güzel ameller işleyecek ve bunun sonucunda cennete gidecek”, yine; “Hasan, dünyada inançsız olarak yaşayacak, kendi irâdesiyle kötülükler yapacak ve sonunda cehenne me girecek” şeklindeki tespitler, vasıf sûretiyle olan yazımdır. Yoksa, “Ali mü’min olsun” “Hasan inkârcı olsun” şeklinde hüküm olarak yazılmamıştır. Aksi hâlde irâde zorlaması ortaya çıkabilirdi. İnsan, fiilleri kendi irâdesiyle işlediği için, sorumluluğu söz konusu olmaktadır.²²¹⁴

Kader Değişir mi?

Allah Teâlâ kader programını ayrıntılarıyla belirlemiş ve Levh-i Mahfûz’a yazmıştır. Bunda değişiklik yapmak da onun elindedir. Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle buyrulur: **“Allah ne dilerse onu yapar, dilediğini siler, dilediğini**

²²¹³. Leyl, 92/5-10. Bk. Buhârî, Bed’ü’l-halk, 6; Müslim, Kader, 1.

²²¹⁴. Ebû’l-Müntehâ, Şerhu’l-Fıkhi’l-Ekber, İstanbul 1308. s. 11’den naklen, Ömer Neseî, Akâid, s. 143, 144.

de sâbit bırakır, yani meydana getirir. Çünkü ana kitap O'nun yanındadır.”²²¹⁵

Bu âyet-i kerîme'ye göre, Allah Teâlâ, neshetmek istediği hükmü neshe-der, dilediğini onun yerine koyar veya neshetmeyerek, devam ettirir. Yine eceli yaklaşanı, dilerse öldürür veya öldürmez. Ahmed bin Mübârek şöyle demiştir: Bu âyetin tefsîrini ümmî mürşidim Abdülaziz ed-Debbağ'a sordum, bana şu cevabı verdi: “Geleceğe âit işlerden yağmurun yağması, birisinin gelmesi, bir olayın ortaya çıkışı gibi şeylerden bâzısı meydana gelmez ki, “Allah onu siler”den kastedilen budur. Bir kısmı da meydana gelir ki, “meydana getirir”den kastedilen de budur.”²²¹⁶

Yukarıdaki âyette “değişmez” denilen şey, levh-i mahfûz, kader ve ezeli olan ilahî ilimdir. Değişen ise kazâdır.

Hız. Ömer'in kader değişikliği için şu şekilde duâ ettiği nakledilir: “Allâhım! Eğer adımı şakîler arasına yazmışsan, adımı oradan sil. Eğer saîdler arasına yazmışsan, onu orada sâbit kıl. Zira sen; ‘Allah dilediğini siler, dilediğini de sâbit kılar. Çünkü ana kitap onun yanındadır.’ buyurdun. Senin bu sözün gerçektir.”²²¹⁷ Sonuç olarak, bütün varlıkları yoktan var eden ve en hassas dengeler içinde evreni yöneten yüce Allâh'ın her şeyi, cereyan tarzını ve ileride alabileceği durum ve şekilleri bilmesi ve bunları ezeli ilminde belirlemiş olması tabiidir.²²¹⁸

لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا ۖ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ ۗ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِن نَّسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا ۗ رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِنَا ۗ رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ ۖ وَاعْفُ عَنَّا ۖ وَاعْفِرْ لَنَا ۖ وَارْحَمْنَا ۖ إِنَّتَ مَوْلِينَا فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٢٨٦﴾

286- Allah hiç kimseyi gücünün yeteceğinden başkasıyla sorumlu tutmaz. Kişinin hayırdan kazandığı kendi lehine, yaptığı kötülük de kendi aleyhinedir. Ey Rabbimiz!

²²¹⁵. Ra'd, 13/39.

²²¹⁶. Hasan Basri Çantay, Meâl, I, 375, dipnot: 29.

²²¹⁷. S. Vehbi Efendi, Mecmuatü'l-Maârif, Konya, 1327, s. 123.

²²¹⁸. Hamdi Döndüren, Delilleriyle İslâm İlmihali, Erkam Yayınevi, İstanbul 2010, s. 166-170.

Eğer unuttuk veya yanıldıysak, (bu yüzden) bizi sorumlu tutma! Ey Rabbimiz! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize ağır bir yük yükleme! Ey Rabbimiz! Bize gücümüzün yetmeyeceği yükü taşıtma! Bizi affet, bizi bağışla ve bize rahmet et! Sen bizim Mevlâmızsın. Artık kâfirler toplumuna karşı da bize yardım et!

286. âyete göre Allah Teâlâ kimseye gücünün üstünde yük yüklemez, kişinin hayırdan işlediği kendi lehine, şerden işlediği de kendi aleyhinedir. O, unutarak veya yanılarak yaptığı hatâlardan dolayı sorumlu tutulmaz. Çünkü Allah çok bağışlayıcı, çok merhametlidir.

İlgili âyetlerde şöyle buyrulur: **“Bununla birlikte hiç kimse gücünün yetmeyeceği şeyden sorumlu tutulmaz. Ne çocuğu yüzünden anne, ne de çocuğu yüzünden baba zarara uğratılmasın!”**²²¹⁹

“Yanılarak yaptıklarınızda size bir günah yoktur. Fakat kalplerinizin bilerek yaptığında günah vardır. Allah çok bağışlayan, çok merhametli olandır.”²²²⁰

YANLIŞLIKLA GÜNAH İŞLEMEK

Bu son âyette, çok kısa, fakat anlamı o ölçüde kapsamlı duâ örnekleri verilir. Mesela; bütün unutma ve yanlışlıklara karşı Allah’tan bağış istenir. Hadiste şöyle buyurulmuştur: **“Ümmetimden hatâ, unutma ve zorlandığı şey kaldırılmıştır.”**²²²¹ Allâh’ın Rasûlü bu duâların her birinden sonra Yüce Allâh’ın **“Evet öyle yaptım, duânı kabul ettim.”** cevabını vereceğini müjdelemiştir.²²²²

Yine önceki ümmetlere yüklenen ve “ısr” denilen ağır yük yüklenmesi de istenir. İsr اِصْر: İnsanın belini bükten, onu kımıldayamaz hâle getiren ağır yük demektir. Bundan kastedilen ağır ve zor tekliflerdir. Anlaşıyor ki, tarihte görüldüğü üzere Yahudi ve Hristiyanlar gibi geçmiş ümmetlerde şiddetli hükümler ve teklifler vardı. Tefsircilerin açıklamalarına göre, mesela Yahudiler günde elli vakit namaz kılmak, malının dörtte birini vergi vermek, pislik bulaşan giysiyi kesmek, vatanlarından çıkarılmak, birçok konularda hemen idam cezâsı uygulanmak, tevbe için kendini öldürmekle

2219. Bakara, 2/233.

2220. Ahzâb, 33/5.

2221. İbn Mâce, Talâk, 16. Bk. Buhârî, İtk, 6, Talâk, 11; Müslim, Eymân, 201, 202; Ebû Dâvûd, Talâk, 15.

2222. Müslim, İman, 199, 200; Tirmizî, Tefsir, 2/40.

yükümlü tutulmak, bir isyan üzerine hemen cezâ verilmek, herhangi bir yanılma olursa, helâl olan yiyeceklerden bâzıları haram kılınmak gibi hükümler vardı.

Keffâl Tefsîri'nde denilmiştir ki: "Yahudilerin elinde Tevrat diye iddiâ ettikleri kitabın beşinci sifri iyice incelenirse, onların ne kadar katı hükümlere, ne kadar çetin misaklara tâbî tutulmuş oldukları daha birçok acâyip hükümlerle birlikte görülür. İşte mü'minler bu gibi sıkıntılardan, zorluklardan korunmalarını niyaz ettiler ki, Allah da lûtf ve keremi ile ileride gelecek olan, "Üzerlerindeki ağır yükü kaldıran ve bağları çözen..." âyetiyle bunları giderdi.²²²³ Hz. Peygamber de: "Ben müsamahalı ve kolay olan hanîf bir dinle gönderildim."²²²⁴ buyurmuştur.

"Bizi affet" duâsında da, "Şu ana kadar bizden meydana gelen ve amel defterimize yazılan bütün günahları sil!" anlamı vardır. O'ndan en geniş anlamda istek yapılır, O dilediklerini siler dilediklerini de bırakır.

Mîraç gecesinde Hz. Peygamber'e üç şey verilmiştir: a) Beş vakit namaz, b) Bakara sûresinin son âyetleri, c) Allâh'a şîrk koşmayanların büyük günahlarının affedilmesi.

Allâh'ın Rasûlü Mîraç hakkında şöyle buyurmuştur:

"Allah Teâlâ beni Arş'in yanına yaklaştırdı ve bana: Âmene'r-Rasûlü âyetlerini okumamı ilham etti. Ben, Âmene'r-Rasûlü'yü okuyup, 'Biz Yahudi ve Hristiyanlar gibi peygamberler arasında fark görmeyiz.' kısmına gelince, Allah Teâlâ: 'Onlar ne dediler?' diye sordu. Ben:

Onlar 'İşittik, isyan ediyoruz.' dediler. Mü'minler ise: 'İşittik, itaat ediyoruz.' dediler, diye cevap verdim. Bunun üzerine Allah Teâlâ: 'Doğru söyledin. Benden ne istersen muhakkak yerine getireceğim.' buyurdu. Ben:

'Ey Rabbimiz! Unutur veya hatâ edersek bizi bunlardan sorguya çekme!' dedim. O: 'Senden ve ümmetinden hatâ, unutma ve zorlanmak sûretiyle yapılan şeylerin günahını affettim.' buyurdu. Ben:

'Ey Rabbimiz! Bizden önce Yahudilere yüklediğin gibi bize ağır yük yükleme!' dedim. O: 'İstediyin oldu.' buyurdu. Ben:

2223. Elmalılı, age, II, 280.

2224. Ahmed bin Hanbel, Müsned, V, 266, VI, 116, 233.

‘Ey Rabbimiz! Tâkâtımız yetmeyecek şeyleri bize yükleme!’ diye yalvardım. O: ‘Tamam, istediğin oldu.’ buyurdu. Ben:

‘Bizi affet, bize mağfiret et, bize acı ve kâfirler topluluğuna karşı bize yardım et!’ diye duâ ettim. O da: ‘İstediğin gibi yaptım.’ buyurdu.²²²⁵

Başka bir hadiste şöyle buyurulmuştur: “Bir kimse: ‘Ey Rabbimiz! Eğer unuttuk veya yanıldıysak, bizi sorumlu tutma!’ duâsını okuyunca, Allah Teâlâ: ‘Evet öyle yaptım’ buyurur. Daha sonraki diğer üç duâ okundukça da aynı sözü tekrarlar.”²²²⁶

Bir gün Hz. Peygamber Cebrâil ﷺ ile görüşmesi sırasında gökten ilk defa yeryüzüne inen bir melek: “Daha önce hiçbir Peygamber’e verilmeyen iki nûrun kendisine verilmesi sebebiyle onu tebrik etmiş ve bu iki nûrun Fâtiha sûresi ile Bakara sûresinin son iki âyeti olduğunu” bildirmiştir.²²²⁷

“Kim bir gecede Bakara sûresinin sonundaki iki âyeti okursa, bunlar kendisine yeterli olur.”²²²⁸

Cenâb-ı Hak’tan, bu âyetler üzerinde tefekkür edip, günlük hayatta amel etmeyi nasîb etmesini dileriz.

2225. Müslim, İman, 279; Tirmizî, Tefsir, 53/1; Ahmed bin Hanbel, Müsned, I, 387, 422.

2226. Müslim, İman, 199-200, 279; Tirmizî, Tefsir, 2/40.

2227. Müslim, Müsâfirîn, 254; Nesâî, İftitah, 25.

2228. Buhârî, Fazâilü'l-Kur’ân, 10, 27, 34; Müslim, Müsâfirîn, 255.